

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

ספר

ויזאל משה

לבאר דיני השלש שבועות, שנאמרו בנביאות,
בעניני קץ הישועות, גם לבאר דיני מצות ישיבת אה"ק

וכל המסתעף בענינים אלו להלכה ולמעשה

אשר אספתי ולקפתי ממקומות הנאמנים וברורים בחמלת ה' עלי

בזכות אבותי ורבותי הקדושים נ"ע ולה"ה זי"ע ועכ"ל

הקי יזאל מייטלבוים

יצא לאור בפעם ראשונה ע"י

אפרים יוסף דוב אשכנזי

בהוצאת בית מסחר ספרים "ירושלים"

שנת תשכ"א לפ"ק

ברוקלין יצ"ו

הקדמה

הוא גלוי ומפורש בדברי חז"ל, שהגידו לנו זאת צפי שלמדו מקראי שעל ידי העברה על השבועות שלא לעלות בחומה ושלא ידחקו את הקץ ח"ו אני מתיר את שרכם לנצרות וכאליות השדה. ובעזרה"ת כן ה"י, המינים והאפיקורסים עשו כל מיני השתדלות לעבור על השבועות הללו לעלות בחומה וליקח מעמם ממשלה וחירות קודם הזמן, שזכו דחיקת הקץ, והמשיכו לנות רוב בני ישראל לרעיון העמא הזה. ואיחא צמכילתא פרשת יתרו לא תשא למה נאמר, לפי שהוא אומר ולא תשבועו וגו', אין לי אלא שלא ישבע, מנין שלא יקבל וכו', משקבלת עליך להשבע הריני לך לדיין כי לא יקבה וכו'. ופי' שם צמרכבת המשנה, שמה נראה שדין בשבועה גם על המחשבה כמו צע"ז, ולא אימעות אלא מקרבן, והביא בן מר"י אלא שכתב אח"כ דמדהשמיט הרמב"ם דין זה שמע מינה דאינו אלא אכמכתא, ועדיין צ"ע, לא עת להאריך בזה.

היות כי בעזרה"ת בשנים האחרונות סבלנו לרות רבות ומרורות כלענה, אשר לא הייתה כזאת לישראל מאז היה לגוי, ולולי ה' הותיר לנו שריד וגו', אך בחמלת ה' ית"ש נשארו מחי מספר בתכלית המיעוט, לא מעט מהרבה אלא מעט מן המעט, בשביל שבועתו של הקב"ה שנשבע לאבותינו שלא יכלה זרעו ח"ו. גם נתקיים בעזרה"ת צמלוא מובן המלה משאה"כ והפלא ה' את מכותך וגו', הפלא ופלא ואצרה חכמת חכמיו וצנית נבגיו תסתתר, חכינו לעת מרפא והנה צעה, ועדיין לא באנו אל המנוחה ואל הגמלה. לבצינו נשבר בקרבנו לשברי שברים ואין לנו צמה להתנחם ולהתחזק, אלא עינינו לופיות למרום בכליון עינים ודאבון נפש, עד ישקוף וירא ה' משמים, יראה בעיניו וירפא את לבצנו הנדכה והנכאב, ברוב רחמיו ית"ש.

אור"ם צענין זה לא ה"י רק מחשבה בלבד, שנלמד להסתפק אם דנין על מחשבה, אבל נעשו מעשים רבים ועלומים לפעולה המרה הזאת, בתחבולות ואופנים שונים להביא לידי כך לעבור על השבועות הללו. וזה פשוט שכל אופני הפעולות שעושין בזה ה"י העברה על השבועה, וכמו שרואין שכתב הרמב"ם ז"ל באגרת חימן על אחד שאמר על עצמו שהוא משיח, והתלקעו אליו איזה אנשים והזהירו אותם עוצה שהיא סכנה גדולה, שכשיחודע למלכות יהיו מזה לרות גדולות ר"ל. גם הזהירו אותם שם בזה שלא לעבור על השבועות, וכתב עעם השבועות בשביל שידע שלמה ברות הקודש שתפטר להתנועע בלא עתה הראוי ויאבדו בשביל זה, ויבואו עליהם לרות עי"ש. ומבואר מזה שידע הרמב"ם ז"ל שלא יעלה בידם מאומה אלא לרות, מכל מקום השב זאת להעברה על השבועות, כי השבועה שלא ידחקו את הקץ, היא שלא לעשות שום פעולות לדחוק את הקץ, וממילא כל פעולה שעושין

והנה מלפנים בישראל בכל הדורות כשהגיעה עת צרה ליעקב, חקרו ודרשו מה זה ועל מה זה, אחי עון גרם להביא לידי כך, לשיב לב לחקן ולשוב אל השי"ת, כדמצינו בקראי ובתלמוד. וכן אחר גלות שפאניא חיבר הקדוש החסיד ר' יוסף יעצ"ץ ז"ל הספרדי ס' אור החיים מיוסד על כך, לחקור אחר הפעולות שגרמו אז הנרע והגלות. וחקני החוות דעת זל"ה"ה בהקדמת פירושו למגילת איכה כתב ג"כ שאין תועלת לספר הנרות והיגונות אלא אם יספר גם סיבת הנרות שאירע לו למען ישמור עצמו מהסיבות המביאות לידי הנרות, ולכן פי' שם כל מגילת איכה בדרך זה, שכל מקום שמזכיר הנרע מזכיר גם כן החטא שהיא הסיבה שהביאה את הנרע הזאת, למען נשוב אל ה' בכל לבצינו ולא יוסיף לדאבה אותנו, זח"ד ועי"ש.

ועכשיו בדורנו זה אין לריכין לחפש ולבקש צמטמונים את העון שהביא עלינו את הנרע הזאת, כי

זזה, אף שלבסוף יעלה צידם חרם, מכל מקום בהפעלות והמעשים שעשו זזה לצד עברו כבר על השבועה. ועכ"פ צרור שאין לדמות זה למחשבה גרידא, שלדעת המרכבת המשנה במכילתא שם אינו אלא אסמכתא, כי עשיית פעולות וודאי הוי מעשה נגד השבועה, ולא רק מחשבה בעלמא.

ומבואר בגמרא שבועות דף ל"ט ככל העבירות שבחורה ופרטיין ממנו, ובשבועה ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו. וחזוין זזה חומר העונש שבועה שמגיע לכל העולם כולו באשמת היחיד שעבר אשבועה. ומכל שכן זזה שנטשו מעשים רבים בהמון צריית עד שבימים האחרונים כמעט רוב ישראל סייעו בפעולות שלהם באופנים שונים, המביאות לעבור על השבועות, וגם נעשה צפרהסיא לעיני כל ישראל, ומוטעין הן שזכו לעשות מחאה כראוי. על כן באה עלינו הלרה הזאת, מה שאמרו חז"ל צפי' שנעשו מופקרים כלבאות וכאליות השדה ר"ל, ואין פורעניות באה לעולם אלא בשביל הרשעים ואינה מתחלת אלא מן הדיקים. ואלו לא הוי ישראל אלא אותו העון בלבד, הלא הוא צרור ומפורש בדברי חז"ל העונש המר מה שהי'. וכן צבני אפרים שהיו לדיקים וקדושים, ואך בשביל אותו העון שילאו מהגלות לפני הזמן, נעשה עמהם מה שנעשה באמנע הילוכם, ואמרו חז"ל שזה הוי בשביל שעברו על השבועה, אף שלא עברו בזדון, כי אם על ידי עשות, שטעו בחשבון. וכן צבן כויצא שהי' אז הדור מלא חורה וקדושה עד להפליא, ונענשו בהרג רב ר"ל ויחר ממה שהי' בשעת החורבן, כמבואר בכ"מ בדברי חז"ל וצירושלמי שאז נגדעה קרן ישראל ואינו עתיד להחזיר עד שיצוא בן דוד. ומבואר במדרש רבה שיר השירים עה"כ השבועתי אחכס וגו', שלכן נכשלו צימיו בן כויצא, לפי שעברו על השבועה, ויחבאר זה יותר בפנים, ונוכל להחבזון מה עז כמה גדול העונש בהעברה על שבועה ז.

שלושית א"ל שמה פוסקי לזקה צרבים יש בכס ואין נוהגין דכתיב וכו' בדקו ולא מלאו וכו' שאל צאורים ותומים והשיבו לו אל שאלו ואל בית הדמים. ונתקשה זזה הרי"ף צע"י בכמה קושיות, ועיקר הקושי' היא למה לא שאל מיד צאורים ותומים וכו' נפסק הרעב מיד כמו שהי' אחר ג' שנים ולמה הולרך להמתין ג' שנים צדיקה אחר הג' עבירות וסבלו ישראל ג' שנים רעב מחמת חסרון הידיעה שלא נודע מה לתקן בשביל שלא שאל מיד צאור"ת. והמהרש"א כתב דלפי דעתו שהי' בהם חטא עכו"ם או ג"ע או לזקה דבר שאינו תלוי במלכות לא שאל צאור"ת דאין שואלין צאור"ת אלא למלך דהיינו דבר התלוי במלוכה. ועדיין אינו מובן שהרי לא ידע אם יש בהם מאלו הג' עבירות כמו שהוכיח סופו על תחלתו שדקו ג' שנים ולא מלאו ולא הוי אלא חסרון ידיעה וספק כמו שאמר הלשון שמה יש בכס וא"כ הוי להסתפק ג"כ שמה הוא דבר התלוי במלוכה כמו שהאמת הוי כן, וצכל דבר ספק שואלין צאור"ת ולמה הוי לורך לסבול ג' שנים רעב ולא ישאל צאור"ת עד אחר שדקו ולא מלאו מאלו הג' עבירות. וצרי"ף שם האריך זזה ותמלית דבריו דכל זמן שהי' ספק אם אין בהם מאלו הג' עבירות שמבוארין בקרא שבסיבתם בא רעב לריך לתלות במה שמבואר בקרא יעיי"ש באריכות דבריו. ועדיין ל"ע ואינו מובן כ"כ. ועכ"פ חזוין דצכל עה לרה שלא תבוא אף בזמן שהי' אור"ת תלו ראשית במה שמבואר בקרא ולא שאלו גם צאור"ת. והנה לא מלינו בקראי עונש רע ומר נורא ואיום כזה של אני מתיר שצרכם הפקר ממש כלבאות או כאליות השדה זולת על אותו העון של העברה על הקץ ועל השבועה כמו שהוא בקרא דהשבועתי אחכס וגו' וכדרשת חז"ל, ולא הגיע כזאת לישראל מלא היתה לגוי זולת צדורנו צעו"ה שלא הוי גזירת שמד ולא שום טעם וסיבה אלא הותר דמס והופקר ממש כלבאות וכאליות השדה ולא נודע מה זה ועל מה זה, אלא הוא הדבר המבואר בקרא רק על עון העברה על אחת השבועות, וא"כ הכחוב מעיד שהוא הגורם, ואין איש שם על לב.

ובגמ' יצמות ד' ע"ח: עה"כ ויהי רעב צימיו דוד שלג שנים שנה אחר שנה ראשונה אמר להם שמה עו"כ יש בכס דכתיב ועצדתם אלהים אחרים וגו' ולא יהי' מער דקרו ולא מלאו, שני' אמר להם שמה עוברי עבירה יש בכס דכתיב וכו' דקרו ולא מלאו,

ועי' רמב"ן פי' חשא בכמה פסוקים שצטון העגל שהמשתחיים והזבוחים להעגל היו מועטים

אלא שרוב העם חטאו במחשבה וע"כ ה' הקפף ח"ו לנלותם, ופי' עוד דברי הכ' ויגוף ה' וגו' על אשר עשו את העגל שלא היו מן המשתחווים והזובחים לו אצל היו מן העושים אותו כלומר מן הנקבלים על אהרן והמזיאים לו הזהב, והביא ע"ז דברי התרגום על דאשתעבדו לעגל, והרי שלא ה' הקפף בעון העגל בעבור המוטעים שעבדו לו במעשה זבוח והשתחוו' אלא בשביל המרובין שהיו מסייעין לעשייתו הן כמה שנקבלו עמם או בנתינת הזהב וכדומה כי חשבו זה לדבר עוב שיהי' מנהיג ומורה דרך במקום משה לשם ה' כמו שהאריך בזה הרמב"ן והאע"פ ובעלי החום' ושאר הראשונים ז"ל. וכמו כן ה' בהעגל המר הזה של עשיית מלוכה ערס ציאת המשיח שזה כמה שנים שהתחיל הרעיון העממי הזה ע"י הלוויים ונעשו פעולות נמרצות באופנים שונים לתכלית העזרה על אותן השבועות, ובעו"ה רוב העם שכל הכחות היו אמנעים לסייע לזה כי גם מהכשרים שבישראל אף מאותן שלחמו הרבה עם הלוויים עבדו מעשיהם בהריסת הדת ומינוח וכפירה ר"ל אצל בעלם הרעיון העממי שלהם של ילידה לחירות ועשיית מלוכה ערס ציאת המשיח שזה הוא העיקר של השורש פורה ראש ולענה בזה נתפסו הרבה כשרים מישראל כי גדול כח הילך המסמא עינים בזה ולא שמו על לבם והי' סיוע לדבר הרע הזה מרוב העם מהם במעשה ומהם דביבור באופנים שונים ומשונים אשר עת עיניהם מראות כי נזפסם הוא. ואין ברצוני להאריך בפרט זה לבארו על צורי' אצל המחזקין יוכל לידע האמת, ובמעל עקן ה' הקפף על כל ישראל בשביל א' יען שלא מיתו זו כראוי, ומכש"כ בזה שהתפשטה הרעה ברוב ישראל בעו"ה, וקוצ"ה לא עבדו דינא בלא דינא שהי' בעון הנורא הזה אותו העונש המצוהר בקרא על העזרה על השבועות הללו. ולפי מה שאכתוב אי"ה בפנים באורך יתבאר שיש בעלם הרעיון הזה של לקיחת ממשלה לישראל בעלמם לפני ציאת המשיח, מינות וכפירה בדרכי השי"ת, כי אף הוא יח"ש המשעבד והגואל, אפס בלחו יח"ש גואלנו לימות המשיח. וענין שיש בו מינות וכפירה ר"ל, זה ודאי פוגם אף במחשבה, כי מינות חמור מע"ז, כמצוהר בגמרא וברמב"ם כנודע, ומכש"כ כשנעשו מעשים רבים בישראל בזה, בעוה"ר.

אמנם זאת ועוד יותר, כי הכחות האלה שהמשיכו ברעיון העממי הזה להקים להם מדינה לפני הזמן בלי תורה, המשיכו את בני ישראל למינות ואפיקורסות נוראה אשר לא היתה כמוה מיום הוסדה הארץ, כי אף אזה"ע עובדי ע"ז מאמינים בהשי"ת שהוא הסיבה הראשונה, אצל אלה הרשעים כופרים בעיקר, ובתחילה ממשכיכם הלבבות כמה שתאזה היא לעינים, להיות ככל הגויים עם וממשלה כמו האומות, ושבו נמשכו אחריהם גם בעיקר הרעיון דלית דין ולית דין ח"ו אלא הכל תלוי בזרוע בשר וכלי זיון. ואין לריך להאריך בזה כי נודע בחוש המהפכה הנוראה שהסבו הכחות האלה, שנהפכו למינות ר"ל כמה מדינות ונפרץ כח המינות במלואו בהרבה בתי בני ישראל הכשרים עד אין שיעור, וממש מספר גדול של מיליונים מישראל נפלו על ידם ברשת המינות ר"ל, ועל ידי שהלטרפו עמם גם כחות שאומרים שמערת וכוונת התחברותם אליהם הוא בכדי לתקן ולהביא בתוך המינים גם דרך התורה, זה ה' הסרסרות להמשיך מזני ישראל הכשרים לספחם אל הרעיון העממי הזה של הקמת המדינה בחשכם שיש שם גם מתקנים ופועלים בשביל התורה, ושבו אח"כ נופלים ברשת המינות לגמרי ע"י הגשר של הדתיים הנספחים אל הלוויים, ומינות כזאת צודלתי פוגם במחשבה. וכל החושב לנטות אחר הכחות האלה נופל במחשבה לרעיון שיש בו מעיקרי ושרשי המינות ר"ל, אף שאינו מרגיש בתחילת מחשבתו, אצל הוא סוף מעשה במחשבה תחלה.

כ"ה של דבר: מלבד עון החמור של העזרה על השבועה, עוד עמאז את צית ישראל בעוונות המינות והכפירה ר"ל, ואין תימה מה שהי' החרון האף הגדול הזה וילא הקפף מלפני ה', כמו שהזכיר הכתוב בפרשת נצבים. ואף בשעת החורבן נהרגו גם חסידי עליון בעון החוטאים ומחטאים בעוה"ר והי' חרי אף נורא עד מאד. (מלבד שהלוויים בעלמם עשו גם פעולות פליליות להביא את כל הרעה, בחושכם שעי"ז קל יהי' להם יותר להשיג מטרחה של מלוכה וממשלה, וקוו להבנות מחורבן עמנו, וכחצתי קלח מזה בפנים הקונטרס, אצל לא ראיחי להאריך בזה כי לריך

הספר. — ומצאנו בנוסח חלימלך באגרת הקודש שכשצא אברהם אבינו ע"ה לא"י ונתחב' רעב בארץ, אמרו יושבי המקום הכול, מחמת שזה המין צא אלניו אירע לנו מקרה זה, והלך למאריס כדי להשקיט הדבר שלא יתפשט ציניכס, וצפרע על דורינו זה אמרו חז"ל יראי חטא ימאסו ועוד הרבה מאמרים שהבאתי בפנים, ואין להאריך בגודל השקר של העזות והחולופה ר"ל, והמאמין בהשי"ת וכתורתו הקדושה יודע האמת.

ז"ל צרור כי אותו הרעיון המתועב הוא המעכב גאולתנו ופדות נפשינו, כאשר הבאתי בפנים דברי המדרש ילקוט פרשת צא רמז קל"א עה"כ והי' לכם למשמרת, מי פרע לכם ממדי וכו' מרדכי ואסתר וכו', מי פרע לכם מיין וכו' בני השמונאים וכו', מי פורע לכם ממלכות רביעית, נטרונא, והי' לכם למשמרת אל תחלכו ממנו נא, לא תצעיני' מהבבבב. ופי' שם הזית רענן מהמג"א נטרונא, פי' שלריכין לשמור ולהמתין, לא תצעיני' מהבבבב פי' אל תבקשו לחבל אותם בבבבב, כלומר שאינו צלוי כל צרכו. ומצואר צא שאין לנו עכשיו זכות אחר לצאת מן הגלות, אלא אותו הזכות לשמור ולהמתין שלא לחבל ח"ו ושלא להנות מגאולה כזאת הבאה קודם הזמן. ואם כן כל אותם הלווקחים הנל צהם וצממטלחם ואוכלים עמהם מהתועבה הנעשית נגד האצורה של אל תחלכו ממנו נא, הן המה המעכבים את הגאולה. גם הבאתי דברי הש"ס סנהדרין דף ל"ח ע"א אין בן דוד צא עד שתכלה מלכות הזל מישראל, ופי' רש"י ז"ל שלא תהא להם שום שלטנות לישראל, אפילו שלטנות קלה ודלה. הרי מצואר שקודם ציאת המשיח תכלה אותה מלכות הזל, שאי אפשר ציאתו צאופן אחר, והוא המעכב את הגאולה. וכעין זה מפורש יואל בדברי הרמב"ם באגרת תימן, אלא שלריכין לרחמי שמים שתכלה אותה המלכות אך ורק על ידי כח מלמעלה מאת השי"ת, לא על ידי האומות, כי אם ח"ו יהי' ע"י האומות היא סכנה גדולה לישראל כמובן, והשי"ת ירחם עלינו ועל כל עמו ישראל. ועכ"פ כל הנהגים ומשתצחים מאותה המלכה, הרי משתצחים הם מהתעבות ציאת המשיח, ואוי לה לאותה צושה ולאותה כלימה.

זה קונטרס מיוחד לצרר הכל צראיות והוכחות צרורות, ולא צאתי בקונטרס זה אלא לצרר דעת תורה. והנשארים מצני ישראל שהשאיר הקב"ה בעבור שצעתו שלא יכלה זרעו, ונעשו ג"כ בעונש קשה ומה, צמה שהלית מעשה שטן להשיג מלכות המינות לנסות את ישראל צנסיון עמוס כזה, כמצואר צראצ"ע פרשת ראה עה"כ וצא אליך האות והמופת וגו' כי מנסה ה' וגו' והטעם שמנסה ה"א הוא בעבור שהניחו אותו ולא המיתוהו. ומצואר מזה שהנסיון הקשה הצא מהללח צבואה כזו שיצא האות והמופת הוא עונש לישראל בעבור שהניחוהו להגיד נציאות כאלה, ומכש"כ כשרוצ ישראל מסייעים לכתות אלו, שזה נותן כח לס"מ להראות האות והמופת. וכן כתב גם האוה"ח הקדוש פרשת יתרו עה"כ לא יהי' לך שצאמנאש העוצד הוא ממניא הוי' אחר שהוא אלהים מה שלא הוי' כן קודם. והניח הקב"ה את הציונים לנסות צם את ישראל, אבל צעוה"ר רוצה דרוצא לא עמדו צנסיון הקשה הזה, כאשר הוי' צימי צית ראשון שהי' נסיון קשה צע"ו, וצימי גדעון לא הוי' אלה שלש מאות אנשים צכלל ישראל שלא כרעו לצעל, ועל ידם היתה תשועה גדולה צישראל, כמצואר צתצוים. ועכשיו צדור השפל הזה של עיקצחא דמשואח, עדיין לא שמונו לצ שכל הצרות והתלחות שהגישו אלניו הוי' צסיצת הרשעים האלה. ולריכין לשוצ אל השי"ת ולצרות מהם ומהמונס יותר מהצורה מן הארי הרודף אחריו להורגו, וכל מה דאפשר להליל אפילו נפש אחת מישראל למונעה מחצורתם, יקר הוא עד מאוד שאין לשער ערכו להניא יקר מזולל. והמה מהפכים דברי אלקים חיים ותולים הצרות בהשומעים לקול התוה"ק, כדרך האפיקורסים מאז ומקדם. ומצואר צירמי' מ"ד י"ח שאמרו הנשים האצורות ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים וגו' חסרנו כל וצחרצ וצרעצ חמנו, וחלו כל הצרות צנציאי ה' המחכירים שלא לעצוד ע"ו, וירמי' אוח כי העון גורם כל הצרות ונתצרו אח"כ דברי הנציאים הנאמרים באמת וצדק. ועכשיו כל מי שיש לו מוח צקדקדו יוכל להכיר האמת כי אך עון המחטיאים צרעיון הטמא של הציניות וכל המעשים הנעשים עצור רעיון הטמא הזה הציאו את כל הצרות והתלחות צעוה"ר על בני ישראל, כאשר אכתוב מזה בפנים

ולפי שהגאולה תלוי בזה הענין, לכן מתגבר הילצה"ר והס"מ כל כך להמשיך את כל העולם לרעיון פגול זה, כמ"ש התוספות יו"ט במס' אבות פ"ב על המשנה דחושב צהדי ניסים שנעשו צביהמ"ק, וחשיב נמי הכנס שלא אירע קרי לכהן גדול ציום הכיפורים, וכתב ע"ז: יש מי שהקשה ולמה יארע לו קרי אחר שהי' מזרזין אותו כל שצעת הימים והוא צעורה כל היום ההוא, וזקני העם כל הלילה לא יתשו מלזרו. והתשובה כי יו"ט והילצה"ר מחקוטים זה עם זה כשני אייבים, וכשאחד מהם קרוב להיות מנוח יתחזק על עמדו צראותו כי כלתה אליו הרעה וכו', ולזה הי' קרוב מאד הכהן להיות צעל קרי יעו"ש, ואם כן כל שכן בזה שאנחנו עומדים קודם הגאולה, וידוע דאחר הגאולה יתצעל הילצה"ר והס"מ ויהי' מנוח לגמרי באופן שלא הי' כן מיום שנברא העולם, וכמו שהביאו גם בחוס' ר"ה דף ע"ז ע"ב ד"ה כדי מהירושלמי שאחר שיתקע בשופר גדול מעט זמנא דשען להצלת, ובודאי שמתחזק בכל מיני התאמנות נגד אלו העניינים המציאים את הגאולה, ואריכות נסי נסים להגלל ממנו, הרבה יותר מהכנס שנעשה לכה"ג ציום הכיפורים שלא ראה קרי. ושעל כן העמיד הס"מ מדינה הליזנית ומלכות המינות לצעל את הגאולה והשי"ת ירחם צמחרה ויחיש לנו זמן גאולתינו ופדות נפשינו.

ובמדרש רצה חיכה גי' י"ט צפסוק זאת אשיב אל לבי על כן אחיל כתב לצפסוק ח"ל: למחר כשיצוא קץ הגאולה אומר להם הקצ"ה לישראל בני אני תמה מכס האיך המתנתם לי כל אותן השנים, והן אומרים לפניו רבוש"ע אלולי תורתך שנתת לנו כבר אצדוע האומות, לכן נאמר זאת אשיב אל לבי, ואין זאת אלא תורה שנאמר ואת התורה, וכן דוד אמר לו לי תורתך שעשועי אז אצדתי בעניי, על כן אחיל וכו' יעו"ש שהאריך מתחלה במשל. ותזינן בזה שלבמתין ולייתל להגאולה הוא נסיון גדול, עד שאח"כ הקצ"ה יאמר לישראל שמתמה על עמדם בזה הנסיון, וא"ל לעמוד בזה אלא ע"י שימת לב להתוה"ק, ואך התוה"ק מגנת ומללת.

והאמרת שכל דרכי המינות ר"ל מעכבים את הגאולה, כמבואר בגמרא ראש השנה דף י"ז ע"א

המינין והאפיקורסין שכפרו בתורה ובתחיית המתים וכו' יורדין לגיבנם וינודוין זה לדורי דורות, גיבנם כלה והם אינם כלים שנאמר ונאורם לצלות שאול, וכל כך למה, מפני שפשעו ידיהם בצבול, שנאמר מצבול לו, ואין צבול אלא בית המקדש, שנאמר בנה בניתי בית צבול. ופי' רש"י ז"ל שפשעו ידיהם בצבול, שהחריבו ציבהמ"ק בעוונם, והוצאו הדברים צרמז"ס פ"ג מה"ל חשובה, אלא שהוסף בלשוננו „והכופרים צביאת הגאול". ולכאורה אינו מובן הטעם שאמרו בגמרא בצביל שהחריבו בית המקדש בעוונם, חדא דלא מלינו שנחרב בית המקדש בעון מינות, דהרי בית הראשון נחרב בעון עבודה זרה, ובית שני בצביל שנחת חנם, ולא מלינו מוזכר בשם מקום עון מינות ואפיקורסות. ועוד, אף אם נניח שהי' אז גם עבירה דמינות יתכן לומר כן רק על מיניים ואפיקורסים שהיו בזמן הבית, אבל כיון שנאמרה מימרה זו בימי חכמי הש"ס צעתם וצומנם, וגם הוצא צרמז"ס ז"ל, ע"כ דקאי על המינים והאפיקורסים שצכל הדורות, וגם אי אפשר לומר דקאי רק על המינים שבזמן הבית, כי מה נפקא מינה לן בזה הרי מה דהוב הוב, והבית השלישי הרי לא יחרב עוד כנודע וכמבואר במס' מגילה בסידור תפלת השמ"ע, שקודם בנין הבית יכלו המיניים והאפיקורסים, ואם כן איך אמרו סתמא על המינים והאפיקורסים שצכל הדורות וכל הזמנים שעטם העונש הקשה עליהם הוא בצביל שפשעו ידיהם בצבול שהוא בית המקדש, הלא אין לנו ציבהמ"ק זה קרוב לאלפים שנה, ואיך אפשר לומר עליהם שפשעו ידיהם בדבר שאינו צמליאות כלל.

וצריך לומר שהוא ע"ד שאמרו חז"ל כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאלו נחרב בימיו, והמיניים והאפיקורסים גורמים בעוונותיהם שלא נבנה בית המקדש, ולכן הוי כאלו החריבו אותו, ועבור זאת נקראים פושעים ידיהם בצבול. א"כ אפשר לומר ע"ד שאמרו צביהמ"ק של מעלה נבנה ע"י עבודת הדייקים ומעשיהם הטובים, וכשיהי' נגמר הציבהמ"ק של מעלה יבא משיח לדקטן, אבל הרשעים צמעשיהם גורמים חורבן למעלה והורסים מה שהדייקים צונים שמה צמעשיהם הטובים. ופי"א אמר מרן הקדוש מלאח צעל דברי חיים זלכ"ה בשלחנו הטבור, שהציבהמ"ק של

מעלה נגמר אלא שחסר עדיין הפרוכה. וענה הרה"ק ר"י מעמאמאשוב זל"ה"ה שאנחנו מאמינים באמונה שלימה שרצינו הק' יוכל לעשות הפרוכה. ולא השיב אז הרה"מ זל"ה"ה דבר. אלא פעם אחרת כשישב אל השלחן התהול לומר, "מהיכן אתם יודעים שלא עשיתי את הפרוכה, אלא שרשע גדול צמעשיו קרע אותי". ומצואר צגמרא חגיגה דף י"ב גבי ז' רקיעים שברקיע הלקרא זבול צו ירושלים וציהמ"ק ומצבה בנוי, ואם כן אלה הרשעים גורמים צעוותיהם עד לב השמים ברקיע הנקרא זבול שם ירושלים וציהמ"ק, ונעשים שמה חורבנות ר"ל ע"י עוונותיהם, והם פושעים ידיהם בצבול ומחריבין. לכן מחגבר הס"מ להמשיך את העולם אחר מחריבי הצבול ומטעה את הצריות לומר עליהם שהם מליצים, כדי לעכב ע"ז את הגאולה. וזוהו שמים על זאת. ויתבאר עוד בפנים באורך.

ובספר זרע קודש מראפשיען כתב צפ' תלם עה"כ כי תבנה בית חדש וגו' וזל"ק: עפ"י מה שפי' וצנה אותה בקרוב צימיו בנין עולם, שצונה ירושלים ה', וצמה צונה אותה צימיו ע"י הימים שלנו שצכל יום כש'אדם עובד אוחו ית' הכל לפי מעשיו צונה את ירושלים וציהמ"ק וכו', כן צונה האדם מ'ישראל שעובד ה' בכל יום עד שיב' וצנה צלימות צ"צ. וכן שמעתי מהרב הקדוש מו"ה אלימלך זוק"ל שכשעשה עליית נשמה ראה שנושאים את כלי ציהמ"ק ואמרו לו שהם אותם הכלים שהוליא הוא מהגלות. ופי"א אמר שנפלה בית עומאה אחד צורה גדולה מאד, וצכל יום עולים אלפי אלפים צעלי מלאכות צנאים לצנות החומה, אצל יש לי שומר טוב שכשברצ מו"ה יעקב יתק מלאנלהוב מחפלל חפילת י"ה מחפילת מנחה מפיל כל מה שצנאים, והצנתי מדצרוו הקדושים שמפיל זה ע"י שע"י חפלתו צונה חומת ירושלים וציהמ"ק ולפי ערך שצונה חומת ירושלים, לפי ערך זה מפיל צהצית הזה של עומאה, כי כצזה קס זה נופל, עכ"ל הק'. וצזה מוצן האין הרשעים עושים חורבנות צציהמ"ק של מעלה כי הוא זה לעומת זה של כוחות העומאה שלהם, וכו' ירחם.

והנה ראיתי כי שורש העטות הנמשך צזה צעולם, הסיבה הראשונה היא לפי שלא ירדו לעומקן

של דברים צצ'יארור הלכה זו של השלש צצ'ועות, עד היכן הדברים מגיעים צצ'איסור הנורא של לקיחת ממשלה ערס הגיע הזמן, וע"כ לא התגברו על תאותם להיות ככל הגויים, עם וממשלה שלא כדת. — ושוב מלאו גם אמחללות להתחצר עממם אף שהמה מינים וכופרים ומסיתים ומדיחים, צחושצם שכן ה' צימי אחאצ ומנשה, וח"ו הותרה הרצועה להתחצר לממשלה כזאת. וכל זה צא מפיתווי הילר, ושאיני מיונת דמשני, כמו שיתבאר בפנים. והנה עיקר היסוד של איסור שלש השצ'ועות לא מצואר כ"כ היעצ צפוסקים כשאר הלכות אחרות המצויין צכל יום ויום צכל הדורות, וכמ"ש העור יו"ד סי' של"צ צדין לקט שכתה ופיאה שצשביל שהאידנא אין נוהגים בהם לפי שהרוב נכרים, לפיכך אין רצונו להאריך צדינים אלו אף שצודאי יש מליאות שיכו' צצ'יחה דור מקומות שיכו' שדות לישראל צמקום שאין רובם נכרים, כמו שהוא גם עכשיו צארץ ישראל צממה מקומות, אצל יען שלא היה כן צזמנו לא רצה להאריך צדינים אלו. וצצ'יארור יותר כתב העור צתחלת סי' של"א צדיני חרומות ומעשרות, שכיון שאינו נוהג צחוץ לארץ, לא רצה להאריך בהם, אף שודאי ה' נוהג אז צארץ ישראל, כי לא מלאו לנחוץ לצאר רק הנוהג צזמנם וצמקומם.

ונראה שהוא ע"ד שכתב החוצה הלצבות צהקדמה, שנשאל א' מן החכמים שאלה נכרית צעניני הגירושין, והאריך להוכיחו ולציישו ע"י, שיען שעדיין לא השלים את נפשו צכל הידיעות ההכרחיות שיש חייב על האדם שלא להתעלם מהם צשום זמן, למח יעריד נפשו צשאלה נכרית, והאריך שם צחוצת הלצבות וצפירושוו צענין זה עיי"ש. ונראה שצשביל זה היה דרכם שלא לצאר אלא הדינים הנוהגים צזמנם וצמקומם, כי התיב"ק ארוכה מארץ מדה והלצבות קצרות, שלא יוכלו עמוד לתכלית הידיעה כראוי אף צמה שצריכין לידע צכל רגע ורגע, לכן לא רצו להעריד עוד צמה שאינו נוהג צימיהם, שלא לקצר ממה שיש הכרח לידע צצ'אותו הזמן. ואמרו חזו"ל צצצא מליעא דף קי"ד ע"צ צצ'רבעה לא מלינא, צשיחא מלינא, ופירש"י ז"ל צצ'מי זרעים אינו נוהג צחו"ל וכן עהרות. וצתשצות לחם רצ צצמקומות שאין המלכות נוחתת רשות לפסוק צדיני ממונות, אף הגדולים שצשם

בכף מאזנים אחת, ומדינה הלוויית בכף מאזנים השני, תכריע את הכל, שהוא השורש פורה ראש ולענה של אבי אבות העומאה שצבל אבות הכזקין שצבל העולם כולו, והן המה המעמאים את כל העולם כולו.

ובזה המעט שכתבתי הבאתי הרבה טעמים לחומר האיסור הטורח של התחברות אליהם ושל הליכה אל הבחירות, ויש בזה עוד הרבה יותר מה שאי אפשר להעלות על הגליון, אבל אם גם מי שהוא יערער על הדברים שכתבתי, אף אם לא ישאיר לו אלא טעם אחד ממה שכתבתי, די להבין חומר האיסור שיש בזה. אבל לדעתי כל מה שכתבתי המה דברים ברורים, כי לא כתבתי כלום מדעת עצמי, אלא לקעתי הכל מדברי חז"ל וגדולי הראשונים והאחרונים בקצת הסבר וביאור דבריהם ז"ל, ולפעמים קצת פלפול כל שהוא, כדרכה של תורה מה שיש תועלת להענין מאותו הפלפול, אבל לא כתבתי פלפולים ארוכים אלא הערות השייכים לביאור הענינים.

וכבר אמרתי כמה שאמרתי חז"ל בגמרא שבת דף נ"ה משולם לא יאלה מזה טובה מפי הקב"ה וחזר בזה לרעה חוץ מדבר זה וכו', אמרה מרת הדין לפני הקב"ה מה נשתנו אלו מאלו, אמר לה הללו לדיוקים גמורים והללו רשעים גמורים, אמרה לפניו רבוש"ע ה"י להם למאות ולא מוחו, אמר לה גלוי וידוע לפני שאם מוחו בהם לא יקבלו, ואמרה לפניו אם לפניך גלוי לפניכם מי גלוי וכו' וממקדשי וכו', הני ר"י אל תקרי מקדשי אלא מקדשי אלו בני אדם שקיימו את התורה כולה מאלף עד תיו. — וקשה לכאורה מה שאמר שקיימו את התורה כולה מאלף עד תיו, הלא כיון שלא מוחו בידם הרי לא קיימו מנחת עשה דהוכח תוכיח וחסר להם אותה המלכה מקיים התורה כולה. ובמציין פרשת תבוא עכ"כ ארור אשר לא יקים וגו' הביא מהירושתלמי דקאי על החיוב להקים התורה ביד המצטלים אותה, וכתב שם חז"ל: ואפילו ה"י הוא לדיק גמור וה"י יכול להחזיק התורה ביד הרשעים המצטלים אותה, הרי זה ארור עיי"ש, וא"כ חמורה מלוב זו יותר משאר המלכות, וכן בסוטה דף ל"ז ע"כ היתה שנתתו אלפים ברייתו בברוך

אינם בקיאים כל כך בדיני ממונת, יתן שאין עוסקים בהם.

וענין זה של התעוררות חטעה לעבור על השבועות הללו לא מליט מימי בן כתיבה עד זמנו של הרמז"ם שהוא לערך אלף שנים, וכן זמנו של הרמז"ם עד ימי הש"ץ, וכן אחר זמנו של הש"ץ עד עכשיו בדורותינו אלה. עכ"פ חלפו ועברו הרבה מאות שנים שלא עלה על לב שום אדם לעבור על זה, ולא תשבו כלל על כך. ממילא היה דבר שאינו מלוי כלל, ולכן הפוסקים שצבל אלו הדורות לא ראו שום טורח לבאר ענין זה בזמניהם, וע"כ לא נתבאר זה כ"כ בפוסקים. אבל כל אשר שם לב לאותן הפוסקים ראשונים וגדולי האחרונים שדברו מזה, ימלאו דברים ברורים שלא לטעות בדבר. והנה זה ודאי שאלו השבועות המה הלכות קבועות בלי שום חולק, שהרי ר"י בסוף כתובות שחידש את ההלכה שאף יחיד אסור לעלות למדו מאלו השבועות, ור"ז שחלק על ר"י בהלכה זו טרחו שם בגמרא ליישב ולפרש השבועות גם אליב"ו, אלמא שאי אפשר לומר שיש אהה חולק באלו השבועות, אלא כולי עלמא מודי בהו דהלכתא רבחה וינהו בעונש חמור וזמר ר"ל, מה שלא מליטו עונש קשה כזה בשום עבירה שצבל התורה כולה, ולכן נתתי אל לבי להעלות על הגליון ביאור סוגיא זו בכל פרטיה וכל המסתמך בעניני מדינה זו, והכתבנות אליה, וגם לקחת חלק בהבחירות שלהם, ומה שיואל בכ"ז הלכה ברורה לאמיתה של תורה.

והנה הרבה יותר ממה שכתוב כאן יש בענין זה שאי אפשר להביא הכל על הגליון, ובפרט שאני עמום התלחה ברוב עירודות עמומות ומרובות הרבה יותר מכפי כוחי, אלא שצחמלתי ה' עלי זה המעט שעולה בידי צבל הענינים שאני עמל ויגע ואין לי זמן ולב פנוי לסדר הדברים כראוי, ואולי לפעמים באתי בארכובה בלשון שאינו מסודר כ"כ, ולפעמים בקצרה, עכ"ז אקוה שימלאו אנשים שאחר העיון צבל הדברים שכתבתי, יה"י להם תועלת מדברי. ואם יעלה בידי שאזכה להוילא מהמבוכה בדעת הרעה הזאת אף אחד מישראל, הכל כדאי, כי אם נקח כל פירלות הדור והעבירות המרובות הנעשות צבל העולם ושימוי אותם

וארור על הערבות, וחיוז הערבות הוא מה שארץ למחות, ובכל אופן אין מורה זו פחותה משאר מלות, וא"כ איך קאמר עליהם שקיימו כל התורה כולה מאלף עד תיו.

ואמרת לתרן דבגמרא ערכין דף ע"ז ע"ב יש פלוגתא עד כמה היא מלוא תוכחה, רב אמר עד כדי הכאה, ולשמאל עד כדי קללה, ולר"י עד כדי נזיפה. וכן הוא שם פלוגתא דתנאי ר"א ור"י וכן עזאי. והרמב"ם צ"ח מה"ל דטוח הלכה ז' פסק כרב, שהשיעור הוא עד כדי הכאה. והסמ"ג הקשה עליו שהרי בכל מקום רב ור"י הלכה כר"י, ופסק כר"י דעד כדי נזיפה. והביאו שם בהגה"מ וכחצ אח"כ שיש ראיה להרמב"ם ממדרש תנחומא פרשת חזריע דאמר: אמרה מדה דדין מה נשתנו אלו מאלו וכי' עד אעפ"כ היה להם להחזות ולקבל על עצמם הכחות מישראל כשם שהי' הנביאים סובלין, שהרי ירמי' וישעי' כמה נרות סבלו מישראל כדכתיב גוי נחתי למכיס וגו', מיד חזר הקב"ה ואמר למלאכי חבלה וכו' ע"כ. ומבואר מה שהחמירין הי' שלא סבלו הכחות כמו אותן הנביאים, ושמע מינה שמיחו בהם אלא שלא הי' עד כדי הכאה, שאלו לא הי' מוחין בהם כלל הול"ל יותר מזה שלא מיחו כלל, ומדאמר רק שלא סבלו הכחות, זהו הדבר החלוי בפלוגתא, דלשיעור צ"ע ור"י שהסמ"ג פסק כוותיהו, שפיר קיימו מלוא תוכחה אעפ"י שלא הי' עד כדי הכאה. וידוע שבשעה שמת הרחמים והחסד שולט בעולם סומכין על שיטת המקילין, ולכן ערם שהי' שליטת מדה דדין בעולם, נאמר עליהם שקיימו כל התורה כולה מאלף עד תיו כדעת צ"ע ור"י, כי באמת אלו ואלו דברי אלקים חיים, כאשר כן הוא בכל פלוגתות תנאים ואמוראים, אך אחר ששלט מדה דדין בעולם נקטו כדעת המחמירין, דלריך עד כדי הכאה, שגם הרמב"ם פסק כוותי', ולפי"ז לא יאלו ידי חובתם במחאה, יען שלא הי' עד כדי הכאה, ולכן שלטה בהם מדה דדין על שלא מיחו. וחזינן מזה עד היכן הדברים מגיעים.

ובתב הרמב"ם ז"ל בספר המורה ח"ג פ' כ"ע בדבר מה שהי' לא"ה ע"ה עם בני דורו, וז"ל

שם באמצע הדברים: אין ספק אלני שהוא ע"ה כאשר חלק על דעת בני אדם כולם, שהיו מקללים ומגניים ומצוים אותה החושים בהם, וכאשר סבל הכל בעבור השם, וכן הדין לעשות לכבודו, עכ"ל. ויש להבין לכאורה, מאחר שכבר סיפר שכן עשה אברהם אבינו ע"ה, שסבל הכל בעבור השם, הנה ודאי כל מה שעשה א"ה ע"ה הי' הכל כדון וכהלכה, ולמה הולך לומר אח"כ שכן הדין לעשות, וכי יעלה על הדעת שאברהם אבינו ע"ה עשה ח"ו שלא כדון. וז"ל לפי שאפשר לחשוב שמה שעשה אברהם אבינו ע"ה כן, עשה זאת ממדת חסידות, שהרי חסיד ופרוש מותר לו למסור נפשו על המלוא אף במקום שאין חיוז מלד הדין למסור נפשו, ולכן דייק שפיר ואמר שמה שעשה עשה על פי הדין שכן הדין לעשות לכבודו, ולא מלד מדת חסידות. ולפי"ז כיון שהוא מלד הדין, א"כ כל אדם מחויב לעשות כן, ואין להתחשב כלל למה שיאמרו הבריות, אם הדבר נגע לכבודו יח"ש ולקבדו תורתו הקדושה.

ויש לדייק עוד בדברי החז"ל במסכת שבת הני"ל, דהכח ציבמות דף ס"ה ע"ב איחא כשם שמלוא לומר דבר הנשמע, כך מורה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, ר"ל אומר חובה, שנאמר אל חובה לך. ורבינו צחי צריש פרשת שמות כתב שג' כחות אלו מלווין שלא להוכיחם, והם לזים וכסילים ורשעים, והביא כ"ז מקראו. ולריך לחלק כמו שחילקו החוס' שם בשבת, דהיכא דיש ספק אם יקבלו חוכמה, לריך להוכיחם, כמו דאיחא שם לפנייהם מי גלוי, אבל היכא שודעים אלו צבור שלא יקבלו, אין להוכיחם. ולריך להבין לכאורה הא"ך אפשר לאדם לידע בודאי מה יכ"י אח"כ, אם יקבלו או לא יקבלו תוכחה, ומי גלוי זה לפני אדם. ולריך לומר דמייירי היכא דמוחק צ"כ שאינו מקבל תוכחה, כיון דסוקלין ושורפין על החוקות, כיון זה כודאי. או י"ל ע"ד שכתב האלשיך הק' בפירושו למשלי עה"כ אם יפתח עמאים אל חכמה, שדייק למח הולך הכתוב להזכיר שלא ישמע לשפוך דם נקי, ופי' הכוונה שלא שאומר לשפוך דם נקי אל יאצה לשמוע אליו להתחבר עמו בשום דבר אף בדבר טוב, ושמה תאמר אם כן בעלת ממנו מלוא השבת רשעים בתשובה, לזה אמר שאם העי

אז צחטא לא ה' צנייחס מי שיקבל תוכחה, אלא שלפניכם מי גלוי וכו' זה ספק לפניכם, ע"כ הו' מחוייבים למחות.

והנה מה שאסור להוכיח לאותן שאינם מקבלים תוכחה, זה לא שייך כשאומרים לרבים, ואומרים בפירוש שהדברי תוכחה אינם מכוונים אלא להמקבלים תוכחה, היינו אם המלא ימלא צנייחס מי שיקבל תוכחה, אבל לא לאותם שאינם מקבלים, כאשר אביא להלן דברים ברורים מס' מעין גנים. ובגדון דידן אף שרובא דרובא דעלמא נחפסים ברשע זו עמנו להם הלייגים האפיקורסים המחטיאים את הרבים ר"ל, ולהם לא יועיל מאומה אף דברים ברורים יותר משמש בזהרים, הם לא יאצו ולא ישמשו, ואדרבא כל שכן דפקרי טפי, אולם לעומת זאת גם זה צרור בלתי שום ספק שעדיין נמלאים בישראל תמימי דרך המקבלים דברי תוכחה ונכנס בלצבס דבר אמת, ומועיל להם דברים ברורים שמאירין עיניהם. ואף אמנם כי מועטים המה, כבר כתבתי שאף אחד מישראל חסוד ויקר הוא מאוד להאיר עיניו ולהעמידו על האמת. והעיד הבסיון שנמלאים בישראל אנשים תמימי לב שצאים לידי הבנה, וע"כ חוב עולם מאוד לזכר האמת גלוי לעין כל וימלאו עוד לבבות צותלי ציהמ"ד וגם בחולות וברחובות שיהי' להם תועלת מה. וצפרע שהוא ענין הנוגע לכל עיקרי האמונה וקיום כל התורה כולה, כי כל המעשים הנעשים נגד החוב"ק המה סחירה נגד האמונה, ומכש"כ אותה המדינה הלייגית שהיא לגמרי נגד החוב"ק, ומיוסדת על כפירה נוראה ר"ל, שאין ספק שהוא לגמרי נגד האמונה בהש"ת ובתורתו הקדושה, ואי אפשר שיהיו אלו שתי האמונות — אמונה צמדינה זו, ואמונה צחוק"ק — צאדם אחד, כי המה שני הפכים לגמרי, ואי אפשר שישתמשו בכתר אחד, כאשר יתבאר עוד בהמשך דברי הקונטרס בפנים. ואף החסרי תבונה שאינם מרגישים בתחלה, לנסוף צאים לידי כך, כמו שכתב העקיבה פרשת ואחתנן על העובדים בשיתוף, שלצסוף עוצים לגמרי את השו"ת ושארם רק בע"ז, יעיי"ש באריכות דבריו, וכן הוא בסוף של כל הפוסחים על שתי הסעיפים.

פניו להחטיאך לשפוך דם עמו וכוונתו ולא צום, שוב לא יתצייש לקבל ממך תוכחה לשוב מרשעתו, לכן לא תאצה להיות אהו, יעיי"ש שהאר"ך. נמלא לפי דברי האלשיך מי שמעו פנים בגלוי להחטיא אחרים עמו, הו' זה ודאי שלא יקבל תוכחה.

ורבי זה יש להצין למח קטרגה מדה הדין על אלו ואמרה לפניכם מי גלוי, הלא כבר הוכיחו אותם ירמי' ויחזקאל הנביאים בשליחות מפי ה', וכ"ז לא הועיל להם, אם כן כבר הוחזקו שאינם מקבלים תוכחה, וכו' זה כודאי. ונראה מה דרך ביחיד או ליצור שמכירין את כל אחד ואחד ויודעין בו שהוא צחוקה זו שלא יקבל תוכחה, אז אסור להוכיחם. אבל צמה שנוגע לכלל ישראל כולו או רובו או אפילו סתם חלק גדול מכלל ישראל, שא"א לידע בציורו אם לא נמלא צנייחס תמימי דרך שראוין לקבל תוכחה, ולפעמים נכנסין הדברים צמה מהם ועשים רושם בלבם להפכם אל הטוב, וע"כ אמר לפניכם מי גלוי, כלומר הלא לא נגלה להם צחי' כל הנפשות שיש בישראל, אולי ימלאין אחי אנשים שתועיל להם התוכחה.

ואפשר שהם חסוד מאחר שהרוב הוא צחוקה שאינם מקבלים תוכחה ואסור להוכיחם, שוב אין לחוש למיעוטא צכה"ג, וצפרע שהמיעוט ה' ספק לפניכם, והרוב ה' ודאי וצרור שאינם מקבלים תוכחה שאסור להוכיחם, וחשבו שצכה"ג אין ספק מוליא מידי ודאי. ויוכל להיות שזה תלוי בהך פלוגתא דמס' יומא דף פ"ד אם הולכין צפיקוח נפש אחר הרוב יעיי"ש כמה גווי. ולכן צעת שהי' שליעת מדה הרחמים צעולם ה' זה לימוד זכות עליהם וגמור עליהם שקיימו כל התורה כולה מא' עד ח', אבל אח"כ צעת שליעת מדה הדין ה' קטרוג עליהם, לפניכם מי גלוי אם לא יהי' תועלת צתוכחתם לאחרי אנשים מועטים. עכ"פ נעשו כ"כ צעונש קשה ר"ל, אעפ"י שהיו לדיקים גמורים וקיימו כל התורה כולה מאלף עד תיו, וזאת אותה החטא שלא הלכו צמתחות נגד אנשי דורס עד כדי הכאתו. וגם צעת רחמים לא ה' הלימוד זכות אלא מחמת שגלוי וידוע ה' לפני הקב"ה שלא היו מקבלים, כי הדיקים היו לדיקים בלאו הכי, וכל אותם שנשחקו

וברמי' י"ד פסוק י"ג : ולאמר אהה ה"א הנה הנביאים אומרים להם לא תראו חרב ורעב לא יהי לכם, כי שלום אמת אהן לכם במקום הזה, ויאמר ה' אלי שקר הנביאים ונבאים בשמי, לא שלחתי ולא לוייתים וגו' שקר וקסם מתנבאים לכם, לכן כה אמר ה' על הנביאים וגו', והעם אשר המה נבאים להם יהי וגו'. — והנה מוצן מאליו שחי אפשר לפרש סתם שירמי' הנביא סיפר להקב"ה מה שאומרים נביאי השקר בהוכחה ועונה, כי הלא ידע שאין בהם אמת, אבל פירשו בזה הרד"ק ושאר מפרשים, שהיה תפלה ולימוד זכות על ישראל, וכן הוא בתרגום ונתן שירמי' אמר קבל בעותי ה', שכיון שנביאי השקר מתעים אותם א"כ אין בהם אשם ואין מן הראוי לענוש אותם, כי מה יעשה העם שאין יודעים להבחין בין האמת והשקר, ובזה ראה להלילם מהעונש שהזכיר אותם הקב"ה. ולפי זה יש להבחין מה השיב לו הקב"ה שהמה נביאי שקר, וכי לא ידע ירמיה מזה, אלא שכוונתו היה רק ללמד זכות על ישראל, ומתשובת הנביא צפסוק לכחורה לא מצואר שום תשובה על דבריו מדוע אין דברי ירמי' לימוד זכות. אמנם הרד"ק שם ציאר בארוכה, שהי' לאותן נביאי השקר כח להגיד עתידות ונתחבר כי לדקו דבריהם כזמה ענינים, ובזה יכלו להטעות את ישראל שלא יפתחו מדברי ירמי' כשהזכיר אותם על העונשים, כי המה הרגישו את דעתם באומנם כי רואים הם בנבואה שלא יהי חרב ורעב והי' מייפנים להם מעשיהם הרעים. וזה שאמר הקב"ה, אעפ"י שנביאי השקר מתעים אותם, מכל מקום הי' להם להבחין בין נביאי האמת לנביאי השקר, כי נביא אמת מעמיד אותם על תורה משה, ונביאי השקר מייפנים להם ע"י, שזה ביטול התורה, ואעפ"י שנוכחו לדעת כי נתקיימו כמה דברים ממה שהגידו להם נביאי השקר בעתידות, עכ"ז הי' להם לתלות הדברים ההם בקסם ולא בנבואה, כי הלא דבריהם מכוונים לביטול התורה, והיא כעכו"ם, שאפילו יעשה אותות ומופתים אמרם תורה יומת כי דבר סרה. וכבר אמר הכתוב העם למה מתקיימים האותות והמופתים ההם של נביאי השקר וקוסמי קסם, כי מנסה ה' אלקובם אחכם, אח"ד ועי"ש ברד"ק.

ומבואר מכל זה שכל מה שמקורו מצני מפירי הדת ר"ל, זהו צרור שאין זה מכשי"ת, אלא הניח אותם הקב"ה לנסות בם את ישראל, ולכן אז צימו ירמי', בחורבן בית ראשון, ונעשו בני ישראל בעונש רע ומר כל כך, אף שגם נביאי השקר היו מגידים עתידות ונתקיימו דבריהם, וגם לא הי' מניאות להבחין שאין דבריהם אמת אלא במבחן זה שבדבריהם הי' ביטול דברי תורה, שזה ודאי אין צמניאות שיהי' מאלה ה', ולא הועילה גם תפלתו של ירמי' הנביא ללמד עליהם זכות שחשעים המה אחרי נביאות נביאי השקר, כי אין מקום להסתפק בדבר. ומכל שכן בהקמת אותה המדינה הלוויית, המעבירה על הדת ר"ל מאות רבבות אלפים מישראל, שזה צרור שכל מי שמאמין בהשי"ת אין אללו שום ספק שהמה מקור העומאה הארורה של המינות והכפירה ר"ל, אוי לנו שכך עלתה צימונו. ואיככה נוכל לשקוע ולראות בהפרת עיקרי האמונה ויסודות כל החורה כולה. ובפרט שאם כל היראים הנמלאים עוד דוריתו ישימו יד לפה שלא לדבר האמת, גם יעמנו ידם בללחת שלא לכתוב האמת מאימת הדור, א"כ ישחכה ח"ו דרך האמת לגמרי מהדור, וכל מה שהרעישו העולם הגאונים והקדושים נ"ע שבדורות שלפנינו, על סכנת הלוויים המבלים העולם, כמעט יצא לידי שכתה. ואם גם להלאה יהיו דברינו בהעמנה ולא יתגלו לעיני העולם, א"כ ישחכה לגמרי ח"ו האמת בעיקרי האמונה ויסודי התורה, אשר אף אם יעזר השי"ת שיבא עוד זמן שיקם סערת הלוויים לדממה, אבל כיון שנשתכח דרך האמת ואין איש שם על לב מי יורכ דעה ומי יבין שמועה להקים עולה של תורה, כי שתיקת כל הדור ודאי שתיקה כהודאה גמורה, ואין עולה עוד על הלב להבחין עד כמה נעצב ושקע העולם בשקר העולם המהרם כל החורה כולה. וע"כ אחריות גדול ועצום מוטל עלינו לנעוק ככרכובי גלוי לכל ישראל נגד העומאה העמוקה שהתפשטה כל כך בדורינו, ותקותינו שימלאו הרבה אנשים שאף אם עכשיו לא יועיל להם מאומה, מכל מקום לאו כל הזמנים שוות, ויבוא עוד זמן שיפתחו איזה לבבות צני ישראל ויפקחו עיניהם ויגיעו לאזניהם הקולות המלללים מדרך הראשונים, שבקשו אמת ואמונה כראוי. משא"כ אם ח"ו הקולות יחלדו, ואין אומר ואין דברים צלי נשמע קולם בכל גבולי ישראל ח"ו

איברא דכתב הרמז"ס בהלכות דעות פ"ו, שממדינה שאין אנשי הולכים בדרך ישרה ילך משם אף למערות ולחוחים ולמדבריות, ובגמרא ע"ז דף י"ח דרשו על אברהם אשרי האיש אשר לא הלך בעלת רשעים זה אברהם שלא הלך בעלת דור הפלגה, ובדרך העמים לא עמד שלא עמד במעמד אנשי סדום מפני שאנשי סדום העמים היו וכו'. ולכאורה אינו מובן מה זה השבח לאברהם שלא הלך בדרך רשעים גמורים והעמים כאלה ובעתה, הלא הוא היה מוצח היצירים אף מן הדיקים לא רק מן רשעים גמורים כאלה, והתורה"ק האשימה גם את לוע על שלא ימנע מלשכון עם אנשי סדום, כמ"ש רש"י ז"ל צ"ל לך פסוק י"ג, ואין זה שבה לאברהם. אלא ע"כ הכוונה שלא עמד עמהם אף בכוונה טובה כדי לעשות תיקונים ביניהם, כי עמידה לדיק בין רשעים כאלו מזיק להעולם שנמשכין אחריהם. והמהרש"א ז"ל שם כתב שלא עמד עם אנשי סדום אף במקום שהיו ראוי לעמוד עמהם, דהיינו במעמד המלחמה של אנשי סדום עם הארבע מלכים כדי להגיל את לוע לא עמד עמהם, וע"כ נגלו במלחמה עד שהולך אח"כ אברהם לרדוף אחר הארבע מלכים להגיל את לוע. ובמקום אחר הארכתי לבאר מה שאמר שלא הלך בעלת דור הפלגה, אין מקומו פה. אבל עכ"פ זה ודאי שרריך לברוח מלהתחבר עם רשעים שלא ילמוד ממעשיהם, אבל לא ימנע מלפרסם הדברים בדרך יראת ה' אף בתוך העיר, בחולותי וברחובותי.

ובתב החת"ס ז"ל צ"ל כי תשא עה"כ ויאמר אל משה קול מלחמה במחנה, פי' דגם יחושע הבין שהוא קול ענות, רק שהסביר נוחת שאי אפשר שישתקו הדיקים למעשה הזה, ויש מלחמה במחנה, וגם משה חשב ג"כ זה, דמהאי עעמא הביא הלוחות ולא הניחם למעלה או שצדם למעלה, כי חשב שיש צניעה לדיקים, רק כאשר בא הרגיש שאין כאן מלחמה וכו', וא"כ היו ראוי לשבר תיכף הלוחות אלא שאין לדון עפ"י אומדנה וכו' עד שראה וכו', עכ"ל. והרי שהיא סביר מוכרחת ממש רצ"ה שאם נעשה בדור תועבה כזאת אי אפשר לעבור עליה בשתיקה שלא לערוך עכ"פ מלחמה נודה עד שיהי' נשמע קול מלחמה במחנה. ומכש"כ בחועצה הרעה הזאת של מדינה הציונית נגד השצועת החמורות שהשביע

אזדה כל תקוה. וכבר הבאתי מדברי הרמז"ס שעפ"י הדין מחויב כל אחד ואחד לסבול הכל מאנשי דורו עבור כבוד הש"ת ותורתו הקדושה, כמו שסבל אברהם אבינו ע"ה.

ועוד שם צירמתי ה' בפסוק שועטו בחולות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותי אם תמלאו איש, אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה. ותמהו כל המפרשים, הלא מלינו שהיו אז גם הרבה לדיקים וקדושים, והא"ך אמר שלא נמלא איש. ופי' שם הרד"ק צ"ל אבינו ז"ל כי ירמתי אמר בחולות ירושלים ואמר ברחובותי, כי החסידים שהיו בירושלים היו מתחבאים בצניעה ולא היו יכולים להתראות ברחובות ובחולות מפני הרשעים. וכן פי' השלה"ק שלכן אמר בחולות וברחובות, שאלו לא היו יראים מן העם לגלות האמת בחולות וברחובות היו מגינים עליהם. וכתב הראצ"ע בפרשת וירא עה"כ ויאמר ה' אם אמלא בסדום חמשים לדיקים בתוך העיר וגשאתי לכל המקום בעבורם וכו': ועם בתוך העיר, שהם יראים את ה' בפרהסיא, וכן שועטו בחולות ירושלים עכ"ל. ומבואר מזה שגם הוא פי' הכתוב שועטו בחולות ירושלים שהכוונה היא שיהי' בפרהסיא נודע בחולות וברחובות. ופי' צ"ל גם הכוונה בתפלות של אברהם אע"ה שאמר בתוך העיר דהיינו יראי ה' בפרהסיא שאינם יראים מאנשי העיר. ולדבריו למה לא התחיל אברהם אבינו ע"ה כלל להתפלל אם ימלאו לדיקים כאלו שיראים להביד האמת בתוך העיר, שגם לדיקים כאלה יהי' כוחם להגין על העיר. וז"ל שזה ידע צודאי שדיקים כאלו אינם יכולים להגן על העיר, וע"כ אין להתפלל על זה. וזה ברור שבסדום היה זה ודאי נסיון גדול ונורא לגלות דעת יראת ה' בפרהסיא בתוך העיר, כי הרי ירדו לחייו של ההולך בדרך אמת, כנודע מהמעשה שהי' צריכה אחת שנתנה פת לעני, וכן צמה שמבואר בכתוב שהקיפו ביתו של לוע על שקיים מצות הכנסת אורחים והכניס את המלאכים לתוך ביתו, וא"כ הו' להם חזקה ברורה ועלומה שאינם מקבלים תוכחה, עכ"ז לא ביקש אלא על לדיקים שאינם יראים מאנשי העיר.

סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה ולא יהי לכם עממם שום התחברות וכו', ועיי"ש שהארץ צדצרות קודש מלהבות אש.

והעתקתי חלק מלשונו הק' כי נוכל ללמוד מה הרבה על תקופה שלנו, כי הרשעים צדצורינו גרועים צאלפים ורצבות לרגות מהרשעים צדצורו, ונוכל להתבונן בזה עד כמה לריך להתרחק מהם. גם אמר צפירוש שאינו מדבר אל האפיקורסים שאסרו חז"ל להשיב להם, וצוה ילא ידי חובתו שלא עבר על דברי חז"ל. וככה אומר גם אני, שאיני כותב כלל לכל אלה הכחות שאסרו חז"ל להוכיחם, כי אש לאנשים מועטים המצקשים לידע האמת ורק השפעת רוצה דלמלא עם כל המפלגות הנגדרים אחר הציונים מצלצלים המוחות, ומאס אפשר עוד להליל נפשות יקרות. גם רבים הם המשוחדים מחמת כבוד או ממון, או משום אימתא דציבורא וכדומה, וכל אלו אינם יכולים להודות על האמת כי נעלם הוא מאחם, כי התוכ"ק אמרה כי השוחד יעור עיני חכמים, והאריכו חז"ל במס' כתובות דף ק"ה עד כמה מסמא העינים אף שוחד דברים, ומכש"כ בשוחד עלום, ומי שהוא סומא ועור עינים אינו רואה אף את השמש בצרכים, והאיד יוכל לראות האמת. אבל עכ"ז עדיין נמצאים בישראל אנשי לצב שאינם משוחדים כ"כ ומכירין האמת.

יודע אני כי יורו המורים הנים וצליסעראות עד אין שיפור על כל הדברים שכתבתי, כי כן דרך הציונים מעולם, וציוחר הדתיים הנגדרים אחריהם, לשפוך צח וקלון חרופין וגדופין ואוימים נוראים ושקרים וכזבים על כל מי שאינו נמשך אחר דעותיהם ואינו הולך בעקבותיהם, ומגלים פנים צתורה שלא כהלכה צרוצ הבלים עד אין שיפור וערך, כי אין קצ לדברי רוח, אבל אצרך את ה' אשר יעניי שלא להתחשב כלל עם כל דבריהם כאפם ובאין המוחלט. ואקוה להשי"ת העוזר וסומך להאיר עיני המחכים לו לראות האמת, וחכנו השי"ת שיחקדש שם שמים על ידינו עדי מכה לגאולה שלימה ומלאה הארץ דעה את ה' צב"א.

אותנו הקצ"ה, וגם מעצירה על הדת ומשרישה מינות וכפירה בכל העולם כולו ומעכצת גאולתינו ופדות נפשינו, שצודאי לריך ללחום נגד הרעין העמא הזה במס"ג עד ישקוף וירא ה' משמים וירחם עלינו להוציאנו מגלות המר והגממה הזה ויפקחו עיני ישראל לראות האמת ולשוב אל השי"ת ולתורתו הקדושה.

וראייתי להעתיק פה דברי מרן הקדוש המהר"א ז"ל צעהמ"ח ס' בני יששכר שכתב בהקדמתו לס' מעין גנים בהתלהבות עזה וצרוצ קנאות נגד מהרסי הדת שבישראל, וכתב צסוף דבריו וז"ל: וזאת לדעת ידיד הקורה שאין כוונתי צדברי אלה להתווכח עם הרשעים המופקרים האפיקורסים, שידו על האמת וישוצו אל ה', כי כבר אמר המלך החכם לא יחפון הכסיל צתצונה וגו', ודע מה שחשיב לאפיקורם אמר ר"י לא שנו אלא אפיקורם גוי, אבל אפיקורם ישראל כל שכן דפקר טפי, ואמר כל שכן דאפיקורם ישראל חלילה להשיבו, כיון שהוא אינו רואה כי אש בהתגלות לבו צאפקרותא ולהסיר ממנו משא התורה והעבודה, אפילו חשיבה חבילות חבילות תשובות, ישתדל ויתאמץ לשנות צאלתו להשיב עוד על דבריו, וצכל פעם יתחזק יותר בהפקירות בהתרחצות הדיבור עמו צוויכותים שונים. והוא הנראה צדברי רש"י ז"ל וכו' אש חשיבה ידקק מאוד להשיב על דבריו תשובות כחצות צמלינות שונות ולינות וכיוצא, ע"כ חס לי לרעה דאצא לעצור על דברי חז"ל. ואין רצוני צדברי אלה להתווכח עם הרשעים להעמידם על האמת. ידעתי גם ידעתי אש יראו דברי אלה הגאמרים צאמת כל שכן דפקרי עפי ויצואו להשיב צמלינותיהם וצלינות, כי זה דרכם כל היום, ונפת הטופנה שפתי זרה. אך כל מגמתי צדברי אלה להליל את הנפשות העגומות מאחינו בני ישראל ולהליל את הילדים אשר אין צהם כל מוס להרחיק נדוד מאהלי האנשים הרשעים האלה אשר פרקו עול משא דברי חז"ל מעל צואריהם וצברו סרה גם על מצות ה' המפורשין צתורה שכתב גרועים הם מכת הקראים אשר כבר הרחיקו אותם בני ישראל מחבל נחלת ה' עד שצבו לאומה צפני עלמה כיתר בגוים. והנה האנשים הללו כל שכן דגריעי עפי המה מחערצות הערב רב מהעמלקים וכו'. אחינו בני ישראל

להגלל מהם ומהמונם. השי"ת ירחם עלינו ברחמינו העלומים עד אין שיעור וערך, ובמחרה ישמחנו כימות עניחנו, וזכה להתקרב אליו ית"ש בקדושה ובעברה ולראות במהרה בישועת כל ישראל ושמחתן בצ"א.

* * *

וְקִרְאתִי שֵׁם הַקּוֹנְעָרָם הַזֶּה „וְיִוָּאל מִשֵּׁה” משני עממים, ה'א' מפני שחז"ל אמרו בספרי דברים ובכ"מ במדרשים, וכן הוא בגמרא נדרים דף ס"ב ע"א אין ויואל אלא לשון שבעה, שנאמר ויואל שאל את בעם. ולפי שהקונערם הזה מערתו לבאר השבעה שהשביע הקצ"ה את ישראל, שפיר שייך עליו שם ויואל משה. ואף ששבעה זו היא צעיר השירים, מכל מקום הרי מבואר במד"ר פ' יתרו פ' כ"ח שכל מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קצלו מהר סיני, שכן משה אומר להם לישראל כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום ואת אשר איננו פה עמנו היום. וצפרע שיר השירים, שאמרז"ל צפ"י שהוא מסיני כמו שהביא האלשיך ז"ל, וכל מה שניתן צסיני ה' על ידי משה רבע"ה, א"כ הוי שבעה זו ג"כ בלשון ויואל משה, שהשביע את ישראל, כדכתיב ויואל שאל את בעם, שהשביעם. וגם מה שדרשו חז"ל שם במקומו שהשביע יתרו את משה שלא ישוב למצרים בלתי רשותו ג"כ הוי מעין שבעה זו, דלכאורה אין להבין, כיון שראה יתרו שמשך רצונו ע"ה איש קדוש הוא, כי הרי מבואר במד"ר שם שראה שהמים נתברכו בשבילה, ועוד נסים, ומבואר צפרקי דרבי אליעזר פ"מ שהמטה שנצרכו בין העממות נמסר לאדם הראשון בן עדן ואח"כ לאבות הקדושים עד שבא למצרים ולקחו יתרו ונטעו בתוך גן ביתו ולא ה' יכול אדם לקרב אליו עוד, וכשבא משה לביתו נכנס לגן ביתו של יתרו וראה את המטה וקרא האוחות אשר עליו, ושלה ידו ולקחו, וראה יתרו ואמר זה עתיד לגאול את ישראל ממצרים, לפיכך נתן לו את לפורה בתו לאשה יעיי"ש, א"כ הלא ראה יתרו שמשך הוא הגואל ישראל, ובדאי אינו נחמד לדבר שקר ושלא יעמוד דיבורו, אם כן למח הוי לו להשביע אותו, וכי לא סגי ל' בהבעה, אלא דוקא ע"ד שבעה. אולם יתן שה' יתרו יודע שמשך עתיד לחזור למצרים לגאול את ישראל, ואם כן בגאולה תלוי בו, ומח הוי יראים שניכס פן ואולי מחמת רוב

ואנו רואים צפירות הרד"ק הארוך על תהלים שבכמה ממאמרים האריך לסחור דעת הנוצרים שמביאים משם רא' לנוצרי ר"ל, וכן הרמב"ם באגרת תימן כתב לסחור מה שבבא אחד רא' מהתוכ"ק על המחמד. והנה הנוצרים באו עם חיבורים רבים ארוכים בראיות משונות, ולא הביא הרד"ק הכל, כי אי אפשר לטפל בכל השקרים ודמיונות שאין שיעור, אעפ"כ ערה הרד"ק בכמה ממאמרים לבאר שלא יהי מקום לטעות ח"י כשיעת הנוצרים, ומבקשי האמת באו לדי הכרה אף ציטר הדברים שלא הוצאו בדברי הרד"ק, והאמת עד לעלמו, ובדורותינו אלה ככה עושים הדתיים הנגזרים אחר הליוינים ומשתתפים עמם, שמביאים ראיות מהתוכ"ק לשיעת הליוינות בלבושים שונים ומטעים צבא אף לבנות תמימי דרך, כמו שעשו הלוזקים והנוצרים וכת הש"ן וכל מפירי התוכ"ק צמנייהם. ועוד יותר מזה עכשיו שהתלבשו באינעלא ירושלמית בשם חיבת הארץ והללת ישראל, והשקרים והזיופים מרובין הם עד אין שיעור להטעות עיני הבריות.

ובקונטרם הזה כתבתי בדרך אגב לסחור כמה ענינים שהתפשטו מהם בעולם להטעות עיני הבריות, וכל מי שיש לו מוח צקדוק יראה האמת, אבל אי אפשר לטפל בכל הבלוים ושקריהם ודמיונות שוא ודברי זיפים שלהם להביא הכל על הגליון, כי אין קץ לדברי רוח ולבושי השקר ודמיונות כוזבים אין להם גבול, אבל השם לבו לדבר ה' רואה כי כל דצריכהם הבל הבלים אין בהם ממש וכולם ישאם הרוח. ועכשיו בעקבה דמשיחא טרם הביורו האחרון התגברה הסע"א בכח המסיתים והמדיחים של אלה הדתיים הנגזרים אחר הליוינים יותר ממה שהתגברה בכל המסיתים והמדיחים שבכל משך הדורות שכיו מיום שנצרכו העולם עד עתה, וכל חלקלקות לשוני של הכחש הקדמוני שה'י אלא אדם הראשון וכן כל חלקלקות לשונם של כל המסיתים ומדיחים שכיו בכל הדורות בלבושים שונים, כולם לא הביעו כלל לאותה המדע של חלקלקות לשונם של המסיתים והמדיחים שצמנינו באופנים שונים ומשונים לירד לחדרי צטנו של כל אחד ואחד מישראל, כי כן הוא טרם ציטול הסע"א מישראל, כמו שהבאתי למעלה מהחום י"ע, וארכיכים אנו לרחמים גדולים

מקומות שהמלך המשיח הוא דוד, כבר תי' באוה"מ הק' פי' ויחי עה"כ אורכי לגפן עירה, שהמלך המשיח הוא כלול משיחה, א"כ נכלל גם שבועה זו בלשון ויואל משה. ובפרט לפי מה שכתבתי בלא"ה שהתגלות הנבואה על השבועות האלו הי' בסיוני וכל מה שנאמר בסיוני הי' ע"י משה רבנו, בודאי דשפיר שייך לשון ויואל משה על השבועות הללו.

ושעם השני, כי בשם זה מוזכר שמי הדל בצירוף שמו הקדוש של ק"ז הישמה משה זללה"ה, אשר מסר נפשו כל ימיו על הגאולה, ואמר כי בעבור זאת הוא מוסר נפשו על הגאולה יותר משאר לדיקים, כי אינו דומה שמיטה לראי, וכולם שמעו על החורבן, אבל הוא ז"ל ראה אותו צמו עיניו, כי הי' באותו הדור, וכל הנעשה אז עומד נגד עיניו, ואין ספק כי גם עכשיו הוא עומד ומבקש רחמים על ישראל ועל קדושת שמו ית' כאשר הבטיח, והתעברה על השבועות היא המעבדת את הגאולה ומביאה כל הצרות ת"י. זכותו של ק"ז זללה"ה בצירוף כל הדיקים והקדושים יגן עלינו להצילנו מלצה זו. ירחם השי"ת על עמו ישראל בכל מקומות מושבותיהם ויאמר לרחמינו די, ואל יוסיפו עוד לדאבה, ויהיו תחנונינו קרובים אל הי' חלקינו יומם ולילה, להצות לבנינו אליו ללכת בכל דרכיו ולשוב אליו ית"ש מתוך נחת ושמחה בלי לרה ועקתא, וצמברה יתרום קרן התוה"ק וישראל, ובתוך כלל ישראל ירחם השי"ת גם עלי הדל והשפל, כי נשבר לבי בקרבי ועומד ומלפני אני אך לרחמי שמים. זכות חבתי הקדושים יגן עלי לישועה ורחמים, ויחזינו עוד לעשות תשובה שלימה ולעבוד השי"ת בעוב לבד כראוי ית"ש, עדי נזכה לראות צמברה ציטעת כל ישראל ושמתחן צב"א.

אהבת ישראל וכשיראה בעני עמו ואלהם הגדול לסבול עול הגלות, אולי יקדים לילך לשם קודם הזמן, לכן השביע אותו. ומלינו שגם על דוד בן ישי הולך אברהם אבינו ע"ה לעשות פעולות שלא יבוא קודם הזמן, כמו שדרשו חז"ל בפסוק וישב אותם אברהם. ולכן ינחא לכו להתקשר בשבועה צענין זה, כי על השבועה בודאי לא יעבור ולא יבוא לידי דחיקת הקץ. והיו שבועה זו ג"כ כמו אלו השבועות שהשביע הקב"ה. וכן הוה, שגם אח"כ כששלחו הקב"ה לגאול את ישראל הולך לילך למדין להחיר שבועתו צפניו, כמבואר בגמרא נדרים דף ס"ה. ומה שסירב משה בשליחותו ג"כ ידוע שזה הי' לטובת ישראל כי ראה שלא נשלם עדיין הזמן ויאלצו להשלים בגלויות אחרות, ע"כ ראה שתחאחר הגאולה ובלבד שתהיה גאולה שלימה אשר לא יהי' אחריו שום גלות. אולם לא הי' הזמן גרמא אז, כי לא יכלו להתממה כמו שאה"כ, וכפי' האר"י ז"ל כנודע. ובישמה משה מק"ז זללה"ה פי' שמינו כתב שכוונת משה בסיכוז השליחות הי' כדי שתהי' הגאולה ע"י הקב"ה בכבודו ובעלמו, עי"ש. ועכ"פ שבועה זו הוא ג"כ בלשון ויואל משה, שהכל בא ע"י משה רבנו. והתרגום צביר השירים עה"פ השבעתי אהבם צנות ירושלים וגו' פתח: בחר בן אחאמר למשה צנצאה, ומבואר בזה שבאו השבועות ע"י מרע"ה. אמנם התרגום כתב זה בשבועות הראשונות שלשיטתו סובבים על דור המדבר שהי' צימי מרע"ה אבל בשבועה האחרונה כתב שם בתרגום יאמר מלכא משיחא, שהמלך המשיח משביע שלא להתגרות למיפק נון גלותא עד דיבא רעוא מקדם מארי עלמא, נמלא שלפי דעתו השבועה האחרונה שהיא על דורינו, היא באה ממלך המשיח, אבל לפי המבואר בזוה"ק ובכמה מדרשות המלך המשיח הוא מרע"ה, ומה שמבואר בכמה

מאמר של שבועות

מאמר שלש שבועות

א

למימרה עובר על השבועה, כיון דודאי שבועה חמורה משאר עשה, ולמה הניח איפוא את החמור ונקט את הקל דעובר בעשה. ועוד דמלינו בשני מקומות בש"ס שבזבחה מימרה זו, בצרכות דף כ"ד ובשבת דף מ"א, ושם לא הזכיר כלל לימוד דהשבעתי, אלא עובר בעשה וחו לא מידי. ועוד ישנן הרבה קושיות ותמיהות בענין זה ואין להאריך, ובציאור הענין יתוראו ממילא הרבה קושיות ודיוקים.

והגה הרי"ף צעין יעקב נחקקה על כך מימרה דרי"י שאוסר לעלות מצבל לארץ ישראל ח"ל: אין לתמוה הלא הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך, ואיך טוב הקב"ה צבלה יוצאו ושמה יהיו. ותי' דשאני החס כיון שיצאו שלא מדעתם והגלה אותם לצבל וגזר עליהם שמה יהיו, אבל הדר בחו"ל שהוא כאלו עובד עכו"ם, מיירי ביולא מא"י בדעתו וצרכו, ועיי"ש. ולהלן נדבר עוד מזה. אמנם יותר קשה לכאורה מהחס מתניחין שאמר הכל מעלין לא"י, ולמה מקשה רק מהך מימרה דהדר בחו"ל כאלו עובד עכו"ם שאינה אלא ברייתא. ועוד דבמתניתין אי אפשר לתרץ דמיירי ביולא מא"י, שהרי אמרו הכל מעלין, וזה ודאי בדר בחו"ל. ובצרייתא מפורש יותר היא אומרת לעלות וכו'.

והראיתי אח"כ בהפלא"ה שעמד בזה, וכחז דודאי לא יחלוק ר"י על סתם מחני' דקתני בכל מעלין לא"י. ותי' שהוא מפרש כך מחני' דמיירי משאר ארצות חוץ מצבל, וכפי' רש"י בריש גיעין המביא גט ממדינת הים דהיינו לבר מצבל, אע"ג דנקט ממדינת הים סתמא. וקשה לי על דבריו ז"ל, שהרי אדרבה משם ראי' שאין לפרש כאן הכי, שהרי פי' בחוס' שם דף ב' ע"א ד"ה ממדינת הים ח"ל: הא דלא נקט המביא גט מחוץ לארץ כדקתני בגמרא וכו', משום דחו"ל הוי משמע כל חו"ל אפילו רקס

בגמרא כתובות דף ק"י ר' זירא הוה קמשתמיט מיני' דרב יהודה דבעא למיסק לארץ ישראל, דאמר רב יהודה כל העולה מצבל לארץ ישראל עובר בעשה שנאמר צבלה יוצאו ושמה יהיו עד יום פקדי אותם נאום ד'. ור' זירא הוה צבלי שרת כתיב. ורב יהודה כתיב קרא אחרינא השבעתי אחכם צנות ירושלים בצבאות או צבילות השדה וגו'. ור"ז הוה שלא יעלו ישראל בחומה. השבעתי אחרינא כתיב. ור"ז הוה מיבעי ליה נכדריב"ח דאמר שלש שבועות הללו למה, אחת שלא יעלו ישראל בחומה, וא' שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומה"ע, וא' שהשביע הקב"ה את אומות העולם שלא ישעזדו בן צישראל יותר מדאי. ור"י אס תעירו ואס תעוררו כתיב. ור"ז מיבעי לי' לכדר' לוי דאמר שש שבועות הללו למה, תלחא בני דאמרו, איך שלא יגלו את הקץ ואלא ידחקו את הקץ ואלא יגלו הסוד לאומות העולם. בצבאות או צבילות השדה, אמר ר"א אמר להם הקב"ה לישראל, אס אחס מקיימין השבעה מועד, ואס לאו אני מתיר את צערכם וכו'. עכ"ל בגמרא.

קשה טובא בכה מימרה שהתחיל דר"י לומר עובר בעשה שנאמר צבלה יוצאו ואחר כך אמר קרא אחרינא, כתיב השבעתי אחכם וגו', וא"כ הו"ל עובר על השבעה. והרי"ף צע"י כתב לתרץ דמהך קרא דהשבעתי שמעינן דגם הך קרא דצבלה יוצאו קאי על הגולים ולא על הכלים יעיי"ש מש"כ להסביר בזה. וכעין זה כתבו גם מפרשים אחרים באופנים שונים להסביר דמקרא דהשבעתי שמעינן על קרא דצבלה יוצאו. וזהו ישב ק"ת למה דנקט עובר בעשה דצבלה וגו' אף לפי מה דמסיק שהלימוד הוא מקרא דהשבעתי, אולם עדיין לא מחוץ לגמרי, כיון דסוף סוף הביא מקרא דהשבעתי שעובר א"כ הו"ל

וחגר, להכי נקט מדינת הים דמשמע רחוק כמו האשה שהלך בעלה למדינת הים, וכמו פרעתוך צפני פלוני ופלוני והלכו למדה"י, לאפוקי רקס וחגר דפליג דכו ר"ג, ע"כ. א"כ מצואר צוה דהיכא דנקט סתמא ארץ ישראל וחז"ל כל מדינות שהם חז"ל בכלל וא"א למעטמי אף רקס וחגר שהם סמוכים מאד לארץ ישראל, ובתוכם נקטו רקס וחגר שהיו מצואר במתניי שם במקומו אליבא דר"ג, גם הוא סמוך יותר לא"י, והוי רצותא טפי שגם זה אין להוילא מלשון חז"ל, ורש"י הביא צבל שאמרו כן בגמרא להלכה אף אליבא דתנא קמא, ובתמא גם צבל הוי סמוך לא"י כמצואר צש"ס כחובות. ועכ"פ כ"ז אפשר לפרש רק צלשון מדה"י דמשמע מדינות רחוקות ולא קרובות, דמשום הכי שינה הלשון לומר מדה"י, אם כן צבאן שאמרו סתמא ארץ ישראל צודאי הכוונה על כל חז"ל ואין נפקא מינה בין רחוק לקרוב, דמה שאינו ארץ ישראל צודאי נקרא חז"ל אף שהוא קרוב. — ובתמא אלו ה"י מקום לפרש צוה שיש חילוק בין צבל לשאר חז"ל א"כ אליבא דר' זירא שחלק על ר' יהודה וסובר שאף צבל בכלל ה"י יכול לפרש מה שהקשו בגמרא הכל לאחויי מאו, דצא לאחויי צבל, ולא ה"י רא"י אליבא לאחויי מנוה היפה לרעה, אבל כיון שגם בסתמא אף צלי לשון הכל אין לחלק בין המקומות שצחז"ל, לכן ע"כ צ"ל דצא צלשון הכל לאחויי ענין אחר.

ב

אמנם לפע"ד מעיקרא לא קשה מיד, שהרי שיטת ר"מ המוצא צחז"ש סוף כחובות דמה דמתלק צירושלמי דאך האיש כופה אותה ואין האשה כופה אותו, זה מיירי בזמן הזה, ומתני' וצרייתא שאין מתלקין וסבירה לכו דאף האשה כופה, זה מיירי בזמן הבית. והצ"ש צחז"ע ס"ס ע"ה ס"ק כ' מציא שיטה זו לפסק הלכה, אלא שהחת"ס ציו"ד ס' רל"ד פליג ע"ז, ועיקר קושייתו מדאמרינן בגיטין דף מ"ה, וכן פסקו הפוסקים, דעבד כנעני שצחז"ל לא"י כותב לו לרבו שטר על דמיו ועושה אותו בן חורין, והיינו מסיפא דמתני' אין הכל מוליאין, ומקרא דלא תסגיר עבד אל אדוניו, ומנ"ל דילמא דוקא בזמן

בית המקדש קיים, אבל בזמן הזה לא עדיף עבד כנעני מאשה שבורע כחה צחז"ל מצומן הבית, ודילמא עבד נמי, אע"כ גמרא דידן לא ס"ל הכי, והר"מ גופי' לא אמרו אלא צפי' הירושלמי יעיי"ש. ולפע"ד צדעת הצ"ש דכיון דהך דינא דעבד שצחז"ל נלמד מקרא דלא תסגיר עבד אל אדוניו, והרמז"ם ושאר מוני המצות מנאו זה ללאו בין התרי"ג מצות, ובלאו המצואר בקרא לא דרשין טעמא דקרא, ואין חילוק בין זמן המקדש לזמן הזה, ואינו דומה לדיני כפיית האיש והאשה שאין לאותן דינים רמז במקרא, אלא שהצ"ל אמרו כן צבצבל שמוזה לדור צא"י, ויש צוה כמה פלוגתות וחילוקים כאשר יתבאר אי"ה להלן במאמר השני, ואין הענינים דומין להדדי.

ורפ"י מה שנראה מתשובת הר"ן ס' ל"ח דמה שאמרו בגמרא הכל מעלין וכופין זל"ז אינו אלא אם נחגרש, ויש נפ"מ צפ"י לענין הכתובה, אבל כל זמן שלא נחגרשו אין כופין להחגרש ומשועבדים זל"ז יעיי"ש, צודאי לא דמי לעבד שצחז"ל לא"י. אלא אפילו לפי מה שנראה מסתומת דברי הפוסקים שיש כפי' גם על הגירושין וע"י צ"ש ס' ע"ה ס"ק צ' שהביא דברי הפוסקים דצבל מקום כפיפין אם לא תלך אחריו דינה כמורדת, הוי רק תקנת חכמים כמו צמורדת וכ"ז שלא נחגרשו משועבדים זל"ז מדאורייתא, ואינו דומה לעבד שצחז"ל לארץ שיואל לחירות מה"ת מקרא דלא תסגיר, ובמ"ש הר"י שהוא מבוחרר אלא שהסר לו הגע בתרור, ולדעת הרמז"ם אף אם לא רצה האדון לכוחר אותו מפקיעין צ"ד בעצמו מעליו, כפשטות דברי הסוגיא בגיטין דף מ"ה, וע"י צב"י הלכות עבדים סו"ס רס"ז שפסק כן להלכה. ומ"ש בגמרא אין הכל מוליאין לאחויי עבד שצחז"ל לארץ ישראל, צודאי דאין הכוונה שלומדין דין עבד שצחז"ל לארץ מדיני כפיית האיש והאשה, שכבר מצואר שיש ע"ז לאו מיוחד וחמור יותר, אלא שדרך התנא להשמיטין אגב גררא גם שאר דינים שהם כעין זה, אף שאין טעמם שיה, כאשר כן הוא צכמה דוכתי צש"ס, וצפרע שלשיטה זו כל השקלא וערי' שצש"ס צבלי הוא לפרש המצבה והצרייתא דמיירי בזמן הבית, ולא צחז"ל לא הורע כח האשה וה"י שזה צוה עם דין עבד שצחז"ל לארץ, אבל אח"כ בזמן הזה אם נולד איזה עעם

אוחה היא דכופין שהרי חיוב מזונותי מוטל על
הבעל לזונה ולפרנסה בכל מקום שתלך אחריי, אבל
אוחו אין כופין דיכול לומר עכשיו איכא דוחק מזונות,
ושמא לא אשיג שם פרנסה, דבענה זו יפה כח
הבעל מהאשה, עיי"ש.

והנה זה ודאי שכתבו הדין בסתמא ולא חילקו בדבר
בין אם הוא עשיר מופלג או שיש לו שם עסק
עובד לפרנסה, ובפרט לדברי המעיל לזקה בס"י כ"ז
והוצא בפ"ת סי' ע"ה דאף שהוא מן הסוברים לגמרי
כשיעת הרמב"ן שישיבת א"י הוא מלצה דאורייתא גם
זכה"ל, והאריך לדחות כל החולקים זכה, גם דחה
שיטת ר"ח ומסיק דחייב לעלות גם זכה"ל, אפילו
עם צנים קטנים ואין שום עטנה בדבר, ואעפ"כ
כתב אח"כ דתנאי אחד יש בדבר, שכל זה הוא רק אם
יש לו שם מקום מוכן לפרנסה בריוות, דכל שאין לו
שם פרנסה מוכנה, עניינת ח"ו מעבירה על דעתו ודעת
קונו. ואף אם הוא יודע בעצמו שיכול לסבול חיי
לער לעבוד את ד' שמה, אבל לא יוכל להכניס זכה
בניו הקטנים דחוב הוא להם שמא לא יוכלו לעמוד
בנסיון וילאו ח"ו לתרבות רעה. ואותן הכוסעים שיש
להם בחו"ל פרנסה, ושמה יורכו להפרנס מן הלקחה
לא עובד עושין, כי גדול הנהנה מיגיע כפו, עיי"ש
שהאריך זכה. והחמ"ס בתשו' אה"ע ח"א סי' קל"ב
כתב על דברי המעיל לזקה האלו שדבריו מחוקים
לחוק, ויהליתו כן להלכה.

והנה לא מיבעיא לדעת כמה פוסקים שסוברים שאין
צומן הזה מלצה כלל לעלות לא"י כאשר יתבאר
באורך במאמר השני שבדעתו לכתוב אי"ה לזכר
כל השיעור שצ"ס ופוסקים צמנות ישוב ארץ ישראל,
אלא אפילו לדעת המעיל לזקה שהוא מהסוברים שחייב
גדול לעלות לא"י אף זכה"ל, כאשר העתקתי לעיל
דבריו בקלרה, ואעפ"כ החליט שכל זה אינו אלא אם
מוכן לו שם פרנסה בריוות, נמלא לפי"ז דלכולי עלמא
החייב לעלות לא"י הוא רק צאם יש לו שם מקום
מוכן לפרנסה. הגם שלדינא עדיין צ"ע אם יש לחלק
בהך דינא דהכל מעלין היכא שאין לו שם מקום
פרנסה, ובמקום אחר אי"ה אדבר מזה, אבל עכ"פ
זה ודאי דמיירי אף אם יש לו שם מקום מוכן לפרנסה

לגרוע כח האשה מה שאין טעם זה בעצד אין לנו שום
הכרח שיהיו שוין.

ג

ובקרבן נתחנל סוף תשובות וביגועין פרק השולח סי'
מ"ג הביא על דין עבד שצדק לארץ מדברי
הרמב"ם והעורר שדין זה נובג אפילו צומן הזה שהארץ
ציד עכו"ם. וכתב ע"ז הקרבן נתחנל שזה אפילו
לתוס' ור"מ דאשה זכה"ל שאמרה לעלות אין כופין
לבעל. ונראה שהבין כן מדברי העורר שקשה למה הולך
לומר שם זכה"ל עבדים שדין זה נובג אפילו צומן הזה,
הלא כל דיני העורר כך הם, כי מה שאינו נובג צומה"ל
לא הביא העורר כלל. בשלמא הרמב"ם ז"ל שדרכו
להביא כל הדינים אף אלו שאינם נובגים זכה"ל,
הולך לפרש שם זכה"ל עבדים שדין זה נובג אפילו
זכה"ל, אבל דברי העורר בלאו הכי צרור הוא שכל
מה שהביא נובג זכה"ל ולא הולך לפרש כן בראותו
הדין צרפתיית. ולכן הבין הק"ק שכתב זה יען ששיעור
התוס' והר"מ בצפית האשה שהורע כחה זכה"ל, לכן
ביאר שבעצד אינו כן. ועכ"פ כתב צפירוש כמו
שכתבתי לעיל לדעת הב"ש שהבין משיעור הר"מ שהורע
כח האשה זכה"ל, אף שבעצד אין הדין כן.

אל"א הטעם שבי הק"ק צפי השולח לחלק זכה לשונו
אינו מוצן, שבי דשאני החס בלשה שיש סכנת
דרכים או שיש למנוס פרנסה מה שאין שייך בעצד
שכבר צרה, דמשמע שלא כ' כן הרמב"ם והעורר אלא
בעצד שכבר צרה, הלא צאמת כתבו כן אף בעצד
שלא צרה עדיין אלא שרובה לעלות כמבואר בעורר וצ"י
יו"ד סי' רס"ז, וכן הוא בצ"ע שם סי' רס"ז סעי' פ"ד
דמיירי שם רק מדין עבד שרובה לעלות, וכי שנובג
אפילו צומן הזה, אף שאין שם בכל הסעיף שום רמז
עדיין מדין עבד שצדק עד סעיף שלאחריו סעיף פ"ה.

גם כוונתו בחילוק זה אינו מוכן מלשונו, אלא שהראה
מקום לדברי הב"ת, ומדברי הב"ח אפשר להבין
הענין. שעל מה שהקשה העורר בס"י ע"ה על הר"מ
דאי איירי צומה"ל למה כופין אותה, כתב ע"ז הב"ח
דצומן הביא שלא הי' דוחק מזוניות כופין אותו לעלות
כמו שכופין אותה, אבל צומן הזה דאיכא דוחק מזוניות,

או שהוא עשיר מופלג, אבל מכל מקום אפשר להבין דברי הב"ח, שחילקו בזה בין כפיית האיש להאשה אף ביש לו פרנסה כי הוא גלגל החוזר בעולם ולא פלוג רבין בדבר השכיח עובד שמה דוחק מזונות ויש להבעל טענה מעלייתא נגד האשה, שמא יתגלגל המאבז שלא ישיג שמה פרנסה, משא"כ האשה שאין להאגת פרנסה עלי' אלא על הבעל לעשות כל עגדקי צבעולם לפרנסה תמיד.

נמצא לפי"ז מובן היטב החילוק שבין אשה להעבד, כי מבואר במשנה גיטין דף י"א ע"ב שאם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי, ושלא לזון את אשה אינו רשאי, וע"ש בסוגיא דף י"ב, וכן הוא בשו"ע יו"ד סי' רס"ז שאינו מחויב לזון את עבדו, א"כ יש חילוק ברור בין אשה לעבד לפי דברי הב"ח שלכן הורע כח האשה צעזיל שאין לה להאגת פרנסה ו"ל שפיר דצעזיל שקל צעניו' לכוף את הבעל לכך צעזיל שאשה אינה זריכה לדאוג עבור פרנסה, לכן לא נתנו לה חכמים כח זה, משא"כ העבד יש לו להאגת פרנסה כמו האדון, כי במאבז דחוק אין מחויב רבו לזונו, ולא שכיח כ"כ שיכוף ליכנס להסרון מזונות, לכן לא חילקו חכמים בין העבד להאדון. עכ"פ מיושב בזה דבריהם של הקרבן נחנאל והב"ש. אך מה שנראה מלשון הק"י שהבין כן מדברי העור כמו שכתבתי למעלה עדיין אינו מיושב כ"כ, כי העור ע"כ לא נחית לחילוקו של הב"ח כי הקשה על הר"מ ולדברי הב"ח לא קשה מידי. והוא גם העור לא דחה לגמרי את דברי הר"מ כי כתב עליו רק שאין חירון מספיק, ומלשון זה נראה שיש לו ח"י אלא שאינו מספיק צעניו', ויוכל להיות שנחית גם לחילוקו של הב"ח אלא שלא הספיק צעניו', וא"כ אפשר שמה שכתב בהלכות עבדים כוונתו דאף ר"מ מודה בזה כדברי הק"י, אף לדלדידי' לא סבירא כלל שיטת הר"מ, וכמו שמלניו כמ"פ במשנה ובגמרא שכתבה מימרה בכתמא ואמרו אח"כ לדברי בעל מחלוקתו אמר אף לדלדידי' לא סבירא לי' כלל.

ד

ומה שאפ"ל עוד בזה, דהנה דרישה ס"ק ג' מאריך לפרש דלא סבר הר"מ כשיטת ר"ח שעכשיו

אין מלוה כלל לדור בארץ ישראל אלא דסבר שאין המלוה גדולה כ"כ כמו בזמן הבית, ולכן אין כח באשה לכפות האיש, אבל עדיין יש קצת מלוה מדחזיקן שיש כח באיש לכפות. וזה ודאי ברור, שהרי גם המהרי"ע שחלק ג"כ על הר"ח הביא רא"י ממהר"מ שכתב שעדיין יש כח עכ"פ באיש לכפות, והרא"ש הביא דברי הר"מ ולא הזכיר כלל מדברי הר"ח, וכן הוא גם בשאר פוסקים שחלקו על הר"ח ולא חלקו על הר"מ. אלא שצריך להבין שורשן של הדברים מה שלשיטת הר"מ הי' בזמן הבית מלוה גדולה ועכשיו מלוה קטנה, דממ"נ אם שייך גם בזמן הזה המ"ע של יסוד ח"י שמנאו הרמב"ן א"כ הוי מלוה גדולה כמו בזמן הבית, ואם אין איתא המלוה צוה"ז מה היא המלוה הקטנה.

אבר הדבר פשוט, וראיתי להקדים תחלה מה שהבאתי לגשל דברי הרי"ף צעין יעקב דמה שאמרו הדר בחו"ל כאילו עובד עכו"ם אינו אלא ציולא מא"י מדעתו וברלונו, ובזה ח"י דעת ר"י שאסור לעלות מצבל לא"י שהם לא ילאו מרלונו אלא ע"י גלות וגזירה. ואינו מובן שהרי בחו"ל למדו זה מדכמע"ה שאמר כי גרשוני היום מהסתפח צנחלת ד' לאמור כך עבד וגו', והלא דוד ג"כ לא הלך מדעתו ומרלונו אלא שצרה מאימת מיחה, וכמו שאמר כי גרשוני, וא"כ משמע מזה דאף צהלך שלא מדעתו כן הוא. גם הלשון שאמר סתם הדר בחו"ל לא משמע דמייירי דוקא ציולא מא"י, שהרי לא הזכיר מזה מאומה, ועיקר חסר מן הספר.

אמנם עגס הסברה לחלק בין הדר בחו"ל ובין הדר בא"י היא גם צריעב"א יומא דף ל"ח שנתמה על מה סמכו כמה גדולים לדור צמלרים, והביא ע"ז חירוילים שכתבו שארי הראשונים ז"ל, אבל הוא מסיק שהכונן יותר שאין האיסור ההוא אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם, אבל צוה"ז שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי ארץ, כל חו"ל אחד הוא ואין איסור אלא שלא ללאת מדעת מן הארץ לחו"ל. הרי שכתב חילוק זה, אבל לא הזכיר בדבריו מהך מימרה שכל הדר בחו"ל כאילו עובד עכו"ם. וי"ל שכיוון על מימרות אחרות, כמו שמביא בש"ס צבא בחרח דף ז' אין יולאין מא"י לחו"ל, וכי האי גוונא איכה עוד

בחז"ל, אבל העטם הוא צביל שהי' שם ממשלג עכו"ם. וכבר ביארתי זה באורך שכן הוא גם דעי הרמב"ם ועוד הרבה ראשונים, ואולי גם הרמב"ן יודו לזה. ובמאמר השני שעתי לכחוב אי"ה צמלות ישו ארץ ישראל אבאר זה באורך, וכאן לא הבאתי אלל להעיר בקלרה כפי האורך לעינונו. וגראה דגם אות שחולקים על הר"ם כמה שכתב דהך שקלא ועריל שבצבלי צהדינים דהכל מעלין שלא חילקו בין אשה לאיש מיירי רק בזמן הבית, מודי בהך מימרא דהנו בחז"ל כאלו עובד ע"ז שלמדו זה מדוד שהי' צמ שבני ישראל היו שרויין על אדמתן, דא"ל ללמוד משב על זה"ז ליתא עכשיו להך טעמא שהי' אז בימי דו שהלך ממלכות שאל למלך פלשתיים.

ו

והנה חזין דהר"ף והרא"ש והטור והש"ע הביאו כן הלכה דהכל מעלין בכל פרעו' ואותה המימרא דלעולם ידור אדם בא"י שהר' בחז"ל כאלו עיבד ע"ז לא הביאו כלל אף דהני מימרות הם בש"ס צהדדי. וגראה שהיא צביל דסברי שאין זה נוהג עכשיו ולא הביאו מה שאין נפ"מ בזמן הזה. וליכא למימר דלכן לא הביאו מאמר זה צביל שסמכו אהך מימרא דהכל מעלין, כי באמת אין רא"י משם, ואף הריעב"א שסובר שעכשיו מחמת שגזר עלינו גלות אין מלוה וחיוב לעלות אלא הדר שם אסור לו ללאת, אין רא"י שסובר כדעת הר"ם דלא שייך עכשיו הך דינא דהכל מעלין, וכבר כתבו דהר"ם הוא יחיד דבדר, ואלו הי' גם הריעב"א חולק על הר"ף והר"ם ושאר הרשונים שהביאו הך דינים דהכל מעלין הי' מזכירם לפוג עלייהו דכרבו צ"מ, אבל באמת אין רא"י מהך דהכל מעלין שיש מלוה וחיוב לעלות, שהי' אמרו ג"כ הכל מעלין לירושלים כמו שאמרו הכל מעלין לא"י, ולא מנינו בשום מקום שיהי' חיוב ומלוה לעלות מא"י לירושלים, והמלוה של ישוב א"י שכתב הרמב"ן הוא בכל א"י כמו צירושלים, ופשוטא שאין מקום להעלות על הדעת ציולא מירושלים למקום אחר בארץ ישראל שיהי' ח"ו כעובד ע"ז, ואעפ"כ אמרו הכל מעלין לירושלים, וכבר ביאר זאת החת"ם צו"ד סי' רל"ג ורל"ד, דכיון דירושלים מקודשת יותר משאר א"י

מימרות שאפשר לפרשם ציולא מארץ ישראל מדעתו ומרנונו, אבל בהך מימרא שלמדו מדוד שאמר כי גרשוני היום וגו' לאמר לך עבוד וגו' שהעטם שכתב הריעב"א מחמת שגזר עלינו להיות נדחים בכל קלוי ארץ, זה לא הי' שייך אז בימי דוד ושאלו שהיו ישראל שרויין על אדמתם, לכן אמר דהוי כאלו עובד עכו"ם אף שלא ילא מדעתו ורלונו כי אם מחמת הכרת.

ה

ובר"א הכי ברוב כתבי החנ"ך, בשמואל א' כ"ו מצואר צרש"י ז"ל שם עה"כ גרשוני וגו' לאמור לך עבוד וגו' הווא מא"י לחז"ל בזמן הבית כאלו עובד ע"ז, ומצואר בפירוש שאין זה אלא צה"ב. אמנם באחו דפוסים נשמטה חיבת, "בצה"ב", אולם גם בלאו הכי כיון שהביא רש"י ז"ל שם על זה מ"ש התרגום יונתן אזיל דוד ציני עממיא פלחי טעווחא, שמעיין דכשהולך בגולה נקרא כאלו עובד ע"ז. וגם בפרשת ואחחן עה"כ ועבדתם שם אלהים, פירשו שני התרגומים תרגום אונקלוס ותרגום יונתן וכן צרש"י ז"ל כתב בתרגומו משאחם עובדים לעובדיהם כאלו אחם עובדים להם. והרי לך מצואר להדיא שמחמת זה נקראו ההולכים בגולה בין האומות כאלו עובדי ע"ז יען שנעשו משועבדים לעובדי ע"ז, וזה לא הי' שייך רק צעת שהיו ישראל שרויין על אדמתם, והיתה שמה ממשלה המחמינים בהקב"ה, ומפני שלאו משם והלכו להם תחת ממשלת עובדי ע"ז, נקראו כך שהם כאלו עובד ע"ז. וכן הביא רש"י ז"ל שם בחנ"ך שמואל א' עה"כ כי גרשוני וגו' את דברי התרגום יונתן שפי' כן, וכן פירש"י ז"ל בכחוצות דף ק"י בהך מימרא דהדר בחז"ל כאלו עובד ע"ז שלמדו מדוד, וכתב רש"י ז"ל שאמר כן דוד מפני שהי' לריך לברוח מארץ ישראל אל מלך מואב ואל אכיש, ולא אמר העטם צביל שצרח לחז"ל אלא צביל שצרח אל מלך מואב ואל אכיש, והרי שהעטם הוא רק צביל הממשלה.

ובאמת כתבו החוס' בגיטין דף צ' ד"ה ואשקלון דארץ פלשתיים היא מא"י ואברהם ויחזק היו דרין שם, והביאו שגם ביהושע משמע דפלשתיים מא"י, וא"כ מה שצרח דוד לארץ פלשתיים אינו מוכרח שהי'

מקיים היושב זה מלוא יותר מנשאר א"י, וכל ראיותו הוא מהך דהכל מעלין לירושלים אף זב"ז, וטרח הרבה לבקש אמתלאות צמה שרוב גדולי ישראל מכמה דורות לא דרו בירושלים אלא בצפת, וע"כ ז"ל דאף שלא מלינו צזה מלוא וחיוז, מכל מקום כיון שהמקום מקודש יותר לכן גם העבודה שעובדין שם את השי"ת חשובה יותר, ולכן יש בשיבתה עכ"פ קלת מלוא והכל מעלין לירושלים. וזודאי שזמן המקדש הי' יותר מלוא בירושלים, שהרי היו שם הרבה מלות יותר כמו אכילת קדשים ומעשר שני ותפלה בבית המקדש. והרא"ה ז"ל בספר החינוך כתב הטעם שזאתה התורה"ק להביא מעשר שני לירושלים, כי על ידי זואו לירושלים ויראה עבודת הכהנים בבית המקדש יתקרב צזה יותר לעבודת השי"ת מכל הפעולות, אמנם עכשיו עבוכ"ר חסרנו כל אלה, ואעפ"כ הכל מעלין לירושלים, וע"כ מעטם הנ"ל.

ומה שאיזה פוסקים הביאו ראי' דיש מלוא בשיבת ארץ ישראל גם בזמן הזה ממה שהביאו הראשונים הנך דינים דהכל מעלין, הם נסתויעו צזה רק נגד הר"ח שאמר על הך דהכל מעלין שאינו נוהג בזמן הזה ואין מלוא עכשיו בשיבת א"י, ממלא דסובר דעכשיו אין מלוא כלל, וע"ז הביאו שפיר משארי הראשונים שהביאו הך דהכל מעלין אפילו בזמן הזה, וע"כ דלא סברי כשיעת הר"ח, אלא שיש עכ"פ צזה איזו מלוא גם עכשיו. ומה שישנם כמה פוסקים שסוברים שגם עכשיו הוא מדאורייתא, הוא בשביל שהבינו כן לשיעתם מלשון הרמב"ן ומלשון הספרי המובא ברמב"ן, ואין כאן מקומו להאריך צזה, אבל מהך דהכל מעלין אין ראוי, אלא כמו שכתבתי. ממלא לפי"ז שא"א לומר שסמכו הר"ף והרא"ש ושאר הראשונים ז"ל על מה שהביאו הנך דינים דהכל מעלין אף לזה"ז ללמוד מזה שהוא חיוז גדול כ"כ דהוי כעובד ע"ג, ונראה דסברי שאינו כן זב"ז, כאשר הוכחתי למעלה מדברי התרגומים שהם מפי התנאים הראשונים, וגם מדברי רש"י ושאר ראשונים. איברא מה שהרמב"ם הביאו הוא בשביל שדרכו להביא כל הדינים אפילו אותן שאינם נוהגים בזמן הזה.

נמצא לפי"ז דשפיר מובן שורש דעת הר"מ ז"ל דבזמן המקדש הי' מלוא גדולה שהי' אז מלוא וחיוז

לאורייתא וגם הוי כעובד ע"ז, משא"כ עכשיו שצטל כ"ז הן צמה שאמרו דהוי כעובד ע"ז והן בעיקר החיוז שמחמת גזירת הגלות צטל החיוז כמ"ש הריעב"א. ואך אעפ"כ יש עכ"פ קלת מלוא כמו שיש מעלה יתירה בירושלים לגבי ארץ ישראל, אבל ודאי שזה נקרא מלוא קטנה נגד מה שהי' בזמן המקדש, ולכן חילקו צזה צדיו כפיית האשה בין זמן הזה לזמן המקדש. אבל עדיין אינו מיושב למה עשו זה החילוק רק בכפיית האשה ולא בכפיית האיש, ומה יפה כמו של האיש צזה, וזה קושיות הטור, ותי' של הבי' שכתב שאעפ"כ לא ראו לגרוע כה האיש אינו מובן כיון שלא כתב טעם לדבר, וכבר הבאתי דברי הב"ח.

2

אמנם נראה לפענ"ד עוד טעם נכון וברור צזה, דהנה מבואר בש"ע אה"ע סי' ע"ה צסעי' ד' ברמ"א על הך דינא דהכל מעלין שאין לה כתובה שזה דוקא אם נשאר בא"י, אבל אם הוא חוזר לסוף כמה שנים להתיישב בחו"ל צריך לשלם לה או לירש"י אף הכתובה. וכחצ הבי"ש דהטעם הוא בשביל דאז נתברר שהי' רמאות מה שעלה לא"י, ואפילו אם כבר גירשה ולא נתן לה הכתובה צריך לשלם לה או לירש"י. ממלא לפי זה דכשעולה לארץ ישראל בשביל איזו רמאות צטל הדין דהכל מעלין. ומעתה צריך להתבונן קלת, הנה צמשנה דשלהי נדרים דף ז' ע"ב איחא בראשונה היו אומרים שלש נשים יולאות ונוטלות כתובה, האומרת עמאה איני לך וכו', חזרו לומר שלא תהא אשה נותנת עיני' באתר ומקלקלת על צעלה. ונתקשה שם הר"ן כיון דלמשנה ראשונה נאמנת האומרת עמאה איני לך אי"כ מיתסרא על צעלה והאיך התירו' אח"כ בשביל שלא תהא נותנת עיני' באתר, וכי איבור שזה להיכן הלך. והביאו דיש מי שתייך דאע"ג דמדינא אסורה, שרי לה רבנן ומצטלי מילתא לאורייתא צקום ועשה דגדר גדול גדרו צה. אבל קשה ע"ז שאין צי"ד מחנין לעקור דבר מה"ת אלא צשב ואל תעשה או להוראת שעה בצבד, כאל"י צהר הכרמל, אבל לדורות לא. ומסיק דמשנה ראשונה לאו דינא קתני, דמדינא אין האשה נאמנת לומר עמאה איני לך להפקיע עממה מצעלה שהיא משועבדת לו, אלא שהיתה תקנה צמשנה

לא הי' חשש כלל דאם עיניו נתן באחרת הי' יכול לגרשה בעל כרחו גם שם במקומו, ואין לורך כלל לרמאות של העלוי' לא"י. ואף לאחר החדר"ג דיש דעות בשו"ע אה"ע סי' קע"ח סעי' ט' דיש לחוש גם אללו שמא עיניו נתן באחרת שא"ל לגרשה מחמת החדר"ג, מכל מקום עדיין חילוק גדול דאם נישחש פה לחשש רמאות שלא יתבעל החדר"ג יתבעל המזוב של תקנת חכמים שטעו בהכל מעליו בשביל ישוב ארץ ישראל, ורבינו גרשום לא גזר במקום מזוב, ואף שלא דמי כ"כ דאם יש רמאות אין כאן מזוב, אבל מ"מ אם נישחש לספק שלא יתבעל החדר"ג בע"כ תתבעל התקנה שטעו חכמים אף באותן שרונים לעלות לש"ש, כי אין לנו יודעים להבחין, ומאי חזית לבעל תק"ח מחמת תקנת ר"ג, ובלא"ה תקנה שניתקנה בזמן הש"ס אין לשנותה בניקל, צפרע היכא דעדיין טעמא רבא איכא במילתא. ואינו דומה להאשה שהיא אשת איש מדאורייתא ואינה יכולה להפקיע עצמה מצלה מה"ת, וא"כ אין קושיא כלל אם יפה כח האיש מן האשה.

ובזה מובן ג"כ מה שהילקו בין אשה לעבד דבעבד אין החשש כמו באשה, ראשית עשו תקנה בעבד לכתוב שטר אדמי', ובאשה לא עשו תקנה זו, כי החשש שמא עיניה נתנה באחר אי אפשר לתקן בדמים, ואין אפוערופס לעריות, גם החששא שבאשה הוא ענין חמור יותר מצעבד, גם ענין הגירושין הוא ענין קשה יותר משחרור העבד, כמו שאמרו בגמרא סוף חולין דף קמ"א שהולך קרא בשילוח הקן אף לדבר מזוב, אף דמאי חולמי' האי עשה מהאי עשה, מכל מקום סלקא דעתך אמינא הואיל דאמר מר גדול השלוס שאמר הקב"ה שמו שנכתב בקדושה ימחה בשביל לעשות שלום בין איש לאשתו. וגם כיון שאמר הקרא בהדיא לא חסגיר עבד גילה לנו הכחוצ בפירוש שלא לחוש בזה לרמאות כי לא ניתנה תורה אלא לבני אדם שאין יודעים מחשבותיו של חברו, משא"כ באשה שאינו אלא תקנת חכמים.

ח

ובשו"ת אבני נזר יו"ד סי' תנ"ד כתב בתחילה דמה שהביא הב"ש דעת המהר"ם לפסק הלכה

ראשונה להאמין לה, ומכי חזו רבנן בתראי דאיכא למיחש לשמח תהא נותנת עין באחר חוקמו' דאינא.

ורפ"י זה לכאורה יש לדון בהך דהכל מעליו שהאשה כופה את האיש לעלות עמה לא"י ואם לאו יוליא ויהן כתובה, הלא כיון דאיכא למיחש שמא היא רמאית יש חשש שמא עיני' נתנה באחר כמו דחיישינן באומרת טמאה אני לך, והגם שאין מדמין גזירות חכמים זו לזו ואיכא למימר דבעתא דגופה של מקום הדירה או במקום מנות ישוב א"י לא גזרו רבנן, או אפשר יש לחלק דבאומרת טמאה אני לך תוכל להפקיע עצמה בדיבורא בעלמא וכאן איכא עירחא לעלות לא"י ואולי כולי האי לא גזרינן, אולם חזינן גם בהך דינא דמעלין לא"י, בעבד אף אחר שברח לא"י שהוא מה"ת שיואל לחירות מקרא דלא חסגיר, ואעפ"כ כתבו החוס' בכתובות ק"י ע"ב ד"ה הכי, דמשום הכי קאמר נכתוב לך שטר אדמי' דאל"ה כל העבדים יפקיעו עצמם מידי אדוניהם שיצרתו לא"י, והכי דאפילו בעבד שאין המכשול כ"כ במה שרובה להיות בן חורין, ואדרבה נעשה עי"ז ישראל גמור וחייב מצותו יותר מן העבד, ואך משום היזק הבעלים עשו הכו"ל תקנה שלא יפקיעו עצמם מידי אדוניהם, וק"י באשה שהוא מכשול וענין גדול אם נותנות עיניהן באחר עד ששצביל זה יש פוסקים דשרי להו לרבנן להתיר בשצביל זה אף איסור דאורייתא בקום ועשה ואין אפוערופס לעריות, שלכאורה יש סברא גדולה שלא ליתן כח כלל לאשה לכופ את בעלה לגרשה. אמנם אעפ"כ אין למדין גזירות חכמים זו מזו כבמשנה ב' פ"ג דמס' ידים ובאר"ר שם שאף בק"י אין למדין ואין לעשות בזה קושיא.

אמנם אף שאין לעשות מזה קושיא, אבל לתרן דברי הירושלמי אפשר להתבונן מזה דלהכי אמרו שבורע כח האשה עכשיו בזמ"ז, דבזמן המקדש שהי' דבר גדול כ"כ העלוי' לא"י שלא לבעל מ"ע דאורייתא ושלא להיות כעובד ע"ז לא תשו בזה כלל לרמאות בשצביל חשש שמא עיניה נתנה באחר, אבל בזמן הזה שאינו דבר גדול כ"כ אף שעדיין יש בו קצת מזוב אבל לא ראו בשצביל זה לכוון לחשש שמא עיניה נתנה באחר, משא"כ באיש כמו יפה בזה דל"מ בזמן הש"ס

עלנו פ"ג דגיטין ששינה את טעמו ואמר שהרמב"ם
 צ"ב גירושין סמך אמ"ש צהלכות תרומות, וכן הביא
 עוד מהכ"מ הלכות נדרים ונשאר מקומות שכתב
 להיפך, וע"כ נשאר צ"ב על הכרעה.

ורפעינך מה שכתב על החוס' יו"ט ששינה את
 טעמו, צלמח המעיין בחוס' יו"ט בגיטין כתב
 הטעם דלכן סמך הרמב"ם על מ"ש צהלכות תרומות
 צשציל ששם מקומו וא"כ אין זה סתירה למ"ש
 במקומות אחרות שאין שם טעם זה, גם הכ"מ צהלכות
 נדרים כתב הטעם צשציל שהוא ק"ו שבועות מנדרים
 שהוא דבר פשוט ששבועה חמורה מנדר. וקשה לעיין
 בכל המקומות, אבל הנראה צ"ב שצמקום שיש טעם
 מספיק למה סמך על מ"ש לאחריו אפשר לומר כן, אבל
 צ"ב טעם מספיק אין שום סברה שיסמוך על מ"ש
 אח"כ, ולכן אינו מוצן מה שצהלכות עבדים ראה לצ"ב
 שנוהג אף צ"ב, וצהלכות אישות לא הזכיר מה
 מאומה, וצהלכות עבדים הוא מאוחר מהצלכות אישות.
 ואולי צשציל שלא צריח מילתא צדעת הרמב"ם אולי
 ה"ל אינו סברה לסמוך צ"ב על מ"ש צהלכות עבדים
 לכן לא הזכירו מדעתו מאומה, וע"ג.

ב

נחזור לעניינו דלא קשה מידי על ר"י מהך מחני'
 וצרייתא דהכל מעלין, דלא מיבעיא לדעת
 המהר"ם דמחני' וצרייתא לא מיירי אלא בזמן המקדש
 אינו ענין כלל לדרב יודא דלא מיירי אלא בזמן הגלות,
 אלא אפילו לדעת העור שחולק על המהר"ם כתב
 הטעם דאי מיירי בזמן הזה למה כופין אותה, וא"כ
 אלו לא הי' מחלק בין האי' להאשה לא הי' מקשה
 עליו צ"ב שחלק בין זמן המקדש לזמן הזה, וא"כ
 יוכל להיות דרב יודא לא מחלק כלל בין האי' להאשה
 אלא סובר דהכל מיירי רק בזמן המקדש לא בזמן
 הזה. וגם להתח"ס שכתב דהצ"ל אינו סובר כן מדכתב
 כך דינא צעצ"ב צ"ב וגם הר"מ אינו מפרש כן אלא
 לדעת הירושלמי, מלצד שלא נראה כן מלשון הר"מ
 וברא"ש, אבל אף לפי דבריו אין קשיא כלל אם
 ר"י סובר כהירושלמי. אבל כבר נתבאר שדעת הצ"ש

הוא לכאורה דעת יודא, שכרי צו"ד מצוהר דגם
 בעצד יכול לכופ את רבו אף צ"ב, ולכאורה נראה
 הדברים שהאשה יכולה לכופ את בעלה מק"ו שיד
 האדון על עבדו עשר ידות ממה שהצ"ל שליט על
 אשתו, והע"ז והש"ך שחקו ולא הביאו חילוק זה, מכלל
 דלא ס"ל כהצ"ש, ועי"ש. וכבר הארכתי מילתא
 צעמח שאין לדון ק"ו להאשה מעצד. אמנם גם הצ"ב
 נר צעמח כתב אח"כ להיפך שם צלוחת החשובה
 אות כ"ב שהקשה על הרמב"ם דצ"ב עבדים כתב דגם
 בזמן הזה בעצד כופה את אדונו, וצהלכות אישות
 לא צ"ב זה, ודוחק לומר שהרמב"ם סמך על מש"כ
 צהלכות עבדים. וע"כ האריך אח"כ וכתב שמתוך
 העלי' לא"י הוא רק לדיק, וע"כ האי' שהוא מוחזק
 ואינו חוצע הכחוצה יוכל לטעון שהוא ראוי לעלות
 לא"י שהוא לדיק, אבל היא חוצעת ורואית להוליא
 כתובתה מיד העשוק, ויכול לומר שאינו מאמין לה,
 וגם בעצד הוא מוחזק צעמח כמש"כ החוס', וע"כ
 הורע כה האשה מהעצד ועי"ש שהאריך בסברות שיש
 לפלפל בהם הרבה.

ודגה לא ראיתי צ"ב מה שיש לתרן דברי הרמב"ם,
 כי כל החילוקים האלו הם לפי שיטת הר"מ
 שחלק בין האי' להאשה, אבל הרמב"ם אינו מחלק כלל
 בין איש לאשה, ואין צ"ב שום חי' על הרמב"ם למה לא
 צ"ב צהלכות אישות. שנוהג אף צ"ב כמו שצ"ב
 צהלכות עבדים. ואין לומר שהרמב"ם מחלק שכל
 הדינים דהכל מעלין בין צ"ב וצ"ב צ"ב אינו נוהג
 אלא בזמן המקדש לא בזמן הזה אלא שבעצד שיפה
 כמו צ"ב הוא נוהג גם בזמן הזה, דהי' יהיה חידוש
 גדול, שכרי לפי"ז תהי' דעת הרמב"ם כדעת הר"מ
 שצתוס' והפוסקים כתבו שדעת הר"מ הוא דעת
 יחיד, ושום פוסק לא הזכיר מדעת הרמב"ם, גם הצ"ב
 לא הזכיר מה כלל, וכולי האי' לא הוי שחקי מלהודיענו,
 ונראה שסוברים שהרמב"ם סמך צ"ב על מה שכתב
 צהלכות עבדים זה צלמח דוחק גדול. והוד מלאכי
 צכללי הרמב"ם אות ו' הביא מהכנה"ג ומהחוס' יו"ט
 פ"א דערלק וספ"א דפרה ועוד מכמה פוסקים שאין
 לומר שהרמב"ם סומך עלנו על מה שכתב צמקום אחר
 אלא שכתב צמקום אחר קודם לזה, אבל לא שיסמוך
 על מה שיכתב לאחריו, אף הביא אח"כ מהחוי"ט

לגשאר ארצות לא וכ"ח לרבותא גקטוי דאפילו לא"י עובר וכש"כ לגשאר ארצות א"כ למח הוה"ך חו למימרה דאסור ללאת מצבל לשאר ארצות, ועוד ה"ר"ך להקשות וכו"ס דהשמועה מוכחת כדעת רש"י ז"ל עיי"ש. ונמלא לפי"ז לכאורה היא פלוגתא בין רש"י והרמב"ם ז"ל אם להלכה אסור ללאת מצבל לא"י שזה עיקר פלוגתא ר"י ור"ז,

אמנם בחמת גם בדברי הרמב"ם ז"ל מה שהצין הכ"מ צכוונתו שגם לא"י אסור הוא דבר חימה כאשר נתקשה בזה הלח"מ. גם המהרי"ט בסוף כתובות כתב דמ"ך מימרה דאסור ללאת מצבל לשאר ארצות משמע דלא"י מותר וה"ך תרתי מימרה לאו חדא היא אלא הא דידי' והא דרבי' וכתב אח"כ דיש חימה על הרמב"ם שכתב ב"ך דאסור ללאת מצבל לשאר ארצות שהוא מטעמא דקרא דצבלה יוצאו שאין טעם זה אלא לא"י, וכתב עוד קושיות על דברי הרמב"ם בזה ולא תי' מאומה יעיי"ש. וזכרבות עמק המלך מהגר"ק מהר"א מפפ"ד הגדפסים בספרי הרמב"ם חמה על הכ"מ וכתב דוודאי לא הוי שחק רבינו מלהשמיענו חידוש זה דאף לא"י לא יעלה אלא דלא פסק כותי' וכן כמה מעשים מוכיחים דלא כר"י אלא צמימרה שני' שאמר משמי' דשמואל שלא ללאת לשאר ארצות הוא דקיימי אמוראי כותי' חו דעת רבינו אבל צעלי' מצבל לא"י לא פסק כר"י אלא כר"ז אלא דנתקשה אח"כ לתרץ קושית הלח"מ החזקה ופ"י' צ"ע. ובספר גשמת כל חי מהגאון החצ"ק ז"ל צב"י מ"ט החליט דלא קיי"ל כר"י אלא כר"ז וכי' ז"ל דאפי' הרמב"ם דפסק צפ"ה מה' מלכים שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות לאו א"י צבלה שהרי מלינו כמה אמוראים דעלו ולא הגיחו בזה, ומ"ש מרן צכ"מ דא"י צבלל אחר המ"ר נראה דליתא והו"ל לפסוק דהעולה מצבל לא"י עובר צעשה עכ"ל גם היעב"ץ צסידורו צהקדמה החליט שאין הלכה כר"י אלא שלשונו צ"ע אבל הביא מכמה מקומות צש"ם הרבה אמוראים אין מספר שטעו מעשה וגסעו מצבל לא"י א"כ כולם סברי כר"ז, וזה ודאי ראי' שאין עלי' תשובה וצש"ם לא ערער צשום מקום מכל אותן המקומות שהביאו מעשה רב מהנוסעים מצבל לא"י והיאך אפשר לדמות זה. אלא שצ"ך לתרץ

שהביא שיעה הר"מ לפסק הלכה הוא נכון ומיושב מכל הקושיות. גם מה שהקשה הרי"ף מהא דאמרנו דבר צח"ל כאלו עובד ע"ג לא קשה מידי דכבר נתבאר שאין זה אלא צזמן הבית, ור"י ודאי דמלי סבר כן.

אמנם אף שמתורלין דברי ר"י ולק"מ, מ"מ להלכה נראה דקיי"ל כר"ז, שהרי הרי"ף והרא"ש והעור וש"ע הביאו להלכה ב"ך דהכל מעלין אפילו צזכ"ז, גם הר"מ סובר דעכ"פ צח"ש הוא כן גם צזכ"ז, ולר"י אין זה אלא צזמן הבית, וע"כ דלא סברי כותי'. גם חז"ן בגמרה כמה אמוראי דסלקו מצבל לא"י ועשו מעשה רב דלא כר"י, וע"כ דסברי דהלכה כר"ז.

ואחר שדפס זה שמעתי מפקקים כמה שכתבתי דהלכה כר"י שהרי מצוה צכ"מ ה"י מלכים סוף פ"ה על מ"ש הרמב"ם שם כשם שאסור ללאת מהצ"ך לח"ל כ"ך אסור ללאת מצבל לשאר ארצות שנאמר צבלה יוצאו ושמה יכיו דכ"ך מימרה דר"י אמר שמואל שאסור ללאת מצבל חדא היא עם מימרה דר"י דלעיל מיני' שאמר כל העולה מצבל לא"י עובר צעשה שנאמר צבלה יוצאו ושמה יהיו ומ"ש הרמב"ם שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות אף א"י צבלל ומשמע התם צגמי' דאמוראי צתראי נמי הכי ס"ל, נמלא לפי"ז לדעת הכ"מ פסק הרמב"ם כר"י ולא כר"ז.

אבל הנה הל"מ שם הביא דעת רש"י ז"ל שכתב ב"ך מימרה דאסור ללאת מצבל שהוא צצביל ש"ש שם ישיבות המרביות תורה תמיד ונמלא דלית ל"י כדברי הרמב"ם דטעמא משום דכתבי צבלה יוצאו דסבירא ל"י לרש"י ז"ל דהאי קרא דצבלה יוצאו לא הוי אלא דלא יעלו לא"י דייקא כדקאמר קרא עד יום פקדי אותם דלא יעלו מאליהם אבל לארצות אחרות ילכו חי לאו טעמא דיש שם ישיבות הרבה, והביא ראיות לדעת רש"י ז"ל. גם מקשה עובא על מה שנראה מדעת הרמב"ם דהני תרי מימרות חדא וגם המימרה שני' שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות הוא מטעמא דקרא דצבלה יוצאו דא"כ למח לא אמר לעיל כל הו"ל מצבל עובר צעשה סתם ולמה אמר כל הו"ל מצבל לא"י עובר צעשה דמשמע

לא סברי כלל הכ"מ צוה אלא אדרבה מפרשים גם דברי הרמב"ם דבוצר כ"ז הן מהוכחה לשון הרמב"ם ומכמה מעשיות זכ"מ זש"ס וכתבתי דהלכה כ"ז כדעת כמה גדולים שהבאתי ומיסתבר טעמייהו.

ומעתה לריך להבין דעת ר"ז ופירושו של השלש שבועות. והנה לדעת ר"ז יחידים מותרים לעלות, ואין השבועה אלא על ענין בחומה. ולריך להבין פירושו של חומה, שיש לפרשו בגי' פנים: א) עלי' של כנופיא גדולה ביחד; ב) עלי' של רוב ישראל; ג) עלי' ע"י מלחמה שלא ברשות נגד האומה היושבת שמה. ודברי רש"י ז"ל סחומים, שכתב יחד ביד חזקה, ולשון זה לריך ביאור להבין כוננו, ויחבאר להלן מה שאפשר לפרש צוה. גם דברי המהרש"א אינם מובנים דנראה שמפרש לשון בחומה על בנין החומה, ובנין מאן דבר שמי', ולא אמרו בגמרא בנין חומה אלא עלי' בחומה. ובגמרא יומא דף ע' דרש ר"ל אם חומה היא, אם עשיתם עלמיתם כחומה ועליתם כולם בימי עזרא וכו', הרי שקרא לעלי' מרובה בלשון חומה אף שהי' הכל ברשות והיו יכולין לעשות הכל אמנם גם שם פי' המהרש"א דעל ידי שעלו אנשים מעט היו לריכים חומה למשמר מהאויבים, ואלו היו עולים הרבה לא היו לריכים לחומה. ועי' צבא בתרא דף ח' דפליגי ר"י ור"ל בפסוק אני חומה, דר"י אמר חומה זו תורה, ור"ל אמר חומה זו כנסת ישראל, ופירש"י ז"ל כולם שוין לענין חומה וגודרים עלמם מלהעמע בעכו"ם, הרי דר"ל שדרש ביומא לשון חומה על עלי' מרובה דרש כאן לשון חומה על הגדר שאינם נעמעים בין העכו"ם. ורש"י ז"ל פי' צבא"ש עב"כ אם חומה היא, אם תחוק צאמנתה וצירחתה להיות כנגדם כחומת נחושת שלא יכנסו לתוכה, ר"ל שלא תחתן צם והם לא יבואו בה ולא תפתח להם. הרי שקרא לשון חומה על חוק האמונה ולא להתפתות לאוה"ע, וכן פי' אח"כ בפסוק אני חומה חזקה צבאבת דודי. ונראה מזה שכל ענין החזקות קרוי בלשון חומה.

ובמדרש רבה דרש הרבה דרשות עב"כ אם חומה היא שאמר הקב"ה לאברהם אם מעמיד דברים כחומה. גם דרש אם עושים מעשים טובים כחומה,

הקושי החזקה מה שהביא הרמב"ם ע"ז הקרא דצבלה יוצאו שמבואר בגמ' דקאי על א"י, וזה קושיית המהרי"ט ושאר מפו', ונראה שזה טעמו של הכ"מ שהבין מדברי הרמב"ם שגם א"י בכלל כדברי ר"י מדהביא ע"ז הך קרא דצבלה יוצאו.

אמנם לפי מ"ש צטיון יעקב מצטל שנות יעקב על הטיי דמה שלמד ר"י מהך קרא שאסור לעלות מצבל לא"י הוא מרישא דקרא דכ' צבלה יוצאו ודרשה שני' שלמד שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות היא מסיפא דקרא דכ' שמא יהיו שהוא מיותר דהו"ל לכתוב צבלה יוצאו עד יום פקדי אותם ומדכתב עוד קרא מיותר שמה יהיו ש"מ שהוא לדרשה שאסור ללאת משם לשאר ארצות יעיי"ש שלשונו ל"ט, אבל אפשר ליישב בדרך זה דעת הרמב"ם לפי דעת כמה גדולים דלא סברי הכ"מ אלא כפי' של המהרי"ט דבהך מימרא שאסור ללאת מצבל לשאר ארצות אין א"י בכלל ומ"ש הרמב"ם ע"ז הדרשה מאותו הקרא אין זו הדרשה דר"י שלמד מרישא דקרא דצבלה יוצאו שאסור לעלות לא"י דצוה לא קיי"ל כותי' אלא כ"ז מחמת כמה סוגיות הש"ס שהרבה אמוראים עשו מעשה רב לעלות לא"י ואין פניה פה ומאפ"ק, אלא צהך דרשה שאמרה משמי' דשמואל שאסור ללאת משם לשאר ארצות שזה נלמד מדרשא אחרת מיתורא דסיפא דקרא צוה סוצר הרמב"ם כותי' מחמת שבהאיסור לשאר ארצות מלינו עוד אמוראי דסברי כותי' והרמב"ם ז"ל כשכתב האיסור ללאת מצבל לשאר ארצות העתיק ע"ז כל הקרא דכתב צבלה יוצאו ושמה יהיו וכוונתו על סיפא דקרא של יתורא דשמה יהיו כ"ל.

ולתלכה הנה אף הכ"מ שהבין מדברי שאסור ללאת מצבל לא"י כדעת ר"י זה ודאי שאין זה מבואר דדברי הרמב"ם אלא שדייק בן מאותה ההוכחה שהביא הקרא דצבלה יוצאו ודעת רש"י צודאי שאינו בן כמ"ש הלח"מ, וכבר הביא הכ"מ צא"י סי' קנ"ט מהת"ה דבפלוגתא דרבותא אף במקום דקיי"ל דנקטינן לקולא מ"מ מאי דאשכחנא בפסקי הגאונים צהדיא ולא אשכחנא בפסקי גאון אחר צהדיא להיפך אלא דדייקין מיני' צהוכחה דהכי סבר קשה לסתור צוה דברים המפורשים צהדיא. והעיקר צוה דכמה גדולים

דרובו הווי ככולו, דאי אפשר שלא יחסרו אחיך אנשים מועטים, וכבר כתב העו"מ כה' ראש השנה דכל הווי רובו, או אפשר אם הוא כנופיא גדולה אף שאינו רוב ישראל ג"כ הוא בכלל זה.

יב

והרמב"ן במאמר הגאולה סוף שער הראשון כתב וזה"ק: והנה אחר הגאולה הזאת שנעשתה ברשיון כורש אחיך יודע ממגילת הסתר הפזור הגדול והפירוד העולם אשר הו' לעמנו בכל מדינות המלך החשודות מהודו ועד כוש, ואחרי כן לא עלו לארץ רק מעטים עלו עם עזרא מבבל וכו', ויתכן אללי כי רשיון כורש לא הו' אלא למלכות יהודה, ואם תאמר שהו' רשיונו על הכל כאשר אמר בכל מלכותו, לא ראו שאר השבטים לעלות שלא צו לדחוק את הקץ, שידוע הו' אללם כי פקידת שבטים שנה לבבל נאמר ולא עליהם, עכ"ל. והרי לך מבואר להדיא שאף שהו' אז צרעות המלכות והיתה פקידה מן השמים לעלות לארץ ישראל ולבנות בית המקדש, והו' אחר זמן הקץ המבואר בקרא שבטים שנה, וגם התנבאו הנביאים שהיו פקידה לעלות ממבואר בקרא, אעפ"כ פחדו כלל המדינות לעלות מחשש דחיקת הקץ, יען שלא עליהם נאמרה הפקידה כ"א על צבל. ומה שאמר שלא צו לדחוק את הקץ, אף שזו שבועה אחרת לבד השבועה של העל"י לא"י בחומה, מכל מקום כיון שעל כל אלו השבועות הזכיר הכתוב בלשון אחד את העירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, שפי' חז"ל שזה קרוי על עת הקץ, אלא שהארץ על שלש ענינים אלו שלש שבועות, שכל אחד מהם הוא ענין אחר שלא היינו למדין אחד מחברו, אבל אחר שגילה לנו הכתוב ג' שבועות על כל אלו הענינים שצו ידעוין שהכל הוא מעטם אחד שלא לדחוק את הקץ, שכל אלו בג' מקראות כמה בלשון אחד.

ורבאורה קשה ע"ז מגמרא יומא דף ע' שדרש ר"ל שאם היו עולים כולם בימי עזרא היתה השכינה שורה בבית המקדש. ובמדרש איתא יותר שלא הו' חרב בית המקדש. נמלא שהו' חטא בדבר, ואין זה מתאים לכאורה לדברי הרמב"ן ז"ל. אבל לא קשה מידי, ראשית

ועוד הרבה דרשות. ושם בפרשה ח' אות י' הביא שר"ל כד הווי חמוי לכוון מלמתיך בשוקא הווי אמר לכוון בדרכו גרמיכוון, ח"ל בעלייתכם לא נעשייתם חומה וכאן באתם לעשות חומה, ופי' במתנת כהונה כשהו' רואה אותם בני צבל נאספים ומחזירים בכנופיא אמר להם פזרו עממיכם, בעלייתכם לא נעשייתם חומה וכאן באתם לעשות חומה כדימיתי לעיל עיי"ש, כי לעיל מזה איתא שם הכ' דרשה דדרש ר"ל ביומא דף ע' אלו עלייתם כולכם בחומה. ומדקרא לאותה כנופיא שראה דימיו בשוק בצבל שהוא חומה והכרעם על שלא עשו כן בעלייתם דימיו עזרא מבואר שכל כנופיא גדולה אף אם אינו רוב ישראל ואף צרעות נקרא חומה, כי בודאי לא היתה אסיפת מרידה ח"ו, שזה בלאו הכי אסור משבועה שלא ימרדו בחומות, וגם דימיו עזרא הו' הכל צרעות בלא מרידה. גם אינו נראה שהו' מתאספים רוב ישראל שמכל העולם בפעם אחת בארצה שוק בצבל, שלאחר בית שני נתפזרו ישראל בארצות כנפות העולם, אלא שהו' שם באותו השוק כנופיא גדולה. ונראה מזה שכל כנופיא גדולה בשביל שיש לה התחזקות מרובה נקראת חומה, כאשר הבאתי לעיל מפי' ש"י ז"ל, וכן מראין הרבה דרשות שדברתי חז"ל.

יא

וביפה קול ממכר"ש יפה צבל יפה תואר על שיר השירים בפסוק השבועתי אתכם וגו' שהשב שם במדרש בג' שבועות הביא פירש"י שפי' על שלא יעלו בחומה יחד ביד חזקה, וכתב חז"ל: וק' דאין מרד גדול מזה, ואחר דמשביע שלא ימרדו במלכויות הא' למח' לך, וי"ל דסד"א דוקא בעודן תחת רשותן הוא שלא ימרדו בזמן אצל כשיכולין ללאת מתחת רשותן ילאו, להכי קאמר שלא יעלו חומה עד שיגאלו על ידי משיח. ולי אפשר דהכא אפילו צרעות המלכויות קאמר דכיון דה' פזרונו בכנפות הארץ אין לנו רשות להתקצר ולהיות בחומה לעלות יחד לא"י עד שיקבלנו ה' ע"י משיח. וראוי לדברי מהא דאמר לקמן בפ' אם חומה היא, אם עלו ישראל חומה מן הגולה, והתם לא מיירי ביד רמה, עכ"ל. הנה מבואר דעתו שאף צרעות המלכות חלה השבועה, אלא שאינו מבואר אם הוא דייקא כשכל ישראל, ר"ל רובו, רוצין לעלות, דזה ודאי

הלא מצואר בגמרא אח"כ דפליג בזה ר"י על ר"ל ולא ס"ל הכ דרשא, אלא חף אם היו כולם עולים לא היחה השכינה שורה כמו שדרש מקרא דיפת אלקים ליפת וגו'. והפניי כתב דיש ללמד זכות על אותן שלא עלו עם עזרא כיון שעדיין לא הגיע הזמן והא דאמר ר"ל בפ"ק דיומא ח"ל קא סיניא לכו שלא עליהם כולכם בימי עזרא לאו מימרא פסוקה הוא ואגדות חלוקות הן עיי"ש. וחיודש שלא הביא ששם בגמרא במקומו פליג ר"י על האי אגדה דר"ל. ואפשר שכלל זה בלשון אגדות חלוקות כי ראה גם שאר פלוגתות במדרשות ועי"פ חן קושיא מהך מימרא דר"ל. ועל הרמזין בללו הכי לא קשה ממימרא דר"ל כי הרמזין כתב דבריו על שארי המדינות שלא היחה הפקידה אלא על צבל, ור"ל מיירי מצבל שאמר סיניא לכו כי גם מצבל לא עלו רק מעוטא דמעוטא. ויותר נראה שגם מר"ל לא קשה מידי דלא אמר ר"ל שחטאו בזה שלא עלו כולם אלא שגרם החטא שלא זכו לעלות כולם כמו שאמרו בגמרא ראויים היו בימי עזרא ליעשות להם נס כבימי יהושע אלא שגרם החטא, ועי"ז אמר סיניא לכו שגרם החטא שלא ניתן להם רשות מן השמים לעלות כולם. ובגמרא ערכין דף ל"ב ע"ב דמשה לא בעא רחמי לבעל יצרא דעי"ז דלא הוי ליה זכותא דארץ ישראל חף שעשה כל ענדקי ליכנס לא"י אלא שהיחה גזירה מן השמים שלא יכנס לארץ, מכל מקום לא הוי ליה זכותא דא"י, ואם כן כל שכן בזה דחף שגרם החטא שלא היה מן השמים שיעלו כולם, מ"מ לא היה להם אותו הזכות שיהי שם השראת השכינה, ואח"כ אין מזה סתירה להרמזין והפניי שאמרו שלא הגיע הזמן לעלות.

ובן מסתבר נמי, דקשה לומר שרוב ישראל שבצבל לא שמעו בקול עזרא, ובדואי אלו הי' אומר להם שמחוייבים לעלות, ושבעלייתם תלוי השראת השכינה שבצבת המקדש, ודאי לא היו ממרים את פיו. ואמרו חכ"ל בקידושין דף ס"ט לא עלה עזרא מצבל עד שעשה כסולת נקיה ועלה, אלא דהשגיח עליהן. וחזן לזה היחה שלשלת של חורה וקדושה צצבל בכל משך זמן הבית, והלל הזקן אשר בכל ההלכות אלו סומכין עליו דהלכה כצ"ב, גם הוא הי' דר צצבל כמצואר בגמרא פסחים דף ס"ו ע"א, אדם אחד יש

שעלה מצבל והלל הצבלי שמו, שעלה אז לרגל לעשות פסח, וכשנחמנה לנשיא הוכרה לצוא לירושלים, אצל עד שנחמנה לנשיא הי' כל ימיו צצבל. והמכרש"א שם פ"י דברי הלל שאמר מי גרם לכם שהקצ"ה נתן בלב הלל לצוא מצבל לירושלים בפסח זה שחל י"ד שלו בשבת, ומצואר בזה שאך אז על אותו הפסח עלה הלל מצבל לירושלים וכן מורה לשון הש"ס אדם אחד יש שעלה מצבל ומשמע שעלה אז מצבל וכן בקוראם אותו שמה הלל הצבלי שמו מוכיח שהי' מצבל, וממה שאמרו ציומא ד' ל"ה שצא לצבימ"ד של שמעי ואצטלוין ללמוד תורה אין ראוי שהי' דר שם כי כן הי' דרכם ליסע ממדינה למדינה ללמוד תורה כמ"ש צעירובין ד' י"ד ע"ב מאי דכתיב רוכבי לחונות לחורות אלו תלמידי חכמים שמהלכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה, לחורות שעושין אותה כלהרים וכו'. ובתוס' קידושין ד' כ"ט ע"ב ד"ה הא דצני צבל היו הולכין וגורסין משניות התנאים צא"י חוץ למקומם, ובסוף דברי תוס' שם שלפעמים גם צני א"י היו יולאים חוץ למקומם לצבל ללמוד תורה יעיי"ש, ואמרו ז"ל היו גולה למקום תורה. אלא שצספרי סו"פ צרכה עכ"כ ומשה בן משה ועשרים שנה היחה הלל הזקן עלה מצבל בן ארבעים שנה ושימש חכמים ארבעים שנה ופירנס את ישראל מ' שנה. ובזה מצואר לכאורה שעוד צהייתו בן ארבעים שנה עלה מצבל דלא כדמשמע מדברי הש"ס שעלה אז מצבל צעת שנחמנה אח"כ לנשיא ופירנס את ישראל, ואולי אין הפי' צספרי שעלה מצבל לא"י לקבוע דירתו שם אלא ללמוד תורה מפי חכמי א"י שזה נקרא שימוש ת"ח כמ"ש אח"כ צספרי ושימש חכמים מ' שנים והתחיל זה צהייתו בן ארבעים ויום אי' בשנה חשיב כשנה לענין זה כמצואר בגמ' חגיגה ד' הי' ע"ב דריצ"א הוי רגיל דלזיל תלתא ירחי צאורחא וחד יומא צבי רב וכו' דרש ר"י ואותי יום יום ידרושין לומר לך כל העוסק צחורה יום אי' בשנה מעלה עליו הכי כאילו עסק כל השנה כולה, ויוכל להיות שצקציעות הי' דר צצבל אלא שאחר שהגיע למ' שנה התחיל לשמש ת"ח משך כל המ' שנים עד שנחמנה לנשיא ונסע צאותו המ' שנים ששימש ת"ח לכמה מדינות כמ"ש בגמ' הנ"ל שהולכין מעיר לעיר וממדינה למדינה ולאו מכל אדם זוכה אדם ללמוד

עלה לרגל, וא' מן התירושים הוא דלציין חו"ל הוא, אלמא דמה שהי' דר בחו"ל לאו קושיא היא כלל, אלא מה שלא עלה לרגל. וצוה י"ל כמ"ש הרמב"ן שלא הי' הפקידה אלא על צבל ולא על שאר המדינות, אצל הלל הצבלי וצניו וכן שאר תנאים וקדושים שהיו דרים בצבל קשה לכאורה, וי"ל כמ"ש הפני"י שלא היו צריכים לעלות כולם שלא הגיע הזמן. ומ"ש הרמב"ן שלא היחה הפקידה על מדינות אחרות, אפשר שהכוונה שעל מדינות אחרות לא היחה פקידה כלל, אצל על צבל היחה פקידה שיעלו חלק מהם, אצל לא שיעלו כולם כחומה, כי גרס ההע"א של ע"ז שזמן בית הראשון ולא הי' אז תיקון כראוי שהי' גאולה בשלימות אלא פקידה גרידא.

יג

אבר קשה בזמן הבית שהי' מלכות של תורה בארץ ישראל, וצפרע צימיו עזרא, האריך הי' מותר לדור בחו"ל תחת ממשלת עובדי ע"ן, שזה ודאי הי' כעובד ע"ג אף לפי הפ"י שהבאתי. וי"ל דהגם שכתבתי לעיל דמסתומת הלשון שבצרייתא שכתב דר בחו"ל אינו נראה דמייירי ביוצא מא"י כיון שלא הזכיר מאומה, אצל אח"כ ראיתי במקור מימרא זו שהיא בתוספתא דע"ז פ"ג שכתב בלשון זה: „כל המניח ארץ ישראל בשעת שלום ויוצא, כאילו עובד עכו"ם". והרי שכתב בפירוש דמייירי ביוצא, וכשהוא בשעת שלום, וכן הוא בחו"כ מימרא זו וכתב להדיא ביוצא מא"י, וכן בשיטה מקובצת שם כשהעתיק לשון הגמרא כתב ביוצא מא"י, א"כ ברור דמייירי רק ביוצא מא"י. ומה שאמרו בגמרא בת"כ דר בחו"ל, אפשר שהוא ע"ד שכתבו בתוס' צקידושין דף כ"ט ע"ב גבי הא לן והא לכו, שאמר הלכה לבני צבל, אף שלבני א"י הי' צריך לומר בהיפך, מ"מ אמר כן לבני צבל, יען שאללם כך הוא ולכן סתם הדברים כך. ומצינו כמה פעמים בש"ס ענינים כאלו, וע"כ אפשר שנאמרה מימרא זו לבני א"י ואללם לא הי' אפשרות לדור בחו"ל כ"א ע"י שילא מא"י, ולכן סתם הדברים. וצוה יש ליישב מה שהרבה תנאים וקדושים עד אין שיעור היו דרים בצבל ושאר מדינות בחו"ל אף בזמן הבית. ומה שמוצא באיזה ספרים

תורה, ובספרי אינו מוזכר כלל שעלה אז מצבל לא"י אלא סתם שעלה מצבל ויוכל להיות שהי' זה לכמה מדינות לזקק תורה כו"ל ועכ"פ מדברי הש"ס משמע כמו שכתבתי.

ובירושלמי פ"ו דפסחים צ"ה א' בעובדה דפסח דחי שבת ששאלו את הלל ולא הודו לו בתחלה כתב שם הלשון כבר אמרנו אם יש תוחלת מצבלי, ופי' הפ"מ לפי שבאותו הדור לא היו סומכין כ"כ על הצבליים. עוד שם בירושלמי על ג' דברים עלה הלל מצבל ומבואר בזה שאך צבביל אלו הג' שאלות עלה מצבל וא' מהג' שאלות היא בחו"כ פי' תזריע סוף פ' ע' יכול אם אמר כהן על עמא עהור יהא עהור ת"ל עהור וטהרו הכהן, וסוים שם בחו"כ על הדבר הזה עלה הלל מצבל ופי' הראב"ד שם שני פירושים הא' שהוא הי' מסופק במדרש הפסוק הזה ועלה מצבל לא"י ללמוד מפי שמעי' ואצטלוין וי"מ לבני א"י וסתפק הדבר ושלחו לבצל צבביל הלל ועלה ולמד ועיי"ש. ונראה שבאלו השני פירושים נהלקו הפ"מ וקרצן העדה מפרשי בירושלמי שצק"ע פי' שעלה מצבל לשאל שאלות אלו מפי שמעי' ואצטלוין ובפ"מ פי' שהי' זה בידו מצבל ועלה לא"י לדרוש להם. ועכ"פ לכל הפירושים אך צבביל אלו הג' שאלות עלה מצבל חולת זה למד תורתו בצבל, ובפ"מ בתחלת הפרק כתב גם על שמעי' ואצטלוין שמקודם היו יושבין בירושלים ואח"כ הלכו לבצל וקבל הלל מהם ואינו מציא המקור מהיכן לקח שמעי' ואצטלוין הלכו אח"כ לבצל כי מהלשון שבירושלמי שאמר שהיו יושבין איליכם אינו מוכרח כ"כ יע"ש ודוק. ועכ"פ על הלל נראה ברור מכל הנ"ל שלמד רוב תורתו בצבל.

ובגמרא קידושין דף ע"א ע"א צימיו רבי צקשו לעשות צבל עיסה לארץ ישראל, אמר לכן קולאים אחס משומן לי בין עיני, ופירש"י ז"ל משום דרבי ממשפחת צבל הי' מצני צניו של הלל שעלה וקבל נשיאותו מצ"ב. מבואר בלשון זה שעלה לא"י צעת שקבל נשיאותו וצניו וצ"ב הי' משפחת צבל. ובתוס' פסחים ד' ג' ע"ב ד"ה מאל"י נתקשה צריב"ב למה לא

טו

שעזרה הסופר הקפיד על כמה מקומות על שלא עלו לארץ ישראל וגם שהזיקה להם הקפדתו, אפשר שבאלו המקומות ה"י לו טעם מיוחד שיעלו לא"י ורצה שיעלו עמו, וקרא אותם ולא שמעו צקולו, ולכן הקפיד עליהם, אבל רוב המקומות והמדינות, גם על הכשירים צבצב לא ה"י שום הקפדה, כי כן היחה ההשגחה מן השמים, כאשר יתבאר עוד להלן. ועכ"פ מבואר בדברי הרמז"ן שהשבעה קיימת אם עולין בכנופיה אף ברשות.

יד

י'ו ויתר מזה מבואר בדברי הרמז"ן פ' כי תבוא בסוף פ' התוכחה, חלה"ק: ודע כי התוכחה במארה וכו' ושאר כל התוכחות הם כולם עד כלותו אותך מעל האדמה אשר אתה בא שמה לרשתה, אבל אחרי הגלות לא יקלל אותו רק לעבוד שם אלהים אחרים עץ ואבן וכו' ואלה התוכחות בהיותם בארץ, כי כן יאמר אחריו ונסחתם מעל האדמה שהוא הגלות וכו', אבל אחרי היותינו בגלות בארצות אויביו לא נתקללו מעשה ידינו וכו' כי ישיבתינו בגלות הוא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לבלותם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלקיכם, עכ"ל הק'. — ומבואר מזה שהבטחתו של השי"ת שלא יהי' ח"ו כלי' הוא רק בהיותינו בארץ אויביו לא בא"י, א"כ היא גזירה נוראה מאתו ית"ש להיות בגולה לא בא"י, והלא בכל דור ודור עומדים עלינו לבלותינו והקצ"ה מלילנו מידם, ואם ח"ו בעלה הבטחתו ית"ש בהללה זו, אין לך סכנה עולמה ונוראה יותר מזה, וא"כ א"ל לומר שמתר לעלות ברשות, כי אף בעלי' ברשות המלכות עכ"פ לא נתקיימה הגזירה להיות בארץ אויביהם. וזה ודאי נראה ברור שאם רוב ישראל הם בארצות אויביהם וסובלים גזירת הגלות, שאז קיימת הבטחתו ית"ש לשמור מכלי' אף את בני א"י, ואין כוונת הרמז"ן אלא אם רוב ישראל עולין בחומה נגד ראונו ית"ש שגזר הגלות. נמצא לפי"ז שישיבת רוב ישראל בגולה כגזירת הכורא ית"ש היא המללה גם תושבי א"י.

ע"י וכו"ח הק' פרשת בתקוה עכ"כ והתודו את עונם וגו' והבאתי אותם בארץ אויביהם שכי ח"ל: פ"י גם זה יאמרו בכלל הוידוי, והנה ממה שמאריכם ה' להתודות עליו אתה יודע שהם היו מרשיעים צרע זה ורשע הוא כי יאמר למה ה' יוליאם מארצם ויגלם בין האומות אם לפרעון עונם ייסרם חוק ארצותם ולא יגלם בין האומות כי אדרבא זה יסובב הפך תיקון המצוקה, שאם המצוקה הוא להיטיב מעשיהם, הנה כשחרה אותם בארצות יגמרו לעשות רע ויחערצו בגוים וילמדו מעשיהם, וזה יחזק מחשבת קרי, לזה כשאמר ה' והתודו, זכר שיאמרו ג"כ בוידוי כי לדיק ה' וכו' בהביאם בארץ אויביהם וכו', עכ"ל יעו"ש שהאריך עוד בהסבר הדברים. עוד כתב אח"כ בפסוק ואף גם זאת בהיותם וגו' ח"ל: כי ה' נתן טעם להקפדת כל חכם לצד למה יגלה ישראל מארצו ולא שם לו שם בארץ עלמה משפט חט האורס מני אורה עוד הוסיף לומר אף גם טעם זה והוא באמצעות הבאתם בארץ אויביהם וכו' לא מאסתים לבלותם ע"ד א"י ח"ל כי ה' השליך חמתו על עינים ואזנים למלט עם בניו וכו', גם יסובב רחמינו ותכבש מדת הדין בראות עם עליון בני מלכים שפלים ביד אויביהם וזה יסובב שפלים שלא תכלה אותם מדת הדין, והוא אומרו ואף גם זאת סיבה להבאתם בארץ אויביהם, שבהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים וגו' לבלותם, ולד זה בחרתי צעוג כזה, עכ"ל הק'. והן המה דברי הרמז"ן ז"ל כי בהיותם בארץ אויביהם צוה נתמעט הקטרוג ואין מדת הדין מכלה אותם ועמקו מחשבותיו ית"ש גם צוה.

א"ל שריך להבין לכאורה אלו השני מאמרים שהבאתי מדברי האה"ח הק' שבמאמר הראשון כתב שהרשע הוא שאומר למה הם בארצות אויביהם ולעתיד יתוודו ע"י, ובמאמר השני כתב כי הקפדת כל חכם לצד צוה. ובאמת אינו מובן למה יהי' נקרא רשע על שאלה זו שריכה לכאורה טעם והסבר. אמנם מובן הדבר כי בודאי כל חכמי לצד מלמערים צוה על שריכים לאותו דבר להיות בארצות אויביהם וזה נקרא הקפדת חכם לצד, אבל מאמינים בהשי"ת ובתורתו הקדושה וכיון

פרעה דופק על פתחו של משה ואהרן, א"ל הא שועב זלילה אנו ויאלוין, אמר להם הא מתו כל מזרים, אמרו לו מצקש אחת לכלות את המכה הזו ממך אמור הרי אחס צרשותכם הרי אחס עבדיו של הקב"ה, התחיל פרעה לוח לשעבר הייתם עבדי, אבל עכשו הרי אחס בני חורין, הרי אחס צרשותכם וכו' וצרכתם גם אחי, התפללו עלי כדי שתכלה ממני הפורעניות, ותחזק מזרים על העם שהיו מזהילין ועורדין אותן ללאת, ע"כ. א"כ הרי צרור שלא הי' אז אלל פרעה שום כפי' או יד חזקה ממנו על ישראל, אלל לוח הרי אחס צרשותכם ונכנעו צהשתחוו' והכנעה מרובה לפני משה ואהרן, וע"כ שמה שאמרו שהיו מזהילין ועורדין אותן ללאת אין זה אלל צבלה של תחנונים עלומים ורוב דברים. וצמכילתא פרשת צבלה איתא כשאמרו האוקטורין ששלח עמם פרעה ציום הרביעי הגיע פרוזימיא שלכם לחזור למזרים, שנאמר דרך שלשת ימים, אמרו להם ישראל כשיאלנו צרשות פרעה יאלנו, שנאמר ממחרת הפסח יאלו צניי ציד רמח ולא אמר שכפה אותם ללאת אלל שהי' צרשות, ואעפי"כ קראו הכתוב ציד חזקה.

וצריך לומר ע"כ דכל מה שהאדם מפזיר ומתחזק הן אם על ידי תחנונים מרובים והן על ידי פעולות אחרות, שיש בהן התחזקות נקרא יד חזקה. וצפרשת ואתחנן פסוק ל"ד או הנסה וגו' לקחת לו גוי מקרב גוי צמסות צלותות וצמופתים וצמלחמה וציד חזקה, גם שם א"ל לפרש ציד חזקה על אחו כפי' של מלחמה שהרי כבר כתב שם וצמלחמה, גם חשב כל הכעשה צמסות צלותות וצמופתים. וצראצ"ע פי' שם ציד חזקה שאלו ישראל ציד רמח. ונראה ככוונה צזה על התחזקות יתירה שהי' להם, וכמו שפי' התרגום צפרשת צבלה ציד רמח — צריש גלי, וכבר נתבאר גם על לשון חומה שמתפרש על כמה אופנים שרשיי ז"ל צשה"ש עכ"כ אפי' חומה מפרשו על התחזקות ציראה ואהבה להשי"ת כי כל ענין של התחזקות מדמה לחומה שיש לו כה חזק, וחכו"ל אמרו אם עליהם כחומה דקאי על עלי' מרובה כי אם העלי' מרובה יותר יש צזה ענין של התחזקות ודומה לחומה, אף אם הוא צרשות, וכן הוא הלשון של יד חזקה דקאי גם על התחזקות של עלי' מרובה ודמי לחומה.

שרואים מהכתובים ומדברי חכו"ל (כמו שאביא להלן עוד ראיות צרות צמט) שזה הוא רלונו ית"ש, שוב אינם מהרהרים אחרי מדותיו ית"ש, וק"ו שאינם חומרים דבר שלא כרלונו ית"ש, אבל רשע הוא האומר נגד זה דברים אשר לא כדת ומטיח דברים כלפי מעלה. והנה רוב"ק הופיעה צצית מדרשו של האוכ"ח הק', כי עכשו הרשעים מתעטפים בצדדים כאלו.

פז

והנה צאצני נזר וי"ד סי' תנ"ו דחה צשתי ידים את צדרי השואל שהביא מספר אהבה וינחן דאפילו צרשות כל העמים חלה השצועה שלא לעלות לא"י יחד, וכל ראייתו אינו אלל מלשון רשיי ז"ל שכתב ציד חזקה, ואם הוא צרשות אין זה ציד חזקה, וע"כ כתב שא"א לוח מפירשיי ז"ל, ואפי' תמה האיד צנה ע"י יסוד גדול כ"כ על הלשון שאם הוא צרשות א"א לומר צלשון יד חזקה לדחות עי"ז צדרי הגאון ז"ל צהצבת וינחן, ראשית הנה מקרא מלא צסוף פי' שנות כי ציד חזקה ישלחם וציד חזקה יגרשם מארנו, ופירשיי ז"ל ציד חזקה ישלחם מפני ידי החזקה שתחזק עליו וציד חזקה יגרשם על כרחם של ישראל, וכה"א ותחזק מזרים על העם למהר לשלחם, ופי' שם המזרחי והג"א דמשום הכי פירשיי רישא דקרא ציד חזקה ישלחם על ידו החזקה של הקב"ה ולא על של פרעה כי ידו החזקה של פרעה הוא צסופא דקרא דקאמר ציד חזקה יגרשם. והרי שקרא הכתוב מה ששלח אז פרעה את ישראל ממזרים שהיה ציד חזקה של פרעה אף כי ודאי פרעה לא עשה שום מלחמה או איז כפי' נגד ישראל, שהרי אדרבא קרא אותם ואתחנן לפניכם צהכנעה מרובה שימכרו ללאת. וצמדרש תנחומא על הכתוב ויקרא למשה ולאהרן וגו' קומו לאו למה צא הוא ועבדיו, צשעשה שא"ל פרעה אל תוסיף עוד ראות פני א"ל משה כן דברת לא אוסיף עוד ראות פניך ולא נלא מכאן עד שיהדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמור לא אחת וכל העם וגו', וחלק משה צבוד למלכות שלא אמר לו אחת וכל עבדיך. וכעין זה הוא צגמרא צנחית ק"צ ומציאו צרשיי ז"ל פרשת צצמקומו, וצמדרש ילקוט עכ"כ קומו לאו מלמד שהי'

יז

יחפון ה' בזירווי צגויס, כדי שתהי' ארץ שממה וערים חריבות כדי שלא תרבה הארץ, לזה לריך שתהיו אחס בארץ אויביכם והוא אומרם ואתם בארץ וגו', עכ"ל ועיי"ש. הנה התחיל לומר הפי' של בחומה שהוא ביד חזקה ולבסוף סיים טעם הדבר שצריכים להיות בארץ אויביכם שתהי' הארץ שממה ולפי טעם זה צדור שאף ברשות אסור לעלות ביהוד, כי הגזירה היתה שיהיו בארץ אויביכם ולא בא"י, ואעפ"י כחצ לשונו של רש"י ז"ל ביד חזקה, שמע מינה שדעתו ז"ל שאין הוכחה כלל מלשון זה דמיירי דוקא שלא ברשות, וכבר העתקתי לעיל לשון הרמב"ן ז"ל צ"ב מקומות שדעתו צדור כן שאסור אף ברשות, וכמ"ש באהבת יונתן וציפה קול ובאזה"ח הק' ועוד כמה גדולים וקדושים, כאשר יתבאר עוד להלן בראיות ברורות. ומ"ש הרמב"ן בספר המלות שיחידים מקיימין מלות ישוב ארץ ישראל בשיבתם שם אף בזמן הגלות זה יתבאר אי"ב במאמר השני בענין מלות ישוב א"י.

יח

ובזה מהפרש היעצ לשון רש"י ז"ל שכתב יחד ביד חזקה, דאם נימא דכוונתו ביד חזקה על ידי מלחמה שלא ברשות ושהבין כן מלשון הכז"ל שלא יעלו בחומה דקאי על שלא ברשות שזה נקרא בחומה, מנא ליה להוסיף עוד לומר יחד, דכיון שהכוונה בש"ס בלשון בחומה דקאי רק אם הוא שלא ברשות א"כ זהו טעם האיסור בשביל שהוא שלא ברשות ואז אין נפקא מינה אם הוא יחד או לא, ומנא ליה להוסיף עוד תנאי של יחד כיון שלפי פי' זה אין לו שום מקור בש"ס. וע"כ נראה צדור כוונת דברי רש"י ז"ל שתפס לשון ראשון מה שאמר יחד שהאיסור הוא בעלי' מרובה יחד, ומה שאמר אה"כ ביד חזקה הוא לפרש המאמר דלמה נקרא העלי' מרובה יחד בלשון בחומה, בשביל דכשהעלי' היא ביחד יש להם שמח יד חזקה, כלומר התחזקות יתירה כנ"ל, ולכן נקרא בחומה. וכן הוא ציפה קול שהעתקתי לעיל לשונו שהביא קודם לשון רש"י ז"ל יחד ביד חזקה, ושוב פי' אה"כ דמיירי ברשות, ומייתי ראוי מגמרא יומא ולא מסתבר שיתלוק צפי' על רש"י ז"ל ונראה שסובר שגם ברש"י ז"ל אפשר לפרש כן דמיירי ברשות, גם מפרש אה"כ ציפה קול מה שאמר במדרש רבה אחר שהביא השבועה שלא יעלו חומה מן הגולה, אם כן למה מלך המשיח בא לקבץ גליותיהן של ישראל, ופי' בזה אם יעלו חומה מן הגולה למה ילטרך מלך המשיח לבוא לקבץ נדחי ישראל, ומכיון דקיי"ל דמלך המשיח יקבץ נדחיו מכמה קראי, א"כ אין צדינו להתקבץ מעלמנו יחד, עכ"ל. ומבואר מדבריו הקדושים שהקיצוץ יחד לעלות הוא נגד כמה קראי שהמלך המשיח יקבץ את ישראל.

ובאור החיים הק' פי' בחקותי עב"כ ואתכם אזרה צגויס וגו' כתב ז"ל: שהשביע ה' את ישראל וכו' שלא יעלו בחומה פי' ביד חזקה וכו', והוא מאמר ואתכם אזרה צגויס וכו' ואומרם והריקותי אתריכם חרב יתבאר ע"ד שאמרם שאם אין מקיימין השבועה אני מתיר את צערכם והוא אומרם והריקותי אתריכם חרב, שתהי' חרב מרועה לפניכם אם לא תקיימו גזירת זירוי צגויס כזכר יהי' צערכם וגו'. ואומרם עוד והיתה ארצכם וגו' חרבה הוא נתינת טעם על הדבר למה

ובגמרא פסחים דף פ"ז אר"ח מאי דכתיב לדקת פרונו בישראל, לדקה עשה הקב"ה בישראל שפזן לבין האומות. וצ"ע דף י' על הא דכתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל, ופי' שם המכרש"א שעל ידי שפיחר אותם צד' רוחות העולם התפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו והוא קיום של עולם וכן נראה מלשון רש"י ז"ל חשנית דף ג' ע"ב על הא דאמר אי אפשר לעולם בלא ישראל שאין העולם מתקיים בלא שביל ישראל והכי אמר קרא כי כדי רוחות השמים פרשתי אתכם לרוחות העולם כדי שיתקיים שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי. ומבואר בזה שרלון הצורה בהוב"ש הוא לעובת ישראל ולעובת העולם שבזמן הגולה יהיו ישראל מפוזרין בכל ד' רוחות העולם ולא יעלו כולם לא"י. ובתנוד"א סא"ר פ"י שמדבר שם ממה שפיחר הקב"ה את ישראל כתב ע"ז המשל בעב"כ הוא יודע באיזה מקום יפקיד את כליו, וכשיבוא בעב"כ לציונו יבוא כליו עמו לתוך הבית. ומבואר בזה שאף הקב"ה שהוא הבע"כ יודע לסדר

שם עוצב צענין זה, ותמלית הדברים שהי' חילוק צי גאולת מצרים לשאר הגאולות צבל ומדי וכו', שבמלרכי נחבררו בגאולתם כל הנשמות כמש"ה ויגלו את מצרים לכן לא הי' צריך להיות שם עוד, אצל בשאר הגאולות לא נגאלו לגמרי ונשאר נשמות שלא נחבררו לגמרי, ונשאר ישראל תחת יד צבל ומדי ולא עלו צענין צית שני כוודע, כדי לצרר הנשאר שם. גם כתב לחלק צין הדי' גליות של צבל מדי ויון ואדום, ששם הוא גלות מרובה מכלל ישראל כיון שהם השרשים, אצל בשאר עי' אומות כיון שגלה שם אחד מישראל נחשב כאלו גלו כולם, כי המה רק פרטים וענפים, ולכן אין כל ישראל צריכין לילך בגלות שם, זולת אותם צני אדם אשר נפלו לנאות נשמותיהם באומה הריא הם צריכים לגלות שם כדי לצרר ולהוציא משם ניאוצותיהם שנפלו שם, עיי"ש.

יב

ונשמע מזה שני ענינים: הא' מה שכחוצ צמדש שההכרת להיות בגולה תחת יד כל שצעים אומות, אלא דסגי באחד, אמנם צריכין להיות צבל אוחן המקומות שנמלאים שם ניאוצותיהם השייכים לשורש נשמתם, וזה א"א לאדם לדעת אלא הקצ"ה, והוא המסבב הסיבות ומכין מצעדי גבר, אף צלתי ידיעת האדם עלמו, שלרוב אינו יודע למה הוא צא שמה; והצ' שאף צימי עליית עזרא הי' צורך צדבר שישאר צצבל חלק מישראל כדי לתקן הנשאר שמה, וצודאי הי' גם דעת עזרא הסופר כן. והנה נחבאר זה לעיל גם לפי פשוטו, ולא תקשה הלא הגלות הי' מחמת החטא, דמפני חטאינו גלינו מארצנו ולולא החטא לא הי' גלות, ואם כן מה הי' אז עס כל אלו הנשמות והניאוצות. כי כבר תי' זה צבאו"ה הק' פ' צבר צפסוק כי ימוך אחיד, שכחב שאחד מהעטמים של גזירת הגלות, ולא סגי שייסרם הי' צצצט מוסר צארנס וצנחלתם, שהוא כדי לצרר הניאוצות של קדושה מצין הארצות צצכל העולם, וכתב אח"כ וז"ל הק': וא"ת א"כ אם לא היו ישראל חוטאים וגולים מי הי' מצרר המחבררים עתה צתפוצות ישראל, דע כי אם לא היו ישראל חוטאים הי' להם כח לצרר ניאוצות הקדושה צמקום שהם מכל המקומות אשר צאו שם, משא"כ אחר חטאם דחלש כוחם ולואי שחשיג ידם צמקום עלמו אשר שם הניאוצות, עכ"ל הק'.

באיה מקומות יפזר את ישראל כמש"ה מה' מצעדי גבר כיונו וכשיהי' זמן הגאולה לבוא אל ציתו והיכלו, אז יקבלם השי"ת הוא ולא אחר. וצמדש רבה פרשת לך עה"כ ויאמר לצררם ידוע תדע כי גר יהיה צרעך וגו' דרש ידוע שאני מצוקן, תדע שאני מכנסן, ידוע שאני ממשכנן, תדע שאני פורקן, ידוע שאני משעבדן, תדע שאני גואלן, ע"כ. הנה אמר הכחוצ ידוע תדע שצריך לידע זה שאך הקצ"ה הוא המפזר והוא המכנס, ומצלעזו אין רשות להחערב ציה. ועי' צבאו"ה שמאריך לפרש דאף שהכחוצ מדבר בגאולת מצרים, מכל מקום הראה לנו שגאולת מצרים הוא האות והמופת על הגאולה העתידה שכן יהי' הכל כמו צמצרים כמו שנאמר כימי לאחך מארץ מצרים אראנו נפלאות.

וגדולה מזו מלינו צמדש רבה שיר השירים צ' עה"כ קול דודי הנה זה צא זה מלך המשיח, צשעה שהוא אומר לישראל צבודש הזה אחם נגאלין, אומרים לו האריך אנו נגאלים והלא כבר ישבע הקצ"ה שהוא משעבדנו צעי' אומות, והוא משיבן שחי תשובות ואומר להם אחד מכס גולה לצררריא וכו' דומה כמו שגיליתם כולכם, ולא עוד אלא שהמלכות הזאת מכחצת ערוני' מכל העולם מכל אומה ואומה, וכ"א צא ומשעבד צכס וכאילו נשתעבדתם צעי' אומות וצחודש הזה אחם נגאלים, ע"כ. הרי שאף אחר צית המשיח עדיין יהיו יראים ישראל המאמינים צצבעתו של הקצ"ה להיות גולה צכל עי' אומות שא"א שחיהי' גאולה לעובה ערם שנתקיימה השצובה צדבר הגלות, ואף שחכז"ל צמדש שם גילו לנו התשובה ע"ז, מכל מקום לא סגי עד שיאמר להם הקצ"ה שכן הוא שהגיע קץ הגאולה האמתית, ומעלמנו לא נוכל לידע אם נתקיימה גזירת הגלות צאופן הכ"ל שחושב שם צמדש, זולת הקצ"ה שהוא היודע ועד וסוקר הכל צצסקירה אחת.

מבואר מכל הלין שעליית כולם לא"י קודם צית המשיח, נגד צבעתו של הקצ"ה, מעכב את הגאולה. וככה מצואר גם צכתצי האר"י ז"ל צשער המלות פרשת ראה צמלות זכירת יאית מצרים עה"כ למען תזכור את יום לאחך מארץ מצרים וגו' והאריך

ב

ויותר מזה כתב המהר"ל מפרגא ז"ל בספרו נחל ישראל פי' כ"ד, שמאריך שם טובא דדיו אלו השבועות שלא לשנות כלל צענין הגלות וסיים לבסוף לפרש מה שאמרו שהשבועין צדורו של שמד ח"ל שר"ל אף אם יהיו רואים להמית אותם צענוניים קשים, לא יהיו יושאים ולא יהיו משנים צדו וכן הפי' אלל כל אחד ואחד משבועות הללו ויש להבין זה, יעיי"ש באריכות דבריו. ונמלא לפי דבריו של די מה שאסור ללכת מן הגלות אף ברשות, אלא אף אם יכופו עליהם בכפי' של מיתה ר"ל, גם אז אסור לעבור על השבועות הללו כמו בכפי' של שמד ר"ל. ונראה ממרוצת דבריו שסובב צדו גם על השבועה שלא יעלו בחומה. וצעיקר הדבר מ"ש צענין זה משפט חרוץ של יברג ואל יעבור, יתבאר אי"ה להלן עטמו ונימוקו.

ושב וצניח ירושלים. נמלא צניח ירושלים יהי אח"כ. ויש לדייק הלא מתחילין בצרכת חקע צשופר שהוא קיצוץ גלויות, ואם לא יהי עדיין וצניח ירושלים להיכן יתקבלו. ולפי דברי הראש"ד שהקיצוץ הראשון יהי למדבר ניהא, וכן אלו אומרים בתפלתנו ושא גם לקצץ גלויותינו, גם סיוס הצרכה הוא צסתמא מקצץ נדחי עמו ישראל, ולא אמר להיכן. ומה שאומרים צאמצע הצרכה וקצנו וכו' לארצנו, ז"ל הכוונה שחכמים הקיצוץ הוא לצדו אח"כ לארצנו, אבל הקיצוץ הראשון לא יהי לארץ ישראל אלא למדבר העמים. ויש נוסחאות צכמה סידורים שאין לומר כלל חיבת לארצנו צכל הצרכה של חקע צשופר, וצליקועי מהרי"ה שאסף וליקע כל הנוסחאות כח צצסידורי אשכנז יתח חיבת לארצנו, וכן נראה מדברי העור והאר"י ז"ל שכתבו שיש צצרכה זו כ' חיבות, וכן נהג אצל מארי זל"ה"ה שלא אמרו, אבל בתחלת הצרכה וצסיוס הצרכה אינו מוזכר צשום נוסח להיכן יהי הקיצוץ, אף צצודאי הקיצוץ למדבר אינו התכלית והוא רק צצציל לחיותנו ולצרוף אותנו להיות מוכשרים להקצץ לארצנו הקדושה, שזה כל תקותינו צכליון עינים, אלא שצצציל שהקיצוץ הראשון לא יהי לא"י אלא למדבר וצצרכה זו נאמרה על הזמן שקודם הצורת השופטים וכליון המינים שאז לא יהי עדיין הקיצוץ לא"י, לכן אין מוזכרין מזה בתחלה וצסוף שהוא עיקר הצרכה, וגם להזכירו צאמצע, שהוא צצציל התכלית לצדו לארצנו, גם זה תלוי צצניווי הנוסחאות ויש עוד חילוקי דעות, ואין להאריך צזה. ועכ"פ זה ודאי שהוא קל וחומר צ"ב של ק"ו שקודם הגאולה אין לרין הצורה ית"ש להכניס כל ישראל לא"י, ויש עוד הרבה ראיות צצורות, אלא שדי צמה שכתבתי, ואין להאריך עוד.

בא

ובפרק צ' דמסכת עדיות משנה ע' איתא: וצמספר הדורות לפניו והוא הקץ ופי' שם הראש"ד ח"ל: אעפ"י שניתן קץ לגלות ישראל ולשעבוד שלהם צשנים, מכל מקום לענין העובות והנחמות האמורות להם צמספר הדורות הוא תולה לפי שהוא רואה את הדור זכאי ומתגלגל עמהם עד שמגיע לאותו הדור. וכן הי' צשעבוד מזרים, אעפ"י שנגאלו צסוף ד' מאות שנה לא שצו לשצת צצרך עד דורו של יהושע, וכן הי' צגלות צכל וכו', וכן לימות המשיח כשיגאל אותם הקצ"ה לא יכנסו מיד לארץ, אבל יולך אותם למדבר העמים כצבואת יחזקאל כ', עכ"ל. ומצואר צזה שאף אחר הגאולה לא ילכה הקצ"ה להכניסם מיד לארץ עד שיביו קודם צצמדבר ששם יהי הציוור, והנשארים יעשו חשובה שלימה כצמצאר צצבואת יחזקאל והושע.

בג

כב

והעו"ה מכל המקוצץ שצצרכה מקומות מפורש יולא צדברי חכז"ל שהקצ"ה אומר שצכל משך ימי הגלות עד ציאת המשיח יהיו ישראל מפחרין צכל ארבע כנפות הארץ. וזה ודאי שצריך שיביו צצרך ישראל עובדי ה' צצעברה צצמקום הקודש, ולדעת הרמב"ם ז"ל הוא הכרה צצציל קידוש החודש והמועדים, ולכל הדעות קיוס התורה והמצוות שמה חשבו ויקר יותר עד

ובזה הצנתי סדר הצרכות שצצרכה שמו"ע הצמצאר צצמס' מגילה דף י"ז ע"ב שאחר צצרכה השיבה שישבו שופטים כצראשונה אומרים ולמלשינים שעי' השופטים כלו הזדים, ואח"כ מתרומם קין הצדיקים,

האומה על דרך משל ואמר השבעתי אתכם וגו' ואחס אחינו אהובינו קבלו עליכם שבעתו ואל תעירו את האהבה עד שתחפץ, עכ"ל. וכן הוא בכל המדרשים, מדרש רבה ותנחומא, מכילתא וילקוט ושאר מדרשים שפ"י שבעות חלו על בני אפרים וכן כוזבא ואחרים שעשו פעולות ליקח לעצמם גאולה וממשלה ערס הזמן הראוי ונכשלו עי"ז ר"ל צפורעניות קשה ומרה עד מאוד, הסי"ח ישמרנו.

ובמדרש רבה שיר השירים צ' סיים אח"כ מהו עד שתחפץ מלכות של מעלן לכשתחפץ מדת הדין מאליה אני הוא מביאה בקולי קולות ולא אחשב, לכך נאמר עד שתחפץ. ובתרגום יונתן על שה"ש פ"י ג"כ באלו השבעות דלא חזידון למיסק לארעא דנענן עד דיבא רעוא מן קדם ה', וכן פ"י בכל ה' שבעות, אלא שפירש בכל אחת מהשבעות על זמן אחר. ולפי התרגום יונתן הבנתי שינוי הלשון בקראי, שכל השבעות כתב הלשון אם תעירו ואם תעוררו, ובשבעה האחרונה שצפרשה ח' כתב הלשון מה תעירו ומה תעוררו, וטעמא צעני. אמנם לפי דברי התרגום יונתן שפ"י שבעות הראשונות על דורות הראשונים ובשבעה האחרונה כתב יאמר מלכא משיחא משציע אנה עליכון עמי בית ישראל מה דין אחון מתגרין בעמי ארעא למיפק מן גלותא, ומה דין אחון מרדין בחילותי דגוג ומגוג [מה שאמר בחילותי דגוג ומגוג אף כי מלחמת גוג ומגוג יב"י אחר ציאת המשיח עם מלך המשיח אבל החיילות דגוג ומגוג המה מאותן הרשעים המצטערים ולוחמים עם ישראל גם קודם ציאת המשיח כי לא יעמדו אחר ציאת המשיח רשעים חדשים בתחב"מ לצוא וללחום עם מלך המשיח אלא הרשעים הארוכים הסובלים מהם קודם ציאת המשיח כן המה אשר יהיו אחר ציאת המשיח חיילותיו דגוג ומגוג] אחעכיבו פון זעיר עד דישיצון עממיא וגו' ובחר כן ידבר לכן מרי עלמא רחמי לדיקיא ויהא רעוא מן קדמוהו למיפרקכו, ע"כ. ואמר כאן אחעכיבו פון זעיר מה שלא אמר כן בשבעות הקודמות, כי שם קאי על דורות הראשונים שבי" עוד זמן ארוך להמתין לכן היתה השבעה על זמן ארוך, אבל צעת ציאת המשיח והמלחמות המה התחלת גוג ומגוג אמר אחעכיבו פון זעיר, כי אין השבעה אלא על זמן קצר מעט מעט,

אין שיעור, כאשר יתבאר במאמר השני, ולריך להתאמן בכל אופן ואופן להחזיק את תושבי הארץ בגשמיות וברוחניות בכל מה דאפשר, צפרט עכשיו שההכרח להגילם מחרס המיניות ר"ל, וכמה יגיעות מוטל עלינו עבור החזקת תושבי הארץ כגודע, גם אנכי בעיני טרחתו הרבה צה. אבל האומרים שכל ישראל מכל מקומות מושבותיהם יסעו לא"י, כל אלו מדברים צפה מלא נגד כל דברי חז"ל שצכמה מקומות צש"ם ובמדרשים ובתנ"כ האר"י. והוא באמת הפלא ופלא, הא"ך ירכבו עוז נפשם אף קלת שומרי תורה ומצוות לדבר דבר נגד דברים המצוירים כ"כ צפ"י בהרבה מקומות מדברי חז"ל שהצחתי, גם יש צוה העברה על השבעה שלא יעלו בחומה, ואינם שמים על לב שהמינים ברו זאת מלכס לתפוס ברשתם את כלל ישראל ואינם מאמינים בגזירתו של הקב"ה ובהשגחתו ית"ש, וכדי להטעות את הבריות נתנו להם שם חיבת הארץ שלא כדת, ובי' ירחם. והנה נתבאר שתי השבעות דהשבעה שלא ימרדו בחומות קאי על כל מרידה בין בארץ ישראל בין בחוץ לארץ, והשבעה שלא יעלו בחומה קאי על עלי' מרובה יחד אף אם הוא ברשות או אפילו ע"י כפ"י.

כד

ומעתה אבוא לבאר השבעה השלישית שלא ידחקו את הקץ, ולריך להצין פירושו. והנה רש"י ז"ל פ"י לשון דוחק שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי. ולבאורה אינו מובן כלל מה הוא הגבול של התנוונים יותר מדאי, הלא בכל התפלות יסדו לנו להתפלל על הגאולה, גם בתפלת שמונה עשרה שתקנו לכל ישראל לומר שלש פעמים בכל יום יש צה הרבה תפלות על הגאולה ועל צנין ירושלים ולמיחה קרן בן דוד, ולדיקים מסרו נפשם בכל עת בתפלות האלו, והא"ך אפשר איפוא לידע הגבול שצכנס בגדר איסור השבעה. אמנם הרמב"ם ז"ל באגרת תימן בסופו פ"י שבעה זו על משיחי שקר שטושים התעוררות לגאולה ערס שהגיע הזמן, וכתב חז"ל: לפי שידע שלמה צרוכ"ק שהאומה הזאת באורך זמן גלותה חפצר להתנועע בלא עתה הראוי ויאצדו בשביל זה ייצואו עליהם ארות והזכיר מלעשות זאת והשבעה

שאלם היו מקיימין השבועה עוד זמן קצר כבר ה' ציאת המשוח וע"כ אמר זכאן מה תעירו ומה תעוררו, לשון מה מורה שהוא מילתא זוערתא כמו שאמרו בגמרא צפרשת היראה דכיון דכתב לשון מה פריך אטו יראה מילתא זוערתא היא. וצטוה"ר שטצרו על השבועה ולא המתינו עוד מעט מזער, האריכו הגלות צטוה"ר עד אשר ירחם ה' ויחוס על עמו ועל ארצו, ועוד אבאר זאת להלן. ועכ"פ מבואר גם בחרגוס ויונתן הפי' בהשבועה של דחיקת הקץ שלא להתגרות צממי ארעא למיפק מן גלותא, ושלא להזיד למיסק לארעא דכנען עד דיכא רעוא מן קדם מרי עלמא למיפרק ישראל מן גלותא, וזכו כדעת הרמז"ם ז"ל וכמבואר בכל המדרשים.

בה

והגה בזדאי יש חילוק בין אותן העניינים, דצטושין פעולות צטמנס לגאולה ערס שאלאו חזון מלחא ה' שהגיע הזמן, הוי זכא חסרון אמונה, כדמלינו גם צבני אפרים צשיר השירים צ' על בני אפרים שטעו בהשבון שחשבו משגזרה גזירה ומשולד יחסק התחיל, וכחצ שס צמדדש רבא שגפלו מהס חללים הרצה מפני שלא האמינו צה' ולא צטחו צישועתו על שטצרו על הקץ ועצרו על השבועה, ונתקשה שס המהר"ש יפה ציפה קול דכיון שה' טעות ולפי חשבונס הגיע הקץ האמור בתורה משדבד צין הצתרים, מאי שלא האמינו, אדרצה נראה שהאמינו צדצרו וצטחו צישועתו לפי מחשבתם ואין כאן עבירה לא על הקץ ולא על השבועה אלא טעות צעלמא. והי' דאף שלפי חשבונס הגיע הזמן מכל מקום ה' להס להמתין על הוראה מן השמים ולא צחרצס וזרועס יוושעו, ומדחשצו לנלח צזרוע צשר לא האמינו צפקידת ה' ותשועתו ולא חשצו להצבעתו שלא יתעוררו ללאת עד יכ"ו חפץ מה', שמאחר שלא מלאו חזון מה' ה' להס לדעת כי לא הגיע הקץ וטעו בהשבונס.

ובמכילתא ריש פ' צשלח דרש עוד על בני אפרים הכתוב לא שמרו צרית אלקים וצתורתו מלאו ללכת, ויתצאר זה עוד להלן, עכ"פ חזינן דאף צבני אפרים שלא ה' אלא טעות, מכל מקום כיון שהוא

טעות הונגע לאמונה קרא עליהם את הכתובים הנ"ל, ונעשו צעונס מר ר"ל, ומכל שכן צקן הגאולה שהוא עמיר ונעלם ולא נתגלה אפילו לנביאים, ואין לנו שום ידיעה ואף אין מקום לטעות, אלא עיינינו צופיות למרוס שיתגלה לנו מן השמים עפ"י דרך התורה והמסורה, אס כן אין שום ספק שטשיית פעולה קלה כל שהיא ללח צזרוע צשר ערס שהגיע הזמן הוא נגד האמונה צה' וצתוה"ק. כאשר יתצאר להלן כ"ז בצאריכות. אולם לפי פירוש רש"י ז"ל שהשבועה שלא ידחקו את הקץ היינו שלא יצרו צתחוננים יותר מדאי, צזה לכאורה ודאי אין חסרון אמונה, דהלא אדרצה הרי הוא מרצה צתחוננים רק לפני השי"ת שישלח לנו גואל לך, א"כ הוי זה אמונה גדולה צבשי"ת, ולמה יהי' אסור לנו זאת. אבל ז"ל לפי פי' של רש"י ז"ל דגם זה אסר הקצ"ה, לפי שראתה חכמתו ית"ש דכל דוחק ובהפרה צענין הגאולה צאיה אופן שיהי' מה לא ילמח עובה לישראל, אלא ח"ו אדרצה, וכמו שהציא רש"י ז"ל צפרשת לך עכ"כ וירד בעיט וגו' וישצ אותס אצרים, דבעיט נקרא צן דוד, ופעל אצרים שלא יניחו אותו לכלות את האומות עד שיצוא מלך המשיח, וצודאי שלא נתכוין לטובת האומות אלא לטובת ישראל.

כו

ורפ"י זה יש להבין כיון שכל המדרשים והחרגוס ויונתן היו גלויים וידועים לפני רש"י ז"ל, שהרי הוא מציאם צמקומות אין מספר, וצכל דרשות מבואר שהשבועות כוונתם על פעולה אנושית צידים, כמו שטעו צבני אפרים וצן כחוצא ומשיחי השקר, א"כ מנא ליה לחדש פי' חדש שלא מזכר צדברי חכז"ל שקאי על המרצה צתחוננים יותר מדאי, כיון שצודאי יש חילוק צין העניינים, והמהר"ל מפראג צספרו ללח ישראל פרק כ"ד ציאר אלו השבועות, וצתחלה כתב צדברי רש"י ז"ל על ה' שלא ידחקו את הקץ, פי' להציא את הקץ שלא צזמנו ע"י חפלה ורחמים, ולצסוף פי' מה שאמרו שהצביען צדורו של שמד, דר"ל שלא ילאו מן הגלות והשטצוד אף אס יהיו ח"ו מייסרים אותם ציסורים קשים כמו צדורו של שמד שהיו סורקים את צשרס צמסרקות של צרל, ואף אס יהיו רוים להמית אותס ר"ל צעניויים קשים לא יהיו

המקדימים צבבל הם גרמו אריכות הגלות צהרשיעם
 להרבה מישראל מאוד מאוד, ופי' צזה הכחוצ שוא
 לכם משכימי קום שהם משכימין הקום הרומו על
 הגאולה קום צחולת ישראל צשקר וצהבל קודם זמנו
 ועי"ז מאחרים שצת כי מאריכין הגלות, אוכלי להם
 העצבים, כי צע' צאצ שהכל מחענין ומחאצלין ועצבין
 על החורבן, הם אוכלים ושמתים, וסיים ע"ז שזה רמו
 אחייתי שרמו דהע"ה צרוח קדשו, ועי"ז. הנה צזה
 רוב"ק הופיעה צצית מדרשו, שהאוכלים להם העצבים
 שאוכלים צע"צ ואינם מתאצלין על החורבן ומשכימין
 להביא גאולה לישראל קודם הזמן כמה המאחרים שצת
 שמאריכין הגלות צעוה"ר, כאשר יתבאר מזה עוד
 להלן, ופירושו שפי' צמה שאמר שלא ידחקו את הקץ
 הוא פירושו של הרמב"ם ומשמעות דצרי המדרשים.
 אמנם על דצרי רש"י ז"ל עדיין לא מלאנו שום פי'.

יולאים, וסיים אח"כ ויש להצין זה, עכ"ל. והנה הרכיב
 צי הפירושים, דצחלה כחצ פי' רש"י ז"ל דקאי על
 חפלה ורחמים, ולכסוף כאשר כחצ שלא יעצרו על
 השצועה אף אם יכופו אותם צעונש מיתה ר"ל זה א"ח
 שחבי' הכוונה על חפלה, דכצר אמרו חכז"ל אחר
 עבודה שלצצ זו חפלה, ולא שייך כפי' על מה דצליצא
 חליא מילתא, וע"כ שכוונתו על פעולה אנושית של
 יליאה מן הגלות קודם הזמן, וצפי' כחצ שלא ילאו
 מן הגלות והשעבוד, וזהו כמ"ש הרמב"ם וכמשמעות
 דצרי המדרשים והתרגום וינתן. נמלא שלדעתו השצועה
 שלא ידחקו את הקץ כוללת כל מיני דחיקה, צאזיה
 אופן שיהי'. ולריך להצין אם כן למה השמיע צחלה
 זאת ולא הביא אלא פי' רש"י ז"ל, וגם לריך לחקור
 המקור, מנא ידעינן דקאי גם על חפלה ורחמים צעונש
 כולי האי, כמו שקדקתי לעיל, ותו דלא ביאר הגבול
 של צקשת רחמים יותר מדאי.

בז

ובישמח משה הנדפס על שה"ש כחצ דצרי רש"י
 האלו חז"ל מה שאמרו חז"ל השציע הקצ"ה
 את ישראל שלא ידחקו את הקץ הוא משולל הצנה
 מה הוא דחיקת הקץ דהא אמר אח"כ שלא יעלו
 ישראל צחומה ואי כפירש"י ז"ל דחיקת הקץ הוא
 שלא להפציר צחפלה יותר מדאי זו קשה מן הראשונה
 דמה הוא הגבול מה נקרא כראוי ומה נקרא יותר
 מדאי וע"ק למה לא מלינו צגמ' והרמב"ם והפוסקים
 שחזירו שלא להפציר צחפלה על הגאולה. והג"ל עפי'
 מה שפירשו צפסוק את ה' אלקוך תירא אותו תעבוד
 וצו חדצק וצשמו חשצע ופירש"י ז"ל אם יש צך
 כל המדות האלו אתה ראשי להצצע צשמו ופירשו
 עפי' שצועת חלי' אם יהי' השנים האלה על ומטר
 או שצועת חוני המעגל שזה אין ראוי לעשות רק מי
 שיש צו כל המדות האלו אז יש לו רשות דוודאי מקים
 דצר עבדיו ועלמ מלאכיו ישלים אכן זולת זה הוי
 שצועת שוא והיינו שלא ידחקו את הקץ דהיינו הני
 צני עלי' עפי' שצועה עכ"ל. וכעין זה כחצ גם
 החתם סופר (ליקוטי שו"ת סי' פ"ז) שלא לעשות
 כמו שטעה רבי דיליריינא עיי' השצעות וכדומה
 אצל חפלה צעלמא מותר הכל. הנה אף שזה נכון
 צפירוש דצרי הש"ס שלא ידחקו את הקץ
 אצל צלשון רש"י ז"ל קשה להעמיס זה שכתב שלא
 ירצו צחמונים יותר מדאי ולא הזכיר לא שצועה

גם הגירסא שהביא צרש"י ז"ל שלא ידחקו את הקץ
 ופי' שלא ידחקו אותו צעונם, גם זה אינו
 מוצן, דאם כוונתו על כל התורה כולה שלא יעשו
 עוונות שכולם מעצבים את הגאולה, ע"ז כצר מושצעים
 ועומדים אנתנו מחר סיני שלא לעצור על שום דצר
 מהתור"כ, ואין שצועה חלה על שצועה כמצוחר צגמ',
 ואם הכוונה על אחר ענין פרעי שמביא לידי כך
 שמעכצ את הגאולה א"כ הוי' לו לצאר על אחר ענין
 סוצצת השצועה הזאת. וצמדרשים מצוחר הגירסא
 שלא ידחקו כאשר הביאו ע"ז ראה מצני אפרים
 וצן כחיצא ושאר מעשיות שהיו צאופן דחיקה קודם
 הזמן, וכן הוא גם בצמפרשים.

בח

רק"ז זלכ"ה צפי' חפלה למשה על חכלים על הפסוק
 שוא לכם משכימי קום וגו' עמד על שצועה
 זו שלא ידחקו את הקץ ודייק שאינו מוצן פי' רש"י
 ז"ל שלא ביאר הגבול של צקשת רחמים, וע"כ פי'
 הוא ז"ל שהוא כעין דוחק את השעה, כמו שהי' צש"ן
 ימ"ש שלא יאחזו עמנם צבבל קודם ציאחו כי הרשיעם

ולא השצעות אלא תחנונים בעלמא, אלא שגם בתחנונים צלצל יש גבול ועדיין קשה עוצא מה הוא הגבול, ורוב התפלות מיוסדות על הגלות והגאולה ולדיקים מסרו נפשם בתפלתם על הגאולה עד כלות הנפש ומה הוא השיעור שנגמם בכלל איסור השבועה.

בט

וכבר אמרתי הנלפענ"ד צפ"י של רש"י ז"ל עפ"י דברי הגמרא צ"מ דף פ"ה א"ל הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד הוה נגה ליה ולא אהא, א"ל מאי טעמא נגה ליה למר, א"ל אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידי ומללי ומגנינא ליה וכן ליתחק וכן ליעקב, ולוקמינכו בהדי הדדי, סברי תקפי ברחמי ומייתי לוי למשיח בלא זמני, א"ל ויש דוגמתן בעור"ז, א"ל איכא ר' חייה וצניו, גזר רבי העניתא אחתינכו לרבי חייה וצניו, אמר משיב הרוח וגשז זיקא, אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא, מטא למימר מחיה המתים, רגש עלמא, אמרי צרקיעא מאן גלי רחא בעלמא, אמרי א"ל, אתווי' לאלי' מחינכו שיתין פולסי דנורא, אתא אידמי כדוצא דנורא על צנייכו וערדינכו. ופי' שם המברש"א ז"ל דאתי לומר שלא אתי עדיין זמן המשיח. והרי מצוה שהיו לדיקים אשר היו להם הכח בתפלתם כ"כ כמו רבי חייה וצניו שתפלתם היתה מכריחה להביא ביאת המשיח אף בלא זמני, כמו אילו היו מתפללין כל האבות ביחד, ושלקן היו ההכרח לערדינכו מתפלתם, ותפלה כזאת והיא צגדר דחיקת הקץ, ומוצן לפי זה שזכו הגבול מה שנאסר בשבועה.

הא"ך התיר רצונו הקדוש לרבי חייה וצניו להתפלל תפלה כזאת שבכחה להכריח ולהביא את הגאולה לפני הזמן, שזה אסור לדעת רש"י ז"ל. בשלמא על רבי חייה וצניו אפ"ל שהם לא ידעו ממדריגתם הרמה ככח התפלה עד אשר נתגלה להם מן השמים ואתי אליכו לערדינכו, אבל רבי שגלה לו אלי' שתפלת רבי חייה וצניו היא תפלת האבות הקדושים ביחד, ושכחה להביא הגאולה לפני הזמן, הא"ך אמר להם להתפלל כך. ואפשר שנתחלה סבר רבי שאין פה"י כן בלשון דחיקת הקץ אלא כפירושים אחרים, אבל תפלה ותחנונים מותר בכל אופן ואופן, אלא שאח"כ כשנתברר דמחינכו לאלי' שיתין פולסא דנורא עבור זה וערדינכו מן השמים, מזה ראיה שאסור לעשות כן, ושזו אפשר לומר שהוא בכלל השבועה.

ובעין זה כתב הר"ן צנדרים דף ס"ה גבי נודר על דעת חזירו אם יש היתר שלא בפניו, ויש מביאים ראיה מלדקי' המלך שהיו לדיק גמור והסנהדרין התירו לו הכדר שלא בפני נצובדנאלר, שמע מינה דצדיעבד עכ"פ יש היתר. והראב"ד ושאר ראשונים כתבו שאין להביא ראיה משם, שהרי לא וראה מה עלתה בו ובסנהדרין. ובענין זה אפשר לומר שסובר רש"י ז"ל שאין ראיה משם להתיר תפלה כזו, כיון שחזינו שלא הסכימו מן השמים לדברי רבי זוה. אבל עדיין קשה מה הביאו לרש"י ז"ל לחדש זה, הלא אפשר לומר דאף שלא הסכימו מן השמים למכר אז הגאולה, אבל מכל מקום אינו בכלל השבועה שיהיו צעוה חמור כ"כ שאמרו חז"ל על אותה השבועה. ומאחר שאנו רואין צרור ומפורש דעת חז"ל בתרגום יונתן ובכמה מדרשים פ"י אחר על דחיקת הקץ ופי' של רש"י ז"ל לא נמלא לא צש"ם ולא צמדרשים, אדרבא לכאורה יש ראיה מדברי רבי שהתיר, אף שיש לתרץ בדוחק כמו שכתבתי, אבל עכ"פ ראיה להיפך אין לנו בדואי, ולריך להבין דעת רש"י ז"ל בזה מה ראה ע"כ כה לחדש דקאי גם על תפלה.

ורבאר כל הענין ראיתי להעיר אחי הערות צענין זה. ראשית לריך להבין מדוע השמיט הרמב"ם

אלא שלפי זה לכאורה קשה יותר על רש"י ז"ל שסובר שלכרבות בתחנונים הוא צגדר איסור השבועה,

סי' י"ד כתב על סתירה שיש בדברי המהרי"ק דכיון דצמקום א' צחורה עממא אחי עליה והצוא ראויה הוא העיקר, והצוא כן מדברי הגמרא מנחות פ' התכלת דף נ"ב כי מנייחו אחריתא א"ל רבה זועא לר"א ת"ש דתניא את קרבני לחמי וגו' לרבות פר העלם וכו', ופירש"י ז"ל דכיון דמקרא יליף לה האי עיקר והך אחרונה הוא יעיי"ש, וא"כ כש"כ צכה"ג שצחש' האריך עוצא לצאר מקורו וצס' ה"ד לא כתב מאומה. וכעין זה כתב התה"ד. ועי' צ"ח אהע"ז סי' ל"ו שכתב דאף שדעתו דהיבא שהרא"ש סותר עלמנו מפסקיו לתשובה פסקו עיקר, היינו כשמפורש להדיא דסותרים זא"ז, אבל צכאן אינו מפורש אלא דמשמע הכי מדלא חולק בפסקיו שמא נחפוס כדעתו בתשובה יעיי"ש. ומזכיר דכש"כ הוא כשאינו כותב כלל אלא השמעה בעלמא שאין לדחות עיי"ז מה דברור ומפורש בדבריו בתשובה כאשר יותר מזה החליע החכ"ל כז"ל.

אב"ל יותר מזה דברי האגרת תימן צרוכים, שהרי בתשובתו שכתב לקהל מרסייל שנדפס שם באגרת הרמב"ם שאותה התשובה כתב לעת זקנותו אחר שכבר כתב כל חבוריו, והצוא באותה התשובה ענינים מס' ה"ד ומס' המורה שחיבר ולבסוף הביא בעסקי המשיח שכתב לארץ תימן כמו שלשה קונטרסים בענין המלך המשיח וסימניו וסימני הזמן שיצאצא בו, והזכיר אותם שיחברו זה האיש האומר שהוא משיח שלא יאבד הוא והקבלות ח"ו עיי"ש. וא"כ חזוין ברור שהסכים לכל דברי האגרת תימן לעת זקנותו אחר שכבר כתב כל חבוריו, וצידוע שלא חזר מדבריו שכתב שמה, והוא העיקר. אך אין לריבין לדון בזה, כי אין שום סתירה לדבר גם מס' ה"ד, והכל מיושב במתחבובן דברי הרמב"ם ז"ל במקורם. וכבר כתב הרא"ש בתשובה כלל ל"א אות ט' שהמורים הוראות מתוך דברי הרמב"ם ז"ל ואינן בקיאות בגמרא מהיכן הוליא דבריו עושין להחיר האסור ולאסור את המותר, כיון שבי' ספרו בלא עעס ובלא ראי' כל הקורא בו סובר שמזין זה, ואינו כן שאם אינו צקי בגמרא אין מזין דבר לאשורו, יעיי"ש שהאריך עוד בזה, והציאו בתשובה הריב"ש סי' מ"ד ושיבחה מאוד. ובפתחור לס' המורה כתב הרמב"ם ז"ל בעלמנו כעין זה, שכתב שם ז"ל: ולא יכרום ולא יקפון להשיב על דברי שאפשר שיכיה

ז"ל צלכותיו צספר ה"ד את השבועות הללו שהמה מצוארים בגמרא צלי שום חולק, כי ר"י ור"ז פליגי רק צפירוש הג' שבועות אס שייך גם ביחוד העולה מצבל, אבל על העלי' צחומה ודחיקת הקץ לית מאן דפליג צאלו השבועות צכל דברי הש"ס, וגם כל המדרשים מלאים מזה, ומדוע השמיטם. ואף שאין זה שניה כ"כ צרוב הזמנים כי אס לעתים רחוקות ודרך הפוסקים להשמיט ענינים כאלו דהוי כהלכתא למשיחא, או אפשר שלא ה"י נזכר להזכירו לרוב פשיעותו כאשר כתבו צמקומות אחרים על הרבה ענינים כי האי גוונא, אבל הרמב"ם ז"ל הלא דרכו להצוא הכל, ובהקדמת ספר המלוות כתב הרמב"ם ז"ל שצחיצורו (כוונתו על ס' ה"ד) כלל כל דיני התורה ומשפטי' עד שלא יהי' דבר חסר ממנו וכו' שום שאלה לריבך שלא אזכרה או אזכור שורש תלם ממנו השאלה היא, יעיי"ש. נמלא לפי"ז שיש דברים שלא הזכיר צפירוש תלם סמך על מ"ש השורש שממנו תלם השאלה ההוא, ועכ"פ לריך להצבונן דדברי הרמב"ם ז"ל היכן נזכר בדבריו שורש הענין שממנו יצבונן דעתו ז"ל צענין זה.

והנה באגרת תימן האריך הרמב"ם ז"ל עוצא צענין ציאת המשיח, ושמה הזכיר מאד שלא לעבור על אלו השבועות וכתב שח"ו סכנה עלומה צדבר, ואין לנו ידיעה אחת מהם כתב באחרונה. עוד הרבה ענינים כתב שם באגרת תימן צענין ציאת המשיח, שצהשקפה ראשונה נראה לכאורה שיש צהם אחת סתירה למ"ש צס' ה"ד, אבל המתבונן יראה שאין שום סתירה צדבריו. גם מה שלא הביא את השבועות צס' ה"ד מתורן צטוטו"ד כאשר אבאר צצעה"ת. והנה אלמלי היה אחת סתירה מאגרת תימן לס' ה"ד ה"י מקום ספק אחת מהם עיקר, דצתשובה הרדב"ז חלק ז' סי' כ"ה כתב צאלמע התשובה על דברי הרמב"ם ז"ל והוי יודע שאפילו אס תרלה לומר שצתשובה חלוקה על הפסק, על הצשובה יש לנו לסמוך שהיא הלכה למעשה. אבל יש פלוגתא בזה, וכן הוא פלוגתא גדולה אלל הרא"ש היבא שסותר עלמנו מפסקים לתשובה וזהו כשהיא סתירה מפורשת, אמנם צכה"ג שצתשובות האריך עוצא לצאר זה צעטמו ונימקו והעתיק כל דברי הש"ס, וצס' ה"ד לא כי מאומה, והח"ל ז"ל צתשו'

מיתה ר"ל ללאת מן הגלות, הלא אונסא כמאן ללא עבד ולמה יתחייבו להיות ח"ו נהרגין ע"ז כיון שאינו מג' העבירות שלא נאמר עליהם וחי צהם.

ואף שלענין העונש חמור איסור שבועה יותר מכל העבירות שצחורה, כמצואר בגמרא שבועות דף ל"ט ע"א שכל העבירות שצחורה נאמר ונקב, ובשבועה לא ינקב, וכל העבירות שצחורה נפרעין ממנו ובשבועה נפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו, ובגמרא גיטין דף ל"ה נמנו מלהשביע משום מעשה שהי' שנעשה כ"כ וכששמעו חכמים בדבר אמרו מה מי שנשבע בצמת כך, הנשבע על שקר על אחת כמה וכמה. ובתוס' שם ד"ה לא נחקשו מאי עממא איענש הלא אמרינן האדם שבועה פרע לאנוס, גם אמרו צדדים כשם צדדי שגגות מותרות כך שבועות שגגות מותרות, ותי' דעם העונש הי' צביל דהוב לה להזכר יותר לשמרו היעב והוב לה לאסוקי אדעתא שצוא לדי שבועה. וחזין חומר העונש שבועה דאף מה שנעשה בחסרון ידיעה מ"מ היכא שי' מליאות לאסוקי אדעתא מעיקרא צבירות שלא לצוא לדי שבועה הוי העונש חמור כ"כ.

ובתב הראצ"ע צפ' יחרו עה"כ לא חשא וגו', ח"ל: הנה ראוי צבור שנשבעו בני ישראל צדדים על דבר פלגש בגבעה ומלאנו שנהרגו העובדים על השבועה וכן אנשי יבש גלעד אנשים ונשים ועף, וכן לא יעשה אפילו צמחללי שבת, וגם ראוי שצקש שאול להרוג יונתן בנו והוא לא שמע השבועה, וראוי שהציא הי' רעב לארץ צבור שאול וציתו שעברו על שבועת הנשיאים שנשבעו לגבוענים וצכלל לא מלאנו צעשרת הדברות עונש מפורש רק צע"ז ונשיאת שם הי' לשוא וכו', ואילו לא הי' ציראל רק זאת העבירה לצדד חספיק להאריך הגלות ולהוסיף מכה על מכותינו ר"ל, יעו"ש שהאריך עוד. ורואים מכל זה גדול חומר העונש שי' צאיסור שבועה, צפרע צשבועה זו שאמרו עוד צפירוש הלשון אני מתיר את צשרסם וכו' שלא נאמר כזאת צשאר שבועות. גם אמרו ז"ל צפירוש על זה שמתאריך את הגלות, כאשר צציא עוד להלן, אעפ"כ כ"ו היא רק היכא שי' אופן אחי' מליאות להיות מזכר צדבר, אכל אנוס ממש ודאי אונסא כמאן

מה שהציו מדברי חילוף מה שרציתו וזיקנו גמול תחת רצותי להועילו, ונמלא שרץ להתבונן צדברי הרמז"ם ז"ל שלא ליקח מדבריו ההיפך ממה צבדעתו ז"ל אלא שאחר העיון צמקורם צש"ם ושאריו ראשונים אצער לצוא על תוכן הענין צבוונתו.

לב

ולבאר הענין רצותי להעיר עוד אחי' הערות. הנה אמרו צמדרש רבה שה"ש צ' ובשאריו מדרשים על אותן שדחקו את הקץ שנעשו כ"כ על שעברו על הקץ ועברו על השבועה, ואילו לא הי' האיסור דחיקת הקץ אלא צבביל השבועה הי' סגי לומר שעברו על השבועה, ומדחלקן צתרתו שעברו על הקץ ועברו על השבועה ל"ל שי' איסור צהעברה על הקץ מלצד איסור השבועה, ולריך להבין מקור האיסור של העברה על הקץ אף צלי איסור השבועה, גם אם יש איסור צלאו הכי למה הוצרך להשביעם. גם לריך להבין מה שדרשו צמכילתא פרשת צשלח על צני אפרים שמהרו ללאת שלא שמרו צריית חלקים וצחורתו מאנו ללכת, הלא הי' אז קודם מ"ת ולא הי' להם עדיין חורה ולא שייך הלשון וצחורתו מאנו ללכת.

ובעיקר הדבר מ"ש המהר"ל ז"ל שלצבור על אלו השבועות הוא ציהרג ואל יעבור ואף אם יכופו אותם צמיתה של כל מיני עינויים קשים ללאת מן הגלות אסורים ללאת מן הגלות ממש כדן שמד, לריך להבין המקור מהיכן לקח זה המהר"ל, הלא איסור שבועה אינו ציהרג ואל יעבור, וצכה"ת כולה כתיב וחי צהם, וזאת אותן בג' עבירות ע"א ג"ע וש"ד, ואף צאותן בג' עבירות אינו נענש על גוף העבירה אם עבר מחמת שרלו להרגו, כי אנוס הוא ואונס רחמנא פטרי, כמצואר צרמז"ם פ"ה מהלכות יסוה"ת צאמנע הלכה ד' שכתב צאלו בג' עבירות צבעבר ולא נהרג עובר על מ"ע דקידוש השם ועל מל"ת דחילול השם, ואעפ"כ מפני שעבר צאונס אין מלקין אותו, ואז"ל שאין ממתין אותו צי"ד. ואם ע"א שהיא חמורה מן הכל, העובד אותה צאונס אינו חייב כרת ולא מיתה צי"ד, קל וחומר לשאר מלות האמורות צתורה, וא"כ אם כופין אותם צכפי' של

מלעשות זה והשביע האומה ע"ד משל ואמר השבעתי
 אחכם וכו'. ואינו מוצן דכיון שחשב זאת לשבועה
 המורה ואמר השבעתי אחכם צעונש חמור ר"ל, למה
 אחר שהוא ע"ד משל, וכי משלים הוא ממשי.

לד

והנה נחשו הראש כלל ה' אית ד' כתב שא"א
 להשביע הגולדים אח"כ אלא חרם ואלה אפשר
 לעשות, והוצא דין זה בשו"ע יו"ד סי' רכ"ח סעיף
 ל"ה בלי שום חולק ועיי"ש צביאור הגר"א. ולפי"ז צריך
 להבין הן בשבועות דמתן תורה הן בשבועות הללו של
 דחיקת הקץ האיד יכולים לחול על דורות הבאים, ולא
 מלאנו בשום מקום על שבועות האלו שאינם שבועות
 אלא חרמות וגזירות. ודברי הרמב"ן שבמשפטי החרם
 שלו צענין זה קשים להבין, גם לא הזכיר מקושיא זו.
 אמנם בשבועות דמתן תורה ידוע מה שאמרו חכז"ל
 במה שאמר הכתוב כי את אשר ישנו פה וגו' ואת
 אשר איננו פה, דר"ל שכל הנפשות שבישראל אף
 העתידין להצטרף עד סוף כל הדורות ואף גרים
 העתידין להתגייר כולם היו שם צמעוד הנבחר וצעת
 קיום הצריות והשבועות, וא"כ אין זה דומה לשאר
 שבועות שמשביעין את הגולדים, אבל על אלו השבועות
 של הגלויות ודחיקת הקץ לא מלינו מתי נעשה כזאת.

ואנ"י הוא כמ"ש חכז"ל שבועות ל"ע דלא רק המלוות
 שנאמרו אז קבלו בסניי אלא אף מלות העתידין
 להתחדש כגון מקרא מגילה קבלו בסניי. ובמדרש רבה
 סדר יתרו פ' כ"ח מצואר יותר שכל הנביאים קבלו
 נביאותן מהר סיני, וכה"א משא דבר ה' ציד מלאכי
 צימי מלאכי לא נאמר אלא ציד מלאכי שכבר היתה
 צידו הנבואה מהר סיני, ועד אותה עשה לא ניתנה
 לו רשות להצנצנות, וכן ישעי' אמר מיום שניתנה
 תורה בסניי שם הייתי וקבלתי את הנבואה הזאת,
 אלא ועתה ה' שלחני, ולא הנביאים בלבד, אלא
 אף החכמים העומדים בכל דור ודור כל אחד ואחד
 קיבל את שלו מסיני. וא"כ צשיר השירים שהוא קודש
 קדשים יותר מכל כתבי קודש כמ"ש חכז"ל, צדואי
 שנאמר עוד בסניי, דלא גרע משאר נביאות ודברי
 חכמים, וא"כ גם אותן הפסוקים דהשבעתי אחכם

דלא עזיד, וצפרט שבשבעה יש ע"ז קרא מיוחד שלמדו
 מהאדם שבועה פרט לאנוס, ואין לך אנוס יותר
 מכפי של מיתה ר"ל, וא"כ האיד נתן המהר"ל ז"ל
 על זה משפט חרוץ של יהרג ואל יעבור.

לב

ומה שהעמים המהר"ל ז"ל בלשון המדרש שאמר
 שהשבועין צדורו של שמד אין זה ראוי מוכרחת
 כ"כ להוליד מזה דין חדש של הריגה ר"ל, ואינו מצואר
 צמדרש שיש לו דין שמד אלא שהשבועין צדורו של
 שמד, ואין זה הכרח לפרש דקאי על פסק הלכה שיש
 לו דין שמד כמוצן, ושערי פשעים לא נעלו, גם אפילו
 אלו היו מצואר כן צמדרש רבה הוא תמוה לכאורה
 אם הוא נגד הלכה מרווחת בש"ס שכל העצירות
 אמרינן יעבור ואל יהרג חוץ מאותן הג' ולא היה
 מביא המהר"ל ז"ל בחיבורו לסתום דבר התמוה כ"כ
 נגד ההלכה שבש"ס ופוסקים צפרט צדבר הנוגע לסכ"י
 של כלל ישראל ואף לא העיר מאומה אם יש אפילו
 קלח ספק צדבר, וע"כ כיון דמיפשט פשיעה ליה אותה
 ההלכה מאחה עטם שהוא דכן הדין פשוט שהוא
 ציהרג ואל יעבור לכן פ"י צדבר זה גם לשון המדרש,
 וא"כ צריך להבין עעמו ונימוקו צזה, גם אינו מוצן
 כ"כ דמה שנעשה ע"י כפי של הריגה ר"ל אין זה
 חירות ולמה נקרא זה דחיקת הקץ. הגם שאפשר
 לפרש צדברי המהר"ל שאין כוונתו שהאומות יכופו
 את ישראל צמיתה של כל עינויים קשים כדי ללאת
 מן הגלות ולעשות להם מלוכה שרחיק מן הדעת
 שהאומות יעשו זאת, אלא אפשר כוונתו שאף אם
 ח"ו יעשו האומות כל מיני אכזריות של מיתה צעינויים
 קשים ר"ל ואין להם עצה אלא ללאת מן הגלות
 ולעשות להם מלוכה מ"מ אסור שהוא כדין שמד
 שאסור להשתמד ר"ל אף כדי להנלל ממיתה וכל מיני
 עינויים קשים ומרים ר"ל, אבל גם לפי פ"י זה ז"ל
 דנתן לזה דין יהרג ואל יעבור כדין שמד, וא"ל מנין
 לו זה.

גם צריך להבין לשון הרמב"ם ז"ל בצגרת תימן
 שהאריך בצאזכרת שלא לדחוק את הקץ וכתב
 ח"ל: לפי שידע שלמה צרות הקודש וכו' והזכיר

נאמרו צסיני, ויוכל להיות שהיו אז אותן השבועות לכל הנשמות שהיו שם אף אותן העתידין להבראות.

אמנם כיון שיש באותן השבועות גם שבועה לאומות העולם, שהשביע אותם הקב"ה שלא ישעבדו בישראל יותר מדאי, כמ"ש בגמרא ובמדרש, בזה ודאי קשה כי האומות ודאי לא היו צסיני ולא אמרו בגמרא אלא בגרים העתידין להחגיגור שהיו צסיני, דכבר כתב הרמ"ע מפאנו ז"ל בעשרה מאמרות דגרים מנין נידחו, אבל לא שאר האומות. ובאצני נר סי' תנ"ד נתקשה בשבועות הגליות גם בישראל, דלא מלינו שיאסוף שלמה כל ישראל באמרו השבעתי אהכם כמו שהיה בעת מתן תורה, צפרע באזהר"ע מה עיבה של השבועה אם לא ידעו כלל מהשבועה. והי' שהיתה השבועה לשרי האומות, ובישראל היתה השבועה לשורש נשמותיהם למעלה, והאריך בזה. והנה מה שהקשה בישראל שלא אספס שלמה, כבר כתבתי דיש לתרץ שהי' בשעת מ"ת, אלא שאח"כ נתגלה הנבואה ע"י שלמה. ומ"ש שהיה מן הראוי שיאסוף שלמה את כל ישראל שיקבלו עליהם השבועה, אינו יודע מה תועלת באסיפת כל ישראל כיון שהשבועה הוא לדורות הצאים שלא היו עדיין בעולם, אלא שצמתן תורה הביא הקב"ה בדרך נס כל הנשמות העתידין להיות.

לח

ובעיקר התיורן שכחז שהיתה השבועה להשרים ולשורש נשמותיהם של ישראל למעלה, לכאורה עפ"י הלכה אין מקום לשבועה כזו, דהנה צעל העקידה צפרשת נלצים שער תשעה ותשעים נתקשה מאוד גם בשבועת החורה שאמרו חז"ל בכל מקום שמושבעין ועומדין מהר סיני, והביא הכתוב ביחזקאל י"ח מה לכם אחס מושלים את המשל הזה וגו' אבות יאכלו צובר ושיני בניים תקבינה, והאריך תחול שבועה על בנים מכה קבלת האבות, ולא הונח דעתו כלל גם צמה שאמרו חז"ל שכל הנשמות שעד סוף כל הדורות היו שם, שהרי מצוהר שהתורה והמצוה חוצה בגוף הם, וגופה ודאי צהפקירה ניתח לי, ומן הדין אין חצין לאדם שלא צפניו, וכיה הוא לריך להיות שם

לקבל עליו, וכבר אמרו קטן שנחגיגור מעבלין אותו ע"ד צי"ד ואם הגדיל יכול לתמות, וכש"כ כשלא היה שם כלל ואין חוצה מעשה המצוה נמשכה אלא צהייתו מחוצר מגוף ונפש וצפרפרם זה מזה אינו אדם ואינו צכלל וחי צהם כי צמתים חפשי, והאריך בזה עד שצא לידי מסקנה צצחמה אינה שבועה ממש אלא הסציר הענין צמשל, ותמליות משלו לאחד שצמתת גדול מעלתו נתקנאו צו ושנאו אותו שרים רבים וישעמוכו צעלי חלים ולא מלא מנוח לקץ רגליו עד שצא להסתופף צחצר בית המלך לחסות תחת כנפיו, והצטיות לו המלך שאם ישמור את צריתו לילך דצרכיו גם הוא ישמרכו ורעה אליו לא תאונה, אלא יעלה מעלה מעלה, וכן היה צכל הזמן ששמר את צריתו, אבל צצרות הימים כאשר הפר את צריתו ופסק את קשר הצרית צצינו וצין המלך ולא שמרו ועשו צו השונאים כראונם, ואי אפשר לומר בזה שהמלך עגשו, כי לא עשה לו תאוה אלא שסילק שמירתו והצרות צאים על ידי השונאים שח"ו מכלים את הכל. וכן הוא הענין בישראל, שאם ח"ו מפירים צרית התורה נסתלק השמירה וח"ו נעשה מה שנעשה ע"י השונאים. והאריך צציתור זה עוצה כמה דפים. ובשלה"ק ח"א צעשרה מאמרות מאמר השני דף מ"ג ומ"ד הביא הרצב מאריכות דצרו, וכתב אח"כ תמליות כוונתו שלא מכה שבועה עמדו הדורות ומקיימין התורה, כי אם מהכרח חיותם שהוא חומרה יתירה מהשבועה שאז ראו והכירו שאם יאוייר להם ללא תתחת ידו ומשמירתו יתצ' יהיו כולם נכוניס ח"ו להשמיד להרוג ולאצד, ושהפורש ממנו פורש מן החיים.

נמצא לפי"ז דעת צעל העקידה שאף שבועת החורה אינה חלה על זרעם אלא שלפי שיש בזה ענין חמור יותר מהשבועה, לכן קראו אותה צלשין שבועה. ואח"כ לפי דצרו ז"ל לשון שבועה שאמרו אינו אלא דרך משל, אבל צלה"ק כתב שם עליו אח"כ צצחמת דצרו מתוקים ודפח"ח אמנם צצצרי רבותיו ז"ל מצוהר שהיתה שבועה ממש וכדאיתא בגמרא שאמר משה לישראל לא על דעתכם אני משביע אהכם, אלא על דעת הקב"ה ודעתו, גם דצרי צעל העקידה לא מוצניס, שלפי משמעות דצרו העונש על הדורות אם אינס רואים לקיים קישור האבות אינו אלא שהקב"ה מסלק

שפיר אפשר לפרש כסדרת צעל העקידה ולא קשה מידי, דבאמת צמורים היה קודם שנאמרה אותה השבועה ואעפ"כ נעשו צענושים קשים ומרים עד שנטבעו בים סוף צביל מה שעשו עם ישראל, וכבר כתבו בזה הרמזים והראשונים ז"ל שהכל היה צדין ומשפט, וכן לעתיד צעת אשר נקם ישיב לריו על כל מה שעשו את ישראל בגוף ובנפש באכזריות גוראה תגיע אליהם הנקמה בהרבה חומר יותר מאיסור שבועה, ולא אמרו בזה לשון שבועה אלא להזכיר חומר הענין כסדרת צעל העקידה, ולהלן יתבאר עוד הסדר בזה למה נזכר בכ"ג לשון שבועה.

ומעתה אפשר להבין גם דעת הרמזים ז"ל שכתב על שבועת הגלויות אף לישראל דרך משל דכיון שלא נתגלה אותה השבועה בסיני אלא אח"כ ע"י שלמה המע"ה וגם יש שמה שבועה לאומות העולם, לכן סובר שאינה שבועה עפ"י הלכה מטעמים הנז"ל אלא נכתב לשון שבועה דרך משל צביל שהוא ענין חמור מאוד גם מצלעדי השבועה. וכדי להבין מהו החומר כ"כ שיש בזה מצלעדי השבועה, גם למה הזכירו בלשון שבועה אם אינו עפ"י הלכה, לזה ראיתי להקדים לכתב דעת הרמזים ושאר ראשונים ז"ל בסימני הגאולה וציאת המשיח אשר לזה כל מאוויינו ותקות נפשנו, ובזה יתבאר עוד טעם למה אין זה שבועה עפ"י הלכה.

שבועתו מהם, דכיונו שמסלק שמירתו, וא"כ מהו זה חלוקי עונשים לזה מלקות ולזה מיתה ולזה גיבס, וכלל הוא עפ"י התורה, וע"כ שהקישור הראשון נשאר בתקפו בכלליו ופרטיו עד סוף כל הדורות, אך מה שמחמ"י צעל העקידה אין היו אבותינו יכולים להוריש שבועה לבניהם ואינו מסתפק בדברי רז"ל שאמרו שכל הדורות היו עם ונשבעו צענאם רק מקשה מאחר שלא היה גופם עם והמלות הם חובת הגוף ע"י תירץ שכמו שהנשמות של כל הדורות היו עם כך ה"י עם המרכז והפנימיות של הגופים, והאריך עוצה לכתב מציאת האופן בזה, ועי"ש באריכות דבריו. ולכאורה לא הבנתי הלא גם מאותן המאמרים שהביא העקידה צענאם מה שאמרו חז"ל בכ"מ שמושבעין ועומדין מהר סיני, שהלא אמרו בזה שמחמת כן אין שבועה חלה על דבר אסור, שאין שבועה חלה על שבועה, וא"כ גם בזה מבואר שהיא שבועה ממש. ולא הקשה מזה בשלה"ק אלא ממה שאמר להם משה רבנ"ה שמשבעים על דעתו. ואולי שם אפשר לומר דאף שאינו שבועה ממש אלא כיון שיש בו חומר איסור שבועה ג"כ לא חלה עוד שבועה עליו, אבל ממה שהולך להודיעם שמשבעים על דעתו בזה מבואר שהולכו לידע בציחה אופן יקבלו השבועה, ואלו לא ה"י משבעים על דעתו היה להם טענה נגד השבועה, זה ראי' מוכרחת שהוא צדין שבועה ממש.

לז

לז

וה"פ זה לא קשה מידי על אמרם שבועת הגלות אף בהאומות העולם שלא היו ולא נבראו עדיון, כי לדעת צעל העקידה אף שבועת התורה שהיו עם כל הנשמות לא חלה השבועה, וז"ל דמה שהביא הקב"ה לשם כל הנשמות לא ה"י צביל קיום השבועה שאינו מועיל אלא שבדלתי היה עליהם איזה השפעה בהיותם שמה בצעמדת הנצח הקדוש והגורא או טעמים אחרים שאינם נודעים לנו, ולשון השבועה הוא רק דרך משל לחומר הענין צביל שיש בו חומר אחר יותר מן השבועה. וגם השלה"ק הסכים לעולם הרעיון שבדבריו שכתב ע"י שבאמת דבריו מחוקים אלא שצביל שיש לזה סחירה מהש"ס וגם קשה מחלוקי עונשים לכן נטה מדבריו, וא"כ שבועת הגלות שאין עם קושיות אלו

הגדה הרמזים ז"ל באגרת תימן כתב על מעשה שהיה אז באחד שאמר שהוא משיח והראה אותות ומופתים תחיית המתים וכדומה, ונמשכו הרבה מישראל אחריו, וכתב שם באריכות הרבה מאוד להזכיר שלא להאמין בו, ותמה שם על החכם שכתב אליו שכיון שעמד על ספרי החכמים האין יעשה בזה, והאריך לכתב מעלת המלך המשיח שהוא נביא גדול מאוד וגדול מכל הנביאים מלבד משה רבנ"ה, גם יחד אותו הצו"ש בדברים שלא יחד משה רבנ"ה שנאמר והכירו ציראת ה' ולא למראה עיניו ישפוט וגו' ונחה עליו רוח ה' וגו', ויעמוד איש שלא נודע קודם הראותו והאותות

והמופתים שיראו על ידו הן הן הראיות על אמיתת יחוסו, וידוע שאין הקצ"ה מנצח אלא מי שהוא צחכלית המדע, וכחב עוד שיוכל ללקוט מכל ספרי החניך מעלת המשיח והמדה המיוחדת לו שצבעה שיגלה יצאלו כל מלכי ארץ משמעו ויפחדו ותבהל מלכותם וינכלו איך לעמוד כנגדו בחרב או בזולתו, כלומר שלא יוכלו לטעון ולטרער עליו ולא יוכלו להכחישו אלא יצאלו מן המופתים שיראו על ידו וישומו ידם לפיהם, אבל הסתלק החרום והמלחמה ממזרח שמש וממערב אין זה צחכלת בגלותו אלא אחר מלחמת גוג ומגוג, עיי"ש. וגם צחכלת כחב שאין ספק שחזרת הצבואה היא הקדמת המשיח. העתקתי מקצת מדבריו להבין קצת שיטתו, ולא העתקתי הכל מחמת האריכות הגדול שצדבריו שם ועיי"ש.

והנה מה שאמר שיהיה גדול מכל הנביאים לצד ממשלה רבע"ה, נראה טעמו דאף שלפי הפסוקים יהיה גדול יותר מכל הנביאים, מכל מקום כמשה רבינו אי אפשר, כיון שנאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. אמנם צמדש נחומא פ' תולדות מצואר שדרש על מלך המשיח צפסוק הכה ישיכל עבדי ירום וגשא וגצה מאוד, ירום מאצרהם וכו' וגשא ממשלה, מהו מצואר שיהיה גדול גם ממשלה רבע"ה. וז"ל לדעת הרמב"ם צאגרת תימן כמ"ש שם שצזה יהיה גדול ממשלה שיהיה לו מדריגה להיות מורה ודאין לא למראה עיניו ישפוט כמצואר צגמרא ולא היה למרע"ה מדרגה זו. ואם כן אפשר לפרש מ"ש וגשא ממשלה על אותה המדריגה, ולא על הצבואה, שזה נגד הפסוק ולא קם נביא כמשה. אמנם לפי המצואר צאוכ"ק (פנתם דף רמ"ו ע"א ורע"א מהימנא תלא דף ר"פ סוף ע"א) שהמלך המשיח יהיה משה רבע"ה צעלמו, וכן משמע גם צשאר מדרשות, (ומה שנאמר שיהי דוד כצר תוי צאוכ"ה ה' פ' ויחי שיהיה צמלך המשיח נשמה שיהיה דוד ומשה), לפי"ז אפשר לפרש מה שאמר וגשא ממשלה גם על צבואה, כי אם גם אז יהיה משה אינו נגד הכי' ולא קם נביא כמשה, והרמב"ם ז"ל עדיין לא היה לפניו ספר הזכרה.

וקצת צריך להבין לכאורה מה שהחליט הרמב"ם ז"ל שמדריגה זו דכתיב צמלך המשיח והריתו ציראת ד' שידע הכל צרית לא היה למשה רבע"ה

ולכאורה מנ"ל שלא היה מדריגה זו למרע"ה, שהרי מצואר צאוכ"ק פ' צלק דף קפ"ו צעודא דינוקא שידע צרי' יחק ורי' יודא שלא קראו ק"ש ואמרו לוי צרי צמה ידעת, ח"ל צריחא דלצושייכו ידענא כד קריבנא לגבייכו, והציא שם צניאולי אורות ממדרש רות שגם אדם הראשון ידע הכל צרית, והציא ג"כ ממ"ש הרח"ו ז"ל צשצחי האר"י ז"ל שהי' מכיר צרית הצגדים כינוקא דצלק. וכחב צשו"ת השיב משה אר"ח סי' צ' דצודאי כל מה שמלניו צאחד מצני העלוי' ודאי דמשה כללן דכלהו עכ"ל (זולת צמלך המשיח שהעיד עליו הכי' שיהי' גדול ממשלה). וכל המדריגות שהי' לשאר צני עלוי' חוץ ממלך המשיח הכל היה למרע"ה. ואף שלא היה לפני הרמב"ם ז"ל סי' הזכרה, אבל מנ"ל שלא היה מדריגה זו למרע"ה. וז"ל דיש צמדריגה זו של הרגשת הריח כמה צחינות זו למעלה מזו, כמו שיש צנצואה כמה מדריגות, וכל הנביאים לא הגיעו למעלת מרע"ה צנצואה, כמו כן מדריגה זו דכתיב צמלך המשיח לא למראה עיניו ישפוט ולא למשמע אזניו יוכיח שיוכל לחתוך דין ומשפט צין אדם לחצירו צלא ראי' וצלא שמיטה כלל אלא צרית צלצד, זה לא היה עדיין. ואף שהיו צני עלוי' שהרגישו הרבה עניינים צרית, אבל לא הגיעו עד כדי כך לחתוך דין ומשפט צין אדם לחצירו, או להוליא ממון וכדומה צרית צלצד. ומלניו צגמרא יומא דף ע"ה כשם שהנביא היה מגיד לישראל מה צצחורין וצסדקין, כך המן מגיד להם לישראל מה צצחורים ומה צצסדקים. כיצד, שנים צצאו לפני משה לדין, זה אומר עבדי גנבת וזה אומר אחה מצרתו לי, ח"ל משה דינו לצקר משפט, למחר אם נמלא עומרו צצית רבו ראשון צידוע שזה גנבו, נמלא עומרו צצית רבו שני צידוע שזה מכרו לו. וכן איש ואשה צצאו לפני משה לדין הוא אומר היא סרחה עלי' והיא אומרת הוא סרחה עלי', אמר להם משה דינו לצקר משפט, למחר אם נמלא עומרה וכו'. והרי שהולך לידועה זו ע"י המן שלמחר צצוקר. וגם יתרו אמר לו על דינים ומשפטים נצול צצול. ומשה אמר תקריבון אלי' ושמעתי, שהי' צריך לשמיטה עכ"פ, וצמלך המשיח אמר הכתוב שאינו צריך כלל לראי' או שמיטה אלא חותך הכל צריחא צעלמא, וח"א לנו להאריך צפלולים צדצרים שאין לנו צבה השגה כלל ועיקר, אלא עכ"פ ז"ל שכן הצינ הרמב"ם ז"ל מלשון הכתובים ודצרי

דימי עזרה שהיו נציאים גדולים לא יכלו להעיד על יחוסיו כהונה יסן שלא היו צידם האורים ותומים, והאוי"ת בודאי הוא גם נפלא מהנפלאות הגדולות שהיו בעולם. ובפ"ע מה' תשובה כתב עוד על מלך המשיח שיב"י בעל חכמה יותר משלמה, ונציא גדול הוא קרוי למשה רבינו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגוים לשמוע לו. א"כ חזינן ברור שגם צ"ל היד דעתו שיב"י מלך המשיח נציא גדול יותר מכל הנציאים עד קרוי למרע"ב, כמו שהוא באגרת תימן. וגם כתב שיבואו כל הגוים לשמוע לו, שזה ודאי אינו דרך הבעט שיבואו כל הגוים לשמוע לאדם אחד מישראל. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל בהלכות יסוה"ת פ"ז שאין הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה גבור במדותיו ולא יבא יצרו מחגבר עליו בדבר בעולם אלא הוא מחגבר בדעתו על יצרו תמיד וזוהו מתקדש והולך ופורש מדרכי כלל העם והולך ומחזר עלמנו ומלמד נפשו שלא תהי' לו מחשבה כלל באחד מדברים בעלים ולא מהבלי הזמן ותחבולותיו. והאריך עוד בדברים כאלה עד שכתב לבסוף על הנציא שכשמשלחים אותו ונותנין לו אות או מופת כדי שידעו העם שה' שלחו באמת, ולא כל העושה אות ומופת מאמינים לו שהוא נציא, אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו וצמטשיו שנחשבה בן על כל בני גילו והוא מהלך בדרכי הנבואה בקדושה ובפרישות ואח"כ בא ועושה אות או מופת מורה לשמוע ממנו, עכ"ל. וכן כתב עוד בפרק עשירי שכל נציא שיעמוד לנו ויאמר שה' שלחו אומרים לו אם נציא אתה אמור דברים העתידים להיות, והוא אומר, ואנו מחכים לראות היבואו דבריו אם לא יבואו, ואפילו נפל דבר קטן בידוע שהוא נציא שקר. וכתב עוד אח"כ ובדקין אותם פעמים הרבה אם נמלאו דבריו נאמנים כולם הרי זה נציא אמת. ואם כן כיון שכתב הרמב"ם ז"ל שהמלך המשיח יהיה נציא גדול כ"כ ע"כ שיחנסם באות ומופת בצירוף כל המדות הג"ל שמוכרח להיות בנציא, ואם כן הדבר ברור שמה שכתב בתחלה שאין צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו אין הכוונה אלא שאין צריך לרשע מופתים כאלו המחשבים דברים בשינוי טבעו של עולם, כמו תחיית המתים ושאר שינוי הטבעים, שיב"י אח"כ לעתיד, אבל המלך המשיח

חז"ל. ומה שאפשר לסמוך דינים על הנבואה והמן והרגשה הריח אף כי תורה לא בשמים, כבר כתב המהר"ם בן חביב שאך כמה שחלוי בצירור הלכה אמרינן לא בשמים היא, אבל כמה שחלוי במליחות לצרר האמת והשקר, אפשר לסמוך על מדריגות כאלו אם צרורים המב.

אמנם צריך להבחין בזה שלכאורה בהשקפה ראשונה דברי הרמב"ם אלו נראין כסתירה נגד מ"ש צ"ל היד פי"א מהלכות מלכים הלכה ג': אל יעלה בדעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו אין הדבר כך, שהרי ר"ע היה נושא כליו של בן חביב ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעונית, ולא אלא ממנו חכמים לא אות ולא מופת. ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חקי' ומשפט' לעולם ולעולמי עולמים ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהם, ואם יעמוד מלך מצית דוד הוגה בחורה ועוסק במצות כדוד כפי תורה שכתב ושבעל פה ויכופ כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה הרי הוא בחזקת משיח אם עשה והלגיה וכו'. מנזרח מה שלא נתן סימן למלך המשיח אלא זה שיכופ כל ישראל לקיים התורה וליחזק בדקה, חזות זה א"ל שום אות ומופת כמו שהביא מנן בחביב. ובאגרת תימן האריך להביא הרבה מעלות ומופתים נוראים שיב"י במלך המשיח אשר מי שאין בו כ"ז בודאי זה אינו משיח, ונראה לכאורה כסתירה. וכבר הבאתי לעיל שצחשבותיו לעת זקנתו אחר שכבר כתב ס' היד הסכים לכל מה שכתב באגרת תימן.

לח

אמנם צמטע התבוננות אין שום סתירה בדבריו, דהנה גם צ"ל היד כתב אח"כ בהלכות מלכים פי"ב שיב"י נציא שיחבצלו אליו. כל ישראל ויתחסו כולם על פיו כצוה"ק שתנוח עליו, והביא ע"ז הכתוב עד עמוד הכהן לאורים ותומים, ומנזרח צ"מ שם דברי החוספתא שאמרו עד עמוד הכהן לאורים ותומים כאדם שאומר לחבירו עד שיבא משיח. ומנזרח זה שיב"י צידו האורים ותומים שהוא גדול מנזרח, שאף

בעלמו ע"כ שיהיה איש פלאי וכמ"ש הרמב"ם ז"ל גם בפיה"מ פ' חלק על מלך המשיח ויגדל שמו וזכרו יהיה מלא הגויים יותר מן המלך שלמה וישלימו אהו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות ללדקו הגדול ולנפלאות שיהיו על ידו ולא ישחנה במלאות שום דבר ממה שהוא עשה אלא שהמלכות תחזור לישראל. והרי שהרבה נפלאות שיהיו נעשים על ידו אלא שנמלאות העולם לא ישחנה שום דבר. וזהו מיושב שאין סחירה בדברי הרמב"ם צין מ"ש צס' היד וצין מ"ש באגרת תימן, ואין להאריך בציאור פרטי הענינים שצ"ש, ומובן להמשיך.

לג

וצ"ל שגם בן כוזיבא היה איש קדוש ונורא ורחוי לנצואה בכל המדות שחשב הרמב"ם ז"ל, וראי' ברורה מן הש"ס (סנהדרין דף ל"ג ע"ב), שאמרו חכמים נחזי אהן אהם הוא מורה ודאין, וזה מדרגה שלא היה אף למרע"ה, כמ"ש הרמב"ם באגרת תימן, ואם הוא אינו ראוי לכך האיד נסתפקו בו החכמים אם יש לו מדרגה זו עד שבאו לנסוחו. גם הלא החליט הרמב"ם ז"ל גם צס' היד שהמלך המשיח נבוא גדול יותר מכל הנביאים, וכבר השריש לנו שא"ל להאמין בא' שהוא נביא אלא אם כן יש בו כל המדות שחשב הוא ז"ל, א"כ האיד חשב החכמים בתחלה על בן כוזיבא שהוא מלך המשיח אם לא היו בו כל אלו המדות שראוי לנצואה. ובמה שאמר לא תלא אלקים בצבאותינו, כבר פירשו דהיבא שא"ל ללגא בדרך הטבע אלא לריך ניסים והשגחה פרעית להגילם, לריך זכותים יותר, משא"כ אם הוא חזק בדרך הטבע אלא אדרבה אם רוצים לענשו מן השמים לריך שיהיה עפ"י נם, בניקל יותר להגלל, וז"ש לא תלא אלקים בצבאותינו, שלא ילא מדה הדין כזוונה לענשו, וכן הוא במדרש רבה שבו אומרים לא תסעוד ולא תחוק, וגם נראה בזה שהי' ע"ד שאמרו חכז"ל בגיטין דף ק"ז על בר דומא הלשון אכשלי פומי' שלא אמרו כזוונה אלא נכשל בפיו, ולא כמו שיש עויעין בזה שלא האמין ח"ו בהשגחה. גם בני דורו היו אז לדיקים גמורים ולא מלאו חכמז"ל בזה שום חטא אלא זה שלא היו מתאבלין על ירושלים. ויכול להיות שלגלח החטא הזה

היו בצחינות זכו אחישנה והיה אז מלאות לגלוח, אבל מחמת שהיה חטא ציניכס לא היה הזמן מוכשר להיות אחישנה, וממילא הוא דחיקת הקץ ונחקיים בזה מ"ש חז"ל בזה אני מתיר את צשרכס ר"ל. — ובעת שעמדתי על קברו של רבי עקיבא כשהייתי צקין הזה [תשי"ע] צעברי' עליה בדעתי אחיה רעיון לתרץ דברי ר"ע שלא עשה אלא הי' סיבה גדולה מן השמים לדרוש אז כן, וחשבתו עעם נכון בדבר, אלא שאין רצוני להאריך בזה כעת. — ובאמת אין אהנו יודע עד מה, ועמקו דרכיהם של התנאים הקדושים ואהנו לא נדע, והנגלות לפנינו דברי חכז"ל שהי' אז מכשול נורא ואיום ר"ל מהטעות של דחיקת הקץ, וגם מסקנת הש"ס הוא דקעלוהו רבון. ומכל שכן שאין יתמי דיתמי מוכרחין לברוח בכל אופן ואופן מכל מיני לעדים של דחיקת הקץ הרבה יותר מהצורה מן הארי הרודף אחריו להורגו ר"ל. והש"ס ירחם עלינו ועכ"י וישלח לנו ג"ל צב"א.

והר"ב"ן כתב דאם לא חזר בו ר"ע הי' בשביל שלא בא לפניו דין שיהיה לריך לדון ע"י הרימו, ומצואר דעתו ז"ל שבזה אין פלוגתא, וכולי עלמא סברי דהמלך המשיח יהיה מורה ודאין, ולכן לריך לדחוק שלא בא אז לפני ר"ע דין כזה, והוא דחוק, דכיון שחכמי דורו צדקו אהו אם הוא מורה ודאין האיד לא ידע מזה ר"ע, וגראה מדבריו שמשופק אם חזר בו ר"ע. אמנם בספר יוחסין להרא"ז ז"ל במאמר א' אלל ר"ע כתב צהדיא שגם ר"ע אחר שראבו שלא היה מריח הרשעים נחיאש הימנו, וכתב שזה שורש גדול צענין המשיח. גם בדברי המהרש"א סנהדרין דף ל"ג שכתב שגם ר"ע עשה בו בתחלה, מזה משמע שגם הוא לא עשה בזה אלא מתחילה, אבל שוב חזר בו. ולפלא צעיני מה שהלחם משנה עושה פלוגתא אם לריך להיות מורה ודאין, וכפי הנראה לא היה לו האגרת תימן שמצואר צהדיא גם בדברי הרמב"ם ז"ל שהמלך המשיח לריך להיות מורה ודאין. והגן רואה שהרדב"ז והמהרש"א פשיטא להו שאין בזה מחלוקת. גם לפי דברי הלח"מ עכ"פ נצואה מצואר גם צס' היד שלריך להיות קרוב למרע"ה, ולהגן אדצר עוד בזה צענין פלוגתא הרמב"ם והרא"ז בדברי הכ"מ והלח"מ צענין בן כוזיבא.

ב

מלך המשיח ולא ע"י מלך קשה כהמן. וזאתה צדיקתא
 השני' שבבבלי אח"כ דתיא אידך שמה צאריכות טענת
 ר"א ור"י מקראי שמה לא נזכר מאומה מהשוכה ש"י
 מלך קשה, ואדרכה מלשון הכתובים שביא ר"י לבסוף
 נראה שאף בלי השוכה, אלא מחמת גודל הברות
 והשפלות ירחם השי"ת ויביא משיח, עי"ש בגמרא
 וברש"י ז"ל. וכן הוא הלשון במה שאמר שמואל דיו
 לאבל שיעמוד באבלו, כאשר הבאתי לעיל שחי בלשונות
 שברש"י ז"ל שהוא אף בלי השוכה, ואפשר שהתייא
 אידך סובר כדעת הירושלמי.

גם לפימ"ש הרמב"ם ז"ל שיש בטענה מהתוכ"ק
 שיעשו השוכה בסוף גלותו והקרא דושנת עד
 ה' וגו' הוי בטענה, אם כן האידך איתא בזה פלוגתא
 מה יהיה אם לא יעשו השוכה אם יהיו נגאלין, הלא
 הוא דבר שאינו צמליאות שלא יעשו השוכה שהרי א"א
 להסתפק במה שהבטיחה התוכ"ק. ועוד מה יענו
 החולקין וסוברין שאף בלי השוכה יהיו נגאלין לאותו
 קרא דושנת. וזאתה כל הברייתות הן בבבלי והן
 בירושלמי שהביאו כמה קראי לא הזכירו כלל מאותו
 קרא דושנת שהביא הרמב"ם ז"ל, אלא שצירושלמי
 יש ברייתא אח"כ שהביא קרא דושנת, ושמה לא נזכר
 כלל אם אותה ברייתא היא בפלוגתא דר"א ור"י או
 לא. גם במהרש"א מגילה דף ל"א ד"ה כדי כתב הלשון
 שלעתיד יהיו נגאלים ע"י השוכה כמפורש צ"י נלבים
 ושנת וגו'. הנה כתב שהוא מפורש, והלא כיון שהוא
 פלוגתא בגמרא האידך אפשר לומר שהוא מפורש.

גם הנה בפלוגתא דר"א ור"י אמרו אח"כ שתיק ר"א
 ולא השיב כלום לר"י על קושייתו, ומבואר
 בתוס' בזה בתרא דף ס"ב ע"א ד"ה ומודה שהביאו
 מכ"מ צ"מ דלא אמרינן דלא חש להשיבו אלא ברב
 לתלמיד, אבל בתלמיד חבר לא אמרינן דלא חש להשיבו,
 אלא מדשחק אודי' אודי ליה. וכן כ' הרמב"ן במלחמות
 פ"א דסוכה גבי ראש תור וכן הוא בכמה פוסקים.
 ועי' בשו"ת ח"ל סי' קכ"ד. ולפי"ז בר"א ור"י דבוי
 חברים ובר פלוגתי' מדשחק ר"א שמע מינה דאודי'
 אודי ליה, ואם כן לכאורה אין כאן פלוגתא התנאים,
 ולכו"ע אפשר שיבוא משיח בלא השוכה. אבל אי אפשר
 לומר כן שהרי גם רב אומר אין הדבר תלוי אלא

והנה' לכאורה לשון הרמב"ם ז"ל אינו מובן, שהחיל
 לומר שהמלך המשיח אין לריך לעשות אותות
 ומופתים וסיים שיעקר הדברים ככה הן שהתורה
 הזאת חקי' ומשפטי' לעולם ולעולמי עולמים ואין
 מוסיפין עליהם ואין גורעין מהם, ואינו מובן קישור
 הדברים, וכי אלמלי היה לריך המלך המשיח להראות
 אותות ומופתים היה צוה שיטוי או הוספה וגרעון
 בתוכ"ק, ומדוע תלה אותות ומופתים בשינוי התורה
 ח"ו. והנה מ"ש סימן הראשון שהמלך המשיח יכוף
 כל ישראל לקיום התוכ"ק ולחזק בדקה, מקור הדבר
 כמ"ש בה' השוכה פ"ו הלכה ה': אין ישראל נגאלין
 אלא בתשוכה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות
 השוכה בסוף גלותו, ומיד הן נגאלין, שנאמר ויהי כי
 יבואו עליך כל הדברים וגו' ושנת עד ה' אלקיך
 וש' ה' אלקיך וגו'. ולריך להבין הלא היא פלוגתא
 בגמרא סנהדרין ל"ז ע"ב דר"א אין נגאלין אלא
 בתשוכה, ור"י חולק. וכן היא פלוגתא בין רב ושמואל,
 דרב אמר כלו כל הקולין ואין הדבר תלוי אלא בתשוכה,
 ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו, ופירש"י ז"ל
 בלשון ראשון אם לא יעשו השוכה אינו עומד באבלו
 כל הימים אלא ודאי קץ לדבר, ובל"א פ"י דיו לאבל
 דיון לישראל ער הגלות אפילו בלא השוכה נגאלין,
 ובכל מקום בר"א ור"י הלכה כר"י, גם ברב ושמואל
 הלכה כשמואל בדיני, ומדוע החליט בזה כר"א ורב,
 שבלא השוכה אין נגאלין.

ורכאורה השבתי כיון שאמרו צ"מ צבלי דאר"י
 שאם אין ישראל עושין השוכה הקב"ה מעמיד
 להם מלך שגזירותיו קשים כהמן, וישראל עושין השוכה
 וחזרין למוטב, הגם שצירושלמי פ"א דתענית איתא
 בהיפך דר"א אומר שעושין השוכה ע"י מלך קשה
 כהמן ור"י חולק, ומלא לר"י אף בלי השוכה כלל
 נגאלין, אבל כיון שכל מקום הלכה כצ"מ צבלי ולפי
 שיטת הבבלי אף ר"י סובר שיעשו השוכה אלא שיהיה
 ע"י מלך קשה כהמן, לכן החליט שאין נגאלין אלא
 בתשוכה. אבל אי אפשר להעמיס זה בדעת הרמב"ם
 שהרי כתב בהלכות מלכים שהמלך המשיח יכוף כל
 ישראל לקיום התוכ"ק, א"כ כתב שהתשוכה תהי' ע"י

בתשובה ומעשים טובים, ופירש"י ז"ל אם כל ישראל חזרין בתשובה יצא ואם לאו לא יצא, ואם נימא שהודה ר"א לר"י כיון דלא כמאן, ואי אפשר לומר רב תנא ופליג, שהרי אמרו בגמרא אחר פלוגתא רב ושמואל כתנאי והציאו ע"ז פלוגתא ר"א ור"י אלמא דר"א ור"י נשאלו בפלוגתא ולא הודו לו.

ואפשר שיש לחלק עפ"י מה שאמרו בגמרא שנת דף כ"ע ע"כ אל"א אי שחוקי לך כדשחקו חכמים לר"י נפיק מיניי' חורבא. ומבואר בזה שיש טעם שלא לשחוק דלא ליפוק חורבא משתיקתו, זה שייך בפלוגתא שהוא נוגע להלכה דנפיק מזה טעות בהלכה, אבל בפלוגתא שאינו אלא דברי אגדה ואין נפקא מינה להלכה כי בודאי מחויבין לעשות תשובה אף אם אינו תלוי בזה ביאת המשיח כמ"ש הרמב"ם במאמר קידוש השם, שאין קיום התחי"ב תלוי ביאת המשיח, ואף מי שאינו זוכה לביאת המשיח מוטל עליו קיום כל התורה כולה, וע"י תשי"ח ח"ס יו"ד סי' שצ"ו, ואין בפלוגתא זו אלא כוונת יעשה הש"י"ת בענין ביאת המשיח, כמו שמצינו פלוגתות כאלו בדברי אגדה שאין לנו מהם שום נפקא מינה בהלכה, ומטעות בזה לא נפיק מיניי' חורבא ע"כ אין ראוי משתיקתו דכיון הודאה.

ובחידושי הרמב"ן מס' צ"ב ד' ס"ב הביא בתחלה דברי הר"ת דשתיקה הוי כהודאה אבל לצסוק מסיק דספיקא הוא ודנינו ממונות קולא לנחצב ובאיסורא לחומרא. ובתב ע"ז הק"י צבי"ה פ' משילין אות ש' דכיון דספיקא הוא אינו לחומרא אלא באיסורא דאורייתא, לא באיסורא דרבנן. ובעין זה הוא צש"י"ת מהכריע"ע ח"א סוף סי' פ"ג אלא שיש לחלק מענינו של המכריע"ע לכאן ואינו דומה לגמרי במבואר להמעטין ואין להאריך בזה. ועכ"פ נראה שאין זה כלל מוחלט ומדאמרו בגמרא כתנאי בודאי שידעו דרב סובר דר"א ור"י עדיין במחלוקת הן עומדים, אלא שאעפ"י ר"א ור"י הלכה כר"י. גם בפלוגתא דרב ושמואל מלבד דהלכתא כשמואל צדיני, הלא מבואר אחר כך בגמרא מימרא דר' יוחנן שאמר אין צן דוד צא אלא דדור שכולו זכאי או כולו חייב, דדור שכולו זכאי דכתיב וכו' דדור שכולו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע וכתיב למעני אעשה. ומבואר בזה דסובר

דאפשר שיצא צן דוד דדור שכולו חייב, והקצ"ה אך למענו יעש זה דלא כרב שאמר שאם לא יחזרו כל ישראל בתשובה לא יצא.

הגם שבדאי אין הפ"י כולו חייב שח"ו לא יהי בישראל שום שומרי תורה ומצות שזה אי אפשר שהוא בכלל הכצטחה דלא תשכח מפי זרעו, שלעולם יהי בישראל אחיח שומרי תורה ומצות. והרמב"ם כתב צמורה דקידוש החדש צבס"מ מצוה קמ"ג שא"א שיעדר א"י לגמרי מצני ישראל כי יש הצטחה מהקצ"ה שלא יהי ח"ו כליון האומה, וכשאין אנשים מצני ישראל בארץ ישראל אין לנו קביעת החדשים שא"א לקידוש החדש אלא בארץ ישראל ובעלו המועדות מכל ישראל וזה הוי ח"ו כליון האומה. גם הרמב"ן לא פליג בזה אלא על גוף ההלכה שלדעתו אף אלו לא ה"י עכשיו צא"י שום איש מישראל ג"כ לא בעלו המועדים והחדשים, כי סגי בקביעות החדשים שנעשו אז ע"י הלל הנשיא עד ביאת הגואל, ואם ציעול המועדות בלבד הוי ח"ו כליון האומה ומכש"כ צציעול כל התורה כולה, והקצ"ה הצעיטחו שלא יכלה זרעו, וא"כ בודאי אין הפ"י צכולו חייב כמו שטועים העולם, אבל הפ"י הוא צשני פנים, ראשית ידוע דהעולם אחר רוצו נידון, ואם ח"ו רוצו חייב הוי דין כולו חייב דרוצו ככולו, ומבואר צעו"ז ה' ראש השנה סי' תקפ"ב ס"ק ג' ולכן אומרים מלוך על כל העולם כולו שהוא כפל לשון, דמלשון כולו בלבד י"ל שהוא רוצו דרוצו ככולו, דמצינו הרבה פעמים כן, וכמו כן י"ל צכולו חייב דהיינו רוצו הדור שנידון עפ"י רוצו. גם צמיעוש שומרי תורה ומצות שיש צהדור אין צבהם שלמות כ"כ שיוכלו להכריע את כל הדור צבהם וע"ז הביאו הכתוב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע שאין דדור מי שיוכל להכריע את כל העולם כולו בתשובה ומעשים טובים שלו להביא הגאולה ולהשתיק את המקטריגים נגד הגאולה, ואף אם יש עדיין צדיקים דדור שיוצאין זכאים צשאר ענינים מכל מקום צנידון זה שדנין על הגאולה של כלל ישראל שהוא ענין נורא ונשגב, אין מי שיצב בזה והוי צדין זה כולו חייב ממש, ודרך המקראות וחז"ל לדבר בלשון זה, וכמו שאמרו חז"ל צפירושא דקרא ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע, דהיינו שאף שהוא רשע ומחויב מיתח מ"מ כיון צצדין זה יוצא זכאי נקרא

דב"ר צהמאמר שכי צסוף סי' אלי רבא, וכהנני שכוונתי לדעת הגדול, והוא פי' חמיתי לפי פשוטן של דברים.

ועכ"פ מצואר צמימרא זו דרי יומן שיצוא בן דוד אף לדור שכולו חייב אלף אף למענו יעש, וזה ע"כ דלא כרצ שסובר שאם לא יעשו כל ישראל תשובה לא יצוא ורצ ור"י הלכה כר"י, ומכש"כ כשגם שמואל ור"י תרווייכו פליגי על רב, והיא גם דעת ר' יהושע דהלכה כותי' לגבי ר"א, ומכש"כ כששתק ר"א דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא חס לא הודה לדבריו, ומדוע החליט איפוא הרמב"ם ז"ל שאין ישראל נגאלין אלף בתשובה, דאף שמלא מצואר בן צקרא אבל דברי חכז"ל עיקר שכם ידעו הכל ביאורי כל המקראות ואין לנו להכריע ציניהם אלף לפי הכללים שאמרו, גם מהרבה צרייתות שהצואו צסתמא צמסי סנהדרין ובסוף מסי' סועה שהגידו כולם על מצב הדור שצציקצא דמשיחא ופירש"י ז"ל צסוף סועה צציקצא דמשיחא צסוף הגלות לפני ציאת המשיח, ומכל אלו הצרייתות שהפליגו כ"כ צשפלות הדור שלפני ציאת המשיח בכל הפרטים ע"כ שהוא כדעת ר"י שיצוא משיח לדור שכולו חייב, והוא לכאורה פלא עלום שהחליט הרמב"ם ז"ל נגד כ"י, ואף הראצ"ד ושום אי מהמשיגים לא השיגוהו ומח ראוי דהכל מודים צזה כמו שמצואר צכללי הראצ"ד, והענין לריך ציאור.

וי"ש להעיר עוד דהנה המכרי"ק צשורש קס"ה כתב דכל כללי הש"ס צקציעת ההלכה אינן אלף על דינים הנוהגים צזמן הזה ולא על דינים שאינם נוהגין אלף צזמן הבית, ואדרבא היכא שהתלמוד פוסק ככיו"צ הלכה כפלוגי פריך וכי הלכתא למשיחא, והרבה פוסקים סוברים בן. וביד מלאכי הביא עוד מכמה ראשונים שכתבו בן. אמנם החיד"א צספריו שער יוסף ויעיר און מערכת ה' אות י"ג כתב דמהרמב"ם והראצ"ד והסמ"ג כתבו כל ההלכות צספדר קדשים ועהרות שאינם נוהגים צזמן הזה והוא עפ"י כללי הש"ס צבידיו, ע"כ דלא סבירא לכו בך דמכרי"ק. ולפענ"ד דמדברי הר"י והרא"ש שהשמיעו כל מה שאינו נוהג צזמן הזה נראה דס"ל כדעת המכרי"ק שאין לנו קציעת ההלכה צזה, אמנם גם הרמב"ם ז"ל

לדיק צדין זה, אף שלפי האמת אינו לדיק, וכבר האריך צזה המצ"ע, והצניח צריש ספרו ליקועי אמרים האריך עוצה צמה שאמרו חכז"ל צינוגים מחלצה צזיות ומחלצה עבירות, אף שלפי האמת אין אלו צינוגים אלא שלאותו הענין שדברו שס חכז"ל הוי צינוגים, לכן קראום צאותו הלשון שדרכם ז"ל לדבר צלשונות מושאלים. וכמו בן המימרא דכולו חייב דקאי על דמירי שס צדין שדינן על הגאולה אף שאינו בן לגמרי צשאר ענינים.

וי"ש עועים שאומרים שמה שהוא כולו חייב זה סיבה להציה ציאת המשיח, וזה ודאי טעות גמור ומוחלט, שאדרבא כל מה שמוסיפין צמלות ותשובה ומעשים טובים ומתרחקין מן החטא זה מסייע להתקצרות הגאולה. אבל מה שאמרו שיצא צ"ד צדור שכולו חייב צזה ביארו דברי הנצי"ח שהתנצחו מה שיחי' לעתיד, ויש סתירה צהכתובים, וכמו שהירלו גם צמ"ש צעתה אחיטנה דהוי סתירה וציארו דצעתה קאי על לא זכו, ואחיטנה קאי על זכו. וכמו בן חירלו הסתירה דכתוב אחד אומר וארו עם עניי שמיח ובכתוב אחד אומר עני ורוכצ על החמור, וכן הוא צכמה ענינים צש"ס, כמו בן הוא צכאן דכתוב אחד אומר ועמך כולם לדיקים לעולם ירוש ארץ ובמקום אחר הוא אומר אין איש ואין סומך אלף למעני אעשה, וכתבו המכוון צאלו המקראות שאם יחי' ציאת המשיח צצחי' זכו אחיטנה זכו כשעמך כולם לדיקים והוי דור שכולו זכאי, אבל אם לא יחו לציאת המשיח צצחי' זו וייתמהמה עד הזמן של צעתה שהוא הקץ האחרון שאי אפשר להתאחר עוד צזה ראתה הצנזחה שאורך הגלות יצוא לידי כך שיחי' דור שכולו חייב, וכמו שיש כמה צרייתות צגמרא שנגידים צרוח קדשם על העתידות שיחי' צדור של עיקצא דמשיחא פני הדור כפני הכלצ והאמת נעדרת וירחי חטא ימאכו ועוד הרבה ענינים נוראים שאנו רואים צדורינו צעוכ"ר שכולם נתקיימו. ולא צצביל המעשים האלו שהוא דור שכולו חייב יצוא המשיח, אלף ציאת המשיח הוא צהכרה כי צזמן הקץ האחרון יש הצעתה מהקצ"ה צצצועה צצכל אופן ואופן תחי' הגאולה, וכמו שאמר ר"י צמחלוקותו על ר"א שהביא מקרא כי למועד מועדים, ופירש"י ז"ל אלמא יש קץ צדבר. — אחר כותבי זאת הראוני שפי' זה שכתבתי צכולו חייב כבר כתבו צספה"ק זקוקין דנורא על התנא

שמכריע כל ההלכות אף בהלכות למשיחא מ"מ צמח שאין צדיקו אלא ביד הקב"ה לעשותו גם הרמב"ם ז"ל אינו מכריע וכמבואר צפי' המשנה בפרק חלק גבי פלוגתא דעשרת השבטים אינם עתידים לחזור כתב שם ח"ל: כבר זכרתי לך פעמים רבות שכל מחלוקת שיבי' בין החכמים שאינו צא לידי מעשה אלא שהוא אמונת דבר בלבד אין לך לפסוק הלכה כא' מהם, וכן כתב עוד צפי' המשנה צמס' סוטה פ' היה נוטל לענין פלוגתא דמתנווגת והולכת יעיי"ש. וא"כ גם צמח שאין פלוגתא ובפק אס לריך לעשות תשובה שאף בלי ציאת המשיח החיוב לעשות תשובה ולקיים כל התורה"ק והפלוגתא צמח הוא רק אס הקב"ה יגאלנו אף בלי התשובה והוי זה כפלוגתא דעשרת השבטים ועונש הסוטה והוי אמונה בהקב"ה הא"ך יעשה והא"ך הכריע הרמב"ם ז"ל צמח שאין נגאלין אלא בתשובה פיון שכבר השריש לנו הך כלל דצמח"ג אין לנו לפסוק הלכה.

ג"כ מימרה דר"י כמו שהוא בתחומא שאס אין ישראל עושין תשובה אינם נגאלין אלא שסיים אח"כ ואין ישראל עושין תשובה גדולה עד שיצוא אליהו שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אלי' והשיב לב וגו' ומדסיים שאחר ציאת אלי' עושין תשובה גדולה מכלל שקודם ציאת אלי' עושין תשובה קטנה, כמ"ש חז"ל בצמח פרק כלל גדול גדול מכלל דאיכא קטן. וק"ו הישמח משה זלכ"ה ציאת שקודם ציאת אלי' ומשיח יעשו תשובה תתאה ואח"כ תשובה עילאה ומתקיים צמח שניהם מה שאמר הקב"ה שצו אלי וגו' וישראל אומרים השיבנו כ' וגו' דהתשובה שעושין קודם ציאת אלי' ומשיח הוי בצחינת שצו אלי, ומה שעושין אחר ציאת אלי' ומשיח הוי בצחינת השיבנו כ'. וכעין זה כתב העקידה פרשת נצבים צמח המאה שחיה בני פעמים תשובה, אחת קודם ציאת המשיח ואח"כ תשובה יותר גדולה, ופי' שם הכתוב יעוצ רשע דרכו וגו' וישו צל כ' וגו', דלכאורה כיון שעצב דרכו הרע הרי עשה תשובה ומה אמר אח"כ וישו צל כ' אלא שעוצבת דרך הרע בלבד אינו תשובה שלימה אלא שריר אח"כ עוד תשובה יותר גדולה. ויש עוד כמה מאמרים צמח שמבואר ששני זמנים לתשובה, הא' קודם ציאת אלי' ומשיח שזה צחינת שצו אלי ערס התגלות המשיח ואח"כ ואשובה אליכם, ועוד יש זמן לתשובה ע"י ציאת אלי' ומשיח שכתם רצ ועלום להחזיר את כל ישראל בתשובה וזהו צחינת השיבנו כ'. וצרו המקומות בצדרי חז"ל והראשונים ז"ל מבואר שאלי' יחזיר בתשובה כל ישראל ערס ציאת המשיח כאשר אציא להבן. גם ברמב"ם הלכות מלכים פ"ב ה"ג כתב שאלי' יהיה שליח ליישר את העם ולהכין לבם ויש מן החכמים אומרים שקודם ציאת המשיח יצוא אלי', אלא שדעת הרמב"ם שיש פלוגתא צמח, ויוכל להיות שהמלך המשיח בעלמנו יחזיר את כל ישראל לתשובה ערס שחיה הגאולה ואח"כ יצוא אלי' להביאם לתשובה יותר גדולה.

ובמקור הפלוגתא צמח יתבאר להבן, אמנם הפלוגתא שצמ"ס ומדרשים תנאי ואמוראי אס יכיו נגאלין אף בלי תשובה קאי על התשובה שקודם ציאת אלי' ומשיח שצדאי רלון בצו"ה שיחיה שצו אלי ואח"כ ואשובה אליכם, שזה ודאי עדיף יותר, אך

שוב ראיתי בישמח משה פ' השא ד' קפ"ז עמוד ד' שכתב כבר נאמר בכל הספרים דכל כללי הלכות אינם אלא בדינים הנהוגין בינינו אבל לא בעניני שמים. הנה לא ראיתי זאת אלא ברמב"ם כז"ל וצוודאי הוא ז"ל ראה זה צמח מקומות כיון שכתב שנאמר בכל הספרים. ועכ"פ על הרמב"ם צוודאי קשה הא"ך כתב פסק הלכה בעניני הגאולה שאינו א"ך צדי שמים במקום שיש פלוגתא התנאים ואין לנו ע"ז שום כללי הלכה הא"ך להכריע.

מא

אבל האמת יורה דרכו שדברי הרמב"ם ז"ל אינם נוגעים כלל לפלוגתא דתנאי ואמוראי שצמ"ס והוא ענין אחר מהתם שצמח הכל מודים, והוא מבואר בקרא לכל הדעות, והנה צמח דתחומא פרשת בחקותי סוף אות ג' הפלוגתא היא באופן אחר, דיש שם ג' דעות, ר"י סובר אס אין עושין תשובה אינם נגאלים, ור"ש סובר דאף אס אין עושין תשובה כיון שמגיע הקץ מיד נגאלים, ור"א סובר שאס אין עושין תשובה הקב"ה מעמיד להם מלך קשה כהמן ומתוך כך עושין תשובה. ובפרקי דר"א סוף פ' מ"ג הציא

מלא בגויס יותר מן המלך שלמה, וישלמו אתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות ללדקו הגדול ולנפלאות שיהי' על ידו, וכל מי שיקום עליו יאבדוהו השם יתעלה וימסור אותו בידו וכו' עיי"ש. וא"כ כש"כ שיהי' פחדו על ישראל והוי כעין הכרח לעשות תשובה. וכבר הבאתי מה שכתבו ז"ל שתשובה זו שאחר ביאת המשיח הוי בחי' השיבנו ה' ולא בחי' שובו אלי. גם בגרים הסביר המהר"ם בן חביב שהגרים שנתגיירו בשעת ליאת מלרים וערב רב עלה אתם צעה שראו גדולת משה ואהרן ונפל פחד היהודים עליהם אינם תשובים כמו הגרים שמתגיירים בזמן הגלות ע"י רגונס בלנד, וא"כ כיון שפלוגתה ר"א ור"י הוא אך על תשובה רלונית כמבואר למעלה, לא דברו מאומה מתשובה שאחר ביאת המשיח אלא כמ"ש דפליגי אם יש מליאות שיבוא משיח אם לא יעשו תשובה קודם ביאתו בזמן ההסתרה ועומק הגלות צעוב"ר. ומצרייתות ומימרות אחרות בש"ס נראה דלא יעשו ישראל תשובה קודם ביאת בן דוד אף ע"י מלך קשה כהמן, וזה דרך הירושלמי וכנ"ל, על כן לא הביא הרמב"ם מזה מאומה, שאינו מכריע בשום פלוגתא כפי האו גונא כנז"ל, שהרי כתב בהלכות מלכים סימן למלך המשיח שיבוק כל ישראל לקיום התוכ"ק וחקי' ומדכתב שהמלך המשיח יבוק אותם לקיום התורה הקדושה, ע"כ שלא עשו תשובה ערם ביאתו, כי ביאת המשיח בלא תשובה היא פלוגתא בש"ס ולא אמר צוה שום הכרעה כאשר הבאתי למעלה דעת הרמב"ם ז"ל שדבר שהוא ביד הקב"ה צעמו אין לו לומר שום הכרעה, אך סובר הרמב"ם ז"ל שאחר ביאת המשיח ערם שיעשה שום תנועה של גאולה או קיצוץ גלויות בודאי מקודם יחזור כל ישראל בתשובה, וצוה אין שום פלוגתא והיא בצרייתא שנשנית בירושלמי בסתמא ואינו תלוי בפלוגתא דתנאי והוא מבואר בקרא דושבת וגו' שאח"כ נאמר שם קיצוץ גלויות וגאולה וביאתן לארץ.

ומבואר בגמרא פסחים דף ו' ע"ב דלא אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה אלא בחרי עניני אצל צדד עניני ע"כ מאי דמוקדם ומוקדם ומאי דמאוחר מאוחר, וא"כ מבואר בקרא שהתשובה קודמת לכל כשיהיו עוד בסוף גלותן כמ"ש ברישא דקרא והשבות אל לבבך בכל הגויס אשר הדיחת ה' אלקיך שמה ושבת

ישראל עושנין השיבנו וכו' ואח"כ ונשובה. וצוה פליגי תנאי ואמוראי אם יש מליאות שיכיה התגלות אלי' ומשיח להעולם בלי תשובה, וכן מבואר ברש"י ז"ל שם על הא דאמר רב אין הדבר תלוי אלא בתשובה חז"ל: אם כל ישראל חזרין בתשובה יבוא, ואם לאו לא יבוא, וכן כתב עוד רש"י ז"ל אח"כ בדף ל"ח במה שאמר וככלות נפץ וגו' תכלינה, אחר שתכלה גבורתם ויהיו שפלים למאוד תכלינה אלו הצרות ויבוא משיח כדאמרינן כי אזלת יד, והרי שכל פלוגתתם הוא על קודם ביאת המשיח אם יש מליאות שיבוא לשפלות הדור אף בלי תשובה, ואמרו ז"ל ע"ז לשון נגאלין, כי התגלות אלי' או משיח לבשר הגאולה זה צעמנו נקרא גאולה אף ערם עשותם שום ענין מהגאולה או קיצוץ גלויות צמעטה. וגדולה מזה כתב המהר"ל מפראג ז"ל בספרו נלח ישראל פי' כ"ד דלכן מושבעין שלא יגלו הקץ כי כאשר יגלו הקץ הרי יש כחן גאולה כי מי שידע זמנו ללאת כאלו הוא נגאל, והשי"ת שם הגלות ולא יהיה נמלא הקץ קודם זמנו, ולפיכך אל יגלו הקץ, עכ"ל. וא"כ כש"כ כשיתגלה אלי' או משיח וידעו העולם שזה הגואל, שזה צעמנו נקרא גאולה, ועיין ברכות דף ע' ע"א דנקרא גאולה במלרים בלילה כיון שניתן להם אז רשות ללאת אף שלא היו רשאים ללאת אז אלא אח"כ ציום, וכעין זה הוי ביאת אלי' ומשיח לבשר הגאולה עכ"פ אחתהא דגאולה אף ערם עשותם שום תנועה של גאולה, ופליגי תנאי ואמוראי על התחלה זו אם אפשר בלא תשובה.

גם י"ל ע"ד שכתב המהרש"א ז"ל בסנהדרין דף ל"ז בפלוגתא דר"א ור"י דגם ר"י סובר שיעשו תשובה ע"י מלך קשה כהמן קודם ביאת המשיח כמבואר שם בגמרא, אלא דהפלוגתא היא דמה שאמר ר"א דאך אם עושין תשובה נגאלין ר"ל תשובה רלונית בלי הכרחת מלך קשה כהמן שזה חשוב יותר, יעיי"ש במהרש"א. וכיון שלא דברו בפלוגתתם אלא מתשובה רלונית י"ל שלא דברו ג"כ מתשובה שיהי' ע"י מלך המשיח, שגם זה אינה התשובה רלונית לגמרי בזמן הגלות, וכמ"ש הרמב"ם בלשונו הובא שהמלך המשיח יבוק את כל ישראל לקיום התוכ"ק, והוי זה ג"כ כענין של כפי', וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפי' חלק על המלך המשיח חז"ל: ויהי' אותו המלך גדול מאוד וכו' וזכרו יהי'

וא"כ מי שחושב הכיפק, שיש מציאות לגאולה צלי חשוכה, הרי הוא חושב נגד המצואר בקרא והוא כופר בתורה ר"ל. והרמב"ם ז"ל כתב צפ"ח מהל' מלכים דלכן מי שאינו מאמין בציאת המשיח או שאינו מחכה לציאתו הוי כופר בתורה ובמשה רבינו יען שהתורה העידה ושז ה' אלקיך את שנותך ורחמך ושז וקצנך וגוי' והציאך ה' וגוי' ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים, עכ"ל. וא"כ קדימת התשובה שהיא קודמת לכל אלו הדברים המפורשים שנאמרו על ידי כל הנביאים הוא ג"כ מצואר צאתו הפסוק, והעידה התורה ע"ז כמו על ציאת המשיח.

וגו' וסובר הרמב"ם ז"ל דכיון שזכו בהצטחה מהתוכ"ק אי אפשר להכחיש ולהיות צדק פלוגתא, ולכן נקט בהלכות מלכים שהמלך המשיח יציאם לידי קיום התוכ"ק שזכו מילתא פסיקא אליבא דכו"ע, דממה נפשך לאותו המאן דאמר שע"כ יעשו תשובה עוד קודם ציאת המשיח צודאי יקיימו אז התוכ"ק, אלא אף למ"ד שאפשר שיצא צלי תשובה עכ"פ זה ודאי שהוא יחזירם בתשובה אחרי שכתב בהלכות תשובה אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וע"כ כוונתו ג"כ על אחר ציאת המשיח כמ"ש בהלכות מלכים וכוונתו על עמם הגאולה שאף אחר ציאת המשיח לא יהיה גאולה בלא תשובה אלא צודאי המלך המשיח השפעתו מרובה כח אלוקי לבחור בתשובה וזה הוא צחינת השינוי ה'.

ואין ספק שאין חילוק בין הכופר בהצטחה זו שאי אפשר לגאולה צלי תשובה להכופר בהצטחה של ציאת המשיח, ואדרבה הוא גרוע יותר, שכבר ציאר החת"ם בחי"ד סי שני' שמעיקר הסדרה אי אפשר לומר שהגאולה הוא אי מעיקרי הדת שאלו הוי ח"ץ חטאינו גורמים שיגרש אותנו גירוש עולם, וכדס"ל לר"ע בעשרת השבטים שהם נידחים לעולם, האם מפני זה רשאים הם לפרוק עול מלכות שמים או לשנות קולו של יוד אפילו מדברי רבנן, ואין זה עיקר ולא יסוד לבנות עליו. אך כיון שעיקר יסוד הכל להאמין בתורה ושם נאמר גאולתינו האחרונה בפרשת נצבים והאזינו א"כ מי שמפקפק על הגאולה הלו הרי הוא כופר בעיקר האמת התורה, יעיי"ש שהאר"ך בדברים צדורים. ומכל שכן הכופר בהצטחה זו שבאותו הקרא שאי אפשר לגאולה צלי תשובה שמלבד שכופר במה שמצואר בקרא, גם עמם הענין ליקח לעצמו גאולה ומלוכה ערס הגיע עת הקץ הוא ענין של כפירה ר"ל.

וכבר הבאתי לעיל דעת הראצ"ד צפי' המשנה שאף אחר ציאת המשיח לא יצואו לא"י ערס שיעשו תשובה ויהי' הציור צדק אחר שיתקבלו במדבר והרמב"ם לא נחית לפרע. הענינים בציאת אופן יהי' אחר ציאת המשיח כמ"ש בהלכות מלכים שאי אפשר לידע כל זאת. אבל זה צדור שלא יהי' כלום בלא תשובה.

מב

והודיע לנו הרמב"ם ז"ל דבר גדול אף שבאמת לדינא אין נפקא מינה לנו לידע מה יהיה אחר ציאת המשיח כמ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים שלא להחמסם צדק לידע איך יהיו הענינים אחר ציאת המשיח, וממה נפשך כיון שסובר שזו הצטחה מהתורה ה' צודאי יהיה כן אף אם איתנו לא נדע עכשיו מה יהי' אח"כ, אמנם דבר זה הוא הכרח גדול לידע עכשיו שלא יהי' מקום לעשות בגאולה של שקר, כי נחזי אנו, דממנ"פ אם כל ישראל יעשו תשובה ויקיימו את התוכ"ק בכל חוקותיו ומשפטי' צודאי יהי' תיקף הגאולה, כמ"ש כלו כל הקי"ץ ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, וכמו שאמר משיח לריב"ל היום אם צקולו תשמעו, ואם עדיין לא עשו תשובה השריש לנו הרמב"ם ז"ל בהלכותיו שא"א שיהי' גאולה, וכתב שזו מצואר בקרא והצטחה מהתוכ"ק שהתשובה מוקדמת לגאולה.

וכבר הבאתי לעיל דברי המבר"ש יפה שכתב במה שנאמרו חז"ל על בני אפרים לא האמינו באלקים, דאף שלא הוי' אלא עשות שלפי השבטים נשלמו כד' מאות שנה והאמינו צדברו ובעתו צישועתו לפי דעתם, מכל מקום כיון שלא מלאו חזון מהי' לא הוי' להם לעשות גאולה צדורע צשר, דמדלג מלאו חזון מהי' הוי' להם לידע שטעו. וכן כתב שם על העלי' בחומה דכיון דהי' פזרונו אין לנו רשות להתקבץ עד יקבלנו ה' ע"י משיח, והוא קל וחומר צ"כ של

בראו אלה במאמר ולא בשבועה, ומי גרם לו לישבע, מחוסרי אמנה הם גרמו לו לישבע שנאמר וישא ידו להם. ומצואר שם הח"כ שאותה השבועה קאי על הגליות כמו שסיים הכתוב ולזרותם צארנות ועל שבעת הגלות מצואר בגמרא צנא צתרא דך ע"ד ע"א ששמע צת קול שאומרת אזי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי, והרי שהשכינה הקדושה מקוונת על אותה השבועה שגורמת אריכת הגלות, וכל כך למה, אלא צשציל מחוסרי אמנה. חבל צעונוחינו הרבים להכופרים צאמונה לגמרי חינו מועיל גם שבעה, כי אינם מתחשבים גם עם שבעתו של הקצ"ה ועושים גאולה מעצמם. וצילקוט פרשת צה רמז קל"א כתב מי פרע לכם ממדי וכו' מרדכי ואסתר מי פרע לכם מיין בני השמונאי שהיו מקריבין שני תמידים בכל יום, מי פורע לכם ממלכות רביעית, נטרונא, והי' לכם לתשמרת, אל תאכלו ממנו נא, לא תצטונו מהצבצה. ופי' שם צזית רענן מהמג"א נטרונא שצריכים לשמור ולהמתין לא תצטונו מהצבצה פי' אל תצקשו לאכול אותה צבצבו צלומר שאינו צלי כל צרכו. ומצואר צזה שצגלות צזה שהוא מלכות רביעית אין מי שיפרע מהם להציא בגאולה אלא זכות הנטרונא לשמור ולהמתין ולקיים אל תאכלו ממנו נא, שר"ל קודם שנגיע העת. וצטו"ר עכשיו שקצרו ימי גאולתינו נתפסו רבים צזה לעצור על אותה הצצהרה שלא תאכלו ממנו נא ולוקחים חבל צאכילה המרה הלא והצריכו את הגלות צטו"ר, אזי לנו כי חטאו. אינם מאמינים צמה שאמר הקצ"ה שכשיגיע הזמן מאיליו אני מציאה צקולי קולות ולא תצטב, כמו שאמרו צמדדש רצה שיר השירים. גם אינו עומד לגדם שבעתו של הקצ"ה שהכל הוא צידו של הקצ"ה ואין הדבר תלוי אלא צחצובה, וצו כפירה גמורה ר"ל.

ק"ו צגלות הצחרון הצי שאין אחנו יודע עד מה, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל צצאגרת חימן דכיון דאף צגלות מלרים שמצואר הצשצון ד' מלות שנה מכל מקום ועלם מלחנו הצשצון ולא ידענו אלא ממה צצא משה ואהרן ואמרו פקוד פקדתי, מכל שכן צגלות הצי שפחדו הצצזאים וחרדו מרוב אריכות, ומצואר צדניאל שהוא סתום ועלם שא"א לנו לידע מלומה עד יום הצגלות המשית.

ובמדדש רצה דברים פ"א סי' י"ע מהו פנו לכם לפונה, אם ראייתם אותו שמבקש להצגרות צכם אל תעמדו כנגדו, המתינו עד עכשיו מלך המשיח לצוא ויקיים מה רצ עובד אשר פנתה ליראך. עוד אמר שם הח"כ אמרו ישראל לפני הקצ"ה רבושיע עד מתי משועבדים אנו צידו, אמר להם עד שיצוא אותו היום שכתוב צו דרך כוכב מיעקב וגו'. אותה שעה אזי מופיע מלכותי ואמלך עליכם שנאמר ועלו מושיעים צבר ליון וגו', וכן הוא צמדדש רצה ס" וירא פ' נ"ו, וירא את המקום מרחוק א"ר יצחק עתיד במקום לירחק מצבוליו, ולעולם, תלמוד לומר זאת מנותחי וגו' לכשיצוא אותו שכתוב צו עני ורוכב על חמור. גם צמה שאמרו בגמרא אין צין עוב"ז לימות המשיח אלא שצצוד מלכות מצואר שטכ"פ חירות משצצוד מלכות תלוי רק צצזאת המשיח, דהחולקין צזה לא פליגי אלא צמה שצברי צגם שאר שינויי העצעים המצוארים צקרא יהיו חוכף אחר צצאת המשיח, חבל צמה שאמר שמואל צשיצצוד מלכות צזה לא פליגי כלל. וכן הוא לשון רש"י ז"ל צצנהדרין דך ז"א ע"צ ד"ה כלן לימת המשיח כשיכלה השיצצוד. והרי שהחליע דלות השיצצוד תלוי צצזאת המשיח. ועוד צצרה מלמרים צדברי חז"ל אין מספר מצואר צדצריכם שלא חבי גאולה וחירות משצצוד מלכות עד צצאת המשיח אלא שאף אחר צצאת המשיח לא יהי שום גאולה צלי תצובה.

מד

מב

ובכתב כלי יקר צפרשת צראשית צמה שאמרו אר"י לא הו' צריך להתחיל את התורה וכו' אלא כדי שלא יאמרו הצאומות לסטים אחס. וקשה מה צכך אם יאמרו לסטים אחס, וכי צצצור צי ישנה סדר

ומצואר צספרי פ' הצזינו הצצאו צילקוט תכלים רמז חתס"ה כצצרה הקצ"ה את עולמו לא

של גלות וגאולה לודע שהם מהקצ"ה, כאלו ח"ו בשאר ענינים אינו כן.

אב"ר האמת הצרור הוא דבשאר ענינים אף שהכל הוא בהשגחה מכל מקום אמר הכתוב למטן יברכך ה' אלקיך בכל מעשה ידך אשר תעשה, שצריך שלא ליבז בעל מלגשות, גם אמרו אין סומכין על הנס, וכתב הרמב"ן בסוף פרשת עקב בפסוק י"ג ח"ל: ודע כי הנסים לא יעשה לעושה או לרעה רק ללדיקים גמורים או לרשעים גמורים, אבל הצינונים כדרך מנהגו של עולם יעשה בהם עושה או רעה כדרכם ובעלילותם, עכ"ל. ומ"ש צפ"ח שהכל נסים, הכוונה שאף המלוכה צבוע הוא נסים נסתרים, אבל צריך לעשות כמנהגו של עולם. משא"כ בעניני הגאולה צריך לודע שאך הקצ"ה הוא העושה ואין לנו רשות לעשות מאומה אלא תשובה ומעשים טובים, ולכן ערר הכתוב לומר ע"ז יודע חדע שאין זה כשאר ענינים, ואם רואים לפעמים איזה הללחה בהלוקחים גאולה שלא כדת אין זה אלא כמי הללחת הע"ז שאמרו על זה בגמ' ע"ז ד' ג"ה ע"א ברא לעמא פותחין לו, ונעשה להם אף נסים גדולים כמו שאמר הכתוב וצא אליך האות והמופת וגו' כי מנסה וגו' אחכם. וע"י צספר חסידים סי' תתנ"ד שאדם רע מללח יותר כשעושה רע מבעושה עושה כדי לעוררו מן העוה"ב. וע"י מדרש תלפיות ענף הללחה שהאריך בזה והביא שאם העוברים על החרם מללוחים הוא כדי ליפרע מהם אף על ההללחה. ובימי צן כוזיבא ה"ו להם הללחה ופלאה כמבואר במדרשי חז"ל ונמשכה הללחתם ע"ו שנה כמבואר בסדר הדורות דמה שאמרו צגמרא שה"ו צ" שנים ומחלה כוונו על צן כוזיבא האחרון ולצסוף אחר כ"א שנה ה"ו אסון נורא ר"ל והרג רב מה שלא ה"ו בכל החורבנות שה"ו לפניהם. וצרא"ש מסכת ברכות פ' שלשה שאכלו סי' כ"ב והוצא גם צצ"י סימן קפ"ע צברכת העוב דקאי על הרוני ביתר, אמרין צירושלמי כשנחרצה ביתר נגדעה קנן ישראל ואינה עתידה לחזור עד שיבוא צן דוד, ולכן סמכה אלא בונה ירושלים. והנה אנשי ביתר היו לדיקים גמורים כאשר הבאתי למעלה, ונגדעה על ידם קנן ישראל, כי מעשה דחיקת הקץ לפני זמנו רע ומר יותר מכל העצירות ואפילו ההמורה שצחמורות שצכל התורה כולה. ולכן הזכיר

התורה. תשובה לזה, לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר כי יאמרו לית דין ולית דיין וכל דאלים גבר, והאריך בזה עד שכתב לצסוף שמה שאמר לא ה"ו צריך להתחיל אין הפ"י שלא יכתוב בתורה כלל הסיפור שמצראשית עד החודש וגו', שהרי יש צו לורך גדול בסיפור חידוש העולם ועוד כמה ענינים עיקריים שמה, אלא ר"ל שמאחר שעיקר התורה למצותי, ה"ו לו להתחיל התורה במצוה ראשונה והסיפור שמצראשית יאמר אח"כ, ע"כ מתרץ שאלו ה"ו בותב כן ה"ו נותן יד לפושעים לפקור על התורה צמינות וכפירה, ע"כ הולך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא ע"י לסעויות לקחו הארץ, ועי"ש שהאריך עוצא בזה. והנה מה שנראה מדבריו דכל מיני גזל ה"ו מנינות וכפירה, בזה יש לפקפק לידוע שהקצ"ה מניח בעלי צחירה לעשות, וכן הוא צכל העצירות שהמה נגד רזונו ית"ש ואעפ"י כ הצחירה חפציות, אבל צחותו המאמר שכתב זה על מה שאמרו לא ה"ו צריך להתחיל את התורה דמיירי שמה מכיבוש הארץ וחירות מן המלכויות, בזה דבריו לודקים מאוד כי כיבוש הארץ וחירות מן המלכויות הוא אך צידו של הקצ"ה ונשבע על ככה.

מה

ובבר הבאתי דברי חז"ל שאמרו עה"כ ידוע חדע, ידוע שאני מפזרן, חדע שאני מכנסן, ידוע שאני משעבדן, חדע שאני גואלם. ולכאורה יפלא מה שכל הכתוב ידוע חדע להזהיר את הצרעה אבינו ע"ה צפרעויות על אלו הענינים של גלות וגאולה וקיצוץ גלויות שידע שהוא מהקצ"ה, הלא המאמינים יודעים שגם צשאר דברים כל הנעשה הוא מהקצ"ה והוא אחד מיי"ג העיקרים לידע שהוא לצדו ית"ש עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. וכתב הרמב"ן בסוף פרשת צח חלק בתורה משה עד שנאמין צכל דבריו ומקרינו שכלם נסים אין בהם עבז ומנהגו של עולם צין ציחיד צין צרצים. וכן הרמב"ם ז"ל צאגרת תימן פ"י הכתוב ואם תלכו עמי קרי דר"ל שיחשבו שיש מקרה צלא השגחה, וכ"כ גם צספר המורה, וא"כ תימה מה שדרשו חז"ל ציתורא דקרא לידוע חדע דקאי צפרעויות על אלו הדברים

גילו והיו' מכלך דרכי הנצואה בקדושה וצפרישותה, מעמידין אותו על חוקתו, וכן האריך עוד צפ"ח שם שכל מיני מופתים אינם דברים צוררים להאמין בם שגם במרע"ה לא בשביל המופתים האמינו בו, וכל האחות שעשה משה במדבר לפי האורך עשאה, לא להביא ראיה על הנצואה, אבל האמונה במרע"ה הי' בשביל שצעיניו ראינו במעמד הנבחר כמו שנאמר הנה אנכי בך אליך בעצ הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם כך יאמינו לעולם, מכלל שקודם דבר זה לא האמינו בו נאמנות שהיא עומדת לעולם. והאריך בזה שלא להאמין לשום אות או מופת לשנות ח"ו ממה שמבואר בתוכ"ק. ולשון הסמ"ג בהקדמתו לם' העשין אמר לו הקצ"ה למשה בתורה שאני רוצה ליתן ליני רוצה שיאמינו כך ע"י אות או מופת אלא ע"י שישמעו באזניהם שאני מדבר עמך ולכן עשה הקצ"ה את הדבר הזה שכשיבאו ישראל בגולה אם יאמר להם עכו"ם או ישמעאל לעזוב תורתם ויתן להם אות או מופת, יכולין ישראל לענות לו אפילו תרצה אותות ומופתים כמשה בן עמרם לא נאמין אותך בחילוף תורתינו, אלא אם כן נשמע באזנינו שידבר ה' עמך כמו שדבר עם משה, כי אפילו משה בחירו נאמן ביותו לא רצה שנאמינוכו בתורה אלא ע"י מה ששמענו שידבר עמו וכו'. ולפי שאמרנו שאין להאמין באות או מופת להתליף תורתינו האריך יש לו יכולת לעשות אות או מופת, שנאמר כי יקום בקרבך וגו' ונתן אליך אות או מופת וגו' וזאת האות והמופת וגו' כי מנסה ה' אלקיכם אחכם, הרי פי' לך שזה האות והמופת אינו מכה ע"י שלו, אלא הקצ"ה עושה זה האות לנסות בו את ישראל יעו"ש. ובעין זה כתבו כמה ראשונים ז"ל, וע"י עוד ברמז"ן וספורו פרשת ראה.

אותנו הכתוב לידע זה בידועה ברורה שאם צוה לוקחין מעלמם שלא כדת הוי ודאי מינות וכפירה גמורה ר"ל. ושפיר מפרש בזה הכלי יקר שאי אפשר להתחיל התורה ערם שיהי' לנו ידיעה ברורה בזה.

ומיושב הלשון שאמרו חז"ל עזרו על הקץ ועזרו על השבועה שחלקן בתרתי כי באמת העברה על הקץ הוא בעלמנו איסור גדול וגורא, מלבד איסור השבועה כי הוא לגמרי נגד האמונה כמבואר. ומיושב גם מה שאמרו במכילתא על זה ובתורתו מאנו ללכת כי אי אפשר להתחיל בתורה בחוששם ללכת בעלמם מהגלות כמפורש לעיל. גם י"ל דבר עמדו הראשונים ז"ל כמה שנאמר אנכי ה' וגו' אשר הולאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתי שמים וארץ, ות"י שבריאש שמים וארץ לא נודע לפני אדם אלא לחכמים גדולים, אבל ביו"ט ידעו הכל את מעשה ה' כי נורא הוא והוכרחו להתחיל התורה בזה, ע"י ראב"ע ושאר ראשונים ז"ל. וא"כ לפי דעת בני אפרים שכלבו מעלמם ערם שהי' ההתגלות הנורא בגבורת ה' לא הי' בזה יסוד להתחלת התורה שכל התוכ"ק מיוסדת על יליאת מצרים, כמו שביאר הרא"ה בספר החינוך כ"פ ובשאר ספרי"ק, ולכן אמר על זה ובתורתו מאנו ללכת, שא"א לבוא לקבלת התורה לפי דרכם שאפשר ליקח גאולה מעלמם. ובגאונה העמידה שזיליאת מצרים יהי' עפל, ואית מאן דאמר שיתבטל לגמרי הזכרת יליאת מצרים, וע"כ שיהי' זו התגלות להוראת אמונה יותר מבזיליאת מצרים, דאל"כ האריך אפשר שיתבטל יליאת מצרים מה שממנה בא עיקר האמונה בתוכ"ק. ועכ"פ מי שחושב שאפשר להתעלם וללאח מן הגלות מעלמנו ובידינו הוא, הוא נגד האמונה בהש"ת ובתורתו הקדושה בתכלית.

מו

גם שם באגרת הימן שכתב הרמז"ם ז"ל נגד משיח שקר שהי' אז, ואמרו עליו שהוא עושה מופתים נוראים ומשכו אחריו תרצה מהעם גם מחכמי ישראל, ולבסוף שפע עליו הרמז"ם ז"ל כי לא בזדון ובקלות ראש אמר שהוא משיח אלא שהשתטה ונפסד ליורו ורעיונו יעו"ש. וחזוין בזה שאף איש משוגע יוכל לפעול בדמיונות שוא שיאמרו עליו מופתים נוראים. ואי אפשר לומר שהי' ע"י כישוף שהרי כתב עליו הרמז"ם ז"ל שלא הי' בזדון ובקלות ראש, ואלו הי' מכסף

והנה אנו רואים בדברי הרמז"ם ז"ל כמה מקומות שהי' מתירה מהסומכים על המופתים וערר לבאר בהלכות יסודי התורה פי' ז' שלא כל העושה אות או מופת מאמינים לו שהוא נביא שאפשר שיעשה אות ומופת ואינו נביא וזה האות יש לו דברים בגו אלא באדם שהיינו יודעים בו מתחלתו שהוא ראוי לנצואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני

אין לך זדון וקלות ראש יותר מזה. וזהו יסודי החורה
 כתב כמה פעמים שמופתים אפשר שיבי' בלע וכישוף,
 ובמקום אחר כתב שמופתים אפשר שיש דברים בגו,
 ומזה משמע שכיוון על דברים אחרים שאינן כישוף.
 וכן הוא בספורנו פרשת ראה. ובגמרא ע"ז דף י"ד
 טרה ליישב המופתים שנעשים לע"ז עד שלבסוף
 הוכרח לומר שהוא נשציל שבצא ליעמא פותחין לו,
 ואלו הי' ע"י כישוף מעיקרא לא קשה מידי שכבר
 נודע שהי' כה לכשפים עד שאמר חז"ל שמכחישין
 פמליא של מעלה ר"ל כחות העליונים במערכת השמים
 לשנות הטבע. והראש"ע כתב בפרשת ראה עכ"כ וצא
 האות והמופת וגו' כי מנסה הי' וגו', בעצור שעצו
 ולא המיתו ונסיון הי' להראות זקת המנוסה ומצואר
 בלשון זה שני ענינים: הא' שבעצור שהניחו את
 המדבר נגד האמונה לכן צא עליהם העונש להציאם
 לידי נסיון במה שצא האות והמופת, והב' כי ע"י
 נסיון נחראה זקת המנוסה.

ושמעתיו שיש מי שפ"י הכוונה בדברי הראש"ע
 בעצור שעצו הי' ולא המיתו ופי' זה הוא
 דבר שאין לו שחר כי מה שאה"כ כי מנסה הי'
 אלקיכם אחכם הוא טעם על מה שאמר וצא
 האות והמופת כמו שכתבו כל המפ"י והאיך תאמר
 שבעצור שעצו הי' ולא המיתו עשה עוד יותר שהליתו
 גם צדיחת אות ומופת ואין זה נתינת טעם כלל
 ובאמת מה שעצו הי' ולא המיתו ע"ז אין לריך
 נתינת טעם כי כך המדה ברובא דרובא שאין הקצ"ה
 מעניש את הרשעים תיקף אלא מאריך רוחי וגבה
 דילי, ואמ"כ ומשגם לשנאיו אל פניו, ונמרוד הי'
 יותר מאחש"ה שהרי נמרוד הי' מלך והמריד כל
 העולם כולו נגד הקצ"ה עוד ערס שגולד א"א ע"ה
 וכשנסחלק א"א ע"ה עדיין הי' נמרוד חי אלא שעשיו
 הרגו אח"כ, אלא שעל אותה ההלכה שיש לו כ"כ
 להראות אותות ומופתים זה לריך טעם ואין זה דברים
 של טעם בעצור שעצו הקצ"ה ולא המיתו אצל מה
 שעצו אותו ישראל ולא המיתו זה הוא נתינת טעם
 על ציאת האות והמופת כי לריכין לעשות כדת וכהלכה
 כמו שאה"כ אח"כ והנציא ההוא או חולם החלום
 ההוא יומת כי דבר סרה, שהיו לריכין להמיתו תיקף
 על חלומותיו ועל דבריו ערס שצא האות והמופת

והי' נחצטל כמו אצל כיון שהניחו אותו הוא מוסיף
 והולך בהסתה וזה נותן הלאכה למעשה שטן, אף כי
 באמת ללדיק גמור העומד בנסיון הוא לו לטובה כי
 צדק נחראה זקת המנוסה אצל אנו מתפללים בכל
 יום ואל תביאינו לידי נסיון כי רבים נתפסים ואינם
 עומדים בנסיון וצפרט בנסיון המגיע לכלל ישראל כמו
 האותות והמופתים של נציאי הטבע היא צרה גדולה
 לישראל כי רבים חללים הפילו ועלומים כל הרוגייהם
 כאשר אנו רואים בעו"ה ועון הדור גרם שהגיעו
 אלינו נסיונות עלומים כאלה. והראש"ע כתב בלשון
 שעצו ולא המיתו כי אקרא קאי דמיירי צעת שיד
 ישראל תקיפה כמו שסיים הכתוב והנציא ההוא וגו'
 יומת וגו' אצל כשאין יד ישראל תקיפה עכ"פ החיוב
 להרחיק מהם כמעטוי קשה ומכש"כ שלא ליתן להם
 אחי חזוק ח"ו אצל כששותקין על דברי מסיתים
 ומדיחים בשתיקה כהודאה וק"ו אם נותנים להם גם
 חזוק דיבור או במעשה או בציחה תנועה מליתים
 מעשה שטן אף להראות אותות ומופתים ולריכין לרחמי
 שמים, אוי לנו שככה הגיע דורינו שכמעט רובם
 ככולם מקבלים דברי מסיתים ומדיחים ונותנים בצהבה
 רשות זה לזה ושענה נגה. השי"ת ירחם ויוליאנו
 במהרה, מאפלה לאורה.

ובספר חסידים סי' נ"ט כתב להזהיר מאוד על הלאו
 ללא תנחשו, והביא כמה ניחושים שנוהגים בני
 אדם, כמו אם רואין אש וגחלת בוערת מעומד אומרים
 יהי' לנו אורת, ואם תכזיבו צמים יפול האורה צמים,
 וזהו ניחוש שאסור, ואמת וליצ הדבר, כמה בני אדם
 ניסוהו, אך הוא השטן הוא המתעב אותם כשרואה
 השטן שזה מנחש ואומר יפול האורה צמים, אז אומר
 השטן אלך ואפיל האורה צמים להטעות זה להיות
 לסימן צידו לנחש לעולם, עכ"ל. וחזיקן בזה שאף כדי
 להכשיל אחד מישראל בלאו גרידא של לא תנחשו, הולך
 השטן להפיל בחוץ אורת צמים, ובאורה הזה אינו יודע
 מאומה מה זה ועל מה זה נפל צמים צחנם בלא דבר.
 גם אותו המנחש אינו עושה שום פעולה ואינו מכשף כי
 לא דבר שם בספר חסידים ממכשפים אלא מלאו ללא
 תנחשו גרידא שרגילים בני אדם לעצור דיבור בעלמא,
 והשטן מכריח כ"כ לעשות מעשה שציל להכשיל אחד
 מישראל בלאו שאין צו מעשה אלא דיבור, ומכל שכן

שטן לכוח צו לצות הישרים והתמימים לידע ולהודיע
 לדקתם ותמימותם, עכ"ל בקולור, יעו"ש שהאריך
 עוצא. ועכ"פ חזין כ"מ בדברי הרמב"ם ז"ל שהי'
 מפתח לעשות יסוד מן מופתים וכמ"ש הגר"א ז"ל
 בם' אדרת חלוי' פי' ראה עכ"כ כי יקום בקרבך וגוי'
 ונתן אליך אות או מופת דמופת הוא שינוי הטבע
 והוא לשון פיתוי כי שינוי הטבע מפתח לב האדם
 להאמין דברי המפליא לעשות.

מו

ובבר היו כמה נביאי הטבע ומשיחי שקר שהטעו את
 העולם במופתים, ועשו חורבנות גוראות עד
 שזמן רב לא הי' יכולת אף בידי גדולי הדור האמיתים
 להגיל את העם, ומכש"כ דור יתום שא"ל אף
 למופתים אלא אפילו בשקרים גלויים השטן מבחמא את
 בעיניו שיבי' להם דמיונות כוזבות כאלו הם מופתים,
 וזה סגיו להטעות את כל העולם מדרך האמת. וגדולה
 מזו מנינו אף דבור המדבר שהי' דור דעה וכשהטעו
 אותם השטן בחטא העגל אה"כ שאמרו כי זה משה
 האיש, ופירש"י ז"ל כמין דמות משה הראה להם השטן
 שנושאים אותו באוויר רקיע השמים, וזה הי' שקר
 גמור שלא הי' ולא נברא כי מרע"ה הי' עם הי' בשמים
 למעלה מכל המלאכים ושרפים לקבל תוכי"ק, אעפ"כ
 כל העם ראו צעיוניהם דמות נורא ע"י שהראה להם
 השטן שקר גדול כזה, ואהרן ושבע לוי וכל אותם
 שלא נמשכו אחר השטן ידעו האמת שהוא דמות שקר
 ואין צו לא מיני' ולא מקלחתו, אבל לא יכלו להגילם
 באמנם כי הוא זה שרואים צעיוניהם מה שהשטן
 מראה להם, עד שצא מרע"ה ונתגלה האמת.

מח

ובפרקי דר"א פי' מ"ח ססוד הגאולה במגרים נאמר
 לברת צח אשר וכשצאו משה ואהרן אלל זקני
 ישראל ועשו האותות לעיניהם הלכו ישראל אלל סרה
 צח אשר ואמרו לה צח איש ועשה אותות לעינינו כך
 וכן, אמרה להם אין באותות הללו ממש. אמרו לה
 והלא אמר פקד פקדתי, אמרה להם הוא האיש שעמד

כשהשטן צח להכשיל את כלל ישראל צעיקי האמונה
 ולעכב ח"ו את גאולתן שנגד זה הוא כל מלחמתו
 הענומה, שצודאי עושה מעשים אשר לא יעשו להטעות
 את ישראל באופנים נוראים ר"ל.

ואמרו חז"ל בחולין דף מ"ג על מה שנשאר חיוצ
 בחיים אין מחכירין מעשה נסים. וגדולה מזו
 אמרו עוד (בבא בתרא דף ע"ז ע"א) קשה לערו של
 שטן מנערו של חיוצ, משל לאומרים שבור את הכחית
 ושמור את יינה, והרי שיש להשטן כח לעשות נסים
 גדולים מאוד. ובמדרש רבה אלל דור הפלגה עה"כ
 וימלאו בקעה ר"כ אמר וימלאו אם לללים הוא ילין,
 וביאר שם ציפ"ת שהי' מליאה ממש שמתחלה לא
 היחה בקעה גדולה זו ולשעה עשאה הי' כמו שיקרה
 לפעמים שמתחדש בקעה במקום הר וגבעה ע"י רעש
 שיצקע הבר ועשה זה להם הי' משום אם לללים הוא
 ילין כי בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ולזה
 עשה הי' מקום באופן שהי' מקום לרעתם, עכ"ל.
 וצודאי שכ"ז נעשה ע"י השטן המפתח אותם ומאחו
 לא תלא הרעות אלא שהקב"ה נותן כח להשטן לעשות
 נוראות ולכן נברא כמו שדרשו חז"ל מהקרא דאם
 לללים הוא ילין צא לעמא פותחין לו, וכחצ הגב"ק
 היעצ"ן זלה"ה בספרו מגדול עוז בעלית היראה
 נגזך כ"ג ח"ל בקולור: אל יפול לב אדם עליו
 בראותו דברים זרים לעצב ופלאים ודוגמת נסים
 נעשים לפעמים ע"י מסיתים ומדיחים ואפיקורסים
 כמש"ה כי יקום בקרבך נביא וגוי' ונתו אליך אות
 או מופת וצח האות והמופת אל תפנה אל המעשים
 המתמיהים בהם ואל יתלש לך באמונתך מחמתם ח"ו
 ככתוב אחרי הי' אלקיכם הלכו אותו תיראו וגוי' ואל
 יכנס בלבבך מורא זולתו ואיך רריך לחקור ולהפש
 איך ומח נעשו הדברים המזהילים אם בכשוף וכי'
 אלא אפילו אם ברור לך הדבר שנעשה בדמות נס נקי
 מכל חשד ערמה מכ"מ אל יפוג לבך ולא יסוג אחור
 ואל תשגיח בכל האותות והמופתים שיעשו מסיתים
 ומפתים להניח לבבך מדרך תורתך וכי' כמ"ש ח"ל
 אפילו אם מעמיד נביא חמה באמצע הרקיע כיהושע
 בן נון אל תשמע לו לעבוד ע"ז או אפילו לבטל את
 אחת מתוכי"ק שכן כתוב כי מנסה הי' אלקיכם אחכם
 לפיכך ודאי מסייעין לפעמים מן השמים להגליח מעשה

כמבואר. ואף שהציון גם בספר היד שיהי' אית פלאי שהרי כתב שיהי' בציונה קרוב למרע"ה ועוד שאר עניינים פליאוס, אבל עיקר היסוד העמיד על מה שכל ישראל יקיימו כל התורה כולה, הלאוי שמכב לראות זאת בעיניו במהרה. וזה הוא הסימן לא זולת, וע"כ אחר שכתב הרמב"ם ז"ל שאינו תלוי במופתים סיים ועיקר הדברים ככה הן שהתורה הזאת חוקי ומשפטי לעולם ולעולמי עולמים אין מוסיפין עליהם ואין גורעין מהם, כי אם נחשב שתלוי במופתים אפשר להתפתות במה שמצוי ח"ו איה הוספה או גרעון בתוכ"ק, וזה שכל ישראל יעשו חשובה ויחזרו לקיים כל התורה כולה ערם הגאולה הוא מבואר בתוכ"ק ואי אפשר שיחנה.

מב

והנה המהר"ל מפראג ז"ל בצהרה שלו כתב בעטם פתיחת הדלת קודם שפוך חמתך ודחה כל העעמים שפירשו ציה, אלא האריך בעטמה דהך מנהגא דכיון שצא לעורר אז רחמים וראון לגאולה שלימה, לפיכך חנו חייבים להודיע לזנינו ולפרסם מה שקבלה זידונו מן הנציאים שערם שיצוא הגואל יקדים אלי' הנציה לזכר הגאולה כמו שהוא בפסוקים, וע"כ זה האות שהוא הגואל והרי זה יסוד אמת ועיקר גדול לאמונת ציאת המשיח שאנו מצפים עליו למען לא נפול ברשת אחיה משיח שקר ולפיכך נוכחין כאן לפתוח הדלת לכבודו של אלי' הנציה וגם למוצא לכבודו כוס מיוחד כוס ישועה של הגאולה הכל כדי לפרסם בפני בני ביתו ולהודיעם שהגאולה תלוי ציאת אלי' הנציה מקודם לזכר הגאולה, ועיי"ש שהאריך בזה וסיים שהוא טעם נכון וצדור מתוק מדבש במנהג פתיחת הדלת. ומבואר בזה דעתו ז"ל שהסימן הצדור לידע אם היא גאולה הוא מה שאה"כ הנה אנכי שולה לכם את אלי', ואך בזה יתודע אם היא גאולה אם נראה שצא אלי' מקודם לזכר הגאולה. אמנם הרמב"ם ז"ל אין דעתו כן שהרי כתב בסוף הלכות מלכים פ"ב שהוא פלוגתא בין החכמים שיש אומרים שקודם מלחמת גוג ומגוג שהוא בתחלת ימי המשיח יצוא אלי', ויש אומרים שקודם ציאת המשיח יצוא אלי', ואין בזה הכרע, א"כ לפי דעתו ז"ל היא פלוגתא אם יצוא

לגאול ממלרים, שכן שמעתי מאבא וכו' ועיי"ש. והוצא זה בקלרה בתום מס' סוטה דף י"ג ע"א, וכחצו לפי שכבר נכשלו על ידי בני אפרים שיצאו לפני הקץ לכן הלכו להתיעץ. ומבואר מזה שאף משה ואהרן שהשכינה שורה על פניהם ועשו כל האותות לעיניהם, עם כל זאת אמרה סרה שאין בהם ממש עד ששמעה הסימן המקובל מהאבות, והלא לא אמרו להם משה ואהרן שיעשו מלחמה נגד המלריים או שום פעולה אחרת, אלא צאו בצלוחת מהקב"ה שישלח מכות ופלאות על המלריים, ועיי"ז הוא בעלמנו ישלח אותם אח"כ, כמבואר בקרא, וא"כ אין לך ראייה גדולה מזו לאמת דבריהם, עכ"ז אמרה שלא להאמין בגאולה מיוחד מכשול של יציאה לפני הקץ, ואין לנו בזה דרך אחר אלא מה שמקובל מקדמאי, לא זולת.

ובגאולה העתידה אמרו חז"ל במדרש תנחומא פ' אחרי עה"כ ישראל נושע ב'ה' תשועת עולמים, לשעבר לא היתה גאולה שלימה לפי שהי' ע"י זכר ודם, אבל לעתיד ישראל נושע ב'ה', הוא בעלמנו יגאלם ולכן תהי' תשועת עולמים. וכן אמרו עה"כ ופדווי' ה' ישוּבון וגו' ואומר הכתוב אני ה' בעתה אחישה אני ולא אחר, ואין לריך להאריך כ"כ בכמה קראי ומאמרי חז"ל המפורשים בדיח שהגלות והגאולה הם רק צידי הקב"ה והוא בעלמנו יצוא את הגאולה בקולי קולות כז"ל. ולא יוכל לחשוב שנעשה מעלמנו גאולה אלא הכופר בתורה ובאמונה, והזמן סתום וחתום ואין לחנו יודע עד מה. אבל דברי חז"ל צדורים שעכשווין אין הדבר תלוי אלא בחשבה. גם ראה הרמב"ם ז"ל מבואר ומפורש בקרא כז"ל ולכן בסי' היד שדרכו לכתוב בקיטור נמנץ עיקרי הדברים שצריך לידע לא ראה להעמיד יסוד הידיעה במלך המשיח על מופתים שהוא דרך שאפשר להציא לידי עעוטים נוראים כנ"ל. ובמס' תמיד דף ל"ב ע"א שא"ל שטנא נח, כתב שם צפי' רבינו גרשום ז"ל כלומר אל תחמה ע"ז שהשטן הוא נוטף שמחעה אותם ונותן להם גאולה ולבסוף יורידם לגיהנם, עכ"ל. והרי שהשטן מטעה שיצוא גאולה. ולכן העמיד הרמב"ם ז"ל היסוד הראשון שיהי' הוגה בתורה ועוסק במלות כדוד אציו כפי תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ויבין כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וזה דרך צעום

אלוי קודם ביאת המשיח או אח"כ קודם מלחמת גוג ומגוג, ואי אפשר ליתן צוה סימן.

ג

וגחזי חן שורש פלוגתתן מקור מקומם בדברי חז"ל. הנה לכאורה דעת המהר"ל מפרה"ג ז"ל ברורה בגמרא עירובין דף מ"ג בהריני חזיר ביום שזן דוד בא מותר לשחות יין בשבתות וימים טובים, דכיון דאמר קרא הנה חזירי שולח לכם את חלי, מדלג אחא חלי מאתמול אי אפשר שיצוא משיח, וכן ביום אי חלי חס יש תחומין למעלה מעשרה שיוכל לצוא בשבת שלפניו. נמצא לפי שקלא ועריא שבסוגיא זו שהוא ברור להלכה להחזיר חזירות על יסוד זה שאי אפשר שיצוא בן דוד אם לא בא חלי ביום שלפניו, וכרי הוא סימן ברור. וכן מפורש בפ"י הראב"ד במשנה סוף עדיית שאלוי בא לעשות שלום בעולם, ופ"י שם הראב"ד שיצוא לעשות שלום לישראל מן האומות ולבשר אותם על ביאת הגואל, וזה יום אי לפני ביאת המשיח. וכן נראה שם מלשון הרמב"ם ז"ל בפ"י המשנה שכתב לפי משנה ספר צביאת המשיח ולשון התורה ושז הי' וגו' ומל הי' וגו' והגיד להם ג"כ מפי הגבורה בהקדמותיו וסיבותיו ושיקדים אותו האיש ליישר לו הארץ והוא חלי. וכן מצוה צחוס' יו"ע סוף מס' עדיית שיצוא חלי קודם ביאת המשיח, ומלשון הגמרא שבת דף ק"י"ח בא חלי להליל מחבלי של משיח יעיי"ש. ובחגגו"ס יונתן ריש פרשת פנחס כתב על פנחס וייחי בחיי עלמא למצבא גאולתא, כי פנחס זה חלי.

עירובין ז"ל שלא יצוא חלי חלי יום אי קודם, דבחד בשבת חסור מספק אם יש תחומין למעלה מעשרה, ויוכל לצוא בשבת, והקשו שם בתוס' דילמא חלי צערב שבת ויבשר בשבת ותי' דקרא הנה חזירי שולח לכם את חלי הנביא לפני צוה יום הי' משמע ביום שבה יבשר. וכן משמע גם מדמותה בשבתות וימים טובים שאי אפשר לצוא צערב שבת ולא אמרין שהוא בא עוד קודם ערב שבת, ועכ"פ זה ודאי שביאת חלי יהי' קודם.

ומבואר גם בנתא דבי חלי חלי עלמא אמר כן, והוא בסדא"ר פ' י"ח, והוצא גם בתוס' מס' צבא מליעא דף ק"י"ד ד"ה מכו שנתלקו החכמים מהיבין חלי בא חס מזרעה של רחל או מזרעה של לאה, עד שהן חולקין ואומרים זל"ז באתי אליהן ועמדתי לפניהם ואמרתי להם רבותי חין חלי בא חלי מזרעה של רחל וכו', ואמרנו לי ולא כהן אחי, ולא כך אמרת לאשה האלמנה עשי לי משם עיגה קענה צראשונה והולאת לי ולך ולבנך תעשה באחרונה, ופ"י בתוס' לפי שהיה כהן היה רוצה ליעול חלה בתחלה, ואמרתי לכן אותו תינוק משיח בן יוסף היה ורמז רמזתי לעולם שאני בא תחלה ואח"כ יבא בן דוד, יעיי"ש בסדא"ר ובתוס' הכ"ל. עכ"פ מצוה שם בהדיא חלי בעלמא אמר כן שיצוא הוא קודם לביאת בן דוד, חלי שצירושלי מס' שבת פ"א הלכה ד' ומס' שקלים פ"ג הלכה ג' איתא שאלוי יצוא לתחיית המתים, וזה ודאי אחר ביאת המשיח, וא"כ משמע שגם ביאת חלי יהיה אחר ביאת המשיח, ואולי אפשר לקיים שניהם שיהי' שליח מהשי"ת ערס הגאולה ושז אח"כ יהיה השליח גם לתחיית המתים, גם בקרא דלפני צוה יום הי' אפשר לומר דתרתו משמע. עוד אפשר עפ"י מה שכתבו שיהיו שני זמנים לתחיית המתים, דהלדיקים הגדולים יעמדו תיכף בעת ביאת המשיח, והתחייב שיהיה אח"כ הוא תחיית המתים כללי לכל העולם, וכבר האריך צוה ה"פ חו"ר בצראשית רבה פ' כ"ו שהביא כמה מאמרי חז"ל שיהי' תח"מ צבתחלת ימות המשיח וכן כמה מאמרי חז"ל שיהי' תח"מ מאוחר הרבה אחר ימות המשיח, וכתב אח"כ שלפי דברי העיקרים והראב"ע שהלדיקים הגדולים יעמדו בתחלת ימות המשיח ומה שאמרו שתח"מ יהי' מאוחר זה קאי על

ובבב"ד רבה פרשת שמות פ"ג ס' ו' עכ"כ חזירי שנתחייב ירדו ישראל למצרים, שנאמר חזירי חרד עמך מצרימה ובחזירי חזירי מעלה חכס, וסימן לגאולה האחרונה שבחזירי חס מתרפאין ועתידין להגאל, שנא' הנה חזירי שולח לכם את חלי חלי וגו', וככה יש מאמרי חז"ל ברבה, חין מספר"ש מצוה חלי יצוא לבשר הגאולה ערס ביאת המשיח, ובפסיקתא דרב כהנא פ' ל"ו ס' ד' כתב יתיר ששלשה ימים קודם ביאת המשיח בא חלי ועומד על כרי ישראל, חמס בגמרא

תחיי כוללת לכל ישראל בזה ידקו יחד המדרשים הסוברים בתחיי לימות המשיח והסוברים אחר ימות המשיח ועיי"ש.

המדבר יעמדו בתחיי ערם ביאת המשיח צעת שיעמוד משה.

ויש לומר דמה שהקדים צש"ם תחייית המתים לביאת המשיח קאי על אוחה התחיי, ויש לפרש בזה גם לשון הירושלמי. והסמ"ג בהקדמתו על ספר העשין כתב שלח להם הקצ"ה ביד מלאכי שהוא אחרון לכל הנביאים ואומר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' וגו', כלומר הוא אחרון לכל הנביאים וממנו עד שיעמוד אליה לא יהיה נביא ועיי"ש. וא"כ ברור שהחליט שאליה יבוא קודם ביאת המשיח, שלדעת הרמב"ם שהוא פלוגתא אפשר שיבוא משיח קודם ואח"כ אליה. וא"כ כיון שלכתב הרמב"ם ז"ל שהמלך המשיח יהיה גדול בצבואה יותר מכל הנביאים עד קרוב למרע"ה, גם באגרת תימן כתב שזה ברור שערס ביאת המשיח תחזור הצבואה וא"כ אי אפשר לומר בצוונת דברי הקרא שלא יהיה נביא עד אליה כיון שאפשר שהמלך המשיח שיהי נביא גדול יהי קודם, וע"כ שהסמ"ג לא נסתפק בזה והחליט כן בפירוש הקרא, ואנו אומרים צפייט איש פקיד על כל צעורות עובות, שבדואי נכללה בזה גם צעורת הגאולה ערם ביאת המשיח כדעת המהר"ל ז"ל.

וכן כתב הרדב"ז בתשובה ח"ב סי' תתל"ט צש"ם הריעב"א שהביא כן צש"ם רצותיו והאריך עוד הרדב"ז צח"ג סי' תרמ"ד שהיא תשובה חלק ס"ע וכתב שם שזה מוסכם דתרי תחיות יש, וכן כתבו עוד כמה ראשונים. וכן נראה מלשון הש"ס צבא מליעא דף פ"ה צבאי עובדא דר"ח וצניו דאחתינכו רבי בשביל שאמר לו אליה שיכולין להביא את המשיח בתפלתן, ואמרינן החס כי מטא למימר מחיי המתים רגש עלמא ואתא אליה לטורדינהו, ואינו מוזן לכאורה כיון שבאו להתפלל על ביאת המשיח למה רגש עלמא צמחיי המתים שהוא מאוחר הרבה שנים אחר ביאת המשיח ועדיין לא התפללו על ביאת המשיח והמהרש"א העיר בזה וכתב שאפשר שזכו התחלת התחיי כי כן מלינו צמתים שהחיי יחזקאל ויהי קול בהנבאי והנה רעש. אבל עדיין אינו מוזן השייכות בזה לביאת המשיח. אמנם לפי ה"ל דתרי תחיות יש והתחיי הראשונה קשורה עם ביאת המשיח א"כ הוי התחיי הראשונה ענין אחד עם ביאת המשיח.

נא

ואפשר לומר צעת הירושלמי דקאי על תחייית המתים הראשון שהוא יחד עם ביאת המשיח, וכן משמע בגמרא סוטה דף מ"ה שאמר עד עמוד הכהן לאורים ותומים כאדם שאומר להצירו עד שיחיו מתים ויבוא משיח, הנה הקדים תחייית המתים לביאת המשיח וזה ודאי אי אפשר שהרי מצוה צממה מקומות שתחייית המתים יהי אחר ביאת המשיח, ולפי ה"ל אפשר לומר דקאי על תחייית המתים הראשון. ומצוה צמדרש רבה סוף פי' עקב שאמר הקצ"ה למרע"ה חייך כשאביא להם את אליה הנביא שניכס צאין כחתה, וא"כ יעמוד מרע"ה מקצרו ערם ביאת המשיח כי יבוא עם אליה. וגם מצוה צמדרש רבה סדר ואחחן פי' צ' סי' י' שלכן נשאר משה צמדבר כדי שיעמדו עמו דור המדבר בתחייית המתים והוא צא צראשם שנאמר וירא ראשית וגו' ויתא ראשי עס, וא"כ כיון שא"א לדור המדבר לעמוד בתחייית המתים אלא ביחד עם משה, א"כ ע"כ שכל דור

אמנם הרמב"ם ז"ל שכתב צה' מלכים שיש בזה פלוגתא, נראה דלשיעתו אזיל שפסק בהלכות נזירות פי"ד הלכה י"א באומר הריני נזיר ציום שצן דוד צא שמוחר צשבחות וימים עובים צשביל שספק נזירות להקל, והוא ספק אם יבוא צצבת או ציום טוב. ותמה עליו הכסף משנה ג' תמיכות, אי שבגמרא אמרו העטם שמוחר צצבת ויו"ע צשביל שאין אליה צא צערב צצת, ולמה צציק העטם המצוה צגמרא וחידש עטם מדנפשיה צשביל שספק נזירות להקל, גם קשה דצגמרא אמרו שהוא ודאי שאינו צא צצבת ויו"ע צשביל שאין אליה צא צערב צצת והוא כתב דהוי ספק, עוד קשה דצגמרא אמרו צפירוש צזה ספקו להחמיר והוא פסק צזה ספק נזירות להקל. ותי' צכ"מ דהך אחיה כר"ש דספק נזירות להחמיר, לכך הוכרח לומר העטם שכבר מוצטה להם לישראל שאין

זיאת המשיח, הלא מצוה צפירוש דדברי הרמז"ם ז"ל בכלכות מלכים שיעקר הענין אם יבוא אלי' קודם זיאת המשיח או אחריו היא פלוגתא בין החכמים ואין צוה הכרע, וא"כ כל אותה השקלה ועריה שזמס' עירובין להחיר זיירות בשבת ויו"ט מטעם שהוא הכרח שיבוא אלי' קודם חלוו בהך פלוגתא שלא ראה הרמז"ם ז"ל זה שום הכרע, ולמאן דאמר שאין אלי' צוה כלל קודם זיאת המשיח הלא אחריו אין שום מקום לכל אותה השקלה ועריה אלא היא מוכרחה לתרן הברייתא למ"ד ספק זיירות להחמיר, אבל למ"ד ספק זיירות להקל אין הכרח ליכנס פלוגתא זו, ולכן הרמז"ם ז"ל שכבר פסק בפ"צ דזיירות כמ"ד ספק זיירות להקל כחז גם בהלכה זו מה שהחליט להלכה, ולא מה שהיה פלוגתא שאין צידו הכרע, וזה תי' מספיק בלי שום פקפוק.

אמנם עדיין לא ידענו המקור שמאל הרמז"ם ז"ל פלוגתא צוה, כיון שסתמיות הסוגיא בש"ס הוא שעי"כ יבוא אלי' קודם, ואין רמז בש"ס שיחי' פלוגתא צוה, ואף דבספק זיירות לא קיי"ל כאותה הסוגיא, אבל במה שהחליט שם דעי"כ יבוא אלי' קודם לא מצינו דפליגי גם צוה, דכלל גדול הוא בכל הפוסקים דאף במ"ד ללא קיי"ל כותיה אין זה אלא צומה שמצינו פלוגתא עליו, אבל צומה שלא מצינו שום חולק עליו אי אפשר לנו לעשות מעמנו פלוגתא לומר דפליגי עליו גם צוה. וז"ל החכ"ל סי' קל"ד: ודבר צרור הוא לרגיל וצקי דרכי התלמוד שאין לנו לחדש ולצדות מלבינו מחלוקת בין הנאים ואמוראים, כי אם במקום ובענין שהם חולקים בזדאי לא זולת, וזה אחד מעיקרי ויסודי התלמוד, יעיי"ש, וכן מצוה בכל הפוסקים ראשונים ואחרונים, ואין לריך להאריך צוה.

בב

ולכאורה השנתי דהרמז"ם לשיטתו היה לו ראי' מן הש"ס נגד אותה הסוגיא שההכרח שיבוא אלי' קודם, שהרי הביא ראי' מן כתיבה על עניני המשיח, דאף שנתברר אח"כ שהיה טעות והיה חורבן גדול, מכל מקום מעיקרה מאי קסברי האיך דימה עליו ר"ע וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, וביצי

אלי' צוה לא בערב שבת ולא בעיו"ט, אבל הרמז"ם דפסק כר"י ספק זיירות להקל חו לא לריבין להווא דמוצטע להם שאין אלי' צוה בע"ש ובעיו"ט אלא שאפשר שיבוא בע"ש ובעיו"ט, ואפילו הכי שרי, מטעם ספק זיירות להקל. ועדיין ז"ע כיון דסתמא אמרו בש"ס כבר מוצטע להם לישראל שאין אלי' צוה לא בע"ש ולא בעיו"ט משמע שידעו שיש הצטעה ע"ז, א"כ אף דלמ"ד ספק זיירות להקל אין לריבין לזה, מכל מקום מנין לנו לומר דאותו המאן דאמר פליגי על ההצטעה זו כיון דאין רמז ע"ז בש"ס ויוכל להיות דכולי עלמא מודי דמוחר בשבתות וימים טובים מטעם ודאי ולא מטעם ספק ולמה לנו לעשות פלוגתא חדשה, ועוד שגם בפסחים דף י"ג צברייתא דשורפין תרומות תלויות ביום שלפני שבת ערב פסח ולא חיישינן שמא יבוא אלי' ויטעור, אומר העטם בשביל שדבר מוצטע להם שאין אלי' צוה בערב שבת, ואף דפליגי בעבורות אם ישרפו, אבל בהך דתלויות ישרפו ליכא פלוגתא, וכשאמר לו מהצטעה זו שאין אלי' צוה ערב שבת לא השיב ע"ז דבר. ונראה דליכא פלוגתא צוה.

גם הלח"מ הקשה צוה קושיות אחרות ועיי"ש שתי' שהי' סברת המקשן שאין הכרח שיבוא אלי' דייקא ביום ח' שלפניו אלא יוכל לבוא כמה ימים לפניו, אלא בשביל שאותו המתרן סובר ספק זיירות להחמיר הוכרח לומר שא"א שיבוא אלי' אלא יום ח' לפניו, דא"כ האיך מותר בשבתות וימים טובים, הלא אפשר שיבוא ביום ח' או לפניו, אבל למ"ד ספק זיירות להקל נשאר סברת המקשן שאפשר שיבוא באיזה ימים שלפניו, ומה דמוחר בשבת ויו"ט הוא בשביל דספק זיירות להקל, ויש ספק באיסור תחומין יעיי"ש. ומאלא לפי דבריו אין סתירה ופלוגתא על אותה ההצטעה שלא יבא בערב שבת, אלא הפלוגתא היא באותה הסברה אם הוא הכרח שיבוא דייקא יום אחד לפניו או יוכל להיות כמה ימים לפניו, וזה ודאי אפשר לומר שכבר הבאתי דברי הפסיקתא שמצוה שם שיבוא אלי' ג' ימים קודם.

אמנם לא אדע מדוע נתחבטו צוה כ"כ הלח"מ והכ"מ לצקש פלוגתות חדשות בזמן זיאת אלי' שקודם

ראוי מהס"ד שהיה להם בתחלה. וא"כ לפי דעתו יש משם ראוי גם ע"ז שסברו שאין הכרח שיבוא אלי קודם, שהרי זודאי לא צא אז אלי לבשר שהיא הגאולה, שהרי הוי שקר. א"כ לפי הסוגי' דמס' עירובין לא היה מולאות לחשוב עליו שהוא המלך המשיח, וע"כ דפליגי ע"ז. אמנם קשה לעשות מחלוקת על סוגיא בגמרא שהחליטה להחזיר נזירות בשבת ויו"ט אף למ"ד ספק נזירות להחזיר מעטם זה שהכרח שיבוא אלי קודם מכח אותה הסוגיא דבן כוזבא, שמה שדימו עליו לא היה אלא הו"א בעלמא. ומבואר בגמרא צבה בחרה דף ק"ל ע"ב אין למדין הלכה לא מפי למוד ולא מפי מעשה, וכחז שם הרשב"ם לא מפי גמרא שאם לומד הרב ואומר מהסבר עעמי' דפלוני חכם אין תלמידיו למידין משם הלכה, דשמא אם יבוא לידו מעשה ידקדק יותר ויראה טעם אחר בדבר, ואם יראה רבו עושה מעשה אל יקבע הלכה ככך דשמא טעה בעטם הפסק דין של אותה המעשה. גם הביא שם אח"כ מה שאמרו אין למדין הלכה מפי משנה במקומות שכתבו במשנה הלכה כדבריו אם לאו דפסוק בגמרא הלכה כמותו לא סמכין אפסק דמתניתין, אבל בהלכות בדברי האמוראין ודאי סמכין דכיון שפסקוס וכחצום ר"א ורבינא שהם סוף ההוראה ודאי עלי' סמכין, יעוי"ש שהאר"י. וברש"י נדה דף ז' ע"ב ד"ה הא קמ"ל פ"י דאין למדין הלכה מפי משנה וברייתא ששנוי' בהם הלכה כפלוני שהאמוראים האחרונים דקדקו בעעמי התנאים והעמידו הלכה על צוריה, יעוי"ש שהאר"י. ועיין בתשובת הרדב"ז ח"ג סי' הרמ"ז. ואם כן כיון שהסוגיא בגמרא שהחליטה על האמוראים דוחה אף מה שכתבו התנאים במשנה וברייתא שהוא הלכה ולא נמלא בדבריהם שום חזרה, ומכש"כ זה שלא היה אלא הו"א בעלמא ולבסוף חזרו ועשו מעשה שקטלוהו.

ומה שכתב הרמב"ם ז"ל שדימו עליו כל חכמי דורו שהוא משיח, זה הולך לומר לראייתו כי אפשר שמרבי עקיבא לא היה מביא ראוי, שהלכה כר"ע מהבירו ולא מחביריו, כמ"ש הכ"מ פ"ד מהלכות תפילין ופ"ב מהלכות תרומות, ולכן אמר שגם חכמי דורו חביריו דימו עליו שהוא משיח. אמנם לא מלינו לא בגמרא ולא במדרש מה שאמרו חכמי דורו, ואדרבה

במדרש חיכה פ"ב בפסוק בלע ה' וגו' מבואר שא"ל ר"י בן חורחא, עקיבא יעלו עשצים בלחייך ועדיין משיח לא צא. ומשאר החכמים לא מלינו כלום, אלא בגמרא פרק חלק דף ל"ג דבן כוזבא אמר לכו לרצון אנה משיח, אמרו ליה במשיח כתיב דמורה ודאין, נחזי אכן אי מורה ודאין, כיון דראו דלא מורה ודאין קטלוהו, ונראה שמה למד הרמב"ם ז"ל דמדאמרי נחזי אכן והיו לריבין לנסיון ואח"כ אמר כיון דחזי' דלא מורה ודאין, שמע מינה שערס דחזו אי מורה ודאין שחזו עליו שיוכל להיות משיח. אבל באמת אפשר שאמרו נסיון זה של מורה ודאין שהוא ברור יותר לברר לפני העולם, אף שיוכל להיות שהיו להם עוד עעמים אחרים, או אפשר נסחפקו בעעמים האחרים וזה היה להם ברור יותר.

ובתוספות סוכה דף כ"ד ע"א ד"ה ר"י כתבו הא דבעי למימר בשמעתין ובעירובין וביבטין ובמרוצה עעמא דר"י משום דליח לי' ציריה, אע"ג דחזי בהדיא משום בקיעת הנאד, דכותי' אשכחן עובא שאין הגמרא חושב עיקר אותה טעם המפורש יעוי"ש שהביאו לזה ראיות נכמה מקומות בש"ס, וא"כ בודאי י"ל גם כאן שהי' להם גם עעמים אחרים יותר עיקריים, וכבר הבאתי לעיל מהר"ז שגם ר"ע חזר אח"כ, והובא גם בסדר הדורות, ובש"ס השמיעו לגמרי את דברי ר"ע, ונדע מה שכתבו התוס' ושאר ראשונים שמה צרייתות שנשנו להלכה אלא כיון שהשמיטם הש"ס בודאי שדחו אותם מהלכה שמשדרי הש"ס בררו הכל, א"כ אף שבמדרש נזכר מה שאמר ר"ע בתחלה, אבל כיון שבש"ס הביא דברי הרבנן צבה ולא זכרו כלל מדברי ר"ע, בודאי שאין להביא מזה נגד סוגיא ערוכה שצמח' עירובין שכתבו בהלכה. ובפרט מה שרואין בדברי רבנן שנסחפקו שאמרו נחזי אכן פשיעא שאין ספק זה מוליא מידי ודאי סוגיא ברורה ופשוטה.

ומה שהרמב"ם ז"ל הביא ראוי משם לענין מופתים בחדיד' העולם זה אינו מבואר בשום מקום בגמרא הדיף, וגם דלו יבא אלא ספק שנסחפקו החכמים בתחלה בכן כוזבא שהוא משיח, עכ"פ אינו ברור שיהיה הכרח שיעשה משיח מופתים כאלו, ולכן

משם לענינו כבר נתבאר דסגי ליה אם עכ"פ מידי ספיקא לא נפקא מה שאנו רואין שנסתפקו בו החכמים מתחלה, והביאו לרווחת דמילתא דברי ר"ע שלדעת המדרש אמר כן בפירוש בתחילה, ואף שאין צוה לימוד גמור כמ"ש אבל עכ"פ ספיקא היא ואין אחנו יודע עד מה.

ג' ראה שזה כוונת הראש"ד בהשגתו על הרמז"ם מה שהביא ראי' מצד חזיצת דכיון דקטלוהו רבין אחר שראו שאינו מורח ודאין נתברר דלאו שפיר עבדי ואין מביאין ראי' מן הקלקלה שהיה מכשול גדול כ"כ, ופליגי הרמז"ם והראש"ד בסברה זו אם להביא משם ראי' עכ"פ לעשותו ספק, והוא כעין פלוגתא הראשונים אם להביא ראי' מזדקי. הגם שאינו דומה לגמרי להסם, אלא הוא כעין זה. והכ"מ והלח"מ כתבו בהשגת הראש"ד שמשגי על מה שכתב הרמז"ם שנהרג ומשמע שנהרג ע"י האומות, ובגמרא איתא שרבין קטלוהו, ובתבין שזה פלוגתא בין הגמרא והמדרש, דבמדרש איכא בפסוק בלע ה' וגו' אומר דנהרג ע"י האומות, והרמז"ם הכריע בדעת המדרש אלא שהכ"מ תולה הפלוגתא אם הלכה כשמואל דאמר אין צין עולם הוא לימות המשיח אלא שעבוד מלכותו והרמז"ם פוסק כשמואל, והלח"מ משנה תולה הפלוגתא אם צריך להיות מורח ודאין. והנה מלבד שאינו מוצן כ"כ האך חלוי זה צוה, גם צעיקר הפלוגתא מ"ש הכ"מ דהרמז"ם פוסק כשמואל כבר האריך בלח"מ ה' תשובה פ"ח ה"י בראיות ברורות דע"כ הרמז"ם ז"ל לא סבירא ליה כשמואל, ומה שהביא דברי שמואל הוא רק להביא ראי' מדבריו לפי הענין, ומדשמואל נשמע לרבין יעיי"ש שהאריך בבואורו וסיים שלא הביא הרמז"ם דברי שמואל אלא כדמות ראי' אבל לא דס"ל כותיה. גם דחה עיי"ז דברי הכ"מ שסוף הלכות מלכים.

ר' ז' וה שכתבתי הלח"מ פלוגתא חדשה אם צריך להיות מורח ודאין, כבר הבאתי מהרד"ז והרא"ז שברור צעייניהם שאין צוה פלוגתא, והרמז"ם עלמו באגרת תימן החליט לדבר ברור שהמלך המשיח צריך להיות מורח ודאין. וכפי הנראה לא היה לפני הלח"מ באגרת תימן. גם האך אפשר לדחות דברי הש"ס

אמר שאין להעלות על הדעת ולבטל המחשבות לחות ביאת המשיח במופתים. וכבר ביארתיו באורך עטמו ונימוקו של הרמז"ם ז"ל שהי' מפתח צ"מ להעמיד יסוד על מופתים שיוכל להיות מזה מכשולים גדולים בקיום החורה, ולכן ערר לומר שלא להעמיד יסוד ביאת המשיח אלא על מה שכתחלה יחזיר את כל ישראל לקיום כל החורה כולה, כמ"ש שם בהלכות תשובה, וזה דבר ברור. וכדי לחזק הענין שלא לחשוב שמציאות מופתים כאלו מוכרחים צריכה המשיח לזה הביא הראיה מצד חזיצת עכ"פ אינו מוכרח ואין להעריך המחשבה בדברים שאינם ברורים ומוכרחים, ולא כתב הרמז"ם שלא להעלות על הדעת שיעשה מופתים כאלו אלא כתב שלא להעלות על הדעת שצריך לעשות כי אחנו לא נדע מה שילטריך לעשות, אבל להביא משם ראי' על ביאת אלי' קודם שהוא נגד המצואר צ"מ קשה להבין.

22

ועוד עיין בר"ן נדרים דף ס"ה ובצ"י יו"ד סי' רכ"ח האריך יותר בדין המודר הנאה מהצורו שאין מחירין לו אלא בפניו אם מותר דיעבד כשהחירו לו שלא בפניו. ויש ראשונים שהביאו ראי' מזדקי המלך שהיה לדיק גמור ומהסנהדרין שהיו אז שהחירו לו נדרו שלא בפני נבוכדנאצר, וע"כ כיון שהיה אצלו דיעבד שהיה מצער ביותר הדין דמותר שחי אפשר לומר שלא עבדו בדין, ומה שהכ' לוח עליו והעניינם כ"כ היה צביל שהיה חילול השם, אבל הראש"ד ושאר ראשונים חולקין צוה, ובתבין פוק חזי מה עלתה צו ובסנהדרין שנעשו כ"כ, הלכך אין להביא שום ראי' משם. והרי לדעת הראש"ד וסיעתו אף צלדקי ובסנהדרין שעשו הלכה למעשה שבדאי למדין מהם והעונש אפשר למיתלי בחילול השם כמו שכתבו אחיה ראשונים אבל הם סבירי דכיון שהגיע אליהם עונש כ"כ עבור זה ע"כ שהיה עשות גדול, לכן אין למדין מזה כלל. וא"כ קל וחומר צין חזיצת שבה צביל זה עונש מר כ"כ לו ולכל כלל ישראל שנגדעה אז קרן ישראל כמ"ש צירושלמי שלדעת הראש"ד וסיעתו אין למדין מעבודתו כזו כלל, צפרע שלא היה כמו צלדקי שעשו הלכה למעשה כי לא היה אלא הו"א בעלמא ולא עדיף מכל בני גוויי שאמרנו צמסכת צבא בחרת שאין למדין מרח ומה שרמז"ם הביא

צגמרא שנהרג ע"י רצון, כי אין זה סתירה לדברי הרמב"ם אלא יש לומר שמיג על מה שהביא ראוי מעובדא כזו שנחצרה אח"כ הטעות והנזק שהי' בו. גם הרמב"ם ז"ל לא הביא משם אלא שהוא עכ"פ ספיקא כמה שלא מלינו בש"ס ההיפך, אבל להביא משם נגד סוגיא מצוארת בש"ס להלכה קשה להבין.

שוב ראיתי בצו"פ סוף סי' ק"י שכתב לתרץ דברי הרמב"ם שסובר גם כן שהסדר הוא שיבוא אליו קודם ביאת המשית, כיון שבגמרא אמרו כן וכי דברי הגמרא בכדי נאמרה, אבל יודע מה שכתבו חכז"ל לא זכו בעתה, וכו' אחישיבה, וס"ל להרמב"ם ודאי סדר זתנאי של ביאת המשית הוא שאליו יבוא לבשר ביאתו, רק הכי מילי אם נעשה בעתה, אבל אם זכו שימחר ויחיש גאולה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות לשנות הסדר ואהבה של הקב"ה כי זכות ישראל משנה השורה וכן הן דברי הרמב"ם ז"ל כי ודאי ראוי שאליו יבוא קודם לבשר אבל אין מוחלט כי אולי ירחם ה' להערות על ישראל רוח קדשו לעבדו בכל לבב ואז יחיש הפדות והגאולה למהר ביאת צ"ד מצלי בשורת אליו ז"ל, ומה שהתירו בש"ס בזמירות ולא חשו לאחישיבה, כי היא מילתא דלא שכיחא ולא אסרו בזמירות משום מילתא דלא שכיחא, ועיי"ש שהאריך בפירושה דש"ס מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, ויש לפלל הרבה בדבריו אלא שאין להאריך כ"כ בזה. ועיקר הדבר קשה לפעמ"ד להעמיס בלשון הרמב"ם ז"ל כדבריו, כי מצואר בלשון הרמב"ם ז"ל שהוא פלוגתא בין החכמים בפירושה דקרא דהנה אנכי שולח לכם את אלי' וגו' לפני בוא יום ה' אם זה קאי על יום ביאת המשית או יומי של מלחמת גוג ומגוג, ולדברי הכו"פ אינו סובר שיש פלוגתא אלא היא מילתא דלא שכיחא שינוי סדרה דקרא מחמת אחישיבה עד שלא חשו חכז"ל לזה אף באיסורא דאורייתא של מזירות אפילו בזמניהם, ומכ"ש בזירות האחרונים. והחתם סופר בליקוטיו שו"ח סי' ל"ח הביא סברת הפלתי בזה וקלס"י אבל לא ביאר מ"ש להעמיס זה בלשון הרמב"ם.

יותר מן המדרשות, וכיון שסתמיות הש"ס הוא במסקנתם דרצון סברי שרריך להיות מורה ודאין וגם עשו מעשה רב עי"ז שקטלוהו, האריך אפשר לחלוק עליהם. וצ"ע עיקר הדבר שעשו פלוגתא בין הגמרא והמדרש כבר ביאר האצ"רנחאל בספרו משמיע ישועות שאין בזה פלוגתא, דמה שאמרו בגמרא דרצון קטלוהו אין הכוונה שקטלוהו בידים, אלא שדנו אותו למיתה ולכן נהרג ע"י או"ה, ואין בזה שום סתירה ולמה לנו לנשות פלוגתא בין התנאים במקום שאפשר להשוותן. ובתורה"ק פרשת וישב א"ל יוסף צבית האסורים דכתיב את כל אשר הם עושים שם הוא היה עושה ובתרגום ע"ז במימרי' הוה מתעבד, דמה שנעשה עפ"י דיבורו יקרא בלשון שהוא ה' העושה כיון שהוא ע"י כוחו, אף שבמעשה לא עשה כלום, ומלינו כן בכמה מקומות, וא"כ אין שום סתירה ממה שאמרו בגמרא דרצון קטלוהו אם היה ע"י קללת החכמים או אפילו רק ע"י מחשבתם ודעתם, מ"מ מכוחם היה אף שבמעשה לא עשו מאומה.

וביותר אני תמה מה שכתב הכ"מ והלח"מ שצ"כובי רבתי בפסוק בלע ה' ולא חמל איתא שנהרג ע"י האומות, ואינו כן שם, וז"ל המדרש שם: נהרג בן כחיבא ואיתאיו רישא לגבי אנדריגוס אמר מאן קטליה לדין, אבל ואייתיה ואשכח ענגא כריכא על זואריו, א"ל אלו לא חלקי קטליה לדין מאן הוי ויכל ליה וקרא עליו אם לא כי אורס מכרס. והרי לך בפירוש שלא האומות הרגוהו ולא היה מליאות להורגו אלא השי"ת קטליו, והובא זה גם בירושלמי תענית פ"ד, וכתב ע"ז המהר"ש יפה ציפה מראה' שעל הירושלמי שהנחש הוא שליח מאת השי"ת. וא"כ בודאי שאין בזה פלוגתא וסתירה, דכמו שאמרו במדרש שהקב"ה הרגו יען שהיה ע"י הנחש שליח מן השמים, כמו כן אמרו בגמרא דרצון קטלוהו כי מה שנעשה בשמים הוא ע"י החכמים והרגוהו ע"י השליח שנשלח לו מן השמים, ובפרט שאנדריגוס לא ידע מה שעשו החכמים אלא זה ראה שע"כ הוא מן השמים, ויותר לא אמרו מה במדרש, אלא שהש"ס גילה לנו שהי' זה מעשה החכמים. בשמים, ומהיכא תיתי לנשות בזה פלוגתא בדברי חכז"ל. גם הרמב"ם ז"ל לא כתב שנהרג ע"י האומות אלא כתב סתם שנהרג, ושפיר כונתו שנהרג ע"י שליח הנחש שליח דרצון ושליח דרחמנא. גם בדברי הראב"ד א"ל שנינו להשוו מדרש שאברה

ובסברת הפלתי אפשר להבין לשון הש"ס בסנהדרין

צלי סדר הזמן, ואז אין לריבין שיצוא אל"י קודם, וא"כ אין מזה רא"י לזמנם של הש"ס, ורב אמר כלו כל הקולין, שהגיע הזמן של צעתה.

עכ"פ גם הפלתי נתקשה בדברי הרמב"ם מה שעשה פלוגתא נגד הגמרא, ולכן כתב סברא מחודשת לחלק בין אם היא צעתה או אחישנה, ואף שהסברא טובה היא, מכל מקום לפענ"ד כחצתי שקשה להעמיס זה בלשון הרמב"ם. ואולי לא ראה הרמב"ם ז"ל להגיד דיעה מוחלטת בענין ציאת אל"י כיון שאין צוה שום נפקא מינה להלכה, וסוף כל סוף מסוגיא דעירובין אין רא"י מוחלטת כ"כ כיון שהולכת צביעת המ"ד ספק נזירות להחמיר כמבואר למעלה, ומסוגיא דבן כוזבא רא"י שה"י להס עכ"פ ספק צדקה, גם יוכל להיות שמהל מדרשות שמבואר שם כן, וע"כ הביא דעת שניהם להסמיך דבריו שצוה לכל הדיעות, ואנחנו לריבין לידע רק ההלכות שמוטל עלינו לעשות, לא יותר, ועדיין ל"ב.

והעולה מכל הני"ל שדעת המהר"ל הוא כדעת הרבה ראשונים שסברי כסחימת הש"ס בעירובין ועוד כמה מאמרי חז"ל שהכרח שיצוא אל"י קודם ולכן כתב זה ליסוד חזק שלא לעשות בגאולה של שקר, כי נראה אם צא אל"י קודם, ולדעת הרמב"ם נראה שהיא עכ"פ פלוגתא, ואין זה צדור, לכן לא כתב זה לסימן על הגאולה אלא זה שיחזרו כל ישראל לדת האמת שזה ודאי סימן צדור לכל הדיעות צלי שום פלוגתא וכולי עלמא מודי כמ"ש צה"י תשובה שמבואר בהצעתה הקרא שזדאוי יעשו כל ישראל תשובה קודם הגאולה.

נה

עוד כתב שם הרמב"ם בין סימני המלך המשיח שהוא מזרע דוד יבנה ציהמ"ק, ולכאורה מלינו גם צוה פלוגתא שהתוס' יו"ט פ"ב ממס' מע"ש מ"ב הביא דברי הירושלמי שכתב זאת תומרת שבנין ציהמ"ק קודם למלכות בית דוד, וא"כ לכאורה אין זה כללל שיכ"י בנין ציהמ"ק ע"י מלך המשיח, וכבר

לעולם, אבל מה אעשה שתקנתם קלקלתם, ולרש"י ז"ל הפ"י תקנתם קלקלתם קלקול ועירובין סדר המשמורות שה"י בשעת החורבן, אבל התוס' בעירובין דף מ"ג ע"ב ד"ה ואכור פירשו תקנתם קלקלתם שעברו כמה שנים שלא נבנה הבית. וזה חמו' לכאורה וכי צשציל שעברו כמה שנים ולא נבנה נתמעט ח"ו הצטחון צציאת המשיח וצנין הבית עד שישתנה עי"ז הדין של איסור שתיית יין. וצתוכ' שם כתבו טעם הדיחור צשציל שאפשר צכהן אחר או שיטן מעט, ועטם זה הוא גם צגמרא סנהדרין אבל הול"ל גם שם טעם זה ולא טעם של הקלקלה מה שעברו כמה שנים ולא נבנה שהוא דבר מתממי' לכאורה. אבל לסברת הפלתי מוצן שפיר שאם היא צעתה אי אפשר שיצוא משיח אלא לפי הסדר שיצוא אל"י ציום שלפניו עכ"פ לצו"ד הגדול, ואם כן אין חשש צשחייית היין דכיון שיש שהות יום שלם מצאת אל"י עד הגאולה יש זמן ליטן או ששם צצו"ד הגדול יכינו אחיה כהן אחר ואין חשש, וע"כ שהחשש הוא צשציל אחישנה שאז שמה יצוא פתאום ולא יהיה ידיעה מקודם גם ע"י אל"י וע"ז אמר קלקלתו תקנתו שבין שעברו כמה שנים ולא נבנה הבית, כבר הגיע הזמן של צעתה, ומעתה לא ישתנה הסדר של ציאת אל"י קודם שאין זה צכלל אחישנה דלא אכסור דרי ואין חשש עוד לשחות יין מעטם שיכ"י אפשרות ליטן או להכין כהן אחר.

ורפ"י זה יש לחלק טובא מהך דבן כוזבא שהשבו עליו מתחלה ולא הביאו רא"י ממה שלא צא אל"י מקודם, כי אז היה צומן מוקדם מאוד קרוב להחורבן כ"כ שנה וצדאוי לא הגיע אז הזמן של צעתה, וצגמרא סנהדרין דף ל"ז שהזמן הוא צסוף חלף הרביעי שהוא קע"ב שנה אחר החורבן, ועיין צגמרא ע"ז דף ע', ויש להעיר צוה הרבה, והצדכיים עתיקין. וצחמת עיקרי הצדכיים צענינים אלו אין אחנו יודע עד מה כמ"ש הרמב"ם סוף הלכות מלכים, ויתצאר עוד להלן צוה. אבל זה ודאי כי אז צימתי בן כוזבא עדיין לא הגיע הזמן וכמבואר גם צמדור, א"כ מה שחשבו צחתלה שיש מצאות שהוא משיח הוא צדרך אחישנה

בדף קל"ט ע"א : אמר ר"י וכי ימות המשיח ותחיית המתים לאו חד הוא א"ל לא דתנן צנין ציהמ"ק קודם לקיצוץ גליות, קיצוץ גליות קודם לתחיית המתים, ותחיית המתים אחרון שצבכולם, דכתיב צונה ירושלים ה' והדר נדחי ישראל יבנס, ואח"כ הרופא לשצורי לב ומחצב לעצמותם שהוא תחיית המתים. ומשמע מזה שהכל יהי אחר ביאת המשיח, דאם נימא דאפשר שיבי' צנין ציהמ"ק וקיצוץ גליות קודם לימות המשיח אין ראוי מאותה צרייתא דתחב"מ וימות המשיח לאו חדא הוא כי אינו מוזכר שם אלא שתחב"מ אחרון מצנין ציהמ"ק וקיצוץ גליות, ואם יש אפשרות שיבי' זה קודם ביאת המשיח א"כ יש אפשרות שיבי' תחב"מ צפ"א עם ימות המשיח. וע"כ שזה פשוט צעיניהם שצנין ציהמ"ק וקיצוץ גליות הוא אחר ביאת המשיח, וא"כ כיון שתחב"מ אחרון מכולם ע"כ שהוא הרבה אחר ימות המשיח. ועכ"פ זה ודאי שאין שם רמז ורמזיה שצנין ציהמ"ק קודם ביאת המשיח. ובלאו הכי לפי מה שהצנין גם הרש"ש מדצרי הש"ס יומא דפליגי על הירושלמי בזה א"כ גם לפי הבנתו שדעת הזהב"ק כדעת הירושלמי מ"מ פלוגתא הוא עם ש"ס צבלי ועדיין לא יאלנו ממחלוקת התנאים דדבר זה.

נז

אמנם צאמת מדצרי הירושלמי צעלמו אפשר להשוותם צלי מחלוקת כי אף אחר ביאת צ"ד לא תתפשט מלכותו עד שיחזיר כל ישראל צחשוצב, וכבר הצאחי מדצרי הרמב"ם שהסימן הראשון אס הוא מלך המשיח הוא שיחזיר כל ישראל לדת האמת, א"כ אין להאמין צו כלל ערס שיחזיר כל ישראל לחשוצב, וא"א שיבי' לו מלוכה, והמלצ"ים פי' צפסוקים שצתחלת התגלות מלך המשיח לא יהי' לו מלוכה עד שיחזיר כל ישראל צחשוצב, ואס כן אפשר שיצוא אל"י ומשיח ומשה ואהרן עמהם ועדיין לא נתפשט מלכות צ"ד. ומה שאמרו תחב"מ אחרון מכולם, זה קאי על תחב"מ כללי כשיקומו כל ישראל, אבל הצדיקים הצדולים יעמדו תחלה צימות המשיח, כמו שהוצא שם ציפ"ת, והצאחי דצרינו למעלה. וכבר הצאחי שצפי' מצואר צדצרי חז"ל שאל"י יצוא רק עם משה ציחד.

הצאחי שהרמב"ם אינו מכריע צשום פלוגתא שיש צעיניהם האלו. והיות שהאפיקורסים חלו עלמס גם צזה, דכיון שיוכל להיות צנין ציהמ"ק קודם למלכות צית דוד יוכל להיות גם כן מלוכה קודם למלכות צי"ד, לכן ראיתי לצאר קנת פרע זה.

הנה היפ"ת צצ"ד פי' כ"י הביא מהר"ן חסדאי שממה שמצואר צש"ס יומא דף ה' גצי כולד מלצישן לעתיד לצוא, שמתמה שכשיצנה ציהמ"ק משה ואהרן יהיו עמהם, מצואר צזה שאי אפשר שיבי' ציהמ"ק ערס שיחיו משה ואהרן לימות המשיח יעי"ש שהאר"ן לישצ הענין. וכ"כ כמה מפרשים. וזה סתירה נגד מ"ש החוס' יו"ט צשם הירושלמי, ונראה שדעתם ז"ל שהגם שאפשר לדחוק שדן זה של אותה ההלצשה אינו אלא צאהרן וצניו לכן כחצו צהחלע שיכיו אז, אבל כפי הנראה לא נימא להו לפרש כך כי כל אותן ההלכות שכחצה החוב"ק צאהרן וצניו מסתמא הם גם צשאר כהנים גדולים, גם אס אין השאלה אלא על אהרן וצניו לא זולת דקארי ל"י מאו קארי ל"י לשאל צזה על לעתיד לצוא צעת שיכיו ויאמרו כדת מה לעשות, ומצואר צחוס' פכחים דף קי"ד ע"צ ד"ה אחד דאין חשש עעות כשיצנה ציהמ"ק דכשיצנה משה ואהרן יהיו עמנו, וצחוס' לא דצרו כלל מהלצשה אהרן וצניו אלא מעשיית פסח והחליעו שאי אפשר צלי משה ואהרן. ומדצרי החוס' האלו היא סתירה ג"כ לאותן שחשצו להקריב פסח צזה"ז ערס ביאת המשיח וצנין ציהמ"ק, וכבר האריכו צזה כמה פוסקים שא"א, לא עת להאר"ן פה.

נז

ובחידושי הרש"ש על המעיות צפ"ה דמע"ש כחצ על החוס' יו"ט שהביא מירושלמי כנ"ל שסתירה לזה הוא מגמרא יומא דף ה' ולא העיר מדצרי החוס' הנ"ל אלא שהביא אח"כ מס' שחצ צשם הזהב"ק צמדרש הנעלם פרשת תולדות דצנין ציהמ"ק קודם לקיצוץ גליות וקיצוץ גליות קודם לתחיית המתים מ' שנה. הנה הצין מדצרי הזהב"ק האלו שהוא כדעת הירושלמי, וצאמת המעיין צזה"ק שם צמקומו יראה שאין משס ראייה, ואדרצא, דז"ל

לצנותו אלא שכשזכרה לצנות בנין העתיד יגלה הקצ"ב עיניו ומלאה הארץ דעה אח' ה' להצין הסתום דדברי יחזקאל ונצטבו מ"מ לר"ך לסיפור בנין השני שכן רוב ענינים מיוסדים שם ושע"י הסיפור של בית שני אנו יכולים לדורש ולהצין ואלו לא ה"י זה הסיפור נכתב בספר לא מלאנו ידיו ורגליו צענין הצנין, ועיי"ש. וכן כתב התו"ט צפירושו על הפערה פ' תלצה והביא גם מהרד"ק על מקלח ענינים מצנין הבית דלעתיד של"י עתיד לדורשם כי אין אנו מצנינים צם ועיי"ש, ח"כ החליט הוא צעמנו בחכלית ההחלטה שא"א כלל לצנות הביהמ"ק קודם ציאת אל"י ומשיח ושכן מצוהר ברמב"ם ורד"ק, וכתב שהוא דבר ידוע.

ובזה הצנתי סידור הצרכות בגמרא מגילה דף י"ז שצרכה השיבה שופטיו כצראשונה הוא ע"ש הכי' ואשיבה שופטין וגו' ויועטין וגו', ועיי"ז כלו הפושטים ומתורוממת קרן הלדיקים ואח"כ נצנית ירושלים, וכיון שצננית ירושלים צא דוד. ומצוהר צמדרש ילקוט שמעוני ישע"י ואשיבה שופטין זה משה ואהרן ויועטין זה דוד ושלמה, וא"כ מצוהר צסידור הצרכות שיהיו אללנו משה ואהרן דוד ושלמה ויטכרו את ישראל ויצנו את ירושלים, ואח"כ יהא מלכות צי"ד, ואם כן אין סתירה צמה שאמר שצנין ציהמ"ק קודם למלכות צי"ד אף שיהיו משה ואהרן צצנין ציהמ"ק וא"ל לעשות מתלוקת.

ופשוט כצונוהו שא"א לצנות בית שלישי כהתמונה צצמסכת מדות ולא ככתוב צנצוהת יחזקאל שגם צצית שני מצוהר בגמרא סוכה דף נ"א וחצחים דף ס"ב שלא ה"י הצנין אלא ע"י נצוהה ככתוב הכל צכתב מיד ה' עלי השכיל, וצאחה ענינים קראי אשכתו ודרשו, וא"א לצנות ציהמ"ק אלא או ע"י נצוהה או ע"י שזכה להצין היטב הכתובים צנצוהת יחזקאל, גם תסור לצנות אלא על מקום המקדש וכשיצואו אל"י ומשיח וילטרכו לצנות ציהמ"ק צמקום המקדש ואם יעמוד שם צנין אחר יהא לר"ך להחריצו, ונודע שלא יה"י חורצן בית שלישי אך שני פעמים ה"י החורצן ולא יותר כמ"ש רש"י ז"ל צפרשה פקודי משכן משכן צ' פעמים ששני מקדשות יתמשכנו ומצוהר צמדרש רבה סדר מקן פרשה ל"ב סו' ג' ואני אהשר שכולתי צחורצן ראשון שכלתי צחורצן שני, באשר שכולתי צחורצן ראשון וצשני לא אשכל עוד, וציתר שם ציפ"ת שאין חורצן אלא שני כראשון ותו לא, וכן מצוהר צכ"מ שלא יה"י חורצן בית שלישי, ואין עוד צנין ציהמ"ק אלא אותו הבית הצנוי ומשוכלל לעתיד לצוא, וזה אין אנו מצנינים מהכתובים דיחזקאל, ע"כ החליט התו"ט שא"א לנו לצנותו. ועכ"פ מפורש יולא צדצרו שהדבר ידוע שצעת שיצנה ציהמ"ק כבר צא אל"י ומשיח ומלאה הארץ דעה אח' ה' ואם כן קשה עוצה הא"ך הציא צמס' מעשר שני צסתמא דצרי הירושלמי שצנין ציהמ"ק קודם למלכות צי"ד, ופי' צו שאפשר לצנותו אף צדור שאין צו גדולים כ"כ, ולא העיר מאומה ממה שכתב צכ"מ שהדבר ידוע שאין זה צמציאות, וזה לכאורה סתירה

אמנם דצרי התו"ט או אפשר ליישב צזה, שהרי פי' דצרי הירושלמי צמה שאמר זאת אומרת צנין ציהמ"ק קודם למלכות בית דוד, שהוא ממה שאמר ר"י שהתנאי היה אחר החורצן שאימתי שיצנה ציהמ"ק יחזור הדבר לכמו שהיה, שלמה הוצרכו לתנאי, הלא צי"ד שהוא גדול מהם יוכלו צעמס לבטל אז תקנת הראשונים, וע"כ דחשו שמה יה"י צנין ציהמ"ק צדור שלא יהיו גדולים מהם וא"כ ז"ל שהוא קודם למלכות צי"ד. וא"כ אם או אפשר שיה"י צנין ציהמ"ק צלה משה ואהרן, אף אם הוא קודם להתפשטות מלכות צי"ד אבל גדולים המה מכל הדורות. וצמפרשים יש גם פירושים אחרים דצרי הירושלמי שאליציהו אפשר ליישב כנ"ל, אבל לפי של התוס' יו"ט א"א ליישב צלי מתלוקת.

גה

אבל היותר תמו' דצצרי התוס' יו"ט שהרי צפ"ה דיומא כתב התוס' יו"ט על אורות הביהמ"ק ח"ל: הדבר ידוע דכל בני הלכות הלכתא למשיחא נינהו, וכשיצנה ציהמ"ק צ"ב כבר צא אל"י והחיר כל הספיקות וכו' משום דצנין יחזקאל דלעתיד לא פי' עפ"י חז"ל, וכ"כ הרמב"ם צהלכות בית הצחירה צנין העתיד להצנות אעפ"י שהוא כתוב ציחזקאל אינו מפורש ומצוהר עכ"ל. וכן צפתוחתו למס' מדות צקש התו"ט עטס על לימוד מס' מדות שהוא אורת הבית שני דאעפ"י שהצנין של עתיד יש צו שיונים ולא ישו עס בית שני ואין יודעין הפי' ציחזקאל צאחה אופן

עלומה בדברי התו"ע, ומהתימה שלא ראיתי צום מפורש להעיר צה.

נב

והנה קשה לי עוד במשנה שם צמע"ש דפליגי חנא קמא ור"י אימת ה"י התנאי שיחזור הדבר לכמו שה"י ולדעת שניהם יש נפקא מינה להלכה וקשה למה השמיט הרמב"ם את כל התנאי שיש בו נ"מ להלכה, ולא העירו צה שום א"י מפרשי הרמב"ם. והתו"ע שם נתקשה למה פסק הרמב"ם כר"י ולא כת"ק, דברי קיי"ל דהלכה כר"י מחזירו ולא מחזירו, ומתמי' על הכ"מ שלא העיר צה, וכחז אח"כ ולא נהירא לומר דהרמב"ם כתב משהרב ציהמ"ק וכו' משום דאף לחנא קמא הואיל ונחנצ הבית אין מעלין כדכתב בפירושו דאין זה מדרך הרמב"ם בחיבורו להשמיט דין הנוכח לפני הבית. וכנה מה שהציא הרמב"ם ז"ל כל הדינים הנוכחים לפני הבית הוא רק בשביל שיש בהם נפקא מינה לידע לעתיד אבל מה שה"י מה דכור הוב, ואין נפקא מינה עוד, דגם במסכת מדות ערה הרמב"ם לפרש דשציל כן נשנה בשביל שיש צו חועלת לידע גם לעתיד וכמו שצויר התו"ע דבריו כאשר הבאתי למעלה, וכל הכ"מ שיש בהך התנאי דמע"ש על לעתיד הוא תלוי רק בפלוגתא שיש באתו התנאי כמצויר להמשוין וא"כ קשה עוצה למה השמיט לגמרי את כל התנאי, ומהתימה שלא העיר התו"ע צה.

לצנות ציהמ"ק שתקו רצון אלה שאח"כ כשחזרה המלכות וה"י הצווי שלא לצנות אלא צשינוי מקום קלה שזה ודאי אסור וא"ל לצנות עוד ורלו עיי"ז למרוד במלכות אז שלחו החכמים את ריב"ח להשקיט את העם. ולכאורה קשה לפי"מ שהצאתי מדברי התוס' והרמב"ם והרד"ק והתו"ע שאין מליאות לצנות הציהמ"ק עד שיצוא אליי שאין יודעין הפ"י ציחוקאל הא"ך שתקו רצון מתחלה כשה"י הגזירה לצנות ולא מלינו שאמרו דבר אלא אח"כ שלא ימירו במלכות, וגם אז לא אמר ריב"ח שום דבר נגד עלם הצנין אלא נגד המרידה במלכות. ודוחק לומר שיטן שהצניו צרות קדשם שלא יניחו המלכות לצנות לכן לא ראו לורך לדבר מזה אלא להשקיט ממרידה, וביניקל יותר להשקיט העם ממרידה מלהשקיט אותם מעלם הצנין, שהרי כיון שהצנין הוא שלא כדת הא"ך אפשר לומר שהיו עיי"ז בשתיקה דהוי כהודאה, והרי חזינו שלא ראו לצנות שלא כדת, שהרי צשינוי מקום או הוספה וגרעון באתה אמות לא ראו בעלמם לצנות כי לא ראו לעשות שלא כדון, וא"כ לפי הג"ל שכל הצנין הוא שלא כדון הא"ך שתקו להו רצון ולא הודיעו להם הדון שאסור לצנות.

■

ונראה צה דכנה לשון התו"ע צפ"ה דיומא דצנין יחוקאל דלעתיד לא פי' עפ"י חז"ל ומשמע מזה שחז"ל לא פירשו לנו את הכתובים שציחוקאל ויוכל להיות שהמה ידעו ולמדו והצניו את כל אורת הבית שבכתובים דציחוקאל אלא כיון שהכריעו אח"כ שאין צנין ציהמ"ק ערס ציאת אליי ומשיח, וכמש"כ צשו"ת צנין ליון כן גם לענין הקרבת הקרבנות בזמן הזה, והציא ראיות שעי"ז נאמר ולא אריח צרית ניחוחכם, לכן לא ציארו אח"כ מסדרי המשנה והש"ס פי' דברי הכתובים שציחוקאל צה. וצאמת כל מצוה ומצוה שצתורה שצקראי לא הוי ידעינן מלומה צאחה אופן לעשותה אלו לא הוי מצארים חז"ל פי' ודיני המצוה. ואפשר ששצביל כך הניחו מלצארו שלא יהי צי"ד עוטינן לצנותו קודם ציאת המשנה, וכיון שאין יודעין הא"ך לצנותו אינו צמליאות שיצנה עד אז.

ובזה מיושב שאפשר צשינוי ריב"ח עדיין ה"י לומדין ויודעין הפ"י שצנצוהת יחוקאל ולא ה"י אז

ואשר חנכי אחזה ליישב סתירת התו"ע מחומר בנושא. הנה צמדרש רבה ס' חולדות פי' ס"ד ס"י י' איתא צימוי ר"י צ"ח גזרה מלכות הרשעה שיצנה ציהמ"ק וכו' אזלין אילין כותאי ואמרין ידיע להוי למלכא דהדין קרייתא מרדתא תצננא וכו' ואמר להון מה נעביד וגזירית, אמרין ל"י שלא ואמר להון או ישנון יתוי מאתריי או יוספקו עליי חמש אמין או יצרון מיינה חמש אמין ומן גרמיהובן אינון חזרין צבון וכו', כיון דאתון כתציא שרון צכין צעיין למימרד על מלכותא אמרין יעול חד צר נש חכימא וישדך ציצורא אמרין יעול ריב"ח, עאל ודרש ארי ערף ערף וכו' דיינו שנכנסו לאומה זו צשלים וילאנו צשלים ועיי"ש. ומצויר צה שצתחלה צעת שהיתה הגזירה

וצריך להבין לכאורה הלשון צמדת רצה פ' תולדות
 צימי ריב"ח גזרה ממלכות הרשעה שיצנה בית
 המקדש. למה קראו את צנין ציבמ"ק צאותו הלשון
 שהיו גזירה ממלכות הרשעה, הלא לכאורה אלו היו
 צונים היו דבר טוב וגדול, שהרי אח"כ כשציעל את
 הצנין ראו ישראל למרוד עי"ז עד שהשתיקם ריב"ח
 צמה שאמר דיינו צאומה זו שנכנסנו בשלום ויאלצו
 בשלום ואין לנפש מהם רוחים כאלו כמו שהביא
 המשל מהארי ערף ערף יעיי"ש, ואין הדרך לכתוב
 סתם גזירה ממלכות הרשעה אלא על גזירה רעה
 ר"ל, לא על דבר טוב כזה של צנין ציבמ"ק. ונראה
 עפ"י המבואר צמד"ר חיכה א' אות ל"ב צוויכוחו
 של ריב"ז שאמר ריב"ז לפנינו עד דלית את מליף
 סנגוריא את מליף עלן קטיגוריא, א"ל לטיבוחון אנה
 צעי דכל זמן דהדין ציחא קיים מלכותא מחגרין
 צכון, אין איחורוב הדין ציחא לית מלכותא מחגרין
 צכון, א"ל ריב"ז הלכ יודע אס לעקל אס לעקלקות
 יעיי"ש. וחזין צזה שעל גוף הדבר מה שאמר הפנגור
 שעמידה צית המקדש היא סכנה לישראל מהתגררות
 המלכויות, על זה לא השיב ריב"ז מאומה, אלא שאמר
 לו הלכ יודע, דהיינו שאין כוונת לבו לטובת ישראל
 ולא הכחישו אלא על הכוונה מה שאמר שהוא מכון
 לטובת ישראל, ולמה לא הכחישו יותר על גוף הדבר
 שאדרבא שציבמ"ק היא מתנה טובה ועלומה לישראל,
 כמו שאנו אומרים על אחת כמה וכמה טובה כפולה
 ומכופלת למקום עלינו וכו' עד שצנה לנו בית הצחירה
 לכפר על כל עוונותינו. ונראה שזה לא היה יכול להשיב
 לו, כי עפ"י דרך הטבע האמת הוא כן שכל זמן
 שציבמ"ק היה קיים היה מציא קנאה גדולה צין
 האומות והתגררות המלכויות, אלא שצעה כיבוש יהושע
 וכיבוש עזרא הסופר שהיו הכל צנצואה, כמבואר
 בכתובים, וכן צתי המקדשות ההם נצנו עפ"י נצואה,
 ואמר הכתוב הכל צכת צ מיד ה' עלי השכיל, וצמה
 שזה הקצ"ה לעשות הוא ית"ש שומרס ומליסם שלא
 ירעו ולא ישחיתו בכל גבולס, וכמו שאמרו חז"ל הוצא
 צרש"י ז"ל עה"כ יצרכך ה' וישמרך שהנותן מתנה
 לעצמו אינו יכול לשומרו מכל אדם, אבל הקצ"ה הוא
 הנותן הוא השומר להגילס מהתגררות המלכויות. אבל
 כשהגיע זמנו ליחרב, ומצואר צגמרת חזיר דף ל"ב
 ע"ב שידעו זה מכבר שיחרב, שמצואר עוד צקרא

עדיין הכרעה ההלכה שאין לצנות בית המקדש טרם
 ציאת המשיח, כי צאמת היא פלוגתא התנאים, כאשר
 יתבאר עוד, ומ"ש הרמב"ם שא"ל לצנות והחליט
 החו"ט לדבר ידוע שכשיצנה ציבמ"ק כבר צא אלהי
 וכן הוא החלטת התוס' צמס' פסחים כ"ז היא אחר
 חתימת התלמוד שאנו רואין שלא ציארנו פ"י הלכה זו,
 לכן הדבר ידוע שא"ל לצנותו. ולפי"ז מיושב הסתירה
 מפ"ה דמעשר שני שס' מציא החו"ט דצרי הירושלמי
 שפ"י דצרי ר"י ססוצר צנין ציבמ"ק קודם למלכות צי"ד
 ואז צימי ר"י שידעו להבין צורת הצנין ה' מקום
 לתוש גם שיצנה צדור שאין צהס גדולים מהם, אבל
 צפ"ה דיומא דמירי מפסק הלכה שאחר התלמוד לא
 כתב כן ואין צזה סתירה, ויחא ג"כ מה שהשמיע
 הרמב"ם אוחו התנאי אף לפי"ד התוס' יו"ט שפסק
 הרמב"ם כר"י אין זה אלא צמה שכתב שהתקנה ה'י
 אחר החורבן אבל על התנאי שקאי רק על זמן צנין
 ציבמ"ק אחר חתימת התלמוד שא"ל לצנות ציבמ"ק
 טרם ציאת המשיח אין נ"מ לדבר עוד מזה התנאי,
 ושפיר השמיטו הרמב"ם. וצזה מיושב הכל.

אלא שלשון החו"ט שצפירושו להפטורה פרשת תורה
 עדיין צ"ע שפ"י דצדרי הפסיקתא שאמר צורת
 הבית שציחוקאל הואיל ואחס מתעסקים צו כאלו אחס
 צונים צו שלכן לא אמר צונים אוחו שלא יהי משמעו
 את כולו אלא צונים צו משמע מקלחו שמה שאין
 מצניס אינו נחשב כאלו צונים, ומדפ"י כן צלשון
 הפסיקתא משמע שגס אז לא היו מצניס. אלא שאח"כ
 כתב שאין ראי מדקדוק זה שאמר צונים צו ואפשר
 שהוא לשון נופל על לשון, אלא אף אלו לא נאמר
 הדין כן מסצרא, דמה שאין אנו מצניס אינו נחשב
 כצונים. ואפשר שאמר דין זה על דורות שאחר התנאים,
 אבל לשונו שאמר על הפסיקתא דאמרינהו על לשון
 המדרש צ"ע לפי"ז. ואולי הפסיקתא שהוא מרב ההנא
 שהי צימי האמוראים אז כבר פסקו מלצאר צזה
 אחר סידור המשנה שסתמו הדברים ולא פ"י גם
 צמס' מדוח אלא צורת הצ"ש לא צורת הצנין דלעתיד,
 משא"כ צימי התנאים כמו צימי ריב"ח ור"י. ועדיין
 צ"ע לשונו שס בהפטורה, אבל דצרי הרמב"ם והתוס'
 והחו"ט ציומא וצמדות אפ"ל כנ"ל.

צדיחת המשיח עושים סמיות עינים שזכו הללה, ושאינו מניחו דמשכח ונגררין העם אחריהם, וצבוע"ר שענה ללח, וכל אשר עינים לו לרחות האמת רואה עד כמה מהפכין דברי חלקים חיים, וכל דרכיהם הם סכנה עצומה ח"ו לכלל ישראל. השי"ת ירחם ויאמר ללרותינו די ויילנו מרשת זו עמנו, ויחיש זמן גאולתנו ופדות נפשינו ברחמי וחסדיו המרובים ית"ש לעד.

סא

ועב"פ זה ודאי שמ"ש צירושלמי שבנין ציהמ"ק קודם למלכות צי"ד יש לו צ' פירושים, או שהפי' הוא שיצנה אחר ציחת המשיח ערם שיחפשע מלכות צי"ד או לפי דרך החוי"ט ל"ל שיהי' כמו צימי ריב"ח שגזרה המלכות לצנות ציהמ"ק בעודם בגולה תחת מלכות הרשעה שלא הי' עדיין שום רמז ורמזה של גאולה וציחתי המשיח כי מעת ריב"ח עד עכשיו צבוע"ר ילאו מה שאלו ועדיין בן דוד לא בא, וע"כ הי' דעת אותו המאן דאמר צירושלמי לחוש ע"ז דכיון שבנין ציהמ"ק קודם למלכות ציח דוד לכן יוכל להיות עוד שיחמיו כמו צימי ריב"ח שיגזרו מלכות הרשעה לצנות ציהמ"ק ואין צוה שום רמז של גאולה. ובמלאכת שלמה על המשניות כתב צירושלמי עלמה מתמה אח"כ וחולק, שפי' צמה שאמר ודם ענב תשחה חמר דהיינו ציחת המשיח דמלכות ציח דוד קודמת. ועב"פ הרמב"ם לשיטתו שכתב שעכשיו אין יודעין האין לצנותו ספיר כתב מסוימי המלך המשיח שיצנה ציהמ"ק שהרי כתב שהמלך המשיח יהי' חכם יותר משלמה ונציא יותר מכל הנציאים קרוב למרע"ה כמבואר בהלכות השו"ב, וא"כ יתבאר על ידו כל הספיקות ויובל הוא לצנות ציהמ"ק.

ובסוכה דף מ"א גבי יום הנק' כולו חסור, מאי טעמא, מהרהר יצנה ציהמ"ק. והקשו שם רש"י ותוס' הא אין צונין ציו"ע וצליה, וכתב המאירי דחיישי לצי"ד עושין, כוונתו ג"כ דחשו שמא יארע כמו צימי ריב"ח ויהי' כל הצנין ע"י טעות, אבל שם אינו אלא הוי"א בעלמא כי למסקנא דמסיק דרש והתקין א"ל עוד ליה. ובלאו הכי הלא רש"י ותוס' והרשב"א והריטב"א כולם כתבו התי' שלכן אפשר שיצנה ציו"ע וצליה, בצביל שבנין העתיד יתגלה ויצוה משמים צניו ומשוכלל.

צדיחאל שבועים שבועים נחחך על עמך ועל עיר קדשך, ועיי"ש בגמרא, וכיון שאין חפץ ה' ציהמ"ק ובמלכות ישראל, היא סכנה מחמת החגרות המלכות, ולכן לא הוי יכול ריב"ז להשיב לו ע"י מאומה, אלא שזו חמר לו שאין כוונתו לעוצה, שזו היא האמת.

ובזה יובן מה שאמרו הלשון גזירה, שאז צימי ריב"ח הי' צנין ציהמ"ק גזירה ממלכות הרשעה, כי אלו הי' נצנה אז הציהמ"ק ערם ציחת המשיח הי' סכנה גדולה לישראל כמו שאמר הפגור לריב"ז ואמר ריב"ח זיינו שנכנסנו בשלום ויאלנו בשלום, כי ע"י שלא נצנה ציהמ"ק אז יאלנו בשלום. וכעין זה המה דברי הבלי יקר צפ' דברים עב"כ רצ' לכם סוב אח' הבר' הזה פנו לכם לפונה, ח"ל: רצים אומרים כי פסוק זה נוקב ויורד עד התהום ויש צו רמז לשעה ולדורות, וענין סבוב זה שלבו סחור סחור לכרס הי' לצחות לא יקרבו כי ימים רבים לישראל שיהיו נדים ונעים סביבו ולא יותן לישראל כח עליהם עד מדרך קף רגל עד שיצוה מי שנאמר צו ועמדו רגליו ציוס ההוא על הר הזתים, וכ"ז ישראל הולכים סחור סחור נאמר להם פנו לכם לפונה, ודרשו צוה אם הגיע שעתו של עשיו האפינו עלימכם, וענין הלפנה זו נ"ל שאם ימלא האיש הישראלי חיזה הללחה זעיר שם זעיר שם אזי יעמינו ויפנינו הכל צפני עשו וכו'. וכן יעקב ליה לצניו למה חחראו, פירש"י צפני צני ישמעאל ועשיו כאילו אחם שבועים, כי שניהם סוברים שיחמק גזל הללחת ישמעאל ויעקב גזל הללחת עשיו ע"י השחללות ע"כ צוה פנו לכם לפונה, שלא יתקנה צכס. וזה היפך ממה שישראל עושין צדורות הללו, כי מי שיש לו מנה הוא מראה את עלמו בצמלצושי כבוד וצתים ספונים והשזבים כאילו הי' לו כמה אלפים, ומגרים האומות בעלמם ועוברים על מה שנאמר פנו לכם לפונה, ומנהג זה צרחה צני עמו והוא המסבב את כל התלחה אשר מלאחנו, והמשכילים יבינו ליקח מוסר, עכ"ל. הנה העיד שכל התלחה אשר מלאחנו הוא בצביל המצקשים גדולה וכבוד צעיני האומות ערם ציחת המשיח, וכש"כ צנין ציהמ"ק בעת הגלות שהי' גזירה רעה ר"ל, וק"ו צ"ב של ק"ו ליקח מלכות וממשלה ערם ציחת המשיח, שהמינים והאפיקורסים התפלים במלכות וממשלה בלא תורה ואינם מאמינים

צית המקדש לעתיד לא גזרו. והנה זה אמת דאלו היינו אומרים שאין צבונה איסור מדאורייתא אלא מדרבנן לא קשה מבנין לעתיד דאין שבות במקדש, אבל יסוד בנינו שכחז שזה מצוה דאין שייך זה רק לר"א, דרבנן ס"ל דאין צמגנן משום צונה היא תמו' דהרי צה"מ פ"ח מה' שנת הלי' ז' כתב שהכריע הר"ח ז"ל בראיות וכן כתב הר"ק בחדושי' וכן הוא דעת הרמב"ם ז"ל שם דלא נחלקו הרבנן על ר"א אלא מהמכבד ואילן, אבל צמגנן כולי עלמא סברי דחייב משום צונה ואין צוה פלוגתא. וכן פסק הרמב"ם בפ"י מה' שנת הלי' י"ג להלכה דהמגנן הוא תולדות צונה, וכן החליט להלכה הפר"ח בראו"ח סי' תל"ה דמגנן אסור מן התורה משום צונה. הן אמת שיש ראשונים שסוברים דפלוגתא רבנן הוא אכולהו שבצרייתא שם, אבל מה יענה להכרעת הר"ח והר"ק והרמב"ם דלא סברי כן, והאריך יתרון דברי הש"ס אליבייהו. ולתרון דברי תוס' שאמרו שאין צוה צונה צוה עוב אלא מדרבנן, מזה אדבר להלן. גם הוא דוחק גדול שיהי' איזה הוה אמינא צעולם שתקנת ריב"ז אינו אלא אליבא דר"א ולא אליבא דהכמים כלל דאין הלכה כר"א וכמו שהעיר צענזר ע"ז שהוא דוחק, אבל אין לנו לזוז מדברי רש"י ותוס' ושאר הראשונים ז"ל.

ורפ"ענ"ד אפ"ל דאף שזוודאי הסדר הוא שיהי' צונה קודם זידי אדם ואח"כ יוצא הביהמ"ק של מעלה, אבל מ"מ א"א לידע צירור גמור באחה אופן יהי' אחר ציאת המשיח כמ"ש גם הרמב"ם בסוף הלכות מלכים, כי צאמת הכל תלוי באחה מדה זמן שיהי' ציאת המשיח, וכמ"ש הרמ"ק שמעטם זה אי אפשר לומר הלכתא למשיחא, מחמת שאין יודעין באיזו מדה יהי'. ובארץ החיים על תהלים מחנר ע"א כתב בדבר החלוקים שקודם יהי' ציאת המשיח ומ' שנים אח"כ יהי' תח"מ ואח"כ צנין ביהמ"ק, כי זה רק אם יהי' קודם הזמן שאז יהי' לפי המדרגיגות, אבל אם יהי' צעתה יהי' תח"מ וציאת המשיח וצנין הביהמ"ק הכל צפעם אחת ועיי"ש. וזודאי מה שמצוה צפ"י בחו"ק א"א שישתנה דלכן הוי הכופר בציאת המשיח ככופר בחו"ק, אבל כל מה שהוא אח"כ צקצלה כתב הרמב"ם צפ"י צ מהלכות מלכים

הגם שמי"ש הרמב"ם שהמלך המשיח יצנה ביהמ"ק לכאורה הוא נגד זה שאמרו שהצית העתיד יוצא מן השמים צנוי ומשוכלל, והעיר כעין זה בחפ"ארת ישראל על המשניות ריש מדות, וכתב דברים דחוקים, ואין להאריך. וצערך לנר על מסכת סוכה שם דף מ"א הציא ג"כ ראיות שיצנה ביהמ"ק לעתיד זידי אדם, והכריע דחרווייכו איתנהו, שקודם יצנו צנין ממש זידי אדם, ואח"כ יוצא הביהמ"ק של מעלה לתוך הצית שצנה כשמה צתוך הגוף, וכמו שירד צמשקן ובמקדש האש של מעלה צתוך האש של הדיוט שצבער צעלים. גם צייטצ פנים הציא כעין זה מאחה ספר. אבל מספיק רק לתרון שלא יהי' סתירה מדברי חז"ל צמדש שיצוא צנוי ומשוכלל מלמעלה, אבל דעת רש"י ותוס' א"א לייטצ צהכרעה זו שהרי כתבו שצציל כן אפשר שיהי' צנה ציו"ע וציללה כיון שאינו זידי אדם, ואם לריכין שיהי' קודם צנין זידי אדם אינו מתורן כלל. וצערך לנר דחק מהאי טעמא לצקש תוי אחר על קושיית רש"י ותוס' אמנם כיון שרש"י ותוס' והרשב"א והריטב"א נחכונו לדעה אחת צתירון זה, אין להעלות על הדעת לחלק עליהם ולריך למשכוני אנפשין לתרון דצריהם.

ואת צמקום שנוכל לחדש תי' שהוא לפי ראות עינינו מספיק יותר מדברי הראשונים ז"ל, חלילה לנו לחלוק על הראשונים ז"ל, כי נגד דעת הראשונים ז"ל צעלה דעתינו כאפס וכאין המוחלט. וצפרט שחירונו של הערוך לנר צזה הוא תמוה שכחצ לתרון עפ"י דברי תוס' צצנת דף ל"ה שהקשו דצנין ציו"ע יהי' מותר מטעם מתוך, מתוך שהותר לצורך גיבון, וחירונו דמדאורייתא צאמת מותר רק מדרבנן אסור, וכתב ע"ז הערוך לנר שזה מצוה דאין שייך זה רק לר"א שם דס"ל דמגנן חייב משום צונה, אבל לרבנן דס"ל דאין צמגנן משום צונה לא שייך ג"כ מתוך, וממילא צונה אסור מדאורייתא. וצזה מייטצ קושיית הראשונים דלעולם צנין לעתיד לא משום כך מותר דאחי צנוי מן השמים כי יהי' צנוי זידי אדם, ומכל מקום לא קשה הא אסור לצנות ציום עוב, דו"ל דמה דאמרינן צצצעות שאסור היינו אליבא דהכמים, אבל לתוי זה אפיל ריב"ז צציעת ר"א תלמידו דאין איסור צונה ציו"ע רק מדרבנן, וא"כ י"ל דלצורך צנין

ומדארגחו קמיי וכו' וציתא איתבני על ידא דבר נש בגין כך לא איתקיים וכו' ציומיו דעזרא גרס חטאה ואילערטכוו איוון למבני ולא הוב צי קיומא ועד כען בנינא דקוצ"ה לא הוב בעלמא ולזמנא דאתי כתיב בונה ירושלים ה' איהו ולא אחרת וצניינא דא אן מחכאן ולא צניינא דבר נש דלית צי קיומא כלל וכו' דאפילו קרתא דירושלים לא ליהוי אומנתא דבר נש וכו' כש"כ ציתא דאיהו דיוורא דילי, עבלה"ק ה'ררר לענייניו יעוויש. ומדכתב הלשון ה' יונה איהו ולא אחרת, וגם מדכ' לתרץ צבה הקושי מה שלא חזר צנין צית השלישי צקרא יען שלא יהי' צבה ע"י אדם אלא יצוא צנוי ומשוכלל מאומנותא דקוצ"ה מכ"ז משמע שלא יהי' כלל צנין צני אדם צצית השלישי. וצדברי הזוכ"ק האלו מתורץ מה שנתקשה צישמח משה הכ"ל עה"כ תצומו וגו' מה שדרשו חז"ל צזה ציאה ראשונה ושני' וצויה השלישית העיקרית לא הוצרכה כלל, והאררר לתרץ. גם הל"ה צמס' צרכות שס נתקשה צמאמר זה והאררר לתרץ. וצדברי הזוכ"ק האלו מצוחר התי' שלא הוצרכ אלא צנין צידי אדם, לא מה צבה משמים.

שא"א לידע הארר יהי' עד שיהי'. ולכן אפשר דאף שהסדר הוא שיהי' צבה קודם צידי אדם, מכל מקום יש מציאות שיתמחר ויתקדם הצובמ"ק לצוא טרם שיצנו מלמטה, וכמ"ש צארן החיים גם צשאר דברים שיוכל להיות שניו מסדר המדרגות ויצוא הכל צפעס אחת, ולכן חששו חכז"ל לעשות תקנה גם ע"ז שמה יצוא צית המקדש של מעלה שלא כסדר המדרגות, ואין זה סתירה למה שנראה סדר המדרגות לצנות קודם צידי אדם. גם י"ל דמה שכתבו רש"י וחוס"י דגזרו שמה יצוא צית המקדש של מעלה צצצת ויו"ט טרם שיצוא משיח הוא לפי הכו"א שהטעם הוא משום גזירה ונ"ל כן מהמת הקושי שא"א לצנות צהמ"ק צצצת ויו"ט, אבל למסקנא שהוא דאורייתא ודרש והתקין, ואינו משום גזירה כלל, חו אן ראי' שיש צצצת לומר שיצא קודם צובמ"ק של מעלה, ומ"ש שיצנו קודם צני אדם הוא לפי המסקנא. וצישמח משה פי' צשלא עה"כ תצומו ותטעמו וכו' כצז קאת צארופן אחר שהצית הראשון נגזו ויצוא קודם למקומו אותו הצית שנגזו ויתפללו שמה ישראל וחה"כ יצוא לשם הבית הצנוי ומשוכלל מלמעלה.

כב

אור"ח כדי לתרץ גם המקומות שנראה מכס שיצנו ישראל צית המקדש לעהיד כדאיתא צמד"ר סי' לו פי' עי' סי' ו' מלך המשיח שנתון צלפון יצוא ויצנה צובמ"ק דנתון צדרום, וצירושלמי מגילה פי"א הל' י"א לכשיתעוררו הגלות שכן נתווח צלפון ויצואו ויצנו צובמ"ק דנתון צדרום, מזה משמע שהמלך המשיח עם עולי גלות שיעלו עמו יצנו צובמ"ק, וזה כצדרי הרמב"ם שמתך המשיח יצנה צובמ"ק, אפשר לומר דאף שיצנו קודם צובמ"ק מ"מ כשיצוא חה"כ תיקף לשם הבית הצנוי ומשוכלל מאומנותו של הקצ"ה יתצעל צתוכו הצנין הצנוי צידי אדם כציעול הכר צתוך האצוקה, ולא יהי' עוד צמציאות אלא הצנכה ע"י הקצ"ה, הוא ולא אחר, ולא ישתמשו כלל צצצית הצנוי ע"י אדם כי יצוא לשם תיקף צנינו של הקצ"ה, ע"כ לא הוצרכ צקרא. ומה שיצטרכו ישראל לצנותו אפשר שהוא צשציל לצכות אח ישראל צצצות צנין צובמ"ק, כי עכ"פ אח עשו אח שלהם קיימו המצוה, או אפשר לררר להיות אצערותא דלתתא, או יש טעמים אחרים שלא נחגלו לנו, כמו שכן הוא צכל דרכי השי"ת ומלכותו ית"ש

ואפשר לומר עוד דהנה צאמת משמעות הזוכ"ק הוא שלעתיד לא יהי' כלל צצובמ"ק צנין צידי אדם אלא מה שיצוא צנוי ומשוכלל מן השמים. וזה"ק צפי' פנחס דף ר"ב ורבי"א, יומא חד אחא לקמיה חד חכיס גוי ח"ל צצצת תלת צעיון וכו' חד דנתון אמרין דיתצני לבו צי מקדשא אחרת, וכה לא הו למיבני אלא תרי צימנין צית ראשון וצית שני צית שלישי לא תשכה צאורייתא וכה מה דהוי' לי' למיבני כצז איתצנון ולעולם לית צי יתיר דהא תרי צתי ישראל קרי לון קרא וכו' ואמר חה"כ מילין אילין דשאל הווא רשע אנה שאילנא יומא חד לאל"ה ואמר דהא צמציבתא דרקיע אחסדרו קמיי דקוצ"ה וכהי הוא דכד נפקו ישראל ממצרים צעה קוצ"ה למצעד לון צארעתא כמלאכין קדישין לעילא וצעא למיבני לון ציתא קדישא ולנתתא לון מגו שמי רקיעין וכו' צאן אחר צצצתן לשצתך פעלת ה' צכהיה דפעלת אנת ה' ולא אחרת מכון לשצתך פעלת ה' דא צית ראשון מקדש ה' כונוו ידיר דא צית שני ותרוויחיו אומנותא דקוצ"ה איוון

זכה א' מן הראיות שהביא הפר"ח דהרמב"ם ז"ל אינו סובר מתוך כ"ח צהולא והבערה דלא כהר"מ וסייעתו. והחח"ס צהידושו' למס' צ"ה צסוגיא דמתוך הביא ראו' לדברי הרמב"ם מדאמרינן במס' שבועות דף ע"ו ע"ב אין צנין ציהמ"ק דוחה ויס טוב, ומסס לכאורה קושיא על החוס'. אבל לפענ"ד יש לתרץ שניהם דברי החוס' והרמב"ם, ול"ק מידי אחרווייהו, דהנה הפניי' כחצ לתרץ הקושיא על הרמב"ם שמחייב צבונה ציו"ט ולא אמרינן דפעור משום מתוך שהותר צמגנן ז"ל: דלפענ"ד דהא דאמרינן מנבן חייב משום צונה היינו דוקא צמגנן לאורר לייבש להצניע לימים רבים דצכה"ג מכון לעשותו כמו צנין למען יעמדו ימים רבים, משא"כ עשיית גבונות שהותר ציו"ט ע"כ היינו לאכול לאלתר, וא"כ צכה"ג לא שייך צ"י צנין כלל ולא גרע מצונה על מנת לסחור דפעור, וא"כ לפי"ז לא מצינו שהותר צנין לצורך, ולדעתי צרור לחלק בכך אלא שלא מלאתי לשום פוסק או איזה מפורש שמחלק בכך, עכ"ל. והחח"ס צהידושו' דחה זה צמה שכתב עליו ולא ידעתי מואל זה הדין שיהי' מותר לפרום אוהל על מנת לסחור.

ואני תמה על החח"ס שכתב שלא מלא מקור לזה, גם הפני יהושע שלא מלא צסום מקום לחלק בכך, הלא מצוהר צשני מקומות צירושלמי במס' שבת פרק כלל גדול ה"ב צ' וצריש פרק הצונה ה"ב א' ז"ל: מה צנין ה"י צמשנן שהיו נותנים קרשים ע"ג אדנים, ולא לשעה היחה, א"ר יוסי כיון שהיו חונים ונוסעים עפ"י הדיבור כמי שהוא לעולם. א"ר יוסי צי ר"צ מכיון שהצטיחם הקצ"ה שהוא מכניסן לתרץ כמי שהוא לשעה, דהא אמרה צנין לשעה צנין יעו"ש. א"כ סברה הפניי' דצנין לשעה לא הוי צנין היא פלוגתא מצוהרת צירושלמי. ולא קשה משאר מלאכות דלא מצינו לחלק בכך אלא אף על רגע אחת הוי מלאכה, די"ל דשאני צנין שאינו נקרא צנין אלא מה שיש לו קציעות על איזה זמן כמו שאין צנין וסחירה ככלים שאינו דבר קבוע, וכן צקשר דענין קשר הוי רק כשהוא קשר של קיימא, משא"כ צשאר מלאכות שאינם כה"ג. ועכ"פ צבונה יש מקור לסברה זו. וצוהר אני תמה על החח"ס סופר צשצווצותיו או"ח ס"י ע"ב הביא דברי הירושלמי האלו והכריע להלכה כדעת המאן דאמר צירושלמי דצנין לשעה לא הוי צנין, וכאן צהידושו'

הסתומים ומכוסים מאתנו, כמאה"כ כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' כנודע.

ובזה אפשר להבין מה שהצאתי למעלה מדברי הרמב"ם והתו"ע שאין מליאות לנו לצנות ציהמ"ק כי לא ציארנו חז"ל פסוקי יחזקאל שצצנין הבית ולא נודע לנו הא"ך לצנותו וציומי ריב"ח משמע צדצרי חז"ל שהי' מליאות לצנותו, וכבר כתבתי צזה. ולפי דברי הצוה"ק שבעתקתי כאן שאל ר"א לאל"י הך קושיא למה לא נזכר בית שלישי בקרא, ומחמת קושיא זו גילה לו אל"י ז"ל מה שנאמר ע"ז צמתוצתא דרקיעא שלא יהי' עוד בית צנה ע"י אדם אלא מאומותו דקוצ"ה. נמלא דקודם ששאל שאלה זו ה"י סברה שיצנו עוד בית שלישי לעבוד צו עבודה כמו צצחים הראשונים אף ערס שגייע הזמן שיצוא אח"כ תיקף הבית הצנוי ומשובלל מלמעלה, ולכן ה"י סברה ציומי ריב"ח שיש מליאות לצנין ציהמ"ק צאופן זה. משא"כ מסדרי המשנה והש"ס שהיו אחר שנחגלה להם ע"י אל"י ז"ל פירושא דקרא שלא יהי' עוד ציהמ"ק צאופן זה אלא צעת קן שגייע הזמן לצנין ציתו של הקצ"ה מאומותא דיל"י שוב לא דברו מזה ולא ציארנו עוד אופן הצנין. וכן צמשנה צפ"ה דמע"ש צפלוגתא דר"י ות"ק י"ל שהיה קודם שנשאלה שאלה זו ע"י אל"י ז"ל, ומה שנשאלה המשנה אח"כ הוא צצציל שמשנה לא זה ממקומה, כאשר כן אמרו כמה פעמים צש"ס צכה"ג.

אבל הקושיא שעל רש"י ותוס' ושאר ראשונים שכתבו דצנין העתיד אפשר שיהי' צנוי ציו"ט יטן שיצוא מן השמים עדיין אינו מתורץ לפי דעת האומרים שיהי' קודם איזה צנין צידי אדם, כי יהי' א"ך שיהי' אף לפי מ"ש למעלה מכל מקום אין היחר לצנות כלל ציו"ט לפי דעת הרמב"ם וסייעתו ופשטות דברי הש"ס שיש צצנין איסור דאורייתא.

והנראה לפענ"ד דהנה הפוסקים הצינו להתוס' והרמב"ם פליגי צזה, לדעת החוס' צנין ציו"ט אינו אלא מדרבנן דמותר מה"ת מעטס מתוך, והרמב"ם ז"ל דפסק צהדיא דלוקין על איסור צנין

סד

הן אמת שהעמים שכתב שם בתשובה להכריע דנין לשעה לא היו בנין לא הצנתי לפענ"ד כי העטם הראשון שכתב כיון דאשכחן סתמא דתלמודא בשבת פרק במה מדליקין דף ל"א ע"ב דאמר גבי סותר על מנת לצנות במקומו דכיון דכתיב עפ"י ה' יחנו כמקומו דמי ולא דחי ל'י ש"מ דהכי קי"ל, זה לא הצנתי כלל לפענ"ד מה שייכות מזה לזה, ולענין שיהי' כמקומו דמי אמרו שמועיל מה שהוא עפ"י ה', ומה ראי' מזה דלא היו בנין לשעה שאמרו בירושלמי לאותו מאן דאמר דאף שהוא עפ"י ה' מכל מקום כיון שהצטייתן להכניסן לארץ עדיין היו רק בנין לשעה, אבל לענין שאמרו בגמרא דמקומו דמי אין נפקא מינה במה שהצטייתן הקצ"ה להכניסן לארץ, והאריך אפשר לשנות מזה סתירה על אותו מ"ד, ובפרט להכריע מכאן זה להלכה.

וב"ש עוד מגמרא מ"ק (דף ט') דדחיק אמאי דאיגי ולא משני משום דאיכא למימר בנין ביבמ"ק יוכיח דלא דחי אפילו יום עוב וזימי מילואים דחי אפילו שבת שהקינו ופרקו בכל יום. וגראה כוונתו בזה שאמרו ז"ל דבז' ימי המילואים הקינו את המשכן ופרקו בכל יום ואין ז' בלא שבת, א"כ ע"כ גם בשבת הקינו את המשכן, והלא אין הקמת המשכן דוחה אפילו יום עוב ומכל שכן שבת, והאריך הקימוהו בשבת, וע"כ דנשזיל שהיו מפרקין אותו בכל יום היו בנין לשעה ואינו נקרא בנין. הנה זה כבר, ערס ראותי דברי החת"ם האלו, חשבתי על ראייה זו, וראיתי אח"כ בחת"ם בחידושי עה"ת פ' ויקהל שכי' העטם שהי' מותר להקינו אז בשבת נשזיל שאמרו חז"ל שלא היו מליאות להקינו, ונתקשה משה איך יכולת באתם אחד לבדו להקינו, והשיב לו הקצ"ה הניח ידך במקומו והס' הוקמו מאליהם, וכן פ"י רש"י ז"ל צפ' פקודי צפסוק הוקם המשכן, שהוקם מאליו, וא"כ נעשה ע"י הקצ"ה, לכן לא היו מלאכה אעפ"י שנראה כאלו משה הקינו אין צוה איסור יעיי"ש. וזה סותר דבריו שבתשובה שהביא מזה ראי' על בנין לשעה. — עוד ולפענ"ד צוה כי מה שאין מקימין בלילה למדו בגמרא שצועות דף ע"ו ע"ב מקרא דזביוס הקים את המשכן, ומקרא זה נאמר צפ' בהעלותך אחר שכבר עברו ימי המילואים

ושרתה צו השכינה והקימו את המשכן צחייתן אחר הנסיעות, ומזה למדו גם על בנין הביבמ"ק אח"כ שהוא בנין קצוב וקדושה עולמים, משא"כ בהקמתו של ימי המילואים שהי' על מנת לסחור ועדיין לא שרתה צו שכינה כלל כמ"ש רש"י ז"ל צפ' שמיני צפסוק וילאו ויצרכו שכל ז' ימי המילואים שהעמידו משה למשכן ופרקו לא שרתה צו שכינה עד אחר שנעשו צו כל המעשים בשמיני למילואים, גם אז לא הי' נאמר עדיין אותו המקרא של זביוס הקים את המשכן ללמד שאין מקימין בלילה, א"כ אין לנו שום ראי' שגם אותן ההקמות שהיו צימי המילואים היו אסורין בלילה. ולכן אפשר להרץ כיון דבדקשים הלילה הולך אחר היום ואם הקינו צמוש"ק היו כמקומו ציוס דהמשכן יש לו דין קדשים דהלילה הולך אחר היום, וכמו שאמרו עה"כ ויהי ערב ויהי צוקר יום אחד, דגם הערב היא בכלל היום, ומיושב אומרים ז"ל שבז' ימי המילואים העמידו בכל יום אף בלי חילול שבת ועכ"פ אין ראי' משם על בנין לשעה דלא היו חילול שבת מה"ת.

אל"א שלשון הספרי פ' נשא עה"כ ויהי ציוס כלת משה וגו' שכל שצעת ימי המילואים הי' משה מעמיד את המשכן ובכל צוקר וצוקר מושחו ומפרקו א"כ משמע שהי' בצוקר. ויותר מזה צמד"ר שם פ' י"ב שיש פלוגתא ח"ק סבר שכל יום העמידו ר"ח צ"י אמר שני פעמים בכל יום הי' משה מעמידו ומפרקו אחת בצוקר ואחת בערב ר"ח הגדול אומר ג' פעמים בכל יום שנאמר הוקם ויקם להקים אחת לתמיד של שחר ואחת למילואים ואחת לתמיד של ערב, א"כ מצוה צפ"י שהעמידו בצוקר לאורך תמיד של שחר ובערב לתמיד של צין הערבים וא"כ נסתר מ"ש שלא הי' ציוס שבת אלא צמוש"ק.

וחשבתי עוד דהנה בגמרא מ"ק דף ט' שבתוכת הבית ראשון חיללו יום הכיפורים ואכלו ושחו שדרשו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושה עולם וקרצן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה, מקדש וקדושתו קדושה עולם וקרצן ליבור ויוה"כ דענוש כרת לא כש"כ, אלא דהיו דואגים אח"כ דהתם לורך גבוה והכא לורך הדיוט עד שיאתה צ"ק כולכם מזומנים לחיי העוה"ב. ובצ"ר פ' ל"ה סי' ד' מצוה

שקיו לדבר מהתמידים המרובין אלא מחנוכה הנשיאים שדחה שבת.

ונראה הענין הזה דהנה מה שלמדו מקראי דאין צנין ציהמ"ק דוחה שבת הקשה האלשיך הק' צפי ויקהל דלמה יגרע צנין ציהמ"ק מכל קרבנות ליצור שהיו מקריבין בכל שבת ושבת שדוחין את השבת. וברא"ם מקשה בהיפך למה הולך קרא ללמד שאין צנין ציהמ"ק דוחה שבת הלא צנין ציהמ"ק אינו אלא עשה ושבת עשה ול"ת ואיך עשה דוחה ל"ת ועשה. ובראמ"ק קושי' זו מתורגמ' בירך חזרתה במה שהקשה האלשיך למה נשתנה צנין ציהמ"ק משאר קרבנות ליצור ונמצא שהי' סברה לדמות צנין ציהמ"ק לשאר קרבנות ליצור דגלי קרא שדוחין שבת אף שאינם אלא עשה לכן הולך קרא ללמד דצנין ציהמ"ק אינו כן. אמנם בעצמה דהך מילתא למה חילקה התורה"ק בין צנין ציהמ"ק לשאר קרבנות ליצור כתב האלשיך כיון דהמשכן וכל כליו בהעשותם אין צהם קדושה עד ויקם המשכן על מכונן נמצא שאין מעשה המשכן רק הכנה על דבר שאחר העשותו יהי' קודש לכן אינו דוחה את השבת שכבר הוא קודש יעוי"ש. ואפשר לומר עוד שהוא ע"ד שאמרו צגמ' נדרים דף ו' שאסור לומר להי' קרבן אלא קרבן להי' שמה ימלך ולא יגמור דבריו ונמצא מסיק ש"ס לבעלה ובתו' יומא דף ל"ב ד"ה ואומר גבי הא דאומר להי' חטאת הקשה הרי"א אמאי לא קאמר חטאת להי' שיזכיר הי' מאוחר כמו גבי קרבן ותו' דשאני התם דגלי קרא. וצריעב"ה שם הביא עוד תירוולים אחרים ואי' מן התירוולים הוא דשאני התם דכתיב גדול זרעו ולא פשע ועוד שהרי יש שם סגן ואב"ד דמדכרו לי' לומר. ועכ"פ י"ל דקודש שנצנה המשכן או המקדש חיישין שמה ח"ו לא יצא לידי גמר וחיללו את השבת בהגם, משא"כ אח"כ כשכבר נצנה חו לא חיישין.

ובזה אפשר להבין דברי רש"י ז"ל צפי תשא עה"כ אך את שבתותי תשמורו וז"ל אע"פ שתהיו רדופין וצריזין בצריות המלאכה שבת אל תדחה מפניו, ואינו מובן לכאורה דלענין הלכה זו אם צנין ציהמ"ק דוחה שבת מאי נפ"מ אם הם צריזין ורדופין או לאו דאם הלכה היא שדוחה שבת כמו שאר קרבנות ליצור

יותר שהי' החנוכה ז' ימים ואין ק"ז ימים לפני החג אלא הי' צהם שבת ויוה"כ ואותן שבעת ימים היו ישראל אוכלים ושוחים ושמתים ומדליקין נרות ובסוף חזרו ונלעטרו ואמרו שמה יש בידינו עין שחללו שבת ולא התענינו ציהי"כ יעוי"ש, והרי שדעת המדרש שהי' גם חילול שבת שהדליקו נרות עבור השמחה ואינו כן לפי דעת הגמ' שאמרו צתוך הק"ו מקרבן יחיד שדחה שבת שהוא איסור סקילה וק"ו יוה"כ שאינו אלא איסור כרת, וא"כ ל"ל לפי דעתם שלא הי' שם חילול שבת אלא חילול יוה"כ. ואולי יש לחלק דציהי"כ שהולכו להשמחה לאכול ולשחות היו כולם צריכים לאכול אבל בהלקח נרות שהולכו ללורך השמחה שיהיו נרות דולקות אבל לא היו צריכים להדליק כאו"ה ואפשר היו יכולים להדליק ע"י קענים ואין צהם איסור סקילה ולא כרת אלא איסורא עכ"פ כמו שאמר צגמ' שבת ד' קכ"א צקטן העושה לדעת אציו וע"כ אמרו צמדרש שחיללו את השבת ולא הביאו שם הלימוד מחנוכה הנשיאים אלא חשב סתם העון אבל צגמ' שהביאו הלימוד מחנוכה הנשיאים וחשב חומר העושה חשב יותר חילול יוה"כ דאית צ"י כרת וחמיר מהדלקת הנרות כז"ל.

אלא שבעיקר הלימוד מה שלמדו צגמ' מקרבן יחיד שצחנוכה הנשיאים נתקשיתי מעולם הלא זה ודאי שקרבן יחיד לא הותר צזום פעם צצבת אלא קרבן ליצור וכיון שאמרו על חנוכה הנשיאים שהי' קרבן יחיד ע"כ חידוש הוא שחידשה תורה להתיר אז ומחידוש לא גמרינן. וש"ז ראיתי צצח"ס אר"ח סי' ר"ח שכתב לתרץ שהוא תלוי אם שבת אי' איקרי קהל או לא ועדיין ל"ע לפענ"ד ועוי"ש ודו"ק. ולכאורה כיון שאמרו צגמ' על אותה השמחה שהי' [קרבן ליצור למה לי' למילף מחנוכה הנשיאים שיי"ל] חידוש הוא והוראתה שעה כמי"ש הרמב"ם הלא אפשר ללמדו מכל קרבנות ליצור שהיו מקריבין בכל שבת ושבת וכמו שאמרו צגמ' פסחים ד' ס"ו ע"א לענין אם פסח דוחה שבת שאמר הלל וכי פסח אי' יש לנו צשנה שדוחה את השבת הלא הרבה יותר ממאחיים פסחים יש לנו צשנה שדוחין את השבת ופרש"י ז"ל התמידים שצכל השנה המה יותר ממאחיים ולא הזכיר שם חנוכה הנשיאים אלא התמידים המרובין וצבאן

ובכליו קנאו את קדושתם ואף שבדלתי אחר ז' ימי המילואים שכלו כל הקמותיו והביאו הקרבנות נתקדש יותר בהשראת השכינה כי הרבה זרגין צהשראת השכינה כמ"ש האוב"ח הק' צפ' ויגש עה"כ חכי חרד עמך מארימה אבל ציום הראשון אחר שהעמידו על תילו ימשחו נגמר כל צינו ונכנס להקדושה ומקרא מלא דבר הכ' ומשחת וגו' והי' קודש ולא הי' חסר אלא החינוך ומה שהי' הלווי לפרקו ולהעמידו ולמשחו עוד בכל יום זה הי' לורך החינוך ודוחה שבת כמו כל קרבנות ליבור.

והרמב"ן כתב צפ' פקודי על מה שהולך להקינו ולהורידו שאולי הי' קן להרגיל הלויים צמעשיהו או הי' להכתיר היום בהכתרה זו וכן כתב האע"ז שמה שהי' סותרו וזונה הי' להרגיל הכהנים, ואינו מוצן לפי טעם זה מה שאיתא צמד"ש שגם הי' מושחו בכל יום ומה לורך להרגילם צמיחה דצשלומא צנין וסתירה הי' בכל המסעות שסחרו וצנו צמקום חנייתם אבל משיחה לא הי' עוד אלא מה שמשחם מרע"ה צז' ימי המילואים. אבל האמת הוא שצכל עניינים האלו יש טעמים וסודות נשגבים מלצד הטעמים הפשופים כמו שהוא צכל המלות וכמ"ש הרא"ה צס' החינוך, והי' זה עניינים מזורכי החינוך צצמשכן, ועכ"פ אינו דומה לצנין ציהמ"ק שחסר עדיין מעיקר הצנין ע"כ אין לעשות מזה קושי' אם הי' דוחה את השבת כמו שאר קרבנות ליבור ובלא"ה הלא גם חנוכת הנשיאים צצמשכן כתב הרמב"ם ז"ל שהי' צהם עניינים שהם הוראת שעה ועי' חת"ס סי' ר"ח וא"כ י"ל גם צהקמת המשכן צצז' ימי המילואים שהי' הוראת שעה לדחות את השבת כי לא עשה צזה משה שום תנועה כ"א צלווי מהשי"ת. ויש לתרץ עוד צפנים אחרות ואין להאריך כ"כ. ועכ"פ אין ראוי משם על שאר צנין לשעה.

פה

נחזור לעניינינו לדעת החת"ס שהכריע להלכה צצנין לשעה לא הי' צנין, סצרת הפני' מוכרתת דעשיית צצניה לאכול לאלתר לא הי' כלל צנין ולא שייך צזה לומר מתוך, ושפיר כתב הרמב"ם צצונה חייב.

הוא דוחה מדינא אף אם אינם זרזין ורדופין כ"כ, ואם הלכה הי' שאין דוחה כמו שאר עשה שאינו דוחה ל"ת ועשה מה יועיל לזה הזרות והרדופות. ולהנ"ל דהטעם הוא שמה ח"ו לא יבוא לידי גמר ודאי דנ"מ הי' צזה כמו צכ"ג שכתב הריעצ"א דכיון שהוא זרז לא חיישין שמה לא יגמור ויאמר להי' הטאת, אבל החוב"ק לא נתנה דבריו לשיעורין ולא פלוג צצבר אלא עד שלא נגמר הצנין לא התירה החוב"ק לחלל את השבת משא"כ אח"כ, והרבה עניינים מלינו צצחוב"ק שאמרה משום לא פלוג, וצצבת ד' כ"ג איתא הטעם שאמרה החוב"ק להניח פראה צסוף שדיחו מפני הרמזין ופירש"י ז"ל העוברין על לא חלה ואומרים צצבר הנתנו, והרי צצצצביל העצריינים ליוותה החוב"ק על כל הכשרים צצציראל לעשות צאופן זה, והרבה עניינים מלינו צצחוב"ק שהטעם הוא משום לא פלוג כנודע. והי' אף ציחי' מאחה טעם שהוא אם כטעם האלשיך או אפשר יש צזה עוד שאר טעמים שלא נודע לנו כי לא דרשין עמא דקרא אבל זה חזין דקודם שנגמר אינו דוחה את השבת אלא אח"כ, וא"כ יש להסתפק צצחינוך שעושין למשכן או למקדש כיון שיש צו לורך עבודה אם דינו כעבודה שדוחה את השבת כיון שצצבר נגמר וצצנה על תילו ואינו חסר אלא החינוך או אפשר כיון שעדיין לא נתחך להעבודה הי' כמי שלא נגמר ואינו שורה צו עדיין אותה הקדושה כמ"ש האלשיך ואינו דוחה את השבת, גם יש סצרה שהחינוך עדיף משאר העבודה כמו שצראה מדברי הרמב"ן צצז' צהעלותך יעיי"ש ונחספקו צזה צחינוך צית ראשון אם החינוך הוא דוחה שבת, ולא יכלו להביא ראוי מיותר ממאחתיס חמידין צצכל השנה שדוחין שבת כיון שזה אחר שצצבר נתחך המקום לעבודה אלא הביאו ראוי מחנוכת הנשיאים שהחינוך עדיף עוד משאר העבודה שהרי גם קצין יחיד דחה שבת צצצביל שנתחך צזה לעבודה ואינו דומה לצנין צציהמ"ק שאינו דוחה שבת צצבת שלא נגמר עדיין הצנין ולא הגיע אליו קדושתו. ומעשה אחר שצצנינו לזה שכל ענייני החינוך דוחין את השבת צקרבנות ליבור וכמו שגם אכלו ושחו צציה"כ צחינוך הצית אין חימה מה שמרע"ה העמיד המשכן צכל יום מ' ימי המילואים דכיון צציום הראשון שהעמידו ומשחו וכצבר ציאר החת"ס שע"י המשיחה צצמשכן

לנו אלא מה שיצוא מן השמים, וממ"נ מותר, כאשר כתבתי למעלה בדעת החוס'.

ואפשר לומר עוד בפשיטות יותר עפ"י מה שח"כ ציוסק צבית האסורים ואת כל אשר עושים שם הוא ה"ו עושה ופי' התרגום במימרו' ה"ו מתעבד דא"א לומר שהוא ה"ו עושה הכל דאין זה שום שבה גם אינו במציאות אלא כיון שנטשה עפ"י דיבורו קראו הכי בלשון זה שהוא ה"ו עושה. וכן הוא בפסיקתא שהוצא בתו"ט צפ"י להפטרת פ' תזריח שאם מתעסקים צבנין זיהמ"ק ה"ו כאלו צוניס צו. וא"כ ו"ל שאף במקומות שאמרו שהמלך המשיח יבנה זיהמ"ק אין הכוונה שהוא צעלמו יבנה צידים אלא עפ"י דיבורו יחבני שבכה דיבוריו ותפלותיו הקדושים יב"י אותה בהשפעה שיצוא זיהמ"ק צנוי ומשוכלל מלמעלה כמו שמוסד בחפלה באש אחר עתיד לצונתה. וכמו בצרכה כהנים שאמר הכתוב ואני אצרכם א"כ למה הולכרו לצרכת כהנים אלא עפ"י אותה הצרכה שאומרים הכהנים נמשכה הצרכה מלמעלה שהקב"ה צעלמו מצדך את ישראל, וכך הוא המדה שנמשך הכל ע"י העבודה מלמעלה. וכבר הבאתי כעין זה לעיל בצנ כוזבא שאמרו ז"ל דקטלוהו רצון אף דבאמת לא קטלוהו רצון צידים אלא שהאומות או הנחש קטלו, אלא יען שה"ו כן מדעת החכמים וה"ו השפעת כחם צוה נקרא כן הלשון דקטלוהו רצון.

ובזה מיושנין כל המקומות צלי שום סתירה דבדואי מה שהביאו רש"י וחוס' ושארי הראשונים ז"ל מדברי חז"ל שיצוא הצית צנוי ומשוכלל מלמעלה אף ציו"ט שלא יעשו צני אדם שום מלאכה הוא אמת ויניב אלא שבאותן המקומות שנראה שהמלך המשיח יבנה זיהמ"ק הכוונה צכה דיבורו ותפלתו הקדושה והשפעתו המרוצה שומרת ציו"ט. ואפשר שגם הרמב"ם ז"ל חשב ע"ז אלא שלא האריך לבאר כמ"ש שאין להאריך צביאור באיזה אופן יב"י אחר ציאת המשיח כי הענינים שאחר ציאת המשיח סתומים וסתומים ולא נודעו לנו על צורה אלא שהביא המימרא צדך כלל שהמלך המשיח יבנה זיהמ"ק ואין נ"מ אם דיבור או צמשה או צמחשה יב"י נקרא על שמו. ובחדצ"א שא"ר פ' ל' כתב וז"ל כפיכיל אין זיהמ"ק

אלא דלפי מ"ש שאין לנו הכרעה צפונתה הירושלמי צזה, אפשר לומר שזהו דעת החוס', שבקושייתם שם שבה דף ל"ה ע"א ד"ה והרודה שיה"ו מותר לבנות ביתו ציו"ט סיימו ובלבד שיה"ו לורך היום לאכול צתוכו שלא יכנו שרצ ושמש, שלכאורה אינו מוצן הלשון שהאריך לפרט איזה לורך שיש צבנין צית שהוא לאכול ושלא יכנו שרצ ושמש, הלא כמה לרכים יוכל להיות צבנין צית. אבל נראה שגם החוס' לא סברי שיה"ו היתר לבנות צית צדך צנון שהוא עומד צקביעות דא"א לסמוך על מתוך מהיתר גבינה שאינו אלא לשעה, ולכן לא אמרו להחיר אלא צדך צנון שלא יוכל לעמוד לימים ואינו אלא צשביל לאכול שמה ציו"ט שלא יכנו שרצ ושמש, וה"ו זה ג"כ צנון לשעה דצזה ממ"נ מותר דאם הלכה כמאן דאמר דצנון לשעה לא ה"ו צנון צלאו הכי מותר, אלא צשביל שיש לחוש לאותו מאן דאמר דגם צנון לשעה ה"ו צנון, לכן כתב מטעם מתוך דא"כ ממ"נ מותר דאם צנון לשעה ה"ו צנון ה"ו גם עשיית גבינה ליומא צנון ושוב מותר מטעם מתוך, ולכן ה"ו דמדצנן אסור כל מיני צנון אף צבה"ג שאינו אלא לשעה, ואם כן לא קשה מידי מגמרא צבועות צבנין צית המקדש אינו דוחה יום עוב דשם מיירי מצבנין זיהמ"ק צצצתים הראשונים שה"ו צנון קצוב על כמה שנים, ונמצא לדנינא לא פליגי צזה החוס' עם הרמב"ם דהחוס' מיירי מצבנין צזה שאינו אלא לאכול שם לורך היום, והרמב"ם מיירי מסתם צנון שהוא צדך צנון צקביעות.

ומעתה לפי"ז מיושנין דברי רש"י וחוס' ושאר ראשונים שכתבו דצנון העתיד אפשר ציום עוב שהוא צנוי ומשוכלל מלמעלה, דאף לפי מה שנראה באיזה מקומות שיה"ו קודם איזה צנון צידו אדם, דכיון דלפי מה שנחבאר למעלה יצוא תיכף אח"כ הבית הצנוי ומשוכלל מלמעלה ויתעטל במציאות אותו הצנון צצנו צני האדם שוב לא ה"ו אלא צנון לשעה ואין צו איסור דאורייתא, ושפיר כתבו שאין לדמות זה למה שאמרו בגמרא צצתים הראשונים דא"א לבנות ציו"ט דה"ו צנון קצוב, משא"כ לעתיד דהצנון הקצוב לא יה"ו אלא מה שיצוא מן השמים ולא יחשבו על שום קיום ועבודה שיה"ו צאותו הצית הנצבה, דמהאי עטמא לא נזכר כלל צקרא כי תיכף אח"כ לא יה"ו

עוצה על חסדך זה האחרון מן הראשון שאתה מתנדב הולאת הבית, אמנם כפי אמונתנו אין בידנו לבנות הבית שלנו מאמונים ומקוים שהבית הזה יהי לנו בניו מאת ה' מן השמים כשיהי' ברוננו ית"ש לא זולת. אמר המלך ח"כ אני ידעתי כי שלמה המלך החפלה גם אל הנכרי וגו' והחפלה אל הבית הזה שיהי' תפלתו נשמעת וכן אני אבנה אותו ואקחהו לבית תפלה שלי ופערם לשלום, עכ"ל, יעו"ש שהאריך וכתב ח"כ עעמים למה אסור לבנות. ולפלא שלא הביא דברי הרמב"ם והתוספות יו"ט שא"ל לבנות. ועכ"פ אנו רואים מהמעשה ההוא שהי' כתי' גדולה בישראל צעת שאמר להם המלך לבנות ציהמ"ק. וכבר הבאתי לעיל שגם בימי ריב"ח קראו לזה גזירה. ומה שהי' הבתי' כ"כ נראה שהי' להם פחד מהמלך שלא יכלו למלאות דבריו, אלא שעמדו בנפשותם להגיד לו שאינם רשאים לבנות. וכבר הבאתי שאחר חתימת המשנה והתלמוד ח"א כלל לבנות עד שיבוא אליי ומשיח צב"א.

פו

והנה הגררים אחרי הליונים אומרים עוד שמה שבאים הרבה אנשים לא"י ועוסקים בנטיעה ומתרגלים הפירות ע"ז אמרו בגמרא סנהדרין דף ל"ח אין לך קץ מגולה מזה, שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם חתנו ופריכם השאו וגו', וזה שעות והכל גמור, ללא מיציעא לפי השני שבמחש"א שהכוונה שיהי' כמ"ש צפ" ב"מ דלעתיד חילנות מוליאין פירות בכל יום, וזה ודאי הוי גם גמור ושינוי העצב, ואין לך קץ מגולה מזה, אלא אף לפירוש הראשון עכ"פ הוא כמצואר בגמרא כתובות דף קי"ב דחזי ריב"ל להאי קטופי דקיימי כי עיגלי ואמר עגלים צין הגפנים, ואמרו שם ארץ מלרים משובח מכל הארצות שבעולם ולוען משובח מכל ארץ מלרים וחזרון הגרוע מכל א"י עדיף ז' פעמים מלוען מלרים וצית סאה עושה שבעים כורים. עוד כמה ענינים חשבו שם בגמרא שהיו משונים פירות א"י מכלל העולם באופן נפלא, וכמו שאמרו גם עכ"כ צפ" שלח ואשכול ענבים אחד שהי' פירותי' משונה והי' צו משא עזומה כל כך שא"ל לשער זה עכשיו. ואם יחזור כ"ז במקדש ע"ד שכתב הרמב"ם בסוף הלכות מלכים שבזמנת המשיח יהיו כל המעשים

יבנה ביד אדם אלא בידו של הקב"ה בלבד שנאמר מקדש ה' כוננו וידך וא"ו נורא אלקים ממקדשיך ופי' שם הזקוקין דקאי על בית שלמה דאף שבגאו ע"י בני אדם מ"מ לא יבנה אלא ע"י הקב"ה כי האצנים עלו מאליהם על הבנין וכו' וכמו שאמרו במשכן הוקם מאלו והביא ע"ז ראיות מדברי חז"ל יעו"ש. אמנם ציהמ"ק דלעתיד מצואר יותר שיבוא בניו ומשוכלל משמים בלי שום פעולה בני אדם כלל וכמו שהוא ציהמ"ק דיש חילוק דבבית ראשון הי' עכ"פ גם פעולה בני אדם ולא כן בבית דלעתיד אלא עקימת שפתים הוי מעשה, ואמרו חז"ל בגמ' תמורה דף ג' ע"ב לא תיהנו מימר משום דדיבורו עשה מעשה, והרי דהיכא שבדיבורו נעשה מעשה לכו"ע נקרא דיבור מעשה, וכמו כן במלך המשיח ע"י דיבורו ותפלתו הקדושה בתכלית יתעצב מעשה להוריד הבית הבנוי ומשוכלל הוי הוא העושה מעשה בבנין ציהמ"ק וכל הלוך אף אם צידים לא יעשה שום פעולה כלל וכלל לא, ח"כ וכן לתרץ כל המקומות.

אחר כתבי כ"ז נזכרתי מה שהביא המהר"ם חזון זקוק"ל צענין בנין ציהמ"ק וראיתי להעתיק קצת מלשונו שכתב צענין זה צ"ל אלא מסעו דף י"ט אחר שהביא המעשה באריכות שכותל המערבי ומקום המקדש הי' מכוסה בצבל ואשפה מרובה שהועל שם בצפקות הרומיים שלא יהי' ניכר המקום כלל, וח"ו לא יהי' זכר למקום המקדש, והי' ח"כ מלך אחד מלכות של חסד שפירז הון רב לסלק האשפה עד שגלה את כותל המערבי, והיסודות הנראין היום לעין כל ונתן כבוד גדול למקום המקדש וקרא ח"כ את הייודים ודבר על לבם באמור הנה מאת ה' היחה זאת ושמא גרם להחזיר עטרת הבית ליושנה וכו' הרי היסודות לפניכם בני אותה על הולאות שלי ואל תשגיחו בהולאה. הייודים נשבר לבם בצקצם וגעו כולם בצכ"י ולא ענו דבר. אמר להם המלך למה אתם צוכים במקום שהי' לכם להיות שמחים כי למחי' שלחני אלקים לכונן בית מקדשו אשר החריבו אותו הרומיים, אם על ממון אתם דואגים כבר אמרתי לכם כי על ההולאות שלי תהיו צוים אותה. ענה זקן אחד שבהם צכ"י רבה יחי אדוננו המלך ויחריך ימים על מלכותו, אנו שבדין מחוייבים לברך את ה' אשר יעלך ולהחזיק לך

שע"י העצירות מממלאין את הארץ ואת פירותיה שמממלאין את ישראל באכילתם ומסלק הקדושה וע"ז אנו מתפללים ונאכל מפרי' ונשבע מטובה שיהי' באופן שנהי' מזונים מהפירות מכה הקדושה, לא ח"ו צביפק המחבונן צוה בלשונו הקי' של הצ"ח ז"ל לא יסתפק אם יש צוה סימן לגאולה. אמנם הצרכה ע"ד שהצאתי לעיל מדברי הש"ס וכמ"ש הרמב"ם שיהי' בזמן ביאת המשיח הלאי שזכה לה במהרה.

פז

וע"ז פי דברי הש"ס והרמב"ם הנ"ל שציונות המשיח יחזור הצרכה בפירות ח"י כמקדם ועוד יותר מזה שיהיו מזיוון כעפר, אפ"ל עוד דברי הרמב"ם הנ"ל שהקשיתי למה השמיט התנאי שצמחה פ"ה דמעשר שני, גם לישב מה שנתקשה החו"ט למה פסק כר"י ולא כתנא קמא שכתב ע"ז ולא נהירא לומר דהרמב"ם כתב משחרב ציבמ"ק וכו' משום דאף לתנא קמא הואיל ונחרב הבית אין מעלין כדכתב בפירושו דאין זה מדרך הרמב"ם להשמיט בחיבורו דין הנובג בפני הבית, דהנה כבר כתבתי לעיל שמה שהביא הרמב"ם כל הדינים הנוהגים בפני הבית הוא בשביל שיש צום נפקא מינה לעתיד, והנה צריד"ז שם הביא מתלמידי הגר"א שפירשו דברי הירושלמי והא כתוב ודם ענב תשחה חמר, וא"כ יהי' ענבים מרובות, ולמה צריך אז התקנה לעטר שוקי ירושלים בפירות, ח"ו דציבמ"ק קודם למלכות בית דוד ויהיו ענבים מעועים יעו"ש. וחזוין צוה דעתם שאחר ביאת המשיח שיהי' ריבוי הפירות אין מקום לתקנה זו, שהוא עבור מעוט הפירות, וא"כ לדעת הרמב"ם שסובר שא"א לבנות ציבמ"ק עד אחר ביאת המשיח כאשר הצאתי למעלה וגם כתב שאז יהיו המעדינים מזיוון כעפר, ח"כ שפיר יוכל להיות שפוסק כתנא קמא שהתנאי הוא בשביל מעוט הפירות, ומ"ש דין זה על לאחר החורבן בשביל שגם תנא קמא מודה לה כמ"ש צפי' המשנה והביאו החו"ט, אבל על מה שיהי' בזמן הבית לעתיד אין נפקא מינה לדבר מזה כי עעם התנאי לדעת הת"ק הוא חלוי צמיעות הפירות שהי' אז מליאות לה, אבל הבית דלעתיד שיהי' אחר ביאת המשיח סובר הרמב"ם שדודאי לא יהי' אז מיעוט הפירות כנ"ל ואין נפקא

מזיוון כעפר זה סימן לגאולה אבל מה שהוא צורך הטבע כמו בכל העולם שלפי מה שמרביין צנוטעה מתרביין הפירות אין צוה שום סימן לגאולה, אלא אדרבה כיון שרובא דרובא מהנוטעין נטיעות אינם מקיימים צום מלכות התלויות בארץ, גם לא מלכות שביעית, המה צעורה"ר מרחקין את הגאולה. וצודאי שטוב ועוב ה"י יותר אלו לא היו נטיעות ופירות כאלו שצוברין צום על מלכות התלויות בארץ, שצוה מממלאין את הארץ ומרחקין את הקץ.

ובמדרש איכה צסוף הפתיחה אמר כמה היא חלופה ח"י שעדיין עושה פירות ע"ש שמצלין יעו"ש, שאין הקצ"ה משנה הטבע. ובגמרא ע"ז דף נ"ד הרי שגזל סאה של חטין וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו נוהג ושופים שקלקלו עתידין ליתן את הדין, וחייונו דאמר ר"ל אמר הקצ"ה לא דיין לרשעים שעושין סלע שלי פומבי אלא שמתרחיקן אותי ומתחיימן אותי צע"כ, ופירש"י ז"ל שאני יולר ע"כ שהרי גזירה היא מלפני שנהוג העולם כמנהגו יעו"ש. וכן הוא בפירות הללו שמממלאין את הארץ. וצטור אר"ח סו' ר"ח בצרכת על המנוח' כי וי"א ונאכל מפרי' ונשבע מטובה, ואין לאומרו שאין לחמוד הארץ בשביל פרי' ועובה אלא לקיים מלכות התלויות צוה. וכתב ע"ז הצ"ח ח"ל: ותימה הלא קדושה ארץ הנשפט צוה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיוקיס מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ, כי על כן הוהיר צסוף פרתת מסעי לא תעמא את הארץ אשר אתם יושבים צוה אשר אני שוכן בצובה וגו' ואמר אם תעמא את הארץ נמשכת העוממאה גם בפירותיה היוקיס ממנה, וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בצובה ממש צגוף הארץ נסתלקה מפני העוממאה שטמאתם ונמשך מזה כי גם אנכי מסלק שכינתי מתוך צנ"י, כי עד עתה היכל ה' המה היו צנ"י לפי שהשכינה היתה שורה בקרבם ממש, ועתה צאכלם פירות היוקיס מעוממאת הארץ נסתלקה השכינה, כי כשהעוממאה נכנסת עם אכילת פירות צתוך צנ"י יולאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל, וע"כ יחא שמכניסין בצרכה זו ונאכל מפרי' ונשבע מטובה כי באכילת פירותיה אנו מזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מעובתה, עכלה"ק. ומבואר צוה

מערוניתא זמן שהיא מתקלסת מקרובותי אלא בזמן שהיא מתקלסת מרחוקותי. גם אי אפשר לנו לידע העעמים בכל הדברים שהם אחר ביאת המשיח, גם לא נוכל לידע באיזה אופן יהיה כמ"ש הרמב"ם צפ"ב מהלכות מלכים שהדברים סתומים ולא נוכל לידע מקודם באיזה דרך יהי הדרגת הענינים. אבל זה צרור שלא תהי גאולה עד ביאת המשיח, כמבואר בכ"מ אין מספר והבאתי הרבה מהם למעלה.

ו"ל הרמב"ם ז"ל באגרת תימן : שכשיחשבו העכו"ם שאומה זו לא יהי לה ממשלה לעולם ולא יגאלו מן השעבוד זו, וכל החכמים עולם פה אחד צעלה זאת, אז יגלה המשיח. ומבואר גם בגמרא סנהדרין דף ל"ח ע"א אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלם מישראל, ופירש"י ז"ל שלא תהא לכם שום שלטנות לישראל אפילו שלטנות קלה ודלה. וא"כ אותה מלכות הזלם שקודם מלכות בית דוד מעכצת ביאת בן דוד. ואם נמלא באיזה מקומות מועטים רמז על עזרת האומות גם זה קאי על אחר ביאת המשיח, שעכשיו לא נוכל לידע העעמים וסיבות הדברים אין שיהי, עד שיבוא מלך המשיח ויאר עינינו.

גם דברי הרד"ק שצסוף תהלים הם כעין דברי הרמב"ן שכתב כל יסוד דבריו מהכתוב שבישעי"ו ס"ו והביא את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה, שהכתוב זה הוא אחר מלחמת גוג ומגוג. והרד"ק עצמו שם בישעי"ו ס"ו כ' על אותו הקרא שזה יהי אחר הפלא הגדול שיראו הכל במלחמת גוג ומגוג, וע"כ דקאי על אחר ביאת המשיח. גם סיים הרד"ק שזה יהי לפי שצטחו ישראל צגלות צקל יתצדק לצדו, א"כ תלה הדבר במה שיצטחו צהשי"ת לצדו, לא בפעולה אחרת, ומכש"כ שעי"ו פעולה האסורה שא"א להשיג איזה גאולה מלד הקדושה, ואף צצית שני שלא היתה גאולה אמתית כנודע והי ע"י כורש מ"מ הי הכל ע"י נבואה, שחלצד שידעו הזמן המבואר בקרא שצעים שנה, עוד התנצחו להם חגי זכרי' ומלאכי על כל מה שעשו כמבואר בקראי, ואף כורש עצמו עשה ע"י נבואה כמבואר בקרא עמרא א' בה אמר כורש וגו' נתן לי הי אלקי השמים והוא פקד עלי לצנות לו בית בירושלים ופירש"י פקד עלי שצורה עלי ע"י ישעי"ו הנביא, והרי שעשה זה בצביל אמונתו לנבואת ישעי

מינה עוד מדין זה, לכן לא הביאו. גם בלא"ה אפ"ל לדעת הרמב"ם שלפי דעת הח"ק הי' התנאי על זמן צ"ש שהי' אפשרות שיהי' אחריכס דור שאינם גדולים כראשונים, אבל עכשיו שא"א שיהי' עוד ציהמ"ק אלא אחר ביאת המשיח שיהי' גדול מכל הדורות אין צורך לשום תנאי כי מעצמו יוכל לבטל ולעשות הכל.

סח

והנה המהרסים לקחו גאולה מעצמם ע"י השתדלות מגונה אלא האומות לעשות כמעשיהם, חולין עצמם באילן גדול הרמב"ן ז"ל צשה"ש שכתב שדרשיו מלכי האומות וצערחהם ילכו לא"י כדכתיב ישעי"ו ס"ו והביאו את כל אחיכם וגו'. וכל מי שיש לו מוח בקדקדו ורואה הדברים צפנים, רואה שאין צדצריהם כלום. ראשית יסד הרמב"ן ז"ל דבריו עה"כ בישעי"ו ס"ו והביאו את כל אחיכם ומבואר שם בקראי שזה קאי על אחר מלחמת גוג ומגוג שיכנעו כולם ויתקבלו מכל הגוים ומכל השונות להגיד כבודו ית"ש צגוים על גדול האות הנעשה, ואח"כ כתיב ע"ו והביאו את כל אחיכם כמ"ש כל המפרשים שם שיביאו את צגויי הנעמעים צין העמים ולא עלו מקודם מנחה למלך המשיח לא"י, ועיי"ש צפסוקים וצמפרשים שט"כ שזה קאי על אחר ביאת המשיח ואינו מדבר צזה מעצם הגאולה הא"ך תהי'. ועוד הלא מבואר שם תיכף צדברי הרמב"ן שכתב העעם שיהי' מלך המשיח עני ורוכב על החמור, רמז כי לא צקשחם וצחרצם ירשו ארץ ולא צסום ורכב כי אס צרנן הצורה שופיל וישפיל כל האומות לפניהם והכרתו רכב מאפרים וגו' שלא יצטרכו לכלי זיין כדכתיב וגצרתם צה' וצצמו יתכלנו, עכ"ל. ומבואר צזה צפירוש שדעתו ז"ל שלא יהי הגאולה ע"י שום השתדלות עצמי ואף לא יצטרכו לכלי זיין אלא צמאמר הי' וע"כ שגם מ"ש קודם שיהי' צעזרת האומות אינו אלא ענין נסי וכמ"ש הרמב"ם צפירוש המשנה צחלק וצבגרת תימן שישלימו עם מלך המשיח כל האומות כי יצבאלו מפניו. וכן כתב צספר היד צפ"ח מה"ל תשובה על מלך המשיח שיביאו כל הגוים לשמעו, ויהי מזה כבוד הי' שגם האומות יביאו לעזור כמ"ש חז"ל מד"ר דברים פי ג' סי' ו' אין שצחה של

סיים האוה"ח הק' שיעשה מה שנאמר בסמוך שנאמר שם ומחץ פאתי מואב וקרקק כל בני שת, ופירש"י ז"ל כל האומות שכולם ילאו מן שת בנו של אדם הראשון, ואין לך פלא גדול מזה שעני רוכב על החמור שנראה שכל אנשים יכבדו אח"כ את כל העולם כולו, וכאשר כתב הרמב"ן שזהו כדי להראות שאינו כלל בדרך הטבע ולא בכלי זיון אלא במאמר ה', ופתיאם הבינו מדברי האוה"ח הק' האלו שהכל יהי' בדרך הטבע והדברים מצוירים כאשר כתבתי שלא כתב דרך הטבע אלא על עמם ביאתו והתגלותו בתחלה, וכמ"ש גם הרמב"ם באגרת תימן שהמלך המשיח לא יהי' נודע לבני אדם טרם התגלותו, אבל אח"כ יראו נפלאותיו עד שיכבדו את כל העולם כולו.

גם מה שנמלא באהבה מקומות בדברי חז"ל שהגאולה תהי' קמעה קמעה כ"ז יהי' אחר ביאת המשיח כי אורו של משיח נורא הוא מאוד, וא"ל לסבול אור גדול כזה צפעם אחת, אלא קמעה קמעה. גם צמארים היה אור גדול בליל התקדש חג הפסח, אבל בקריעת ים סוף הי' האור יותר גדול ואח"כ במתן תורה הרבה גדול יותר ולא הי' צמאיות שיהי' הכל צפעם אחת. ועד"ז יהי' אחר ביאת המשיח שיתגלה האור בכל פעם יותר. גם כמה מעלות צדקותיו וצדקמותיו יהי' בכל פעם יותר, וזהו קמעה קמעה, אבל קודם יהי' ביאת המשיח, ואפס בלתי גואלנו לימות המשיח, הוא ולא אחר. וצפרע ליקח מעלמנו טרם הגיע הקץ הוא חיוס וגורא, בן מלך חומר השצועה, וכן מלך העממים האחרים שיתבארו. הרחמן הוא ית"ש ילינו ממשצבה חיומה כזו להשתתף בכנסת הרשעים האלו ר"ל.

ע

והן הראוי עכשיו עלה נדפסת מא"י, שאינו יודע מי הוא, אך זה אני רואה בדבריו שהוא ליוני נלהב ומאדיק את האפיקורסים אף בדברים שאין בהם שום ממש, והביא גם מהקדמת הרח"ו הנדפס בתחלת ס' העץ חיים שהשצועה שעל ישראל שלא ידחקו את הקץ אינו אלא עד תשלום האלף שנה, ולא יותר. זהו זיוף גמור, שאינו מדבר שם כלל מאותה השצועה שלא לדחוק את הקץ. ויען שמועטים המה הרגילים בלשונות האר"י

הנבוא, לא בשביל פעולה אחרת. זה ודאי שהגאולה העתידה תהי' בתחלות הרבה יותר מכמו שהי' צבית שני, כמו שמוצא צדק להלן.

ובב"ר אופן ואופן ח"א לשום גאולה בלא תשובה, כמו שפסק הרמב"ם ז"ל מקראי. ובכללי הראב"ד הנדפס בתחלת ספרי הרמב"ם הוצא מהכנה"ג שכתב בשם המשפט זקן שכשהשיג הראב"ד על הרמב"ם ולא השיבו הרמ"ן אין ראוי שסובר הרמ"ן כהרמב"ם, דאפשר שאחר שהשיג הראב"ד על הרמב"ם לא חשש עוד להשיגו, וכתב ע"ז הכנה"ג שיש ללמוד מזה דהיכא דהמשיגים לא השיגוהו סברי כוותי'. ואם כן גם צדק שלא השיגו הראב"ד ולא שום אחד מן המשיגים, ע"כ דכו"ע סברי כוותי' שאי אפשר לגאולה בלא תשובה. וכבר ביארתי למעלה הכוונה בזה. ואף המהר"ל שסובר שהסימן לגאולה הוא רק ביאת אלי' ואין להאמין לשום גאולה קודם שיבוא אלי', וזהו דעת רוב הראשונים ומשמעות הגמרא, כאשר הארכתי למעלה, אבל ודאי דסברי שאלי' יחזיר כל ישראל בתשובה, כמו שדרשו חז"ל בכמה מדרשות מקרא דהנה אנכי שולח לכם את אלי' וגו' והשיב לב וגו', וזה פשוט. ומצויר שא"ת להאמין לשום גאולה אם היא בלי תשובה, שהוא כנגד הצעת הקרא, וכבר דברתי מזה באורך.

פג

גם מ"ש באוה"ח הק' פרשת בלק עב"כ וקם שבע מישראל שיבוא בדרך הטבע, זהו דברי הש"ס בקבלת ביאור, שאם זכו יבוא אר"י משמיא, ופי' צדק הכתוב דרך כוכב מיעקב, שאז יהי' ביאתו בדרך פלא שיבואו כי בא הגואל משמים צמופת, ובלא זכו יבוא עני ורוכב על החמור, ופי' צדק הכתוב וקם שבע מישראל שיהי' ביאתו בדרך הטבע כמו שצאו משה ואהרן למארים רוכבים על החמור ילידי אשה בדרך הטבע ושחקו מהם פרעה וכל עבדיו וחרעמומו, ואח"כ הראו את גבורתם עפ"י ה' וכמו כן יהי' המלך המשיח שיהי' יליד אשה ויבוא בדרך הקמים בעולם בדרך הטבע ויבוא עני רוכב על החמור שזה שפלות כי צעני הצריות העני הרוכב על החמור הוא שפל אנשים, וע"ז

ז"ל, ובקישור דבריו, יש מקום להטעות את הצדדים
זזה, לכן ראיתי לזכר פירוש הדברים כפשוטן בלי ספק.

ח"ו כל החורה לצדות מן הלז טעם שאינו נובע עתה,
זה צדור שאין להסתפק בו.

עא

הנה זה ודאי שמה שאמרו בקרא ובגמרא אזכרה
על ישראל סתם בלי זמן, שאי אפשר ליתן אח"כ
גבול חזמן על אותה האזכרה, וגדולה מזה בצילה דף ה'
ובסנהדרין דף נ"ט צמה שבזכור הכתוב קודם מתן
תורה על פרישה של שלשת ימים ואעפ"כ לא הו' מותר
אח"כ גם אחר מתן תורה אם לא הו' מתיר הקרא
בפירוש באומרו לך אמור להם שצו לכם לאהליכם,
ולדעת רש"י בסנהדרין דף נ"ט מצואר בקרא בפירוש
שלא היחה האזכרה אלא על שלשת ימים, וא"כ ממילא
משמע מקרא היתירא, ואעפ"כ לא סגי אם אינו מתיר
אח"כ הקרא בפירוש. ולדעת החוס' בצילה ובסנהדרין
אינו מוכרח הזמן בפירושא דקרא, לכן לריך קרא אחר
להתירו, אף שהטעם בודאי בטל לכולי עלמא כי לא הו'
טעם האזכרה אלא בשביל מתן תורה שלא שייך זה אחר
מתן תורה. ועכ"פ זה ודאי דצ"ד דכתיב סתם
השבעתי אתכם בלי שום גבול זמני, אלא אדרבא אמר
עד שתחפץ, ומצואר במדרש רבה שה"ש פ' ב' עה"כ
השבעתי אתכם וגו' מהו עד שתחפץ מלכות של מעלה
לכשתחפץ מדת הדין מאלו אני הוא מציאה בקולי
קולות ולא אתעכב לךך נאמר עד שתחפץ, עכ"ל.
ומצואר שהשבעה היא עד רגע האחרונה שיחפץ
הקב"ה וגם אז מאלו הוא מציאה ואין לנו ראשון
לדחוק אף רגע אחת. ובתרגום יונתן על שה"ש פי'
השבעה השלישית שזה משביע מלך המשיח שלא
להתגרות צעמי דארעא למיפק מן גלותא ולא למרוד
בחילותיו דגוג ומגוג שזה אינו אלא צימות המשיח
שכפי אשר לנו רואים הוא הרבה אחר האלף שנים
שאין לשבעה זו שום זמן אלא עד שיבי' חפץ וראון
של מעלה. והרמב"ם באגרת תימן כתב טעם השבעה
בשביל שעל ידי אורך הגלות תפטר להתנועע בלא עתה
הראוי, א"כ עיקר טעם השבעה הוא בשביל אורך
הגלות לכסוף שזה גורם יותר להפזיר להתנועע בלא
עת הראוי מצדדים הקודמים. והרמב"ם וכל הפוסקים
אחריו שדברו משבעה זו היו אחר האלף שנים ולא עלה
על דעת אדם לחלוק בדבר, וא"ל להאריך בזה בראיות,
כי אם ח"ו נוכל לומר על אזכרה שנכתבה סתם בקרא
ובגמרא שיש לה גבול חזמן אף שלא נכתב נוכל להחיר

אמנם מ"ש הרח"ו ז"ל הוא ענין אחר, שמציא דברי
הזוכר פרשת וירא דף קי"ז שגזירת הגלות
לא הו' אלא יומא חד ולא יתיר, דכתיב כל היום דוב
שהוא יומו של הקב"ה אלף שנים, ועיין צוה"ק פרשת
שמות דף ק"ז וצו"ה במדרש הנעלם דף מ' דמה
שנחאריך הגלות אחר אלף שנים הוא בשביל שלא עשו
תשובה ונמלא לפי"ז דבאלף שנים הראשונים לא הו'
מועיל אף תשובה, דאל"כ מאי נפקא מינה צין אלף
הראשונים או אח"כ, והוא מצואר צו"ת הכ"ל
שהתשובה הו' מועיל שלא יהי' יותר מיומא חד אלף
שנים ואח"כ אין קץ חזמן אלא הכל תלוי בתשובה.
ומא"כ גם בגמרא שהי' זמן שהי' גזירה מוכרחת על
הגליות. ובע"ז דף ע' אמר ר"ח שהוא ארבע מאות
שנה אחר חורבן הבית, ויש שם גם צזה פלוגתא
דמתניתא עפ"א שלש שנים ולפי הברייתא דשני אלפים
ימות המשיח הוא פחות מד' מאות שנה. וכבר ביאר
בזה האברבנאל בספרו ישועות משיחו ח"ל: בשנדע
ונאמין אמונת אומן שנגזרו מלפניו יתברך צענין ביאת
משיחו וגאולה עמו שלשה גבולי זמנים, הא' גבול זמן
המנע בואו, והוא הזמן שחעמוד האומה בגלות בחיוב
ובהכרח אין להשיב שעד תשלומו ימנע שיבוא משיח,
והב' גבול זמן אפשרות בואו והוא הזמן שגזר השי"ת
אחר תשלוס גבול המניעות שבהי' באפשרי ביאת
המשיח אם חכו ישראל בתשובה ובמעשים טובים יבוא
משיח, ואם לא יזכו תתאחר ביאתו עד תום גבול כל
אותו זמן האפשרי, והג' גבול זמן חיוב בואו והוא העת
המוגבלת שלא תעבור שלא יבוא בו אלא שעכ"פ בוא
יבוא מלך המשיח ולא יאחר, עכ"ל יעיי"ש שהאריך
עוד, והדברים פשוטים וברורים.

א"ל שעל הזמן שהי' גזירה הכרחית להגלות, נראה
שהיא פלוגתא בשיעורו צין בגמרא והזוכר
ומדרשים, שבזוכר וקלח מדרשים מצואר שהי' זה אלף
שנים, ובגמרא משמע ששיעורו פחות. ונראה לכאורה
פלוגתא גם בגמרא על שיעור הזמן, כאשר הבאתי,

ואף ששבעתו של הקב"ה על הגלות הי' עד עת קץ, מכל מקום יש הנאים בהשבעה שבאלף שנים הראשונים הי' השבעה גזירה הכרחית שלא תועיל אף תשובה, ועל הזמן שאח"כ הי' השבעה רק בתנאי אם לא יעשו תשובה, וכ"ז פשוט וברור להמעין בכל המקומות שבדברי חז"ל. גם צמ"ש האברבנאל שבזמן האחרון של בעתה הכרח שיבוא משיח אף בלא תשובה אין זה סותר לפסק הרמב"ם שאי אפשר בלא תשובה, כאשר הארכתי למעלה שאף אם יש הכרח שיבוא משיח בעתה אף בלא תשובה מכל מקום אח"כ יתזרם המלך המשיח לתשובה ערם שיעשה אחי ענין של גאולה, ויש ע"ז הבעתה ברורה מהתורה"ק כמ"ש הרמב"ם, וכן דעת כל הפוסקים, וכבר כתבתי מזה באורך לעיל, ויתבאר עוד להלן.

והחיד"א ז"ל בשם הגדולים אוח' אי' סימן רי"ט נתקשה במה שאמרו שבאלף שנים הראשונים הי' הגזירה מוכרחת על הגלות ממה דמלניו כמה מעשיות בגמרא וצוהר שגראה מהם שהי' מליאות לגאולה אף שהי' בתוך האלף שנים. וכעין זה נתקשה גם האברבנאל בספרו ישועות משיחו, ונדחקו לתרן, ואדבר מזה להלן מה שגלפנע"ד צוה.

עב

והנה דעת החיקונים תיקון לי' שע"ז מיוסדים כל דברי הרח"ו ז"ל שבהקדמה הנ"ל שהפליג בעבודת השי"ת שלא יהי' ע"מ לקבל פרס אלא מאהבת הי' לבד ושבו אח"כ פ"י בזה הכתוב השבעתי אתכם וגו' אם תעירו וגו' עד שתחפץ הכוונה שתי"ה העבודה מחפץ ורצון בלבד לא בשביל פרס, ופי' עוד הרח"ו ז"ל שם דלשון עד שתחפץ הוא כצנ העובד את אביו ועייל בכל פלטרין דילי' ובכל גניזין דילי' ולא כעבד העובד על מנת לקבל פרס, ובדלוי שאין מקום להסתפק שהשבעה שהוכרחו ישראל שלא לדחוק את הקץ יהי' חלוי בעבודת הדור אם יהי' מאהבת הי' לבד בלי שום פני' של קבלת פרס כי זה א"א לידע אלא בוחן כליות ולב, ואין משביעין לבני אדם שיביו יודעין מהשבות.

ובגמרא מלקות דף י"ג ע"ב דחייבי כריתות אם עשו תשובה צי"ד של מעלה מוחלין להם, חייבי

מיתות צי"ד אם עשו תשובה אין צי"ד של מטה מוחלין להם. וכחז החיד"א בספרו שמחת הרגל על הגדה בלימוד ג' ח"ל: דבעטם הוא דאף דלנו רואים שמקבל עליו סיגופים קשים והושחרו שנינו מפני התענית מכל מקום כיון שעיקר התשובה היא בלב, דאפשר שהאדם יראה לעינים פרישותו וקדושתו וסיגופיו וזמנין דלבו לא נכון עמו, לכן מלקין וממיתין אותו כי בוחן לבות חלקים, ומי עלה שמים לדעת אם תשובתו אמיתית, ולכן אין מועלת תשובה לחייבי מיתות ומלקיות, עכ"ל. וא"כ מצוה דבריו שבוודאי לפי המדה הי' מועיל תשובה לפוערו מהחויב מיתה או מלקות אלא שא"א למסור זה לצ"ד של מטה. גם הנוצ"י בתשו' סי' ל"ה שהולך לומר הטעם שאינו מועיל בזה תשובה משום דחל"כ בטלו כל דיני מיתות צי"ד והוכיח מזה שאין לתעניתים וסיגופים עיקר מה"ת, ז"ל ג"כ דסובר דמלך המדה הי' מועיל תשובה אלא שא"א למסור זה לצ"ד של מטה, אלא סברתו דאף שצי"ד של מטה א"א להם לידע פנימיות לבבו, אבל עכ"פ מידי ספיקא לא נפקא וספק נפשות להקל, לכן הולך בזה לומר הטעם דח"כ בטלו כל דיני מיתות צי"ד. וכתעניתים וסיגופים האריך לומר דיש סיגופים שא"א לומר בהם איערומי קא מערים ובכה"ג הוי לי' למיפטר, וע"כ הוכיח מזה שאין לתעניתים וסיגופים עיקר מה"ת כלל, ואלו הי' סובר דאפשר לומר שכך היא המדה שאף אם עשה תשובה בלאמת אינו מיפטר מהחויב מיתה או מלקות לא הי' לו לורך לומר הטעם דח"כ בטלו כל דיני מיתות צי"ד, גם לא הי' לו שום הוכחה על הסיגופים שאין להם עיקר, אלא אף מה שהוא עיקר והוי תשובה גמורה אינו מועיל לפוערו ואין לורך עוד לטעמים אחרים, וע"כ שזה כו"ע מודי שאין לך דבר שעומד בפני התשובה ומלך המדה הוי מיפטר בהתשובה, ולכן מועיל במיתה צידי שמים כי המשפט לחלקים הוא, אך במשפט צי"ד של מטה א"א לדון במה שחלוי בנקודת הלב. והחיד"א סובר שאף בסיגופים כאלו שלפי ראות העין א"א שיביו צו ערמה, גם בזה א"א לידע נקודת הלב שא"א לבני אדם להבחין זה, זולת היודע מחשבות בלבד הוא ולא אחר. גם ז"ל שסובר דכיון שא"א לצ"ד של מטה לידע בזה, לכן לא נמסר זה בידם אף לעשותו ספק.

והחיד"א ז"ל בשם הגדולים אוח' אי' סימן רי"ט נתקשה במה שאמרו שבאלף שנים הראשונים הי' הגזירה מוכרחת על הגלות ממה דמלניו כמה מעשיות בגמרא וצוהר שגראה מהם שהי' מליאות לגאולה אף שהי' בתוך האלף שנים. וכעין זה נתקשה גם האברבנאל בספרו ישועות משיחו, ונדחקו לתרן, ואדבר מזה להלן מה שגלפנע"ד צוה.

עב

והנה דעת החיקונים תיקון לי' שע"ז מיוסדים כל דברי הרח"ו ז"ל שבהקדמה הנ"ל שהפליג בעבודת השי"ת שלא יהי' ע"מ לקבל פרס אלא מאהבת הי' לבד ושבו אח"כ פ"י בזה הכתוב השבעתי אתכם וגו' אם תעירו וגו' עד שתחפץ הכוונה שתי"ה העבודה מחפץ ורצון בלבד לא בשביל פרס, ופי' עוד הרח"ו ז"ל שם דלשון עד שתחפץ הוא כצנ העובד את אביו ועייל בכל פלטרין דילי' ובכל גניזין דילי' ולא כעבד העובד על מנת לקבל פרס, ובדלוי שאין מקום להסתפק שהשבעה שהוכרחו ישראל שלא לדחוק את הקץ יהי' חלוי בעבודת הדור אם יהי' מאהבת הי' לבד בלי שום פני' של קבלת פרס כי זה א"א לידע אלא בוחן כליות ולב, ואין משביעין לבני אדם שיביו יודעין מהשבות.

ובגמרא מלקות דף י"ג ע"ב דחייבי כריתות אם עשו תשובה צי"ד של מעלה מוחלין להם, חייבי

יועיל שום התעוררות להגאולה עד שיבוי מחפץ הלב לאהבת השי"ת בלי שום פניי של קבלת פרס, וזה ציאר הרח"ו ז"ל במאמרו השבועתי אהבתי שיהיה השבועה הגדולה לאלקים שלא יעוררו את הגאולה, ראה לומר שלא יועיל למעלה התעוררותם על הגאולה עד שאותה האהבה תבוי בחפץ ורלון עוב כמ"ש עד שתחפץ, ובהשבועות דקאי על ישראל שלא ידחקו יש פיי אחר בלשון עד שתחפץ, כמו שהבאתי למעלה מדברי חזו"ל, אלא בראותה השבועה דקאי על הקב"ה לפי דעת החוקמים הפירוש הוא כנ"ל, והא כדאיתא והא כדאיתא.

והנה זה ודאי שאף העובד השי"ת על מנת לקבל פרס מהקב"ה הוי לדיק גמור אם עכ"פ אינו מכוון לקבל פרס מצני אדם אלא מהקב"ה בלבד שזה היא אמונה גדולה בהקב"ה, וכאשר אמרו האומר סלע זו ללדקה על מנת שיחי בני הרי זה לדיק גמור. וכהנה האריך בזה החוס' יו"ע במס' אבות והביא גם ממבר"ל שגם העובד על מנת לקבל פרס הוי לדיק גמור אלא שהמעלה היותר גדולה היא העובד מאהבה בלבד, וא"כ אי אפשר לומר שאם כל הדור עובדים את השי"ת ומקיימים כל התורה כולה אלא שמתכוונים בשביל שיתקיימו בהם יעודי התורה שנאמרו מפיו ית"ש דהוי ע"מ לק"פ שיתחייבו ח"ו גלות עבור זה, דהא הוי כולכו לדיקים גמורים, אלא שאינם במדריגה גדולה של העובדים מאהבה בלבד, ומדוע לא זהו אלו לגאולה. וע"כ ציאר הרח"ו ז"ל שזה קאי על האלף שנים הראשונים שהיתה השבועה שהגלות מוכרח מחמת עון הקדום, ואעפ"כ אלו הוי הדור במדריגה זו שכולם יעבדו את השי"ת מאהבה בלבד היו מצטלן הגזירה. והביא זה הרח"ו ז"ל להראות גודל מעלת העובד את השי"ת מאהבה בלי שום פניי, והחילוק הגדול שיש בעבודה אם היא לשמה או שלא לשמה, ושבעבודה לשמה יש כח להתקרבות הגאולה, ללמוד מזה להתאמן להתרחק מפניות בעבודת השי"ת. ועב"פ זה צרור בלי שום ספק שאינו מדבר מהשבועה שעל ישראל וכמ"ש הרח"ו ז"ל אמר עוד במדרש ה"ל ובגין דא השבועתי וכו' דקדק לומר שדבריו סובבים רק על האומר במדרש ה"ל דמירי משבועתו של הקב"ה, אבל לא מה שמצויר במקומות אחרים בכמה דרשות

ובגמרא יצמות דף כ"ב לא מלא דבר שאינו מועיל תשובה אלא זה על הערה והוליד ממזר כיון שהממזר קיים. ובתוס' שם ד"ה כשעשה חידוש עוד דבמקום שמתחייב ח"ו נידוי אינו מופטר אף כשעשה תשובה. ועכ"פ זה ודאי שלא נמסר לבי"ד של מעה אף לסנהדרין דבר שחלוי בנקודת הלב, וכיוצא בזה כתב ק"ז הישמה משה פ' שמיני בדין אם קברי לדיקים מעמאין ח"ל: דמעלם הדין ראוי להיות שלדיקים לא יעמאיו כי אין טומאה להם, ובמיתתן נקראו חיים, אך לא ניתנה לנו להתנהג בדין זה כי הכרעה זו אין דעתנו דעת האנושי מקפת אותה, כי אני ה' חוקר לב ובוהן כליות כהני, והאדם יראה לעינים ולבן אין לנו להתנהג בזה כלל, אף אם נודע לנו שהוא לדיק כדי שלא לחלק בין לדיק ללדיק דאין כח המצותן בידינו וכו', ולבך אמר רבי"ז בשעת פטירתו פנו כלים מפני העומאה והכינו כסא לחזקי מלך יהודה שראה בזה ללמד לתלמידיו דאף שאז בשעת מיתת נתברר לו שהוא לדיק גמור ואין אדם משקר בשעת מיתתו, מכל מקום הזכירם על העומאה, לומר לך דאף בנתברר לא ניתקן עמוד התורה ע"ז דלא בשמים היא, ובארץ הידיעה נעדרת בזה רובא דרובא ע"כ התורה השנה מדותי עכ"ל, ועי"ש שהאריך. ועכ"פ זה ודאי לכל הדיעות שלא נמסר לבי"ד של מעה לידע כל פנימיות לבדם של אנשי הדור אם עבודתם להשי"ת היא מאהבה בלתי לה' לבדו בלי פניות של קבלת פרס מאתו ית"ש ולחלות בידיעה זו שבועה חמורה שאמר עלי' הקב"ה אני מתיר את צערך. — אבל גם בלאו הכי אין שם בחוקמים שום רמז ורמזה מהשבועה שעל ישראל בדחיקת הקו, אלא מדבר משבועתו של הקב"ה שגזר על הגלות והוא יודע ובוהן לבות אם עובדים מאהבה כראוי.

והנה בגמרא מצויר שיש בלשון השבועות שבאותן הפסוקים גם שבועה על אומות העולם, — אף שלכאורה קשה להעמיים זה בפשט לשון הקרא, אבל הוא בדרך דרש, כאשר מנינו שהרבה הלכות למדו חכמינו ז"ל מדרשות, אף שאין מקרא יולא מידי פשוטו, מכל מקום תרומתו איתנהו הדרש והפשט כנודע, ודעת החוקמים הוא שגדרש בראות מהשבועות בלאו גם על שבועתו של הקב"ה שגזר על הגלות שלא

דאפילו כנישתא חדא דתייבין בזכותא איתכניש, אפשר דהא דכנישתא חדא לא הוי סגי בתוך האלף שנים שהיתה שבעתו של הקצ"ה שיהיו בגלות עד שישובו כולם או רובם, אבל אחר האלף שנים מהני הא דרישי כנישתא או כנישתא חדא, יעיי"ש.

וללא הצנתי, דמלמד מה שיש לפקפק בעיקר החילוק מלשון הזוכה, וגם הוא כחצו בדרך אפשר אינו מוצן דמה שהקשה אמאי לא אחי משיחא דימי התנאים וניחא לי דבשביל שיהי בתוך האלף שנים לא ה"י סגי בכנישתא חדא, הלא קושיא זו קשה גם על הזמן שאחר האלף שנים, שה"י כל הראשונים אחר האלף שנים שהיו קדושים עלומים הרבה מהם בעלי גילוי אלי ומדריגות גבוהות, וכן אח"כ האר"י הקדוש ובעש"ט הק' ותלמידיהם הקדושים, והיו דורות שהיו בהם אלפים ורצבות לדיקים וקדושים, הכי בכל אלו הדורות לא יכלו לאסוף צי כנישתא חדא לתשובה שלימה. — אבל נראה שאין הכוונה שאף אם כל הדור המה ח"ו פושעים ורשעים סגי בכנישתא חדא, דהלא עון הדור מעכב, אלא שאם הדור כולם או רובם אין עושין עונות מחדש ומקיימין את החוקה אלא שאין עושין תשובה שנימה כהוגן על העבר, בזה סגי בכנישתא חדא שעושין תשובה כראוי. וכן נראה מנשון הזו"ת במדרש הנעלם פרשת נח דף מ' (דפוס מונקאטש) ד"ל: א"ל ר"ע א"כ איך יהא דא להחפורתא כולבון כחדא בתשובה מאן דהוי צסייפי דשמיא ומאן דהוי צסייפי דארעא האיך יתחברון כולבון כחדא למעבד תשובה, אמר לי ר"א דאי יחזרון בתשובה רישי כנישתא או כנישתא חדא בזכותא יתכנס כל גלותא. הכה אמר זה מחמת הקושיא שאי אפשר שיתחברון כולבון כחדא מסייפי שמיא עד סייפי ארעא למיעבד תשובה כחדא, והלא לפרוש מן העבירות ולקיים את החוב"ק יוכל כל אחד ואחד לעשות כן במקומו, ולמה הכרח לזה שיתחברון כולבון כחדא, ומעיקרא מאי קשיא לי. וע"כ שכוונתו שלעשות תשובה כהוגן בכוונה ראוי לאו כל מוחא סביל דא כשהוא לעצמו לבין לבו ודעתו כל כך אלא אם מתחברין כולבון כחדא בתוך תשובת רבים יש מליאות לדבר. ואפשר יש מבאן ראוי למ"ש ק"ו ז"ה צישמח משה פרשת האזינו שבתשובת רבים יש גם לתשובה מיראה דין תשובה

השבעות שעל ישראל בענין דחיקת הקן שאין בזה הגבלת זמן, אלא כמו שכתבתי למעלה.

עג

ודברבי התיקונים והרח"ו ז"ל מיושב היטב מה שנתקשה עוצה החיד"א בשם הגדולים אות א' סי' ר"ע דכיון שכתבו בכמה מקומות בזכר ובמדרש שבתוך האלף שנים ה"י מוכרח גזירת הגלות, האיך מלינו כמה מימרות שה"י מועיל תשובה גם אז שאמר אלי לרבי"ל היום אם בקולו השמעו, ורצ אמר לנו כל הקליין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, וכן הוא בזו"ת דימי רבי שה"י מועיל תשובה, והלא כל אלו היו בתוך האלף שנים. וכבר נתקשה בזה האברבנאל בספרו ישועות משיחו והקשה גם מר"ע האיך עשה בצן כזיבא שהוא משיח וה"י סמוך לחורבן בזמן שה"י הכרח הגלות. ולדברי התיקונים והרח"ו ז"ל כ"ז לא קשה מידי כי לא היתה הגזירה והשבעה גם בתוך האלף שנים אלא אם לא יעבדו את השי"ת מאהבה גמורה בלי שום פניות של קבלת פרס, וא"כ י"ל שכל אלו המקומות שאמרו אף בתוך אלף שנים שאפשר לגאולה אם יעשו תשובה כוונתם על תשובה כנ"ל, גם ר"ע ראה דורו מתוקן שיעשו תשובה מאהבה כראוי.

עד

והחיד"א שם נתקשה וכתב ראשונים שאלו אמאי לא אחא משיחא דימי חסידים הראשונים רש"י וכל קדושים עמו שה"י נשמות עליונים וייתה האש מלכטה סביבם ומלאכי השרת מוקפים חומה ואלי זכור לעובד הוי מתרחים לכו בדבר איש אל רעבו, וכביכול גוזר גזירה ואינבו ציטולי בעלובו ומדוע בושש לא בה בן ישי. ובתחילה ת"י שלא ה"י אפשר בשביל שה"י בתוך האלף שנים, ואח"כ מחמת הקושיא הנ"ל שמלינו בכמה מקומות שה"י מועיל תשובה אף בתוך האלף שנים הראשונים ילא לחלק שגם אז ה"י מועיל בתשובה אלא שהחילוק הוא שאז ה"י לריך שישובו כל ישראל ולא ה"י מספיק מה שהיו בישראל קדושי עליונים דמה שאמרו אח"כ בזו"ת

במ"ש הראב"ד והציא הכתוב אני קלפתי מעט והמה עזרו לרעה, אעפ"כ נעשו בני אפרים על עזרם על השבועה. וכן כשצאו משה ואהרן לא היו רשאים להאמין עד ששמעו הסימן הנמסר מאבותינו הק', כמו שהצאתי למעלה. ואין לריך להרבות בזה בראיות כי הדבר פשוט דלאו הא צבא תליא, ואין צוה אלא להסית ולהדיח לעבור על התוכ"ק.

גם לשון המהר"ל ז"ל ברור מללו שכתב שאף אם רוליס ח"ו להמית אותם צענויים קשים לא יהיו יולאים וכן הפי' אלא כל שבועה משבועות הללו והנה אם ח"ו האומות ממתים צענויים קשים ר"ל צודאי עוזרים על השבועה ואעפ"כ כתב המהר"ל דבישראל עדיין הוא זיהרג ואל יעבור לסבול ח"ו מהאומות הריגות צענויים קשים ר"ל כדי שלא לעבור על אלו השבועות, גם צבל הרשעה עשו אכזריות נוראות בשעת החורבן והרגו צדון חסידי עליון וחכ"ל חקנו ברכה בשם ומלכות לומר ברוך שהחריב צבל הרשעה כמבואר בשו"ע או"ח סי' רכ"ד סעיף ג' גם אח"כ זרקו חמ"ו לתוך כבשן האש ועוד כמה רשעות נוראות עד אין מספר ועברו על השבועה ואעפ"כ צמה דאר"י כל העולם מצבל לא"י עובר בעשה מסיק בגמ' שהוא צביל השבועה וערח ליישב דברי ר"ז שהשבועה קאי רק שלא יעלו בחומה והלא בפשיטות הוב מצי למימר דכיון צביל הרשעה עברה על השבועה פעורין גם המה מהשבועה וכבר נתעלה השבועה משת האומות עברו על השבועה, אצל חז"ן שאין הו"א בגמ' לומר כן אלא לכו"ע השבועה קיימת לענין הלכה באיזה אופן שאסור לעלות לא"י כפליגתח ר"י ור"ז וע"כ שאין זה תלוי כלל בשבועות האומות. גם צת"י שפי' שבועה האחרונה על מלך המשיח שלא למרוד בחילותי' דגוג ומגוג אף כי וודאי החיילות האלו עוזרים על השבועה.

והקדוש ר' אברהם גאלאנטי זקוק"ל [אשר החיד"א בשם הגדולים אות א' כתב עליו הוא הקדוש מופלג בקדושה ככתוב צם' שבחי האר"י והוא ה"י מגדולי תלמידי הרמ"ק ז"ל ועי"ש שהאריך צבחנו] הביא צספרו זכות אבות על מס' אבות מעשה רב וזל"ק על המשנה דאל תחודע לרשות כלומר להשביע

מאברה. ועכ"פ קושייתו רק על עשיית השבועה, וע"ז השיב לו דסגי צרישי כנישתא או צחדא כנישתא, אצל לא על פרישה מהעוונות וקיום התוכ"ק שעון הדור מעכב, ואף חוטא אחד יאצד עוצה הרבה כמו שה"י צעקן שה"י אחד ואמר הכתוב הכי חטא ישראל שה"י החטא על כלל ישראל ונעשו רוב הסנהדרין עד שתיקנו את הדבר. ואפשר לתרץ עוד באופנים אחרים, ויש לדבר הרבה בזה, אצל אין כדאי להאריך, כי צלמח עיקר ורשעי הדברים של כל עניני הגלות והגאולה סיבת כל הסיבות והטעמים של כל הסיבות הם דברים סתומים וחתומים ולא נמסרו אלא להקב"ה צלבד, הוא ואין צלתו ית"ש, ולכן אנו מוזכרין כל כך שלא לעשות מעלמנו שום זין כל שהוא צעניני הגאולה אלא לעבוד את השי"ת וללפות לישועתו.

עה

וי"ש אפיקורסים שאומרים שכיון שהאומות לא קיימו את השבועה לכן יש גם לנו ח"ו היתר לעבור על השבועה, וזה הכל הכלים, שאין אלו השבועות תלויים זה בזה, שלא השביע אותנו הקב"ה צביל עוצה האומות אלא לטובתינו, שראתה חכמתו ית"ש את גודל הרעה של דחיקת הקץ לפני זמנו, והאומות מעולם עברו על השבועה, ולעתיד יקום הקב"ה מהם כמו שיש ע"ז כמה פסוקים ומאמרי חכ"ל, אצל אין לזה שייכות עם שבועתינו. וגם בשעת החורבן עברה מלכות רומי על השבועה כמבואר צמדרש איכה צפתיחה, ואעפ"כ מבואר שם אח"כ צמדרש שנעשו דורו של צן כחיצה כל כך צביל עברו על השבועה. והרמב"ם צאגרת חיומן שהזכיר אותם שלא לעבור על השבועה צדחיקת הקץ כתב שם באותו האגרת עוד טעם שהם תחת מלכות הרשעה שעושים לרות ורדיפות ושגאה ומלחמות על ישראל יותר מכל האומות אף שאנו סובלים מהם הכל ומכש"כ אם נעורר עלינו ונקרא צמלכות צדברים צעלים ושקר היא סכנה עלומה ח"ו ועי"ש. ח"כ כתב צפירוש שהמלכות רודפת את ישראל ברדיפות נוראה, וצודאי שעברו בזה על השבועה ואעפ"כ כתב אח"כ להזכיר את ישראל שלא לעבור על השבועה. גם המארייס נעשו על ששעצדו צישראל ומררו את חייהם יותר מגזירתו של הקב"ה,

ויחפיים צדקה ויחייב לה להיכלי' ות"ח דהכי הוא
 דהא כתיב נפלה לא תוסיף קום, ועל דא כתיב ציום
 בהוא חקים את סוכת דוד הנופלת, היא לא תוסיף
 קום כזמנין אחרנין, אבל אגא חוקים לה וכו', יעיי"ש.
 וביאר באור החמה שיש בזה קינה וגם נחמה, כי
 הקינה היא אריכות הגלות שלא תוכל לקום מעצמה
 עד שיתחד לה הקב"ה בידו' ויחיים לה והיא נחמה
 שעי' שלא תוכל לקום מעצמה אלא ע"י הקב"ה יהי
 קימה נלחית ולא תוסיף ליפול שלא יהי עוד לעולם
 גלות יעיי"ש באריכות דבריו.

והנה גם בגאולות הקודמות אף שידעו הזמן אעפ"כ
 הי' הכל עפ"י נצואה בשליחותו של הקב"ה
 שגם צימו עזרה שלא הי' התגלות כמו במלרים ע"י
 משה ואהרן מכל מקום לא עשו זה כל שהוא צלי
 נצואה, כמבואר בכתובים, וכל תנועה ותנועה היתה
 בשליחותו של הקב"ה, ועזרה הכופר שהי' נצואה אמת
 הי' המנהיג, ומכל מקום כתוב צוה"ק שכל הגאולות
 הקודמין היו בצחינה שהיא תצח קמי מלכא ולא יהי
 קן בגלות הזה, שלא תוכל לקום מעצמה כמו בגלויות
 הראשונות עד שיצוא הקב"ה עם כל בני היכלי' ויחיד
 בידו' ויחיים לה. וכן מבואר צוה"ק פ' פקודי דף
 רל"ט ע"ב ובתיקונין שאסור לתיקם מעצמם וע"כ
 שא"א אלא בצחינה גבוה יותר מהגאולות הקודמות,
 וקל וחומר שלא לקום מעצמו בצחינה שפילה שעשו
 האפיקורסים, שזה ודאי נגד יקרא דלא חוס' קום
 כמבואר צוה"ק, והחושב ע"ז אין זה אלא דעת מינות.
 והחוש בעיד בכל אלו הדורות שכל אותן שהלכו
 במחשבה זו ליקח ממשה וגאולת מעצמם קודם ביאת
 המשיח נעשו אח"כ מינים ואפיקורסים לגמרי, כי כח
 המינות נשרש צבא.

עו

וכדי להצין דעת המהר"ל שכתב שהוא ציהרג ולא
 יעצור כדון שמד שבדאי אין זה בשביל איסור
 השבועה כאשר כתבתי למעלה, אבל הדברים מובנים
 דהנה כתב בשלח"ק במס' שבועות דלשנות אף דין א'
 מדיני החו"ק אפילו לומר רק בפני האומות על מה
 שהוא פטור חייב או על חייב פטור לריק למסור עצמו

השבועות כנגדם ולתורוד באומות וללאח למלחמה כנגדם
 כמו שהעלו על לב אנשי פורעוגאל ורלו להרים ראש
 להרגם וללכוד המלוכה והי' שם זקן א' ושאל ע"י
 שם אחד והשיבוכו אס תעירו ואס תעוררו וכמו
 שפירשו ז"ל ג' שבועות השבוע הקב"ה את ישראל
 אחת שלא ימרדו בהקב"ה ח"ש ואל תתודע לרשות
 דהיינו רשות הרבים לילית וכן זוגה ס"מ וע' שרים
 עכ"ל הק'. והנה אנשי פורעוגאל עשו גזירת שמד
 והרגו צמיחות משונות ר"ל כדודע והנה עצרו על
 השבועה באופן גורא והי' זה צימו גלות שפאניא
 וכפי הנראה מאותה המעשה שגם הנ"ל שהי' צחמס
 להרגם וללכוד המלוכה ולהנלל מכל אלה ואעפ"כ
 השיבו מן השמים שלא לעבור על השבועה. ופלא צעני
 הלשון שכתב בהשבועה שלא ימרדו בהקב"ה ולא
 מאינו לשון זה בשום מקום, ול"ל הכוונה דאס עוברין
 על אלו השבועות הוי מרידה בהקב"ה, ולהגן יתבאר
 בזה. ועכ"פ הדבר ברור צלי ספק שאין אלו השבועות
 תלוים כלל בשבועת האומות.

וז"ל הזו"ק פרשת ויקרא דף ו' : ת"ח בכלהו גלותא
 דגלו ישראל לכלהו שוי זמנא וקאל וכלהו
 הוי ישראל תייצין לקוצ"ה, ובתולת ישראל הות תצח
 לאתרהא צהביא זמנא דגור עליה, והשתא בגלותא
 דא צתראה לאו הכי, דהא היא לא תיתוב הכי כזמנין
 אחרנין, והאי קרא חוכה דכתיב לא תוסיף קום
 בתולת ישראל, נפלה ולא תוסיף להקיימה לא כתיב, מתל
 למלכא דרגז על מערוניתא ואשדי לה מהיכליה לזמנא
 ידיעא, כד הוב מטי היהא זמנא מיד מערוניתא הות
 עאלת ותצח קמי מלכא, וכן זמנא חד ותרין ותלת
 זמנין, לזמנא צתרייתא אתרחקת מהיכלא דמלכא ואשדי
 לה מלכא מהיכליה לזמנא רחיקא אמר מלכא האי זמנא
 לאו הוא כשאר זמנין, דהיא תיתי קמאי הכי, אלא
 אגא אחיל עם כל בני היכלי' ואתצבע עליה. כד מעא לגצה
 חמא לה דהוב שכיבת לעפרא, מאן חמא יקרא
 דמערוניתא צהביא זמנא וצעותין דמלכא לקצלה עד
 דאחיד לה מלכא בידו' ואוקים לה ואייתי לה להיכליה
 ואומי לה דלא יתפרש מינה לעלמין ולא יתרחיק מינה.
 כך קוצ"ה כל זמנין דכנסת ישראל בגלותא כד הוב מטי
 זמנא היא אחיאת והדרת קמי מלכא, והשתא בגלותא
 דא לאו הכי אלא קוצ"ה יחיד צידהא ויחיים לה

למיחה שלא לאמר כן, כי הוי כפירה צהרת משה מכ לי דבור אחד מה לי כל התורה, ועי"ש. והרי דאף שהוא מאמין בלבו בכל התורה כולה אלא שאומר דיבור זה בפני האומות מפני הסכנה, מכל מקום כיון שהוא דיבור של כפירה באת אחת צהוב"ק יש לו דין יברג ואל יעבור כי כל עניני כפירה היא בכלל ע"ז שהיא כפירה בהאמונה. ולהלן אעתיק לשון תשובת הרדב"ז שמבאר הדברים בטעמים ונימוקים דמה שיש בו כפירה ר"ל אף אם אין לו מחשבת ע"ז כלל דינו זיברג ואל יעבור דגרע מעבוד ע"ז ר"ל. והמהר"ם שיק בתשובת אר"ח סי' ש"ד אחר שהביא הדין דחשש אפיקורסות יברג ואל יעבור אף שאין בו מחשבת ע"ז כתב עוד דאף במקום דהיא רק ספיקא דחשש אפיקורסות הוי ס"ד לחומרה ולא שייך בזה ספק נפשות להקל, ועי"ש בטעמו. ומכל שכן בזה שכתב נחבאר שלקחה גאולה וממשלה קודם הזמן הוי כפירה בהשגחה, ואף צבני אפרים שלא ה"י אלא מחמת ענות שה"י להם חשבון שכבר הגיע הזמן, אף על פי כן כתב עליהם הפסוק כי לא האמינו צאלקים. וכבר הבאתי לעיל דברי המהר"ש יפה שכתב הטעם דאף שחשבו שהגיע הזמן, מכל מקום כיון שיש כמה קראי שאך השי"ת הוא הגואל, הוי מה שעושים בטעמים בזה צרוע צשר נגד האמונה. והבאתי דברי הרמב"ן סוף פרשת צה שכתב שאין לאדם חלק צהרת משה עד שנאמין בכל דבריו ומקרינו שכולם נסום אין צהם טבע ומנהגו של עולם וכו' ע"כ, ומה שאנו אריכים לעשות פעולות גשמיות בכל ענינינו הוא צשציל שכן גזר הדין"ת שאמר הכי למען יצרכך ה' אלקיך בכל מעשה ידך אשר תעשה, והחובת הלצות כתב טעמים לזה, אמנם צעניני הגאולה שצפירוש אברהם התורה הקדושה לעשות שום זח כ"ש של דחיקת הקץ והוי העושה צזה לגמרי נגד האמונה ואין לו חלק צהרת משה.

וכבר כתב הרמב"ם צפרק חלק אחר צצואר הי"ג עיקרים, וז"ל: כאשר יאמין האדם אלה היסודות כלם ונחבצר צה אמונתו צהם הוא נכנס בכלל ישראל ומלוה לארצו וכו' ואפילו עשה מה שיכול מן העצרות מחמת התאוה והתגצרות הטבע וכו' וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי ילא מן הכלל וכפר צציקר ונקרא מין ואפיקורס וקולץ צנעיעות

וכו', ועליו נאמר הלא משנאריך ה' אשנא, טכ"ל ועי"ש שהאריך עוד. וצחק אלה היסודות שכתב הוא האמונה צצואת המשיח, וכתב הטעם שם צפירוש המשיחות ובספר היר הלכות מלכים צשציל שהוא מצואר צקרא והמסחפק צזה הוא כופר צהורה. וכתב שם שצכלל האמונה צצואת המשיח הוא גם האמונה צכלל ההצטחות שנאמרו צקראי צעניני הגאולה כמובן. וכבר נחבאר שמצואר צכמה קראי שהגאולה הוא רק צידו של הקצ"ה, ואנו מוזכרין על זה מקודם מתן תורה כדכתיב ידוע דעו ואל"א לצוא לידי קבלת התורה צבני אמונה זו כמצואר כ"ז לעיל צאורך, לכן דעת המהר"ל שלוקחי הגאולה מעצמם קודם הזמן נגד צצעות של הקצ"ה וחושצים שהמה צצרוע צשר יכולים לצעל גזירתו של הקצ"ה הוא כפירה גמורה צצוב"ק וצאמונה כפי המצואר לעיל, וזהו גרע מכפירה צצואת המשיח, ע"כ דעת המהר"ל ז"ל צצחלט שהוא צאיסור יברג ואל יעבור כדן משומד, כמו כל הענינים שיש צהם מיות וכפירה צצוב"ק.

ומובן ג"כ מה שאמר שאף אם כופין אותו ע"י מיתה ועינויים קשים ר"ל ללא מן הגלות החיוצ לסבול שלא ללא שלכאורה אם יולא מחמת מיתה וכפיות קשים ר"ל אין זה גאולה וחירות ולא הוי צכלל דחיקת הקץ ולמה יחייצ למסור נפשו להריגה עבור זה. אמנם גם צע"ז אם עובד ע"ז מחמת פחד הריגה אין זה נקרא עובד ע"ז כיון דהוי ע"י כפי' ואונס, ואונס"א כמאן דלא עביד, כמצואר ברמב"ם פ"ה מה"י יסודי התורה ה"י ד' שאין מלקין אותו, וק"ו שאין מנייתין אותו כיון דכוה צאונס, אלא שלריך למסור עצמו להריגה צזה צשציל שהוא קידוש השם, וכאשר ציאר צלשונו צספר המלות להרמב"ם מלוה ע' צעשה דונקדשתי שהמלוה לפרסם האמונה, ואעפ"י שצא עלינו מכריח לצקש ממנו לכפותינו נמסור עצמינו למיתה ולא נחעבו. לחשוב שצפרנו אעפ"י שלצותינו מאמינים צו יתעלה, ועי"ש. והרי צצמה שנוגע לאמונה החיוצ למסור נפשו להריגה עבור זה שלא יחשצו עליו שיש צו כפירה ר"ל אף שאין האמת כן.

ומבואר עבור סי' קנ"ז אסור לאדם לומר שהוא עכו"ם כדי שלא יברגו דכיון שהוא אומר

עח

ומעתה לריך להבין כיון שהעלם ענין של דחיקת הקץ הוא כפירה בזהו"ק שהוא ציבור ואל יעבור כדון שמה, א"כ הוא חמור הרבה יותר מאיסור שבועה, ולמה ה' לריך להשביע על מה שהוא חמור הרבה יותר מהשבועה. אבל כעין קושיא זו היא בזהו"ק שבועות דף כ"ט ע"א ד"ה כשהשביע משה את ישראל, והקשו שם בזהו"ק מה היתה מועלת השבועה כמו שה' ירא שיעבדו עכו"ם כמו כן ה' לירא שיעבדו על השבועה. וכתב המהרש"א שם דלא קשה מידי דהשבועה עלמה היא קבלת התורה. והפמ"א בכתנות אור פרשת נצבים כתב ליישב קושיית התוס' דאיתא במס' שבועות כמה ענינים שחמור העונש והפורעניות בשבועה יותר מכל העצירות שבתורה, ולכן השביעם יח"י יראים יותר מעונש השבועה. ולא הצנתי דבריו שע"כ אותה שבועת התורה שהשביע משה את ישראל במתן תורה לא נאמרה עלי' אותו העונש והפורעניות שנאמרה באיסור שבועה, דאם לא כן האריך אמר בשבועות ל"ט שעל כל העצירות שבתורה אין נפרעין מהם כמו מאיסור שבועה, הלא על כל העצירות שבתורה יש בהם איסור שבועה שמושבע ועומד מהר סיני, דמהאי טעמא אמרו בשבועות דף כ"ג ועוד בכמה דוכתי שאין שבועה חלה על דבר איסור ועין שמושבע ועומד מהר סיני ואין שבועה חלה על שבועה, וע"כ ל"ל דאף שעל כל העצירות שבתורה יש עליהן איסור שבועה שצכללויות מהר סיני, מכל מקום לענין עונש ופורעניות אינו שוה לשאר שבועה, ונסתר חירונו של הפמ"א.

שוב ראיתי בספר חסידים סי' ת"ו שכתב חז"ל: ומעשה באשה אחת שרחלה שני בני' והטעם א' את חצירו ונדרה אמה שלא לרחוץ ביום הבוא. פ"א היתה צעלת צרית ורחלה ומתה. ומלניו באשה אחת שנדרה שלא לשחות מי מעיין א', פ"א שתחה והולוכה לבית ומתה. ומלניו מושבעים ועומדים מהר סיני שלא מתו על השבועה שעבדו, עכ"ל. והטעם שכתב בזה אח"כ אינו מובין כ"כ ול"ע, וצודאי שצכל דרכי השי"ת יש טעמים מרובים עד אין חקר וכל מה שאנו יכולים להשיג אינו אף כעפה מן הים. ועכ"פ

שהוא עכו"ם הרי מודה לדתם וכופר בעיקר עכ"ל. והרי שאף בזה שאינו עושה שום מעשה אלא דיבורא בעלמא שהוא שקר גמור ואין בו לא מיני' ולא מקלתי' אלא אומר כן בשביל פחד של הריגה, מכל מקום כיון שע"י אמירה זו חושבין עליו שמודה לדתם דהוי כפירה, מחויב למסור נפשו להריגה שלא יחשבו עליו ענין של כפירה ר"ל. ומובן לפי"ז דעת המהר"ל דכיון שז"ל אה מן הגלות קודם הזמן הוי כפירה בזהו"ק ובאמונה לכן אף אם עושה זאת אפילו מממת כפי' של הריגה ר"ל ואונסא כמאן דלא עביד, מכל מקום הוי כשאר עניני כפירה שמחויב למסור עצמו להריגה אף במה שאין בלבו כלום אלא אף בשביל זה שלא יחשבו עליו שמודה בכפירה ר"ל, ומוטל עלינו לפרסם האמונה בנסירת נפש ממש לעיני כל.

עז

והנה לא דיבר המהר"ל ממינים ואפיקורסים או מעצירים על הדת ר"ל, כי לא דיבר כלל אלא מאותה העצירה של דחיקת הקץ שמושבעין עליו באלו השבועות, ולא נאמרה השבועה למינים ואפיקורסים אלא לכלל ישראל הכשרים, ואף אם יהיו כל חברי הממשלה כולם אהובים כולם צדוקים אף כתנאים ואמוראים, מכל מקום אם לוקחים הממשלה והחירות מעלמם טרם שהגיע הזמן הוי דחיקת הקץ שהיא כפירה בזהו"ק ובאמונה. גם מלכות צן כוזבא ה' מלכות של תורה בשלימות, שהרי לא מלאו צו שום פגם אלא זה שלא ה' מורה ודאין שהיא מדריגה גבוה מאוד ועלה שלא ה' אף למרע"ה כמ"ש הרמב"ם באגרת תימן, גם בני דורו היו כולם לדיקים גמורים שהרי לא מלאו חז"ל שום חטא אלא זה שלא היו מתחלפין על ירושלים ונענשו כ"כ מרה ר"ל בשביל שה' בזה דחיקת הקץ לפני הזמן, כמבואר במדרש רבה. וזה פשוט וברור לכל המעיין בכל דברי המהר"ל שם בזה באריכות דבריו הצוערים נחלתי אש, שלא דבר כלל אלא אף מאותו הענין של דחיקת הקץ בלבד, ונתן עליו משפט חרוץ של שמה ר"ל כי עלם הענין של דחיקת הקץ בלבד הוא נגד האמונה בשי"ת וצחורה בק', ואין בזה שום ספק.

זה מצואר בדבריו שהשבעה שאנו מושבעים ועומדים
מחר סיני אף שיש לו דין שבעה בכל פרטי, מ"מ
לעין העונש אינו דומה לשאר שבעה, כמו שהוכחתי
לעיל מדברי הש"ס.

אך בשבעת התורה י"ל כדברי המהרש"א שהולכה
השבעה לצורך הקבלה שלא יהא דיבורא
בעלמא, ובשבעות הגלות והגאולה י"ל כדברי הפמ"א
שיש להשבעה חומר העונש יותר מע"ז, שהרי מלינו
עונש חמור באותה השבעה שאמר אני מתיר את
בשרכם וכי' מה שלא מלינו זה אף בשבעה אחרת,
וא"כ אין קושיא למה הולכה השבעה, שהוא בשביל
להגדיל הפורעניות ר"ל יותר ממינות וכפירה שהרי
גם ע"ז הוא כפירה וחמור הרבה יותר מאיסור
שבעה, מכל מקום לענין הפורעניות ר"ל נפרעין יותר
בשבעה, נפרע בשבעה זו שאמר בפירוש אני מתיר
את בשרכם. ואף לדברי הרמב"ם שכתב שהשבעה היא
צדק משל, מכל מקום צריך טעם למה הוא צריך
להמשל הזה. ולפי הכ"ל מובן דאף שלפי הדין אין
השבעה חלה על דורות הבאים, מכל מקום הודיעה
הכנזאה שהקפיד הקב"ה להטיל ע"ז עונש כמו שבעה,
ובזה הוא נמשל לשבעה. ונמצא שאותה השבעה שלא
ליקח גאולה מעלמם הוא חמורה הרבה יותר מהשבעה
שהי' צמתן חורה שיש עלי' גם עונש השבעה ממש
ואין זה קושיא למה נאמר עוד בלשון שבעה.

עפ

אבל עדיין צריך להבין שהרי אמרו בגמרא סוטה דף
ל"ז ע"ב על ה"א ארורים שנאמרו בזה גריזים
ובהר עיבל ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו'
בארור סגי ל', אלא זה הבא על הערוה והוליד צן
והלך לבין העכו"ם ועבד עכו"ם, ארורין אצו ואמו
של זה שצך גרמו לו. ופירש"י ז"ל בארור סגי ל'
צתמי' כופר בעיקר הוא וסגי ל' בארור, אלא הבא
על הערוה והוליד ממזר ומתוך צושתו שאסור לבוא
בקהל הולך לבין העכו"ם ארורים אלה שעשאוהו לעבד
פסל ומסכה. ואף למצואר בגמרא שבעות דף ל"ו
ע"א ארור צו נידוי, צו קללה, צו שבעה, מ"מ לא
סגי ל' צתי' זה שאמר בלשון ארור להוסיף קללה
ועונש וכל החומרות, וז"ל דכיון שהיא כפירה בעיקר

שחמור מכל העבירות שצתורה אם אמרו סתם בלשון
ארור הוא מקטין את העבירה. ועיין מהרש"א שם
שביאר הכוונה דארור משמע ארור בעו"ז אבל העובד
עכו"ם אין לו חלק גם לעו"ז, דמומר לעכו"ם הוא
מומר לכל החורה כולה שאין לו חלק לעולם הבא, ולכן
הקשה וכי בארור סגי ל', וז"ל דאף שהאמת הוא כן
דלכן אמר הכתוב ע"ז הלשון ארור כדי להוסיף קללה
ועונש ע"ז גם בעו"ז מכל מקום לא ניחא להו לחץ
הקרא צהכי שסתם הכתוב לכחצו סתם ארור ולא
הודיענו שמה שטון כפירה בעיקר ר"ל הוא חמור
יותר משבעה וארורים הן בעלמם הטון הנוגע באמונה
וגם בעו"ז הוא כפירה בעיקר עונש יותר שמפסיד
כל חלקו בעו"ז ואיכא למיעטו בסתומת לשון הכתוב
להמיעט הטון החמור של כפירה בעיקר ר"ל זולת אם
נכלל באותו הארור גם אחיה ענין שאין צו כפירה
בעיקר מיושב הלשון שבשביל זה סתם הכתוב והולך
לומר שכלל בזה אף מי שאינו עובד עכו"ם אלא שגרם
לזה ועי"ש, ובראי שק"ו הוא על העובד עכו"ם
בעלמם שכלל באותו הארור אלא שאמר בלשון זה
בשביל שסובב גם על הגורם וא"כ גם בשבעה זו
שכתב המהר"ל שהוא ציהרג ואל יעבור כדן משומד
שבדאי אי אפשר לומר שהוא בשביל איסור השבעה
וע"כ שסובר שלקחת גאולה מעלמם הוא כפירה
בעיקר, וא"כ קשה על מה שאמר השבעתי אתכם ואני
מתיר את בשרכם, וכי בזה סגי ל' שהוא עונש
העו"ז, הלא כופר בעיקר הוא ואין לו גם חלק
לעו"ז כקושיית הגמרא בארור אשר יעשה פסל
ומסכה.

ואפשר שמחמת קושיא זו ראה רש"י ז"ל להוסיף
לפרש דקאי גם על המרצה בתחנונים יותר
מדאי, שזה ודאי אינו כפירה בעיקר, דאף שהיו
פתוחים לפניו כל המדרשות דקאי על העושים מעשים
שלוקחים גאולה מעלמם קודם הזמן שעובדים על
השבעות האלו, גם צש"ס לא נמצא דקאי על המרצה
בתחנונים אלא אדרבה לכאורה ראוי להיפך משודא
דרי' חייא ובניו כמ"ש לעיל, אבל לא ניחא ל' לרש"י
ז"ל לפרש דקאי רק על העושים מעשים טאלו שהם
כפירה בעיקר כקושיית הגמרא בסוטה וכי בזה סגי
ל', וע"כ מפרש דקאי על המרצה בתחנונים שזה ודאי

הבאתי מ"ש הרמז"ן שלא ראו שאר השבועים לעלות לא"י כימי עורא שלא אצו לדחוק את הקץ שידוע ה' אללם כי פקידת שבועים שנה לבצל נאמרה ולא עליהם. ונחקשיתי למה אמר שלא אצו לדחוק את הקץ הלא זו שבועה אחרת מלבד השבועה של עלי בחומה והתם מיירי מעלי בחומה, ונדחקתי לתרץ בשביל שכל אלו השבועות הם מטעם אחד שלא לדחוק את הקץ, אבל עדיין ל"ע דכיון דבגמ' חלקן בחרתי ולמדו מקראי שני שבועות ע"ז למה שיהי הרמז"ן לשון בגמ' דקראו שבועה זו עלי בחומה ועל דחיקת הקץ יש שבועה אחרת. ונראה צד דהנה כבר הבאתי שלשון עלי בחומה אינו לשון מצורר והבאתי מכמה מקומות בדברי חז"ל שפירשו הלשון בחומה באופנים שונים, גם צמה שפירשו על עלי מרובה ביחד אינו מצורר השיעור כמה נקרא מרובה שא"ל לומר שאסור לעלות כ"א ביחיד ממש וא"כ לריך לידע השיעור של מרובה. וציפה קול כחז הטעם צמה שאנו מושבעין שלא לעלות בחומה דכיון דה' פזרנו בכנפות הארץ אין לנו רשות להתקצץ ולהיות בחומה לעלות יחד לא"י עד שיקבלנו ה' ע"י משיח. גם מפרש אח"כ ציפה קול מה שאמר צמד"ר שם אחר שהביא השבועה שלא יעלו חומה מן הגולה א"כ למה מלך המשיח בא לקצץ גליותיהן של ישראל ופי' צד אס יעלו חומה מן הגולה למה יערך מלך המשיח לבוא לקצץ נדחי ישראל ומכיון דקיי"ל דמלך המשיח יקצץ נדחינו מכמה קראי א"כ אין בידינו להתקצץ מעצמינו יחד עכ"ל יעיי"ש. ומצואר צד שאסור עלי בחומה הוא מה שרז"ס לעשות מעצמם ערס הזמן מה שעתיד להיות ע"י מלך המשיח דייקא וכמו שהוא בלשון הקרא בהשבועה אס תעירו ואס תעוררו את האהבה עד שתחפץ שלא לעורר את הגאולה ערס שצד החפץ מהש"ת, וגאולה וקיצון גליות הדא הוא וכמו שהוא במדרש עכ"כ ידוע חדע כי גר יחי' זרעך וגו' ידוע שאני מפזרן חדע שאני מכנסן ידוע שאני ממשכנן חדע שאני פורקן ידוע שאני משעבדן חדע שאני גואלם. הנה חשב כל עיני הגאולה וקיצון גליות בלשון א' כי ה' צדא תלי'.

אין זו כפירה בעיקר, וזולתי שק"ו הוא שכללו באלו השבועות העושים מעשים שהם גם כפירה בעיקר לתוספות העונש שיש באיסור שבועה לו ולכל העולם כולו כמו שאמרו בגמרא חלא שאמר בלשון זה דמשמע דסגי לי בכך בשביל דקאי גם על המרבה בתחנונים שגם זה נקרא דחיקת הקץ.

ומיושב צד גם הקושיא הלא אין שבועה חלה על שבועה, ומה שיש צד מיונה וכפירה ר"ל על כל זה כבר אנו מושבעין ועומדין מחר סיני, ותו לא חלה על זה שבועה אחרת. אבל אמרו כבר בגמרא שבועות דף כ"ב ועוד בכמה דוכתי דבכולל דברים המותרים עם דברים האסורים מיוגו דחייילא השבועה על דברים המותרים חייילא נמי על דברים האסורים, וא"כ גם צד כיון דחל על המרבה בתחנונים שהוא דבר המותר חל נמי על העושים מעשים בפועל שהוא איסור חמור ר"ל. ומה דקשה לכאורה מרביו הקדוש שזכר לרי' חייא ורביו להתפלל באופן שיש צד דחיקת הקץ כמו ששמע מאל"י ז"ל זה לכאורה נגד דברי רש"י ז"ל, ואף למה שכתבתי דאפשר שלאחר אותה המעשה משמיה נחזר הפירוש שאסור לעשות קן, אבל עדיין קשה מעיקרא מאי קסבר. ואולי י"ל דמלינו לדעת ר"י בסוף כתובות אף יחיד אסור לעלות מחמת אלו השבועות, ור"ז פלוג דסובר כד"ל דבעי לי לכל אותן השבועות ואין שם שבועה ליחיד, וא"כ אפשר שהי' סובר רבי דאף שאין שבועה מיוחדת ליחיד, מכל מקום נכלל באיסור השבועה גם יחיד העולה שאין צד ענין של כפירה, וצד הוא כולל גם דברי המותר בתוך השבועה ותו לא קשה קושיא הנ"ל, וממילא שאין לריך לומר שאסור גם להרבות בתחנונים, אבל כשנחזר אח"כ דלא שפיר עבדי לדחוק את הקץ אף ע"י חפלה ותחנונים תו אין ל"ל שכלל בהשבועה אף יחיד העולה כמו שבאמת פסק ההלכה שיחיד מותר לעלות כמצואר לעיל, לכן כחז רש"י ז"ל שכלל בהשבועה לאסור אף המרבה בתחנונים.

כעת עלה דעתו שאפשר לפרש דברי רש"י ז"ל בדרך פשוט יותר מה שהולך לבקש דרך חדש שבועה בג' דקאי על המרבה בתחנונים דהנה כבר

גם מ"ש רש"י ז"ל ביד חזקה הוא ע"ד שהוא בקרא צפ' ואתחנן או הכסה וגו' וצמלחמה וביד

דחיקת הקץ נכלל בהשבעה שלא לעלות בחומה דכוי טעמא משום דחיקת הקץ ולא נלרכה השבעה בגי' שלא ידחקו את הקץ על אחיזת פעולה שבעולם כ"ח על חפלות ותחנונים כפי' רש"י ז"ל. ובפירושו של הדברים והגבול מה שנקרא תחנונים יותר מדאי כבר הארכתי למעלה.

ובעת נראה לפענ"ד שאולי אפשר לפרש דברי רש"י ז"ל כפשוטן דקאי על כאו"ח שלא להרבות בתחנונים יותר מדאי וכו' גבול לדבר עד כמה מותר להחפלו על הגאולה, ומה דקשה עוצא שלא ביראו הגבול לא גמ' ולא בפוסקים אלא אדרבא תיקנו חפלות מרובות בכל הדורות על הגאולה צלי גבול וקצבה כל מה דאפשר אולי י"ל דהנה כבר נתבאר שאין שבעות אלו של דחיקת הקץ תלוים כלל בשבעות האומות דהאומות כבר עברו על שבעות צמדה מרובה ועלומה עד אין שיעור וערך ולשון הגמ' בכתובות הוא שהשביע האומות שלא ישמעדו בהן בישראל יותר מדאי ולשון המד"ר צב"ש הוא שלא יקפו עול על ישראל אבל עוד בחורבן בית ראשון בגלות צבל הרשעה עשו מה שעשו וכן בכל הדורות אנו אומרים שצבל דור ודור עומדים עלינו לבלותינו לולא שהקב"ה מליטנו מידם ואלו היו תלוים השבעות שעל ישראל בשבעות האומות לא היו פליגי גמ' בחובות בהלכה זו של עלי' מצבל שתלוי צפוי דברי השבעה כי כבר עברו המה על השבעה והארכתי לעיל בזה בראיות עמומות וברורות. וטעם הדברים מובן שאין זה כמו שנים שגשבו זה לזה שתלוי שבעות האחד בחבירו אלא יש עעמים נשגבים גלויים ונסתרים על עמם הענין שלא לעשות כדברים האלה והנה יש בזה מינות וכפירה ר"ל. וכבר הבאתי דברי היפה קול דכיון דכמה קראי מוכחי שלא יהי' זה אלא ע"י מלך המשיח היו הרוזים לעשות זה בעלמם ערם ציאת המשיח פגישה צאמונה, ואמרו חכמי"ל ע"י ולא האמינו צאלקים, וכבר הארכתי בזה ויתבאר עוד להלן. והרמב"ם כתב צאגרת תימן שלכן החמירה התוכ"ק ע"י צחומר איסור שבעה צצביל שתנועה של התעוררות הגאולה קודם הזמן הוא סכנה גדולה לישראל. ובדברי הקדוש המברא"ג שהעתקתי לעיל כתב שנכנסין צזה לרה"ר של לילית וכן זוגה ס"מ

חזקה שפי' הראצ"ע ציד חזקה שיאלו ישראל ציד רמה וצפי' צשלה עה"כ וציד רמה פי' הראצ"ע לא יאלו כדמות צורחים וכו' עממם כל כלי המלחמה והוא ע"ד שפי' התרגום צריש גלי וכבר הארכתי למעלה בצוונת דברי רש"י ז"ל מ"ש ציד חזקה והמכוון צמה שנאמר עלי' מרובה כחומה הוא אם עולין צדרך חירות יחד לא כיחידים שעולין צדרך גירות. וכללו של דבר מה שאמרו שלא לעלות בחומה הוא לשון סחום שנכלל צו כל מה שעושין לדחוק את הקץ ולהיות כחומה יחד. ושוב התצוננתי כי רעיון זה מצואר צדברי קדשו של ק"י הישמח משה על שה"ש צפסוק השבעתי אתכם וגוי' שהקשה על אומרים ז"ל השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו הקץ שהוא משולל הצנה מה הוא דחיקת הקץ דהא אמר אח"כ שלא יעלו בחומה ואי כפי' רש"י דדחיקת הקץ הוא שלא להפליג צחפלה יותר מדאי ע"י הקשה דמה הוא הגבול כאשר העתקתי לעיל דבריו. ועכ"פ מצואר שקושייתו הראשונה הוא שא"ח לומר הכוונה בשבעה של דחיקת הקץ על איזו פעולה שעושין צענין החירות והגאולה כי זה נכלל בהשבעה שלא לעלות בחומה, ולא נשאר לו אלא דרכו של רש"י ז"ל דקאי על חפלות ותחנונים אלא כיון שגם ע"י קשה עוצא לכן הוסיף דקאי על השבעה כעין מ"ש החת"ם, הגם שצפי' על תהלים כתב צענין אחר אבל כאן אנו רואים דעתו צבהלט שכל פעולה שעושין צידים על החירות והגאולה הוא נכלל בהשבעה שלא לעלות בחומה ולא מאל לפרש למה הולרכה השבעה הג' שלא לדחוק את הקץ אלא צדרך שכתב שם, ונ"ל שהוא ע"ד שכתבתי להסביר שלשון עלי' בחומה הוא לשון סחום שנכלל צו כל הפעולות שצעניני הגאולה שאינם אלא צידו של הקב"ה לא זולת, וא"כ מיושב דעת רש"י ז"ל דאף שהי' פתוחים לפניו כל מדרשי חכמי"ל שאמרו על הפעולות בזה לשון דחיקת הקץ כמו צבני אפרים וצימי בן כוזיבא וכדומה אבל לא ייחא לי' לפרש צזה השבעה הג' כי כל זה כבר נכלל בהשבעה שלא יעלו בחומה וכקושייתו של ק"י זלכה"ה ולכן הוכרח לבקש פי' השבעה הג' צדרך חדש שהוסיף להשביע גם על חפלות ותחנונים. ומיושב צזה לשון הרמב"ן ז"ל דקרי עלייתן בחומה צלשון דחיקת הקץ כי צאמת חדא הוא דכל פעולה של

לברע באכזריות נוראה. ומה שהציוו בגמ' גם אותה השבועה שלא ירצו בתחנונים יותר מדאי לפי פירש"י ז"ל אף שכבר בטלה ומאי דבור הוה, מ"מ הציוו זה ע"ד שאמרו בגמ' יומא דף ה' ע"ב כיצד מלבישן מאי דבור הוה ומסיק כיצד מלבישן למיסבד קראי, והרי דאף במאי שאין שום נ"מ עוד ומאי דבור הו' מ"מ מה דלריבין למיסבד קראי שואלין ודורשין, ולכן הציוו גם כאן השבועה הג' כי לריבין למיסבד קראי מה דליתא בקראי ג' שבועות אבל למעשה אין נ"מ עוד באותה השבועה אחר שכבר עברו האומות על שבועתם צמדה גדושה ועלומה, וא"כ חו לק"מ מה שלא ציאלו בגמ' וצמח"ס השיעור שנקרא תחנונים יותר מדאי כי להלכה ולמעשה אין נ"מ עוד בזה ומאי דבור הוה ולמיסבד קראי די צמח שהכיר השבועה בדרך כלל, אבל לא נחית לשיעורא.

ואין זה דומה למה דפליגי בגמ' בהלכה של העלי' לא"י שחלו בפירושא דאלו השבועות כי העלי' לא"י היא דבר הנעשה בפעולה ובדחיקות הקץ שע"י אחי פעולה באיזה אופן שהוא בזה זדאי השבועות קיימות ואינם תלויים כלל בשבועות האומות ולכן כתבו המהר"ל והמהר"אג שאף בשעה שהאומות ח"ו ממתין במיתות קשות ומשונות ר"ל חלים השבועות על ישראל שלא לעבור עליהם ואין נ"מ בזה מה שעשו האומות ולא הותר בשביל מעשיהם הרעים של האומות אלא חפלה ונעקה לפני השי"ת לבדו בלי שום פעולה ח"ו כמבואר כ"ז לעיל, ולכאורה פ"י זה מיסתבר יותר בלשון רש"י ז"ל שכתב סתם שלא להרבות בתחנונים יותר מדאי וא"ל להעמיס בדברי' כמו שכתבו בכוונתו דקאי רק על דרך השבועות או כמ"ש לפענ"ד דקאי רק על חפלה שהוא כר"ח ובניו, אמנם כיון דחזיקו גאווה קדמאי הישמח משה והחתי"ם דלא ניחא להו לפרש דברי רש"י ז"ל כפשוטן נראה דלא ניחא להו כלל לפרש גם על אותה השבועה של חפלה שחלוי בשבועת האומות, ואין זה דומה כלל לשנים שנשבעו זל"ז אלא הקב"ה הטיל עליהם חומר איסור שבעה בזה, ולא נוכל לידע טעמו של יוצר בראשית, ע"כ הוכרחו לפרש דקאי על דרך השבועות וכדומה שזה אסור גם עכשיו אבל חפלה בלבד בכל אופן ואופן לא נאסר מעולם, ולדינא אין נ"מ כי

וע' שרים. וכל עיני החירות והגאולה וקיצוץ גלות וכדומה כ"ז הוא אך בידו של הקב"ה ולא נאסר לשום צריחה וסכנה גדולה לנגוע בקלכו ערם שיעשהו הקב"ה ע"י משיח ב"ד לרקו כמובן לכל המביט בדברי חז"ל ובספרי כל גדולים וקדושים מלבד הרבה פעמים נעלמים ונסתרים שיש בזה עד אין קץ, וא"כ אין נ"מ בזה מה שהאומות עברו על השבועה דכי בשביל שעברו המה על השבועה הותר ח"ו לעשות דבר או חזי דבר שיש בו מניחה וכפירה ושאר סכנות ר"ל, ואדרבה אם המה מפליגים ברשעתם כש"כ דלריבין לרחמי שמים עפי להשליך יבציוו אך על הקב"ה ולא לעשות שום פעולה שיש בו מניחה ושאר פעמים נשגבים שהוא נגד רצונו ית"ש.

אבל אפשר שאותה השבועה שסובבת על הרבות בתפלות ובתחנונים הרבה הנה בזה א"א לומר שום שמן מניחה ח"ו כי אדרבה כל מה שמוסיפין להתפלל ולשפוך לב כמים נוכח פני ה' מרצין יותר באמונה שהכל בידו של הקב"ה ואין עושין שום פעולה אלא מבקשין אך ממנו ית', גם בחשש סכנה כיון שאין מבקשין אלא ממנו ית"ש מאתו לא תלא הרעות, וכיון שאין עושין שום פעולה מעצמם אלא הרבות בחפלה ותחנונים ממקור הטוב הרוצה אך להיטיב ויודע ברור את הטוב לנו ולכל העולם כולו בודאי יעשה אך כטוב בעיניו ית"ש, ולא נוכל להבין מה טעם יש בזה לאסור, ויוכל להיות שבאמת אותה השבועה שלא להרבות בתחנונים היא תלוי בשבועת האומות שאם הם עומדים בשבועתן שלא להכביד עול על ישראל אלא כפי הגזירה הבאה מאתו ית"ש גזירת גלות ולא יותר לא רצה הקב"ה שירצו בתחנונים על אותה הגזירה הבאה מלפניו ית"ש אשר האלקים חשבה לטובה, אבל כשהאומות עוברים על שבועתן בצחירתם הרעה שאין הקב"ה נוטל הצחירה משום אדם, ומרבים ברעתם, אין לנו אלא לנעוק לפני השי"ת ולהרבות ברחמים ותחנונים עד מילוי דם הכפש והיא שעמדה לאבותינו ולנו.

ונמצא לפי"ז שיוכל להיות שאותה השבועה שלא להרבות בתחנונים בטלה אחר שהאומות עברו על שבועתן בפרט אחר חורבן בית שני שהרבו

הארכתי צראיות עלומות מדברי חכז"ל והראשונים ולית מאן דפליג. גם באתו הדרוש הנ"ל שכתב פעם היתר התפלה בשביל שעברו המלריים על שזועתם הביא שנעשו בני אפרים יען שעברו על השבועה אף שכבר לוח הכתוב וימרו את חייהם וגו' דזה ודאי הוי השחעבדות יותר מדאי וכבר עברו על השבועה, גם לבסוף כשכח משה לגאלם כתבו החוס' בסועה דף י"ג ע"א שכלכו זקני ישראל אלל סרה צח אשר שנמסר לה סוד הגאולה לפי שכבר נכשלו ע"י בני אפרים יעיי"ש, וא"כ גם בדבריו שם במקומו מוכרח החילוק שבני אפרים עשו פעולה שיאלו מן הגלות, וככה"ג אין חכמה ואין תבונה ואין ענה לעבור ח"ו על השבועה, ושאי תפלה שכתב היתר ככה"ג. וכבר כתבתי שגם בעיקר דבריו אין כן דעת גאוני קדמאי.

ובמד"ך ס' מזרע פ' י"ע ס' ו' על הקרא אמרו
לנמכרי לב ריב"ל אמר כגון אלו שדוחקין את הקץ, ותמה היפ"ת שם הלל אלה רשעים הם שהקצ"ה השביע את ישראל שלא ידחקו את הקץ, ותו' שאין דוחקין בפעולות אלא בתחונות, ואעפ"י שרש"י פ"י שלא ידחקו שלא ירבו בתחונות אין נראה כן מדברי חכז"ל שחשבו הדורות שדחקו את הקץ, וגם מסביר נראה שאין איסור מהרצות בתחונות שהרי אנו מתפללין תמיד על הגאולה עכ"ד יעיי"ש. הנה החליט שהדוחקין את הקץ בפעולה רשעים הם ולא מלא שום תו' אלא להרצות בתפלה ובתחונות אלא שמחמת דוחק קושייתו צמה שכתב רש"י ז"ל שלא להרצות בתחונות דמה דברי רש"י אבל כבר הארכתי בזה לבאר דעת רש"י ז"ל ותלי"ת תרינגל דבריו ז"ל בקושטא ואין שום מניעה לידון להרצות בתפלה ובתחונות אף לפי דברי רש"י ז"ל. ובאמת מה שאמרו במדרש לשון דחיקת הקץ על מה שאה"כ לנמכרי לב הנה בלשון הכ' נמכרי לב מבוחר דבלבא תליא מילתא ואתן שלבס דוחקס וממכרין לשם אל לבס לשפוך לב ונפש בהשחוקות נמרכה לפני יודע תעלומות לעורר את הארבה ולקרב את הגאולה אבל לא בארזה פעולה ח"ו ואם המלא תמלא בארזה אחרון שעלה על רוחו לפי רהיעא לתלות שבועה זו בשבועות האומות אינו אלא בארזה השבועה של תפלות ותחונות ובאמת אין לריבין לזה כאשר כתבתי

לכל הפירושים תפלה בלבד לפני השי"ת הותר לנו בדורינו עד אין קצבה ואדרבה הלאי שתפלה אדם כל היום, אבל לעשות אחר פעולה כל דבר נגד אלו השבועות זה ודאי איסור נורא ואיום לכל הדיעות.

ובעת הראוני צ' מעשה ידי יולר על הגדה מהגאון
מהרש"ק מבראדי ז"ל בפיקסא דואת לחינו זה הדחק שכתב שם דרושים על ההגדה כדרכו ובאמנע הדרוש השתמש בזה שלא היו ישראל ראוים לגאולה אז אלא מחמת זעקתם לה' נגאלו קודם הזמן והעיר דזה הוי זעקה יותר מדאי ואסור לדעת רש"י ז"ל אלא כיון שהמלריים עברו על שזועתם הותר גם להם לעוק כ"כ להשי"ת כמו שנים שנשצטו זל"ז. והנה הדברים האלה מהאוימים למ"ש דאפשר לפרש בדעת רש"י ז"ל דגם סתם תפלה וזעקה הרבה הוי בכלל איסור השבועה ערם שעברו האומות על שזועתם, וכבר כתבתי דגאוני קדמאי לא ס"ל כן. גם בעיקר הדבר שכתב דמב' דיתא בקרא ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו' וישמע אלקים את נאקתם וכיון שהי' הגאולה ע"י שמיעת זעקתם הוי זה זעקה יותר מדאי אין לו מקור דלפעמים עת רלון ונתקבלה התפלה אף אם אינו יותר מדאי אלא אף תפלה קלרה, ובירושלמי פ"א דתענית איתא מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממלריים מתוך הקץ מתוך לרה מתוך לוחה מתוך זכות אבות מתוך תשובה ולמד כולם מקראי ולוחה נלמד מקרא הנ"ל דוישמע אלקים את נאקתם, והרי דכמה ענינים וזכותים היו שסייעו להתקבל תפלתם וכתב שם בירושלמי שגם לעתיד תהי' הגאולה ע"י חמשה דברים האלו שהיו צמלרים ולמד כ"ז מקראי. ועכ"פ אין שום מקור לומר שתפלה זו היתה יותר מדאי והוא בכלל איסור השבועה שנלטרך לבקש היתר בשביל שהמלריים עברו על שזועתם. ובאמת לא כתב זה מהרש"ק אלא בדרך דרוש בדרך הדרשנים המחזשים פירושים שונים בדרך אגדה אף אם אינם להלכה כלל הדרשה הדרוש ואין משיבין על הדרוש, ועכ"פ זה ודאי שלא אמר אותו הדרוש אלא לנגד אותה השבועה שלא להרצות בתפלה קלבי תפלה יש מליאות לומר כן לפי פירושי שגם תפלה כזו אסור, אבל לעשות אחר פעולה כל דבר לא עלה על דעת שום אדם מעולם להחיר ח"ו כאשר

ומי שאינו מאמין בדברים המפורשים שם הוא כופר בתוכ"ק, וכבר כתב בהלכות תשובה שזה צדור ומפורש בחלו הפסוקים שבפי נצבים שאי אפשר לגאולה בלא תשובה שהיא הצטחה צדורה ומפורשת שם שיעשו תשובה צהייתם בכל הגוים אשר הדיחך הי' אלקיד שמח וחת"כ יתחילו עניני הגאולה, א"כ מצואר מדצרו צחר היעב שמי שאינו מאמין בזה וחושב שיש מליאות לאחה גאולה ערם שיעשו כל ישראל תשובה הוא כופר בתוכ"ק, ואין להסתפק עוד דעת הרמב"ם שדעתו ז"ל צלי ספק שאסור להאמין לשום גואל אף אם יבי' צעיניו גדול כמשה ואהרן ויעמיד השמש כיבושע צן נון, כל זמן שאין רואין צו אותה כסימן המצואר בתוכ"ק שמציה כל ישראל לקיום כל התורה כולה. ותו אין מקום שיהי' לורך עוד להרמב"ם ז"ל לכתוב שלא לעשות גאולה מעצמם, דממה נפשך אם לא יעשו כל ישראל תשובה כבר הודיע שהוא נגד ההצטחה המפורשת צקרא וכויו כפירה בתוכ"ק, ואם יעשו כל ישראל תשובה דעתו ז"ל שצודאי יוכי' הגאולה כמ"ש ז"ל אין הדבר תלוי אלא בתשובה וכמ"ש שם הרמב"ם צלי הזהב אחר שהצכיר שיעשו תשובה שמיד הן נגאלין.

וידעת הרמב"ם יוכל להיות שאחר הזמן שכלו כל הקליין אם היינו זוכין לדור זכאי כמו שהי' צימי צן כחיצה שהיו אז תלמודי שמאי והלל, גם כל הדור קיימו כל התורה כולה, כבר הי' צה משיח, אלא שאז צימי צן כחיצה שהי' קודם הזמן וכו' לריך להיות צצחי' זכו אחישנה הי' מעכב אף החטא האחד שלא התאצלו על ירושלים, וצודאי שצצביל אותו החטא צלצד לא היו חייבים עונש נורא כ"כ צברג רצ ר"ל יותר מצימי החורצן, אלא שצצביל אותו החטא לא הגיעו למדריגה זכו אחישנה וממילא הי' צו איסור דחיקת הקצן שעי' אמרו אותו העונש של אצי מחיר אה צצרכם ר"ל, אבל אחר שכלו כל הקליין והגיע הזמן של צעתה לא זכינו עדיין לדור קדוש כ"כ כמו שהי' אז צימי צן כחיצה. גם אולי צמה שכתב הרמב"ם ז"ל עשיית תשובה וכן מ"ש צהלי' מלכים שהמלך המשיח יוכף כל ישראל לקיום התוכ"ק דקאי על תורה שצכתב ותורה שצבעל פה כמו שאמר שם, כוונתו שיסורו מכל מיני חטאים שצבעול אף ממנו אותו החטא שהי' צימי צן כחיצה שלא התאצלו על ירושלים.

והלואי שיתפלל כל היום, אבל דחיקת הקצן צפעולות אין מי שיעלה על רוחו להקל צזה ח"ו כאשר הוכחתי צרהיות עגומות וליח מאן דפליג, וכבר בהצחי דצרי המהר"ל והמהר"ג דאף צעת שהאומות ח"ו ממייתן צמייתות משונות ר"ל וצעינויים קשים הי' ישמרו גם אז אסור לעצור על השצועה והוא ציורה ואל יעצור שאינו תלוי כלל צצצעות האומות וגם מצלעדי איסור השצועה יש צזה מינות וכפירה ר"ל אלא שהקצ"ה הטול עי' חומר העונש של שצועה אף אם אינו שצועה לדינא מחמת חומר הענין כי נורא הוא ומי לא יירא ולא יפחד להחיר לעשות איזו פעולה כל דכו צזה, אלא מין ואפיקורם ר"ל שלא שם לצו לדצרי הי' הגאמרים צקראי וצדצרי חכ"ל והרשעונים. השי"ת ירחם שלא נלכד ח"ו צשחיתותם ויוליחו צמהרה, מאפלה לאורה.

ובזה אפשר ליישע קושיא שהצחתי בתחלה למח אחר ר"י העולה מצבל לא"י עובר צעשה ולא אחר עובר צצועה שהוא חמור יותר, דכיון שנתצאר שמעיקר ההלכה אין השצועה חלה על דורות העתידים ולא נאמר צלשון שצועה אלא לומר שיש צזה עונש כמו שצועה שלכן כתב הרמב"ם ז"ל שהוא דרך משל ולכן צחר יותר לומר עובר צעשה שעל העשה הוא עובר מעיקר ההלכה כי לא צה שם לדבר מהעונשים שיש צזה אלא מה שהוא עובר מעיקר ההלכה.

ב

ומעתה תו אין התחלה הקושיא מה שלא הביא הרמב"ם צספר היוד אלו השצעות, כי כבר נתצאר שאין צאלו השצעות ענין של הלכה, כי צחמת אינם חלים על הדורות אלא שהוא להגדיל העונש וכמ"ש הרמב"ם ז"ל גם צאגרת חימן שהוא דרך משל, ואין דרכו של הרמב"ם ז"ל להביא צם' היוד העונשים והחוכמות, ומכל דצרי התוכחות לא העתיק צם' היוד אלא הביא כל דצרי ההלכות או שורשה של הלכה שצריכין לידע, וכמו שהצחתי לעיל מהקדמת ספר המנות שכתב שהביא צכל הלכה השורש שממנו חלה אותה השאלה, א"כ כיון שכתב צבי' מלכים שצפסוקים המפורשים צפרשת נצבים כלולים כל עניני הגאולה,

להחיר ליקח גאולה קודם הזמן, כי קודם הזמן שיבוא מלך המשיח אין מליאות להחזיר את כל ישראל בתשובה, ומי שחושב שאפשר לגאולה בלי תשובה, הרי המחשבה הזאת היא נגד המצוה בקרא והיא מניות ר"ל, ואין צורך לבאר האיסור הזה.

וְשָׂוֶן הרי סעדי' גאון ז"ל בספרו האמונות והדעות במאמר השמיני שמדבר עם מגאולה האחרונה והאריך לבאר כי הגאולה תלוי' רק בתשובה והביא הפסוקים שהביאם הרמב"ם ז"ל וכתב וז"ל שאם יושלם תשובתינו ערם זמן הקץ קודם הגאולה וכו' ואם לא תשלם תשובתינו נעמוד עד השלמת הקץ ואם ישלם הקץ קודם שגשבו לא יתכן שתהי' הישועה ואנחנו חוטאים שהוא הגלגל מפני חטאינו וכאשר ארך גלותינו ולא שבנו ישיבנו קודם שנתקן יהי' זה בשוא, אבל קדמונינו ז"ל קבלו שתקראנה אותנו לרות רבות ורעות שנבחר בעצורם התשובה ונהי' ראויים להגאל והוא מה שאמרו אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו הקב"ה ממעיד עליהם מלך וכו' והם עושין תשובה ונגאלין. והאריך שם אח"כ בכמה לרות נוראות ר"ל שבכתובים ובדברי חז"ל בזה גם בכסיונות העולמות שיתבררו ויבחנו ישראל איך סבלם וחזקו אמונתם ושיהיו הדברים גורמים למי שאמונתו חלושה ללאת מדתו, וכתב אחר כך שמי שלא יעמוד באמונתו אמר צו אחריו וברותי מכס המורדים והפושעים צו ושהנשאר יראה להם אלי' וישיב את לבבם אמר צו הנה אנכי שולח לכם את אלי' הנביא וגו' והשיב לב אבות על צנים עכ"ל יעיי"ש שהאריך עוצה. ומצוה בדבריו שאף שבתחלה יהי' הנסיון להחזירם בתשובה עיי' מלך קשה כהמן ושאר לרות ר"ל. אבל יוכל להיות שכ"ז לא יועיל אלא שאותן שלא יעמדו באמונתם נאמר עליהם וברותי וגו' והנשארים יעשו תשובה עיי' אלי' הנביא שיתראה להם, וא"כ גם העומדים באמונתם יוכל להיות שלא יעשו תשובה על עונותם זולת עיי' אלי' הנביא ז"ל. אבל זה החליטו צודאי שא"ל לגאולה בלא תשובה ומפני חטאינו גלינו מארצנו ולא נשוב לארצנו ערם שיתוקן זה. והרמב"ם ז"ל קילר בהפרעים כמ"ש שם שם צפוי שכל אלו הדברים וכיוצא בהם לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו מדברים סתומים הם אלל הנביאים, אלא

גם י"ל לאידך גיסא, דכיון שהרבה צרייתות בגמרא מעידין על המצב של הדור שכן דוד בא שיתרבה העזות ואין תוכחה ויתמעטו התלמידים, פרש"י ז"ל התלמידים שמחזיקין ידי ישראל להחזיק למוטב, ועל היוקר יעות פירש"י ז"ל היוקר ר"ל המכובד שבהן יהי' עותן ורמאי, ועל פני הדור כפני הכלב פירש"י ז"ל דמיון ממש לכלב, כהנה וכהנה קא חשיב שם בכמה צרייתות הרבה דברים נוראים ממלצ הדור ההוא, וזה כדברי ר"י שיבוא בן דוד לדור שכולו חייב, ובמצב כזה לא הי' להרמב"ם ז"ל שום ספק שיהי' מליאות להחזיר למוטב כל הדור או רובו זולת המלך המשיח שגדול כוחו יותר ממשה רבע"ה, והוא מורה ודאין שיודע כל מעשה הרשעים בריחו.

וְכַתֵּב הרמב"ם ז"ל בפיה"מ פ' חלק שהמלך המשיח ישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו הארצות לנדקו הגדול ולנפלאות שיהיו על ידו, וכל מי שיקום עליו יאבדוהו השם יתעלה וימסור אותו צידו, וכן האריך בזה באגרת תימן, וגם בס' הוד בהלכות תשובה פ"ט כתב שהמלך המשיח מחמת רוב גדלו בחכמה ובנבואה לפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה' ויבואו כל הגוים לשמעו ולכן נאמר על אותן הימים והסורתי לז האבן מבשרכם יעיי"ש. ובהשפעה מרובה כ"כ שאף כל הגוים יתכפפו ויבואו אליו ויעבדוהו ויכל להחזיר את כל ישראל או רובן למוטב, אבל זולת זה אין מליאות לדבר. והרמב"ם ז"ל כתב בה' דעות פ"ו שאם היו כל המדינות שהוא יודעם ושומע שמועתן נוהגים בדרך לא עובה כמו זמנינו, א"כ העיד גם על זמנו שכל המדינות היו נוהגים בדרך לא עובה, ובזמנו הי' רוב הראשונים ז"ל אשר מתורת פיהם אנו חיון, ואעפ"כ לא יכלו לחזור את העולם להנהיגם בדרך עובה, מכש"כ בדורות האחרונים, ומלבד שהבין זה הרמב"ם ז"ל מסבירתו הגדולה מה יהי' בדורות הבאים אחריו שלא תכפור דרי כמ"ש חז"ל הנה ראה גם מה שהעידו חז"ל על הדור שלפני ביאת המשיח, וע"כ הדבר ברור שלא הי' לו שום ספק שא"ל להחזיר כל הדור בתשובה אלא המלך המשיח בכחו הגדול עכ"ל, וא"כ כמה שכתב אין ישראל נגאלין אלא בתשובה והביא שמצוה בקרא שאמר על כלל ישראל ושבת עד ה' אלקין בזה ולא מידי חשש שא"ל לעשות עוד

אלו השבועות שמגדילים העונש ר"ל והזכרים שלא לעבור על זה, גם בשאר עניינים של סימני המלך המשיח ורוב גדלו ומעלתו העלום והנורא כתב שם צאריכות גדול כי סובב על המעשה שהי' וראה לורך להאריך בכל זה לאותה המעשה, אבל צם' ה'וד שכתב סתם בקי"ור את שרשי ההלכות שאריך לדעת, סגי צזה, והוא צרור צלי שום פקפוק. ולכן בהתשובה שכתב למרסויל ששם הביא חבורו ספר ה'וד וגם הביא שבענין המשיח כתב צאריכות צאגרת תימן ואלו ה'י אחיה סחירה וחזרה מס' ה'וד לאגרת תימן אין ספק שה'י מזכיר זה כיון שהביא שניהם, וע"כ אלו ואלו דברי אלקים חיים, ואין ציניהם שום סחירה או חזרה וכלל א' הוא כמ"ש דברים צרורים צעזכ"ית.

גם מה שלא הביא השבועה שלא יעלו צחומה, אפשר לומר עד"ז דו"ל דסובר הרמב"ם שהשבועה שלא יעלו צחומה קאי על רוב ישראל דזה ה'י צחומה והוא קבוצ גליות כמו שיש אחיה מפורשים שפירשו כן, וקיבוצ גליות הוא ג"כ מצו"ר צאותו הקרא דושבת וגו' שאמר אח"כ בצ'ופ"א דקרא וקצ"ך מכל העמים אשר הפי"ך ה' אלקיך שמה, גם צרישא דקרא אמר ושבת וגו' בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלקיך שמה, ומצו"ר צזה שכתבוצה תהיה צעודן צגלותא צין כל העמים אשר הדיחם ה'שי"ת שמה, ומצו"ר צקרא ה'כצעה שה'י התשובה קודם קיבוצ גליות, וא"כ החושצים לעלות צחומה רוב ישראל שהוא קיבוצ גליות ערס שיעשו כל ישראל תשובה, ה'י זה כפירה צחורה כמ"ש צשבועה של דחיקת הקץ. וכבר ה'צאתי דברי הרמב"ן צמאמר הגאולה שכתב גם על עלי' צחומה שהוא ענין דחיקת הקץ כי הכל א' הוא שלא לכפור צגזירת ה'בורא ית"ש שגזר על הגלות תחת האומות עד עת קץ.

סא

וידוע אני כי המחשקש עדיין יתעקש צזה יען שאין מצו"ר צהדי"א צם' ה'וד השלש שבועות וכבר ה'צאתי מדברי הרא"ש והריב"ש שהאינס יודעים לוקחים מדברי הרמב"ם ה'יפך דצרו"ו צפרע כשיש נגיעה עלומה לאותן הקשורים מאוד צאותה התאוה

צזה החליט צודאי שאין נגאלים צלה תשובה, אך אינו צרור צעיני הרמב"ם ז"ל אס יה'י התשובה ע"י אלו קודם ציאת המשיח או אח"כ צעה ציאת המשיח. ועכ"פ זה צרור צצעה ציאת המשיח יעשו כולם תשובה ערס שה'י הגאולה, וע"כ החליט סימן זה שהוא צרור צלי ספק. וצעיקר הדבר שהתשובה מוכרחת קודם הגאולה וא"א צענין אחר דברי הרמב"ם ז"ל מכוונים עם דברי ה'י סעדי' גאון ז"ל והם דברים צרורים צלי שום ספק צעולם.

גם הדבר פשוט דאף שהרמב"ם ז"ל ה'י מפחד מלסמוך על נסים כי כל הנסים אפשר שה'י צשקר וצכה השען צצחי' שונות, אבל להחזיר את כל ישראל צתשובה כמו שאמר הקרא ושבת זה א'י אפשר שה'י צשקר וצכה השען כי אך צדרך האמת אפשר להחזיר כל ישראל צתשובה לא זולת. ואף שהש"ן ימ"ש החזיר צתשובה כמה אנשים, ראשית דאף צעת שהחזיר צתשובה הרבה אנשים ה'י אחיה איסורי דאורייתא שהחזיר, גם לא החזיר צתשובה את הכלל ישראל כ"א אחיה סכום אנשים ולצסוף נחגלה שהכל ה'י שקר וילאו לתרבות רעה כל הנגדרים אחריו. אבל מ"ש הרמב"ם ז"ל הסימן שעל תושב"כ ושצ"ע"פ יכוף כל ישראל לורך צה ולחזק צדקה זה וודאי א"א כ"א צדרך האמת ח"פ. וכיון שה'י צרור צעיני הרמב"ם ז"ל שאין לורך לצאר יותר, אין דרכו להאריך צמה שלא תאה צו לורך כי ה'י אוהב הקי"ור צתכלית כמו שכתב שאלו ה'י מניאות לכחוד את כל ספרי הרמב"ם צפרק א' לא ה'י כוחצו צשני פרקים, וע"כ סגי ל'י גם צמ"ש מקור הדין. ולפי המחצאר סגי צמה שכתב צזה צלי ספק.

והנה צה' תשובה כתב סתם אין ישראל נגאלין אלא צתשובה ולא הזכיר שם צלשונו ציאת המשיח או מלך המשיח אלא סתם אין נגאלין, כי שום ענין של גאולה צאחה אופן שהוא א"א שה'י ערס שיעשו כל ישראל תשובה. ובהלכות מלכים ששם מדבר ממלך המשיח נתן עליו סימן זה שקודם כל יציא כל ישראל לקיום כל התורה כולה. וצאגרת תימן שכתב על מעשה שה'י והאריך עוצה להסירם מן העשות והאריך לצאר להם העונשים והצרות הכרוכים צזה, שמה כתב גם

המרוצה שדורינו להיות עם וממשלה ככל הגוים
 אבל לדינא הנה ראשית שאף לו יהא שאינו מפורש כ"כ
 צם' ביד מ"מ ודאי שאי אפשר לדחות עי"ז דברים
 המפורשין וצורוין בתשובותיו שהחמיר מאוד באלו
 השבועות, וצפרע שנתחזקה השוזה זו מן הרמז"ם
 ז"ל לעת זקנתו אחר שכתב כל חיבוריו, ועי' צב"י אר"ח
 ריש סי' קנ"ט דבין כלי מנוקב לנטיי שהביא מהתה"ד
 שכתב דבין דאיכא פלוגתא דרבנותא נקעיין לקולא
 דקיי"ל כל ספק צערכת ידיים עכור, אך מה דאשכחנא
 בהדיא צפסקי הגאונים לאיסור ולא אשכחנא צפסקי
 גאון אחר בהדיא להיות אלא דדיוקין מיני' בהוכחה
 דהכי סבר קשה לסתור דברים המפורשים בהדיא
 עיי"ש. וחזוין דאף צמה שעפ"י הלכה ספיקו לקולא
 מכל מקום אי אפשר לדחות דברים המפורשים בהדיא
 מחמת דברים שאינם מפורשים בהדיא, אף שיש בהם
 הוכחה, מכש"כ צענין חמור כ"כ שהחמירו חז"ל בו
 יותר מכל האיסורין שצבל התורה כולה, הא"ך אפשר
 לדחות דברים המפורשים בהדיא בדברי הרמז"ם
 ז"ל ולעשות סתירה בדבריו ממקום שאינו מפורש
 בהדיא, וצפרע כשהוא צלי השוזה הוא צרור ומפורש
 בדברי הרמז"ם ז"ל שהוא נגד הצעתה הקרא, שכתב
 הרמז"ם ז"ל שכל מי שחושב היפך המבואר בלוחה
 הפרשה הוא כופר בתורה, וא"כ כש"כ אם הוא צדך
 הפרת הדת ר"ל שזה ודאי גרע הרבה מהיכא שהוא
 צלי השוזה, וצדאי שלהאמין צזה הוא כפירה גמורה
 בתורה"ק, וצפרע שאר"י שאג המהר"ל מפראג ז"ל
 מי לא יירא צמה שנתן על העצרת אלה השבועות
 דין משומד ר"ל להיות ציבור ואל יעבור, ואין צדורינו
 מי שיוכל להכריע כנגדו.

פב

ומכל שכן בהצטרף כולם. אלא שמרחתי לצאר קודם
 חומר דין איסור השבועות שצביל שהאמת הוא כן,
 ויש נפקא מינה לידע האמת בהלכה זו. ולפענ"ד מ"ש
 לצאר דברי הרמז"ם ז"ל צזה הם דברים צרורים
 להשוותן צלי שום סתירה צדצרו. וצסידור היעצ"ץ
 צפירושו להושעות שאמר קל למושעות צארצע שבועות
 כתב וז"ל: רצוש"ע ה' אחה לנו למושעות מהגלות
 כי צדי שבועות השצעתנו שלא נעשה מעלמינו דבר
 לדחוק הקץ רק לצפות לישועה, וא"כ מיוסד החפלה
 בהושעות שאומרים כל ישראל על יסוד זה שמעלמנו
 לא נעשה דבר צענין הגלות.

פג

ואין לטעות ולומר שאין צממשלה זו איסור השבועות
 יען שאין צה גאולה וחירות כלל אלא אדרבא
 צרות גדולות צרוחניות וגשמיות, שזה ודאי טעות גמור
 שהרי צמה שמיירי המהר"ל אם הוא ע"י כפי' של
 מיחה ר"ל וע"י יסורים ועינויים קשים כדורו של
 שמד שזה ודאי אינו חירות וגאולה אלא צרה גדולה
 ר"ל, ואעפ"כ כתב שצורין על השבועה והוא ציבור
 ואל יעבור. גם הרמז"ם ז"ל בצגרת תימן כתב שם
 צעוצדא דידי' שצשיתוודע למנך יהי' להם מזה צרות
 גדולות ולא גאולה, ואעפ"כ כתב שצורין צזה על
 השבועה ואדרבא כתב עוד הטעם שנתן צזה חומר
 איסור שבועה כ"כ צעציל שהצערות ללאת מן הגלות
 ערם הזמן יש צזה אצדון ר"ל. וכן צצני אפרים לא
 השיגו שום חועלת מאומה אלא שילאו ממלרים עד
 פלשחים שקרוב היא, וצעציל אחתה היליאה אמרו ז"ל
 עליהם שצברו על השבועה ועגשו כ"כ מרש שנהרגו
 כולם ר"ל, וע"כ שאין השבועות דוקא על השגת אחיה
 מלוכה וחירות אלא על עשיית לעדים צדצר נגד גזירת
 הגלות שגזר השי"ת, וכן מסתבר, דודאי אם אין רצון
 הצורא ית"ש צזה אין צו הלאכה דאם ה' לא יבנה
 בית שוא עמלו צוניו צו, אלא דעשיית לעדים לצבל
 גזירותיו ית"ש ע"י ארוע צצר הוי כפירה צעיקר אף
 אם אינו משיג מאומה. והמהר"ל כתב שני הבחינות,
 שהחיל צדצרי רש"י ז"ל שלא ירצו צתחוניים יותר
 מדאי, וסיים ציליאה מן הגלות ע"י כפי' דחרווייהו
 איתמייהו כמו צציארתי לעיל, שרש"י ז"ל הוסיף אף

ובאמת גם מצלעדי איסור השבועות דעתי לסדר
 אי"ה צסוף הקונטרס עוד כמה טעמים
 צרורים שיש בהשתתפות מלוכה זו עוד הרבה איסורים
 חמורים, אשר כל אחד ואחד מהם הוא צאיסורא
 דיבור, ואל יעבור, ואף למי שלא יודה לציאורי על
 הרמז"ם צדין השבועות יש טעמים אחרים לחומר
 האיסור אשר א"א להסתפק בהם מאומה שאף
 צעציל אחד מהם הוא צאיסורא דיבור ואל יעבור,

וממשלה ערם שהגיע הזמן, כאשר כבר נתבאר שאיסור השבועה והעברה על הקץ חל על כל ישראל אף ללדיקים גמורים, וכמ"ש רש"י ז"ל שלא להרבות בתחנונים שזה קאי רק על יחידי סגולה כמו רבי חייה וכו', כמבואר לעיל. גם ק"ז היש"מ כתב דקאי על יחידי סגולה שיכולין לטעות השבועות כו"ל.

פו

י"ש עפשים האומרים שיען שהי' בהסכמת רוב האומות אין כאן לא איסור שבועה ולא איסור העברה על הקץ, וכל כך גבר החשכות וסמויות העינים שנפל על העולם לטעות בדברי הבלים כאלו. והנה גם מ"ש באבני נזר על השבועה שלא יעלו בחומה שהפירוש הוא בדרך מלחמה שלא ברשות ולקח זה מלשון רש"י ז"ל ביד חזקה, לא אמר זה אלא על השבועה שלא יעלו בחומה, אבל על השבועה השלישית שלא ידחקו את הקץ, אדרבא כתב רש"י ז"ל דקאי על המרבה בתחנונים אף שאינו עושה שום פעולה לא בדרך מלחמה ולא שום פעולה אחרת שבגללם אלא מרבה בתחנונים בלבד. כי על עגם הענין של מהירת הגאולה חלה השבועה ואין נפקא מינה בזה כלל דעת האומות אם הוא ברשות אם לאו. והלא יתר מזה כתב המהר"ל שלא רק אם האומות מסכימים חלה השבועה, אלא אף אם האומות כופין אותם בכפי' של מיתה וכל מיני עינויים קשים ר"ל אסור לעבור על השבועה, ומכש"כ כשאין כופין אותם אלא נותנין להם רשות לאחז מן הגלות, שזה ודאי לא עלה על דעת שום פוסק שבגללם שיש אחיה היתר בזה. גם באותה השבועה שלא יעלו בחומה שהבין באבני נזר מלשון רש"י ז"ל שכתב ביד חזקה שהפירוש הוא בדרך מלחמה, כבר ביארתי באריכות שאין כן דעת פוסקים ראשונים ואחרונים, וביארתי לשון רש"י ז"ל בזה. וגם זה ודאי ברור שמה שהבין באבני נזר מלשון ביד חזקה שפירש בדרך מלחמה וכדומה הכוונה על האומה היושבת שם, שאם ריכין ללחום עמה ודאי דהוי ביד חזקה, ומה ששאר האומות מסכימים לא מעלה ולא מוריד, וכי יש להאומות דין סנהדרין לדון מה יעשו ישראל עפ"י רוב דיעות שביניהם, הלא אף בדיניהם דיני צ"ג כתבו הפמ"ג והגוז"י ועוד כמה פוסקים דלא שייך בהם

המרבה בתחנונים, אבל לא פליג על מה שכתבו חז"ל: דקאי על עשיית לעדים בדבר דכש"כ הוא דגרע טפי, ובשון דחיקת הקץ וכלל הכל כל מיני דחיקה בכל אופן ואופן.

פד

ובזה אפשר לפרש גם הגירסא שלא ידחקו את הקץ ופי' רש"י ז"ל בעונם וכבר כתבתי שהוא לכאורה תמו' שסתם ולא פירש כלל על אחיה ענין קאי השבועה, גם חי אפשר לומר דקאי על כל העבירות שחזרה שמושבעין ועומדין עליהן מהר סיני. אמנם כבר הבאתי מדברי חז"ל בגאולה העתידה תהי' רק בזכות נערונה, המקיימין אל תאכלו ממנו נא, דהיינו שממתינין ואינם אוכלין מהגאולה שלפני הזמן. ואם כן העוברין על זה מרחיקין את הקץ, ולכן אמר סתם שלא ידחקו את הקץ בעונם, כי תנא אקרה קאי שמבואר שם שלא לעשות תנועה של התעוררות הגאולה עד שתחפץ, וע"ז אמר שלא ידחקו את הקץ באותן העונות שממנהיין ערם שתחפץ, ושחי הגירסאות כוונה אחת להן אלא שתלוקין בלשון הגירסאות, ובכל המדרשות לא מלינו אלא הגירסא שלא ידחקו את הקץ, כי כוונה אחת להם על האיסור הנורא של דחיקת הקץ.

פה

ומעתה כל מי שיש לו מה בדקדקו יוכל להבין את האסון הנורא אשר קרה לנו בעו"ה אשר כנופיא של מינים ואפיקורסים ר"ל לקחו גאולה וממשלה ערם הזמן, אשר כל הגדולים והלדיקים שבדורות הקודמים, מאז שהתחיל הרעיון העמא של הלינות להתנוגץ, כולם פחדו ורעדו, וממם לבס כמים צפחד ואימה שלא יבאע זממם, ובטוה"ד המה הלכו למנוחות ואותנו עצבו לאנחות לראות בשבר עמונו, ה' ירחם. ולא אדבר לעת עתה מזה שהמה מינים ואפיקורסים מסיתים ומדיחים לעבור על הדת וח"י עוקרים כל התורה בולה, ואין מקום לטעות בהם, כי מזה אדבר בסוף הקונטרס. ובפרקים האלו ראיתי לבאר קודם שאף אלו היו חברי הכנסת לדיקים וקדושים, הוא עון פלילי איום וגורא ליקח גאולה

וצפרע שיש צדק גם מינות וכפירה ר"ל, ואין שום ספק כי כל המשתתף בצ"ח עבירה דינו כשאר השותפין. וגם כי היות שלפי החוק לר"ך להיות אותו מספר הנצחיים, שכלל זה א"א להם לעשות שום חוק, א"כ כל המקבל משרה בצ"ח המספר הוא מאותן שעל ידם נעשו כל החוקים שעושים, והיו כל אחד ואחד מהם שותף גמור בכל פרטי מעשיהם מהחל ועד כלה אף בשעה שאיננו שם, כי כולם היו בצ"ח המספר שמבלעדו א"א לשום חוק מחוקי הממשלה, ואין נפקא מינה בין אחד לחבירו.

וזה ודאי שאין ענה לומר דכיון שנעשתה התועבה הזאת ע"י כח של מינים ואפיקורסים שאינם נייטים לקול חכמים ולתוקף אזהרת התוכ"ק מותר אח"כ להשתתף עמהם, כמו שאין ענה לומר על כנופיא של ע"ז כמו מיסויאנערן וכדומה דאף שכבר נעשו ועשו גדולות וגלויות לכבוש רוב העולם ויש להם ממשלה חזקה, גם הראו מופתים נוראים כמבואר בגמרא ע"ז דף נ"ב, הכי יעלה על דעת אחיז מאמין בהש"ת להשתתף עמהם, ומכש"כ צדקות של מינים ואפיקורסים שהוא גרוע הרבה יותר מע"ז, כמבואר בגמרא וברמב"ם ובכל הפוסקים ושאני מינות דמשבא.

פח

וּרְפִי מה שנתן המהר"ל ז"ל דין משומד אף כשעושיין זה על ידי כפי' של מיתה דודאי אונסא כמאן דלא עבד ולא עשה ולא כלום, ש"ל הטעם שמתויב למסור נפשו עבור זה שלא יהי' מליאות לומר שמודה גם הוא בצלו למעשה הכפירה, כמ"ש הרמב"ם הטעם במלות עשה דונקדשתן, וקל וחומר המשתתף צ"לון בלא כפי', דהא גם עושה מעשה כיון שאינו צ"ח, וצדאי שמראה צדק הודאה גמורה למעשה הכפירה ר"ל יותר מהעושה צ"ח. ועוד שהרי כל חבר הכנסת ערם שיכנס בה, לר"ך שיצטע קודם על קיום המלוכה וחוקי', ואותה השצועה צעלמה גרועה הרבה יותר ממודה בע"ז, דמודה בע"ז אינו אלא דיבורא בעלמא, וזה הוי הודאה בשצועה. ואיני מדבר עכשיו ממה שהוא נשבע לחוקותיהם, אשר רוצם ככולם יותר מתשעים אחוז המה מינים וכופרים ר"ל ומתכוננים

לומר דין אחרי רבים להטות, כיון שהוא דין מדיני החורה שלא ניתנה אלא לישראל, ומכל שכן צדיני ישראל שר"ך לזה דעת תורה אמיתית שאפילו כל האומות שמכל העולם יחד לא יוכלו להכריע אף ז"ל כל שהוא צדעת החורה, וצגוים אין תורה. ואם נימא צדעת רש"י ז"ל שמה שאמר שלא יעלו ציד חזקה שהוא שלא ברשות, ז"ל שהקפידה התוכ"ק שלא יעשו ישראל בענין זה יד חזקה והוא כעין השצועה שלא ימרדו שהקפידה התוכ"ק שלא למרוד בהאומה שיושבין ציניהם, ואם כל שאר האומות שצכל העולם יאמרו לישראל למרוד בהאומה שיושבין ציניהם צדאי שאין צדק היתר למרוד כיון דסוף סוף היא מרידה, וזה אסרה התורה הקדושה, וכמו כן הוא בעל"י לארץ ישראל, דאם העל"י הוא עכ"פ ציד חזקה אין צדק כל שאר האומות להתיר. זה הוא דבר פשוט וברור אף לפי דעת האבני נור.

אֲלֵא שאף מה שאומרים שהי' בהחלטה רוב העמים גם זה שקר, כי ציטיבה האחרונה שהיתה לריכה לאשר הענין לפי החוק של קשר בין העמים, נדחה הדבר והחליטו למסור ארץ ישראל לידי קשר אחיז עמים הנקרא „גראסטיפי", אלא שהליונים לא התחשבו עם החלטה העמים ולא נייטו להם. וצפרע מה שלקחו ירושלים זה הי' מתחלה ועד סוף נגד דעת כל העמים, ואין להאריך צדק כלל, כי צדמת לא מעלה ולא מוריד. וצפרע שצצועה השלישית של דחיקת הקץ לא אמר אדם מעולם שהוא תלוי צרשות האומות, וכשיצוא משיח נדקנו לא ישאל את פי האומות, אלא הם כולם ישאלו את מלך המשיח כדת מה לעשות, כמ"ש הרמב"ם ז"ל צפ"ט מהלכות תשובה, והאריך יותר בצאגרת חיומן, אבל לוקח מעלמינו חירות וממשלה בצאחז אופן שהוא, הוא איסור חיוס ונורא, ואף למשה ולאחרן עם כל המופתים שלהם לא היו רשאין להאמין בצגולה ערם ששמעו הסימן הנמסר מאבותינו כאשר הצאתי לעיל מדברי חכז"ל.

פז

ומעתה היעלה על הדעת שיהי' אחיז היתר להשתתף אף בשותפות כל דכו לעבירה חמורה כ"כ,

ע"ז עונש גדול כ"כ ולכן כתבו שם שכן הוא הדין
 צמחך דלא סגי באלו מישראל אלא לריך מן הצחורין
 שצאחין. וביצמות פרק החולץ דף מ"ה ע"ב תוס' ד"ה
 כיון הביא גם כן מדברי רש"י דמשום הכי קראוהו
 אחינו לפי שהיה אמו מישראל, ותמה גם כן למה
 יתחייבו ע"ז כלי, ות"י שם באופן אחר דהורדום
 לא נשא בת ישראל שעשה תשובה ולא הי' גם אמו
 מישראל ולכן נעשו, ואעפ"י שהי' עבד קראוהו אחינו
 לפי שהי' אחיהם צמחות יעיי"ש. והנה אגריפס המלך
 כשר הי' כמבואר ברש"י פסחים דף ק"ז ע"ב, גם
 התוס' לא חלקו עליו אלא צמה שאמר שהי' ממלכי
 השמונאים, אצל לא צמה שאמר שהי' מלך כשר,
 ומבואר בגמרא שני פעמים ששחזרו חכמים על שפלות
 רוחו שם בסוטה כשעמד בשעת קריאה לפניו משורת
 הדין בשביל כבוד התורה, וצמח' כתובות דף י"ז
 כשעבר מלפני הכלה לפניו משורת הדין, ועכ"פ לא מלינו
 בשום מקום שיהי' ממנו חיזק לתורה, אלא אדרבה עשה
 יותר מן החיוב, ולא אמרו זו שום פגם אלא מלד
 יחוסו שלא הי' ראוי למלוכה, ומשום הכי תמהו
 התוס' על רש"י שאם הוא כשר מעיקר הדין הא"ך
 יתחייבו ע"ז עונש כ"כ כיון שלא הי' חטא אחר אלא
 פגם היחוס.

לעקור ח"י כל התורה כולה, שזדלתי הנשבע לחוקים
 מה שיחוקקו עפ"י רוב דעותיהם כפי החוק שלהם
 הוא נשבע לכפירה ועקירת הדת ר"ל כי השבעה
 כוללת כל חוקים, ובפרט שכל החוקים שלהם מהחל
 ועד כלל המה נגד תורה"ק ונגד השי"ת, כאשר אדבר
 מזה להלן. אצל גם ליבע על עמם המלוכה הוא
 ענין חמור מאוד, שהרי הוא נשבע למעשה המנאלת
 מאוד את השי"ת ותורתו הקדושה. הקצ"ה נשבע על
 הגלות עד עת קץ, גם השביע את ישראל שלא ידחקו
 את הקץ, גם אלו מושבעין ועומדין מחר סיני על כל
 מה שיש בו כפירה בתורה"ק וזדרכי השי"ת, והוא
 נשבע בהיפך מכל אלו השבעות שיהי' ידו עם העובדים
 על כל אלו השבעות, בשביל שהקצ"ה אינו מונע מצעל
 בחירה לעבור על כל התורה, כמאמר הכתוב מאשרים
 זדים חתנו האלקים וימלעו, ואומר כי מנסה אלקים
 אחכם, ולכן הוא נשבע על אותו הדרך שהוא זדלתי
 דרך מינות ר"ל. ואין שום ספק שעל אותה שבעה
 בלבד אף אם לא יהי' חזר הכנסת לריך מסירת נפש
 ממש שלא להוליא מפיו שבעה כזו. והרי כתב הטור
 בס' קי"ז דגם על האמירה בלבד לומר שהוא עכו"ם
 מחויב למסור נפשו בהריגה בשביל דצמה שהוא אומר
 שהוא עכו"ם מודה לדתם וכופר בעיקר. ומכש"כ
 כשנשבע לדרך המינות ולדתם דהוי מודה במינות
 וכפירה בעיקר. וצמה שעושה גם מעשה להיות חזר
 הכנסת ומשחחף עמהם עובדים גם על כל פרטי
 מעשיהם על איסורא דיברג ואל יעבור מלבד שיש
 בכל פרטי מעשיהם גם הודאה גמורה לדרכי המינות
 כמבואר לעיל.

פח

ובגמרא סוטה דף מ"א גבי אגריפס המלך שעמד
 וקרא ושחזרו חכמים, וכשהגיע ללא תוכל
 לתת עליך איש נכרי זלגו עיניו דמעות, אמרו לו
 אחינו אחי. והביא שם ברייתא באותה שעה נתחייבו
 שוגאיהן של ישראל כלי שהחניפו לו לאגריפס. ובתוס'
 שם בשם הירושלמי שהרבה חללים נפלו באותו היום
 שהחניפו לו. ולדעת רש"י ז"ל לא הי' אסור מן הדין
 שאמו הי' מן ישראל אלא דזילא מילתא. אלא
 שהתוס' תמהו דכיון שאינו מן הדין הא"ך יתחייבו

וחזינן מזה דלא מביעיא לדעת רש"י ז"ל נתחייבו כלי
 ר"ל גם על החופה שאינו נגד עיקר הדין תורה
 אלא מדרבנן, אלא אף לדעת התוס' שהי' צוה איסור
 תורה הלאו דלא תוכל לתת עליך איש נכרי, עכ"פ
 אינו אלא איסור לאו, ולא מלינו בשום מקום חיוב
 מיתה על איסור לאו, ואעפ"י על החופה שהי'
 נראה שהסכימו למלכות שלא כדת נגד איסור לאו
 נתחייבו ח"י כלי ונפלו הרבה חללים מישראל ע"ז.
 ומזה ראוי שכתבתי לעוברי עבירה או להראות הסכמה
 למעשיהם זה גרוע הרבה יותר מהעבירה עצמה,
 שזה מזיק יותר לעולם כי נעשה הכשר להעבירות.
 ובמלכות כתב עכ"כ עוזבי תורה יהללו רשע (משלי
 כ"ח ד') שהמללים את הרשע גרועים ממנו כי הרשע
 יודע צמחו שלא עובים מעשיו, אצל יעשה לתיאבון,
 אצל הם מהללים מעשיו.

גם חזין דהלא כתב רש"י ז"ל שהי' אמו מישראל
 בשביל ליישב הלשון שיהי' אחת מה שקראו

אותו אחינו, כמבואר בתוס' וצמות דף מ"ה. והתוס' דלא ניחא להו לפרש דעת רש"י ז"ל כחצו גם כן ליישב בלשון מה שקראוהו אחינו בשביל שהי' אחיהם בתורה ובמצוות, ועכ"פ כולי עלמא מודי בישוב הלשון שאמת יהגב חיכם, ולא עלה על דעת שום אחד מהם שה"ו אמרו דבר שאינו אמת, ועכ"כ ז"ל דבשביל שאמרו זה בשעה שזלגו עיניו דמעות בשביל הלאו דלא תוכל לתת עליך איש נכרי ונראה המשמעות שמסכימים גם להמלוכה, לכן אף שעלם הדברים שאמרו אחינו אתה דברי אמת הם, מכל מקום כיון שמשמעות הדברים יש בהם חופה למלכות שאינו ראוי' עפ"י התורה"ק, לכן הגיע העונש עד כדי כך. ואם כן קל וחומר בן בנו של ק"ו בצאות מלכות המינות של מינים ואפיקורסים המסיתים ומדיחים להעביר על כל האמונה לגמרי, שלכל הפוסקים אינם בכלל אחר, וזדאוי שעפ"י התורה"ק פסולים לכל מיני התמנות בישראל, וכל חוקי' חוקי עכו"ם ומינות, גם עלם המלוכה הוא באיסור שיש בו עונש אני מתיר את בשרם ר"ל, מלבד שאר איסורים גוראים כאשר כתבתי וכאשר יתבאר עוד להלן באריכות, אין ספק שאיום וגורא הוא להרמות אפילוי איה תנועה של הסכמה לאותה המלוכה העממה שברצונם ח"ו לעמא את כלל ישראל, השי"ת יולנו. צפרע מה שעושי' חצרי הכנסת שמהקשרין עממה בשבועה לאותה המלוכה המנאלת ומכשירין את התועבה הרעה הזאת לעינו כל ישראל, קצרה היריעה מהכיל ואין די מלים לתאר את הניחא' הגורא שעושי' צוה. ויתבאר עוד להלן.

2

והנה לשון הרמב"ם בפ"ו מה' עכו"ם ה"י ח' מלות עשה הוא לאבד עכו"ם ומשמשיה וכל הנעשה בשבילה שנאמר אבד תאבדון את כל המקומות וגו' ובארץ ישראל מלוה לרדוף אחרי' עד שנאבד אותה מכל ארצינו, אבל בחוץ לארץ אין לנו מלווין לרדוף אחרי' אלא כל מקום שנכבש אותו נאבד כל עכו"ם שבו שנאמר ואבדתם את שמש מן המקום ההוא, בארץ ישראל אתה מלווה לרדוף אחריה, ואי אתה מלווה לרדוף אחריה ב' צה"ל, עכ"ל. המתבונן בלשון זה יראה שיש כאן ג' דינים, הא' שכל המולא

ע"ז בכל מקום שהוא בין בארץ בין בחוץ לארץ לרדף לאבדה ולצער, ודין זה הוצא גם בטו"ש"ע סוף סי' קמ"ו והעתיק בכ"י על זה לשון הרמב"ם ה"ג"ל שזה נלמד מקרא אבד תאבדון, וזה אינו תלוי כלל בכיבוש מקום כי אם צמיתת הע"ז, והדינים האחרים התלויים בכיבוש מקום אינם מוצאים בטו"ש"ע שאינם מביאים אלא הנוכח בזמן הזה וכיבוש מלחמה אינו בזמן הזה כמ"ש הנוכחי באה"ע מהדורה הניינה סי' קכ"ט שלאחר החורבן אינו שייך כיבוש מלחמה כיון שאין מלך ולא תלוי צבא עד ביאת המשיח. הדין השני כתב הרמב"ם ז"ל שכל מקום שנכבש אותו אף צה"ל לרדף לאבד את כל הע"ז שבו, ומדאמר כל הע"ז שבו צודאי שכוונתו שלא ישר שם שום ע"ז צהמקום שנכבש ע"י ישראל דאם לא כן לא הוי מאבד כל הע"ז שבו, וזה אינו כדון הראשון, שאינו תלוי בכיבוש דמייירי שם בע"ז המולאה, ואין לרדף לאבד כל הע"ז הנמלא בעיר או צמדינה אלא בעיר או מדינה שכבשו ישראל לרדף לאבד כל הע"ז הנמלא בה. הדין ה' שצארץ ישראל לרדף לעשות יותר, והיינו לרדוף אחרי' הע"ז לאבדה, מה שאין לרדף לעשות צה"ל. אבל לא ביאר הרמב"ם ז"ל מה הוא הרדיפה הזאת, דכיון שגם צה"ל לרדף לצער כל הע"ז שצמקום שכבשו מה אפשר לעשות יותר בארץ ישראל.

וגרמא שהוא ע"ד שאמרו בגמרא ע"ז דף מ"ה ע"ב גידוע עכו"ם קודם לכיבוש ארץ ישראל, שצחון לארץ ערם שכובשין אין חיוב לרדוף אחר הע"ז אלא אם מולאה לפניו לרדף לאבד, ואך אחר שנכבש המקום כיון שרשות ישראל עלי' לרדף לאבד הע"ז מכל המקום. אבל בארץ ישראל כשבאין לכבוש חל תיכף החיוב לאבד כל הע"ז ערם שכובשין. ואולי שסובר הרמב"ם ז"ל דגם שריפת הע"ז לרדף להיות ערם הכיבוש כי צדרשות אלו יש פלוגתא בגמרא ונ"ע. אלא שבמחת חינוך מלוה תלוי כתב שזה שאין לרדף אחר הע"ז צה"ל כמו בארץ ישראל אינו אלא כשהוא בכיבוש יחיד, אבל כשנחקדש צרוב ישראל כדון, יש לו דין ארץ ישראל לכל דבריו ולרדף לרדוף שם אחר הע"ז צה"ל כמו בא"י. ומה שמעמ שדעתו שמי"ש הרמב"ם לתלק צרדיפה אחר הע"ז בין ארץ ישראל לחו"ל מייירי אחר הכיבוש, שלכן אפשר לומר שיש נפקא מינה אם הי'

כיבוש יחיד או כיבוש רבים, ולא נחבאר הכוונה מה היא הרדיפה, ו"פ.

צא

ואפשר לומר לפע"ד דהנה חמץ צפסח הוא פלוגתא בין הראשונים, והוצא במג"א סי' תל"ד סק"ה דדעת הטור וביטעו דכלל ציעל הצדיקה הוא מה"ט שאם מולא חמץ צפסח אף אם לא ידע ממנו כלל בתחלה מכל מקום עובר עליו כמו האוכל חלב בשוגג, אבל דעת הרמב"ם שאינו עובר מדאורייתא אלא על חמץ שידע ממנו בתחלה, אבל אם לא ידע ממנו כלל אינו עובר עליו. והפוסקים האר"י וכו' והביאו ראיות לכאן ולכאן. וכתב במק"ח שם לתרץ שלא יקשה על מ"ש לדמות לאוכל חלב בשוגג הלא צא"כ חלב כשאינו מתכוין אינו מתחייב אלא בשביל שגובה כיון דהוי דבר שאין מתכוין, א"כ הא"י יתחייב גם על חמץ זה שאינו מתכוון ואינו נהנה. והסביר דזה המקור חיים דזקא צדצר שאסרה התורה לעשות מעשה אמרינן דלא אסרה התורה לעשות המעשה אלא בטובה, אבל כשאסרה התורה דבר שאין בו מעשה, כגון הכא שאסרה התורה שלא יהא חמץ צביתו אפילו כשאין מתכוון אסור. ולפענ"ד נראה להסביר עוד צדצר דאחר שהוא כעין מ"ש לחלק צבונם דאמרינן אונסא כמאן דלא עבד, אבל לא אמרינן אונסא כמאן דעבד, דסוף סוף לא עבד, עיין ש"ך חו"מ סי' כ"א, וכעין זה הוא כאן דפ"י שלא נתכווין הוי כלא עבד, אבל היכא שצריך לעשות מעשה לצערו אי אפשר לומר שע"י שלא נתכוון הוי כעבד, דסוף סוף לא עבד.

ומה שכתב במקור חיים רא"י ממה שאמרו בחולין דף קל"ט יכול יחזור צברים וגזעות כדי שימלא קן, תלמוד לומר כי יקרא, שמח מוכח דסתם מלות עשה מחויב לחזור אחרי' כדי לקיימה, לפענ"ד לא הבנתי רא"י זו דעדיין י"ל שאינו מחויב לחזור אחריה גם בשאר מלות, אלא כיון שחזר אחרי' ומלאה שוב תל עליו החיוב ומקיים המלצה, ובעידן ריחחא עונשין על עשה אף שלא ה"י מחויב צדצר על מה שלא הביא עצמו לידי חיוב, כמו צליית שאין עליו שום חיוב אם אינו לובש עליות של ד' כנפות מכל מקום עונשין לפעמים

על שלא הביא עצמו לידי חיוב, כדאמר ל"י מלאכה לדרי קטינה בגמרא מנחות מ"א כדודע, וע"ז אמר דבשלות הקן אינו כן שאם חזר אחרי' אי אפשר לקיים, דקרא כתיב כי יקרא פרט למזומן. ואפשר לומר עוד דלא מיירי כלל מענין חיוב אלא מה שאומר יכול יחזור אחרי' צברים וגזעות הכוונה אם יש מליאות לדבר שיחזור אחר מלוא זה צברים וגזעות כמו בשאר מלות שאפשר להיות רודף אחר המלות בכל כמו וכל המרצה לרדוף אחר המלות אף במקום שאין חיוב צדצר הרי זה משוטה, ועל זה הביא הקרא דכי יקרא, דבשלות הקן אין מליאות לרדוף אחרי' שאם הוא מזומן מיעטי' הקרא. אלא שלשון רש"י ז"ל שכתב שלא השלח צ"י פעמים ל"ע לפ"י, אבל המק"ח צל"ה אינו הולך צדצר רש"י"ל דזה דא"כ הא"י מייתי רא"י משם למלות אחרות לרדוף אחריהם, הלא שאני התם דיש קרא מיותר שלא השלח. ויש להאריך עוד בזה, אבל אין נ"מ להאריך בזה. ועכ"פ צמלות ציעור חמץ הוא פלוגתא בין הראשונים והאחרונים אם יש חיוב דאורייתא לצדצר אחרי' לצערו כשאין לו ידיעה ממנו.

ור"פ זה יש לחקור צאיבוד וציעור ע"ז במקום שכבשו ישראל אם יש חיוב לצדצר ולחזור אחרי' כדי לאצדה ולצער אף אם אין לו שום ידיעה ממנה. ונראה לדמותו לדין ציעור חמץ, ולדעת הרמב"ם שסובר שאין חיוב ציעור אלא בחמץ ידוע, אפשר שסובר גם כן בע"ז בחו"ל, וזה צארץ ישראל דכתב אפי"כ קרא מיותר ואצדתם את שמם מן המקום ההוא שמע מינה לרבות דמקום הקודש יהי' מאובד מע"ז שאף אם אין לו שום ידיעה ממנה צריך לרדוף אחרי' ולצקשה ככסף וכמטמונים כדי לאצדה ולצער. ועכ"פ צא"י חמור יותר מסיפא דקרא, ורישא דקרא אבד האבדון מצואר ברמב"ם דמיירי אף בחו"ל.

צב

ור"באורה מיושג דזה היטב לשון הש"ם קידושין דף ל"ז דתנו רבנן אלה החקים, יכול כל המלות לא יהיו נוהגים אלא צארץ, תלמוד לומר כל הימים וגו', אי כל הימים יכול יהא נוהגים צין צארץ צין בחו"ל, ת"ל צארץ, אחר שריצה הכתוב ומיעט לא ולמד

אותו וגו', ואף דלענין מפרר ומטיל לים איכא מאן דאמר שאין ראוי משם דלא נחבין בזה אלא לבדוקן כסועות, אבל על מה ששרפו לא שייך טעם זה והוא שפיר לימוד גמור, ומעשה העגל ה' בחו"ל, ולמדו משם גם על הע"ז שבחו"ל לאצדה ולשרפה, אבל הקרא דאבד תאבדון סברי דקאי כולו על החומרא שיש יותר בארץ ישראל.

צג

ולכאורה דברי הרמב"ן והריטב"א מוכרחין כמ"ש דהלא כתיב בפירוש בקרא קמא אשר אחס יורשים אותם דזה קאי על ארץ ישראל, ואולי סובר הרמב"ם דכיון שכתב גם בחו"ל אחר שכבשו אחס מקום לריך לצער כל הע"ז שבחובה, לכן אפשר לפרש לשון הקרא דאחס יורשים אותם גם על חו"ל, וזה הוא חובת הגוף שאינו תלוי בקדושת המקום אלא יטן שהוא ברשות ישראל, ויותר נראה שדעתו לפימ"ש ספרי פרשת ראה בפסוקא כ' אשר אחס יורשים אותם שלא תעשו כמעשיהם ויבואו אחרים ויירשו אתכם, ופי' שם בזרע אברהם דקשה ל' למה ל' למכתב אשר אחס יורשים אותם, אלא לומר כמו שאחס יורשים אותם כך אם תעשו כמעשיהם יבואו אחרים ויירשו אתכם. ולפי"ז י"ל דעת הרמב"ם מדעת הספרי דאותו הלשון שבקרא קמא אשר אחס יורשים אותם לא בא אלא לדרשא שהעונש ע"ז יותר בארץ ישראל שיבואו אחרים ויירשו אותם, אבל לדינא לא בא שם לחלק בין ארץ ישראל לחו"ל, ולכן הולך לומר עוד בקרא אחרינא ואצדתם את שמש מן המקום ההוא שהוא מיותר לרבות על החומר שיש יותר בא"י גם לדינא שלריך לרדוף אחריהם. והרמב"ן והריטב"א סברי דכיון דגם בקרא דאבד תאבדון כתיב אשר אחס יורשים אותם דקאי על הקרא קמא דכתב בארץ אשר נתן ה' וגו' לך לרשתה אין מקרא יולא מידי פשוטו, וע"כ דקאי רק על החומר שבא"י גם לדינא, והנה לא מלינו בזה פלוגתא לדינא בין הרמב"ם לרמב"ן והריטב"א אלא פליגי פפי' דקראי וגמרא וכו"ע מודי דבא"י חמור יותר, ואף אכור לכבש מקום בא"י טרם שמצטרין הע"ז משם כמ"ש על זה בגמרא גידוע ע"ז קודמין לכיבוש, כי חמור מאד שיהי' ע"ז ברשות ישראל במקום הקודש.

ממה שאמר צענין אבד תאבדון וגו', מה עכו"ם מיוחדת שהוא חובת הגוף ונכונה בין בארץ בין בחו"ל, אף כל שהוא חובת הגוף נכונה בין בארץ בין בחו"ל. וכ' ע"ז הריטב"א: הקשה רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל לא הא ע"ז שהוא חובת הגוף דהיינו שלא לעבוד ע"ז לא כתיב בהאי ענינא כלל ואין הכתוב מדבר אלא לעוקר ע"ז לומר שאנו חייבין לעקרה ולשרה אחרי, והאי ודאי אינו אלא בארץ כדכתיב קרא כתיב אשר אחס יורשים אותם, אבל בחו"ל אין לנו חייבין לעקרה ולשרה אחרי. ותי' הוא ז"ל דאפשר שאנו למדו ממה שאמר צענין לא תעשון כן שיש בכלל זה איסור צמות שבחו"ל, ועיי"ש שהאריך. וכתב המקנה שהריטב"א נדחק מאד ולדעתו לא קשה מידי דיש בקרא הזה שתי מלות כמבואר בגמרא ע"ז דף מ"ה דהיינו לעקור ע"ז משרשו וזה בארץ ישראל והשנית לאברהם לשרוף אותה, וזה נקרא חובת הגוף, וילפינן מחובת הקרקע על א"י ומחובת הגוף על חו"ל, ועיי"ש.

ואנני תמה למה הולך במקנה לבקש באתו קרא מזה השני של שריפת ע"ז שזה אף בחו"ל, הלא מבואר ברמב"ם שכל הקרא של אבד תאבדון קאי גם על חו"ל, ומה שחמור יותר בא"י זה למדו מקרא אחרינא שבשם שסיים מן המקום ההוא, ובגמרא אמרו דבר הלמד מענינו של קרא דאבד תאבדון שהוא סוף נקרא דאלה החקים וגו' כל הימים וגו' ואתו הקרא דאבד תאבדון קאי גם על חוץ לארץ שמוטל על כל אדם ישראל לבטל העבודה זרה הנמצא ברשותו בכל מקום שהוא, א"כ חובת הגוף הוא לא בשביל קדושת המקום. ולפי"ז אין התחלה לקשיית הרמב"ן והריטב"א. וז"ל שהם חולקין על הרמב"ם ז"ל שדעתו דקרא דאבד תאבדון קאי גם על חו"ל, אלא הם סברי כמ"ש בזה דכיון שגם באתו הקרא קמא דאבד תאבדון כתוב שם אשר אחס יורשים אותם ע"כ דקאי בכל רק על א"י, ולכן הוכרחו לדחוק בזה, ואף שבדאי כולי עלמא מודי דגם ע"ז שבחו"ל ברשות ישראל החייב לאצדה ולשרפה כמו שמלינו כמה פעמים בש"ס דלשריפה עומד, ויכל להיות דלמדו זה מקראי אחריני דיטן כמה לאברהם בחו"ל צענין זה כמו שאציא להלן מדברי רש"י ז"ל, ובגמרא ע"ז דף מ"ג יליף דין ציבור ע"ז מהעגל דכתיב ואת העאחכם וגו' ואשרוף

והצפנת פענה הראה מקום לש"ס סנהדרין דף 5' ע"א דעשה דונתלחס היו דין ע"ז וכבר העתיקו מימרא זו מן הש"ס הרמב"ם בספר המלות מלוא קפ"ה והרא"ה בספר החינוך מלוא תל"ו דאמרינן שם גבי נציה המדיח לע"ז דכתיב להדיחך מן הדרך אשר ליוך וגוי ללכת זה, ודרשינן ללכת זו מלוא עשה, ומקשה בגמרא עשה בע"ז היכי משכחת לה, תרגמה ר"ח ונתלחס, וזה ראוי חזקה שהרי מיירי שם בגמ' מהקרא שצדין מדיח לע"ז שחייב מיתה וע"ז מרבה הקרא גם עשה דונתלחס דהוי עשה שבע"ז והמסית ומדיח על עשה זו שלא לאבד ע"ז צארץ ישראל חייב מיתה דהוי מסית ומדיח לע"ז. אך מ"ש עוד שם בצפנת פענה שהרמב"ם כתב בפ"ח מה' מלכים ה"ג ע' שגם צ"ג מלוא על עשה זו, לפע"ד אין ראוי משם, גם לא מסתבר כן דאף שכחש שם הרמב"ם דעיר שהשלימה אין כורתין לה ברית עד שיכפרו בע"ז ויאבדו את כל מקומותיה ויקבלו שאר מלוא צ"ג, מ"מ לא מסתבר לומר דמ"ש הרמב"ם ויאבדו את כל מקומותיה הוא בשביל שנגטו על זה כמו על שאר מלוא צ"ג, דעשה דאבד תאבדון הוא ממלוא התורה"ק ולא נאמרה לצ"ג דאף שהוא בכלל ע"ז ויש לו דין ע"ז כנ"ל, מ"מ הלא גם ע"ז בשיתוף הוא אלל ישראל כמו ע"ז ממש בלי שום חילוק והוא מדברות הראשונות שצעשרת הדברים לא יהי לך וגוי מכל מקום צ"ג לא נלטה ע"ז כיון שלא הי' הליויי בפרע זה קודם קבלת התורה, ויותר מסתבר דלכן כתב הרמב"ם שמוכרחין לאבד את כל המקומות, שאי אפשר לישראל להשלים אחס באופן אחר דכיון שנעשו עבדים לישראל ולשלם מס הוי רשות ישראל עליהם ועל מקומותיהם, ובתוס' קידושין דף ל"ו ע"ב ד"ה כל לענין תרומות ומעשרות צהו"ל דכיון שנותנין מס למלך והקרקעות משועבדים למלך יש לו דין קרקע עכו"ם, ומכל שכן המקומות שבארץ ישראל המשועבדים לישראל ואין קנין לנכרי, אם כן כשמטלימין אחס וכורתין ברית שיהיו תחת יד ישראל הוי ודאי כל המקומות צרעות ישראל, ולכן ההכרח לאבדם שאם לאו אי אפשר להשלים אחס.

ובישראל נלפענ"ד עוד ראוי צרורה שיש למלוא זו של איבוד ע"ז דין ע"ז ממש מדברי רש"י ז"ל בפי' מסעי עב"כ כי אחס עוצרים את הירדן אל ארץ כנען והורשתם וגוי' ואבדתם וגוי' וכתב שם רש"י ז"ל והלא כמה פעמים הוזכרו על כך, הלא כך אמר להם משה כשאתם עוצרים צירדן ציבשה על מנת כן תעברו ואם לאו המים צאים ושוטפין אתכם, וכן מלינו שאמר להם יהושע צעודם צירדן, עכ"ל. והיא מגמרא סוטה דף ל"ד. ויש להצטונן בזה דהלא אינו מוזכר בכל הקראי שבכל אותה הפרשה שלא לעבוד ע"ז ולא כתב שם הלא איבוד ע"ז ומקומותיהם, וכבר הבאתי מדברי הרמב"ן והריעב"ח גם על הקראי דאבד תאבדון שבפרשת ראה דכיון דלא כתיב שמה שלא לעבוד ע"ז ע"כ לא מיירי מזה כלל הלא מאיבוד הע"ז, וזה לכונ"ע דגם הרמב"ם לא פליג בזה, ובעודם צירדן טרם בואם לארץ לא חל עדיין החייב עליהם, גם אין אפשרות לדבר עד בואם לארץ ואינו הלא מחשבה בעלמא שאינם עוצרים את הירדן במחשבה זו לבצר אח"כ את הע"ז, והלא בכל העצירות שצחורה מחשבה רעה אין הקב"ה מלרפה למעשה ואין נענשין על כך, וצוה העושה כ"כ מר על המחשבה שיהי ח"ו המים שוטפים כולם שהוא ח"ו עושה של כלי, וע"כ שיש לזה דין ע"ז ממש, ובע"ז מחשבה רעה הקב"ה מלרפה למעשה, כמבואר בגמרא קידושין דף מ"א, ולכן ההולכים במחשבה זו לכבוש את ארץ ישראל עם הע"ז שצחובה שלא לאבדם יש להם דין ועושה של עובדי ע"ז ממש עוד בהיותם בדרך.

ועיין תוס' קידושין דף ל"ז ד"ה הי"ג דפליגי על הגירסא עכו"ם בכלל היתה ולמה ילאה להקיש אליה שהרי ילאה לומר אבד תאבדון, הנה מבואר דלא פליגי על אותה הגירסא הלא בשביל שהוצרך לומר בסופה למה ילאה, אבל על מה שכחש צחולה ע"ז בכלל היתה בזה לא כתבו מאומה, דבאמת איבוד ע"ז הוא בכלל ע"ז, והר"ן העתיק באתה הגירסא בכלל היתה ולא העיר כלל מקושים תוס', ואולי הוא סובר כמו שבבאתי לעיל מדברי רש"י ז"ל שכמה פעמים

הזכירו על זה בתוכ"ק, ואפשר שסובר שאין לורך עוד לאבד תאבדון אלא בשביל להקיש אלי. ועכ"פ לאותה הגירסא מצואר שאיבוד ע"ז הוא בכלל ע"ז.

יז

שוב ראיתי בלוח"ה הק' פרשת משפטים עה"כ לא תשתחוו וגו' ולא תעבדם וגו' כי הרם החרסם שפ"י הכ' להיות שרצה לזווחם על הריסוחם ושברונם לזה קדם לו' לא תשתחוו לומר שאם לא הרם ולא שבר הנה הוא כעובד ע"ז, כי ה' תופס על המחשבה בע"ז, ולריכין היכר לשלילת מחשבת ע"ז מלצם, ואין היכר אלא בשבר מצבותיהם, ואם לא יעשו כן הרי הם כעובדי ע"ז, וזה לך האות. ולזה הולך לומר לא תשתחוו ולא תעבדם וגו' כי הרם לומר שצדקת הרם הנה הוא עובר על לא תעבדם. ותמלא שהקפיד ה' על ישראל שלא עשו כן בכניסתם לארץ, עכ"ל. ומצואר בזה שאם מושלי הארץ אינם מהרסים הע"ז שבשם עובדים על לא תשתחוו ולא תעבדם. ומה שהם נעשים כ"כ צירוף ערם בואם לארץ אף על המחשבה, אף כי בקרא תביד כי תוליד צנים וגו' ונושנתם ודרשו חז"ל כמנין ונושנתם והארץ להם אף כמה מאות שנים גם על מעשה הע"ז, אפשר דצירוף עלול יותר לעונש תיכף יען שהולכו אז לנסים גדולים שיעברו בחרבה ולא ישעפס המים, גם לא כל העתים שוות לרחמים שהוא לפעמים לפנים משורת הדין, והדברים עתיקין.

יח

והיוצא לנו מה שהכובשים ארץ ישראל עם הע"ז שצחוכה ומחזיקים ממשלתם על כל בתי הע"ז ואינם מאבדים אותם, יש להם בזה דין עובדי ע"ז, ובעת שהיתה ההשגחה גלו' ולא ה' עדיין הסתרת פנים היו המים שועפים את כל שונאי ישראל אף עבור מחשבה כזאת. וא"כ אלה הרשעים שלא די שאינם מאבדים את הע"ז שחתת ממשלתם אלא אדרבה מתקנים אותם ונוחנים להם כל עיניו כבוד וצוונים בתי ע"ז חדשים, וגם הועמד מעטם הממשלה משרד הדתות שנקרא בלשון רבים לכלול כל הדתות, שמשמרתם לתקן כל הדתות. וזה איזה שנים נחפרסם צמכתני

העתים ששר הדתות שהי' אז התפאר צפני כותבי העתים שהוא עושה בצמחיה לתקן את כל הדתות אף דת ישראל בתוכם, ואלו ה' האמת כדבריו שעושים תיקונים גם בדת ישראל כמו בע"ז, הוי ע"ז בשיתוף, אבל אין האמת כדבריו, כי בדת ישראל עושים קלקולים גדולים ונוראים וממטעים אותה צעורה, ואת הע"ז המה מרבים בישראל, והאומות לא נלטו על ע"ז בשיתוף, אבל בישראל הוא עון חמור מאד ואין שום חילוק בין ע"ז ממש. ואין שום ספק כי אף בשביל עון זה בלבד יש לאותה הממשלה דין ממשלת ע"ז שהוא ציבור ואל יעבור, שהרי אף על אצירת דע"ז ואצירת דג"ע הדין כן מצואר צש"ע יו"ד ס' קנ"ז ובש"ך שם ס"ק י' שהוא מדברי הש"ס תעמוד לפניו ערומה ימות, חספר עמו מאחורי הגדר ימות, שבוואי שדברים אלו אינם ג"ע ממש אלא על אצירת דידכו הדין כן, יעו"ש, ומכש"כ בזה שיש לו דין ע"ז ממש כאשר נחצאר. אלא שאף מי שיתעקש לומר שאינו אלא אצירת דע"ז גם כן הדין כן.

ואם כן כל המשחפתים צממלה זו המה שותפים לע"ז ועובדים בזה על איסורא דיהרג ואל יעבור, ואף אלו ה' בל אלו' ומשיח וכבר הגיע זמן הגאולה והיו עושים צממלתם כל חוקי התורה ומלות' מלבד אותו העון שלא לבצר את הע"ז שחתת ממשלתם, ה' חסור להשתתף במלכותם באיסורא דיהרג ואל יעבור, אך אין מליאות לדבר שיהי' כן צממלת התורה. וגם מה צעלמו שלא נוכל לבצר הע"ז שבארץ ישראל, הוא צירור שלא הגיע עדיין זמן הגאולה. ואנו אומרים בכל יום ויום כמה פעמים אחר כל התפלות על כן נקוה לך וכו' וחושבים שם התקוה הראשונה להעביר גילולים מן הארץ, ואח"כ מסיימים והי' ה' למלך וכו', והגאולה תלוי' בהתגלות מלכותו ית"ש מצואר בקרא ועלו מושיעים וגו' ואח"כ והיתה לה' המלוכה. ובמדרש רבה פרשת דברים פ' א' אות י"ע אמר על עשיו הלפניו מפניו וכו', אמר הקב"ה המחניו עד עכשיו מלך המשיח לבוא וכו' אמר הקב"ה ולא לכם בלבד אני מוצא אלא אף אחס לוו לנביכם. עוד שם אמרו ישראל לפני הקב"ה עד מחי אנו משועבדים, אמר להם עד שיבוא אותו היום וכו' אמר הקב"ה אותה עשה אני מופיע מלכותי ואמלך עליכם שאמר ועלו

מושיעים וגו'. וכן הוא בכ"מ בדברי הכז"ל אין מספר. ועכ"פ מצואר שזמן הגאולה הוא בזמן התגלות מלכותו ית"ש, ומקדימין לבקשה זו להעביר גיבולים מן הארץ, שזה הוא תנאי מוקדם.

וזה איזה שנים שתפרסם מכתב גלוי מהאגודה שמתרעמים על הממשלה על שאינם נותנים להם מקום במשרד הדתות. ותמהתי שאינם צושים לפרסם שמתאמלים ליכנס באתרו המשרד שהמה בודאי עובדי ע"ז עכ"פ בשיתוף אף לפי דבריהם, אלא דלשיעתיכו אזלי דכיון שהשתתפו באתרה הממשלה שהוא המקור לאותו דבר א"כ כבר השתתפו לע"ז, ותו אין נפקא מינה להשתתף גם בכל דבר היו"א מן העמא ר"ל.

צב

שוב הראוני שבהכרזה שפרסמו על התייסדות המדינה נתחלה שם כתבו צפי' שהממשלה תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות. אם כן הוכרח צפירוש בהתייסדותה על תנאי שלא לאבד את כל המקומות שעבדו שם הגויים, אלא אדרבה לשומרם, גם קראו אותם "מקומות קדושים" ולא חילקו כלל בין כל הדתות, א"כ הכרזה זו בלבד הוי ע"ז גמורה בשיתוף עכ"פ כאשר נתבאר. ועל הכרזה זו חתם גם ראש האגודה, ואותה ההכרזה מתחלת בחזון העמא הידוע שהזכירו שם שמו (אין אני רואה להעלות שמו על הכחצ) שהמליא בשנת תרנ"ו את הרעיון העמא הזה להקמת המדינה. גם שאר דברי מינות וכפירה כתובים שמה, שגלחתי להציאם. וראש האגודה חתם על אותה ההכרזה בין נליגי שאר המפלגות של המינים והאפיקורסים שחתמו על דברי מינות לשמו ולאכרו של העמא הידוע ר"ל. המחצות יראה מזה עד היכן הדברים מגיעים, השוחד העזים של הרצון להשתתף במלכות המינים לסמות העינים בכל אופן ואופן.

ק

עכ"פ כמו שעושין כל האומות, זולת הקאמוניסטין, ואנשי האגודה התפארו שהשיגו פשר לכחוב מתוך בטחון צלור ישראל, אבל ככה הם כל הפשרות והשיגים שלהם, כי זה ודאי גרוע הרבה יותר מאלו לא היו כותבים מאומה, כי בזה שלא ראו לכחוב אלא אותו השם לור ישראל, בזה גילו צפירוש שמתשבתם רק למינות ר"ל, כי השם לור אינו שמו של הקצ"ה. וז"ל הרמז"ם צם' המורה ח"א פע"ז לור שם משתתף הוא שם הבר והכית צלור והוא שם אבן קשה חרבות לורים והוא שם המקור אשר יחלצו ממנו אבני המקורים, הביעו אל לור חולצתם וגו' ואחר כן הושאל מזה הענין האחרון זה השם לשורש כל דבר והתחלתו וכו', ולפי"ז הענין האחרון נקרא השם יתעלה לור כי הוא ההתחלה והסבה הפועלת לכל אשר זולתו, ונאמר ה"ור תמים פעלו וכו' השען ועמוד על התצונות היותו יתעלה ההתחלה שהוא המצוא אשר חגיע ממנו אליו, עכ"ל. וכן הוא בצוה"ק פ' תזריע דף מ"ד ע"א, וז"ל ואין לור כאלקינו אית לור דאקרי לור, הביעו אל לור חולצתם, והכית צלור, הגני עומד לפניך על ה"ור צחורב, וכלבו אקרונ לור, ואין לור בכלבו כאלקינו דלי' שולטנו ומלכותא על כולא, עכ"ל. ומצואר בכל זה שהשם לור אינו בכלל שם העלם של שמו ית"ש, אלא אף בשביל זה נקרא לור ישראל בשביל שהוא יתעלה הוא המקור וההתחלה לכל, ולכן לדעתם העמאה הכופרים בזה לגמרי ואומרים שהמקור וההתחלה הוא ה"בא והעמא הידוע אשר יסד מקור המינות ר"ל בשנת תרנ"ו, כאשר כתבו להדיא בתחלת אותה ההכרזה, ע"כ לדעתם האחרונה המה המקור והשורש לכל ישראל, ועליהם סובב השם לור ישראל, ומדלא ראו להזכיר שם אחר אלא אותו השם הסובב לדעתם על מקורות העומאה ר"ל הוי אותן הדיבורים מינות וכפירה גרוע בתכלית. וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא, שאמר הכתוב ויבטל לור ישועתו. ועי"ז חתם ראש האגודה. ויען שכל ההכרזה היא מלאה מינות וע"ז ממש, עבירה גוררת עבירה וכנסה האגודה בכל שרשי המינות ע"י חתימת הראש הבא מכוחם, ואין מוחה, ד' ירחס.

ומאחורי הפרגוד שמעתי שמהשים באזני איזה יראים שבתוך האגודה, שלא חתם ע"ז ראש

והנה לא ראו להזכיר כלל באתרה ההכרזה את שמו של הקצ"ה אף כהדין גרמיחא הבאה באחרונה,

את התורה, אבל ישראל שקבלו את התורה"ק באלפים בריחות ואלות על הערבות לכוף את חזירו על קיום התורה"ק הוי חוק הדעמוקראליא בעניני דת, כפירה בתורה"ק ומינות גמורה ר"ל, וחלילה לישראל להשתתף או אפילו ליחון הסכמה כל דבו להנהיג ישראל חוק הדעמוקראליא לכפור בתורה"ק, וק"ו ליחון כחוב וחחוס שמקבל על עצמו אותו החוק הכופר בתורה"ק, וכל החירוים צדק אינם כלום, ואין להאריך בדבר, והמצין יוכל להבין גם מה עד היכן הדברים מגיעים השוחד העצום של הרצון להיות מאוכלי שולחנם של אותה המלוכה הצדו"י והשפלה שמסמא עינים עד קצה האחרון בכל דבר שבקדושה.

ובמסכת מכות פ"א משנה ז' על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת, אם מתקיימת העדות בשנים למה פרע הכחוב בשלשה וכו', רבי עקיבא אומר לא צא השלישי להקל אלא להחמיר עליו ולעשות דינו כיוצא באלו, ואם כן עגש הכחוב לנטפל לעוצרי עבירה כעוצרי עבירה, על אחת כמה וכמה ישלם שכר לנטפל לעושי מלוא כעושי מלוא, ע"כ. והנה זה העד השלישי לא אהני מידי להעדות דכיון דמתקיימת העדות בשנים הוי חרי כמאה ואין צמעה השלישי כלום, מכל מקום דינו באלו העונש כמו העדים שמתקיימת העדות על פיהם בעצור שנטפל אליהם ונמנה עמהם חף דלא אהני מעשיו מאומה, ומכל שכן צמי שנטפל להיות חזר בין חברי אותו הכנסת שאינו נטפל לעוצרי העבירה בלבד אלא יותר מה, כי לפי החוק שלהם לריכוס לחזור אותו המנין של החברים שמבלעדי זה אינם יכולים לעשות כלל בכל חוקי המינות וכפירה בתורה"ק שעושים, וא"כ כולם עיקרים הם, לא נטפל בלבד, ואין ספק שדין כולם שוב בעונש העבירות הנוראות האלה ר"ל, ק"ו מהעד השלישי שדינו כהשנים כנ"ל.

והרבינו יונה במס' אבות פ"א כתב על המשנה דאל תחזר לרשע ואלה"ק: שהוא עונש גדול שאין כמותו כי החטא החמור פשע צו עשה עבירה אחת, אבל זה בכל העבירות שעושה הרשע יש לו חלק בהם ונמלא עושה חטאים רבים גדולים ועלומים ואם ידיו אסורים ולא נהנה מהם, ואוי לרשע ואוי

האגודה אלא חתמו אותו שלא מדעתו, והכל יפלא פיהם של אותן המלחשים, כיון שאותה ההכרח נשלחה על כל פני תבל מסוף העולם ועד סופו וכל העם רואים חתימת האגודה על הע"ז והמינות והכפירה בעיקר ר"ל, ואף פעם אחת לא הודיע בעתון המודיע שלו שה"י זה בלא הסכמתו, אלא אדרבה המודיע הוא מלא ששון ושמחה ביום אידם של אותו יום ההכרח שקורין אותו יום העצמאות. ומה צנע בהלשט שמלחשים באזני אחי יראים שאינם סובלים זה כדי להמשיך גם לצבא לתוך האגודה, אם לעיני כל ישראל מונחת החתימה של האגודה על הע"ז וכפירה בעיקר בני שום מחאה בעולם. גם אם האמת כדבריהם, הא"ך לא יהא לשלוח על כל פני תבל חתימה שלא ברשות, שמה יתגלה קלונם ידיעה בעולם שעשו חתימה מזוייפת שלא ברשות. אבל ודאי ה"י להם ידיעה בתחלה שאין להם לפחד מזה וחתימת האגודה על אותה ההכרח המנאלת את השי"ת באופן נורא תשאר על מעמדה בכל תפלות ישראל וזכרה לא יסוף מזרעם ועבדי רבנן שלמא בהדיהו, ולחש המלחשים בחשאי ליראי ה' המעשים אינם אלא דברי הבל ורוח.

ובעין זה ראיתי צעת התחלת התייסדות המדינה, שהדפיסו אז בעתון האגודתי שנדפס אז פה את נוסח הכתב שחתם עליו ראש האגודה שמקבל עליו בערבות שלא לכוף שום ישראל לקיום התורה"ק. ונשחוממתי על המראה, הלא מצוהר בגמרא סועה דף ל"ז הרבה אלפים בריחות ואלות שקבלו עליהם ישראל צמעוד הר סיני ובאוכל מועד וצבר גריזים וצבר עיבל בשביל הערבות וערבא דערבא, והערבות הוא לעשות כל מה שצידו לכוף את ישראל לקיום התורה"ק, ועיי"ש בחוס' וברמצ"ן בפסוק חרור אשר לא יקים, והא"ך אפשר ליחון כחוב וחחוס בפירוש הדיפק ממה שנתקבל בקבלת התורה צבר סיני. והן אמת שחש כוחינו ולא נוכל לעשות הרבה, אבל כמה שאומרים בפירוש שלא יכוף לקיום התורה, צדק אומרים שאף מה שה"י צידו ימנע מלעשות, כי צמה שאין צידו לא שייך לומר שמקבל עליו שלא לעשות, דבלאו הכי אי אפשר, ואם כן אומר בפירוש קבלה על עצמו נגד הקבלה שה"י בקבלת התורה צבר סיני. והנה חוק הדעמוקראליא הוא עוב לאומות העולם שלא קבלו

לשכנו כי הוא חושא ושכנו מנוגד שכן הוא מפורש בצחות דר' נתן כל המדבק לרשעים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם נועל שכן כיוצא בהם, והמדבק לזדיקים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם נועל שכן כיוצא בהם, עכ"ל הק'. ונוכל להתבונן מזה דינא של כל אלו הגעשים חזרי הנגה, והוא ק"ו ב"ב של ק"ו.

קא

הנה ידוע גדול האיסור לילך בערכאות עכו"ם, וכתב רש"י ז"ל בפרשת משפטים דהוא מייקר שם אלילים. ולשון הרמב"ם סוף הלכות סנהדרין והטור וש"ע סימן כ"ו דהוי כאלו חירף וגידף והרים יד בתורת משה, והוא שצביל שמניח תורת ה' התמימה ובוחר דיוני עכו"ם הרי הוא כזה כמודה לדתם. ועי' בש"ך חו"מ סי' כ"ב ס"ק ע"ו שחמור יותר המקבל עליו סתם לדון דיוני עכו"ם ממי שמקבל עליו עכו"ם פלוני שסומך עליו ומבימן צעיניו, כי עיקר החומרא הוא שצביל שהיא דיוני עכו"ם. וכ"ז מייירי אף ביחוד שהולך לדיוני עכו"ם לטובתו ולהנאתו ואינו צביל שנותן יותר חשיבות לדיוני עכו"ם אלא שצביל תאות ממונו שחושב להשיג יותר בזה, ומכל מקום הוי כמו חירוף וגידוף, זולת כשיש אלם שאי אפשר לכופו באופן אחר לעשות כדת של תורה נותנין לו הבי"ד רשות לילך בערכאות, ואין זה חירוף וגידוף כי הוא עושה צרשות בי"ד כדי להקים עולה של תורה לשצר זרועות אלם.

אבל ישראל שקבלו את התורה ונצתרו בזה מכל העמים, ואם מצטעים בתורה לחוקק להם חוקי עכו"ם הרי זה ודאי כפירה גמורה בתורה, וצדור שיש בזה הענין בלבד איסורא דיכרג ואל יעבור, מלבד האיסורים האחרים שיש בזה שדינא כן כמו שכתבתי למעלה. וכל חזרי אותה הנגה שנתייסדה בחוקים האלה המה שותפים באיסור הנורא הזה, והיעלה על הדעת שיבוי בזה אחי היתר להשתחף עמם. אבל עוד גרוע יותר מה שאומרים בפירוש שאין לורך ח"ו לתורה כלל, ומפורש יוצא בדבריהם שעשו ממשלת ישראל בתורה רק בחוקי מדינה לא בחוקי תורה, ואף הדתיים שצנכסם כשמצקשים שם אחי ענין המוגע לתורה אומרים רק שמצקשים חוק הדעמוקראלי, ואי אפשר לומר שם כלל שמצקשים בזכות דיני התורה, שצב כולהו מודי שהיא מדינה בלי תורה אלא מדינה של מינות וכפירה ר"ל, והכל יודעין שכל התורה מלאה מזה שאי אפשר לארץ ישראל בלא תורה, והכתוב יוח עמדתם בחרצבם וגו' והארץ תירשו, בתמי.

קב

ובספרי פרשת עקב סוף פיסקא ל"ח ז"ל: ארץ מזרים בין עושין רגונו של מקום בין שאין עושין רגונו של מקום הרי לכם ארץ מזרים, ארץ ישראל אינו כן, אם אתם עושין רגונו של מקום הרי לכם ארץ כנען, ואם לאו הרי אתם גולים מעלי, וכן הוא אומר ולא תקיף הארץ אתכם בטמאתם אותה. עכ"ל. ומצואר בתורה הק' פי' ראה עב"כ ראה אנכי וגו' ז"ל: לפי שאמר להם צסמוך נחלת הארץ כל מקום אשר תדרוך קף רגלכם לכם יהי, לזה אמר להם ראה אנכי נותן וכו' ואמרו צרכה וקללה פי' יש צמתנה זו צרכה ויש צה קללה, וחזר ופי' את הצרכה אשר תשמעון פי' אם תשמעון מהי' זו לכם לצרכה ואם לא תשמעון אין נתינה זו כי אם קללה שצאמלעותה יתקנאו צכס האומות ויאצדו אתכם ממנה צנקמה גדולה, גם מהי' לכם ההנאה ממנה לרעה לעולם הנלחי כדרך אומרו ומשלם לשונאיו אל פניו להצידו, עכ"ל. ואמרו חכז"ל הוצא צרש"י ורמב"ן עב"כ ולא תקיף הארץ אתכם, הארץ אינה מקיימת עוצרי עצירה.

קב

השי"ת כנ"ל הוא פורש מהשי"ת וכמ"ש רש"י ז"ל בסוף פרשת קדושים עכ"כ ואבדיל אחכם מן העמים להיות לי, אם אחם מובדלים מהם הרי אחם שלי ואם לאן הרי אחם של נבוכדנאצר וחזריו, ומבואר זה בכמה מקומות בקראי ובדברי חז"ל ואין להאריך. ולזה אמרו בכאן הלוואי יהיון עמי בארץ ישראל כי הלשון עמי אי אפשר לפרש אלא על העובדים השי"ת בחתימות, ועל אחת התאונן הקב"ה שאינם בארץ ישראל אעפ"י שמתגבר עליהם הילצה"ר באיזה חטא שמביא טומאה, כי הקב"ה עוזר להם בסליחה ומחילה ע"י שטושן תשובה, אבל לא ח"ו על הפורשים מהתורה"ק ואינם כלל עמו ית"ש לעבודו בחתימות.

ובישעי' אי' י"ב צפסוק כי תבואו לראות פני מי צקש זאת מידכם רמוס חלרי, לשון רש"י ז"ל לרמוס חלרי אחרי שאין לצבכם שלם עמי, וע"כ דקדקו לומר הלוואי יהיון עמי בא"י דאך כשהם עמו ית"ש מתאור עליהם להיות בא"י אבל כשאינם עמו ית"ש בלב שלם כמ"ש רש"י ז"ל, כבר רוא הכתוב עליהם מי צקש זאת מידכם רמוס חלרי, וכן מבואר קישור לשון המדרש שהתחיל לומר מי יתגנו צמדבר, אומר הקב"ה הלוואי יהיון בני עמי כמו שהיו צמדבר שהיו מלינין עלי, ודכותי בית ישראל יושבין על אדמתם ויטמאו אותה, עכ"ל. ולכאורה למה האריך לפרש לעשות דמיון כדור המדבר ודכותי הלא היו הרבה דורות אח"כ בארץ ישראל שהיו בהם הרבה עונות מרובות וחמורות ממה שהי' צמדבר, ע"ז ושאר עבירות, הלא דור המדבר הי' דור דעה ולמדו כולם תורה ממש רב"ע ועבדו השי"ת צמדריגות גבוחות ועלומות, והעונות שעשו לפעמים כמזכר בקראי היו צוה עעמים וענינים נסתרים באיזה דרך שהי' אפשרות הילצה"ר לפתוחם בך, כמובא כ"ז בספרים הך, אלא שסביבו נשערה מאד, ואין זה כמו שסוברים המוני עם, ובפי' אמרו חז"ל גם על חטא העגל לא היו ישראל ראויים לאותה מעשה אלא להורות תשובה, ומבואר בפרקי דרבי אליעזר סוף פ' מ"א כל אותי הדור ששמעו קולו של הקב"ה צהר סיני זכו להיות כמלאכי השרת, וצמותם לא שלטה בהם רמה ותולעה, אשריהם צעור"ז וצעור"ב, ועליהם הכתוב אומר אשרי העם שככה לו, וצוה"ק פ' שלה דף קס"ג ע"א אומר על

והאפיקורסים אומרים פי' זר צדברי הילקוט סוף מגילת איכה בצפסוק זכור תזכור, אומר הקב"ה הלוואי יהיון בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה, ומלאו צוה מליאה להטעות חסרי דעה שחשוב בעיני הקב"ה רשע וכופר אם הוא בארץ ישראל, וזה כפירה בכל התורה כולה שמבואר כמה פעמים בהיפך מזה בפירוש. חז"ל הילקוט שם: מי יתגני צמדבר מלון אורחים, אומר הקב"ה הלוואי יהיון בני עמי כמו שהיו צמדבר שהיו מלינין עלי, ודכותי בית ישראל יושבין על אדמתם ויטמאו אותה, אומר הקב"ה הלוואי יהיון בני עמי בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה, והנה ז"ל הרמב"ן צפסוק פתיחתו לסדר דברים שלא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ כי אין אדם שלא יחטא ומייד תהי' מדת הדין מתוחה כנגדו ונאבד, ולכן הודיעם משה רב"ע כי הקב"ה רחמן מלא רחמים כי הסליחה והמחילה ממנו ית' סיוע ועזר לבני אדם צעודותו, וכעין שאמר הכתוב כי עמך הסליחה למען תורא, עכ"ל. ומבואר צוה שאף העובדים את השי"ת פחדו מירושת הארץ יען שאין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וח"ו יאבדו ע"ז שמה כי שם מדת הדין מתוחה על כל חטא, והוא"ך הכתוב להודיעם שהקב"ה עוזר ומסיוע לבני אדם צעודותם ע"י סליחה ומחילה. ועד"ז המה דברי הילקוט, כי נודע שכל חטא שבעולם יש בו טומאה ומטמא את הארץ וכיון שאין לדיק בארץ שלא יחטא מפחדים גם העובדים השי"ת יען שמגיע להם לפעמים איזה חטא מחמת התגברות הילך זה מביא טומאה לארץ כמ"ש הרמב"ן שמתפחדים שלא יאבדו ע"ז, ועל אלו אומר הקב"ה הלוואי יהיון עמי בארץ ישראל אעפ"י שמטמאין אותה לפעמים מחמת איזה חטא, והוא ברור ומפורש בדבריהם ז"ל שלא אומר צקינור הלוואי יהיון בארץ ישראל אלא האריך לומר הלוואי יהיון בני עמי בארץ ישראל, וכחז רש"י ז"ל בפרשת שופטים על הכתוב תמים תהי' עם הי' חלקיך, התהלך עמו בחתימות ותפעה לו ולא תחקור אחר העתידות אלא כל מה שיצו עליך קבל בחתימות, ואז תהי' עמו ולחלקו. והרי שאך ע"ז אפשר לומר שהוא עמו ית"ש מי שצוה השי"ת בחתימות כמאמר הכתוב תמים תהי' וגו' וכפי' של רש"י ז"ל, כי מי שאינו עובד

העמאין ומעמאין צהייהם את הארץ ויכפיסוהו
 צתועצותם ר"ל. ויש גם פירושים אחרים צרורים
 ופשוטים במאמר הנ"ל, אלא שאין כדאי להאריך כ"כ
 כי צאתת המאמין צהשי"ת וצתוה"ק לא יטעה צזה,
 אלא שמחמת צלצול המוחות השולט צעולם צתצתי
 להעיר, ודי צבערה זו למצקשי האמת.

וכתב הרשצ"ם צפרשת עקצ פי י"ח פסוק י' על
 ח"י כי הארץ הוצת עובד מכל הארצות לשומרי
 מצותיו, ורעה מכל הארצות ללא שומרם. וזיל קרי
 צי רצ הוא שהכל קוראים קריאת שמע פעמים צכל
 יום ואומרים השמרו לכם פן יפחה לצצכם וגוי ואצדתם
 מהרה מעל הארץ, וכל מגמתם להכחיש כל זאת כי אך
 זרועם וחרצם קיומם, ואמרו צפירוש צנגסת שלהם
 צבארץ ישראל מותר להיות ח"י כופר צעיקר ר"ל,
 גם מסיתים ומדיחים להעציר על הדת, וכצד העצירו
 על הדת הרצב מאות אלפים מישראל כנודע.

קד

ועיי צתשובת הרדצ"ז חלק רביעי סי' ז"צ שנשאל
 שם אם אונסים אותו לחזור לדת ישמעאל
 אם חייב למסור נפשו ע"ז, כיון שהישמעאלים אינם
 עובדים ע"ז, אדרצב מייחדים ה' יחוד שאין צו דופי
 ומרחיקין ענין ע"ז צתכלית הריחוק וכן מרחיקין ממנו
 יתצרך בגשמיות וכל הדומה, ואכן לא אמריקן יברג
 ואל יעצור אלא בג' חמורות, ע"ז וג"ע ושפ"ד. והשיצ
 ע"ז הרדצ"ז צבאריכות גם הביא מפורש מהריעצ"א
 ז"ל שהישמעאלים אעפ"י שהם מייחדים את השם מכל
 מקום ע"ז גמורה חשובה ליברג ואל יעצור, שהרי
 המודה צאמונתם כופר צתורת משה, שאינה אמת כמו
 שהיא צידינו, חה הריסה צכל הדת וגרע מהב' עצירות
 שהמה ציברג ואל יעצור. ועוד כתצ שם שאך צאחת
 משאר עצירות שדינס יעצור ואל יברג אין זה אלא
 כשאונסין אותו סתם לעצור על זה, אבל אם אונסין
 אותו לעצור על אמת מכל מצות התורה צאומרם שאין
 תורת משה אמת חייב למסור נפשו עלי, יעיי"ש. ואם
 קן כל שכן צממשלה זו צבצרונס לעקור כל האמונה
 וכל התורה כולה מלצות בני ישראל, חה כל פרי
 מעשיכם מיוס הווסדס צאותו הרעיון הטמא של

דור המדצב זכאה דרח דא מכל דרין דעלמא ופרחי
 לגבי מתיצתה דרקיעא ואינון דאחחזין פרחי לגבי
 מתיצתה עלאה על הביא דרה כתיצ אשרי הטם שככה
 לו אשרי הטם שה' אלקיו, ועכ"פ זה ודאי שדור המדצב
 ה' מלא תורה וקדושה ולכן האריך לומר צפירוש
 הדמיון לדור המדצב, שאך צאופן זה אמר הלואי יכיון
 צני עמי כדור המדצב אף שגם המה עשו מעשים שיש
 צהם עומאה, — אבל אין מקום להעלות על הדעת
 לטעות צזה על פישעים ורשעים.

וי"ש לפרש עוד צמאמר הילקוט הנ"ל, דהנה מצואר
 בגמרא ע"ז דף ה' דלא קבלו ישראל את
 התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט צבהם,
 ואי לא חטאו לא הוי מייחי אלא שגרס החטא וגזורה
 הגזירה של מה"מ ר"ל, ואמרו צמשנה דמס' אבות על
 כרחק אחה מת, אלא לעתיד כשיתוקן הכל יהי צלע
 המות לגנח ולא יהי עוד מיתה צישראל. והנה
 צירושלמי פ"ט דמס' כלאים סוף ה"י ד' ארונות
 שהיו צאים מחו"ל לא"י אמר רבי צר קיריא לר"א מה
 הועילו אלו, קורא אני עליהם וצבואו וצעמאו את
 ארצי צמיתתכם, ויש שם פלוגתא צזה. וצוה"ק החמיר
 מאוד כדעת המחמיר צצירושלמי שאותן המוצאין לא"י
 אחר מיתתן מעמאין את הארץ, ונ"ל בהסבר צזה דאף
 שלדעתם ז"ל מציאין צקצורת המת צא"י עומאה לארץ
 כי המת מעמא, מכל מקום לא הקפיד הכתוב צזה אלא
 על המציאין אותם לארץ ישראל אחר מיתתן, משא"כ
 הצאים לשם מעלמם צהייהם ומקיימין שם תורה ומצות
 אף שע"כ הוא מת אח"כ וכיון דקצורת המת צארץ
 מביא עומאה לארץ אין נפקא מינה צזה צין המתים
 צארץ ישראל או מתים צחו"ל, כי לענין הלכה צדיני
 עומאת מת אין נ"מ צאחה מקום הוא מת, מ"מ
 אותן הראויים לצוא שם צהייהם לקיים שמה תורה
 ומצות לא הקפיד הכתוב על מה שסוף כל סוף
 צמיתתם שם מציאים עומאה צארץ, וע"כ אמר צמדעש
 הנ"ל הלואי שהצואו מעלמיכם אף שסוף כל סוף
 העמאו את הארץ צמיתתכם שמה ולא תהי' מן
 המוצאים שמה לאחר מיתה. וסובר אותו הילקוט
 כדעת הצוה"ק והמאן דאמר צצירושלמי, וגם קאי על
 מ"ש שם דמייירי מאותן שהמה עם הקצ"ב, וכמ"ש
 גם הדמיון לדור המדצב, אבל לא מייירי כלל מאותן

הוא המור מאד, כמבואר בגמרא שבת דף קע"ז שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ אחריו להכישו נכנס לבית ע"ז ואינו נכנס לבתוכו של אלו, שהללו מכירין וכופרין, והללו אינ מכירין וכופרין.

אולם צריך לבאר זאת, ולכאורה נחקשתי בדבר למה לא הביאו זה הפוסקים הלא היה מימרא בש"ס שלא מלינו חולק עלי'. ומה שאמרו בגמרא שם דשמואל אזיל לבי אביהן, כבר כתבו החוס' במס' ע"ז דף י"ז ע"א ד"ה הרחק על מה שהביאו שם בש"ס על מינות הקרה דהרחק מעלי' דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה דמה שהי' אמוראי דאזלו לבי אביהן לא הי' שם מקום מינות אלא מקום ויכוח ומתקבלים שם חכמי עכו"ם ונושאים ונוהגים דיניהם, ופליגי שם על פי' רש"י שפיר שהוא מקום עכו"ם. אמנם גם לדעת רש"י ע"כ שלא הי' שם עכו"ם ממש שהרי לבי נרפי כולי עלמא לא אזלי יען שהי' שם ע"ז, וע"כ שאותו בי אביהן לא הי' בית ע"ז, וז"ל לדעת רש"י שהיו מחוכחין שם אודות משפטי הע"ז שלהם, ובאפיקורס עכו"ם אמרו הכוז"ל דע מה שהשיב דרך עם אפיקורס ישראל אסור להתווכח כמבואר בגמרא, ובחולין דף י"ג ע"ב שאמרו אין מינין באומות עכו"ם, פי' רש"י ז"ל אין תורה מין על מין של עכו"ם, אלמא דאף שמיין הוא אין עליו דין המינין, ולהתוס' ז"ל לא ניחא להו גם כזה שהי' היתר ליכנס לבית שמתווכחין שם צענינו ע"ז אף אם הוא באומות. ויהי' איך שיהי' אין הפלוגתא כזה אלא צבית עכו"ם, ור"ע שהחמיר כ"כ קא"י על צתי המינין שבישראל כמו שכתב בפירוש העעס לחלק צין צתי מינין לבתי עכו"ם, שאלו מכירין וכופרין ואלו אין מכירין וכופרין, ואם כן לא מלינו חולק עליו באיסור הכניסה לבתי מינין, אף במקום סכנה ממש, ור"ע למה לא הביאו זה הפוסקים. גם מה שהתיר ליכנס לבית עכו"ם מפני הסכנה דין זה מוצא צעוש"ע סס"י קנ"ז, ומדברי הרשב"א המוצא צעור סי' קמ"ט נראה שאסור, וכתב הב"ח שם שהיא פלוגתא, ולריך להבין כיון שהיא גמרא ערוכה כאן בדברי ר"ע שמוחזק, האיך פליגי כזה האוסרין נגד דברי הגמרא, גם המחירין כולם הביאו מקור היתר מחשונה הראש"ש כלל י"ע, והראש"ש כתב מסכרא להחיר, ושום

הציונות שהפכו את רוב העולם למינות במשך כל ימיהם, ועכשיו צויתר מעת הגיע הכסיון המר שהינת הקצ"ה את הס"מ להעמיד בישראל ממשלה עמאה ומעמאה כזו, ואף באמונת יהודי' והרחקה ע"ז שגם הישמעאלים מאמינים, המה מתכוונים לעקור מלכות בני ישראל, ואם כן אין ספק כי המודה צממשלתם וקיומם הוא כופר בכל התורה כולה, וכל אחד ואחד מחוייב למסור נפשו בכל מיני מסירות נפש שלא יהא נראה ח"ו כמודה להם, כמו שהצאתי למעלה מדברי הרמב"ם ז"ל. והמשחתק עמהם ומשתמש בצרביטו של מלכות השפלה והכזו"י הזאת, זה הוי ודאי הודאה גמורה להם, גם הוי שותף לכל דבריהם, והשבעה ששבע להם ולחוקותיהם היא הודאה כבולה לא מודה במקלף אלא כופר הכל בכל התורה כולה. ופליאה שגבבה צעיני שאף מי שלא ירד לעומקן של הדברים להתבונן בזה שגם עלם הרעיון של לקיחת ממשלה ערם בוא הגאולה שהוצענה בתוכ"ק היא כפירה בתוכ"ק והוא ציבור ואל יעבור כמו שהצאתי מפורש יולא בדברי המהר"ל, אבל כיון שבלאו הכי היא ממשלת המינות ומעצירה על הדת צאומרם אין תורה ח"ו, האיך יעשו עוד כזה, והאיך יעלה על הדעת להחיר להשתתף להיות חבר ציניהם.

קה

והנה זה ודאי שאותו „בית הכנסת" הוא בית מינים, שבלבד צויתר מהשעים אחוז המה מינים ואפיקורסים גמורים לכל הידות, מתכנסין לשם צדעה זו לחשוב מחשבות באיזה אופן לעקור תורה ח"ו, וכל התייסדותה של אותו הכינוס הממשלתי עם כל חוקי' ומשפטי' מעשי' ועניני' הכל הוא כפירה גמורה בתוכ"ק, ומשם מאותו הבית והכינוס מתפשט מינות וכפירה לכל העולם, ובפרט לארץ ישראל, ובחוקי התינוך היואלאים מאותו הכנסת מעמאים כל היולדים צמינות וכפירה ר"ל, ובשאר עניניהם וחוקותיהם מעמאים רוב העם הקטנים עם הגדולים, ולריכין לרחמי שמים להחזיר לנו שריד, ממש לא הי' בית מינות כזה בעולם מיום הוסדה ארץ, וא"כ הכניסה שם בלבד אף אם אינו עושה שם מאומה ואינו משחתק עמם כלל

שעשה מעשה להקל, כגון צר"מ שלמד חורב מאחר דע"כ סובר שיותר מלד בהלכה, דל"כ לא הו" מקיל לעלמו, וכיון שסובר כן להלכה אין לנו לעשות פלוגתא עליו מעלמינו, והכרח לתרץ שבגדול שבזמן הש"ס הו" צלמת מותר, אבל היכא שמספר חומרא מאיזה תנא כגון בחפילת רנצה"ק שאפשר הוא בעלמו סובר שאינו חובה אלא התפלל ממדת חסידות ולואי שתפלל כל היום א"א ללמוד מזה הלכה והולך לומר שמשלשן הש"ס מה הוא חומר משמע חובה.

ולפי זה אולי אפשר לומר גם כאן דז"ל הש"ס שאמר ר"ע על ספרי המינים, שאם יבואו לידי שאני אשרוף אותם ואת האזכרות שבהן שאפילו אדם רודף אחריו להורגו ונחש רץ אחריו להבישו נכנס לבית ע"ז ואין נכנס לבתיהן של אלו, והנה בחללת המאמר צשריפת ספרי המינים מצוה צפירוש שאמר זה על עלמו שהוא הו" עושה כן, ונראה גם מסוף דברי המאמר שאמר אדם רודף אחריו ולא אמר שרודף אחר אדם אלא סתם אחריו, ולא ידענו מי הוא, משמע דקאי על חללת המאמר שכוונתו על עלמו, אלא שלא אמר זה שם צהדיו שלא רצה להוציא אותה קללה מפיו על עלמו שרודף אחריו להורגו ונחש להבישו, אבל כל המאמר מיירי ממה שהוא הו" עושה בעלמו. שוב ראיתי שכן מצוה צדברי רש"י ז"ל צפי" שעל עלמו אמר כן. ואם כן אין ראוי מזה להלכה, דל"מ לדעת הפוסקים דכל אדם רשאי למסור נפשו אף במקום שאינו מחויב, אלא אפילו לדעת הרמב"ם אדם גדול חסיד וי"ש מותר למסור נפשו, ע"י ש"ך סו" קנ"ז ס"ק צ', וא"כ אפשר דר"ע לגרמ"י הו" עושה כן מרוב חסידותו אף שאינו סובר כן להלכה שיהי חובה על כל אדם, לכן לא הביאוהו הפוסקים, אלא שהדין צרישא צשריפת דברי המינים, שהוא צש"ס גם במקום אחר, זה הביאו להלכה. ועדיין ל"ע. גם קשה דאם הוא כן שדחאו זה מהלכה מחמת דר"ע אך לגרמ"י הוא דעבד, הו" להם להביא הדין דמותר כמו שהביאו הדין דמותר ליכנס לבית ע"ז מפני הסכנה, דעכ"פ צבית מינים הו" רצונתו יותר להתיר מצבית ע"ז כיון דחזינן דר"ע החמיר יותר צבית מינים אף במקום סכנה, וממ"כ קשה למה שחקו לגרמ"י צדין זה ולא אמרו לא איסור ולא היתר.

א' מהפוסקים לא הביאו שהיתר מצוה צגמרא, ולי"ע לכאורה.

קו

והנה מה שלא הביאו דברי ר"ע שאסור ליכנס לבית המינים אף במקום סכנה ממש שצבתי אפשר עפ"י דברי הרמב"ם ז"ל צפירוש המשניות מס' צרכות פ"ד על המשנה דר' נחוניא בן הקנה הו" מתפלל וכו' כתב שם אלה התפלות חובה על כל מי שיוכנס צבית המדרש לקרות שהרי לא אמר צכניסתו מה הו" חומר כדי שיהי סיפור למה שהי חומר רנצה"ק ואז יהי רשות צדינו, אבל חומר צכניסתו מה הוא חומר ר"ל כשיכנס לציוהמ"ד מה חייב לומר, עכ"ל. הרי שאלו לא הו" צש"ס הלשון מה הוא חומר שנשמע מזה חייב לא הו" מציאין מזה ראוי להלכה ממה שאמר רנצה"ק כי אפשר לגרמ"י הוא דעבד ממדת חסידות שהרבה צתפלות ואינו להלכה, ופעין זה הביא הש"ך צסו" רמ"ו סק"ה על הך דינא שאסור ללמוד מרצ שאינו כגון וצגמרא חילקו צזה צין גדול לקטן שהרי ר"מ למד חורה מפי אחר, וקשה על הרמב"ם וסביעתו שכתבו סתם שאסור ולא חילקו צין גדול לקטן. והביא שם הש"ך צשם מורו לתרץ דמדקאמר ר"ל ר"מ קרא אשכח ודרש משמע ר"מ סבירא ל"י הכי ואנן לא קי"ל כוותי. וכה"ג כתבו החוס' והרא"ש צפ"ק דחולין צבי ר"מ לא אכיל צישרא.

והנה לא הצנתי ראייתו מחולין שהרי שם אמרו ר"מ דחייש למיעוטא, וצזה ודאי פליגי רבנן עליו צכ"מ צש"ס דלא חיישי למיעוטא, וא"כ אין זה דומה להכא דלא מצינו פלוגתא לומר מעלמינו דפליגי עליו. ושצו ראיתי צצוה"ה ה' פ' ראה עה"כ שמור ושמעת שהביא ח"י הג"ל מהצ"ה ודחה אותו מחמת קשיא זו שבקשתי ומסיק העיקר דלכן לא חילקו הרמב"ם וסביעתו צין קטן לגדול וכיון שחילוק זה צין קטן לגדול כתבו צזמן הש"ס לכן אין לחלק צזה עכשיו דאפשר גדול שבזמן הזה הו" קטן צזמן הש"ס. וחי זה הוא גם צש"ך שם. אמנם אטפ"כ דברי הרמב"ם ז"ל צתפלת רנצה"ק ניחא, דהיכא שמספרים מאיזה תנא

קו

ובמה שאמר נכנס לבית ע"ז, הגה הטור סי' קמ"ט
הביא דעת הרשב"א שאסור ליכנס לחצר חליל
ואפילו לדבר עם א' מהם, ואפשר אפילו על עסקי
רבים, ואפילו על פיקוח נפש אסור ליכנס לשם
כדאמרינן גבי מעיין המושך מים לפני חליל שלא
ישתה אפילו מאית חי לא שחי, ע"כ. וביאר הפרישה
שסברתו לליכנס לבית עכו"ם מפני הסכנה הוא דמי
לשחיית מים שאסרו אף אם הוא פק"ג. ולפי זה לא
קשה עליו ממה שהחיר ר"ע ליכנס לבית ע"ז במקום
סכנה דכיון לדעתו הוא מוכרח מאותה הסוגיא
שבע"ז דף י"ב במעיין המושך שאסור אף במקום
סכנה א"כ לדעתו ע"כ אותה הסוגיא חולקת על ר"ע
בזה ולית הלכתא כותבי, וכתב הב"ח בסו' קמ"ט
שהרא"ש בכלל י"ע שמתיר במקום סכנה חולק על
הרשב"א וסובר כמ"ש הר"ן שם הדיבא דאיכא סכנה
ממש מותר, וכי אמרינן דחי לא שחי מאית לא מאית
ודחי אמרינן, אלא שאפשר לבוא לידי סכנה שאם לא
ישתה עכשיו שמת ימות בלמא קודם שימלא מים,
וכן כתב הב"ח בסוף סי' קנ"ז שהטור והשו"ע מחירין
לברוח לבית הטכו"ם מפני הסכנה כשיטת הרא"ש
והר"ן שחולקין על הרשב"א וצורך זה הולך גם
הגר"א בסו' קנ"ג סי"ק ד' שכתב שהרשב"א והטור סי'
קמ"ט שאוסרין חולקין על הר"ן, גם כתב על הר"ן
שדבריו דחוקים והביא ראיות נגדו, וסיים כ"ז
שלא כדברי הר"ן, ונראה מדבריו שפסק לאיסור דלא
כהשו"ע ס"ם קנ"ז שמתיר.

גבי שחיית מים שהרואה אינו יודע שמשום פקוח נפש
נכנס שם שהוא למא כ"כ, לכן אסור, משא"כ כאן
שרואין שרודפין אחריו להורגו וכה"ג מותר. גם העו"ז
בס"ם קנ"ז סי"ק י"א כתב לחלק באופן אחר דהתם
בסו' קמ"ט מיירי שהולך שם לדבר עם השר וכיוצא
בו דעבד מעשה, וזה אסור אף במקום פק"ג, משא"כ
כאן דמיירי שצורה לשם ויהי שם שב ואל תעשה אין
זה אלא הרחקת המזק ומותר בפק"ג. והגם שהעו"ז
סובר בלא"ה שיש פלוגתא בדין זה כמו שכתב שם
שחולק בדיעות שצ"ח קנ"ה אם מותר להתרפאות
בעלין סחם, מכל מקום נראה דלא ניחא לי למימר
שהיא פלוגתא בין הרשב"א והרא"ש, יען שהטור הביא
שניכס בסחמא אין לעשות סחירה בדבריו כנ"ל. והנה
גם בדברי הרא"ש בתשובה כלל י"ע סי' י"ז שעל אותה
התשובה סמכו כל המחירין כתב שם צפ"י ע"ש
ההיתר דמה שניצל בצריחתו לאותו הבית אין זה
משום כח ועילוי שיש בעכו"ם, ובשביל זה לא אחי
למימשך אבתרי. ונמלא לפי"ז שאם בניסותו לשם הוא
באופן של חשיבות ועילוי להם לכולי עלמא אסור אף
במקום פק"ג ממש והוא ביהרג ואל יעבור.

והיוצא לנו מכ"ז לדינא שבמקום שאין סכנה כלל
בדאי שאין שום היתר לכל הדיעות ליכנס
לשם, שהרי כולם כתבו ע"ש ההיתר שצביל שהוא
פק"ג ובשום פוסק שבעולם לא הותר ליכנס לבית
עכו"ם אלא כשהוא צורה ממיחה, ולולא זאת אף
לעבור נגד פתחה אסור כמבואר בגמרא ע"ז דף י"ז
ע"א ר"ח ור"י הוי קאזלי באורחא מעו להנך תרי
שבילי חד פלי אפיתחא דעכו"ם וחד פלי אפיתחא דבי
זנות אמר לי חד לחברי ניחיל אפיתחא דעכו"ם
דנכיס יר"י, ח"ל אידך ניחיל אפיתחא דבי זנות. וכתבו
שם החוס' ד"ה ניחיל שמכאן יש ללמוד שיש להרחיק
מפתח עכו"ם כל מה שיכול, שהרי ה"ו רואה לכתב יותר
אפיתחא דבי זנות. ומש"כ ליכנס לתוכה ודאי אסור.
ח"ל הרמב"ם בפירוש המשניות פ"ק דע"ז דף י"א
שכל עיר של אומה שיש להם בה בית תיפלה שהוא
בית עבודה כוכבים בלא ספק אותה העיר אסור לעבור
בה בכוונה, וכש"כ לדור בה, אבל אנחנו תחת ידיהם
בעוונותינו ושוכנים בארצם אנוסים ונתקיים בנו מה
שנאמר ועבדתם שם אלהים אחרים וגו', ואם העיר

אבל בעיקר הענין מה שעשו בזה פלוגתא בין
הרשב"א לרא"ש ובר"ן לא הבנתי שהרי
הטור בסו' קמ"ט הביא בסחמא דברי הרשב"א שאוסר
ובס"ם קנ"ז הביא בסחמא דעת הרא"ש שמתיר,
ונמלא שהטור סותר את עצמו. גם כיון שצ"ח קמ"ט
הביא דברי הרשב"א ז"ל למה לא הביא שם במקומו
שאז"ו הרא"ש ז"ל חולק עליו, ואין דרכו להניח דעת
אז"ו הרא"ש ז"ל שלא להביאו כלל. ודוחק לומר שסמך
על מה שיכתוב אח"כ בסו' קנ"ז. אמנם לד' הפרישה
בסו' קנ"ז אות ו' שאין בזה סחירה בדברי הטור ולא
פלוגתא בין הרשב"א והרא"ש דכתב לחלק דשאני התם

ע"ז, וא"כ מכש"כ מינות דאית צ"י תרתי שהוא חמור יותר אף מע"ז וגם הילרח דמינות צוער ומושך, ומלכד הטעם שאמר ר"ט על גרועותא דמינים מעכו"ם צשציל שמכירין וכופרין כתב עוד הרמב"ם צפ"י מה' ע"ז דלכן חמורין האפיקורסין מישראל מהעכו"ם שיש בהם דין מורידין ולא מעלין שאינו כן בעכו"ם צשציל שמשירין את העם מאחרי ה'. וצ"י המורה כתב שבעלם הענין גרועים המינין מהעכו"ם, שהמינין אינם מאמינים כלל באמונת הבורא ית"ש, והעכו"ם מאמינים עכ"פ במליחות הענין אלא שטועין ומחליפין.

עכ"פ לדינא במקום שאין פק"י ממש ודאי דאין שום היתר אף לעבור אפיתחא דאותו הכנסת שהוא צית מינים, ומכש"כ ליכנס לתוכו, ואף לראותו אסור כמו שהבאתי מהרמב"ם ז"ל בצית עכו"ם, ומכש"כ בצית מינים שחמור יותר וגם מושך ר"ל, אבל במקום סכנה הוא תלוי דיעות וחילוקים שהבאתי למעלה בצית ע"ז, אבל כ"ז הוא כשהכניסה לשם הוא אך להנלל מהריגה ע"ד שאמרו בגמרא שרודף אחריו להורגו ונחש להכישו שאין צוה עילוי וחשיבות להם, אבל אם הוא באופן חשיבות ועילוי להם הוי לכו"ע באיסורא דיהרג ואל יעבור, כמבואר כ"ז לעיל אשר ע"כ הכנסים לשם ליתן להם עילוי וחשיבות של שרי מלוכה הוא איסורא שאסור. לעשות כן אף צשציל להנלל מהריגה, ומכש"כ אלו ההולכים שם להשתתף עמם ולהתקשר עמהם שצועה ונותנים הוד"י לחלקם שזכו לאותה המלוכה ר"ל, כבר נתחלת הכניסה בלכד ועזרים באיסורא דיהרג ואל יעבור. וצאמת אף מה שכתבתי דאפשר אין הלכה כר"ע אין זה דבר צרור, דכיון שלא הזכירו הפוסקים מזה מאומה, גם לא ראיתי בשום מקום מהגדולים לדבר מזה, לא נוכל לידע דבר צרור, ואולי יש צוה אחת תי' שלא עלה על דעתי עדיין, וקשה להחליע היתר נגד המבואר בגמרא ולא מלינו בשום מקום בהיפך, אלא צשציל שאין לי דבר צרור לא כתבתי לרף זה, אבל לו יהא שאין הלכה כר"ע, הדברים צרורים כמ"ש.

קט

שוב התבוננתי דאפשר לתרץ מה שלא הביאו הפוסקים דהך דינא דר"ט בצית מינים דכבר הבאתי

דינה כן ק"י דין צית עכו"ם עלמו שהוא אסור לנו כמעט לראותו וכש"כ ליכנס צו. אמנם במקום פק"י ממש מותר לדעת הר"ש והעו"ש צסס"י קנ"ז, ולדעת הפרשה לא החירו אלא כשהכל רואין שהצריחה לשם הוי צשציל להנלל מההריגה, ולדעת העו"ז יש תנאי אחר שלא החירו אלא כשהוא שם רק צשצז ואל תעשה ולא לדבר עם אחי שר וכדומה, ולדעת הר"ן שכתב הצ"ח שהעיקר כדבריו ושגם הר"ש סובר כן אין היתר אלא צפק"י ודאי, לא כשיש ספק שמא יהי' פק"י, ולדעת הגר"א לעולם אסור, ולכל הדיעות אין שום היתר אלא אם כניסתו הוא באופן שאין צו עילוי וחשיבות להעכו"ם שכן מבואר בהשו"י הר"ש.

קח

ומעתה נחזי אהן צנ"ד צדין כניסה לצית המינים שקורין אותה כנסת, דהנה זה ודאי צרור צלי שום ספק שא"א להקל יותר בכניסה לצית מינים מכניסה לצית עכו"ם, שהרי אף אם נימא דאין הלכה כר"ט שהחמיר יותר בצית מינים שהוא ציהרג ואל יעבור אף במקום שמוחר צצית עכו"ם מדלא הביאוהו הפוסקים, זה אפשר לומר על מה שהוא מותר בצית עכו"ם שמוחר גם בצית מינים, אבל היכא שגם בצית עכו"ם אסור ודאי שאין לומר סברה מהופכת לגמרי מר"ט שצית מינים קיל יותר, דמה שהוא אסור גם בצית עכו"ם אין לורך עוד לכתוב צפוסקים שגם בצית מינים הדין כן דכל שכן הוא והכל יודעין דחמיר יותר צית המינים מצית עכו"ם דשאני מינות דמשכו.

ובגמרא ע"ז דף י"ז אותו המ"ד שאמר ניחיל אפיתחא דצי עכו"ם אמר הטעם דנכים יר"י ופירש"י ז"ל נשחט ילרח אנשי כנה"ג צקשו רחמים ונמסר צידם והרגוהו, לכן אמר ניחיל אפיתחא דהאי צצילא דהוי צ"י ע"ז ולא ניחיל אפיתחא דצי זונות שלא ישלש צנו יתה"י, ואעפ"כ אמר אידך שלא ליחיל אפתחא דצי עכו"ם, ולמדו מזה החוס' עד כמה שר"י להתרחק מפתח עכו"ם שהרי הוי רוצה ללכת יותר אפתחא דצי זונות, והרבותא שיש צוה הוא דאף שבדאי איסורא דע"ז חמירא מזונות, מ"מ לענין לעבור דרך פתח ציתה גרע צונות צשציל שיש שם יתה"י ואעפ"כ מחמת חומר ע"ז החמיר יותר בפתחא דצי

שהיא פלוגתא בין הראשונים אם מותר ליכנס לבית ע"ז להגלל מן הסכנה, והרבה חוכמים. וקשה לכאורה הלא גמרא ערוכה היא זר"ט שאמר נכנס לבית ע"ז אלמלא דמותה, וכתבתי לעיל לתרץ, אבל גם על הראש"ש צתשו' שהחיר שמשם מקור הדין צשו"ע סי' קנ"ז המעיין צתשו' הראש"ש יראה שטרם לבאר טעם הבהיר מכה סברה וכי שררה לו כן, וקשה עוצה למה לא העיר מחומה שיש מקור להיתר זה בגמי ערוכה. והפ"ל דצתשו' מהר"ם שיק או"ח סי' ש"ד כתב לו הגאון בעל מחנה חיים ז"ל לאסור ליכנס לבית הפלגתם של הרעפארם דאית ב"י מינות מכה הגמרא ה"ל שלא ליכנס לבית מינים אפילו להגלל מן הסכנה. והמהר"ם שיק השיב לו שקשה לו על הגמי ה"ל דבבית ע"ז אפילו רק עומד שם ע"ז וכל עיניו תשמיש ע"ז אסורה צנהא, אבל בית שעושין בו עבירה אפילו אפיקורסות לא שמענו מעולם דבבית נאסר, וא"כ קשה דאיפכא הול"ל לבית ע"ז אסור להגלל עלמנו דאסור צנהא, ולבית מינים הי' מן הדין שיהי' רשאי להגלל את עלמנו. וש"כ כתב אה"כ דהיבא דיש לחוש לאמשוכי אצתרייהו וודאי דאסור, והוי דבר והפוכו, דבבית ע"ז שמנהג אצותיכם צדיקים אין לחוש כ"כ לאמשוכי, אבל בבית מינים היבא דיש לחוש לאמשוכי אסור להגלל עלמנו צ"כ. וכתב אה"כ דאפילו ספק חשש אמשוכי אחר אפיקורסות הוי ציבור ואל יעבור.

הש"ס צמס' שבת שאלו מכירין וכופרין ואלו אין מכירין וכופרין. חוננס צע"ז דף י"ז מבוחר גם טעם אחר שאמרו נחיל אפתחא דע"ז דנכנס ילרי', ופירש"י ז"ל נשחט ילרא חגשי כנה"ג בקשו רחמים ונמסר בידם והרגוהו, משא"כ מינות דהקיף ילרי' ושאיני מינות דמשכא, אבל אעפ"כ מחמת חומר איסור ע"ז עדיין הוא חמיר עוצה כמ"ש התוס' שם צמס' ע"ז י"ז דאף דפתחא דעריות נפיש ילרא עפי מי"מ חמיר יותר ע"ז מחמת חומר הענין, וצחשש אמשוכי צוודאי אסור אף שאינו חמיר כ"כ כמו בבית מינים. ואף ציון נסך שמוחר להתרפאות צו צמקום סכנה מ"מ כתב הד"מ צס"י קנ"ה והוצא צש"ך שם צס"י קנ"ה סק"י שאין היתר אף צמקום סכנה אלא צמקום דליבא למיגזר לאמשוכי אצתרי', כגון דאמר לו הבא לי יין סחס ולא הזכיר לו שהוא נסך. ומצינו כן צממה מקומות דהיבא שיש קצת חשש אמשוכי חמיר מאוד צע"ז אף צמקום סכנה. ואף צאותו תשובת הראש"ש צבלל י"ט סי' י"ז שעלי' סמכו המחירין ליכנס לבית ע"ז מפני הסכנה כתב שם הראש"ש צפי' הטעם דכיון שאינו נותן צוה שום כח ועילוי לע"ז לא אחי לאמשוכי אצתרי', והרי צפי' דצחשש אמשוכי אצתרי' אין מקום להחיר, וא"כ אם מוקמין כך מימרא בגמרא דאסור ליכנס לבית מינים אף להגלל מן הסכנה דמייירי צשים חשש אמשוכי, הלא צכה"ג אף בבית ע"ז אסור אף דאינו חמיר כ"כ צחשש אמשוכי כמו מינות. ואריך להבין לפי"ז דברי הש"ס שאמר נכנס לבית ע"ז.

ונראה מדברי המהר"ם שיק צקושייתו דסובר לכאורה דמייירי צש"ס אף כשאין המינים שם, ולכן קשה לו כנ"ל אבל לתרץ דברי הש"ס ז"ל דמייירי ג"כ כשהמינים יושבים שמה ויש חשש אמשוכי, ואף שאין מבוחר זה צלשונס מ"מ תנא אין לריך לפרש דצרוו ומצוחר צקי"ור כללי התלמוד הגדפס צסוף מס' צרכות דרכי התנאים לתחום דצריהם ולא לפרש ולזה אנו יכולים לדחוק ולהוליאם ממשמעותם ולומר הכא צמאי עסקין או הכי קאמר וכיוצא צזה, עכ"ל. וא"כ אין רא"י מהך גמרא לאסור אף כשאין המינים שמה ולא שייך חשש אמשוכי כלל. אלא שזריך להבין דאם מייירי כשים חשש אמשוכי למה החירו צע"ז כה"ג, והגם צבדואי יש חילוק דבבית ע"ז לא שייך כ"כ חשש אמשוכי כמו בבית מינים, וכמ"ש המהר"ם שיק דצע"ז אינו אלא מנהג אצותיכם צדיקים, וזה יולא מלשון

ואורי אפשר לומר שאין הפ"י צמה שאמר נכנס לבית ע"ז שמוחר לעשות כן, כי לא אמרו מותר ליכנס, אלא הודיעו לנו צזה חומר המינות שמי שאינו יכול לעמוד צנסיון להפקיר נפשו להריגה ר"ל ויש לו שני דרכים להגלל, או לבית ע"ז או לבית מינות, עכ"פ יש לבחור יותר בית ע"ז מצות מינות שצמכירין וכופרין, והוי זה צוחר הרע צמיעטעו, אבל צאמת תרוייהו אסורין, ולא אמרו ז"ל צזה לשון היתר כלל אלא שאינו חמיר כ"כ כמו בית מינות והוא ענין מה שאמרו בגמרא סוטה דף מ"ח ע"א ארי"ו זמרי צברי ועני נשי פריותא, זמרי נשי ועני צברי כא"ש צנעורת, למאי נ"מ לצבולי הוה מקמי הוה, ופירש"י ז"ל אם אין שומעין

דמינות חמירה מע"ז זה ידעינן ג"כ ממקומות אחרות, שהרי שם בשו"ע סי' קנ"ז כתב חומר המינות שהמה ממורדין ולא מעלין, משא"כ בעכו"ם, וכן הוא עוד בשאר מקומות ברנוצ"ם ובשו"ע, ובה' עדות כתב הרמב"ם ז"ל שלא תשבו המינים בין פסולי עדות כיון שהם פחותים מעכו"ם ואין לורך לכתוב, ובפרט בחשש המשוכי שאני מינות דמשכא, וע"כ לא הוררכו להביא מאותה הגמרא.

ואפשר יש ליישב צוה דברי המאירי במס' שבת שכתב על אותה הגמרא שהיא בדרך לחות, והי' זה צעיוני לפלא עלום, האיך אפשר לומר על מימרה המסודרת בש"ס ומוגע להלכה שהיא בדרך לחות. ולפי ה"ל אפשר לומר דכיון דמה שאמר נכנס לבית ע"ז אין זה להלכה כיון דאין להלכה בן שיכ"י מותר ליכנס לבית ע"ז אלא אמרו בדרך הפלגה דעדיף מבית מינות והוי כעין דרך לחות.

אמנם לדברי רש"י ז"ל שהצאתי למעלה שר"ע אמר זה על ענינו א"ח לפרש כפי' ה"ל. אלא שאפשר דשאר פוסקים לא ס"ל צוה כרש"י ז"ל ומפרשים המימרה דקאי על סתמא דעלמא, ואפשר לפרש כפי' ה"ל, לכן לא הביאוהו הפוסקים. אך לא הונח דעתי צוה כי הוא פי' לחוק בדברי הש"ס.

ויש לומר עוד לאידך גיסא דדברי הש"ס הוא כמו שהבין המהר"ם שיק ז"ל מדבריהם דמיירי באופן דליכא חשש המשוכי כמו שאמר אין נכנס לבתיכון של אלו דמשמע שהאיסור הוא בשביל שהוא בתיכון, לא בשביל שהמה שמה ויש חשש אימשוכי. ומה שקשה ע"ז קושיות המהר"ם שיק דלא מלינו דהבית נאסר ככה"ג צמה שנעבדה צו עזירה אם עכשיו אין שמה מאומה, ולא דמי לבית ע"ז שנשאר שם הע"ז או משמשי', לזה יש לתרץ ע"ד שכתב האלשיך במשלי אי' לפרש הכתוב בני אל חלק בדרך אחס מנע רגלך מנתיבתם שהזהיר צוה על שני דברים שמלכד האזהרה שלא לילך בדרך אחס עוד מחזיר שימנע רגלו מנתיבתם אף כשאינו הולך אחס אלא רחוק יהי' ציוו וציוס ימנע רגלו מאותו הנתיב כי שמה פתאים רגליהם לרע

לנו לבעל חס שניהם נקדים לבעל חס זה שהוא כאש צנועת.

ומה דלא פי' התנא דגם צע"ז אסור אלא דעדיף מבית מינות, הרבה כיוצא בזה בדברי התנאים. וגדולה מזה הוא במשנה דתרומות פ"י משנה ח' דג טמא שכבשו עם דג טהור שפי' הר"ש ז"ל שהיא משנה חסירה דלא פירשה חס מותר או אסור, וצירושלמי היא פלוגתא חס מותר או אסור, ובמשנה לא ידעינן כלל מה מודיענו, וכן פי' הרשב"א בחשו' סי' ר"ע ור"פ ועוד כמה ראשונים. בפרט בכלן שבה לבאר חומר המינות ואינו עוסק לבאר דין ע"ז. וכתב בשארית יוסף הוצא בקיצור כללי התלמודים דגם האמוראים צממה מקומות דרך הגמרא לקצר משניות של עהרות לא לצד בקיצור לשון כי חס בקיצור ענין או דין כיון דלאו בהאי דינא עסיק. ומלינו כ"פ בש"ס שאמר מותר אף דבאמת אסור מטעם אחר, אלא כיון דלא עסיק, צי' סתם הדבר ואמר מותר, עי' רא"ש ריש מס' שבת. ובפרט שיש לומר שר"ע אמר זה לתלמידיו שידע צוה דכבר יודעין שאסור ליכנס לבית ע"ז ולא צא להודיעם אלא שמינות חמיר יותר. ולהלן הביא מדברי הש"ס קידושין שכן הי' דרכם בעת שלמדו עם תלמידיהם לא ביארו להם מה שידעו מכבר אלא אמרו להם מה שראו לורך להודיעם, ולזה נמלאו מימרות סתומות בש"ס שסותרין זא"ז ולריך ליישנם במאי עסקינן, וזה אף באמוראים, כש"כ בתנאים שדרכם לסתום ולא לפרש, ואפשר לדחוק ולהוליאם מממשעותם כאשר הצאתי לעיל.

ולכן אפשר לתרץ דברי הרא"ש ז"ל שלא הביא ראי' להיתרו מגמי' ערוכה ה"ל, כיון שאין מצוהר היתור ואפשר לפרש בגמרא כמו שכתבתי, אלא שכתב מכה סברה דהיכא שאין חשש המשוכי מותר. גם הפוסקים שאסרו לא קשה עליהם מגמי' ה"ל. ולא קשה מה שלא הביאו הפוסקים כך גמי' שאמר ר"ע, דצליכא חשש המשוכי כתבו הרא"ש והשו"ע דמותר בבית ע"ז, ובכה"ג כש"כ דמותר בבית מינות כמו שכתב המהר"ם שיק, ובדאיכא חשש המשוכי וודאי דאסור אף בבית ע"ז וכש"כ בבית מינות כמצוהר למעלה, ומה שצוהר בגמי' שאמר ר"ע

קי

והאחרון הכביד שניי שמשתחפים גם שומרי תורה ומצוות בחוף אותה המלוכה השפלה של הליגות העממית ר"ל ועובדים אחס יחד בשיירות עניני המלוכה מלצד שעוברים באותה המעשה על הרבה איסורים נוראים שכל אחד ואחד מהם הוא זיכר ואל יעבור, כאשר נבחר למעלה, אבל עוד חמור יותר שניי השתחפותם עמכם מכשירין את מעשה הליגות צפני כל העולם עד שצבורי נעשה כל העולם מוכשר לקבל עומתה בחושבם החרו פרושים את הדבר וח"ו מה שכל הלידיקים וקדושים בכל הדורות הרעישו עולמות במס"י נגד מעשה הליגות ח"ו חשו מן הדרך אלא הכופרים העממיים שטמאוו את כל העולם כולו במינות וכפירה כוונו אל האמת וכן המה מילוי ישראל וגואלם, כאשר נבחר שגם שומרי תורה ומצוות נהגים ומתחממים מהם, ומאי אהני לן רבנן צדורות הראשונים שעבדו השי"ת בכל לבם ומסרו נפשם לקבוע אמונה בלבות בני ישראל והזכירו להתרחק מפתח ביתה של המינות כדת וכהלכה שאמר הכתוב אל תקרב אל פתח ביתה, ועתה שומרי תורה ומצוות מתאמנים ליבנם ביניהם ולקחת חלק בחוף אותה השררה שהמליאו בדרך המינות ומלחכי פינכה של הליגות ומספרים מנסים ונפלאות שלהם יותר מניחת מצרים, וצבורי על ידם נתקיימה הנבואה במלוא מוצן המלה שבמלאכי ג' פסוק י"ד אמרתם שוא עבוד אלקים ומה בלע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' לצאות ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נצנו עושי רשעה גם צחנו אלקים וימלטנו. והמתבונן בכל מלה ומלה שבאותה הנבואה שבפסוקים הללו יראה כל מלצ דורינו. והרמב"ן בשער הגמול שבביא שם טעמים על שלות רשעים כתב אחר כך וז"ל: ומן הגאונים שאמרו שהקצ"ה פוסק שלוח לרשעים לנשות זהם אנשי רשע והתרומית שיהיו מחזיקין ברשעים ואומרים הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך שוא עבוד אלקים ומה בלע כי ישמור צדו, וברוך יודע האמת, עכ"ל. וצבורי הנסיון המר הזה הגיע לנשי דורינו, ולריבין לרחמי שמים מרובין.

ואין איש שם על לב כי עיי הכחות האלה שמשכו לב העם ועצרו על השבועה של דחיקת הקץ

ירואו שם וילכד במלודתם יעיי"ש שהאריך. וכן י"ל שר"ע חשב לצוא לביתם של המינים לא שבציל שנאסר הבית אלא שחשב שאף שעבדו אינם שם וליכא חשב אימשובי אבל כיון שהיה ביתם שמה פתאום יבואו לביתם וילכד במלודת של חשב אמשובי אצתרי ע"ד שבי האלשיך צפי הכי לחוש אף בנתיב רחוק, וכעין זה פ"י גם האוכ"ה הק' בפירושו ראשון לניון על תנ"ך צמשלי שם על הכי הג"ל וז"ל: נראה שכוונת הכתובים לומר לזה המתפתח לא מיעביא שלא ישמע אליהם, אלא אפילו יאמרו לך שתהיה יולא וצא עמכם להיות בחבורתם אל תלך בדרך אתם אפילו בדרך צעלמא חין לך להתלוות עמכם ולא די זה אלא אפילו בדרך המיוחד להם שהם רגילים שם מנע רגליך ממנו שמה חפגע זהם ולזה דקדק הכתוב ואמר מנע רגלך מנתיבתם אפילו אינם צו וכו' וצוה הזכיר שימנע רגלו מלתו נתיב אפילו חין הוועאים צו, עכ"ל. וכו"ל כמו שאמרו סחור סחור אמרינו לנזירא לכרמא לא תקרב, וגדר גדול יש צוה ולא חש כ"כ צע"י שאינו אלא מנהג אבותיהם בידיהם ולא מוסתבר להו להפוסקים שיהי כן עפ"י הלכה להפקיר נפשו להריגה צמקום שאין חשב אמשובי ואינו אלא גזירה, ע"כ סברי כדעת רש"י ז"ל שר"ע אמר זה על עמנו והיא מדת חסידות, לכן לא הביאורו להלכה, וגם שעפ"י הלכה ה' הכיתר פשוט צעיניהם ולא ראו צורך להביאו.

ידידי איך שיהי הפ"י בגמרא זה וודאי לדינה דהיכא שיש חשב אמשובי אצתרי לכר"ע הכניסה לשם הוא זיכר ואל יעבור כמ"ש המהר"ם שיק, ולבסוף כתב עוד המהר"ם שיק דבאין סכנה אף היכא דליכא חשב אמשובי מ"מ כמו שמבאר בשו"ע שמהו להתרחק ד' אמות מבית ע"י כמו כן הוא צבית מינים אלא שבחשב אמשובי אף מפני הסכנה אסור, וא"כ צ"י צאלו שהולכים לאותו הכנסת ע"ד כן להיות שם חברים בחקיקת חוקיהם שהמה כפירה בתוכ"ק מהחל ועד כלה ומקבלים מהם כבוד וממון וגדולה שבלי ספק נמשכין ונגררין אצתרייהו היעלה על הדעת להחיר כזאת אפילו צמקום סכנה וכן אנו רואים בחוש שנמשכין אחריהם בכל לעד ולעד באופן נורא כאשר אדבר מזה עוד להלן.

לצוא לשום מקום כי אם אללם, וכל מי שעושה אחר פעולה קטנה שיחיי אפשרות לישראל לצוא גם למדינה אחרת, כמ"ש חז"ל דקרא עשה הקב"ה עם ישראל שפירזן צין האומות, הם מחנפלים עליו כחיתו יער בכל מיני חירופין וגידופין, שהוא שוגא ישראל ושוגא הארץ והמה צעור"ר קלינים ושרים בכל המדינות והולכין שלוצי יד עם שרי עם ועם ואוכלין ושותין עמם ופועלים אללם שלא ליתן מקום פליטה לישראל בשום מדינה אלא יוכרחו לעלות בחומה לארץ ישראל כנגד השצוטה שדרשו חז"ל, ורוב העולים שמה מציאים ביד חזקה לידי מינות וכפירה ומטמאין את ילדיהם באופן נורא, גם המה שמה צעיניו ועוני ודחקות גדול, ואינם מתחשבים בשום דבר ובצד שיחיי להם מדינה חזקה בהרבות גיוס הצבא וכדומה שאר ענינים שרואים לעשות צרוע צרה.

ומבואר ברמב"ן הק' פ' וישלח עה"כ וחי' המחנה הנשאר לפליטה, וכתב לבסוף גם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו, אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם, מלך חי' מהם גוזר בצארנו על ממונינו או על גופינו ומלך אחר מרחם במקומו ומליל הפליטים, וכך אמרו צב"ר אם יצוא עשו אל המחנה האחת והכבו אלו אחינו שצדרוס, וחי' המחנה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה, ראו כי גם לדורות תרמוז זאת הפרשה עכ"ל, ומבואר בזה שהי' הבעתחו של יעקב אע"כ בקרא דוחי' המחנה הנשאר לפליטה שצכל זמן שיחיי עת לרה ליעקב באיזה מדינות, יהיו מדינות אחרות להציל הפליטים, וכל הרואה בצפרי כוחצי הדורות רואה שכן הי' מעולם, וברור שגם אלינו היתה מגיע הברכה הזאת, אלא שהרשעים הללו עמדו לקלקלה בכל העולם ולא ראו רק מדינה ולא הלה, וקשה להגלל מצעל בחירה, כמ"ש צוה"ק שאמר ראו צן להשליך את יוסף לבור שיש בו נחשים ועקרבים, כי מנחשים ועקרבים אפשר להגלל, אבל לא מצעל בחירה.

ליקח מלוכה וחירות קודם הזמן נהרגו ר"ל ששה מליונים מישראל, כי מלבד שזכו העושה המר המבואר ע"ז בגמרא אני מחיר את בצרכם, ובשצוטה נפרעין ממנו ומכל העולם כולו, ואין פורעניותו צא לעולם אלא בשציל הרשעים ואינה מחללת אלא מן הדיקים, אבל הם עשו גם פעולות נוראות לדבר, כי מלבד שעוד בחללת התייסדותם במשך שנים רבות הרבו צמלשינות נוראות על ישראל אלל האומות ודברו עליהם צפני השרים קשות שמסוכנים מאד להאומות ולריכים לגרשם מן הארצות, צחושצם שעי"ז יהי' קל להם יותר לצעל זממם לצוא לארץ ישראל ולארגן שם ממשלה, וכבר ראינו אז צמכציהם של גדולי ישראל שפחדו ורעדו מאוד אימת מות מהמלשינות שלהם שלא יהי' עי"ז מה שצעור"ר כן הי' אח"כ, וחזן מה יש צירורים אמיתיים על כמה פעולות אצוריות שעשו צזה שדין גרמא צנזקין של כל האסון הנורא, וממדינת אוגנארן נחצבר קצת מן הפעולות גם צמשפע שהחבל צחי' צזה, וככה היו כמה מעשים צרורים צכל משך הזמן, צחושצם שעי"ז יגיעו יותר למערת חפלים להשיג ממשלה, אלא שאין רצוני להאריך צזה כאן כי לא צחתי צקווערם זה רק לצבר ההלכה, ולא כתצתי אלא להעיר שהוא דבר צרור שאך אוחו הרעיון הטמא של הקמת המדינה לפני הזמן גרם לנו כל התללות והצרות שעברו על ראשינו, מלבד רצות בני ישראל שנהרגו עי" מלחמותיהם שלא כדת, וגם מחותם שעלו לאי צעחים הללו רוב העולים ממדינת הערציים היו יושצים שליים ושקטים צמדינתם ואין מחסור להם עד הקמת מלוכה המינות צבישראל, שעי" הקמת אותה המדינה נעשה להם שגאה ורדיפות צמדינותיהם, וגם הציונים צעלמם סייעו לזה צתצצולות להרבות את הרדיפות עד שיחיו מוכרחים לעלות לאי צעירוס וצחוטר, כל, וכס הצפארו אח"כ לנוצילים, ונחפון הוא שהם עשו כל החורצנות צתחלה.

קיא

ורבן אלה הרשעים צצחירתם הרעה של גיאות וכפירה ר"ל גרמו לכלל ישראל כל הצרות וכתללות שלא יהי' להם מנוחה בשום מדינה, וגם גרמו לצגור כל דלתות המדינות, גם יש להאומות עענה

גם צמה שמתפארים שאין מקום פליטה לישראל בשום מדינה אלא אללם, כל מי שיש לו מח צקדקדו יוכל לראות שצסכצתם נסגרו שערי המדינות צפני ישראל, כי המה מתאמלים צכל כוחם שלא להניח את ישראל

והנה מצוהר במדרש רבה ס' נח פ' ל"ח ס"י י' א"ר לוי חין לך לרה צאה לאדם שאין לאחרים צה ריוח. ואמרו זאה על דור הפלגה. וכן ראינו במדינת רוסיא שצעת המלהמה ניללו הרבה מישראל ממדינת אשכנז ע"י שהוצאו למדינת רוסיא, ואף שצאה משם לרה כוללת ונוראה. והמתבונן צרעיון הליזני צפרעי מעשיהם ותחצולותיהם מתחלה ועד סוף לא יסתפק שכל הלות והתללות שהגישו לישראל ה"י אך צסיבתם, וכבר כתבתי שלא אוכל להאריך צזה כ"כ אצל כל אשר לבו לשמים יודע ומבין כי מה שאומרים המסותים והמדיחים שהמה מזליל חינו אלא סמיות עינים נוראה שיתון נח לס"א להסית ולהדיח כ"כ צשוורון ובתמכוה לבז כמו שה"י צע"ז צימי בית ראשון, ועוד הרבה גרוע מזה עכשיו צצוה"ר.

ונהירגא עוד צימי חורפי שמעתי מגדול אחד משל נאה על הליזונים. איש אחד ה"י רשע ואכזר נוקס ונוער, ורלה לקחת נקס מחצירו לשרוף כל הונו ורכושו ושכר איש אחד צליעל שה"י צקי ורגיל לפעולות כאלה ושלחו לעשות שליחותו צאופן שלא ירגיש מי הוא זה ואיזה הוא שעשה לו כזאת. וישן שה"י יודע שהוא מכניס אורה, הלך חליו צערצ צדמות אורה וציקש מקום ללון. הצעה"צ נתן לו חיקף מקום לשכנז שמה. צצמלע הלילה הצבונן איש הצליעל כי עכשיו הצעה"צ וצ"צ ישינס כולם ולא ירגישו מאומה, והלך צשתיקה ושם את קנה השריפה צמחצוה והלך חיקף למקומו צחזרה ועשה עלמו כישן. אח"כ כשהצערה ללהב ילאה נעצרו כל הצ"צ צצהלה עלומה וראו כולם כי כלתה אליהם הרעה, שנשרף הכל ונתנו לצ להליל מה דאפשר, אצל מחמת רוב צער ויגון ופחד וצהלה לא היתה דעתם מיושצת עליהם צאיזה אופן להליל, והאורה האכזר הזה שעשה כל השריפה למען לא ירגישו צו עשה את עלמו ג"כ כאלו קס צצהלה ממעתו והלך צזרחות לסייע להצעה"צ צהלה, וישן שה"י דעתו מיושצת עליו, שראה כי פעולתו עשתה פירות, ה"י ציכולתו לסדר יותר אופני ההלה ולהליל איזה רהיעים וכלי הצית יותר ממה שהליל הצעה"צ, ושצו אח"כ צצוקר כשהלך לצית המדרש סר וצתק וצמר נפש, סיפר לילדידו ומכיריו את האסון הנורה אשר קרה לו צלילה שנשאר צעירוס וצחוטר כל, ושאינו יודע

שאין הכרח ליתן מקום פליעה לישראל כי כבר נתנו להם מדינה שיכולים לילך לשם והליזונים שהם צעיוני העמים כראשי ישראל עוד מקפידים שלא לילך למדינה אחרת אלא לא"י, וזה צרוור צלי ספק שולא אותה המדינה ה"י מתקיים גם חליוו הצעתתו של יעקב אע"ה שיכ"י לישראל מקום פליעה צמנוחה, ואך הן המה היו צעוכרינו, ושצו מתפארים שאך המה המזילים, והלא גם על הפלועים מארץ מזרים לפני כשנתיים התפארו לאמור שהם מזילים חותם, אף שהכל ידעו צגלוו שהמה גרמו להם כל הלות והגירושים, וכן הם כל פרעי מעשיהם. וצזמן האחרון נודע צגלוו מה שהפלירו אצל כמה ממשלות שלא יתנו מקום לפליעי ישראל.

וגם צארץ ישראל צעת שה"י שם עוד ממשלת האנגלנדער, הסיצה מה שסגרו האנגלים שצרי הארץ שלא יצאו שמה הרבה מישראל ה"י צסיבת הליזונים, לפי שראו שהמה רויים ליקח הממשלה לעצמם. וכל מי שצוכר השתללות הענינים יודע צרוור שולא הליזונים צרעיונס העמא ליקח ממשלה היו שצרי הארץ פתוחים והיו נלולים לשמה מספר גדול מישראל עד חין שיעור וערך, ואך הן המה היו צעוכרינו. גם כשהיתה עוד צא"י מלכות ישמעאל היתה הסיצה שסגרו שצרי הארץ שלא לצוא שמה אנשים מישראל מחמת יראת הליזונים. ולא עוד אלא שהליזונים צעצמם, אשר שלטו על סכום הרשויות שנתנה ממשלת חנגלי' מידי שנה צשנה לעלות לא"י, הם עלמם לא ראו ליתן רשיון אלא למי שהולך צדרכיהם ומחזיק צשיעתם שיטת הליזונות המינוח והכפורה ר"ל, וכל מי שרלה ליסע לא"י ה"י צריך להחניף להם ולדרכיהם, ואמר הכתוב צמינות הרחק מפתח ציתה, ומכש"כ שה"א סכנה עלומה למי שאריך להשכים לפתחם ולעשות כמעשיהם כאשר כן ה"י צצוה"ר שנחפסו למינוח עי"ז רוצי רצות נפשות עהרות מישראל, רבים חללים הפילה ועלומים כל הרוגי' שחפסו למינוח ר"ל ע"י לצוש שוא של חיצוב א"י, ולזה היו נמנעים הרבה יראים לצוא לא"י, והירא את דבר ה"י מפחד מדרך שיש צו סכנת המינוח יותר מכל סכנה צצעולם, וקלרה היריעה מוכיל לפרע אף חפס קלבו מהלרות והתללות שצאו לישראל צסיבתם ר"ל.

לשית עלות בנפשו לזקש לו איזה מקום דירה ופרנסה. וצחוק הדברים סיפר להם כי גדול כח מלות הכנסת אורחים, שע"י שהכניס בלילה זו אורח צחוק ביתו ה"י לו עכ"פ הלכה פורתא שהגיל לו האורה איזה רהיטים ואפס קת מהכלי בית. ושאלו אותו מי הוא אותו האורה ואיזה הוא, ואמר להם תוארו, והם הכירו אותו לאכזר ורשע ורגיל בפעולות כאלה ושחקו עליו ואמרו לו הזכר והשמר ותדע כי לולא אותו האורה לא ה"י לך שום שריפה כלל, והוא השורף והמשחית, לא המגיל, אל הניחור עוד על מפתח ביתך כי אם יה"י לך עוד שייכות עמו, עוד ירבו תחבולותיו שח"ו עוד לא יניח אותך לישאר בחיים. והנמשל מובן, שהליונים גורמים צעוונותיהם וצמעוניהם את כל הברות והחלואות ושזב נעשו למגילים, ואותן שאינם נותנים לב לידע האמת חושבים למגילים. והעיקר שהס"מ מסמא עיני העולם בזה, כי ע"י נתפסו למינות וכפירה ר"ל, ואפשר לזכר בכל פרעי מעשיהם שאינם אלא חורבנות, אבל לריך לזה קונטרס מיוחד, וכבר כתבתי שאין רלוני להאריך בקונטרס הזה בצירורי דברים כאלה, אלא להעיר בעלמא, והרצה לדעת האמת יורבו ה' דרך האמת. אבל זהו הנסיון האחרון שקשה יותר מכל הנסיונות שעברו עלינו, ועל חבלי משיח האלה בגודל הסתרת פנים כ"כ אמר רבי יוחנן ייתו ולא אחמיני, כשל כח הסבל וזריכותו לרחמי שמים להתחזק באמונה אמיתית בהש"ת וצחורתו הקדושה וצעדיו שעברו אותו בכל לב ונפש בדורות שלפנינו.

ק"ב

ובשו"ת אהל יעקב למבר"י ששפורע שה"י גדול הדור צימני הש"ץ וכחצו עליו כולם שה"י קדוש אלקים, ושאל בתשובתו סי' ע"י ממקום אחד שלא ה"י מנהג לזכר ברכת כהנים אלא בכל יום עוב, והביא לשם הש"ץ מנהג מירושלים לזכר ברכת כהנים בכל שבת או בכל יום, ואח"כ כאשר נתגלה הש"ץ צרשעתו ה"י פלוגתא בין החכמים אם להשאיר המנהג של ברכת כהנים בכל יום שנעשה ע"י הש"ץ, או להחזיר הדבר כמקדם שלא לזכר ב"כ אלא צימים טובים. גם צעיקר המנהג ה"י פלוגתא אם נכון לזכר ב"כ בכל יום או רק ציו"ט, והשיב שם האהל יעקב

הכרעתו שצאמת הוא מנהג עוב, אבל כיון שנעשה ע"י הש"ץ אין להתנהג בו. ואעתיק מלשונו קאת בקי"ור, כי האריך עוצא ח"ל: מי זה אשר תה"י קלה צעיניו ב"כ וכו' וצפרע אומרים ז"ל אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חצירו, ותקנתו צברכת כהנים, ויוסף ע"ז היותו מלות עשה דאמור להם וכל שאפשר לעשותה בכל יום מה עוב ומה נשים אך וכו' מנגלגין זכות ע"י זכאי וכיון שמקודם לא נהגו לאומרה כי אם צימים טובים ועכשיו נתחדשה בכל שבת הרי זה דבר עוב יותר ויותר זכות ומתגלגל ע"י חייב והוא נידון למסית ומדיח שעליו נאמר לא תחמול ולא תכסה עליו, ומכל שכן לגלגל זכות על ידו, ואף אם המנהג הראשון אינו מתוקן כ"כ אינו כלום לגבי הלואו דלא תגורו מפני איש ולא תחמול ולא תכסה עליו, עכ"ל בקי"ור. והרי מזה שאף מלות עשה שיש בה צרכה מרובה לבעל כל הקללות אינה כדאי נגד אותה העצירה להתנהג במנהג שהוצא ע"י מסית ומדיח שעוצרים בזה כמה לאוין ונותנים לו חיזוק, ומכש"כ באותה מלכות המינות שקמה ע"י מסיתים ומדיחים ושיש גם בעלם ממלכתם ע"ז ומינות וכפירה והעברה על כל התורה כולה, הא"ך יה"י היתר להתנהג בתכסיסי חצרי ממלכתם. וכתיב הרמב"ם בס' המורה ח"ג פ' ל"ז דמשום הכי אסרה החוב"ק בהנאה כל הבא מע"ז וכל"י, כי ה"י אפשר שיקרה לאיש אחד שחלליה סחורתו וירצה ממונו מן הדמים ההם ויחשבהו סיבה ויאמין בה, לזאת אסרה התורה בהנאה כל הבא מע"ז מפני שנגלל מן המחשבה ה"י, יעיי"ש שהאריך. והרי דבמה שנראה לאדם שה"י הללחה אף באיזה עסק זה מציאו להאמין בו, ומכש"כ אלו המודים בהללחת מלכות המינות וע"ז וכפירה בכל התורה כולה ומלכותם בחלקם וגורלם שצחוקם, שזה דעת מינות ר"ל ומציא הרבה מינות וכפירה לחדרי צענם של רצבות בני ישראל התמימים.

ק"ג

ודו"ן לזה הנה לא מסתפק שום אדם כי אותה המלכות מעברת על הדת והפלה לעקור האמונה וכל התורה כולה, וכמו שהעיד החכם מכל אדם במשלי ד' פסוק ע"ז כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו, וכמו שנתזרר ממכה

במחאות כאלה, שימנעו עכ"פ לפעמים מלהרבות כ"כ בגירות של הפרת הדת, שהחיוצ למסור נפשו ע"ז, וע"כ אחר הנסיונות המרובות של כמה וכמה שנים שנתברר שלא הועיל אללם שום השתדלות ותחנונים למונעם מהפרת הדת, הכי יש ליטש לגמרי בחיבוק ידים עד אשר יעשו הכל ח"ו כחפצם ורלוונס זה הפרת הדת בלי שום מפריע. ועכ"פ חיוצא רמיא לעזוק זעקה גדולה ומרה בחזונות וצרחות על חילול השם ותורתו הקדושה באופן נוראה שלא היתה כזאת בישראל מעולם.

קיד

וּמַלְבָּד שיש לחשוב צזה על תועלת כמו שכתבתי, צרור שגם עלם הענין של הפירסום צזה הוא קידוש השם גדול. והנה דעת הרמב"ם בצירוש המשנה במס' ע"ז פ"ק דלכן אסור לעבוד בשבת במרחץ מפני חילול השם דגויס שיאמרו שיהודי מחלל שבת. ותמכו עליו כולם מגמרה מפורשת במ"ק דף י"ב מקבלי קבולת בחוך התחום אסור חוץ לתחום מותר בשבתות ויו"ע, אלא בחולו של מועד דשכתי חושי דאזלי ואחי להחם אסור, ולדברי הרמב"ם שהעטם הוא בשביל חילול השם דגויס מאי נפקא מינה בין חוץ לתחום או חוץ לתחום או בין שבת לחושי"מ, הלא הליכת הנכרים חינו תלוי כלל בתחומין. וניחא להו לפרש דברי הרמב"ם שסובר שמה שרואה הנכרי שאיזה יהודי מחלל שבת אין החילול השם גדול כ"כ כי גם בכל האומות נמצאים אנשים פרטים שאינם שומרים דת, אבל כשהוא צעיר וכל העם מחשים, גם המנהיגים וביד"ל אין קולם נשמע זה חילול השם גדול, כי על הכלל כולו יאל. ולכן כשהוא חוץ לתחום שבת שאין ישראל הולכין שם ולא נודע בדבר לא היו כ"כ חילול השם כמו אם הוא צעיר או אף חוץ לתחום בחושי"מ ששכתי ישראל רואין. וא"כ כש"כ כשמלכות ישראל שהם לפי דעת האומות באי כוחם של כל ישראל מתנהגים נגד התורה והאמונה, ואין קול ואין עונה לנגד זה, אלא כל ישראל ששים ושמהים בפני האומות ממלכות של כפירה בכל התורה כולה, ורואין כל האומות שזה דעת כל ישראל כולם לחפון רק בארץ ומלוכה אף בלי תורה ואמונה כלל, אין לך בזיון

דורות שזה כל האומות, אלא שמפחדים קצת מן העולם, ובודאי שמתחשבים לא היו מפחדים כלל, כי שם הכל תחת ממשלתם והמשטרה שלהם, אלא שאינם יכולים לעשות שם הכל מפחד של חו"ל ומנגזית הממון שבחו"ל שצוה תלוי קיומם, גם בזה עדיין קצת מן האומות אם יראו ששומרי התורה מתנגדים להם, ולכן לוקחין צניעה מפלגות הדתיים, שיהי להם לכסות עינים. וחלק גדול מהנותנים לאותו המנגזית לא הי' צלונס שיהי העצרת הדת צכה ממונס, אבל כיון שכל מפלגות הדתיות המה שותפים באותו המנגזית, גם האגודה משתתפת בכל מיני גזיית הממון שלהם, והכל נוגעין בדבר, ומכסין מן ההמון ואין מודיעין להם שבממונס מעבירין על הדת, לכן עושין מה שעושין העברה על הדת צעות וחטיפות, ולא עוד אלא אפילו כשעושין איזה מחאות נגדם צעקה וכאז לב נגד העצרת הדת וחילול ה' ותורתו הקדושה, שבושים צזה בפני העם ובפני האומות, וזה מועיל לפעמים, ואף שהם מפירין דת וכופרין בכל צפרכסיה, וכל האומות יודעין שבישראל אין תורה ואין אמונה, כי הכל רואין את מעשיהם וזרכם של אותה הממשלה, וכעת עוד הודיעו לכל הגויס שכל הנכרים יוכלו להיות יהודים אף בלא תורה ואמונה כלל אלא צחתימה על אגרת שהוא יהודי, ולא נמצא כזאת בשום אומה ולשון שלא יתחשבו כלל וכלל עק דחם, וזה כל מגמתם להחזיק שיטה זו צעיני כל העולם, כי עוצה הארץ וממשלתם אף כשהוא בלא תורה ואמונה כלל, וזה כבודם שיכירו וידעו אף כל האומות, שבישראל אין פגם מה שאין להם דת ואמונה, כי ככה היא תורת ישראל שהממשלה חוכל להשתלט עלי' ואף לעקרה ח"ו, ולכן כשיש זעקה ומחאה בחוץ נגד זה עד ששומעין גם האומות שעדיין יש בישראל שומרי תורה ומצות שנותנים נפשם על התורה"ק ומוכנים ללחום עבור כבוד ה' ותורתו הקדושה, זה להם לבושה, אף שידוע לכל בלי ספק שהאומות לא יכנסו צעוצי הקורה עבור התורה"ק, ומאי איכפה להו אם ישראל שומרין תורה או לאו, ואין חשש כלל שיגיע איזה נזק מה, אלא שכווצ להם זה מחמת קצת בושה או אפשר גם חשש היק ממון, כי חלק גדול מהנותנים למנגזית הממון מושפעים מדעת האומות ועושה עליהם רושם הפירסום הזה, ואין ספק שיש לחשוב אפשרות שיהי אולי קצת תועלת

החורה והאמונה יותר מזה, אשר כמוהו לא נהייתה
 שצער"ר החיה"ש צרה נורא מאוד, וא"כ הוא חיוז
 עמום להודיע אף להאומות שעדיין יש תורה בישראל
 ויש שומרי תורה ומצוות בישראל שזועקים נגד הפרת
 הדת, ככל לב ונפש.

וב אשר עינים לו שלא נתפס באתה החאה הרעה
 של הקמח מדינה לפני הזמן ככה המינות שיש
 צרה, גם אינו משוחד מהממון וכבוד המגיע מאותה
 האמונה שצמלכות של כפירה ר"ל, ראה האמת ברור את
 הקידוש השם העמום שיש במחלואת ה"ל. והעיקר
 שגם זה ברור שיש לחשוב צרה על תועלת כמו שכתבתי.
 אבל דא עקא שכל הדתיים המשחפתים עם מלכות
 המינות, והאגודה בחוכם, מחפין עליהם ועומדין על
 ימינם להנילם מכל חק והפסד ובושה, ועוד מתנפלים
 על היראים שלוחמים במסירות נפש עבור כבוד השי"ת
 ותורתו הקדושה, צרה ודאי נותנים להם כח וחזקת
 גדול שיעשו פניהם יותר להעביר על הדת באין מפריע
 ואין פחד לנגד עיניהם ציודעם שיש להם דתיים
 המהפכין דברי אלקים חיים, מקי"ש לחיה"ש
 ומחיה"ש לקידה"ש, כהנה וכהנה עננות הוא והכל
 שאין לעפל בהם ולהביאם על הכתב, שאין בהם אלא
 להתניף לרשעים שמשחפתים עמם ומקבלים מהם כל
 מיני שוחד, עד שיעקר חיותם וקיומם מהם שזה מסמא
 עינים עד אין גבול וערך. ומצואר במס' גיעין דף ס"א
 במשנה מחזיקין ידי נכרים בשביעית, אבל לא ידי
 ישראל. ובגמרא שם דף ס"ג מחזיקין והא"ר דימי
 וכו' אין עודדין עם העכו"ם וכו' לא לריבא למימרא
 להו אחזוקי בעלמא, והרי שבהחזקת מילין בעלמא הוי
 מחזיק ידי עובדי עבודה, ומכש"כ כשנותנים חזוק
 למינים באגודתם דיבור וצמעה.

שאין הכל אלא מן הקבלנין, הרי מן השלטון. מן
 המעשה מנין, ראובן גנב לשמעון, ולוי ידע צ"י, א"ל
 אל הפרסמני ואני יהיב לך פלגא, למחר נכנסו לביבכי"י
 ושמעו קול החזן מכריח מאן גנב לשמעון ולוי קאים
 תמן, הלא נתנה תורה איפופסין והוא עד אז ראה
 אז ידע ועיי"ש. הנה ראי' מן השלטון שהי' מחיר את
 הגנבים אף שיעקר מעשה הגניבה לא עשו אלא הגנבים
 והקבלנין לא עשו מאומה אלא שנתנו להם חיזוק
 ע"י שקבלו מהם חלק, אעפ"י דן אותם להריגה יותר
 מן הגנבים שזה גרוע יותר ומסוכן יותר להמשיך כולי
 עלמא אצתרייהו, ומדמה לזה המעשה של אותו
 השותק בשביל שטעל חלק ושונה את נפשו צרה, ויותר
 מזה הם הנוטלים חלק כבוד וממון בכלל המינים
 ועומדים בצדס נגד הלווחמים במס"ג עבור כבוד
 השי"ת ותורתו הקדושה. ובגמרא כתובות דף ק"ה צא
 וראה כמה סמויות עיניהן של מקבלי שוחד, אדם חש
 בעיניו נותן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אין
 מתרפא, וכן נוטלין שוה פרועה ומסמין עיניהם שנאמר
 כי השוחד יעור פקחים. ושם ע"ב בגמרא מאי שוחד
 שהוא חד, וברש"י ז"ל שם הנותן והמקבל נעשים לב
 אחד, והרי שאף שבמראיתם ואורתם אינם אחד, מכל מקום
 לבם לב אחד, וא"כ אין תימה באלו המקבלים
 מהמינים כל עיקר חיותם וקיומם שלב א' להם נגד
 היראים.

קכז

וב שאומרים שעושין כ"ז לשם שמים לפעול אללם
 תיקונים צדק ולעשות פשרות בדרך עבירה
 לשמה, אין זה אלא דברי תימה מכמה עממים צרורים,
 ראשית הוא דבר ברור שאף אלו היו כל החמשה
 האגודאים היושבים שמה בשלחן אחד עם הפרוגים
 והפרוגות לדיקים גמורים שאין להם נגיעה אלא בלתי
 לה' לבדו לא הי' זכחם לפעול ולהשפיע על מאה
 אפיקורסים שמתכוונים להעביר על הדת, וצוה כל
 המפלגות שוות להיות יד אחת ללחום נגד כל מי
 שידבר עבור קיום התורה"ק, ואף המזרחי שכחם רב
 ועמום הרבה יותר מהאגודה ברוב מנין ורוב בנין
 ופעלו הרבה לעוצת הליונות והמדינה יותר מכל
 המפלגות, כי הן המה שהמשיכו רוב העולם לליונות
 ע"י שהתלכשו בצדו של שם תורה, ואעפ"י לא

קכז

וחמור מאד עון המחזיקים ידי עובדי עבירה יותר
 מהעובדי עבירה עצמם, כמצואר במדרש רבה
 סדר ויקרא פי' ו' אות צ"י עה"כ ושעשה קול אלה
 זש"ה חולק עם גנב שונה נפשו אלה ישמע ולא יגיד.
 מעשה בשלטון אחד שהי' הורג את הקבלנין ומחיר את
 הגנבים והיו הכל מלחין עליו שאינו עושה כראוי,
 מה עשה הוליא כרח במדינה וכו' הביא חולדית וכו'

והיראים היו אז הרבה מאות אלפים, ועטנו אז המסיתים והמדיחים שיתחברו כל היראים עם הלוויים וזודאי יתקנו את הכל, כי הלוויים היו אז מיעוטא דמיעוטא, וזודאי תצטעל דעתם צרובא דרובא. וטענה זו תפסה אז אחז לבות התמימים, אבל כל הגדולים ולדיקים לעקו אז שחלילה להתחבר עמכם שלא ילמח מזה אלא קלקלה, כי על הלוויים אי אפשר להשפיע מאומה, וכל צאי לא ישובו, אלא אדרבה יהיו נמשכין אחריהם ע"י הרבה מהיראים, כי שאני מינות דמשכי, וכמבואר כ"ז בצורך צבי אור לשרים הנדפס בשנת תר"ס צעלת הגדולים ולדיקים שבו אז. וצמכתבו של האדמו"ר מליצאוויטש בה"ק הרש"צ זל"ה הנדפס שם עוד בחייו הביא שאותן שכלבו ציטעו זו והתחברו עמכם כדי לתקן, ראו אח"כ שאי אפשר לפעול אללם מאומה ונפרדו מהם, אבל נחלש כחם מלנשות עוד, יען שבו צתחלה עמכם, והזהיר שם צמכתבו מכמה טעמים שלא להתחבר עמכם אפילו כדי לתקן, וש"ה"כ אפילו יופרד מהם יחלש כוחו. וכן היזה דעת כל הגדולים ולדיקים, כאשר יראה הרוצה שמה, וכן שמענו כולנו מפי כל גדולי ישראל צמשך כל הדורות. אבל כל השקלא וטריא שבי צזה הי' רק לפי המצב שבי אז, שהיו היראים רוצא דרובא והי' מקום לטעות שאפשר לצטלם ע"י התחברות, ולכן הוצרכו גדולי ישראל ליכנס צעצוי הקורה לדחות טענה זו. אמנם עכשיו שהיראים המה מיעוטא דמיעוטא צתכלית המיעוט צכל העולם, ואפילו אלו ילכו כל היראים שצכל העולם להצחירות אי אפשר להם להגיע אלא למספר מיעוטא דמיעוטא צתכלית המיעוט נגד רוצא דרובא דעלמא צתכלית הרוב, שהמה צדעה אחת צענין הפרת הדת, תו אין מקום להעלות על הדעת להשפיע עליהם ע"י התחברות.

ועיין צאלשיך הקדוש משלי א' שהאריך צענינים אלו על הכחוצים אס יפתוך חטאים אל תאצבה ואל תלך צדרך אחס מנע רגלך מנתיבתם, והציא גם מצעל העקיפה שכתב שזודאי אין הכוונה שהולך הכתוב להזהיר את יראי ה' שלא לילך אחס ללסטם את הצריות, אלא הכוונה שאף לילך אחס צכוונה טובה לשמור את הכקי שלא יפול צרשתם ע"י לריך הכתוב להזהיר שלא לילך צדרך אחס. גם כתב

הועילו להם כל הזכותים לפעול אללם אף דבר קטן, הגם שאינם מצקשים דרך התורה מה שקשה לעצרי עצירה כי מסייעים להם הרבה צעקורת הדת, אלא אף ענין קל של האגרת מי יהודי אין צכחם לפעול. ואין להסתפק כלל שמה שנמנעים הממשלה לפעמים צאחה ענינים של הפרת הדת, הוא רק מפחד של חוץ לארץ שלא ישמע קולם של מגידי אמת עליהם צחוץ, וצטע לא מפחד החמשה האגודאים שנותנים להם אותו הצבוד ליש צצמלכותם וכל קיומם וחיותם הוא מהם וצידם המה, ויודעים היטב שאין להם לירא מהם מאומה, וצקשות ותחטונים צודאי אינם מועילים, כי עניני הדת צנפסם הוא, כמו שהצחתי מאמר הכתוב ונגזלה שנתם אס לא יכשילו. וצפרע שזה כל מגמתם ליש צטח צלה תורה ואמונה.

ובר' מי שיש לו מח צקדקדו יוכל להצין צרור כי אלו לא היו משתתפים האגודה צנייהם ומתחממים מהם, היו יכולים ללחום יותר צחו"ל עבור התורה"ק והיו צאים לעזרת ה' צצצורים כדת של תורה, והי' צזה כח גדול של עוד כמה צצנים וראשי ישיבות, והי' צזה השפעה יותר גם על ההמון, וזודאי הי' צזה פעולה גדולה למנוע אחס מהרבה גזירות ועניני העצרת הדת, ויוכל להיות שאז הי' מועיל אללם גם צקשות ותחטונים, שהיו פונים יותר לדברי יראי ה' מחמת שלא הי' להם חיזוק כ"כ מכל מיני דתיים. לא כן עכשיו, שגם האגודה צנייהם וצידם, ויש להם מזה חיזוק רב, הפסידו הכל. ומה שנמנעים צאחה ענינים לטעות נגד הדת הוא צרור שאין זה אלא מפחד העולם צצחו"ל ומאותן שלא נכנסו צשום מפלגה ולא נחטוירו עיניהם ויכולים להביד האמת, אולם אנשי האגודה מענה צפיהם שכותם ועולם ידם פעלו זה והכל הוא משלהם, אבל משכיל על דבר לא יסתפק צזה ויודע שנהפוך הוא. ואוכל לברר על כל פרטי מעשהם ודצריהם שישיתם צנייהם אינו אלא קלקלה, אלא שאין רלוני להאריך צקונטרם הזה צפרטי המעשיות, אבל האמת עד לעלמו.

והלא עוד צצנים הראשונים של החייסדות הלוונות, שהיו אז הלוויים רק אחז אלפים מועטים,

חוקות בתוך הכנסת, כי לצורך הכשר די להם אף אם הם חששים בתכלית החולשה, ולכן מלכד שנחת הדת שיש להם עוד יתוסף להם טעם ונגיעה עלמית שלא ניתן בה למפלגות הדתיות המתעצבים עממם ככנסת ומשתתפים עממם בכל דבר, ואילו לא היו נכנסים שומרי תורה ומצות בתוך פוליתיק של המפלגה ולא היו מבקשים מהם לא ממון ולא שום גדולה וכבוד אלא הנחה לשומרי תורה בעניני הדת, אין ספק שהיו יכולים לפעול הרבה יותר בעניני הדת, וכיון שנתארגנו לאותה הפוליתיק להיות מפלגה ככנסת יודעים הממשלה כי די להם צמה שנותנים להם אותו השוחד של ממון וכבוד ואין לריכים לפשות יותר עבור שומרי הדת.

ק"ח

הנה כתבתי כל זה יען שהאמת הוא כן, אבל לדינא צנידן דידן אין נפקא מינה, כי אף לו יהא כדבריהם שששים תיקונים, אבל כיון שכבר נתבאר שצלקיחת חבל בתוך אותה השררה של מלכות המינות ערם זמן הגאולה צחוקים ומשפטים כאלה יש צזה כמה וכמה איסורים גוראים, שכאמ"ל מהם הוא ציברג ואל יעבור, הא"ך אפשר להחיר זה אפילו עבור תיקונים גדולים, יהי' ח"ך שיהי', הלא אף חכמ"ל בתקנתם שצודאי שצכל תקנתם יש תיקונים גדולים, מכל מקום אין צחםם לעקור דבר מן התורה לצטל שום איסור שהוא צקום ועשה, זולת צצב ואל תעשה, ואפילו למיגדר מילתא כמו אל"י צבה הכרמל שצ"י עצירה זו של שחועי חוץ החזיר את כל ישראל צהצובה, ואעפ"י"כ מקצ"י צגמרא סנהדרין דף פ"ט ע"ב הא"ך סמכו על"י ועצדי שחועי חוץ ות"י היכא דמוחזק שאני, דאך צצבול דמוחזק צצבואה שרי, לא זולת. וצחוס' שם כתבו העעם שצריך לזה דוקא צביא כדי שיהי' צעוה ע"י הצבואה שחזרו ישראל למועב ע"י"ז. והרמב"ם פ"ט מה' יסודי התורה ה"ג ג' העתיק הדין סחם, שההיתר צזה הוא ע"י צביא ולא כתב העעם, ועכ"פ צלי צבואה אין מליאות לדן זה להחיר חיבה איסור אף לצורך שעה, וא"כ עכשו צצטלה צבואה אין אפשרות להיתר זה. אבל גם צעה שהי' הצבואה לא הי' מליאות להחיר אלא הי' משאר איסורין חוץ מע"ז שאפילו כל הצביאים צצעולם לא יכלו להחיר אף לפי שעה, כמבואר ברמב"ם פ"ט מה' יסוב"ת, וא"כ צשררה זו שיש צה ע"ז ומינות, גם עיקר הממשלה

עוד שם האלשיך עה"כ מנע רגלך מנתיבתם והוא אל תאמר צלצבך לא תחצבר אתם, רק רחוק יהי' צינו וצינם ואחילצה צנתיב לר צלתי מפורסם, וכאשר תראינה עיני יתיעלו להדיח, אמלטה רק אני ולא מתוך ההפכה ואהי' רחוק מן ההפסד וקרוב לשכר שירצו עלי מאד מהר ומתן תחת היותי צנתיבתם, ע"ז הוהיר הכחוב שלא יעלה על רוחך שחכל להמלט על נפשך. ושוב הביא אח"כ דברי המדרש אם יפחוך חטאים אל תצבה, אם יאמר לך פלוגי עשיר הוא נלך ונהרגבו אל תשמע לו ואל תצבה לו מפני שמחשבותיו לרעה, וזה חמ"י גדולה שעל מעשה שהוא עוב אפטר לומר שרק מחשבותיו לרעה אבל אם המעשה הוא צעלמה רע ומר עד צלי די מה לו אצל המחשבה. וציאור הענין שאין הכוונה צמה שאמר אל תשמע לו ואל תצבה לו שלא לשמוע אליו לחטוא עמו, שאין צריך להצויר ע"ז אלא שהצוירו שמלכד שלא ישמע אליו אל יצבה עוד להיות אתו, כי ימאס חצורתו חמוד. ושמא תאמר א"כ צעלת ממני מלות השצת רשעים צהצובה, לזה אמר שמאחר שהעני פניו להחטיאך ולא צוש, שוב לא יצוב לקבל ממך לשוב מרעוהו. ואל תאמר אחרי צעלי פיתוייו אהי' עמו צדברים זולת זה, ומה גם צמיל"י דשמיל"י למה תרחק ממנו, לזה אמר מפני שמחשבותיו לרעה, ואומרו אל תלך צדרך אתם אינו צמעשה העצירה רק אף להיות עמו צדרך, יעיי"ש שהצריך עובא והצחתי רק תמיל"י לשונו, וצזה מבואר עד כמה שצריך להתרחק מחצורתם אף מקלה נתיבתם אפילו כדי לתקן, ושם מיירי אף צרשעים צשאר עצירות לא צמינות, כאשר חשב צקרא העצירות, ומכש"כ צמינים דודאי גרע עובא, כמו שהצחתי למעלה.

והיין לזה אמרו לי צפירוש שנים ממנהיגי המצרחי שיען שיש מפלגות דחיות צכנסת קשה להם יותר לפעול בעניני הדת כי אינם רוצים ליתן חיזוק והצגרות להמפלגות הדחיות, כי כל מפלגה לפי ערך שהיא מתגצרת והולכת מחלשה המפלגות האחרות, כי לפי ערך שזה קם זה נופל, ויודעים כמה כי מה שופעלו בעניני הדת יהי' להם מזה חיזוק והצגרות הכה יותר, ורוצים למנוע זה. והנה גם זה אמת ויליב, כי אף שרוצים שיהי' צנייהם מפלגות דחיות להכשיר אותם צעיני העולם, אבל אינם רוצים שיהיו מפלגות

לישראל, והאריך עוד שם צעוניים נשגבים שיהיו צימות המשיח עד שכתב לבסוף התועלת הגדול שיהיו צימים בהם הוא שגנוח משיעבוד מלכויות שהיה מונע אותנו מעשיית המלכות כולם וכו' ואין לנו מתאוים ומקוים לימות המשיח לרוב התצורות והעשר וכו', אבל החאוו הנביאים והחסידים לימות המשיח ורצתה תשוקתם אליו למה שיהיו צו מקבוצן הצדיקים והנהגת העובד והחכמה ולדק המלך ורוב יושרו והפלגת חכמתו וקרבנו אל האלקים וכו' ועשיית כל מלות תורת משה ע"ה צלי עלה, עכ"ל בקיאור יעיי"ש שהאריך עובא.

ומבואר בדבריו הרבה ענינים ופלאים ונשגבים עד מאוד שיהיו צימות המשיח אלא שהמלאות לא ישתנה, לפי שיטתו של שמואל שאמר אין ציון, ולכן פרע רק שיעבוד מלכויות לפי שזהו היסוד העיקרי שע"י שגנוח משיעבוד מלכויות נוכל לשמור כל המלות כולם. ואך בשביל זה תקותנו לימות המשיח שנוכל אז לשמור כל המלות כולם. ובאמת מוכח כד' הרמב"ם ז"ל במה שאמרו בש"ס גלוי וידוע שרלונינו לעשות רלוניך ומי מעבד שאור שבעיסה ושיעבוד מלכויות, והרי שיעבוד מלכויות הוא המעבד הגדול לעשיית רלוני ית"ש, כמו ה"הכ"ר. גם במה שהכ"כ ועבדתם שם אלהים אחרים פירש"י ז"ל ושאר ראשונים דמשעשו עבדים לעבדוכם הוי כע"ז, וכש"כ שכן הוא במלכות המינות. והרמ"ע מפאנו צעשרה מאמרות מאמר חקור דין כחז דלכן מלך נכנס לדין תחלה שעפ"י רוב כל הציבור נמשכין צמעשיכם אחר מעשה המלך, ולכן חשב צפרעיות שיעבוד מלכויות שהוא העיקר בקיום כל התורה כולה, ואם כן ישראל שומרי תורה ומצוות צפרע לדיקים גמורים אם דוחקין את הקץ למהר החירות משיעבוד מלכויות להקים מלכות של תורה מחזין צוה את כל ישראל בקיום התורה והמצוות שחלוי בשיעבוד מלכויות וגם מזליין אותן מע"ז שעי שמעובדין למלכות עכו"ם הוי בעובדי ע"ז, ולכאורה למה אין היתר לעבור עבירה זו של דחיקת הקץ בשביל זכות הרבים כזה של כל ישראל בקיום כל התורה כולה. וע"כ שהחמירה התורה"ק צעבירה זו של דחיקת הקץ שאינה נדחה מפני שום זכותים שבעולם שאין לנו להתחכם על גזירת הבורא ית"ש שאמר אני משעבדן ואני גואלם, הוא ית"ש ואין זולתו. ואם כן הא"ך יעלה על הדעת שיהיו היתר להשתחף צעבירה זו של דחיקת הקץ ליקח

שלפני הזמן שהוא ציבור ואל יעבור שהוא ע"כ בשביל שהוא מימות וכפירה והוא חמור הרבה יותר מע"ז בלבד צודאי שכל הנביאים שבעולם אין כחם להחיר זה אפילו בשביל להחזיר כל ישראל בתשובה.

ק"ט

והנך רואה שהחמירה התורה"ק כ"כ צאיסור דחיקת הקץ שלא ללאת חירות מן הגלות ערם הזמן, וכבר נתבאר שבדאי א"א לומר שאין הכחוב מדבר אלא צאינס שומרי תורה ומצוות, דאטו צרשיעי עסקיין, ובכלל השבועה הוא ג"כ שלא יתפללו יותר מדאי, שזה ודאי אינו אלא בצדיקים גמורים, כמו שנתבאר למעלה. והנה במה שאמר שמואל אין ציון עוב"ז לימות המשיח אלא שיעבוד גלויות בלבד כחצו החום' צום' שבת דף ס"ג ע"א ד"ה אין אע"ג דהשתא אין ירושלים ואין ציהמ"ק ואלו לימות המשיח יהי' הכל צנוי ז"ל דהאי אין ציון לאו דוקא, וז"ל לפי"ז דקאי רק על שינוי העצמים בטבעו של עולם כמו אור הלצנה כאור החמה וכדומה שינוי העצמים שלא הי' כן מיום שנצרה העולם, שע"י סובצת הפלוגתא אם יהי' כן חיבף צימות המשיח או צומן מאוחר אחר ימות המשיח, וזולת זה יש הרבה ענינים ציון עוב"ז לימות המשיח, ונריך להבין למה פרע דוקא שיעבוד גלויות, וכי ציהמ"ק וירושלים מילתא זוערתא הוא. ובאמת שהתום' בתענית וצמגילה נדחקו לתרץ דבכמה מקומות בש"ס משמע דהיכא דאמר לשון אין ציון הוא דוקא, ועכ"פ אף אם הככרה לומר דכאן לשון אין ציון הוא לאו דוקא מכל מקום נריך עעם למה בחר לומר רק פרע זה של שיעבוד גלויות.

אמנם בדברי הרמב"ם ז"ל צפירות המשנה צסנהדרין פרק חלק מזינו ישוב ע"ז שהאריך שם צעוני ימות המשיח וכתב שאז הוא הזמן שחשוב המלכות לישראל ויחזרו לא"י ויהי' אותו המלך גדול מאוד וכו' וזכרו יהי' מלך הגוים יותר מן המלך שלמה וישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות לצדקי הגדול ולנפלאות שיהא על ידו, וכל מי שיקום עליו, יאצדכו השם יתעלה וימסור אותו בידו וכו' ולא ישתנה שום דבר צמלאות ממה שהוא עתה אלא שהמלכות תחזור

קבא

והנה בגמרא חולין דף ד' אמר רב עין אמר שמואל ישראל מומר לע"ז מותר לאכול משחיטתו שכן מנינו זיבושפט מלך יהודה שנהנה מסעודת אחאב, ופירש"י ז"ל אחאב וסייעתו חזין זבו דעובדי עכו"ם הוו ונצילה לא אשכחן זבו דמפקרי ואיכא למימר דיגרא דעכו"ם תקיף עליהו, ויבושפט לדיק גמור הי. ושקיל וערי שם הש"ס עובא בדחיות לסחור רא"י זו, אבל סחר כל הדחיות ונשאר הראי בחוקפה. שז אמר לימא מסייע לי והעורבים מביאים וגו' ואר"י ח"ר מבי עבחי דאחאב, ודחה על פי הדיבור שאני, ואח"כ הביא ברייתא דמומר לע"ז הוי מומר לכל החורה כולה, ותיובתא דרב ענן. ומעולם נחקשיתי זזה כיון דמסיק דמומר לע"ז אסור לאכול משחיטתו ותיובתא דרב ענן, הדרא קושיא לדוכתא מיהושפט הא"ך אכל משחיטתו של זי עבחה דאחאב, הלא בכל השקו"ט שבהסוגיא לא מלא דחי' לרא"י זו מיהושפט, ולמה אחר המסקנא לא מהדר כלל לתרזי כך דיהושפט, ולא מלאחי זבוס מקום מהמפורשים ת"י ע"ז.

ובתוספות שם דף ה' ע"א על הא דאמרו עפ"י הדיבור שאני כחצו וא"ת למאי דס"ד ללא הוי עפ"י הדיבור תקשי דהא אמר רב זבז שנתעלם מן העין אסור, וי"ל דזה הי' יודע שהי' סומך עפ"י הדיבור ללא משל עכו"ם קא מיייתי אבל לא ס"ד שזא הדיבור להחיר האיסור שחיטה עבחים דאחאב. הנה זכ פשוע דודאי יש חילוק בין לסמוך על הדיבור שהוא מעיד שזא מן הכיתר או לסמוך על הדיבור לאכול דבר האסור, שהרי לעבור על איסור בקום ועשה אין לסמוך גם על הנביא אם לא כשהוא למיגדר מילתא כמ"ש ציבמות דף ז' על הבהא דל"י זבר הכרמל למיגדר מילתא שאני, אך אולי יש חילוק דאך אחרים אסורים לעבור על איסור על סמך דברי הנביא, אבל הנביא עצמו שאליו נגלה הדיבור, זזה אפשר דשרי, שכן משמע לכאורה ממה שאמרו על שחיטה עבחה דבי אחאב כאן עפ"י הדיבור שאני אבל זלא"ה הוא פלא, כיון שכל הענין שהביאו העורבים הי' בדרך גס שליחות מהקב"ה כמ"ה ואת העורבים לויית, למה הי' הגם להאכילו נצילה דוקא,

חבל זאותה השררה שלפני הזמן, על סמך דמיונות לעשות אחז תיקונים זדה בין המינים שמחריבין הדת. — כחצתי זה לרווחא דמילתא, אבל זלאו הכי זבר נתבאר שאין שום היתר זזה, וגם עיקר הענין שאומרים שעושים תיקונים, נהפוך הוא, שאין זזה אלא חורבן גדול, שיש זזה החזקת ידי המינים זמעשיהם זאופן נשגב.

קב

ובאמת שכל היושבים שמה בזמקום עומא עם הפרזים והפרזות שכל מתשזתם למינות וכפירה, ישיבתם שמה משפיעה להיות נמשכין אחריהם, וכחז האלשיך משלי ד' פסוק י"ד שאל זצטח זעלמן גם זבהזיקך זכחמה ומוסר ללכת זאורה רשעים כי דע איפוא שלא יסכון לך כ"ז אם לא תמנע רגלך מאורה רשעים כי הלא יכשילוך ויובלו לך, ולא זלכד לכתך זעלם או זבתך אחם, כי אם אף מליכנס זדרך אשר המה זו תשמר, והאריך עוד זפסוק ע"ו כי אף לעשות קפנדריא לקרר הילוכו להגיע למחוז חפלו אין לעבור זדרך שהרשעים זו, אלא לסבב הדרך כאלו לא הי' שם אוחו הדרך מעולם ולא לעבור זו אל מחוז חפלו, יעיי"ש שהאריך עובא. ומכש"כ היושבים אחם זמנים מרובים ויש להם משיבתם זיניהם ריוח גדול של כבוד וממון ופרנסות וכדומה, שז שזח עזוב שזריכין למנולא חן זעיניהם שזדלוי א"א להם ללחום עמהם כראוי אלא אדרבה נמשכין אחריהם. וזתיקונים תיקון י"ג וזמושז לנים לא ישב, מאן מושז לנים, דא לילית זמן דערב זב דאויבי מממאה כנדה זמושז, וכן ערב זב מממאין זמושזם ללדיקיא דיתבין זינייהו כנדה. ואם זלדיקים אמרו שזעמאין זישיבתם זין הע"ר, ק"ו זאותן שגם זלאו הכי אינם לדיקים כ"כ ויש זישיבתם שמה גם זלאו הכי עזירות חמורות ונוראות ר"ל. וזישמח משה פרשה זלק כחז ח"ל: אין דבר זעולם מזיק לנפש כמו התחזרות עם אדם רשע אף לפי עשה אף אם אינו יוכר נכנס זנפש כמו העכס והארם, וזרוב ימים ימלא, ולריך לזה זכות גדול זצירוף העסק זחורה שילא ממנו העכס והארם כולי האי וזולי אחר זמן רב, עכלה"ק.

הלא הי' אפשרות להביא צער כשר כגון מיהושפט המלך וכדומה כמו שהי' האפשרות להביא נצלה, ועשה הקב"ה גם בצמרת"ה שלא ינק מן המזירות, אף שהוא מותר מן הדין, הלא שאמר הקב"ה פה שעתיד לדבר עם השכינה האף ינק מן העמא, כמו שאמרו חז"ל בסוטה, וא"כ כש"כ צנצלה אז צאלי שכבר החזיר עלי' ומדבר עם השכינה חמיד, פלא הוא שיעשה הקב"ה גם להאכילו נצילה, ומוצן היעצ מה דלא ס"ד מעיקרא לומר צזה עפ"י הדיבור שאני, הלא שארץ להבין לפי המסקנא דמסיק כן, והוא מילתא דחמי'.

קכב

ויש להעיר עוד שהרי ודאי ממה שאכל אלי' מה שהביאו לו העורבים אין ראוי כלל, שהרי הי' אז בסכנה, כמו שאומרים צפירוש צפיוט איש כלכלוהו העורבים ולא מת לשחא, שהלילו אותו כלכלת העורבים ממיטה, שלא הי' לו אוכל אחר, וצמקוס פק"ג צודאי דמותר לאכול אף נצילות, כמצואר צמסנה יומא דף פ"ג שמאכלין אותו אף דברים עמאים כל מה שארץ להלילו מן הסנה, וא"כ אין ראוי משם למקום אחר להחיר שאולי אכל צצביל הסכנה, ונ"ל שהראוי הוא מגוף הענין שעשה כן הקב"ה כיון שלא הי' כן צמקרה אלא גם מן השמים ששגלה לו אותו המאכל צשליחותו של מקום, ואין דבר עמא יוצא מן השמים, ולא מיסתבר שישגלה לו הקב"ה נצילה, הלא ודאי כשר הי' דת של תורה, וא"כ אינו מספיק התי' של על פי הדיבור שאני, שהרי ע"ז אנו דנין שאינו מסתבר שיבי' הדיבור להאכילו נצילות.

קכג

והמהדרש"א כתב דהיא גופה אשמעינן דאע"ג דמצי עבחי דאחאב הוי, הותר לו עפ"י הדיבור דבר אסור משום שחיעת עבחי דאחאב, וסיים דקלח קשה כיון דעפ"י הדיבור הי' אחאי לא נימא דהוגד לו עפ"י הדיבור שהי' דבר מותר מצדו דעובדי, וכתב ע"ז בעיון יעקב מצעל צבות יעקב דלא קשה מידי דא"כ מאי אחי לאשמעינן דהי' מצי עבחי דאחאב, אי לא לאשמעינן דמותר לאכול משחיעת מומר לע"ג,

או לאשמעינן דע"י הדיבור מותר לאכול דבר האסור כמ"ש המהרש"א עלמו. הנה כתבו שניהם דחיי רב לאשמעינן דמותר לאכול דבר האסור עפ"י הדיבור. וצאמח לדיוח אין נפקא מינה כ"כ לידע זה עכשיו, דכיון דאין בהיתר אלא עפ"י נצואה כאלוי הוי הילכתא למשיחא דצטלה נצואה עד ציאת המשיח כמ"ש הרמב"ם והסמ"ג שהצאתי לעיל, ונגמרת הוצרכו לצאר מה שמצואר צקרא שסמכו על אלי' צאיסור שחוטיו חוץ, ויחזק סמך על אצרהס, וגם מה שלמדן מקרא דאליו חשמעון, שטעם ההיתרים האלו צצקראי צצביל שהיו מוחזקים צנצואה וצצביל שהי' למיגדר מילתא, כדי שדע צצאופן אחר אסור, אצל צבהך מימרא דרצ שהי' מצי עבחה דאחאצ שאין לנו על זה שום רמז צמקרא אלא ע"כ קצלה היתה צידו, אין נפקא מינה צזה עכשיו, וצפרע לפי מה שצצחתי הוא צאמח דבר פלא שיעשה הקב"ה גם להאכילו נצילות.

קכד

והגה צעיקר המימרא דרצ שהי' מצי עבחה דאחאצ יש סתירה גדולה צצברי המדרש חנחומא פרשת מסעי עה"כ כי אחס צאים אל הארץ זש"ה מלפנו מצהמת הארץ ומעוף השמים יחכמו, אמר להם הקב"ה לישראל למדו מפרו של אלי' וכו' שלא רצה לילך לע"ז, ומעוף השמים יחכמו אמר הקב"ה למדו מהעורבים שהיו מכללים אלי' שנאמר והעורבים מצאיים וגו', מהיכן היו מצאיים, משולחנו של יהושפט, ולפי שלא היו רואים העורבים ליכנס לציתו של אחאצ להוציא משולחנו כלום לאותו אדיק מפני שהי' ציתו של אחאצ מלא מע"ג הוי ומעוף השמים יחכמו אמר להם הקב"ה לישראל למדו מן הפר ומן העורבים ואל חפנו אל האלילים להסתכל צהס, מנין ממה שקראו צענין והורשחם את כל יושבי הארץ וגו'. זה פלא שהוא לכאורה היפך ממש מדברי הש"ס, שא"ר שהי' מצי עבחי דאחאב, וצצעלי החוס' שס צפי מסעי העירו צזה דלא הוי כשיעת החלמוד, וקשה להבין צמאי פליגי, דצקרא אין שום רמז לא כצברי זה ולא כצברי זה, דכתב סתם והעורבים מצאיים, ואין שום רמז צזה מהיכן הביאו, ונ"ל צצניהס דקצלה היתה

צידם, ואם סתרי הקבלות ע"כ אי מהם אינו אמת, חזק דבר קשה להבין.

וביותר תמו' מאוד לפעני"ד לכאורה להבין דברי המדרש תנחומא דכיון דלעתהם לא נכנסו העורבים כלל לציטו של אחאב אלא הביאו הכל משולחנו של יהושפט, אם כן לא הי' צוה הדיבור כלל להחזיר שמיעת עבחה דבי אחאב, וכיון דאין צוה כתי' דעל פי הדיבור שאני, לא הי' אפשרות כלל שיקחו מאחאב בשביל שהי' נבילה והם היו שלוחים מהקב"ה בדרך גם לכלכל את אלי, והי' צריך להיות מאלל כשר, ואם כן הא"ך אמר ללמוד מכאן שלא להסתכל בע"ז, ומציא מזה ראי' למה דכתיב בקרא לבצר הע"ז ולהוריש יושבי' שלא לפנות אליהם, הלא שם עממא אחרינא אית צי' בשביל אכילת נבילות, ואין ראי' יותר. גם בעיקר הדבר שמציא המדרש ראי' מפר ועורבים למה דמבואר בקרא כבר הקשו בגמרא כי האי גוונא יהודא ועוד לקרא, שאין להביא ראי' מיהודה למה שמבואר בקרא, וכמו כן אין להביא ראי' מפר ועורבים להקרא.

קב

ולבאר כ"ז הנה הרמ"ע מפאנו בעשרה מאמרות מאמר הקור דין פ"ב כתב דאף שהוכיחו צפ"ק דחולין מקרא דמושל מקשיב וגו' אעפ"כ אין למדין מן הכללות, לא ולמד מדורו של יהויקים ושל דקי', והוצא זה בגליון הש"ס מרעק"א זל"ה, והוא תמו' לכאורה דא"כ נסתר כל הראי' בשצ"ס מהך דאכל יהושפט בסעודת אחאב, דיסוד ראי' זו על מה שאמר לא ס"ד דגברי דאחאב היו מעלי בשביל הקרא דמושל מקשיב, ואם אין למדין מאותו הכלל, שוב אפשר לומר שידע יהושפט באיזה גברי דאחאב שהיו מעלי ואכל משחיתתם. ומהתימא שהביא זה רעק"א בגליונו ולא העיר מאומה שצ"ב. וגם צריך להבין מה שהביא ראי' מדורו של יהויקים ודקי' נגד אותו הקרא דכל משרתיו רשעים, דכלא הקרא מיירי במשרתיו שמייתי זה בש"ס על הזבחין אללו ומשמטין אותו וכדומה, ומה שאמרו בדורו של יהויקים ודקי' מיירי בסתם אנשי הדור שאינם משמטין אותו. ודוחק לומר כוונתו שכל הדרים תחת הממשלה נקראים משרתים לענין זה ע"ד שהכ"כ ועצדתם שם אלהים אחרים

כמ"ש רש"י ז"ל דמשנעשים עבדים לעובדיהם היו כעובדי ע"ז, דבדאי א"א לומר כלל דמה שאמר כל משרתיו רשעים קאי ח"ו על כל הדרים תחת הממשלה שאסור לאכול משחיתתם, ודורות של כל צני הגולה ויכוחו שהיו הרבה דורות לדיקים גמורים. ואף דאפשר שיש לחלק בין מלכות הרשעה של ישראל למלכי עכו"ם, דיותר נמשכין אחר מלכות ישראל מצמלכי עכו"ם, והרמ"ע כתב שם העטם בשביל שנמשכין אחר המלוכה, ואפשר ששביל זה לא הביא ראי' אלא ממלכי ישראל. אמנם בדאי גם צמלכי ישראל חילוק יש בין המשמטין לפניהם ובין שאר אנשי הדור שדרים שם, כעין מה שהבאתי לעיל מדברי הרמב"ם צפ"ה"מ צפ"ק דע"ז וצפי' אמרו בגמרא צמלדין דף ק"ב ע"ב על דורו של אחאב דא"א דלא הוי צהון לדיקו, וא"כ דברי הרמ"ע אינם מוגנים צוה לכאורה.

וחשבת דאולי י"ל כוונתו דהנה ז"ל: מלך נכנס לדין תחילה כנודע מהנהיג תרי עעמי דאיתמרו צפ"ק דר"ב, ותו דכולי עלמא גריר אצתרי' כעוב כחועא, כמו שהוכיחו צפ"ק דחולין מקרא דמושל מקשיב, ואעפ"כ אין למדין מן הכללות, לא ולמד מדורו של יהויקים ודקי' צפרק חלק דף ק"ג, עכ"ל. וכתב צוה שני ענינים, הא' שכל העם גרורין אחר המלוכה, והשנית שמה שאמרו מושל מקשיב וגו' כל משרתיו רשעים הוא ג"כ מטעם דגרורין אצתרי'. ואפשר שאין כוונתו ששניהם שוין, דודאי משרתין גרורין אחריו יותר משאר העם, אלא שיש להם דמיון צמקת צאותו העטם דגרורין אחריו. ומ"ש לא ולמד מדורו של יהויקים ודקי' קאי רק על מה שכתב צחלה בשאר העם, לא על מה שכתב אח"כ במשרתיו, אבל הוא דוחק לפרש כן צדצרו. וחזוין גם בגליון הש"ס מרעק"א שהעתיק דברי הרמ"ע דאין למדין מן הכללות על הא דאמר בש"ס מושל מקשיב, ולא העתיק כלל מה שכתב צחלה צמלך דכולי עלמא גריר אצתרי', וע"כ שהבין דקאי גם על הכ' כללא דמושל מקשיב, וקשה כג"ל הא"ך מייתי ראי' מיהושפט.

קבו

ולבאורה סבור הייתי לומר דאפשר שאף שאין למדין מן הכללות, מכל מקום זה ודאי דכיון

שאני. וכחצ שם צישמח משה דקשה דבר המורי הוא בית עולמים ולא יתכן היתר עפ"י נביא אלא לנרד שעה, ונ"ל דהדיבור הי' שלא נעבד. וכעין זה כתב החת"ם חלק יו"ד סי' רל"ג צ"ש מורו הק' הרנ"א זל"ה"ה דמה שאמר שהי' עפ"י נביא הפירוש הוא שהנביא העיד להם שלא הי' שם בתחלה הר' כמבואר במדרש יעו"ש.

ואם כן י"ל גם כאן דמה שמסיק עפ"י הדיבור שאני אין הפירוש שצ"ח הדיבור להחיר לו דבר האסור, אלא שסמך על הדיבור שאף שהוא מצי עבחה דאחאב מכל מקום הוא מהצניחה של גברי דמעלי שמה. והא תינה אם אמרין בזה אין למדין מן הכללות ואפשר שהי' גם צבי עבחה דאחאב גברי דמעלי, אבל אם נימא דכללל היא דוקא דכל משרתיו רשעים אין חי' לדבר לפי המסקנא דמומר לע"ז אסור לאכול משחיטתו. ולפי"ז עובא אשמעינן רב צבך קבלה שהי' מצי עבחה דאחאב דמזה נשמע דאין למדין מהך כללל דכל משרתיו רשעים. וא"כ הרמ"ע שכתב ע"ז אין למדין מן הכללות שפיר קאמר לפי מסקנת הש"ס, ומה שסיים ע"ז לא ולמד מדורו של יהויקים ודקי' י"ל דאף שאין העניינים שוין לגמרי, מ"מ יש ללמוד משם רבוחה גדולה דנראה מדברי הש"ס שכל הדור לא נמשכו אזו אחר המלוכה, וזהו ודאי נגד הרוב שצבז פעמים נמשכין הרבה אחר המלוכה, ונ"ל דלאו כל הזמנים שוין בזה וכעין זה י"ל גם צבך כללל דמושל מקשיב. ומעתה תו לא קשה מידי מה דלא מהדר הש"ס במסקנא לתרן הך ראי' דיהושפט, כי אותה ראי' דיהושפט לא הי' אלא צחחילת הסוגיא שלא ידע עדיין מהך קבלה שצביאו לאלי' מצי עבחה דאחאב, ולא הי' לו הוכחה לומר בזה אין למדין מן הכללות, אבל אח"כ שהוכחה לומר עפ"י הדיבור שאני, וע"כ שאין למדין מן הכללות, ובי' שם גם צבי עבחה דאחאב גברי דמעלי, תו אין ראי' גם מיהושפט, דאפשר דיהושפט אכל משחיטה דהך גברי דמעלי, ומיושב הסוגיא בזה.

שכתב כללל עכ"פ הרוב הוא כן, והטעם שמוחר לסמוך על השוחט הוא צבזיל חזקה כשרות שלו, ולא מיציעה לדעת הפני יחושע שהוא חזקה מחמת רוב שצודאי הוא תלוי צבזח, אלא אפילו לדעת הסוברין שהי' חזקה צע"ס מלידה עכ"פ אינו נגד הרוב. וא"כ כאן כיון שעפ"י הכלל עכ"פ רובן רשעים תו א"א לסמוך צכה"ג על חזקה כשרות דאיתרע חזקתו יטן שהוא נגד הרוב, ולא הי' ראוי יהושפט לאכול משחיטתם אם לא מעטמה דמומר לע"ז מותר לאכול משחיטתו, אבל גם זה דוחק דכיון דלאו כללל הוא אפשר לומר שהי' יהושפט יודע"ס ומכיר"ס היעב, דאף מי שאבד לגמרי חזקה כשרות מחמת עבירות שעבר, מ"מ מהני חשובה דפז"צ דהיינו כשהוא צאופן דליכא למיחוש לשום ערמה, וכש"כ צכה"ג אם יודע"ס ומכיר"ס היעב שלא חטאו מעולם שאפשר לסמוך ע"ז, ובזמן הגמרה היו צקיאין צקים לוי צבוי' כמ"ש הרמב"ם בהלכות סנהדרין ובטוהר"מ סי' ע"ז אלא שאחר דורות הגאונים אמרו שאין צקיאין עוד בזה, ואין הראי' מיהושפט אלא אם נימא שהוא כלל גמור כמו שאמרו בגמרה לא ס"ד דהוי צבו גברי דמעלי.

קבו

והנלפע"ד נכון בזה דע"י ציעיר אוזן מהחיד"ש צמערטה הכי' אות כ"ג שהביא מהרא"ש ובר"ן דאע"ג דאמרין אין למדין מן הכללות כל היכא דלא אשכחן צבדיא דנפקי מכללל סמכין עלי' ולא אמרו אין למדין אלא היכא דמוכה מילתא צמתניתא או צגמרה. ולפי"ז י"ל דמתחלה הביא שפיר ראי' מיהושפט דכיון דאמר הכתוב כל משרתיו רשעים סובר דהוי ודאי כללל, דלא אמרו אין למדין מן הכללות כל היכא דלא אשכחן צבדיא דנפקא מכללל, אבל שזו אח"כ כשהביא הקבלה שאמר רב שהעורבים הביאו לאלי' מצי עבחה דאחאב והוכחה לתרן עפ"י הדיבור שאני, וכבר כתבתי דלא מיסתבר כלל לומר שצ"ח הדיבור להאכילו נבילות, וכמ"ש גם התוס', וסובר ע"כ הפירוש צוה ע"ד שכתב בישמח משה פרשת וירא עכ"כ אשר אומר אליך צמה שאמרו צגמרה כל מקום שאחה מולא הר' גצוה צידוע שעצדו שם ע"ז, ומציא התוס' צשם הירושלמי דמקשה צית הצחירה האין, דהא הר' המורי' הר' גצוה הוא, ומשני עפ"י נביא

קבח

אך כדי לתרן גם הסחירה צצמדרש חנומאה שלא נכנסו העורבים כלל לביתו של אחאב שהי'

מלאה גילולים, אלא הביאו משולחנו של יהושפט, ולע"ד
 דהנה צפ"ק דחולין דף י"ג במשנה דשחיטת עכו"ם
 נבילה פריך שם נבילה חין, איסור הנאה לא, ומסיק
 ע"ז סבר לה כי הא דר"ח צ"ח אמר ר"י נכרים
 שבח"ל לאו עובדי עכו"ם הן אלא מנהג אבותיהם
 בידיהם, והרי דמי שהוא צענם עובד ע"ז לא מטעם
 מנהג אבותיו הוי שחיטתו אסורה, לא מטעם איסור
 השחיטה בלבד אלא גם משום דחיישין צ"י שה"י
 מהשבחו לעכו"ם והוי תקרובת ע"ז שחמור יותר
 מנבילה ואסור בהנאה, וא"כ באחאב שה"י צענם
 אדוק צע"ז לא מטעם מנהג אבותיו שלא היו אבותיו
 כן, וכל הדור ההוא תקיף להו יר"א דע"ז עובד עד
 שבטלוהו אנשי כנע"ג, ולפי זה קשה לכאורה למה
 ניחא ל"י לרב ענן מה שאכל יהושפט מסעודת אחאב
 יטן שמומר לע"ז לא הוי מומר לכל התורה כולה
 ושחיטתו כשירה ולא הוי נבילה, אבל כיון דיש לחוש
 צ"י שמחשבחו לע"ז אסור משום חשש תקרובת ע"ז
 שהוא חמור מנבילה, וע"כ ל"ל צזה דכיון שבשאר
 ענינים ה"י אחאב שומר תורה ומצוות במסירת נפש
 כמבואר בגמרא, ואדבר מזה להלן, ואך יר"א דע"ז
 תקיף ל"י, וגם כאן מבואר בסוגיא דמה שאכל יהושפט
 מסעודתו לא ה"י צזה שום חשש מחמת כשרות אלא
 מחמת ההלכה דמומר לע"ז, וא"כ יוכל להיות דבית
 המטבחים שמור מע"ז שלא יה"י חשש על הבשר,
 או אפשר לא ה"י דרכם של אחאב וסביבתו לעבוד
 צוביחה לע"ז כלל אלא שאר עניני ע"ז ה"י לו צביתו,
 ויה"י באיזה חופן שהוא עכ"ל שלא ה"י צבית
 המטבחים שום ענין של ע"ז, דאל"כ א"א להצין כלל
 כל השקו"ט שבש"ס שאינו אלא צביל היתר השחיטה
 אם יש לו דין מומר לכל התורה כולה ותו לא מיד,
 וא"כ חין חנו לריכים לעשות פלוגתא ומחלוקת בקבלת
 חכז"ל, כי בגמרא אמרו שה"י מצי עבחה דאחאב דר"ל
 שה"י נשחט צבית המטבחים שלו, אבל במדרש אמרו
 שלא ר"ו ליכנס לביתו של אחאב להביא משלחנו כלום
 שה"י מלאה גילולים, והביאו משלחנו של יהושפט, ולא
 הזכירו כלל הלשון צי עבחה שמזכר בגמרא, ולא להנס
 שינו הלשון, אלא שבצבית המטבחים כבר נחבאר גם
 בלא"ה שע"כ לא ה"י שם ע"ז כלל ולא ה"י החשש אלא
 משום שחיטת מומר, וזה מתורץ או שהוא לפי שיטת
 רב ענן, או שאין למדין מן הכללות ולא ה"י כולם

מומרים, אבל צבית המטבחים ה"י רק צבר חי ולא
 ה"י מוכשר לאכילה והולכרו ליכנס לביתם ליקח דבר
 המוכשר לאכילה, ולביתו של אחאב ושולחנו לא ר"ו
 ליכנס וליטול איזה דבר ממקום שיש בו ע"ז ר"ל, ולקחו
 רק משולחנו של יהושפט, אבל השחיטה ה"י מצי עבחה
 דאחאב, ונמצא כל דברי חכז"ל וקבלותיהם אמיתים
 שרירים וקיימים צ"י שום סתירה. ומיושב צזה ה"י עב
 החמ"י שממכתו הא"ך למדו מזה שלא לפנות אל
 האלילים להסכל צכס, שא"א לומר הטעם צזה צביל
 חשש נבילה, שזה לא ה"י חשש אף שה"י באמת מצי
 עבחה דאחאב, וע"כ שאין הטעם רק שאין ליכנס לבית
 ע"ז וליהנות משם כלל.

קכב

ומה שהביא רא"י מהפר והעורבים למה דמבואר
 בקרא כיבודה ועוד לקרא, י"ל שהקרא מסיים
 שם ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם וה"י
 אשר תחיתו מהם לשכים צעניכם ולננינים צלדיכם.
 וכחצ הרמז"ן ע"ז שהכוונה לשכים צעניכם כמו כי
 השוחד יעור פקחים, וכן לפני עור לא תתן מכשול,
 על דעת רבותינו יאמר כי ינקרו עיניכם להטעות אחכם
 ולא תראו ולא תבינו, וילמדו אחכם בכל תועבותיהם
 וכו' ואחר שיהיו שכים צעניכם ויעשו אחכם לשוב
 מאחרי יהיו לנינים צלדיכם וכו' ואח"כ ולררו אחכם
 שילחמו צכס ויביאו אחכם במלור, ואני אגלה אחכם
 מפניכם גלות שלימה, כי כאשר דמיתו לעשות להם על
 ידכם שיגלו כולם מן הארץ וכו' כן אעשה לכם ולא
 אשאיר מכם בארץ גם אחד, עכ"ל הק"י.

במצא לפי"ז מבואר בצוף טעמא שלא לבוא לידי
 סמיית עינים שלא להכיר האמת, ומצינו גם
 בלאו דלא ירבה לו נשים ולא יסור לבצו שאמר שלמה
 המע"ה ברוב חכמתו אני ארבה ולא אסור ונענש
 הרבה ע"ז, כמו שאמרו חכז"ל. וא"כ גם צזה יוכל
 להיות חכמים עלומים צעניכם שידרשו טעמא דקרא
 ויאמרו בלצט אנחנו לא נבוא לידי סמיית עינים, כי
 דעתינו ולבינו חזק באמונה ובתורה, וע"כ הביאו רא"י
 ללמוד מהפר והעורבים שאמרו להפר שיה"י מזה קב"ש
 ויפתח את לבכם של ישראל להכיר שה"י הוא האלקים

האלו גדול עונם מנשוא ואין ספק שגגריין אחרים יותר מהמשמשין אללם צדיקה וכדומה, ומוסיפין להם כח, והכתוב הוא צכה"ג שהמה לשכים צעיוכם כמ"ש הרמב"ן ז"ל שצאים לידו סמויות עינים ואינם מכירים את האמת כלל, ולכן אין תימה מה שהאגודה אינם צושים לפרסם לפעמים צעתון שלהם את דברי התינות שהמה מדברים בהנכסח, כי עח עיניהם מראות.

קלא

והנה זה צרור שהמלכות המיונות שצדורינו גרושים צאלפים ורצנות דרגות מאחאז וסיעתו, שהרי מלינו צאלחאז שמסר נפשו על החורה צמסירות נפש נפלא, כמבואר בקרא מלכים כ' ובש"ס סנהדרין דף ק"ב ע"ב שששאל ממנו מלך ארם כספי וזכרו ונשיו וצניו העובדים כל מה שהיו לו הכל רצה למסור לו מפחד המלחמה, ואך כששאל ממנו הס"ת מסר נפשו ליכנס לאותה המלחמה הכזבה שפחד ממונה כ"כ עבור הס"ת, וכן אמרו לו הזקנים וכל העם. וציפ"ח על המדרש רבה ס' שמות פ"ג כתב שלכן שאל צזה לזקנים יען שהיו מסתפק אם מותר למסור להם הס"ת מפני הסכנה ואמרו לו שכיון שמכיון לצזותו ולהשכיחו לא תחבה ולא תשמע אליו וקבל את דבריכם, ואין לך מס"ג גדול עבור החורה יותר מזה שעשה אחאז. וכן אנו רואים צסוגיא זו שלולא העטם דשעינת מומר לע"ז אסורה לא היו שום חשש לאכול מסעודתו ולא נחשד כלל על שום ענין של כשרות, זולת עון הע"ז, וע"כ שצכל שאר הענינים היו שומר תורה ומצות.

ועכ"פ זה צרור שהיו מאמיני צהשי"ת וצחורתו הק' וצעצדיו הציואים אמונה גמורה ושמר תורה ומצוות צחכלית, זולת עון ע"ז דחקוף לוי יצרי כמ"ש רש"י ז"ל, וקראו לוי כופר יען שע"ז צלצד הוא ענין של כפירה, גם צמנשה מתחלה קראו אותה חז"ל צצרינו ואיתחזי לוי צחלמי' והתרעם ע"ז, וכשאל מאחר דחכימתו כולי האי מאי עעמא פלחיתו לעכו"ם, אל אי הות התם הות נקיטנא צשיפולי גלימא ורהעת אצתראי, ופירש"י מפני יצר העכו"ם שהיו שולט אז, וע"כ קראו אותה אח"כ רבינו וצודאי שאלו היו כופר

כמו שהיו אח"כ ואין צזה חשש סמויות עינים, אלל אדרבא, אעפ"כ לא היו צרלונו לילך לע"ז. וגם מהעורבים שלא רצו כלום מצית שיש צו ע"ז עבור הלידיק, כמו שאמר שם צמדדש, אף שהלידיק לא ידע מזה, וגם שכל הענין היו דרך גם שליחות מהקצ"ה ושלוחי מלוא אינם חזקין, צפרע שליחות כזאת מאת הקצ"ה שאין צזה חשש סמויות עינים, גם אין מדברים שם עם העורבים להעעותם, ואין חשש אלל צצציל שהכניסה והלקיחה צצתיסה של אלו הוא פגם גדול ונורה אף צמקום שאין חשש העיית הלב, ולמדנו מהם פירושה דקרא עד כמה שאריך להתרחק מהם צכל חופן ואופן, אף צלי חשש העיית לב, אלל שהכ"י הוסיף עוד שגם זה יהיו עי"ז שיחששו עיניהם שלא להכיר האמת להציה ח"ו את כל הרעה ר"ל.

קל

תמצית הדבר דאף לפי מה שכתבתי שאין למדין מן הכללות, עכ"פ עפ"י רוב צודאי הוא כן שהמשמשין אלל רשעים ונשים כמותם, כי הכתוב הוא כל משרתיו רשעים, ואמרו חז"ל שזה קאי גם על הצוזחין אללם אף שאין צמנשה הזביחה שום חשש ע"ז שע"כ השחיטה היתה כשרה אף ליהושפט המלך ולחלי' הציוא, וע"כ שאך עי"ז שמשמשין אללם גרורין אחרים, ומבואר צצצרי הרמ"ע ז"ל שאין הפיו צמה שאה"כ כל משרתיו רשעים שזקקים רק רשעים למשרתים, שהיו כתב צצ"י העטם צצציל דגריר אצתרי' כעוב כחוטא, א"כ כתב דאף שהיו עוב מקודם, ע"י שמשמש אללו גריר אצתרי' ונעשה אח"כ כמותו. ולצית שיש צו ע"ז אמרו חז"ל ללמוד מהעורבים שלא רצו ליכנס כלל לציתו של אחאז וליעול משם דבר עבור הלידיק, אף שצזה לא היו העטם דגריר אצתרי', כי הוא צעטם איסור חמור כאשר למדו חז"ל מזה שלא לפנות ולהסתכל בהם, וק"ו צ"צ של ק"ו לצית שהוא מקום מושב המינים והאפיקורסים שמחוקקים שמה חוקים של מיונות וכפירה ר"ל שזה ודאי גרע הרבה יותר מצית שיש צו ע"ז, שהיוצבים אחס עמם צמחיתאם צמושצ הלאים ונצצעין להם לעמוד על המשמר של חוקותיהם ויוצבים שמה צאימת המלכות שלא יאצדו החועלת המגיע להם משולחנם של מלכים

מנשה העמיד ללם צהיכל דהיינו שהי' לו מחשבה זרה
בחמלע התפלה, אלא שבדלחי הי' גם ע"ז ממש כמו
שמוכרה עכ"פ לפי דברי הכתובים וחז"ל.

אב"ל מה שהבאתי ממסירת נפש של אחאז על החורה
הק' וקיום כל דברי החורה ודברי נציחי הי' זה
ודחי הוא צבור, ומצוהר צפי' כמו שהבאתי. ועי'
בכחרי מאמר ד' סי' כ"ג שמדבר ממלכי ישראל שעבדו
ע"ז וכתב שם עד שמנשה וכו' שלא הי' בישראל
מכשירים כמותם לא ראו לעצוב תורת ישראל אבל
היתה להם תאוה לתוספת חובלת מנלחון וברכת הממון
בכחות ההם אשר היו אללם מנוסים וכו', ואלו הי'
להם היום הפרסום ההוא היית רואה אותנו ואתהם
היום נפתים להם, עכ"ל. והרי שלא ראו לעצוב תורת
ישראל אלא שלא יכלו לעמוד בנסיון בחטא ע"ז עבור
שהי' מנוסה אללם השפעת טובה וברכה מהע"ז ר"ל.
ואם כן האיד אפשר לדמות זה למלכות המיוות
שבדורותינו שגל הכלל כולו ילאו בלי תורה ואמונה
כלל וכלל לא, ולא היתה עת לרה כזאת לישראל מיום
שקבלו את התורה"ק. ובעבור גדול כח הסע"א שרוב
העם נמשכין אחריהם. גם אין שמין על לב הפחד
והבהלה מהסכנה העצומה שהעידה התורה"ק על מצב
כזה באה"ק שהכופרים בתורה"ק חזו להם משאת
שוא ומדוחים, ואי אפשר להאריך כ"כ בהצליהם כי
אין קץ לדברי רות, והמסיתים ומדיחים נותנים מרגוע
לרוח בני ישראל התמימים שכזה הי' גם צימי אחאז,
וכבר נחצאר כי לריך לומר אלף פעמים להבדיל בין
המיינים האלה לאחאז וסייעתו.

אמנם גם לדבריהם שמדמין אותם לאחאז הכל יפאח
פיהם, כי פוק חזי מה עלתה צי' כי כל
החורבן הי' מחטא הע"ז הנמשך מירבעם ואחאז
ושארי המלכים להשריש הע"ז בישראל אלא שהקב"ה
האריך אפו כמו שהוא בתורה הק' ונושנתם כמנין
ונושנתם אלא שהקדים שתי שנים כמו שאמרו חז"ל,
ומאחאז וכל ביתו וכל יולאי חלליו לא נשאר שריד
ופליע, והקב"ה נתן ליהוא וצניו מלוכה לר' דורות
בעבור שעשה זאת לאחד כל גזע אחאז בלי השאיר
לו שריד ופליע כמצוהר בקרא, א"כ תהומין של הכל
הוא לדמות לאחאז וכי ח"ו רוצין בחורבן חדש חלילה

בכל החורה כולה ומין גמור היתה תורתו סס המות
כמ"ש חז"ל ולא הי' לו דין ישראל כלל ובדלחי לא
היו קוראין אותו חז"ל רצי או אפילו חבר, גם לא
הי' זוכה לידע אחר מיתתו באיזה לשון מדברים ממנו
החכמים בבית המדרש, אם קוראין אותו רצי או
חבר, וע"כ שהי' אדם גדול זולת עון הע"ז שאמר
גם להתנאים הקדושים שאלו היו אז צעת ההוא היו
ח"ו ג"כ נתפסים. ומה שאמרו בכתובים ובדברי חז"ל
לשונות וציעוויים חריפים עליהם כ"כ, הוא שבביל שגון
ע"ז שהטאו והבטיאו את הרצים צו חמור מאוד,
אעפ"כ א"א לידע על צורי' הכוונה בלשונותיהם
העמוקים צענינים כאלו, ולאחזנו חסרי הבנה צזה.

ואמר הכחוצ צצני עלי אשר ישכבון את הנשים
ופירשו שלא הי' חטאם אלא מה ששהו את
קניניהם, ולפי השגחתו אין צזה לא מיני' ולא מקצתי'
מאותו החטא המגונה שיקרא עליהם בלשון הכתוב,
אלא שבשורשם הוא קצת מעין זה, לכן אמרו באותו
הלשון. ואף שאין מקרא יולא מידי פשוטו, מ"מ ל"ל
שדרך המקראות לדבר כן. ומלינו כן הרבה פעמים.
ובראובן ראש שבטי ישראל אמר עליו הכתוב וישכב,
אף שאמרו כל האומר ראובן חטא חינו אלא עוטה,
אלא שכלל וכו'. ועל שלמה המלך ע"ה אמרו בכתובים
ובדברי חז"ל דברים חריפים מאוד ובקשו למנותו
כמצוהר צפי' חלק, אף שרוב קדושתו נורא הוא עד מאד
זכה להתגלות הכוונה בציר השירים שהוא קודש
קדשים יותר מהתגלות של כל הכנזאים, שמיום שנחנה
חורה לישראל לא היה העולם כדאי כאותו היום שניתן
שיר השירים כמ"ש חז"ל, ולמדו חז"ל הרבה הלכות
ודינים מתורתן של הכתובים שאמר שלמה המע"ה,
כי הי' עמו וכל דבריו תורה ונבואה אמיתית,
וצמה שהי' פגם קצת יש צזה פעמים וענינים גבוהים
אין לנו עסק בנסתרות, צפרע צענינים גבוהים כמו
אלו הסתר בחוך הסתר, אין מקומו לדבר פה מזה.
עכ"פ אין אנו מציינים לשון החורה וחז"ל צעונות
הראשונים שבזמן הכנזאים, ואף שבדלחי אחאז ומנשה
חטאו הרבה צעון ע"ז והבטיאו את הרצים, עכ"ז לא
נוכל לידע הגבול מלשונות החורה וחז"ל העמוקים
עד היכן הדברים מניעים בכוונת לשונם שאין אנו
מציינים. והקדוש מראזאל ל"ל אמר על מה שאמרו

בלסטינות שלא כדת של תורה לא היו להם דין מלך וא"כ כש"כ במלכות המינוח הזו שזדאחי הוא נגד התוכ"ק באיסורים חמורים ונוראים שאין להם דין מלוכה כלל ומה ראוי מאחאב. ובמלכי עכו"ם שלא קצלו את החורה יש להם דינים אחרים, אבל מלכי ישראל משועבדים לתורה וכל מה שאינו עפ"י התורה הכל בעל ומצוטל כעפרא דארעא.

אמנם גם באחאב שהיו לו דין מלך עפ"י הלכה, ביאר ברלב"ג מלכים א' כ"ב שחשב שם התועלת המגיע משם, וכתב התועלת העשרים וששה ח"ל: להודיע שראוי לכל אדם לחלק כבוד למלכות, הלא תראה כי אל"י עם עולם מעלתו בנבואה שגם את מחניו לרוץ לפני אחאב, ואמנם חלק לו כבוד עתה לא קודם זה, כי ידמה שגם הוא סר אז מאחרי הבעלים והאמון בהש"ת, ולזה הסכים לאלי בהריגת נביאי הבעל, אך קודם זה שהיו בתכלית הרע לא חלק לו כבוד. וכן לא חלק לו כבוד כשחטא בדבר נבואה עכ"ל. ומצואר מה שגם אחאב שנתמנה כהלכה והיו לו דין מלך לעפ"י"כ לא חלק לו כבוד אלא צעת ששז בהשועה והסכים להריגת נביאי הבעל, לא זולת, וא"כ כש"כ צאלו שאין להם דין מלוכה כלל, ומעצורין על הדת ומשפיעין מינות וכפירה על כל העולם כולו, שחלילה לחלק כבוד לע"ז ומינות ר"ל. שוב העיר אותי ח"א מלשון התוספתא סוף פ"ז דע"ז ח"ל: כשם שזרק אבן למרקולים עובד ע"ז כך כל המכבד רשע כרוי זה כעובד ע"ז, עכ"ל, והוא כש"כ בכה"ג כמוצן.

שוב ראיתי מצואר בהדיא בדברי חזו"ל צפי משפטים צ"ש עה"כ ונשיא בעמך לא חאור אי נשיא כאחאב וחזיריו ח"ל בעמך לא אמרתי אלא בזמן שהן נוהגין כמנהג עמך, וא"כ מצואר בהדיא שאם נוכח כאחאב וחזיריו אף שהוא מלך מיטעו בכחוב מאזכרת לא תאור ומכש"כ שאין לכבדו, וע"כ לומר כפירושו של הרלב"ג שלא חלק אלי כבוד לאחאב אלא צעת ששז בהשועה והסכים להריגת נביאי הבעל. ועיי' תומים סי' י"ז ס"ק ג' צמ"ש על קושיית החוס' בסנהדרין אך אמר שמעון בן שטח ליגאי מלכא עמוד הא כבוד המלך הוי כמו כבוד ת"ת, ולדעת רש"י בצרכות פ' מ"ש דיגאי המלך שהיו

כמו שהיו ע"י אחאב, אלא שהכופרים בתוכ"ק אינם חושבים שהחורבן תלוי בציונות, כמצואר הרבה פעמים אין מספר אלא חולים הכל בחרצ ובזרוע צרה. השו"ת ילינו מהם ומהמונם.

קלב

ומה שאומרים המסיתים שצריך לחלק כבוד גם למלכות המינוח כמו שמנינו צאלי דכתיב וישנם מחניו וירץ לפני אחאב, ואמרו מכאן שחולקין כבוד למלכות, גם זה הבל. כי אחאב היו לו דין מלך עפ"י הלכה שנתמנה ע"י נביא אלא שנתקלקל אח"כ ע"י שנשא איצבל אשתו, ומחמת שכיבד את החורה האריכו לו המלוכה עוד כ"ב שנים, אבל מלוכה שנעשית שלא כדיון נגד החורה בקי אין לה דין מלוכה כלל לשום דבר. ועיי' בגמרא צבא בתרא דף ד' ע"א בהורדום המלך שאמר לבצא בן צוטא נלטי' מר, ח"ל גם צמדעך מלך אל תקלל, ח"ל האי לאו מלך הוא, ולא יהא אלא נשיא וכתיב ונשיא בעמך לא תאור, ח"ל צעושה מעשה עמך והאי לאו עושה מעשה עמך הוא, ח"ל מסתפינא מינייה. והרי שאף שהיו מלך אדיר מכל מקום כיון שעפ"י החורה לא היו ראוי למלוכה כיון שהיו עבד לא היו לו דין מלך ולא דין נשיא כיון שאינו עושה מעשה עמך, ובצא בן צוטא הסכים ע"ז שלא השיב כלום אלא העעם דמיסתפינא. שוב ראיתי בהפלאה בכחוצות שמצואר ג"כ ראוי ז.

קלג

ומצואר עוד בירושלמי מס' הוריות פ"ג הל' ב' צדן מלך שמתכפר צעשיר, ובלחוד עד יהוא בן נמשו, ומאי עעמא בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל מכאן ואילך בליסעייא היו נועלין אותה, ופי' הפ"מ עד דורות של יהוא שמלכו אחריו וכו' יש להם דין מלך אבל לאחר דורות של מלך יהוא בלסעיות היו נועלין אותה ולא היו להם דין מלך, ומה עעס, כלומר דאעפ"י שגם יהוא הרג את יורס ומלך תחתיו, שאני התם שעפ"י הדיבור היו. ומצואר צבא אחאב וכל המלכים שאח"כ עד אחר זרעו של יהוא היו להם דין מלך, יען שנתמנו כדת ע"י הנביאים, אבל אח"כ שנטלו

זימני שב"ש ה' זה ינאי מלכא הכוזב בקידושין דה' זדוקי א"כ לא שייך בכאן כבוד המלך דקיי"ל נשוא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך זה זדוקי מ"ה אין כאן חלוקת כבוד ולק"מ עכ"ל. והרי שפשוט בעיניו דלא שייך כבוד מלכות אס אינו עושה מעשה עמך.

דכתיב ושיניהם לצדם בשדה, מלמד ששקולים הם בצדקותם ובזכותם מכל ישראל. והרי שהשוא אותו לאחי השילוני גם בצדקות ובזכויות יותר מכל ישראל. ובגמרא סנהדרין שם שאמר הקב"ה לירבעם חזור בך ואני ואתה וכן ישי נטייל בגן עדן, הגם שהמאמר הזה הוא תמוה לכאורה, אין מקומו פה לצארו, אבל עכ"פ זה ודאי אנו רואין בזה שהקב"ה דיבר עמו, ואין זה אלא בנבואה, א"כ ה' נביא. ואפילו אס תאמר שה' אמר לו זה ע"י שליח שה' נביא אבל מ"מ ע"כ ה' אדם גדול בתכלית שה' לו הבעטה זו מהקב"ה שאס יחזור בו ועיול עמו בג"ע עם בן ישי אלא שבן ישי בראש, אבל עכ"פ הבעטה להיות במדריגה אחר בן ישי לטייל עם הקב"ה בגן עדן והוא הבעטה נפלאה כידוע ליו"ת, ח"ל האורחיה"ק ריש פ' בחקוטי על אומרים ז"ל שאמר הקב"ה לירבעם חזור בך ואני ואתה וכן ישי נטייל בג"ע אמרו המקובלים כי עיול זה הוא הדרגת שיטשוע שאין למעלה ממנו אשרי אנוש וכה לו עכ"ל. והזיין בזה רוב גדולתו, אלא שבשביל שסוף כל סוף גרס לכל ישראל עון הע"ז ה' חטא הרבים תלוי בו, אף שהוא בעלמו ה' מאמין בהשי"ת בכל אופן ואופן מ"מ ע"י חטא הרבים שגרס אח"כ הגיע אליו כל הנאמר עליו בכתובים ובדברי חכז"ל. אבל לביישו אז צרבים בחייו לעשותו עובד ע"ז ה' אז בזה חטא כי עדיין הקב"ה ה' מחכה לו לחשובה שאס ישוב יהי' במעלה עליונה יותר מכל ישראל לטייל בג"ע עם בן ישי ביהוה. והעיקר כי דין מלכות בודאי ה' לו עפ"י התורה וצריך לחלוק כבוד למלכות. וא"כ פשיטא שאין לדמות כלל אותו מלכות המינות שהוא נגד החובה"ק לגמרי ואינו כלל עפ"י התורה לא מני ולא מקלחתו, אלא כולו מינות וכפירה והפרת הדת באופן נורא שכל המחפין עליהם בעענות שוא והכל הן המה העוזבי תורה יחללו רשע כאשר יתבאר עוד להלן.

קלה

וגודע למשגב כי המה מיוסדים גם על שאר העצירות כולם שהם ציבור ואל יעבור, ג"ע ושפ"ד, וכבר נדפס מגדולי ארץ ישראל על גיוס הבנות שהוא ציבור ואל יעבור בשביל שראו בזה שהוא ג"ע, אבל

זימני שב"ש ה' זה ינאי מלכא הכוזב בקידושין דה' זדוקי א"כ לא שייך בכאן כבוד המלך דקיי"ל נשוא בעמך לא תאור בעושה מעשה עמך זה זדוקי מ"ה אין כאן חלוקת כבוד ולק"מ עכ"ל. והרי שפשוט בעיניו דלא שייך כבוד מלכות אס אינו עושה מעשה עמך.

קלד

ובמה שמיניו צירושלמי יבמות פט"ז ה"ג דלחד מאן דאמר נענש אבי על שחישד את ירבעם צרבים ה"ד ואתם המון רב ועמכם עגלי הזהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים, ופ"י הק"ע בשביל שצוה אותו צרבים והו"ל לנהוג כבוד במלכות, גם זה ברור שה' לירבעם דין מלכות עפ"י התורה כמבואר צירושלמי הוריות שהבאתי שעד אחר יבוא וצניו ה' לכולם דין מלכות וצפרט צירבעם מבואר בקרא מלכים י"א שהתבצח אחי השילוני בשם ה' אלקי ישראל לתת לו המלוכה וה' מלך כדן עפ"י ה'. גם באומרו שירבעם עשה עגלי הזהב לאלהים הפריז על המדה כאשר ביאר שם הרד"ק במלכים י"ב שלא ה' כוונת ירבעם כלל לענין אלהות שהיא ע"ז ר"ל, אלא ה' כוונתו לשם השם להמשיך עליהם השפעה מן השמים, אלא שהחטא ה' שהעם עשו אח"כ את העגלים לאלהים ונמשך מה עון הע"ז שה' בכלל ישראל בכל הדורות, וע"כ ה' גדול עונו מנשוא שעשה דבר שהביא את כל ישראל לע"ז ר"ל, אבל הוא בעלמו לא נחבין לזה.

ובאמת שירבעם לולא אותו החטא שטעה בו ה' אדם גדול מאוד, כמבואר בגמרא סנהדרין דף ק"ב ע"א מה שלמה חדשה אין בו שום דופי אף תורתו של ירבעם לא ה' בו שום דופי, ובתבו בזה שבודאי למד תורה לשמה שאילו ה' שלא לשמה אין לך דופי יותר מזה. עוד דרשו שם בגמרא עה"כ וימלא אותו אחי השילוני וגו' ושיניהם לצדם בשדה, אר"י א"ר שכל תלמידי חכמים דומין לפניהם כעשבי השדה, ואיכא דאמר שכל טעמי תורה מגולין להם בשדה, והרי שהשוא אותו לאחי השילוני בענין כח התורה. ובזו"ח כתב עוד יותר מזה שכתב במדרש בעולם דף ל"ד (דפוס מוונקאטש) ח"ל: דחקן מאי

הם אינם שומעין בקול מורים וממלאין את הגיוס שלהם בעריות ר"ל. ואף במלחמת מלחמה שהוא בצרייתא במ"ס סוטה וברמב"ם פ"ז מהל' מלכים שהכל יולאין אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה כחז שם הרדב"ז בביאורו על הרמב"ם שאין הנשים יולאות במלחמה, אלא צמה שאמר כלה מחופתה הכי קאמר כיון שחתן יולא מחדרו כלה יולאת מחופתה שאינה נוהגת ימי חופה. ואפשר דמלחמת מלחמה הנשים היו מספקות מים ומזון לבעליהן, עכ"ל. והפ"י הראשון שכתב נראה לפענ"ד מדוקדק בלשון, דלכא"י למה חלקן בשמים לומר חתן מחדרו וכלה מחופתה, ולא כלל אותם ביחד לומר חתן וכלה מחדרם או חתן וכלה מחופתם, כיון שהוא ענין א', אלא ודאי הא כדליתא והא כדליתא שהחתן יולא מחדרו למלחמה, אבל הכלה אינה יולאת אלא מחופתה לא מחדרה למלחמה, וקמ"ל צה דאף שע"י יולאת החתן למלחמה מתבעל ימי החופה של הכלה אין משגיחין צה. גם לפי פ"י השני של הרדב"ז שמשפיק מים ומזון לבעליהן אין זה אלא לבעליהן אבל לצוא בין הנשים צפרע עם כלי זין אין היתר אף במלחמת מלחמה. וכחז הרדב"ז ע"י חלף עה"כ לא יהי' כלי גבר על אשה נסמכה צעבור אלא למלחמה וכו' אם היא חלף עם הנשים למלחמה תצוא דרך לדי זנות. וגיוס כזה הוא גם סכנה עצומה לכלל ישראל כאשר העיד הכתוב כי יראה כך ערות דבר ושז מאחריו. ומלך הקדושה אי אפשר ללחם אם מסולקת שכינתו ית' משם זולת ע"י הסט"א שניתן לה כח עלום כדי לפתוח בני אדם ולהביאם לירי נסיון, ואין נלחון זה אלא זמני. וכבשאר לריכין לרחמי שמים מרובים כוודע. גם רוב קיבוליהם המה צערצוציא של ג"ע ממש וכמה חוקים צנכסת שהם ג"ע ממש ואין להאריך צה כי יודע שכל חסיפותיהם ופעולותיהם המה צמערצוצות מגונה, ועל ידם מלאה הארץ זמה ר"ל.

את הצבורה, שעשו ידע שכולך למות צודו החיות וקרוצ הוא שימות צחוי לציו וכו' כי אין חפץ צכסילים רק שיאלו וישתו ויעשו חפסת צעתם ולא יחשו ליום מחר. גם צכיצוש סיני שהתפארו צו שהיו ניסים, לא עלתה צידם אלא מה שהוליו הרבה מישראל להריגה לא עפ"י דעת תורה אלא עפ"י דעת מינים, ושפכו דמים, ונדלדלו חמשים אלפים מישראל חושבי מורים, שהיו יושבים שם שלוים ושקטים וצניוהם גם גצורים אדירים עד אותה המלחמה. גם הרבה רעות ולרות גרמו צזה, אלא שצמלחמה הי' על ישראל צכוכת השומרי חורה ומלות שלוחמים עם הליונות צמס"ג, נסחצב מהמסצב כל הסיצות שהוכרחו להפסיק המלחמה וליסוג אחור מכל מה שלקחו, ועי"ז נשתחק הענין. אבל אלו היו מצלעים זממם לנהל המלחמה הלאה הי' ח"ו סכנה עצומה ומרה לכל ישראל שמה, כאשר אמרו צעמס שהיו ניסים לישראל הנשארים שמה. ובודאי לא סמכו על הכס. והמאמינים צניסים יודעין שאין סומכין על הגם צפרע צמה שנוגע לפק"י של כלל ישראל כל המצואם במלחמה של סכנת נפשות צלי דעת תורה הוא רוצה. אבל הם אינם מאמינים צניסים אלא סמכו על מה שהם מקושרים עם מלכי אדירים צנירוף הרצם חרועם נגד הערציים החלשים, אף שיודעים שהשואאים העומדים צלד הערציים המה הגצורים אשר הכל יראים מהם, אבל דרכם של מופקרים אלה להכניס הכל צככנות עצומות עצור ספק ניצוח של צכוד ושררה וגדולה שהם"מ מייפעם, כאשר הבאתי כעין זה מהרמב"ן. אבל הי' חסד עליון שהוכרחו להפסיק המלחמה וליסוג אחור מכל וכל שצאלה הימים המועטים שהיתה המלחמה חשצו השואאים שלא יערכו ליכנס צקשרי מלחמה, כי יפרעו את מעשיהם ע"י אזהרות צלל מלחמה, וכן הוה, וזאת היתה סיבת ההצלה של הנשארים צישראל. והם"מ עשה זה צצורה של ניסים למלחמת המינים שלא כדת של תורה כדי לפתוח ולמשוך את לצ העם אחר דרכי המינים והכופרים ר"ל. הכי קרא זה צסם כיצוש סיני אף שלא כצשו מאומה, אבל הם כוצשים צכל עת וצכל רגע את כל הניתן לנו מסיני, לעקור ח"ו כל החורה והכלכה המסורה לנו מסיני, וע"י המחזיקים צידם נמסרין כל ישראל צידי המופקרין ומפקרין את מייחסם של כל ישראל צגוף וצנפש לסכנות עצומות ח"ו.

גם צשפ"ד ידיהם דמים מלאו, וכן המה הסיבה להשצר הנורה של הריגת ששה מליונים מישראל, וגם מאז ועד עתה נהרגו הרבה רצבות מישראל צגלל הרעיון העממא הזה של הקמת מדינה צחרצ וצצורע צשר ערם שהגיע הזמן מהקצ"ב והמה מופקרין ומפקרין את כלל ישראל צעצור הביאות והשררה שלהם, כמ"ש הרמב"ן צפרשת חולדות עה"כ ויצו עשוי

קלו

ונפלאות לישראל, הן המה המפיעים כח המינות
 בישראל כי יורד לחדרי צפון השומעים שהקצ"ה עושה
 נסים והשועה בישראל ע"י מעשיהם של מפירי הדת
 ר"ל, ושוב באים אח"כ למסקנה כי שוא עבוד אלוקים,
 ורצונו בחוש בהרבה אנשים שהיו כשרים בישראל חלא
 שסיפורי הנסים של הציונים משך לבם לציונות ונפלו
 ברשעים עד שע"י יצאו אח"כ לתרבות רעה, וזה נחזר
 במעשים בכל יום שא"ל להכחישם. ואמרו חכ"ל
 הקורא הלל בכל יום הרי זה מחרף ומגדף, דאף
 שאומר הלל לשבח ית"ש ולנסיו המצוארים שם בקראי,
 מכל מקום אם אומרו בזמן שלא נצטוו על כך מפי
 החכמים מביא לידי חירוף וגידוף. והרבה גרוע מזה
 מאוד המספרים הילולים למה שנעשה ע"י הציונים
 ונמשכין צור לצרות בני ישראל לחשוב כי טוב צעונו
 ה' מעשה הציונים המפירין ועוקרין דתוה"ק כי עושה
 נסים על ידיהם, ועליהם אמר הנביא במלאכי ב' י"ז
 הוגעתם ה' בדרכים ואמרתם כמה הוגענו באמרתם
 כל עושה רע טוב צעונו ה' וזהם הוא חפץ או אי'
 אלוקי המשפט. והנה לא שמענו כזאת עד עכשיו
 בדורינו, כי האפיקורסים שמלפנים היו אומרים לית
 דין ולית דיין, אבל מי אמר כל עושה רע טוב צעונו
 ה' וזהם הוא חפץ עד עכשיו בדורינו התלבש השטן
 בצורה זו ע"י הדתים הנגדרים אחר הציונים ודורשין
 לפני העם ממעשה הכופרים ר"ל שהשיגו גדולות
 ונפלאות מאת השי"ת נסי נסים. ועל הדרשנים האלה
 נוח הנביא הוגעתם ד' בדרכים. ואמר הכתוב אח"כ
 הנני שולח מלאכי וגו' ופחאום יבוא אל היכלו וגו',
 שזה קאי על ביאת אלי' ומשיח, שאז יתגלה האמת.

ובגמרא בינה דף כ"ה ע"ב אלמלא ניתנה תורה
 לישראל אין כל אומה ולשון יכולין לעמוד
 בפניהם, והיונו דאמר רשב"ל ג' עזין הן, ישראל
 באומות, כלב בחיות וכו'. וכחז המהרש"א שם דעזותן
 דקאמר לאו היינו גבורה חלא לעמוד על דבריהם ולא
 ישונו מפני כל, ודומיהן דהני כלב לאו גבורה קאמר
 דכמה חיות ועופות גבורים יותר מהם, חלא עזותן הוא
 שלא ישונו מפני כל ומעיון פניהם, עכ"ל. וא"כ
 שלטון ישראל בלי תורה יש לו אותו העזות שאמרו
 חכ"ל על ישראל כשהוא בלי תורה כפי המהרש"א
 שהוא דומה לכלב שאין כל אומה ולשון יכולין לעמוד
 בפניהם שמעיון צפני כל, וזה סכנה עלומה ונוראה
 לכלל ישראל, ה' ירחם. אבל עכ"פ אלמלי היו לכל
 הפחות השומרי תורה ומלות שב ישראל מגידן האמת
 על הצרה הנוראה הזאת של מלכות ישראל בלי תורה,
 ה' להם קצת צושה מהידועה שהלק גדול מ ישראל
 שומעין לקול תורה. גם אומות העולם עפ"י רוב
 נותנים חשיבות לשומרי תורה ומלות, והי' ע"י הרבה
 פעמים נסוגין אחר מגדל עזותן, אבל מחמת
 שצטוו"ר הרבה שומרי תורה ומלות מחפין עליהם
 ונותנין להם חיזוק באופנים שונים ע"י עזותן כפולה
 ומכופלת, שצפנים מעיון פניהם כלפי שומרי תורה
 ומלות בעזות וגסות ורומסין אותן בכל אופן ואופן
 כי השלטון הוא בידם, והמה רוצה דעלמא שעפ"י דרך
 העצב א"א שלא יעמדו המה בראש. ולעומת הצושה
 שמצחין אומרים ידינו רמה שגם כח התורה אתנו כי
 נגדרים אחריהם גם שומרי תורה. ובדרך נחות של
 שחוק מכאיב אמרתי כמה שנתקשו החוס' במגילה
 דף כ"א ע"א ד"ה אלמלא, שיש אלמלא שרואה לומר
 אלו לא, ויש אלמלא שרואה לומר אלו ה', וקשה, וע"ש
 מה שמחלק בשם ר"ת. אבל בכאן צעוה"ר נתקיים
 האלמלא על שני האופנים, שיש להם העזות של אלו
 לא ה' תורה לישראל, גם יש להם עזות יתירה ע"י
 שניתן תורה ומלות לישראל, ויש גם שומרי תורה
 שמחזיקים עמהם, וע"י עזותן כפולה ומכופלת באופן
 נורא מאוד, ה' ירחם.

ובגמרא עבודה זרה דף י"ה כששאלו לרבי עקיבא
 על העבודה זרה דחזיין גברי דאזלי כי מתצרי
 ואחי כי מלמדי, והשיב להם דמיתרמי ככה דאזלי לע"ז
 בשעה שהגיע זמנם ללאת כמ"ש חלילים רעים ונאמנים
 רעים בשליחותם ונאמנים בשבעתן. ושוב כששאלו שם
 בגמרא על מה דמתחזי בחלמא שחטו לי גברא ואייתי
 מיטרא, השיב להם שהחליקן בדברים כדי לעוררן
 מן העולם כמ"ש בא לעמא פוחחין לו. והנה גם בחלמא
 ידעו מזה דבא לעמא פוחחין לו ולכן נעשה גם נסים
 ע"י כחות העומאה, ולמה נדחק בחלמא להשיב שניחא
 דחיקא דמיתרמי ככה. חלא דכל מה דאפשר להלביש

ובל אותם המגידים ומספרים שנעשה ע"י פעולות
 המסיתים והמדיחים למינות ולכפירה נסים

הנסיס של העיז בהלכה עבטית עדיף טפי, שלא להמשיך הלצנות, אלא כיון ששאל אחי"כ על מעשים שהמה צודאי נסים, הגיד לו האמת דבא לעמא פוחחין לו. ואלה הדרשנים המחנפים לליונים לעשות מדמיונות שוא והבל שלהם נסים ונפלאות, הן המה המרחיבים פתחי עומאה שלהם לפתוח פתח רחב לכל הבא לעמא, וחיזו מציאים סכנה לכלל ישראל.

קלו

ובלאו הכי עמס המלוכה שלוקחין ישראל קודם הזמן הוא סכנה עצומה לכלל ישראל כמבואר בעיקודה פרשא וישלה שער ששע ונערים עה"כ נסעה ונלכה וגו' שאין ספק שסוף הסיפור הזה מוכיח עד אחרית הימים, והוא כשא"ל נסעה ונלכה ואלכה לנגדך הראה מדבריו שהי אפשר שיבי ענינם על מצב שזה או קרוב אליו, ויעקב אע"ה אמר בחשבונו אם ידפקום יום א' למחר את הקץ ערם יחפץ ומתו כל הלאן. והרי שגם עשו עצמו רצה לחלוק כבוד ליעקב אע"ה שיבי לו מלוכה ערם הקץ שזה אליו, אבל יעקב אע"ה אמר שצמחירת יום א' ערם הקץ הכל בסכנה, ודחה זה מלקבלו. ועכשיו בעוב"ר ששרו של עשיו הוא הס"מ נתן מתנה זו להמינים והאפיקורסים שיתפשט כח המינות בעולם, הכל מקבלין אותו באהבה. והאומרים שיש צמלכות המינים הללה נפשות, כופרים בתוב"ק שהעידה כמ"פ הדיסף.

קלה

ומבואר בתנוד"א א"ר סי' ע' באותה שעה הראוה לדבורה (ופירשו המפרשים צרו"ק) צמה הקצ"ב מושיע את ישראל מצין העכו"ם, צננים שהם משכימין ומעריצין לציבה"י ולציבה"ד ועוסקין בדברי חורב כל יום תמיד וכו' ומה נשתנית יעל אשת חצר הקני מכל הנשים שצאה חשועה גדולה לישראל על ידה וכו', כך אמרו חכמים יעל אשה כשרה היתה ועשתה רצון בעלה יעו"ש שהאריך שא"א לבוא חשועה לישראל אלא על ידי זכאין שיש להם זכות התורה

ומנות, וכן הוא צממה מדרשים. ומה שצאה ישועה לישראל ע"י ירבעם בן יהואש אף שלא סר מחטאת ירבעם, הרצה טעמים בדבר, ראשית מבואר בקרא מלכים ב' י' פסוק ל' ויאמר ה' אל יהוא יען אשר העיבות לעשות הישר צעונו ככל אשר בלצני עשית לבית אחאב בני רבעים ישצו לך על כסא ישראל, ודרשו מפסוק זה בגמרא סנהדרין דף ק"ב ע"א דיהוא לדיקא רצה הוי, ומה שלא סר מחטאת ירבעם פלוגי שם בגמרא מאי גרמא לי, דאצני אמר בשביל שצריח כרותה לשפתים, ורצה אמר יען שחוטמו של אחי השילוני ראה ועשה. וכתב שם הרד"ק בפסוק הנ"ל בני רבעים כמו בני רבעים יהואחו ויהואש ירבעם זכרי', ואמרו בזכות שהשחית בית אחאב שמלכו ד' דורות מלכו מצניו ד' דורות ויהוא צער הבעל ולא צער העגלים כי אותם נעשו לשם ה', ואעפ"כ היי חטא גדול, יעו"ש. ומבואר בזה דאף שהאשימם הכחוב ליהוא וצניו הד' דורות שגם ירבעם בן יהואש הוא צחובס בחטאת ירבעם, שגם זה נקרא ע"י, מ"מ היי זכותם רב צמה שלא היי צנייהם העיז של אחאב. ואמרו בגמרא סנהדרין דף ק"ב קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם, ומפני מה תלה הכחוב בירבעם, מפני שהיי תחלה לקלקלה, ופירש"י ז"ל שהיי מלך ראשון שהקדוה את חבשילו. וכבר נתבאר שגם אחאב היי שומר תורה ומנות צמס"ג ממש, זולה אותו העון של עיז דחקיק לי יארי עובא, כמו שפירש"י ז"ל. ומכש"כ בחטאת ירבעם שהיי צו מקום לעשות. ועכ"פ זכות גדול היי ליהוא מה שעשה כמו שנלעוה מפי הנביא והרג את כל גזע אחאב ולא השאיר לו שריד ופליע שע"י אותו הזכות הוצעה מפי הנביא צמס ב' שיבי לו אלו הד' דורות מלכים על ישראל, כמבואר במלכים ב' ע'. ואף שלא סר מחטאת ירבעם, מ"מ אמרו עליו בגמרא לדיקא רצה הוב, כמו שהבאחי לעיל, וא"כ אלו הד' דורות של יהוא אשר גם ירבעם בן יואש הוא צחובס אף שהיי רע צעונו ה' מה שלא סרו מחטאת ירבעם והיי זה טעות גדול צנייהם, מ"מ היי להם גם זכותים מרובים והרצה תורה ומנות ומסרו נפשם על התורה"ק.

גם מבואר בקרא העעם שצאה אז ישועה ע"י ירבעם בן יהואש כדכתיב במלכים ב' י"ד פסוק כ"ז

קלמ

וכבר הבאתי מה שמבואר בגמרא על בן כוזיבא שחכמים קטלוהו, ובין אם יהי הפי כפשוטו כמ"ש הכ"מ והלח"מ שחז"ל קטלוהו ממש, ומחולקין הש"ס עם המדרש, ובין אם יהי הפי כדעת הארזבנאל והרדב"ז דלא קטלוהו ממש אלא שלדו אותו למיתה, ועי"ז נהרג ע"י האומות, ואין צוה פלוגתא, עכ"פ לכו"ע לפי דברי הש"ס נהרג ע"י החכמים. וכתב הארזבנאל בספרו ישועות משיחו פרק רביעי שסיפור בן כוזיבא הוא קלר אלליו מאוד ולא תמלא ממנו כי אם מעט מזעיר בתלמוד ובמדרשים, אבל בספרי דברי הימים אשר לרומיים ראה דברים רבים ועלומים במלחמותיו ובגבורת לבו על אויביו ושהוא הלך לאלכסנדריא של מצרים ועשה נקמה גדולה באוכלוסי רומי שהיו שם ונחפשו כל מלכות מצרים וצבל, ואיש לא עמד בפניו, וכל מקום שהי הולך הי שופך דמי האויבים כמים בלי חמלה, וצאו ע"ז בספריהם ספורים גדולים יעיי"ש. וא"כ הי הוא עמוד גדול לישראל נגד האויבים להילם מהם ולעמוד כנגדם, ואח"כ כשנהרג בן כוזיבא הי ר"ל צדיק שנהרגו האויבים הרג רב בישראל יותר ממה שהי בזמן החורבן, כמבואר בגמרא ובמדרשים, ואמרו ז"ל שבאותה שעה נגדעה קקן ישראל ואינו עתיד להחזיר עד שיצא בן דוד כמו שהבאתי למעלה, וא"כ הי הריגת בן כוזיבא סכנה גדולה ועלומה לכלל ישראל שגרם הרג רב ר"ל, וקשה לכאורה למה עשו זה חז"ל להורגו, הלא המה ז"ל ידעו הכל ברות קדשם. וגם בדרך הטבע הי מוצן לדבר ברור שכיון שהוא הי כ"כ אומן לב בגבורים וכ"כ עשה נקמה בשונאי ישראל, שוב אחר מיתחו יש סכנה עלומה מנקמת האויבים, כמו שהי בעוה"ר. ולא בחנם עשו זה חז"ל שהרגוהו. וע"כ שכיון שראו שאינו מלך המשיח, א"כ הי צמלכותו לפני הזמן של ביאת המשיח סכנה גדולה לכלל ישראל, ומי יודע מה הי עוד ח"ו יותר אלו הי מתארך ממלכתו יותר, וע"כ בחרו חז"ל את הרע צמיטו להורגו ולצטל ממלכתו, וראו צוה הלה פורתא. המחצון באמת ויכל לראות מזה עד היכן הדברים מגיעים צמלכות ישראל לפני ביאת המשיח כי נורא הוא.

ולא דיבר הי למחות את שם ישראל מחמת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יהואש, וא"כ מבואר הטעם שאם לא הי מנצח אז את המלחמה הי נמחה ח"ו שם ישראל מחמת השמים. ואי אפשר הי להמליך מלך אחר על ישראל שילחום עבורם, כי היתה הצעתה הנציה על אלו הדי דורות שיהיו מלכים, וא"א שהשתנה הצעתה הנציה. וצפרט שהי מחמת זכות גדול שהי לו כנ"ל. ואעפ"כ מקשה בתנדב"א ח"ר פי י"ז וא"ז פי ז' מה נשתנה ירבעם בן יהואש שבא על ידו ישועה לישראל, אלא מפני שלא קבל לשון הרע על עמום הנציה וכו' וגער והוציא צנויפה את אמלי ואמר לו ח"ו לא דבר הנציה אותה הצוה, ואם נתנצח כך לא מעלמו הוא מתנצח כך אלא מן השמים הוא מתנצח, וסוים ע"ז צה"ז פי ה"ל מכאן אמרו חכמים מגלגלין זכות על ידי זכאי וחוב על ידי חייב.

ואם כן אלה הרשעים שהמה כופרים גמורים ר"ל בהש"ת ובחורתו הקדושה ובדברי הנביאים ועוד יותר מזה שהמה מסיתים ומדיחים ומעבירים על הדת באופן נורא אשר כמוהו לא נהיתה, ועי"י הלאחוס עושים שמדיות מרובות בישראל, הא"ך אפשר שתצוה ישועה לישראל על ידם נגד הנצוה שהראה הקצ"ה לדבורה הנצוה שהישועה לישראל מצין העכו"ם הוא רק ע"י העוסקין בתורה ומצות בכל יום תמיד. והמאמין בהש"ת ובחורתו הקדושה בשום אופן לא יוכל להאמין כי צא ישועה לישראל על ידם, כי זה הי כפירה בתוכ"ק ובנביאים ובדברי חכמים. וצפרט עניני גאולה בודאי שא"א לחשוב בשום אופן שיצוה על ידיהם, ואין זה אלא אסון נורא ר"ל. וצפרט שעל עונות חמורים כאלו צה"ק אמרה התוכ"ק בפירוש העידותי בכס היום וגו', ועוד כמה כתובים מפורשים באיומים נוראים על מעשה חתחועים כאלה בארץ ישראל, וחיל ורעדה יאחזון את כל המאמין בתוכ"ק ובקדושת הארץ על מה שעושין ככה במקום הקודש, ובשום אופן אי אפשר ליתן מרגוע לרוחו צוה, וזוהי אם ח"ו הוא כופר בתוכ"ק ובדברי נביאים המתנבאים ככה. וכל קיומם הוא רק בשביל שתון הקצ"ה כח להבט"א המחטויה את הרבים אפילו להעמיד חמה באמצע הרקיע לנסות צוה את העולם, אבל צמה שיוכל לנמות מזה בודאי לריבין לרחמי שמים מרובים.

קמ

ומבואר באדר"ג היצא ברע"ב פ"א מס' אבות משנה ו' המתחנך לרשעים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בזה, למה הדבר דומה לנכנס לביתו של צורסקי אעפ"י שלא לקח ממנו כלום מכל מקום ריח רע קלט והוליא עמו עיי"ש, ומכש"כ כשלקח ממנו הרבה ומחזיקו ומחפה עליו. ועי' צמנות הלוי ממכר"ש אלקבץ על המגילה צמלשיות המן שביאר דברי הש"ס שאמרו ליכא מאן דידע לישנא בישא בהמן, אמר ל' חא ניכלינהו, א"ל מיסחפינא מאלוקיבן דלגא ליעבד צי כדעבד צקמאי, א"ל ישנו מן המלות א"ל אית זכו רצון דאיבעי עלי רחמי, א"ל עם אחד הן, וז"ל האיך אפשר לומר עם אחד הן. וביאר הענין עפ"י מאמרים בגמרא ושמתו אני את פני באיש ההוא וצמשפחתו, אם הוא חטא משפחתו מה חטאה, לומר לך אין לך משפחה שיש בו מוכס שאין כולה מוכסין, ושיש זה לטעים שאין כולה לטעים, מפני שמחפים עליו. ופקח עיניך וראה כי על הצלתי מוחים אמר וכשלו איש צאתיו והוא מכשול לבד על שאינם מוחים וגם אינם מחפים, ועל המחפים אמר ושמתו אני את פני באיש ההוא וצמשפחתו, כי הם כעובדי העבירה, אחר שלא די שלא מיחו אלא שחיפו, וזהו עם אחד הן, ועיי"ש.

וכתב האו"כ"ח הק' פרשת ראה צפ' דכי יקום בקרבך נביא וגו' שחושב שם באו"כ"ח הק' כל הפרטים שהנביא חייב עליהם מיתה, ופי' באמרו ובו תדבקין כדברי ר"ל שלא ידבק אלא בקרובי ה' ולשלול זה שלא ידבק בקרובי ע"ז ואם זה נביא ואמר צמאמר ה' לטעות קן יומת הנביא עיי"ש. ומבואר זה שהנביא שאומר לידבק בקרובי ע"ז יש לו דין א' עם המחנבא לעבד ע"ז להיות חייב על זה מיתה. כללו של דבר אין לשער ולהעריך את החומר הנורא שיש צמחחצרין למלכות המינות.

המינות וכל המסתעף. וגם מצלעדי האיסורים הנ"ל גם על עיקר המלוכה לפני הזמן כבר אר"י שאג הוא המכר"ל ז"ל מי לא יירא צמח שנתן עליו משפט חרוץ של שמד להיות נהרג ע"ז ר"ל אף בכל מיני עינויים קשים כשמד ממש, וק"ו צ"ב של ק"ו שנחוספו ע"ז עוד כל אלה האיסורים הנוראים שהצאתי למעלה, וכ"ו צרור להלכה לאמיחה של תורה למבקשי האמת.

קמא

ומעתה נוכל להצין חומר האיסור ליתן אל הצחירות, שמלכד שעוצרים צזה על לפני עור על כל העצירות שעושין חצרי הכנסת, כי אי אפשר להם להיות חצרי הכנסת אלא ע"י קולות הצוחרים, והמה באי כוחם של הצוחרים, א"כ הצוחרים המה המציאים והגורמים לכל האיסורים שיש בהם ע"ז ומינות והעצרה על השצועה לפני הקץ וכל המסתעף מאלה, אבל גם צזה עלמנו שהולך אל הצחירות לשלוח צאי כח אל השררה העמאה הלזו צזה עלמנו הוא מודה צע"ז העמאה הלזו ונעשה ג"כ שותף צאמלעות צאי כוחו אשר המה יושבים שמה צמקום העמא, ומי לא יירא לנפשו להיות מודה צע"ז ולהשתחף צאיסורין חמורים כאלה שחמורים מכל התורה כולה, והוא שורש פורה ראש ולענה של כל פירות הדור צעוה"ר ע"י האמונה צהניאון הגדול והנורא הנעשה ע"י מנאלי השי"ת וחורחו הקדושה צמח מלכות של מינות ר"ל המעכצת גאולתינו ופדות נפשינו מגלות המר והגמרה צרוחניות וצגשמיות וכל מיני לרות לרורות הנמשכין מזה השם ישמרו. וצמר נפשי אצקש אל נא אחי חרעו ליתך אל הצחירות העמאות האלו, וצכות אלה אשר לא כרעו לבעל ירחם עלינו השי"ת ויוציאו מהחשכות הנורא מאפלה לאורה ומשעבוד לגאולה צמברה צימינו חמן.

קמב

ויש שהולכים צסמיות עינים יען שזה מעשי האגודה שהי' צבהייסדותה גם גדולים ודיקים מדור שלפנינו לכן אין להרהר אחריהם, ודעת לנצון נקל אשר הכל יפלה פיהם, ואני זוכר את כל האגודה

ובעיקר הדבר כבר נצאאר להלכה שכל הנכנס להיות חצר הכנסת עובר על הרבה איסורים נוראים שכל אחד ואחד מהם הוא ציברג ואל יעבור, על הכניסה ועל השצועה ועל ההשתחפות ועל הע"ז ועל

ונוחו עליהם שהמה מהרסי הדת, אבל כשרואים לקבל אותם בחצורתם, ששים ושמתים לקראתם ונותנים להם שם חזית הדתי להגיד שהם לוחמים עבור הדת, תחת אשר מעולם היו קוראים אותם מהרסי הדת. כהנה וכהנה מעשים מרובים שאין להאריך בהם כעת. וצדור שלפנינו לא נתגלו כ"כ דרכי האגודה כמו שהיא עתה. ולבאר צפרטיות העממים והנימוקים של הפלוגתות והדעות שהיו אז בין חכמי הדור אודות האגודה אין נפקא מינה עכשיו לדבר מזה, כי מאי דכוח הוב, ועכשיו אישחתי הרצה לגרועותא. וכל הגדולים שצדור שלפנינו שהיתה כוונתם לשמים להחזיק את האגודה לא עלה על דעתם אז מעשה העתועים כאלה. והעד הנאמן ע"ז הוא הרב הגב"ל המפורסם האדמו"ר מגור זלה"ה שהי' ראש המחזקים את האגודה צימיו ונדפס ממנו מכתב גלוי באוסף מכתבים מכתב ל' שהתרעם מאוד על מי שמתחבר למפלגה שיש בה חפשים או מקבל מתנה מהם שזה מזיק, והזכיר על ככה. אי"כ ע"כ שלא עלה על דעתו ז"ל שהאגודה שהוא צתוכס יעשו ככה את אלה. ושוצ אח"כ התחברו האגודה להציונים צממשלתם ולהמרחי דתם ונעשו קשר אחד להיות חזית דתית, וכולם מקבלים לא רק אחיבה מתנה בלבד, אלא כל עיקר קיומם וחיותם של האגודה ופעולותיהם והחינוך שלהם הוא מכה מתנת ידם של אלה הצאים לעקור כל החורה כולה ח"ו, והמה נמכרים להם עבור קיומם כמוצן.

ובגמרא כתובות דף ק"ה ע"א בא וראה כמה סמויות עיניהם של מקבלי שוחד, אדם הש צעיניו נוהן ממון לרופא ספק מתרפא ספק אינו מתרפא, והן נוטלין שוב פרועה ומסמין עיניהם שנאמר כי השוחד יעור פקחים. ואמרין עוד שם ע"צ מאי שוחד שהוא חד, ופירש"י ז"ל הנותן והמקבל נעשים לב אחד, והרי שע"י פרועה נעשה לו לב אחד עם הנותן, חף שהוא משונה צמראה וצורה אבל לבם אחד, ואם אמרו זה צפרועה ק"ו כשנותן לו עיקר קיומו, כמה סמויות עינים יש בזה.

גם אין יוכלו לומר שהמה הלווחמים נגד הציונים המיניים ושחיתוך הבנים והבנות שלהם המה הכלי זיין להשרשת יסודי האמונה ללוחם עם המינות

ומעשיה והשתלשלות הענינים מתחלת התייסדותה באסופה הראשונה עד עתה, ודברתי עם רוב גדולי ישראל צממשך הדורות האלה צדור האגודה, ואספר בקיבור. הנה רוב גדולי ישראל היו מתנגדים לאגודה מתחלה ועד סוף, אלא שהרבה גדולים נווחו עלי' צקולי קולות, והרבה גדולים לא נכנסו כ"כ צעוצי הקורה, שלא הי' דרכם כן, אבל קול דממה דקה ישמע מהם ליודעם ומכירם שלא להתחבר כלל להאגודה. אמנם היו גם גדולים וצדיקים שהיתה כוונתם לשמים שהחזיקו את האגודה צתושצם שהמה הלווחמים עם הציונות והמרחיות, יען שנפסם הי' מרה להם ממעשה הציונים והמרחים ופחדו ורעדו מהקלקלה המרובה היואלה מהם, לכן הי' להם כמים קרים על נפש עייפה את כל מי שראו אז ללווחמים עם הציונים והמרחים, ורוב לערם על הציונות והמרחים השיא את דעתם להתחבר עם האגודה שהיו אז לוחמים עמם. אבל צעתים הללו אמרתי כי מצויים מהם הפי' צדצרי המשנה כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים, ושאינה לש"ש אין סופה להתקיים, ונתקשו צלשון המשנה מה הוא השצח על מחלוקת שסופה להתקיים, הלא יותר עוב אם נעשה שלום ואין המחלוקת מתקיימת. ואמרתי שאפשר רמזו לנו כי הנה מחלוקת לש"ש היא אם המחלוקת היא עבור כבוד השי"ת ותורתו הקדושה. ללוחם עם מהרסי הדת, ומי שדעתו צאמת לש"ש עבור דתוה"ק זה לא יוכל לעשות שלום עם הרשעים לעולם, כי אין שלום אמר הי' לרשעים, ונמלא שהמחלוקת מתקיימת לעולם. אבל אותן שאין דעתם לש"ש אלא צשציל אחי פני' אחרת חולין צחיזוק הדת והיא שנאה שתלוי' צדור הסוף הוא שהרשעים משחדין אותם וצטלה דבר ואין המחלוקת מתקיימת שאין מוהין עוד עבור כבוד השי"ת ותורתו הקדושה.

וככה הוא צענין האגודה שהיו לוחמים עם הציונים, אבל צעת שרלו הציונים לקבלם וליתן להם חלק צממשלתם, כי מעת שקבלו הממשלה רנו לספח את כל הדתיים צתוכס כדי שיהי' להם חזוק מזה כמוצן, נכנסו לתוכס צשמחה וצששון והמה למדינה הציונית לחזוק רב, ואיגלאי מילתה שהמחלוקת שהי' להם עמם אין סופה להתקיים. וכן צהמרחי, שמעולם

והאפיקורסות ר"ל, הלא מי פתי ואמין שהאפיקורסים נותנים מעות וכלי זיין להלוותמים נגדם שיוכלו להתקיי ולעמוד במלחמה, ומי הוא זה שקונה לעצמו לוחמים שילחמו נגדו באמת, וזודאי שלא להגם עושין כך, אלא שרואים בזה דרך ואופן להחליש המלחמה נגדם ולהחיש כחה, להכניס ארם בחינוך הבנים והבנות שבלעדי זאת אין להם שיעור עליהם באופן אחר. והיודע ונובין מנב החינוך שלהם יודע האמת שמה שממשלת האפיקורסים המעצירים על הדת בכל מאמלי כוחם נותנים תמיכה גדולה ועיקרית כ"כ להחינוך שלהם אינו מחנת חנם אלא כדאי הוא להם. ואין רצוני להאריך בזה כעת, ולא באתי בקונטרס זה אלא לבאר עיקר ההלכה של השתתפות למלוכה ולבחירות.

פרשה שמות אות ח' פ"י מה שאמרו חז"ל בזכות ד' דברים נגאלו, וא' מהם שלא שינו את שמש, ותמלית דבריו בקיבור שמה שאמרו שלא שינו את שמש ר"ל שתיקנו עצמם כפי שמש דקדושה והם ושמש א', משא"כ אם אינו מתקן עצמו כפי השם דקדושה הוי שינוי השם כי אינו כפי מה ששמו מורה על מהותו ואיכותו. וככה אני אומר על האגודה הזאת שמה שנקראו באותו השם שקראו אותם דבור שלפנינו הוי זה שינוי השם לגמרי לפי המהות של עכשיו ואינם כלל אותה האגודה שהייתה אז.

קמו

ובשהתחילה השערורי' בעולם בדבר המאשין מלות וביה פלוגתא גדולה בין החכמים מערכה מול מערכה, זה אוסר זה מתיר וכא"ל כ' טעמו ונימוקו בכל פרטי העשויות של המאשין, אמנם מן הק' בדברי חיים ח"א אר"ח סי' כ"ג וכ"ד החליט לאסור מחמת טעמים כמוסים וכתב שמקובל מפי מו"ח ז"ל שבכה"ג אין לגלות העטם אלא להחליט הדין, וכתב בהחלט שהוא חמץ גמור. ורבים חמכים מדוע לא גלה טעם ההלכה, והיו גדולים שחתרו להבין טעמו ונימוקו בסברות שונות. ולפענ"ד דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום א' כי בח"ב במאשין יליית באו"ח סי' א' וב' כתב שא"א להתיר מאשין באו"ח כי אופני המאשין משתנים בכל יום, ואם ילא המאשין בהיתר יעשו גם מאשינען אחרים כמתכוונתם באופן שבזודאי אסור, ומי יאמר להם דבר, כמו שאמרו בגמ' חגיגה אם יאמר לו חבר שלך עמא יאמר אדרבא שלי טבור ושלך עמא ע"כ חלילה להתיר מאשין במורה דאורייתא עיי"ש שהאריך, ומובן שטעם זה הוא גם במאשין מלות.

ועכ"פ זה ודאי שנשחנו עניני האגודה לגרעיותא הרבה מעת שנתחברו למלוכה העמאלה. ומה שאומרים נשחנו העתים ורריך לעשות לפי המליאות, הנה ראשית דרך החורבה לא נשתנה, כמ"ש החת"ם ז"ל בזוואתו אל האמר נשחנו העתים יש לנו אז זקן הוא לא נשתנה והוא לא ישתנה. ואדרבה להחמיר יותר יש לומר שנשתנה, כמבואר בגמרא חגיגה דף ע"ו גבי רבי מאיר שלמד תורה מפי אחר, שמתלק בין גדול לקטן, שקטן אסור ללמוד מרב שאינו הגון דיש לחיש שימשך אחריו עיי"ש ברש"י ותוס', והרמב"ם אינו מחלק וכתב סתם שאסור, והקשו עליו דהרי בגמרא מחלק בין גדול לקטן, וכתב הש"ך סי' רמ"ו שסובר הרמב"ם דבזמן הזה לא עדיף הגדול מהקטן שהי' בזמן הש"ם וחיישינן לעולם שמה ימשך אחריו. ואם כן גם בהתחברות לרשעים וכל קוחת תמיכות מהם חמור יותר דבור הזה, כי כל מה שנתמעטו הדורות ונתקטנו עלול יותר להיות נמשך אחריו.

וביוצא בזה כתב בשד"ח מערכת חמץ ומלה בס"י א' אות ג' כי בהיתרים הבאים ע"י תיקונים אחר שיחפשע בהיתר לא נשאר אלא ההיתר והתיקונים נשכחים ולא חזרו ולא יפקדו. והביא שם מעשיות שהי' מכשולות גדולות על ידי שהתחיל בהיתר וסיים לבסוף ח"ל ואילו דורות הראשונים המה ראו את אשר נתהו' ונמשך מההיתר היו מכריזים ואומרים דברים שאמרו לפניכם טעות הם צדיקו ולא נמלא א' מעיר שיטה אחזן לדבריהם האחרונים, עכ"ל

א"א חף לפי דבריהם שממנת המליאות נעשה השינוי, עכ"פ חדשים מקרוב באו לא שפרוב אבותיכם, והאריך אפשר לתלות זה דבור שלפנינו, אין אומרים למי שלא ראה את החדש יצוא ויעיד, ואין זה אלא הולאת לעז על שוכני עפר, מי יגלה עפר משיניהם והיו מזווחין ע"ז ככרכיאל. וק"ז זלכה"ה בייטב לב

לדעתם והשפעתם, אף שהמה צחיים עודנה ואפשר לשואלם על ככה, ומכ"כ בגדולים ודקוים שהמה כבר בעולם העליון ומי יעלה לנו השמימה לשאל את פיהם, המה הלכו למנוחות ואותנו עזבו לאנחות. והאיגוד עולמי זה חולין בהם צוקי סרוקי, אוי לנו שכך עלתה בימינו.

קמז

וְכַל מִי שֵׁשׁ לוֹ מִחַ צְדָקָה יוּכַל לְרַחֵם עַד כְּמֵה נִמְשָׁכוֹ אַחֲרֵי הַלְיוּנוֹת עֲצוּר הַהַחֲזָרָה עִמָּם וְרוֹצִים לְמַלֵּא חֵן צַעֲיִיבָהֶם, שֶׁמְדַבְּרִים דְּבָרֵי מִינּוֹת בְּכַנְסֵת וְאִינֵם בּוֹשִׁים לְפָרֶסֶם הַדְּבָרֵי מִינּוֹת צַעֲמוּנִיכֶם. וְצוּיִנָּה כִּאֲשֶׁר צָאוּ לָשֶׁם פְּלִיעֵי אוֹנֵגְאָרְן הַאוֹמְלָלִים וְהַנְדַכְּאִים צַעֲיִרוֹם וְצַחוּסָר כֵּל, הַתְּחַזְּרוּ הַאֲגוּדָה עִם הַלְיוּנִים לַעֲשׂוֹת תַּעֲמוּלָה מְרֻבָּה כֹּל מִינֵי תְּחַזְּבוֹת וְכַפִּי דְּבָרִים וּבְמַעֲשִׂים לְהַבְיִיאֵם לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל, אֲף שִׁדְעוּ הַכֵּל שֶׁנִּמְסְרוּ עוֹד צוּיִנָּה צִיד הַלְיוּנִים וְהֵם הַבּוֹיָלוֹ אֹתָם חִיבָה וְיִמִּיד לְמִקְוִמוֹת הַחֲפָשִׁים שְׁאִין שֶׁם אֵלֶּה מִינּוֹת וְכַפִּירָה וְאִכְלָה גוֹיֵעַ וְחִילּוֹל שֶׁבַח וְכַדּוּמָה. וְהַעֲנִיִּים הַאֵלֶּה אֲף בְּרַחוּמֵם אֲחִיכֶם אֵת הַשֶּׁבֶר הַנּוֹרָא שֶׁקָּרָה לָהֶם לַעֲזוֹב לְגַמְרֵי אֵת הַשִּׁיִּית וְחֹרְתוֹ הַקְּדוּשָׁה חָיוֹ לֹא הָיוּ צִידֵם מֵאוּמָה וְלֹא הָיוּ לָהֶם שׁוֹם צְרִירָה לְהַגֵּל מֵהֶם אֵלֶּה בְּמַסִּי מַמַּשׁ שְׁמוּעֵינִי הַמֵּה שִׁיכּוֹלִין לַעֲמוּד בְּנִסְיוֹן קָשָׁה כֹּזֵב שֶׁל מַסִּי מַמַּשׁ, וּבְזַמֵּן קָלָר נִהַפֵּךְ לִבְרוּסֵם לְמִינּוֹת וְכַפִּירָה ר"ל, כִּי שְׁאֵנִי מִינּוֹת דְּמַשְׁכָּא. וְאוֹתוֹן שֶׁצָּאוּ בְּמִקְוִמוֹת יִרְאִים הַמֵּה בְּחִלְיָה הַעוֹנֵי צִלֵי דִירָה וְצִלֵי פֶרְנֶסָה, אֲבָל עַכ"פּ אִינֵם בֵּין הַכּוֹפְרִים ר"ל. אֲבָל הַמְרֻבִּין שֶׁהֵמָּה בְּמִקְוִמוֹת הַחֲפָשִׁים אֲשֶׁר הַבּוֹיָלוֹם שִׁמְהָ יֵשׁ הַרְבֵּה מֵהֶם שֶׁכָּבֵר אִין זָכַר לָמוֹ כִּי נַעֲמֵנוּ בֵּין הַאֲפִיקוֹרְסִים וְנִכְפְּכוּ לִהְיוֹת כְּמוֹתָם, וְאִין אִישׁ שֶׁם עַל לֵב. וְהָיוּ צִינִיבָה הַרְבֵּה תַּמִּימֵי דָרְךְ שֶׁלֹּא הָיוּ הוֹלְכִין לְתַחֲלִילָה לִיד הַלְיוּנִים עוֹד צוּיִנָּה, כִּי נוֹדַע לָהֶם דְּרָכֵי הַלְיוּנִים, אֲבָל זַעֲקָה הַאֲגוּדָה בְּמַכְתָּבִים גְּלוּיִים וְצַדִּיקוֹת וְשֶׁאֵר מִינֵי תְּחַזְּבוֹת שִׁילְכוּ כּוֹלֵם אֵל הַרְשָׁתָה זֹאת שֶׁטַמְנוּ לָהֶם הַלְיוּנִים, וְזַעֲקוּ עִיז שֶׁהוּא חִיבָת הָאָרֶץ, זֶה הַיּוֹעֵב הַרְבֵּה לְצַדוֹת מִבְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַכְּשָׁרִים שֶׁמֵּאֲמִינִים לָהֶם שֶׁהֵם מְלִילֵי הַדָּת, וְעִיז נִפְלוּ בְּצַדוֹת נִשְׁצַרְתוּ כְּאֵלֶּה. וְאֲלַמְנֵי הָיוּ לְהַאֲגוּדָה מִקְוִמוֹת קְלִיעָה

יעי"ש. והנה כי כן אנו רואים בהמשך מלוא שעשיו המאשינע המה חדשים לגמרי באופן אחר ממה שהי' אז כאשר אנו רואים בתשובותיהם של יירי את המאשין שהי' לפניהם, ואעפ"כ הכל חולין בהמאשינע על סמך ההיתר שנתנו אז, אף שלא ראו ולא שמעו כלל אופני המאשין של עכשיו, ובעתים הללו נעשו מאשינע שונים ומשונים, ויש מאשינען כאלו שהכל רואים שהוא חמץ ואעפ"כ חולין ההיתר כמה שאמרו הגדולים אז כאלו הי' ההיתר שכל מה שיהי' לו שם מאשין יהי' מותר בכל אופן ואופן, וזה ודאי שעות והכל גמור, כי לא נתנו הכשר אלא על מה שראו צענייהם, אך דרך העולם ליתך צדמיונות שוא והכל כאלה ולא עלה זאת על דעת הגדולים ז"ל. וכמו כן הוא ענין האגודה כי הגדולים שהיו עם האגודה הי' כפי ראות עיניהם אז, אבל לא נתנו הכשר על שם האגודה שאף אם יעשו מעשים אשר לא יעשו מ"מ שמה גרם, זה ודאי שעות והכל שאין לעפל צוה.

וּבְקוּבִיז מַכְתָּבִים מֵהַגָּאוֹן הַחֲזוֹן אִי"ש זִכְרֵהֶם בְּחֻלְקָה שֶׁנִּי נִדְפַס לְכַסֵּף אִיחָה מַכְתָּבִים מֵהַגָּאוֹן הַרְחֵעַ מוּוִילָגָה זִכְרֵהֶם וְשֶׁם בְּמַכְתָּב ג' שֶׁכַּתֵּב הַתְּנַגְדוֹת גְּדוּלָה לְאוֹתוֹן שֶׁעֵלָה דַעֲתָם לְיִיסֵד אֲגוּדַת רַבָּנִים עוֹלָמִית בְּאוֹמְרָם אֲשֶׁר בְּכַח מֵאוּחַד יוּכְלוּ לַעֲמוּד בְּפֶרֶץ, וְהַאֲרִיךְ לְדַחוֹת זֶה מִמֵּה עַמִּים, וְכַתֵּב בְּאַמְלַע הַמַּכְתָּב ח"ל: וְהַעִיֵּקָר כִּאֲשֶׁר לְמַדְחֵי מִפִּי הַנְּסִיוֹן בְּמַדִּינָתוֹ הַמְּרֻבָּה בְּאוֹכְלוֹסֵי יִשְׂרָאֵל וְרַבָּנִים גְּדוּלִים וִירְאִים, שֶׁכֵּל הַפְּעוּלוֹת בְּאֲגוּדַת הַרַבָּנִים נַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי אִיחָה מְזַכֵּר וּפְקִיד, וְאִינֵם מִתְּחַשְׁבִּים כֹּלֵל עִם רֵאשֵׁי הַמוֹעֲלוֹת, וְכֵמָּה פַעֲמִים עוֹשִׂים גַם צִיגוּד לַדַּעֲתָם וְהַשְּׁפַעֲתָם וְעוֹשִׂים רַק מֵה שֶׁלֵּבֵם חֶפֶץ, וְאִין רְלוּנֵי לְהַאֲרִיךְ בְּפֶרְעֵי הַדְּבָרִים, וְאִיךְ נוֹכַח לַחַת אֲמוֹן לְיֹזֵר מוֹסֵד עוֹלָמִי אֵם בְּהַמְשָׁךְ הַזֵּמֵן יִתְנַהֵל בְּזוּדָאֵי עַל יְדֵי מַזְכִּירִים וּפְקִידִים, וְאִיךְ נוֹכַח לְמַסּוֹר צִידֵם עֲנִינִים כִּלְלִים שֶׁל הַחֹרֶה וְהַאֲוִמָּה. וְזֶה לַדַּעֲתֵי טַעַם מוֹסָן וְסַכְנָה גְּדוּלָה וְאִין לָנוּ לְקַבֵּל אַחֲרֵיָוֹת וְהַתּוֹלָאוֹת מִמוֹסֵד כֹּזֵב, עַכ"ל, הִנֵּה הַעִיד הַגָּאוֹן ז"ל שֶׁאֲף בְּאֲגוּדַת הַרַבָּנִים שֶׁמַּדִּינָתוֹ לְצַדָּה, לֹא אֲיִגוּד עוֹלָמִי כִּלְלֵי, וְהָיוּ אֵז צִימִיו בְּהַאֲגוּדַת רַבָּנִים שֶׁמַּדִּינָתוֹ גְּאוּנִים וְדִקוּיִם גְּדוּלִים, וְאֲעַפִּי"כּ הַמַּעֲשִׂים הַנַּעֲשִׂים גַם מֵאוֹתָהּ הַאֲגוּדָה אִינֵן בְּהַתְּחַשְׁבוֹת עִם הַרַבָּנִים גְּדוּלִים יִרְאֵי ה', וְכֵמָּה פַעֲמִים הוּא צִיגוּד

בהש"ת וצחורתו הקדושה עד קצה, קצר היריעה מהכיל לחשוב מה שרואין בכל לעד ולעד שלגמרי נגריין אצתריי. הש"ת ירחם עלינו ועמי צ"א.

קמה

והסיבה לירידה הנוראה הזאת שנתפס כמעט כל הדור צרשת הליונות והנגררים אחריהם עם חלק גדול מהמנהיגים שצראשם, יש צבה כמה סיבות. ראשית הוא כמו צע"ז שהי' צבית ראשון והי' זה צימי הנציאים, ועכ"ז מחמת יצרא דע"ז דחקין לכו אז ערס שצטלוכו אנשי כנה"ג, נתפס כמעט כל הדור, עד שצימי גדעון לא היו בכלל ישראל אלא שלש מאות אנשים שלא כרעו לצבל, ומצינו בגמרא סנהדרין דף ק"צ ע"ב שאמר מנשה לר"א אי הות התם הות נקיטנא בשפוליו גלימא ורבעת אצתרא, ופירש"י ז"ל היית מגביה שפת חלוקך כדי שיהי' קל לרוץ והיית רץ לשם מפני יצר עכו"ם שהי' שולע אז. הכה אמר כן להאמוראים הקדושים, שצמן שליטת היצר הי"ו לא היו ניגולים. ועכשיו הוא כן צירא דמינות, וציוחר יצרא דאותה התאוה של ממשלה ככל הגויים לפני ציאת המשיח, שזה מעכב הגאולה ח"ו. וע"ז מתגרה הילכה"ר בכל כוחותיו. וכבר הגידו לנו חז"ל שפלות הדור שבעיקבא דמשיחא צמולא מוצין המלה כאשר אנו רואים היום צעוה"ר וקשה צחולשת דורינו לעמוד נגד כוחות הילכה"ר דחקין לכו כולי האי.

גם מצואר צרמ"א חר"מ סי' י"ד ס"ס ח' צעשיר מוחזק ואלם צעירו מוליחין אותו לדון צעיר אחרת, אעפ"י שהצ"ד שצעירו יותר גדול. הכה דין זה כחצו צזמן הצחי דינים שהיו צראשונים, וכחצו עוד דמייכי אף שצעירו יש צ"ד יותר גדול, וצודאי דלא חשידי ח"ו לעצור צמיד להעות דין ח"ו מחמת יראה, וע"כ שהחשדה הוא שמתמת יראה האלם יש לו עכ"פ רצון לעשות כרצונו מחמת הפחד, ומזה הרצון נעשה משוחד וסומא עינים כמו שוחד אחר, דודאי אין חילוק צחיח אופן צה לו השוחד כמצואר בגמרא כחוצות דף ק"ה ע"ב ח"ר ושוחד לא תקט, אינו צריך לומר שוחד ממון אלא אפילו שוחד דברים אסור,

עצורם או דרך פרנסה עצורם או עכ"פ היו לוקחים אותם צידם תחת רשותם להציאם למקומות שרואים, הי' מקום לעשות צזה, אבל האמת הוא שלא הי' להם מקומות קליטה עצורם אף לניית לילה אחת, ולא הי' להם דרך לפרנסם אף מזון סעודה אחת, ומעת שנתסרו ליד הליונים הי' צרור שיציאו אותם למקומות ההפשים כרצונם, ולא הי' מליאות עוד אף לראות אח"כ מה יעשה בהם, ואף הולאות הדרך שמוניח הכל הי' ציד הליונים ולא היו עוד צרשות עצמם כלל, א"כ צידים מסרו אותם ליד האפיקורסים.

וכבר נחצאר שליכנס צין המינים שיש חשש אמטוכי אצתרייהו אף שיכול לילך מהם ולהגלל צכל רגע, מכל מקום כניסחו צינייהם צתחלה הוא אסור אף צמקום סכנה, והוא ציהרג ואל יעצור, כי שאני מינות דמשכא, ומכש"כ למסור צידם נפשות מישראל צאופן זה אשר שוב אין להם דרך להגלל מהם כי אם צמס"כ גדול עד אין לעשר, תמה אני האין מלאם לצם לאחריית גדול כזה, אלא כיון שהורגלו צאיסור הנורא לישב צין המינים ולהיות נמשך אחריהם, עצירה גוררת עצירה להמשיך את ישראל ליד האפיקורסים. וקול דמי אחינו צועקים צעקת מרה. ועוד כחצו צעות וחולפה נוראה על הצננים יראי ה' שאומרים האמת שלא לילך צדרך אחת וכחצו עליהם שמדברים שמה על אה"ק וכמה חירופין וגידופין שאין להעלות על הכחצ, ולצשו הכל צלצוש של חיבת הארץ. וזה דרך הליונים מאז ומקדם שכל מעשה חטעוטים שלהם צאה"ק אומרים שהוא צשביל חיבת הארץ, ומי שאינו מסכים להפרת הדת שלהם צאה"ק צועקים עליו שהוא שונא ליון ושונא הארץ. ועכשיו שמשכה האגודה אחריהם משתמשים גם המה צלשונות האלו כמותם. וע"ז מקוין הנציא כל מכצדי' הצולה, כי הם אומרים שמכצדים אותה, אבל הן המה המלזלים אותה צרוחניות וצגשמיות וגורמים כל הצרות והתלאות ר"ל. וצאותו היום המר והנמחר שנעשה מרידה צמלכות שמים כ"כ להטמיד ממשלה לישראל צאה"ק צלי תורה ואמונה כלל שמשם תלא מיניות ופצירה לישראל וקראו אותו יום העצמאות, המה ששים ושמהים צעתוניהם צפרהסיה לעין כל לעשות יו"ט גדול ציום המרידה צמלכות שמים, היש לך ניוחן גדול להש"ת מזה, ומכאיב לצ כל מאמין

וכאשר הסביר לו שמואל שאינו כן אלא עבירה צידו
 זוה, וראה את דבריו האמיתים והצדורים, ותמה על
 עלמו האִיךְ צח לידו עעות כזה שלא להכיר האמת בדבר
 צרור כ"כ, והבחזון כי אִךְ מחמת יראת העם שחפץ
 לשמוע בקולם, מחמת הרצון הזה נעשה משוחד וצח
 לידי סמיות עינים לחשוב על עבירה זו שהיא מצוה.
 זה שאמר מעלתי כי עברתי את פי ה' ואת דבריך כי
 יראתי את העם ואשמע בקולם, ר"ל שיראת העם
 לשמוע בקולם היחה הסיבה להציאו לידי כך לעבור את
 פי ה' בחשבו שהיא מצוה מחמת סמיות עינים, ואִךְ
 שהי' מלך והי' בכוחו לעשות הכל מכל מקום החפץ
 והרצון לעשות רצון העם זה הו' יותר משוחד דברים
 של יחיד, כי היא דעת רבים שעוין עליו דברים הרבה,
 זה מסמא את העינים. ויהי' אִיךְ מוצא בכתוב
 שיראת העם לשמוע בקולם יוכל להכניס אִךְ בלבד גדול
 שבגדולים לעבור את פי ה', ומי לנו גדול משאול
 המלך בחיר ה', ומה נאמר ומה נדבר דבור השפל הזה
 אשר אם הראשונים כמלאכים אנו אִךְ לא כחמורים.

מדלל כתיב צנע לא תקח. ומצוה שם אח"כ בגמרא
 מהו שוחד דברים שהוא אִךְ דיבורים מועטים שמדברים
 בינם לבין עצמם. ופחדו אִךְ האמוראים מהו ואמרו
 פסילגא לבו לדינא מחמת שוחד דברים מועטים,
 דכללא הוא כל מה שעושה לאדם רצון הו' שוחד
 שמסמא את העינים שלא להכיר האמת. וכבר נחצאר
 זה בפוסקים. וא"כ כש"כ בזמנינו שהאלמות והחקיפות
 צוה הוא מסוף העולם ועד סופו, לא אלמות של עשיר
 אלא אחד אלא ממש כל העשירים והנכבדים שבועולם,
 וממש רובם ככולם של דעת הניצור שבכל הקבלות
 הוא להטיל אימה יתירה על המנהיגים בכל מיני
 איומים, להחפץ עליהם כחיתו יער ולהזיקם בכל מיני
 החקות להביאם לידי כך שיכעו מפניהם ויסכימו
 לאותה מלכות העמאה שקראו לעצמם מדינת ישראל,
 ואין חימה אם זה מטיל אימה על המנהיגים להעות
 לבדם ולהביאם לידי סמיות עינים שלא להכיר את
 האמת.

קמו

קמו

ויש לומר עוד צמה שאמר שאול המלך כי יראתי
 את העם ואשמע בקולם עפ"י דברי האזכרה
 הק' פרשה שלח, שלכאורה הוא פלא עמום שהמרגלים
 היו נשיאי העם שנחמנו מהקצ"ה ופירש"י ז"ל עה"כ
 כולם אנשים כל אנשים שבמקרא לשון חשיבות, ואותה
 שעה כשרים היו, גם שלחם עפ"י ה' ואמרו חז"ל צמה
 שאמר עפ"י ה' שהי' הקצ"ה אומר פלוני לשבט פלוני,
 והאִיךְ נשתנו אח"כ כ"כ באמצע השליחות להדיח את
 העם. ועמד ע"ז באזכרה הק' שם וכחז שלד שכונת
 המשלחים היחה רעה תפעול פועל הרע בשליח ויחזור
 להיות שלוחו של אדם כמותו ויולד בו תכונה רעה,
 מה שלא היחה בו קודם, כדרך שמולד בחי' הקדושה
 בשלוחי מצוה לעובה אוח. ולזה הגם שהיו לדיקים
 בהחלחם עשות ההליכה לרגל נולד בהם תכונה רעה
 מכה המשלחים ועצו להדיח, עכ"ל הק'. ויוכל להבחין
 מזה שהגם שהיו גם שלוחי משה עפ"י ה' כמו שאמר
 הכתוב בפירושו וישלח אותם משה וגו' א"כ היו עפ"י
 האמת שלוחי מצוה, כי אין לך מצוה גדולה מלעשות
 שליחות של משה עפ"י ה', עכ"ז ישן שבשליחות זו גם

וישאול המלך בחיר ה' אמר בשמואל ה' ע"ז פסוק
 כ"ד ויאמר שאול אל שמואל מעלתי כי עברתי
 את פי ה' ואת דבריך כי יראתי את העם ואשמע
 בקולם. וקשה עובא לכאורה הלא ה' מלך והי' השלטון
 צידו על העם ולמה ה' ירא מהם כ"כ. ומצוה בגמרא
 צח צחרה דף ג' ע"ב אי אמר מלכותא עקרנא עורא
 עקר עורא ולא הדר צי'. גם ה' בחיר ה' נקי מכל
 חטא כמ"ש חז"ל חכה לנבואה, האִיךְ הביאו יראה
 זו לעבור על פי ה'. גם דורו היו מאמינים בהש"ת
 ובנבואה, והי' זה בימי שמואל הנביא, ובדלתי לא
 היו מכריחים אותו לעבור על פי ה' ועל דברי שמואל
 הנביא. אמנם באמת מצוה בכחוב שבחלה אמר לו
 העעם אשר חמל העם וגו' למען זכות לה' אלוקיך,
 א"כ חשב לעשות צוה מצוה לזכות לה', אלא כאשר
 הסביר לו שמואל שאין זו מצוה אלא עבירה, שוב הודח
 כי חטא צוה לעבור את פי ה' מיראת העם. ולכאורה
 למה לא אמר לו האמת מתחלה שעשה שבזיל יראת
 העם. אלא הוא הדבר אשר דברנו, שבדלתי שאול המלך
 בחיר ה' לא ה' עובר את פי ה' מחמת יראת העם,
 אלא שחשב שהיא מצוה כאשר אמר למען זכות לה',

שמעו לקול העם, שטנה נלח ונעשה בהם כבשלותי העם לצד שולד בהם תכונה רעה. שלהם עד שיעשו להדית.

וְכִן אִפְשָׁר שֶׁגַם שְׂאוֹל הַמֶּלֶךְ הַתְּנַלל צוּחַ אַחַר שֶׁהִכִּיר אֶת חַטָּאוֹ שֶׁעָבַר אֵת פִּי ה' הִגֵּם שְׂדוּדָיו בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ לֹא רָחַק לַעֲשׂוֹת אֵלֶּךָ רִלּוֹן הַבְּוִיחַ"שׁ, עַכְ"ל בֵּן לְיָדֵי טַעוֹת הַזֶּה לַחֲשׂוֹב עַל הַעֲבִירָה שֶׁהָיָה מְזוּחַ יַעַן שֶׁמַּחֲמַת יִרְאַת הָעַם שָׁמַע גַּם לְקוֹלָם נוֹלַד בּוֹ תְּכוּנָה רְעוּה שֶׁלֹּהֶם שֶׁנִּעְשָׂה בָּהֶם שְׁלוּחַס, וְאוֹתָהּ הַתְּכוּנָה שֶׁמֵּהֶם הַבְּוִיחַ לְיָדֵי הַטַּעוֹת, כֹּאשֶׁר יוֹחַר מִזֶּה הִי אֵלֶּךָ הַמַּרְגְּלִים מֵטַעַם זֶה, שְׂדוּדָיו גַּם אֵלֶּךָ הַמַּרְגְּלִים הִי בְּדָרֶךְ טַעוֹת. וּמִזֶּה נוֹכַח לְהַבִּין שֶׁאִם מַחֲמַת יִרְאַת הָעַם שׁוֹמְעִים הַמְּנַהֲיִים לְקוֹל דְּבָרֵי הָעַם, נַעֲשׂוּ בָּהֶם שְׁלוּחַס וְנוֹלַד בָּהֶם הַתְּכוּנָה שֶׁל הָעַם שֶׁמִּשְׁפִּיעָה גַּם עַל הַמְּנַהֲיִים הַכֹּשֵׁרִים לְהַבְּיֵאֵם לְיָדֵי טַעוֹת גְּדוֹל וְנוֹרָא כִּי עַד שֶׁיֵּשׁ בּוֹ כַּדִּי לְהַדִּיחַ אֶת יַחַד הָעַם, כֹּאשֶׁר קָרַב לָנוּ בַּעֲבוּרֵי דָדוֹר הַזֶּה עֵיִקְבָּחָ דַּמְשִׁיחָא.

שהוא כח מלכות להשחרר על יראי ה', אלא שהשיגו גם כתר מלוכה בכה החולפה, ועי"ז מתרצה גם החולפה בכפלי כפלים. וכח זה משך את כל הדור כמ"ש הרמ"ע מפלנו גם בשאר מלוכה דכו"ע גריר אצתרי, עד שצוה"ר בושנו מכל דור.

וְכַתּוּב בְּדַבְרֵי חַיִּים עַל הַמוֹעֵדִים בְּסוֹף הַסֵּפֶר בַּהֲשַׁמְטָה לַפְּרִשָׁת וַיִּקְהַל שְׂדָבָר שֶׁם הַרְצָה לְהַזְכִּיר שֶׁלֹּא לְהַחֲבִיר עִם הָעַרְב רֶב, וְכַתּוּב בְּאַמְלַע וו"ל: כְּנִרְחָה בְּעַלְלֵי שֶׁהַרְצִינִים וְהַסְּחִידִים וְהַבְּעִ"צ שְׂדָדוֹר הַמָּה בַּעֲבוּרֵי רֹבֶם מַעֲרַב רֶב, וַעֲיִ"שׁ שֶׁהֶאֱרִיךְ. וְהַרְצָה הִיוּ תַּמְחִים עַל הַדִּיבּוּרִים הַלְלוּ שִׁילָאוּ מִפֶּה קְדוֹשׁ בְּדוּרוֹ שֶׁהִי מֵלֶכָּה תּוֹרָה וִירְאַה וְהַרְצָה גְּדוֹלִים וְקְדוּשִׁים. וְרִאֲיִיתִי אַחֲ"כ בַּשַּׁעַר הַפְּסוּקִים לְהֶאֱרִי"ז פְּרִשָׁת וְאַתְחַנֵּן שְׂדָבָר שֶׁם הַרְצָה מֵהָעַרְב רֶב שֶׁקָּבַל מִשֶׁה וְהִי בָּהֶם תְּקַלָּה, וְכַתּוּב בְּאַמְלַע דְּבָרָיו וַעֲתָה רֹב הַדּוֹר מֵהֶם. וְהִי שֶׁכַּתּוּב כֵּן גַּם עַל דּוֹרֵם שֶׁל הָאֲרִי וְהַרְחִי"ז זֵלֶ"ה, וְאֵף שֶׁנוֹלְדוּ אֵלֶּךָ יִשְׂרָאֵל, אֲבָל הַגְּשָׁמוֹת הֵם מַעֲרִיר כְּמוֹ שְׂבִיחַר בְּאוֹר הַחֲמָה. וְהִי נֶאֱמַר וְהִי נֶאֱמַר דָּדוֹר הַשֶּׁפֶל הַזֶּה שְׂדָדוֹרוֹת הַקְּדוּמִים הִיוּ רֹבֵחַ דְּרוֹבָא מִיִּשְׂרָאֵל שׁוֹמְרֵי תּוֹרָה וּמְלֹאת כְּמִ"ש בִּישְׁמַח מִשֶׁה פִּי תִבָּח, וְדַעַת הַפְּנִי יִחוּשֶׁע שֶׁהַחֲזָקָה כְּשֶׁרֹת שְׂבִפּוּסִים הִוא רַק חֲזָקָה מַחֲמַת רֹב, יַעַן שֶׁרֹב יִשְׂרָאֵל כְּשֵׁרִים, אֵלֶּךָ שֶׁהִי הַרְצָה שֶׁלֹּא הִי כּוֹנֵחַם לְשִׁמִּים כְּרָאוּי אֵף שֶׁהִי כְּמֵה גְּדוֹלִים וְקְדוּשִׁים אֵין מִסְפָּר, אֲמֻנָם בְּדוֹר הַזֶּה בַּעֲבוּרֵי שְׁמִיעוּעָל דְּמִיעוּעָל בְּתַכְלִית הַמִּיעוּע, אֲוִלִי לֹא נֶאֱשַׁר אֵף אַחַח אֶחָד מִמֶּסְפֵּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁיִּהְיוּ שׁוֹמְרֵי תּוֹרָה וּמְלֹאת, וְאֵף בֵּין אֵלֶּה הַמַּעֲשִׂים הַשׁוֹמְרִים תּוֹרָה וּמְלֹאת כְּהַרְגִילָם, אֵף בָּהֶם זַעֲרִי"ן אֲוִינוֹן שֶׁמֵּאֲמִינִים בְּכָל הַיּוֹ"ג עֵיִקְרִים כְּרָאוּי, וְכַתּוּב הַעֲרִיר מַתְרַצִּים וְהוֹלְכִים. וּמִבּוֹאֵר בְּזוֹכֵ"ק בְּרֵאשִׁית שֶׁיֵּשׁ ה' כַּחוֹת בַּעֲרַב רֶב כֹּל אֶחָד גְּרוּעַ מַחֲבִירוֹ, וַיֵּשׁ בָּהֶם גַּם עַמְלִיקִים, וְהַעֲרִיר שְׂדָדוּרֵינוּ אֵין לוֹ דַּמְיוֹן לְהַעֲרִיר שְׂדָדוֹרוֹת הַקְּדוּמִים, כִּי הַמָּה בְּתַכְלִית הַגְּרִיעוּת מִיִּרְדָּה הַתְּחַתּוּכָה הַבְּחָה עֵרַם בִּיאַת הַמְּשִׁיחַ, וּמֵאֵז דוֹר הַזֶּה מִשְׁפִּיעַ גַּם עַל הַמְּנַהֲיִים הַכְּשֵׁרִים, וְרִיכִין רַחֲמֵי שָׁמַיִם לְהַנְלֵל.

וּבִדְרָאִי שֶׁאֵלֶּךָ הַמֶּלֶךְ בְּחִיר הִי הִיוּ עוֹד בָּהֶם עֲנִינִים וְנַחֲרִים מֵהַבְּוִיחַ לְיָדֵי חַטָּא זֶה, כֹּאשֶׁר כֵּן הִוא בְּכָל הַחַטָּאִים הַנּוֹכְרִים בְּתוֹכֵ"ק וּבְדַבְרֵי חֲכוּ"ל עַל הַקְּדוּמוּנִים הַקְּדוּשִׁים בְּתַכְלִית הַקְּדוּשָׁה, וְכַדֵּר אֲמַרְתִּי בָּהֶם עֲנִין נֹכַח, אֲבָל מִ"מ וְדָאִי שֶׁגַם זֶה אֲמַת שֶׁאֵין מִקְרָא יוֹלָא מִיּוֹד פְּשׁוּעוֹ, וּפְשַׁעָל דְּקִרָא מַחֲפֵרַשׁ בְּדָרֶךְ שֶׁכַּתְּבִיתִי. וְקִ"ו בְּדוֹרוֹת הַחֲחֵרוּנִים שְׂבִעֵיקְבָח דַּמְשִׁיחָ אֵין סַפֵּק שֶׁהִוא כֵּן שִׁירָאֵת הָעַם לְשִׁמּוּעַ בְּקוֹלָם מַעֲבַרַת עַל דַּעַת הָאֲמַת לִפְּוֹל בְּרַשַׁח ר"ל. וְלִפִּי פְּשׁוּעוֹ שֶׁל מִקְרָא הִוא בְּרִירוֹ וּמִפּוֹרַשׁ גַּם אֵלֶּךָ שְׂאוֹל הַמֶּלֶךְ עִ"ה, וְאֲנוּ מַחֲוִיבִין לְהֵאֲמִין גַּם בְּפִשׁוּעוֹן שֶׁל מִקְרָאוֹת, אֵף שְׁטַמּוֹן בְּחֹכֶם עוֹד הַרְצָה עֲנִינִים עַמּוּקִים.

קמח

וְאֲמַרְו חֲכוּ"ל בְּסִגְדָרִין דָּף ק"כ ע"ה חוֹלְפָה מַלְכוּתָא בְּלֹא תִבָּח, וּפִירַשֵׁי ז"ל שֶׁרָרָה גְּדוֹלָה וְאֲוִינוֹ חֶסֶר אֵלֶּךָ כַּתֵּר מַלְכוּת. אֲ"כ אֲמַרו ז"ל שֶׁכַּח הַחוֹלְפָה הִוא כַּח מַלְכוּת שֶׁאֵינוֹ חֶסֶר אֵלֶּךָ הַכַּתֵּר. וְאֲמַרו ז"ל בְּעֵיקְבָחָ דַּמְשִׁיחָ חוֹלְפָה יֹסְגִי וְלֹא אֲמַרו בָּהֶם שֶׁיַּעֲוֹר אֵלֶּךָ שֶׁהַחוֹלְפָה מַתְרַצָּה בְּכָל יוֹם וְיוֹם, אֲ"כ בְּלֹא הִכִּי יֵשׁ לֹהֶם מַלְכוּת יִשְׂרָאֵל עִ"י הַחוֹלְפָה

קמח

וְכַבֵּר אֲמַרְתִּי לַפְּרַשׁ הַפְּסוּקִים שֶׁפְּרַשַׁת שֶׁלֹּא וְכִי הַשְּׁגוֹ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמְּלֹאת וְגו' וְהִי אִם מַעֲיִנִי

מי שאינו ראוי לזה כמצואר צגמרה סנהדרין דף י"ז וצ"מ צ"מ. וכחצ הרמזים צ"מ מה' סנהדרין הלכה ז' דאף צ"מ של ג' שאין מדקדקין בהן בכל הדברים שמדקדקין בסנהדרין לריך שיהי' בכל אחד מהם שצעה דברים, חכמה וענוה ויראה ואהבת אמת וגבורים צמלוח ומדקדקין על עצמם וכוצשין את יארם עד שלא יכה להן שום גנאי וכו', וצ"מ הגדול היו שולחין בכל ארץ ישראל ובדקדקין כל מי שימלאוהו חכם וירא חטא לעשותו דיין צעירו. ועכ"פ זה ודאי שהסנהדרי גדולה של ע"א היו עלומים מאוד בהפלגת חכמתם וקדושתם, וא"כ פלא עלום הא"ך אפשר שיעשו כולם דבצר חמור כ"כ להחיר ע"ז וכל ישראל יעשו מעשה לעבוד ע"ז ר"ל על פיהם והמכשלה הזאת תחת ידם.

וכתב הרמזין צפרשת שופטים עכ"כ כאשר זמם ודרשו חכז"ל ולא כאשר עשה, מכאן אמרו הרגו אין נהרגין. וזה לכאורה נגד השכל. וביאר הרמזין שם דאם נעשה מעשה שנהרג נחשוב שהי' אמת וכו', ועוד שלא יתן ה' השופטים הדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי כי המשפט לאלקים הוא ובקרב אלקים ישפטו. והנה כ"ז מעלה גדולה בשופטי ישראל והצדקה שהקצ"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט, וזהו טעם ועמדו שני האנשים וגו' לפני ה', כי לפני ה' הם עומדים בצואם לפני הכהנים והשופטים והוא יתם צדק אמת, עכ"ל. והרי שזה חזקה גדולה בסנהדרי גדולה שהי' עמהם שלא יעשו, ואם כן איך אפשר שיעשו בדבר חמור כ"כ להביא את כל ישראל לידי ע"ז שהוא כפירה בכל החורה וצניזאים. וע"כ שהוא כעין מ"ש צאור"ח הק' במרגלים שהיו נשואי ה' הנצחרים מפיו ית"ש והיו לדיקים גמורים ועכ"ז עון הדור השפיע עליהם לעשות כ"כ. וכן נראה מדברי רש"י ז"ל שם צפרשת שלח שכתב שאמר הקצ"ה אני אמרתי להם שהיה טובה וכו' חייבהם שאני נותן להם מקום לעשות דבצרי המרגלים. והרי שעון הדור גרם שהיה הקצ"ה את המרגלים לעשות כ"כ. וככה הוא גם בסנהדרין שאם ח"ו אירע להם זאת שהורו להחיר ע"ז, צודאי עון הדור גרם שכבר חטאו ונכשלו בכאלה, וגלל כן לא שמר הקצ"ה את הסנהדרין מלעשות צדק. ומיושב בזה מה שנתקשה הרמזין מה שייכות יש לפרשה זו צ"פ שלח,

העדה נעשתה לשגגה, ואמרו חכז"ל שהפי' הזה מיירי צע"ז ולמדו זה מקרא דכל אשר לזה ה' שהיה עבירה שנעשה בה כפופר בכל החורה כולה ובדברי הצניזאים, והוצא זה גם צרש"י ז"ל שם. גם אמרו שכל הפרשה מיירי רק כשעשו הסנהדרין בזה והורו לעבוד ע"ז ולמדו זה מהקרא דאם מעיני העדה, דמיירי בסנהדרין שהם עיני העדה. ולריך להבין למה האריך כ"כ בקרא שהתחיל לומר וכי חשגו וכחצ שני פסוקים בהענין, ואח"כ כתב וכו' אם מעיני העדה לגלות דמיירי רק צעמות הסנהדרין, ולמה לא פתח מתחילה לומר אם מעיני העדה נעשתה לשגגה ואח"כ להביא כל הענין כי אז לא הי' לריך להקדים כל אותה ההקדמה לכתיב מתחלה בלשון סתם וכי חשגו שלא ידענו מה אופן השגגה עד לבסוף שאמר מעיני העדה. גם אינו מובן הבלשון וכו' אם מעיני וגו' כיון שכבר האריך בשני פסוקים מדיני אותה השגגה למה אמר אח"כ בצמלע הדיבור הבלשון וכו' כאלו מתחיל ענין חדש, ויותר הול"ל אותו לשון וכו' צתלת הפרשה כשהתחיל לומר וכי חשגו, גם לכאורה כל הבלשון וכו' הוא מיותר לגמרי, ומה משמיענו בזה. גם לפי מה שאמרו חכז"ל אין וביה ללא לשון שמחה לריך להבין לשמחה מה זו עושה, וכי שמחה היא שיעשו סנהדרין להורות לעבוד ע"ז ועשו כן כל ישראל.

קנ

והנה מצואר צגמרה הוריות דף ד' ע"ב דכל דיני הפרשה הזאת מיירי רק בסנהדרין שכולם ראויין להוראה דיני נפשות ויהי' גם מופלא של צ"מ הוא הראש ישיבה עמהם, וצגמרה למדו מקרא דנאמר כאן עדה ונאמר שם צ"מ עדה והתם מנ"ל אמר קרא והתיילצו שם עמך צדומין לך, ופירש"י ז"ל גמר ממשע דמשה אוקי סנהדרין דהו כולן ראויין להוראה דכתיב והתיילצו שם עמך צדומין לך, והואיל ומלצו דעדה האמורה כאן כולן ראויין להוראה שמעיין מינה נמי דהיינו סנהדרי גדולה דתניא צתורת כהנים עדה המיוחדת לכל ישראל ואחו זו סנהדרי גדולה, עכ"ל. וכבר מנו חכמים את גודל הפלגת חכמה וקדושה שהי' לריך להיות בסנהדרין, ואין מושיצין בסנהדרין

ותירונו לכאורה אינו מוצן, ואין להאריך. ולפי הנ"ל מיושב היטב כי הוא ענין א' כמו במרגלים כמבואר לעיל.

ושוב ראיתי לבעל הפלאה צם' פנים יפות פרשת ויקרא עה"כ אשר נישא יחטא שכתב חז"ל: שסיבת חטא השוגג לכתן המשיח מפני אשמת העם שגורם העלמתו, וכן צפר העולם דבר, אך גבי נישא יפלא יותר שיחטא בשגגה ולא ישמרכו ה' כיון שנשאו ה' על כל ישראל, עכ"ל. ויותר מזה כתב שם לעיל מנייה עה"כ אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם, חז"ל שם באמנע דבריו: כיון דאחז"ל כד רגז רעיה על ענא עביד לנגדא סמותא, א"כ רריך להזכיר את העם וכו' כשיחר אפו על העם ממילא יענש הוא בסמיות את עיניו ואובד דרך הילוך הישר כמאמר הכתוב במחשכים הושיבני וגו' וממילא ימלאכו מכשולים רבים ע"כ. ומבואר צזה בהפלאה שסמיות עינים של המנהיגים שלא להכיר האמת היא צה מאשמת העם שנענשים בכך לסמות עיני המנהיגים. וברש"י ז"ל שם צצצא קמא דף ג"ב ע"א על אומרם עביד לנגדא סמותא פי' חז"ל: לעז המושכת מנקר עיניה ונכשלת ונופלת בצורות והעדר אחרי', כך כשהמקום נפרע משונאי ישראל ממנה להם פרנסים שאינן מהוגנין, עכ"ל. ובעוב"ר תרווייכו איתגבו, שט"י עון הדור נתמנים הרבה פרנסים שאינם מהוגנים אבל גם הכשרים והמהוגנים צאים לידי סמיות עינים. והלשון עביד לנגדא סמותא משמע ג"כ כדברי הפלאה שנענשין בסמיות עינים אף שאינו מתכוין להרע. וכן צחלת לשון רש"י ז"ל שכתב מנקר עיני' משמע גם כן כעין זה. ומה שמסיים אח"כ פרנסים שאינם מהוגנין, י"ל צצציל שתרווייכו איתגבו כמ"ש למעלה. ועכ"פ הדברים מבוארים בהפלאה כמ"ש.

קנא

ויותר מזה ראיתי אח"כ צנור הקודש צבראשית רצה פי' ס' ס' י"א דאף צמידי דאכילה שאין הקצ"ה מציא לנדיקים תקלה על ידן כמ"ש התוס' צחולין דף ה' ע"ב ד"ה לדיקים, ואעפ"כ הוצא שם צצ"ר עובדא צר"י ור"ז דאיתאכלון תאנים צעיצלייכו,

ואמרו ע"ז אם קדמאי כמלאכין וכו' אנו אף לא כחמורו דרבי פנחס בן יאיר, והוצא זה שם צחוס'. ותמכו כולם דאך אפשר צאמוראים הקדושים שנכשלו צמידי דאכילה. ועי' ציפ"ת מה שחי' צזה. והנזה"ק כתב דכיון שנתמעטו הדורות לית אןן כחמורו דרפצ"י, דאעפ"י שצודאי נמלא גם דורות אחרונים צני אדם גדולים מאוד צמעלה, מכל מקום צאשר אין דורס זכאי גם הם יורדין ממדרגתן כהא דאמרין צפ"ג דתענית מה יעשו גדולי הדור שאין דורס דומה יפה, עכ"ל ועי"ש. הנה אמר זה על דורס של האמוראים חכמי הש"ס, ואןן מה נענין אצתרי'. ואף שצודאי היו גם דורות האחרונים לדיקים גדולים שהקצ"ה ה' שומרם מכל מכשול, אבל לפעמים עון הדור גורם, צפרע צמה שתלוי בהנהגת הדור, דרכיהם ומעשיהם של צני הדור משפיעים הרבה על המנהיגים, כמו שהצאתי לעיל מדברי חז"ל שזה עונש הדור, ואין להאריך צזה שכבר בעידו חז"ל על מצב ההנהגה שצדור האחרון עיקצא דמשיחא.

אמנם אעפ"כ דורס של חכמי הש"ס שנכשלו גם מהאמוראים הקדושים הוא דבר פלא, צפרע צמידי דאכילה שצפרעויות צמידי דאכילה אמרו ז"ל לדיקים אין הקצ"ה מציא תקלה על ידם כמבואר צחוס' צכמה מקומות. ועי' ישמה משה פרשת משפטים שהאריך צזה. ועדיין תמוהים הדברים להצין. ונראה לפענ"ד שהוא ע"ד שאמרו חז"ל לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה ולא ה' דוד ראוי לאותו מעשה אלא כדי להורות תשובה, וכל המאורעות שצדורות הקודמים המה להורות הדרך לדורות הצאים אחריהם. ולזה צימי חכמי הש"ס שהתחילו הדורות להתמעט אף שעדיין היו אז דורות קדושים ונשגבים, מ"מ לגבי דורות הקודמים התחילו להתמעט והי' לורך להראות מן השמים שמתמת מיעוט הדורות יוכל לאיתרמי גם בצדולים מאוד שנכשלים מתמת השפעת הדור, דמי לנו גדול מחכמי הש"ס שצא להם מכשול מתמת מצב הדור כמ"ש צנה"ק. ונדע מזה ק"ו צצ"ב של ק"ו על הדור האחרון השפל והאפל שיוכל להשפיע גם על גדולי הדור צמכשולות גדולות וגוראות ר"ל, ואין לנו אלא מה שאמרו צדורות הראשונים שעדיין לא ה' הירידה כ"כ צדיועא התחתונה כמו עכשיו.

בחנם אלא שילטרכו החכמים להגיד שאינם כלום נגד הכלל דקוצ"ה לא עבד ניסא למגנא. אלא כיון שע"י אותה העובדה בא החלטת החכמים ונחודע להעולם הלכה למעשה שאין להשיג על אותה ומופתים ולא על צ"ק אם הוא נגד ההלכה, א"כ היו תועלת גדול באלו המופתים, שאלולא לא היו צאים כל המופתים האלה הי' מקום לטעות שאם רואים מופתים כאלה היו צוה אחת הכרעה נגד ההלכה וח"ו נפיק מיני' חורבא דזרות הבאים שיבי' מציאות לחשוב אשר בעל מופת ע"י מופתים ויכל להגיד ח"ו נגד ההלכה, א"כ לא היו הנסים למגנא, דאדרבא בשביל שידעו שיטעו החכמים הלכה למעשה נגד כ"ז, הראו לנו צדק דרך האמת בתוכה"ק להציל כל הדורות מעשות, וזה תועלת גדול שאין לשער. המשביל על דבר יחצונן צוה מה שלפניו.

שוב ראיתי מש"כ רב נסים גאון במס' ברכות דף י"ע ע"ג אהא דאיתא בגמרא ילאת צ"ק ואמרה מה לכם אלל ר' אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום וז"ל ראיתי צו ב' תשובות וכו' שלא היתה הכוונה אלא לנסות את החכמים אם ייתחו הקבלה והגמרא שצפיהם בשביל צח קול ואם לאו, ודומה למה שכתב כי מנסה ה' אלוקים אתכם, וכנה נודע עם כל זאת צירור קבלתם, וזה שאמר ר' יהושע לא בשמים היא כלומר כי תורת ה' תמימה וכבר נתנה לנו צמינו והודיענו כי אינו מחליף ממנה דיבור אחד ואין בתורתנו חסרון ולא כשק כדי שנלטרך אל ראייה מן השמים, עכ"ל.

קנב

ואפשר שששזיל זה החחיל הכתוב לומר סתם וכי חשנו ולא אמר שהוא מעיני העדה עד לבסוף לרמז לנו שלא החחיל זה מעיני העדה אלא כבר נכשלו צוה ישראל עד שלבסוף גרמו שגם עיני העדה באו לידי כך, ולכן אמר ע"ז לשון וכו' שהוא הוי' חדשה שאינו רגיל להיות כן אלא עון הדור שחטאו זה גרם לכך. וצודאי שלדינא כל דברי הפרשה הם ענין אחד אלא שכתב בלשון זה לרמז גם על הני"ל שכן דרך

וכבר אמרתי צמה שאמרו חז"ל ציצמות ק"צ ומנחות י"ב שאפילו אם יבוא אלי' ויאמר אין חולצין בסגדל אין שומעין לו, וכעין זה מצינו כ"פ צ"ס, ואינו מובן הלשון שאמרו על אלי' אין שומעין לו, שזה דבר שאינו במציאות, שכיון שאין שומעין לאלי' כך הוא בשביל שהוא היפך האמת וההלכה, וא"כ צודאי שאלי' לא יאמר דבר שהוא היפך האמת וההלכה, וא"כ א"א שיבוא לידי כך שנלטרך לומר על אלי' שלא לשמוע לו, והול"ל שאפילו אלי' לא יוכל לומר אין חולצין בסגדל, ומזה נדע הכל, ומדוע אמרו הלשון אין שומעין לו שאין זה לכבודו של אותו נדיק, גם אינו במציאות. אלא שודאי ידעו חז"ל שאלי' לא יאמר כן אבל חששו שמא יבי' חיזה גדול הדור שיטעה צוה ויטעו כל העולם אחריו מחמת גדלו לשמוע אליו אף צמה שהוא היפך האמת, וזה הפליגו בדבר שאף לאלי' אין שומעין מה שהוא היפך האמת, ותו ליכא למיעטי, ואלו היו אומרים שאף אלי' לא יוכל לומר כן עדיין הי' מקום לטעות באיזה גדול לשמוע אליו אף אם אומר היפך האמת, כי לא אמרו באלי' אלא שלא יאמר אבל לא על מי שהוא אומר, ולכן אמרו דברים צרוים ומפורשים שאף לאלי' אין שומעין צכה"ג ולא חששו אף לכבודו של אלי' ז"ל להגיד עליו לשון זה כדי שלא לצוא לידי טעות דורות האחרונים העלולים לטעותים גדולים ונוראים בעון הדור ר"ל. המחצונן צוה יוכל להבין מה שא"א לצאר יותר בפתח.

ובעין זה אמרתי בגמרא צ"מ דף ג"ע צהאי עובדה דתנורה של עכנאי שבראח ר"ה הגדול מופתים נוראים שנעקר החרוב ד' מאות אמה וחזרו אמת המים, גם נפלו כתלי ציהמ"ד, ושזב הביא צח קול שהלכה כמותו, וכל זה לא הועיל מאומה כי אמרו תורה לא בשמים היא, והכריעו להלכה בהיפך נגד כ"ז. ולכאורה קשה הלא כלל הוא דקוצ"ה לא עבד ניסא למגנא וצודאי שכלפי שמיא גליא הכל וידעו שכל אלו הנסים עם הצח קול לא יועילו מאומה כי לא ישגייתו החכמים על כל זה, וגם בשמים יודעים שתורה לא בשמים היא, וצודאי שהנסים של ר"ה הגדול באו מסערא דקדושה מדרך האמת הצא מהקצ"ה, וא"כ קשה למה ערחו בשמים להראות אותה ומופתים נוראים כ"כ וגם לשלוח צ"ק, וכי לא ידעו שהכל הוא

ובימינו אלה יש עדיין ירחים מועטים בישראל שאינם מושפעים צננס מהדור המרוצה כי יודעים שהמה תועים מן הדרך ואינם נלרכים להם שישיעו עליהם אבל מחמת שהמנהיגים נלרכים להדור המרוצה וע"כ השפעתם עליהם ושזו אח"כ צאה השפעת המנהיגים על היראים המועטים, וגמלא שהשפעת הדור המרוצה החועים מן הדרך משפיעים על היראים המועטים באמצעות המנהיגים הכשרים. וע"כ מקוננת הנצואה ביחזקאל ל"ד על הרועים שבישראל ופתח לומר הוי רועי ישראל והאריך בזה בכמה פסוקים בכל הקאפיטל עד שסיים לבסוף שהקב"ה יליל לאנו מהם ועבדי דוד הוא ירעה אותם, ופירשו המפרשים שזה קאי על מלך המשיח שהוא מזרע דוד או דוד בעלמו. וגמלא לפי"ז שכל אותו הפרק המתנבא על רועי ישראל קאי על הדור האחרון של עיקבא דמשיחא טרם ביאת המשיח והוא הדור שאנחנו חיים בו, והסמר שערות אנוש בציבו אל הנצואות הנאמרים שם על רועי ישראל שדור הבוא, הרחמן הוא ית"ש ירחם עלינו צ"א.

קנד

ובגמרא סנהדרין דף כ"ו ע"א שצנא הוי דריש בתלמיס רבנותא, חזקאי הוב דריש צנד סרי רבנותא, כי אחא סנחריב ור עלה דירושלים כתב שצנא פתקא שדא צגירא שצנא וסייעתו השלימו חזקאי וסייעתו לא השלימו, הוב קא מיסחפי חזקאי אמר דילמא ח"ו נע"י דעתי דקוב"ה צתר רוצא כיון דרוצא מימסרי אינבו נמי מימסרי, צא נציא ואמר לו לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר, כלומר קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המנין. ולריך להצין לכאורה מה שאמר דילמא ח"ו נע"י דעתו דקוב"ה כיון דידע חזקאי דהאמת כדבריו האריך שייך ח"ו נע"י הדעת אלל הקב"ה מה שהוא היפך האמת, וממ"י אס דעת הקב"ה הוא כן צודאי שכן האמת, והאריך אמר ע"ז לשון ח"ו. ועכ"ל ע"ד שאמרו בגמרא צ"מ דף נ"ב בתנורו של עכנאי שאמרו מן השמים שהלכה כר"א ואעפ"כ כיון שרוב החכמים לא הכריעו כן והתורה"ק אמרה אחרי רבים להעות אמר ע"ז הקב"ה נלחוני בני נלחוני בני, וכמו כן הוב סובר חזקאי כיון ששצנא היה לו תלמידים יותר הוי

המקראות שמלכד פשוטי המקראות לדינא מרמזין עוד על כמה ענינים. ומ"ש הלשון והי' שהוא לשון שמחה, אפשר דכיון דמיירי שטעו כל הסנהדרין ואס מציאים אח"כ קרבן ע"ז ע"כ שנתודע להם האמת אח"כ כלשון הרמב"ם ז"ל צפי"צ מה' שגגות ואח"כ נודע להם שטעו, והנס מודים ומחודים על שגגתם שאין קרבן צלא וידוי, והנה אמרו חז"ל צתו"כ פרשת ויקרא ובגמרא הוריות דף י' הוצא צרש"י ז"ל פרשת ויקרא ע"כ אשר נשיא יטעא חז"ל: לשון אשרי, אשרי הדור שהגשיא שלו נותן לב להציה כפרה על שגגתו, ק"ו שמתחרט על זדונותיו, ק"ו צמלצ כזה שהציה עד כדי כך שהסנהדרין יטעו לעצוד ע"ז ואס אעפ"כ נותנין לב אח"כ להודות על האמת ומודים דרבנן היינו שצחיבו, וזה ודאי שמחה גדולה להדור כמ"ש חז"ל אשרי הדור שככה לו, ולכן אמר בלשון והי' אס מעיני העדה נעשתה לשגגה שאס עיני העדה צמדה זו להתודות על השגגה אין זה אלא לשון שמחה אשר צדורינו עכשיו צעוב"ר עדיין לא זכינו לשמחה זו.

קנד

וידי' איך סיב' הנה מצואר צכתוב שיש מליחות אשר אף הסנהדרי הגדולה שצומן הבית היושצין בלשכת הגזית יוכלו לבוא לידו עעות כזה להורות לכל ישראל לעצוד ע"ז ר"ל וכל ישראל ישעו כן מעשה על פיהם. ובמד"ר פ' ואתחנן פ"צ סי' י"ע ע"כ כי תוליד צנים זש"ה כרוצם כן הטאו לי, מאי כרוצם ארשצ"י שכל מה שהגדולים עושים הדור עושה, כי"ד הנשיא מתיר ואצ צ"ד אומר הנשיא מתיר ואני אוסר, והדיינים אומרים אצ"ד מתיר ואנו אוסרים, ושאר הדור אומרים הדיינים מתירים ואנו אוסרים, מי גרם לכל הדור לחטוא, הנשיא שחטא תחילה, עכ"ל. וצודאי לא מיירי כשהנשיא ואצ"ד והדיינים פושעים ח"ו, דאטו צרשעי עסקינן ואין הדור למדין מפושעים, ונראה דמיירי כשהתחיל צטעות ע"י עון הדור צאופן שכתצתי למעלה ושזו מתקלקל הדור יותר שע"י הנשיא והאצ"ד והדיינים נעשה להם היתר והפירצה מתרצת והולכת אח"כ הרבה יותר כמצואר צמד"ר צראשית פ' כ"ו ס"ח תנא רשצ"י כל פירצה שאינה מן הגדולים אינה פירצה.

בגמרא. והלא אף בעניני הקהל עניני ממון, מסיס וכדומה מצוה צרמ"א חו"מ סי' קס"ג שבושן עפ"י רוב רק מאותן שמקבלים עליהם לומר דעתם לשם שמים, והיו מטילין חרם ע"ז והמכרז מלומר דעתו עפ"י החרם בעילה דעתו ואזלינן צחר רוב הגשחריס האומרים דעתם לשם שמים. ואף הלדיקים אם יש להם איזה רצון ונגיעה עלמית פסולים להגיד דעתם שאין ללרף למנין הרוב אלא מאותן שאומרים דעתן לש"ש בלי נגיעה עלמית, וק"ו ברשעים שמלכד שרשעים פסולים לדין בעלם גם יש להם נגיעה שלא להגיד האמת, כמ"ש הכתוב משלי ד' ע"ז כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו, ובדלוי שאין אומרים דעת אמת לש"ש, וא"כ קשה עוצה לכאורה דכיון שאמר על סועה שצנא קשר רשעים הוא ואינו מן המנין, א"כ האיד סלקא אדעתיה דחזקי' לומר ע"ז אחרי רבים להטות, הכי אפשר לומר על רשעים נגד לדיקים דין אחרי רבים להטות כדת של תורה, וכבר אמרו ז"ל שזה בכלל לא תהי' אחרי רבים לרעות, וצפרע לומר דנטי' דעתו דהקב"ה עי"ז, ודקארי לי' מאי קארי ליה.

קנו

רובא כדת של תורה שיאמר ע"ז הקב"ה נלחוני בני, ולכן אמר דילמא ח"ו נטיה דעתיה דקוב"ה צחר רובא. וע"כ שהיה לו דין רוב על פי התורה הקדושה, וכן נראה מגמרא גיטין דף ק"ט ע"א מימות משה ועד רבי לא מלינו תורה וגדולה במקום אחד וכו' והא הוב חזקי' הוב שצנא, ופירש"י ז"ל חזקי' מלך יהודה גדול צתורה הי' כדאמרין צחלק, שצנא גדול צתורה הי' כדאמרין צסנהדרין שצנא הוב דריש צתליסר רבותא וחזקי' צחד סרי, והרי שצצביל זה לא הי' אפשר לומר על חזקי' שהי' לו תורה וגדולה במקום אחד שצצביל שהי' שצנא גדול צתורה, שצגדולה ודלוי הי' חזקי' יוחר שהרי הי' מלך ושצנא הי' ממונה על ציתו של חזקי' כמ"ש רש"י צסנהדרין כ"ו וע"כ שמה שאמרו צגיטין הא הוב שצנא הוא שצצביל גדולתו צתורה כמו שהציו ע"ז דכו' דריש צתליסר רבותא וחזקי' צחד סרי, ובדלוי הי' לדיק שהי' ממונה על ציתו של חזקי' ואמרו בגמרא חולין מושל מקשיב על דבר אמת כל משרתיו לדיקים. וכעין זה הוא לשון רש"י ז"ל צישעי' הי' י"ב עה"כ לא תאמרין קשר וגו' וז"ל: אחס סייעתו של חזקי' אטפ"י שהם מועטים מסיעת שצנא לא תאמרו אחרי רבים להטות וכו', לפי שהוא קשר רשעים ואינו מן המנין.

קנו.

אב"י ציאור ענין זה הוא צמהרש"א שם שכתב וז"ל:

ציאור המאמר כי סנהריב חרף מערכות אלקים חיים כמ"ש ציד מלאכיד חרפת וע"כ שצנא וסייעתו שצאו להשלים עמו הי' מחשבותם לרעה על הי' וכאלו חשצ לעצוד ע"ז דאמרין מחשצ רעה צע"ז הקב"ה מלרפה למעשה, וע"כ אף שהוא וסייעתו הי' רוצן של ישראל אין הולכין לרעה אחרי הרוב, אצל שצנא טעה צכל זה וכו' צא הצציו ואמר לו לא תאמרין קשר וגו' כי הקשר הזה שהי' לו עם סנהריב אין הקב"ה מן המנין הרוב שלהם, והיינו דאינו מן המנין קאי על הקב"ה שהוא אינו מן המנין שלהם כי ציד מלאכיו חרף אלקים וכו' ואין לך לחוש על קשר מנינס שהוא הרוב כיון שאין הקב"ה צקשר מנינס, עכ"ל. הנה ציאור דמה שאמר צזה קשר של רשעים אינו מן המנין לא קאי כלל על סייעתו של שצנא אלא מה שאמר דאינו מן המנין קאי על הקב"ה שאינו מן המנין שלהם, ואומרין קשר רשעים הוא שצצביל שרעה להשלים ולכתפער עם מי שחרף מערכות אלהים חיים וכו' זה

והנה צדין אחרי רבים להטות כתב הר"ה ז"ל צספר החנוך מלה ע"ה שאין זה אלא כשתי כחות החלוקות יודעים צחכמת התורה צשוב, שאין לומר שכת חכמים מועטת לא חכריע כת צורים מרובה, ואפילו כיולוי מלרים יעיי"ש, ויש פלוגתא צין הרלשונים אם כת אחת מרובה צחכמה וכת אי' מרובה צמנין איזה מהן עדיף, אצל כל הפלוגתות האלו אינס אלא כשעכ"פ אינס רשעים, כמו צסנהדרין ושאר חכמי הדור שכולם ירלי הי' ומצקשי האמת, אצל ברשעים כשהם מרובים לא עלה על דעת שום אדם מעולם שיכריעו את הלדיקים אף שהם מועטים. וכמה דורות הי' הרשעים הרוב אף צימי צית ראשון, ואלו הי' הכח ציד הרשעים אם הם מרובין להכריע דעת הלדיקים עפ"י התורה, הי' אומרים כמה סצרות צכל דיני התורה עד שהיו עוקרין כל התורה כולה ח"ו ואחצר לומר הצצו צה"ו מוטות צהצוחר

מהחל ועד כלה אין ספק שאין לשמוע לרבים לומר אחרי רבים להטות להשחקק בחצרות רשעים כאלה, ולא עדיפי משנא וסייעתו שהיו עדיפי זכח החורה מחזקי המלך וסייעתו. והמתצונן צדעת כל רבותינו זלה"ה שצדורות הקודמים לא יספק שאין היתר זכה, ואך השפעת הדור הזה של עיקצא דמשיחא הביא לכל זה צחצחות שונות, כאשר יתבאר עוד. וכבר הזכיר אותנו בחכמתו הגדולה הגה"ק היעב"ץ זלה"ה במגדול עוז עליית היראה גנך כ"ג אחר שהביא שם שנצטל כוחה של הכת ש"ך, כתב שהוא מפחד שהבוא עוד כת אחרת והזכיר עוצא שלא לירא אף ממופתים כהעמדת החמה של יהושע בן נון ולא לירא אף ממי שפקיע שמי" אף אם אין איש מתחזק עמך לא תפחד לגעות מהאמת, ישי"ש שכיוון בחכמתו אז למצב הדור הזה עכשיו צבור"ר. והכלי יקר צהקדמתו על החורה כשדיבר ממלצ דורו כתב שזמו שמים על עם עור עינים, ומה נאמר ומה נדבר עכשיו כשכל הדור נעשים משוחדים מיראת העם ומנופת תטופנה שפתי זרה.

קנב

ובדרגנו זה עיקצא דמשיחא אשר נחקים צמלא מוצן המלה מה שאמרו חז"ל יראי העם ימאסו וסר מרע משחולל על הבריות, מלבד שזה צמלא הוא נסיון להיות נמאס ומשחולל על הבריות ומשחד עינים להשוות עלמו עם המליאות חוץ לזה המה ממליאים נגיעות שונות לכל אחד ואחד לפוס דרגא דילי' צפרע המנהיגים הצריכים לעזר העם, אף הכשרים שכונתם נדבר מלוא להרציץ תורה ויראה ב"שאל. ועי' צרע קודש שכתב עה"כ לא תקח שוחד כי ה"ה"ר אס רולא למנוע אחד ממלוא גדולה ועיקרית משחד עיניו צמלוא אחרת כדי למונעו ממלוא היותר גדולה, ואמרו ז"ל אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד זה שוחד של מלוא שאלל הקב"ה לא שייך כלל לומר שוחד אחר אלא שוחד של מלוא. וצפרע יתרו צקרא דואתח תחזה וגו' אנשי חיל יראי חלקים וגו' פירש"י ז"ל אנשי חיל עשירים שאינם צריכים להחניף ולהכיר פנים, והנה צלאו הכי אמר שם שצריכין להיות יראי חלקים אנשי אמת שונאי צנע ואלה הנצחרים מכל העם מדור דיעב צכל אותן המדות, הכי יש מקום

מחשבה רעה על ה' ודינו כדון מחשבת ע"ז. ונראה שחידש לפרש כן בגמרא לא כמשמעות פשוטן של דברים צצביל קושייתו שהקשינו, דאם רשעים היו האך ס"ד דחוקי' זכה, אבל לפי ביאורו של המהרש"א לא אמר כלל עליהם שהם רשעים, ויוכל להיות שהיו צדיקים צאמת, אלא שמחשבה זו להתקשר עם מחרפים את ה' הוי מחשבת ע"ז, ואך אם הוא ע"י עושה כמ"ש המהרש"א שטעה שנא זכה, אבל מכל מקום הוא קשר עם מחרפים את ה' והוי ע"י קשר רשעים שהוא קשר עם מחרפים את ה'. גם לא אמר עליהם שאינם מן המנין כיון שצדיקים היו אלא שהקב"ה אינו צאוהו המנין שצאים להתחבר עם מחרפים ה' ולכן אין הלכה כוותי. וצאמת דרשו חז"ל וה' עמו שהלכה כמותו, וחזין דכא צבא תליא דאם אין ה' עמם אין הלכה כוותיחו.

קנז

ואמרת'י זכה להבין מלאת דברי חכמים וחידותם שאמרו יחיד ורבים הלכה כרבים שלכאורה אינו מוצן מה שאמר יחיד ורבים, הלא אין דין זה ביחיד דוקא אלא אפילו רבים הם אלא שמוטעין הם מכת החולקת שהמה מרובין יותר גם אז הלכה כרבים, והול"ל מוטע ורבים הלכה כרבים. וצדיקי ממונות סגי צרוב מלומאם שאינו אלא א' יותר וצדיקי נפשות נריך שנים יותר צין הע"א סנהדרין, אבל צסום מקום לא מלינו שיהי' דוקא יחיד. גם כל עיקר שהזכיר את היחיד הוא מיותר לכאורה דכא סגי אם ה' אומר הלכה כרבים והוי ידעינן דאייירי כשיש מוטע החולק, כמו שאמרו כמה פעמים בגמרא הלכה מכלל דפליגי. גם הלשון הלכה כרבים מוכיח דמייירי שהם הרוב ולא כולם. ולפי דברי המהרש"א הג"ל אפשר לומר שרמזו לנו חז"ל שאין הלכה כרבים אלא כשהקב"ה נמנה עמכם, לא זולת, והיחיד האמתי הוא רק הקב"ה שהוא יחידו של עולם, ולכן אמר יחיד ורבים, כשהיחיד יחידו של עולם הוא עם הרבים אזי הלכה כרבים, לא זולת.

קנח

ועכ"פ להתחבר ולהשחקק לאותה המלוכה שאינה אלא מניות וכפירה וע"ז והפרת הדת ר"ל

הרועה מלהנהיג אותם, לאי לך בעקבי הלאן, הסתכלו בפסיעות דרך שכלכו הלאן והעקצים ניכרים וכו' התבונני בדרכי אבותיך הראשונים וכו'. וזכורא זו היא דדורותינו שהוא צמלור וצמלוק צפירותא הדור הנורא מאד אין זכח כל הדור ההוא להכריע מאומה אלא להסתכל בעקבי הלאן דרכי אבותינו ורבותינו הראשונים. ולא יסתפק בזה כל מי שיש לו מוח צקדקדו שהי' דעתם ברורה להתרחק מכליונות מהם ומהמונס ומכל פעולותיהם אשר מרשעים ילא רשע, וחלילה ליקח חבל בכל אשר מהם לא מיניי' ולא מקאפתו, וצפרט באותה המלכות אשר היא באיסורים חמורים ונוראים יותר מכל עבירות שכלל התורה כולה, כאשר כתבתי בעזרי' דברים ברורים צס"ד.

קפא

ובאשר נתבונן בלשון רש"י ז"ל הנ"ל צשיר השירים עה"כ אם לא תדעי לך היפה צנשים שכתב שחלל הרועה מלהנהיג אותך ולא אמר שלא יהי' לך רועה, דמשמע שזה ברור שיהיה רועה צישראל, אלא שחלל מלהנהיג, ואינו מוצן דממה נפשך, אם לא נוכל לחשוב שלא יהי' רועה למח נחשוב שחלל מלהנהיג. ונראה שכיוון להמלצ' בזה שהרועה נמשך אחר הדור א"כ חלל להיות מנהיג כי אדרבא הדור מנהיגין אותו והמה ממשיכין את רועי ישראל לדעתם הנכונה ועל אותו הזמן אמר לאי לך בעקבי הלאן כפירש"י ז"ל התבונני בדרכי אבותיך הראשונים, וכבר אמרתי עה"כ צפרשת שופטים וצאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהי' צימים הבס, וצספרי הובא צרש"י ז"ל שם אין לך אלא שופט צצימיק, וקשה הלאן צקרא שאמר אשר יהי' שהוא יתיר נפיש וסגני ליי למימר אל השופט צצימים הבס, ובכל מקום דכתיב צקרא לשון יהי' דרשינן מניי' איזו דרשא וכאן דכתיב אשר יהי' ריקן להצן מה משמיענו בזה. אולם הוא הדבר אשר דברנו, שהקפיד הכתוב לומר אל השופט אשר יהי', דר"ל שהוא יהי' השופט צדור ולא שהדור ישפטו אותו וישפיעו עליו ואוי לדור ששפטו את שופטיהם, ואין זה שופט צצימיק אלא נשפט מלוק העתים והזמנים של שפלות הדור בעזרי'". וצפרשת תבוא עה"כ אשר יהי' צימים הבס כתב רש"י ז"ל אין לך

נחושדם שיחניפו ויכירו פנים להטות האמת. ועכ"ל כנ"ל שאף באלו שיש להם כל אותן המדות, מכל מקום כיון שצריכין להחניף נעשים משוחדים ומעור עיניהם ומסלף דברי צדיקים, ולכן חשב צראשונה מזה זו שלא ילערכו להחניף. וא"כ המנהיגים שצריכים להחניף עובר דבר מלאה צשביל הרצנת תורה ויראה זהו שוחד יותר עלום ממי שצריך להחניף רק צשביל עלמו, ויותר יש מקום לטעות בזה שחושב שמתכוין למלוא. ובעזרי' עכשיו הכל הוא ציד הרשעים, הממון והכבוד, והכל צריכין להם אשר בעזרי' נופלים עיני' לצורות נשצרים ר"ל, והכל נגררים אחר דעת הצבור והמפלגות שחשו מן הדרך עד הקלה.

ואמרו חכ"ל צביה דף ל"ב המלפח לשולחן אחרים עולם חשך צעדו, ולמדו זה מקרא דכתיב יום חשך, ואינו מוצן הלא הרבה נרות יותר גדולות יש בעולם שלא נאמר עליהם אותו המאמר עולם חשך צעדו, ולמה אמרו כן דוקא בזה. אצל הפירוש הוא שהמלפח לשולחן אחרים נעשה משוחד מכל אותן שמלפח להם ואמר הכתוב השוחד יעור עיני חכמים שלא לראות האמת וכמו שהבאתי מגמרא כחובות שמשמח את העינים, וזה הוי עולם חשך צעדו שאינו רואה מה שלפניו את הדרך האמתית שאינו כדעת העולם החוששים מני דרך.

קפב

והלא אף בלי נגיעה מצואר צגמרא פרק חלק דף ק"א וק"ב צירצעם צן נצט עש"י שהשיב רשע אלל צדיק הטעה כמה צדיקים, ואף אחי' השילוני רבו של אלי' טעה וחתם עיני', ומחמת זה נמשך יהוא לחטאת ירצעם עיי' שראה חותמו של אחי' השילוני, כל כך גרם ישיבת צדיק עם רשע אף דורות הראשונים במלאכים, ק"ץ צצדיקי זמנינו אשר סביב רשעים יתהלכין. ומכ"ש צצירוף השוחד העלום של יראת העם צהמלאות נוראות ומצבילות, גם נגיעות עלומות שאין לשער. ועל מלצ' בזה כתב רש"י ז"ל צשיר השירים אי' אם לא תדעי לך היפה צנשים לאי לך בעקבי הלאן, חל"ק: זו היא חטבת הרועה אם לא תדעי לך להיכן הלכי לרעות לאתך את היפה צנשים, שחלל לו

אלא כהן שציימד, כמו שהוא, הנה הוסיף רש"י ז"ל לומר כמו שהוא, ואינו מובין מה משמיענו צוה דבדאי אינו אלא כמו שהוא. ולפי הכ"ל אפשר לומר שצוה להשמיענו שאין זה אלא אם עכ"פ הוא כמו שהוא בעלמא וזדעתו, ולא כדעת העולם המשפיעין וכו"ע לאו דיני גמירי, וזפרט צדור השפל אשר חולפה יסג. ובחידושי תורה אמרתי טעם למה כתב רש"י זה צפרטת תצוה ולא צפ' שופעים ולא עת להאריך פה צוה.

קפב

ובזו"ח צמדש הנעלם דף ל"ד (דפוס מונקאטש) כתב וז"ל: כך חנוך צעוד שהי' לדיק והדור כולם חייבין ראה הקב"ה שאם יניחכו ילמוד ממעשיהם וסלקו קודם זמנו מן העולם קודם שיבאיש ריחו, בה"ד ואינו כי לקח אותו חלקים, כלומר ואינו צעוד"ז למלאות ימיו כי לקח אותו חלקים קודם זמנו לעשות עמו חסד להנחילו חיי העולם הבא, עכ"ל הק". ומבואר צוה בחנוך שהי' לדיק וקדוש בן שלש מאות וס"ה שנים וזכה לחיי העוה"ב, אעפ"כ ראה הקב"ה שאם יחיי עוד צדור החייב ילמוד ממעשיהם ויבאש ריחו, ולכן סילקו קודם זמנו. ומזה נוכל להבחין עד היכן הדברים מגיעים שזריכין לרחמי שמים מרובים לעמוד צדעת אמת צמ"ב הדור התועים כ"ב, ומה נאמר ומה נדבר אן יתמי דיתמי כשל כוחינו ואין לנו על מי להשען אלא על אבינו שצשמים.

קפג

ואמרו הכז"ל צצנת דף קל"ח אמר רב עתידה תורה שתשחכה מישראל שנאמר והפלא הי' את מכותך, הפלאה זו איני יודע מהו, כשהוא אומר לכן הגני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, הוי אומר הפלאה זו תורה, ושצו הביא צרייתא עתידה תורה שתשחכה מישראל, שנאמר הנה ימים באים נאום הי' וגוי והשלחתי רעב צארך לא רעב לנחם וגוי כ"א לשמוע דבר הי' וגוי ישועטו לבקש את דבר הי' ולא ימלאו, דבר הי' זו הלכה, דבר הי' זה הקן, דבר הי' זו הנצוה וכו'. ושצו הביא צרייתא רש"י אומר

ח"ו שתשחכה תורה מישראל שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו, אלא מה אני מקיים ישועטו לבקש את דבר הי' ולא ימלאו, שלא ימלאו הלכה צרורה צמקום א". ופירש"י ז"ל הלכה צרורה צעממים שלא יהא צו מתלוקת. ואריך להבין דלכאורה אלו השתי צרייתות פליגי צפירושא דקרא דישועטו לבקש דבר הי' וגוי, ורש"י טרם ליישב מקרא זה שאין ראוי משם על שכתה התורה, ורב חידש ללמוד שכתה התורה מקרא אחריתא דוכפלא הי' וגוי שלא נזכר צאלו השתי צרייתות, וקשה לכאורה מקרא זה על רש"י. גם קשה עוצה ללא משני הש"ס מידי על הצרייתא ורב דסצרי עתידה תורה שתשחכה מה יעשו צהך קרא ללא תשכח מפי זרעו שלמד רש"י כמו שדך הש"ס להקשות צכ"מ ואידך, לתרן דעת שני התנאים והאמוראים.

קפד

והמהרש"א כתב דלדעת רש"י הי' קרא דוענתה השירה הזאת שסיים צי' כי לא תשכח קאי על כל התורה דכן קרא דכתבו לכם את השירה הזאת מוקמין לה צפ' כ"ג צתורה שזריך לכתוב ס"ח, ומאן דפליג לעיל ואמר דהתורה שתשכח מוקי לה קרא דכי לא תשכח שירה גופי'. והנה צאמת צפ' כ"ג צסנהדרין דף כ"א ע"צ מציא מיימרא זו צסחס דמלוה לכתוב ס"ח מקרא דועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולא הביא שם שום חולק צדבר גם היא הלכה פסוקה צפוסקים וצמוני המלות, ואינו נזכר צשום מקום שיש חיבה חולק צוה, ולצברי המהרש"א ז"ל דאוהה הצרייתא וגם רב דסוצר שעתידה תורה שתשחכה חולקין על הי' סתמא דגמרא דסנהדרין צמלות כתבת ס"ח כי אין ראוי מקרא דהשירה הזאת דקאי על כל התורה כ"א על השירה גופי' צלצד.

והרמב"ם כתב צפ"ו מהלי' ס"ח מלות עשה לכתוב ספר תורה וכו' שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה, כלומר כתבו לכם תורה שיש צו שירה זו, לפי שאין כותבין את התורה פרשיות פרשיות, ופירשו הצ"י וצ"ח צצור יו"ד סי' ע"ר דהכוונה הוא דצע"כ א"א לומר שיכתוב שירת האזינו צלצד כיון דקיל"ל אין כותבין התורה פרשיות דתורה חסומה ניתנה, וא"כ

בצרייתא ג' דברים שלמד מהלשון דבר ה' ולא ימלאו הלכה וקץ ונצואה, א"כ אפשר לקיים מקרא זה על שני דברים, אף אם ימלא דלא קאי כלל על תורה. גם לריך להבין האיך אפשר ללמוד ג' דברים מקרא אחד. גם אינו מובן כלל מה שאמרו עה"כ הנה ימים צאים וגו' ולא ימלאו דבר ה' על הקץ דמשמע מזה שהקץ הי' מגולה אלא שימים צאים שיסתכח, הלא הקץ הי' סתום וסתום מאז ומעולם, כמצואר בדניאל סתום וסתום הדברים, ויעקב צאינו ע"ה כשדקש לגלות את הקץ נסתלקה ממנו שכינה, ומה שייך ע"ז לומר הנה ימים צאים ולא ימלאו, אדרבה ימים צאים שיסתכלה הקץ צעת שזכה לראותו, אבל לשעבר מעת צריאת העולם הי' מכוסה עמיר ונעלם. גם הסתלקות הנצואה כבר הי' עוד בהחלת צית שני ומה חידשו צזה בצרייתא לדרוש ע"ז מקרא דהנה ימים צאים. גם אינו מובן מה שאמר רשב"י על הדור העתיד שלא ימלאו הלכה ברורה בלא מחלוקת, הלא מאז ומקדם היו הרבה מחלוקת בהלכה ואמרו חז"ל צחגיגה דף ג' ע"ג צעלי אסופות אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין צתורה, הללו מעמאין והללו מעברין, הללו אוסרין וכו' שמה יאמר אדם היאך אני למד תורה מעתה, ת"ל כולם נתנו מרועה אחד, קל אי' נתנו, פרנס אי' חמין מפי אדון כל המעשים צרוך הוא וגו', אף אתה עשה אונך כאפרכסת וקנה לך לב מצין לשמוע את דברי מעמאין ודברי מעברין וכו', א"כ כבר דרשו חז"ל מקרא אף לזרות הראשונים שהי' מחלוקת בהלכה, ואעפ"כ אם משים אצו כאפרכסת לשמוע דברי חכמים יש לו לב מצין, ומה נשחנה צזה דור העתיד שע"י המחלוקת לא ימלאו דבר הלכה.

ובירושלמי סנהדרין פ"ד ה"ב אר"י אלו הי' ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה, ופי' שם צפ"מ שאלו הי' ניתנה התורה פסק הלכה בלא נעיית דעת לכאן ולכאן לא הי' קיום לעולם דהתורה לריך שיבי' נדרשת לכאן ולכאן כדלקמ"י ואלו דברי חלקים חיים, ואמר אח"כ שאמר מרע"ה הודיעני איך היא ההלכה, אמר לו אחרי רבים להעות וכו' כדי שחבה התורה נדרשת מ"ע פנים עמא ומ"ט פנים עהור וכו', ואומר מישרים אהבון, ופי' שם הפ"מ

ע"כ קרא קאמר שיכתבו כל התורה עד שירת האזינו שהוא גמר של תורה יעיי"ש. ולפי"ז יש הכרח מקרא דמה שאמר השירה הזאת קאי על כל התורה כולה, ואיך יפרשו בצרייתא ורצ דלא קאי אלא על השירה בלבד. ודוחק להלק בין הנושאים דהך שירה שבקרא דועתה כתבו לכם קאי על כל התורה והך שירה שבקרא דועתה השירה הזאת שע"ז סיים כי לא תשכח לא קאי אלא על השירה דכיון ששניהם סמוכים צפרשה אחת ונאמרו בלשון אחד קשה להלק צפירושה בלשון התורה. ועכ"פ אין זה דבר פשוט כ"כ, ולמה לא ציארו זה צש"ם אליב"י שמחולקין צפירושה דקרא בלשון השירה שאינו שזה כמו שדרך הש"ס צכ"מ להקשות ואיך ולפרש.

קפה

אבל יותר חמו' לי מגמרא נדרים דף ל"ח דאמר ריב"ז לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו וכו' מחיב ר' חסדא ואתי לוח ה' וגו' למען תהי' לי השירה הזאת לעד, אלא פלפולא צעלמא, ופירשו רש"י ובר"ן והתוס' והרא"ש כולם דהקושיא היא דאי אפשר לומר דהשירה הזאת קאי על השירה לבדה, דא"כ מאי סהדותא איכא וא"א לומר שהוא לעד, ובשביל קושיא זו הוכרח לומר שאין כוונתו אלא על הפלפול. א"כ חזינן שהיא סברה מוחלטת צש"ם דכיון דכתב שם לעד ע"כ קאי על כל התורה כולה ולא על השירה לבדה, וא"כ גם צהך קרא דועתה לפניו השירה הזאת לעד כי לא תשכח מפי זרעו ע"כ דקאי על כל התורה כיון שכתב שם שהוא לעד, וא"א לומר דצרייתא ורצ פליגי על סברה זו דא"כ מאי מחיב ר"ח על ריב"ז אם סובר בצרייתא ורצ, וע"כ שאין פלוגתא צזה, וקשה עוצה על הצרייתא ורצ, מה יענו על לימודו של רשב"י מקרא דלא תשכח שהיא הבעתה שלא יהי' שכתה התורה כיון דע"כ קאי על כל התורה כז"ל.

קפו

גם לריך להבין מה שאמר רשב"י ומה אני מקיים ישועטו לבקש את דבר ה' הלא חשב שם

שמרע"ה ציקש מהקצ"ה להודיעו להלכה שלא יהי זה שום ספק ואמר לו הקצ"ה שזה א"ח בשביל שלריך שהתורה תהי נדרשת במ"ע פנים לכאן ולכאן, ואם אני מגלה לך ההלכה שוב לא תהי נדרשת בהרבה פנים, יעוי"ש, וא"כ לפי"ז הוא מוכרח שהי מחלוקת בהלכה אוסרין ומתירין שהי נדרשין המ"ע פנים לכאן ולכאן, וכבר אמר זה הקצ"ה למרע"ה, ואינו מובן לפי"ז למה נקרא המחלוקת בהלכה שבדור האחרון שכחת התורה.

והנה רש"י ז"ל פי עשה אזנך כאפרכסת מאחר שכולן לבן לשמים עשה אזנך שומעת ולמוד ודע דברי כולן, וכשדעת להבחין אחיה יבשר קצב הלכה כמותו. ואינו מובן דאדרבה כיון שכולן מרועה אחד ניתנו מפי אדון כל המעשים צרוך הוא האיך נדע להבחין אי זה יבשר לקבוע הלכה כמותו. והמהרש"א כתב שיש לומר אחרי רבים להטות, ובאמת מלינו בגמרא גם כמה כללים אחרים שפסקו כ"פ אף כיחיד נגד רבים. ויהי איך שהי העיקר חסר מן הספר שלא אמרו שם בגמרא שום כלל איך להכריע את ההלכה אלא כתבו אותה בטעם שכולם מרועה אחד ניתנו מפי אדון כל המעשים צ"ה, וזה אדרבה מכבוד הספק שלא נוכל להכריע כיון שכולם שוין שממקום קדוש יהלכו ואלו ואלו דברי אלקים חיים ואנחנו לא נדע מה נעשה, ולכאורה אין צוה שום תי על התחלת דבריו שהתחיל להגיד שלא יאמר האדם מחמת המחלוקת האיך אני לומד תורה לידע הכרעת ההלכה.

קסז

אבר האמת הצרור צוה שבדלתי יש דרך בכל מחלוקת לבוא על האמת בכל דבר הלכה, לפעמים ע"י כלל דאחרי רבים להטות או כללים אחרים שהת"ח בעלי האסופות המעמאים והמעבירים האוסרין והמתירין צאים לידי השוואה כמו שהי צימי חכמי הס"ם ובכמה דורות, אבל תנאי אחד צריך לזה, שהייו כל הדיעות כולן מרועה אחד ניתנו, כמ"ש בגמרא ע"ז כמה לשונות רועה אחד קל אי פרנס אחד מפי אדון כל המעשים צ"ה דר"ל שכל הבחינות שיש בהענין אין

צוה שום השפעה לדדית מן העולם מאיזה לד שהוא אלא כל הדיעות צאים רק מהשפעת התורה"ק שהיא השפעה אלקית, לא זולת כלל וכלל לא, ואזי מטערפין כל הדיעות ויוצא מהם הלכה ברורה לכל העולם, כי כולם ממקור אחד צאים לכיון רצון הצורא צ"ה לאמיתה של תורה. משא"כ דבור פרוץ וגם החכמים תשושי כח ויראת העם עליהם צלירוף עלת ירבעם שמושיבין רשע אלל לדיק, ואין כל הדיעות ממקור אי ופרנס אי אלא ערצוציא גדולה יש צוה מדעת כל הצור ומפלגות שונות המשפיעים על כל העם ועל המנהיגים לסמות עיני כל, ועל מצד דור כזה דרש רשב"י הכה ימים צאים וגוי ישועטו לבקש דבר ה' ולא ימצאו, שאמר ע"ז שלא ימצאו הלכה ברורה במקום אחד, ור"ל שלא יבואו הדיעות ממקום אחד שהוא הרועה אי ופרנס אי אלא מהשפעת הרצים החועים מדך האמת, ומי יורה דעה ומי יצין שמועה. ומובן צש"ס חגיגה שאין מניעה ללימוד התורה מחמת מחלוקת החכמים כי כיון שכולם מרועה אחד נתנו מפי אדון כל המעשים צ"ה, לא זולת, בודאי ילא מהם הלכה ברורה למי שמעה אזנו כאפרכסת לקנות לב מצין, לאפקוין הדור האחרון אשר עליהם אמרו חז"ל עתידה תורה שתשתכח מישאל כי הרועים והפרנסים המה דעת הקהל המרובה שאין צוה לא דעת תורה ולא דעת אמת כלל, והן המה המשפיעים גם על המנהיגים כמ"ש ז"ל אוי לדור ששפטו את שופעיהם, וא"א לידע מי הוא זה ואיזה הוא שאין השפעת הדור עליו אלא אומר דעת תורה בלבד לאמיתה של תורה. ואמרתיו צוה לפרש מתק לשונם של חז"ל משחרב ציהמ"ק אין לו להקצ"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד, שלכאורה סיוס הלשון „בלבד" הוא מיותר, דכיון שאמר אין לו אלא ד' אמות של הלכה שפיר ידעיין דזאת היא ולא אחרת, ומה הוסיף עוד לומר תיבת בלבד. אלא שכיוונו שלריך לראות עוד באלו הד' אמות של הלכה אם המה של הלכה בלבד, בלא צירוף דעת הקהל המשפיע שלא כהלכה, וככלל צוה כל מיני ערצוצות הרגילים להתערב בדורות האחרונים דד' אמות של הלכה אשר לא צחר צוה ה' ואינם מכוונים אל האמת. ובאותו הדור בודאי שבעלו הכללים של אחרי רבים להטות וכדומה, כי נעלם מהדור מי ומי המה שדעתם עבורה שמרועה אחד נתנו ולא השפיע עליהם הדור מאומה.

קסא

פיהם של חינוקות של בית רבן כד אינון רכיבין בלדד, וכד אינון קשישין אורייתא משתכח מנהון, כי הא דאר"י מ"ד אל הנער הזה התפללתי הול"ל אל הבן הזה התפללתי, אלא אמרה חנה יה"ר שזעמה שיגדל ישחלל צעדות המקום כמו עכשיו שהוא נער וכל אדם שיזכה להיות צדקניותו כמו צנערותו יזכה למעלת שמואל הצידי וכו' יעיי"ש. והגם שזה מיומרא דר"א לר"ע אבל כל דברי הזוהר נשנו בצית מדרשו של רשב"י וכמה הפליגו בשכחת התורה שדור האחרון ואינו מזכיר כלל שיש אחת פלוגתא בדבר, ונראה כמו שכחתי דלא פליגי ואף דעת רשב"י כן.

ובמה שאמר שלא תשכח התורה הוא ע"ד שכח רש"י ז"ל בשה"ש עה"כ אם לא תדעי לך וגו' לאי לך בעקבי הלאן שאם חדל הרועה מלהגיד אותך הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו הלאן והעקבים ניכרים, היינו להתבונן בדרכי אבותינו הראשונים. וה"כ דדור שאין מולאין בו הלכה ברורה במקום אחד אין לו אלא להסתכל בדרכי הראשונים, ואם ככה נעשה שלא לזוז מדרכי הראשונים לא יהי שכחת התורה, והיינו דקאמר קרא כי לא תשכח מפי זרעו, שאם נלך בדרך הראשונים להיות זרעם וצניהם לילך בעקבותיהם, בזה ההצטחה שיבאו העקבים ניכרים כמ"ש רש"י ז"ל ויכול לידע צוה דרך התורה. גם בכלל ההצטחה שלעולם ימלאו עוד בין זרע ישראל שישימו לב לעקבות הראשונים. אבל ההולך ומצקש דרך התורה מאותו הדור שא"א למלאו בו הלכה ברורה במקום אחד זה ודאי בא לידי שכחת התורה. ואמר זה רשב"י יען שלכאורה לפי פשוטן של דברים שאמר עתידה תורה שתשכח מישראל משמע ח"ו שתשכח לגמרי ואין שום עצה לכן אמר שאינו כן אלא שבאותו הדור אין למלאו הלכה ברורה, וגם הצרייתא שאמרה עתידה תורה שתשכח מישראל מודה לדברי רשב"י דמקרא מלא הוא כי לא תשכח מפי זרעו אלא כוונתם על אותו הדור שיבוי צו שכחת התורה.

ובאמת כי אלו השתי ציונות מצוהרין צדדיהם בדברי רש"י ז"ל הני"ל בשה"ש עה"כ אם לא תדעי לך וגו', שיבוי דור שלא יוכלו לידע הנהגה מן המנהיגים, אבל זה ודאי שהעקבים ניכרים מדרכי הראשונים להתבונן

ורפי זה י"ל שאין שום פלוגתא צוה בין התנאים אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, וכבר הביא במצוה התלמוד הגדפם סוף מס' ברכות בקיבור כללי התלמוד שם בשם הר"ן שכאשר נראה אמוראים שסובל מאמרם לומר שאינם חולקין אעפ"י שהוא דחוק קצת אין לנו לומר שחולקים, דכלל גדול הוא אפשי פלוגתא לא מפשינן. עוד הביא דאף שעפ"י הרוצ כשאומר בלשון פלוגי אומר הוא חולק, מ"מ מלינו לפעמים שאומר בלשון פלוגי אומר והוא לא חולק. ועי' בחידושי הרשב"א מס' סוכה דף כ"ה שאמרו שם בגמרא ר' יתחק אמר ואעפ"כ כתב הרשב"א שאין צוה פלוגתא דכולהו תנאי הכי סברי ור"י הוא דמפרש להו, וכן הוא בכמה מקומות בש"ס. והנה בכאן אין שום דוחק כלל אם נימא דלא פליגי אלא אדרבא מיושצין כל הקושיות שכחתי ברווחא אם אין צוה שום פלוגתא, דהנה בכאן אמר רשב"י בלשון ח"ו שתשכח תורה מישראל. ובספרי הוא בלשון אחר צפרשת עקב פיסקא מ"ח רשב"י אומר עתידה תורה שתשכח מישראל, והלא כבר נאמר כי לא תשכח מפי זרעו אלא איש פלוגי אומר ואיש פלוגי מתיר וכו' ולא ימלאו דבר ברור. ומזה נראה שרשב"י עלמנו אמר אותו בלשון שבצרייתא עתידה תורה שתשכח מישראל, הגם שיש מפרשים שהוא בלשון צתמ"י, והיא מחמת הקושיא שבגמרא אין בלשון כן, אבל לפענ"ד יותר מסתבר לפרש כפשוטו שרשב"י קורא לזה שלא ימלאו הלכה ברורה שכחת התורה, דכיון שלא יוכלו לידע דעת תורה הוי זה שכחת התורה. ומזה שאמר כי לא תשכח מפי זרעו יתבאר להלן.

והנה יותר מזה הוא צו"ח במדרש הנעלם דף י"ג ע"א (דפוס מונקאטש) ח"ל: באותה שעה ככה ר"ע א"ל על מה קא צכית, אמר לו הוי לדור שיבוי יתומים ממך, א"ל אל תאמר כך אלא ווי לדור שיבוי יתומים בלי אב, בלי חכם מורה ולא תלמיד הוגה, ויימס יבואו שכל הדור יהיו חלופים ועיו פנים ותשכח תורה ואין דורש ואין מצקש, והמתעורר לבו בתורה יהי נצח וחדל אישים ווי לדרא הווא כד ייתי הווא דרא. א"ל לית דרא הווא מתקיים אלא בהבדל

זהם, ויוכל לידע משם המצבון ומצקש האמת. וכן דרשת רב עב"כ והפלא ה' וגו' הפלא ופלא דקאי על אצידת חכמת חכמיו שהוא שכחת התורה, אין זה סותר לדברי רש"י כי קאי על אותו הדור שהיה אצידת החכמה בדרך הפלא ופלא, כאשר אנו רואים עכשיו בעוב"ר הטעותים הנוראים נגד השכל והחוש, אבל כולם מודים גם להצטעה שבקרא כי לא תשכח מפי זרעו כמ"ש, ולא קשה מידי מה שלא הקשה צ"ש ואידך, כי אין צדק שום פלוגתא.

קפג

שוב התבוננתי בדברי הצ"ש סוכה דף כ' ע"א שנחמלה כשנשתכחה תורה מישראל עליה עזרא מצבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עליה הלל הצבלי ויסדה, חזרה ונשתכחה עלו ר' חייא וזניו ויסדוה, ופירש"י ז"ל כשנשתכחה תורה מישראל לא נשתכחה כולה קאמר אלא הלכות שכוחות מצני צתירא שהיו ראשי ארץ ישראל כדאמרינן צפסחים פרק אלו דברים. עליה הלל הצבלי שמיוס שגלה יכני' החרש והמסגר עמו היתה ישיבה מלוי' צבלי. וצחוס' ד"ה עליה כתב שהלל יסדה שלמד משמע'י ואצטליון כדאיתא צפסחים. וצריטצ"א שם נתקשה צבא דאמר חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא וזניו ויסדוה דלא מלינו שנשתכחה תורה בדורו של רבי חייא, שהרי בדורו היה רבינו הקדוש וחציריו שהיו גדולי ישראל. אלא אמר כך צבלי מה שחידשו בהלכה זו, שכל המקיים הלכה אחת הרי הוא כאלו מייסד כל התורה כולה, וצבלי דבריו ג"כ שראויים לייסדם ככה וצרכונות שבהם כדאמר בפרק השוכר את הפועלים אגא עבדונא שלא תשתכח תורה מישראל, עכ"ל. ונראה ממי"ש על רבי חייא וזניו שחידשו בהלכה זו ולא פ"י צאיזה הלכה דקאי על אותה ההלכה של מחללת דמיירי שם צ"ש. אך ל"ע לכאורה שהרי כמה פעמים מלינו צ"ש רבי לא שנה רבי חייא מנין, ואם כן ע"כ שלא חידש רבי חייא הלכה שלא נשנה מפי רבינו הקדוש. אלא אפשר שהי' זה אחר פעירת רבינו הקדוש שנשתכחה הלכה זו והחזירה רבי חייא כמו ששמע כבר מפי רבי.

והנה מה שכתבו שלשכחת הלכה אחת קרי ל"י שכחת התורה זה ודאי מוכרח ממה שאמר

שהיה שכחת התורה צימו הלל עד שעלה הלל, שהרי היו שם צני צתירא נשיאי ישראל והרבה חנאים ותלמידיהם והי' זה צומן הבית שעלו שם לרגל כל החכמים והיו הסנהדרין שלשכחת הגזית שהרי עד מ' שנה קודם החורבן ישבו הסנהדרין שלשכחת הגזית, וזה הי' מאה שנה לפני החורבן שאז עלה הלל לנשיא, ומצואר צגמרא שבת דף ע"ו שניאוחו של הלל הי' מאה שנה לפני החורבן יעיי"ש צגמ' וצרש"י, וצוודאי אי אפשר לומר שהי' אז שכחת התורה, וע"כ דקאי רק על אותה ההלכה דפסח דחי שבת שנחמלה מכל חכמי ארץ ישראל אלא הלל שעלה מצבלי וקבל משמע'י ואצטליון יסד הלכה זו כמצואר צפסחים דף ס"ו. וכן קשה עוצא צמה שאמר שהיה שכחת התורה צימו רבי חייא שהרי היה זה צימו רבינו הק' שהי' דורו מלוי' צהפלגת החכמה כמ"ש הרמב"ם ז"ל צהקדמתו לס' זרעים ואמרו צגמרא גיעין דף נ"ע מימות משה רבינו ועד רבי לא מלינו תורה וגדולה צמקום אחד, ואי אפשר לומר שהי' אז שכחת התורה, וע"כ כתב הר"עצ"א דקאי על הלכה אחת דמיירי שם.

ובערך לר נתקשה צבא דלא מלינו שנשתכחה אחת הלכה צימו רבי חייא, וע"כ כתב הכוונה לפי מה שאמר ר"ח בכתובות ק"ג אגא עבדי דלא משתכחה תורה מישראל וכו' ומתנין שיתא סידרי לשיתא יוקוי וכו', ומזה נשמע דאם לא עשה רבי חייא מעשה זה היתה התורה נשתכחה, ולכן אמר חזרה ונשתכחה עלו רבי חייא וזניו ויסדוה, יפן שלולא מעשיו היתה התורה משתכחת ח"ו. ואפשר לכון זה צסוף דברי הר"עצ"א כאשר העתקתי לעיל לשונו. אבל צהתחלת דבריו כתב צפירוש שנשתכחה אז אותה ההלכה. וצאמת שמ"ש שלכן נקרא צימוי שכחת התורה כיון שלולא מעשיו היתה התורה משתכחת זה ל"ע לכאורה שהרי צרבי מלינו צפ"י שהוא הי' צעל המעשה צראשונה שהתיר לכתוב תורה שצעל פה אף שהוא איסור דאורייתא משום עת לעשות לה' הפרו תורתך צצביל דלולא כן היתה התורה משתכחת, וכמו שאמרו צגיעין דף ס' ע"א כיון דלא אפשר ופירש"י ז"ל שם דלא אפשר מליכתב שנחמעה כלב והתורה משתכחת,

דפרי עץ הדר הוא אחרונג ודרשו מלשון הדר שהוא דר
 באילנו משנה לשנה, וכחז שם דוודאי ידעו מכבד
 שזריך ליקח אחרונג ועשו כן דור אחר דור בקבלה עד
 משב רבע"ה, אלא שבקשו ע"ז גם רמז מקרא. וכן כחז
 שם על כמה דרשות שחז"ל ידעו זה גם בלא"ה בקבלה.
 וכמו כן נראה גם בזה שחז"ל ידעו בלא"ה המעמד
 שבטיקבא דמשיחא שלא ימלאו הלכה ברורה במקום
 אחד. — ולפי פשוטו דאם פני הדור כפני הכלב, ועל
 מה שאמרו בגמרא סוכה דף ל"ז שבטיקבא דמשיחא
 היוקר ימות פירש"י ז"ל בלא"ה היוקר ימות מכובד
 שכן יחי' עוותן ורמאי, ועוד ענינים כאלה בגמ',
 האריך אפשר שיחי' דודר כזה הלי' ברורה במקום א',
 ומי יוכל לידע באותו הדור על מי לסמוך ולצרפו למנין
 בדבר הלכה, — וכבר הבאתי לשון הזו"ח שהתאון על
 אותו הדור שיחי' בלי חכם ומורה ותלמיד הוגה ועוד
 ענינים נוראים, וע"כ סמכו זה אקראי שנשמע משם
 שכחה התורה, אבל בשביל שגם זה ידעו שמי שיראה
 לידע האמת יוכל להכיר מהפסיעות שדרכו בהן
 הראשונים ז"ל כמו שהבאתי מדברי רש"י ז"ל, לכן
 חירצו בזה הפסוק דלא תשכח מפי זרעו כמצואר לעיל.

ובעין זה הוא מה שאמרו שם בגמרא סוכה דף ל"ז
 אין בן דוד בן עד שתתכפך כל המלכות
 למינות, אמר רבא מאי קרא כולו הפך לכן טהור הוא.
 ובדאי שמאותו הקרא אין הכרה לדרוש שתתכפך כל
 המלכות למינות כי כך קרא בדיני נגעים כתיב ונפקא
 מינה להלכה, ואין שם רמז מענין המלכות, אלא כיון
 שבלא"ה ידעו שהוא בן, אסמכו' אקרא בעין מה
 שהבאתי לעיל מדברי הרמב"ם ז"ל בשאר דרשות,
 וכמו כן צדק חילוקא שכתבו חז"ל צענין שכחה
 התורה, ומר אמר חדא ומא"ה ולא פליגי כמו שכתבתי
 לעיל. בן אמת שבטו"ה צדור השפל הזה מחמת השפעת
 הדור המרובה, וצפרט אותן שיש להם קלח נגיפה
 עולם חשך צעדם שלא לראות האמת אף מדעת
 הראשונים ז"ל והשואה המעור עיני חכמים הוא
 המסלק דברי לדיקים, שמסלפין גם דברי לדיקים
 וקדושים שצדורות שלפניו להעמיס גם בדבריהם דרכם
 הרע ומבפכין דברי אלקים חיים, וכבר פירשו בפסוק
 ממרים הייתם עם ה' שהי' המרתם עם ה' באמרם
 שכן לזה ה' לפי הפירושים הזרים שאמרו בתוכ"ק

ובגמרא תמורה דף ע"ו מוטב שתיסקר תורה ולא
 תשכח התורה מישראל, ונמלא לולא מעשה רבי
 בכתיבת התורה בזוודאי הי' ח"ו שכחה התורה, ואם כן
 למה לא חשב אלא עזרא והלל ורבי חייה והשמייע
 רבי. ולפי דברי הריעב"א שנשכחה הלכה אחת בימי
 ר"ח אפשר שזה לא הי' בימי רבי לכן לא חשבו. ומלשון
 הריעב"א נראה שהרכיב שני הטעמים יחד דלא הפסיק
 באמנע לומר שהוא שני תרולים, ול"ע האריך תלוי זה
 בזה.

ועכ"פ היוצא לנו מדברי הש"ס כאן בסוכה דבשכחה
 הלכה אחת קרי ל"י שכחה התורה, ולפי"ז לריך
 להבין לכאורה מה שטרחו בש"ס בסחירת הקראי
 האומרים שיחי' שכחה התורה שהוא נגד הקרא
 דלא תשכח מפי זרעו, הלא אפשר לומר דמה שאמר
 שכחה התורה הכוונה שישכחו אחו הלכות פרטיות,
 ומה שאמר לא תשכח מפי זרעו קאי על כללות התורה
 ורוצ גופי תורה ולמה הוצרך לחדש שלא ימלאו הלכה
 ברורה במקום אחד. ואולי בשביל שנלמד מהקרא
 דהפלא ה' את מכותך ואצדה חכמת חכמיו וגו' וקרי
 ל"י הפלא ופלא לא ניחא ל"י למימר דקאי על שכחה
 הלכה אחת, דאף דלשון שכחה התורה אפשר לומר גם
 על הלכה אחת, אבל לשון ואצדה חכמת חכמיו לא
 שייך לומר אם החכמה קיימת ברוב גופי תורה, וכן
 הלשון הפלא ופלא לא שייך בזה. גם מה שלמדו
 בצרייתא מקרא דרעב ולמא לשמוע דבר ה' אפשר
 דבשכחה הלכה אחת ויכול להצביע נפשו בשאר גופי
 תורה אין זה רעבון ולמאון, ולא ניחא ל"י למימר ע"ז
 הלשון רעב ולמא וגו'.

ויותר נראה כי חז"ל ידעו הכל ארך יחי' המוצב
 בעיקבא דמשיחא ברות קדשם או בקבלה כמו
 שחשבו בצרייתות דסוף סוטה וסוכה דף ל"ז הרבה
 ענינים בעיקבא דמשיחא חולפא יסגי וחיין ביוקר ופני
 הדור כפני הכלב ועוד כמה זכמה ענינים מצהילים
 שלא הביאו עליהם שום ראי' מקראי, אלא שבמה שהי'
 אפשרות להסמיכו אקראי הביאו מהקרא, וכמ"ש
 הרמב"ם ז"ל בהקדמתו ל' זרעים על כמה דרשות
 כמו צמנות אחרונג שבקשו לימוד מקרא מנא ידעיין

דעת אמת דברים המפורשים בניזאים כמה פסוקים
אין מספר, אי אפשר שיבוא לידי טעות מר כזה.

וא"כ כל השלשה דברים שחשב רש"י זקרא דישוטעו
לבקש דבר ה' ולא ימלאו הכל אחד הוא, שזא רק
משכחת התורה, אלא שהוסיף לכתוב צפרעיות אלו בני
דברים הקץ והכזובה להודיע שט"י שלא ימלאו הלכה
צרורה כדת של תורה יגיע הטעות אף בדבר הקץ
והכזובה כמ"ש, מה שצדורות הקודמים לא ה' מליאות
לשער זה בשכל אנושי, שחז"ל גילו לנו מדברי בניזאים
מה שאנו רואים עכשיו צעור"ר בחוש, ואוי לדור שכך
עלתה צימיו. ואין לנו אלא להסתכל בעקבות הראשונים
ומינה לא נזע. הגם שהמושפעים מהדור ההוא אשר
בו שכחת התורה ר"ל המה מהפכים גם דברי
הראשונים ותולין בזקי סרוקי גם בהם, מה שלא ה' **כי**
ולא נצרא, כמו שאומרים גם פירושים זרים בפסוקים
ובמאמרי חז"ל ובשאר ספרן של לדיקים, אבל למבקשי
האמת אשר אינם מתחשבים כלל עם השפעת כל
הדור ההוא ורוצים לידע דעת הראשונים, להם
פסיעותיהם ועקבותיהם עדיין ניכרים, כמ"ש רש"י
ז"ל וע"ז צאה בהצטחה כי לא תשכח מפי זרעו
כמבואר לעיל.

ואמר חז"ל אם הרב דומה למלאך ה' לצאות תורה
יבקשו מפיבו, ואם לאו אל יבקשו תורה
מפיבו, ונראה הכוונה כי בזדאי הראשונים המה
כמלאכים שט"כ אף שצטעם מלכ כל דורינו רחוק
צחלית הריחוק ממלכ הראשונים זל"ה, מכל מקום
כיון שדבריו כדברי הראשונים זל"ה עכ"פ יש לו
צלימוד ההוא דמיון לדברי הראשונים כמלאכים, והוי
צלימוד הזה עכ"פ דומה למלאך ה' לצאות, ולכן תורה
יבקשו מפיבו. ואם לאו אל יבקשו תורה מפיבו, שלא
ליפול בהשפעת החדשים שמקרבו צאו לא שערום
אצותיהם. הארכתי קלת צמלצ דורינו, אבל הרבה יותר
ממה שכתבתי יש צהענין אלא שז"ל להביא הכל על
הכתב, גם לא אוכל להאריך כ"כ ישמע חכם ויוסיף לקח.

קעא

והנה הדרים צארץ ישראל בזדאי שאין לנרפס לדון
צענין שנוגע להמלוכה, ראשית הוא דין פשוט

צגולוי פנים צתורה שלא כהלכה, אמנם אטפיי"כ השם
לבו לדבר ה' להכיר האמת ומסלק מעליו כל נגיעה
הט"ת צעזרו שיכיר האמת מפסיעות הראשונים ז"ל.

קע

ומה שאמר עוד דבר ה' זו הקץ בזדאי שאין כוונתו
על התגלות זמן הקץ, שזה לא ה' מעולם, אבל
זה הוי ידעינן ודאי חומר האיסור של דחיקת הקץ
ועד היכן הדברים מגיעין להיות נשמר מקץ של שקר בכל
אופן ואופן, גם ידעו הסימנים הצרורים, הן לדעת
הרמב"ם צהלכותיו שאי אפשר לגאולה צלא תשובה
של כל ישראל, והן לדעת המהר"ל שהוא כדעת רוב
הראשונים וסתמא דגמרא שאי אפשר צלי ציאת אלי
מקודם ויש עוד סימנים צרורים שלא ראיתי להאריך
בהן מיראת האריכות כ"כ כי די צמה שכתבתי, וזה
ודאי מה שהוא צלא תורה כלל אלא על ידי המסיתים
והמדיחים למונות ואפיקורבות ועקירת כל התורה
ח"ו שזה ודאי מרחיק את הקץ צלא ספק ולריך לצרות
מזה יותר מהצורה מן הארי הרודף אחריו להורגו
ולא ח"ו להשתקף עוד בדבר או ליתן איזה חיזוק אף
צדיצורה צעלמא ולחשוב ח"ו מחשבת פיגול כ"כ על
האסון הנורה ההוא שיש צו מעניני הקץ, שטעות גדול
ונורה כ"כ צעניני הקץ לא עלה על לב מעולם, זולת
צימיו אלה צעור"ר שז"כ הגיע שכחת התורה לטעות
צדבר צרור כזה, שהוא צאמת הפלא ופלא האין
נחשורו עיניהם כ"כ, כדרשת רב עה"כ והפלא ה'
וגי הפלא ופלא.

ומ"ש עוד דבר ה' זו נצואה, הנה כבר סתם הרמב"ם
ז"ל צאגרת הימן שזה ודאי שקודם הגאולה
תחזור הכזובה לישראל, וכן כתב צהלכותיו שהמלך
המשיח יכהי נציא גדול יותר מכל בניזאים עד קרוב
למרע"ה, וזה ודאי א"א כי אם ע"י קיום כל התורה
צשלימות, ואין מקום לטעות שיהי איזה ענין של
גאולה ע"י הפרת התורה ח"ו. וגם שאף צכתבי
הניזאים צצדידיו המה אומרים פשטים זרים של שקרים
וכזבים להפוך דברי אלקים חיים, ולא ראיתי להאריך
להעתיק כל דברי הצליהם, כי אין קץ לדברי רות, אבל
כ"ז הגיע לדורינו מחמת שכחת התורה. והמסתכל

וכתב שם שאין שום צי"ד בארץ ישראל שאינו נוגע בדבר, ע"כ יפך עשו המפשרים באמ"ד שמסרו הדבר לצי"ד שצארים לזכה הסמוכה ואינם נוגעין בדבר כלל, יעו"ש. ומכש"כ צענינו הממשלה שהרבה תועלות חומריות תלוים בה, ואין לדון בזה אלא במדינות שמחולק לה שאינם נוגעים כ"כ. הן אחת שהנגיעה עצומה בכל העולם מחמת שכל העם לוחצים בכל מיני לחץ זה הדחק על המנהיגים וראשי ישיבות והדיינים לעמוד בצד המדינה, וממש כולם נוגעים בדבר שהכל לריכוס עזר ותועלת מן העם, ודא עקא שא"א להוליא דדורינו דבר אחת צענין זה, אמנם בארץ ישראל הקרובים אל החלל והמה תחת ממשלתם וממשלת המפלגות בודאי נוגעים ביותר. הרחמן הוא ית"ש וילינו מהם ומהמונס וידריכנו בדקך האמת.

קעג

והמהר"ב"ח בקונטרס הסמיכה שצטוף הספר הביא כל הענין שחכמי לפת החליעו להחזיר הסמיכה, והמהר"ב"ח עם חכמי ירושלים לא הסכימו לדבר, וכתב שם המהר"ב"ח אף כי אהנונו מועטים נגד חכמי לפת דניפישו מינין עובא, מ"מ אי אפשר לומר בזה אחרי רבים להטות כי לא נתוועדו יחד להיות שקיל וערי דיעותיהם זה כנגד זה, ואין אומרים בכה"ג אחרי רבים להטות, אלא כשהוא רובו מתוך כולו. ואף אם יאמרו שיתוועדו עכשיו יחד לדון בדבר, זה לא מועיל דכיון שכבר עשו מעשה עפ"י הוראתם הוי נוגעים בדבר דכסיפא להו מילתא למיהדר ומחמת אחת הנגיעה עושה נעיית הדעת לעשות בהאמת וא"א לרפס למנין הרוב, והאריך בדבר להביא כמה ראיות מן הש"ס דאף באמוראים הקדושים אחר שעשו מעשה עפ"י הוראתם חשבו להם לנוגעים מטעם זה דכסיפא מילתא למיהדר וק"ו בחכמי זמנינו, יעו"ש שהאריך. וככה אני רואה עכשיו שודע אני שיש גם צחוק האגודה רבנים וצע"צ יראי ה' שכואצ להם המעשים האלה אך אינם יכולים לעשות דבר נגד המנהלים וליסוג אחר מן האגודה כיון שהם כבר בחוכה ועשו מעשים רבים במפלגה זו, כסיפא להו

במשנה סוכרין דף י"ח מלך לא דן ולא דנין אותו, ואמרו זה עזר המעשה שהי' בחזיריו של שמעון בן שטח שכבשו פניהם בקרקע מאימת המלכות והי' אסון גדול ר"ל, והוצא הלכה זו גם ברמב"ם פ"ב מהל' סוכרין ופ"ג מה' מלכים, ודין זה אם להשתתף במלוכה או לקחת חלק בצחירות, שזה חלוי באיסור העמדת מלכותם א"כ צנידן בזה המה נידונים, ויש בזה תקנת חכמים שלא לדון על המלך מי שהוא תחת ממשלתו, שחלצד שאי אפשר להם להכריע דין זה מחמת ההלכה שהצאתי לעיל מדברי הראשונים אף בשאר אלם שיש בעיר, דחיישינן שיהי' לו נעיית הדעת מחמת יראת האלם ומוניאין אותו לדון לעיר אחרת, ומכש"כ באלמותו של מלוכה שבדאי הדין קן, אמנם באלמות המלוכה יש ע"ז חק"ח מכבר עוד מימות התנאים שצימי שמעון בן שטח בזמן הבית.

קעב

גם הנה מבואר בגמרא צבא צהרא דף מ"ג ס"ח שנגזב אין דנין דדייני אותה העיר שכולם נוגעין בדבר, וכן האומר תנו מנה לעניי אותה העיר אין דנין דדייני אותה העיר ואין מציאין ראוי מאותה העיר, ופריך עניי שקלי דייני מפסלי, ומסיק דאפילו היבא דקין להו, מ"מ ניחא להו כיון דרווח רוח. והרי דאף אותן שאין להם שום חלק מ"מ כיון דניחא להו בריווח הבא לעיר הוי עי"ז נוגעין ופסולין לדון. וע"כ פסקו הטוש"ע חו"מ ס"ח ז' דבעסקי המס אין דנין דדייני אותה העיר לפי שיש להם או לקרוביהם חלק בו, אלא צ"ש מנהג בעיר שדייני העיר ידונו על המס הוי כמי שקבל עליו קרוב או פסול כמ"ש העור, וזה דוקא צענינו מיסם לא צענין אחר כמו שהביא שם הפ"ח ס"ק כ"ע, וא"כ צענינו הממשלה והמפלגות שבחוק הממשלה שהפרנסות והרבה עניני כבוד וממון ושאר לרכים בין לעניים בין לעשירים תלויים בזה אין ספק שכל הדמים תחת אותה הממשלה כולם נוגעים בדבר להיות דעתם עם הממשלה ואין להם לדון בזה.

ועיין בחת"ם יו"ד סי' רל"ד צמה שהי' דו"ד בין אנשי ירושלים ואנשי לפת בדבר איזה לדקה,

הם מעידין כן, ה'י' לכם להאמין כי האחרים מפני מורך לב אמרו מה שאמרו. והגוון מ"ש שם שכולם הודו לפני משה ואהרן וכל העדה ואמרו באלו חל הארץ אשר שלחחנו וגם זאת חלב ודבש היא, והנה כולם בהסכמה אחת בעוצת הארץ, אבל בחזק העמים ההם המסו את לבבם, ואח"כ בראותם כי יבושע וכלב חזקו את לבם למלחמה באו שאר המרגלים אל בניי שלא בפני משה והולילו דבה על הארץ שהיא ארץ אוכלת יושבי, יעיי"ש שהארץ. גם צפ"י שלא החליט פ"י זה וכתב אח"כ שלא נלעך לומר כי על יבושע וכלב אמר משה כן, כי למה ישמעו לשנים ולא יאמינו לעשרה, וכפי הנראה נטה ממה שדחק לתרץ דברי רש"י ז"ל שאך יבושע וכלב אמרו עוצת הארץ (וען ששאר המרגלים אמרו ארץ אוכלת יושבי היא כמו שבאר הרא"ם זכ"ה), דבאמת אינו מובן ת"י זה שה'י' העטנה מה שלא האמינו ליבושע וכלב וען שהקב"ה אמר כן, דאם העטנה בשביל שהקב"ה אמר כן אין נפקא מינה במה שאמרו גם יבושע וכלב כיבודה ועוד לקרא, דהרי לגבי דבריו של הקב"ה לא מעלה ולא מוריד הסכמה שום צריחה בעולם, וכי אם כל העולם כולו יאמרו דבויך ויכלו להכחיש ח"ו מה שהקב"ה אומר, וע"כ שבדבריו של הקב"ה ה'י' להם מקום לטעות ולאו כו"ע זוכים לבוין האמת, ואפשר שששצביל שהסכים הקב"ה לשלוח מרגלים הצינו שצריכין לסמוך עליהם ולהאמין להם מה שיאמרו, וא"כ התמי' קיימת מה היתה העטנה להאמין לשנים יותר מלעשרה דבאמת היו כולם לדיקים שנבחרו מהדור דעה עפ"י ה' להיות נשיאים עליהם, כמבואר שם במדרש, וע"כ נטה הרמב"ן מדעת רש"י ז"ל וחידש שכולם אמרו בעוצת ח"י. ומה שצפ"י שלא הוסיף הרמב"ן עוד צקושי' ממה דכתיב ואשלח מכם שנים עשר אנשים ועליהם אמר וישיבו אותנו דבר, כבר כתב הרמב"ן עלמו בכמה מקומות שצ"פ דרך הכתובים לקרר ואינו מפרש צסיפור מי האומרו, וצפ"י דברים לא הזכיר כלל מקושיא זו אלא מאותה התמי' דלמה לא יאמינו לעשרה יותר משנים.

אמנם באמת דברי רש"י ז"ל המה מהספרי וז"ל רספרי. מי אמר עוצתה יבושע וכלב אעפ"י ולא אציתם לעלות וגו'. א"כ מבואר צפ"י שזה היתה

מילתא למיבדר, ומחמת אותה הנגיטה עושים עלדיק להצדיק השיטה ואינם מכוונים אל האמת.

רפ"י דעתו אלו ה'י' מליאות שיתאספו כל יראי ה' והיו יכולים כאו"א להגיד דעתו צלי שום פחד ומורא וצלי שום נגיעה, ה'י' לנו רוב גדול מהיראים לדעת האמתית אשר כתבת, אבל הוא דבר שא"א כי הרבה ת"ח ויראים מפחדים אף לבוא בשטח זה שאינו בדיעה אחת עם מלכ הדור שהעו מדרך האמת, ומכש"כ לגלות האמת אשר בלבבו אימתא דלצורה עליו באופן מבהיל. והאסיפות הנעשים בעולם ערצוביא גדולה ציניכה שיש בחוכם הרבה שיש להם דעות כחצות ונגיעות עלומות. וק"ז בישמה משה פרשת משפטים כתב בפסוק כי השוחד יעור פקחים ויסלף דברי לדיקים, דקשה הכפל וגם קשה וכי לדיקים מקצלי שוחד הם, וכתב לבאר דהמקצלי שוחד אף שהם חכמים באמת אי אפשר שלא יעו, ועורים הם באמת, ואף שיושבים עמהם נקיים ולדיקים שאינם מקצלים שוחד הם מבלבלין ומסלפין את דבריהם, וכיום ע"ז כנ"ל ברור. הנה כתב כן אף כשיש א' שמקבל שוחד מבלבל ומסלף את היושבים עמו אף אם הם נקיים ולדיקים, ומכש"כ כשיש שם הרבה המדברים מתוך נגיעות עלומות שמבלבלין ומסלפין הכל. ומבואר בשו"ע חו"מ סי' ג' ס"ב דאם יש בחוק הבי"ד גם אנשים שאינם מהוגנים לא היו בכלל בית דין דהוי קשר צוגדים, ומקורו בסנהדרין דף כ"ו דפירש"י ז"ל ע"ז דהיכא דבעינן צ"ד נמנין זה אינו מנין.

קעד

ובהיותי צירושלים צפ"י דברים הע"ל אמרתי שם באמלע הדרשה לפרש מה שנאמר ויאמרו עוצת הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו ולא אציתם לעלות וגו' ופירש"י ז"ל, והוא מהספרי, מי הם שאמרו עוצתה יבושע וכלב. וכתב ע"ז הרמב"ן ז"ל ואני תמה א"כ מה העטנה הזאת עליהם וראוי שיאמינו לעשרה יותר מן השנים. אולי טען עליהם כיון שהקב"ה הודיע אתכם שהיא ארץ עוצת וגדולי השלוחים והלדיקים שבהם אף

עוונים שרצים עמהם, אבל הן המה שהולידו דיעות
 האלו במספר המרובה, ואף העומדים צדעה שלימה
 ורואים האמת מפחדים לגלות את אשר בלבנם מאימתה
 לציבור המרובה ומבהיל הרעיון, ופשיטא דלא אזלין
 בחר רובא במלכ כזה, מלבד שאר עמים צרורים
 שהבאתי בזה המובנים למבקשי האמת. וכבר הבאתי
 מהיבצ"ץ זלכ"ה שאף אם רואים עלמם יחידים ממש
 כמ"ש בלשוננו אף אם אין איש מתחזק עמך אין לפחד
 לנטות מהאמת. והרואה בעיניו פקוחא יראה שעדיין
 יש תלי"ת אלפים בישראל שמרגישים האמת, אך דעת
 רוב ההמון החושים ומחשים הן המה היו צעורינו,
 ואין להאריך בזה יותר, והעיקר שצריכין לרחמי שמים,
 ונקוה להשי"ת שאל יעזיבנו ואל יעשינו.

קעה

וכאשר התחילת המצובה הנוראה מכת ש"ץ ימ"ש
 בתחלה הטעה כמעט את כל העולם כולו, אף
 גדולים עלומים שהיו בימים ההם. והמכריז ששפורע
 ז"ל שהי' אז גדול הדור בגאונות וקדושה יתירה,
 וראיתי מחכמי דורו שמתארים אותו בתואר הקדוש
 האלקי, הוא הי' הראש והראשון שעמד במלחמה חזקה
 נגדו והפקיר את חייו נגד כל הקמים עליו בזה, וחיצר
 אח"כ סי' יצא נובל לצי די חלקים, אשר צו יסופר כל
 המאורעות שעברו וחלפו בענין הש"ץ. וכתב שם בח"א
 שמדבר שם מהתחלת הענין, והגני מעתיק אחת שורות
 בקיבור מאמאע דברי זח"ל: לא חלתי מלצכות בצי
 קבועה על קלות האמונה החדשה הזאת לבלתי השקיף
 אל האמת וכי' ולא הי' לי יכולת לדבר בפני אחד מדלת
 העם, מכש"כ בפני צעלי חורה, ואדרבא הם היו
 צעוכי והיו מוכיחים אותי על פני האם חכם אתה
 מכל חכמי ישראל הקרובים והרחוקים שקיימו כ"ץ,
 ולפעמים הייתי שוחק ולפעמים כועס, ועם קלח צעלי
 שכל היו דברי ואם מעטים הם נשמעו למאמרי לומר
 לא תסורו מאחרי קבלתינו כי כל השמועות טובו
 וחמודים כל יועילו כי ההמון האותם הגצירה דמיונם
 וכי' יעיי"ש שהי' זמן ארוך שהיו ממש יחידים בדור
 שעמדו בנפשותם נגד רובא דרובא דעלמא ששמו אותם

הטעה מה שלא שמעו ליהושע וכלב שאך המה אמרו
 לטובה. ומה שכתב הרמב"ן דרך אחר הנה עי' פנים
 לתורה והרשות נתונה לחדש ולהוסיף אבל אי אפשר
 לנו לחלוק על הספרי והבכרה ליישב דברי חז"ל ואריך
 לתרץ תמיכה הרמב"ן ז"ל בזה.

וגראה לענ"ד עפ"י דברי האור"ח הק' צפ' שלח
 בענין המרגלים, ולכאורה הוא פלא הלא בשעה
 שנשלחו היו כולם לדיקים, ומבואר במד"ר סי' שלח
 פ' ע"ז סי' ה' שהיו כולם לדיקים וצני אדם גדולים
 היו, ומשה נמלך בהקב"ה על כל אחד ואחד ואמר לו
 ראוים הם הלא שאח"כ נתהפכו, וא"א להבין האיד
 נתהפכו כ"כ כל העשרה לדיקים. וביאר האור"ח הק'
 ריש פ' שלח דלד שכוונת המשלחים היתה רעה תפעול
 פועל הרע בשליח ויחזור להיות שלוחו של אדם כמותו
 ויולד צו תכונה רעה, מה שלא היתה צו קודם, כדרך
 שתולד צחי' הקדושה בשלוחי מצוה לעובה אות, ולא
 הגם שהיו לדיקים בהתחלתם עשות ההליכה לרגל נולד
 בהם תכונה רעה מהמשלחים ויעלו להדיח, עכ"ל.
 ולפי"ז כל מה שאמרו אותן העשרה מרגלים הי' נלמח
 מחמת דעת הציבור שצאו אליהם בתכונה רעה ואף
 שהי' אז דור דעה וגדולים בצדקות יותר מכל הדורות,
 כמו שהבאתי למעלה, אבל כיון שצאתו הענין צאו
 בתכונה רעה גרמו מה שגרמו. וא"כ לא קשה תמיכה
 הרמב"ן שהי' להם טענה לשמוע יותר לעשרה מלשנים,
 שהרי זה גופא מה שאמרו העשרה כן, הם היו החייבים
 בדבר שנתהפכה דעתם מחמת דעת הציבור שהי'
 בתכונה רעה והי' להם לשמוע לקול השנים, אף
 שמועטים הם מ"מ כיון שעמדו צדעה ולא נתהפכו
 מדעת הציבור היו דעה אמיתית, ואין לזכותם צמה
 שהעשרה המרובין לא אמרו כן, כי אדרבא זה להם
 לחוב גדול, שעל ידם נתהפכו דעת המרובין אף אלו
 שהיו לדיקים, זח"ל.

ויותר מזה הוא צדורינו עכשיו צעו"ה שצאים האגודת
 וכל המפלגות והנגררים אחריהם בתכונותם
 הרעה והמרה ר"ל אל המנהיגים בתחבולות שונות
 ומשונות ובאמצעים שונים לעזור עיני העולם, ושז

לכופרים ומחטיאים את הרבים עבור שאינם מאמינים
למשיח ונביאיו.

והביא עוד בסוף ח"א שאף אחר שנאה השמועה
מהמרתו את דתו, עדיין הו' רוצה דמינכר
מחזיקים באמונתם, קאתם מכחישים וקאתם אומרים
יש לו סוד, והתמיד הטעות ההוא זמן מרובה. וקאת
מהאשכנזים שהיו יותר אדוקים היו ממאנים להאמין
ולא לשמוע דבר רע כנגדו ומכש"כ שהמיר דת, ולכן
אומרים שהוא עלה לשמים ואורתו נדמית להם כאיש
מומר, ודברים אחרים של הכזי שאסור לאנד בהם
הגיור, והיו עומדים כנגד מי שמקללו או מחרפו או
מצבה אותם בדברים או לשום נביא מנביאיו המוחזקים
אלנם, עכ"ל. ושוב אח"כ ביתר החלקים הביא מה
שלאט לאט נתגלה קלונו. וכפי אשר לנו רואים בכל
הספרים המדברים מזה, סבלו מאותה הכת תקופה
ארוכה של הרבה יותר ממאה שנים עד שנכרת זכרם,
והי' בתחלה זמן ארוך שאם אותן היחידים שהכירו
האמת היו יראים מאימת הדור והיו אומרים אחרי
רבים להטות ובדומה ח"ו הו' אבדה פליטת יהודה, אבל
הלוחמים צעד האמת אף שמועטים היו בתכלית
המיטע הן כמה שהאילו את הדור.

והסיבה שנמשכו אחריו רוב בני ישראל הו' כי הש"ץ
הו' צקי בכל הש"ם ופוסקים וכל כחצי האר"י
הכל הו' רגיל על לשונו עוד בצחרותו וכויותו בן ט"ו
שנים, גם עבודתו בתעניתים וסיוגופים ושירות ותשבחות
הו' עד להפליא צעיני כל רואיו. גם הראה אותות
ומופתים נוראים והחזיר אלפים מוישראל בתשובה, וכל
מקום צואו עשה צעלי תשובות, כמוצא כ"ו בספרי
המכר"י ששפורט וצספרי היעצ"ץ ובשאר ספרים
המדברים מזה, ואין תימה אם הו' צכות עי"ז להטעות
את כל העם הרעבים גם למאים ונפשים בהם תתעטף
לשמוע מקץ הגאולה. גם הרבה גדולים עומים עשו
בו בתחלה עי"י שראו כוחות העלומים הכזכרים לעיל
צטוד שלא הו' ניכר עדיין מה העומאה אשר בקרבו
להסית ולהדיח מחורה ואמונה כאשר נתגלה לבסוף,
ושוב אח"כ כאשר התחיל קאת להתגלות עדיין הו' קשה
להרבה מהם להסיר מן הלב את אשר נשרש מקדמת

דת, כמו שהבאתי מהמהרלצ"ח כי לחזור מהנעשה
צזה יש נגיעה גדולה המסמנת עינים, אלא שאח"כ שהי'
נראה צעליל את הפרת הדת והמינות והכפירה ר"ל
שילא מהם, נכנסו הרבה גדולים וקדושים ללחום נגדם
במס"ג, כי היו צאותן הדורות גדולים וקדושים לאלפים,
גם צתוך בהמוני הו' הרבה יראת שמים, ובהרבה
מקומות נידו והחרמו בכל יום את כל הכת ש"ץ
והגגרים אחרים לידע ולהודיע להנלל מהם, כמוצא
כ"ו בספרים, וצזה תמו ונכרתו. וראה הגאון היעצ"ץ
ז"ל צחקתו הגדולה שעוד יקומו כת אחרת והזכיר
עוצא צמגדול עוז שלא לפחד מהדור ולא ליסוג אחר
אף אם נשאר יחידי צעולם, כמו שהעתקתי לשונו.

ולפלא שאותה הכת של גאולה של שקר צימנו לא
התחילו כלל צכה תורה ועבודה ולעשות צעלי
תשובה כמו הש"ץ, לא מיני' ולא מקאתו, אלא מתחלה
ועד סוף כל מעשיהם להרם הדת ר"ל וממלאים את
כל העולם כולו צמינות וכפירה ונראה ר"ל, ואעפ"כ
עושין כל העולם אחרים. וראה השטן צחולשת דורינו
שאינו צריך לעשות צעלי תשובה מרובין ולהתחיל צכה
תורה ועבודה להטעות את העולם כמו שהי' צימי
ש"ץ, כי את דורינו השפל והנכאצ עיקבה דמשיחא יוכל
להטעות אף צדברים שפלים צצדיוטא התחונה ר"ל.
אבל נקוה להשי"ת שאל יעצוני ולא יעשינו ומאשפות
לדלותינו ירוממו, וסוף כל סוף יתגלה האמת לעין כל.
ולע"ע לעת כזאת אנתנו צדורו של עיקבה דמשיחא
אשר נאמר עליו וכהי האמת נעדרת, ואמרנו חכז"ל
צסנהדרין דף ל"ז מלמד שנעשית עדרים וכוללת
לה, ונראה דר"ל שהוא פוחת והולך. והמהרש"א ז"ל שם
הביא לזה דברי הילקוט שאמר שנעשה עדרים עדרים
צמדבר, ופי' שאנשי אמת יהיו הולכים ונחצאים
צמדבריות מפני הדור ההוא. ולפי פשוטו אינו מוצן
הלא ח"א לחיות צמדבר זהוא סכנה, אלא נראה שאף
צתוך הישוב כמה צמדבר שאין להם שייכות עם אנשי
הישוב, שמצדלין ומפרשין זמ"ז, והוא כעין מה שהביא
המהרש"א אח"כ מהרד"ק. אבל המתחזק בהשי"ת
וצחרתו הקי' לא ינעה מהאמת. והשי"ת יודע גדול
חולשתנו ועומק גלותנו צמנצ דורינו ולא יעזוב עם
עני ואציון כמונו ויאר עינינו צדרך האמת וסוף כל

הוא אינו נושא פנים ולא יקח שחד. אבל בלעם הרשע אמר וכו' ותרועת מלך בו הכוה אמר ולא יעשה וכששמעו מיד נפלו שנאמר וישב ישראל בשמים. עוד שם במדרש ילקוט עה"כ אלה הדברים וגו' זש"ה אומר לרשע לדיק אהה יקצוהו עמים, וכתוב אחד אומר ולמוכיתים יונעם, אלא כל מי שיודע שהצירו רשע ומחניף לו ומלא עונות ואומר לו לדיק אהה ראו שיצאו עליו כל הקללות שבתורה, אבל מי שהוא מוכיח הצירו שיחזור בו נוטל זכרות, עכ"ל יעו"ש. ומבואר בכ"ז מה הוא אהבת ישראל ושנאת ישראל, כי האובד ישראל אינו מחניף לרשעים אלא מגיד האמת כי רע ומר עוצם את ה', ומביא בזה זכרות וחורה וכבוד שמים. ומרע"ה שמסר נפשו עבור ישראל ללמד עליהם זכות להכילם עשה כ"ז בינו לבין קונו כשהתפלל עליהם, אבל בפניהם לא למד עליהם זכות אלא הדרבה אמר להם אתם חטאתם חטאה גדולה ודבר אליהם קשות שאמר שימו איש חרבו וחרגו איש את אחיו, ועי"ז נתקבלו דבריו לפני הקב"ה כשלמד עליהם זכות בינו לבין קונו. אבל בלעם מחמת שנאתו הגדולה לישראל למד עליהם זכות בפניהם, והפסיד דעתם על כל עוונותיהם כדי להפילם ח"ו, ועלמה בידו שע"י זכרותו נפלו בשמים.

והגם שזכרותו של בלעם ה' נצוה מאת ה' שנאמר וישם ה' דבר צפי בלעם וגו' כה חדר וגם נכתבו הזכרות בתורה"ק שכתבה משה מפי הגבורה ואנו קוראים ולומדים זה בתורה"ק לעולם, אבל ראשית רוב אלה הזכרות נאמרו על לעתיד אחר שיחזרו כל ישראל בתשובה, והכל יתהפכו לכויות והעונות לא חזרו ולא יפקדו עוד ולא יעלו על לב לעולם, שאין מעלה זו בשום אומה ולשון. גם יש פירושים וביאורים לכל אלו הזכרות אף לפי פשוטן של דברים מלבד הסודות העמוקות שיש בהם, והדברים ארוכים לפרש אף לפי פשוטן של דברים, לא עת האסף פה. אבל פשיטא שאין ללמוד מכאן ח"ו להקל בעונות בני תשובה, וכל התורה"ק מלאה מאזכרות ועושים חמורים על העונות, והוא א' מהעיקרים להאמין בשכר ועונש, ואנו קוראים פעמים בכל יום השמרו לכם פן יפתה לבצכם וגו' ואזדתם וגו', וזה עשה מרע"ה אף שגם הוא קרא

סוף קושטא קאי והאמת עד לעלמו השי"ת יעזרנו עדכ"ש יח', יראו עינינו וישמח לבנו בישועתו ית"ש צב"א.

קע

והנה המסיתים והמדיחים המחפים על הרשעים ומכסים פשעיהם כדרך שעשו נביאי הצעל בזמן בית ראשון כמבואר בכתובים, שחו בשמים פיהם באמרם שכוונתם לשמים ללמד זכות על ישראל, ועוד מתלבשים בזה בעליית של אהבת ישראל ועוד מעיזים פניהם לשפוך בוז וקלון ושמה על האומרים כדת של חורה לעמוד בפרץ בפני עושי רשעה ומפירי דת ר"ל שלא ליתן יד לפושעים באמרם שזהו שנאת ישראל ר"ל ומבואר במדרש רבה דברים ס"ו ז' מוכיח אדם אחרי חן ימלא ממחליק לשון, מוכיח אדם זה משה שהוכיח את ישראל, חן ימלא ממחליק לשון זה בלעם שהחליק בניאוחיו וגבה לבם ונפלו בשמים. ומבואר עוד שם שמרע"ה אמר להקב"ה למה ה' יחרה אפך בעמך והרבה ללמוד זכות עליהם, אבל לישראל אמר אתם חטאתם חטאה גדולה. ובצעלי החוס' שם ריש דברים הביא עוד שם לשון המדרש משל דמשה ובלעם למה הדבר דומה, לבן מלך שיש לו שני שרים, אחד אוהבו ואחד שונאו, האוהב אומר לו בני הזכר שלא תעשה עבירה שאביך מלך ודיין ואם ישמע לא יחוס עליך אלא יחרגך, והשונא אומר עשה כל תאוות לבך כי המלך אביך ואינך ירא משום דבר. כך משה האוהב אמר לישראל השמרו לכם פן יפתה לבצכם, וכתוב וחרה אף ה' בכם וגו'. אבל בלעם השונא אומר להם מה עובו אוכליך יעקב וגו' ועשו כל תאוות לבצכם כי לאומות עושה כל הרעה שגזר עליהם, שנאמר לא איש קל ויכוב, אבל בכם שאתם בניו אם גזר רעה הכוה אמר ולא יעשה ודבר ולא יקימנה וכו' על משה אמר ולמוכיתים יונעם ועליהם תצוה זכרת עוב, עליו לא נאמר אלא עליהם על המוכיח ועל המחוכה.

וביר"ק שמשוני הוצא מדרש זה בלשון אחר ח"ל: אוהבו של אדם אומר לו השמר בעמך אבל שונאו אומר לו אל תחיייר, כדי להפילו. משה אמר השמרו לכם פן יפתה לבצכם וחרה אף ה' בכם, דיין

ישובן ולא ישיגו אורחות חיים על הכל אומרים שהקצ"ה מוחל, וגרועים בהסחה הרבה יותר מן ה"ה"ר שהוא ה"מ, ועל ידם נמשכין לב העם אחרי הרשעים מהרסי הדת, וזה שפלות כל הדור צרוחניות ובגשמיות.

ואמרן חז"ל בסוטה דף מ"ז ע"ב משרצו האומרים לרע עוב ולטוב רע רבו הוי הוי בעולם, ופירש"י ז"ל האומרים לרע עוב שמשבחין את הרשעים, רבו הוי הוי דכתיב הוי הוי זהאי פרשחא עובא. וכבר קלל הכתוב בקללה נמרצת את האומר לרע לדיק אתה באומר ויעמובו לאומים. ואמרו חז"ל בסוטה מ"א ע"ב שאפילו עוברין שבמעי אמין מקללין אותן, ואמר הכתוב מזדיק רע ומרשיע לדיק תועבת ה' גם שניהם. גם אמר הכתוב עוזבי תורה יכללו רע, ואיך יאמר המאמין בתורה"ק אשר מה שקרא הכתוב תועבת ה' ועוזבי תורה זה הוא הכתוב ישראל.

קצ

והנה אומרים על הבעש"ט הק' ותלמידיו הקדושים ובפרט על הק' מצרדיטשוב זי"ע שהי' דרכם להזדיק את הרשעים. יסבר פי דוברי שקר הדוברות על זדיק, על זדיקו של עולם הבעש"ט הק' ותלמידיו הקדושים מדברים עתק בגאווה וצו, בשביל גיאותם שרולין להחשך בעיני העולם כמה שמחניפין את הרשעים בשביל תועלתם, צו יבזו את תלמידיו הבעש"ט הק' לתלות בהם בוקי סרוקי כאילו ח"ו היו צין אותן שקלסם הכתוב בקללה נמרצת וקראם הכתוב תועבת ה' ועוזבי תורה. בודאי שהיו מלמדין זכות ורחמים על ישראל צינם לצין קונם בחפלתם הזכה כמו שעשה מרע"ה וביטלו כמה גזירות מישראל כחם הכשגב, וגדברו יראי ה' איש אל רעהו באחיה אופן ללמד זכות לפני השי"ת. אבל צפני העם וצכל מקום שהי' חש על אחיך נדנדו עבירה אדרבה היו קנאים גדולים גודרי גדר ועומדים בפרץ והיו לוחין בכרכובא נגד כל נדנדו עבירה קלה. ובפרט עוברי עבירות גדולות כמו בדורינו ר"ל היו מרוחקים מהם בתכלית הריחוק. ועיין בקדושת לוי מהק' מצרדיטשוב זי"ע בחתלת דרוש לפסח על

אותן בברכות בתורה"ק שכתבה, אבל הזכירם בכל פעם מאזכרות התורה"ק, שלא יעשו ח"ו עי"ז להקל בעונות, ועשה זה מגדול אהבתו לישראל. אבל בלעם אמר אלה בברכות ולא הזכיר מאומה לשמור מהטעות שאין הפי' כלל באלה הדברים שיכולין ח"ו להקל בעונות, וגרם במשמעות דבריו להטעות את ישראל ונלמחה מזה לרע גדולה בעמים. ובלעם עשה זה בצוונה מחמת גודל שנאתו לישראל, ובמקום ה' ביאתי הדבר יותר.

אב"ר עכ"פ מוצא דבריו חז"ל שזה הי' ענה בלעם לכסות על העוונות והפשעים בעיני ישראל להטעותם, מחמת גודל שנאתו להם, וככה עושים כל אלה המלמדו זכות שמחפין על הרשעים בפרהסיא כענה בלעם, והכתוב לוח נביא איך חזו לך משאת שוא ומדוחים ולא גילו על עונך. והן המה הגורמים כל החורבנות ר"ל. הגם שאינם מתכוונים להפילם ח"ו כמו שהכתוב בלעם בצוונה ובשאת נפש, והמה עושים זה רק בשביל תועלתם להחניף את הרשעים, אבל למעשה עושים דבריהם פירות דבריו בלעם שמחזקין ידי עושי רעה עד שלבס בריא להם כאולם לעשות כל מה שלבס חפץ. ואין לך שנאת ישראל גדולה מזו. אבל מטעין לב העם שאינם מבינים מה היא אהבת ישראל ומה היא שנאת ישראל ומתפכין דברי אלקים חיים.

ובגמרא חגיגה דף ע"ז ע"א מאי דכתיב אל תאמינו ברע ולא תבעתו באלוף, אם יאמר לך י"ה"ר חשוא והקצ"ה מוחל אל תאמין ברע ואין רע אלא י"ה"ר שנאמר כי יר לב האדם רע, ואין אלוף אלא הקצ"ה שנאמר אלוף נעורי אחי. וכתב המהרש"א שם, בלי חשוב ודאי דלא יאמר הקצ"ה מוחל, אלא בחשובה קאמר, וגם בזה אל תאמין צו דברו האומר אחטא ואשוב ואמרינן צ"י בפרק יו"ב"כ דאין מספיקין בידו לעשות חשובה עכ"ל יע"ש. וז"ל דמה שהחליט המהרש"א שאף ה"ה"ר לא יוכל להסית צני אדם שהקצ"ה מוחל בלי חשובה יען שהוא דבר מוצא בכל התורה כולה וה"א לאומרה, אבל אלה המלמדו זכות שבזמננו מחפין על כל הרשעים שאין בדעתם כלל לעשות חשובה, ואף על המינים שעליהם נאמר כל צאי לא

ומשיבים אולי לא ב"י כך כאשר מרננים עליהם, או זכות אחר, או מזכירים מדות טובות שיש להרשעים הנ"ל, וזהו יהללו רשע ר"ל מחמת טבעם מהפכים בזכותם, ועוד אומרים אי אפשר להעמיד דת על תלה, ועוד הנח להם לישראל, ומחמת כל אלו העטנות נמנעים מלהוכיח, אבל עכ"ז אעפ"י שהם לדיקים הכתוב קורא אותם עוזבי תורה, והכה הב' נקראו שומרי תורה, עכ"ל. הדיבורים האלו יאלו מפני קדוש המגיד הקדוש ממעריטש זי"ע אבי החסידים אשר על ידו התפשט דרך הצעש"ט בעולם, והק' מבארדיטשוב שהי' דרכו ללמד זכות על ישראל רשם זה לעלמו מתורת רבו הק' אשר אף לדיקים גמורים אם אינם לוחמים עם עוזבי עזירה מחמת רכות טבעם ויש להם טענות אולי אינם רשעים כמו שאומרים, אעפ"י קראם הכתוב עוזבי תורה והשומרי תורה מתגרים עם אותן הדיקים עבור שאינם מקנאים קנאת ה' לצחות. ומצוהר בזה דרך הצעש"ט הק', לא כאשר אומרים המהניפים לרשעים, ואינם יודעים מה מפעפטים.

ומרן הקדוש אבי החכמים זלה"ה מראפשיטן כתב בספרי"ק זרע קודש במאמריו לפסח בפסוק אז יבור באמלע הדברים מענין מלות חז"ל הק' באמת כחוב פטע בתורה מלית שהוא לשון צוותא והתחברות ולפעמים כחוב מלת חסר שהיא מלה ומריבה כי מורה כנ"ל שלפעמים לריך לשנוא את הרשעים כמ"ש תכלית שנאה שנאחים לאויבים היו לי ואז יכול להבז ולהתחבר עם הדיק כי מי שאינו שונא את הרשע תכלית שנאה אינו יכול להבז את הדיק תכלית אהבה כי הענין מהופך ומתנגדים זה לזה, ולכן נקראת מלה מיכלא דמהימנותא לידע כמ"ש אני ה' לא שניתו רק השנינו מלד המקבילים שענין זה הורה לנו ית' במלה שלאחד לריך לשנוא ואחד להבז הכל לפי מעשיו כן להתנהג, וגם י"ל שנקראת מלה מיכלא דמהימנותא כי האמונה תלוי' באהבת ישראל הדיקים וכו' אבל כבר אמרנו שזה תלוי בזה שכשאוהב את הדיק תכלית אהבה שונא את הרשע תכלית השנאה, כי זה ענין כל המדות עכ"ל הק'. אלה"ק בחובת הלצנות שער אהבת ה' פ' ה' מפסודי האהבה צאלקים רבים מאוד וכו' ומהם השנאה צלוהבז

המאמר כהא לחמא עניא שהביא מאמר חז"ל בזמן ישראל עושין ראונו של מקום נקראין צנים, וכשאין עושין ראונו של מקום נקראין עזדים, וכזה ע"ז שאינו מובן דכשאין עושין ראונו של מקום ח"ו הם רשעים ח"ו. והנה הלי' אין עושין ראונו של מקום אין ראי' דקאי על רשעים גמורים אלא שאין עושין ומקיימין כמצווה, ואעפ"י לא ניחא ליה לקרותן אף עזדים למקום אלא רשעים דוקא, ומכש"כ שלא קראם לדיקים, שלא היה מלדיק רשע ח"ו, והרבה ענינים של קנאות ותוכחה מנינו בקדושת לוי.

קעח

וראייתי להעתיק פה מאמר ה' מס' אור האמת. וספר זה הוא מכי"ק של הק' מבארדיטשוב זי"ע אשר רשם לעלמו מה ששמע מפי רבו המגיד הק' ממעריטש זי"ע, כמוצא שם בהקדמה, וכזה שם ד' נ"ט ע"ב חז"ל בקיטור עכ"כ עוזבי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו צם, והקשה הלא עוזבי תורה הם רשעים והשומרים הם לדיקים והול"ל רשעים יהללו רשע ולדיקים וכו'. ועוד רישא דקרא אמר לשון יחיד וסיפא דקרא אמר לשון רבים יתגרו צם, הול"ל בתריוויכו לשון חד. ותי' שיש חרי גונגי לדיקים, יש לדיק שהוא עוסק בתורה וגמילות חסדים ומקיים כל התורה, אך הוא לדיק לעלמו ולא לאחרים, ואעפ"י שהיא מלה ממלות התורה שנאמר הוכח תוכיח עכ"ז מגדול רכות טבעם ומגם הטבע הטוב אין יכול לומר לא עשית כהוגן, ויש לדיקים העומדים צפרן ומתגרים חמיד צעושי עולה ומוכיחים ומתרפים אותם בתמידות על מעשיהם המוכוערים כמ"ש בתקוממין אחקוטע. והנה לכת הדיקים הב' הכל שונאים אותם ביותר בהיית שרואים שכת הראשונים הם לדיקים ושוחקים מסחמא אינם רשעים כ"כ, ומכה זה מריצים ומתגרים הכה הב' עם הכה הא' מדיע אהם מחשים, למה לא תקנאו קנאת ה' לצחות. וזהו פי' יתגרו צם ר"ל כה הב' מתגרים עם הכה הא' לשם שמים שיטמדו גם כן צפרן עמהם להלחם נגד אויבי ה'. והנה הכה הא' מחמת רכות טבעם אינם רואים חוב הרשעים ומפכים בזכותם

והאזהרה בשוגאיו כמ"ש מזיקי רשע ואומר מזדיק רשע מרשיע זדיק ואמר עוזבי תורה יכללו רשע ואמר אומר לרשע זדיק אהה עבולה"ק.

קעב

והקדוש המהרנ"א זלה"ה בעהמ"ח ס' בני יששכר כתב בהקדמתו לספרו מעין גנים וז"ל הק': ה' חלקים נתן לי לשון למודים וכו' כי קגאתי בהוללים קגאת ה' לצלות, הלא המה הקון ממחיר לבית יעקב כחות הערב רב המעורבים בישראל וכו' ויחפאו דברים אשר לא כן על ה' חלקינו, ונספתו על בית יעקב לספחה ולצברת, זה דרכם כל היום ללודד נפשות להרחיקם מעול התורה ולחצק חיק נכרי, הלא המה חכמות החילוניות, כי בהפקירה ניחא להם לפרוק מעליהם עול משא התורה ומלות, ויחמרו לקל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו. ואלו נתערבו בגוים ולא יחיו מכונים בשם ישראל החדשתי כי צלל זה הגה זה היום המקורה לישראל להסיר צדיליהם ולנקותם ולעברם וללרפם כגרוף את הכסף מהסגים והקולאים והצדקנים הגדלים עמכם מהחמשה כחות הערב רב אשר בנינויבו נפלת ה' זעירא בגלותא, אך הצקתני רוח צעני בראותי מופקרים להכעיס נקראים בשם ישראל והמה שוגאי הדת עומדים עלינו ועל תורתנו ועל נפשותינו ואת אויבינו יעשו פלילים, להרחיק את הכרם חמד מעל נחלת ה' ומושכים צפתויי האונה לנער ולזקן חלק משמן חיכס ואחריהם מרה כלענה. ומאוד עמקו מחשבותם החילוניות לצבל חשב"ר מתורת חלקינו וכו'. שומו שמים על זאת, אל יהי מקום לזעקתנו עד ישקיף וירא ה' מן השמים לבער סגיגו ולהסיר צדילנו האונה ולעברינו ככסף מזוקק שצעתים. והנה זה כבר עתים וימים כאשר עבר עלי רוח קגאה רתיתי לכתוב על ספר זכרון לבני ישראל אשר לא יקרב איש זר בגחלת ה' והשמים לבס לדרכי ה' ולתורתו ולמנותיו הרחק ירחיקו את האנשים החטאים צנפשותם מלהספחה בגחלת ה' ולא יתערבו עמכם, יעיו"ש שהאריך עוד הרבה, והעתקתי חלק מאריכות דבריו כי הרבה יש ללמוד מכל אלו הדברים היואלים מלב קדוש להמתחזקו בהם מהחל

ועד כלה. ונדע אשר הקדוש הנ"ל ה' מגדולי תלמידיו הצעש"ע הק' דדורו אשר הסכימו כולם שכל דבריו צרוה"ק, ולא כאלה ההוגים ומלפנפים בזמנינו מדרך הצעש"ע ודעת אין בהם אף לדברים פשוטים ומכש"כ לדרך הצעש"ע הק'.

קפ

והכת ש"ץ היו מחטעפים צוה"ק וצכתני האר"י ותלו בהם מעשיהם, כי יש צחוכס דברים נסתרים שלא כל מוחא סביל דא, ע"כ ה' להם מקום יותר לזייף בדבריהם את שקריהם. ועכשיו האפיקורסים שזמנינו מחטעפים דרך הצעש"ע כי לא נודע להעולם מה הוא דרך הצעש"ע, כי מעט שהחיר רבינו הקדוש לכתוב תורה שצע"פ היו כל הדרכים צכת, אף האר"י זוק"ל שלא כתב מאומה מכל מקום כתב תלמידו הק' הרה"ו זלה"ה את הכל, אבל הצעש"ע הק' ותלמידיו הק' לא כי מאומה מדרכם צקודש, וכפי הנראה ה' כן מן השמים שיאשר דרך זה בתושב"ע"פ. ועי' מ"ש צסידור התינא צענין בהקפות. ולא נשאר לנו צזה צכתא אלא מעט מזעיר מה שמלינו שאמרו חידושי תורה צשולחנם העבור לפני הדברים מקשיבים, וידוע שדיבורים כאלו צאים לפי שורש נשמתם של התלמידים השומעים אז מה שהם לריכים, ולריך להתצוקן בכל דבריהם על מה ואל מי הדברים מגיעים.

קפא

ומצינו גם צגמרא כמה גווני צזה, כגון צגמרא קידושין דף כ"ע ע"צ שאמר ר"י א"ש הלכה נושא אשה ואח"כ ילמוד תורה, ור"י אמר ריחיים צווארו ויעסוק בתורה, ולא פליגי הא לן והא לבו דיש חילוק צון צני א"י וצין צני צבל, ופליגי רש"י ותוס' איזה מהם לבני א"י ואיזה מהם לבני צבל, כי המימרות נאמרו צסתם ולא ציארזו שום חילוק צדבריהם. וצתוס' שם ד"ה הא דאף ששמואל ה' מצני צבל מכל מקום אמר סתם הלכה שאינה אלא לבני

אלא נכתב בספר מה שנשפע להם חידושי תורה עבור
 התלמידים שצאו אז אליהם בשבת ובמועד. ואף ספר
 התניא הנקרא ליקוטי אמרים שחברו הוא ז"ל בעלמנו
 בדברות קדשו להפילו ע"פ תבל, מ"מ כתב בהקדמה
 ז"ל: אך ציודעי ומכירי קאמינא הם כל אחד ואחד
 מאנ"ש שבמדינותינו וסמוכות שלה אשר היה הדבור
 של חיבה מלוי צינינו תעוף מלחי ולשוני עם סופר
 בקוערסים אלו הנקראים בשם לקוטי אמרים, עכ"ל.
 ומזה אפשר להבין שבחידושי תורה שנאמרה רק לשעתו
 לצורך התלמידים שהיו אז שמה מה שרואים כ"פ בצירור
 שצריך לומר האן והא לכו, כמו שאמרו בגמרא בכמה
 הלכות. וכשהיו אצל הדיקים תלמידים שהיו קנאים
 גדולים כדרכם בקודש ומחמת גודל הקניאות אירע גם
 לישיעי הנביא שאמר גם לפני הקב"ה עם עמא
 שפתים וענגש ע"ז כמו שכתבו ז"ל בעעם שבביל שלא
 הי' בשעת תוכחה לפני העם אלא לפני הקב"ה צינו
 לבין קונו, לכן נאמר אליהם שצריך ללמד זכות, כי הי'
 צורך לתלמידים האלה לעורר רחמי שמים לפני הקב"ה,
 אבל לא עלה על הדעת מעולם להקל לפני העם על
 העונות כדרך שעשה בלעם או לחזק ידי עושי רשעה
 ח"ו, כי היו לוחמים בעד ד' ותורתו הקדושה.

א"י, יען שהיו לפניו אז תלמידים מא"י שהי' מדבר
 להם. ור"י אטע"י שהי' מא"י מ"מ צעה שהי' מדבר
 לתלמידים שהיו לפניו מבבל אמר סחם הלכה שאינה
 אלא לצני צבל ועי"ש. והרי שהי' דרכם להגיד הלכות
 ולא ביארו מה שיש לחלק בדבר, יען שהתלמידים שהיו
 אז שם ידעו שהדברים מגיעים אליהם ולא לאחריו,
 ושבו אח"כ כשראו החכמים סתירות המימרות הבינו
 מה מה שיש לחלק ביניהם. וכז"ל בכמה מקומות
 בש"ס, כמו צמה שאמרו צמקום אחד לעולם יעסוק
 אדם בתורה וצמאיות ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא
 לשמה צא לשמה, ובמקום אחר אמרו הלומד תורה שלא
 לשמה נח לו שלא נברא וזה סתירה, ות"י צחוס'
 לחלק בין הלומד לקנטר ובין הלומד על מנת לקבל
 פרס דשניהם נקראים שלא לשמה. וקשה למה סחם
 הדברים וכשאמר לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא
 לשמה כיון דגם לקנטר נקרא סחם שלא לשמה אפשר
 לעשות להחיר גם זה, וכן כשאמר מימרא האחרת על
 הלומד תורה שלא לשמה כיון דגם על מנת לקבל פרס
 נקרא סחם שלא לשמה אפשר לעשות דקאי גם על זה,
 ולמה לא ביארו צמקום אחד שני החילוקים שלא יחי'
 מקום לעשות, גם לא ילערך לשני מימרות בשני מקומות.

ובספר יושר דברי אמת מהקדוש הר"פ מצדארי
 ז"לוק"ל כתב צה"א סי' ע"ז בדבר שנתגלו
 כתבים של הקי' מהרד"ב ז"ל לכמה אנשים ומועטים
 הם שיכלו להתדמות אליו לעשות כמעשהו אפילו
 לנגוע בקצרו וחס רואים שם שכתב בכמה מקומות
 סגנון זה דהיינו שמתאבזה רעה שצאה לאדם וכול
 לאחוז באהבת הבורא שחשבו ק"ו אם רלוני נוטה לאהוב
 שעות זה שהוא פסולת שפול בשצירה, ק"ו לשורשו
 לאהבת הבורא שממנו נלקחה זאת האהבה, וכן ביראה
 רע וכן בהתפארות הגרוע וכן צניעות וכו' והם חושבים
 אותם שאינם צעלי שכל שרואים זה חושבים שדבר
 פשוט הוא ללמוד ק"ו זה כמו שלומדים ק"ו בגמרא,
 אבל שם הוא ללמוד וכאן הוא לעשות, שא"ל ללמוד ק"ו
 זה אם לא יחי' מופשט מגשמיות כי אם הוא דבוק
 בגשמיות וצחאוות ומקבל הענוג מהם צודאי אינו
 יודע כלל מאהבת הבורא ומיראתו ומתפארתו וכו',
 וח"ו יפול בשוה עמוקה אם לא ישמור א"ע מאוד,

ונראה שהוא כעין מה שכוזב לעיל דהחילוק הי' בין
 התלמידים שנאמרה להם המימרא, דמה שאמר
 לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה זה נאמר
 לאותן התלמידים שלא הי' שום חשש שילמדו לקנטר,
 אלא היחה השאלה אם מותר ע"מ לק"פ, לכן לפניהם
 נאמרה מימרא זו דמותר ולא הולך לבאר להם יותר
 כי ידעו ממה היא המדובר, וכן הוא צמימרא השני'
 שהי' לפניו אותן התלמידים שהי' השקו"ע בלימוד
 ע"מ לקנטר, לכן שנה להם מימרא זו, והוא כעין מה
 שאמרו האן והא לכו, ומסדרי הש"ס אספו שתי
 המימרות וסמכו שמתחית המימרות אפשר להבין
 החילוק, ומליו כעין זה בש"ס כמה פעמים אין מספר,
 והצאתי אלו שתי המימרות לדוגמא.

וככה הוא צספרי תלמידי הבעש"ט שלא חיברו ספרים
 לבאר האופנים והחילוקים הנזכרים לכל אדם,

ואפיקורסות ר"ל, צדק לא נסחפק שום אדם מעולם שכל מי שיש לו קצת אמונה בהש"ת וצחורתו הקדושה ח"א לו לעמוד מן הצד שלא לצוא לעזרת ה' בגבורים ללחום עם הלוחמים עם הש"ת בכל אופן ואופן, ועליהם לא נאמר בשום מקום ללמד עליהם זכות אף צחפלה בלחש צינו לזין קונו, שהרי אדרבא תקנו חכז"ל צרכה ולמלשינים בשבילם.

קפג

וז"ל הרמב"ם בפ"ב מה' חפלה צימו ר"ג רבו האפיקורסין בישראל והיו מזירים לישראל ומסיתין אותם לשבד מאחרי השם, וכיון שראה שזו גדולה מכל זרכי בני אדם עמד הוא וצית דינו והתקין צרכה אחת שחב"י צה שאלה מלפני השם לצד האפיקורסים וקצע אותה חפלה כדי שחב"י ערוכה צפי הכל. ומבואר צזה צפי שאין הכוונה צחותה הצרכה אלא לצד האפיקורסים וזו גדולה מכל זרכי בני אדם, אף שיש צשמ"ע הרבה חפלות על כל הצרכים, רפואה וחיים וגאולה וקיצוץ גליות וכדומה, ואעפ"כ כתב הרמב"ם ז"ל שאיצוד האפיקורסים גדולה מכל הצרכים, ועכשיו צעור"ר שמחים צהנחת מלכות צזוי" וצפלה אף שידעין צודאי שמרבים עוד הרבה מינים ואפיקורסים צכה מלכותם, חסמר שערות אנוש עד היכן הגיע סמוית עינים של הדור.

קפד

ובגמרא צרכות כ"ט ע"א טעה צכל הצרכות כולן אין מעלין אותה צצרכת הצדוקים מעלין אותה חיישינן שמא מין הוא. ומקשה למה לא העלוהו לשמואל הקטן ואף דהוא חקרה ניחוש דילמא הדר צי ומסיק דמש"ה לא העלוהו צשביל שהחיל צה. וכתב הרבניו יונה שם דמה שלא אמרו דמעלין אותה צטעה צחחיית המחים מפני צצרכת המינין יש צה קלה למינים, וכשאינו אומר אותה אנו חוששין שמפני שהוא מין אינו רואה לקלל עצמו. וחזינן מזה דמי שיש עליו

ולריך להרחיק ח"ע צכל ההרחקות הנמלאים צספרי מוסר וכז' עכ"ל יעיי"ש שהאריך עוד, וגם צפרקים שלאחריו האריך שמה ענינים כתבו צכתדים שאינו לסתם בני אדם אלא לבני עלי' כמותם. וראיתי בני עלי' והם מועטים. וכעין זה הוא צם' החניא ח"א פי' כ"ח חז"ל צצמנע דבריו : אל יבי שטעה לעסוק צבעלאת המדות של המחשבה זרה כגודע כי לא נאמרו דברים ההם אלא לצדיקים שאין נופלים להם מחשבות זרות שלהם כ"א משל אחרים, אבל מי שנופל לו משלו מצחי הרע שבלבו צחלל השמאלי אף יעלבו למעלה והוא עצמו מקושר למטה. והגם שענין זה של העלאת המדות מבואר צספרי תלמידי הצעש"ט צכמה מקומות אין מספר צסתמא, ולא הזכירו מאומה כי סתם בני"א יוכלו ליפול עיי"ז צשוחה עמוקה כמ"ש צם' יושר דברי אמת, אלא צשביל שאמרו זה אז לתלמידיהם שהכירו אותם שראויים הדברים אליהם, לכן לא הוצרכו להזכיר מאומה, וכמו שהצאתי בה"ג מדברי הש"ס. והרבה ענינים אין מספר הם צכה"ג צספרי תלמידי הצעש"ט, ולריך צינה יתירה להצטונן חס ומלא אחה דיבור המגיע אליו לשורש נשמתו. ולא צצאתי לפרע הרבה צזה כי לא ראיתי להאריך כעת צדברים כאלו וכז"ב, ולא צצאתי אלא להעיר מזה שלא לתלות צוקי סרוקי ח"ו צדברי תלמידי הצעש"ט הקדושים צחכלית הקדושה.

קפב

והנה מה שהצאתי לעיל מהמגידי הק' ממעזריטש שפי' ושומרי תורה יתגרו צם, שר"ל צם וצמהללם, קן פי' גם הגר"א ז"ל צציתאורו על משלו. וצזה נחכונו שניהם לדבר א' כי צעוקי התורה ויסודותי ה' כוונת שניהם צצתי לה' לצדו. ודבר צרור שכל בני"ל לא נצרכה אלא צסתם רשעים צצעירות ויש גם מקום לומר אולי אינם רשעים כ"כ כמו שכי' צם' אור האמת שהצאתי שהיא אחת מן הטענות של אותן שאינם לוחמים מחמת רכות טבעם, שאולי אינו כן כמו שאומרים, אבל היכא שהמדובר הוא ממינים ואפיקורסים מפורסמים וגם מסיתים ומדוחים שמעצורים מאות אלפים ורצות מישראל מדתוה"ק וממלאים כל העולם צמינות

בחכלית הריחוק, וכתות הלוויים האלה עם כל המפלגות שלהם גרועים הרבה יותר מכל הכתות שהיו בדורות שלפנינו צאלפים ורצבות דרגות, ואעפ"כ הכל רצין אחריהם ומחזקין אותם בכל מיני חיזוק, לא כי ירוד נוראה כזו מעולם.

וכבר הבאתי שדוריו הדור של עיקצא דמיחא הוא הדור של שכחת התורה שאמרו חז"ל. ודרך הצעש"ע הק' נשתכה לגמרי מהדור וכל מי שרצה ליעול את השם להנאתו ולטובתו אומר זה דרך הצעש"ע כחפלו ורצונו. יחסרי תבונה מתחשבים עם סיפורי מעשיות שרובם ככולם שקרים וכזבים ומשתנים מפה אל פה בשינויים מן הקצה אל הקצה, ואם אלו השקרים נכתבו אח"כ בספר סוברים שהיא ס"ת. וכבר כתב הרמב"ם ז"ל באגרת תימן על איזה ענין שחלק עליו ח"ל: שראוי לך לדעת שהדברים האלה וכיוצא בהם הוא וכזב ולא יכ"ל לך לראוי לפי שתמלאם כתובים בספרים, שהמכזב כמו שהוא מכזב בלשונו, מכזב בקולמוסו, ואין זה נמנע עליו, עכ"ל. והאמת הוא שדוריו אין לנו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים כמצואר בגמרא, וכשיבוא אלי ומשיח יחזירו את כל ישראל בחשבה ויאירו עינינו בעמקי התהום"ק, גם יתגלה לנו תורת הצעש"ע הק' ותחזור הנבואה לישראל ומלאה הארץ דעה את ה'. הש"י"ת ירחם ויזכינו לראותם במהרה.

הנה הארכתני קצת בענינים שונים הנוגעים בהלכה זו, אבל הרבה יותר נאשר בקולמוס מה שאי אפשר להעלות על הגליון. גם נלחתי להאריך כל כך. והאמת עד לעצמו למצקשי האמת כי הוא צרור להלכה בלי שום ספק ופקפוק כי נורא ואיום הוא כל האיסורין החמורים שהבאתי שיש בהשתתפות זו להיות חזר הכנסת, אשר כל אחד ואחד מהאיסורים בהם הוא ציבור ואל יעצור, וכל ההולכים אל הבחירות ונבחרים צאי כחם להשתחף על ידם בצחות הכנסת העמאה הנה המה מודים בע"ז זו, גם נעשים צד שותפים לאותו הכינוס של רשעים כי מכחם שום של הבוחרים יושבים שמה חזרי הכנסת, ונעשה הכל שותפות אל אבי אבות

השם שמה איו רוצה לקלל את המינין חיישינן צ"י דילמא מין הוא ומעלין אותו מלהיות ש"ן, שהרי בעטה בצרכת המינין אפשר שהי' טעות מחמת שכחה, כאשר כן הי' באמת בשמואל הקטן, ואעפ"כ אילו לא הי' מתחיל צד הי' מעלין אותו, כ"כ החמירו בחיוב קללת המינין. ובשמואל הקטן אמרו בגמרא סוטה דף מ"ח שיאחז ב"ק מן השמים ואמר יה צכס אדם אחד שראוי שחשרה שכינה עליו אלא שאין דורו זכאין לכך, ונתנו עיניהם בשמואל הקטן, וא"כ הי' גדול בקדושה מכל בני דורו בימי התנאים שהי' אחד שראוי שחשרה שכינה עליו, וגם הוא בעצמו תיקן צרכת המינין ואעפ"כ לא הי' מועיל לו כ"ז אילו הי' השם עליו שאינו רוצה לקלל את המינין היו חושדין אותו למין, ומכש"כ מי שאמר בפירושו שלא די שאין לקלל אותם אלא שצריך גם ללמד עליהם זכות, שהוא מינות. וק"ו צ"ב של ק"ו האומרים פירושים זרים בצחותה הברכה להליל המינים, היפוך מהמצואר בגמרא וברמב"ם ור"י ושאר פוסקים, שזכ ודאי מינות גמורה ר"ל, ואין זה כמו טעה בצרכת המינין שבגמרא, דהתם אפשר שהוא ע"י טעות ושכחה, ועכ"פ אינו אלא חשדא, אבל לא כן הוא בני שאומר צד בודן ובשחט נפש דברים שלא היו ולא נבראו.

קפה

ובבמסירת יש כמה לאוין דאורייתא שלא ללמד עליו זכות, דלאו דלא תחמול עליו קאי שלא ללמד עליו זכות, ולאו דלא תכסה עליו קאי על שלא ימנע ולא ישחק מללמד עליו חזר מצואר ברמב"ם ספר המצות ל"ח כ"א וכ"צ וברמב"ם פ"א מה' סנהדרין ה"י ה'. ועיין גמרא סנהדרין דף ל"ג וברש"י עה"ת פ' ראה וברא"ה בצספר החינוך וכל שאר מוני המצות. ויש עוד כמה לאוין על המסית, לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עיניך עליו, ע"י צמוני המצות ופירושו. וכל המחניפים לאותה מלכות המינות אשר לא היו מסיתים ומדיחיים כמותם מיום שנצרה העולם, עוזרים על כל אלו הלאוין. ובימי הצדוקים גם בימי כה ש"ן כל מי שראו צד איזה נע"י להם, היו הכל מתרחקין ממנו

דיני השלש שבועות, הנאמרים מפי מלמית ישועות. וזכות קיומם זוכה לכל הכבועות הנבואות, אשר אך מאתו ית"ש שופעות ונאות, משמי שמים גבוהים לעובה אות. והשי"ת יזכנו, להתחיל ולסיים מאמר השני, צביאור דין מצות ישוב ארצנו, דעת כל הראשונים וגדולי האחרונים מאורינו ורבותינו, ותחזינה עינינו, צעו צרחים לניון עיר קדשנו, חפנינו ושמתת לבנינו, צצ"א.

העומאה של כל אצות המזיקין למיניהם. — השי"ת ירחם ויגילנו מהגלות המר והנמהר, ויאיר עינינו בחורתו הקדושה ויקרבינו לעבודתו ית"ש צחמת וצחמים.

ובזה ראיתי להשלים את המאמר הראשון, אשר השגתי לכתוב בעזרת האחרון והראשון, לצאר

תוכן הענינים

סימן א. מבאר שדעת שני התרגומים תרגום אונקלוס ותיב"ע וכן מבואר ברש"י ז"ל ועוד בכמה ראשונים שהטעם צמה שהיו ההולך מא"י לחו"ל כאילו עובד עכו"ם צביל שהולך מממשלה של תורה לממשלה של עכו"ם, וטעם זה לא הי' שייך אלא צוה"כ שהי' צא"י ממשלת התורה ואין זה דומה להשקלא ועריא שבש"ס צהדינים דהכל מעלין שזה מטעמה אחרינא.

סימן ב. ממה דחזינן דהרי"ק והרא"ש והעור והשו"ע הביאו דק הלכה דהכל מעלין ואותה המימרא לדעולם ידור אדם צא"י שדור צהו"ל כאילו עובד ע"ז לא הביאו כלל ומבאר באורך שא"א לומר דסמכו צוה על דק דינא דהכל מעלין ונראה דסברי כדעת רש"י והתרגומים שאין זה אלא צוה"כ ואין דרכם להביא מה שאינו נובג צוה"כ אלא הרמב"ם ז"ל מביאו צביל שדרכו להביא אף מה שאינו נובג אלא צוה"כ. וצוה מוזן שורש דעת הר"מ ז"ל שבצוה"כ הוי מלוא גדולה ועכשיו מלוא קטנה אלא שעדיין אינו מוזן מה שעשו זה החילוק רק בצפיית האשה ולא בצפיית האיש ומה יפה כמו של האיש צוה בקפויית העור.

סימן ג. הוי נכון שיש לחלק בין אשה לאיש דבאשה יש חשש שמא עיני' נחנה צאחר כמו שאמרו חז"ל באומרת עמאה אני לך אבל בזה"א ל"מ בזמן הש"ס שלא הי' שייך חשש זה כלל אלא אפילו עכשיו שיש חדר"ג מ"מ אינו דומה להחשש שיש באשה כמו שבאר הטעם צפניס. וצוה מוזן היעב גם החילוק שבין עבד לאשה כמבואר כ"ז צפניס טעמו ונימוקו.

סימן ד. מביא דברי האבני מר שנתקשה בדברי הרמב"ם דבה"ל עבדים כתב דגם צוה"כ העבד כופה את אדונו ובה' אישות לא ציאר זה ותיורו אינו מוזן, ואחר כל האריכות דברי הרמב"ם ז"ל צוה לע"ג.

סימן א. מה דקשה במימרא דגמ' לדעת ר"י שאמר כל העולה מצבל לא"י עובר בעשה ולא אמר עובר על השבועה. גם מה דקשה עליו מהך צרייחא דהדר צהו"ל דומה כמי שאין לו אלוקי, וצויתר קשה ממחנ"י וצרייחא דהכל מעלין, גם מה דקשה על תירומו של ההפלאה צוה שכתב לחלק בין צבל לשאר ארעות.

סימן ב. צענין שיטת הר"ם המוצא צה"ש סוף כחוצות דיש לחלק בין זה"כ לזה"ז דצוה"כ אין חילוק בין האיש להאשה בדין כפי' לעלות, וצוה"ז אף האיש יכול לבקו ולא האשה, והביאו הב"ש צה"ש"ע ס"ס ע"ה להלכה. לתרץ השגת החת"ס ע"ז מדין עבד שצרח מחו"ל, לבאר דעובד יש לחלק בין עבד להאשה ולק"מ.

סימן ג. מביא שנקרבן נחנאל מבואר ג"כ צהדיא שיש לחלק בין עבד להאשה שצוה הורע כח האשה מהעבד, ומוזן היעב לפי דברי הב"ח שכתב הטעם שהורע כח האשה צוה"ז מחמת דוחק מזונות שחייב מזונותי' מוטלים על הבעל וא"כ הדבר פשוט שיש לחלק בין אשה להעבד כמבואר במשנה גיעין שאם ירלה שלא לזון את עבדו רשאי ושלל לזון את אשתו אינו רשאי.

סימן ד. לבאר מ"ש הדרישה דלא סבר ר"מ כשיטת ר"ח שעכשיו אין מלוא כלל לדור צא"י אלא דסבר שאין המלוא גדולה כ"כ כמו צוה"כ. להבין מה הי' המלוא הגדולה ומה הי' המלוא הקטנה, גם להבין דברי הרי"ק צע"י מ"ש לחלק שמה שאמרו דר צהו"ל כאילו עובד עכו"ם אין זה אלא ציולא מדעתו ורצונו אבל לא כשיולא מחמת גלות וגזירה, דקשה הלא חז"ל למדו זה מדהע"ה שאמר כי גרשוני ולא הלך מדעתו ורצונו אלא שצרח מאומת מיתה, ומוצא שעלם הסדרא לחלק צוה הי' גם צריעצ"א אבל כתב הטעם צביל שעכשיו נגזר עלינו גזירת גלות וזה לא הי' שייך צימני דוד שהיו ישראל שרוין על אדמחס.

יח"ט ש' שיהיו בגולה אלז המאמינים כהש"ת וכתורתו הקדושה אינם אומרים ומתעממים ע"ז כלל.

סימן טז. מביא דברי האבני חזר שהוכיח מלשון רש"י ז"ל שכתב ביד חזקה שאין זה אלא אם הוא שלא ברשות שאם הוא ברשות אין זה ביד חזקה ותמה עליו כי מביא ראיות ברורות ועלומות שקראו יד חזקה אף על הנעשה לגמרי ברשות אלא כל מה שהוא ע"י תחנונים מרובים או שאר ענין של התחזקות באיזה אופן שהוא נקרא יד חזקה.

סימן יז. מפרש לשון רש"י ז"ל שכתב יחד ביד חזקה ומביא עוד מדברי אה"ח הק' שהדבר ברור שגם ברשות נקרא ביד חזקה וכמ"ש שהוא בדברי הרמב"ן בשני מקומות וכתבו כן הרבם גדולים וקדושים וכאשר יתבאר עוד להלן בראיות ברורות.

סימן יח. מביא כמה מאמרי חז"ל שמבואר בהדיא שזה רלונו ית"ש שעד קץ הגאולה יהיו ישראל מפוזרין בארבע רוחות השמים תחת יד כל האומות והוא ית"ש המפוזר והוא המכנסם בעת קץ הגאולה הוא ולא אחר ואין רשות לשום אדם להתערב בזה נגד דרכיו ית"ש.

סימן יט. מביא מה שמבואר בדברי חז"ל במד"ר שה"ש שאף כשיבוא מלך המשיח עדיין יפחדו ישראל שמה לא נשלם כל הגלויות תחת יד כל האומות כשביעתו של הקב"ה וא"א שיהי' גאולה אלא שאז יאמר להם הקב"ה מילתא בעטמא שנשלם כל הגלויות וא"כ קודם ביאת המשיח שלא נתגלה לנו מאתו ית"ש שנשלם כל הגלויות א"א שילכו כולם ממקומות פזורים לא"י ויש בזה התעכבות הגאולה ר"ל כי א"א שיהי' גאולה ערם שנשלם כל הגלויות. וכן מבואר בהדיא בכתבו האר"י ז"ל שיש טעם הכרחי שיהיו ישראל מפוזרים בגולה תחת יד כל האומות. גם בימי עזרא ה' הכרח שישארו חלק מישראל בצבל ולא יעלו לא"י.

סימן כ. מביא יותר מה מדברי המהר"ל מפראג שלא די שאף ברשות האומות אסור לגלות מן הגלות אלא שאף אם יבדלו האומות מה ישראל ככפי

סימן ט. מבאר דמיושב היעב מומרא דר"י מכל הקושיות שהקשו עליו ולק"מ אלא שאעפ"כ להלכה נראה מדברי ש"ס ופוסקים דסברי דהלכה כר"י.

סימן י. להבין מ"ש חז"ל שלא לעלות בחומה מה נקרא חומה, ומביא כמה מאמרים מדברי חז"ל שיש בלשון חומה כמה אופנים שכל ענין של התחזקות באיזה אופן שהוא קראו בלשון חומה.

סימן יא. מביא ממנהר"ש יפה שכתב בהדיא דכל עלי' מרובה אף אם הוא ברשות המלכותיות הוי כחומה וחלה ע"ז השבועה שלא יעלו בחומה.

סימן יב. מביא דברי הרמב"ן במאמר הגאולה שכתב ג"כ בהדיא שבימי עזרא אף א"ת שהי' רשיון כורש על הכל כאשר אמר בכל מלכותו מ"מ לא ראו שאר השבועים לעלות שלא אצו לדחוק את הקץ כי פקידת שבועים שנה לצבל נאמר לצבל ולא עליהם, והרי זה מבואר בדברי המהר"ש יפה ומתוך היעב דלא קשה ע"ז מגמ' יומא דף ע' שדרש ר"ל סנינא לכם שלא עליהם כולכם.

סימן יג. מתוך מה דקשה על הרבם קדושים בימי עזרא שיהיו בזה"ב ואעפ"כ לא עלו לא"י, גם הרבם הנאים היו בחז"ל אף בזה"ב שלכאורה לכל הפירושים הוי אז כעובד ע"ז וח"ו לומר כן עליהם וכתב בפנים קלת תי' ע"ז אלז העיקר יבואר מה באורך במאמר השני ביבואר רחב.

סימן יד. מביא דברי הרמב"ן שכתב בהדיא שהבטחתו ית"ש להגיל ישראל מכלי' ח"ו אינו אלא בהיותם בארצות אויביהם ומוצן שע"י שרוב ישראל מקיימין גזירתו ית"ש להיות בגולה ואיכא הבטחתו ית"ש לשומרם מכלי' באה ההבטחה גם על יושבי א"י לשומרם ולהגילם מכלי'. ונמצא לפי"ז שישיבת רוב ישראל בגולה בגזירתו ית"ש היא המללת גם תושבי א"י.

סימן טז. מביא מדברי האה"ח הק' שכתב ג"כ בדברי הרמב"ן שישיבת ישראל בגולה מנילם מכלי' ואמר עוד כי רשע הוא המתעמם על גזירתו

ואחרים שטעו פעולות ליקח לעמם גאולה וממשלה ערס הזמן הראוי וכשלו עי"ז ר"ל צפורעניות קשה ומרה עד מאוד השי"ת ישמרנו. וכן הוא בתרגום יונתן צהדיא שפי' שצועה של דחיקת הקץ שלא להתגרות צעמי דארעא למיפק מן גלותא ושלא להזיד למיסק לארעא דכנען עד שיבא רעוא מן קדם מרי עלמא למיפרק ישראל מגלותא. ומלא שיש שני פירושים צצצועה של דחיקת הקץ ולריך להבין הענין.

סימן כה. מצאר שיש חילוק גדול בין אלו השני פירושים דצצושין פעולות מעמם לגאולה ערס שגלאו חזון מבי' שהגיע הזמן הוי צוב חסרון אמונה שכל עניני הגלות והגאולה הכל הוא אך צידו של הקב"ה ואין זולתו שיוכל לעשות פעולות נגד גזירתו ית"ש כאשר הביא עי"ז כמה ראיות ברורות ומפורשות צכ"מ בדברי חז"ל אבל המרצה בתחנונים יותר מדאי אין צוב חסרון אמונה דכלא אדרבא הוא מרצה בתחנונים אך לפני השי"ת והוי זה אמונה גדולה צהשי"ת.

סימן כו. התעורר לפי"ז דכיון שכל דברי חז"ל צמדרשים וצתי' מצואר צהדיא דקאי השצועות על פעולות מנא לי' לרשי' ז"ל לחדש פי' חדש דקאי על המרצה בתחנונים מה שלא נזכר זה לא צש"ס ולא צשום מקום מדברי חז"ל כיון דצודאי יש חילוק גדול בין הענינים. והמהר"ל מפראג צספרו נלא ישראל הרכיב שני הפירושים שהתחיל צפי' רשי' דקאי על המרצה צתפלה וצסיוס דצרוו מצואר דקאי על פעולות וז"ל דכל ככל צלשון דחיקת הקץ צכל אופן ואופן וז"צ מנלן הא.

סימן כז. להבין גירסא האחרת שהביא רשי' ז"ל שלא ירחקו את הקץ ופי' שלא ירחקו אותו צעום שוב אינו מובן כלל לכאורה, וצכל המדרשים לא ממלא גירסא זו אלא שלא ירחקו.

סימן כח. מביא דברות קודש צתפלה למשה על תהלים צפסוק שוא לכס משכימי קום וגוי' שעמד על דברי רשי' ז"ל צפי' על השצועה שלא ירחקו את הקץ וצתמלית דצרוו רואים שרוב"ק הופיע צצית מדרשו שכתב שהאכולים צע"צ אינם מתאבלים

של מיתה ר"ל לאת מן הגלות הוא ציברג ואל יעבור על אלו השצועות שצענין הגלות.

סימן כא. מביא דברי הראצ"ד צמס' עדיות פ"צ שאף אחר ביאת המשיח וקן הגאולה מ"מ לא יכניס הקב"ה את ישראל לא"י עד שיעשו תשובה שלימה אלא יוליך אותם למדבר ושם יהי' הצירור כמו שהי' אחר יליאת מלרים ומביא קן מקראי.

סימן כב. מצאר שצוב מוצן סדר הצרכות שצצרכת שמ"ע המצואר צמס' מגילה ושעכ"פ זה ודאי ק"ו צ"צ של ק"ו שקודם זמן הגאולה אין רעון הצורה ית"ש שיכיו כל ישראל צא"י.

סימן כג. כותב תמלית הדברים הצרורים ומפורשים שהקב"ה חומר שצכל משך זמן הגלות עד ביאת המשיח יהיו ישראל מפוזרין צכל די' ננפות הארץ ושזה ודאי שצריך שיכיו צא"י עובדי ה' צבערה צמקום הקודש ולריך להתאמן צכל אופן ואופן להצויק חושצי הארץ צגשמיות ורוחניות צכל מה דאפשר צפרט עכשיו שהכרח להאילס מורס המינות ר"ל אבל האומרים שכל ישראל ממקומות מושבותיהם יסעו לא"י כל אלו מדברים צפה מלא נגד כל דברי חז"ל שצכמה מקומות צש"ס וצמדרשים וצכתצי האר"י ואין זה אלא דברי מינות והעצרה יעל השצועה שלא יעלו צחומה. והוא פלא על קאת שומרי תורה ומלות שאינם שמים על לב שהמינים צדו זאת מלצס. וצזה נצבארו שתי השצועות שהשצועה שלא ימרדו צאומות קאי על כל מרידה בין צא"י בין צחז"ל והשצועה שלא יעלו צחומה קאי על עלי' מרובה ציחד אף חס הוא צרשות או אפילו ע"י כפי'.

סימן כד. מתחיל לצאר השצועה השלישית שלא ירחקו את הקץ שרשי' ז"ל פי' שלא ירבו צתחנונים יותר מדאי ואינו מובן כלל לכאורה מה הוא הצבול של תחנונים יותר מדאי הלא יסדו לנו צכל התפלות להתפלל על הגאולה. אמנם הרמז"ס צאגרת תימן פי' שצועה זו על משיחי שקר שעושים התעוררות לגאולה ערס שהגיע הזמן וכן הוא צהדיא צכל המדרשים צמד"ר ותנחומא מכליתא וילקוט ושאר מדרשים שפי' שצועות אלו על בני אפרים וכן כוציבא

על החורבן ומשכימים להביא גאולה קודם הזמן המה המאחרים שנת שמאריכון הגלות צעו"ה. אבל פירושו על אומרם שלא ידחקו הוא כעין פי' הרמב"ם ז"ל ודברי המדרשים אבל על דברי רש"י ז"ל עדיין לא מלאנו שום פי'. וביש"מ על שה"ש פי' דברי רש"י שלא ידחקו את הקץ היינו בני עלי' ע"י השבעה. וכע"ז כתב גם החת"ם. אבל עדיין לא מצוהר מה הוא הגבול שלא להרבות בתחנונים יותר מדאי.

סימן ב. להעיר עוד הרבה הערות וקושיות: א' צמה שאמרו צמדשים עזרו על הקץ ועזרו על השבעה ושי"מ דחתי הוא שיש איסור בהעברה על הקץ מלבד איסור השבעה וצריך להבין מה האיסור צוה מלבד השבעה, גם אם יש איסור בלא"ה למה הולך להשביעם. גם להבין מי"ש צמכילתא על בני אפרים וצחורתו מאנו ללכת הלא הו' אז קודם מ"ת וצפיקר צריך להבין מי"ש המהר"ל ז"ל על איסור אלו השבעות שהוא ציבור ואל יעבור כדן שמד והוא תמו' מאוד לכאורה מהיכן לקח זה המהר"ל הלא אין דין יורג ואל יעבור אלא בני העצירות ע"ז וג"ע ושפ"ד לא זולת, ואף שלענין העונש חמור שבעה יותר מכל עבירות שצחורה כמצוהר בכ"מ אבל עכ"ז אמרי האדם שבעה פרט לאנוס ואין לך אנוס יותר מכפי' של מיתה ר"ל ואנוסא כמאן דלא עביד וזודאי הוא בכלל וחי צהם ולא שימות צהם.

סימן ב. פי' דברי רש"י ז"ל נראה ע"ד שאמרו צמ"ו צ"מ שגילה אל"י ז"ל לרבי שתפלת ר"ח וצניו הוא כמו תפלת האבות ביחד שאין מניחים אותם להתפלל ביחד דחקפי צרחמי ומייתי למשיח בלא זמני', וכאשר אזה להם רבי להתפלל הוכרח אל"י ז"ל לעוררן מתפלתן ותפלה כזו הוי דחיקת הקץ שמכריחה את הגאולה, לא שאר תפלות. ור"ח וצניו הוי יחידים גם צדורס ככה התפלה כמו שנראה שם צמ"ו.

סימן ג. מה שהעמים המהר"ל בלשון המדרש שהשביעין צדורו של שמד אין זה ראוי מכתחתי לדינא ושערי פשעים לא ננעלו, וגם אפילו אלו הוי מצוהר כן צמדרש הוי דבר התמו' אם הוא נגד הלכה מרווחת צש"ס ולא הוי מצוה המהר"ל ז"ל צחיבורו לסתום דבר התמו' כ"כ נגד ההלכה צש"ס ופוסקים צפרע צדצר הנוגע לפק"י של כלל ישראל, וע"כ דמיפשט פשיטא ל"י אותה ההלכה, וצריך להבין מקורו ועעמו ונימוקו. גם אינו מובן כ"כ דמה שנעשה ע"י כפי' של הריגה ר"ל אין זה חירות ולמה נקרא זה דחיקת הקץ. הגם ש"ל כוונתו שמחמת כפי' ירלו ישראל ללאח מן הגלות אבל מנגן דהוא ציבורג ואל יעבור. גם להבין דברי הרמב"ם צאגרת תימן שכחב שהשביע האומה צדרך משל ואומר השבעתי אתכם שאינו מובן דכיון שחשב זה לשבעה חמורה ואמר השבעתי אתכם צעונש חמור ר"ל למה אמר שהוא ע"ד משל וכי משלים הוא ממש"ל.

סימן ד. מה דקשה לפי"ז יותר האך התייר רבי לר"ח וצניו להתפלל תפלה כזו שגילה לו אל"י ז"ל שמכריח את הגאולה בלא זמני' שלדעת רש"י ז"ל הוי זה ודאי בכלל איסור השבעה שלא לדחוק הקץ. ואף שיש לתרץ צדוחק אבל עדיין אינו מובן מה ראה רש"י ז"ל לחדש פי' חדש מאחר שאנו רואים צרור ומפורש דעת חז"ל צמדריס וצת"י פי' אחר על דחיקת הקץ, ופירש"י ז"ל לא נמלא צשום מקוס אדרבא לכאורה יש ראוי מדברי רבי שהתייר, ואף שיש לתרץ צדוחק אבל עכ"פ ראוי להיפך צודאי אין לנו, א"כ מה ראה על ככה לחדש דקאי על תפלה. ולהלן צס"י ע"ע יבואר עוד ענין זה ומה שאפשר ליישב צזה.

סימן ד. לפי דברי הרא"ש והשו"ע יו"ד ס"ן רנ"ח שא"א להשביע הגולדים קשה עוצה לכאורה האך הועילו השבעות הן דמ"ת והן דדחיקת הקץ, אלא צצמ"ת אמרו חז"ל שהיו כל הנשמות צסיני ויוכל להיות שהי' אז גם השבעות של דחיקת הקץ שהוא צפסוק השבעתי אתכם צנות ירושלים צשה"ש שגם

סימן א. כדי לצוה אל תוכן הענין כתב עוד הרבה הערות, ראשית להבין מדוע השמיט הרמב"ם השלש שבעות שהם צש"ס צצלי צלי שום מחלוקת וצאגרת תימן האריך והחמיר עוצה באלו השבעות. ואלו הוי סחירה צין צאגרת תימן לסי' היד הוי מקוס ספק צזה, כי הוי פלוגתה הפוסקים צמקוס שיש סחירה צין השוכה לפסקוס אחה מהם עיקר, אבל כאן צאגרת תימן מצוה כמה עעמים וצודאי המה העיקר. אבל האמת הוא שאין שום סחירה צדברי הרמב"ם כאשר יצוהר להלן.

שה"ש נאמר צסיני, אבל השבועה לאוה"ע אינו מוצן כלל שהאומות צודאי לא היו צסיני.

העושים שינוי צמלאות עבד העולם כמו תח"מ וכוזמה וכן מצואר צהדיא צדצריו צפה"מ צפ' חלק.

סימן ל"ה. דברי האבני נזר צזה אינם מוצנים, ובעל העקידה פ' נצבים נתקשה עובד אף צשבועה דמ"ת ולא הוגח דעתו כלל גם צמה שאמרו חז"ל שהיו שם כל הגשמות כי עפ"י הלכה ח"א לשבועה לחול צאופן צזה כאשר האריך לצאר וצא לידי מסקנא שאינו שבועה ממש אלא יש צזה עונש כמו צשבועה לכן קראו צלשון שבועה דרך משל, והאריך צזה עובד. גם צשלה"ק כתב צצמח דצריו מתוקים אלא שקשה ע"ז מן הש"ס שיש ראיות מוכרות שהי' שבועה ממש לכן תי' צאופן אחר.

סימן ל"ו. גם צן כוזיבא היב איש קדוש ונורא כמו שיש ראייה צרורה ע"ז מן הש"ס. גם הציה הפ"י צמה שאמר לא תלך חלקים צצצאותינו. גם צני דורו היו לדיקים גמורים שלא מצאו להם חז"ל שיש חטא אלא זה שלא היו מתאבלים על ירושלים. — הרדצ"ז מסופק אם אחר כך חזר צו ר"ע דלולי לא צה לפניו שיבי' לר"ך לדון ע"י הריחו אבל צם' היוחסין למהר"ז מצואר צהדיא דגם ר"ע אחר שראבו שלא היב מריח הרשעים נתיישש הימנו, וכן נראה מדברי המהרש"א. וצאגרת תימן מצואר צהדיא גם זה שהמלך המשיח לר"ך להיות מורח ודאין וצנצואה מצואר גם צם' היד שר"ך להיות קרוב למרע"ב.

סימן ל"ז. צזה מתורן שבועת הגלויות אף לאוה"ע שהוא ע"ד שכתב בעל העקידה גם צשבועה דמ"ת שנקרא כן דרך משל אלא דשם פליג עליו צשלה"ק מחמת ראיות מן הש"ס שכתבו צשבועה דמ"ת אבל צשבועות הגלויות לא נמלא כן צש"ס ושפיר אפשר דכו"ע מודי שהוא ע"ד שכתב בעל עקידה כי צעיקר הסברה כתב גם השלה"ק שהם דצרים מתוקים, ומתורן צזה מ"ש הרמב"ם ז"ל שהוא ע"ד משל יען שיש צתוכה גם שבועה לאוה"ע וח"א לתראה אלא צדרך שכתב בעל עקידה אלא שעדיין ל"צ מהו החומר שיש צזה מצלעדי השבועה, גם שאר קושיות שיש צהענין, והאורך להקדים לצאר דעת הרמב"ם ושאר ראשונים ז"ל צסימני הגאולה וצואת המשיח ועי"ז יתצאר הענין יותר.

סימן ל"ח. צלשון הרמב"ם ז"ל אינו מוצן לכאורה קישור הדברים דנראה שאלמלא הי' לר"ך המלך המשיח לעשות אותות ומופתים הי' צזה שינוי או הוספה וצרטון צתוכ"ק ואינו מוצן העעם. גם מה שהחליט הרמב"ם ז"ל צה' צשובה אין ישראל נגאלין אלא צחשובה ושיש ע"ז הצעחה צקרא הוא פלא לכאורה שהרי צגמ' הוא פלוגתא דר"א ור"י והאריך החליט כדעת ר"א נגד ר"י וצב"מ הוא כלל צגמ' והלכה כר"י נגד ר"א. גם אמרו צגמ' דאחר שהתוכח עמו ר"י שתיק ר"א. וצגמ' הוא גם פלוגתא דרב ושמואל דלשמואל אף בלא חשובה נגאלין והלכה כשמואל צדיני, ולמה החליט צזה כרב. גם הלא אמר גם ר"י אין צ"ד צה אלא צדור שכולו זכאי או כולו חייב והאריך לצאר פ"י מומר"א זו מה הוא כולו חייב ועעמו ונימוקו צזה. ועכ"פ אם אמר שיבוא צ"ד צדור שכולו חייב ע"כ שסבר כר"י ושמואל שיבוא אף בלא חשובה כי אם עשו חשובה ח"א לומר שכולו חייב ורב ור"י הלכה כר"י. גם מהרצ"ה צרייות צגמ' סנהדרין וסועה שהגידו על מצב הדור צצעיקבא דמשיחא שפירש"י ז"ל סוף הגלות לפני ציאת המשיח ולפי דצריהם שהמה צמצב כזה צודאי לא עשו חשובה ומכ"ז מוכרח שאינו כדעת ר"א ומדוע החליט הרמב"ם כדעת ר"א. גם הלא כתב הרמב"ם ז"ל צצדצר שהוא אף צידו של הקצ"ה ח"א לנו לומר פסק הלכה להכריע

סימן ל"ח. לכאורה יש סתירה צדצרי הרמב"ם צצאגרת תימן כתב סימנים על מלך המשיח שיעשה אותות ומופתים נוראים ומצבילים עד מאד וצם' היד כתב שח"ל שום אות ומופת אלא סימן זה שיכוף כל ישראל לקיום כהח"כ שכתב וצצע"פ ולחזק צדקה וזה סתירה לכאורה, וכבר הוצא צצחצבותיו לעת וקנותו הסכים לכל דצריו צצאגרת תימן.

סימן ל"ח. צמעט הצצונות אין סתירה צדצריו דגם צם' היד מצואר להמתצון שיבי' מלך המשיח צביא גדול יותר מכל הנביאים ואיש פלאי אף צין האומות וכוונתו רק שח"ל שיעשה אותות ומופתים

צין הפלוגתות. — עוד שאר קושיות צזה שלכאורה תמוהים מאוד דברי הרמב"ם ז"ל צזה.

צידו של הקצ"ה ואם חושבים ליקח זה צעלמס הוי מינות וכפירה ר"ל.

סימן מא. האמת יורה דרכו שדברי הרמב"ם ז"ל אינם נוגעים כלל להפלוגתא שצ"ם כי צגמי פליגי אם יצוא צ"ד צלא תצובה וצזה לא הכריע הרמב"ם ז"ל מאומה דאפשר שיצא אליי ומשיח צלא תצובה הצל זה החליע הרמב"ם ז"ל דאף כשיצוא אליי ומשיח לא יעשו שום ענין של גאלה ערס שיעשו ישראל תצובה, וצזה אין שום פלוגתא והוא הבעטה צרורה צקרא. גם הרצב"ד ושאר משיגי הרמב"ם לא השיגו עליו צזה מכלל דכו"ע מודי כמו שמצואר בכללי הרצב"ד, וכעין זה הוא הרצב"ד צמשנה פ"צ דעדיות.

סימן מה. מציא עוד ראיות מדברי חז"ל שחלילה לעשות שום פעולה צענין הגאלה זולת תצובה ומעש"ע. — גם מציא מכ"מ שצהלחת הרשעים נעשה לפעמים אף נסים גדולים כמו שאה"כ וצא אליך האות והמופת וגו' כי מנסה ה' חלקיכם אחכם וגו' הצל הסוף הוא רע ומר ר"ל חיים וגורא יוכמו שאמרו חז"ל צענין צן כחיצא. — גם מיישב הלשון שאמרו חז"ל עצרו על הקץ ועצרו על השצובה שחלקן צרתיו כי צאמת העצרה על הקץ הוא צעלמו איסור גדול וגורא מלצד איסור השצובה, ומיישב גם הלשון שאמרו ע"ז צמכילתא וצתורתו מאלנו ללכת. — ותמלית הדברים שמי שחושב שאפשר להפעלם וללאת מן הגלות מעלמינו וצידיו הוא נגד האמונה צהש"ת וצתורתו הקדושה צתכלית.

סימן מב. הודיע לנו הרמב"ם ז"ל דבר גדול צזה אף שאין נ"מ לדניא לידע מה יהי אחר ציאת המשיח דממ"ג אם סוצר שהוא הבעטה צקרא צודאי יהי כן אף אם אהחנו לא נדע עכשיו, הצל ראה צזה הכרה גדול לידע עכשיו שלא יהי מקום לעשות גאלה של שקר דממ"ג אם כל ישראל יעשו תצובה ויקיימו כהצ"כ צכל חוקותי ומשפטי צודאי תהי תיכף הגאלה, ואם עדיין לא עשו תצובה כשריש לנו הרמב"ם ז"ל צבהלותיו שא"א תהי גאלה וכצז שהוא מצואר צקרא והבעטה מהתורה"ק וא"כ מי שחושב צהיפך הוא כופר צתורה"ק כמ"ש צמי שאינו מאמין צציאת המשיח או שאינו מחכה לציאתו הוי כופר צתורה יען שהוא מצואר צקרא וצאיתו הקרא ממש מצואר שקודם לריך להיות תצובה, והציא עוד כמה ראיות מדברי חז"ל וראשונים שהחושב שאפשרות לאחיה גאלה ערס ציאת המשיח הוי זה כפירה צתורה"ק, ולדברי הרמב"ם ז"ל הכל תלוי צתצובה וא"א להמאמין צתורה"ק שיעשה צזה.

סימן מו. מצאר מדברי חז"ל ומדברי הרמב"ם והס"ח ועוד כמה ראשונים שהרבה פעמים נעשים נסים גדולים מהסע"א ר"ל וא"א לסמוך כלל על מופתים וכמ"ש הרמב"ם ז"ל צהי יסוה"ת וצסמ"ג עשין וצשאריו ראשונים ז"ל, וע"כ רואים צכ"מ שהי מפחד הרמב"ם ז"ל לעשות יסוד מן מופתים.

סימן מז. מציא עוד ראיות שהשטן מסמא עינים צאותות וצמופתים וצדמויות שוא ושקר.

סימן מח. מצאר עוד מדברי חז"ל שאין לסמוך צחשש דחיקת הקץ על מופתים. — גם מציא דברי רצינו גרשם צמס' תמיד, ומצאר צזה דברי הרמב"ם ז"ל שאחר שצחז שאינו תלוי צמופתים סיים שעיקר הדברים ככה הן שצתורה הזאת וחוקי ומשפטי לעולם ולעולמי עולמים אין מוסיפין עליהם ואין גורעין מהם וע"כ כצז העיקר צסימני הגאלה מה שכל ישראל יעשו תצובה ויחצרו לקיוס התורה"כ שזה דבר צרור.

סימן מג. מציא מה שמצואר צדברי חז"ל שהגאלה תהי אף צצכות זה שצומרים וממתינים ואין לוקחין לעלמס גאלה ערס שהגיע הזמן, וצעו"ה עוצרים ע"ז ומעכבים את הגאלה וצהו כפירה גמורה ר"ל.

סימן מנ. לדעת המכר"ל האות הצרור על ציאת המשיח הוא ציאת אליי שיצוא קודם המשיח, אהמס הרמב"ם סוצר שזה פלוגתא צין החכמים אם

סימן מד. מציא גם דברי הכל"י ותמלית הדברים דכיבוש הארץ וחירות מן המלכות הוא אף

יצוא אלי' קודם ביאת המשיח או אח"כ ערס מלחמה
גוג ומגוג.

סימן נח. כחצ עוד תמ"י רצה וסתירה גדולה
בדברי התו"ט.

סימן ג. מציא מהרבה מקומות בדברי חז"ל שמצואר
בדבריהם שאלי' יצוא קודם ביאת המשיח
וכן כחצו הרבה ראשונים ז"ל. — גם הביא הכרעת
הרבה ראשונים ז"ל דמה שאמרו שחמ"מ תהי' אחר
ימות המשיח זה בתח"י כוללת לכל העולם אבל הלאדיקים
הגדולים יעמדו עוד בתחלת ביאת המשיח ושני תחיות
המה.

סימן נט. הקשה עוד קושי' על הרמב"ם ז"ל בענין
זה. — גם קושי' על המד"ר פי' תולדות בענין
בנין זיבמ"ק לפי דעת הראשונים ז"ל.

סימן נא. מפלפל עוצה מאין לקח הרמב"ם שי
פלוגתא בביאת אלי' אם הוא קודם ביאת
המשיח או אח"כ כי בהרבה מקומות מצואר צפי'
שאל' יצוא קודם ולא מלינו ע"ז פלוגתא בדיא
ומנ"ל לעשות פלוגתא חדשה.

סימן ס. כחצ לתרץ סתירות התו"ט. גם דברי המד"ר
וגם דעת הרמב"ם ז"ל מיישבין בדרך זה.
גם כחצ ליישב לשון המד"ר שאמרו אז על בנין
זיבמ"ק לשון גזירה והביא אח"כ שמה שהמינים
והאפיקורסים לקחו מלכות וממשלה בלא תורה ערס
ביאת המשיח שהיא סגנה עזומה ח"ו ולריבין לרחמי
שמים.

סימן נב. רכח לתרץ לכאורה דעת הרמב"ם שהי' לו
ראי' מנן כוזיבא אבל מבאר אח"כ שאין זה
מספיק לעשות פלוגתא בדברי חז"ל.

סימן סא. פי' דברי הירושלמי בענין בנין זיבמ"ק
ומלכות צי"ד וביאור דברי רש"י ותוס' ושאר
ראשונים שהביאו דברי חז"ל בבנין זיבמ"ק דלעתיד
לא יחי' ע"י אדם אלא יצוא מן השמים צנוי ומשוכלל.

סימן נג. האריך עוד לבאר שאין ראי' מדברי הש"ס
לעשות פלוגתא בזה ושז הביא דעת הכ"פ
שהוא תלוי אם יהי' בעתה או אחישיבה, והחת"ם
קלס"י לסדרת הכ"פ בזה אבל לא ביארו האין
אפשר להעמיס זה בלשון הרמב"ם.

סימן סב. משמעות דברי הזוה"ק בענין זה. גם
לתרץ המקומות שנראה מהם שיצנו ישראל
זיבמ"ק לעתיד.

סימן נד. מבאר שנסדרת הכ"פ אפשר להבין היטב
לשון הש"ס בסנהדרין כ"ב שתמ"י לכאורה,
אבל אינו מספיק לתרץ לשון הרמב"ם ז"ל וגדחק
ליישבו וסיים שעדיין ל"ט.

סימן סג. בענין הפלוגתא שבירושלמי אם בנין לשעה
יש לו דין בנין ותמ"י על החת"ם בזה.

סימן נה. במה שהביא התו"ט פי' ממס' מע"ש
מירושלמי שבנין זיבמ"ק קודם למלכות צי"ד
וסתירה גדולה ע"י מש"ס צבלי ומדברי החוס'.

סימן סד. פלפל בהכרעת החת"ם בדין בנין לשעה
וסתירה בדבריו ז"ל. ועוד תי' על הקמת
המשכן בשנת צ"ו ימי המולואים. — עוי"ל דחיוך
המשכן או המקדש דוחה שנת אף שבנין זיבמ"ק אינו
דוחה שנת.

סימן נו. גם בזוה"ק נראה שבנין זיבמ"ק יהי' אחר
ביאת המשיח.

סימן סה. עוד בענין בנין לשעה. ומיישב בדרך
זה היטב דברי רש"י ותוס' ושאר ראשונים
שכתבו בבנין העתיד אפשר להיות צו"ט צביל שהוא
צנוי ומשוכלל מלמעלה. — אז י"ל עפמ"ש"כ ציוסף
ואת כל אשר עושים שם הוא הי' עושה, ובתרגום
צמימרו' הוה מתעבד, הרי שמה שנטעה עפ"י דיבורו
נחשב כאלו עשאו צעועל. וכ"כ בפסיקתא. — גם
הביא דברי המהר"ם חג"ז שכתב מעשה שהי' צני'

סימן נז. מבאר שדברי הירושלמי עלמס אפשר
להשוותם בלי מחלוקת אבל דברי התו"ט א"א
לתרץ בזה.

עד תשלום האלף שנה ולא יותר, זה זיוף גמור ולהד"ס, ומצאח דבזרים צרורים שהשבוטה שעל ישראל שלא ידחקו את הקץ היא ע"כ עד רגע האחרונה ערס ציאת המשיח.

גדולה בעת שאמר להם המלך לננות ציהמ"ק ואמרו שכפי אמונתם אין בידם לננות הבית אלא הבית הזה יהי בניו ומשוכלל מאת ה' מן השמים כשיהי' ברוננו ית"ש, לא זולת.

סימן עא. מצאח לשון הרח"ו ז"ל דקאי על שזועתו של הקצ"ה בגזירת הגלות שהי' על אלף שנה כל היום דזה הוא יומנו של הקצ"ה אבל אחר האלף שנה אין הדבר תלוי אלא בחשוכה, אבל ח"ו לדחוק את הקץ.

סימן סו. מצאח דברי הגמ' סנהדרין ל"ח מ"ש בענין הפירות אין לך קץ מגולה מזה, והנגררים אחר הליוינים דזו מלצם משם שעות והכל גמור. — גם מציא דברי הב"ח שעי' עבירות שעותין צאי' מעמאין את הארץ ומשכח העומאה גם צפירותי' והעומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בני"ו, ה' ישמרינו.

סימן עב. מצאח עוד צראיות ודברים צרורים כשמלה שא"ל להעלות על הדעת צכוונת דברי הרח"ו ז"ל דקאי על שזועתן של ישראל צדחיקת הקץ.

סימן סז. מיישב צזה דברי הרמב"ם שנתקשה לעיל מה שהשמיט התנאי שצמסנה פ"ה דמע"ש. גם מיישב צזה קושית התוי"ע על הרמב"ם.

סימן עג. דבזרי התיקונים וברח"ו מיישב מה שנתקשה עובא החיד"א ז"ל דכיון שכתבו צכמה מקומות צזוכר וצמדש שצחוק האלף שנים הי' מוכרה גזירת הגלות ששזועה ואף תשובה לא הי' מועיל הא"ך מלינו כמה מימרות שהי' מועיל תשובה גם אז. גם האצרבנאל נתקשה עובא צזה. אבל לפי דברי התיקונים וברח"ו נראה ליישב זה היעב.

סימן סח. מצאח כי שקר דזו מלצם אותן החולין ענמס צבלין גדול צלשון הרמב"ן צשה"ש שיהי' אחיח גאולה צרשיון האומות ערס ציאת המשיח, כי כל אשר רואה צעינא פקוחא לשון הרמב"ן ז"ל שם רואה צפי' הדיפק ומפורש יולא צדבריו צאר היעב שלא תהי' גאולה עיי' שום השתדלות ענעו ולא עיי' כלי זין אלא צמאמר ה', ומצאח לשונו של הרמב"ן ז"ל צזה דבזרים צרורים. גם מדברי הרמב"ם והגמ' סנהדרין ופירש"י ז"ל שם רואים צרור צדצריכה שחקמת אחיח שלטון צישראל ערס מלכות צי"ד מעכצת ציאת צ"ד ר"ל. — גם מצאח לשון הרד"ק צזה. — גם הדצר צרור שא"ל לגאולה צלא תשובה כפסק הרמב"ם וכאשר נתצאח כוונתו ז"ל למעלה.

סימן עד. צמה שנתקשה החיד"א זלכ"ה וכתבו ראשונים שאלו אמאי לא אחא משיחא צזמן רשב"י וכדומה, מצאח מה שיש לדצר צזה צאריכות. אבל האמת הוא ששרשי הדברים של כל עניני הגלות והגאולה הם דברים סחומים וחתומים ולא נמסרו אלא להקצ"ה צלצד הוא ואין צלתו ית"ש.

סימן סט. מצאח לשונו הקי' של האוכ"ח הקי' פי' צלק דלא כמו שצדו הנגררים אחר הליוינים להכניס שקר גמור צלשונו הקי' ז"ל. — גם מצאח מה שנמלא צאחא מקומות דבזרי חכו"ל שהגאולה תהי' קמעה קמעה דלא כמו שהכניסו הנגררים אחר הליוינים צלשונות האלו פירושים זרים ושקרים גמורים.

סימן עה. האפיקורסים שאומרים שכיון שהאומות לא קיימו את השזועה ח"ו הותר גם לנו לעצור על השזועה זה הכל הצלים כאשר ציאר צארכוב. וארי שואג המהר"ל מפראג שאף אם יכופו אותם וכי' אסור לעצור על השזועות. — גם הגה"ק מהר"א גלאנעו ז"ל צספרו זכות אבות מציא מעשה שהי' צפורעוגאל שרלו ללכוד המלוכה והשיצו להם מן השמים ג' שזועות השציע הקצ"ה את ישראל אחת שלא ימרדו צהקצ"ה. — גם הביא דברי הזוכ"ק פי' ויקרא שגאולה העתידה תהי' רק עיי' הקצ"ה צכצודו וצעלמו לא כגאולות הראשונות ואף שגם

סימן ע. מה שנדפס מהליוינים להציה רחי' מהקדמת הרח"ו ז"ל הנדפס צתחלת סי' העץ חיים שהשזועה שעל ישראל שלא ידחקו את הקץ אינו אלא

גאולות הראשונות הן הכל ע"י נבואה אבל גאולה
העתידה תהי' באופן גבוה יותר בלי שום אמלעות
וזלת הקב"ה אין עוד מלמדו ית"ש.

סימן עו. מסביר דעת המהר"ל שכתב באיסור
שבושה שהוא ציבור ואל יעבור כדון שמו
שנודאי א"א לומר שאיסור שבושה הוא ציבור ואל
יעבור אלא לפי מה שמבאר בראיות ברורות שיש
בלקחת חירות וממשלה ערס ביאת המשיח כפירה
גמורה בתור"ק ובאמונה, והעידה התור"ק כ"פ שאין
זה אלא צידו של הקב"ה, ופעולה שיש בה כפירה
באמונה הוא ודאי באיסור יכרה ואל יעבור דגרע מע"ל.

סימן עז. לא דיבר המהר"ל ממינים ואפיקורסים או
מעצורים על הדת ר"ל כי לא דבר שם כלל
אלא מאותה העצירה של דחיקת הקץ והשבושה נאמרה
לכלל ישראל. ואף אם יהיו חבתי הממשלה כולם אהובים
כולם ברורים אף כתנאים ואמוראים מ"מ אותה
הפעולה צעמא שלוקחים ממשלה וחירות מעמם
ערס שהגיע הזמן שהוא דחיקת הקץ הוי כפירה
בתור"ק ובאמונה וזה ברור בלי ספק שהמהר"ל ז"ל
נתן משפט חרוץ של שמו ר"ל על עמם הענין של
דחיקת הקץ בלבד.

סימן עח. להבין מדוע נתנו על איסור דחיקת הקץ
דין שבושה, הרי כיון שהוא ציבור ואל יעבור
הרי הוא חמור מאיסור שבושה. יוצא עפ"מ"ש הפמ"א
דעונש השבושה חמור מכל עבירות שבתורה, ואף שגם
עליהן יש איסור שבושה כללית מהר סיני, מ"מ יש
לחלק דשבושת דחיקת הקץ חמור יותר בעונש אני
מתיר שצרכם ח"ו, והועיל ע"ז איסור שבושה כדי
להגדיל העונש ר"ל.

סימן עט. ועדיין קשה לדעת המהר"ל שלקחת גאולה
מעמם הוא כפירה בעיקר א"כ גם אין לו
חלק לעובד"ב וכקושיה הגמ' בסוטה בארור סגי לוי
בתמי'. — וי"ל דמה"ט פרש"י ז"ל שלא ירצו בתחנונים
דזה ודאי אינו בכלל כפירה בעיקר ואעפ"כ יש צו
איסור השבושה. — מיושב בזה גם הקו' דאין שבושה
חלה על שבושה, דהכא כולל דבר האסור עם המותר.
— טעם נוסף מה הניאו לרש"י ז"ל לפרש דקאי שלא

להרבות בתחנונים. — ציבור הדברים שלא להרבות
בתחנונים יותר מדאי. — יתכן שיש לחלק בין הגי'
שבושת, דשבושה של עלי' בחומה אינה תלוי בשבושת
האומות ותמיד במקומה עומדת, אולם השבושה של
דחיקת הקץ ע"י תפלות ותחנונים, כיון שאין בזה
שום שמץ מינות אפשר שמתר אם האומות מכבידים
עולם ועוברים על שבושתם. והיינו עממא שלא ציבור
חז"ל שיעור יותר מדאי כי עכשיו מותר להרבות
בתחנונים, ואפ"ה הביאו בגמ' גם שבושה זו שכך דרך
הגמ' להביא אף מה שאין נפ"מ. — כע"ז העלה
בהגדה מעשי ידי יוצר מהבאין מהרש"ק אף שכתב
זאת רק בדרך דרוש.

סימן פ. מעתה לא קשה על הרמב"ם ז"ל שאינו
חושב בשבושת הללו כי דעתו ז"ל ברורה
שא"א לגאולה בלא תשובה. וכ"כ גם ר' סעדי' גאון
בספרו האמונות והדעות. — ולא הבנת הקיבור כתב
הרמב"ם בסי' הוד רק סתם אין ישראל נגאלין אלא
בתשובה ובאגרת תימן האריך עוצא. וגם העלי' של
רוב ישראל תלוי בתשובה וממילא לכלל גם זה בדבריו.

סימן פא. ואף אם אמור יאמר המתקש דסוכ"ס
לא זכרו בגי' שבושת בסי' הוד, מ"מ הרי
מבואר בהדיא בתשובתו, ופשיטא דאין לסתור דבריו
המפורשים להדיא.

סימן פב. גם בלעזי הכ"ל יש עוד כמה איסורים
בהשתתפות במלוכה לפני ביאת המשיח. —
וכ"כ היעב"ז ז"ל בסידורו שאסור לעשות דבר לדחוק
את הקץ רק לצפות לישועת ה'.

סימן פג. אין לעשות ולומר דממשלה שאין בה חרות
וגאולה לא שייך איסור של דחיקת הקץ, דהרי
המהר"ל כ' אף אם יכופו אותם ציבורים וכו', וכ"כ
הרמב"ם ז"ל דכשיחודע למלך ילמח מה לרות ואעפ"כ
הזהירות שעוברין בזה על השבושה. — וגם בני
אפרים לא השיגו מערתם ואפ"ה נעשו מרה.

סימן פד. גאולה העתידה תהי' בזכות נערוהא. —
מיושב בזה בגי' בגמרא שלא ירחקו את הקץ
ופי' רש"י בעוונם, דאם אינם ממתניס או מרחקים
את הגאולה.

סימן צג. איך שחבי' הילפותא בקראי מ"מ לדינא אין שום פלוגתא צין הרמז"ס וצין הרמז"ן והריעצ"א דר"ע מודי דצא"י חמור ע"ז יותר.

סימן צד. ואיתא בסנהדרין ל' דהמסית שלא לאבד ע"ז מא"י חייב מיתה וילפינן זה מקרא דונתלתס. — ויבואר דאף מקומות הנכרים שצא"י כיון שמשועבדין לישראל ההכרח לאבד ע"ז שלהם, שאם לאו אי אפשר להשלים אתם.

סימן צה. יבואר שאם הולכים במחשבה תחלה לכבוש א"י מצלי לאבד הע"ז שצחוכה יש לה דין ע"ז ממש שאמרו ע"ז חז"ל על מנת כן העבירו ואם לאו המים צאים ושוטפין אתכם.

סימן צו. כן מבואר גם בחוס' קידושין דף ל"ז.

סימן צז. גם האוה"ח הק' צפ' משפטים כתב שאם לא הרס ולא שבר הע"ז הרי הוא כעובד ע"ז.

סימן צח. והנה המושלים הציונים לא רק שלא איבדו הע"ז מא"י אלא שקבלו על עצמם לתקן ולתמוך כל הדתות העפלות, ואף שצביל זה יש לממשלה זו דין דיהרג ואל יעבור, אף אם זה רק אצירא דע"ז. והמשתתפים בממשלה זו כמה שותפים לע"ז. ואנו מתפללים להעביר גילולים מן הארץ והם עושים הדין.

סימן צט. בהכרח התייחסות מדינתם כתבו במפורש שהממשלה תשמור על המקומות „הקדושים" של כל הדתות העפלות שצא"י ישראל ועל הכרזה זו חתמו גם הדתיים יחד עם המינים והאפיקורסים.

סימן ק. ראשי המדינה לא ראו להזכיר שם ה' על הכרזתם, ורק בהשתדלות הדתיים התפשרו לכתוב מתוך צעחון צנור ישראל, וצוה נחה דעתם, שכי"א יחשוב ע"ז כחפלו ורלונו, אף כי ידעו שכוונת חזריהם האפיקורסים הוא על מחולל רעיונם העמא ועל הצבא שלהם. גם חתמו כולם להתחייב שלא לכופ שום ישראל לקיום התוכ"ק היפך המבואר בחז"ל שקבלנו על עצמנו שאלפים צריות ואלות הערבות. — ואמרו חז"ל הנעפל לעוברי עזירה נענש כעוברי עזירה. — וכ' הרצינו יונה דהמחבר לרשע יש לו

סימן פה. המורס מהנ"ל דעון פלילי הוא ליקח גאולה וממשלה ערס שהגיע הזמן.

סימן פו. יבואר שאיסור דחיקת הקץ הוא אף בלא מלחמה ובהסכמת האומות, ודעת האומות לא מעלה ולא מוריד ובגוים אין תורה.

סימן פז. מעתה מי הוא שיהיו להשתתף בעזירה נוראה כזו, ומכש"כ הנצחרים בהממשלה שהם שותפים גמורים לכל מעשי האפיקורסים וכל האמתלאות כזה הם שדופות קדים.

סימן פח. לדעת המהר"ל ז"ל אף צאונם של כפי" אסור ליקח חלק בזה, וק"ו המשחתף צלון. — ועוד זאת ששצעים לחוקיהם שהם נגד התוכ"ק, ואף על אותה שצועה בלבד לריך מס"י שלא להוליא שצועה כזו מפיו, שהוא הודאה לררכי המינות.

סימן פט. ביאור הגמ' דנתחייבו שוגאיהן של ישראל כלי' על שהחניפו לאגריפס אף שכשר היו, וק"ו אם מחניפים למלכות המינות של מסיתים ומדיחים שלדעת כל הפוסקים אינם בכלל אחיך ופסולים לכל התמנות בישראל שהניחוץ בזה נורא ואיום.

סימן צ. יבואר שהדין הוא לאבד העכו"ם מארץ ישראל ומחוייבין לרדוף אחרי' ולאבדה, אמנם לא נתבאר מה היא הרדיפה.

סימן צא. מלינו שפסק הרמז"ס ז"ל גבי חמץ בפסח שאינו עובר מדאורייתא אלא על חמץ ידוע, וכמו כן י"ל בע"ז בחז"ל שאין לרדוף אחרי' אבל צא"י חמור עפי דכתיב מן המקום שהוא ולריך לרדוף אחרי'.

סימן צב. ישוץ לקושיות הרמז"ן שהוצא צריעצ"א על הגמ' קידושין ל"ז דע"ז הוא חוצת הגוף. מה שיש לפלפל בדברי המקנה בזה. — נראה דהרמז"ן והריעצ"א חולקים על הרמז"ס וכצירא לכו דקרא לאבד חאבדון קאי רק על ע"ז צא"י.

סימן קז. ככל אופן צרור דהמתירין ליכנס לבית ע"י במקום סכנה הוא רק אם אינו נותן כזה עילוי וחשיבות לעכו"ם, אבל אם נותן להם כזה כח ועילוי אף בפק"י אסור זיכר ואל יעבור. וצ"ח סכנה אסור ליכנס לכל הדיעות, ולדעת הגר"א לעולם אסור.

סימן קח. לפי"ז כנסת שלכם שהוא בית מינים דגרוע הרבה מע"ז, פשיעא דאסור ליכנס לתוכו אף בצופן שה"י מותר ליכנס לבית עכו"ם דיש חשש יותר דחיי לאמשוכי אצתרי' ושאיני מינות דמשכח. ועוד דנותן להם חשיבות ועילוי דאז אסור זיכר ואל יעבור אף בבית עכו"ם, ומכש"כ אותם הכנסים שמה להשתתף עמם ומתקשרים עמם בשבועה והוד"י על שזכו להיות נמנים עמם, צדאי דעוברים על איסורא זיכר ואל יעבור.

סימן קמ. כמה תירושים למה לא הביאו הפוסקים הך דינא דר"ע דאסור ליכנס לבית מינים אפילו במקום סכנה. — עו"ל דר"ע סבירא ל"י דבבית מינים ע"מ אסור בשביל שיעבד בו עזירה, אף אם אין שם עכשיו מאומה. ולא מיסתבר לכו להפוסקים לפסוק כך ולכן כהז רש"י דר"ע אמר זאת על ע"מ משום מדה חסידות. — אולם זה צרור דהיכא דיש חשש אמשוכי לכו"ע אסורה הכניסה לשם זיכר ואל יעבור.

סימן קי. צה שמשחפים שומרי תומ"ל במלכות המינים שיש בה כמה איסורים של יכר ואל יעבור, מעברין את הטמא ומתירין את האסור. — וכל גדולי ישראל מדורות הקודמים הזעיקו על הסכנה של הציונים שצדו סרה על ישראל והלשינו אלל האומות שצבוע"ר בשביל זה קרה לנו האסון הנורא, ועכשיו ע"י שמשחפים עמם ומחזיקים ידם מאשרים זדים לאמור שוא עבוד אלקים ומה ב"ע כי שמרנו משמרתו.

סימן קיא. גם מליצים את העולם בשקרים וכזים כאילו אין שום מקום פליעה לישראל אלא אללם, אבל המתבונן יודע כי בחלה מגרים ומשסים את אוכ"ע לרדוף את ישראל, ואח"כ מעמידים פנים כאלו הם המלילים. והם הם הגורמים חורבנות צנן וצנפא וכבר העבירו על הדת אלפים ורצבות נפשות נקיים ועצומים כל הרוגי. — משל לדבר.

חלק בכל העצירות שהרשע עושה, וכ"כ באדר"י כל המדבק לרשעים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם נוטל שר כיוצא בהם. וכל המדבק לזדוקים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם נוטל שר כיוצא בהם.

סימן קא. ביאור האיסור לילך בערכאות של עכו"ם, וכש"כ המחוקקים חוקי עכו"ם וכופים את ישראל לחוקיהם שזה גרוע הרבה והוא כפירה גמורה. וגם צענין זה בלבד יש איסור זיכר ואל יעבור.

סימן קב. שלא כשאר הארצות היא ח"י, שאינה סובלת עובדי עזירה כמבואר בספרי וברש"י ורמב"ן ואוהב"ה"ק.

סימן קג. האפיקורסים המליאו פי זר בדחז"ל כאילו טוב ח"י צענין ה' רשע וכופר אם הוא בא"י, חכו סילוף גמור וכפירה, שמבואר בכ"מ בצו"ל הדין, וכונת המדרש ילקוט הוא רק אם ישראל הם במדריגה כמו דור המדבר אז הלואי יהיו עמי בא"י. — עו"ל דכונת המדרש הוא שיבואו בחייהם ולא יובאו שמה לאחר מיתתם שמטמאין את הארץ, אבל ודאי דאין ח"י כונת המדרש על העמאין ומטמאין בחייהם. ומבואר ברש"י דא"י רשע מכל הארצות ללא שומרי מלות ה'.

סימן קד. הרדב"ז פסק בשם הריטב"א דאף דת הישמעאלים שהם מיוחדים את ה' מ"מ ע"ז גמורה היא ליהרג ולא לעבור, כיון שהיא כפירה בתורת משה. ומכש"כ צממשה זו שכל עיקר רעונם ימנעם לעקור החורב והאמונה מצני ישראל ח"י.

סימן קה. אותה "הכנסת" היא בית מינים צדאי. — ואיתה בגמרא שבת קט"ז שאמר ר' ערפון שאפילו רודפין אחריו להרגו נכנס לבית ע"ז ולא לבית מינים. — אמנם ל"ב למה לא הביאו הפוסקים דין זה. — גם בצלוחת הפוסקים אם מותר ליכנס לבית ע"ז מפני הסכנה, למה לא הביאו ראיה מכאן דמותר.

סימן קו. אמנם י"ל דר' ערפון על ע"מ אמר קן משום מדה חסידות. אולם עדין קשה מדוע לא החליטו הפוסקים להיתר אלא שתקו לגמרי בדין זה.

סימן קיח. לדינא אין נפק"מ אף אלמלי היי זכחם לעשות תקנות מועילים לדת, דבאיסור שהוא ציהרג ואל יעבור אין כח ביד שום אדם בעולם להחיר.

סימן קיט. איסור דחיקת הקץ הוא אף אם רוצים למחר לנאח משעבוד מלכותו כדי להקים מלכות של תורה, לפי שגאולת ישראל תלוי רק בידי הקב"ה. וק"ו ז"צ של ק"ו להשתחף בעצירה של דחיקת הקץ להקים מלכות של מנינות המחריבה את דתוה"ק.

סימן קכ. צרור דכל היושבים שמה נמשכין אחריהם. וכי ציט"מ אין דבר בעולם מוזק לנפש כמו התחברות עם אדם רשע.

סימן קכא. ציאר הכוגי דצי טנחי דאחאצ צגמי חולין. — תמוי למה נעשה לו גם לאלי להאכילו דבר נבילה שהעורבים הביאו לו, ומדוע לא נעשה לו גם להביא לו דבר כשר.

סימן קכב. אין להביא ראי' מהעורבים דאלי שהי צמקום פק"ו.

סימן קכג. דצרי המהרש"א והעיין יעקב זזה.

סימן קכד. סחירי למאמר הגמי ממדרש תנחומא, שהעורבים הביאו לו משולחנו של יהושפט.

סימן קכה. ציאר הענין עפמ"ש הרמ"ע מפאנו על הקרא דמושל מקשיב על דבר שקר וגוי דהס זי ענינים, אי שהעם גרויין אחר המלוכה וכדי דמשרתיו רשעים משום דגרויין אצרתיו. אבל הגרעק"א צגהש"ם לא חילק דזה כלום.

סימן קכו. לכאורה היי אפ"ל דאסור היי לויבשפט לאכול משחיטתם מעטם רוב א"ל דקיי"ל מומר לע"ז מותר לאכול משחיטתו, אבל הא ליחא דאפשר שהיי יהושפט יודעם ומכירם שכשרים הם וצככ"ג מותר לסמוך עליהם.

סימן קכז. ישוב לזה עפ"י דיעור אהן דאם לא אשכחן צדיקא דנפיק מכללא למדין מן הכלל,

סימן קיב. מצוהר צשו"ת אהל יעקב צלוה לצעל המנהג לצרף צרכה כהנים צכל יום לפי שהונהג ע"י הש"ץ שר"י, כדי שלא לתת חזוק למסית ומדיח. וכ"כ צמו"ג שכל הצא מע"ז אסור צנהאה כדי שלא יתשוב האיש צצאה לו הבלחה מע"ז. — וק"ו אלו שמודים צהללחת המינים ומכניסים ארם הכפירה אחרדי בענם של רצנות צני ישראל.

סימן קיג. עוד זאת דיודע לכל שכל חפצם ורצונם הוא לעקור האמונה והתורה מצנ"י, והדתיים משמשים כסות עינים לכל תעוועיהם, כי צלעדיהם לא היו יכולים להוציא זמנם לפועל מאימת יהדות העולם ומחמת קח צושה מאוה"ע, אבל ע"י השתתפות הדתיים יכולים לעשות הכל צלי שום מפריע.

סימן קיד. חיובא רמיא עלינו לצעוק ולהציק את העולם על חיוב"ש ותורה"ק ולפרסם ולהודיע לפני כל עם ולשון שיצנס עדיין ישראל שומרי תומ"ל וכי המושלים הכופרים אינם צאי כח של עם ישראל. אבל גרוייהם הדתיים מתנפלים על היראים הלוחמים צמס"ג ונותנים יד לפושעים לחזק אותם צרוע מעלליהם צשכר החניפה והשחוד שמקבלים מהם.

סימן קיז. יצוהר דחמור עון המחזיקים ידי עוברי עצירה מע"ע עצמם, כמבואר צמדרש שהשלטון הרג את הקצננין והחיר את הגנבים.

סימן קיז. מה מנוחך היא העטנה שיושבים עמהם כדי לפעול אללם חיקונים צדת, דכנסיון מכחי"ש כ"ז. והנפוך הוא אילו היו כל שומרי תומ"ל מתקוממים כולם ללחום עם הכופרים היי צכוחם למוע רצבה גזירות שמערתם לעקור את התורה והדת.

סימן קיז. וכבר צאו צעטנה זו עוד צהתחלת רעיון הליוני המסיתים והמדיחים לומר שיחברו כל היראים אל הליונים ויחזרו אותם למועב. וכל הגו"ל צחקופה הריא גרשים ולא אצו אף לשמוע מה, כי לתקום א"א דכל צאי לא ישובו ושאיני מניות דמשכא. — וכי האלשיך הקי דאל תלך צדרך אהם לא רק צמעשה העצירה אלא אף להיות עמו צדרך אחד.

וע"כ שגא הדיבור להודיע לו שהצניחה הזאת הוא מגברי דמעלי.

סימן קכח. ח"י נכון לסחירה שבין גמ' חולין והמדי"ח דהצית מטבחים של אחאב כשר ה"י, דכל עגס האיסור של שחיטת עכו"ם הוא צשביל שמחשבתו לע"ן, אבל אחאב ה"י שומר תומ"ל, אלא שילא דע"ז חקיף ל"י ואפשר דשמרו את צית המטבחים מע"ז, ומה דאיתא שהעורבים לא ראו ליכנס לציתו הוא משום שציתו ה"י באמת מלא ע"ז.

סימן קכט. ליישב למה הביא רא"י מהעורבים דאסור ליכנס לצית ע"ז אף דמקרא מלא הוא, אלא כדי שאל יחשוב האדם לדרוש עטמא דקרא ויאמר בלבו שלא יבוא לימשך אחריהם כמ"ש שהמע"ה אני ארצה ולא אסור, לזה הביא רא"י מהפר והעורבים.

סימן קל. הדקן לדברי הרמ"ע מפאנו דמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו, אף אלו שהיו עובדים מתחלה נעשים רשעים דגרורין אצתרי'. וק"ו בנידון דידן אלו היושבים עם המינים במחילתם ונשבעין לחוקיהם שזודאי נגררין אחריהם ועם עיניהם מראות.

סימן קלא. יודע דאחאב ה"י שומר תומ"ל ומסר נפשו על התורה, רק שילא דע"ז חקיף ל"י. אבל המינים שצימיו גרועים באלף דרגות מאחאב. ועכ"פ פוק חזי מה עלתה לו לאחאב שלא נשאר ממנו שריד ופליט ר"ל.

סימן קלב. וישנם תועים ומחטים שאומרים שאריך לחלק כבוד למלכות המינות כמו שאלי' רץ לפני אחאב, והבל יפנה פיהם, כי אחאב ה"י לו דין מלך עפ"י הלכה.

סימן קלג. בירושלמי הוריות מבואר להדיא דאחאב ה"י לו דין מלך. — וכ"י הרב"ג כי רק כשעשה אחאב תשובה והרג נציחי הבעל אז חלק לו אלי' כבוד, לא קודם לכן. — וכן מבואר להדיא בדחז"ל בילק"ש פ' משפטים ונשיא בעמך לא תאור, יכול כאחאב וחבריו ת"ל בעמך, לא אמרתי אלא בזמן שהן נוהגין כמנהג עמך.

סימן קלד. גם לירבעם ה"י דין מלכות. והוא ה"י אדם גדול במעלה מאוד לולא אותו החטא שעשה בו ה"י זוכה לעייל עם צן ישי בג"ע שהוא מדריגה נפלאה שאין למעלה הימנה. ואז"ל שא"א לדמות לזה אותה מלכות המינות שצימיו צעור"ר, ואדרבא המחפים עליהם והמכבדים אותם הן המה העוזבי תורה והללו רשע.

סימן קלה. ידוע כי שלטונם מיוסד גם על שאר העצירות שהם ציהרג ואל יעבור, ג"ע ושפ"ד. וגם אחר שילא הפסק מגדולי א"י על גיוס הצנות שהוא ציהרג ואל יעבור, המה מחזיקים ברשעתם. — וכ"כ הרב"ז דכלה יולאת מחופתה הכוונה כיון שחוק יולא מחדרו ממילא כלה יולאת מחופתה. — דברי הרב"ע דאם האשה יולאת למלחמה מצוה לידי זנות. הרי העון של ג"ע. ובפרט צקיבוליהם שמלאו את כל הארץ זימה ר"ל. — וגם צשפ"ד ידם דמים מלאו, ובסיבתם נהרגו הרבה רבבות מישראל, חוץ מהמלחמות שעשו שלא כדון והכניסו את הכלל ישראל בצמנת נפשות, ה' ישמרו.

סימן קלו. ביאור הגמ' ג' עזין הן וכ"י ישראל באומות, ופי' המהרש"א דשלטון ישראל בלי תורה יש לו עזות דומיא דכלב, ויש סברה עלומה בדבר. — וכל אלו המהללים ומשבחים שכאילו נעשו להם נסים הם מפליגים בזה מינות בישראל לאמור כל עושה רע עוב צעיני ה' וצבה הוא חפץ. — ומבואר בגמ' שלפעמים נעשים נסים ע"י הע"ז דבא לעמא פותחין לו. והמחניפים להם מרחיבים פתחי העומאה לכל הצא לעמא.

סימן קלז. מבואר בצעל העקידה שעשו רזה לחלוק המלוכה ליעקב ערם הקן, ואמר לו יעקב אע"ה ודפקום יום אחד ומתו כל הלאן ח"ו.

סימן קלח. אי אפשר שחבוא ישועה אלא על ידי נדיקים וכשרים כדאיתא בתנוד"א. — העעם שגאה ישועה לישראל ע"י ירבעם צן יהואש מבואר בקרא שלא רזה ה' למחות את שם ישראל ועוד כמה טעמים בדבר. אבל פשיטא דא"א שחבי ישועה ע"י רשעים וכופרים מסיתים ומדחיס.

סימן קמ"ג. גם בן כוזבא נהרג ע"י החכמים בשביל שראו במלכותו לפני ביאת המשיח סכנה גדולה עבור הכלל ישראל.

סימן קמ"ד. בענין גודל האיסור להתחבר לרשעים שאמרו חז"ל בדר"י דאעפ"י שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בזה. — ואיחא בגמי' אין לך משפחה שיש בה לסטים שאין כולה לסטים מפני שמחפים עליו. ואמרו ע"ז הפסוק ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו. א"כ מי לא יירא להיות חבר בכנסת המינים שלהם.

סימן קמ"ה. יבואר האיסור לילך אל הבחירות, שמלבד האיסור דלפני עור ע"י השתתפות בבחירות הוא שולח את בא כוחו לשלטון המינים והרי הוא שותף לכל האיסורין הנוראים הנעשים שמה. והשומר נפשו ימנע רגלו מהבחירות האסורות הללו.

סימן קמ"ו. יש הסוברים כיון שבהתייסדות האגודה היו גדולים ולדיקים לכן אין שום רשות להרבה אחריהם ולבקר מעשיהם, אבל האמת הוא שטיקר התייסדות האגודה ה"י ללחום עם הליונים, וגם אז לא הסכימו להם הרבה גדולים ולדיקים. ומאז ועד עתה נשתנה האגודה הרבה לגריעותה, עד שצעת התייסדות המדינה נעשו שותפים שוים עם הליונים בכל פעולותיהם, והחינוך שלהם הוא תחת השפעת הליונים. וגדול כח השוחד שמשמא את העינים.

סימן קמ"ז. חלילה לומר נשתנו העתים דכ"כ החת"ם אל תאמר נשתנו העתים, יש לנו אז זקן הוא לא נשתנה והוא לא ישתנה. אדרבא לפי שהדורות נתמעטו לכן ראוי לגדור גדר ולהחמיר יותר לפרוש מן הרשעים. — ובזדאי דלא אזלינן בהאגודה בחר שמה אלא בחר טעמא, ואין זה אותה האגודה שהיתה אז. — דוגמא לזה שהד"ח זל"ה"ה אשר את המאשין מלוח מטעמים כמוסים, ואכל מאשין לילית גילה עשמו כי אופני המאשין משתנים בכל יום. וככה עינינו רואות שבימינו נעשות המלות במאשינען חדשים במכשולות מוראות והכל על סמך אותו הביתר שניתן אז. — וכמו כן א"ל להאגודה לתלות עלמם באותו ההכשר של הגדולים דאז. — וחזי מאן גברא רבא דקמסהיד

הגרמ"ע ז"ל צעת שראו לייסד אגודת הרבנים, שלא הסכים לדבר לפי שבמשך הזמן בזדאי הכל יתנהל ע"י מזכירים ופקידים, אף שבימינו היו גאונים ולדיקים שהשפעתם היתה גדולה ויכרת, ואין מה נענה אצתרי.

סימן קמ"ד. וישן שרונים למנחם חן צעניוהם נמשכים אחריהם ומסייעים לפעולותיהם, כאשר כן עשו עם פליטי אונגארן שפיתו אותם בדברים ובתעמולה גדולה לבוא אך ורק לא"י, אף כי בפנימיות לבם ידעו שלא הכינו להם מקום מקלט וסופם יהי' שיפלו תחת השפעת הכופרים המסיתים, כאשר כן ה"י צעוה"ר, ורק מיעוטא דמיעוטא עמדו בנסיון. ולא עוד אלא שהתפלגו בגסות על כל מי שהזהיר את הפלועים שלא לילך בדרך הליונים, ובזיו אותם בחירופין וגיודופין באומנם שהם מוליאים דיבה על הארץ. — גם חוגגים בהילולין וחגיגין את יום העצמאות שלהם, אותו היום שהתלקחה המלחמה ונהרגו נפשות ישראל והועמד אלם בדיכל צדמות מלכות המינוח.

סימן קמ"ה. מזואר ברמ"א דמחמת יראת האלם מוליחין אותו לדון בעיר אחרת. וא"כ בזמנינו שהם מעילים אימה יתירה על כל המנהיגים, אין חימה איפוא שזה מביא לידי סמיית עינים שלא לראות האמת.

סימן קמ"ו. גם שאול המלך אמר העלתי כי יראתי את העם. וביאור הדבר שתמה על עצמו היאך בא לידו טעות כזה שלא להכיר האמת, ומלא כי כ"ז בא לו מיראת העם, ואעפ"י שה"י מלך ואי אמר מלכותא עקרנא עורא עקר עורא ולא הדר צ"י, הרי שגדול כח השוחד והשפעת העם.

סימן קמ"ז. עוי"ל עפ"י"ד האוה"ח הק' גבי מרגלים שלגד שכוונת המשלחים היתה לרעה הולידו תכונה רעה בשלוחי מנזה. כן אפ"ל דשאול המלך חקר מנין בא לו טעות כזה, ומלא כי מנאח יראת העם לשמוע בקולם וולד צו תכונה רעה שלהם.

סימן קמ"ח. ביאור הגמ' חולפא מלכותא בלא חגא. — מש"כ צד"ח שרוב הדור המה מע"ר, וכ"כ ררמ"ו ז"ל. והסבר הענין עפ"י"ש באור החמה שאף

שולדו אלל ישראל מ"מ הנשמות הם מע"ר. וק"ו
דזורינו זה.

סימן קמט. כמה דקדוקים צפסוק וכי תשגו ולא
תעשו את כל המלות וגו' וכו' אם מעיני העדה
נעשחה לשגבה.

סימן קנ. פליאה עזומה איך יתכן שסנהדרי גדולה
של ע"א שהיו מופלגים בחכמה ובקדושה יעשו
כולם בדבר חמור כע"ז. — לפי"ד הרמב"ן כי ה' יובג
את הכהנים השופטים שלא יעשו ולכן אם הרגו איך
נכרגו, קשה איך יעשו כע"ז. — יוצן עפ"ד האורח"ח
הג"ל אלל מרגלים, עטון הדור גרם לסנהדרין שיטעו.
— וכ"כ בהפלאה שסיבת החטא לכהן המשיח הוא
באשמת העם. והוא כעין מאחז"ל כד רגז רעיה על
ענא וכו', דע"י עון הדור לא רק שנתמנים פרנסים
שאינם מהוגנים, אלא אף הכשרים ומהוגנים באים
לדי ממוית עינים.

סימן קנא. ובמה"ק כי דאף שאין הקב"ה מציה
תקלה לזדיקים וצפרט צמידו דמיכל מ"מ אין
תימא שנכשלו האמוראים הקדושים לאכול חאנים צעבל
דלפי שאין דורס זכאי כ"כ גם הצדיקים יורדים
ממדריגתם. ואין מה נענה אצחרי' צדור השפל הזה.
— ועלם הדבר שנכשלו האמוראים אפ"ל עפ"ד חז"ל
לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה וכו' אלא להורות
תשובה, והראו מן השמים שיוכל להיות שגם גדולי
הדור נכשלים צעון השפעת הדור. — ציאור הגמ'
אפילו אם יבוא אלי' ויאמר אין חולצין צסגדל אין
שומעין לו, דהול"ל שאפילו אלי' לא יאמר כך, אלא
להשמיענו צצירור דאף לאלי' אין שומעין אם הוא
היפך האמת. — כע"ז הוא גם הענין צתגורו של
עכנאי, דודאי קוצ"ה לא עבד ניסא למגנא, ונעשו
הנסים כדי שיקצעו החכמים לדורות שאין להשגיח על
אותות ומופתים אם הוא נגד ההלכה. — וכן מצואר
להדיא צרב נבים גאון שלא היתה הכוונה צהנסים
אלל תגורו של עכנאי אלא לנסות את החכמים אם
ייתו הקבלה והגמרא צצפיהם צצביל צת קול.

סימן קנב. מיוצב לפי"ז משא"ה וכי תשגו וגו'
וכי' אם מעיני העדה, שגגת עיני העדה צא

בסיבת העם. — ואמר לשון וכו' לשון שמחה עפ"מ
חז"ל אשר נשיא יחטא, אשרי הדור שהנשיא שלו נוחן
לב להביא צפרה על שגגתו.

סימן קנג. עכ"פ חזיקן שיש מליאות אף להסנהדרי
גדולה שצלשכת הגזית לטעות צענין ע"ז וכל
ישראל יעשו כדצריהם. — ואיתא צמד"ר כרוצם כן
חטאו וכו' מי גרם לכל הדור לחטא, הנשיא שחטא
תחלה, וצודאי דמייירי צאופן הג"ל. — וצימיו אלה
נחקיימה נצואת יחזקאל על רעיו ישראל.

סימן קנד. ציאור הגמ' סנהדרין דקשר רשעים אינו
מן המנין. דחזקי' הוה מסחפי לפי שצבנא
וסייעתו היו כרוצ וקוי"ל אחרי רצים להטות, ולכן
אמר לו הנביא לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר
העם הזה קשר.

סימן קנה. צדון אחרי רצים להטות כי צספר החינוך
זה רק אם שחי הכחות שוים דודאי אין
כת צורים מצרעת כת חכמים. ופשיטא דלא אמרינן
אחרי רצים להטות צרשעים. — ואף צדיקים אם יש
להם נגיעה ענמיה אין מלרפין אותם לדעת הרוב,
וק"ו צרשעים שקשר רשעים אינו מן המנין, וא"כ
חזקי' מתחלה מאי קא סבר.

סימן קנו. ציאור הענין עפ"י המכרש"א דאינו מן
המנין קאי על הקב"ה שאינו עם מנין הרוב
שלהם לפי שמתשבתם לרעה להשלים עם סגחצ שחרף
מערכות אלקים. — ולפי"ז אפ"ל גם דצבנא וסייעתו
צדיקים וכשרים היו אצל לפי שרלו להתקשר עם מחרפי
ה' דהוי מחשבת ע"ז לכן לא נמנה הקב"ה עמהם
אף שהיו הרוב.

סימן קנז. יוצן צוה אומרם ז"ל יחיד ורצים הלכה
כרצים, דהלא לאו דוקא יחיד אלא אפילו רצים
אם הכת השני' מרובה יותר ג"כ הלכה כרצים.
ולכה"ל אפ"ל דיחיד קאי על יחידו של עולם, דרק
כשהקב"ה נמנה עם אותן הרצים אז הלכה כרצים.

סימן קנח. חזיקן מזה דאסור לשמוע צקול הרצים
צדבר שהוא נגד התורה והאמונה. וכבר הזכיר

היעצוץ במגדול עוז שלא לירא אף ממופחים כהעמדת החמה של יהושע בן נון ואף אם יהי יחידי בעולם.

סימן קנז. בעיקבה דמשיחא ממליא הבצ"ד לשחד כל אחד ואחד לפוס דרגא דילי. וכי בזרע קודש לפעמים משחד הילכה"ר את האדם במלוה קטנה כדי למונעו ממלוה גדולה. — ואמרו חז"ל המלכה לשולחן אחרים עולם חשך בעדו, לפי שהמלכה לשולחן אחרים נעשה משוחד והשוחד יעור עיני חכמים לכן עולם חשך בעדו.

סימן קס. גם כלי נגיעה הם ממלאים בקרבת רשעים יש מקום לטעות, כמו שעשה ירבעם שהשיב רשע אלל לדיק, מכש"כ צירוף השוחד. — במלצ כזה אין עלה אחרת רק להסתכל בפסיעות הראשונים כדברי רש"י ז"ל בשה"ש, ולא לסעות מדרכם בקודש.

סימן קסא. דיוק בדברי רש"י ז"ל שאמר חדל הרועה מלהכהיג אותך ולא אמר שלא יהי רועה, ונראה שכיוון למלצ כזה שאין הרועה המכהיג אלא הדור מכהיג אותו. — וזהו כוונת הפסוק אל השופט אשר יהי צימים הבס, כלומר שהוא יהי השופט ולא כדור ששופטים את שופטיהם.

סימן קסב. ואיתא במדרש הנעלם דאף חנוך נסתלק מעוכ"ז קודם זמנו כדי שלא ילמוד ממעשי הדור שהיו חייבין ויבאיש ריחו ח"ו.

סימן קסג. ביאור הגמרא עתידה תורה שתשתכח מישראל, וקשה דהא כתיב כי לא תשכח מפי זרעו.

סימן קסד. מש"כ המהרש"א לתרץ ל"ע ותירווא דחוק.

סימן קסה. עוד קושי' על המהרש"א מגמ' נדרים.

סימן קסו. להבין מאמר רש"י מה אני מקיים ישועטו לנפש את דבר ה' הלא חשב בגמ' ג' דברים הלכה קן ונצואה אי"כ אפשר לאוקמי הפסוק בקן ונצואה. — עוד כמה חמיות צה. — גם למה נקרא מחלוקת בהלכה שכחת התורה.

סימן קסז. הענין הוא דבכל מחלוקת אפשר לידע האמת עפ"י הכללים שנתנו לנו ע"י חז"ל והפוסקים, אבל רק אם הנושאין ונותנין אינם מושפעים משום דבר זולת התוכ"ק, שאז ילא להם הלכה ברורה. לא כן אם כ"א צא בהשפעת הדור והמפלגות, על כגון דא אמר רש"י שלא ימלאו הלכה ברורה במקום אחד. — וע"ז רמזו חז"ל מיום שחרב ביתמ"ק אין לו להקצ"ה אלא ד' חמות של הלכה בלבד, דהעיקר הוא אם הד"א של הלכה הם באמת של הלכה בלבד, כלי תערובות נגיעות והשפעות שונות.

סימן קסח. לפי"ז אפ"ל שאין פלוגתא בין התנאים, דרש"י סובר דמה שלא ימלאו הלכה ברורה זהו שכחת התורה. — ראי' לזה מזו"ח במדרש הנעלם. — ומ"ש שלא תשכח מפי זרעו היינו ע"ד שכ' רש"י ז"ל שעדיין העקבים ניכרים וכל מי שיראה לילך בדרך האצות ילך לבטח דרכו בדרך האמת.

סימן קסז. עו"ל עפ"י הגמ' סוכה דשכחת הלכה אחת נמי שכחת התורה קרי ל"י. ומה שערחו ליישב סתירות הפסוקים דאי נימא דמייירי בשכחת הלכה אחת לק"מ, היינו משום דכתיב רעב זמא לשמוע דבר ה' ולא ניתא ל"י למימר לשון זה על שכחת הלכה אחת. — עו"ל דחז"ל ראו ברות קדשם המלצ בעיקבה דמשיחא לכן אמרו ע"ז שכחת התורה, אלא שאמרו ג"כ שמי שיראה לעת האמת ויכל להכיר בהפסיעות של הראשונים.

סימן קע. מ"ש דבר ה' זו הקץ הכוונה שישתכחו סימני הקץ המצוירים בחז"ל ובפוסקים ויחלו עלמם בגאולות שקר. — וגם מ"ש דבר ה' זו הנצואה ג"כ הכוונה כג"ל דקודם הגאולה תחזור הנצואה לישראל, וכ"ז נשכח בעוב"ר בעיקבה דמשיחא. אבל זה ודאי הם הולכים בדרכי הראשונים הולכים בדרך האמת. — וזהו כוונת חז"ל אם הרב דומה למלאך וכו' תורה יבקשו מפיהו, דודאי הראשונים כמלאכים ואם הרב אומר אותן הדברים של הראשונים אז הוא לכה"פ דומה להראשונים כמלאכים אז יבקשו תורה מפיהו.

סימן קעא. הדריס בא"י אין לרפס לדון בנוגע להמלוכה.

על המוכיחים ועל כל מי שמגלה תועבותיהם. —
 ובמדרש ילקוט אורבזו של אדם אומר לו השמר בעלמך
 אבל שוגאו אומר לו אל תחירא כדי להפילו. וכן
 הרבה מדרשים. — ואלו המלמדים זכות בצויהם
 ובלהטיהם מראים צוה שהם מתלמידיו של בלעם הרשע.
 — וגמ' ערוכה היא בחגיגה אם יאמר לך אדם חטוא
 והקב"ה מוחל לך אל תאמין ברע. — ובאמת פיהם
 מלא תהלה ללמד זכות על הרשעים, ולעומת זאת על
 היראים ידברו סרה וידונו אותם תמיד לכף חובה.

סימן קעז. יסכר פי דוברי שקר על דיוקו של עולם
 הצטט"ע הק' ותלמידיו שהלדיקו את הרשעים
 ח"ו. אבל למדו זכות על ישראל בינם לבין קונם, כמו
 שעשה משה רבע"ה, וכן מלינו להדיח בקדושת לוי.

סימן קעח. דברי הרה"ק מצאנדיטשוב זלה"ה צם'
 אור האמת על הפסוק עוזבי תורה יהללו רשע
 ושומרי תורה יתגרו צם' דישנס לדיקים שמחמת רכות
 עבטם אינם מתקועטים תמיד עם הרשעים וקראם
 הכ' עוזבי תורה יהללו רשע. — עוד מש"כ הרה"ק
 מראפשיץ זלה"ה בזרע קודש דמי שאינו שוגא את
 הרשע תכלית שגאה אינו יכול לאהוב את הלדיק
 תכלית האהבה. — וכ' החובת הלצבות מפסידו האהבה
 צאלקים וכז' השגאה צאובציו והאהבה צשואיו.

סימן קעט. הרה"ק מהרז"א זלה"ה כ' צם' מעין
 גנים על הכופרים שוגאי הדת אשר לא יקרצ
 חיש זר בנחלת ה' והשמים לצם לדרכי ה' ולחורתו
 ירחיקו את האנשים החטאים צנפחותם מלהסתפח
 בנחלת ה' ולא יתערצו עמהם.

סימן קפ. גם הכת ש"ן התעטפו צדברי הזוה"ק
 וכצני האר"י, ואחריהם צאים האפיקורסים
 צבימינו לחלות צוקי סרוקי צדרכי הצטט"ע הק',
 יען שלא נכתבו צספר דרכם צקודש רק מעט מזעיר.
 וזאת לדעת שצדריהם נאמרו לתלמידיהם לפי שורש
 נשמת כל אחד ואחד.

סימן קפא. גם צגמ' מלינו כעיי"ז שלפעמים אמרו
 מימרא לתלמידיהם אף שאמרו אחרת לשאר
 תלמידים, כי צדריהם היו מכוונים אל השומעים. —

סימן קעב. מצואר צגמ' צ"צ חין דנין צדייני אותה
 העיר שכולם ווגעין צדבר. — ואף שכל העולם
 יש נגיעה עלומה מחמת לחץ על המנהיגים והרצנים,
 אולם הדרים צא"י קרובים אל החלל ווגועים יותר.

סימן קעג. כבר פסק המהרלצ"ה דאחר שכבר
 נעשה מעשה תו א"א להתועד יחד דכסופא
 לבו מילתא למיהדר, והציא ראי' מן הש"ס. — ולקושטא
 דמילתא אילנו ה' מליאות שיתאספו כל יראי ה'
 להגיד כ"א דעתו האמיתית בלי פחד ה' רוצ גדול
 להיראים ולדעת האמת. — כ"כ היש"מ דהמקבלים
 שוחד מצלבלין ומסלפין אף את דברי הלדיקים הנקיים
 שיושבין עמהם.

סימן קעד. ישוץ נכון על מה שיש לקדק עוצא
 צפרשה המרגלים, ותמלית הדברים שהמרגלים
 נשפטו לרעה ע"י תכונת רעה של המשלחים כמ"ש
 האוה"ה הק', ותו לא קשה קושית הרמצ"ן דהי'
 להם להאמין להעשרה יותר מן השנים, דזה עלמו
 מה שאמרו העשרה היפך האמת ה' צהשפעחם שהם
 הולידו צהם תכונה רעה, ושפיר הי"ל לשמוע להשנים
 יחושע וכלצ שלא נשפטו מדעת הציבור. — ואותו הדבר
 הוא צזמנינו אלל המפלגות.

סימן קעה. עיינו הרואות מש"כ המהר"י ששפורט
 על דבר מלחמתו עם הש"ץ וכת דילי שהי'
 כמעט יחידי צדורו, ואף לאחר שהמיר הש"ץ את דתו
 עטו צו רוצא דעלמא והלדיקו אותו צבצלי שוא,
 והוא סבל חרפות וציפות, ואלמלי היו אומרים אז
 אחרי רצום להטות ח"ו אצדה פליטת יבודה. —
 איצרא דהש"ץ התחיל צכח תורה ועבודה וצתשובה,
 אבל הכת צבימינו דורסה צרגל גאוח את כל הקדוש
 לנו ואפ"ה לא צדילי מנייבה אינשי. — ואין ענה
 אחרת רק להתצדל ולפרוש מהם אף למדבר כמאז"ל
 על עיקצא דמיחא ותיבה האמת נעדרת, שנעשית עדרים
 עדרים והולכת לה.

סימן קעו. המסיתים והמדחיים תפסו אומנותו של
 בלעם הרשע שאמר לישראל לעשות כל הרע
 ולא יעניש אותם הקב"ה כדאיתא צבמדרש וצבעהתו"ם
 משל דמשה ובלעם, ולא עוד אלא ששופכים צוז וקלון

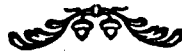
סימן קפד. גרסיין בגמ' זרכות דאס עטה זכרכה
בלדוקין מעלין אחוה שמא מין כוא ואינו
רואה לקלל עצמו. — מכש"כ מי שאומר בפירוש שלא
רק שאין לקלל אחס אלא שיש ללמד עליהם זכות
זהו מינות.

סימן קפה. גם יש כמה לאוין דאורייתא שלא ללמד
זכות על המסית, ואיך אפשר לומר שאריך
ללמד זכות על מסיתים ומדיחים הללו. שלא היו עדיין
כמוהם בעולם. — דדורינו זה דור של עיקבא דמשיחא
כל הרואה ליעול אח השם נועל וחולה עצמו באינן
גדול הצעש"ע הק' ומתחשבים עם סיפורי מעשיות
הגדפסים שרובם ככולם שקרים וזכזים. — וכבר כתב
הרמב"ם שהמכזב כמו שהוא מכזב בלשונו מכזב
בקולמוסו. ואין לנו על מי להשען אלא על אצינו
שבשמים. — וזכה נשלים המאמר הראשון, בעזרת
האחרון והראשון.

וכ"ה גם צספרי תלמידי הצעש"ט, כמצואר להדיא
בהקדמת ספר התניא שכתב ספרו ליודעיו ומכיריו. —
ובס' יושר דברי אמת כתב הרה"ק ר"פ מזבאריח זלה"ה
דלאו כ"א יוכל להבין מכתבי הרה"ק מהרד"ב ז"ל,
והרבה דברים לא נאמרו אלא לבני עלוי.

סימן קפב. גם הגר"א ז"ל פי' הפסוק שומרי תורה
יתגרו צם כמוצא לעיל צשם ס' אור האמת. ולא
נסחפק צזה אדם מעולם שאריך לבוא לעזרת ה'
בגזורים הלוחמים עם המינים והפיקורסים שעליהם
נתקנה זרכה ולמלשינים.

סימן קפג. מצואר ברמב"ם ז"ל דנתקנה זרכה אחת
לאצד האפיקורסים שזו גדולה מכל ארכי בני
אדם.

מאמר ישוב ארץ ישראל

מאמר ישוב ארץ ישראל

היוות כי הראש והראשון שהעמיד יסוד למלכות שיצת ארץ ישראל שהיא מלכות עשה דאורייתא הוא הרמב"ן ז"ל ואין כן דעת הרב מהרש"ם ז"ל ולא נמצא צד הכרעה ברורה, גם בשו"ע אין זכר מזה לל, והאפיקורסים השתמשו במלכות זו להמשיך כל ישראל למינות ר"ל לעשות להם מלוכה חזקה לבעל ח"ו צד זה את כל הח"ב, והוא צלצל המוחות שגם הרב לומדי תורה לא ירדו לסוף דעת הפוסקים צדכב זה, לכן ראיתי לצאר כל דעות הראשונים וגדולי האחרונים צדכב זה, וח"ו לא צאתי להכריע מאומה כי מה אני, אלא צאתי לצאר לפי קט שכלי לתרץ כל דברי הראשונים ז"ל כאר"א לפי שיטתו ולהבין דברים ברורים היוצא מתוך דבריהם לדינא, וממילא רוחה שמעתי, ויען שהרמב"ן ז"ל הוא המתחיל לדבר מזה לכן ראיתי קודם להעתיק כל דבריו ז"ל ככתבם וכלשונם, ושם אח"כ להתבונן בכל דבריו ז"ל ודברי שארי הראשונים צד דבר דבור על אופניו. זה החלי, צער לורי וגואלי.

*

ז"ל הרמב"ן ז"ל צספר המלוות בין המלוות שמנה שלדעתו ז"ל שכתב הרמב"ם. מלכות ד' שנעשויו לרשת הארץ אשר נתן ה-אל יתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק ולישקב, ולא נעצב ביד זולתנו מן האומות או לשממה והוא אומרו להם וכוונתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ לרשת אותה, והתנחלתם את הארץ אשר נשבעתי לאבותיכם, ופרע אותה להם במלכות הזו כולה בגבולי ומלרי כמו שאמר וצאו הו האמורי וגו' שלא ייתנו ממנה מקום, והרתי שזו מלכות אמרו יתעלה צענין במרגלים עלה רש כאשר דבר ה' לך אל תירא ואל תחת, ואמרו עוד וצבנות ה' וגו' עלו ורשו את הארץ וגו' וכאשר לא

במקומות הרבה. ולשון ספרי מעשה צריב"צ וכו' שהיו יולדוין חוץ לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ח"י וזקפו את עיניהם וזלגו דמעוטיהם וקרעו צגדיהם וקראו המקרא הזה וירשעם אותה וישצתם בה ושמתם לעשות ואמרו ישיבת ח"י שקולה כנגד כל המלות, עכ"ל הקי.

ב

והנה במגילת אסתר שם כתב ליישב דעת הרמב"ם שהשמיט מלוא ז', יען שמלות כיבוש הארץ לא שייך אלא בזמן הבית כי בזמן הגלות אדרבא נעשויו שלא יעלו בחומה ואסור לכבוש הארץ, ואין מלוא ז' נובגת לדורות עד עת בוא המשיח, לכן לא השצה הרמב"ם, אח"ד יעיי"ש. ורואים אנהנו דבדברי הרמב"ם ז"ל שנתית צפי' לדמות ח"י זה משני טעמים, האחד ממה שהביא שגם בימי דוד ה"י שלא כהלכה לכבוש חו"ל ערס שכובשין כל ח"י, וחזינן שיש מלוא צביצ"ש הארץ לדורות, ומוצן דבריו כי צמה שהשריש הרמב"ם ז"ל בשורש השלישי שאין למנות מלות שאינם נובגין לדורות חשב שם כמו מלוא דעשה לך שרף ושאריו ליוויים שנלעוו לעשות צמדבר, וכן מה שנלעוו לעשות צהר גרזים וצהר עיבל וכדומה כל מה שחשב שם הכל הוא מה שלא ה"י ליווי אלא לאותה עשה בלבד לא אח"כ, אבל מלות כיבוש הארץ שנמשך עוד בימי דוד וכן יה"י צעת ביאת המשיח ח"כ לא נאמרה אותה המלוא לאותו הדור בלבד כ"א בכל הדורות צעת שיעלה ראון מאת הש"י"ת שיהיו ישראל צארץ זה ודאי ה"י מלוא הנובגת לדורות ואינו דומה כלל למה שחשב הרמב"ם ז"ל בשורש השלישי.

המלוא דוישצתם בה וא"כ היא מלות עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו ואפילו בזמן גלות. והכוונה פשוטה צמה שדייק צכאן לומר לשון מתחייב כל אחד ולא כתב סתם שנלעוויו כמ"ש צעטס הראשון, דכיון דכאן מיירי בזמן הגלות שאז צודלתי ח"א שיעלו כולם או יכבשו ח"י שהרי יש ע"ן שצוטה חמורה שלא לעלות בחומה, וגדולה מזה הצאתי צמאמר הראשון מדברי הרמב"ם עלמו צמאמר הגאולה שאף צימי עזרא שה"י צגין הבית אעפ"כ לא עלו הרבה ממדינות אחרות מחשב שמא לא ה"י הפקידה אלא על צבל ועדיין יש צמדינות אחרות חשב איסור של דחיקת הקץ. גם הצאתי שם מה שמצוחר צדברי הרמב"ם עה"ת שהצעתחו של הקצ"ה שלא תה"י כלי' הוא אך חס יכ"ו צארץ אויביהם, וא"כ ע"כ שאין זה ראון הצורא צ"ה ואין צוה מלוא אלא איסור חמור, וע"כ דייק לומר על זמן הגלות מתחייב כל אחד, שהחייב הוא רק על יחידים, לא ח"י בחומה. ואך צעטס הראשון דקאי על ימי דוד וכדומה, שהוא בזמן הבית וחירות מהגלות, שם כתב סתם שנלעוויו צכיבוש כי צאותן הזמנים יש מלוא על כלל ישראל צכיבוש לא ח"י בזמן הגלות. וזה צרור ומפורש צדבריו צלי ספק, ויתצחר להגן צאורך, אלא שכתב שכיון שאף בזמן הגלות יש עכ"פ מלוא על יחידים, ה"י וודלתי מלוא קצוטה לדורות.

ג

ובאבני נזר ס"י ה"ל ראה לחדש דכיון שכל ישראל ציחד אסורים לעלות, שוב אין חייב גם על יחיד, דאם נחייב את היחידים נאמר על כל אחד צריצין מקדימין למלוא, ונמלא שעולין הכל ציחד ויה"י עוגש ח"י. והביא לזה גם מגמ' פסחים דף ס"ט דמילתא דליתא צניצור ליתא. ציחיד, דפירש"י ז"ל שם דמלות פסח יחד לכל ישראל נאמרה, הכי נמי מלות ישיבת ח"י יחד לכל ישראל נאמרה, וגדחק לחדש סברא זו כדי למלוא טעם על כל הגדולים שלא עלו לא"י יעיי"ש.

הנה מה שלא עלו הגדולים לא"י זה וודלתי צריך טעם, ולהגן אדבר מזה, אבל חילוק זה לחלק

ובאבני נזר יו"ד ס"י תנ"ד הקשה על המגי"א דא"כ למה מנה חרומות ומעשרות וחלה שאינם נובגים צזה"ז ואפילו בזמן עזרא לא נבגו מה"ת לדעת הרמב"ם. וסיים שהדבר פשוט שמלוא שנובגת לימות המשיח חשיב נובג לדורות. והגם שיש לחלק קלה צין חרומות ומעשרות להך, אבל אין להאריך צזה, כי עיקר הסברא שזה ה"י מלוא הנובגת לדורות הוא מצוחר צדברי הרמב"ם ז"ל, והוא פשוט.

טעם השני כתב שלדעתו ז"ל כל אותן ההפלגות שאמרו חכז"ל צדירת ח"י הוא ג"כ צשביל

נמנעת לכל ישראל. וכן צריב"ש שכתב העטם בשביל גזירת הגלות, שמי שהגלם אינו מניחם לשוֹב, ואם הקצ"ה אינו מניחם לבעל גזירתו, צודלתי שאף צרעות אסור. ועכ"פ חילוק זה בין יחיד לכל ישראל מצדאר צפוסקים.

זמא שהביא האבני חר ע"ז ממס' פסחים שאמרו החס לענין עשיית פסח מילתא דליחא צניבור ליחא ביחיד, אין לדמות הנושאין זה לזה, דשאני כאן שהגידה הנוצרה שיש שצועה שלא לנסוע ציחד, והוא ענין של התעוררות הגאולה לפני הזמן ודחיקת הקץ ועל יחידים הנוסעים אין כאן שצועה זו ואינו ענין של דחיקת הקץ, שוב אפשר לומר דביחידים נשארה המלצה במקדס כיון שאותה השצועה לא נאמרה ע"ז. ומ"ש דא"א שיהי' חיוב על יחידים לעלות דא"כ שוב יהי' חיוב על כל ישראל על כל יחיד צפני עלמו וזה א"א דהכל ציחד היינו צחומה דאסור ואם ילכו ח"ו יענשו, וא"ת שילכו זה אח"ז מי יקדים ומי יאחר ובכ"א נאמר זרחין מקדימין, וגמלא שטולין הכל ציחד, בזה ז"ל דאם כל ישראל צאין לעלות אסורים אף בזה אח"ז מחמת גזירת הגלות, ומכש"כ בכנופיא, ומי שהגלם אינו מניחם לשוֹב כמ"ש הריצ"ש, אלא אם רוב ישראל המה צארצות הגולה מחמת טעמים וסיבות המסבב כל הסיבות ואין לנו אלא יחידים הצאים לעלות מקיימין בזה המלצה כיון שמתקיים גזירת הגלות צרוב ישראל. — ולהלן אחר ציאור השיעות והענינים בזה יתבאר יותר ענין זה מה שאינו מוכן לכאורה, גם יתבאר שם לשון הרמב"ן ז"ל שכתב מתחייב כאו"א.

ד

אבר לחילוק זה לריבין לפי מה שנראה מדברי הרמב"ן ז"ל שיש גם עכשיו מלצה אף צעלי לא"י, אבל לפי מה שכתב הריטב"א צמס' יומא דף ל"ח שאף מה שמצדאר צתוב"ק האיסור לשוֹב למלרים אין זה אלא צומן שישראל שריוין על אדמתם אבל צומן הזה שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי ארץ, כל חו"ל אחד הוא ואין איסור אלא שלא ללאת

בין יחיד העולה לעלי' צחומה מצדאר צפוסקים. ועי' צחצוצת הרשב"ש סי' צ' שכתב חו"ל: צהדירה צא"י א"ז הרמב"ן ז"ל (שהוא הי' מגזע הרמב"ן) מנה אותה מכלל מלצה עשה כמו שנאמר וירשחם אותה וישחחם צה, וכן היא דעת א"א הרשב"ן ז"ל צס' זוהר הרקיע וכו', אמנם מלצה זו אינה מלצה כוללת לכל ישראל צגלות החל הזה, אבל היא נמנעת כלל כשז"ל צגמי צחצוצת שהוא מכלל שצועות שהצביע הקצ"ה את ישראל שלא ימברו את הקץ ושלא יעלו צחומה וכו', אמנם מלצה היא על כל יחיד לעלות לזר שס, עכ"ל. והרי שכתב צפי' חילוק זה שאחר שהביא דעת זקינו הרמב"ן ז"ל שישיצת א"י מלצה דאורייתא, סיים שאין זה אלא לכל יחיד הרוצה לעלות, אבל כלל ישראל אסורין מחמת השצועה. וכן כתב הריצ"ש צחצוצתיו סי' קי"א שהביא שם צאלמע הצשוצה דעלי' לא"י הי' מלצה, גם הביא דברי הש"ס שהדר צחו"ל דומה כמו שאין לו אלוק' ותיקף אחר זה כתב חו"ל: ומה שהי' אומר הנוצרה לצני הגלות צנו צתים וכו' זה הי' מפני הגלות שנגזר עליהם ומי שהגלם לא הי' מניחם לשוֹב עד שעלו צרעות כורש, וגם עתה אחת משלש שצועות שהצביע הקצ"ה את ישראל שלא יעלו צחומה, עכ"ל. והרי דאף שכתב שהיא מלצה לעלות לא"י מ"מ סיים חיקף דצשביל גזירת הגלות מי שהגלם אין מניחם לשוֹב, וכן עתה מושצעין ע"ז, ועי"כ ז"ל דמה שכתב צחחלה שמלצה לעלות אין כוונתו אלא ביחידים דייקא צאופן שאינו נגד הגזירה והשצועה.

וע"כ לריך לחלק צדעת הרמב"ן ז"ל לפי מה שצבצתי גם מדברי הרמב"ן עלמו שכתב דברים צרורים דכל ישראל אסורים לעלות. וכבר הצבצתי צמאמר הראשון הרבה מאמרי חכז"ל שמצדאר צפי' שהגלות הוא הכרח וגזירה מחתו ית"ש עד עת קץ שהקצ"ה יעשה קיצוץ גליות, וזה דעת ר"ז צחצוצת שמחלק בין יחיד העולה לעלי' צחומה. וצדברי הרשב"ש והריצ"ש שהצבצתי מצדאר גי"כ דעלי' צחומה אף צרעות אסור כמו שהצבצתי ע"ז כמה ראיות צרורות ונוכריחות צמאמר הראשון, שהרי כתב הרשב"ש שאינה מלצה כוללת לכל ישראל מחמת השצועה, ואם צרעות מותר עדיין ויכל להיות מלצה כוללת לכל ישראל כמו ליחידים אם היא צרעות, אבל כתב צלשונו שהוא

מדעת מן הארץ לחו"ל יעיי"ש, ואף שצמ"ש שצביל גזירת הגלות אין איסור עכשיו לדור אף במלרים, זה לא נראה כן מדעת הרב ראוניו שצקשו טעמים והיתרים אחרים על מה שהי' דרים הרמב"ם ז"ל ועוד כמה גדולים במלרים, כי צמה שגזר גזירת הגלות אין ראוי שגם מלרים בכלל שהוא מקום שאסרה התורה"ק צפרטיות בלאוין מפורשים, אבל משאר מקומות שצחו"ל שהוא ודאי בכלל גזירת הגלות, שפיר מני סברי דצמן הגלות לא שייך מזהו זו לעלות אף ליחודים, והראשוניו ז"ל שצקשו טעם היתר של הדרים במלרים לא צקשו כלל עטם והיתר להדרים צשאר מקומות צחו"ל, שפשוט צעניוהם שאין איסור אלא במלרים בלבד, ומה שהחמירו חז"ל צישו צהרץ אין זה אלא להדרים שם שלא ללאת מדעת.

אל"א שלפענ"ד ל"ב לכאורה כיון דמלוה זו של ישיבת א"י היא מקרא דוישבתם צה, ואם שצביל גזירת הגלות צעלה מלוה זו צזמן הגלות מני"ל לחייב צאותו הזמן את יושבי א"י, שצלמא לדעת הריעצ"א ופוסקים אחרים אפשר לומר שמה שחייבו את יושבי א"י הוא מטעמים אחרים, שאציהם להלן, ולא מקרא דוישבתם, או שהיא מדרבנן כמו שכתבו כמה פוסקים, אבל לדברי הרמב"ן שהיא ע"כ מדאורייתא מהך קרא כיון שחשבו עיי"כ מלוה קצועה לדורות הדבר לריך הסבר, ויתבאר כ"ז להלן.

ה

וידי' אף שיהי' דברי הרמב"ם ז"ל לריכין ישוב, דאף אם אינו סובר כדברי הרמב"ן ז"ל צטעם השני שהיא מלוה אף צזמן הגלות, מ"מ אם היא מלוה בכל משך הזמן שהיו יושבין ישראל על אדמתן וגם צעת ציאת המשיח נראה ודאי דהוי זה מלוה קצועה לדורות וכמ"ש הרמב"ן ז"ל צטעם הראשון ויתבאר לעיל, והצבני מר צחשו הני"ל כתב לתרץ שצביל זה לא מנה הרמב"ם מלוה ישיבת א"י שהוא בכלל החרס תחרימם ושהוא מטעם כדי שאנחנו נשב צארץ עיי"כ לא נמנה לשחים. ותמה אני הלא הרמב"ן עלמו העיר שם צזה וכחצ שלא להשצב צדבר לכלול מלוה ישוב א"י צמלות החרס תחרימם כי לא נלעוויו להרוג האומות ההם אלא צבלחמם עמנו, ואם רלו להשלים נשלים ונעוצם צתנאים ידועים אבל החרץ לא נניח אותה צידם א"כ הוא שני ענינים, והביא עוד ראיות מוכרחות לדבר.

ובאבני נזר אחר סיום השובתו הביא דברי הריעצ"א האלו וכחצ שלפ"ז אין ראוי גם מדברי הרמב"ן אלא על יושבי א"י, דאף שדנו האשה כמורדת אם אינה רואה לעלות עמו, הלא גם אם אינה רואה לעלות מא"י לירושלים ג"כ דינה כמורדת אף שזה ודאי אינו חייב, כש"כ צזה שאחר שיעלה שם יקיים המלוה דוישבת א"י, ומצרייתא דספרי שהביא הרמב"ן אין ראוי רק עליהם שהיו יושבים שם, אבל לא על בני חו"ל שיהי' חייב עליהם לעלות, אלא שעומד לנגדו לשון הרמב"ן שכתב מתחייב כל אחד, דמשמע אפילו יושבי חו"ל, ושוב כתב דאולי הי' הרמב"ן אז צא"י כידוע שצסוף ימיו נסע לאה"ק, יעיי"ש, ונמלא שלצסוף דעתו ז"ל לפרש גם צדברי הרמב"ן דקאי רק על יושבי א"י כדעת הריעצ"א, אלא שהלשון מתחייב כ"א עומד לנגדו, ושוב כתב דגם לשון זה יש ליישב דאולי הי' אז צא"י, ואינו מוצן מאי ג"מ צאזיה מקום הי' אז, וכי כתב זה על מקומו שהוא שם, הלא כתב זה סתם על ישראל, אלא די"ל צפשוט דכיון שצבתחלת הדברים שבתחיל לדבר מפרע זה הביא הלשון מדברי חז"ל כל היוצא ממנה ודר צחו"ל הכל צתר רישא גיריא שמדבר מיושבי א"י, ושפיר אפשר לומר דגם מ"ש אח"כ מתחייב כ"א קאי רק על יושבי א"י דעלה קאי ולא על יושבי חו"ל דבאמת גם זה סגי שיהי' עיי"ז מלוה קצועה לדורות אם היא עכ"פ ציושבי א"י.

ומ"ש צאצני נזר שברמב"ן לטעמי' שמה גם עשיית ארון וכפורת לשתי מלות אינו יודע צמה דחה צזה את דברי הרמב"ן הצוררים צמלות החרס תחרימם שאם רואים להשלים צתנאים ידועים אין כאן כלל מלות החרס תחרימם אבל מלות כיצום החרץ לא צעלה צזה ואינו דומה כלל לעשיית ארון וכפורת צציהמ"ק, גם אין שום סברא כלל לומר שכלל צמלות החרס תחרימם גם מלוה הישוב צא"י דהלא הקצ"ה צזה להרוג את המדיינים אף שאין צורך כלל להחיישב

שם הרמב"ן לחושבו לשתי מלות, מ"מ לא סבירה לי ככה שכרי במקום שחשב המלות ששכחם הרמב"ם לא חשב זה ובכאן מנה מלות ישו א"י וכתב צפ"י שהוא שיבוש לכללם במלות החרם תחרימם.

וּרְאִיתִי באחרונים עוד אחת תירוטים אבל לפענ"ד כולו שנוי דחיקי להמשיך בהם ואין להאריך, וחמה אני למה הוצרכו לדחוק כ"כ בזה הלא אפשר לתקן ברווחא דהרמב"ן צפ"י מסעי עה"כ והורשחם את הארץ וישבחהם בה שכתב שם שלדעתו היא מלות עשה הביא אח"כ שדעת רש"י אינו כן אלא סובר דוישבחהם בה אינו מלוא אלא הבטחה, אלא שהרמב"ן סיים שדעתו הוא בעיקר, ובדאי שהרמב"ן לשיטתו ראה שכן בעיקר כדעתו ז"ל, אבל אין כן דעת רש"י ז"ל. ובאור"ח הק' שם הביא פלוגתא רש"י והרמב"ן אם היא מלוא או הבטחה וכתב אח"כ וגררה פשט הדברים כדברי רש"י ממה שגמר או' כי לכם וגו' לרשת אותה ואם הישיבה היא המלוא הי' לו לתלות בעיקר המלוא ולומר כי לכם וגו' לשבת בה, עכ"ל. והרי שגם באור"ח הק' גדול האחרונים הכריע מפשט הכי כדעת רש"י ז"ל שאין מלוא בישיבת א"י ולא כדעת הרמב"ן ז"ל אלא שהחיוב הוא להוריש העובדי ע"ז משם שלא ילמדו היושבים שמה מכפירתם כמ"ש הרמב"ם ז"ל במלות החרם תחרימם שיש ע"ז כמה אזכרות בתוכ"ק, וא"כ אין שום קושיא על הרמב"ם ז"ל אם סובר כדעת רש"י ז"ל שאין בזה מלוא אלא הבטחה.

בארנס, וכן לוב לאבד זכר עמלק בכל מדינה ומדינה שהם יושבים אף אם אין מתיישבים כלל בארנס כי ראה הקב"ה תיקון העולם לאבדם מפני רוע מעליותם ועומתתם ר"ל, וכמו כן י"ל בז' אומות שראה הקב"ה שמעשיהם מקולקלים יותר מכל האומות כמ"ש חז"ל ובפרט שהם יושבים בתוכ"ק אשר בעצירות חמורות שם מאוד שגם סדום נהפכה רק בשביל שהיא בא"י כמ"ש הרמב"ן ז"ל שם אף שלא נתיישב שם שום אדם אח"כ והי' גפרית ומלח שריפה כל ארבה, כי לא בשביל לורך הישוב הי' מהפכת סדום אלא בשביל שהארץ אינה סובלת עומתתם ובפרט בעת שישראל יושבים שם אף אם אין מלוא כלל בישיבתם אבל עכ"פ מתנה עובד לישאל העובדים ה' באמת לישב בארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד וגו' כאשר יש ע"ז כמה כתובים בתוכ"ק, ושמה מקום המקדש ומלות התלויות בארץ ועבודת הקרבנות כהנים בעבודתם ולוים בדוכנס וזאת קדושות, ואם יושבים שמה מז' האומות ותקלקלה המתנה כאשר אמר הכ' אחר מלות החרם תחרימם למען אשר לא ילמדו אחכם לעשות ככל חובותם ותעמתם לה' אלוקיכם, וצפ"י מסעי כתוב עוד יותר שכתבירם שמה ח"ו כאשר דמיתו לעשות להם אעשה להם, ואין מה שום סרך ראוי שיש מ"ע בישיבת א"י. והמעיון היעב בדברי הרמב"ן בהורשים יראה שסברא זו לכלול מ"ע של ישו א"י במלות החרם תחרימם נדחה לגמרי בכל אופן ואופן שהוא וא"ל להאריך בזה יותר.

וְחִוּיָן שהרמב"ם ז"ל במלות החרם תחרימם מלוא קפ"ז ערה לבאר למה הוא מונה אותה בין המלות, הלא אינו שייך עכשיו כיון שאותן האומות כבר נאבד זכרם, והאריך לפרש שאין זה מלוא לשעה כיון שאינו תלוי בזמן, שאלו הי' מהם עכשיו הי' לורך להחרימם היו זה מלוא לדורות דמה שלא שייך עכשיו הוא רק בשביל שא"י, יעיי"ש שאכריך, ואלו הי' בכלל במלות החרם תחרימם גם מלות ישו א"י היו מני למימר בפשיטות דהוי מלוא הנוכח לדורות בשביל שיש בזה גם מלות ישו א"י שבדאי יהי' נובג בימות המשיח, וכתב האבני חר בעלמו שזה פשוט שמה שהוא נובג בימות המשיח הוי מלוא נוכח לדורות, ובאמת גם בעשיית ארון וכפורת אף שמפלפל

עוד הרמב"ן שהקב"ה פרע במלוא זו א"י כולו בגבולי ומארי' גם בזה כתב רש"י ז"ל צפ"י מסעי פרשה ל"ד עה"כ זאת הארץ וגו' ח"ל לפי שהרבה מלות נוכחות בארץ ואין נוכחות בחו"ל הוצרך לכתוב מארני גבולי רוחותי סביב לומר לך מן הגבולים הללו ולפנים המלות נוכחות, עכ"ל. והרי שטרה רש"י ז"ל לבאר כמה שהוצרך הכי לכתוב גבולי א"י שהוא רק בשביל קיום מלות התלויות בארץ, לא בשביל מלות הישוב שמה כי לדעתו ז"ל אין בזה מלוא אלא הבטחה, וכן הוא לפי דעתו ז"ל כמ"ש שטרה הכתוב לכתוב גבולי א"י הוא בשביל חשיבות קיום המלות שמה.

שהיא מלוח וחיוז. אבל יסודו של הרמב"ן ז"ל על מה שאה"כ שהי' צוה המרה את פי ה' מזה נראה שהי' חיוז.

אמנם לחרץ דעת רש"י והרמב"ם נלפענ"ד דלק"מ ראשית מלינו כה"ג דכתיב וישלח אותם משה עפ"י ה' ופרש"י ז"ל ברשותו שלא עכב ע"י, ופירשו שם המזרחי והב"א דה"א לומר שהי' עפ"י גזירתו ית' שהרי בפירוש אמר אני איני מלוח אותך אם תרצה שלא אלך שהי' זה ברשותו ית' שלא הי' מוחה בדבר יקרא זה עפ"י ה'. ובאמת העובר על דברי מרע"ה מה שאומר ברשותו ית"ש אף שלא נלטוי בדבר הוי זה עובר את פי ה' שהרי גם בשאר החכמים העובר על דבריהם עובר בעשה ול"ת דלא חסור כמ"ש הרמב"ם ז"ל בשורש הא', ובגמרא שנת היכן זינו מלא חסור, ומכש"כ במרע"ה אדון כל החכמים והקציאים העובר על דבריו עובר את פי ה' אף שאין בו ליווי מדאורייתא. וברש"י ז"ל עכ"כ עלה נעלה אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם, ומצואר צוה שהוכיחם על שלא שמעו לקול משה שאמר להם לעלות ואמר להם שאף לעשות סולמות ולעלות לשמים שזו ודאי לא מלינו בשום מקום שיבי' מלוח לעשות קן, גם הוא דבר שאין לו אפשרות כלל לפי ראות העין, מ"מ אלו הי' אומר משה לעשות ככה הווי לריבין לשמוע אליו, ומכש"כ צוה שאומר לעלות לא"י העובר על דבריו עובר את פי ה' אף שאין מלוח דאורייתא.

ואורי הרמב"ן ז"ל לשיטתו שכתב בשורש הא' לחוק על הרמב"ם וסובר דהעשה דעל פי החורה אשר יורוך וגו' והל"ת דלא חסור וגו' לא נאמרו אלא על מה שאמרו החכמים בפירושו דקראי ופירטי המלות הנלמדים מקראי או ב"ג מדות שהחורה נדרשת בהן אבל לא בהמלות שחדשו חכמים מדעתם שזה אינו אלא מדרבנן ואינו כלל בדין פרשה א' שאה"כ עפ"י החורה אשר יורוך וגו' וכתב טעם אחר בהאיסור של העובר על דברי חכמים יעיי"ש שהאריך טובא, ולכן לא ניחא לי' לפרש גם כאן במקרא מפארש

והרמב"ן ז"ל כתב אח"כ ע"ז והרא"י שהיא מלוח אמרו יתעלה בענין המרגלים עלה רש כאשר דבר ה' לך אל תירא ואל תחת וואמרו עוד ובשלות ה' וגו' עלו ורשו את הארץ וכאשר לא אצו לעלות במאמר הזה כתיב ותמרו את פי ה', וכן לא שמעתם הוראה שהיא מלוח לא יעוד והבעתה. ומצואר צוה שגם דעתו ז"ל דמקרא דוירשחם וישחחם אין רא"י שהיא מלוח מדכתב והרא"י שהיא מלוח מקראי אחרניי שמביא אח"כ. ונראה ברור שאין ראיייתו אלא ממה שכתב לבסוף שכאשר לא אצו לעלות במאמר הזה כתיב ותמרו וגו' ע"ז סיים שהוא הוראה שהיא מלוח לא יעוד והבעתה כי בהתחלת הפסוקים שמביא שם עלה רש וגו' וכן צוה שאמר עלו ורשו את הארץ ככ"ז אפשר לומר דהוי הבעתה כמו קרא דוירשחם, וכן מצואר בפירוש במדרש ילקוט סוף סי' תת"ג שאמר להם משה אם תאמרו עדיין לא הגיע הזמן ראה נתן ה' חלקך לפניך את הארץ אינו אומר לא מאומד ולא משמועה אלא מה שאחם רואים בעיניכם עלה רש מיד עלה רש. ומצואר צוה בפ"י שלכן אמר להם עלה רש שלא יפחדו שמא לא הגיע הזמן, וא"כ הוי הבעתה.

ובתב עוד במדרש הנ"ל סי' תשל"ט אלו זכו ישראל כיון שעלו פרוסות גרביהם מן היס היו נכנסין לארץ שנאמר עלה רש מיד כאשר דבר ה' וגו' לך אל תירא ואל תחת, ואם כן חזינן שפסוקים אלו ואמרו להבעתה שמה רבינו ע"ה סיפר להם שאילו היו זוכים הי' מתקיים בהם הבעתה של עלה רש מיד. ובגמרא זבחים דף ס"ז גבי הא דאמר מאי לא יבדיל אין נריך להבדיל וקשי' לי' מצור דכתיב ולא יכסו, וכחצו שם החוס' ד"ה אלא שמכל לאוין שחזורה לא קשי' לי' דלמאי כתבינהו אם לא ללאו אבל הא דמסבירא הוי אמינא דמבדיל לפי שרריך לדם אמרינן דכי כתיב לא יבדיל א"ל להבדיל קאמר, וכן גבי צור וכו' יעיי"ש. וכעין זה הוא בסנהדרין דף נ"ט ע"ב דקרא דשבו לכם לאהליכם. וכן י"ל גם כאן דכיון שטרם שמגיע הזמן אסור לעלות ולירש הארץ, כאשר הבאחי מדברי המדרש שמצואר צפ"י שפחדו שמא לא הגיע הזמן, לכן הולכרו להיתרא שלא יפחדו לעלות ולירש הארץ, ואין מזה רא"י כלל

כי אחרי שאין המניעה מכלום רק מתוקף העם הי' להם לנעוה צבס הי' כי להי המלחמה, עכ"ל. והרי שכתב הוא ז"ל בעלמו שצמה שאמרו אפס כי עז העם ולא נעוהו ציטעוהו והצטעחו ית"ש צוה נקראו מרו אח פי הי', ואס כן אין מזה שום ראוי שיש מ"ע ציטיבת א"י. וצוודאי שדעת הרמב"ן ז"ל היא דעת גדולה שגראה צעיונו מפשע הכתובים שהיא מ"ע, אצל גם דעת רש"י והרמב"ם ז"ל שאינו אלא הצטעה מחורלים שפיר כמו שכתבתי, ויחצאר להלן שעוד הרבה ראשונים סברי כוותיבו.

דחתמו אח פי הי' דקאי על אמרי פיו של משה בלבד דלשיטתו גם הקרא דעפ"י התורה אשר יורוך לא קאי בכה"ג, ולכן הצוה ראוי מזה שמרע"ה אמר כן לפירושא. דקרא דוישבתם צה שהיא מלוה ולא הצטעה דזולת זה לא שייך לומר בקרא מפורש וחתמו אח פי הי'. אצל הרמב"ם לשיטתו דסובר דעל כל מלות חכמים אף מה שחדשו מדעתם ואין להם שום סמך צמקרה עכ"ל אמר הכי עפ"י התורה אשר יורוך כמו שהאריך צוה צשורה האי' א"כ שפיר אפשר לפרש גם הקרא וחתמו אח פי הי' על אמירתו של משה בלבד, כמו שמפרש גם הקרא דעל. פי התורה אשר יורוך על כל דברי החכמים שצכל דור ודור ולק"מ.

ו"ל עוד דהנה התשב"ץ צח"ג סי' רי כתב דמה שאמרו הכל מעלין לא"י אינו צשביל מלות דירה אלא צשביל מלות התלויות צארץ הנוהגות שם, אצל המהרי"ט צח"צ ו"ד סי' כ"ח כתב שהטעם הוא משום קדושת א"י ומלות ישיבתה שלמד הרמב"ן מקרא דוירשחם אותה וישבתם צה דאי משום קיום המלות התלויות צה אשה מאי עבידה צמלות אלו שכתב כופה אח האיש לעלות, הרי אמרו צפ"ק דקידושין וכו' אשה אין סיפוק צידה לעשות וכו', וכש"כ מלות התלויות צארץ דכל מה שקנתה אשה קנה צעלה וכו', ותו עבד מה שייך צמלות התלויות צארץ יעו"ש.

גם אפילו אילו לא הי' צוה שום מלוה אלא שאמר להם משה הצטעה מפי השו"ת שיעלו וילוחו צעלייתם לא"י ולא האמינו צוה ולא נעוהו ציטעוהו ית"ש, אצו בעלמו היו ג"כ המרה אח פי הי' כמצוחר צמד"ר פי' שלה פי' ע"ז סי' ז' משל למלך שזימן לבנו אשה נאה וצת עובים ועשירה, א"ל המלך זמנחי לך אשה וכו' א"ל הבן אלך ואראה אותה שלה הי' מאמין לאציו, מיד הוקשה הדבר והרע לאציו, אמר אציו מה אעשה אס אומר לו איני מראה לך הוא אומר כעורה היחה לפיכך לא רצה להראותה, לסוף א"ל ראה אותה ותדע אס כצבתי לך וצשביל שלה האמנת צי קונס שאין אחה רואה אותה צציתך אלא לבנך אני נותנה, וכך הקצ"ה אמר לישראל עוצה הארץ ולא האמינו אלא אמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו, אמר הקצ"ה אס מעבד אני וכו' אלא יראו אותה וצצטעבה שאין אחד מהם נכנס לתוכה, שנאמר אס יראו אח הארץ וגוי' וכל מנאצי לא יראוה אלא לצניהם אני נותנה. — והרי דמה שאמרו לשלוח מרגלים הי' זה חסרון אמונה צהצטעחו ית"ש והוי זה נילוף צה' והמרת פיו ית"ש.

אמנם צגמ' צ"צ די' ז"א ע"א צצרייתא דאין יולאין מא"י לחו"ל כתב שם הרשב"ם הטעם שצפקיע עלמו מן המלות ולא הזכיר כלל אף צאוסור הי"ארה מא"י לחו"ל שהוא צשביל מלות הדירה שם ז"ל דאזיל צשיעת ז' רש"י ז"ל שאין מלוה כלל ציטיבה שם שאינו אלא הצטעה. או אפשר סובר כדעת הריעב"א דצמן הגלות בעל מלוה דוישבתם צה, והולרך לומר הטעם גם צאוסור הי"ארה משם צשביל שצפקיע עלמו מן המלות, ואס גם צי"ארה אין הטעם אלא צשביל הפקעת המלות ק"ו דצמה שצעלין אין הטעם אלא צשביל ציעול המלות ויוכל לכופה שלה יכ"י נמנע מהמלות הנוהגות שם, וזה כדברי התשב"ץ.

והרמב"ן עלמו צפי' שלה עכ"כ ולמה הי' מציה אוחנו וגוי' כתב שם צצמלע דצרוי וז"ל והעם מרו אח פי הי' כשלא ירלו לעלות מפני אמרם כי עז העם ויש צהם לעזור ולהכשיל וכאשר יפרש שם הי' אלוקובס הוא ההולך לפניכם הוא ילחם לכם

ובמה שצקשה המהרי"ט דאשה ועבד מאי עבידיתיבו צמלות התלויות צארץ, לפענ"ד לק"מ, דהלא

התלויות בה לא אמרין אלא א"י המקודשת ומחויבת במלות, כמו שאמרו לעיני המוכר עבדו יעיי"ש. וחזוין בזה שהמכרי"ע צעמנו כתב שאין טעם הכפי' לא"י אלא בשביל מלות התלויות בארץ וכתב כן גם לעיני המוכר עבדו והוא סתירה למ"ש בח"צ סי' כ"ח. והיעצ"ן צ"ל מור וקליעה סי' ש"ו בקונט' גדר ישוב א"י הביא דברי המכרי"ע האלו שצח"א והרבה לתמו' עליו שלא נמצא זה בשום מקום אלא שמלות ישוב א"י הוא להרמז"ן ז"ל גזירת מלך ואינה זריכה טעם. גם האריך שם בשצח"א א"י האמורים בדברי חז"ל וגם שכל שמירת תרי"ג מלות אף אותן שנוכחות בחז"ל עיקר חיובן תלוי בה בעצם וראשונה כי לעם עליו חל החיוב ככולן ביתר שאת ויתר עו. וכתב עוד שם הגב' צעמ"ך בלא כל העולה לה בזה"ל אין לו קרקע בארץ ואין דעתו בשביל לקיים מלות התלויות בארץ שא"א לו לקיים שמה כמו בחז"ל האם בשביל זה בעלה מלות ישיבת הארץ עתה. הנה מ"ש בחשיבות המלות. שמה זה אמת וליצי ואדבר מזה לכהן, וגם שלהרמז"ן ז"ל יש בזה מ"ע מה"ת. אמנם מה שהרבה לתמו' מי שאין לו קרקע שם שא"א לו לקיים מלות התלויות בארץ זה אינו מובן כלל, וכי מי שאין לו קרקע אינו מקיים מלות התלויות בארץ, בלא תרומות ומעשרות ואיסור עבול הם מלות חידרות בכל יום אף בהלחם אשר הוא אוכל תמיד, וכן אזהרת פירות שביעית וכדומה, אלא שמי שיש לו קרקע נחוסף לו עוד אחז מלות, אבל יותר מרובים ותדירים המלות התלויות בארץ ששייכים אף במי שאין לו קרקע, שהרי יוכל לקנות פירות עבלים לקיים בהם צעמנו המלות התלויות בהם, וכן צפירות שביעית לחבר בהם לאוכלם בקדושת שביעית וכדומה.

והירדוש הוא מה שלא העיר היעצ"ן שהמכרי"ע סותר עצמו שצח"צ סי' כ"ח כתב צעמנו שאין הטעם בשביל מלות התלויות בארץ. אלא שגם על טעם זה לומר שטעם הכפי' לעלי' לא"י הוא בשביל מלות התלויות בארץ קשה ג"כ דהלא גם לעלי' מא"י לירושלים כופין כמו לעלי' מחז"ל כמצואר במשנה, ושמה א"א לומר הטעם בשביל מלות התלויות בארץ שהרי כל מלות התלויות בארץ המה בא"י כמו צירושלים ואין שום הפרש, בשלמא בזמן הבית אפשר דבשביל

גם האשה והעבד נזכרין שלא לאכול עבל ולהפריש תרומות ומעשרות ממה שאוכלין, וכן שביעית לחבר לאכול פירות בקדושת שביעית וכדומה הרבה פעמים יוכלו גם המה לקיים מלות התלויות בארץ, ומצואר במשנה ג' דברים חייב אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשיכה עשרתם ערבתם הדליקו את הנר, והרי שהי' הרגילות שצ"ב היו המעשרין כמו שהדליקו את הנר ולא הבעל, וא"כ מקיימת מלות מעשר אף שהיא בשליחות הבעל כמו כל שליחי מלכה שגם מצרכין על המלכה אף שאינו אלא בשליחות כמו מילה ושופר וכדומה. ועכ"פ אין ספק שאם דרים שמה יש להם זכותים הרבה ממלות התלויות בארץ.

גם הרמז"ן ז"ל צפי' אלא עה"כ לא הסגיר עבד אל אדוניו כתב שם ו"ל ורבותינו אמרו אפילו צעבד כעניי של ישראל שצרח מחז"ל לארץ שגם זה יעמוד לפני יושבי ארץ ה' ויגלל מעבוד היושבים על הדמה עמאה ושאין כל המלות נורמות שם, ומצואר בלשון זה שאף לעבד כעניי יש זכות במה שמשתמש במקום שנוכחות מלות התלויות בארץ, וכ"ש שיש לו חלק באלו המלות כמ"ש חז"ל הנוטף לעושי מלכה כעושה מלכה, וצפרע אם הוא מסייע ממש שמצוא לידו קיום המלכה. גם י"ל הטעם בהך דמעלין אף בשביל שאר המלות אף אותן שאינו תלויין בארץ, דכל המלות שעושים שמה חשובים יותר בשביל קדושת המקום, אבל הטעם שכתב המכרי"ע בשביל מ"ע דוישבתם בה אינו מובן שהרי כמו כן אמרו שם דמעלין לירושלים, ובזה ודאי א"א לומר שהוא בשביל מ"ע, שהרי הטעם דוישבתם בה הוא על כל ארץ ישראל כמו צירושלים, ואין מ"ע לילך מא"י לירושלים, וכמו כן אמרו מוליחין מלכה הרעה ללוב היפה, והכל הוא בשביל חשיבות ומעלה שיש להמקום.

שוב ראיתי במכרי"ע ח"א סי' מ"ז שהאריך שם בדין עזה אם יש לו דין א"י להך דינא דהכל מעלין לא"י, והביא דברי הכו"פ שכתב דלכל מיני דר ממעשרות ומלות אין הפרש בקדושתה בין מה שכתבש ע"י עזרא למה שלא נכתבש וכתב עליו דאף אם נודה לו לענין קבורה שיש לה מעלה כמו א"י מ"מ לענין כפיית עלי' שאינה אלא בשביל מלות

וכתב הצ"ח בחו"מ סי' פ"ד ס"ו וסוף סי' ק"ח על השו"ת הרא"ש שמלך עממים שאינם כהלכה, שלהפסק שיש לו יסוד קיים מכבר מלך עוד סניפים אף שאינם כהלכה לרווחא דמילתא, וכתב על הרא"ש שכן דרכו צרוב תשובותיו, וכן הוא דרך כל בעלי תשובות יעו"ש. וכן כתב המהר"ל בח"ג סי' י"ב דרך הפוסקים הוא דאם צריח להו מילתא מחד טעמא מחזיקים דצריהם בטעמא אחריתי. וחזוין דהתשב"ץ בספרו זוהר הרקיע כתב כדברי הרמב"ן דוישנחם זה הוא מ"ע וצתשובותיו כתב על כך דהכל מעלין שהיה צעזיל מלות התלויות זה, ולא הזכיר כלל מ"ע דישבה, וע"כ שאף שסובר זה כשיטת הרמב"ן ז"ל שהיא מ"ע, מכל מקום לא ראה צדק טעם להך דינא דהכל מעלין ולא כתב זה הרמב"ן ז"ל אלא לסמך בעלמא לרווחא דמילתא.

והירוש' הוא צעניו שנתשובת הרשב"ש סי' א' כתב ג"כ כשיטת זקינו הרמב"ן שיש מ"ע דישבה בא"י והביא שכן כתב גם אביו התשב"ץ בספרו זוהר הרקיע, ושם כתב שאפילו מי שאינו מונה אותה למעלה דאורייתא מכל מקום ישיבת הארץ מלוא היא, ואם אינה לדעתם מן התורה הוי להו מדרבנן, שאל"כ למה כופין לעלות, עכ"ל. ולפלא שהרי אביו התשב"ץ כתב צפ"י בהך דינא דכופין לעלות שהיה צעזיל מלות התלויות בארץ, ואין ראוי משם כלל על מעלה דישבה אם היא אפילו מלוא דרבנן. — ועכ"פ זה וודאי שהיושבין בא"י ונזהרים לקיים כל התורה כולה ומלותי מרויחין הרבה במלות התלויות בארץ שאין להם בחו"ל.

ח

ובגמרא פסחים ד' קי"ג ע"ב גבי שבעה המודין לשמים וכו' ושחין לו תפלין וכו' וליזית בצגדו, וכתבו שם החוס' ד"ה ואין דמיידי ביש לו ואינו מניחן, א"כ אפילו אין לו יש לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן במשה שהי' תאב ליכנס לארץ כדי לקיים מלות התלויות זה. חז' ע"ד שכתבו החוס' מנחות ד' מ"א ע"א ד"ה עגשיתו דאף שאינו מחויב לקנות עליה אם אין לו מ"מ צעידן ריחחא עונשין

שהי' שם זיכמ"ק הי' זה מלות נוספות כמו התפלה בזיכמ"ק וכדומה, גם לראות צעזודת הכהנים הוא ענין גדול כמ"ש החוס' במס' ז"ב ד' כ"א ע"א ד"ה כי מזיון תלא חורה לפי שהי' רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים צעזודה הי' מכיון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, והביאו כן מהספרי יעו"ש, אבל צו"ש שאין זיכמ"ק ואין עבודה, אחיז מלוא יש יותר בירושלים מנשאר ערי א"י, וז"ל צעזיל שקדושה יותר וכל המלות כולן חשובים שם יותר לפי ערך קדושה המקום ולא גרע ממה שרופין לנוה היפה. וז"ל דמ"ש הטעם צעלי' מחו"ל לא"י צעזיל מלות התלויות בארץ הוא לרווחא דמילתא, דצעלי' מחו"ל לא"י מרויחין הרבה גם במלות התלויות בארץ, אבל לענין דינא אין נ"מ דגם מא"י לירושלים כופין כמו כן צעזיל השיבות כל המלות התלויות לפי קדושת המקום.

אל"א שרמב"ן צפ"י מסעי עכ"כ והורשחם את הארץ אחר שכתב שם שזה מלות עשה סיים עוד שמה שדנו רבותיו את האשה שאינה רואה לעלות עם צעלה לא"י כמורדת הוא מזיווי מלות עשה זו, ולא זכיתי להבין דבריו הקדושים צדק מטעם שכתבתי. ובסב"מ שמאריך יותר לצד שהוא מ"ע לא הביא כלל מהך דהכל מעלין לא"י. ונראה דמה שהביא צפ"י מסעי מהך דהכל מעלין לא צד להביא ראוי משם שהיא מ"ע, דצאחא אין משם ראוי כלל כמו שכתבתי, אלא שכיון שצלאו הכי דעתו ז"ל שהיה מ"ע לכן ראה להסמך כל מה שאמרו חז"ל אחיז השיבות לדירת א"י שיש צדק השיבות מ"ע זו.

וכן הוא לשון האו"ח הקי' שם שאחר שהביא דעת הרמב"ן סיים שמכאן סמכו לומר הכל מעלין לא"י, ושם אח"כ הכריע כדעת רש"י שאינו סובר כרמב"ן וא"כ מה שכתב קודם שמכאן סמכו לומר הכל מעלין לא"י הוא סיוס דברי הרמב"ן, וכתב בלשון סמכו שאינו אלא אסמכתא בעלמא, ושם אח"כ כשהכריע כדעת רש"י שאין צדק מ"ע לא הזכיר כלל ליישב מהך דהכל מעלין כי אין משם התחלת קושי לשיטה זו דאינו מ"ע, אלא שרמב"ן ז"ל לשיטתו ראה להסמכו למלוא זו.

אמה שלא הביא עלמו לידי חיוב. וכן הוא צמס' שצח
 ד' ל"ב ע"ב צחו' ד"ה צעון שטוב לקנות עליות
 ולצרך, והביא ג"כ הרא"י ממרע"ה שה"י תא"ב ליכנס
 לארץ להביא עלמו לידי חיוב לקיים שם מלות התלויות
 בארץ. והזיגן בתוס' בשתי מקומות שהביא רא"י לקנות
 עליות ממה שרצה מרע"ה ליכנס לארץ לקיים מלות
 התלויות בארץ. וכן הוא לשון זה בדברי הרא"ש במ"ק
 פ' ואלו מגלחין ס"ו פ' שיש לו לאדם לחזור לקיים
 כל המלות כדאמר גזי משה רבינו שלא ה"ו תא"ב
 ליכנס לא"י אלא כדי לקיים מלות התלויות בארץ
 וכש"כ מלות יציות יעו"ש. ולדעת הרמב"ן שיש חיוב
 לעלות בשביל מ"ע דוישבתם זה א"כ כבר נתחייבו
 ישראל צוה לעלות ואינו דומה לקניית עליות שאין
 חיוב כלל במלות יציות אם אין לו עליות.

אך בשביל גזירה פרטית שנגזר עליו ולא על כלל
 ישראל, ולכן מיסחצר שגם דעה החוס' והרא"ש הוא
 כדעת רש"י ורמב"ם ורשב"ם שגם לולא הגזירה שנגזר
 על מרע"ה אין חיוב לעלות לא"י ואין צוה אלא
 חשיבות מלות התלויות בארץ וחשיבות שארי מלות
 שהשוב שם יותר העבודה להשי"ת, אבל כ"ז שהם
 צחו"ל פטורים מכ"ז, ולכן הדמיון עולה יפה לדמות
 גם שאר מלות שפטורים להביא עלמו לידי חיוב. והגם
 שיש לפלפל עוד בפ"י דברי החוס' והרא"ש צוה מ"מ
 כתבתי להעיר הבלפטנ"ד, ואין להאריך צוה כ"כ כי
 עכ"פ דברי רש"י והרמב"ם והרשב"ם צרורים שהמה
 בשיטה זו, ולהלן יתבאר שיש עוד הרבה ראשונים
 הסוברים כן.

ומעתה לפי דבריהם הדבר תלוי שאם מקיים שם

התורה"ק ואינו חוטא אין לשער ולהעריך גדול
 זכותו של העובד השי"ת שמה, אבל אם ח"ו עובר
 עבירות שם הוא צהיפך כמ"ש גם הרמב"ן בפ' אחרי
 ועוד בכ"מ כי מאוד חמור שם ונורא אם עושין שמה
 עבירות, ולהלן הדבר מזה באורך מה דעת חז"ל
 והפוסקים צוה. אבל וודאי דור המדבר שה"י דור
 דעה, כאשר כבר הבאתי במאמר הראשון מה שאמרו
 חז"ל דלית דרזא זכאה כחותו הדור, והיו מקיימין
 כל התורה כולה. אלא שחותן החטאים המפורשין
 בקרא יש צוה עניינים נסתרים מה שה"י מליאות
 להשטן לפחותם צדק, ואין ספק שה"י תיקון גדול אם
 היו צאים לארץ. וכבר כתבו שאם היו צאים אז לארץ
 ה"י עולם התיקון כמו שיה"י לעתיד ולא ה"י צא
 עוד לידי חורבן כלל, והעיקר שכיון שאמר להם משה
 מפי הגבורה בעטחתו ית"ש שיעלו ויליחו תו לא
 ה"י מקום להסתפק שמה לא יליתו בקיום המלות
 וצוהירות מן העבירות, וא"כ צוודאי שהיו לריכים
 להביא עלמם לידי חיוב של כל המלות שמה, ובהמנעם
 מזה צעלו מעליהם כל אותן המלות. ולתי' השני
 שבתוס' פסחים ק"ג ה"ו זין המנוודים לה' אף במלוה
 אחת אם אינו מביא עלמו לידי חיוב ומכל שכן
 בכל התורה כולה.

ואין לומר דמשום הכי מדמה זה למשה בשביל
 שה"י הגזירה שלא יעלה לכן לא ה"י מחויב
 בדבר, דזה אינו דממה נפשך כשיצטעל הגזירה יה"י
 עליו חיוב לעלות כמו כל ישראל, ועכ"פ אין זה
 דומה לעליות שאין צו חיוב כלל לכל ישראל כשאין
 לו, אבל כאן אם החיוב על כל ישראל לעלות אלא
 שעל משה רבע"ה בלבד נגזרה הגזירה או מטעם
 חטא מי מריבה או עעמים אחרים שאמרו צוה לא
 מיסחצר לומר דממה שרצה לבעל מאחו הגזירה שנגזר
 עליו צפרטיות ורצה להיות דומה לכל ישראל בחיוב
 המלוה שנוכל ללמוד מזה על קניית עליות וכדומה
 שמעיקרא פטרה התורה"ק את כל ישראל בכה"ג
 שיה"י אורך להביא עלמו לידי חיוב כי אין זה שום
 דמיון. וע"י רש"י ז"ל ברכות דף כ' שא"ל ללמוד דתיית
 מלוה מחמת כבוד הצריות או שאר עעמים ממה
 שהותרה עומאה לכהן ולגזיר לעמא למת מלוה דהתם
 לא נדחה ל"ת דידה דמעיקרא כשכתב ל"ת דעומאה
 לא על מת מלוה נכתב כשם שלא נכתב על הקרובים
 אבל השבת אבידה ופסח לכל ישראל נאמרה וא"ל
 כבוד הצריות נתנו לדחות ע"כ יש לחלק צ"י דחי'
 בידיים יע"ש. ועכ"פ הוא יסוד מוסד דמה שנדחה א"ל
 אדם א' מחמת איזה טעם אין ללמוד מהיבא דמעיקרא
 לא נאמרה לכל כלל ישראל ואינו בשביל דחי' ואין
 לדמות אותן המלות שמעיקרא פטרה התורה"ק מהם
 את כלל ישראל למה שנפטר מרע"ה ממלוה חיובית

ואת לפי מה שיתבאר להלן דעת הפוסקים שאין
 הצוויו להביא עלמו לידי חיוב בכה"ג מ"מ

אוחן המלות בישראל, כי לא הגיע הזמן, אבל אחר שאמר להם מרע"ה שהגיע הזמן, כאשר העתקתי לעיל דברי חז"ל, היו לריבין למשכנזי אנפשייכו שיתקיים פי ה' בכל מלות התלויות בארץ ובהמנעם מזה עזירה היא צידם וכיו זק המרת פי ה' אף אם אין מ"ע בגוף הישיבה ונעשו ככה בעידן ריתחא ר"ל. ועכ"פ אין קושיא מכל אלה הפסוקים על דעת רש"י והרמב"ם וסיעתם שאין מ"ע בישיבה.

ט

ובמה שהביא עוד הרמב"ן מדברי חז"ל בכיבוש יהושע ודוד גם כזה שפיר י"ל דסברי רש"י והרמב"ם וסיעתו שאין מזה ראוי על וישבחתם זה שהיא מ"ע וע"י בחשוכת ריב"ש צמ"י ק"א אחר שהביא דעלי לא"י הוא מלוא מ"מ כתב אח"כ חז"ל ומה שכתב המשיב שהוא ועשה ק"ו מהקונה שדה בא"י שכותבין עליו אונו ופילו בשבת והחירו משום ישוב א"י ואמר שהקונה קרקע שהיא שם מלוא קלה לגבי העלי לא דבר נכונה כזה, דאדרבא הקונה שדה מן העכו"ם היא מלוא גדולה מן העלי, כי העלי היא מלוא לשעתה ולעלמו לצד ולא נחיר זה שבות בין במעשה בידים בין באמירה לנכרי, אבל ישוב א"י אינה מלוא לשעתה אלא מלוא המתקיימת לעולם היא ומלוא ותועלת הוא לכל ישראל שלא תשחקע ארץ קדושה ביד עמאים, ואין למדין ממנה לשאר מלות, וכן כתוב זה להרמב"ן ז"ל, עכ"ל. ומבואר כזה שלקנות בית בא"י יען שמסלק עכו"ם משם זו מלוא גדולה יותר מעלי לא"י ואין למדין מקנין בית להחיר איסור דרבנן בשביל העלי לא"י, ואף דבמה שעולה לא"י להתיישב שמה מקיים כזה הקרא דוישבחתם זה מ"מ אין זה דומה להמלוא שמסלק משם העכו"ם המעמא את הארץ.

הגב שחילוקו של הריב"ש לכאורה אינו מובן כ"כ שהרי גם העולה לא"י כדי להתיישב שם יוכל להיות שישב שם לעולם גם בניו אחריו, ואף שא"א לידע מה יולד יום, הלא גם בקונה בית ומסלק את העכו"ם א"א לידע מה יולד יום, ובפרט כשיד עכו"ם תקיפה. גם מ"ש על כך דינא שבגמרא בקונה

יש לחלק דכתב ק"ו בישמח משה פ' נשא סוף ברכת כהנים וכתבאים חפלי"מ עה"כ ה' יצרך את עמו בשלו', לפרש מה שאמרו חז"ל סור מרע ועשה טוב בקש שלו' ורדפוה לא פקדה החורה לרדוף אחר המלות אלא כי יקרא קן לפור כי תפגע וכו' אלא אם בא לידך תעשיבו, ואם לא בא לידך אין אחי לריך לרדוף אחרי', אבל בשלו' בקש שלו' במקומך ורדפיהו במקום אחר. וביאר הענין דסור מרע ועשה טוב נאמר בלא בקשה ורדיפה, וה"ע לפי שאין לך דבר ותנועה שאין בו עבדות הצורה כאמור בכל דרכיך דעבו א"כ למה ירדוף שצבוא לידו, מה לי זו או אחרת, ואם יש לו פנאי לרדוף יעסוק בחורה ות"ת כנגד כולם, רק אם בא לידו חציבה מלוא בשעתה וגם מלוא זו שירדוף אחרי' מתקיימת ע"י אחרים וישראל ערבין זה בזה, זה עושה מלוא זו וזה עושה מלוא זו, אבל בשלו' לריך לבקש כי אם אין שלו' אין כלום וכו' עכ"ל יע"י"ש. ומבואר כזה שעל אותו היסוד שהמלוא מתקיימת ע"י אחרים הסביר שאין לריך לרדוף אחרי' אלא יעשה מה שלפניו או יעסוק בחורה והכל מתקיים בזמן ע"י הערבות במה שזה עושה מלוא זו וזה עושה מלוא זו. ובעיו"ד סי' רמ"ו ובשו"ע שם סעיף י"ח כתב ת"ת שקול כנגד כל המלות, ה' לפניו עשיית מלוא ות"ת אם אפשר למלוא להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו, ואם לאו יעשה המלוא ויחזור לתורתו יע"י"ש. וחזקן כזה שחילוק גדול בין מלוא שאפשר להעשות ע"י אחרים או לא.

ומעתה לפי"י יש חילוק גדול דאף לדעת הפוסקים שא"ל להביא עלמו לידו חיוב המלוא מ"מ הלא אמרו זה באלה המלות אשר יש הרבה בישראל המקיימים אותה המלוא וכל ישראל ערבין זה בזה כנ"ל, משא"כ אז במדבר שהיו שם כל ישראל ביחד אף ה' מישראל לא ה' בא"י וא"כ בהמנעם מליכנס לארץ נחצטלו כל מלות התלויות בארץ לגמרי שלא ה' בעולם מי שיוכל לקיימם ובכה"ג בודאי לריך לרדוף אחר המלות שלא יחצטל מאמרי פיו ית"ש לגמרי בחלק גדול וחשוב אשר ליה במלות התלויות בארץ, אלא שערס שה' להם רשות מהקב"ה לעלות ולכבוש לא היו רשאים לעלות והיו אנוסים במה שלא נתקיימו

צית צא"י שהוא תועלת לכל ישראל הלא כיון דמייירי גם בקוניה צית א' מה זה נוגע לכל ישראל. ואולי הכוונה שאם יש שם אף א' שמעמא צמטשו זה מזיק לכל ישראל כי חוטא אחד יאצד עובה הרבה שלמדוין ממעשיו וכה העומאה עלול להחפשט צלי גבול, וגם כי רוח העומאה עושה רושם על זמן ארוך ואינו לשטחו בלבד.

והניח עכו"ם צא"י, הלא זה החיוב לסלק עכו"ם מן הארץ הוא מלאו מפורש הלא ישצו צארנך, ואין מזה ראוי כלל על מ"ע דוישצתם צה כאמור. וכן אפשר לפרש לשון הספרי צזכות שחירש תשצ שהמלוה היא להוריש אותם ולרשת מקומם כמ"ש רש"י ז"ל צגיטון לגרש את העכו"ם אבל הישיבה הבעתה היא ולא מלוה.

אמנם הדברים פשוטים וברורים שלסלק העכו"ם מא"י החיוב מלאו מפורש בקרא לא ישצו צארנך פן יחטיוו אותך לי, וכחצ הרמב"ם ז"ל פ"י מה' ע"ז ה' ו' שצומן סיד ישראל תקיפה אסור לנו להניח עובדי כוכבים ציניו, וכחצ שם שאפילו לישיבת ארעני או לעצור ממקום למקום אסור להניחם צשציל הלאו הלא ישצו צארנך שהוא אפילו לפי טעה. וצגמ' ע"ז ד' כ"א גבי א"ן מוכרין ומשכירין צתים לנכרי צא"י דכש"כ שדות דאית צי' תרתי משום איסור חגי' ומשום דמפקע לי' ממלות, ואיסור חגי' הוא מלאו הלא תחנס אבל יותר מצורר האיסור שלא להניח עכו"ם צא"י אף היושבים מכצר הוא מלאו הלא ישצו צארנך כמצואר צרמב"ם וצשאר מוני המלות. וזה ודאי דמהלאו הלא ישצו צארנך א"א ללמוד שיש מ"ע צישיבה צא"י שזה שני ענינים דאף אם הקרא דוישצתם צה אינו מ"ע אלא יעוד והבעתה, מ"מ כיון שהוצטחו ישראל שחכו ליצצ צא"י ושם הקדושה ומקום המקדש ומלות התלויות צארן ומלות קה"ח ועוד הרבה מעלות נצצבות לישראל הקפידה התורה"ק שלא להניח שם עכו"ם שלא יחטיוו את ישראל שמה כמצואר בקרא העטם פן יחטיוו אותך לי, וחזין שאף הרמב"ן ז"ל שטרה הרבה להציא רחיות דוישצתם צה היא מ"ע ולא יעוד והבעתה וטרה להציא פסוקים ומאמרי חכ"ל ע"ז לא הציא כלל מהך קרא הלא ישצו צארנך, מפני שמה שהזכירה התורה"ק שלא להניח שם עכו"ם אין ראוי כלל שיש מ"ע צוישצתם צה כמו שנצצאר.

ואפשר לומר דהנה דעת הרצ"ד שלא נאמר לאו זה הלא ישצו צארנך אלא על ז' אומות ולא על שאר עכו"ם אלא דעת הרמב"ם היא דכיון דכחצ בקרא העטם פן יחטיוו אותך לי לכן ילפינן מיני' גם לשאר עכו"ם דצכולהו שייך טעם זה דאיכה למיחש להכי כמ"ש שם הכ"מ וצאר מפרשים. ולשון הר"א ממין צם' יראים סי' פ"ו דקאי לאו זה שלא יניחו לשצת אנשים רשעים ומחטיוו אדם צא"י דאעפ"י שהענין מדבר מצי' אומות מ"מ כיון דכתיב פן יחטיוו אותך לי למדנו שריבה כל המחטיווים יעו"ש. ומדסתם הלאוין שלא להניח אנשים רשעים ומחטיוו אדם ולא הזכיר כלל עכו"ם מצואר צורר שדעתו ז"ל שאף רשעי ישראל המה צכלל הלאו זה הלא ישצו צארנך. וצאמת כש"כ הוא לפי העטם פן יחטיוו כי רשעי ישראל עלולים יותר להחטיוו את ישראל מרשעי עכו"ם כמ"ש הרמב"ם ז"ל צפ"י מה' עכו"ם דמש"ה האפיקורסים מישראל גרועים מעכו"ם צשציל שמשירין את העם מאחרי ה'. ונראה דגם הרמב"ם וסויעתו דאזלי צזה צתר עעמא דקרא דאמר פן יחטיוו אותך צצרי כדעת הם' יראים דקאי על כל המחטיווים דזיל צתר טעמא. (ומה דדרשינן צזה טעמא דקרא אף אותן הסוצרין לא דרשינן טעמא דקרא זה יצצאר להלן). ומה שלא הזכיר הרמב"ם אלא עכו"ם הוא ע"ד שכתב הרמב"ם ז"ל צפ"י מה' עדות ה' ו' דמשום הכי לא הצריכו חכמים למנות האפיקורסים והמומרין צכלל פסולי עדות כיון שאלו המורדין והכופרים פחותין הם מן העכו"ם וא"ל למנותם יעו"ש, וצשציל זה לא הוצרך גם כאן הרמב"ם ז"ל להזכיר הכופרים מישראל המחטיווים צני אדם כי הם פחותים מן העכו"ם וכש"כ הוא.

ומעתה לפי"ז אינו מוצן מה הציא הרמב"ן ראוי דוישצתם צה הוי מלוה מההיציבו צימינו יהושע וצימי דוד שאמרו ז"ל שמלוה לכצוש הארץ מידי עכו"ם והאשימו את דוד מה שצצש חו"ל ערם שצצש את הארץ

האומות וא"כ יש חיוב צניעות לסלק העכו"ם מן הארץ בשביל הלאו דלא ישבו בארץ חין ראי כלל שיש מצוה בשיבה. גם רש"י ז"ל נראה דסובר כדעת הרמב"ם דקאי הלאו על כל האומות שהרי הרמב"ן ז"ל בשביל שסובר דלא קאי הלאו אלא על ז' אומות היו לו קושיא על רש"י כמ"ש במעייבה וא"כ רש"י ז"ל שלא חש לקושייתו מתוך חס סובר כדעת הרמב"ם ז"ל ולק"מ על רש"י והרמב"ם שסוברים שאין מ"ע בשיבה.

יא

ובדברי הריב"ש ז"ע קצת מה שחזר לבקש טעמים מסבבה לחלק בין הקונה קרקע בא"י ומסלק עכו"ם משם לבין מלות העלי, הלא חף בלי סברה וטעם כיון דלסלק העכו"ם משם ע"ז יש לאו דלא ישבו בארץ וגו' והעלי לא"י חף לדעת הרמב"ן חין זו אלא מ"ע ולא חמיר מעשה ובודאי שאין למדין זה מזה להחיר חיסור דרבנן שהוא תקנת חכמים, ואף שכתבו על לאו זה דלא ישבו בארץ שהוא בזמן שידינו תקיפה הוא בשביל שאמרו לסלק כל העכו"ם חף בדרך מלחמה וזה ח"א בזמן הגלות שאנו מושבעין בשבעה חמורה שלא ללחום ח"ו, אבל לקנות מהם מקום מרונם בדרך מו"מ גם זה הוא חלק מהמלוה לסלק העכו"ם כמו שאמרו בגמ' ע"ז כ"א שאם מוכרים חף לעכו"ם ח' קרקע קונה עוברים על לאו דלא חננס, וממילא שאם מסלקין העכו"ם מקוימין הלאו, וכמו שכן הוא לדעת הרמב"ן במ"ע בשיבה דאף דהמלוה היא להורישם ולהתיישב שמה וזה חסור בזמן הגלות באיסור חמור ר"ל, מ"מ סובר דבחיוב המתיישב שם צרעות וצורך היתר מקיים המלוה חף בזמן הגלות וכעין זה הוא גם בלאו דלא ישבו בארץ וא"כ החילוק פשוט בין עשה ל"ית כנ"ל. אך י"ל שהריב"ש כתב דזה מסבבה להגיד שאף לדעת הרמב"ן וסויעתו שאין לאו זה אלא בז' האומות וא"כ ליכא עכשיו לאו זה כלל מ"מ גם מסבבה ח"א ללמוד להחיר חיסור דרבנן בשביל העלי לא"י ממה שהתירו חיסור דרבנן בשביל קנין אחי קרקע בא"י. וי"ל עוד באופן אחר אלא שאין להאריך עוד בזה. אבל ז"ע מה שכתב הריב"ש על חילוק זה שכן מלא

אמנם לדעת הרמב"ן וסויעתו ז"ל דסברי דכיון דהקרה שם מייירי מז' אומות חין ראי מלאו דלא ישבו בארץ דקאי גם על שאר אומות ומחטאים כיון דז' אומות גריעו מהכל למינו דקפיד עליהם הכתוב יותר בלאו דלא תחי' פל נשמה לכן לא סברי גם לאו זה אלא על ז' אומות דעליהו קאי, והיא פלוגתא גדולה בין כמה ראשונים מערכה מול מערכה ואין להאריך בזה כאן.

וכתב צמתיין החכמה ד' ל"ה ע"צ אות ס"ח דנראה מדעת הרמב"ן צ"פ שופטים שהקשה על פירש"י בסוטה מקרה דלא ישבו בארץ דסובר כדעת הרמב"ן דקאי רק על ז' אומות דאי הוי סובר דקאי גם על שאר אומות לא הוי מקשה מידי יעוי"ש. ולפ"י הרמב"ן לשיטתו שסובר כדעת הרמב"ן דלא קאי הלאו דלא ישבו בארץ אלא על ז' אומות ולא יותר, הביא ראי ממה שהי' מצוה צניעות חף חס לא ה"י שם ז' אומות, דכתב הרמב"ם ז"ל צ"פ המלות מלוה קפ"ז שצ"מ דוד חמו ונכתרו הז' אומות ונחפזו הנשארים ונחפזו באומות עד שלא נשאר בהם שורש ח"כ ח"א לומר שמה שהאשימו את דוד שכבש חו"ל טרם שכבש כל א"י שהוא בשביל שיש בא"י הלאו דלא ישבו בארץ, שהרי מהז' אומות לא ה"י אז שום שורש ותו ליכא לאו זה, ע"כ שפע הרמב"ן ז"ל שהוא בשביל מ"ע דוישנחם זה.

וצ"ל לפ"י דעיקר ראייתו של הרמב"ן מהכיבוש הנאמר בימי דוד דמהכיבוש שהי' בימי יהושע חין ראי שהי' אז צורך להוריש ז' אומות ולשון הרמב"ן ז"ל ומאמרם מלחמת יהושע לכבש חבון כי המלוה הזו היא הכיבוש, מזה נראה שראיית הרמב"ן הוא מלשון הספרי שאמר לכיבוש ומשמע הלשון שיש מצוה בעצם הכיבוש מלבד החוב להוריש ז' אומות. וי"ל דכיון שיש לו ראי מנחת מהכיבוש הנאמר בימי דוד ששם ח"א לפרש לפי שיטתו אלא מחמת המלוה של ישוב א"י לכן מיסבבה ל"י לפרש גם בזה שנאמר בימי יהושע במשמעות הלשון שיש מצוה בעצם הכיבוש חף שאינו מוכרח כ"כ כיון שבלח"ה יש לו הכרח לשיטה זו. ועדיין ז"ע להבין דברי הרמב"ן ז"ל בזה. אבל הרמב"ם לשיטתו דסובר דלאו זה קאי על כל

כתוב להרמב"ן ז"ל ופה לנו רואים שהרמב"ן מביא רא"י על מ"ע דישיבה ממה שאמרו שיש מלוא בביצוע לסלק העכו"ם, ואם סובר כדעת הריב"ש לחלק בזה אין משם רא"י.

אל"א שהריב"ש לא הראה מקום היכן מלא דברי הרמב"ן האלו ולא העתיק לשונו, ואולי לא הביא מהרמב"ן אלא שיש לחלק בין מלות קנין קרקע בל"י לשאר מלות דאין לך אלא מה שאמרו חכמים וזה הוסיף הריב"ש מדילי"ג שגם העלי"י לא"י הוא כשאר מלות. וי"ל עוד בצלופח אהר אלא יען שלא ראיתי לשון הרמב"ן ז"ל בזה לא אוכל לפלפל ולכוין הכוונה במה שלא ראו עיני, ולא כתבתי אלא להעיר ונ"ע. אבל זה וודאי שרש"י והרמב"ם וסויעתם מחורלים היעבז במה שלא למדו ממלות ביצוע על הקרא ודישבתם זה שהיא מ"ע, כאשר נחבאר לעיל.

יב

אדר כותבי זאת ראיתי לשון הרמב"ם ז"ל צ"פ מה' תרומות ה"ג' שלכן הארלות שכבש דוד מחו"ל יש להם דין ביצוע יחיד בשביל שכבש אותם קודם שיכבוש כל א"י אלא נשאר זה משצעה עממים, וא"כ מצוה צ"פ שהשאר שם מ"ו תרומות לא משאר האומות כאשר כתבתי, ונ"ל דמה שכתב צ"פ המלות דצימיי דוד תמו ונכרתו זה ה"י אח"כ אבל צעה שכבש הארלות מחו"ל עדיין השאיר גם מ"ו האומות בל"י שלא הורישם וא"כ קשה עובא על הרמב"ן הא"י הביא רא"י שיש מ"ע דישיבת א"י ממה שאמרו שעשה דוד שלא כתורה מה שכבש חו"ל ערס שכבש א"י הלא כיון שהשאיר בל"י מ"ו האומות שלא כיבשם עבר בזה על מ"ע דהחרס חחרים ועל לאו דלא תחיי כל נשמה וגם על לאוין דלא ישבו בצרלך ולא תחנס, וזה וודאי אסור אף אם הישיבה בל"י היא רק בצעה ונ"ל הי"ב.

שם אלא משאר אומות, ואפשר שהרמב"ם ז"ל למד זה מלשון הספרי שכתב בסוף פ' עקב דוד עשה שלא כתורה וכו' כיצד ארס נהרים וכו' ואת היבוסים שהי' סמוך לירושלים לא הוריש, וכיון שהיבוסים הוא א"י מ"ו תרומות סובר הרמב"ם ז"ל שזה שכתב בספרי היבוסים הוא אותו היבוסים שהוא מ"ו האומות, אבל רש"י ז"ל כתב צ"פ יהושע ע"ו ס"ג דכתב ואת היבוסים יושבי ירושלים וגו' ופירש"י ז"ל יבוסים זה לא על שם האומה הוא אלא מגדל דוד שהי' צירושלים ושמו יבוס יעיי"ש, וכן כתב הרד"ק שם שהיבוסים הזה לא הי' היבוסים משצעה גוים אלא אדם אחד שהי' שמו יבוס והי' מפלשתים ונקרא המקום על שמו יבוס ואנשי המשפחה ההיא יושבי ירושלים הי' שם יבוסים מתייחסים אל יבוס יעיי"ש שהאר"י, גם בשופטים א' כ"א דכתב שם ואת היבוסים יושב ירושלים כתבו שם רש"י והרד"ק שהוא אותו היבוסים שצ"פ יהושע מהמתחז שהי' צירושלים ששמו יבוס. וא"כ נראה שגם מ"ש בספרי שלא הוריש דוד את היבוסים שהי' סמוך לירושלים הוא אותו היבוסים שצ"פ יהושע ושופטים שאינו מ"ו האומות, וכל מה דאפשר למעט בעצירה שעשה דהע"ה וודאי דעדיף עפי. והרמב"ם אפשר שאינו סובר גם שם צ"פ יהושע ושופטים כדעת רש"י והרד"ק. או אפשר שהי' לו חזקה הוכחה אחרת על אותו היבוסים שצ"פ פ' עקב שהוא מ"ו האומות ולא ציאר לנו המקור כדרכו צ"פ היד לסתום הכל בלי רא"י ומקור. אבל עכ"פ גברא אגברא קא רמית שאין לנשות מזה קושי על הרמב"ן דמלי סבר שאותו היבוסים אינו מ"ו האומות ולק"מ כנ"ל, אבל גם דעת רש"י והרמב"ם מיושבין כנ"ל.

יג

והנה מעולם תמהתי על מה שאמרו בספרי שדוד עשה שלא כתורה שכבש חו"ל והניח מלכבוש א"י וכתבו כן תחום' בניעין דף ח' ובע"ז ד' כ"א כתבו שלא הי' לו אז רשות לכבוש חו"ל וכן הוא ברמב"ם פ"א מה' תרומות וברמב"ן בספר המלות ובכמה ראשונים ז"ל שנמלא לפי"ז שהלך למלחמה בחו"ל שהיא מלחמת רשות והניח מלחמת חובה, והיא צעני פליאה עומה דמלכד שמצוה צ"פ בסנהדרין דף ב' ו

במשנה דאין מויליין למלחמה הרשות אלא עפ"י צי"ד של שבעים ואחד הכה מבוחר עוד בצרכות דף ג' ע"ב ובסנהדרין דף י"ז ע"א שיועזין באחיחופל ונמלכין בסנהדרין ושולטין באורים ותומים, ואף אלו הי מיליות לומר שדע"ה והנביאים שעמו וכל הסנהדרין של ע"א ח"ו כולם עמו בהלכה אבל על האורים ותומים צודאי א"א לומר שה"ו עטה להגיד שלא כהלכה, ובגמ' יומא דף ע"ג ע"ב דאע"ג שגזרת נביא חזרת, גזרת אר"ת אינה חזרת, שנאמר במשפט האורים, למה נקרא שם אורים ותומים, אורים שמאורין את דבריהם תומים שמסלימין את דבריהם, ומבוחר שם בגמ' הטעם שלא השלימו דבריהם במעשה דפילגש בגבעה יען שלא בחנו בשאלתם אם לנח אם להנח, ומבוחר בגמ' סנהדרין דף ק"ג ע"א הטעם שצאו אנשי פילגש בגבעה לידו כך דענשו ככה שצביל שלא מוחו בפסל מיכה ואמר הקצ"ה בצבדו לא מחיתם על כבודו של צו"ד מחיתם ושם הי באמת שהורכו לילך למלחמה זו וכל מה שהגיד להם האר"ת הי אמת ויליב אלא שהי הטעות בשאלתם שלא בחנו אם ינאחו או לא ינאחו, ובכאן במלחמתו של דע"ה לריכין לומר שהי טעות בעיקר המעשה של הליכה למלחמה, ואינו מחבר בשום מקום כאיך נעשה הטעות הזה ולמה אנה הקצ"ה לידו טעות כזה.

וברש"י ז"ל פ' פינחס עה"כ ולפני אלעזר הכהן יעמוד הציא דברי חז"ל שאמר לו הקצ"ה כזה הרי שאלתך ששאלת שאין הכבוד הזה זו מצית אביך שאף יהושע יהי לריך לאלעזר ושאל לו כשיטרכ ללאת למלחמה עכ"ל, והנה פרע שהשאלה באר"ת היא בעת הצורך ללאת למלחמה אף שבאמת גם שאר עניני הליבור היו שולטין באר"ת כמבואר בגמ' יצמות דף ע"ח שכשהי רעב צימי דוד ובקשו ולא מלאו שום חטא במה לתלות ושאלו באר"ת מה הי החטא וכן מלינו כמה ענינים כאלו בדברי חז"ל כנודע, וז"ל דבשאר עניני הליבור אין חייב לשאול באר"ת אלא מעלתן היו עושין כן לעובת הליבור, אבל במלחמה הוא חיוב, ומאותו הקרא דלפני אלעזר הכהן יעמוד ילפינן ג"כ שבמלחמה לריך להיות מלך וסנהדרין של ע"א כמבואר בגמ' סנהדרין דף ע"ז א"כ כל הקרא הזה מיירי על שעת מלחמה.

יד

ובתב הרמב"ם בסה"מ בסוף שורש הי"ד חז"ל וידוע שהמלחמה ובבישת עיירות לא יהיו אלא במלך ובעלת סנהדרי גדולה וכהן גדול כמה שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד, והרמב"ן בסוף הכ"י שחשב שם את המלות ל"ת ששכת הרמב"ם למנות כחז שם צל"ת י"ז באמנע הדברים דמה שאמר הכי ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו' זהו מ"ע וחייב דאורייתא לשאול באר"ת ערם וליאח למלחמה, והציא דברי הש"ם הנ"ל בצרכות וסנהדרין שכן עשה דוד גם הציא שהרמב"ם בעלמו כחז כן בהקדמתו כאשר העתקתי לעיל לשונו, ובמג"א הודה לו כזה שהשאלה באר"ת היא מן המלות הנוהגות לדורות ויש לנו להביאו בזמנן יעיי"ש, אמנם יש כזה טעמים שלא מנאם בזמנן המלות ואין להאריך כזה פה.

ובזה נוכל להבין מה שאמרו בגמ' עירובין דף ס"ג דנעש אלעזר דאף דכתיב ולפני אלעזר הכהן יעמוד מ"מ לא אשכתן דאליעזרין לי יהושע, וכתבו החוס' בסנהדרין ט"ז ד"ה מה דלא קאי אכלוקת הארץ שהי גזיה"כ אלא בשאר דברים הליכוס לשאול באר"ת שהי נגלה לו בצדקה, ואינו מובן לכאורה דכיון שהי זה הבטחה מפי הקצ"ה למרע"ה שנתמלאה שאלתו כזה שאין הכבוד זו מצית אביו במה שיטרכו לכהן והוא מצית אביו א"כ אף שנעש אלעזר הכהן כזה שצביל אחוה דיבור שאמר כמבואר שם צ"ש"ס, אבל מ"מ אי הבטחה הקצ"ה למרע"ה על כבודו ושאלתו והוא לא חטא והאריך נחטבלה הבטחתו ית"ש, ולפי הנ"ל ניחא שהבטחה לא הי אלא על שעת מלחמה ויהושע לא עשה שום מלחמת רשות אלא כבישת הארץ שזה מלחמת חובה מגזיה"כ ולזה א"א אר"ת כנודע, אבל נשאררה ההבטחה לדורות שבכל מלחמת הרשות לריכין לכהן שהוא מצית אביו של מרע"ה לשאלו באר"ת, ומה שהי כזה עונש אלעזר הוא דכיון שהי צידו האר"ת וודאי דהי שאלו יהושע גם בשאר דברים שאינם מלחמה כמו שמלינו גם צימי דוד ובשאר דורות שהי הרבה נביאים ואעפ"כ

ולא עלה על דעתם שזה גרם ככה, וע"י הידיעה מהאוי"ת נחנו לצ' לדבר והכזבוננו מה שצריך לתקן כדת של תורה. וציומא דף ע"ב בשנים שבאו לפני משה לדין זה אומר עבדי גנבת חב אומר מכרתו לי אמר להם משה דינו לבקר משפט, למחר אם נמלא עומרו צבית רבו ראשון צידוע שזה גנבו, אם נמלא עומרו צבית רבו שני צידוע שזה מכרו לו, וכן איש ואשה שבאו לפני משה לדין וכו' ח"ל דינו לבקר משפט ונחברר אח"כ ע"י המן, ונחקשו בזה האיד אפשר לפסוק הלכה ע"י הכס שנעשה ע"י המן, הלא תורה לא בשמים היא, והצרכי יוסף צא"ת סו' ל"ב הביא ע"ז כמה פוסקים דספק במליאות אפשר לברר ע"י נבואה אמתית אף שנוגע להלכה כי לא אמרו תורה לא בשמים היא חלא צמה שנוגע לציור הלכה, אבל לא צמה שהוא רק ספק במליאות. ובכפ"ת שם מתרן בענין אחר ולא ס"ל חילוק בג"ל. ועכ"פ יש כמה ענינים שהי' צורך להבגלות מהאוי"ת כדי לידע איך לבוא לידי קיום ההלכה, וז"ל מ"ש רש"י ז"ל דבר הלכה דמיירי בכה"ג, ואמר זה לאפוקי ממלחמה שצבה לא נחבעלה בעצמתו ית"ש כמו שנבאר לעיל. והיולא לנו מזה שיש חיוב לדורות לשאול צא"ת ערם ויאהב למלחמת הרשות. ולדעת הרמב"ן היא מ"ע דאורייתא ויש בזה עוד אריכות דברים לא עת האסף פה. ועכ"פ במלחמותיו של דוד מבואר בברייתא בגמ' ששאלו צא"ת ולמדוהו מקרא, וא"כ קשה עוצה כ"ל האיד אפשרות שהגיד האוי"ת דבר שהוא נגד ההלכה.

פז

ועוד שהרי מבואר בגמ' שבת דף כ"ו ע"א כל האומר דוד חטא חינו חלא עושה שנאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל והי' עמו וגו' אפשר חטא צא. לידו ושכינה עמו, ומתרן שם הכל גם החטא דבת שבע ואורי' החתי שלא הי' בשום דבר נגד ההלכה חלא שלפי גדול קדושתו של דהע"ה הי' בזה אחיז פגם וגם זה הי' מן השמים כמו שאמרו בגמ' סנהדרין דף ק"ט שאמר דוד לכן לא כייפנא ליארז בזה דלא לימרו עבדא זכי למרי' וראוי' היתה ב"ש לדוד מששת ימי בראשית (וודע מ"ש האר"י

שאלו עניני הציבור צא"ת כי דברי האוי"ת צרוים וחזקים יותר מדברי הכנזאים וכאשר הבאתי לעיל מדברי הגמ' יומא דף ע"ג, אבל באלמזר מחמת העונש נגלה ליהושע הכל בנבואה צאופן שלא הוצרך בשום פעם לשאול צא"ת.

ובזה מדויק לשון רש"י ז"ל בעירובין דף ס"ג שכחצ על הקרא דלפני אלמזר הכהן יעמוד ושאל לו שהי' עתיד יהושע להיות צריך לישאל דבר הלכה מאלמזר ולא אשכחן לאחר מיתת משה דאילטריך לוי יהושע לאלמזר לשאול כלום, הכה שניה כאן ממ"ש צפי החומש על מקרא זה שיהי' צורך לשאול צא"ת בשעת מלחמה ולא כתב יותר ובכאן אדרבה השמיט מלחמה ולא כתב חלא שאלה צדצר הלכה, ולפי הג"ל יוחא דהתם מפרש הקרא צמה דקאי על עיקר ההצטעה שהוא על שעת מלחמה שזה חיובית לדורות ואותה ההצטעה לא נחבעלה, ובכאן מיירי רק מהעונש שהי' לאלמזר דכיון שהי' ההצטעה שיהי' האוי"ת ציד אלמזר הכהן ממילא הי' עתיד יהושע להיות צריך לשאול גם שאר דברים מאלמזר כמו שארי הכנזאים ששאלו עניני הציבור צא"ת וזה לא הי' צימי יהושע מחמת עונשו של אלמזר.

פז

ובמ"ש רש"י ז"ל דבר הלכה צוודאי דאין הפי' ציורו הלכה שהרי תורה לא בשמים היא, ובמס' חמורה דף ע"ז שנשכחו ג' מאות הלכות צימי אכלו של משה ואמרו ליהושע שאל ח"ל לא בשמים היא, וכן אמרו פנחס ואלמזר ולא הי' שום עלה חלא שהחזירם עתניאל בן קנז בפלפולו, ומבואר צפי צרש"י מס' עירובין דף מ"ה ע"א ד"ה הרי דמידי דאיסור והיתר לא משייל צאורים ותומים, חלא שהאוי"ת מצרר ענינים שעל ידם צאים לידי קיום הלכה, וכעת מה שהבאתי מגמ' יבמות דף ע"ח צרעב שצימי דוד שלא ידעו חטעא שגרם לה ומה שצריכין לתקן, וגילה להם האוי"ת אל שאול ואל בית הדמים, ולא צירר בזה הלכה חדשה כי ידעו הדין שצריך להספיד ושנעשה עולה להגבעונים אך לאו אדעתיהכו לתקן בזה

ה' ישמרינו, אבל הדיקים שחם מסערה דקדושה
 שלא לר"ך השראת השכינה וא"ל אם היא צעזירה.
 וציוח קשה שלא ציאר מאומה מה ה' הציבה שגשג
 דוד וזה אשר השכינה עמו ואינו צל לידי חטא,
 גם כל הסנהדרין של ע"ל הא"ך עמו כולם. ולא
 ראיתי מי שתעורר בכל זה, אבל צעיני היא פליאה
 נשגבה.

וא"ן לומר דשגביל שחשז דוד להורישם אח"כ לכן
 לא הוי צזה עובר על חיוב דאורייתא, ראשית
 לפי הטעם שכתבה החוק"ק פן יחטיו אוחך והרמב"ם
 כתב בסה"מ צעשין ס' קפ"ז צמלוב דהחרס תחרימם
 שציאר לנו צהרבה כתובים שסבת זה שלא ללמד
 מכפירתם וא"כ בכל יום שמאחרין מלהורישם יש
 חשש זה שיחטיו וחי"ן ללמוד מכפירתם. ובה"ל מילב
 פ"א ה' צ' פליגי הרמב"ם והראב"ד לענין חיוב
 כרת שכתב הרמב"ם ז"ל דכל יום ויום שיעבור עליו
 משיגדיל ולא ימול אח עלמו הרי הוא מצטל מלות
 עשה אבל חיוב חיוב כרת עד שימות והוא ערל צמיד
 ופליגי עליו הראב"ד שם דכל יום עומד צאיסור כרת,
 וציאר צכ"מ שם טעם פלוגתתם לדעת הראב"ד
 כיון שצכל יום עובר על מלות צורלו ית"ש הוא
 עומד ג"כ צאיסור כרת ואף דכשמל אח"כ נפטר
 מהכרת, אבל צכל יום שהוא צעזירה הוא צכלל חיוב
 כרת, והרמב"ם סובר דכיון שאם מל אח"כ נפטר
 מהכרת וצידו לתקן לקיים המלוב לא הוי צכלל חיוב
 כרת. אבל זה וודאי מצואר שם צרמב"ם שצכל יום
 ויום הוא מצטל מ"ע ואין פלוגתייכו אלא צחיוב כרת,
 ומכש"כ צזה שצכל יום ויום איתא הטעם שיש לחוש
 חי"ן ללמוד מכפירתם ושוב הוי פסידא דלא הדר
 דודאי הוי ציעול המלוב צכל יום ויום שאינו מורישם
 וצפי' כתב הספרי צזה שעשה דוד שלא כחורה וצביא
 מקודם לזה קרל מיוחד ע"ז וז"ל שם או אינו אלא
 רשות צידם לכבוש חו"ל עד שלא יכבוש את הארץ ת"ל
 וירשם וגו' ואח"כ כל המקום וגו' שלא תהא א"י
 מיטמאה בגיולייהם ואחם חזרים ומכבשים חו"ל,
 אלא משחכבוש א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל, א"כ
 למד צפי' מקרא שאין רשות לכבוש חו"ל ערם שצבו
 כל א"י וקשה עוצא הא"ך עבר ע"ז דוד עם הסנהדרין
 והאוריית והצביאים עטמו.

ז"ל שהי' הכרה בהשתלשלות מלכות צ"ד לצוא צאופן
 זה מחמת הקטרוג כמו ציבורה ותמר, וישי רכה
 לצוא על שפתו וכן צזה שגולד שלמה שממנו השתלשלות
 מלך המשיח כמ"ש הרמב"ם ז"ל צפי' חלק) אעפ"כ
 עשה ע"ז חשוצה כל ימיו וצכל הרצה יסורין ע"ז
 כמצואר צגמ' סנהדרין. וצצנה דף ג"ו אמר רצ כי
 מעיינת צי צדוד לא משכחת צי צר מדאורי' דכתיב
 רק צצבר אורי'. וציומל דף כ"צ חשב שחיס צצביל
 שחשז גם מעשה דהסחה. וצחוס' שם צצנה ג"ו
 ד"ה רק כהצו דמשי"ה לא חשב שם מעשה דהסחה
 דלא הוי כ"כ עון גדול וגם שגג, ועכ"פ לא מלאו צו
 חטא יותר מאלו השחיס, וגם החטא דאורי' שהוא
 חמור מהשני ג"כ נחצאר שלא עשה כלל נגד ההלכה
 כי א"ל שחטא כיון דשכינה עמו. וא"כ לפי מה
 שאמרו שעשה דוד מלחמה שלא כחורה, ולדעת הרמב"ן
 עבר צזה על מ"ע דאורייתא שהניח א"י מלכצשה
 שלמד משם שיש מ"ע, ולדעת הרצה ראשוניס עבר
 צזה על לאו דלא ישצו צארץ, וצפרע לדעת הרמב"ם
 שהניח שם מ' העמים וא"כ עבר על מ"ע דהחרס
 תחרימם ועל ל"ת דלא תחי' כל גשמה, מלצד הלאוין
 דלא ישצו צארץ ולא תחנס, וא"כ זה חמור ממעשה
 דאורי' שאינו כלל נגד ההלכה אלא אחי פגס צעלמא,
 וגם כי מעשה דאורי' אינו אלא חטא לעלמו וצמלחמה
 צביא אח כל ישראל לחטא זה ללחוס שלא כחורה,
 ומדוע לא חשצו זה לחטא צבוס מקום, אלא אדרבא
 העידו שאין צו יותר מחטא דאורי' או גם מעשה
 דהסחה, אלא שצמקום שאמרו דהוי סורי' כיצוב יחיד
 כהצו הטעם שהי' מלחמה שלא כחורה והא"ך אפשר
 לומר שמלחמה שלא כחורה אינו נחשב לחטא. גם הלא
 היא סכנה חי"ן לכלל ישראל דכל ההולכים למלחמה
 הם לריכים להיות נקיים מכל חטא אפילו מאיסור
 דרבנן כמו שאמרו חז"ל סח צין תפילב לתפילב עזירה
 היא צידו וחחר עלי' מעורכי המלחמה. וצמלות ל"ת
 שלדעת הרמב"ן צבוס ס' המלות צמלוב י"א כתב
 שצעזירה שצשעת מלחמה גורמים סילוק שכינה מן
 המחנה וחי"ן מפיל ישראל צחרצ ומחלל שם ה' כמו
 שאה"כ ושצ מאחרין, ומכש"כ אם כל עיקר המלחמה
 היא שלא כחורה דהוי כולו צעזירה שהיא סכנה חי"ן.
 גם הא"ך הללית דוד צמלחמות האלו, דהרשעים יכולים
 להללית צמלחמות שצעזירה כי כחם מהסמ"א ר"ל,

י

שוב התבוננתי בדברי החוס' ע"ז כ"א ע"א ד"ה כיבוש שהציו בשם רש"י שלא היה שם אוריים ותומים, ובר"ן שם כתב עוד דמש"ה קרי ל"י כיבוש יחיד לפי שלא הסכימו סנהדרין בכבושה אלא דוד כבשה מדעתו, וכן כתב הריטב"א שם בע"ז שהי הסכמת דוד לצדו לכבשה שלא מדעת סנהדרין, והוא פלא עלום שהרי הוא הלכה פסוקה במשנה ריש סנהדרין בלי שום חולק שאין מויליין למלחמת הרשות אלא עפ"י צו"ד של שבעים ואחד ובגמ' שם ד' ע"ז למדו זה מקרא וכן ה"י נובג דוד בכל מלחמותיו כמבואר שם בגמ' סנהדרין ובבבבב, ומה זה ועל מה זה במלחמה זו שניה דוד את דרכו בקודש לעשות כ"כ שלא כתורה ושלא כהלכה בלי סנהדרין ובלי אור"ת. וכל הראשונים ז"ל שכתבו הטעם דהוי כיבוש יחיד צשציל שהי שלא כתורה הביאו כולם המקור לזה אך מדברי הספרי שכתב דהוי שלא כתורה צשציל שנלמד מקרא שאסור לכבוש מחו"ל ערם שגכבש כל א"י ואינו מוזכר שם כלל הטעם זה שהי בלי הסכמת הסנהדרין והאור"ת, ומנין להם להוסיף עוד העלויכ על דוד מה שלא זכר בדברי חכז"ל. וז"ל צשציל שהי קשה להם הא"ך אפשר שכל הסנהדרין יעשו זה בפרט האור"ת, ואולי גם מלשון כיבוש יחיד הבינו כן. אבל הגדילו התמי' זה הא"ך עבר דה"ה על טעות כאלו שמבואר בש"ס שא"א לומר עליו שחטא שהשכינה עמו. גם אינו מוזכר בשום מקום אחי עטם מה הביאו לידי כך, דזה ודלוי א"א לומר שעשה ח"ו צדון ואינו מוזן מקום הטעות זה.

כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין ואפי' במאות מלך ולו יהי' שיואב ועלמה ממנו הלכה ומקרה א' קרה לדוד ויואב מה נענה בסנהדרין יעיי"ש שהאריך לבאר מה ה"י הטעות אז כהלכה זו, והרי שאריך לתרץ גם מה שלא מיתו צו הסנהדרין אם עשה שלא כהוגן שא"א להשדו שאם ה"י מוחוס צו הסנהדרין לא ה"י משגיח על דבריהם שא"א זה אלא במלכי הרשעים, לא בקדוש ישראל כדבע"ה שהי כל מעשיו כולם עפ"י התוכ"ק בלי זוז כ"ש. ובחטא דצ"ש אף שהי זהו עעמים כמבואר בגמ' מ"מ הוכיחו נתן הנביא וקבל תוכחה כמבואר בקראי, ובמלחמה שהיא סכנה גדולה לישראל אם יולחין למלחמה שלא כדת והוא חייב דאורייתא לשאול קודם בסנהדרין כמבואר בגמ' הא"ך לא מיתו צו הסנהדרין והנביאים, דמלבד העצירה שלא שאל בסנהדרין ובאורים ותומים ה"י זה עבירות גדולות כמו שכתב הספרי, ולדעת הרמב"ם ז"ל שהגיה מז' אומות עבר זה גם על מלות עשה דהחרס תחרימם ולאויין דלא ישצו צאר"ך ולא תחנם ולא מלינו צשום מקום אחי עטם כ"ד לסיבת הדברים האלה. וא"א לומר שטעה בכ"ז שהרי מבואר בקרא ובגמ' שהי דרכו בכל מלחמותיו לשאול בסנהדרין ובאור"ת אלמלא דלא עשה זה והא"ך פתאום במלחמה זו טעה כ"כ. והלא עיקר הלכה זו שאסור ללחם למלחמה בלי רשות הסנהדרין למדין מקרא גבי דוד שעשה כן כמבואר בגמ' סנהדרין ע"ז והא"ך לא קיים צעלמו אותה כהלכה שנלמד ממנו לקבוע הלכה פסוקה בישראל.

ובגמ' פסחים ד' קי"ע צסעודה שעתיד הקצ"ה לעשות ללדיקים נוהגין לאצרכם כום לצרך ואומר איני מצרך ש"ל ממני ישמעאל וכו' ליעקב אומר איני מצרך שנשאתי שתי אחיות צחייבן שעתידה תורה לאוסרן עלי וכו' לדוד אומר אני אצרך ולי נאה לצרך שנאמר כום ישועות אשא ובשם ה"י אקרא ונתקשו הלל גם לדוד ה"י חטא דצ"ש ואור"ת ולמה הוא עדיף לצרך מיעקב שהי קודם מ"ת ולא נלטי עדיין על איסור שתי אחיות וניהח לכו צשציל שאמרנו בגמ' שמעיקר הלכה לא חטא דוד מלאומה וכל האומר דוד חטא אינו אלא טועה לכן אמר לי נאה לצרך. ולפי ה"ל שדוד חטא במלחמה זו הרבה העלויכ

ובחטא זה שצע ואור"ת כתבו חכז"ל עעמו, גם בחטא דהסתה שמנה ישראל שלא לצורך שמבואר בגמ' שהי מן השמים שאמר הקצ"ה אני מכשילך זהו ובמדרשים מבואר עוד יותר שהי אז טעות בישראל וראה הקצ"ה להענישם זה, אעפ"י כ טרם הרמב"ן צפי צמדבר לבאר מה ה"י טעותו של דוד צזה דאף שהי מן השמים מ"מ רריך להצין שורש הטעות שהגיע אליו. ובאור"ת הק' פ' תשא הרבה עוד לתמו' זהו וכתב דאף אם טעה דוד צמה שזה למנותם א"ך קבל דבריו יואב שהי לו למאן

מן הארץ שנלטו עליה בתהלה מפני הרעב עון אשר
 העל כה האלקים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה
 נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים. ואינו מוזן לכאורה
 דכיון שהביא מקודם שהקב"ה אמר לו על זה לא וכבוש
 הדרך לפני בניך א"כ ה"י זכר רצון הבורא ז"ה וז"ש
 להכין לבניו, הא"י אמר אח"כ שה"י העל ועון. ובאמת
 כי הליכתו למצרים נחשב בין העשרה נסיונות, וא"כ
 הוא נחשב בין הזכותים הגדולים שלו.

אמנם גם בזוה"ק יש סתירה זו שאמר צפ"ן לך ד'
 פ"א ע"ב אר"י ת"ח כיון דנחת אברהם
 למצרים בלא רשו אשתעבדו בניו במצרים ד' מלה
 שנין דהא כתיב וירד אברהם למצרים ולא כתיב רד
 מצרים ואצטער כל ההוא לי"י בגינה דשרה, וא"כ
 מצוהר כאן שה"י העל ששצבילו נגזר הגלות, ושצ
 אח"כ צד' פ"ב כתב אר"י ווי לאינו חייבא דעלמא
 ללא ידעין ולא משגיחין בעבידתיה דקב"ה ואינון לא
 מסתכלי דכל מה דהוי בעלמא מעם קב"ה איבו
 דאיבו ידע בקדמייתא מה דליכוי בסופא מגיד מראשית
 אחרית ואיבו אסתבי ועבד עבידן בקדמייתא בגין
 לסלקא לון לבחר יומין, ת"ח אלמלא דנסיבת שרי לגבי
 פרעה לא חלקי הוא ואלקאותא דה גרים אלקאותא
 לבחר כן דילקון מצרים בנגעים גדולים. עוד שם צדק
 פ"ג ת"ח חא דמלה חי אברהם לא ייחות למצרים
 ולא יטערך חמן בקדמייתא לא יחא חולק עבדי בקב"ה
 יעיי"ש שהאריך בזה שכל עניני ירידת אברהם למצרים
 ולקוחת שרה לפרעה הוי מעובדא דקוב"ה שה"י הכרח
 שיהי' כן שצביל העתיד לבניו, וא"כ הא"י אמר שה"י
 העל. ובאור החמה ה"י סתירה זו שאעפ"י שה"י הכרח
 שיבוא למצרים מ"מ ה"י לו להמתין עד שהקב"ה יבוא
 לו שינך ולא ליתך בלא רשות וזה ה"י העל מה שקדם
 ליתך בלי רשות, אבל הכליכה עצמה ה"י הכרח. אבל
 גם ע"ז יש סתירה בדברי הזוה"ק שם דף פ"ב
 שאר"י ת"ח דבגין כך לא פקיד קב"ה לנחתא למצרים
 אלא הוא עצמו מגרמי' נחת בגין דלא יחא פתחון
 פה לבני עלמא דאמר לי' כן ולבחר אצטער על אחתיה
 וא"כ מצוהר שגם ע"ז ה"י טעם שלא יהי' פקידה
 מהקב"ה שירד למצרים אלא ירד מעצמו, וא"כ ה"י
 זה רצון הקב"ה שיהי' באופן זה, והא"י אמר שה"י
 העל.

גדולים שלא מלינו עליהם שום ח"י הדרה קושיא
 לדוכחא שזה גרע ממה שה"י ציעקב שלא ה"י אז
 שום העל אלא שצביל שעתידה חורה לאוהבין.

ובמד"ר ריש ס' ויקרא ס"ו ד' כתב וז"ל אז דברת
 בחזון לחסידין מדבר בדוד שנדבר עמו בחזון
 ודיבור הכ"ד ככל הדברים האלה וככל החזון הזה
 וגו' לחסידין שנאמר שמרה נפשי כי חסיד אני ונאמר
 שויתי עזר על גבור ראצ"כ אמר י"ג מלחמות עשה
 דוד ורבין אמרי י"ח ולא פליגי מ"ד י"ג לזרכיבן של
 ישראל ומ"ד י"ח חמש לצורך עלמו, הרימותי בחור מעם
 זה דוד שנאמר ויבחר בדוד עבדו וגו', ופי' היפ"ח כמה
 שאמר שויתי עזר על גבור שהכוונה שהודיעו שבגבורתו
 היחה ע"י ה' שה"י צערו וכוהא יח"י לעולם וז"ל
 הרימותי בחור מעם שכן יח"י מרומם אותו לעולם עיי"ש.
 וכהה חשב כאן כל המלחמות שעשה דוד וגם אותה
 המלחמה של ארם לזכר הוא בחשבון הי"ג מלחמות
 כמצוהר צמפ' וכן הוא סתימת הלשון במדרש שבה
 לחשבון כמה מלחמות עשה ועל כולם דרש אותו הפסוק
 שויתי עזר על גבור שצער חלקי ה"י גבור במלחמה
 ודרש כל הפסוק הזה לשבחיו של דוד כמו שהחזיר
 לומר שנדבר עמו בדיבור ובחזון וכו' ואם ה"י אותה
 המלחמה בעצירה כ"כ שלא כתורה ושלא כהלכה הא"י
 ה"י אז ה"י עמו ואין זה שצח לדוד, ועכ"פ הו"ל
 להוליא אותה המלחמה מן הכלל ולא לעשות חשבון
 מכל מלחמותיו להגיד כוונן לשבחיו.

יח

והנרפענ"ד בזה עפ"י מה שאמרתי לבאר מ"ש
 הרמצי"ן צפ"ן לך עכ"כ ויהי רעב בארץ שירידת
 ח"א ע"ה למצרים ונקמתו אח"כ צפרעה בנגעים
 גדולים וכל המאורעות שהיו אלנו הכל הוא רמז אליו
 שיהי' כן צבניו לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא
 יהי' צבניו והביא ע"ז. דברי המד"ר רבי פנחס צ"ס
 ר"א אמר הקב"ה לאברהם לא וכבוש את הדרך לפני
 בניך ואתה מולא כל מה שכתוב באברהם כתיב צבניו
 ושצ סיים ידע כי אברהם אבינו העל העל גדול
 שגגה שהביא אשתו הדיקה במכשול וכו' גם יליחתו

יפ

ע"כ ד"ה אלה שהקשו על מה דאמר התם דזויר עבוד נמי נקרא חוטא ותימא דבפ"ק דזויר אמרו דלא הוי חוטא ואומר ר"ת דהא דקאמר דלא הוי חוטא היינו שמלוה גדולה מן העבירה דמלוה לידור כדאמר הרואה כוטה בקלקולה חזיר עלמו מן היין ומכל מקום קצת יש חטא מידי דהוי אמתענה תענית הלום בשבת שקורעין לו גזר דינו ונפרעין ממנו תענית של שבת מאי תקנתו ליתבי תענית לתעניתו שהמלוה גדולה מן העבירה. ותזינן צוה שיוכל להיות צמטשה אחד שיש צו זכות שמקבל עליו שטר וגם חטא שמקבל עליו עונש. גם יכול להיות צלדיק גמור שצא חטא על ידו אף שאינו ראוי לכך אלא שהיא עלילה מהקב"ה בשביל שאותו העונש הבא על חטא זה הוכרח להיות גם בלא"ה מטעמים שראתה חכמתו ית"ש אצל אין המדה לעשות ככה בלא עון, לכן מעליל הקב"ה להביא אותו החטא על ידו כדי שילא לפועל אותו העונש שבלא"ה מוכרח שיהי' כן וכמו שמצוה צמד"ת שהבאתי למעלה מהכ' נורא עלילה על בני אדם. וכבר הביא זה גם הרמב"ם ז"ל (פי"ה"ט סוף צרכות). וככה היו כל החטאים שנאמרו בצבותינו הקדושים וצנציאים שהי' אבה לידם שצביל אחיה עטס שהיה צורך צדק, וכבר כתבו כן הראשונים ז"ל.

ובאדר"נ פי' ל"ח שכשנתפס רשע"ג להריגה והי' יושב ותיבה ואומר אוי לנו שאנו נהרגין כמחללי שבתות וכעובדי כו"ם וכו' ואמר לו ר' ישמעאל בן אלישע שמא כשהיית יושב ודורש כבר הבית והיו כל אוכלסי ישראל יושבין לפניך וזהו דעתך עליך, אמר לו ישמעאל אחי מוכן אדם שיקבל את פגעו וכתב ע"ז האוה"ח הק' דבדולחי א"א לומר שכל חטא כזה יש חיוב הריגה אלא שענין של עשרה הרוגי מלכות בלא"ה הוכרח להיות שיש ע"ז עעמים כמוסים מיום שנצרה העולם כמו שכתבו חכמי האמת, אלא שאין המדה לעשות זאת בלא חטא, לכן הזמין לו הקב"ה חטא זה שיהי' צמה לתלות. וזהו כדברי המ"ת שהבאתי.

ומעתה יתיישב צוה הכתרת כל המאמרים שנמדרש וצוה"ק צענין ירידה הצרכים למאמרים שהי' צוה זכות גדול והכרת שיעשה א"א כן והי' צוה גם חטא

אבל ציבור ענין זה ע"ד שמצינו בחטא מכירת יוסף, שצקראי וצדברי חז"ל הגדילו החטא על מכרם בכסף לדיק ועי' באוה"ח הק' פ' ויחי עה"כ לו ישמנו יוסף שכתב שהרצה התחייבו לבסוף מהגלות והלרות צעד חטא זה כאמרו ז"ל גלות מלרים וגם בגלות האחרון לא ולמד מה הי' לעשרה עמודי עולם עכ"ל. אצל מצוה צמד"ת נחומא פ' וישב עה"כ ויוסף הורד מלרימה זש"ה לכו חזו מפעלות חלקים נורא עלילה על בני אדם, אריצ"ק אף הנוראות שאתה מצוה עליונו בעלילה את מציון, צא וראה כשצרה הקב"ה את העולם מיום הראשון צרה מלאך המות ואדם נצרה בששי ועלילה נתלה צו שהוא הביא המיתה לעולם ואמר אדם לפני הקב"ה רבוש"ע עד שלא צרחת עולמך קודם שני אלפים שנה היתה תורה אלך וכתיב צה זאת התורה אדם כי ימות באוה"ל, אלא צאת לתלות העלילה צו הוי נורא עלילה על בני אדם, וכן הי' צמטה וכו' וציוסף דכתיב ויוסף הורד מלרימה אל תקרי הורד אלא הוריד את אציו והשצטים למלרים וכו' כך הקב"ה הי' מצקס לקיים גזירת ידוע חדע והביא עלילה לכל אלו הדברים וירדו למלרים. וכן הוא צממה מקומות צדברי חז"ל, וכמו שהוא גם צרש"י ז"ל עה"כ וישלחו מעמק חבורן, והלא חבורן צבר אלא מעלה עמוקה של אותו לדיק הקצור בחבורן לקיים מה שנאמר לאצרכם צין הבתרים כי גר יהי' זרעך. ויותר מזה מצוה צמד"ר פי' נשא פי' י"ג הי' י"ח חז"ל חפ"י שאירע לשצטים שצא לידיהם מכירת יוסף וכו' לדיקים גמורים היו ולא צא לידם חטא מעולם אלא הוא וכו' ולפי שמכירת יוסף זכות הי' לו שהיא נרמה לו למלוך זכות הי' לחיו ולכל בית אציו שכלכלם צלחם צשני רעבון, לכך נמכר על ידם שמנגלין זכות ע"י זכאי עכ"ל ועיי"ש.

ונתבאר לנו צוה שני ענינים האחד שמכירת יוסף הי' זכות שלכן נעשה זה ע"י השצטים לדיקים גמורים שצביל שמנגלין זכות ע"י זכאי אף שמצוה צכ"מ שהי' חטא ועונש צדבר מ"מ אפשר שיהי' שניהם זכות וגם חטא אף דלכאורה הם תרתו דסתרי אהדדי אלא שהוא ע"ד שמצוה צתום' צצא קמא דף ל"ח

דינו מכל מקום יש צו גם חטא שעבר על התוכ"ק
 בתעניתו בשבת ולריך תיקון אף שהזכות גדול מן
 העבירה. וכמו כן הוא בכיבוש ארם נהרים וארם
 לובה שלא מלנו בשום מקום לחשוב זה צין החטאים
 אלא במקום שדברו מהלכה זו שיש לו דין כיבוש
 יחיד ונחו העטם שצביל אותו החטא שהי' שלא כחורה.
 ואולי הי' זה עלילה מן השמים כדי שיהי' לו דין
 כיבוש יחיד כמו שנתבאר לעיל שהי' הרבה ענינים
 ככה"ג ואנחנו לא נדע דרכי הנביאים והקדמונים שעשו
 הכל בצנזרה וצרוה"ק ואין אחנו יודע עד מה ואין
 לנו שיעור רק החורה האתח שלא לחז ז"ל כ"ש מהתוכ"ק.
 ועכ"פ מה שהניח דוד אז את היבוסים שלא כבשו
 צוולחי הי' כן מן השמים שראו בצנזרה דלז לא
 אסתייע מילתא לכבשו.

ובאזה"ה הקי' פי' ויחי צפוסק ראובן צכורי אהה
 כתב גם על מה שנשא יעקב שתי אחיות
 שדבר זה דומה למ"ש הרמב"ם כי נביא שאמר לעבור
 על איסור מאיסורי התורה לפי שעה שומעין לו
 כאלו' בהר הכרמל גם יאמן יעקב שעשה מעשה
 על פי נבואתו שיכול לישא צ' אחיות לפי שעה לא
 שיעקר איסור צ' אחיות ועי"ש שהאריך. וכן הי'
 גדוד שהי' לו חזון מהי' ועשה מעשה עפ"י נבואתו
 ותו לק"מ ממה שלא שאל בסנהדרין כי הסנהדרין
 מעשיהם לזרר הכל עפ"י התורה ולהורות כהלכה
 ולא להגיד דברי נבואות ומה שאירע לפעמים שנתגלה
 לנביא להוראת שעה לעבור על דברי תורה זה לא
 שייך לסנהדרין. גם באו"ת י"ל שלא ראה הקב"ה
 שהאו"ת יגיד דבר שלא כהלכה. וכעין מה שהבאתי
 לעיל מהצו"ק שלא ראה הקב"ה להגיד לאברהם שילך
 למצרים מפני הרעב, אף שהי' ראונו ית"ש שילך
 למצרים שלא לו במחשבתו שיעשה כן מעלמו צלי הגדת
 דיבור. וכמו כן י"ל דשצביל כבוד האו"ת או כבוד
 התורה לא ראה הקב"ה שהאו"ת יגיד דבר שלא
 כחורה וסגי צמה שהגיע החזון להרע"ה שכתב יעשה
 ולא ישאל כלל באו"ת.

ומובן צזה לשון המד"ר ויקרא שכתתקתי לעיל
 שדרש מהקרא שטרס שהתחיל לספר משבח
 מלחמותיו של דוד באומרו שויתי עזר על גבור הקדים

שאנה הקב"ה לידו שיהי' צמה לתלות גלות מצרים.
 וע"ד זה הוא גם דברי הרמב"ן כמובן. ומ"ש בלשון
 צמד"ר פי' לך פי' מ' סי' ו' שאמר לו הקב"ה לא"ה
 לא וכבוש הדרך לפני ציך כבר ביאר היפ"ת שם
 שאין הכוונה שאמר לו הקב"ה כן צפי' אלא שהוא
 ע"ד דכתיב ויאמר ד' לדג, כי הי' נתן צלבו לרדת מצרים
 לעשות את המעשים האלו. והרבה מאמרים תמוהים
 שצדברי חז"ל אפשר ליישבם בדרך זה, אלא שאין
 להאריך פה יותר צזה.

ב

ונלפענ"ד צרוו שזכו הענין צדכע"ה שהניח היבוסים
 סמוך לירושלים ולא כבשו אלא כבש תחלה
 ארם נהרים וארם לובה אף שהי' השכינה עמו,
 שהי' כן מן השמים שיעשה ככה, והלא צבורתת
 שעה יוכל הנביא לעבור על דברי תורה מלבד צע"ז
 כמבואר בגמ' סנהדרין דף ל', ומה שלא גילו לנו
 העטם למה הי' צזה ראון שמים הלא הרבה ענינים
 נשאררו כמוסים שלא נתגלה לנו העטם, וצפרע שאין
 י"מ עכשיו כי מאי דרוב הוי. שוב ראיתי צמור
 וקליטע סי' ש"ז שכתב דמה שכבש דוד סורי' ערס
 שכבש כל גופה של א"י ע"י מעשה חזק להם מתוך
 שהתגרו עמו מלחמה צטרס הי' לודו פנאי לכבוש
 כל א"י, ועי"ש. אבל א"ה לומר שהי' באופן שהי'
 סכנה אס לא הי' הולך לכבוש אותם שא"כ האריך
 אמרו שעשה צזה שלא כחורה ולא הסכימו הסנהדרין
 שהי' אין לך דבר שטומד צפני הסכנה, וחמירא
 סכנתא מאיסורא, ועי"כ שהי' אפשרות להנלל מן
 הסכנה ולכבוש קודם כל א"י אלא שהגידה הנבואה
 שצריך לכבוש תיכף את סורי' והי' זה הוראת שעה
 עפ"י נביא כח"ל ולא חטא צזה מאומה אלא עשה
 ראונו של המקום צייב וצ"ש. ומה שאמרו צספרי
 שעשה שלא כחורה דשצביל כפי יש לו דין כיבוש
 יחיד גם זה אמת ויציב דסוף כל סוף הוי שלא
 כחורה כיון שהוא נגד המבואר צתוכ"ק אף שעשה
 צזה ראון שמים והי' לו זכות גדול צדבר אבל הי'
 גם קאת פגם צמה שהוא נגד התורה, וכמו שהבאתי
 מדברי תוס' צייק צתי"ח צשבת דאף שהראו לו מן
 השמים ע"י החלוט להסתנות ומועיל לו לקרוע גזר

שמש ונכתב איש מצית לוי וזה לוי באיחכסויא בלא הודיע את שמש ולהלן צפ' וארץ שם כתב צפ"י ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה. אלא אפשר דבשביל שלקח את דודתו אחות אביו וביא ערו' האמורה בתורה ועמרם זקן ויושב ציטיבה ה"י ולימד תורה לישראל כמ"ש רז"ל וידעו מה שכתוב בתורה"ק שעתידה לאסור זה, וקשה ע"ז כמו על צ' אחיות דיעקב, וז"ל דכמו שכתב באר"ה הק' אלל יעקב אע"ה שהי' צבואה לאורך עשה כמו כן י"ל בעמרם ויוכבד שהי' עפ"י צבואה או צקבלה מהצבות כי מזיווג זה יאל משה ואהרן שאך צבות שניהם יכלו לצבות לזה, אבל לפני המון שאינם יודעים צעחידות וצבואות היו זה גנאי לעשות מה שאסרה התורה"ק. ונפיק מניי' חורבה ודבר זה אין מגלן אלא ללנועים ע"כ הלך לעיר אחרת כמ"ש האצ"ז שהוא מקום שאין מכירין ואינם יודעים מי המה וע"כ העלימה שם התורה"ק את שמש כי זה ה"י סיבת הליכתם שיהי' באיחכסויא, משא"כ אח"כ צפ' וארץ אחר שנתגדלו משה ואהרן וצאו למצרים והתחילו להראות האותות והמופתים וראו הכל כה צבואתם וגדול קדושתם אז האמינו הכל כי מאת ה' היתה זאת ושוב לא יברכו אחר אותו הזיווג הקדוש שאשרי יולדתם ולא יסתפקו שכל מעשיהם צדושה עליונה וצחזון מו', לכן אז נכתב שמש באיחגליא. והגם שחז"ל דרשו צאופן אחר הלשון וילך, שהלך צעגת צהו, מכל מקום אין מקרא יולא מידי פשוטו. ותרזווייכו איחניכו הדרש והפשט. והרמב"ן צפ"י התורה כתב דלפי דרך הפשט קאי הקרא על ליקוחין הראשונים ואז צודאי א"ל לומר כדרשת חז"ל אבל אם מיירי צליקוחין שניים י"ל דתרזווייכו איחניכו.

ובן אפשר לומר צאחה המלחמה שכבש דוד שלא בתורה, אלא שהי' לו חזון מה' ולא ה"י ראוי לעשותו צפרכסויא לפני כל ההמון אלא יחידי סגולה לקח אתו עמו שמציינים כה הצבואות ואת לנועים חכמה וזה ה"י הסיבה שהי' כיבוש יחיד. ודברו חז"ל צלשון נקי' שלא להזכיר הפגם אלא המאורע שהי' כיבוש יחיד דהיא הנותנת ע"י שהי' שלא בתורה לכן ה"י כיבוש יחיד וממילא משמע, וגם רש"י ז"ל שכתב שלא ה"י כל ישראל שם לא צא אלא לפרש לשון הש"ס שקראו אותו כיבוש יחיד, אבל כו"ע

לומר אז דברת צחזון לחסדיך שנדבר עמו צדיבור וצחזון כמו שנאמר ככל הדברים האלה וככל החזיון כי צא מיושב מה שכלל גם אותה המלחמה צשצחיו של דוד יען שזכה לחזון מאת ה'. וידוע שאלו השתי מדרגות שצבואה דיבור וחזון דיבור הוא מה שהצביא שומע צקול וחזון הוא מה שרואה ומשיג צלי שמיעת קול ואח"כ כי לצבוא היום יקרא לפניו הרואה ויש הרבה ענינים שא"ל להביאם לדיבור אלא ע"י רא"י והסגה ע"י ישמה משה פ' חקת ופ' ואתחנן, ואמר על דהע"ה שהי' לו שני מדרגות דיבור וחזון כ"א לפי הלורך. ואפשר שמה שכתבו צאחה מקומות מהמפרשים שהי' מלחמה זו שלא עפ"י הדיבור הכוונה שלא ה"י ע"י הדיבור כמו שלא ה"י ע"י אר"ה אבל חזון מאת ה' ה"י.

כא

ואור"י אפשר צדרך זה ליישב גם שיעת רש"י ז"ל שכתב העעם שהי' כיבוש יחיד צשביל שלא ה"י שם כל ישראל ציחד, ומקשי צחוס' ע"ז ד' כ"א ד"ה כיבוש דהי' ה"י מא"י אין זה כיבוש יחיד ואם הוא מחו"ל אפילו ה"י שם ששים ריבוא מישראל היו כיבוש יחיד. וכן הקשה הר"ן ושאר ראשונים. גם מקשי דכיון דמבואר צספרי העעם צשביל שהי' שלא כדון לכבוש חו"ל קודם א"י למה הניח דברי הספרי וכתב עעם שאינו מוצן. ונראה דלשון הגמ' קשיתי' מה שקראוהו צלשון כיבוש יחיד דכיון שאין נ"מ לדינא אם כבשוהו ששים רבוא מישראל או רק יחידים ואין נ"מ אלא אם ה"י מא"י או מחו"ל כמ"ש צספרי למה העלימו העעם שהוא לדינא וקראוהו צלשון כיבוש יחיד שאינו מוצן הכוונה.

ואפשר לומר עפ"י מה שפירשתי צפ' שמות צפסוק וילך איש מצית לוי ויקח את צת לוי דקשה צלשון וילך לאנה הלך, והראצ"ע פי' צערים רבות היו ישראל יושבים כי רבים היו וכולם יקראו ארץ רעמסס אולי צעיר אחרת היתה זאת. ונראה שצא לתרן צזה צלשון וילך שכוונה שהלך לעיר אחרת, אבל עדיין קשה מה משמיענו צזה ולמה הלך לעיר אחרת. גם קשה למה צכאן העלימה התורה"ק את

כצרי כדברי הספרי שהטעם הוא בשביל שהי' שלא כחורה ואין חולק בדבר אלא אזלי צחר שמא שכך הי' שם אותה המלחמה כיבוש יחיד בשביל טעמו של הספרי אלא שלשון רש"י ז"ל עדיין אינו מדוקדק כ"כ יעו"ש ודוק.

ומיושב היעב מה שלא חזר בשום מקום אחז פגם על דוד מאותה המלחמה אף שהי' צזה כמה עבירות חמורות ואמרו חז"ל כי מעשינת צי' בדוד לא משכחה צי' צר מדאורי' דכתיב רק בדבר אורי' כי המלחמה הי' ע"י חזון מה', ואף שגם צזה שבע אמרו ז"ל בסנהדרין ד' ק"ז ראו' היחה צה שבע לדוד משעת ימי צראשית גם הי' מחורץ עפ"י הלכה כמ"ש בשבת ד' נ"ו, אבל עכ"פ אמרו צזה שאכלה פגה ושצחה במכאוב כמבואר בגמ' סנהדרין והיו זה פגם לפי גדלו של דוד וסביביו נשערה מאוד ולכן כל ימיו הי' מתפלל רק על עון זה שאמר מחול לי על אותה עון כמ"ש בגמ' צכ"ט. וניחה ג"כ מה שיאמר לי נאה לצרך.

כב

ואף שגם צצ' אחיות דיעקב דעת האר"ח הק' שהי' עפ"י נצואה אפשר יש חילוק עפ"י מה שאמרו בגמ' מו"ק ד' ט' בחינוך ציהמ"ק דבית ראשון שאכלו ושחו ציוב"כ והיו דואגים ילאה צה קול כולכם מזומנים לחיי עוב"צ ואמרו שם מנלן דאחיל לבו דחני תחליפה ציום השמיני וגו' שמחים וטובי לב על כל העוצה אשר עשה ד' לדוד עבדו ולישראל עמו וכו'. בשלמא לישראל עמו דאחיל לבו עון יום הכיפורים, אלא לדוד עבדו מאי היא, אמר ר"י א"ר בשעה שצקש שלמה להכניס ארון למקדש דצקו שערים זה אה, אמר שלמה שערים וארבעה רנוות ולא נענה וכו' כיון שאמר וכו' זכרה להסדי דוד עבדך מיד נענה צאותה שעה נכפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקצ"ה על אותה עון.

וכתב צצח"ק צצ"ר פי' ל"ה סי' ד' דהסנהדרין לא הסתפקו צצדנ שכיוונו את כל ההלכה אלא שאר העם היו מסתפקים ולמעשה הולרכו לעשות כדברי הסנהדרין דכתיב לא חסור וגו' ומ"מ היו דואגים עד שנצשרו ע"י הצח קול שהסנהדרין כיוונו כהלכה עכ"ד יעו"ש. וא"כ כיון שהי' כן עפ"י הלכה ועוד מצוה קעבדי לשמוע לסנהדרין שהוא בעשה ולי"ח א"כ לא הי' צזה שום עון אלא אדרבה מצוה, ולא שייך לומר שמחל להם העון, ויותר הו"ל לומר שאין צזה עון וא"ל למחילה. ומבואר בגמ' חזיר ד' כ"ג וקידושין ד' פ"א אישה הפרס וכו' יסלח לה צמה הכאוב מדבר, ופי' רש"י ז"ל מאחר שאישה הפרס סליחה זו נ"ג והולך לאוקמי' ע"י צשלא ידעה שהפר לה בעלה דמעיקרא לאיסורא נחכוונה מש"ה לריכה כפרה וסליחה אלמא שא"א לומר סליחה על מה שאין צו עון כלל.

וצי"ל שהוא ע"ד שהצחתי לעיל מדברי התוספות שלפעמים יש דבר שצריכין לעשות מחמת שהצכות גדול מהעצירה אבל ע"ה אח"כ עדיין צריכין לחקן את העצירה כמו צהעניית חלוס צשצח שצריך למיחצ העניית להעניחו אף שהתענה כהלכה, וכמו כן י"ל צזה שאף שהולרכו לאכול ולשתות אז ציוב"כ מחמת שהי' הצכות גדול מהעצירה אבל עדיין הי' צריכין לחקן אח"כ למיחצ העניית למה שלא התענו ציוב"כ כמו שצריך למיחצ העניית להעניחו צשצח, וע"י הצ"ק נצשרו שמחל להם הקצ"ה אותה העון שנשאר צזה ואינם צריכים עוד לשום חיקון ע"ז.

ובגמ' שם מדמה גם ענינו של דוד אה כמבואר צקרא לדוד ולישראל עמו שהי' אז אות לעובדי גם על מחילת העון לדוד צמה שלא נפתחו השערים אלא ע"י כחו של דוד, ואף שאינו מוזכר בגמ' שם אלא אותו העון דצ"ש הנה אין צפתוחת השערים סימן על חטא דצ"ש דייקא, וז"ל הפי' בגמ' דכיון שלא הועיל שום ענין שצבעולס לפתיחת השערים אלא דוקא כחו של דוד צצבד, לא זולת, זהו סימן שנקי הוא מכל חטא, ויען שפחדו הי' מעון דצח שבע שאכ"כ רק צצדנ אורי' ועל אותה העון צקש מהקצ"ה לעשות עמו אות לעובדי להודיע שנמחל לו העון והצטיח לו הקצ"ה שיטעה כן צימי שלמה ונחתימה אותה

והנה מה שאמרו שמחל להם הקצ"ה על עון יוב"כ צריך להבין לכאורה דכיון שהי' כן עפ"י הלכה לאכול ולשתות אז ציוב"כ והיו שם הסנהדרין והנציאים

ומצואר בזה שגם הרמב"ן ז"ל סובר שהניח דוד מז' אומות והלך לכבוש בחו"ל בלא אר"ת ובלא סנהדרין. ובעיקר הדבר מה שעבר דוד על הרבה חטאים כאלו, כבר כתבתי הנלפטענ"ד. ומה שסתם הרמב"ן ז"ל דבריו שעבר דוד על כל אלו העבירות ולא ציאר שהי' מן השמים אין זה קושיא שכן מלינו גם גבי אברהם אבינו ע"ה שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת לך ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הלדקנית במכשול עון מפני פחדו פן יכרעוהו והי' לו לבעות בה', גם יליאחו מן הארץ שנלטו עלי' בתחלה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלקים ברעב יפדנו מן המות ועל המעשה נגזר על זרעו הגלות בארץ מלרים ציד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא עכ"ל. והרואה בלשון זה יוכל לדמות שבאמת עשה א"ת ע"ה חטאים גדולים ומכשולות וח"ו בסיבתו יאל הרשע, והרמב"ן ז"ל עלמנו הביא המד"ר שאמר הקב"ה לאברהם לא וכבוש הדרך לבניך שמצואר שם במדרש על כל הפרטים שהי' לורך בשביל בניו וכו' אמר לו לעשות כן א"כ לא חטא. וכבר הארכתי לעיל מה שמוכרח לתרץ סתירה דברי הרמב"ן, אבל הרמב"ן ז"ל קיאר ציבור דבריו שכן דרכם של הראשונים ז"ל לקרר צכה"ג בעניינם כאלו, וכן הוא בזה בעניינו של דוד.

אבר דא קושי' היא דכיון שסובר שעבר על חיובו להוריש שבעה אומות ולא שאל צא"ת ולא בסנהדרין האין הוכיח מה שהי' העבירה מה שעבר על מ"ע דוישבחם בה, והלא בעלמנו כתב בסה"מ שאין ללמוד מעשה דהחרם תחרימם על מ"ע דישביה שלכן החליט למנות מ"ע דישביה למנוח אחרת שאינו בכלל החרם תחרימם. ועכ"פ אין רא"י מחויבו של החרם תחרימם על חיוב היסוד כאשר הארכתי לעיל. וא"כ שדעתו שעבר דוד בזה על החרם תחרימם ועוד שאר עבירות, האין יש רא"י מזה על מ"ע דישביה.

ורע"ל נדחקתי לדעת הרמב"ן דלולי סובר שלא הי' אותו היבוסו מז' אומות, גם סובר שאין עוברים על הללוין דלא ישבו בארץ בשאר אומות, אבל אחרי ראיתי דבריו הנ"ל שצ"פ עקב נסחר חירוני שהארכתי לעיל. ואולי חזר בו הרמב"ן ז"ל ובעת

הבצטחה בפתיחת השערים שהראה שהוא נקי מכל, והיו זה אות גם על עון דבה שבע שהי' הבצטחה להודיע שנמחל לו, לכן הזכירו שם אותו העון דאך על אותו העון הי' עליו התלויה משונאויו ואז נהפכו פניהם כשולי קדירה אבל ממילא הי' זה אות על כל עניינו של דוד שהוא נקי מהכל כמו שמדמה זה שם בחד קרא לישראל שהי' צשורה שנמחל להם עון יוה"כ שאינם לריכין עוד לשום חיקון כז"ל.

וע"ב אפשר יש חילוק דביעקב אע"ה בשתי אחיות אף שהי' צנצואה והוכרה לעשות כן מ"מ עדיין הי' מתיירה שמה נשאר בזה קלח עון כמו שהבאתי לעיל מדברי החוס' דאף צמה שזריך לעשות מחמת שהצות מרובה מן העבירה מ"מ הי' פגם מחמת העבירה, משא"כ צדוד שהראה הקב"ה אות לעוברה שהוא נקי מהכל וגם שונאויו הוכרחו להודות ע"ז, ע"כ אמר לי נאה לברך. ולענין הלכה דעת המ"ד דסובר כיבוש יחיד לאו שמי' כיבוש דאף שלא חטא דוד כלום מ"מ כיון דסוף כל סוף הי' עלם מעשה הכיבוש שלא כחורה אין ליתן לו דין א"י דכיון דמה שנחנה התורה"ק דין ח"י לכל מה שנכבוש אף בחו"ל הוא מהקרא דכל מקום אשר תדרוך קפ גרלכס ולמדו מקראי שאין זה אלא אחר שנכבוש כל א"י א"כ הי' זה תנאי מפורש בקרא דמה שאמר ליתן דין א"י למה שנכבוש בחו"ל הוא אף בתנאי זה אם הוא אחר שנכשו כל א"י, וכיון שלא נתקיים בכיבוש ארם לוצה אותו התנאי הכתוב בחורה אין ליתן לו דין א"י. ועכ"פ הי' בזה הרבה טעמים שהי' שלא כחורה כז"ל ואין לריכין לומר שאך בשביל מ"ע דישביה בא"י הי' שלא כחורה, ולק"מ על רש"י והרמב"ם וסויעתם דסברי שאין מ"ע דישביה בא"י.

בב

ואחרי כתבתי זאת הראה לי ת"ח א' שמצואר דבריו הרמב"ן עלמנו בסוף פ' עקב בענין כיבוש יחיד ז"ל והעטם כי דוד כבש אותה בלזון נפשו שלא שאל צא"ת ולא נמלך בסנהדרין כי הי' חייב להוריש כל שבעת הגוים בתחלה וכו' ומפני שלא נעשה הכיבוש ההוא במלכות החורה אמרו מקתם לא שמי' כיבוש.

הזה, אלא שצמד"ר לא נזכר צפי' אלא מואב ואדום ומפרשי המד"ר היפ"ח והכוה"ק ושאר מפרשים כתבו שכלל זה גם המלחמה של ארם שהי' בידם הכריתת צרית של יעקב ולכן כמבואר צפי' נשאר מדרשות שהבחי

ועכ"פ הנה מבואר צפי' בכמה מדרשות שאותה המלחמה של ארם שהוא כיבוש סורי' הייתה ברשות הסנהדרין שחורו כן להלכה ולמדוכו עפ"י התורה הנקראת עדות. ואף שצתחלה שלח את יואב ולא שאל בסנהדרין מ"מ ערס התחלת המלחמה ילאו לקראתו צעננה והושיבו סנהדרין ודנו עפ"י התורה, זה נגד כל דברי הראשונים ז"ל שהחליטו ופי' בדברי הש"ס שאותה המלחמה הייתה שלח כחורה וכלא הסכמת הסנהדרין. וכפי הגרסה לבחורה שפירשו כן צש"ס לפי דעת הספרי וסברי שכל אותן המאמרי הכז"ל בכמה מדרשות שהי' בהוראת הסנהדרין על פי התורה פליגי ע"ז וכוא מן החימה שלא נזכר בשום מקום בדבריכם שיש חיזו פלוגתא בזה. והיפ"ח שם על המד"ר האריך עוצא לפרש אלו המדרשות ולא הזכיר מאומה שהספרי פליג בזה, וכל הראשונים הכריעו כדעת הספרי להלכה דמשום הכי לא שמי' כיבוש. ונתקשה היפ"ח מעיקרא מאי קסבר ששלח את יואב ולא שאל בסנהדרין ומ"ש בחר הכי שהולך לדין סנהדרין ותי' דודו ידע צעלמו הדין שהי' חכם מכל הסנהדרין והי' הדבר פשוט צעינו ולא הולך לשאול, אלא כשתפסו על יואב ולא נתן על לבו להשיב כזאת חשש דוד על הדבר ולא רצה לסמוך על דעתו עד ששאל פי הסנהדרין. וכתב עוד שאין להקשות ממי"ש צפי"ק דברות שצכל המלחמות היו נמלכין בסנהדרין תחלה דהתם היינו עעמא שנטלו רשות מהם כדי שיתפללו עליהם כדפירש"י, לא שהיו מודיעים להם על מי הילכים להלחם. וצנה"ק שם כתב על תי' זה שהוא דחוק מאוד כאשר בלחמת הוא דוחק גדול מכמה עעמים ואין להאריך.

ובעיני הוא חידוש שלא דברו מאומה מה נעשה בשאלת או"ת מעיקרא כששלח את יואב למלחמה. וצנה"ק ממתת אותה הקושי' שלא נמלך בסנהדרין חידוש דרך חדש צפירושא דכיבוש יחיד

שכתב סה"מ לא הי' דעתו כמ"ש בספרו עה"ת צפי' מסעי נכתוב והורשתם את הארץ וישבתם בה ששמה הוא המקור לדעת הרמב"ן ז"ל שהוא מ"ע, וכתב שם דעתו בזה והביא ראיות ופליגי על רש"י ולא הביא שם אותה הראי' מכיבוש יהושע ודוד שהביא צסה"מ, או אולי צשציל דעת הרמב"ן כן מכתב הברא ושאר ראיות שיש לו פי' גם בזה כן לפי דעתו אף שאינו מוכרח כאשר הבחי לעיל דברי הצ"ח שכתב על הרא"ש ושאר פוסקים שלהפוסק שיש לו יסוד קיים מכבר מלרף עוד סניפים אף שאינם כהלכה לרווחא דמילתא. ולע"ג להבין דברי הרמב"ן ז"ל. והי' יאר עינינו להבין כל דברי הראשונים ז"ל. אבל זה ודאי שלדעת רש"י והרמב"ם וסביעיתם שסברי שאין מ"ע צשייבה צא"י לק"מ מזה.

נד

ובעי"ק הדבר שהחליטו כל הראשונים שדוד עשה שלח כחורה וכלי הסכמת הסנהדרין צמלחמת ארם ושה עעס המ"ד צגמ' דלא שמי' כיבוש כדברי הספרי העיר אותי אח"כ ח"א ממה שמבואר צמי"ת פ' דברים סי' ג' וצילקוע תהלים מזמור ס' צפסוק צבלותו את ארם נהרים ואת ארם לובה והוצא גם צרש"י ז"ל פסוק הני"ל וז"ל: מכתם זה דוד שנעשה מלך וקרא עצמו עני חס שהלך צתמימות עם קונו, ללמד ללמדו הדבר, אימתי צבלותו את ארם נהרים מהו כשהלך יואב להלחם עם ארם נהרים ילאו לקראתו אמרו לו את מצני צניו של יעקב ואנו מצ"צ של לכן והרי התגאי שלהם קיים דכתוב עד הגל הזה כששמע יואב כך חזר אלל דוד א"ל מה אתה אומר הרי תגאי צצועת יעקב קיים, מיד הושיבו סנהדרין שושן עדות ללמד למדוכו ואמרו לו צלמת כך הי' התגאי אלא שהם עברו תחלה צלעם הרשע לא כך אמר מן ארם ינחני וגו' וכושן רשעתים לא שעצד צני וכי' הם הרשיעו עלינו שהי' רשעיות כיון שהורו להם הסנהדרין כך חזר עליהם והרגם שנאמר צבלותו את ארם נהרים ואת ארם לובה וישצ יואב וגו', עכ"ל. והאריך שם עוד כעין זה גם צמואב וצאדום שפגע צהם צלוחת המלחמה. גם צמד"ר סוף פ' וילא צפסוק עד הגל הזה האריך עוצת צמאמר

דרי"ל שלא הו"א את הרבים למלחמה בזה מלכודת או בזה צ"ד אלא שכר לו לעצמו אנגריא משלו ללורכו ובכ"ג אין לריך לשאול בסנהדרין כי אינו מו"א למלחמה בע"כ אלא בשלו יכול לעשות כפי חפלו ורלונו ומה"ט נקרא כיבוש יחיד דלא שמי' כיבוש. וש"כ כתב דנראה דעת הש"ס דמה שכבש דוד ארס שהיא סורי' ערס שכבש א"י הי' עפ"י התורה דאף לפי דרשת הספרי שאין לכבוש צה"ל ערס שכבש כל א"י אין זה אלא כיבוש רבים שמו"אין למלחמה בע"כ כחוק המלוכה אבל כיבוש יחיד כה"ג שכבש אז דוד באנגרי' משלו זה לא אסרה תורה אף ערס שכובשין כל א"י, ולכן אמרו בש"ס טעם כיבוש יחיד ולא אמרו שטעה שלא כתורה, וסיים דאף אם לא יחי' כן דעת הספרי מ"מ נכון להתנולל כן על דוד לשיטת הגמ' וכדפרי' עכ"ד.

והנה צוודאי שמכרחיו להתנולל על דוד שטעה הכל עפ"י התורה כאשר הארכתי למעלה, אבל א"א לומר נגד כל הראשונים. ומ"ש דש"ס פליג על הספרי וכתב פי' חדש בלשון כיבוש יחיד, הנה מצוה צחום' בשני מקומות בגיטין ובע"ז, ובמז"ס פ"א מה' תרומות, ובמז"ן בשני מקומות בסה"מ ובפי"ה וכן בר"ן ובריב"א כולם פירשו דעת הש"ס שהוא כדעת הספרי שטעה שלא כתורה ולכן לא שמי' כיבוש, חולת זה אין חילוק בין אם הי' הכיבוש ביחיד או ברבים. גם בלשון רש"י ז"ל ללפענ"ד דוחק להעמיס דברי הנז"ק שאין החילוק אלא אם הוא בע"כ או משלו דא"כ עיקר חסר מן הספר שאין יסוד החילוק בין אם הוא יחיד או רבים אלא בין אם הוא בע"כ או בר"ן, ולא נזכר מה מ"אומה בלשון רש"י ז"ל. אלא אף אם נדחק להעמיס בלשון רש"י ז"ל אבל בכל הראשונים שהבאתי מצוה צפי' הכיפוף ולא נוכל להעלות על הדעת לחלוק על כל הראשונים ז"ל. גם שאר קושיות יש בזה עוד ואין להאריך.

אמנם לפימ"ש לעיל לבאר ענינו של דהע"ה בזה כי נקי הוא מכל חטא ועון אף לפי דעת הספרי מיושנין כל הקושיות ואין שום פלוגתא בין הש"ס והספרי וכל המדרשות וכל הראשונים ז"ל וכל

דבריהם אמת ודק אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דוודאי הי' לדוד חזון מה' שילך למלחמה זו ולא הולך לשאול בסנהדרין ובא"ת כנציה אמת העושה בהוראת שעה ולכן שלא ליואב בלי שאלת פי הסנהדרין, אמנם כאשר ילאו לקראתו בני ארס בעונה זו של הכריתות צריח שבין יעקב ללצן הנה מצוה צחום' צ"ק ד' ל"ח סוף ע"א ד"ה נשא דכשלה דוד יואב אל ארס נהרים וארס לובה ופגע במואבים וטענו אל תצר את מואב והשיב להם שכם פרטו גדר תחלה צימי בלעם שאין זה אלא דיחוי בעלמא וקרא דשופטים הי' לו להציה אלא שמן התורה הי' רוצה להציה מפני חילול השם יע"ש. והרי דכיון שטענו בעונה של תורה לריך להשיב להם מד"ת מפני חי"ש וא"כ לא הי' אפשר להשיב להם שהי' לו חזון מה' על אותה המלחמה דאף בישראל אין מגלין זה אלא ללנושים ומכש"כ לאוב"ע שאין מאמינים בנציהי האמת אלא מה שרואין בעיניהם והולך להשיב ע"ז הלכה מצוררת לכן חזר אלל דוד והשיב סנהדרין ע"ז לברר הלכה ברורה גלוי לכל העמים. אבל על הזמן של המלחמה אם יחי' קודם כיבוש כל א"י או אח"כ על זה לא שאל בסנהדרין כי בזה לא איכפת להו להאומות ואף אין יודעין מדרשת הספרי כמ"ש בגמ' גיטין ד' ס' עה"כ אכתוב להם רוצי תורתו כמו זר נחשבו ופי' שם החום' ד"ה אחמיהו שהעכו"ם נחזו להם תורה שככתב ולא תורה שבצ"פ, ועכ"פ לא טענו מאומה מה, אלא כל טענתם הי' על עיקר המלחמה בשביל הכריתות צריח, ולכן הולך ע"ז מעשה צ"ד של הסנהדרין לברר ההלכה בשביל חי"ש של למה יאמרו הגויס והורו להם בהלכה שאין לחוש לכריתות הצריח אבל מהזמן לא דברו כלום כי דוד וגם הסנהדרין ידעו שהוא עפ"י ה' כי ידעו ענינו של דוד. ולכן בכל אותן המדרשות שמואב שהי' בהוראת הסנהדרין אינו מוזכר שם אלא השאלה של הכריתות צריח ולא הזכירו כלל משאלת הזמן, ובספרי אינו מוזכר כלל השאלה של הכריתות צריח שהי' עפ"י הסנהדרין אלא שאלת הזמן שהקדים זמן מלחמה זו ערס שכבש כל א"י והניח מ' האומות וזה הי' שלא כתורה אלא בהוראת שעה עפ"י נבואה ושפיר פירשו הראשונים דעת הש"ס בזה ולכן לא שמי' כיבוש כאשר הארכתי למעלה בציבור

הענין ואין שום סתירה בכל המקומות שדברתי חז"ל וכלל הראשונים והכל על מקומו יבוא בשל"ל. ועכ"פ גדל קיימין שאין מזה קושי' על שיעת רש"י והרמב"ם וכייעתם.

בה

אחר כותבי כ"ז התבוננתי כי דברי הרמב"ם ז"ל שבי' בסה"מ מלוב קפ"ז שז' האומות תמו ונכרתו זימי דוד ונתפזרו הנשארים ונתערבו באומות עד שלא נשאר להם שורש תמוכים לכאורה דהלא מקרא מלא דבר הכתוב במלכים א' ע' כ' כל העם נגותר מן האמורי החתי והפריזי החוי והיבוסים וגו' זניכס אשר נותרו אחריכס בארץ אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ויעלם שלמה למס עובד עד היום הזה, וא"כ מבואר צפ"י שהי' עוד הרבה מ' האומות גם זימי שלמה כאשר חשב ה' אומות שנותר מהם והיאך אמר שחמו ונכרתו זימי דוד. והרמב"ם בעלמו צפ"י מה' מלכים הביא כך עובדא דשלמה שנחנס למס ובפ"ה מה' מלכים הל' ד' כתב הרמב"ם ז"ל מ"ע להחריס שבעה עממין וכו' וסיים וכבר אבד זכרם וכתב ע"ז הרדב"ן שם לפי שבה סנחריב ובלבל את העולם, וזה אפשר לפרש שם דבריו הרמב"ם שבי' סתם אבד זכרם, אבל בסה"מ שבי' שזימי דוד תמו ונכרתו א"א לפרש שלא נאבד זכרם עד סנחריב שבלבל כל העולם כולו שהי' זה באלף הרביעי מאות שנים אחר דוד שהי' באלף השלישי כנודע, דא"כ לא תמו ונכרתו זימי דוד.

ואו"י אפשר לומר ע"פ מ"ש החוס' צינמות דף ע"ו ע"ב ד"ה מנימין בסוף דבריו דאף שמואז ה"י מעורב צין האומות מ"מ היו קורין להם מואזים כמו זימי חכמים שהיו קורין ליבודה גר עמוני יעיי"ש. ונראה הכוונה דאף שעפ"י דין לא הי' להם דין עמוני כי בלבס סנחריב וכל דפריש מרובא פריש מ"מ היו קוראים אותו החכמים גר עמוני יען שהי' מעורב באותו המקום מהעמונים, וכמו כן היו נקראים המואזים בשמם אף שהיו מעורבים צין שאר האומות. ועד"ז אפשר גם צמ"ש הרמב"ם צנשארים מ' האומות שנתפזרו ונתערבו צין שאר האומות זימי דוד ולא הי' להם עוד דין ז' אומות מ"מ עדיין נקראים בשמם באותן המקומות שהיו מעורבין כמ"ש החוס' על העמונים והמואזים ושלמה המע"ה נתנס כולם למס עובד.

אמנם הרמב"ן צפ"י שופטים צפסוק כי תקרב אל עיר להלחם וגו' אחר שביאר שם דעתו ז"ל דגם צז' אומות אס קבלו עליהם ז' מצות ולהיות למס עובד קוראין להם לשלום ומקיימין אותם ואין החילוק צין ז' אומות לשאר אומות אלא אס לא השלימו ששאר אומות אין הורגין אלא הזכרים ולא הנשים והטף וצז' אומות מחרימין גם הנשים והטף ולא תחיי כל נשמה, וכן דעת הרמב"ם, אלא שדעת רש"י אינו כן וסיים שם הרמב"ן שזה הענין שעשה המלך שלמה שהעלם למס עובד מ' האומות והענין הזה כחורה עשאו כי קבלו עליהם ז' מצות ודבר צרור הוא כי כיון שנחנס שלמה עושי מלאכתו גברה ידו עליהם ויכול הי' להחרימם אלא שהי' מותר לקיימם כאשר כתבנו עכ"ל. ומה נראה שדעתו ז"ל שעוד זימי שלמה הי' להם דין ז' אומות ולא נבללו עדיין צין שאר האומות כי לא מלא היתר אחר צמה שהי' שלמה מותר לקיימם אלא צשביל שקבלו עליהם ז' מצות והעבדות כמו שביאר דעתו צזה, וא"כ לא תמו ונכרתו זימי דוד כמ"ש הרמב"ם והרא"ה ז"ל. ואפשר פליגי גם צזה הרמב"ם והרמב"ן ז"ל. ומ"ש הרמב"ן שדבר צרור הוא שיכול הי' להחרימם אף צצפסוק שם מבואר אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם ז"ל הכוונה דצמנים הקודמים לא היו יכולים להחרימם צמאכ"כ צשופטים ג' שהניח אותם הקצ"ה לנסות

וכן קשה על מ"ש הרא"ה צם' החינוך מלוב חכ"ה צמלוב דהחרס תחרימם שכבר עשינו צהם המחויב ע"י דוד מלכנו שהשחית כולם עד שלא נשאר מהם רק מתי מספר שנתפזרו ועצבו צין האומות עד שלא נודע זכרם עכ"ל, ואס נשאר מהם עד ימי סנחריב ושלמה השימם למס א"כ לא נעשה עדיין זימי דוד המחויב צהם. ואף שלא הי' חייב צדבר כי הי' מאפס היכולת כמו שהעיד הכתוב אשר לא יכלו בני ישראל להחרימם, והעעס לזה מבואר צשופטים ג' שהניח אותם הקצ"ה לנסות צם את ישראל ואונם רחמנא פטרי, אבל עכ"פ לא נעשה אז המחויב צהם וא"א לומר על אותו הזמן שלא נודע זכרם.

בס את ישראל אבל שוב אח"כ ה' ה' בעזרם וגברתם יד ישראל עד שיכולים היו להחרימם, וזפרט צימיו שלמה דמבואר בתרגום שני על המגלה ששנים היו ממלכי ישראל ששלטו מסוף העולם ועד סופו שלמה ואחאב אלמא דעד שלמה לא ה' כ"כ שליטה לישראל כמו צימיו שלמה.

בו

ואו"י אפשר לומר עוד צדעה הרמז"ס והרא"ה שאין צוה פלוגתא עם הרמז"ן דהנה בדברי הרא"ה ז"ל צ"ס' החינוך יש קצת שינוי בדבריו צשני המקומות דצס"ו תכ"ה צמ"ה עשה דהחרם תחרימם כתב כאשר העתקתי לשונו לעיל שדוד השחיתם כולם והגשארים מהם נטבעו בין האומות עד שלא נודע זכרם, אבל צמ"ה תקב"ח צ"ח דלא תחי' כל נשמה כתב ח"ל ואעפ"י שהאמת הוא כי דוד המלך הרג מהם עד אשר כמעט כלה אותם ואבד זכרם עדיין נשארו מהם קצת שטבעו בין האומות וכל מי שימלא מהם חייב לאבדם צכ"מ שהם עכ"ל. ומזה נראה שאין הכוונה צמ"ש צימיו דוד נטבעו בין האומות עד שלא נודע זכרם צלבלו ממש כמו שעשה סנחריב עד שסומכין ע"ז אפילו לקולא להחיר גר עמוני מטעם כל דפריש מרובא פריש שא"ל לידע כלל מאחיה אומה הוא שנמלא דינו כדון תערובת ממש שלא נודע לשום אדם אבל צימיו דוד לא ה' תערובת צאופן זה אלא שהגשארים אז מ' האומות היו מחזירין עלמם בין האומות מחמת יראה ולא נתערבו ציניהם אלא העמיני עלמם ציניהם והי' צמחשך מעשיהם עד שלא נודע זכרם צישראל ולכן קראו עליהם הרמז"ס והרא"ה ז"ל לשון זה שלא נשאר להם שורש, אבל אם עפ"י סיבה נמלא אחיה מהם ונתוודעו לישראל עדיין ה' החיוב עליהם להחרימם כי לא נתערבו ממש כמו צימיו סנחריב. ואף שהוא דוחק קצת צלשון מ"מ ע"כ ז"ל כן צכוונתו, דא"כ האיך אפשר שיהי' על המינאם חיוב עשה ול"ת להחרימם שהרי גם גר עמוני הוא צלאו לאוריינתא דלא יבוא צקבל ה' מ"מ מחמת התערובת של צלבלו סנחריב צעל הלאו וא"כ אלו ה' צימיו דוד צהגשארים מ' האומות תערובת וצלבלו כמו צסנחריב ה' צעל העשה ול"ת מהם וע"כ שהוא כמו שכתבתי.

ובאמת כתב הרא"ה גם צס"ו תכ"ה לצסוף ועובר ע"ז וצא לידו ה' מהם וכו' ולא הרגו צעל עשה זו מלבד שעבר על לאו יעיי"ש, אלא ששם אפשר לומר שצא לפרש פרעמי המאור למוסבר קראי אף שאין נ"מ עתה שהרי כתב מקודם שאין צידינו עתה לרדוף אחריהם ולהורגם אלא שהסביר שאעפ"כ ה' מ"ה הקבועה לדורות כיון שאינו תלוי צזמן אלא שהמ"ה נעדרת ממנו מחמת שאינה נמלאת לנו שנוכל לעשותה כאשר הסביר זה הרמז"ס ז"ל, אבל צס"ו תקב"ח כתב הרא"ה צפ"י שאף אחר שאבד זכרם צימיו דוד יש חיוב על כל המינא אותם לאבדם, ול"ל כמו שכתבתי לעיל. גם צ"ל דמ"ש צמ"ה תכ"ה שטבעו נעדרה המ"ה מאלתו והולך לצקש עטם דהוי מ"ה קבועה לדורות צשציל שאינו תלוי צזמן הוא צשציל צלבלו סנחריב שע"ז נעדרה המ"ה לגמרי וא"ל לקיימה עוד אבל ממה שנעשה צימיו דוד לא נעדרה המ"ה לגמרי כי עדיין ה' מינאיות לקיימה מי שימלא מהמיעוט שנחפזו בין האומות והיו ודאי ע"ז מ"ה קבועה וקיימה, וזהו כדברי הרד"צ שהצאתי שכתב צעטמו של הרמז"ס צשציל צלבלו סנחריב ויש צזה קיבור לשון שלא הזכיר כלל מצלבלו סנחריב, ואולי סמך על מ"ש אח"כ צלאו דגר עמוני וצשאר מקומות וכמ"ש החוס' ציצמות ע"ז ע"צ ד"ה מנימין וצמגלה דף י"ב ע"צ ד"ה זיל שהקשו שם על הא דאמר צמס' צרכות וצמס' ידים דסנחריב צלבל עמון וצירמיו כתוב שהחריבן צצוכדנלר ומשמע שם צצאוחה עשה ה' יושבין צמקומם וא"כ לא צלבלם סנחריב ואם צלבלם חזרו קודם שהחריבם צצוכדנלר ותי' דגבי יהודה גר עמוני אחורבן צצוכדנלר סמך דצצוכדנלר נמי צלבל אלא צשציל סנחריב ה' הראשון צלבל נקרא הכל על שמו אבל עיקר מילתא אצצוכדנלר סמך יעיי"ש. והרי שאף צעמון שעיקר הצלבלו ה' ע"י צצוכדנלר לא כמו שאר העולם שהי' הכל ע"י סנחריב מ"מ לא הזכירו גם צלבלו צני עמון אלא סנחריב יען סנחריב ה' המתחיל, ועד"ז אפשר להבין צז' האומות שהי' צתחלה מעשה דוד וגם העיקר ה' ע"י דוד כי דוד הכריחם כמעט כולם וגם המיעוטא דמיעוטא שנשארו נעטמו בין האומות אף שהצלבלו הגמור צאוחת המיעוטא דמיעוטא ה' אח"כ ע"י סנחריב מ"מ לא הזכירו אלא מעשה דוד שהי'

תחלה והעיקר, אף שהלכך קצת סמך על סגורתי, ואם אפשר עדיין הוא דוחק קצת בלשון הרא"ה מ"מ הענין מוכרח כמו שכתבתי.

כל א"י א"כ ו"ל שגזירת הכתוב היא שאין לכבוש חו"ל בצאתו הזמן שלא כבשו כל א"י ואין מזה ראוי על מלוא ישוב א"י ללא דרשין טעמא דקרא וכבר כתבתי שבדברי הרמב"ן ז"ל צוה לנ"ג ועכ"פ אין צוה פירכה על דעת רש"י והרמב"ם וסו"עטס כאשר הארכתי לעיל.

בז

וב"ש עוד הרמב"ן ואומר אני כי המלצה שחכמים מפליגים בה והיא דירה א"י עד שאמרו כל היוצא ממנה ודר בחו"ל יהא צעניך כעובד ע"ז שנאמר כי גרשני היום מהסתפה בנחלת ה' לאמור לך עבוד ע"ז וכו' הכל הוא ממ"ע שנתעוויתו לשבת בה עכ"ל, הנה חזינן שהרמב"ן ז"ל צוה שיהיה לשוננו, דעד כאן שהביא ראיות שיש מ"ע צניבוש הארץ ובישיבתה הביא הראיות בסתמא וכאשר התחיל להביא ראיות שיש מ"ע ליחידים גם בזמן הגלות התחיל לומר צוה ואומר אני, והוא הוראה שלא מלא צאלה הכרח כראיות הקודמות אלא שהוא ז"ל ה"י אומר כן לפי שיעתו ודעתו ז"ל, ובאמת מה שהביא מקרא דדוד דהוי ההולך מא"י לחו"ל כעובד ע"ז כבר נתבאר במאמר הראשון בצרוכה צ"ה, וצ"ה ו' שדעת רש"י והתרגומים ועוד הרבה ראשונים שהטעם הוא בשביל שהולך מתחת ממשלת התורה תחת ממשלת עובדי ע"ז, וכמו שהביא רש"י ז"ל ע"ז לשון ה"י אזל דוד ביני עממיה פלחי טעותא, וכן מפורש יולא בדברי רש"י והתרגום צ"ה ואחתהן שכתב הקרא על הגלות ועצדתה כס אלהים יג"ה שהטעם הוא בשביל שעובדים לעובדיהם הוי כאלו עבדו להם, וא"כ אין ראוי כלל מדוד שהלך ממלכות קדושה של שאל המלך אל אחיש מלך גת לזמן הזה שהכל הוא תחת ממשלת ע"ז או מינות שגרע מע"ז, כי אין הטעם בשביל מלוא הישוב אלא בשביל הממשלה.

ומעתה לא נפלאה היא ולא רחוקה לפרש גם בדברי הרמב"ם צ"ה"מ ע"ז דאף שבימי דוד נתפזרו הגשורים מו' האומות בין שאר האומות מ"מ לא ה"י בלבול גמור ושוב אח"כ בימי שלמה חזרו למקומם כמ"ש התוס' צני עמון לאחר שבלבלם סגורתי חזרו אח"כ למקומם והיו במקומם בימי נבוכדנאצר וא"כ לק"מ גם לפי דברי הרמב"ם מה שא"כ ששלמה נחנס למס עובד קדח וכהלכה כמו שביאר הרמב"ן ז"ל ואין פלוגתא צנייהס. וי"ל עוד שמי"ש הרמב"ם ז"ל שבימי דוד חמו ונכרתו אין זה לשון מוחלט שנאבדו מן העולם כולם דכתב רש"י ז"ל צ"ה אמור ע"כ ונכרתה הנפש ההוא מלפני אני ה' וז"ל יכול מאד זה לנ"ד זה יכרת ממקומו ויחייב צמקום אחר תלמוד לומר אני ה' ככל מקום אני, וכרי לולא שא"כ אני ה' אף דכתב ונכרתה הנפש ההוא מלפני ה' אפשר לפרשו שאין זה כריחה מן העולם אלא כריחה ממקומו להתיישב צמקום אחר וכמו כן ו"ל הלאה נכרתו בימי דוד בשביל שגם המיעוט דמיעוט הגשורים נכרתו ממקומם צמה שנתפזרו בין האומות אף שגמר הבלבל צהס ה"י אח"כ ע"י סגורתי בדברי הרדב"ז.

ולכאורה חשבתי שאפשר למלוא צוה קצת ישוב בדברי הרמב"ן ז"ל מה שנתקשיתי לעיל צמה שכתב על מה שאמרו ז"ל שדוד עשה שלא כחורה שהוא בשביל מלוא ישוב א"י דכיון שהניח שס מו' האומות עבר על עשה ולי"ת ואין ראוי כלל ולפי ה"ל חשבתי לכאורה דלולי מה שהניח מו' האומות ה"י צדק יותר כמ"ש הרמב"ן על שלמה שה"י מותר לקיימם בשביל שקבלו עליהם ז' מלוא או אפשר לא ה"י היכולת להורישם אז כמו שא"כ ולא יכלו צני ישראל להורישם, אבל ראיתי אח"כ שא"ל לומר כן בדעת הרמב"ן שהרי צסוק פ' עקב כתב צ"ה שה"י חייב להוריש כל שצעת הגוים א"כ עשה אותו לחייב בדבר צמה שלא הורישם וא"ל לומר כ"ל, וחזן לזה כיון שיש לימוד מקרא שאין לכבוש חו"ל טרם שכובשין

והר"י והרא"ש והטור והשו"ע השמיטו לגמרי הך מיימרא דלעולם ידור אדם צ"ה שיהיה בחו"ל הוי כעובד ע"ז ולא הביאו מזה כלל, כי אין דרכם להביא מה שאינו נובג צ"ה. וכעין זה הוא דעת הרמב"ם במאמר קה"ש צ"ה מיימרא זו שכתב ח"ל

וכבר פ"י ע"י הכנציאים שכל הדור בין הכופרים שהוא כמותם שאמר דהע"ה כי גרשוני היום מהסחפה נחלת ה' הנה שקל דירתו בין הגוים כאלו עובד ע"ז עכ"ל. והנה מבואר בדבריו צפ"י מימרא זו שאמר דוד כי גרשוני מהסחפה וגו' לאמר לך עבוד ע"ז שהוא בשביל שהולך לילך בין הפלשתיים הכופרים בהש"ת ושאלו המלך וכל עם ישראל היו דזקים באמונה ובתורה"ק והדר בין הכופרים כמותם, וא"כ אין הטעם בשביל ההפרש שבין א"י לחו"ל ומה שלמדו חכז"ל מזה על כל היוצא מא"י לחו"ל שהוא כעובד ע"ז הוא מטעם הנ"ל לא בשביל א"י לחו"ל.

ועד"ז הוא גם לשון הש"ס בע"ז ד' ח' ע"ה תניא ר"י אומר ישראל שצח"ל עובדי ע"ז צעורה הן, כיצד עכו"ם שעשה משחה לבנו וזימן כל היהודים שצערו אעפ"י שאובלין משלהן ושחיתן משלהן וכו' מעלה עליהם הכתוב כאלו חבלו מצדתי מתים שנאמר וקרא לך ואכלת מצדתי ואימא עד דאכיל וכו' וקרא לך משעת קריאה, עכ"ל. ומבואר דזה הטעם שישראל שצח"ל עובדי ע"ז צעורה בשביל שנקראים לסעודה עכו"ם והוא מקרא דוקרא לך, ובודאי שגם צא"י אם הם נקראים לסעודה עכו"ם הדין כן מקרא דוקרא לך, ואעפ"י כסתמו הדברים לומר כן דוקא צח"ל, כי סתם א"י מיירי כשישראל שרוין על אדמתם ואינם מניחים שם ע"ז וא"ל לצוא שם לידי זה להיות נקראים לסעודה עכו"ם כ"א צח"ל, וא"כ אין מימרא זו אלא על זמן הבית דלאחר החורבן גם צא"י יש ממשלת עכו"ם ואין י"מ לפי טעם זה בין א"י לחו"ל. וכמו כן י"ל גם בצאר המימרות שאמרו דדירת חו"ל שהיא כע"ז שהוא כמו מימרא זו דישראל שצח"ל עובדי ע"ז צעורה שמפורש שם הטעם שלא שייך אלא צה"ב, לא אחר החורבן, ואף שגם שם ראיתי מפ' דלכן אמרו ישראל שצח"ל עובדי ע"ז צעורה בשביל שחז"ל היא תחת השרים, אבל כיון שמבואר בגמ' צפ"י אך טעם זה בשביל שנקראים לסעודה עכו"ם ולא אמרו טעם אחר כלל צודאי שיסודם הוא טעם זה. ואף שאפשר לרמז בדברי חכז"ל עוד הרבה ענינים שלא נחבארו צפ"י אבל מה שכתבו צפ"י הוא היסוד לצנות עליו ומיני' גמריין.

ולשון הרמב"ם ז"ל צפה"מ פ"ק דע"ז על המשנה עיר שיש בה עכו"ם צד' י"א ע"ז ח"ל שאסור ליכנס לעיר שיש בה עכו"ם כש"כ לדור בה וכש"כ לסחור בה וחגויות מעוערות חגויות העיר שמיפין אותם באיזה מין ממניי הגוי שיעשה הוא הכל לע"ז ולפיכך כל מה שיש בה אסור בהנאה, ולפיכך יודע לך שכל עיר של אומה שיהי' להם בה בית חופלה שהוא בית עכו"ם בלא ספק אותה העיר אסור לעבור בה צבונה וכש"כ לדור בה, אבל אגתנו תחת ידיהם צעונותינו ושוכנים בארצם אנוסים ונתקיים צנו מה שנאמר ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם עץ ואבן עכ"ל. והרי שדעתו ז"ל שצוה נתקיים ועבדתם שם אלהים אחרים צמה שדרים צעיירות שיש בהם ע"ז שזה אסור מלד הדין אלא ממתת האונם ואין הטעם בשביל שהוא חו"ל וע"כ צימי שאלו שצודאי לא ה"י אז שום סרך ע"ז צא"י שפיר אמר דוד כי גרשוני וגו' לאמר לך עבוד ע"ז, וזה כדעת רש"י והתרגומים. אלא שצביצורו ספר היד דרכו להביא אף מה שאינו נובה צזמן הזה, וכמו שצביא הרמב"ם כמה הלכות צעניני א"י צסחמא וציארו הפוסקים שאין כוונתו אלא צזמן שישראל שרויין על אדמתם, ויתבאר זה להלן.

כח

א"ל שהרמב"ן ז"ל לשיעתו שכתב צפ"י אחרי הטעם דהדר צח"ל היו כאלו עובדי ע"ז בשביל השרים שא"י אינו תחת שום שר אלא תחת הקצ"ה בעלמו, וחז"ל הוא תחת השרים, ולפי טעם זה יוכל להיות שאינו חלוי בהממשלה ושייך מימרא זו גם אחר החורבן, אלא שלא הצנתי דכיון שהתרגומים שהמה מיוצ"ע והתרגום אונקלס הוא מפי ר"א ור"י כתבו הטעם בשביל הממשלה, הא"ך כתב הרמב"ן ז"ל טעם אחר, וכי מצי פליג על התנאים. אלא שאפשר לומר שכתב זה לטעם נוסף ולא פליג על התרגומים אלא שתרווייבו איתגבו, וכן נראה מלשון הרמב"ן ז"ל צפ"י וחתקן על הכתוב ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם וגו' שהביא הרמב"ן ז"ל לשון רש"י שהוא בשביל שעובדים לעובדיהם וכתב

ע"ז וכבר פירשתי סודו כי היושב בחו"ל לארץ וכו' ומעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי בסדר אחרי מות, עכ"ל. ומבואר בזה דלא פליג על רש"י ז"ל שכתב ביאורו ע"פ התרגום אלא שהוא ז"ל מפרש עפ"י סודן של דברים כמו שבכל החורה כולה יש טעמים נגלים וטעמים נסתרים עפ"י סוד ואלו ואלו דברי אלקים חיים. ובאמת שלפי פשט הכי שאמר מעשה ידי אדם עץ ואבן א"ל לומר זה כלל על השמים שבוודאי אינם מעשה ידי אדם ואין להם פי אלא לפי דעת התרגום ורש"י ז"ל שעובדים לעובדי מעשה ידי אדם עץ ואבן, אלא שהרמב"ן ז"ל רמז לתקן זה באומרו מעשה ידי אדם מלמעלה למטה כמו שהזכרתי בס' אחרי זה סוד נפלא. וכבר הזהיר אותנו הרמב"ן ז"ל בסוף פתיחת ספרו על החורה וז"ל שלא לחשוב מחשבות בדבר מכל הרמזים שהוא כתב בסתרי החורה ומודיע נאמנה שלא יושגו דבר ולא יודעו כלל צשים שכל ובינה זולת מפי מקובל חכם לאוזן מקובל מציון, והאריך עוד בזה ואמר כי הסבירה צהן אולת רבת המזקין ואל יתרכו אל ה' לראות כי ה' אש אוכלת הוא קל קגאות אבל יחזו בפירושו חידושים בפשטים ובמדרשים יקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים בגדול ממך אל תדרוש, בחזק ממך אל תחקור, במופלא ממך כל חדע, במכוסה ממך כל תשאל, צמה שהורשית החצונן שאין לך עסק בנסתרות, עכ"ל ועיי"ש שהאריך. וא"כ א"ל להתבונן צמה שכתב עפ"י סוד, אבל מה שנוגע להלכה ע"כ ניתן להתבונן, וא"כ אריך להבין האריך אפשר ללמוד מקרא הנאמר בדוד על זמן הזה כיון ששם ה' גם העטם שהלך מהשתעבדות למלכות קדושה למלכות עובדי ע"ז מה שלא שייך זה עכשיו. ואף אם ה' להרמב"ן ז"ל עוד טעם אחר בזה אבל משם אין ראיה.

וְאִוְרֵי דַעַת הַרְמַבְּדִין ז"ל דכיון שצברייחא שצ"ש סוף כתובות למד זה בתחלה ממה שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים ושם אינו מוזכר שום זמן אלא תלה הדבר בא"י משם נשמע שאין ג"מ ציון זמן מן הזמנים אלא בכל עת אם דר בחו"ל ה' כעובד ע"ז שעוזב את המקום שהוא תחת הקצ"ה בכבודו ובעלמו והולך תחת השמים, ומה שאמרה הצרייחא אח"כ וכן בדוד הוא אומר כי

גרשוני וגו' לא צא לומר שגם משם יש ללמוד כל הענין כולו כמו מפסוק הראשון שהביא אלא צא לדמותו שעכ"פ בזה הם שווים שדירת חו"ל כעובד ע"ז ומהפסוק הראשון למדן שהטעם הוא שצביל השמים. ובתו"כ ס' צהר פ' ה' כתב תחלה עה"כ לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים מכאן אמרו היושב בא"י מקבל עליו עול מלכות שמים ואח"כ כתב כל היוצא לחו"ל כאלו עובד ע"ז וכן בדוד הוא אומר וכו', וכתב שם הקרבן אהרן דמקרא קמא דכתבי לתת לכם וגו' אין ראיה אלא שהיושב שם מקבל עליו עול מלכות שמים אבל אין ראיה שהיוצא משם הוי כעובד ע"ז להכי אינעריך קרא דכתבי גבי דוד דשם מבואר לאמר לך עבוד אלקים אחרים. אמנם צברייחא שצגמרה כתובות אינו מוזכר כלל לשון זה ששם מקבל עליו עול מלכות שמים, אלא זה שהיוצא משם הוי כעובד ע"ז, וכן בתוספתא צפ"ה דמס' ע"ז אינו מוזכר כלל הלשון של קבלת עומ"ש, וז"ל דסברי דהקרא דכתבי גבי דוד הוי גילוי מילתא גם על הקרא דלתת לכם וגו' שהכוונה היא דהוי כעובד ע"ז ולכן נקטי החמור יותר, והקרא דלתת לכם הוי גילוי מילתא שאינו תלוי בזמן והני תרי קראי נריכים זה לזה מה שחסר זה גילה זה. והרמב"ן בסה"מ לא הביא אלא כך לימוד שכתב גבי דוד דכמה פעמים דרך הפוסקים לקרר בהבאת הכתובים והביא רק מה שנאמר גבי דוד כיון דשם מבואר צפ"ה דהוי כעובד ע"ז ואף דמשם אין ראיה על זמן הזה והולך גם לקרא קמא דכתבי לתת לכם וגו' מ"מ הרבה פעמים מלינו כן בפוסקים שמיצוין רק עיקר הענין ולא הביאו כל הכתובים הנלרכים שסומכין בזה על לשון הש"ס, וכעין זה מלינו הרבה פעמים בדברי הרמב"ם ז"ל כוודע. כן י"ל לדעת הרמב"ן. אבל רש"י והתרגומים שלא הזכירו כלל אלא כך עעמא יען שמשעבדים לעובדי ע"ז נראה דלא סבירה להו טעם הרמב"ן. ואפשר לפרש גם הקרא דלתת לכם לפי טעם הנ"ל אף דכתב סה"מ מ"מ נתינת הארץ לישראל הוי צעת שנמסר בידם והמה המושלים שצריכין אז לצער כל הע"ז מן הארץ וע"כ אמר לתת לכם את ארץ כנען שצעת שניתן לכם א"י אזי להיות לכם לאלקים שאז היוצא משם הוי כעובד ע"ז וטעמא חדא הוא שצביל רשות הממשלה ואין זה כלל שצביל מלות ישוב א"י. ועכ"פ לק"מ

מזה על שיטת רש"י והרמב"ם וסייעתם דשפיר
מנזי סברי כנ"ל.

כט

וְשׁוֹן הזוה"ק צריש פ' צבר ד' ק"ט ע"ב אחר
שדיבר שם מסוד הקרבנות כתב ז"ל וצחולה
לארץ דשכינתא מרחקא מן בעלה אחמר כל הדר צחוי"ל
דומה כמי שאין לו אלוקי בגין דלית תמן קרבנין
צחולה לארץ וכו' אע"ג דתקינו אבהן ללותין צאתר
דקרבנין האי חיבו לקרבא נפשין וכו' אבל מסערה
דכרסין וכו' לית תמן קרבנא עכ"ל יעו"ש: נמצא
לפ"ז מנזאר צוה"ק שהטעם הוא מה שהדר צחוי"ל
דומה כמי שאין לו אלוקי הוא צשציל דלית תמן
קרבנא א"כ אין זה אלא בזמן הבית שבא"י יש
קרבנות אבל לאחר החורבן גם בא"י אין קרבנות כמו
צחוי"ל ואין נ"מ לענין זה בין א"י לחו"ל ומה שאמרו
בגמרא דהוי כעובד ע"ז זה פירושה למה שאמר
צחולה שדומה לו כמי שאין לו אלוקי כמו שמנזאר
שם בגמרא שא"א לומר שאין לו אלוקי ממש אלא
כפי' הוא דהוי כעובד ע"ז והוא ענין אחד כמו
שמוכן בזה דברי הש"ס. ולפי דעת הזוה"ק שהטעם
הוא צשציל הקרבנות ארץ זה ענין כלל למאות
ישב א"י ושפיר מוזן הגירסא שצ"ש ז"ל בכמה
ספרי תנ"ך כל היואל מא"י לחו"ל בזמן הבית.

וְאֵת שבזוה"ק פ' יתרו דף ע"ט ע"ב שם כתב
סתם דלכן כל הדר צחוי"ל דומה כמי שאין
לו אלוקי ממש דזרעא קדישא לארעא קדישא סלקא
ושכינתא צאתרה יתבא ולא הזכיר כלל מענין קרבנות
אין זה סתירה למ"ש צפ' צבר שהוא צשציל קרבנות
שהרי הטעם שאין מקריבין קרבנות אלא בא"י הוא
ג"כ צשציל טעם זה צשציל ששמה שכינתא צאתרה
יתבא והוא מנזאר גם שמה צמקומו פ' צבר שכתב
עילת העלות לא שריא תמן וכאלו לא הוי קב"ה חד
צתר דלאו חיבו עם שכינת' וצחולה לארץ דשכינתא
מרחקא מן בעלה אחמר כל הדר צחוי"ל דומה כמי
שארין לו אלוקי בגין דלית תמן קרבנין צחוי"ל ולזמנא
דקב"ה מתקרב עם שכינת' אחקיים צי' האי קרא
ציום הכוא יחי' ה' אחד ושמו אחד ועילת העלות

שריא עני' וכו' ולכן מתאונן אח"כ באמרו ובגין
דא כד שכינתא חיבי לצר מהיכלא דצי מקדשא
ולצר מכרסין דילה כציוול כאלו לא הוה חד עמי'
וכו' יעו"ש. וכל אשר עינים לו יראה שם שהוא
הטעם צשציל דשכינתא צאתרה יתבא צבי מקדשא
לכן אך תמן אית קרבנות ולא צמקום אחר. גם נראה
שמה שלאחר החורבן דשכינתא חיבי לצר מהיכלא
דצי מקדשא אין להקריב קרבנות אף בא"י. וצ"ס'
בגין ליון סו' א' האריך לצאר מהכתובים ומהש"ס
שאחר החורבן א"א להקריב קרבנות, ומה שאמרו
מקריבין אעפ"י שאין בית הכוונה צעת שהגיע הזמן
שאר הקב"ה לצנות את הבית אלא שלא נגמר עדיין
אז מותר להקריב צלא צית כמו שהקריבו הרבה שנים
צימי עזרא. וכתב עוד תירולים אחרים על כך מימרא
דמקריבין אעפ"י שאין צית. ולדינא מחליט שמה
שאחר החורבן א"א להקריב קרבנות עד שיעלה רשון
מהש"ס ויבוא משיח לדקינו ויתקבלו נדחי ישראל אל
בר הקודש. והוא ז"ל מנזאר זה צעטמו ונימוקו ע"ד
הנגלה וכיוון צה אל החמת שכן נראה צעליל דעת
הזוה"ק פ' צבר.

גם כתב שם צוה"ק שלכן אנו מתפללים שתעלינו
צשמהא לארצינו ותטעינו בצבולינו ושם נעשה
לפניך קרבנות חובותינו, והדברים מנזארים שם צכמה
לשונות שהחזרת השכינה הקדושה עם ישראל והקרבנות
קרבנות הא צבא תליא וא"כ אין זה סתירה כלל
למ"ש צפ' יתרו אך הטעם צשציל שהשכינה שורה
שמה עם ישראל כי זהו גם הטעם של הקרבנות
וחדא מילתא היא אלא שקולר צלשונו ולא ציאר שם
ענין הקרבנות, והרבה פעמים מלינו כן גם צדברי
הש"ס, וכמ"ש התוס' צמס' כריתות דף י"ד ד"ה
אלא על הא דהקשה שם על רפרס ודחאו צציומא
הצוא הא דרפרס ולא דחאו דרגילות הוא דדברי
תורה ענינים צמקום אחד ועשירים צמקום אחר,
ומקורו מירושלמי פ"ג דר"ה הל' ה' דרש כן מקרא
דהיתא כאליות סותר מנרחק צצוא לחמה. והנה שם
הוא ממש צהיפך צציומא שהצוא מימרא דרפרס צלי
שום ערעור היו זה הילכתא ושבו אח"כ צס' קדשים
צבריתות דחאו מהמת קוש'י' וכותב עליו צדוחא היא
א"כ היו ממש צהיפך ואעפ"כ כתבו התוס' שאין

היו צגלות תחת ממשלת ע"ז והשרים שלהם, הכי היו כולם ח"ו עובדי ע"ז, אלא שז"ל שהוא צחי עמוקה באחה מדה יודעה שנקרה כן, וכמה ענינים מלינו כה"ג צש"ם אף צמה שאין צהם מלוה או איסורא לאורייתא, והלא גם צכך איסורא ללאכול ולשתות צסעודת עכו"ם שלמדו צש"ם מקרא מיוחד דוקרא לך שגם משעת קריאה היו עוצד ע"ז, מ"מ כתצ הנקב"כ ציו"ד סי' קצ"ב סעיף א' דלא היו אלא איסור דרצנן וקרא אסמכתא צעלמא, ומשום איצה שרי, וע"כ שאין ראי' ממה שאמרו חז"ל צזה לשון ע"ז שהוא איסור לאורייתא דאין הכוונה לדמות לשמץ ע"ז גמורה ח"ו אלא כז"ל. ואף להעו"ז שם שהחמיר צסעודת עכו"ם ונראה מדבריו שסוצר דהוי לאורייתא מ"מ כתצ העטם צשציל הרחקת צנחויכס וצשציל שלמדוהו מקרא מיוחד דוקרא לך ואכלת מזבחו ומנ"ל לומר צדירה צלצד צחז"ל שיש צזה איסור לאורייתא, ולדעת הנקב"כ שאף צסעודה עם העכו"ם אין צו איסור לאורייתא ומותר משום איצה, מכל שכן צדדירה צלצד צחז"ל לאין אסור מדאורייתא אף שכתצו הלשון כאלו עוצד ע"ז לא גרע מסעודתם, ואין מזה שום הכרה לשיטת הרמב"ן שיש מ"ע לאורייתא צשיצת א"י. אלא שהרמב"ן ז"ל לשיטתו שסוצר צלאו הכי שיש צזה מ"ע לאורייתא מהוכחות שהציו צתחלה מיסבצר ל' לתלות גם זה צאותה המלוה כמו צשצ"י על החורה תלה הך דמעלין צזה. ולכן התחיל צזה לומר צלשון אומר איני שלא יאמר זה צדרך קושי' על הרמב"ם אלא הוא ה' אומר כן לפי שיטתו, ומחזק צזה את דבריו. ועכ"פ אין מזה שום קושיא על שיטת הרמב"ם וסייעתם.

לא

זה סתירה דכן היא הרגילות שסומכין על מה שנכתב אח"כ ביתר ביאור ומכש"כ צככ"ג שגם לפימ"ש צפ' צהר לא נדחה העטם שכתצ צפ' יתרו אלא אדרצה לריכין לדברי עטם צשצ"י יתרו גם לאלה הדברים שכתצ צפ' צהר צענין הקרצנות ואין שם צפ' יתרו אלא קינור דברים צעלמא צודאי דלמרינן דברי תורה עניינם צמקומן ועשירים צמקום אחר. ועי' צתשובת חכ"ל סי' קנ"ג שכתצ שהמשניות והצבריות סומכות זע"ז פעמיים שזו מארכת וזו מקלצת ופעמים איפכא והציו כן מגמ' פסחים דף מ"ח שכתצו אלא שחק ל' צברייתא ומכדר ל' צמתני' ה"ג אימר שתיק ל' צמתני' ומכדר ל' צמכילתא אחריתא וזה אף צמשניות וצרייתות וש"ם שנעשו ללימוד הנגלה, ומכש"כ צזוכ"ק שכתצ צכונה צלשון שהענין צחוכו עמיר ונעלם כמ"ש הרח"ו ז"ל ולריך להיות מצין דבר מתוך דבר. גם כצ ככתצ הראשונים ז"ל שכל מה שאפשר לתרץ דברי חז"ל שלא יחי' סתירה צדצריהם רריך למשכוני אנפשין אף אם נלטרך עי"ז לייצצם צדוחק אין לעשות סתירה צדצריהם ז"ל, וא"כ כיון צשצ"י צהר מפורש ואלא שתלוי צקרצנות אם נפרש צפ' יתרו כונה אחרת הוי סתירה וצודאי שאין להשוז כן אלא להשוות הדברים הקדושים, וצפרט שהדברים מיוצבים היטב לפי הנ"ל צלי שום דוחק לפענ"ד. גם צזוכ"ק פ' פנחס ד' רכ"ה ע"א כתצ חז"ל דלית קרצנין צחוחה לארץ וצג"ד אוקמו' רצנן הדר צחז"ל דומה כמי שאין לו אלקן, וא"כ מצואר צזוכ"ק צשני מקומות שתלוי צקרצנות, ואף אם צמקום א' יש ספק כצר אמרו חז"ל צככ"ג סמי חדא מקמי תרתוי, אצל האמת הוא שאין צזה סתירה וספק צזוכ"ק כאשר נצבאר לעיל. וא"כ נראה גם דעת הצוכ"ק שמימרא זו אינה ענין כלל למלות ישוב ארץ ישראל ולא שייך צזמן הצי דליכא קרצנות צעו"ה.

ב

ובשלה"ק צשער האותיות אות ק' צקדושה המקום
 מציו ראי' דצרייתא זו דכל הדר צחז"ל כאלו עוצד ע"ז מיירי אף צחורצנה מדחכיר צרישא לעולם ידור אדם צא"י אפילו צעיר שרובה גויים וזה וודאי לא ה' צשיצתה צזכ"ב. ולא זכיתי להצין דברי קדשו צזה. והנה ראשית אכתוצ לפענ"ד ראי' צרורה מן המשנה שהי' צא"י גם צזכ"ב עיירות של גויים, צצמשה פ"ח דמקואות א"י טהורה ומקואותי טהורות

ואפ"ל לדעת הרמב"ן ז"ל שהעטם הוא צשציל השרי מעלה ששייך זה גם צזמן הזה מ"מ אין הכרה שיש צזה מ"ע לאורייתא דוודאי אין זה עוצד ע"ז כמשמעו שהרי כמה דורות הקדמונים קדושי עליונים אף התנאים ואמוראים גם הרבה צביאים

ופסקה הרמזים צפוי דמקורות הלי' ה' וכתב שם הכ"מ וכן הוא בצ"י סוף סי' ר"א שאין זה אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל האידנה דין א"י שזה לארץ העכו"ם צרה, וכן משמע בחוספתא עכ"ל. וז"ל לפי"ז דאף שבמשנה איתא סתם א"י מ"מ לא מיירי אהיה המשנה אלא בא"י בשיבתה ולא אחר החורבן, וכן ז"ל בדברי הרמזים ז"ל. ומנינו כן כ"פ. והנה צרישא דמתני' שאמר א"י עהורה מצואר שם צר"ש דקאי על עיירות של גוים שבחוכה שעבורין דלא גזרו עומאה אלא על ארץ העמים שבחז"ל ולא שבא"י. וכן כתבו הרע"ב והחזו"ט ושאר מפרשים, והוא מוכרח דבעיירות של ישראל בא"י למה הולך לומר שהיא עהורה. והשתא אם נימא דקודם החורבן לא הו' בא"י עיירות של גוים ע"כ נלעך לומר דאותה המשנה דקאי על עיירות של גוים מיירי אחר החורבן וא"כ הא"ך סיים ע"ז ומקוואתי' עהורין הלא אחר החורבן אין מקוואות א"י עהורין יותר מחז"ל כמ"ש הב"י, וע"כ דאותה המשנה דעלה קאי ומקוואתי' עהורין מיירי קודם החורבן. וכיון דא"י לפרש המשנה אלא בעיירות של גוים כמ"ש הר"ש וכל המפורשים היא ראי' מכתת שהי' בא"י עיירות של גוים אף קודם החורבן.

וכבר כתבו המפורשים לתרץ המשנה דא"י עהורה שלא יחי' סתירה ממש' אלהות פי"ח משנה ז' דמדורות העכו"ם עמאים אף בא"י דהא דלא גזרו בעיירות העכו"ם בא"י הוא רק בגושה ואוירה דבמדורות שלהם חיישינן שמא קבר שם אחיה מת אבל בחזן כיון שהי' אז יד ישראל תקיפה אין מניחים לקבור שם, וע"כ דאף צעת שהי' יד ישראל תקיפה בא"י היו שם גם עיירות של גוים. וצרמזים פי"א מה' עומאת המת הלי' ה' שחרומה וקדשים שנעמאו מחמת מדור העכו"ם תולין לא אוכלין ולא שורפין, ומצואר שם צה' י"א שאין מדור העכו"ם בחז"ל, והוא מהחוספתא שלא גזרו על מדור העכו"ם שבחז"ל וא"כ מ"ש דין תרומה וקדשים שנעמאו מחמת מדור העכו"ם מיירי בא"י ומדכתב. צרה גם קדשים שלא אוכלין ולא שורפין ע"כ שהוא בזמן הבית דאחר החורבן אין לנו כלל אכילת קדשים, וא"כ מצואר שהי' מדורות העכו"ם בא"י בזמן הבית.

והנה אף צבואה ראשונה שהיו ששים רבוא מישראל אמרה החזו"ק לא אגרשנו מפניך צבנה אחת פן תהי' הארץ שממה ומכש"כ צבית שני שבחלה לא צאו אלא מ' אלף, ואף שאח"כ נחרבו ישראל מ"מ אפשר לא אסתייע מילתא לגרשם כולם שלא ישארו עיירות מיושבין מגוים, וצפרע שבצית שני הו' קצת שליטה האומות עליהם צאחה ענינים. ובגמ' ע"ז ד' ה' ע"ב דגם צעת שנלחו ישראל את היונים הו' בשותפות עם הרומיים והכי אתני צבדיהו או מין מלכי מיניוכו אפרכי או מיניוכו מלכי מין אפרכי ורק כ"ו שנים קאי להו צהימנותא צבדי ישראל מכאן ואילך אשחטצדי צבו, וע"כ לא הו' נקרא הגאולה שבצית שני גאולה שלימה אלא פקודה צעלמא כי הו' בכל הזמן יד נכרי צאמלע, ואף במקומות שהי' יד ישראל תקיפה צבנהגה שבפנים מ"מ היו ענינים פרטים שהי' ממשלה להאומות ויוכל להיות שהי' עיירות שאף שמשלו שם ישראל צבנהגה שבפנים מ"מ פרע זה לגרשם משם לגמרי לא היו יכולים, ואעפ"כ יוכל להיות שהכולך אז מא"י לחז"ל שהי' לגמרי תחת ממשלת העכו"ם הו' כעובד ע"ז כי אינו דומה לא"י שהי' רוצה דרוצא של הנהגת כל אדם תחת ממשלת ישראל ממשלת החורה לחז"ל שהוא לגמרי תחת ממשלת האומות ונעשה כאז"א עבד לעובדי ע"ז. גם קודם החורבן נלחו עליהם הרומיים מצואר בגמ' גיעין דף נ"ו דאמרו רבנן להצרויני ניפוק ונעבד שלמא צבדיהו לא שבקינהו אמרי להו ניפוק ונעבד קרצא צבדיהו אמרו להו רבנן לא מיסתייע מילתא, וכבר כתבו שאלו היו עושים אז כדעת החכמים למעבד שלמא צבדיהו והי' להם קצת הכנעה ליתן להם צאחה פרטים ממשלה יותר לא הו' נחרצ הבית והיו נשארים ישראל במקומן ועדיין הו' צרוצ בהנהגה ממשלת ישראל שהי' ממשלת החורה כמצואר צמדרשים וצשאר ספרים כנודע, אבל הו' ענינים פרטים שהי' להרומיים ממשלה בא"י הרבה שנים קודם החורבן כמצואר בגמ' שבת דף ע"ו ע"א ק"פ שזה עוד שלא חרצ הבית פשעה מלכות הרשעה על ישראל, וכמו שהצאחי למעלה גם מגמ' ע"ז, ואין שום הוכחה שלא הו' בא"י בזמן בית שני אחיה עיירות של גוים כי לא יכלו לעשות הכל בכל הפרטים כרזונם ולא בכל דבר אסתייע מילתא.

איסתייב מילתא. וכבר הבאתי מה שמבואר בקרא שופטים ג' שהינה הקצ"ה הרבה מן האומות לנסות בהם את ישראל, ואפשר שמעטם זה הינה הקצ"ה הרבה עיירות של עכו"ם ולא איסתייב מילתא לכובשם או עממים אחרים שלא נתגלו לנו מדרכיו ית"ש.

לב

ועכ"פ אין שום קשיא אם הי' בזמן הבית עיירות שדרו בהם גוים ולא איסתייב מילתא לנרשם כולם לגמרי מן הארץ, כמו שיותר מזה מצינו בכה"ג שהבאתי למעלה. ועוד שהרי מקרא מפורש כי תקרב אל עיר להלחם עלי' וקראת אלי' לשלום, ומבואר שם ברמב"ן שאף בז' עממין שהחויבו להחרים ולא תחוי כל נשמה אין זה אלא אם לא קבלו עליהם ז' מלות או אם אינם רואים להיות נכנעים, אבל אם מקבלים עליהם ז' מלות ולהיות נכנעים בתשלומי מס וכדומה החויבו לקרוא להם לשלום אף אם המה מז' אומות, ומכש"כ בשאר אומות. וכן הוא ברמב"ם הל' מלכים פ"ו. והחילוק בין ז' אומות לשאר האומות הוא רק כשלא השלימו דבשאר האומות הורגין רק הזכרים הגדולים אבל מניחין הטף והנשים וזו' האומות אין מחיין כל נשמה. ועכ"פ הי' אופנים שהי' חויבו דאורייתא לעשות שלום גס עם גוים להניחם שם באה"ק, והכחוב אומר מצני התושבים הגרים עמכם מהם תקנו עבד ואמה ועי' בגמ' קדושין דף ס"ז ע"ב וברש"י שם, אמנם זה ידאי שאף אותן הגוים שקבלו עליהם ז' מלות מ"מ דין גוים להם ואינם בשמירת החורה שבת וכשרות וכדומה כה"ת כולה מלבד הז' מלות ולישראל הדר ציוניהם עדיין יש החשש של ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, ובודאי שטוב יותר לדור צעיר שרובה ישראל שהמה בשמירת כה"ת כולה וכל מלותי, וא"כ אף אלו לא הי' צא"י צוה"ב עיירות של גוים שלא קבלו עליהם ז' מלות אם עכ"פ הי' שם עיירות של גוים שקבלו עליהם ז' מלות שניותה התור"ק להשלים עמם ולהניחם שם יש נ"מ במימרא זו שאמרו לעולם ידור צא"י אף צעיר שרובה עכו"ם כי לולא המימרא הזאת הי' אפשר לומר שטוב יותר לדור צעיר שרובה ישראל אף צוה"ל

ועד"ז נראה צמח שאמרו בגמ' חגיגה ד' ג' ע"ב הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי צבל מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעמה ולא קדשה לעת"ל והניחום כדי שיסמכו עליהם עניינים שצביעות, וכתבו החוס' צמילה ד' י' ע"א ד"ה דכו"ע דעמם זה אמרו בגמ' למאן דסבירא לי' קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא אבל מאן דס"ל קדשה לעת"ל לא סבירא לי' עמם זה, וא"כ למאן דסבירא לי' קדשה לע"ל אינו מוזכר שום עמם למה הניחו עולי צבל הרבה כרכים שלא כבשום כמבואר בכ"מ שהיו הרבה כרכים שלא כבשום עולי צבל, ונראה שצביל דלא איסתייב מילתא. גם צביאה ראשונה לא כיבש יהושע את כל א"י, גם ממה שכבש יהושע הי' עיירות שניטל אח"כ מהם ע"י מלחמה, וצירושלמי מס' חלה פ"ב ה"א על הא דכתיב צירבעם בן יואש הוא השיב את גבול ישראל וגו' מביא שם פלוגתא חד אמר כל מה שכבש יהושע כיבש זה וחד אמר יותר ממה שכבש יהושע כיבש זה ופי' שם הפ"מ כל מה שכבש יהושע כיבש זה כלומר שלא הוסיף לכבוש יותר אלא כל מה שכבש יהושע ונטלו הארמים מהם הוא השיב אותן לגבול ישראל ואידך אמר שהוסיף וכיבש יותר ממה שכבש יהושע.

וכבר הבאתי גם צדוד שהינה היבוסים שהוא מז' אומות סמוך לירושלים והלך לכבוש ארם לוצה צלי רשות מאו"ת וסנהדרין יען שהי' בן מן השמים ולא איסתייב מילתא אז להוריש את היבוסים כאשר הארכתו למעלה. ועד"ז נראה מה שהניחו עולי צבל הרבה כרכים שלא כבשו דלמ"ד קדשה לע"ל לא מצינו צה שום עמם, ונראה דלא איסתייב מילתא וראו הכל צרות קדשם, כאשר גם צעמח חורבן הבית ראו החכמים צרות קדשם דלא איסתייב מילתא ללחום כמבואר בגמ' גיעין ד' נ"ו ע"א אמרו להו ניפוק ונעבד קרבא צהדיהו אמרו להו רבנן לא מיסתייב מילתא, אף שצדק העבד היו חזקים כמו שאה"כ לא האמינו כי יבוא זר ואויב צשערי ירושלים וכן מבואר במדרש גם צחורבן בית שני שפע"י דרך העבד לא יכלו הרומיים לכבוש וקראו עליהם המקראת אם לא כי זורם מחרם וכו' הסגירם, והי' זה צסיבת הצביונים שלא זייתו לדברי חכמים שראו צרות קדשם דלא

מלדור צעיר שרובה גויס צא"י, כי אף ששומרין ז' מלות ומלווין אנו מהתורה"ק להניחם שם מ"מ אין טובה לישראל שמוטל עליו כהת"כ ומלוותי לדור ציניהם.

ומה שאמרו צברייתא הלשון עיר שרובה עכו"ם ולא אמרו עיר שרובה גויס ששומרים ז' מלות זה וודאי לא קשי' שהרי דרכן של חז"ל לדבר בלשון זה בהרבה הלכות אין מספר כמו בריש בכורות שאמר הלוקח עובר חמורו של עובד כוכבים וכו' פטור מן הבכורה שנאמר בישראל ולא באחרים, ופירש"י ז"ל אחרים עכו"ם זה וודאי שאף עובר חמורו של גוי ששומר ז' מלות פטור מן הבכורה שלא נצטוי במלות בכורה, ובוודאי יש לו דין אחרים לענין זה ואין לו דין ישראל וכו' בכלל המיעוט שאה"כ בישראל ולא באחרים וכן צמה שאמרו מירוח העכו"ם פוטר מן המעשר מהקרא דגןך ולא דגן עכו"ם צש"ם גיעין דף מ"ז ובשאר מקומות צש"ם וכן צמה שאמרו במשנה מס' פיהה הלקט והשכתה והפיאה של עכו"ם הייבין צמעשר אה"כ הפקיר וכדומה הרבה הלכות כאלו שהטעם צכ"ז שפטורין מכל אלה המלות צשציל שאינם בכלל מקראות שמחייבין צזה ואין ג"מ לענין זה אם הוא עובד ע"ז או לאו שאינו חלוי צזה, ואעפ"כ אמרו חז"ל צכ"ז הלשון עכו"ם שכן דרכם של חז"ל לדבר על הרוב ורובא דרובא מהגויס עובדי ע"ז הם אף אם רק מנהג אצותיהם צדיהם מ"מ הוי עובדי ע"ז ולא חשו חכמים לטעות דילמא אחי למיטעי שאין דינים אלו אלא צעובדי ע"ז לא בגויס שאינם עובדי ע"ז וז"ל צשציל דממילא שמעיין דזיל צתר טעמא צשציל שלא צאו לכלל חיוב צאלה המלות ואין מקום לטעות ע"כ לא שניו את לשונם לדבר בלשון עכו"ם כדרכם לקרות כל הגויס, ומכש"כ צזה כיון שלדעתם ז"ל האמת הוא כן לדור צא"י ולא צחז"ל אף אם יאמר ע"ז לדור צעיר שרובה גויס כאלו שצובדים ע"ז, אף אם לא הוי ג"מ אז אלא לענין גויס שאינם עובדי ע"ז צשציל המציאות שלא הוי אז שם עובדי ע"ז אצל למה להם לערות לשנות לשונם כיון שהוי צורך להגיד אותה ההלכה אמרוהו בלשון שהוא אמת שכן היא ההלכה אף צעכו"ם, ועכ"פ אין ראי' משם שלא נאמרה הלכה זו צזה"כ.

ובמה שהצאתי לעיל כמה הוכחות שהי' צזה"כ מדורות של עכו"ם צא"י אין לדחוק לחלק לדעת השלי"ה צמה שכתב על מה שאמרו בגמרא עיר שרובה עכו"ם שלא הוי זה צזה"כ שאין כוונתו ז"ל אלא שלא הוי עיר שרובה עכו"ם אצל מדורות עכו"ם היו אלא שהיו מיעוטה של העיר לא רובה, הדא דבריש והרע"ב וכל המפ' על המשנה דא"י טהורה מצוחר צפי' דמייירי צעיירות של גויס ולא אמרו מדורות או מקומות אלא עיירות, אצל גם צלאו הכי חילוק זה לא ניתן להאמר דממ"ז אם כונת השלי"ה ז"ל דלכן היא וודאי שלא הוי צשיצתה צזמן הבית עיר שרובה עכו"ם צא"י צשציל שאסור להניח עובדי ע"ז צא"י משום הלאו דלא ישצו צארלך ועוד שאר לאווין שהצאתי לעיל זה וודאי אסור אף צעכו"ם א' ואין חילוק, וע"כ כיון שמוכרח מכמה מקומות שהיו אז מדורות עכו"ם צא"י ההכרח לומר צא' משני פנים או דלא איסתייעא מילתא לכובשו או דמייירי צגוי שאינו עובד ע"ז, ולתרווייהו טעמי אין חילוק בין עכו"ם א' לעיר שכולם גויס דלפעם דלא איסתייע מילתא לכבוש אדרבא יותר מיסתבר דלא איסתייע מילתא ללחוס עם עיר לגרשם מלומר דלא איסתייע מילתא על איזה גויס יחידים צעיר שלא הוי אפשרות לגרשם, וכבר הצאתי הוכחות צרורות שהיו עיירות שלא איסתייע מילתא לכבושם וא"כ אפשר שהכתבצ שם שהיו דרין צתוכה מיעוטה מישראל ורובא מגויס, ואם מייירי מגויס שאינם עובדים ע"ז הנה מקרא מפורש כי תקרב אל עיר וגו' וקראת אלי' לשלו' וציוותה התורה"ק להניחם שם אף עיר כולה כאשר הארכתי לעיל.

ועוד דהלא אף לפי דברי השל"ה"ק שלא הוי צזה"כ כלל עיירות של נכרים צא"י מ"מ אין קושי' מה שאמרה הצרייתא אותה ההלכה להודיע חשיבותה הדירה צא"י שאף צעיר שרובה גויס הוא כדאי ומכש"כ צעיירות של ישראל שמה. ובתורה"ק פי' שלא שאה"כ עלה נעלה וירשנו אותה שקשה כפל הלשון עלה נעלה ופירש"י ז"ל שר"ל אפילו צשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם נלליה צכל צדריו, והנה זה וודאי לא הוי ולא צברא שלא אמר משה מעולם לעשות סולמות לעלות לשמים ולא יאמר כן לעולם

ענין ע"ז, ומכש"כ במינות שמלכד שבעלם הדין חמיר מינות הרבה יותר מע"ז כמבואר ברמב"ם בכה מיקומות, גם לא נחבטל ילרא דמינות כי אדרבה אמרו ז"ל שאני מינות דמשכח, ומחמת רוב התגברות המינות ר"ל חקנו ברכת המינים, וא"כ כמה שאמרו אפילו צעיר שרובה עכו"ם הודיעונו הגבול דצעיר שרובה מינים דגרע מעיר שרובה עכו"ם לא אמרו לדור בא"י וכמו שאין לורך להודיענו שם בגמי ברכות דפחות ממיל חוזר אלא כמה שאמר הלשון אפילו מיל אינו חוזר בזה שמעינן דפחות ממיל חוזר, כמו כן הוא בכלל דכמה שאמר אפילו צעיר שרובה עכו"ם בזה אשמעינן דצעיר שרובה מינים שגרוע מעכו"ם לא אמרו לדור בא"י ואין לורך להשמיענו יותר.

וא"כ לפי"ז אפילו לפי דברי השלה"ק שלא היה נ"מ אז בזה"כ לדבר מעיר שרובה עכו"ם מ"מ הולרכו להגיד זה כדי לידע הגבול במאמרם ז"ל שזכו השיעור ולא יותר, ונ"מ לידע שאין בכלל זה עיר שרובה מינים שזה וודאי הוי אף בזה"כ כי ברוב הימים שזכר"כ הוי להם מלחמות עולמות עם הבדוקים שדינם כמינים כיון שאין מאמינים בהושבע"פ. ובחוס' ברכות דף ז' ע"א ד"ה הוה מבואר שהבדוקים מורידין אותם ולא מעלין כדון מינים שגרועים מעכו"ם שלפי הגירסא דגרסינן החם עכו"ם יוחא להו מה שלא מעלין ולא מורידין אלא לפי הגירסא לדוקי נחקשו כיון שיש לדוקי דין מינים שמורידין ולא מעלין ועיי"ש וא"כ נ"מ עובא במימרא זו גם בזה"כ אף לפי דבר השלה"ק. — הגה כחצתי כמה תירושים לתרץ דלק"מ על האומרים שלא נאמרה מימרא זו אלא בזה"כ, וכבר הבאתי שכן הוא גם משמעות דברי הזוה"ק אבל כבר כתבתי שלא באתי ח"ו להכריע בין הרים גדולים כי מי אנכי ולא באתי אלא לברר דעת כל הראשונים ז"ל בזה עד מקום שידי יד כהה מנעת, ולדינא יתבאר אי"ה בסוף הקונטרס. (עיין הערה בחוקן העיניים).

לד

ומה שהביא עוד הרמב"ן מהספרי שזכרו א"י וצכו ואמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות, הגה בגמ' לא מלינו זה, אלא בשבועות דף כ"ט ובמנחות

אטפוי"כ נאמר כן לישראל עד כמה גדול כחו של משה שאפילו הוי אומר דבר רחוק כזה בוודאי הוי צו הלכה ללמוד מזה דכש"כ כמה שאומר לעלות לא"י, וא"כ ק"ו שאין קושי כמה שאמרה הברייתא להודיע עד כמה תשיבות הדירה בא"י שהיא אפילו צעיר שרובה עכו"ם ללמוד מזה ק"ו על עיירות של ישראל.

לג

וי"ש להעיר עוד דהנה בגמ' ברכות דף ע"ו ע"א אמרו אבל לחפלה מהדר ועד כמה עד פרסה והנ"מ לקמי' אבל לאחורי' אפילו מיל אינו חוזר, ומיכה מיל הוא דאינו חוזר הא פחות ממיל חוזר. וכן הוא הלשון ברי"ף וש"מ פחות ממיל הוא חוזר וכן הוא להלכה ברמב"ם פ"ד מה' חפלה וצו"ע אר"ח סי' נ"ב. ועכ"פ מבואר בזה בגמ' ובראשונים דכיון שאמר הלשון אפילו מיל הוי הוכחה לדינא דבבבא פחות מזה אין הדין כן דלשון אפילו הוי רבותא ואין לך צו אלא אותו הגבול. וא"כ גם כמה שאמרו לעולם ידור בא"י אפילו צעיר שרובה עכו"ם כיון שכחז הלשון אפילו הוי רבותא וגבול דלא יותר, דמקום שהוא גרוע מרובה עכו"ם לא אמרו לדור בא"י.

והגה מבואר בגמרא ובכל הפוסקים דהמינים והאפיקורסים שבישראל גרועים מעכו"ם שהרי בעכו"ם לא מעלין ולא מורידין ובאפיקורסים מורידין ולא מעלין כמבואר בגמ' ע"ז דף כ"ו, וברמב"ם פ"י מה' ע"ז ופ"ד מה' רולח ובפ' י"א מה' עדות שהם פחותין מן העכו"ם. וכן הוא צו"ע יו"ד סי' קנ"ח וחו"מ סי' תכ"ה. וברמב"ם פ"י מה' ע"ז כתב הטעם שאפיקורסים גרועים מן העכו"ם שצביל שמשירין את העם מאחרי ה', ונראה הטעם בזה שצביל שעלולים יותר מן העכו"ם להסיר לב העם מאחרי השי"ת וא"כ הדבר פשוט שגרע הרבה יותר לדור צעיר שרובה מינים ואפיקורסים מעיר שרובה עכו"ם, ובפרע בזמן התנאים שכבר בעלוהו לילרא דע"ז כמו שאמרו בגמ' ע"ז דף י"ז ריש ע"ב חייל אפתחא דע"ז דנכים ילרי ופירשי ז"ל נשחט ילרא אנשי כנה"ג בקשו רחמים ונמסר בידם והרגוהו, אלא שאטפוי"כ חמיר

ובחידושי הרמב"ן שם מצוה קלה יותר שצבא קושי' זו בשם התוס' דהאריך ילפינן מלכות דמה ללכות שכן שקולה כנגד כל המלות ותו' וז"ל דלא דייקין הכי בשכרן של מלות וכו' דלאוי דשבת לדינא חמירי ועשה ללכות לא חמיר אלא למתן שכרו ואי אחת יודע מתן שכרן של מלות, עכ"ל. ומצוה צוה החילוק שמה שהוא שקול יותר לענין מתן שכר ולא נאמר צו אחת חומר לענין הדין אין צו יפוי כח יותר לדחות אחת מלוח אחרת כי לא נמסר לנו לדון אלא בחומרא וקולא שהיא לדינא אצל מה שהוא לענין מתן שכר זה לא נמסר אלא להקב"ה, וכעין מ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' תשובה ה"ג צי שמה שאמרו שידון בזכויות ועונות ההרי רובו אין שיקול זה לפי מנין הזכויות והעונות וכו' ואין שוקלן אלא בדעתו של קל דעות והוא היודע האריך עורכין הזכויות כנגד העונות עכ"ל. וע"כ מה שחלוי בענין השכר אין אהנו יודע עד מה ואף דמה שלכות שקולה כנגד כל המלות ילפינן מקרא דוראיחס אותו וזכרתם את כל מלות ה' מ"מ אין לפרש זה אלא כנגד השכר ואין צוה נ"מ לענין דינא לענין דחיית אחת מלוח. ועדיין ל"צ אלא שאין להאריך צוה כ"כ כי ודאי הוא דע"כ ל"ל כן מדחזינן דגמרינן עדול"ת מכלאים בלכות אף דילפינן מקרא והוא מימרא מצוה אחרת צ"ש דלכות שקולה כנגד כל המלות, וא"כ אף ממה שנראה לכאורה פשטות דברי הכפרי ששקולה ישיבת א"י ככל המלות מ"מ לק"מ מה שלא עשו עי"ז רבותא צ"ש מה שנדחה מפני מלוח אחרת.

אב"ר עדיין קשה לדעת הסוצרין שיש צעלי' לאוי מ"ש אף אם אינו לדינא יותר ממצוה אחרת מ"מ זה ודאי שיש דחיית שחי מלות רבותא יותר ממצוה אחת וא"כ למה לא אמר אלא גדול ת"ת מצנין ציבה"ק שהיא מלוח אחת הו"ל למימר יותר רבותא שהוא גדול משהי מלות ישיבת א"י וצנין ציבה"ק, וראייתו א"כ צעורי אצן שם צמגילה שהקשה צמה שלמדו מעזרא שגדול ת"ת מצנין ציבה"ק דילמא שוקלן כן מש"ה לא ה"י מחויב לעלות ותו' שאלו היו שקולין ת"ת וצנין ציבה"ק ה"י מכריע צוה מלות ישיבת א"י דהוי תרתי עם צנין ציבה"ק אצל כיון שח"ת גדול מצנין ציבה"ק לכן אין מכריע צוה גם

דף מ"ג ע"א ועוד, אמרו כן על מלות לכות ששקולה כנגד כל המלות, וברש"י ז"ל סוף פ' שלח השב ג' מלות ששקולים ככל המלות, ע"ז ושבת ולכות, ומדלא חשב ישיבת א"י נראה לכאורה דאינו סובר כן צישיבת א"י. — שוב העיר אותי ח"ה מדברי הגמ' צ"צ דף ע' ע"א שקולה לדקה כנגד כל המלות ולא הוצא גם זה ברש"י ז"ל אלא דתנא ושייר או משום דרש"י חושב רק אלו הסמוכין, ואם כן אין ראי' מדברי רש"י. אצל עכ"פ על הרבה מלות מלוח צ"ש ששקולה כנגד כל המלות ועל ישוב ארץ ישראל אינו מוזכר כן צ"ש כ"ל. וצמגילה מנגילה דף ע"ז ע"ב איתא גדול תלמוד תורה יותר מצנין צית המקדש שכל זמן שצרוך צן נר"י קיים לא הניחו עזרא ועלה, והנה לא הזכיר מאומה שתלמוד תורה גדול מעלי' לא"י שהרי לא עלה, וז"ל שאין זה רבותא כלל אלא הרבותא היא שגדול מצנין ציבה"ק, ואם ישיבת א"י היא שקולה כנגד כל המלות מה שלא מלינו זה צצנין ציבה"ק הו"ל למינקט הרבותא מה שגדול מעלי' לא"י או עכ"פ ה"י לו להזכיר שניהם ישיבת א"י וצנין ציבה"ק, ומדשציק לגמרי ישיבת א"י ולא צא להשמיטנו אלא מה שגדול מצנין ציבה"ק שמש מינה שלא ראו שום רבותא צמה שמלוח אחרת דוחה ישיבת א"י, ואם סברי דשקולה כנגד כל המלות הוא דבר תימה מה שלא ראו דדחייתה שום רבותא. הגם שמה ששקול כנגד כל המלות אין נ"מ לענין דחיית מלוח אחרת שהרי מה שעשה דוחה ל"ת ילפינן צגמ' יצמות ד' ג' מכלאים בלכות שם הריעצ"א וז"ל יש מקשים היכי ילפינן מלכות לכל התורה דילמא עשה לכות שאני שהיא שקולה כנגד כל המלות, וי"ל דהא לא חשיבא חומרא דהא תנן הוי רץ למלוח קלה כצממורה שאין אחת יודע מתן שכרן של מלות עכ"ל. ולכאורה אינו מוצן שהרי כמה פירכות צגמ' שם דלא נוכל למילף עדול"ת ממצוה שיש להם אחת מעליותא כמו ממילה שנכרתו עלי' י"ג ברייתא ומתמיד שישנו לפני הדיבור ועוד כמה פירכות שם כה"ג ולא אמרינן דכיון דתנן הוי רץ למלוח קלה כצממורה אין נ"מ צשום מעליותא למילף מיני' על כל המלות ולמה לא חשיב זה ששקול כנגד כל המלות פירכה לענין דלא למילף מיני' על שאר כל המלות כמו פירכות האחרות צש"ש צוה.

מלות ישיבת א"י ועיי"ש. ונמצא לפי"ז שעיקר הילפותא היא יען שיטתו גם מלות ישיבת א"י. אבל עדיין קשה כיון שישיבת א"י היא לורך לאותו הילפותא כי לו להזכירו עכ"פ ומדוע משמיטו לגמרי ולא יזכר ולא יפקד שמה.

ולכאורה מזה ראוי לדעת רש"י והרמב"ם וסויעתו שאין מ"ע בעלי"י לא"י ואעפ"כ י"ל כתירוטו של העורי אכן שאלו ה"י שקולין ת"ת וצנן ציהמ"ק ה"י מכריע ישיבת א"י כיון שעכ"פ כשיושב שמה מקיים מלות התלויות בחרן, גם התורה והעבודה השוכה שם יותר, ומה שלא הזכיר מזה צ"ש"ם אין קושי דכיון שצעת שה"י עדיין צבבל לא ה"י עדיין חיוב מזה עליו לעלות לא"י לכן א"א לחושבו בין הדחיות אלא היכא שהוא שקול מיתבאר שמתריע. ובמפורשים יש עוד תירוטים אחרים על קושיה העורי אכן ואין להאריך אבל זה וודאי שאם נימא שיש חיוב לעלות לא"י נמצא שדחה עזרה אז שתי מלות חיוניות שעלו והו"ל להזכירו שדחה שתי מלות ולא להעלים אחת ולהזכיר רק האחרת.

ולפי מה שהבאחי לעיל שאפשר לפרש גם צדעת הרמב"ן שמעת שנגזר גזירת הגלות אין המורה של ישיבת א"י אלא להיושבים שמה שאין ראים ללאת משם אבל לא על היושבים בחו"ל שיהיו מחויבים לעלות דלפי"ז אפשר שה"י גם צמון בית שני כן דגם אז לא ה"י עדיין הפקידה לכל העולם לעלות כמ"ש הרמב"ן צמאמר הגאולה ועדיין ה"י אז גזירת הגלות, לכן אפשר דהיינו טעמא דש"ם דמגילה שלא הזכירו מזה. ועכ"פ רש"י והרמב"ם דלא נחתי לחילוקים אלו אפשר ה"י להם ראוי מלשון הש"ם שאין מ"ע מפורשת בתורה בישיבת א"י. ולהלן צסוף הקונטרס יתבאר שיש עוד ראיות יותר מן הש"ם לדעת רש"י והרמב"ם צזה.

לה

סוברים דכל חוספתא או צרייתא שלא הוזכרה צגמ' משצטתא היא דמסתמא כיון שרנו חכמי הש"ם לחצר התלמוד חקרו ודרשו בכל הספרים וזיררו אותם שהם צני סמכא צדוקא כמ"ש הר"ש חלגזי צס' גופי הלכות ואף מדברי המשנה אין לומדין הלכה אלא מדברי צגמ' כמבואר צש"ס צ"צ דף ק"ל ע"צ וצש"ס נדה דף ז' ע"צ ופירש"י ז"ל שם דאין למדין הלכה מחוץ המשנה מצרייתא ששנו"י צכן הלכה כפלוגי, שהאמוראים האחרונים דקדקו. צטעמי התנאים והעמידו הלכה על צורי. וצירושלמי אמרו אין למדין לא מן הלכות ולא מן האגדות ולא מן החוספתות אלא מן צגמ'. וז"ל האו"י הגדול צתשובותיו סי' תשנ"ד והנה התלמוד שלנו שאנו עסוקים צו חמיד כמה גידסות משונות יש צו כ"ש צרייתות וירושלמי שאין לנו עסוקין צו ואפילו חוספתא דר"ת ספרא וספרי אנו רואין שצכמה מקומות מציאין צתלמוד ומחסר צכן ומיותר צכן לפיכך אין לסמוך על שום צרייתא אס היא נגד התלמוד כי התלמוד נכתב להוראה וכו' כי הספרים נשתצשו צידי סופרים או ה"י פלוגתא ואילו הוצאה צתלמוד שמתא ה"ו משצטין או מעמידין אותה כיחידאה לפיכך אין לסמוך כ"א על התלמוד.

ועי' צרמב"ם פ"ו מה' מעילה ה"י ד' שמתה הראצ"ד על הרמב"ם למה סמך על חוספתא שה"י נגד המשנה והגמ'. וצכ"מ ה"י שאפשר ליישב החוספתא שאינה סותרת המשנה והגמ' לכן הביאה, וצה' מקולות פ"א ה"י י"א הוא צהיפך שהרמב"ם השמייע החוספתא והראצ"ד הביאה וכתב שם צכ"מ העטס שהשמייעו הרמב"ם והרא"ש החוספתא צשציל צצמטנה נכתב צסתס, משמע שאין המשנה סותרת כותי, וז"ל להראצ"ד ושאר פוסקים שהציאו אותה החוספתא שאפשר לתרך ולהשוות עס דברי המשנה וא"כ אף שרואין לפעמים צראשונים שצציאין ראי' מצרייתא שלא הוצאה צש"ם ז"ל שהצינו שאינו כנגד הש"ם. גם אין קושי' על ראשונים שאינם סוברים צצרייתא שלא הוצאה צש"ם ד"ל שהצינו שאין כן דעת הש"ם. וא"כ אין קושי' כלל על רש"י והרמב"ם וסויעתם מדברי הספרי צישיבת א"י שלא הוצא צש"ם. וכבר כתצתי דאדרצא יש ראיות מן הש"ם שאינה סותרת כן. ואס הרמב"ן ז"ל הביא דברי הספרי מ"מ צגרא

ואם כנים הדברים שהצינו כן מדברי הש"ם חו אין מקום להקשות עליהם מדברי הספרי שהרי כללל הוא שצכ"מ דברי הש"ם עיקר, והרבה פוסקים

אגברא קא רמית. וכבר הבאתי פלוגתות הרמזים והראשונים צב"ג גם בשאר עניינים מצרייתות שלא הובאו בש"ס.

ובשאלה סו' י"ג עלה ונסתפק בהזכרת יל"מ שהיא מה"ת אם סגי בהכרח או לריך דייקא הזכרה צפה, והביא ראיות מן הש"ס שריך להיות צפה ולא סגי בהכרח, אלא דקשי' לי' מדאמרינן במגלה י"ז גם מצורת עמלק דמקשי ממאי דהאי זכירה קריאה היא דלמא עיוני בעלמא ומשני לא סלקא דעתך דתביז זכור יכול בלב כשהוא אומר לא תשכח הרי שכחת הלכך אמור, ומה אני מקיים זכור צפה, ש"מ עממא דכתב רחמנא לא השכח דשכחת הלכך אמור גלי לן קרא יתירא דזכור צפה הוא, הא לאו הכי הו"א זכור בלב, וא"כ לכאורה צי"מ שאין לנו קרא יתירא אפשר דסגי הזכירה בלב וא"ל צפה. ומסיק דכיון דגלי לן קרא פ"ה מצורת עמלק דזכירה הוי צפה מיני' ילפינן לכל הזכירות שריך להיות צפה ולא סגי בלב. ולבסוף קשיא לי' כיון דבספרא יש ג' דרשות כאלו מצורת שבת ומרים ועמלק בכולן דריש קרא יתירא ללמד על זכור שהוא צפה ואם נימא דמצורת עמלק ילפינן על כל הזכירות למה הולרכו עוד שתי דרשות וכיון דיש ג' דרשות ע"ז הוי ג' כתובים הבאים כאחד ואין מלמדו ומני"ל למילף על יל"מ. ואפ"כ כתב דלענין הלכה כיון דיש ראיות מן הש"ס דאין יולאין חובת הזכרת יראת מנרים בהכרח אפילו את"ל דהבוא דספרא לא ס"ל הכי נקטינן בגמ' שלנו, ועוד דהא קיי"ל סתם ספרא ר"ש הוא א"ל דס"ל לגמ' דידן דיהידאה היא ופליגי רבנן עליו. ובחורה תמימה פי' עקב כתב על דברי השאל"ה האלו שגיאיות מי יצין שאין זה ספרי דסתם ספרי ר"ש ולא קיימ"ל כותבי אלא הוא ספרא וסתם ספרא ר"י. גם הקשה דכיון דדרשה אחת מצרייתא זו לענין זכירת עמלק צאה בסתמא בגמ' וקבעו' להלכה וצקיום מקתתה להלכה הלא קיימת כולה, וסיים ע"ז ואין קץ לפליאה.

ואין ראוי ממה שדורשין אחת דרשה במקום א' שכן דורשין גם במקומות אחרות אם לא נמלא כן בש"ס וא"כ מה זו ראוי ממה שדרשו בגמ' בזכירת עמלק שדורשין כן גם במקומות אחרות שלא נמלאו בש"ס. ומה שהספרא הביא כל בג' דרשות זאח"ז אין ראוי על הש"ס שהביא רק דרשה אחת ושציק האחרוני לומר מדקיימא מקתתה קיימא כולה הלא אדרבה מצוה צב"ג פ"צ דזכרות סו' ט' דמדנקט בגמ' שבת טעמא חדא ושציק טעמי אחרוני דמנחות שמע מינה דלביבא דהלכתא נקט טעמא וכן הוא בתוס' סוכה ד' י"א ד"ה דרב דמדנקט האי טעמא ושציק טעמא אחרונה דפ' התכלת ש"מ דהוא עיקר. וכן כאן אין סברא לומר מדקיימא דרשה אחת קיימא כולה אלא אדרבה מדבבאו בש"ס רק אותה הדרשה ושציק האחרוני ואין זכר לנו בש"ס ש"מ דלא סברי להלכה אלא אותה הדרשה כי מה שהוא להלכה קבעו בש"ס לא זולת. ומה שתפס עליו שאינו ספרי אלא ספרא אין ני"מ שאין הכוונה בשביל שסתם ספרי ר"ש הוא ולא קיי"ל כותבי דאף אם ר"י הוא איכא למימר דיהידאה אלא שמי"ש סתם ספרא ר"ש נראה דהוא ע"מ דסתם ספרא ר"י אבל לענין המכון אין ני"מ כמו שהבאתי דברי האו"ז דבין בתוספתא וספרא וספרי מה שלא הובא מהם בתלמוד איכא למימר דיהידאה הוא, או שמא נשתבש בידי סופרים ואין סומכין להלכה אלא על התלמוד, וכן כן דברי השאל"ה, הבס שמלינו כ"פ בראשונים שמיציאם ראיות להלכה מצרייתות שלא הובאו בתלמוד בודאי שהראשונים ז"ל הבינו היטב לתרץ למה לא הובא בתלמוד, גם הי' להם הוכחות שלא נבארו לפנינו ולהם משפט הצחירה, אבל לא נוכל לעשות קושיות על הראשונים מצרייתא שלא הובאה בתלמוד, וכבר הבאתי שיש מקומות דפליגי הראשונים צב"ג.

לו

אמנם נלפענ"ד שכאן א"ל לכ"ז כי אפשר להשוות דברי הספרי עם דברי הש"ס ולעזר רש"י והרמב"ם ז"ל ושפיר מלי סברי שגם מדברי הספרי אין ראוי כלל שיש מ"ע ציטצת א"י עפ"י מ"ש הרמב"ן ז"ל בעלמו בסוף פי' אחרי עב"כ ותעמא הארץ

ואינני רואה צד שום פליאה לא מיני' ולא מקתתה שהרי מצוה בתוס' חולין ד' פ"ה ע"א ד"ה ור"י שאין מדמין הדרשות אלא מה שהש"ס מדמה

מבחו"ל ואולי יותר מכפלים. ולפי"ז אין ראוי כלל מדברי הספרי שיש מ"ע זישיבת א"י שהרי מדמה הרמב"ן ז"ל בזה גם משפט סדום והכותים ושאר האומות שבזודאי לא נלטו על ישיבת א"י, ומ"מ ז' המלות שלהם חמורים הרבה יותר בא"י מבחו"ל וזהו למעלה המקום שהוא נחלת ה' כמו שהאריך בזה הרמב"ן ז"ל.

וא"כ גם בזה שאמרו שקולה ישיבת א"י כנגד כל המלות שהוא ג"כ מעטם הג"ל כמ"ש הרמב"ן ז"ל שהוא צביל שהחורה והמלוה שמה הוא יותר מבחו"ל צביל מעלת המקום וקדושתה א"כ אינו תלוי כלל אם יש מ"ע על הישיבה שם או לא, ואינו דומה למה שאמרו בע"ז ושנת ולינית ששקולים כנגד כל המלות דהתם מדברים מעלם המלוה צעממה ששקולה ככל המלות אבל בספרי זישיבת א"י אין ראוי שמדבר כלל אם יש מלוה זישיבה אלא שהמקום גורם לכל החורה והמלות שמרוויח שמה כנגד כולם וא"כ אין ע"ז סחירה מדברי הש"ס, גם רש"י והרמב"ם מלי סברי כדברי הספרי כי לא דברו מזה מאומה ולדינא אין נ"מ בזה. ואינו מוצן לכאורה מה שהביא הרמב"ן ז"ל ראוי מדברי הספרי הלא הוא צעממו צפי' החומש כחצ אחת הטעם שהבאתי למעלה, ואולי אין כוונתו להכריח מדברי הספרי, שקודם לזה סיים שיש מ"ע זישיבת א"י כאשר הכריח זה מראיותיו הקודמים ושזו אח"כ הביא בסתמא דברי הספרי ולא כתב כלל שיש ראוי גם מדברי הספרי ויוכל להיות שהביאו רק לרווחא דמילתא שגלברד שיש ראוי דהוי מ"ע יש בזה עוד ענין חשוב יותר דברי הספרי. וכבר הבאתי מדברי הב"ח שדרך הפוסקים שעל מה שיש להם יסוד חזק מוספין בראיות אף שאינם עוקר כלל. ובסוף הקונטרס יתבאר יותר דברי הרמב"ן בזה. ועכ"פ זה ודאי שאין מזה קושיא על רש"י והרמב"ם וסיועתם, ומתורגמים צב"י כל הקושיות שהקשו על שי' רש"י והרמב"ם ז"ל.

שהאריך לבאר שאף עריות שאינם ממלות התלויות בארץ מ"מ חמורים הרבה יותר בא"י מבחו"ל כי עיקר המלות המה בא"י ועקב צדינו לא נזכר בחו"ל באיסור שהי' אחיות ובזואו לא"י מתה רחל בדרך יען שנשאת באיסור האחו' וא"א שיהי' זה בא"י. והכותים לא היו עושים צא"לם בעצדם את אלהיהם ובזואם בארץ ה' ועשו כמעשיהם הראשונים שלהם כהם את האריות הממיתים אותם, וכחצ שם צא"לם דבדברים דבצביל שעיקר המלות להיושבים בארץ ה' לפיכך אמרו בספרי ישיבת א"י שקולה כנגד כל המלות שבתורה. וכן כתב הרמב"ן צפ' וירא צפסוק ונדעה אותם שמשפט סדום ה' למעלה א"י וכו' וראה הקב"ה שיהי' לאות לבני מרי לישראל העתידים ליורשה כאשר התרה בהן גפרית ומלח וגו' כמהפכת סדום וגו' אשר הפך ה' צא"פ וצחמתו כי יש באומות רעים וחמאים מאוד ולא עשה ה' להם ככה אבל למעלה הארץ האחת ה' הכל כי שם היכל ה' יעו"ש. ועכ"פ מפורש יולא דברי הרמב"ן ז"ל שהטעם צמ"ש הספרי זישיבת א"י שקולה כנגד כל המלות הוא צביל שהחורה והמלות שעושין בא"י הוא יותר מהחורה והמלוה שבחו"ל.

ובספרי הספקלריא המאירה של הזוכ"ק פ' בבר כחצ דלפי מה שכתבו חכמי האמת ששם אלקים שולט בכל העולם ובא"י שולט גם שם הוי' נוסף על שם אלקים לכן היניקה בא"י היא כפולה מצד העולם דהתם צאה היניקה מצ' השמות, וכחצ בזה לפרש מ"ש בכתובות דף ע"ה וחד מינייכו עדיף כחרי מיין שהוא צביל שהיניקה שם כפולה שצאה משני השמות לכן הוי' כחרי מיין יעו"ש שהאריך. והנה לפי היסוד הזה שצ"י היניקה משניהם גם משם הוי' נוסף על שם אלקים הוי' החשבון יותר מכפל כי השפעת השם הוי' מרובה משם אלקים, והנסתרות לה' אלקינו. ועכ"פ עיקר הרעיון הוא מדברי הרמב"ן ז"ל שצ"י הוי' החורה והמלוה הרבה יותר מבחו"ל, אלא שלא כתב חשבון ואולי הוא יותר מכפלים כמ"ש הרמב"ן שעיקר המלות ליושבים בארץ, ומוצן טעמו ונימוקו שכתב דבצביל כך אמרו בספרי ששקולה ישיבת א"י כנגד כל המלות שהרי מרוויחין זישיבת א"י צקיום כל החורה כולה שהכל הוא יותר

ובעיקר דברי הספרי שכתב זישיבת א"י שקולה כנגד כל המלות שלפי טעמו של הרמב"ן ז"ל

לא מופער משום מלוא חובות שעליו ח"כ יש מקום לטעות שאפשר הוא מקיים מלוא גם בישיבתו בא"י דאף שמגדיל את העצרות הרבה ע"י ישיבתו שם מ"מ אין עצירה מכזה מלוא כנודע ובמלות נשיאת כפים שנלמד מקראי דכהן שהרג את הנפש וכן עובד ע"ז לא ישא את כפיו ולדעת הרמב"ם פט"ו מה' כ"כ הל' ג' אפילו ה"י בשגגה וגם עשה תשובה אינו מועיל להיות רשאי אח"כ לישא את כפיו, ומ"מ צשאר עצירות שאין לנו לימוד מקראי למונעו מנ"כ הוא נושא את כפיו אפילו לא עשה תשובה, וכחצ הרמב"ם שם בהל' ו' הטעם לפי שזה מ"ע על כל כהן וכהן שראוי לנ"כ ואין אומרים לאדם רשע הוסיף רשע והמנע מן המלות, וכן הוא לשון זה צטור אר"ם סי' קכ"ח אבל י"א דווקא צעשה תשובה כמו שהביא המג"א צסי' קכ"ח ס"ק נ"ו.

ורכאורה יש מקום לטעות גם במלוא זו של ישוב א"י לדעת הרמב"ן שאין למונע מעשיית מלוא אף מי שהוא צעל עצירה. והנה באצני נזר בחשו' סי' תנ"ד כתב קודם מסברתו שאין מלות ישיבת א"י אלא באיש לדיק שאם היו כל ישראל כמותו היו נגאלים או צשעכ"פ ספק לו אם איש לדיק הוא ואם לאו יליאתו מחו"ל לא"י חנם אין כוסף ונחת רוח ביולאתו, והביאו לכך הקושי' העלומה מה שאמרו בגמ' ברכות דף נ"ז הרוחה שעורים בחלום סרו עונותיו אמר ר' זירא אנה לא סלקי מצבל לא"י עד דחזאי שערי צהלמא וקשה עוצה שישיבת א"י היא מלוא ואפילו נצואה ורוב"ק אין להם עסק צהלכה כי לא צשמים היא ואין ישיגת צחלומות, וע"כ העלה מזה שאין המלוא אלא צלדיק גמור שאין צו חטא אלא שאח"כ כתב שאין כן משמעות הפוסקים. וצחוק אריכות דבריו כתב ד"ל דצמלוא דאורייתא אין לדקדק אם הוא ראוי או לא כיון שמלות המקום היא צהדי כצשי דרמננא למה לך ולדעה זו ל"ל דמה שלא עלה ר"ז עד שראה שעורים בחלום הוא צשציל דסובר דצזה"ז ליכא מלוא רק דרצנן וצדרצנן קיי"ל צעירוצין עבדינן עובדא וחדר מוחצנין חויבתא ועושה מעשה כהוראת רבו אף שנראה להיפך ע"כ לא עבר על דעת ר"י רק כשראה שהוא נקי מהחטא אזי הוא הסברא לדור בא"י מה"ת לכן עלה, והאריך צזה

הוא צשציל שכל התורה והמלות חשוצים וחמורים יותר בא"י נמלא שאין זה אלא צמי צשומר כל התורה כולה ואינו עובר עצירה, שהוא מרווה צשיצתו בא"י כנגד כל המלות, אלא שקולה א"י כנגד כל המלות צצחורה, אבל מי שהוא ח"י צעל עצירה אלא הוא צהיפך דלגצ"י שקולה א"י ככל העצירות צצחורה ר"ל דחדא טעמא הוא, דכמו שמרווה ע"י ישיבתו בא"י צכל המלות שטושה כמו כן הוא מפסיד ע"י ישיבתו בא"י צכל העצירות שטושה דחמורים שם יותר כמו שהצ"ח הרמב"ן ממשפט סדום וכדומה. ונמלא שחלוי זה לפי המעשים שטושה שם וא"כ חותן התנאים הקדושים שצצ"ח צספרי צצכו צצזכרם את א"י ששקולה כנגד כל המלות הן ה"מה שקיימו בא"י כל החו"כ ולא עשו שום עצירה מעולם ה"י להם זכות גדול צכל מעשיהם ע"י ישיבת א"י ועל דא קא צכו על האי שופרא דצלי צארעא דחו"ל אבל הכשלים שם צעצירה ר"ל הוא צהיפך כחו"ל ואין הישיבה בא"י דבר השורה לכל נפש אלא חלוי צהמעשים הנעשים שמה והוא ע"ד שאמרו בגמ' עירוצין דף י"ג ע"צ נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נצרא משנצרא, וכחצ המהרש"א צסוף מס' מכות דף כ"ג שהלשון נמנו וגמרו הוא שמו את העשין והל"ת שהל"ת מרוצין מהעשין ונמלא שהוא קרוצ להפסד מלשכר לכן נוח לו שלא נצרא. וצחוס' שם צעירוצין צד"ה נוח וצע"ז דף ה' ד"ה שאלמלא כתבו לחלק דמה שאמרו עובד לו שלא נצרא זה צצסתם צני אדם אבל לדיק אשריו ואשרי דורו. וככה הוא ממש צשיצת א"י דצסתם צני אדם הוא קרוצ להפסד מלשכר, אבל לדיק אשרי חלקו של מי שזוכה לעבוד השי"ת צעיר ה' שמה ואין קץ למתן שכרו.

לח

הנה כל הני"ל וודאי צרוור שאין מקום להסתפק צו שכן הוא לדעת רש"י והרמב"ם וההולכים צשיעתם שאין חיוב מלוא צעלם הישיבה בא"י אלא שהחשיבות הוא צקדושת המקום צקיום התורה והמלות שמה. אמנם לדעת הרמב"ן וההולכים צשיעתו שיש מ"ע דאורייתא צעלם הישיבה בא"י וכיון דאף צמי צעובר עצירות ומצבל כמה מלות שאינו מקיימם מ"מ

בחילוקים למה שכשהוא נקי מחטא הוא דאורייתא ואם לאו הוא דרבנן ועיי"ש שהאריך וכתבתי התמלית בקיפאר.

אבל דבריו ז"ל צוה אינם מובנים כלל ראשית מ"ש לתרץ ולכן לא נסע ר"ז לא"י כיון שהוא דרבנן לכן עשה כדעת רבו אף שדעתו בהיפך יען שקיי"ל בעירובין דדרבנן עבדין עובדא והדר מוחזינן תיובתא וזה חמו' ראשית לא מיירי שם בגמ' כלל לעשות בעלמנו מה שסובר בהיפך דלא איירי אלא אם למחות ברצו העושה וכמו שפירש"י ז"ל שם בעירובין סוף דף ס"ז ע"ב דדרבנן שבקינן לחכם לעשות כהוראתו והדר מוחזינן ל"י ללמוד אם יפה הורה וכן הוא הלשון בשו"ע יו"ד סי' רמ"ב סעיף כ"ב ברמ"א שם הרוחא רבו עושה מעשה ויש לו להקשות ע"ז אם הוא איסור דאורייתא יקשה לו קודם המעשה ואם הוא איסור דרבנן יניחו לעשות המעשה ואח"כ יקשה לו הואיל ואינו יודע וודאי שעובר אלא שיש לו להקשות ע"ז עכ"ל. וא"כ לא מיירי כלל אלא להניח רבו לעשות כדעתו.

הדן וכמ"ש והדר מוחזינן תיובתא לזרר הענין דלכן כתבו הרדב"ז והרמ"א דמיירי שהוא ספק להתלמיד אבל בכאן כבר היה השקלא ועריא צין ר"י לר"ז וכמבואר שם בגמ' כתובות כל הויכות והקשיות והתיירוים שיש בדבר ור"ז עמד על דעתו והוי משתמיט מיני' דר"י דנעא לעשות מעשה היפך דבריו והאיך אפשר לדמות זה למה שאמרו דדרבנן הדר מוחזינן תיובתא, וליכא למימר שגם אלל ר"ז היה הדבר בספק ולכן הקיל דרבנן והחמיר בדאורייתא דאם נימא דאלל ר"ז היה ספק ודבר"י לא מלינו שום ספיקא שהרי החליע ואמר עובר צעשה וזה כללל הוא בכל הפוסקים דלא שבקינן פשיעותא מקמי' ספיקא והאיך פסקו כר"ז וע"ז אנו סומכין אם גם לדעת ר"ז אינו אלא ספק, אבל ברור הדבר שר"ז סובר כן בהחלט ופליג על ר"י ועשה מעשה היפך דבריו, וכן הוא משמעות דברי הש"ס, וקשה עוצה האיך תלה הענין בחלומות.

גם צעיקר הכבדא שכתב האבני נזר לחלק שאם הוא לדיק גמור היא מלוא דאורייתא ואם לאו היא מלוא דרבנן אף שכתב צוה אחיה סבדא אבל קשה להעמיד הלכה על המלואות סברות חדשות שאין להם זכר בגמ' ובראשונים. אלא שגם לפי סברתו לחלק בכך אינו מתורץ הקושי' כמ"ש לעיל. ולפענ"ד הוא ענין פלא מה שר"ז מנע עלמנו מליסע לא"י עד שהראו לו מן השמים שהוא נקי מכל חטא ואמרו בגמ' כתובות דף קי"ב ע"א ר"ז כי הוה סליק לא"י לא אשכח מצדא למעבר נקט במצדא ועבר אמר ל"י ההוא לזוקי עמא פזיחא דקדמיתו פומיכו לאודניכו אכתי צפוזותיכו קיימיתו ופרש"י ז"ל עודכם צבהלכתם למהר לעשות דבר צלל עמו ואמר ליה דוכתא דמשה ואהרן לא זכו לה אלא מי יימר דזכינא לה, וא"כ היה לו השתוקקות כ"כ לעלות צבהלה יתירה שמה לא חכה לה ונהרות וגשרים לא עכבוהו, אבל יראת חטא שהי' מתחירתא שמה יש צו אחיה עון עי"ז נסוג אחור מלעלות וא"כ מי לא יירא ולא יפחד, והלא עיקר סמיכתינו היא רק על ר"ז דלא מלינו היתר מפורש דלא קאי השצועה על יחידים אלא על העלי' בחומה אלא בדברי ר"ז, ואם גם ר"ז בעלמנו לא עשה מעשה כשמעתתי' עד שהראו לו מן השמים שהוא

ובתשובת הרדב"ז ח"ד סי' אלף ל"ג שאל שם השואל על מה דאמרינן דרבנן עבדין עובדא והדר מוחזינן תיובתא אם יהי' הדין כן אם נסתפקנו דדן מן הדינים בדבר שהוא מדרבנן והרי הספרים מצוין אלונו נלך לבקש הדין או דילמא כיון שיש לנו ספק והוא מדרבנן נעשה ואח"כ נבקש הדין, והשיב ע"ז ח"ל זה עשות גדול בהצנת המאמר שהרי אם הרב צעל המעשה נסתפק דדן אין לו לעשות מעשה עד שיתברר לו הדין אפילו צמילתא דרבנן ואע"ג דספיקא דרבנן לקולא כנ"מ בדבר שהספק צא מעלמנו אבל בספק שנפל מחסרון ידיעה צהא לא אזלינן לקולא כלל והא דאמרינן דרבנן עבדין והדר מוחזינן צומן שהרב יודע וברור לו ועושה מעשה וא' מן התלמידים יש לו ספק או קושי' על המעשה אם דרבנן עבדין וצחר מוחזינן וכן הוא המעשה בעירובין, וזה פשוט מאוד, עכ"ל. וכרי שזה ברור דלא מיירי שם אלא אם למחות ברצו שברור לו הדין והתלמיד אין לו אלא ספק או קושי' ע"ז כלשון הרמ"א ז"ל. ועוד הלא לא מיירי התם אלא טרם שנצטרך להתלמיד

נקי מכל חטא נפל פתח צבירה כי מי יוכל לומר
עברתי מחטאי כמו ר"ז צעת שהראו לו כן מן השמים.

לט

עוד קשה לי מגמ' פסחים דף מ"ט ע"א אמר רב
כהנא חי לא נסיבנא כהנחא לא גלאי אמרו
לי והא למקום תורה גלית לא גלאי כדגלי אינשי
ופירש"י ז"ל רב כהנא עלה מצבל לא"י כדאמר כהנחל
ומאכיל, לא גלאי כדגלי אינשי שאר תלמידים יולאין
מדעתן ואני יולאחי על כרחי מחמת מרדין ואימת
מלכות. וקשה טובא דל"מ לפי דעת הרמב"ן שהעולה
לא"י מקיים מ"ע דאורייתא הא"ך קרא לזה גלות
ועונש על דנסב כהנחא מה שעלה בידו לקיים מ"ע
דאורייתא דא"ך שחלת יולאחו לא ה"י מדעת עצמו
מ"מ הלך במלוה דאורייתא גם כפאו ואכל מזה
יולא אף שלא ה"י כלל כוונת מלוה, ומכש"כ בהך דרב
כהנא שבדודאי אח"כ נחכוין למלוה, ובפרט שצא
למקום תורה למתיבתא דר"י ור"ל הא"ך השב זה
לגלות, וכן כששאלו אותו והלא למקום תורה גלית
למה לא שאלו אותו ג"כ והלא לא"י גלית.

צמי שהוא לדיק או אין נ"מ יוחזי אכן הנה צתשו
מהר"ם הוצא בכלבו סי' קכ"ז דין ההולך לא"י אחר
שהפליג מאד בשבח ההולך לא"י כתב ח"ל וצלבד
שיה"י פרוש וזכר מכל עון ומקיים כל המלות הנוהגות
בארץ שאם יחטא יענש יותר מאם יחטא בחו"ל כי
ה' דורש אותה תמיד ועיני ה' צה והשגחתו תמיד
ואינו דומה מורד במלכות צפלטין למורד חוץ לפלטין
והיא ארץ אוכלת יושבי' וכו' ואתן ההולכים לשם
ורואים לנהוג קלות ראש בפחזותם ולהתקוטע שמה
קורא אני עליהם ותבואו ותעמאו את ארצי מי
בקש זאת מידכם רמוס חלזי, אבל מי שהלך להחזיק
בקדושה ועברה אין קץ לשכרו וצלבד שיוכל להחפרנס
וכו' עכ"ל ועיי"ש. ומבואר בזה שאף שגדול מאוד
ענין ישיבת א"י מ"מ אין זה אלא צמי שנוהג שם
בקדושה ובעברה וזכר מכל עון. ולא תימא שאולי
רק המהר"ם לשיטתו שאינו סובר בזה כשיטת הרמב"ן
דגם בזה"י יש מ"ע בישיבת א"י כאשר נבאר במאמר
הראשון ואדבר עוד מזה להלן ולכן כתב כן ואין זה
לדעת הרמב"ן, פי הדברים אמורים לכל הדיעות.

ובח"רדים דין מלות התלויות בארץ הוצא צפ"א
שיעת הרמב"ן שמלות ישיבת א"י היא מ"ע
דאורייתא והאר"ך עוד אח"כ צפ"צ בגדול חציבות
מלוה זו וכתב שכל עת וצבל רגע שהאדם הוא
בא"י הוא מקיים מלוה זו וא"ך היושב בא"י להיות
שמה תדיר במלוה התדירה באהבתו אותה ואעפ"כ
סוים אח"כ שהצאים לא"י ואין שמים על לב כי הם
צביכל המלך ומורדים ופושעים ומרצים במשחאות של
סעודה מריעות ומרחים עליהם הכתוב אומר ותבואו
ותעמאו את ארצי ונחלתי שמתם לתועבה, וכתב כי
הבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חלזי
ולא יעלה על לבם שאחרי מוחם ישארו בא"י אלא
במותם יגרסום חוזה כלצבים. וז"ל פרד"א פ' ל"ד
וכל המתים מן הרשעים בארץ ישראל נפשותם נשלכות
בקלע חוץ לארץ שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה
בתוך כף הקלע ולעתיד לבוא הקב"ה אחוז בכנפות
ארץ ישראל ומנער אותה מכל עומאה ומשליך אותן
לחוץ שנאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה
עכ"ל. והוצא עוד החרדים אח"כ גם מדברי הרמב"ן
על חומר העונש לעונות שבא"י וסוים לכן כל אדם

מ

והנה צידון מלות ישוב א"י אשר האבני מזר כתב
סבא לכאן ולכאן אם המלוה היא דווקא

יחד צבאו אל א"י להיות י"ש כפלי תפלים ממה שהוא צה"ל יעיי"ש שהארץ.

והנהגה לא דבר החרדים ממחללי שבתות או חוכלי עריפות וכדומה מהעצירות החמורות כי לא הזכיר בדבריו אלא אותה העצירה שמרבים במשחאת של סעודת מריעות, ונודע כי לפעמים יש צוה מאזה כמבואר בס' החיים מהק' אחי המהר"ל ז"ל בח"ג ספר פרנסה וכלכלה פי ג' ח"ל אל תהי סעודת מריעים קל צעניך בזמן שאין שחוק וקלות ראש, ולא לחנם אמרו חז"ל צענין הסעודה שאם התחיל אין מפסיקין אף להפלה כי גדולה לגימא שמקצת את הכחוקים ומחזקת את האכזה שבין איש לריעבו וכן ה"י המנהג אף מימים קדמונים להיות לכל משפחה ומשפחה יום מיוחד בשנה שיבי' להם למשחה ומשחה כמ"ש דוד כי זכה משפחה לנו צעיר, עכ"ל. א"כ אנו רואים שיש בסעודת מריעים גם מאזה גדולה אלא דאעפ"כ אם מרבים צוה יותר מדאי ויש ציטול חורה או אם הוא בדרך שחוק וקלות ראש כוי עצירה כמ"ש חז"ל במשנה אבות פ"ג שחוק וקלות ראש מרגילין האדם לעצירה, ומדלא פרע החרדים עצירה אחרת אלא זו וחרד עלי' את כל החרדה הזאת שלא יהי צא"י וקרא עלי' את הקריאה של מורדים ופושעים צה"ל המלך מבואר צוה שכל מה שהפליג בשצנה הישיבה צא"י אין זה אלא ל"יש גמור שאינו עושה שום עצירה ואינו מצטל כלל מלימוד התורה"ק, ואף שמחזיק עוצה צשיטת הרמב"ן שמקיים מאזה בכל רגע שיושב צא"י מ"מ צעוצרי עצירה כהפוך הוא.

אין מאזה לדור צא"י סובב רק על המקיים הכל שנוכל לומר עליו המקרה לדיקים ילכו צם, אצל צמי שאינו מקיים הכל סובר גם הוא ז"ל שא"י הוא לו למכשול ואמר עליו הכי ופושעים יכשלו צם. גם המהר"ע צפונגתחו על הר"ח כתב עעם זה שאפשר לקיים הכל אצל לא צעוצר ח"ו. גם צפי' לך כתב השלח"ק דלכן נשאר שם כנען להארץ הקדושה אחר שהיתה לישראל כי כנען הוא עבד, גם כנען לשון הכנענז וזהו קיום הארץ שנהי' עבדי ה' וכשפרקנו עול ולא היינו עבדים לו אזי עבדים משלו צנו, ועיקר מעלת וקיום הארץ הוא צהיותינו עבדים ונכנעים לו והארץ עוד צוה שצריך להיות צא"י צהי גר ולא צהי חושב, וכתב אח"כ וסימנך ארץ אכולת יושבי' הוא מכלה הרוצים לישב צה צשלו' וצחוקף לאכול פירותיו ולהיות צה לצד עכ"ל.

מא

ובחרדים סוף פ"ב ממלות החשובה שמדבר שם משון הצא על אשתו שלא כדרכה שהיא פלוגתה הפוסקים צעושי"ע אה"ע סי' כ"ט והוא ז"ל החמיר מאוד צעון זה והציא מעשה שהי' פה לפת שנת הש"ח לציורה שבמעמד הרבנים מוכר"ר יוסף קארו ומוכר"ר יחזק מסעוד ומוכ"ר אברהם שלו' ומורי הרב החסיד ר' יוסף שאגים וכמה רבנים אחרים צאה אשה ואמרה שבעלה ה"י צה עלי' שלא כדרכה ונידוהו וחרפוהו וכו' וסוף גרשוכו מא"י, והציא מעשה זה גם צשלה"ק שער האותיות אות ק' קדושה. ומבואר צוה המעשה שהי' שהעתיקו שניהם שעל עצירה שפשה צנענא אלא שגילחה אשתו עלי' גרשוכו מא"י כי לא היחו לדור צא"י צעלי עצירות ר"ל.

גם היעב"ץ ז"ל צסידורו צהקדמה שהפליא לדבר משצח מאזה זו של ישוב א"י ומריעים צחמי קיימת על ישראל קדושים בכל מקום הם החמירו על עצמן צכמה דקדוקי מלות מדקדקים צהם ציותר ומפזרים ממון רב ועורחים מאוד לקיימם צשלימות האפשרי ומדוע מתעללן במאזה הכציבה הזאת והארץ צוה עוצה וכתב שם צאמנע גם צמו"מ וסחורה הנה הארץ רחבת ידיים לפניהם לא תחסר כל צה יגיע כפיך כי תאכל אשריך אך אל יחפון לרדוף שם אחר הצלי

גם השלח"ק צשער האותיות אות ק' גצי קדושה המקום העתיק דברי החרדים האלו גם צתחלה כשחלק על הר"ח שצחום' שאמר שעכשו אין מאזה לדור צא"י כי יש כמה מלות התלויות צארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין לחבר צהם כתב שם השלח"ק דע"ז נאמר לדיקים ילכו צם ופושעים יכשלו צם דוודאי מי שדר צא"י ואינו מקיים מה שמחויב לקיים אז הוא פושע אצל המקדש עצמו ומקיים מה שהוא מחויב אז אשריו עכ"ל. א"כ חזקן צוה דדעתו צורכה גל מחלוקתו על ר"ח צמה שאמר שעכשו

עולם ח"ו כאותן שנאמר עליהם ותצואו ותעמאוו את ארצי עכ"ל. א"כ מצוהר שלא דבר אלא צמי שהגיע לידי מדה זו שלא לרדוף אחר הצלי עולם ועל הרודף שם אחר הצלי עולם קרא עליו המקרא הזה ותצואו ותעמאוו את ארצי, ואינו מזכיר שם רשעים או צעלי עבירות וכדומה אלא רדיפה אחר הצלי עולם שזה יכול להיות אף צמי שאינו עובר על מ"ש בחורה אלא שלא זיכך נפשו למנוע מהצלי העולם אמר עליו שמעמא את הארץ ואינו מדבר אלא מישראל קדושים שמדקדקן בכל דקדוקי מלות.

לגדל לגיון א' משל זהים צגליל ולא לגדל תינוק א' צא"י, ופירש"י ז"ל שם לפי שמתפרנסים בצער ובדוחק, והרי שקשה מאוד הגידול צנים שם צא"י יותר מכל העולם וע"כ לא אמר להם ליטע עם הצנים. אולם ציפ"ת פי' צכיפך שהוא רבותא שאפילו צא"י דכתיב צה לא צמסכנות תאכל צה לחם לא תחסר כל צה ג"כ קשה הגידול צנים דלפי"ז הוא כש"כ צשאר ארצות. אבל הצ"ח כתב צהע"ז סי' ע"ה צעעמו של הר"מ שמתלק צכך דינא שהיא תוכל לכוף אותו לפלות לא"י שאין זה אלא צזמן הבית לא צזה"ז שהוא צשציל דצה"צ לא ה"י שם דוחק מצונות וצזה"ז איכא שם דוחק מצונות. ומשמע מזה דהצעתה הכתוב ארץ אשר לא צמסכנות תאכל צה לחם אינו אלא על זמן הבית שישראל שרויין על אדמתם. וקנת משמע בחום' קידושין דף כ"ט ע"ב ד"ה הא שה"י צא"י יותר הרחבה צפרנסה מצצבל שהרי כתב שם על צני צבל שהם עניים ועל צני א"י שהם עשירים.

ויותר מזה אנו רואים לצסוף שהתנלל עלמו שלא יאמרו עליו קשוע עלמך תחלה צמה שלא נסע הוא ז"ל לא"י וצחוף טעמי ההתנללות כתב גם זה שעדיין לא הכינותי מזון לגוף ויודה לנפש כראוי שלא לצב צהיכל המלך ציאה ריקנית חלילה לרש און כל להצ"ח חשורה. ומצוהר צזה שה"י מפחד גם על עלמו ז"ל שעדיין לא הכין יודה לנפש כראוי שלא לצבא צהיכל המלך ציאה ריקנית. ואם הוא ז"ל אחר רוב כח תורתו ועבודתו צמס"י כ"כ צקדושתו העצומה עדיין ה"י מפחד שלא תיקון את נפשו שיוכל לצבא לא"י צהיכל המלך מה יענו איחוצי קיר, וע"כ שכל מה שערח כ"כ צהרצבא לשונות חריפים על זירוז מלוח זו לנסוע לא"י לא ערח אלא צשציל דדיקים גמורים שצבר זיככו את נפשותם צתכלית. גם אנו רואים שכתב שם צוואה חמורה על צניו שצשתצכו להשיא יו"ח לעוב להם וישאר צידכם צרכה להולאת הדרך ולעשות איכה מעמד פרנסה אפילו צצמנאם פנו וסעו לכם וצואו אל ארץ הקדושה וכו', ואינו מוצן דאחר שהאריך שם כ"כ צשצח מלות הארץ שה"י אז צעת ההוא שה"י שם הרצנת תורה יותר מצבל העולם גם צמסחר ומו"מ הארץ רחצת ידים א"כ למח צצוואתו החמורה על צניו שיסעו לא"י כתב רק אחר שזכרו להשיא את יו"ח לעוב להם, ולמה לא יסעו שמה גם עם צניהם וצנותיהם להשיאם שם צאה"ק כיון שיש שם הרצנת תורה גם מו"מ למח ישאירו את כל דורותיהם צחז"ל.

אמנם צגמ' יצמות דף מ"ז ע"א שהולך קרא מיוחד שמקצלין גרים צא"י דסד"א משום עיבותא דא"י קמיגיירי והשתת נמי דליכא עיבותא איכה לקט שכתה ופיאה ומעשר עני ופירש"י ז"ל דליכא עיבותא שפסק צבת חלב ודבש, והרי שהצעתה הקרא צעיבותא דא"י פסק אחר החורבן דלא מלל אחר החורבן עיבותא אחרינה צא"י אלא מה שיכולין ללקוט לקט שכתה ופיאה וליקח מעשר עני. ונמלל לפי"ז דלא שייך פירושו של היפ"ת אלא צזה"ב, וזה וודאי דוחק גדול לומר על מימרא דר"א צר"ש שה"י הרבה שנים אחר החורבן שיאמר מימרא צסתמא ואון כונתו אלא על זה"ב וכמ"ש החום' צצילה דף ה' ע"א ד"ה הא דלא ניחא לי' לפרש מימרא דר' יוסי על קודם החורבן כיון שר' יוסי ה"י לאחר החורבן יעיי"ש וז"ל דיש חילוק דצרייתת או משנה השנו"י סתמא אפשר לומר שהיא מימרא מאותן התנאים שהיו קודם החורבן ומשנה לא וזה ממקומה אבל כשמזכיר שם התנא שחידש מימרא זו וידענו שאותו התנא ה"י אחר החורבן קשה לפרשו על קודם החורבן. וצדצרי החום' דקידושין שצצאתי לעיל שהיו צני א"י עשירים וצני צבל עניים י"ל שאין כונתם לומר כן צדרך כלל אלא שאותן התלמידים שהיו אז לפני שמואל היו הצני

ואו"י הוא כמו שמצוהר צמד"ר ס' צראשית פי' כ' סוף ס"י ו' אר"א צר"ש נוח לו לאדם

שלא אמרו מלואו זו של ישוב א"י אף לדעת הרמב"ן אלא להמקיימים כל התורה כולה, לא לעוצרי עצירות ח"ו. ויש עוד ראיות ברורות לזה אלא שאין להאריך כ"כ ודי במה שבבחינו, וכדי שלא ישאל השואל הלא אין אומרים במלות דאורייתא אף לרשע שימנע מן המלות ולמה במלואו זו אומרים שאינו שייך כלל לעוצרי עצירה וכאן הבן שואל מה נשחטה, לכן אבאר בזה דברים פשוטים וברורים.

מב

מג

הנה בגמ' ז"ל דף קט"ו פלוגתא דר"י ור"ש אם דרשינן טעמא דקרא ולר"י לא דרשינן טעמא דקרא והקשו מהך דלא ירצה לו נשים ותירצו לפולם ר"י לא דרש טעמא דקרא ושאיני הכא דמפרש קרא ולא יסור. ומצואר בזה דהיכא דהטעם מפורש בקרא אף לר"י דרשינן טעמא דקרא. ובישוב א"י איכא כמה קראי דמפרש בדיא שחלו רק בקיום התורה כמו שהבי"כ ויתן להם ארצות גוים וגו' צעבור ישמרו חקיו ותורותיו ילמדו. ובמכילתא ס' יתרו מסכתא דוישמע פ"ג שלשה דברים ניתנו על תנאי ארץ ישראל וביבמ"ק ומלכות בית דוד, א"י מנין שנאמר לשם פן יפתח לבצבס וגו' ואבדחם וגו' והוצא זה גם בילקוט שמעוני מלכים רמז ק"ט. ובמדרש חנומא ובתנוד"א א"ר פ' י"א איתא כשעשו בני בנימין דברים מכוערין ודברים שאינם ראויין באותה שעה ביקש הקב"ה להחריב את כל העולם כולו אמר הקב"ה לא נתתי לאלו א"י אלא כדי שיקראו וישנו ויעסקו בתורה כל ענין בזמנו וילמדו דרך ארץ. ובגמ' ז"ל דף קי"ז ע"א גבי הלוקח הארץ הביא הרשב"ם שם ד"ה כאלה את לשון הספרי שכתב מה ת"ל לאלה תחלק הארץ לפני כשרים וקדושים, כלומר לאפוקי רשעים שבהן שלא היו להן חלק בה, והרי שהבי' מיעט צפי' שרשעים אין להם חלק בארץ. וכן הוא בספרי פ' עקב סוף פסקא ל"ה ע"כ לא בארץ מזרים היא, הפרש בין ביאתה של זו לביאתה של זו, ביאת ארץ מזרים רשות ביאת א"י חובה, ארץ מזרים בין עושים רצונו של מקום בין שאין עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ מזרים, ארץ ישראל אינו קן אם אתם עושים רצונו של מקום הרי לכם ארץ

א"י עשירים ובני צבל עניים דבלת"ה א"א לומר דכללא הוא על בני א"י שהכל עשירים ובני צבל הכל עניים ומיסתבר דקאי על אותן התלמידים דאיתרמי כן, וא"כ אין ראוי משם כלל דכלל המקומות אפשר לומר דאיתרמוי' איתרמי עשירים או עניים וה' מוריש ומעשיר וזה בכל כדור הארץ. ועכ"פ דברי רש"י שם צמד"ר מפורשים דקשה הגידול בנים יותר בא"י.

ובתשובת מעיל לדקה סי' כ"ז אחר שהאריך בשיטתו כדעת הרמב"ן שהיא מ"ע וחיוז גדול לעלות לא"י מ"מ כתב אח"כ דלריך בתחלה תנאי אחד שיש לו מקום מוכן ומזומן שם להיות מלווי לו שם פרנסה בריוח, והביא כן מכמה פוסקים שכתבו דכל שאין לו שם פרנסה מוכנת עניית מעבירה על דעתו ועל דעת קונו ח"ו וסוים לבסוף שכבר נהגו העם שאינם נוסעים עם בנים קטנים והכל צעציל קושי השגת הפרנסה שם שאינה מלווי בקלות וחוב הוא לקטנים וח"ו יש לחוש שיאלו תרצות רעה עד לא יחזק שכלם עליהם לסבול חיי לער וכמה נשחקעו בזה עכ"ל. והחת"ם באהע"ז סי' קל"ב כתב על דבריו אלו שבמעיל לדקה שהם מתקו לחיד. וחזינן בזה שכן היו המנהג מדעת גדולים שלא לנסוע לא"י עם בנים קטנים מחשש שלא יאלו לתרצות רעה ח"ו.

ואפשר דצעציל טעם זה לא ליהו היעב"ן ז"ל לבניו ליסע לא"י אלא אחר שישאו את יו"ת דאף שכתב שהארץ רחבת ידים גם צמו"מ מכל מקום התנה תנאי שלא לרדוף אחר הבלי עולם, ונראה שהי' צורך למדת הסתפקות להסתפק במוטע וע"כ חשש להבנים שמה לא השלימו נפשם עדיין צמדת הסתפקות כראוי וח"ו חיוק להם, גם בשאר מדות אם לא השלימו את נפשם חשש שלא יהיו ח"ו בכלל ותצואו ותעמאו את ארצי כמ"ש היעב"ן שם על רדיפה אחר הבלי העולם, וכבר הבאתי שגם על עצמו חש שעדיין לא הבין יורה לנפשו לעלות לא"י וזה פלא, גם הוא פלא שכל בניו של היעב"ן ז"ל לא קיימו בזה לוחא אביהם ז"ל שלא נסעו לא"י אף שהיו כולם לדיקים וקדושים, ולהלן אדבר מה. ועכ"פ זה וודאי ברור

כנען ואם לאו הרי אחס גולים מעליה, וכן הוא אומר ולא תקיף הארץ אחכס בעמאכס אותה, עכ"ל. וכתוב סוף פ' קדושים עכ"כ ולא תקיף אחכס הארץ וגו' ארץ ישראל אינה כשאר כל הארץ אינה מקיימת עוצרי עזירה, משלו משל למה"ד לכן מלכים שהאכילוהו דבר שאינו עומד צמטיו אלא מקיאו, כך א"י אינה מקיימת עוצרי עזירה, לכך נאמר ולא תקיף אחכס הארץ בעמאכס אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם עכ"ל. ועי' רמב"ן פ' שופטים צ"ב ואם ירחיב וגו' ונתן לך את כל הארץ וגו' כי השמור את כל המצוה הזאת וגו' ונתקשה שם הרמב"ן במה שהחנה הכ' על נתינת השלש עממין כי השמור לעשותה שדבר ברור הוא כי השצעה גויים עממם לא ירשו אותם בעצמם על החורה כאשר אמר פעמים רבים למטן אשר הצוה אל הארץ כי אם שמור השמרון את כל המצוה הזאת ומה התנאי הזה אשר יתנה צשלשה העממין האלה לבדם ועיי"ש מה שתי' כי לירושת השלשה עמים האלה לריך זכותים יותר אשר כל ישראל כולם יקיימו כל החורה כולה מאהבה. וצארכ"ה הק' ציאר שזה אם יקיימו כולם מאהבה לא מיראה בלבד. והרמב"ן צ"ב' ואתחנן בפסוק בכל לבצך כתב צאמלע הדברים ח"ל ואשר אמר להם משה חמיד למטן ייעב לך וגו' ולמטן החיון וצאחם וירשחם את הארץ חהירם ציראה ע"ד התוכחות לומר שאם יחטאו לא יירשו את הארץ או לא יאריכו ימים עלי' עכ"ל. ועכ"פ מצואר שגם צארץ ז' עממין שהוא א"י של עכשו יש כמה קראי צחורה שחלוי רק צשמירת כל החורה כולה.

וא"כ אין להם פתחון פה כלל דכמה כתובים שהקב"ה נתן לישראל ארץ ז' עממין. ותי' המהרש"א ז"ל דכיון שהי' המעשה הזה צחללת צית שני כי אלכסנדרוס הי' בזמן שמשון הדיק ותמיד מיום חורבן צית הראשון היחה ידם תקיפה עלינו צחללה יד כשדים ואח"כ יד מלכי פרס ומדי ואח"כ יד מלכות יון ומוקדן והי' טענת צני אפריקא על פי דברי החורה דכיון דכבר אחס עשיתם כמונו כחטאת כל הגויים אשר צביצותיכם וקאה אחכס הארץ צחורבן צית ראשון ועד היום הזה אחס צחטאתכם וצטונש הזה ציד ארכ"ע תקיפה עליכם ולא עוצים אחס מאחנן, ועיי"ש שהארץ. ותמלית הדברים שאף דאיכא כמה קראי צחורה שא"י ניתנה לישראל מ"מ כשיש חטאים צישראל אין להם טענה מכל אלו הקראי כי גם זה מצואר צחורה שאין נתינת הארץ אלא צתנאי של שמירת החורה וכאשר הצאתי לעיל מכמה מקומות.

ובזוה"ק פ' ויקהל דף קנ"ח ע"א כתב ח"ל אמר ר"א כתיב מן היום אשר הולאתי את עמי את ישראל ממלרים לא צחרתי צעיר מכל שצטוי ישראל ואצחר צדוד וגו' לצנות צית לכהות שמי שם, האי קרא לאו רישיה סיפיה ולאו סיפיה רישיה דכתיב לא צחרתי צעיר ואצחר צדוד מאי האי עם האי ואצחר צירושלים מייצעי' לי' אלא כד קוצ"ה אית רעותא קמי' למיצי קרתא אסתכל צקדמייחא צבהוא רישא דנהיג עמא דקרתא ולצחר צני קרתא ואיייתי לעמא צי' בה"ד לא צחרתי צעיר עד דאסתכלנא צדוד למיכווי רעיה על ישראל צגין דמתא וכל צני מתא כולהו קיימין צרעיה דנהיג לעמא, אי רעיה איבו עבא עבא ווי לי' עב למתא עב לעמא, ואי רעיה איבו צישא ווי לי' ווי למתא ווי לעמא עכ"ל. ומצואר צזה צזוכ"ק פירושא דהך קרא שלא צחר ד' צירושלים שישצו ישראל שמה אלא כשיש שם מנהיגים עוצים שעל ידם מתנהגים העם צדרך הטוב אצל לא כשיש שם מנהיגים לא עוצים דממילא גם העם אחריהם אינם הולכים צדרך הטובה ואזי לא צחר ה' צירושלים לשיבת ישראל שמה.

ובאוה"ח הק' פ' צחקותי עכ"כ והארץ חטצו וגו' כתב ע"ד אומרם ז"ל על מה אצדה הארץ

ובגמרא סנהדרין דף ל"א ע"א כשצאו צני אפריקא לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון אמרו לו ארץ כנען שלנו היא דכתיב ארץ כנען לגבולתי' וכי' אמר להו גציהא צן פסיסא לחכמים חנו לי רשות ואלך ואדון עמכם וכי' אמר להם מהיכן אחס מציאים ראוי אמרו לו מן החורה, אמר להם אף אני לא אציא אלא מן החורה שנאמר ויאמר ארור כנען עבד עבדים יכי' לאחיו עבד שקנה נכסים עבד למי ונכסים למי, ונתקשה שם צמהרש"א דכיון דצני אפריקא היו צאים צראי מה"ת מדכתיב צה ארץ כנען לגבולתי' ע"כ יאמינו צמה שכתוב צחורה

על עזבם את תורתו ואז"ל דבר זה נשאלה וכי עד שנה הקב"ה ופירשה ויאמר ה' על עזבם את תורתו פי השאלה היא שאם ישראל חטאו ארץ מה חטאה שהי"ל לזע"ד לפרע מהם ולא תיחרב הארץ ותורבתה היא ציגית צניי מתוכה ויבואו בה ערל ועמא שהיא אבדן הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתו וכי כי לגד שאין תורה אין חשק לארץ ציגיבתם בה, עכ"ל.

והכתוב לווה ציחזקאל ל"ג כ"ה על הדם תאכלו וגו' והארץ תירשו ופירש"י ז"ל צממי אם נלעוויתם אין אתם שומרים. ולשון הרד"ק צממי איך תירשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינה עובד הארץ. וכרי שהכתוב צממי האין יעלה על הדעת שיהי א"י לישראל בלי קיום התורה. ועכ"פ נחבאר מכמה מקומות שהרבה כתובים מפורשים שישיבת א"י הוא צעבור ישמרו חוקיו ותורותיו ינארו, ובלי תורה ומצוות אין רגון השי"ת שישבו ישראל בא"י, ובכ"ג וודאי דרשינן עממא דקרא שלא לזה הקב"ה משולם לישב בא"י אלא צמי ששומר בהתורה, אבל העובדי עבירות ר"ל לא נכנסו כלל בגדר מצוה זו כי לא לזה הקב"ה מה שהוא נגד רגונו ית"ש ואין ציגיבתם של אלו שמה שום סרך מצוה אבל עבירות גדולות בידם ע"י ישיבתם שמה כמו שנבאר לעיל.

ובמג"א ח"י דכיון שצאה הקבלה דמלכות שאינן תלויות בארץ נוהגין בין בארץ בין בחו"ל לכן ע"כ אין לדרוש כן לפטור אלו בחו"ל. ובמפרשים אחרים כתבו עוד חירושים שיש ראיות מקראי על כל אלה שהמה חועבה בעלם ולכן מה שאמר הכי ולא תטמא את הארץ זהו טעם נוסף שבא"י איכה עוד טעמא אחרינא שחמיר יותר יען שמתמא את הארץ, והרבה האריכו בזה המפורשים לא עת האסף פה מה שנלפענ"ד בזה.

ועכ"פ זה וודאי שיש כמה לאוין שמצוה צמי צחוכ"ק שמתמא את הארץ ואין הפלוגתא בין הראשונים אלא אם הוא נמנה בין המצוות ללאו אחר או הוא רק תוספת חומרה על הלאו, אבל לכל הדיעות חמיר מאד מי שמתמא את הארץ וגורם לשכינה שתחלוק מ ישראל. וגם החונף לרשעים הוא בכלל זה שסיים עליו הכי ולא תטמא את הארץ כמצוה צמי יראים סי' רמ"ט וזה עיבוד הגאולה ר"ל כאשר יתבאר עוד להלן מלבד שכל העבירות שעושה בא"י חמורים הרבה יותר מצחוק"ל כמצוה לעיל, וא"כ מובן היטב מה שמצוה צמשי מהר"ם וצחרדים ובשלה"ק ועוד כמה פוסקים שלא יצו בא"י אלא יראי השם, ופרטי הדברים בזה יתבאר עוד להלן.

מה

מד

והנה לא הבנתי לכאורה מאה"כ ציטטי א' י"ג כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמום חזרי, ופירש"י ז"ל לרמום את חזרי אחרי שאין לבצכם שלם עמנו. והרד"ק כתב ע"ז בשש רגלים זו הראי' מי בקש זאת מידכם שתבואו לפני ותמרו את דברי חינוי חושב לכם זה לכבוד אלא לבזיון שתתמסו חזרי יעו"ש. ואינו מובן לכאורה דכיון דמצוות ראי' אינו מוזכר שום טעם בקרא א"כ הכל חייבין צראי, ואף לדברי הרד"ק שאינו לכבוד אלא לבזיון, וכי מוזכר בקרא שהטעם הוא צביל כבוד, הלא בטעם שאינו מפורש בקרא לא דרשינן עממא דקרא ואנחנו לא נדע טעמו של יורר צראשית צ"כ למה לזה כך, וכבר כתב הרמב"ם בזה גשיאת כפים דצמורה שהיא על כאו"א אין אומרים אף לרשע מנע מן המצוה

והנה בהרבה לאוין מפורש צחוכ"ק ולא תטמא את הארץ ולא תחטאו את הארץ, ודעת הרבה ראשונים שזה נמנה צמנין המצוות לשני לאוין שמלבד שעובר על הלאו בעלם העבירה עובר עוד בזה המעשה בעממא על לאו אחר צמה שמתמא בזה את הארץ וגורם לשכינה שתחלוק מ ישראל כמ"ש צמי יראים סי' רמ"ט, אלא שהרמב"ם צמסי"מ צשורה החמישי פלג על זה שאין זה לאו אחר אלא טעם לאסור מה שקדם כאילו יאמר כי אחי אם תעשה על זה תרבה הפסד בארץ. והרמב"ן שם הקשה על הרמב"ם שאם הוא טעם על מה שקדם א"כ אינו אסור בחו"ל כמה שאמרו בלאו דלא ירבה לו נשים שהוא משום לא יסור כיון דהטעם מפורש בקרא.

ואף שאפשר שאין המצות שלו מקובלות לפני השי"ת אבל הוא נטעו' על ככה ואיך אפשר לומר להשגין מי בקש זאת מידכם צמה שהוא ליווי מפורש צתוב"ק בני שום טעם. ובפרט לדברי רש"י שכתב אחרי שאין לצבכם שלם עמי הלא כל העושה שלא לשמה אין לצבו שלם עמו ית"ש ואעפ"כ אמרו לעולם יסוּק אדם צתורה ומצות אפילו שלא לשמה.

והמלבי"ם כחז צה שזכה להם לעלות לעיר הקודש ג"פ צטה ללמוד שם יראת ה' ודרכיו מפי הכהנים הנביאים כמ"ש למען תלמד ליראה את ה' חלקיך. ולפי דבריו שהקרא דלמען תלמד ליראה קאי גם על מצות ראי' והיו הטעם מפורש בקרא שפיר קאמר דרשיגין טעמא דקרא דאם אין לומדין שמה ליראה לא נטעו' כלל על מצות ראי' אבל לא ידעתי מי הגיד לו דהקרא דלמען תלמד ליראה קאי גם על מצות ראי' הלא הקרא דלמען תלמד כתיב צמעשר שני שגריך לבעלותו למקום אשר יבחר ה' לאוכלו שמה ומנא ידעיגין דקאי גם על מצות ראי' שהיא מצוה אחרת ולא נכתבה צסמוך למצות מעשר ויש חילוקים הרבה בין אלה המצות ואולי יש צמצות ראי' טעם אחר, ואף שהרא"ב צס' החיגוך כחז טעם זה צמצות ראי' אבל כיון שאינו מחזכר בקרא אף שאפשר לומר טעמים לא דרשיגין טעמא דקרא.

ואפ"ש ר' עפ"י מה שמצוהר בגמ' סוכה דף ג"ה ע"א ועוד הניח צחולו של מועד צשני היו אומרים ולרשע אמר חלקים, ופירש"י ז"ל כל הממזר דברי צבושין הן להנאפים לעזרה למצות החג ושמהים שמחת החג ומוכיחס מה לך לספר חקי, כלומר למה לך לצוה לצית זה עם שאר עמי אס איגך חחר צהשוצה, וצאותו ממזור כתיב צזה לאלקים חודה ושלם לעליון נדריך על שחג הסוכות זמן צל תאחר הוא לשגש רגלים וסוף הממזור וצה חודה יכדגני ושם דרך ארצו וגו' עכ"ל. ומצוהר צזה דקים להו שאותו הממזור סוצב על הנאספים צצורה חג להקריב קרצנות ויש הוכחות לה מהקרא ומצוהר צצותו הקרא שאומרים להנאספים צצורה מה לך לספר חקי שאס אינו חחר צהשוצה אין לו לצוה לצית זה, וא"כ הוא מצוהר בקרא שטעם הראי' צצורה הוא צצביל לעשות

השוצה ולכן דרשיגין טעמא דקרא ואומרים לאותן שאינם חוזרים צהשוצה מי בקש זאת מידכם. ואף דמצות ראי' היא צתוב"ק וטעם זה הוא צתהלים, מכל מקום י"ל כמ"ש צגמ' יומא דף ע"א ומו"ק ד"ה דבר זה מחורח משה לא למדנו מדברי יחזקאל למדנו הו מקמי דהתי יחזקאל מאן אמרה, גמרה גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכי' אקרא, וצמה ענייגס אנו לריכים לומר כן כנודע. וצתוס' מ"ק דף ה' ד"ה הו כתבו הרבה דברים דקים לן דאסורין מה"ת דלא כתיב צקרא אלא צהכלב עד דאתא יחזקאל, וכו' הכי נמי.

אז אפשר עפ"י מ"ש צברייתא דמכילתא הנ"ל ג' דברים ניחגו על הנחי א"י וציהמ"ק ומלכות צי"ד, ציהמ"ק מנין שנאמר והצית אשר אתה צונה אס תלך צהקוטי וגו' והקיומותי את צריתי אהך וגו' ואס לאו והיתה הארץ לשמה, וא"כ מצוהר בקרא גם ציהמ"ק שניתן על הנחי של שמיחה הצורה כמו שמצוהר בקרא צא"י. ומצות ראי' היא מצוה חתלוי' צציהמ"ק וא"כ אפשר שגמו צציהמ"ק הוא על הנחי כמו כן מצות ראי' שהוא למקום המקדש חלוי צצותו החנאי של שמיחה הצורה והיו כמפורש צצורה.

אז אפשר דכמו דחזיגן צנישיאת כפים שהיא מ"ע דאורייתא על כל כהן וכהן ואעפ"כ אמרו בגמ' צרכות דף ל"ב כהן שחרג את הנפש לא ישא את כפיו ולמדו זה מקרא דישיעי' וצפרישכס כפוכס אעלים עיני מכם וגו' ידכס דמים מלאו, וכן כהן שהמיר למדו צגמ' מנחות ק"ע שלא ישא את כפיו מקרא דכתיב צמלכים אף לא יעלו כהני צבמות אל מצח ה' צירושלים. ולדעת הרמב"ם אפילו עשו השוצה. וז"ל ג"כ כני"ל, דהלא המצוה צבר כחוצה צתוב"ק והאיך עקרו לה הנביאים, וע"כ שהוא ג"כ כנ"ל דגמרה גמירי להו ואתו הנביאים ואסמכי' אקראי, ואין למדין משס על שאר עצירות דצשאר עצירות נושא את כפיו כמ"ש הרמב"ם והעור אר"ח סי' קכ"ח, וז"ל דהיכא דגלי קרא גלי והיכא דלא גלי לא גלי. כמו כן י"ל גם צמצות ראי', דצאותו קרא דישיעי' שאמר מי בקש זאת מידכם גלי לן דמי שאינו צו ציראת שמים אינו צכלל מצוה זו ועד דאתא

ישעי' גמרא גמיר לה ואחא ישעי' ואסמכי' אקרא ואין ראי' משם לשאר מלות כמו שהוא בז"כ.

מו

אלא שלשון הרמזים ז"ל בה' תשובה פ"ז ה"ז קשים להבין לכאורה שכתב ח"ל כמה מעולה מעלת התשובה אמש הי' זה מובדל מהי' אלקי ישראל שנאמר עונותיכם היו מזדילים וגוי' ועושה מלות ועורפין אותן בפניו שנאמר מי בקש זאת מידכם רמוס חלרי וכו' והיום הוא מודבק בשכינה וכו' ועושה מלות ומקבלין אותן בנחת ושמחה שנאמר כי כבר רנה האלקים את מעשיך ולא עוד אלא שמתאווים להם שנאמר וערבה לה' וגוי' ומימרה זו הוצאה גם בחרדים בהקדמה שכתב ח"ל וכל מי שהוא מלוכלך בעונות וחטאים והרי הוא משוקץ ומתועב כש"כ שטורפין לו מלותיו בפניו וכן מצוהר בדברי הרמזים עכ"ל. אבל לשון הרמזים שלמד זה מקרא דמי בקש זאת מידכם רמוס חלרי אינו מובן דמשמע שלמד מאותו הקרא על כל המלות ולא קאי רק על מלות ראי' שמצוהר שם בקרא והלא לשון מי בקש זאת מידכם משמע שלא נלטו' כלל דהאיך אפשר לומר על המלוכה ועומד על הדבר מי בקש זאת מידו, והאיך אפשר לומר שהרשע לא נלטו' עוד במלות ופטור מכהת"כ. והרמזים ז"ל בעלמו כתב בה' י"ב שמה שהיא מ"ע על כאו"ה אין אומרים אף לרשע מנע מן המלות.

לפניו וכמ"ש הכי' ומשלים לשונאיו אל פניו להאזינו ופירש"י ז"ל בחייו משלים לו שחר מלותיו להאזינו מעוה"ב, ואינו מובן כ"כ הלשון אל פניו. ועי' באור"ח הקי' שנדחק בזה. ולהגיל אפשר לומר בלשון אל פניו דר"ל דאף שהמלות נטרפין בפניו מ"מ משלמין לו בעוה"ז. וכעין זה גם בהך דאף שנלטו' על המלות מ"מ עורפין לו בפניו, אבל הלשון מי בקש זאת מידכם לומר כן על כל המלות אינו מובן.

מז

ובעיקר המימרה שכתב הרמזים על המלות שטורפין בעודו מלוכלך בעונות כעין זה כתבו הזוכ"ק וכל חכמי האמת דהמלות שטורפין בעודו מלוכלך בעונות חוטפין הס"א ומוסיפין בה כבעומאה ר"ל, והוצא גם בנושאי כליו של השו"ע באו"ה סי' תקע"ב בעטרת זקנים ובצאה"ע סי' תקע"א שכל המעשים או תורה שאדם לומד בעודו רשע אל"ל שאינו נותן בה בקדושה אלא אדרבה מוסיף בה בקליפה וכשהחזר בתשובה מוליח אותו הכח מהקליפה ומכניסו בקדושה יעיי"ש. והיע"ד בדרוש הראשון ח"א פי' בזה מה שאומרים לאנך מיד גוזזים דכמו שמאכלין את הלאן מלח כדי שיוכלו לגוזזם כמו כן הס"א מביא לפעמים בעל עזירה לעשות מלוח שיהי' להם יניקה מזה והוספת בה ר"ל ומתפללין להגלל מזה. ועי' מ"ש בזה ז' החו"ד בספרו פלגי מים על מגלת איכה בפסוק חטא חטאה ירושלים, וכבר פירשו בזה הכי' נירו לכם ניר ואל תזרעו אל הקוליס, ועי' ז' דיוו כל הדווים בעו"ה. וכבר עמד ע"ז בספה"ק דרך פקודיך בהקדמה והאריך בזה עוצה באומרו שכיון שכל התורה ומלות שטורפין בעוד נקרא רשע לא יראה לקרבן אשה להי' אלא אדרבה מוסיף בה ר"ל בקליפות, ולפי"ז יאמר האדם א"כ אפשר נפשי מעסק תורה ומלות ח"י עד אשר אחקן את אשר עויתי ואעשה כל החיקוני תשובה, אבל ח"י לומר כן וכי ס"ד שלא יחפול אדם ולא יקרא ק"ש ולא יניח עליות ותפילין ולא יתן זדקה עד אשר יתענה כל הימים הנקצבים לכל חטא ועון והלא אם לא יניח תפילין באחיה יום נקרא קרקפתא דלא מנח תפילין ואת פושעים הוא נמנה וכן הוא בכל התורה ומלות שאין לו רשות לבעל אף רגע. אבל הענה לזה

ועיקר המימרה מ"ש שטורפין לו המלות בפניו זה אפשר ליישב אף שנלטו' על המלות ואינו בן חורין להבעל ממנו ע"ד שאמרו בגמ' ע"ז דף צ' ע"ב ראה ויתר גוים ראה ז' מלות שקבלו עליהן ב"י ולא קיימום כיון שלא קיימום עמד והחירן להם, איחגורי איחגר א"כ מליו חוטא נשכר, אמר מר צרי' דרבינא לומר שאף שמקיימים אינם מקבלין שחר ומסיק שאין מקבלין שחר כמלוכה ועושה אלא כמי שאינו מלוכה ועושה והוי הפי' והחירן כאילו החירן. וחזינן בזה דאף שלא החיר להם הקב"ה את המלות שלא יהא חוטא נשכר מכל מקום אינם תשובים לפני הקב"ה והוי כאילו החירן אלא שכן היא המדה שהקב"ה משלים שחר אף למלות כאלו שאינם חביבים

הסע"א עכ"ז כך היא דרכה של תשובה מדאורייתא
 צביעול בעלמא סגי עד אשר יאיר אליו השי"ת
 ברחמים ע"י עסק התורה והיא תלמדו דעת ותבונה
 לתקן מדותיו צהבה רבה, וזה נרמז צפ' מי פתי יסור
 הנה היינו כשהפתי רוצה לשוב בתשובה אזי יסור הנה
 ותלמדו התורה דעת עכ"ל. וזהו מצוה ששם עכ"פ
 יש לו אחיזה ברכור תשובה אף שעדיין אין לו דעת
 אף להבין מה היא תשובה שלימה ותרעה צאמת
 לאמיתו מ"מ יעסוק בתורה ומלות הרכה וזה ישפיע
 עליו לעשות תשובה יותר.

ובעין זה אמרתי לפרש מה שאומרים ודרך תשובה
 הורית שלכתורה סגי לומר תשובה הורית כי
 מזה אנו מדברים ומה שהוסיף תיבת דרך הוא לכאורה
 מיותר, גם אינו מובן הכוונה. אלא נראה שאמר
 שאף שאין זכותו לעשות תשובה שלימה מקולר דעתו
 והשגתו ומצב לבבו הסתום והאעמוס מ"מ הורה לנו
 הקצ"ה לילך בדרך תשובה שאם יש לו אחיזה ברכור
 תשובה זהו הדרך שיוכל להביא אח"כ לידי תשובה
 שלימה וצאמת אם וזכה אח"כ לעשות תשובה כראוי
 ואף אם זרעג אחרונה קודם מיתתו יצוא לידי
 תשובה אמיתית יחזור הכל אל הקדושה.

וק"ו בישמה משה פי' תלא אות ז' כתב צמה שאמר
 חז"ל מתוך שלא לשמה בא לשמה שצאמת
 מה שנעשה שלא לשמה שובה הסע"א רק אח"כ
 כשבא לשמה הוחזר הכל יעו"ש, ועכ"פ מי שרואה
 לילך בדרך התורה זה תקנתו שירצה לעסוק בתורה
 ומלות כמ"ש חז"ל צמד"ר פי' אחרי כי בתחבולות
 תעשה לך מלחמה אם עשית חבילות עבירות תעשה
 מלות כנגדם וישים אל לבו לתקן מדותיו ולהטות לבבו
 לתשובה שלימה והשי"ת ברוב רחמיו ית"ש מזיל עני
 מחזק ממנו היא הסע"א העלומה והגוראה צעו"ה.
 ובספ"ק אור לישרים נתן עצה ע"י אמירת לשם
 יחוד שזה תקנה שלא יחטפו הם"א המלות דקו"ל
 מלות לריכות כוונה, ואף למ"ד אין לריכות כוונה אם
 אומר צפ"י שאינו רוצה ללאת בו אינו יולא כמצוה
 בר"ן ובפוסקים, וז"ש אני עושה מלוח ז' רק על
 מנת לשם יחוד קצ"ה אבל אם ח"ו עונות גרמו לבלי
 לגרום יחוד איני רוצה ללאת בו כלל ממילא אין להם

שלא יוסיף כה צעומאח צחורתו ומלותיו, והאר"ך
 לצאר ציסוד זה שאין התעניתים והסיגופים מעיקרי
 התשובה אלא עיקר התשובה הטרטה גמורה על
 החטאים עד שהסמר שערות ראשך ותבוש מפניו
 ית"ש צאמת ובקבלה גמורה שאפילו יבצי לוי כל
 חללי דעלמא לא ישוז עוד לכסלה עד שיטיד עליו
 יודע תעלומות שזודאי לא יחטא עוד כמ"ש הרמב"ם
 ז"ל צ"ה תשובה, ואם ככה היא מחשבתו ולבו טרם
 עסקו בתורה ומלות יקובל הכל לר"ן לפני השי"ת
 ואם לאו הוא ח"ו כורע אל הקוליס, יעו"ש שהאר"ך
 עוצה והעחקתי תמלית דבריו צקילור נמרץ.

והגה סגנון דבריו ז"ל הוא להקל עליו שאין לורך
 להמתין על התעניתים וסיגופים אלא סגי
 בתשובה ובקבלה האמיתית עד שיטיד עליו יודע
 תעלומות, שלדעתו ז"ל יוכל האדם לצוא לידי מדה זו בכל
 עת ובכל שעה, אבל צעו"ה לפי שפלות דורינו היא דרך
 קלרה וארוכה דודאי מהשבה וקבלה אמיתית כ"כ
 שיתאמת לפני יולרינו מקור האמת ויעיד עלי' סגי
 בזמן קלר ואם צאמת מגיעין הדברים לנקודה הפנימית
 שבלב עד שיודע תעלומות חדרי לבבו יעיד על אותה
 הנקודה הרי זה לב עכור שרגע אחת מלב עכור כזה
 יקר וחשוב מהכל עד אין שיעור וערך, אבל צעו"ה
 ארכה לנו השעה ולא הגענו לידי מדה זו, ובשפלות
 דורינו הלבבות הסחומים והטעומים חעירין אינון שיוכלו
 להכניס בלבבם תרעה וקבלה אמיתית שלא ישומו
 עוד לכסלה אף מה שהוא לפי לשון בני אדם, אבל
 האמת הגמור לפני יולר צראשית כמו שאמרנו הראשונים
 כמלאכים צעו"ה האמת נעדרת כמשמעו וכמדורשו,
 ובמקום אחר הארכתי צזה, ועכ"פ אם נימא שח"ו
 ימנע מתורה ומלות עד שהגיע לנקודה האמיתית כזו
 לא מלאנו ידינו ורגלנו צביכמ"ד וח"ו תפוג תורה
 ולא יתחא לוי למריכו דלמרי הכי.

אמנם בהקדמת ספרו אגרא דכלה שם כתב דינא
 פיה מנ"ש בהקדמת ספרו דרך פקודיך ח"ל
 שם והנה לא נעלם מאמר הנביא נירו לכס ניר ואל
 חזרעו אל הקוליס ובתורה והמלות שהאדם עוסק
 בעודו בתחלות העומאות התבל יוחשז כורע אל
 הקוליס וח"ו יוסיף כה צקון ודרדר המה כחות

מזבחים גם צמדרשים ע"י תלמידיו ותלמידי תלמידיו של רשב"י ולאח מלא הרמב"ם ז"ל אותן המימרות צמדרשים ועכשיו אין צידונו אלו המדרשים ומולאין אותן רק בצוה"ק, וכמו כן נראה צוה צבועודאי מלא הרמב"ם ז"ל צאחה מקום אותה המימרה שטורפין לו המלות צפניו. אלא שעדיין מה שהביא ע"ז הקרא דמי בקש זאת מידכם אינו מוצן, וגם אין ללמוד כל המלות ממות ראי כז"ל.

ואפשר שהוא ע"ד שכתב הלח"מ בריש ה"י מלכים דכבר נודע דרכו של הרמב"ם דראיות הפסוקים דבר שאינו נוגע לענין הדין לא קפיד אגמרא דין אלא הביא מכל מקום שימלא היותר פשוטה, וכתב זה הלח"מ בכמה מקומות, גם הביא ראיות מפסוקים שאינן אלא אסמכתא בעלמא כמ"ש הלח"מ צפ"ב מה' חגיגה, גם צעטמים כתב המהר"י קורקום צפ"ז מה' תרומות ה"י ח"י שדרכו במקומות רבים להביא אף מה דאידיחי צ"ם, וע"י יד מלאכי בכללי הרמב"ם מה שאחפף איש עובד צוה, וא"כ י"ל שהביא הרמב"ם ז"ל הך קרא דמי בקש זאת מידכם לסמך בעלמא. ואפשר מלא צאחה מקום דאסמכ"י להאי, וכן מוכח מסיפא שהביא להך דהבעל תשובה מעשיו רגיים מהקרא דכבר ראה האלקים את מעשיך ולא מלניו שיחי' סובב אותה הקרא על בעל תשובה, ע"י צמפורשים מה שפירשו, ואין ראוי משם על בעל תשובה, אלא נראה דאסמכ"י להתם, ולשון דכבר ראה מיושב שפיר צבעל תשובה דע"י התשובה מרגיים אף המעשים שעשה מכבר ערם שעשה תשובה.

מה לחטוף, והביא זה ק"ז צישמה משה כ"פ, וע"י צתפלה למשה קפיעל מ"ה צפסוק אומר אני מעשי למלך וגו', ואף שהנב"י פליג על אמירת לשם יחוד מ"מ אנו רואים שנתן הסכמה חמה על אותן הדרושים שצ"ם אור לישרים וכתב עליו שהוא צעלמו שמע מפיו דברים מתוקים ונכנסים בלב השומע להלהיב הלבבות ל"ש ושם צאותו הספר צדרוש הראשון כתב העטם הנ"ל על אמירת לשם יחוד, ונראה דאחר שאמר טעם זה קבלה ממנו אלא שעכ"פ רריך לכון דעתו לידע מה הוא אומר צאמירת לשם יחוד.

שוב ראיתי גם צשמחה הרגל על רוח מהחיד"א ז"ל בלימוד צ' שהתממר מאוד ע"ז שכל זמן שלא שב התורה שלומד והמנות הולך הכל לס"א, וכתב דע"ז ידו כל הדוים וזו רעה חולה כי נרה שמה וכמעט לא שצקת חיי לרוב המון ישראל אוי ואצוי. והאריך צוה עוצב עד שסיים לצסוף שהעלה היעוזה שקודם כל תורה ומורה יתברר צתשובה ויגמור בלבו שאינו חפץ להיות רשע ח"ו וה' יאיר עיניו לתקן מעותו וגם ראה לשמור לשונו כדת מה לעשות וצכוונה קלרה זו ינלא צעצהי"ת שיעלה לימודו לרלון, וירגיל עצמו לומר לשם יחוד קוצ"ה כי צוה מגלה דעתו צפ"י שהוא לשם ה' דוקא ולא יגע זר צאותו הלימוד ואותה המלה עכ"ל ועי"ש. וכפי הנראה כיוון גם הוא ז"ל צעלמו לאותה התועלת שיש צאמירת לשם יחוד כי אלו ה' רואה זה צאור לישרים ה' אומר דבר צסם אומר.

מה

אז אפשר דו"ל דלכאורה קשה בלשון הפסוק מי בקש זאת מידכם דמ"ש זאת היא מיותר וכי לא בני למימר מי בקש מידכם, אלא דאם עושין תשובה אח"כ נעשה למפרע רגוי לפני השי"ת אף המלות ראי שעשו קודם תשובתם וע"כ אמר הכתוב זאת דאך צזאת כמו שהוא עכשיו שלא עשו תשובה אין המלה נתצקס לפני הקב"ה, וי"ל דאין ה"ג שמלווין ועומדין גם צמלות ראי כי יכולין לעשות תשובה כמו שהוא בכל המלות ואמר זאת הכתוב כדי להחזירם צתשובה וא"ל לכל החירולים שכתבתי לעיל גם צמלות ראי ושוב לק"מ מה שהביא מזה הרמב"ם ז"ל לכל המלות.

נהזור לעניניו שעיקר המימרה מ"ש הרמב"ם ז"ל על המלות הנעשים צעודו מלוכלך מענות הוא כמ"ש הוזה"ק וחכמי האמת, ואף צבועודאי לא ה' לפני הרמב"ם ז"ל אלו הספרים אצל נמלאים מימרות צדברי הרמב"ם שלא נמלא להם מקור אלא צוזה"ק ולכן יש אומרים שראה ס' הוזהר, אצל אין האמת כן כאשר הוכיחו שהתגלות הוזהר ה' הרצה שנים אחר פעירתו של הרמב"ם ז"ל, אצל הנראה צוה כנודע שה' לפני הרמב"ם ז"ל הרצה מדרשים שאין צידונו עכשיו (וחו מסיבת המדפיסים) והרצה מימרות שצוזה"ק

מט

הנה כי כן הוא בכל מנות התוכ"ק שמוטל על כל א"ש ישראל לקיימם אין חילוק בין גזרה לגזרה אבל במנות ישיבת א"י שכבר הבאתי דאף המפליגים עובד בהשיבות מלוא זו מ"מ תנאי התנו שאינו אלא בשומרי תורה וצירוף מכל הטע' ופשט, ע"ז נחתי טעם לשנה שטעמם ונימוקם מפורש בתוכ"ק ודרשינן טעמא דקרא. גם חזינן בגמרא חולין דף ק"מ דא"ל לאוקמי' בציפורי עיר הנדחת לשלוח דלא אמרה תורה שלא לתקלה ופירש"י ז"ל דפשיטא דשל עיר הנדחת לאו בר שלוח היא דלא אמרה תורה שלא לתקלה דממון עיר הנדחת אסור ואם ישלחה יהיו בני אדם לדין אותה לאחר זמן, וכבר ביארו בזה דאף שודאחי כל מה שיכיו לדין אח"כ יהי' היתר גמור עפ"י הלכה בכל דפריש מרובא פריש, גם אולי לא יבוא כלל אותו הציפור ליד ישראל מ"מ כיון דאין מצטלין איסור לכהלה הוי זה המשלת הציפור שאפשר שיבוא ע"ז ליד ישראל שלא לתקלה והוי הוכחה שלא אמרה התוכ"ק מלוא צכה"ג שאפשר לבוא לידי תקלה, ומכש"כ בזה שעלול להטוא שזה תקלה גדולה ליושב בא"י שהעבירות שם חמורין הרבה יותר, ובפרט צמי שטונותיו מרובין מזכותיו גם הוא מעמא את הארץ שמסלק שכינה מישראל והוי תקלה גדולה לכלל ישראל צכה"ג בודאחי לא אמרה התוכ"ק שהיא מלוא מה שמציא תקלה גדולה לו ולכל ישראל, וגם זה הוכחה ברורה דהמלוא היא רק בתנאי של שמירת התוכ"ק כז"ל.

תעוז המלוא הזה מדוע באת לעמא את ארצי, בשלמא הכדים שם אין עונשם גדול כ"כ ועוד כל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדש את עצמו ולקיים המלות אשר שמה וכו' עכ"ל ועיי"ש. והנה לא הזכיר מה הי' הקולא שהקילו בזה דודאחי לא מיירי באופן שלא הי' שום היתר דאטו צרשיעי עסקינן העוברים במזיד על דבר שאין לו שום היתר ומה לו להאריך בזה שבהא מחויב יותר מהם וכי ס"ד שיהי' מותר ח"ו להיות רשע וע"כ דמיירי באופן שהי' דרך היתר אלא שהי' היתר דחוק צעינו כאשר כתב שהי' שנויי דחיקי ועכ"פ סיים שם על הצא מחו"ל לא"י ומקיל שם אומר לו הקצ"ה למה באת ממקום שהיית פטור ובאת למקום החיוב ומדוע באת לעמא את ארצי. והרי שאין לאלו חיוב לבוא אלא אדרבה הקצ"ה אומר לו למה באת. גם סיים אח"כ שכל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדש את עצמו ולקיים המלות אשר שמה, והרי שכלל הוא צעינו ז"ל שאינו נוסע לשם אלא הצא לקדש את עצמו ולקיים המלות. ואף שכתב אח"כ שהיא מ"ע מ"מ אין זה אלא הצא להתקדש וקדוש יאמר לו ולכן סיימו בחרדים ובשלי"ה הק' בסוף המאמר שכל איש יחדר צבואו לא"י להיות ירא שמים כפלי כפלים ממה שהי' צה"ל, והנה לא דברו מאותן שלא הי' להם י"ש כלל צה"ל כי לא שייך לומר כפלי כפלים על דבר שאין צו כלל, אבל לא דברו אלא מאותן שהיו יראי השם גם צה"ל ועל אלו אמר שבא"י לריך להיות הי"ש כפל כפלים וכל מה שהפליגו בשנה יושבי הארץ ובמלות ישיבתה בה לא דברו אלא ציראי השם האמיתים אשר זעירין חיונן דדורינו צעו"ה. וז"ב לכל הדעות כאשר יתבאר עוד להלן בציאור יותר.

ג

ובש"ה הק' בשער האותיות אית קדושה כאשר התחיל לדבר במלות התלויות בארץ כתב ח"ל והנה שנה אחת אחר צואי לירושלים חוצצ"א הי' שנת השמיטה ורבים מיושבי אה"ק ראו לפעור עלמם מחמת הדוחק הגדול שהי' ערב שביעית רעב צמדינה ולא הי' סיפק זידם לאכול דבר יום ציומו ק"ו להכין אחיז ענינים ציתם על שנת השביעית ואמרו שינויי דחיקי ואני דנתי עם עצמי וחשבתי בלבבי אני מחויב לקיים יותר מהם ואפילו למכור גלימא דעל כתפאי כי יאמר לי הקצ"ה למה באת ממקום שהיית פטור מזה ובאת למקום החיוב, ועתה במקום החיוב

ובאבני נזר הקשה על סברה זו שאין מלות ישיבת א"י אלא צדיקים ממ"ש צמדרש שנתירא יעקב מעשיו שמה חטמוד לו זכות כיבוד אב וזכות ישיבת א"י והלא ידע יעקב רשעתו של עשיו וא"כ מה מלוא בישיבתו בא"י, ות"י דל"ל משום שקיים כיבוד אב והי' כפוף ובעל ליחזק ע"כ סבלה אותו הארץ אגב יחזק ולא קאה אותו. ובאמת לפי מה שנתבאר

לקבל לדקה מן העכו"ם משום דכתיב ציונו קאירכ
 השצננה ופירש"י ז"ל משתכלה זכות שצידם וייבש
 לחלוותית מעשה נדקה שלהם אז ישברו, וצואר שם
 השצות יעקב בספרו עיון יעקב דאף שאמר וחסד
 לאומים הטאת מ"מ אמר ציונו קאירכ השצננה שיש
 להם זכות צמעשיהם דהיינו צעו"ז להאבדום צעו"כ"צ
 יעו"ש, ומוצא זה להלכה צעו"ש יו"ד סי' רנ"ד.
 ומצואר צוה דאף שצמתייהם הם הטאת מ"מ יש להם
 כח עו"ז צעו"ז וח"ו יכולין צנח זה להרע ח"ו
 לישראל, אלא שמצוה להם אח"כ אבדון יותר צעו"כ"צ
 ולפעמים גם צעו"ז, וכמו שאמרו חז"ל בסנהדרין
 ל"ו על נצובדנאלאר שהקשה מדוע דרך רשעים ללכה
 ופירש"י ז"ל מפני מה הללית נצובדנאלאר וכצ"ש ירושלים
 ואמרו אח"כ צשכר ד' פסיעות ששלמתי לאותו רשע
 שרץ אחר צבודי ואמרו אח"כ אר"י אלמלא לא צא
 גצריאל והעמידו לא ה"י תקנה לשונאיהם של ישראל
 ופירש"י ז"ל שה"י שכרו מרובה וה"י לו רשות ח"ו
 לאבד שאריתינו, וצוודאי שאלתו השכר שקבל שה"י
 ציכולתו לכבוש ירושלים ולאבד הרבצ מישראל היא לו
 רעה ומרה גדולה כי הקצ"ה יקום נקמת עמו מכל
 הגמירין לישראל וצפרע מן המחריבין האלו שיכ"ו
 עי"ז לחרפה ולדראון עולם ולאבדון נורא מ"מ אז
 צעו"ז לפי שעה ה"י לו זה לתשלום גמול וה"י לו
 מהמלוה של הדי' פסיעות חיזוק גדול לעשות רעות
 גדולות ר"ל, וכך היא המדה, וכן הוא צמה שאמרו
 בגמ' סנהדרין דף ק"צ צעמרי שצציל שהוסף עיר
 שומרון צה"י ה"י לו השכר שזכה למלוכה ואף שהרע
 צמלכותו והחטית את ישראל וא"כ ה"י לו מלכותו
 לרעה גדולה מ"מ לפי שעה ה"י לו צוה קיבול שכר
 על המלוה שטעה כמו שה"י צנצובדנאלאר.

נא

ובתנ"דב"א א"ר פ"ע הביא מימרא זו שלכן זכה
 עמרי למלוכה ולהשיב מלך בן מלך צשציל
 שהוסף עיר שומרון צישראל ואמר אח"כ צאחאצ
 שרל"צ מלכים צקשו למרוד צו שלח והצ"ה בן של
 כאו"א והשיבין תחת ידו צירושלים וצשומרון, ואמרו
 חכמים כל אותן רל"צ צני מלכים עובדי ע"ז היו
 וכיון שצאו לירושלים ולשומרון היו נעשים יראי ה'

שאין מלוה כלל צעוצרי עצירה ליצב צה"י אינו מחורץ
 לכאורה הקושי מעשיו גם לא ה"י עשיו כפוף ליחזק
 כי לא הלך צדרכיו אלא שה"י ממנה אותו, וצלא"ה
 הא"ך אפשר לומר שה"י שייך צעשיו מלוה ישוב א"י
 הלא אדרבא נלעווינו לגרשו מן הארץ שנאמר לא ישבו
 צארלך ולא חתנם לא חתן להם חגי' והא"ך אפשר
 לומר שזה שאסרה התוכ"ק יה"י צו מלוה, וממ"י
 קודם מ"מ לא ה"י שום מלוה זולת מלוה צ"י אלא
 שהצצות קיימו כהצ"כ ע"ש שעתידין ישראל להצטוות
 צוה אב"ל גצי עשיו שחנה שצא הציזוי החיוב לגרשו
 הא"ך הוי מלוה צהיפך, וע"י צמג"א סי' תקל"א
 סק"ז דאין לעשיו חלק צארץ דאמר רחמנא ליחזק
 לזרעך חתן את כל הארצות וגו' ואין עשיו צכלל
 זרע יחזק.

אמנם צאמח לפענ"ד לק"מ דלא אמרו צמדרש הלשון
 שה"י לעשיו מלוה ישוב א"י אלא ז"ל אמר
 כל השנים הללו הוא יושב צה"י האמר שהוא צא
 א"י מכה ישיבת א"י, והענין הוא שזה ה"י קודם מ"מ
 וכבר כתב הרמצ"ן ז"ל שגם הצצות הקדושים לא
 קיימו כהצ"כ עד שלא ניתנה אלא צה"י לא צחז"ל
 ולכן נשא יעקב שחי אחיות כשה"י צחז"ל כי לא ה"י
 מקום לתורה ומלוה אלא צה"י, ואך אחר שניתנה
 תורה נחחייצו צמלוה גם צחז"ל, ועשיו כשה"י צה"י
 אלא אצ"ו קיים גם הרבצ מלוה שאמרו חז"ל שאמר
 אצא הא"ך מעשרין את החצן ואת המלח וגם צמלוה
 שלא לשמה יש עכ"פ אח"ה קיבול שכר כמו שאמרו
 חז"ל חיר כ"ג צשכר מ"צ קרצנות שהקריב צלק
 הרשע זכה וכו' ולכן אמר שמתירא שמה צא מכה
 ישיבת א"י ואין הכוונה מכה אותה המלוה של
 ישוב א"י אלא מכה אח"ה שאר מלוה שבושה ואך
 צשציל שקודם מ"מ לא ה"י נחשצ שום מלוה צחז"ל
 כ"א צה"י לכן אמר שצא מכה ישיבתו צה"י שט"י
 ישיבתו שם יש לו אח"ה מלוה ומקבל שכר ע"ז וה"י
 ל"י מכה חיזוק צעו"ז ואף שכל מלוותו ומעשיו
 של עשיו אינם ראוים לפני הקצ"ה מ"מ כך היא
 המדה לשלם שכר על כל מלוה וכמ"ש חז"ל צמס'
 צ"צ דף י' חסד לאומים הטאת כל לדקה וחסד
 שהעכו"ם עושים הטאה היא להם לפי שאין עושין
 אלא לחרף אותנו, מ"מ מצואר שם בגמ' אח"כ שאין

יראי השם לאמיתן שלכן ה' להם זכות בדרך הזה וע"כ בשכר זאת זכו למלוכה אבל וודאי שטוב ועוד ה' להם הרבה יותר אלו לא ה' זכות זה בידם ולא היו זוכין למלוכה שלא היו מחריצין את העולם כ"כ ולא היו באים לאצדון הנורא כאשר הצאתי לעיל מנבוכדנאצר ר"ל.

נב

ובתנב"א א"ר פ' כ"ד כתב חז"ל למה נדמה עשוי ואלפיז עם בני עמלק וירבעם בן נבט ומרודך עם נבוכדנאצר ואגג עם המן לאחד שמאל כמות בדרך סמוכה לעיר חפסה בידו והכניסה לתוך העיר וה' מכרח ואומר של מי אצידה זו נתקצו כל בני העיר וילאו לקראתו ואומרים זה לזה ראיכם פלוני זה כמה הוא לדיק כמה הוא חסיד כמה כשר הוא מיד עמדו בני העיר ועשאוהו ראש וקצין של העיר עליהם, לאחר שחיס ושלש שנים עמד והחריב כל המדינות וכל הארץ וכו', לכך נדמה עשוי ואלפיז ועמלק ומרודך וירבעם בן נבט ואגג עם המן, עשוי בשכר שלש דמעות שהוריד נתנו לו הר שעיר, אלפיז בשכר שבידו את אביו ילא ממנו עמלק לעולם, ירבעם בשכר שהשיב דבר לפני המלך נתנו בידו עשרת השעשים וכו' שכרו של אגג וכו' ילא ממנו המן לעולם, ומה יהא סופו של עמלק וכו' עכ"ל. והנה לכאורה אין המשל דומה לגמל דבזה שהכרח אצידה בעיר ה' מרמה את בני העיר שאינם יודעין מהשבות ואינם יודעין מה יהא לבסוף ועשו בו שהוא איש לדיק וחסיד לכן נתנוהו לראש עפ"י טעות ודין גרמא אח"כ את החורבן, אבל כל אלו שהשב בהגמל קצלו שכן מהקצ"ה שנתן להם מלוכה שע"י"ז ה' להם כח להרע כ"כ והקצ"ה הוא נופה ומביע עד סוף כל הדורות ויודע הכל וא"כ אינו דומה להמשל בג"ל. וז"ל שהוא כמו שהצאתי דרך היא המדה שאין הקצ"ה מקפח שכן כל צרי ומשלם בעוכ"ז על דבר טוב אי' שטובה אפילו שידע גדול החורבן שימח מח אח"כ. וזה המשל דומה להגמל שע"י אח"כ דבר טוב שטובה זה ה' הסיבה למה שטובה אח"כ חורבנות נוראות ר"ל. וכעין זה הוא פי הזיקוקין שם ועי"ש. ואנו רואים זה בחוש כ"פ שהס"א מחמין לפעמים למתחסדי הדת ומחריצי העולם אח"כ

לאמיתן, ואינו מוכן לכאורה הלא עמרי ואחאב היו עובדי ע"ז ואמרו שם בגמ' אין לך תלם ותלם צא"י שלא העמיד עליו אחאב ע"ז והשתחו' לו והסית את כל ישראל לע"ה כמבואר בקראי ובגמ' עד שאמרו במס' חולין ד' על פי עבחה דאחאב דהוי שחיעתן שחיעת מומרים לע"ז יען שכל אנשיו היו בזמקת עובדי ע"ז והצאתי במאמר ג' שצעות דברי הרמ"ע שבכל אנשי המדינה הדרך הוא שנמשכין אחר המלוכה וכאן ה' צהיפך שהביא אחאב רל"צ בני מלכים שהיו עובדי ע"ז וכשהושבין תחת ידו נעשו יראי ה' לאמיתן, ומה נשתנו אלו שנהפכו מע"ז להיות יראי ה' לאמיתן ע"י שצאו תחת יד אחאב, הלא דבר הוא, בשלמא צירושלים שמה היו לדיקים מכבר, גם הלא ירושלים היחה תחת מלכי יהודה אסא ויהושפט שהיו בימים ההם והיו לדיקים גמורים, גם ה' צירושלים עבדות ציהמ"ק כהנים בעבודתם וליום בדוכנס וכבר כתבו הראשונים שזה מן הטעמים צעלי' לנגל וצבצבת המעשר לירושלים וכדומה שע"י שצא לירושלים יראה שם עבודת הכהנים וזה מכנים י"ש בלב הרוחה העבודה ולכן יוכל להיות ששצביל זה נהפכו ליראי ה' אבל שומרון שהי' תחלת החיטוסדותו וישיבת אנשי ע"י עמרי שעבד ע"ז והי' תחת ידו וכן אח"כ ביד אחאב בנו שהפכו את ישראל לעובדי ע"ז אינו מוכן הא"ך נעשה באלו הצני מלכים להיפך.

וגרמא דידוע שהיו חכמים גדולים וידעו הכל והיו יראים ממאמרי הנביאים אלא שלא יכלו עמוד נגד יגרא דע"ז דתקוף להו עובא, וכמבואר בגמרא במנשה שאף שהי' עובד ע"ז מכל מקום ה' חכים עובא אף בדבר הלכה צענין ברכת המוליד יותר מהתנאים, וא"כ הבינו או אפשר שמעו מהנביאים אוחה המימרה דשצביל שהוסף כרך שומרון צא"י וזה למלוכה ואלו ה' מושיב צאותו הכרך עובדי עבירה ר"ל לא הוי זה שום זכות כי המוסף כרך של עובדי עבירה המעמאים את הארץ הוא מוסף צזה עומאה על הארץ ואין צזה זכות אלא הוספת פשע על פשע ויען שידעו שקיום ממלכתם תלוי בצכות אוחה העיר לכן הוכרחו להשתדל על אוחן שהושיב שמה שיכיו יראי השם וזה יוכל להיות סיבה שאותן הצני מלכים שישבו שמה נהפכו מע"ז שלהם להיות

מאוד כי גדול השלי' כנודע, מ"מ למנוע ממחלוקת על המחייבים על דרך לא עוב גרע יותר. ועכ"פ זה וודאי שרעה גדולה ומרה הוא שלי' הרשעים אלא שמה שאמר שנילו דור הפלגה ועובדי ע"ז ע"י השלי' שזיניהם הוא בשביל שעלם השלי' היא מדה עוצה לכן מקבלין גם הרשעים עי"ז גמול צעורה"ז ולכסוף גם אותו הגמול בעלמנו שקבלו הוא לרעה גדולה להם כי ע"י אותו הגמול יש להם כח וחזק יותר לפשות חורבנות, והוא ע"ד ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדו מעוה"צ כאשר הבאתי לעיל כמה עניינים כיו"צ.

ובביאורים מדרש פליאה אין שלי' אמר ה' לרשעים מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים. ודמשי"א פ' צבעלותך נדחק ליישב זה. ולפענ"ד הדברים ברורים כפשוטן שאם זוכין שהקב"ה מונע מן הרשעים השלי' צזה מליל אותם ואת כל העולם כולו מהרעות שיכולין ח"ו לצוא ע"י השלי' שזיניהם והיו זה וודאי אהבה גם לרשעים. שוב ראיתי שכיוונתי צזה לדעת הגדול החיד"א זלה"ה בצפרו כסא רחמים צפירושו למסכת אדר"ג פ' י"ב שכתב כעין זה ח"ל אמרו ח"ל אין שלי' אמר ה' לרשעים מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים, והוא חמו', ולפי פשוטו יאמר נא דכשרשעים צאגודה אחת יכולים להחריב העולם ולעשות עבירות גדולות וצרו רחמיו לא יהי' שלי' צזיניהם וצזה ימעטו העונות, ח"ש מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים שמפירים וחו' לעוב להם שלא יהי' להם כ"כ עונות, עכ"ל. וגם צדור הפלגה שהי' להם הצלחה יען שהיו שפה אחת ודברים אחדים כמו שהבאתי לעיל מפירש"י ז"ל אצל הקב"ה עשה פירוד צזיניהם והפליט וביטל מהם אותו המדה עוצה ועי"ז חדלו מלהחריב עוד והי' הפירוד שזיניהם עוצה גדולה להם ולכל העולם כולו.

ובזבן צזה מה שאמר מרע"ה צפי' קרה על דתן ואזירים אל תפן אל מנחתם ומביא רש"י ז"ל מהמדרש שאמר יודע אני שיש להם חלק צתמידו ציצור אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון חנינתו האש ולא תאכלנו, וכתב צאור"ח הק' שכוונה צזה לצד שאין לך אדם שאין צידו מנזע ועבר קדם לנו שאין

דבר טוב שצכה זה יכולין להפוך את העולם כולו והוא כעין שכתב היע"ד צדרוש הראשון על פיוט לאךך מיד גחזים שהבאתי לעיל.

וביו"ב מלנינו גם צמדה השלי' לרשעים שאמרו צמס' דרך ארץ זועמא פ' ע' גדול השלי' שאפילו עובדין ע"ז ויש שלי' צזיניהם וכו' שנאמר חיבור ענבים אפרים הנח לו, וכן כתב רש"י ז"ל צפי' נח צדור הפלגה עה"כ ומסס הפליט למד שאין להם חלק לעוה"צ, וכי אחה קשה של דור המצול או של דור הפלגה אלו לא פשטו יד צעיקר ואלו פשטו יד צעיקר להלחם צו ואלו נשטפו ואלו לא נאצדו מן העולם, אלא שדור המצול היו גזלנים והי' מריבה צזיניהם לכן נאצדו ואלו היו נוהגים אהבה וריעות צזיניהם שנאמר שפה אחת ודברים אחדים למדה ששנאו המחלוקת וגדול השלי' עכ"ל. ונראה לכאורה שהיא עוצה לרשעים אם יש להם שלי', וקשה עוצה הלא מצוהר צמשנה סנהדרין ד' ע"א ע"צ פחור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם, כינום לרשעים רע להם ורע לעולם, ופירש"י ז"ל שעי' הפחור שנפרדן זמ"ז אין יכולין להועץ ענה רעה ולסויע זא"ל. עכ"פ מצוהר שרעה גדולה להם ולהעולם אם יש שלי' צזיניהם שמשויעים זא"ל להחריב העולם, ודע"ה כהפלל ע"ז יתפרדו כל פועלי און, וצפרע צפושטים יד צעיקר כמו צדור הפלגה אמרו ח"ל צמס' שצח ד' קט"ז על המינים שמעילין איבה ותחרות צין ישראל לצזיניהם צצשמים ועליהם אמר דוד הלא משנאך הי' אשנא וצחקוממך אחקוטע.

ובס' חרדים פ"ד אות מ"ב כתב קודם צמחזיק צמחלוקת עובר צלאו שנאמר ולא יהי' בקרה וכעדתו, ושוב אח"כ צאות מ"ג כתב מי שאינו מחזיק צמחלוקת על המחייבים על דרך לא עוב הוא נענש מפשעיהם לכל העתהם ועובר צלאו שנאמר ולא תשא עליו העט. והרי שהחמיר יותר צמי שאינו מחזיק צמחלוקת על המחייבים על דרך לא עוב ממי שהוא מחזיק צמחלוקת צמקום שאין לורך אף שודאי להחזיק צמחלוקת צמקום שאין לורך הוא עון פלילי ומרה

הקצ"ה מקפה שבר כל צרי' ואפילו של רשעים ולא ולמד מפסיעותיו של אותו רשע אשר ע"כ חש משה שחטמווד להם אחיה מלוא שבידם, לזה בקש מה' אל הפן אל מנחתם פ"ו אפילו זכות שכבר הגיעה מנחה לה' לא יפן לה ולא יביע אלי'. וכ"ז הוא מטעם הנ"ל שאם יעמוד להם אחיה זכות עדיין יוכלו לעמוד ברשעתם שהיא תקלה גדולה להם ולישראל.

נד

ומעתה מובן היטב מה שנתיירא יעקב מעשיו שכיון שע"י ישיבתו בא"י יש לו אחיה מלוא כח"ל ח"י עי"ז יהי' לו כח להחריבו כמו כל אלו שזכרתי לפיל שהחריבו והשחיתו בכה אחיה מלוא שעשו. ועכ"פ זה וודאי ששיבת רשעים בא"י היא נגד רצונו ית"ש ואין להם חלק ונחלה במלוא ישוב א"י. והאפיקורסים הו"איו שם רע על ההפלאה שכותב שמי שדר בא"י אף אם ח"ו עובר על כל התורה כולה הוא יותר ממי שמקיים כהתו"כ בחו"ל, זה עלילות שוא ושקר כדרכם לתפוס באחיה לשון לחלות בו צוקי סרוקי, אלא שבהפלאה נתקשה כמה שאמרו הדר בא"י דומה שיש לו אלוהי שהלשון דומה משמע שבאמת אין לו אלא דומה כמו שיש לו, והדר אמר כל הדר בחו"ל דומה כמו שאין לו משמע דבאמת יש לו וא"כ העלה חו"ל יותר מא"י, ומתוך דו"ל דכל הדר בחו"ל אפילו מקבל עליו עול תורה ומלוא דבאמת יש לו אלוהי אלא שנדמה לו יפן שדר בחו"ל שהוא כמו שאין לו אלוהי והדר בא"י נדמה לו שע"י מלוא זה בלבד יש לו אלוהי, כי אף שמקיים שם כהת"כ מ"מ נדמה לו שהסיבה למדה זו שיהי' כמו שיש לו אלוהי הוא לבד בשביל מלוא זה של דירת א"י יפן שלפי הדמיון כל המלוא אינם מועילים לזה כמו שדומה לו בחו"ל שהוא כמו שאין לו אלוהי אף אם מקיים כל המלוא. אבל כ"ז אינו אמת אלא דמיון בעלמא כמו שמבואר בהדיא בדבריו. גם לא מיירי כלל בעוברי עבירה ח"ו כי קיום התורה והמלוא הוא מוכרח גם בלא"ה אלא הכל סובב מה שהוא גורם למדה זו להיות כמו שיש לו אלוהי כי כל מלוא ומלוא יש לה מעלה מיוחדת לשבר מיוחד, ואמרו חו"ל צמד"ר פ' תלף פ' ו' ס"ו צ' הקצ"ה לא גילה לבירות מהו מתן

שכרן של כל מלוא ומלוא כדי שיעשו כל המלוא צחום מנין שנאמר נעו מעגלותי' לא תדע, ושיבת א"י מחמת מעלת א"י נדמה להם שהיא הגורמת להיות כמו שיש לו אלוהי אבל אין האמת כן כמו שכתב בהדיא שלשון דומה מורה על כך שאינו אלא דמיון ואינו אמת, ולמסקנת הש"ס הדר צ"י לגמרי מלשון מימרא זו אלא מסיק דהכי קאמר כל הדר בחו"ל כאלו עובד ע"ז, וכל הפירושים צמימרא הקודמת אינן אלא הו"א ולא נשאר לפי המסקנא. ויש לדבר עוד בדברי הפלא"ה האלו אלא שאין כדאי להאריך בזה כי הדברים פשוטים וברורים לכל מי שיש לו מח בקדקדו. וכבר הבאתי מהרבה ראשונים ז"ל דברים ברורים ויחבאר עוד להבן באורך. ובספרו של מרן הקדוש משינאוואו זה"ה דברי יחזקאל נדפס שם מכתב שקלל בקללה נמרצת את האומרים מימרות שרואים בהם להבעות את הצריות שיסעו לא"י וילכו בשפירות לבס, זה וודאי אמת וברור לכל הדיעות שאין מלוא ישוב א"י אלא למקיימי התו"כ ומלואי.

נה

והנה בעיקר ההלכה של דין מלוא ישוב א"י יש לפנינו בראשונים ז"ל ד' שיטות, ואשרם אחת לאחת בקצת ביאור בעזרי"ת. — השיטה הא' היא שיטת הרמב"ן דמלוא ישוב א"י היא מ"ע דאורייתא ואף עכשיו בזמן הגלות יש לפנינו מ"ע זו. וכבר הבאתי שיש להסתפק בדבריו אם סובר שגם עכשיו יש מ"ע לעלות ליחידים אם אינו בחומה, או אפשר עכשיו שיש גזירת הגלות תו אין חיוב עוד לעלות אף לדעת הרמב"ן אלא שכונתו שהיושבים שמה בא"י מלווין ועומדין שלא ללאת, ולזה נוטה גם דעת האבני חר צסוף החשובה. וכבר כתבתי שלשונו ז"ל אינו מצורר בזה ואדבר מה איה עוד צסוף המחמר.

והנה משמע מלשון הגמ' צ"ב ד' ל"א ע"א אין יולאין מא"י לחו"ל ובשלהי כתובות במשנה אמרו הכל מעלין לא"י ואין הכל מוליאין ובגמ' שם מבקש לריכותא למה הולך לומר תרוויכו הדינים דמעלין והדינים דאין מוליאין, וברש"י שם ד"ה איידי

ומבואר זה בכמה פוסקים שהציון כן מדברי הרמב"ם שסובר שאינו מלוא דאורייתא מדלגא מנחה במנין המלות. אף הרשב"ם צ"י ב' שהחזיק בשעטת אביו הרשב"ן שסובר כדעת זקינו הרמב"ן דהוי מ"ע דאורייתא מ"מ כחצ שם שאף לדברי הרמב"ם שלא מנחה מ"מ אם אינה מלוא נמנית היא מלוא מדרבנן, וברי שפשוט צעניו דלהרמב"ם ז"ל כיון שלא מנחה וודאי דלא הוי מלוא דאורייתא, וכן מביאה בס' שיורי כנה"ג יו"ד סי' רל"ט בהגה"ע אות ל"ג דהנשבע שלא לדור בא"י שצוה חלה עליו כיון שאינה מלוא המפורשת בתורה אלא מלוא דרבנן, והביא שם מכמה פוסקים שסברי כן דמדלגא מנחה הרמב"ם במנין המלות לא הוי אלא דרבנן, וכל ספק שנחספק בה לקולא, ותמה על המצו"ע שכתב שאין שצוה חלה עליו הגם שאפשר שסמך על הרמב"ן מ"מ תמה שעזב סברה הרמב"ם יעיי"ש.

והמהר"י אלגזי בספרו ארעא דרבנן העתיק דברי הכה"ג האלו ככתבם וכלשונם ולא העיר מאומה. גם החיד"א בספרו יעיר אהן אות י' סי' ה' העתיק דברי הכה"ג האלו ולא העיר מאומה על דבריו אלא שהביא דברי הספרי ומפלפל על פירושו של המג"א דדברי הספרי, אבל כמה שכתב הכה"ג ועוד כ"פ שלפי דעת הרמב"ם שלא מנחה במנין המלות אינו מלוא דאורייתא והאומר שהיא מלוא דאורייתא אין סמיכתו אלא על דברי הרמב"ן זה הביאו בסתמא ואין פולה פה ומלפנף נגד זה, וכן הוא עוד בכמה פוסקים אלא שלא ביארו הטעם למה אינו חושבו הרמב"ם ז"ל למנחה, אבל לפי המבואר בדברי רש"י צפ"י שאינו מלוא אלא הבעתה, והרמב"ן ז"ל צעמנו כחצ שכן הוא דעת רש"י ז"ל כאשר הבאתי לעיל, בזה מובן היעב טעמו של הרמב"ם ז"ל, ותלוי"ת ישבתי דברי רש"י והרמב"ם מכל הקושיות כאשר הארכתי לעיל, גם הבאתי שאף מדברי החוס' והרא"ש נראה כדעת רש"י והרמב"ם.

והר"ן לזה לפי מה שהבאתי מדברי הפוסקים דכיון שלא מנחה הרמב"ם במנין המלות ש"מ דסבירא ל"י שאינו מלוא דאורייתא הנה רוב ראשונים סברי דמנין המלות כדעת הרמב"ם ז"ל וכמ"ש הרא"ה

דכיון דאשמעינן דמעלין כש"כ דאין מו"תאין ועכ"פ זה וודאי דמעלין הוי רבותא יותר מאין מו"תאין וא"א למילף לומר דמעלין מהך דקתני אין מו"תאין וא"כ קשה מה שאמרו בגמ' ב"ב אין יולאין מא"י ולא אמר רבותא יותר שצריך לעלות לא"י מחו"ל, גם לא נמלגא בכל הש"ם שיהי' חיוב לעלות, ואין לומר דסמכי על מה שאמרו צעיליה כחובות דהכל מעלין דכבר הבאתי באורך מה שכתבו שמשם אין רא"י כלל שהרי שם אמרו כמו כן דהכל מעלין לירושלים ובזה וודאי לא מצינו שום חיוב לעלות מא"י לירושלים ואף ללאת מירושלים לשאר עיירות בא"י לא מצינו שום חיוב כי לא אמרו אלא חסור ללאת מא"י לחו"ל אבל לא מירושלים לשאר עיירות, אבל שם בהכל מעלין אין הדין אלא שאם הוא רוצה לעלות לא חובל לעצבו, והכפ"י היא מה שמפסדת כתובתה ולא אמרו בזה אלא שלא לעשות עיכוב למי שרוצה לעלות, אבל אם שניהם אינם רוצים לעלות לא אמרו בזה שום חיוב, וא"כ מדאמרו רק אין יולאין ואינו מחבר בש"ם בשום מקום דעולין נראה מה שאין האזכרה אלא שלא ללאת אבל לא לעלות.

והר"ע הסוברים שאין מ"ע בישיבה אלא הטעם שאמרו שלא ללאת הוא כמו שכתב הרשב"ם בצביל דמפקיע עלמו מן המלות ניחא שאין זה אלא כשכבר יושב שמה ונתחייב באותן המלות, אבל לדעת הרמב"ן צריך להבין לכאורה, ונראה מה דאף הרמב"ן מודה דבזה"ז אין האזכרה אלא שלא ללאת, לא לעלות, ול"ע עוד ויתבאר להלן, ובעיקר הדבר נמשכו אחר דעת הרמב"ן הרשב"ן בספרו זהר הרקיע ובנו הרשב"ם ועוד כמה גדולי אחרונים ז"ל.

השיטה ה' היא דעת רש"י והרמב"ם שאף בזה"ב אין מ"ע צעלם הישיבה בא"י ואינו נמנה כלל במנין המלות, ומה שבאבני נזר רוצה להעמיס גם בדברי הרמב"ם שסובר דהוי מ"ע אלא, דלא מנחה במנין המלות יען שכלל במלות החרס חרימים, כבר הבאתי שהרמב"ן עלמו כחצ שלא להשבע בזה וכתב דברים ברורים שאין לדחותם כאשר כתבתי לעיל.

ז"ל, גם הסמ"ג וסמ"ק שחלקו באהבה מלכות על מנינו של הרמב"ם ומנו מלכות אחרות כנגדם לא חשבו ג"כ מלכות זו של ישוב א"י, והמשנה למלך בדרך מלכותך סידר צפרעיות המלכות שמנאם הסמ"ג ולא הרמב"ם ועי' במלכות השם שסידר המלכות מסמ"ג וסמ"ק, ועכ"פ רוצה דרוצה ממנוי המלכות הראשונים לא הביאו מלכות זו, וא"כ רוצה הראשונים הלכו בזה צעיפת הרמב"ם ז"ל שאינה מלכות.

ומה שכתבו הרשב"ש והכה"ג ועוד כ"פ שהיא מלכות דרבנן לא הצנתי לכאורה דכיון שלא נמלאת בקרא שום מלכות בזה מנ"ל שהיא מלכות דרבנן דמ"ש הרשב"ש בסי' א' ראי' שהיא מלכות דרבנן מהא דאמרו הכל מעלין כבר כתבתי שאינו ראי'. גם מרוב הפלגה שהפליגו חכמי' חשיבות ישוב א"י י"ל שהוא צעזעל חשיבות העבודה שם גם צעזעל חשיבות מלכות התלויות בארץ כאשר כתבתי מה למעלה שאין מכ"ז ראי' שיש מלכות צעיקר התיבה. גם כמה שאמרו במס' צ"ב אין יולאין מא"י לחזן לארץ פ"י הרשב"ם שהוא צעזעל שאפקיע עלמנו מן המלכות וא"כ גם משם אין ראי' שיש מלכות צעלם התיבה. אך י"ל דה גופא שלא להפקיע עלמנו מן המלכות היא מלכות דרבנן, וכבר הבאתי דברי הש"ם דלפעמים ענשין צעידן ריתחא אף מי שאינו מחויב עדיין וען שלא הביא עלמנו לידי חיוב, וז"צ צפרעיות מתי לריך להביא עלמנו לידי חיוב המלכות גם מתי שאסור להפקיע עלמנו מן המלכות כי גם בזה יש סתירות בדברי הפוסקים, ואדבר מה להלן. ועכ"פ רואה שהרבה פוסקים פשעו צעיניהם שהרמב"ם וסויעתו שלא מלאו ישוב א"י בזמנן המלכות סברי שהיא מלכות דרבנן. שוב ראיתי צעיקר דר"ט צדיני גדרים סי' כ"ג אות א' שהביא מס' סמא דחיי שאין צעלי' לא"י צב"ז אפילו מלכות דרבנן, ונראה שמחלק דצב"ז ה"י עכ"פ מלכות דרבנן, ועכשיו אפילו מלכות דרבנן אין בזה, ואין הם' סמא דחיי צדי לעיין צו.

והשד"ח בכללים מערכת האלף אות רמ"ג כתב מדברי הסמ"ג בלאוין סי' רכ"ז וצב"גמ"י

פ"ה מה' מלכים שכתבו צעס ר"א ממין דמה שאסרה תורה לשב למלכים אינו אלא בדרך הזה, כלומר מא"י למלכים, אבל משאר ארצות מותר, מהא מתבאר דק למלכים היא דאסרה תורה ללאת מא"י, אבל ללאת מא"י לשאר ארצות חו"ל מדאורייתא שרי. ולפענ"ד משום הא לא אריא ואין ראי' מה כלל, חדא די"ל דאף אם נימא דמדאורייתא אסור ללאת מא"י אף לשאר ארצות מ"מ אינו יותר ממ"ע שיש לדעת הרמב"ן בישוב א"י וא"כ הולך למימר ביציאה מא"י למלכים שבזה יש גם איסור לאו דל"ת לשב בדרך הזה עוד ועובר בזה על עשה ול"ת, ולשאר ארצות אינו אלא באיסור עשה. ולפי המחצאר לעיל שאין מלכות זו של ישוב א"י שייך אלא בזמנינו התוכ"ק ומלכותי' כדמוכח מקראי, והחרדים והשל"ה הביאו מעשה רב בקיצוץ כמה חכמים עם הב"י שגרשו מא"י אדם א' עביר עבירה אחת שהי' עובר עלי' אף כי עבירה גדולה הי' מ"מ זה וודאי שמא"י למלכים הי' אסור לגרשו כי אף מי שעשה עבירות גדולות ר"ל מ"מ אסור לפתחו לעבור עוד על לאוין אחרים אשר עומד ומלכות עליהם, וכי מי שאכל שום יחזור ויחלל שום, וע"כ שאך מא"י לחו"ל היו יכולים לגרשו כי בעל עבירה אינו מלכות על ישוב א"י כאשר הארכתי למעלה. וא"כ נ"מ עוצא באיסור זה של יציאה מא"י למלכים אף לדעת הרמב"ן שדעירה בא"י היא מלכות דאורייתא.

נח

ובשו"ת מעיל זדקה סי' כ"ז שהחזיק עוצא במלכות זו של ישוב א"י וכתב שהוא מ"ע דאורייתא גם צב"ז והיא מ"ע חמורה לדעתו ז"ל כאשר האריך שם ומ"מ כתב אח"כ שאם אין לו שם מקום מוכן ומזומן להיות מלוי לו שם פרנסה צריוות לא יסע לא"י, והביא ע"ז מכמה ראשונים דכל שאין לו שם פרנסה מוכנת מעבירו על דעתו ועל דעת קונו וכלא יולאין מא"י לחו"ל ללמוד תורה וסיים לצסוף שעכ"פ אלו הגוסעים לשם ולריכין עי"כ להחפרנם מן ה"דקה ואלו הי' בחו"ל היו יכולים להחפרנם ממעשה ידיהם לא טוב עושין כי גדול הבהגה מיגיע כפו אלא שאח"כ כתב שריכין להתיישב בזה ואין לו צו הכרע יעיי"ש.

שיכולין להתפרנס שם מפרקמטיא או מלאכה וכדומה
 אבל אם ילטרך ע"י ישיבתו שם להתפרנס ממחנת
 צו"ד מזה לא דברו שם צש"ס שיחי' איסור ללכת
 בדברי המעיל דקב שי"ל דלהנות מיגיע כפו חשב
 טפי למנוח זו של ישוב א"י.

והמעיל דקב כתב בחתמה סתם שאם ע"י ישיבתו
 צא"י ילטרך למחנת צו"ד לא טוב עושה בנסיעתו
 לא"י, ואח"כ כתב שצריך להתיישב בדבר ואין לו
 הכרע, אמנם החת"ס בצה"ע ח"א סי' קל"ב לא
 העתיק מהמעיל דקב אלא לשון זה שכתב שלא טוב
 עושה בנסיעתו לא"י אם ילטרך ע"י למחנת צו"ד
 וע"ז סיים שמתקן דבריו לחיד ולא העתיק כלל מה
 שכתב אח"כ שצריך להתיישב ואין לו הכרע ומשמע
 מזה שהחת"ס הכריע בן בהחלט. ובצ"ש המעיל דקב
 שאם אין לו צא"י פרנסה מוכנת ויש חשש עניות
 אין לו לנסוע לא"י זה הביא המעיל דקב ממנה
 ראשונים שמפורש יולא בן בדבריהם אף אותן שהפליגו
 מאוד בגדל חשיבות מלוא ישוב א"י ולא נמלא שום
 חולק ע"ז לא צראשונים ולא בגדולי האחרונים.

נב

ונראה הענין ממ"ש חוס' והרי"ף והרא"ש ושאר
 ראשונים שא"ל לפזר כל ממונו עבור מ"ע
 ומקורו מגמ' צ"ק ד' ע' שאמר אלא מעתה חי מיתרמי
 ל' תלתא מלואת ליתב לכולי' ביה' יעו"ש וצראשונים
 וכתב שם צש"מ צשס הראצ"ד קשיא לי וכי יש דמים
 למלואת ואיך יוכל לומר שלא יקנה לולב ואחרוג אלא
 כדי כך וכך ומי שם להם דמים והלא מלואת אחת
 חשוב מכל ממונו וי"ל כדי שלא יצוא לידי עוני
 וילטרך לצריות. וצ"י אר"ח סוף סי' תרנ"ו הביא
 בן מהרש"א שכתב צשס הראצ"ד שהטעם הוא כדי
 שלא יצוא לידי עוני ויעיל עצמו על הציבור וכו'
 שהעוני כמיתה, ומ"מ לא כמיתה ממש אמר הרב
 שלא אמרו אלא צמ"ע אבל צמנות לית אפילו כל
 ממונו עכ"ל. וכן הביא להלכה שם צש"ע אר"ח
 סי' תרנ"ו וצו"ד סי' קנ"ו. ונראה שזה דאורייתא
 שחייב לפזר כל ממונו שלא לעבור על ל"ת. וכן אנו
 רואים בדברי הב"ח שטרם ליישב שלא יקשה ע"ז

ומצואר בזה שאף שהחמיר טובא צמנות ישוב א"י
 וחושבו למ"ע חמורה מדאורייתא מ"מ אינו דוחה את
 החשיבות של הכנה מיגיע כפו.

ובכתבי הקדוש של מרן הקדוש ר"מ מוויטעבסק
 זלה"ה שהי' דר צא"י וכתב צמכתיו שנדפסו
 בספר ליקוטי אמרים מכתב צ' שהשיב לשאלתי
 ששאלו אותו אם ליסע לא"י וזל"ק אחרי ראותי גיה"ק
 ומשם ניכר האמת שתשוקתם אל האמת ויודעים
 ומכירים חסרונם ומחמת הג"ל רוצים לעקור סיכי
 ולרכוע ולבוא אל אה"ק ממש הם רוצים לכבות האש
 בתנן כי צכאן עירדת הפרנסה מערידה עד למאוד
 וצפרע צמילתא דתלי' צי' טפלי אם לא שיש ציכולת
 צידם להניח כמה מאות אדומים אלא צטוחים גדולים
 צאחה קבלה צכדי שישלחו להם הריווח מדי שנה
 צשנה תמידין כסדרן ולהתפרנס מן הריווח ההוא אזי
 צאמת הי' טוב למאוד ואם אין יכולת צידם כנ"ל
 אזי עתתי לטובתם שיניחו מחשבת זאת ויחליטו צדעתם
 לישב צמקומם והשי"ת יהי' צעזרם עכ"ה"ק. והרי
 שאף אלו שהעיד עליהם הקדוש שהי' תשוקתם ליסע
 לאה"ק עבור תשוקתם אל האמת ויהיו מסתופפים שם
 צלל רצם הקדוש ישראל ואעפ"כ צעבור עירדת
 הפרנסה צשסם כתב אליהם שצנסיעתם לא"י מכבים
 האש בתנן והחליע שאין זה לטובה, זולת אם יש להם
 סכום רב שהפרנסה צטוהה בכל שנה מהריווח אזי
 ראה לטובה שיכיו אחו עמו צאה"ק, לא זולת. וחזינן
 לדעתו הגדולה החלטה זו שצדעת הפוסקים שאין ליסע
 לא"י אח"כ הפרנסה צטוהה שם. וכן הוא אף בגדולים
 ואנשי מעשה שהכירם וידעם הה"ק ז"ל שכוונתם
 ליסע אך צשציל האמת מ"מ אין לסמוך על תשוקה
 זו צשציל נסיון הפרנסה וקרא עליהם שצנסיעה לא"י
 מכבים האש בתנן ומי כמוהו מורה, צפרע צמנינו
 צחולשת הדור צכה האמת ושאר ענינים.

ובגמ' צ"ב ד' ז"א גבי אין יולאין מא"י לחו"ל
 אח"כ עמדו סאתים צסלע אמרינן שם ע"ב
 אר"י לא שנו אלא מעות צזול ופירות ציוקר אבל
 מעות ציוקר אפילו עמדו ארבע סאתין צסלע יולאין
 ופירש"י ז"ל מעות ציוקר שהפרקמטיא זלה מאוד
 יולאין, ומח משמע דלא מיירי שם צש"ס אלא מאותן

מה שאמרו בגמ' אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאודך, לפי שיש אדם שחציב עליו ממונו יותר מגופו לכך נאמר ובכל מאודך, ולא אמר דקאי בכל מאודך על שאר מלות ל"ת שיפסיד כל ממונו יעיי"ש מה שערח לתרץ בזה שלא יהי' שום סתירה על אותה ההלכה, ואם אין זה מדאורייתא אלא מדרבנן אין לזה שייכות במקרא. ועכ"פ הדבר ברור בזה שלגבי מלות ל"ת לא חיישין לעוני ולא מלינו חילוק בזה אף צמי שיש לו בנים קטנים דסחמא אמרו שיפזר כל ממונו עבור מלות ל"ת ולא חיישין לומר על עניות שיזטרך להטיל עלמו על הליבור שהיא כמיתה אלא לגבי מ"ע. וא"כ מה שאמרו דבשביל חשש עניות יבעל מלות הדירה בא"י ז"ל בשביל שהיא מ"ע דאף הכוברים שהיא מלוא דאורייתא גם בזה"ל הוא בשביל שהוא מ"ע וזה א"ל לעשות במקום שנעשה עני עיי"כ אבל ליתך מא"י למורים שהיא ל"ת בודאי שאף אם נעשה עיי"כ עני מדוכא ר"ל אסור לו לעבור על הל"ת כמו שזריך לפזר כל מה שיש לו שנעשה עיי"כ עני מדוכא ר"ל, וא"כ נ"מ טובא במה שהי' צורך ליתן ל"ת על הליאה באותו הדרך שמא"י למורים אף לדעת הרמב"ן שגם לשאר ארצות הוי דאורייתא מחמת מ"ע ואין ראוי כלל מזה.

ממנין תרי"ג לכל הדיעות כותב בסתם בלי שום מקור ובמלוא שהיא לדיעות יחידות אומר דבר בשם אומרו ויודעין מזה שאינו אלא לדעת אותו המ"ד שהביא, לא לדעת הראשונים האחרים, וגם כאן צפ"א ממלות התלויות בארץ אות ט"ו שהעתיק שמ"ע מה"ת לדור בא"י כתב אח"כ מתרי"ג לרמב"ן ורשב"ץ כדרכו בכ"מ שהביא המלות שחס לדיעות יחידות, וגם כאן במ"ש שהיא לרמב"ן ורשב"ץ העיר שאין זה לשאר ראשונים. והנה במה שהעתיק כל הדיעות א"א לומר שסובר כדעת כולם דא"כ יהיו הרבה יותר מתרי"ג כי כל מי שמונה אחת מלוא שלא מנה אותה חצרו עיי"כ הוא מחסר כנגדה אחת מלוא אחרת דהכל מודים שהוא תרי"ג כמבואר בגמ' אלא שמתוקן אחת מהם שבאו למנין, ול"ל דבמה שהעתיק דעת כולם לא בא להכריע אלא שדעתו ז"ל דיש יוצא ידי כולם וכל מה שאומר אחת גדול מהראשונים שהיא מלוא מהראוי לקבלו בשמחה לעשות רצון קונו בכל אופן ואופן.

ואפ"ש סובר כדעת המכריז אלפנדרי בספרו מולל מאש סי' י"ג שכתב שם דאף שבכל האיסורים אנו מחירים בסי"ם לכתחלה איסור ערו' ואיסור מאכל ובדרבנן בסי' א' לכתחלה מ"מ אין זה דווקא אלא לענין איסור שהוא ל"ת שריין סי"ם אפילו לכתחילה משום דממזר ודאי אסרה תורה אבל ס' ממזר אינו בכל יבוא וכן בכל האיסורים ספיקן לא אסרה תורה אבל לענין קיום מלוא או דרבנן או דאורייתא שהיא עשה כך וכך אין לפוערו מעטם סי"ם שהרי אפילו צאלף ספיקות כיון שיש ספק א' מני אלף שהוא חייב א"כ הרי לא קיים העשה והרי החיוב מוטל עליו עכ"ל יעיי"ש. והרבה מגדולי האחרונים נמשכו אחר סברא זו. וכעין זה הם דברי החו"ד בסי' ק"י שכתב דאף לדעת הרמב"ם שספיקא דאורייתא מה"ת לקולא מ"מ אין זה אלא בל"ת אבל היכא שאמרה תורה קום ועשה זריך להיות וודאי וגם הרמב"ם מודה שזריך להחמיר מה"ת בספיקא. אלא שלדעת החו"ד אפשר שלא אמר זה אלא בסי' אחד דבעשה כיון שזריך להיות וודאי גם הרמב"ם מודה שזריך להחמיר מדאורייתא אבל ברוב או סי"ם שהוא כרוב אפשר דזה הוי מה"ת כוודאי וצב"ג לא החמירה החו"ק.

א"א שמדברי הסמ"ג בל"ה ראי' שסובר דלא הוי ישוב א"י מלוא דאורייתא מדלא מנאה במנין המלות כמו שכתבתי למעלה. ובשו"ת תומת ישרים סי' ס"ו כתב גדולה מזו שהסמ"ג דעתו כדעת ר"ח שעכשוו אין מלוא כלל לדור בא"י אף לגבי כך דינא דהכל מעלין, והביא ראי' לזה, ולהלן צביאור שיטת ר"ח הדבר מזה שאין זה הכרח דעת הסמ"ג, אבל זה וודאי נראה שסובר דלא הוי מלוא דאורייתא.

■

ואחשבה לדעת שאפשר שגם החרדים שהעתיק דברי הרמב"ן שישיבה א"י היא מ"ע ממנין המלות מ"מ אין ראוי שהכריע כותבי' שהרי אנו רואים דרכו של החרדים שהעתיק כל הדיעות במנין המלות אף מה שאינו אלא דעה יחידית בלבד, ובמלוא שהיא

מזוין אלל מילה מומחין הם כמו שאמרו בשחיטה וכתבו הראשונים כן גם בניקור ובמקואות ואם נימא דיש חילוק בהך דאזלינן בתי רובא זין מ"ע לל"ת אין לדמות מילה שהיא מ"ע לשאר ענינים שהיא ל"ת. גם המכר"ם שיק בעלמו מפלפל בזה בכמה תשובות ציו"ד ב' מילה ולא העיר צמ"ש צא"ח בזה. ואפשר אין כוונת המכר"ם שיק צא"ח שדעתו כן בכל מ"ע ולא אמר זה אלא על מ"ע דשמירה דלשון שמירה לא שייך אלא בוודאי לא בספק דאם הוא ספק אינו נקרא משומר, ואפשר יש לדחוק כן גם בלשון השו"מ אלא שלשונו דחוק ואין להאריך בזה. גם החת"ם ציו"ד סי' רמ"ח מפלפל בזה ולא העיר מאומה והדבר נר"ך ביאור רחב והיא מצובה גדולה בין הפוסקים.

אמנם צמולל מאש מצואר דאף אלף ספיקות לא מהני ואף צם' אחד מני אלף כיון דסוף סוף לא עשה מוטל עליו החיוב לקיים. ואפשר שזה תלוי אם אמרינן רובא וס"ם הוי ל"י דין וודאי או עדיין הוי ספיקא אלא שספק כזה התייר הכותב"ק, וכו פלוגתא ישנה בין החוס' ושאר ר' ראשונים כנודע, ואין להאריך פה בזה. והברוך טעם צסוגי' דקנין פירות הציא משם הר"ן צמס' חולין לגמרי להיפך דאף דספיקא דאורייתא מה"ת לתומרא זה אינו אלא בספיקא דאיסורא אבל בחיוב מ"ע קיי"ל מ"ע ספיקו להקל מדאורייתא שנמצא לפי"ז קיל יותר מ"ע בספיקא ויש אריכות דברים בזה שאין מקומו פה. ועכ"פ היא פלוגתא. והפלתו צס"י ע"ז סוף ס"ק ג' כתב למנוע ממצוה לא אמרינן ס"ם וזה הוא כדעת המכר"י אלפנדרי צמולל מאש.

כא

ועכ"פ אפשר לומר שלדעת החרדים שצמ"ע חיובא רמיא לעשות אף כדיעבד יחידית שבין הראשונים כי צאמת דברי הראשונים כמלאכים אלו ואלו דברי חלקים חיים כמ"ש חז"ל על פלוגתא האמוראים וא"א לדחות דעת א' מן הראשונים אלא היכא שארי הראשונים החולקים המה מרובים וכו מועטם רוב וא"כ האומר שצמ"ע אינו מועיל לא רוב ולא אלף ספיקות שאף צם' אחד מני אלף עדיין חיובא רמיא לקיים א"כ מחויבין לקיים כל המצות אף מה שהיא לדעה יחידית. ואפשר שצביל זה אסף איש עבור החרדים זלכ"ה את כל הדיעות בקיום המצות וצביל זה הציא מהרמזין והרשב"ץ דישו"ב א"י הוא ממנין המצות אף שידע שרוב הראשונים חולקים לא הכריע, כדרכו בכל המצות. ומה שהפליג כ"כ בצבא ישוב א"י זהו העיקר מטעמים אחרים שאף הסוברים שאין חיוב דאורייתא בעלם הישיבה שם מ"מ הכל מודים בקדושת א"י וגדול חשיבות העבודה של עובדי השי"ת צאמת שמה, וצפרע קדושי עליונים כהחרדים זלכ"ה הן המה המרגישים את קדושת א"י ונכספה נפשם גם כלחה בצאבחה, וכמו שהציא שם צפ"צ מאצרכם אצינו שצאותן החמש שנים שלא הורשה לחזור לא"י כי משתוקק מאוד אחר שהי' צפעם הראשונה ורצה יקר תפארת קדושתה, ואף שלעוה

ואפשר לומר הסברה לחלק דבעשה נר"ך לקיימה אף בספק א' מני אלף, ובל"ת אין לחוש כשיש ס"ם או רוב, דהפמ"א צח"ש יו"ד סי' מ"א וצח"ג סי' י"ע כתב דמי שאכל עוף זחאי"כ מלאו צו א' מיי"ח עריפות שא"ל כפרה ללא הוי ל"י דין שוגג אלא אונס והציא ע"ז ראי' נגמ' וחס' יעיי"ש. ולפי"ז בל"ת היכא שיש רובא או ס"ם אף אם נתברר אחי"כ שהי' מהמיטעו שאסור לא עבר על הל"ת דכיון דיש לו דין אונס כלל הוא דאונסה כמאן דלא עבר ונמצא שלא עשה מאומה, אבל בעשה עו' צש"ך חו"מ סי' כ"א דאונסה כמאן דלא עבר אמרינן אבל לא אמרינן אונסה כמאן דעבר כיון דסו"ם לא נעשה, וא"כ אף אם יש רוב או ס"ם ליפטור מ"מ יוכל להיות לפעמים שהמיטעו אמת ואף שיש לו דין אונס כיון שסמך על הרוב ואין לו עונש אבל העשה לא נתקיימה כי לא אמרינן אונסה כמאן דעבר ולדינא יש פלוגתא בזה.

ובשו"ת צ"ש יו"ד ח"ב סי' קע"ו האריך צדין ס"ם צמ"ע ומציא הרבה ראיות דמועיל ס"ם להקל גם צמ"ע. אמנם צשו"מ מהדו"ק ח"ג סי' פ"ז החזיק בשיטה זו דאינו מועיל רוב צמ"ע וכן הוא דעת המכר"ם שיק צא"ח סי' קכ"ה. וק"ק דהרבה אחרונים מפלפלים צמצות מילה לומר רוב

צפי' שלא לחזור מ"מ ה'י תאצ מאוד לחזור לא"י בעבור שהרגיש גדול הקדושה שצפם, וככה כמה צוה כל ה'דריקים וקדושים כמו שהאריך שם בחרדים, וכשמלאוה' לזה עוד שיש עכ"פ יחידים בין הראשונים שסוברים שיש מ"ע דאורייתא בישיבתה וחיובא רמי' עליהו ששים ושמהים צוה לעשות ר'ון קונס. אבל בפירוש כתב שם החרדים שאין דבריו אלו אלא ליראים וחרדים המלאים יראת שמים כפלי כפלים ורחוים הדברים למי שאמרם ולכל ההולכים בדרכיו לקיים כל הכתוב בספרו הקדוש חרדים שלא יעה ימין ושמאל, אבל מי ומי ההולכים, וכבר הצאתי מ"ש החרדים על אותן שאינם מקיימים שם תורה ומצות כראוי.

גם בשל"ה הקדוש אף שהעתיק דברי החרדים שהציא דעת הרמב"ן שיש מצוה דאורייתא בישוב א"י אין ראוי שהכריע כן להלכה כאשר אצאר להלן דעת השל"ה צוה. ויהי' אף שיכ"י כבר נחבאר שהרבה ראשונים המה צשיטה זו שמעולם לא אמרה התורה"ק כלל שום מצוה וחיוצ על ישוב א"י אלא החשיבות היא לעובדי ה' באמת שחשוב יותר במקום המקודש.

סב

שיטה ג' היא שיטה ממוצעת בין צ' שיטות הנ"ל שסברי שצוה"ב הוי ישוב א"י מצוה דאורייתא כדעת הרמב"ן אבל אחר שנגזר עלינו גלות וגלינו מארצנו שוב אין מצוה וחיוצ לדור צא"י. וגדולה מזה כתב הריעצ"א ציומא ד' ל"ה דאף הלאו שלא לשב למארים לא נאמר אלא על זמן שישראל שרויין על אדמתם אבל צוה"ז שנגזר עלינו להיות נדחים בכל קצוי ארץ בעל גם האיסור שלא לשב למארים דכל חונה לארץ אחד הוה יעיי"ש, והגם שבמ"ש שעבור גזירת הגלות בעל גם האיסור שלא לשב למארים לא נראה כן מדעת הראשונים האחרים שאינו מצוה צפי' צתוה"ק שגם מארים בכלל אבל גזירת הגלות להיות גולה מארצנו זה מצוה צכמה קראי.

וגראה שזה דעת הר"מ שהביא הרא"ש ז"ל בסוף כתובות שמתלק בהך דינה דהכל מעלין בין

זמן הבית לזמן הזה והוא מטעם שכתב הריעצ"א, והמג"א כתב לתרץ צוה דברי הרמב"ם שלא חשבה צמנין המצות יען שאינו מוכג צזמן הגלות, ונמצא לפי דבריו שגם הרמב"ם סובר כשיטה זו לחלק בין זמן הבית לזמן הזה אבל כבר הצאתי שחלקו עליו האחרונים ונראה דצריכס שכיון שהיה מצוה בכל משך זמן הבית וגם לעתיד אחר ציאת המשיח הוי מצוה קבועה לדורות כמו תרומות ומעשרות וכדומה וראוי לחשוב צמנין אלא טעמו של הרמב"ם וכל ההולכים צשיטתו נראה דסוברים כדעת רש"י שאינו מצוה כלל אלא הצטחה כאשר הארכתו למעלה. אבל דעת הר"ם נראה לפרש כדברי הריעצ"א דאלו ה'י סובר הר"ם שגם צוה"ז הוי מצוה דאורייתא כדעת הרמב"ן לא ה'י מחלק בדין זה בין זמן הבית לזמן הזה דכיון שהיא לעולם מצוה דאורייתא אין מקום לחלק בין זמן לזמן.

וגראה נפלאתי על מה שכתב צמעיל זדקה דישב א"י היא מצוה ואס כן לא נשתנו הזמנים וכל הזמנים שוים לקיום המצות אפילו צוה"ז ובכלל רמ"ח מצות עשה יחשב שאין לה ציעול עולמית חלילה שהמצות זמניות עכ"ל. ודבריו נפלאו צמ"ש חלילה שהמצות זמניות שהלא הרבה מצות אינם נוהגים אלא צזמן שישראל שרויין על אדמתם לא צוה"ז ולדעת הרמב"ם אף צזמן בית שני לא נחתיצו צתרומות ומעשרות צצביל שלא היו כל יושבי עלי' וכן צציעית למ"ד שצוה"ז אינו מה"ת ויובל אליבא דכו"ע לא ה'י אלא צזמן שכל יושבי עלי' וא"כ כל אלה הם זמניות אף שהמה מרמ"ח עשין. והלא גדולה מזה מצוה צפי' צריעצ"א שאף הלאו שלא לשב מארימה הוה חלוי צזמן שישראל מיושבין צארץ ומכש"כ צמצות הישוב צא"י דודאי י"ל שחלוי צזמן ישיבתה לא צזמן שאנו רואים הסיף שהגלס הקצ"ה מארצו, והלא לדעת ר"י יש איסור שלא לעלות צזמן הגלות מצבל לא"י וא"כ וודאי דלא חל עליו אז מצות ישוב א"י כיון דאדרבא יש איסור, וע"כ שהמצוה זמנית רק צזמן שישראל שרויין על אדמתם וגם ר"ז לא חלק עליו מטעם זה שחלילה לומר שהמצות זמניות אלא מטעם אחר כמצוה צנמרה. גם הרמב"ן סובר שישוב א"י היא מ"ע גם צוה"ז ערה להציא ע"ז הוכחות

מן הש"ס שהחשיבו את ישוב א"י גם בזמן הגלות, אבל לא חמרו סתם מכח סברה שהחליטה לומר שהיא זמנית, דוולתי אפשר לומר כן ככה"ג דעממא רבה אית צמילתי שמצואר בחוק"ק שהקב"ה הגלם מארזו.

פג

והגאון ר"פ ז"ל בספרו יש סדר למשנה הנדפס צמשינות עם נ"ח פירושים במס' חלה פ"ד כתב שם בצמלע דבריו צדך דינא דמס' גיעין ד' ח' וב"ק ד' פ' דכותבין אונו בשבת לקנות בית מן העכו"ם בא"י וז"ל והוי יודע דהר"ף צגיעין ובצ"ק לא הזכיר מזה כלום, גם הרא"ש צגיעין לא הביא מזה, אבל בצ"ק סו"פ מרובה כתב והלוקח בית בא"י כותבין עליו אונו אפילו בשבת וכו' משום ישוב א"י לא גזרו ודוקא משום ישוב א"י אבל לנורך מלוא אחרת לא שרי' אמירה לעכו"ם. גם הטור צסי' ש"ו לא כתב כלום מדינא דהקונה בתים בא"י שכותבין עליו אונו אפילו בשבת. ולכאורה עממס ונימוקס עמס דס"ל להר"ף והרא"ש והטור דמשום ישוב א"י אונו אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל עכשיו צעוונותינו שרבו מאי ישוב א"י שייכי. והרא"ש שהעתיק הסוגי' שכותבין עליו אונו אפילו בשבת היינו משום דרואה לבאר דיני דאמירה לעכו"ם צמלוא אחרת. לפיכך מדהשמיטו הר"ף והטור גראה וכו' דצ"ח"ז לא התירו לכתוב אונו אפילו בשבת וכו' איברה דבסי' ש"ו סי"א כתב המחבר מותר לקנות בית בא"י מן העכו"ם צשבת וחוחס ומעלה צערכאות וכו' גראה דגם צזה"ז התירו, ולקולר דעתי ל"ע לדינא מכל הני עעמי האמורים למעלה עכ"ל.

צפי' שאין בהיתר אלא צשבל שכתב שלהם הוא דרבנן א"כ ע"כ לא התירו צזה אלא שצות דשצות ומצואר צשו"ע סי' ש"ז סי"ב ששצות דשצות מותר גם צשאר מלוא ודקדקו צזה לומר לשון ערכאות כי צערכאות צוולתי כותבין צלשון המדינה שלהם שאינו אלא דרבנן. והר"ף והטור שהשמיטו הכ מיימרא שצש"ס גיעין וב"ק דכותבין עליו אונו ואפילו בשבת אפשר שסצרי דכיון שסחמו הלשון לכתוב אונו שפירשי' ז"ל שהוא שער ולא הזכר צזה רמז של ערכאות אלא סחס שער משמע שאין נ"מ צאיזה לשון וגם צלשונו שהוא איבור דאורייתא מותר, וזה אסור צשאר מלוא כמ"ש החוס' והרא"ש, וז"ל דישב א"י שאני ע"כ השמיטוהו הר"ף והטור דזה אינו צזכ"ז, אלא שסמכו צשו"ע על הצ"ח"ז שהתיר היכא שהוא שצות דשצות דיכול להיות שגם הר"ף והטור מודי ככה"ג ולא נחלקו עם הצ"ח"ז אלא צפי' דצרי הש"ס, ולדינא היכא שהוא שצות דשצות מותר צכל דצר מלוא וזה הוי עכ"פ מלוא גם צזה"ז דאית צי' משום לא ישבו צארלך ולא תחוס, גם הישוב שמתישב שם ישראל אף אם עכשיו אין מלוא צעלם הישוב אית צי' ג"כ מלוא צמה שמקיים שם מלות התלויות צארץ ושאר מלות החשובים שמה אלא שאינו דומה לה"צ דאית צי' תרתי גם מלוא צעלם הישוב והתירו אז אף צמלאכה דאורייתא ע"י אמירה לנכרי כמו שמחלקין צגמ' ע"ז ד' כ"ח צין היכא דאית צי' תרתי אלא שמקלח מן האחרונים אף שהכריעו כדעת החולקים על הצ"ח"ז והשו"ע דגם כתב שלהם אסור מדאורייתא אטע"כ הביאו דין זה שצשו"ע דכותבין אונו אפילו בשבת, ולפענ"ד כיון שסצרי שהיא מלאכה דאורייתא אין לסמוך על היתרו של השו"ע שהוא צשיעת הצ"ח"ז שכתב צפירוש שאין בהיתר אלא צדרבנן אבל לא צדאורייתא. ומה שנמשכו אחר דצרי הש"ס שהתירו, כיון שהר"ף והטור השמיטוהו ולא זכרו מזה מאומה גראה דסצרי דלא שייך צזה"ז כדעת הגאון הג"ל. ומה שהביאו הכ דהכל מעלין ולא ניחא להו לחלק צין זה"צ לה"ז כמ"ש הטור צסי' ע"ב, אפשר דהתם מסחימת הדברים אין שום משמעות לחלק צין הזמנים כמ"ש הטור שם, אבל הכ דינא דכותבין עליו אונו למדוכו צגמ' גיעין ד' ח' מהצרייתא דהנכנס לארץ העמים דמייירי כל הצרייתא צדיני עומאה שגזרו על

ולפענ"ד אולי י"ל כיון שדין זה שנמחזר סי' ש"ו הביא הצ"י מקורו מהג"א פ"צ דמו"ק שהביא מהצ"ח"ז וכתב שם הד"מ דכתב הצ"ח"ז דלא שרי אלא כשכותבים צכתובה של עכו"ם דאינו אסור אלא מדרבנן אבל צכתובה שלנו שהוא דאורייתא אסור וכן הגיה צרמ"א שם על הא דכתב ומעלה צערכאות וז"ל: שלהם צכתב שלהם דאינו אסור רק מדרבנן ומשום ישוב א"י לא גזרו, אר"י, עכ"ל. וא"כ כיון שכל מקור דין זה שצשו"ע הוא רק מהצ"ח"ז שכתב

זוה הזמן דר"י אמר כל העולה מצבל וכו' ודעת כמה פוסקים דע"פ אין מלוה לעלות לא"י שפיר י"ל כמ"ש שם שיש בזה מלוה ועיי"ש. הנה מצוה צדבריו שיטה זו דעת כ"פ דיש לחלק דעכשיו אין מלוה בעלי לא"י כ"א בזמן שישראל שרויין על אדמתן שמה דן שאין ראוי מירושלמי על זמן הזה שאין סעודת חינוך הבית בחו"ל מלוה. גם כחצ בסתם שמה שאמרו כל הדר בחו"ל דומה וכו' אין זה אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתן לא עכשיו, וכבר הארכתי בזה למעלה שזכו דעת רש"י והרמב"ם והוא דלא כהרמב"ן. ועכ"פ אנו רואים ביד אפרים שבנה יסוד על ארסון הפוסקים שסברי לחלק במלות ישוב א"י בין זמן הבית לזמן הזה. והב"ש בסי' ע"ה הביא שיטת הר"ם שחלק בין זה"כ לזה"ל בסתמא, ונראה שסובר כן להלכה. ומה שהקשה עליו באבני נזר מה' עבדים כבר הארכתי במאמר ג' שבועות דלק"מ ושכן מצוה צדבריו נחנאל דיש חילוק בין אשה לעבד ובעבד גם הר"ם והר"ח מודי. והיולא לנו מה שהיה שיטה ג' דבזה"כ סברי כהרמב"ן דיש מלוה דאורייתא בישוב א"י אבל בזה"ל אין מלוה דאורייתא אבל עדיין יש קולת מלוה או שהיה מדברין כמ"ש הרשב"ש והבב"ב ג' או שהוא בשביל שרריך להדר אחר מלות התלויות בארץ וחשיבות העבודה שבשם מחמת קדושת המקום. ועכ"פ יש בזה מלוה מדחזיין דהכל מעלין לא"י.

ארץ העמים ובאותה הצריחה סיים והקונה שדה בסור"י כקונה צפרוארי ירושלים וע"ז אמרו למאי הילכתא לומר שכותבין עליו אונו אפילו בשבת דמשום ישוב א"י לא גזור רבנן, וכיון דדיני עומאה שגזרו על ארץ העמים ה"י בזה"כ והר"ף והרא"ש והטור וש"ע לא הביאו כלל מאלו הדינים שאינם בזה"ל אס כן כל הצריחה מיירי בזה"כ דסיפא בחר רישא גרידא וכך סיומא שלומדין ממנו הדין דכותבין אונו אפילו בשבת מיירי ג"כ בזה"כ, וע"כ סברי שאין ללמוד מזה להחיר גם בזה"ל דליכא מלות ישוב א"י.

ובאמת אף אם נימא דשייך גם עכשיו הך דינא דכותבין אונו אפילו בשבת אפילו במלכא דאורייתא אין ראוי משם למלות ישוב א"י כמ"ש הריב"ש שאין ראוי מקנין בתים למלות הישוב והארכתי לעיל דטעמא רבה הית במילתי' שבקנין בית שהוא לגרש העכו"ם יש בו ענין מהלאוין דלא ישבו בארץ ולא תחנם, וכן נראה הלשון במג"א סי' ס"ק כ' שכחצ העטם שהחיר בצריחה אף בסור"י בשביל שסובר כיבוש יחיד שמי' כיבוש וא"כ אסור ליתן להם חני' בקרקע מלאו דלא תחנם לכן מותר לעבור איסור דרבנן ועיי"ש, והרי שכחצ העטם בשביל דלא תחנם ואין ראוי מזה שיש עשה בישוב א"י כאשר הארכתי למעלה אלא מדהשמיטתו הר"ף והטור נראה דסברי שאינו בזה"ל. ועכ"פ דעת הגאון הג"ל שהר"ף והטור סברי לחלק במלות ישוב א"י בין זה"כ לזה"ל דלא שייך בזמן הגלות כאשר הבאתי עוד שארי ראשונים בשיטה זו.

פד

שוב ראיתי בשו"ת האלף לך שלמה מהגאון מהרש"ק ז"ל באה"ע"י סי' ק"ו שהביא דברי הרמב"ן עכ"ת שמחמת שיש מ"ע לישב בא"י לכן יכול הבעל לבקף לאשתו והאשה לבעלה ללכת לא"י בשביל מ"ע זו וכחצ ע"ז דכיון דמצוה מהרמב"ן שדוקא מזה מ"ע יכול הבעל לבקף לאשתו והנה מ"ע זו משמע דלא חל רק צעת שישראל שרויין על אדמתם שכך נאמר וירשחם אותה וישבתם בה ולפי"ז בזה"ל ליתא להאי מ"ע כלל וא"כ תו אין הבעל יכול לבקף לאשתו, ומזה מוכח דהרמב"ן ס"ל כדעת המרדכי הוא באה"ע"י סי' ע"ה ועיי"ש עכ"ל וזה תמו' שהרי בסה"מ כחצ הרמב"ן ז"ל בפ"י שלדעתו שייך מלוה זו אף בזמן הגלות, ודברי המהרש"ק אפשר להעמיס בדבריו שעה"ת אבל הוא נסחר מדבריו שבסה"מ. וצטיקר מ"ש שאינו חל מ"ע זו של ישוב א"י אלא בזמן

ובתב ה"ד אפרים סי' תקס"ח צענין סעודת חינוך הבית אס ה"י סעודת מלוה דצירושלמי סועה איתא יכול הבונה בית בחו"ל יהא חוזר ת"ל ולא תנכו את שמלוה לתנכו ילא זה שאין מלוה לתנכו וכחצ בקרבן העדה למכאן שמעיין דסעודת חינוך בית בחו"ל לאו מלוה הוא וסיים ע"ז ביד אפרים ואפשר דדוקא בזמן שהיו ישראל שרויין על אדמתן אז אין מלוה בחו"ל שהרי אמרו כל הדר בחו"ל דומה וכו' משא"כ

דהריוויהו איתנהו וסובר שני הטעמים ואפשר דבג"מ לא הביא טעם זה דעכשיו אין מלוא לדור צא"י בשביל שרוב הפוסקים חולקים ואינו סובר כותבי זה לכן לא הביא אלא הטעם בשביל סנה' והחוס' מביאים כל דבריו ז"ל, וכן הוא מצוה דברני משה צאבע"ז סי' ע"ה שבתחלה הביא אותה התשובה שהביא המהרי"ע מהג"מ בשם רח"כ שהטעם הוא משום סנה' ושם כתב אח"כ שכן כתבו החוס' בכתובות דאמר רבינו חיים דליכא צומן הזכ' מלוא לדור צא"י, והרי שהביא אלו השתי מיתרות מרח"כ בלי שום עירעור וע"כ שאין צוה סתירה.

פה

וביותר תימה שגם אביו של המהרי"ע ז"ל המצוי"ע ז"ל הביא ג"כ בח"א סי' רמ"ה אותה התשובה מהמרדכי בשם ר"ח שהטעם הוא משום סנה' ושם אח"כ באותה התשובה כתב ג"כ וז"ל וכ"ש עם מה שכתב ר"ח עלמו דצוה"ז אין מלוא לדור צא"י כמו שהביאו החוס' סוף כתובות עכ"ל. ואף שכתב אח"כ ואין נקטוין דלא כר"ח בהך מילתא ורמיין אנפשיין למייתי לא"י לאצטערי צו עפי ולפום זערא אגרא, אבל זה וודאי החליט ששני המיתרות האלו אמרם ר"ח ואין בהם סתירה, ודקדק עוד בלשונו לומר שכתב ר"ח עלמו והרי שלא נסתפק כלל לומר שתלמיד כתבו ולא הוא עלמו ז"ל אף שהביא מקודם את תשובתו שבהג"מ, וז"ל שלא ה"י אז לפני המהרי"ע ז"ל אותה התשובה של אביו ז"ל כי בכ"מ הוא מהבב דברי אביו מאוד ואינו זו מדעתו וכאן אף לא הביאו כלל. ואפילו אם ה"י בדעתו לחלוק עליו עכ"פ ה"י מביאו לבאר למה הוא חולק עליו וע"כ שה"י בהעלמה ממנו ז"ל. וחזוין זה גם ממ"ש האיר את עיני שמלאתי בהג"מ ואלו ה"י אז לנגד עיניו וראה את המליאה שכבר מלא זה אביו ז"ל לא ה"י כותב האיר עיני שמלאתי וע"כ שה"י בהעלם ממנו באותה שעה, וכתב הרמ"א בחו"מ סי' כ"ה סוף סעיף ב' וכן כתב הש"ך יו"ד סי' רמ"ב בקיצור הנהגות הוראות או"ה אות ח' שאם נמלא תשובת גאון ולא עלה זכרונו על הספר ונמלא אחרים חולקים עליו אין לריך לפסוק כהאחרונים שאפשר לא ידעו דברי הגאון וא"י ה"י שמעי ה"י הדרי בהו, וכן צוה שלא ה"י אז לפני המהרי"ע ז"ל תשובת אביו אמרין וודאי אלו ה"י ידע ב"י לא ה"י כותב קן.

שישראל שרוין על אדמתן כבר נתבאר שכן דעת כמה ראשונים וגדולי האחרונים ז"ל אבל אין כן דעת הרמב"ן. גם צמ"ש דרך דינא דהכל מעלין תלוי אם יש מ"ע בשיבה כבר כתבתי שיש סתירה גדולה ע"ז מהך דאמרו גם הכל מעלין לירושלים וכתבתי מזה באורך. אמנם זה ודאי אמת וי"צ שהרבה ראשונים וגדולי האחרונים סברי חילוק זה שצוה"ב יש מ"ע בשוב א"י ולא צומן הגלות כאשר הבאתי דבריהם ויתבאר עוד להלן שיטה זו באורך בעוטו"ד צמ"ד.

שימוה כד' היא שיטת ר"ח המוצא בתוס' שלהי כתובות על הך דינא דהכל מעלין דעכשיו אין מלוא לדור צא"י כי יש כמה מלות התלויות בארץ וכמה עושין דאין אנו יכולין לחבר בהן ולעמוד עליהם. והמהרי"ע בסוף כתובות הרבה לתמוה עליו דלמה לא יוכל לקיים מלות התלויות בארץ ומסיק דהלכה רווחת דצ"מ שאין סנה' כופין לעלות ולית דחש להא דר"ח ז"ל. אבל בתשובותיו ח"ש סי' כ"ח שם כתב יותר דבתחלה כתב שכל הפוסקים לא ס"ל הך דר"ח שכולם העתיקו אלו הדינים דהכל מעלין, ושם כתב דמ"ש שיש כמה מלות התלויות בארץ שאין אנו יכולים לחבר בהם דברי תימה הם שמי שירצה לקנות לו קרקע צא"י יכול לקיים כל מ"ע ומוי מעבד על ידו. ולבסוף כתב והאיר את עיני שמלאתי בהגהות מרדכי כלשון הזה כתב רח"כ בתשובתו דה"מ צימיהם שה"י שלום דרכים אבל עכשיו שהדרכים משוברים אינו יכול לכופה וכ"י ע"כ. הרי שתשובת רח"כ ז"ל לא באה אלא מטעם סנה' הדרכים, ומ"ש בתו' דאין מלוא לדור צא"י הגהות תלמיד הוא ולא דסמכה הוא כלל, עכ"ל.

וזה פלא שנמלא לפי דבריו אותה תוס' שהוא בכל ספרי הש"ס שצידינו מדור. דורות הוא משוכם, שהתוס' כתבו קן בסתמא בשם הר"ח ולפי דבריו אין האמת קן, וחילה דידי' הוא ממה שמלא בהג"מ תשובה מר"ח שכתב הטעם בשביל סנה', ואינו מובן שה"י צוה סתירה לדברי החוס' כי יוכל להיות

בהגות הצ"י אות כ"ה הביא הרב פוסקים שפסקו להלכה דעת ר"ח שזמן הזה אין מלוה לדור צא"י. וכתומה ישרים כתב על כך פלוגתא דר"ח דכיון דאיכא פלוגתא דרבוותא מי יוכל לכופ אח מי שאינו רואה לעלות, וכן הוצא צבא"ט סי' ע"ב. והגוז"י סי' ר"ו כתב דלכן לא עלו בעלי חוס' לא"י שצברי כשיטת ר"ח דאין מלוה בזמן הזה. ועכ"פ הבאתי פוסקים מרובין שאין להסתפק בדבר שזכו דעת ר"ח כמו שכתב בחוס'. ויש עוד הרבה פוסקים בזה אלא שאין להאריך.

והר"ן לזה הכה הצ"ח והמברש"א והמברש"ל והגר"א ועוד הרבה גדולים עד אין שיעור ערמו הרבה להג"י כל דברי הש"ס ורש"י ותוס', לא הניחו דבר גדול ולא דבר קטן ולא דלגו אף חיבה אחת שלא שמו עינם עלי', וכולם הניחו את דברי התוס' האלו בלי שום הגכה והערה לעשות אחיה ספק בזה ולומדין כן דור אחר דור חו' אין מקום להסתפק לחשש שיבוש ח"ו. וכתבו גם על הרמב"ם הוצא בכללי הראב"ד שצב"מ שבראב"ד ושאר המשגיגין לא השיגו בוודאי סברי כותחי' והרי דכיון שצדקו אחריו לכתוב מה שיש להשיג הוי מה שהניחו בלא השגה הסכמה ומשכ"כ בכל אלה הגדולים וקדושים שערחו כ"כ לחקן כל דברי הש"ס והתוס' הוי ודאי מה שהניחו בלי שום הגכה והערה הסכמה מעליא, ודור הולך ודור בא ודברי התוס' האלו לעולם עומדין וקיימים במקומם בכל ספרי הש"ס ואין פולה פה ומלפנך בכל המפרשים שאנו רגילין ללמוד בהם בכל יום. ולדברי המהרי"ט שהוא משוכש הוא כל ספרי הש"ס שצידדו ספר שאינו מוגה וח"ו עוברים הכל על לאו דלח' תשכן באהלך עולה שאמרו חז"ל כן על המשכה ספר שאינו מוגה בתוך ביתו, ומהחומה על המעיל לדרק שנמשך בזה אחר דברי המהרי"ט והוסיף עוד לומר הלשון תלמיד טובה ושיב נמשכו עוד אחר זה אחיה אחרונים וכבר נתבאר שדברי המהרי"ט בזה הוא ממש דעת יחיד נגד כל בני רבוותא שהבאתי. גם אין ספק שאלו הי' רואה אז תשרי אביו ז"ל לא הי' כוחב כן כאשר הבאתי למעלה.

ומ"ש המהרי"ט ממבר"ס והרא"ש שלא הביאו דברי רב"ח, הנה וודאי שבר"ס והרא"ש לא סבירא להו בזה כותחי' דר"ח אבל גברא אגברא קרמית דאף שפ"י רוב המבר"ס והרא"ש הולכים בשיטת התוס' אבל כמה פעמים פליגי על התוס' ולא הביאום כלל כנודע מכללי הפוסקים, וכל הפוסקים שחלקו על ר"ח כתבו מטעם זה שהרי"ף ובר"ס והרא"ש לא סבירא להו כותחי' והוי יחיד כנגד רבים אבל לא עשו מזה הוכחה שאינו מדברי התוס' יטן שבר"ס והרא"ש לא ס"ל כותחי'. ועי' בחשבות מהריב"ל ח"ג סי' מ"א שכתב דעת התוס' היא דעכשווין אין מלוה לדור צא"י כמו שהביאו דעת ר"ח אלא שלא פסק כן מחמת שהרי"ף והרמב"ם ושאר פוסקים שהביאו הכ' ברייתא בודאי שחולקים על התוס' בזה, ואח"כ כתב שבהלטרף עוד ספק הוא מסתפק לנרף דעת התוס' לם"ס אלא שכתב שיוכל הבעל לומר קים לי יעיי"ש. והרי שהוא מוחלט צעניו שזה דעת התוס' אף שכל הראשונים האחרים לא סבירא להו כן וחשב לנרף דעת התוס' לם"ס.

גם צלה"ק כשחלק על הר"ח כתב הטעם צעניו שהיא דעת יחיד. ועכ"פ החליט בזה שהוא דעת ר"ח ולא עלה על הדעת לשלוח יד בדברי התוס' לשבש את הספרים. וכתומה ישרים סי' ס"ו האריך לתרץ דברי הר"ח שהיא כעין שיטת הר"ס שגם הוא מחלק בין זמן הבית לזמן הזה לענין לכופ אחיה אלא שבר"ח מחלק יותר אף לענין לכופ אחיה. וצקרבן נתנאל סוף כתובות העתיק מדברי התוס' על שני הטעמים שס' מדברי ר"ח הן הטעם מחמת סכנה והן הטעם שעכשווין אין מלוה לדור צא"י והביא זה לפלוגתא על הר"מ יעיי"ש. גם הצ"ש צבא"ט סי' ע"ב ס"ק כ' כתב שהיא פלוגתא דהתוס' בשם ר"ח כתבו דאין מלוה צב"ז לדור צא"י וצב"ש ואגודה ועור משמע דוש מלוה, וצב"ז שם מציא שני המימרות מר"ח הן מ"ש בהג"מ משום סכנה וגם מ"ש התוס' דאין מלוה, ולא העיר מאומה שיש פלוגתא בזה, ומשמע דסבר כן להלכה. וצב"ג אכ"ע סי' ע"ה

בסברה עכ"ל, וחזין צזה שאף צייני האמוראים היו לפעמים טעות בהלכה שאמרו בשם רבם יען שהי' י"י שינוי טעמו, וע"כ שפע המהרי"ט ז"ל שכן הי' גם כאלן שיען שזה אמת שר"ח אמר אותה ההלכה שאין נוהג דין זה עכשיו והתלמיד טעה בטעמו של ההלכה ומזה נלמח הטעות. ואין הכוונה שצמה שראה התשובה בהג"מ ראה סתירה לדבר אלא שמחמת אותה התשובה נתיישב לו צמה לתלות הטעות. ולהלן אכתוב עוד באופן אחר, אבל תחלה ראיתי ליישב דברי הר"ח מהמתי' רבנא שהקשו עליו המהרי"ט והשלה"ק, והנה לפנינו שהרבה פוסקים עד אין שיעור מציאים את דבריו ולא הקשו עליו מאומה והרבה גם מהחולקים עליו שכתבו הטעם צעבור שרבים לא סבירא להו כותי' אבל לא כתבו שום קושי' עליו.

פח

והנה נראה מלשון המהרי"ט והשלה"ק שלא הי' דבר קשה בזמנם לקיים מצות התלויות בארץ, אמנם מלשון המציי"ט שכתב ואן נקטין דלא כר"ח בהך מילתא ורמינן אנפשינ למיתי לא"י לאצטעורי צה עפי ולפוס לערא אגרא, בלשון זה מצוהר שגם הוא ז"ל ראה צדורו שלא צנקל הוא לעמוד צדבר אלא צלערא עפי. ואולי לאו כל הזמנים שווין. ועכ"פ אם הר"ח ראה צדורו שהוא ענין הבא צלערא עפי וודאי שיש צזה נסיונות ואין זה תימה כ"כ אם דעת הר"ח הוא שלא להביא עלמו לידי נסיון כמו שאנו מחפלין צכל יום ואל צביאנו לידי נסיון.

אב"ד יותר אפשר לצאר צנוונתו הטמוקה כי דברי הראשונים כוללים הרבה ענינים צמלות קצרות. והנה ז"ל: והי' אומר ר"ח דעכשיו אינו מצוה לדור צא"י כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין להבר צהם ולעמוד עליהם. ולכאורה אינו מוצן דכיון דתחיל לומר דיש כמה מצות התלויות בארץ למה האריך עוד לומר וכמה עונשין, הכי לא ידעינן שאם עוברין על המצות יש עונשין, ואם לומר שהעונשין שעל מצות התלויות בארץ חמורין יותר מצשאר עבירות זה אינו שהרי יש צין שאר עבירות שאינם תלויות בארץ שחמורין יותר כמו ע"ז ושצח וכה"ש

ולתבין דעת המהרי"ט מה ראה על ככה לשצב את הספרים והרבה פעמים מלינו צתום' שנחקו מאוד ליישב הגירסות צצביל שקשה לשצב הספרים ומכש"כ אחר שעברו כמה דורות של גדולים וקדושים אשר רוב"ק הופיע צצית מדרשם ולמדו צזה ולא העילו שום ספק צצברי צתום' האלו וממה שמלא עוד בהג"מ תשובה אחרת מר"ח שכתב הטעם משום סכנה לכאורה אין שום ראי' כאשר הצאתי מכמה גדולים וקדושים שהציאו שני הטעמים מר"ח"כ צלי שום הרגש שיהי' צזה אחת סתירה כאשר צאמת לכאורה הסברה צרורה שאין צזה שום סתירה, ואריך לבצין גם סצרתו של המהרי"ט ז"ל מה הביאו לידי כך. ולכאורה השצתי שיעקר טעמו של המהרי"ט הוא צצביל שראה את דברי הר"ח צזה לדברי תימה כאשר הרבה לתמוה עליו הארך אפשר לצטל המצוה השצובה צצביל שקשה לעמוד צצמות התלויות בארץ דהלא מי שרצה לקיים מצות התלויות בארץ מי ימחה צידו, וצשלהי כתובות הוסיף עוד לצאר שגם צצנת צציעית אפשר לוקח מצצוהה הצאה מחו"ל דשכחתא ועוד עמות כחצ שם. וצאמת גם השלה"ק כתב על דברי הר"ח האלו שאינו מוצן מה אמר דהלא אין מדברים מפושעים אשר יכשלו צם כי פושעים צלא"ה אסורים להיות צא"י ואין המדובר אלא מאנשים כשרים וצדיקים ילכו צם ומה זה ועל מה זה אינם יכולים לקיים מצות התלויות בארץ כמצוהר כ"ז צשלה"ק וע"כ המהרי"ט ז"ל צצביל שראה צצברי הר"ח האלו צברים מתמיהים לזה נעה לצו להצילו מתמיהות האלה.

אב"ד צכ"ז לא מלאו לצו לחשוב שהוא כולו מצויף וכתב א' צצמו דברים שלא היו ולא צצראו ושצו הכניסו צצברי צתום' דבר צדוי לגמרי שזה א"א, אבל כאשר ראה שאמר ר"ח אותה ההלכה מטעם אחר צצביל סכנה, ומצוהר צרשצ"ם מס' צ"צ ד' ק"ל ע"צ גצי הא דאמרו אין למדין הלכה מפי מעשה אם יראה רצו עושה מעשה אל יקבע הלכה צכך דשמה טעה צטעם של פסק דין של אותו המעשה דהרבה טועין צצבר הלמוד כדאמרי' והא דפלוגי לאו צפי' איתמר אלא מכללא איתמר ועטה

וכדומה. והאמת שלדיוקים מתיראין יותר מן העצירות עלמן ממה שמתיראין מהעונש. ואמרו ז"ל הוי זהיר במלוה קלה כבחמורה שאין אחה יודע מתן שכרן ומה לו להזכיר העונשין.

וַנְרֵאָהּ לפענ"ד שלא על מלות התלויות בארץ בלבד סובצין דבריו אלא גם על כל התורה כולה אף על אותן המלות והאיסורין שאלוין בהם גם בחו"ל מכל מקום בא"י העונשין חמורין יותר כמ"ש הרמב"ן דלא נעשו סדום ככה אלא בשביל שהיו בא"י, גם הכוחים כשהיו באר"ס לא נעשו אלא כשצאו לא"י ועשו כמעשהם נעשו כ"כ, ולכן הזהיר הקב"ה את ישראל ערס צואה לארץ בלשון כמהפכת סדום שזכו לאות לבני ישראל לחבר בא"י עפי, והאריך צוה הרמב"ן כנודע. וע"כ אמר צוה הר"ה שני ענינים שקשה יותר בא"י, האחד בשביל מלות התלויות בארץ והאוסף עוד לומר וכמה עונשין שצוה כלל כל התו"כ שעל הכל יש כמה עונשין יותר בא"י מצחו"ל. וכתב בתו"ח צ"ק ד' פ"ז על אמרם גדול המלוה ועושה לפי שהיה"ר מתגרה עפי במלוה כדי להכשילו לכך שכרו יותר גדול, וא"כ בא"י ששם עיקר הלווי כמ"ש הרמב"ן והמכשול יותר גדול אם אינו מקיים מתגרה הול"ה"ר עפי.

ועושה יטן שרונה להכשילו כמו כן צוהר יותר בא"י וצירושלים שהלווי שם חזק יותר והמכשול יותר גדול. ובוודאי מי שמתגבר שם על יצרו וזכר מכל חטא ומלעזר עוצה להתגבר על יצרו לפום לערף אגרא ושכרו יותר גדול, אמנם בעו"ה סתם בני אדם אף המוחזקים בכשרות עלולים לחטוא כמו שאומרים צוידודים אנו מלאי עון, ואמרו חז"ל צ"ב ד' קס"ה ע"ה רוב בגזל ומיעוט צעריות והכל באצק לשה"ר וכחז הרמב"ם צפ' כ"ב מה' איסורי צואה הלי" י"ט אין אחה מולא קהל בכל זמן וזמן שאין צהן פרטין צעריות, ולכן אמרו חז"ל נוח לו לאדם שלא נצרא משנצרה כמ"ש המהרש"ה שהעצירות מרובין וקרוב להפסד יותר מלשכר זולת צלדיוקים שטוב להם ועוד לעולם כמ"ש התוס'. ועכ"פ אין קושאל על הר"ה צמ"ש שקשה לחבר.

פג

וַיִּיחֲזִי אכן לדינא למ"ד שאין מ"ע דאורייתא לדור בא"י אלא שבא"י יש מלות התלויות בארץ וגם חיובי שאר מלות המה שמה יותר אם יש מלוה או חיוב להביא עצמו לידי חיוב המלות כמו שאמרו צגמ' מנחות ד' מ"א ענשיין אעשה דבעידן ריחחא ענשיין על שלא הביא עצמו לידי חיוב אף שעדיין לא צא לידי חיוב כלל, ובשני מקומות מצוהר בחום' שיש עונש ע"ז צמנחות ד' מ"א ע"א ד"ה ענשייתו שאמרו כי האי לקנות עליה המחויב אם אין לו זבן כתבו צפסחים ד' קי"ג ע"ב שחשב שם צין הממודין לשמים מי שאין לו לילית צצגדו וכחצו שם בחום' ד"ה ואין לחד תוי דמיירי אף באין לו עליה שיש לו לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן צמשה שהי' חאצ ליכנס לארץ כדי לקיים המלות שבה. אמנם התוס' צערכין ד' צ' ע"ב ד"ה הכל שם כתבו דמה שאמרו דבעידן ריחחא ענשיין אעשה אין זה אלא דווקא צימיהם דכל העליחות היו צת ארבע כנפות איכא עונש לאותו שמשנה אותו להפטר אבל צזה"ז שרוב העליחות פטורין אין עונש למי שאינו קונה ארבע כנפות. וזה סתירה צדצרי התוס'. וצמס' צבת ד' ל"ב צחו"י ד"ה צעון עשה פשר שעונש ליכא אם אין לו עליה אלא כשמשנה עליה

וַבַּזֶּה הבנתי מ"ש הרמ"ע מפלגו צספרו עשרה מאמרות מאמר חק"ד חלק צ' פ' ז' חז"ל יוצן לפי הדרך הראשון פשט אמתי נכון וצרו צפסוק יגער ה' צך הצוהר צירושלים אשר כי ראוי ומחויב שיחמה השען מגערה ראשונה צכלל ומגערה אחרונה צפרט על היות השען צוהר להתגבר כנגד הפכו צירושלים עיר הצדק קרי' נאמנה. ופוי' צוה המפרש יד יהודה דכתוב צפסוק ויאמר ה' אל השען יגער ה' צך השען ויגער ה' צך הצוהר צירושלים שלפי צברי המפוי' מלת הצוהר מחובר עם ה' כאילו כתוב יגער ה' הצוהר צירושלים צך והוא דוחק שמלבד שהמקרא מסורס יקשה ג"כ מה עטס לחאר הצוהר צירושלים לכאן, וע"כ נראה להרב לחצרו כפשוטו, והכוונה יגער ה' צך השען על היותו צוהר צירושלים יעיי"ש. וחזוין צוה שהשען הוא הצוהר צירושלים ולפי הג"ל מוצן שכמו צצוהר יותר להתגרות צמלוה

ז"ל דהתם הוי ס"ד משום דכתיב ז' פעמים שלח תשלח וא"כ מוכח להיפך דבשאר מלות אין שום הוי"א שילתך לרדוף אחריי אס אינה לפניו.

וְרַפְעֵנִי ד' ביותר תמו' מה שגראה מדבריו שיש בזה חיוב דאורייתא שהרי מתרץ בזה לשון הגמ' שאמרו מדאורייתא צביעול בעלמא סגי ליה, דהנה מה שאמרו במנחות דף מ"א ע"א עגשיתו אטעה מה שלא הביא עצמו לידי חיוב אין זה אלא צדיני שמים כמ"ש שם החוס' שאינו חייב לקנות עלית כמו שהוא בשו"ע ס"ו י"ז אלא צדיני שמים ויכל להיות עונש ח"ו, ואלו היה עשה גמור אף צי"ד שלמטה היו כופין. גם לא דמי לגמרי למה שאמרו פטור מדיני אדם וחייב צדיני שמים דהתם צדיני שמים יש עונש לעולם אף שלא צדין ריתחא מדאמר סתם חייב צדיני שמים, אבל כאן לא אמר אלא צדין ריתחא אבל שלא צדין ריתחא אף צדיני שמים אין עונש ע"ז.

וְזָמַח שהביא המהרש"א ע"ז מהך דאמרינן צכמה דברים חייב צדיני שמים ופטור צדיני אדם לא צ"ח אלא להביא ראיה משם דדין שמים חמיר עפי מדיני אדם אבל לא דמי לגמרי להתם דחייב לעולם צדיני שמים וכמ"ש המהרש"א תיבך אח"כ ח"ל צדין ריתחא בעלמא ה"י ללדיקים להגין על דורס צתפלתן וצמנתון וע"כ יש להם להרבות צמנות כדי לזכות את דורן בכך ולא עלדקי למיפער נפשי' ממנות וע"כ ראוי ללדיקים כמותם ליענש על כך עכ"ל. ומדבריו משמע שאין זה אלא צלדיקים.

וּבְגִמְרָא צרכות ד' ס"ג ע"א המרפה עצמו מדברי תורה אין צו כח לעמוד ביום לרה שנאמר התרפית ביום לרה לר כחך ואמרו אח"כ אפילו צמלוח אחת. וברש"י שם צמשלי כ"ד על אותו הקרא ביום לרה לר כחך פי' מלאכי השרת לא יהיו מאמנין כחך יעיי"ש כי צעת לרה שניתן רשות למשחית אינו מצחין ולריך אימוץ כח ממלאכי השרת והמרפה עצמו צמלוח אין לו אותו הכח, ופי' המהרש"א שם צרכות המרפה גם שלומד ומקיימה אס הוא צריפוי וצדך

ואעפ"כ טוב לקנות עלית אף אס אין לו כמו שמתנו גבי משב, וזה פשר דמלוה איכא לקנות עלית אבל עונש ליכא אס אינו קונה אלא כשמפקיע עצמו מן המלוה. וגם זה הוא סתירה למ"ש בפסחים ובמנחות דשם מצוהר דאיכא עונש.

והאחרונים האריכו בזה הרבה צכמה חילוקים שונים זה צכח וזה צכה והרבה מהם סוצרים שלא אמרו זה צגמ' שיש עונש על מי שלא הביא עצמו לידי חיוב אלא צמנות לינית שיש בה זכירה לכל המלות שנאמר למען תזכרו וכן משמע מלשון הרבנו יונה בשערי תשובה שער השלישי צמדריגה השני' אות כ"ב דז"ל שם ועל מלות לינית ארז"ל צספרי שהלינית מוספת קדושה שנאמר למען תזכרו ועשיתם את כל מלותי והייתם קדושים לחלוקיכם וגם כי אין מלות לינית זולתי על מי שיש לו צגד אשר לו ארבע כנפות ואס אין לו צגד כזה אינו חייב לקנותו אף גם זאת ארז"ל כי ענש יענש לעשות צלרה על דבר אשר לא חמד בלבבו ויפי המלות ושכרה לצעבור סצב פני דבר חיובה עליו ולקחה לו צגד שיש לו ארבע כנפות לעשות צו לינית על כנפיו עכ"ל. ומשמע מלשון זה שכל הענין סוצב רק על מלות לינית שמוספת קדושה אלא שהעטם שכתב צשביל שלא חמד בלבבו ויפי המלות זה אפשר דקאי גם על שאר המלות.

ע

וּדְבָרֵי המק"ה צכח לא אוכל להבין שכתב צריש ה' פסח צדיני צדיקה וצביעול לתרץ לדעת האומרים שצחמץ שא"י אינו עוצר על כל יראה ואין חיוב כלל מה"ת לצדוק אחר החמץ למה אמרו צגמ' מדאורייתא צביעול בעלמא סגי ליה משמע דצלא ציטל חיוב מדאורייתא צדיקה. ותי' דהם מפרשים דאס ה"י כפי' צתשציתו דקרא שריפה דווקא ה"י הצדיקה חיוב כדי לקיים המ"ע שמתחייב לחזור אחר קיום מ"ע כדאמרינן צחולין פי' שלוח הכן ד' קל"ע יכול יחזור צברים וגצעות כדי שימלא קן תלמוד לומר כי יקרא וכו' ומוכה דצסתם מלוה מחויב לחזור אחריהם כדי לקיימם. וכבר העיר הגאון מהרש"ס צבהבותיו לסי' ארחת חיים ה' פסח ס"י תל"א שהרי מצוהר צרש"י

צרעות העכו"ם מה שאינו עושה המלות אנוס הוא
 אין בגרמא שגורם לה איסור דאורייתא יע"ש שהאריך
 ולא העלה דבר ברור. ועכ"פ זה ודאי מצואר בגמי
 שם דמה שמפקישו מן המלות היו איסורא דרבנן. ומה
 שאמרו בצבורות ד' ל"ד דיש סבירא דמחמירין צ"י עפי
 מצאיסורא דאורייתא, שם הטעם כיון דכל יומא ויומא
 מפקע לי ממלות החמירו צ"י עפי לקונסו עבור זה,
 אבל עלם הענין שמכרו להעכו"ם אינו אלא איסורא
 דרבנן.

ארעי קאמר, זה פשוט דאם אינו מקיים המלצה
 נמצא עובר עלי' והווי עברייתא ולא שייך לומר לשון
 המרפה אלא העובר, וכן בזה שאינו מצוי עלמו לידי
 חיוב אף שאינו מחויב בזה כלל ואינו עובר עלי'
 מ"מ בזה שלא הביא עלמו לידי חיוב הוי עכ"פ
 רפיון למלצה ובעידן ריתחא שהוא עת לרה אין
 לו כח ויוכל לבוא ח"י לידי עונש, אבל לפי דינו של
 צ"י ד שלמטה כיון שאינו בכלל העשה אינו מחויב
 כלל.

עא

ובאמת שזהו חידוש שהרי אף כשהוא אצל העכו"ם
 לא מיפטר מהמלות אלא שהוא אנוס בדבר
 א"כ המוסרו לעכו"ם הביאו לידי כך לעבור על
 המלות שחייב עליהם. ועי' בשו"ע אור"ח סוף סי'
 ש"ז אם מותר לחלל שבת להציל את צחו מעצירה
 חמורה ר"ל, ובמג"א שם ס"ק כ"ט הביא מ"ש הבי"ח
 לחלק דהיכא שהעצירה היא בצאונם אין לחלל שבת
 עבור זה דלאנוס רחמנא פטרי', והמג"א כתב אח"כ
 בהיפך דאדרבא כיון שהוא בצאונם אומרים חטא בשביל
 שיזכה חצירך, והביא בן מהתרוס' וכתב ע"ז שהוא
 דבר ברור. וא"כ מכש"כ להביאו לידי כך שיעבור
 בצאונם דהוי עצירה חמורה, ובישראל הנמכר לעכו"ם
 אמרה התור"ק צ"י בהר גאולה תהי' לו ופירש"י
 מיד אל הניחוחו שיעמע, וא"כ מכש"כ שאסור למוכרו
 לעכו"ם. ואף שאפשר שיש לחלק בין עבד לישראל
 אבל מ"מ עצירה חמורה הוא שמצאו לידי כך לעבור
 על כל התורה כולה בכל יומא ויומא דמש"ה קנסוהו
 רבנן, ואעפ"כ אמרו שאינו אלא איסור דרבנן. ובכל
 הנך איבעיא דפ' השולח ד' מ"ד צמכרו על מנת
 שיחזירוהו לו או חוץ ממלכתו או חוץ משבתות ויו"ט
 וכדומה כתב הטור צו"ד סוף סי' רס"ז דכל הנך
 הוי איבעיא דלא איפשטא אם יאל לחירות ולקולא
 דאיסורא דרבנן הוא, וכתב שם הבי"ח כ"א בגמרא
 דהכא איסורא דרבנן הוא, פי' דההוא איסורא דעבד
 דמכר עבדו לנכרי איסורא דרבנן הוא דקא עבד
 דאין אסור למוכרו לנכרי מד"ת אלא מדרבנן משום
 דמפקע לי ממלות וכו' א"כ הכא דמיבעיא לן ולא
 איפשטא הוי ספיקא צמידי דרבנן ולקולא, וברי שזה
 פשיע לכו דאיסור הפקעה ממלות אינו אלא איסור
 דרבנן.

וגדולה מזה שאף אם כבר נתחייב בהמלצה ורואה
 לעשות עלדקי להפקיע עלמו מן המלצה שזה
 ודאי אסור מדינא מ"מ אין בזה איסור דאורייתא
 אלא מדרבנן אסור. ועי' בחשו"י ז"ל ליצאוויטש יו"ד
 סי' ז"ב דקשה לי על פסקו של הריב"ש ועוד הרבה
 פוסקים דמותר ללאת בשירה ג' ימים קודם השבת
 אף שידוע שיטעך לחלל שבת אח"כ מפני הסכנה
 כשיעת הרו"ה בהך דאין מפליגין בספינה, וחוכן
 סברתם דכיון דבשעה שטושה החילול שבת בהיתר הוא
 עושה מפני פק"ג א"כ אף שמכנים עלמו זידים למדה
 זו שפורש למדצרות שרי כשמכנים עלמו צ"י ימים
 הראשונים שבשבע. ונתקשה בזה עובא שהרי אף צ"י
 עשין צעידן ריתחא כשטושה עלדקי למופטר נפשי'
 מליית וא"כ כש"כ צמלות ל"ת של חילול שבת שחמיר
 יותר האין יהי' שרי למעבד עובדא להכנים עלמו
 לדרך זה שיטעך אח"כ לחלל שבת והלא גדול עונו
 יותר מעושה עלדקי למופטר מעשה. וכתב לחלק דהתם
 שאני שעושה בן בלי דבר המכריתו אבל הכא שמוכרת
 ללאת למדצרות בשביל פרנסתו י"ל שאין שייך ע"ז
 כ"כ עלדקי וכו', והביא אח"כ שיש חולקין צדין זה
 וחקר אם לדעת החולקין הוא איסור מדאורייתא או
 רק דרבנן, והביא ראי' מגיעין ד' מ"ד סע"א דקאמר
 אבל הכא איסורא דרבנן הוא וברי מפקישו מן המלות
 שחייב בהן מדאורייתא, ובהתרוס' שם ע"צ ד"ה נעייבה
 הביאו שבגמי צבורות יש סברא דחמיר עפי מאיסורא
 דאורייתא מה"ט, וברש"י פ"ב דמו"ק ד"ג ע"א דכל
 זמן שהוא צרעות העכו"ם אינו עוסק צמולה ועכ"ז
 נקרא רק איסורא דרבנן ול"ל הטעם דכיון דכשהוא

וקצת משמע צע"ז ד' כ"א ע"א שאמרו שזה דאית צ"י תרתי חדא חניית קרקע וחדא למפקע ל"י ממלות גזרינן סורי' אטו א"י, צחיס לית צבו תרתי לא גזרינן. ומשמע קלח מזה דאיסור הפקעה ממלות בקרקע א"י הוי איסור דאורייתא כי איסור חניית קרקע הוי וודאי מדאורייתא מקרא דלא תחנם וגמנה חוץ משצחות ויו"ט מ"מ מפקיעו ממלות אחרות וזה וודאי איסור אלא דמיציעא לכו צש"ם צדיעצד אס מכרו אס קנסין ל"י, ולכן לא נראה ל"י להש"ך לפרש הכוונה מה דהוי עיקר האיסור דרבנן דלא מיירי צוה כלל מעיקר האיסור אלא מהקנס היכא שמכרו. ולהצ"ח נראה דאעפ"כ מיסתבר ל"י יותר לפרש מה שכל הענין מתחלתו אף עיקר האיסור של המכירה אינו אלא דרבנן ואין החילוק ציניכס אלא צפי' הלשון אבל צע"ס הענין שאין צמכירה זו שיש צה הפקעת המלות אלא איסור דרבנן צוה לא מלינו פלוגתא שכן הוא מצוהר צש"ס.

ואם ככה הוא צאותה ההפקעה שאינו מציא אותה לידו פטור אלא מציא אותה לעבור על המלות שגם אז נתייב צכס מהתוכ"ק אלא שהוא צאונס ואעפ"כ לא הוי אלא איסורה דרבנן, וק"ו צן צנו של ק"ו היכא שמפקיע מן המלות צאופן שאחר ההפקעה הוא מיפטור לגמרי שלא ליוותה התורה כלל צאופן זה דהוי וודאי איסור הפקעה זו רק איסורה דרבנן ומכש"כ היכא שלא עשה מעשה להפקיע עלמו מידי חיוב. וכבר נתבאר שצב"ד של מטה אף חיוב דרבנן אין צוה אלא צב"ד של מעלה לפעמים כשהוא צעידן ריתחא.

ובשו"ת צית אפרים יו"ד ס' נ"ד מחלק דהיכא דגם אחר ההפקעה אינו היתר גמור אלא דהוי' אסור להפקיע עלמו מדאורייתא להביא עלמו למה שאינו דרך היתר אלא דרך דהוי' אבל היכא שאחר ההפקעה הוא היתר גמור כמו צפק"י שהותרה אין איסור להפקיע עלמו יעו"ש, ואס כן מכש"כ צכה"ג צמלות התלויות צארץ שמעולם אין ליווי כלל ע"ז צחוץ לארץ ועדיף מהותרה ואי אפשר שיבי' צוה איסור דאורייתא, ומכש"כ כשלא נתייב עדיין כלל.

מועלת כלום. והארכתי שם עוד צהרצב עעמים צוררים אשר כל המעיין צלדק יראה צרור כי כל היתרים שנכתבו צדורינו צוה חדשים מקרוב צאו שלא התירו כזאת מעולם ואין שום התחלה לדצריהם ואין לורך לכחצו עוד צוה כי כל מי שישים עינו ולצו לעיין בכל הדברים שכתצתי צקונטרס הנ"ל יראה האמת הצרור. וצעה"ר מטמאים את כל העולם צאיסור צציעית ומעכצים את הגאולה ע"י אחרוגי א"י, גם מציאים יותר עומאה על הארץ כי לריכס לעצוד שם צא"י יותר צצציעית צצציל לשלוח לחו"ל. גם צשאר השנים ע"י שמפליס אחרוגי א"י צחו"ל אשר רובס ככולס הם מורכבים וא"כ עוצרים יותר צא"י על איסור הרכצת אילן כדי שיבי' יותר לשלוח לחו"ל ומרצים צעו"ה יותר הטומאה צא"י ומעכצים את הגאולה ר"ל, ועיקר האיסור של אחרוג המורכב חמור יותר אס הוא מא"י לדעת הלצוש עעס איסור אחרוג המורכב הוא צצציל שצצודה צו עצירה ולחד מ"ד גם נכרי מלוזה על איסור הרכצת אילן והרצבה פוסקים חולקים ע"ז דאין הנכרי מלוזה ולא הוי נצצודה צו עצירה ויש צוה אריכות גדול לא עת האסוף פה ועכ"פ אין האיסור צרור לכל הדעות, משא"כ צאתרוג א"י שהישראל עוצר על הרכצת

אין איסור להפקיע עלמו, וא"כ נראה דאף למ"ד יש קנין לנכרי להפקיע מן המלות אין זה אלא צדק דחיי' שדלחו המלות מחמת רשות הנכרי עליהם, דלמ"ד אין קנין לנכרי בא"י אין צקנינו כח כלל אף לדחות את המלות ולמ"ד שיש כח צקנינו מנ"ל דפליג כ"כ לומר שקנינו עושה היתר גמור ויוכל להיות שצא צדק דחיי' כמו שהוא למ"ד עומאה דחוי' צליצור וא"כ אסור מה"ת להביא לידי כך. ולקמן יתבאר בעניני דחוי' והותרה שאין כל המקומות והענינים שזין ולפעמים אומרים דחוי' ולפעמים הותרה, ויש צד פלוגתא ומצובה גדולה בין הפוסקים. ועכ"פ זה ודאי שהדר בחו"ל פטור לגמרי ממצות התלויות בצרף וקרקע חו"ל הותרה לגמרי שלא הי' עלי' שום התחלה חיוב צד, וכן הוא בכל המצות היבא שהוא צדק הותרה ולא דחוי' אין איסור בהפקעה ומכש"כ שאין חיוב דאורייתא להביא עלמו לידי חיוב.

ובן מבואר בלשון הר"י יונה שהבאתי שכתב דאין מצות צליית זולתי על מי שיש לו בגד של ד' כנפות ואם אין לו בגד כזה אינו חייב לקנותו וכן הוא מבואר בשו"ע אר"ח סי' י"ז סעיף ב' דצליית אינו חובת גברא שאינו חייב לקנות לו עליה כדי שיתחייב צליית וכן הוא בשו"ע סי' י"ט ומ"ג בסו"י כ"ד דנכון להיות כל אדם זכיר ללבוש עליה קטן כל היום זהו זכירות כמו שאמרו בגמ' דעשוי צעידן ריתחא, והאיך אפשר לומר צד שהוא חיוב דאורייתא ולהעמיס זה צש"ס שהולך ע"ז קרא דכי יקרא.

וב"ש המק"ח אח"כ שצריך לצער החמץ קודם שיצטל כדי שיקיים המ"ע בחמץ שלו כמו שמחוייב לקנות בגד ד' כנפות להתחייב צליית, שמה אפשר אין כוונתו שהוא חיוב דאורייתא אלא כיון שהחמץ צדו ונתחייב צביעור אסור לו להפקיע עלמו מן המלות מדרבנן. גם מ"ש צליית שמחוייב לקנות בגד צד ד' כנפות אפשר שאין כוונתו על חיוב גמור ולפעמים אין מדקדקין הפוסקים לקרות גם מה שיש בו איזה זכירות בלשון חיוב אף שאינו חיוב גמור אלא כיון שזה כל האדם לחמוד את המלות בכל לבו, ואמרינן בגמ' סוכה ד' ל"ב ע"ב וצ"ב

אין זה ודאי איסור צרור יותר לכל הדיעות. אבל יותר מזה הוא מה שגורמים להרבות באה"ק בהרבה אין צמוד ובשעת נפש צשציל הצורך לשלוח אתרוגים לחו"ל והוי זה כחרי עברי דנכרא כי לולא הקונים המרזבים בחו"ל צודאי שלא היו מרכיבים כ"כ אילנות בא"י ואוי לו ולפשו למי שיש לו חלק בזה להרבות עומאה בא"י ולעכב את הגאולה, וכ"כ טח עיניהם מראות באומנם שהוא חשיבות וחזוק לא"י צמה שקונים אתרוגי א"י אבל הארץ שרוי' צענר נורא צמה שמחטיאים אותה וכמ"ש העקידה והאלשיך הק' והארץ אזכור שזה עיקר עעם הגלותי מה שאמר הקצ"ה שא"א לסבול צער עלצונה של הארץ מה שמחטיאים אותה וכו' ירחם, לא עת להרחיב הדיבור פה צזה ולא כתבתי אלא להעיר שלא לעשות שחלוי צזה אם איסור הפקעה היא מדאורייתא או דרבנן, אבל מיסתבר שהוא דאורייתא כמו שכתבתי למעלה].

ואין צד קושי' ממה שהבאתי דברי הש"ס שאיסור הפקעה ממצות אינו אלא מדרבנן כי אין הנושאים דומין להדרי, ראשית מבואר צמנחות ל"ט ע"א דמעלין צקודש ולא מורידין וליפנין מקראי דויקם משה את המשכן ומאת מחתות החטאים האלה צנפשותם ועשו אותם רקועי פחים ליפוי למצבה כי הקריצום לפני ה' ויקדשו צתחלה חשמישי מצבה ועכשוי גופו של מצבה יעיי"ש וא"כ צקרקע א"י שיש עלי' קדושה זו של מצות התלויות בצרף אס מפקיעין אותה מזה ע"י מכירה לנכרי הוי לגמרי הורדה מקדושה וגרע מנקת הורדה דילפינן מקראי כנ"ל והוי זה איסור דאורייתא, וחזוין שס בגמ' ע"ז דמקשה דצנחים איבא נמי הפקעה ממצות מוחזה צמה שמוכרין לנכרי ומשני מוחזה חוצה הדר הוא, והרי דצמחה כיון שאינו מהות קדושה הבית אלא חיובא אקרקפתא לגברי חוצה הדר אין צד איסור הפקעה שאין צד הורדה מקדושה אלא צקרקע ממצות התלויות צה היא חוצה הקרקע וקדושה הוי המכירה לנכרי הפקעה והורדה מקדושה ואסור מה"ת. גם לפי מה שהבאתי לעיל מחשי' בית אפרים שמהלך דהיבא שגם אחר ההפקעה אינו היתר גמור אלא דחיי' אסור להפקיע עלמו מדאורייתא להביא עלמו למה שאינו דרך היתר אלא דחוי', אבל היבא שאחר ההפקעה הוא היתר גמור

וכתב דמדברי הגמ' משמע דאמר יכול יחזור צהרים תלמוד לומר כי יקרא צמאורע אם כן נהי דממעט שלא יחזור צהרים מכל מקום צמאורע רמי עלי' לחקק לה. וזה י"ל דלמדן מקרא דשלה תשלה צ' פעמים, ולכן התחיל לומר בלשון זה שאם אין לנו לימוד לחייבו אף אם אינו רוצה ליקח הצנים תו אין מקום לחשוב לחייבו לחזור צהרים כיון שאף אם הוא לפניו אינו חייב צה"ג שאינו רוצה ליעול את הצנים, ואין להאריך עוד בזה. ובלא"ה כבר כתבתי צמאמר ג' שצעות שאף לולא דברי רש"י ל"ע להצין דברי המק"ח בזה. גם צעוקר הקושי' שעל שיטת החוס' ממה שאמרו מדאורייתא צביטול בעלמא סגי יש גם תירוטים אחרים, ואין כ"מ להאריך פה בזה.

עב

ובחיי' אדם סי' ס"ה אות י"ע וצנש"א שם חקר אם מחויב לילך לעיר אחרת אף עבור מלוה שנתחייב בה כגון שופר ואחריו וכדומה, ומתחלה כתב בסתם שאינו מחויב וחילק בין היכא דאזיל ואתי דיומיו או לאו ולצסוף נשאר בל"ע יעיי"ש, וכ"ז הוא במלוה שנתחייב אבל אם לא נתחייב עדיין אלא שיוכל להביא עלמו לידי חיוב זה ענין אחר. וכבר הבאתי דברי הראשונים והשו"ע בזה. ובשו"ת מראה יחזקאל סי' נ"ד החליט שאינו מחויב לעשות איהא פעולה להביא עלמו לידי מלוה, והביא רא"י הג"ל מדברי רש"י ז"ל צפרק שילוח הקן דמיתורא דקרא שלה תשלה היו למדין שרריך לחזור צהרים מכלל דבעלמא אין עליו חיוב, גם הביא מדברי השו"ע סי' י"ז וסי' י"ט ושם כתב דמ"ש צס"י כ"ד שראוי להדר שיהי' לו עליה היינו משום דמלוה ליאת יש בה סגולה לחזור כל מלוה ה', נמלא לפי דבריו שגם מה שאמרו בגמ' דצעידן ריתחא ענשיין אעשה שלא הביא עלמו לידי חיוב אין זה אלא במלוה ליאת דעלה קאי שם בגמ' מנחות, והעטס הוא צביטול שיש במלוה ליאת זכירת כל המלוה.

ורכאורה נראה כן מלשון השו"ע סי' כ"ד שכתב ונכון להיות כל אדם זהיר ללבוש עליה קטן

די כ"ז ע"א חימור דאמרינן לא דק לחומרא לקולא מי אמרינן אלמא דלחומרא אמרינן לפעמים אף צמאורעים לא דק ומכש"כ צפוסקים האחרונים.

אמנם מ"ש כאן להעמים בלשון הש"ס מדאורייתא צביטול בעלמא סגי דבלא ציטל הוי דאורייתא

צביטול שרריך להדר להביא עלמו לידי חיוב, וכן מפרש זה בלשון הש"ס צשילוח הקן שבוירך קרא דכי יקרא דנמלא לפי"ז שהוא חיוב גמור מדאורייתא מקראי זה אינו מובן כאשר נתבאר לעיל. ואולי סובר המק"ח דיש לחלק דמה שאמרו שאין חיוב לקנות עליה לליאת זה מייירי כשהעלית אינו צרשוחו כלל וחסר עדיין מעשה הקני' אבל כשהעלית הוא צרשוחו ואין לריך לקנותו יש חיוב יותר ללבוש, וכמו כן הוא היכא שהחמץ צרשוחו ואינו חסר אלא לילך ולצדוק, וכמו כן צשילוח הקן שהקן הוא שם צמקומו אלא שחסר הליכה צהרים שמה. וזה דוחק מכמה פעמים, ואין להאריך. וזה ודאי שהמק"ח כתב זה צביטול הקושי' שעל שיטת החוס' שאינו עובר צחמץ שא"י וקשה ע"ז מדברי הש"ס שאמרו מדאורייתא צביטול בעלמא סגי, ומתחמת קושי' זו כתב שהם מפרשים דברי הש"ס צאופן זה שחייב לערוח אחר המלוה לקיימה, אבל לשיטת הרא"ש והטור והמג"א וסיעתם שצובר אף צחמץ שא"י, וכתב הפרי"ח שכן גם דעת רש"י ז"ל שכתב בריש פסחים צודקין שלא יעבור על צ"י וצ"י א"ל לדחוק בזה דהל עליו החיוב אף שאינו ידוע, וא"כ לא קשה מה שהקשו על המק"ח ממ"ש רש"י ז"ל צחולין פרק שילוח הקן דמקרא דשלה תשלה ה"י הו"א שרריך לחזור צהרים, ואם כן משמע דבעלמא לא, ד"ל דכן הוא האמת לדעת רש"י ז"ל, והמק"ח לא אמר זה אלא לשיטת החוס' שלא מלא ישוב לדברי' צאופן אחר ואפשר דלא סברי החוס' כדברי רש"י דהיו למדין זה משלה תשלה צ' פעמים אלא שגם בכל המלוה הוא כן. אלא שגם מל' הש"ס משמע כדברי רש"י שהתחיל לומר לפי שנאמר שלה תשלה וגו', ומשמע דאך מקרא דשלה תשלה היו למדין כן. ואפשר לתרץ זה עפ"י דברי החו"י סי' ס"ז שמתחפץ שאפשר לא חייבה החוב"ק לשלה את האם אלא כשרוצה ליקח הצנים ואז אמרה החוב"ק לא תקח האם על הצנים אבל אם אינו רוצה ליקח כלל אינו מחוייב לקיים המלוה,

בכל יום אנו רואין שאין מהדרין כלל אף המהדרין מן המהדרין לקנות שדה לקיים המצות, ומעשים בכל יום ראינו גמורה הוא כמבואר בכחוצות דף ס"ח ע"ב ובכמה מקומות צ"ס ובראשונים אין מספר. ובגמ' סנהדרין ד' י"ח ע"ב אמר ר"א לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע שנאמר ואיש זרוע לו הארץ, ופירש"י ז"ל שם כלומר אין ראוי לקנות קרקע אלא לבני זרוע, ואם יש היודר לקנות קרקע צעזיל קיום המצות לא שייך לומר הלשון אין ראוי לקנות קרקע. ואין לומר שאין זה אלא בחז"ל כי המימרא נאמרה בגמרא סתם ואינו נראה שלא יהי שייך בארץ ישראל. וביצמות דף ס"ג ע"א שאמר רבי אלעזר אין לך אומנות פחותה מן הקרקע שנאמר וירדו ונתקשו שם החוס' בד"ה שאין דר"א גופי' אמר לעיל כל אדם שאין לו קרקע אינו אדם, ותי' דל"ל קרקע לבנות עליו שידור בו וגם לצורך מזונותיו. ולא מלאו מעלה אחרת בקניית קרקע אלא צמה שצריך לדירת ביתו ומזונותיו. ואם לא העילו חיוב והיודר אף על היושבים שמה לקנות קרקע צעזיל המצות מכש"כ שאין להעיל חיוב והיודר לנסוע ממדינה למדינה רחוקה צעורה רצ והוצאות מרובות.

והגאון המהרש"ם ז"ל בנימוקיו לאו"ח צ"ס אורחות חיים סי' תל"א העיר שאלה מאמר חז"ל צמד"ר סדר הקת פ' י"ט סי' ע"ז שכתב חז"ל ולא הקפידה התורה לרדוף אחר המצות אלא כי יקרא קן לפור כי חפגע כי תראה חמור וכו' אם צאו לידך את מצווה עליהם ולא לרדוף אחריהם, אבל אחר השל"י בקש שלי' במקומך ורדפהו במקום אחר יעיי"ש. הנה כבר חשבתי על מאמר זה שנראה לכאורה שאין לרדוף כלל אחר שום מצוה אלא שאם צאו לידו יעשה אבל שחי תשובות בדבר חדא דז"ל כוננת דברי המדרש לענין ציווי העשה שאינו חיוב מדאורייתא להביא עצמו לידו חיוב דגם במצות צינית כבר נתבאר שאינו חייב מעיקר הדין לקנות עליה וכן הוא בחוס' שם דאינו בכלל העשה וכן הוא בשו"ע סי' י"ז אלא שצבדין ריתחא יוכל להיות ח"ו עונש מה שלא חמד בלבבו יופי המצות כמ"ש הר"י והבאתיו לעיל, אבל אין זה ציווי מדין תורה משא"כ בשל"י נטווינו על ככה לרדוף אחר השל"י, וזה כוננת המדרש לחלק צין שאר מצות

כל היום כדי שיחזר המצות בכל רגע, ונראה לכאורה שנחית ליתן טעם על לבישת העליה צעזיל זכירת המצות ואין זה במצות אחרות. אמנם אין ראוי מזה דז"ל מ"ש הטעם צעזיל זכירת המצות הוא צעזיל שכתב לחבר שיהי' עליו עליה קטן כל היום וצעזיל קיום המצוה סגי בפעם אחת ביום מה שלובש עליה גדול צעזיל התפלה כמו שיוצא גם בחפלין צמה שמניחם פ"א צעזיל התפלה ואינו מעוטף בהם כל היום וז"ל דצעזיל קיום המצוה לא הי' צריך לאותו הטעם צעזיל זכירת המצות אלא כתב טעם זה שצעזיל זה יש לחבר שיהי' עליו העליה קטן כל היום בכל רגע.

אמנם המראה יחזקאל כתב סתם על לבישת העליה שהוא רק צעזיל סגולה זכירת המצות ולא הזכיר כלל ממה שצריך כל היום. וכן כתב המהר"ם שיק חיו"ד סי' ר"ץ על מצות שילוח הקן חז"ל והפתחי תשובה סי' רצ"ב הביא שם דז"א דצבדין ריתחא מעגשינ עלי', ולפענ"ד דוקא צינית דאיכה מצוה למטן תזכרו נהי דהוי רשות אבל אינו רשות לגמרי אבל בשילוח הקן דהוי רשות לגמרי צודאי לא מעגשינ עלי'. ועכ"פ גם דעתו ז"ל שלא אמרו זה בגמ' אלא על מצות צינית. וכבר הבאתי שיש פלוגתא צזה והדברים ארוכים בהרבה ראיות לכהן ולכהן ואין להאריך. גם לא נתבאר צפוסקים צמה שאמרו צע"ס להביא עצמו לידו חיוב עד כמה הגבול לערות צזה.

עב

ובשרה"ק צעזיל האותיות סוף אות א' כתב צענין צרכת המצות שאין מצרכין אלא על מ"ע שמחויב האדם להדר אחרי' ולטשות כגון תפילין מילה סוכה ולולב מצה ומרור וכיוצא בהם, משא"כ צמ"ע שאין מחויב להדר אחריהן כגון לקט שכחה ופיאה וכי מחויב לקנות שדה להביא עצמו לידו חיוב קיום המצות התלוין צה. והגם שאפשר לומר דהשל"ה מיירי שם לענין הצרכה וזה תלוי אם יש בו חיוב מצד הדין אבל עדיין י"ל שאף שאין בו חיוב מצד הדין מכל מקום הוא בכלל מה שאמרו בגמרא דעגשינ צבדין ריתחא כמו במצות צינית, אמנם ממששים

כל המלות, ואף שכחתי לעיל שאפשר לדחות שלכן כהצ טעם זה בשביל שקאי על מה שאמר שרריך ללוצשן כל היום ואין זה בשאר מלות, אבל עכ"פ כיון שכחז שיש בלשונא ליניא טעם על מה שרריך ללוצשן בשביל שיש צו זכירת כל המלות שאין טעם זה בשאר מלות וא"כ אי אפשר ללמוד שאר מלות ממלות ליניא, ומה שאמרו בגמרא דענשינן על עשה צעידן ריתחא על מה שלא הביא עמנו לידי חיוב, זה אמרו במלות ליניא, ומנ"ל למילף שאר מלות מיני, כיון דעכ"פ יש חילוק. וגם אפילו אי ילפונן שאר מלות מהתם אין ראוי משם ללג על הערים וצפרע דרך ימים ובהרות שהוא מארבעה שרריכין להודות, ור"ז הי' מסכן בצפשו לעבור דרך ימים בלא מצרר מרוב השחוקקות כמ"ש בזה, אבל וודאי מי שאינו עושה כן א"א לחשוב שיש צוה אחיה עונש חי. וכבר הבאתי דהרבה גדולים וקדושים שנסעו לארץ ישראל בהשחוקקות מרובם ואעפ"כ לא קנו קרקע להביא עמנם לידי חיוב לקע שכחה ופיאה ושאר מלות שיש בעבודת קרקע, וע"כ דבברי שא"ל להדר אחר זה ולהביא עמנו לידי חיוב כמ"ש השלח"ק בעמנו והבאתיו לעיל, ומכש"כ ללג על הערים דרך ימים ובהרות.

והשרה"ק עמנו צסוף אות ק' ששם קצט לדבר מקדושת המקום והארץ עוצה בזה ומקצן כל המימרות המדברים משצה עלי' לא"י צטעמים ובנימוקים שם לא הזכיר מאומה שיש לחוש לעונש חי' אס אינו מביא עמנו לידי חיוב כמו שאמרו צפ' התכלת אלא כתב שם טעמים אחרים. גם הביא שם דברי הרמב"ן שיש מי"ע דאורייתא להתיישב בא"י ואף שיתבאר להלן שאינו סובר עיקר להלכה בדברי הרמב"ן ז"ל אלא הביאו לרווחא דמילתא, אבל עכ"פ הביאו לחוש לדבריו, ובכאן השמיט טעמו של הרמב"ן, גם טעמים אחרים שהארץ בהם, וכתב טעם שאינו מוכרח כמ"ש.

ונראה שאין כוונתו ז"ל לדמותו לגמרי למה שאמרו צפ' התכלת שיש עונש לפעמים, אלא הוא כעין שכחבו התוס' צפסחים ד' ק"ג ע"ב ד"ה ואין, אחד תירוולא דהוי בכלל מנודה לשמים אס אינו קונה עלית להביא עמנו לידי חיוב כדאשכחן במשה שהי' תאב

לשלו'. שנית דמה שאמרו צגמ' וצחו' שיוכל להיות עונש חי' על מה שלא קנה לו עלית אין ראוי משם אלא היכא שמחוסר רק הקני' דהיינו שיוכל לקנות במקומו ולא קנה, אבל היכא שא"א לו לקנות במקומו אלא שרריך ללכת לעיר אחרת כבר הבאתי מהחיי אדם ונש"א שם שהביא ראיות שגם במלות שיש עליהם חיוב כמו שופר ולולב א"ל לילך לעיר אחרת, אלא שלבסוף נשאר בל"ע כמ"ש טעמו ונימוקו יעיי"ש, אבל במלות שלא נטעו עלי' עדיין מנין לנו שיהי' רריך ללג על הערים. וזה שמחלק צמדש בין שאר מלות לשלו' שנאמר צו ורדפיהו ממקום אחר צאיהו מקום שהוא רריך לרדוף אחר השלו', משא"כ בשאר מלות. וכבר הבאתי לעיל מי"ש ק"ז צישמח משה וצחפלי"מ על מאמר זה. ולפי דבריו ז"ל נראה ג"כ החילוק הג"ל דכשרריך לילך לעיר אחרת הדרך מצטלו ממלות ועבודה אחרת שיוכל לעשות במקומו, משא"כ כשיכול לקנות המלות במקומו.

עד

שוב הצוננתי בלשון השלח"ק צשער האותיות אות ק' קדושה שמדבר שם במלות התלויות צארץ וז"ל כל הנוסע לארץ הקדושה נוסע בשביל לקדש עמנו ולקיים המלות אשר שמה כענין שאמרו רז"ל צפ"ק דטועה מפני מה נחאו' מרע"ה ליכנס לא"י וכי לאכול מפרי' הוא רריך אלא לקיים מלות התלויות צארץ, והענין כי ראוי לאדם להביא עמנו לידי חיוב מלות כדי לקיימנה, ואעפ"י שאינו מחויב יביא עמנו לידי חיוב, ומי שאינו עושה כן לפעמים נענש צעה שהדין שלמעלה מתוח כדאיתא צפ' התכלת וכו' יעיי"ש. ומלשון זה נראה לכאורה שמדמה נסיעה לא"י למה שאמרו צפ' התכלת צקניית עלית וכתב שזכו הטעם של הנוסעים לא"י, וזה חידוש דאף דוודאי הענין בעמנו אמת דהרולים להתקדש משחוקקים לעבוד השי"ת צמקום הקודש ולקיים מלות התלויות צארץ צבא לידם, אבל לדמות זה שיוכל להיות לפעמים עונש בזה אס אינו מביא עמנו לידי חיוב כמו שאמרו צפ' התכלת צקניית עלית, זה לא שמענו, חדא דנראה דגם דעת השו"ע כדעת הסוברים שלא אמרו זה אלא במלות ליניא מדכתב הטעם בשביל שיש צו זכירת

המלצה לריך לעשות מעשה וטלדקי בשביל ההפקעה שזו ודאי אסור, ומכל מקום מלינו צטושי"ע יו"ד סי' ש"כ זדיני צכורה שבזמן הזה מלצה לשחף עם הנכרי צלזנו וכיו"צ קודם שי"א לאויר העולם כדי לפוערו מן הצכורה אעפ"י שמפקיע קדושתו הכי עדיף עפי כדי שלא יצא לידי משול ליהנות ממנו בגיחה ועבודה. ובגמרא צכורות ד' ג' שנענש רב מרי וכלו חיותא דרב מרי בשביל שעשה ככה דמפקע לכו מקדושתיהו, ונתקשו שם החוס' דג"ה דקא למה אנו נוכגין כן, וא' מן החירוים דדימי רב מרי שהיו צקיאין להטיל מוס צכור קודם שי"א לאויר אסור לעשות ע"י הפקעה, אבל אנו דלא צקיאין בכך מוטב לעשות על ידי הפקעה שלא יצא לידי תקלה. והצ"י כשהעתיק לשון החוס' צזה כתב והאידנא שאין רובם צקיאים, אה שינוי צלשון החוס' שכתבו סתם שאין אנו צקיאים, ונראה דלא ניחא לי' למימר שאין צקיאים צזה כלל שהוא נגד החוש, לכן הצין כוונתם שעל הרוב דצרו שכן דרכם לדצר על הרוב, ואפילו כשאומרים צלשון כל כתב העו"ז צה' ר"ה דו"ל שהכוונה על הרוב דרובו ככולו, ולכן אומרים צראש השנה מלוך על כל העולם כולו צלשון כפל ולא סגי צמה שאומרים בהתחלה כל. והנה רואים צזה שבמקום שיש חשש תקלה להרוב לריכין הכל לעשות מעשה להפקיע אה המלצה אף שמצוה צגמי' שרב מרי נענש הרבה על מה שעשה ככה מ"מ אס רואים חשש תקלה מלצה לעשות כן.

וקצת דמיון לזה הוא מה שהזכירו חז"ל כ"כ צענין נדרים ואמרו צנדרים ד' כ"ב על הנודר אעפ"י שמקיימו נקרא רשע והטעם הוא דילמא אחי לידי תקלה וכמו שאמרו צנדרים ד' ע' ע"ב מ"ש נודר דלא דילמא אחי לידי תקלה, נדבה נמי לא דילמא אחי לידי תקלה, כהלל הצקן דהניא אמרו על הלל הצקן שלא מעל אדם צעולתו כל ימיו מצויה כשהיא חולין לעזרה ומקדישה וסומך עלי' ושוחטה וכתבו החוס' צחולין ד' צ' ע"ב ד"ה אבל דמ"ד שאסור אף צנדבה היינו טעמא דכו"ע לא צקיא כהלל ועדיין איכא למיחש לתקלה אף כשמציאה לעזרה, ומה שמקיים אה הנדר נקרא רשע כ' העו"ז ציו"ד ריש סי' ר"ג הטעם כיון שאינו מצקש להחירו דמלצה

ליכנס לא"י כדי לקיים מצות התלויות צה. והנה זה וודאי שבמשה א"א לומר שהי' חשש עונש אילו לא הי' לו אז אוחו הרגון ליכנס לא"י שהרי הקצ"ה אמר לו צפי' שלא יכנס והוי זה רגון הצורה צ"ה, אלא שהוא הפזיר צחפלה, והאריך למדו מזה על צי"ת שיש עונש או הוי צכלל מנודין לשמים. וז"ל הכוונה שהחוס' לא כתבו זה אלא על עיקר הרעיון לדמותו למשה להסציר הענין שלא חימא שיש סברה שכיון שהחוק"ק פטרה אוחו אין זה מזה עוצה להציא עצמו לידי חיוב כי דו"ק צמה שחיובה החוק"ק ואין לנו להחחכם להוסיף חיובים צחוק"ק מה שלא חייבה החוק"ק, ולזה הביא הדמיון ממה שיותר מזה מלינו שם שהי' תאצ משה לקיים מצות התלויות צארץ אף היכא שהקצ"ה אמר לו צפי' שלא יקיים מ"מ עדיין הי' מתאמת צדבר מרוב חשקו להציא עצמו לידי חיוב אלמא דמזה עוצה הי' לישראל להיות תאצין ומשחוקקן למלצה אף היכא שלא נתחייבו, ועי"ז נוכל להצין שבמלצה צי"ת שיש עוד טעם אחר וגם יוכל לקנות צמקומו חמור יותר שיוכל להיות לפעמים גם עונש ח"ו. ועד"ז י"ל גם צדברי השלי"ה הק' שאין כוונתו לדמות לגמרי נסיעה א"י לקניית עלי"ת אלא הביא משם ראי' על עיקר הרעיון שראוי לאדם להיות חמדה המלצה צלצו אף אס לא נתחייב מדין חוק"ק, שאס אין לו חמדה זו יוכל לפעמים לצוה לידי עונש כמו צקניית עלי"ת. ואף שאין נסיעה לא"י דומה להתם לענין העונש, אבל כיון שרואין שחמדה המלצה להציא עצמו לידי חיוב הוא דבר חציב לכן הרואים להתקדש עצמם לקיים מצות התלויות צארץ גדולה החמדה שבצבצם עד שגם מדלגים על הערים ומקפלים על הגבצות בשביל קדושת המלצה אבל אין כוונתו ז"ל להטיל אחי חיוב מטעם זה על חושבי חו"ל וכבר נתצאר דעת השו"ע ורוב הפוסקים שאין חיוב כלל צכה"ג. ודעת השלח"ק צענין א"י יתצאר יותר להלן.

עח

והעיקר צזה שאף היכא שאין לריך לעשות כלום להציא עצמו לידי חיוב אלא אדרבה המלצה צאה לידו ממילא אלא שאס רואה להפקיע עצמו מן

כוחי, ומצוהר בגמי' עירובין ד' י"ג ע"ב שצ"ב
היו שגוין גם דברי צ"ש.

וגראה לפעני"ד עוד צענין זה דהנה הכה"ג צאה"ע
סי' ע"ה הגהות הצ"י ס"ק כ"ח כתב מתוך
טעם שנתן ר"ח הכהן ז"ל הי' נראה דכמו שהדר
בחז"ל בזמן הזה ליכא מצוה לעלות לארץ ישראל,
הוא הדין דמי שדר בארץ ישראל שיכול ללאת משם,
אבל ראיתי להרב צעל תומת ישרים צס"י ס"ו כתב
דאפילו לדעת רח"כ הדריס שם אינם יכולים ללאת,
עכ"ל. הנה הכה"ג העתיק בסתם מהתומת ישרים
שכתב לחלק לדעת הר"ח בין העולה לארץ ישראל וצין
הדר שם אבל המעיין צפניס צס"י תומת ישרים יראה
שלא כתב חילוק זה אלא בדרך אפשר מחמת קושי'
בדחללה כתב לדעת רח"כ ז"ל דמתני' נישנית בזמן
הבית כמו שחילק זה מהר"ם כי היכי דלא תיקשי
ירושלמי אגמרא, וכתב עוד דכל אותן המאמרים אשר
צאו בגמ' ובספרי הגדה שגראה מהם שמצוה לדור
צא"י ז"ל לדעת רח"כ שהוא בזמן הבית ולא קשה
ל"י אלא מאותו המאמר דשליה כחצות דהבוא גברא
דנפלה ל"י יבמה צו חוזאה ואחא לקמ"י דר' חיינא
וכו' ובשביל קושי' זו כתב שאפשר משום שהי' דר
בארץ ישראל ורואה ללאת קאמר ולא אמר רח"כ על
הדריס שס.

והנה מה דלא קשה ל"י גם משאר מיימרות שצ"ס
שנאמרו אחר החורבן כמו הך מיימרא שאין
יולאין מארץ ישראל צמסכת צבא צתרא ד' ז"א
שהיא מיימרא דרשב"י שהי' אחר החורבן, ובפרט
שאח"כ בגמ' יש מיימרא דאמוראי צבה דאמר רבה
צצ"ח משמ"י דר' יוחנן לחלק בין פירות ציוקר או
מעוה ציוקר, ז"ל דסובר דכ"ז אפשר לומר שצאו
ללמוד ולבאר המיימרות שנאמרו בזמן הבית כמו
שמצוהר בצבחים פ' צ"ש ד' מ"ה ע"א דפריך הילכתא
למשיחא ז"ל אצוי אלא מעתה כל שחיטת קדשים
לא ליחני הלכתא למשיחא היא, אלא דרוש וקבל
שכר, הכה נמי דרוש וקבל שכר, הכי קאמינא לך
הילכתא למה לי ופירש"י ז"ל שאין הקושי' אלא
על אומרו לשון הלכה דמשמע קביעת הלכה להורות
למעשה צדבר שאינו נוהג אבל למיגרס סתם ולהציא

לחיתשולי עלי'. והנה כל הנודר הל עליו ל"ת ועשה
דאורייתא דלא יתל דצרו וככל היוצא מפיו יעשה וצוה
ששאל על נדרו מפקיע עלמו מל"ת ועשה ואינו
מקיימם ובצ"מ אסור להפקיע עלמו ממצוה דאורייתא
שחלה עליו וכאן אדרבה אם אינו מפקיע עלמו מן
המצוה נקרא עי"ז רשע, ויותר מזה שאף אם מקיים
את העשה ול"ת ונחצבר שלא צה לידי מכשול מכל
מקום נקרא רשע עבור שקיים אותו העשה ול"ת
שיכולה להציא לידי מכשול, ונמצא דלפעמים נקרא
רשע עבור שקיים המצוה שיכולים להציא לידי מכשול.
הגם שאין לדמות כל העניינים זה לזה, אבל עכ"פ
אין שום תימה על הר"ח ז"ל אם ראה דאיכא למיחש
עוצא לתקלה ישן שרוב צני אדם אינם יכולים לעמוד
בחקק האזהרות והחומרות שצא"י לכן דעתו ז"ל שאין
צוה מצוה להציא עלמו לידי חיוב או אפילו להפקיע
עלמו מן החיוב שפיר דמי צמקום דאיכא למיחש
לתקלה.

ואת המצ"ע שחלק על הר"ח לא חלק עליו צעיקר
הסברא שעולל למכשולות אלא דכתב ואין
רמינן אנושין למיית לא"י לאיטערי צה ולפום צערא
אגרא, ובודאי אם אית צ"י צערא עפי הוא עלול
צסתם צני אדם שלא יעמדו צנסיונות למיסבל צערא
טפי והלא גם צצבור אפשר להיות נוהר וכן צנדרים
אלא צשביל שיש צבו נסיונות עוצא עלול למכשולות
והוצרכו להפקיע עלמו מהם, וכעין זה סובר הר"ח
ז"ל צישוב ארץ ישראל. ולהלן יתבארו עוד דברי
הר"ח ז"ל גם צפרעי ההלכה שלפי דעתו ז"ל.

עו

והנה חשצתי עוד להצונן צדברי המכרי"ע שמפשטות
דצרו נראה שהשצת ר"ח צצמדכי סותרת
דצרי התום' וא"א שיתקיימו שניהם ואין לזה שום
הצנה כאשר כתצתי למעלה, והגם שחבל צצויאים וצחוכס
גם המצ"ע שהוא אצוי ורצו של המכרי"ע לא סצרי
כוחי צוה שהציאו דצרי המרדכי והתום' שניהם
יתד צני שום עירעור ובודאי דהעיקר כוחייהו שנגד
המרובין כ"כ היו דעת המכרי"ע דעת יחיד, מכל
מקום צריך להצין דעת גדולים אף צמקום שאין הלכה

דכוי תנאי צי"ד ונחקן זמנין בחכמי כל ישראל, אבל בתקנות הקהילות ובי' אז איכא למימר דלא נתקנה אותה תקנה אלא היכא דשייך אותו כעטס לבד, ומכש"כ בזה שלא נעשה שום תקנה אלא הר"ח ז"ל ראה זה מדעת עמו בסתם בני אדם, צוודאי דאין לומר בזה לא פלוג בין גברא לגברא.

ובבב"ז או"ח ריש סי' ער"ה ובאה"ע"ז סי' קי"ט ס"ק י"ב כתב דלא אמרינן לא פלוג בין אדם לאדם אם אותו האדם אינו ראוי לגזירה זו, וזה אף בגזירת חכמים, ומכש"כ בהך שאינו גזרה אלא דעת תורה של הר"ח ז"ל, ואין כל העניינים דומין זל"י ואין לדמות הכל לזכור שהנהיגו להפקיע מן המצוה כמוצן, ובגדרים למדין מקרא דטוב אשר לא תדור שמה תדור ולא תשלם כמצואר בגמ' חולין ד' ב' ונדרי' ד' ע' וגם מה דהמקיימו נקרא רשע ילפינן מקרא כמצואר בנדרי' ד' כ"ב דיליף חלכה חלכה ואעפ"כ לא בכל מילי דנדרי' אמרו כן כמצואר ברמב"ם סוף ה' נדרים ובשו"ע יור"ד סי' ר"ג סעיף ז' דמי שנדר נדרים כדי לכונן דעותיו ולחקן מעשיו הרי זה זריז ומשובח, ואף בסתם נדרים מצואר במדרשות במד"ר ובמדת"ר וצילקוט פ' מעות שהאריכו שם באיסור נדרים ושבועות אף כשהוא אמת, וליכאי המלך נחרצ ששים כרכים עבור שבועת אמת, ואעפ"כ סיימו דאם יש לך כל המדות האלה שמצואר צקרא את ה' אלקיך תירא אותו תעבוד ובו תדבק אז ובשמו תשב, ולא אמרינן לא פלוג בין גברא לגברא, ועכ"פ הר"ח ז"ל שנתן לשיטתו טעם ובצרה שהוא אמת ברוב בני אדם אין לדמות לזה אינשי דמעלי דלא שייך בזה אותו כעטס.

אמנם מה שהר"ח כתב סתם שאין מצוה לדור צא"י ולא ביאר החילוק מיתפרש היעב גם לפי דרך הני"ל כי דברי התוס' האלו סובבים על הך דינא דכופין לעלות ומפסידין כתובתה וזכה דעת הר"ח דכיון דעפ"י הרוב צא"ן לידי מכשול שאין יכולין ליחבר ולא הוי מצוה ככה"ג חו אין להצ"ד לעשות מעשה של כפי' בזמון בזה דמי ויכל לידע מעמנותיו של חבירו אם ראוי הוא לאותה אינטלא לדור בצרן ישראל, ודבר המסור ללב לא נמסר לצי"ד

מחלוקת תורה היא ודרוש וקבל שכר, וע"כ י"ל גם בכל אלו המימרות שהוא דרוש וקבל שכר כמו כל סדר זבחים ולמעשה אינו נובח ציינו, ובפרט שאנו מדברים פה מרה"כ דלשיטתו אין קושי' אף היכא שאמר הלכתא כמ"ש החוס' בזבחים ד' מ"ה ד"ה הילכתא בשם רח"כ דלא פריך הילכתא למשיחא אלא היכא דאיכא תרתי שגם עושה איסור ועיי"ש, ורח"כ לשיטתו אין קושי' אף אם אומר קביעת הלכה בדבר שאינו נובח בזמן הזה, ומכש"כ כשנאמרו המימרות בסתמא. אלא מהך מימרא דהבוא גברא דלחא לקמי' דר"ח ושאל אותו למעשה והשיב לו שזה קאי על אותו הזמן לכן לא מצא על קושי' זו ח"י אלא שאפשר לחלק שלא אמר רח"כ על הדרי' בצרן ישראל.

עז

אמנם לפענ"ד קושי' זו לק"מ דהנה כתבו החוס' בשם ר"ח כעטס שאין מצוה לדור צא"י בשביל שאין יכולין ליחבר, וטעם זה מספיק לסתם בני אדם שעלולין לחטאים ועושין, אבל מי שהוא איש לדיק שיודעין בו שהוא זכיר זריז בכל התו"כ ובמאות החלויות בצרן ואם ח"ו אירע לו איזה חטא הוא כל ימיו בשבויה אללו לא שייך טעם זה דר"ח, דאדרבא בשביל שעומד בנסיון שמה ועובד ה' באמת באה"ק הוא מעלה גדולה שאין לשער ושכרו עד אין קץ ואין סברא לומר שגם לאיש אשר אלה לו נחשוין הר"ח לומר שאין לו מצוה בדירתו צא"י, ואם נימא דעת ר"ח דלא פלוג ועל הכל אמר שאין מצוה לדור צא"י יקשה יותר מר"ז שטבר ימים ונהרות בלא מצוה לא"י ואמר דוכתא דמשה ואהרן לה זכו לה מי יימר דזכינא לה וע"כ שהוא זכות גדול ללדיקים עכ"פ ולא אמרינן בזה לא פלוג, וכן בהך ספרי שהביא בסה"מ להרמב"ן מאותן התנאים שבכו בצואם לחו"ל ואמרו שקולה ישיבת א"י ככל המלות וזה ה"י אחר החורבן, דאף שכחתי שאין משם רא"י שיש מצוה בעטס הישיבה צא"י, אבל עכ"פ הוא זכות גדול לעובדי ה' באמת מחמת חשיבות העבודה שם כאשר הארכתי למעלה, והא"ך אפשר לומר דר"ח כללל כ"ל שאין בזה זכות ומצוה לשום אדם בעולם, וביד מלאכי סי' ע"ח הביא דלא אמרינן לא פלוג אלא במילתא

סכנה או לאו כמו בכל האיסורין, וכן הוא בכמה פוסקים שמציין דברי החוס' ואח"כ מחלקין בין המקומות דליכא סכנה.

ומה שהצ"י לא הביא דברי החוס' אלא דברי הרשב"ץ, לפי שבהרשב"ץ מפורש יותר גם החילוקי מקומות אם יש בהם סכנה או לאו ולא הולך עוד להביא דברי החוס', וכ"פ מלינו כן, ובפרט כי עיקר הדבר שאין לכפות במקום סכנה הוא דבר פשוט שא"ל להשמיענו כמ"ש בחומת ישרים אלא שדברי הרשב"ץ הולך להביא שיש בו גם ביאור חילוקי מקומות.

ומה שכתב עוד הכנה"ג ד"ל כל הדרכים בחזקת מסוכנים, הנה גם בזמן הש"ס אמרו כל הדרכים בחזקת מסוכנים ועל כן תקנו לומר תפלת הדרך ואעפ"כ לא חשבינן זה לסכנה לענין כפי' לעלות מה שצריך ליסע בדרכים, וכמ"ש המצ"ע בח"צ סי' רי"ו דמקומות שכל הסוחרים אינם נמנעים מללכת באותן הדרכים לא היו זה מקום סכנה גם לענין עלי' לא"י, ול"ל דמה שכתבו החוס' שנשחקה הדיון עכשיו מצדן הש"ס צמציל סכנת דרכים שנעשה שם סכנה יותר מהרגיל צדדים דרכים דאל"כ לא היו זה שינוי מצדן הש"ס, וא"כ א"א לומר דכלל הוא שאין שום מליאות שיבי' אפילו במקומות הקרובים איזה מקום שאין משם סכנה לעלות יותר מהרגיל צדדים דרכים שצדן הש"ס. וצריך לומר דמה שכתב הכנה"ג דעת החוספות שכל הדרכים בחזקת סכנה הוא גם כן כעין לא פלוג דצמציל ששכיחא מקומות שיש בהם סכנה יותר מהם דרכים תו לא פלוג אף באותן הדרכים שאין בהם סכנה יותר מהם דרכים כיון שעל כל פנים קאת סכנה יש בכל הדרכים, אבל כל הפוסקים חולקים ע"ז כמו שבי' הכנה"ג בעלמו, ואם כן החומת ישרים שכתב שאפשר להשוות כל הפוסקים עם דעת החוס' בלי שום פלוגתא ואין צורך להזכיר שאין כופין במקום סכנה לרוב פשיעותו שאין צוה שום רבותא ע"כ לא ס"ל כדעת הכנה"ג צוה, וע"כ שמפרש בדברי החוס' מה שסתמו דבריהם לומר סתם אינו נהג בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים אף דאיכא מקומות שנהג צמציל שאין שם סכנה, מכל מקום אין קושי

שלמטה, ומה שסתם הדברים וכתב סתם שאין מלה וכו' שאין לנו יכולין ליזהר וכו' כבר הבאתי דברי הצ"י צ"ח ש"כ שהעתיק דברי החוס' בצבורות ד' ג' שכתבו על העלת מוס' הלשון לנו דלא בקיאינן והצ"י שינה הלשון וכתב שאין רובא בקיאינן, שכן דרכם ז"ל שכיון שברוב הוא כן כתבו סתם לנו דלא בקיאינן שדרכם לדבר על הרוב.

עח

גם ממקומו הוא מוכרע באותו הדיבור של החוס' שכתחיל לומר על כך דינה דכופין לעלות אינו נהג בזמן הזה דאיכא סכנת דרכים ואח"כ הביא דברי הר"ח. והנה צמח שכתחיל לומר העעם צמציל סכנת דרכים כתבו כל הפוסקים דממקומות הקרובים אין סכנה, גם מקומות הרחוקים לאו כלל הוא נאיכא מקומות שאין בהם סכנה, והגם שהכנה"ג ראה להעמיס בדברי החוס' דכיון שלפעמים היא סכנה תו אינו נהג אפילו במקום שאין סכנה דלא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין ושאר פוסקים פליגי בזה על החוס' דיש לחלק בין אם הוא מקום סכנה או לאו, וכתב זה מחמת קושייתו שלא הביא הצ"י דברי החוס' אלא דברי הרשב"ץ שעשה חילוק בין המקומות, ולכן עשה פלוגתא בזה בין דברי החוס' לשאר פוסקים, אבל החומת ישרים בעלמו שם סי' ס"ו לא ס"ל כן שהרי כתב דאיכא למימר שגם הרא"ש ועוד הרבה פוסקים שלא הזכירו מזה שאין לצי"ד לכפות כשהדרכים מסוכנים לא פליגי על החוס' בזה אלא שלא הולכו לפרש זה בדבריהם דמסתמא היכא דאיכא סכנה לא יעלה על הדעת לכפות, ואילו הי' סובר שחידשו החוס' לומר בזה לא פלוג אף היכא דליכא סכנה היו זה רבותא גדולה שא"א לומר שידעו זה מסתמא, וחזין שרוב פוסקים חולקין ע"ז צ"ח. ובאמת אינו סברא כלל ולא הבנתי מה שכתב הכנה"ג שאפשר לומר בזה לא נתנו חכמים דבריהם לשיעורין שהרי לא נעשה בזה שום תקנה חדשה אלא התקנה שמכבר דכופין לעלות כמצוה צב"ח, ומה שאמרו אח"כ שאינו נהג דאיכא סכנה הוא מטעם שצדדים המאות הוא כן שאין לך דבר עומד בפני פק"ג, א"כ צריך להבחין בין היכא דאיכא

ש'אמר גיירני על מנת ש'שמיני כ'כן גדול וא'וחו ד'על מנת ש'תלמדני כל ה'תורה כ'ולה ולא היו מ'תחמ'לין לה'תגייר כ'י יוד'ע ה'י ה'לל ב'הם ש'סופ'ס ל'היות ג'רים ג'מורים, ו'ל' ד'אף ש'נכתבו ה'לכות ה'אלו ב'גירות ס'תמ'א לא נ'אמרו א'לא על ה'רוב ו'אותן ש'יד'ע ב'הם ה'לל מ'ה י'הי' ב'סופ'ס א'ינם ב'כלל ז'ה. א'לא ש'נראה ש'אין ל'סמוך על י'דועה ז'ו א'לא ב'זמן ה'ש"ס ש'יד'עו כ"כ ל'ירד ל'סוף ד'עס'ס של ב'ני א'דם, ו'לא א'ח"כ, ו'ע"כ לא ה'צ'י'א מ'זה ה'רמז'ים ז"ל כ'לום, ו'אף ש'הב'י' מ'צ'י'או א'בל ה'שמיט'ו ב'ש"ע ו'אינו מ'זכ'ר ב'מחז'ר ו'ברמ"ח ו'ב'עו"ז ו'ש"ך ב'שום מ'קום, ו'נראה ש'ב'זיל ל'לא ב'ק'י'אין ע'כש'יו ב'זה כ'מ"ש ה'ר"י"ף ו'הרמז'ים ב'מה ש'אמרו ב'גמ' ש'יכול ה'דיין ל'ומר ק'ים ל'י ב'גוי', ו'הב'ח ב'טור ו'ב"י ה'ר"מ ה'י ע"ו ש'אין ב'ק'י'אין ע'כש'יו ב'זה. ו'ע"פ ב'זמן ה'ש"ס לא היו ה'לכות א'לו ש'כתבו ב'גירות כ'לל'א ו'אעפ"כ ס'תמו ד'צרי'הם ל'כתוב ה'לכות ה'אלו ב'סתמ'א ב'לי ש'ום ח'ילוק י'ען ש'הרוב ה'וא כ'ן מ'ה ש'כתבו ע'עמו של ה'ענין ו'יב'צנו ה'דברים ש'תלוי ב'אותו ה'טעם, ו'מ'לינו ע'נינים כ'אלו ב'ש"ס ו'פוס'קים א'ין מ'ספ'ר וא'ין לה'אריך ב'זה כ"כ. ו'לפ'ענ"ד ב'רור ש'כן ה'וא ה'פ"י ב'דברי ה'ר"מ.

ותמ'ה א'ני ה'אריך א'פשר לה'עמי'ם ב'דברי ר"ח ד'בר ח'מו' כ"כ ש'אף מ'י ש'הוא א'יש ל'דיק ח'מים ו'נכספ'ה ג'ם כ'לתי נ'פשו ל'מחיק'ת ע'בדות ה'שי"ת ב'צ'ה"ק ו'נש'מר מ'כל ח'ט'א ג'ם א'ללו לא י'הי' מ'זה כ'לל ל'דור ב'א"י, ו'זה ד'בר מ'ופר'ך מ'כמה מ'קומות ב'דברי ח'כז"ל, ו'עוד ד'לפי ע'עמו של ה'ר"ח ש'אין י'כולין ל'יז'ר ו'ענש'ין א'ם ד'עת ר"ח ל'ומר כ'ן על כל י'שר'אל י'הי' מ'י ש'יכ'י' נ'מ'לא ח"ו ב'על כל ה'ישוב, ו'זה ו'ודאי א'ינו, ד'גם מ'שעת ח'ורב'ן ו'איל'ך ב'זמן ה'תנ'אים ו'האמור'אים ו'הראש'ונים ו'האחר'ונים מ'עולם ה'תח'למו ב'ישר'אל לה'חזיק י'שוב ב'צ'ה"ק, ה'גם ש'רוב'ה ד'רוב'ה מ'הגדולים ה'לדיקים ה'קדושים היו ב'חו"ל יש ט'עם ב'דבר כ'אשר א'דבר מ'זה לה'ל'ן, א'בל ה'כל ה'תח'למו כ'כל ה'דורות לה'חזיק י'שוב ב'צ'ה"ק, ו'אותן ה'לדיקים ש'זכו ל'היות ח'לקם ב'צ'ה"ק ל'עבד ה'שי"ת ש'מה ב'מקום ה'קודש א'שרי ח'לקם ו'לפ'ענ"ד א'ין ס'פק ש'גם ד'עת ה'ר"ח ו'כל ה'עומדים ב'שיע'תו ה'וא כ'ן. ו'א'פשר ס'ובר ה'ר"ח ד'ב'זמן ה'בית ה'י' ג'ם ע'יקר ה'ישוב ב'ארץ י'שר'אל

א'ם ס'תמו ד'צרי'הם על ה'רוב ש'כן ד'רכ'ס, ו'ממיל'א י'ובן ד'זיל ב'תר ט'עמ'א. ו'א"כ מ'ה נ'שח'בה ש'לא י'הי' א'פשרות ל'פרש כ'ך ג'ם ב'המשך ה'דיבור של ה'תום' ש'הב'י'או א'ח"כ ד'ברי ה'ר"ח ה'לא א'דרב'ה ש'ם ב'כך ש'כתב מ'טעם ס'גבה ל"ל ג'ם ב'עיקר ה'דין ד'כופ'ין ל'לאו כ'לל'א ה'וא א'לא על ה'רוב ד'יבר, א'בל ב'הך ד'ר"ח י"ל ד'בעיקר ה'דין ד'כופ'ין ס'ובר ש'אינו נו'הג כ'לל א'לא ה'טעם ש'כתב ב'שביל ש'אין מ'זה ש'אין א'נו י'כולין ל'יז'ר ט'עם ז'ה ה'וא מ'חמת ה'רוב כ'מו ש'ב'י'ארת'י ל'מעלה, ו'זה ו'ודאי מ'יתפ'רש ה'יעב' ב'לי ד'וחק ו'גמ'גום, ו'אנו א'ומרים ב'ויד'וים א'נו מ'לאי ע'ון וא'ין א'ומרים ז'ה ב'לשון י'חיד כל א'חד על ע'למנו א'לא ב'לשון ר'בים, ו'נמ'לא ד'ק'אי על כ'לל י'שר'אל, ו'בוודאי יש ב'תוך כ'לל י'שר'אל ל'דיקים ש'אינם מ'לאי ע'ון א'לא א'דרב'ה מ'לאים ת'ורה ו'עבד'ה ו'תש'ובה ש'לימה כל י'מיהם, ו'אעפ"כ א'ומרים ס'תם א'נו מ'לאי ע'ון ש'על ה'רוב מ'דברים, ו'כמו כ'ן כ'תבו ה'תום' ש'אין א'נו י'כולים ל'יז'ר ש'כוונ'תו על ה'רוב. ו'כמו ש'כתבו ה'תום' ב'עירוב'ין ד' י"ג ע"ב ד"ה נו'ח ד'אעפ"י ש'אמרו ס'תם נ'מנו ו'גמרו ע'וב לו ל'אדם ש'לא י'צ'ר'ה מ'שנב'ר'ה מ'כל מ'קום א'ין ז'ה א'לא ב'סתם ב'ני א'דם א'בל ל'דיק א'שריו ו'אשרי ד'ורו, ו'על ס'תם ב'ני א'דם ש'סתמו ח'כמים א'ת ד'צרי'הם ש'נוח ל'הם ש'לא י'צ'ר'או א'מר ע'ליהם ר"ח ש'עוב ל'הם ש'לא י'צ'רו ב'א"י ד'מה ש'סתמו ב'גמ' ד'צרי'הם ו'אמרו נו'ח ש'לא י'צ'ר'ה ב'לי ש'ום ח'ילוק ב'ין ג'ב'ר'ה ל'ג'ב'ר'ה ל"ל ב'שביל ש'כן ה'וא ר'וב'ה ד'עלמ'א. ו'ב'גמ'י' ש'בת י"ג ע"א ש'אמרו ו'פליג'ה ל'ידי' א'דויד'י ד'אמר ע'ולה א'פילו ש'ום ק'ורב'ה א'סור ו'כ'י ש'ם ה'תו' ד"ה ו'פליג'ה ש'אין ז'ה פ'לוג'ת'ה א'לא ה'טעם ה'וא ה'דוא ה'י יוד'ע ב'ע'למנו ש'לא י'צ'ר'ה ל'ידי ה'רכ'ור, ו'הרי ד'אף ש'הוא ב'ע'למנו א'מר ע"ז ש'אסור מ"מ ע'בד ע'ובד'ה ב'נפ'ש'י נ'גד ז'ה י'ען ש'יד'ע ש'לא י'צ'ר'ה ל'ידי ה'רכ'ור, ו'ל"ל ד'מה ש'אמר ס'תם א'סור ו'הוקב'ע כ'ן ב'ש"ס ב'לי ש'ום ח'ילוק ב'שביל ש'הוא כ'ן ב'רוב'ה ד'עלמ'א.

וביב'מות דף ק"ע ע"ב ב'תום' ד"ה ר'ע'ה כ'תבו על ה'ך ש'אמרו א'ין מ'קב'לין ג'רים מ'יד א'לא א'חר ש'מח'למ'לין ו'עוד ח'נאים יש ב'גירות ועל ה'מקב'לין ג'רים מ'יד ד'רשו ח'כז"ל מ'קרא ד'רעה א'חר ר'ע'ה ת'צ'ו'ה ל'מקב'לי ג'רים, מ'כל מ'קום מ'לינו ב'הלל ש'גייר א'וחו

יותר בא"י מחמת האחריות של מלכות התלויות בארץ ושאריו עבירות שחמורים שם הרבה יותר וקרוב להפסד יותר מלשכר ע"כ דעתו ז"ל שעכשיו אין מלכות לדור בא"י. והוא כעין שאמרו בגמ' יבמות ד' ל"ט ע"ב בראשונה שהיו מתכוונים לשם מלכות מלכות יבוס קודמת למלכות חליצה ועכשיו שאין מתכוונים לשם מלכות חזרו מלכות חליצה קודמת למלכות יבוס, ארצ"ה אר"י חזרו לומר מלכות יבוס קודמת א"ל רנצ"י אכשור דרי' מעיקרה סבר לה כאבא שאול ולבסוף סבר לה כרבנן וכי' יע"ש. וכן הוא בעוש"ע אהע"ז סי' קס"ה שיש שני דיעות דלהסבירים כרבנן דאף אם אין מתכוונים לשם מלכות מ"מ יבמה יבוא עלי' סוברים דיבוס קודם, ולהסבירים כאבא שאול שר"ך לכווין לשם מלכות דייקא חליצה קודמת דלא אכשור דרי' אף שבזדאי הי' לדיקים שכל מעשיהם הי' לש"ש צרע בזמן בגמ' מ"מ כיון דשכיח עובא שאינם מתכוונים לשם מלכות ילאה הבוראה דחליצה קודמת אף שמד"ת יבוס קודם כמו שהוא הלשון בגמ' אמרו חליצה קודמת שאין זה מן הדין אלא חכמים אמרו כן יען שאנחנו לא נדע כוונתו של חזירו כי אין אדם יודע מה שבלב חזירו.

ובעין זה י"ל שסובר הר"ח ז"ל דבראשונה שהי' השפעה מרובה כ"כ של י"ש בא"י והיו מתכוונים לשם מלכות ולא היו עלולים כ"כ לחטוא הוי ודאי מלכות, משא"כ עכשיו שאינו כן ואין מתכוונים לשם מלכות (ולכן יתבאר שדירת א"י ר"ך דוקא שיהי' לש"ש, לא זולת) ועלולים לחטוא, אין להב"יד להורות שהיא מלכות, אף שבזדאי מי שטומד בנסיונו ואינו חוטא שם כלל אלא עובד השי"ת ביראה הי' כל הימים מרויח שם מלכות הרבה ושכרו. אין קץ, מ"מ כיון שבסחם בני אדם גם בני איש אינו כן, אין להב"יד להורות שהיא מלכות שאנחנו לא נדע מעמדותיו של חזירו. ומא"ע סובר הר"ח דבעל גם הדין דהכל מעלין לא"י. אבל אעפ"כ מי שנפשו השקה בחורה ובמלכות וכונתו רצוי' לש"ש בכל דרכיו ותועותיו אשרי חלקו בשיבתו בא"י, גם אין לבי"ד למונעו מישיבתו בא"י אם הוחזק בכך שטומד בנסיון ודר בעיר בא"י ואינו חוטא ומעשיו מוכיחין עליו שפושב הכל לש"ש כי לאו כלל הוא, כאשר נתבאר.

מלכות דאורייתא וכיון שחלה המלכות על כל אחד ואחד א"ל להתחכם בדבר לחלק בין גברא לגברא, אבל בזמן הגלות שאין חיוב דאורייתא בעיקר הישיבה אלא בשביל השיבות קיום כל המלכות שמה וגם מלכות התלויות בארץ צוה סובר ר"ח דהכל לפי מה שהוא אדם, כאשר נתבאר לעיל. (עיין הערה בחוכן הענינים).

עפ

גם י"ל שהר"ח סובר דעת רש"י והרמב"ם שאף בזכ"כ לא הי' מ"ע בשיבת א"י אלא הי' מלכות עכ"פ בשביל קיום מלכות התלויות בארץ והשיבות כל המלכות שבא"י מקום הקודש ובזכ"כ הי' שם יותר קרוב לשכר כמ"ש החו"ס' צמ"ס' צ"ב ד' כ"א ע"א ד"ה כי מניין תלך תורה לפי שהי' רואה קדושה גדולה ובהנים עוסקים בעבודה הי' מכווין לבו יותר ליר"ש וללמוד תורה עכ"ל, ומכל א"י היו מניין יותר בירושלים בשביל שהיו רגילין להקריב קרבנות כמו שהוא בזכ"כ. ולעת החו"ס' פסחים ד' ג' ע"ב ד"ה מחלי' לחד תירוצא אין חיוב לעלות לרגל אלא מא"י לא מחו"ל ולכן ריב"צ לא עלה לרגל ולא עשה פסח יען שהי' בחו"ל, א"כ הי' השפעה י"ש עובא בא"י יותר מבחו"ל כמ"ש הראשונים ז"ל בעטם עלי' לרגל בשביל ללמוד שם י"ש. ולעת הרמב"ם פי' י"א מהי' מחלוקת הסורות ה"י כ"ה אין חזקה כשרות לסחם אדם מישראל אלא בא"י בזמן שהי' כולה לישראל, לא אח"כ. וכן צמה שהעתיק הרמב"ם פי' דמקוראות אח המשנה דא"י מקוראותי' טורות קצב שם הכ"מ ובב"י סוף סי' ר"א שאין זה אלא בזמן שהיו ישראל שרוין על אדמתם אבל האידנא דין א"י שוב לארץ העמים יעו"ש. וז"ל דבשביל שבזכ"כ הי' בא"י הכל בהשגחה גדולה חמת הבתי דיינים ולא הי' שכיח כ"כ מכשולות שלכן הי' אז חזקה כשרות לכל הדר בא"י. וא"כ מעלה גדולה הי' אז להתיישב בא"י, לא בחו"ל. גם לא הי' עלול כ"כ לצוא לידי מכשול ולכן הוי מלכות, משא"כ אחר החורבן שבעלה אותה ההשפעה המרובה של י"ש שכחצו החו"ס' על אומרו כי מניין חלא תורה גם נפקס החזקה כשרות שהי' שם ושוב צוה א"י לחו"ל, ע"כ סובר הר"ח שלעת כזאת גרע

ב

ומעתה אחר שנתבאר דלאו כללא כיוול ר"ח שאין מלוא לשום אדם לדור בא"י חו אין התחלת קושי מהאי עובדא דשלהי כתובות ד' קי"ח ע"ח צבאי גברא דאתא לקמי' דר"ח שכרי אין המדובר שם אלא מאדם א' שצא לשאל לר"ח ויכל להיות שראה בו ר' חנינא שעומד בנסיגו ומקיים שם כל התורה כולה ואינו חושא שזה וודאי זכות היא לו, וגם ר"ח שבתום סובר כן, ולשון הגמרא צוה הכוה גברא דנפלה לוי יבמה צי חזאה אתא לקמי' דר' חנינא א"ל מכו למיחא ולייבמה, א"ל אחיו נשא כותית ומת צרוך במקום שהרגו והוא ירד אחריו עכ"ל. וככה אינו מוזכר צכאן שאסור ללאת ויוכל להיות דהכוה גברא צעמנו לא רצה ללאת אלא שחי' לו שאלה שמא מחויב ללאת בצביל מלוא יבום והשיב לו ר"ח שאינו מחויב, ואין זה דומה לפייית צ"ד שדעת ר"ח שאין לכופ, גם אין צוה הוראה סתמיות אלא גילוי דעת ליחיד שהכיר אותו שראוי הוא לאותה איטעלא שמשלים נפשו בא"י שאינו מחויב לחזור אחר אותה היבמה לחו"ל, וזה סובר גם הר"ח ז"ל. והמאירי כתב בצוף מס' כתובות ד' קי"ח שצדק צחות אמרו צא' שצא"י נפלה לו יבמתו צחור"ל אחיו נשא גוי' צרוך במקום שהרגו ועכשו ירד אחריו יעיי"ש, ומדאמר שהוא צדק צחות משמע שאינו הוראה צרורה לכל אדם.

או אפשר סובר שצמק התוספות לא היה שום מקום שלא היה צו סכנה לעלות, וזה דוחק גדול. ועכ"פ אנו רואים שכוכה מחמת אותה הקושיא לחלק בין העולה וצין הדר שם מכבר, ואף דצחמת גם חילוק זה הוא נגד לשון התום' שכרי לא כתבו התום' שאין מלוא לעלות אלא שאין מלוא לדור בא"י וצלשון דירה נכלל גם הדר שם מכבר, גם לפי טעמו של הר"ח נראה דאין חילוק צין העולה וצין הדר שם כמ"ש זה הכנכ"ג, ז"ל לדעת התומת ישרים דכיון דצברי התום' האלו סוצצים על כך מימרה שצש"ס דכופין לעלות אין קושי' על סתימת הצדדים שאינו מצוהר שאין כוונתו אלא על העלי' כיון דעלה קאי על מה דאמרו דכופין לעלות, אבל לחלק צין גברא לגברא לא נוחא לי לפרש צסתימת הלשון. ואף שלפענ"ד הארכתו לצאר שיותר מיחפרשין צברי הר"ח דלאו כללא הוא ואף אין צריך לומר צוה אין למדין מן הכללות כי לא אמר שהוא כללא אלא שצדכ סחם צלשון שרגילין לצד צו על הרוב, אבל מה אעשה שבתומת ישרים לא הצין כן מדברי התום', וצריך לפרשו ע"ד שכתבתי וצע"ש.

מא

ובעיקר הדבר מה שנתקשה צתומת ישרים על הר"ח מהאי עובדא דר' חנינא שהשיב להאי גברא שלא ללאת לכאורה הלא יותר מפורש לאיסור צגמי קידושין ד' ל"ח ע"ב צעובדא דרב אסי שחי' לו אמא זקניה אתא לקמי' דרבי יוחנן אמר ליה מכו ללאת מא"י לחו"ל א"ל אסור, לקראת אמא מכו א"ל איני יודע וכו' הדר אתא א"ל אסי נתרצית, ללאת במקום יחזורך לשלו'. עכ"פ הורה לו צתחלב לאיסור עד אח"כ שא"ל לקראת אמא. וככה במכרי"ע צחידושיו לקידושין תמה שם מה נסתפק בצלקראת אמא הלא ודאי שאין איסור ללאת לקראת אמא אפילו לקראת אחרים כיון שאינו יולא להסתפק, וצמה שאמרו צגיטין ס"פ מי שחזו דף ע"ב ע"ב כי הו מייפטרי רצין מהדדי צעכו הו מייפטרי משום דאסור ללאת מא"י לחו"ל ז"ל דמחמירין על עגמם היו דע דכיבי נפקי כהך דאזלי אינבו לעותן אענו בני רצין וכני לאו

אמנם התומת ישרים טעם מה קושי' ז"ל שהצין מדברי הר"ח דכללא קאמר ואין שום חילוק כלל צין גברא לגברא ואף צמעשה שחי' צאיש א' ששאל לק"ח ולא עשה ר"ח שום כפי' אלא שהשיב לו על שאלתו אין שום מילואות לדעת הר"ח שבתום' להסכים אף צאמירה צעמנא לשום אדם צצעולם וחי' מי שיהי'. ואף דצריש צברי התום' שכתבו מעטם סכנת דרכים אין זה כלל חזק כ"כ אפשר דצובר שזה מוכן יותר שתלוי אס היה סכנה או לא ואין צריך לפרש, אבל צעטם חשש מכשול מחמת חטא אין החילוק צרור כ"כ וחי' לו לפרש שמי שראוי לאותה איטעלא ליזכר מכל חטא יש מלוא צישיבתו בא"י. וע"כ הצין מסתימת הלשון שאינו מחלק כלל צין גברא לגברא.

אמנם צעיקר הדבר מ"ש שמה שהחמירו החכמים שלא ללאת אף בשביל מצות לוי' לרצון חצריהם ולחזור תיכף זה ודאי דבר המיסתגר שאין צוה אלא חומרה בעלמא דא"ה לומר שיש צב"ג איסור מזד דין, אלא שצריך להבין לשון הגמ' שאמרו צוה לשון איסור. ואולי הכוונה דבשביל שהיבא שכוללים לדור ולהשתקע בחו"ל הוי איסורה לכן החמירו על עצמם משום גדר וסיוג שלא ללאת כלל מא"י אף לנורך מצות לוי' דשמא יארע להם חיזו סיבה שלא יוכלו לחזור, או יהיו נמשכין שם אחר חצריהם שבחזו"ל וישתקעו שמה, וזה אינו אלא חומרה בעלמא שהחמירו על עצמם. וא"כ אפשר לומר עפ"י מ"ש החיד"א ציעיר חזון אות א' סי' ק"ג צ"ש כמה ראשונים דמלינו בדברי חזו"ל שאמרו לשון איסור אף על מה שאין בו שום איסור לא דאורייתא ולא דרבנן אלא מדת חסידות בלבד. ובפסחים דף ג"ה ע"א גבי ה"א דקאמר מעיקרא ה"א מנהגא ולצסוף תנא איסורה עי"ש צ"ח וצ"ח המהרש"א דלפעמים אמרו לשון איסור אף על מה שאינו אלא מנהגא בעלמא. והשד"ח בכללי הפוסקים סי' ע"ז אות י"א האריך צוה מערכה מול מערכה. וא"כ אין קושי' כ"כ גם צ"ד שאמרו לשון איסור אף אם אינו אסור מזד דין אלא ממדת חסידות נהגו להחמיר בכך.

ומה שלא התעורר צחומת ישראל להביא מהך גמ' שאסור ללאת מא"י לחו"ל פשוט גם בלח"ה שהרי כתב דלעת בר"ה כל המימרות שנאמרו צ"ש ב"אסור ויאה מא"י לחו"ל לא נאמרו אלא על זמן הבית וא"כ ינחא לי' לפרש על כל מימרות האמוראים שנאמרו במקומם להלכה שאין כוונתם אלא על זכ"כ כמו ששינו כל סדר קדשים הרבה מימרות האמוראים אף שאינו נ"מ צוה"ז, וא"כ מכש"כ צ"ח סוגי' דפ' מי שאחזו דלא עסיק שם כלל צ"ח דינא של ויאה מא"י לחו"ל אלא שאמר למימרא דעכו במדינת הים קיימא והא אמר ר"ם כי הוו מיפטרי רבנן צעכו הוו מיפטרי א"כ לא הביא מימרא זו אלא לצד דעכו לא במדינת הים הוא, ופסיר יוכל להיות דאותו המנהג ה' בזמן הבית אלא דראי' משם דעכו לאו מדינת הים הוא, וכן מוכיח הלשון שלא אמר לשון ה"א דמפטרין צעכו, אלא אמר לשון עבר הוו מיפטרי

רבנן, והאריך עוד בקושי' עד שסיים לצסוף דרב אסי כהני כ"ה כדאמרין כהניקין ר' אמי ור' אסי כהני השיבו דא"י ולא מני למיפק לחו"ל בשביל דגזרו עומאה על ארץ העמים יעיי"ש. וזה תי' מספיק גם על מה שלא הביא משם התומת ישראל שאין משם ראי' כלל על איסור ויאה מא"י לחו"ל דשאינו ר' אסי שהי' כהן ואית צי' איסורה מחמת עוממת כהנים כמבואר ב"מ צגמ' ובראשונים וצטושו"ע יו"ד סי' ס"ט, ולדינא צוה"ז יתבאר להלן.

אמנם צ"ש המהרי"ע צהני רבנן דמיפטרי צעכו שאינו איסורה אלא מחמירין על עצמם הוי קשה לכאורה שהרי מבואר שם צגמ' העטם משום שאסור ללאת מא"י לחו"ל א"כ כתבו צוה איסורה ולא חומרה בעלמא. וצויתר קשה מה שהביא ראי' שאינו אלא חומרה בעלמא דא"כ היכי נפקי הני רבנן דאזלי אטו הני רבנן וכוני לאו רבנן, וזהו תימיה דבלח"ה ע"כ צריך לחלק צון הני רבנן וכוני רבנן שהלא העטם שכתב שאינו אלא חומרה בעלמא הוא בשביל שלא הלכו אלא לזותן לא לדור ולהשתקע בחו"ל אבל הני רבנן דנפקי חזרו לצתיבם לחו"ל מקום שהיו דרים שם כמ"ש רש"י ז"ל שם שכויו אותן רבנן צני מדינת הים שהיו הולכין ללמוד תורה צא"י כשחזרו לצתיבם היו חצריהם צני א"י מלווין אותם עד עכו ומשם נפטרים מהם, וברי שהם חזרו לצתיבם והוא מקום דירתם, וכן הוא צחום' קידושין דף כ"ע ע"ב ד"ה הא שהי' ר"י מלמד לתלמידים דינים שאינם אלא צצבל יען שהי' לו תלמידים מצבל שצאו ללמוד תורה וחזרים לצבל והוצרכו לידע הדינים שיתנהגו צצבל. ובלח"ה וכו' אף עליהם הוי הקושי' הלא רוב האמוראים היו דרים צצבל שצצבל קן נתחצר שם חלמוד צצלי ומשם אצו חיון, וע"כ שיש אחיה עטם צצבר שלא עצרו ח"י כולם על איסור לדור בחו"ל באיסור ולא אמרו צגמ' איסור זה אלא לאותן רבנן שצא"י, ורש"י ז"ל דקדק בלשונו ה"א צמה שאמרו צגמ' דמיפטרי צעכו בשביל שאסור ללאת מא"י ופי' רש"י ז"ל וז"ל שאסור לצני א"י ללאת מא"י לחו"ל, וברי שדקדק בלשונו לומר שאיסור זה הוא לצני א"י ולא לצני חו"ל שצאו רק לשעה ללמוד תורה צא"י ודעתם לחזור, ויתבאר להלן ענין זה בצרוכה.

שכחצתי למעלה שבשציל שראה דברי הר"ח שצחוס' תמוהים לכן דחאס, דאל"כ מנין לנו לדחות דברי החוס' מחמת דברי המרדכי ומאי חולמא דהאי מהאי. ובחמת שלפי הצנה זו בדברי הר"ח הוא דבר תמו' כמו שכחצתי אבל חזינן בחומת ישרים שאף שהצין מדברי החוס' דכללא הוא כנ"ל מכל מקום חש לדבריו וכתב שהוא ספק פלוגתא דרבוותא וא"א לעשות כזה מעשה של כפי'. והכתיב"ג שהציו ג"כ דעת החומת ישרים לחלק בין העולה וצין הדר שזה נלמח מחמת הקושי הנ"ל וא"כ נראה דסבר כוותי' כזה ואעפ"כ הביא כמה פוסקים דפסקו לגמרי כדעת הר"ח, ואולי לא הי' לפניהם דברי המרדכי הנ"ל, או אפשר סברי שאין לדחות דברי החוס' מחמת דברי המרדכי.

גם אפשר שסברי שיש לומר שאין כזה סתירה שהר"ח כתב אותה התשובה לרווחא דמילתא שהרבה ראשונים חלקו על הר"ח בהך טעמא שאין מזה כלל לדור בא"י וכתב שאף לדברי החולקים כזה מכל מקום איכא עוד טעמא בשציל סגנה דצוה הכל מודים, וכ"פ מלינו מימרות שאומרים בשציל דעת החולקים. ולהמהרי"ט אפשר לא ניחא לי' כזה כיון שכתב סתם ולא הזכיר דעת החולקין. וכעיי"ז היא פלוגתא בגמ' ביצה דף ג' ע"א תוד"ה ר' יוחנן ובישיבת מאיבר"א תי' דמוחלפת השיטה היא אותה דכלכלה ור"י לדבריהם דרבנן קאמר וכו' וה"ת א"כ אמאי קא מחליף השיטה לימא לדבריהם קאמר ולא מוחלפת השיטה כרבינא, וי"ל דזה נראה לו דוחק לומר לדבריהם קאמר לכו כדלא מוקמינן מוחלפת השיטה דהואיל ועדיין לא דברו חכמים כלל מתחילה קודם ר' יהודה לא שיך למימר לדבריהם ורבינא אינו חושש לזה ועיי"ש. והרי שזה פלוגתא דאמוראי אס שיך לומר לדבריהם קאמר היכא שאינו מוזכר שם עדיין דברי החולקים. וי"ל עוד שאין לדמות לשון הפוסקים ללשון הגמ'.

ועכ"פ דברי המהרי"ט שראה סתירה בין הני תרי מימרות של הר"ח ז"ל אפשר להבינו לפי דרכו של החומת ישרים דלא פליג הר"ח כלל בין גברא לגברא אבל מדחזינן הרבה פוסקים מרובין שהביאו אלו השתי מימרות דר"ח ביחד כלי שום פרעור וע"כ דסבירי שאין כזה סתירה נראה דמפרשי בדעת

בעכו, ואפשר לומר דמספר מה שהי' צעת שהיו מקפידין שלא ללאת לחו"ל והוא כש"כ שאפשר לפרשו כן ממה שמפרשין כן סתם מימרות הגאמרים סתמא להלכה, וצפרט דדרך הש"ס לקלר צמימרא הנישנית שלא צמקומה כיון דלא עסיק צי' שמה כמ"ש החוס' צכ"מ וזה פשוט, וע"כ לא קשה לי' להחומת ישרים אלא מהך מימרא דר"ח דהשיב הלכה למעשה צזמנו. ועכ"פ ז"ל שהצין מדעת הר"ח דלא פליג בין גברא לגברא.

פב

ומעתה לפי דעת החומת ישרים שלפי דברי הר"ח אין שום אדם צעולם שיוכל הבי"ד להסכים לו שיש מזהב צעלייתו לא"י קשה להצין דברי המרדכי שהיא תשו' ר"ח שיש לחלק צזמנינו בשציל הטעם של סכנה דרכים שהרי הטעם של סכנה דרכים אינו טעם מוחלט לעולם שהוא תלוי צזמנים וצמקומות אס יש סכנה או לאו אבל הטעם שאין מזהב כלל לשום אדם לעלות הוא לעולם לפי הצנתו וא"כ למח לו לכתוב הטעם שבשציל סכנה כיון שאין מליאות שיהי' אחיב נ"מ כזה, דבשלמא אס דעת ר"ח הוא כמו שכחצתי שעדיין נמלאים אינשי דמעלי שלהם צפרטיות ראוי להסכים עכ"פ צאמירה צעלמא דגברא דכוותי' מזהב קטצדי צעלייתם לא"י שפיר יש נ"מ צחשו' זו שמשולם לא אמרו יש מזהב לעלות וכופין לעלות אלא צדליכא סכנה דלמדון מזה דצדאיכא סכנה אין לשום אדם להכניס כזה אף הרהוויין לכך ורואים לקיים המצות צלי כפי', אבל לדעת החומת ישרים אין שום נ"מ צעטם זה של סכנה אף לא להלכתא למשיחא כי צוה"ז צללו הכי אין מזהב לעלות לשום אדם בשציל מכשול שאין יכולין ליהרר והוי סכנה הנפש ואחר ציאת המשיח לא יהי' סכנה אלא הכל יעלו ויצאו ויגיטו.

ובזה אפשר להצין דעת המהרי"ט שיוכל להיות שהצין מדברי הר"ח כהצנת החומת ישרים וע"כ ראה כזה סתירה צאוחה התשובה שהוצא צמרדכי שכתב הר"ח הטעם משום סכנה וא"א לדעתו שיחקימו שניהם כמו שכחצתי, ואלא ע"כ ז"ל כמו

וזמנא דדור דוודאי עמנו של התה"ד בשביל שהי' שם רשעים המבלבלים שומרי תורה ומצוות זה תלוי לפי הדור, אבל עובדא דר"כ שצירושלמי הי' זה סיבה אך אללו בלבד כמבואר שם צירושלמי שנענש ע"י ר"י ומת ושוב חי' בדרך נס וחי' לו אח"כ לער ובושה ולכן חזר לבלל א"כ אין זה תלוי בזמן אלא סיבה פרעית אללו. ואולי סובר הריעב"ץ דבשביל שאסור ללאת מא"י לחו"ל אפילו במקום לערא כמו שאמרו בגמ' ב"ב ד' ל"א ואפילו בשנת רעבון שמתיר ללאת כהז' הרמב"ם בה' מלכים שאינו מדת חסידות ואמרו אח"כ בגמ' שם ע"ב אמר רבא"א אמר ריב"ק על אלימלך ומחלון וכליון ח"ו שאפילו מלאו סובין לא ילאו, וא"כ לא הי' לר"כ ללאת מא"י מחמת אותה הבושה, ואין המשל של מאן דאמי' מצברא לי' ואיתתא אצורו מייקרא לי' דומה לנמשל, ולכן אפשר שפע מה היעב"ץ ז"ל שאפשר גם בלא"ה הי' אותו הזמן כעין זמנו של התה"ד שלא הי' מצור לדור בא"י.

אב"ר לא נראה כן מלשון הירושלמי והמפרשים שלא הזכיר שם שום סיבה לליאתו מן הארץ אלא מה שאירע לו בלבדו שנענשו אנשים עצורו. ועכ"פ הניח לנו היעב"ץ ז"ל יסוד מוסד שמצות הדירה בא"י תלוי בזמן ומנצ' הדור אם אין בא"י רשעים המבלבלים שומרי תורה ומצוות, ומה שחרד כל החרדה הזאת ליסע לא"י אמר לפי זמנו שראה בא"י הרבצת תורה אמיתית. ולפי הנראה לכאורה מדבריו גם זמנו של ר"י צירושלמי לא הי' מוכשר כ"כ, ועכ"פ זמנו של התה"ד צוודאי לא הי' מוכשר ליסע לא"י בשביל מנצ' הדור שמה, וא"כ לא נפלאה היא ולא רחוקה לפרש כן גם בדברי הר"ח שהוא כמו בהתחלת דברי התוס' שכתבו אינו נוכח בזמנא דאיכא סכנת דרכים וכתבו כולם שאין הפי' בזה"ל אחר החורבן שכרי גם קודם החורבן היכא שהי' סכנת דרכים אין לך דבר שמועד צפני הסכנה וגם אחר החורבן בזמן ששלי' בדרכים אין סכנה וזה משתנה לפי הזמנים וע"כ מה שכתבו התוס' הלשון בזה"ל כוונתם על זמנם ודורם שראו דאיכא סכנה בדרכים, וא"כ אפשר דגם מה שהביא חיקף אח"כ דברי הר"ח דעכשוו אין מצור לדור בא"י שאין לנו יכולין לחבר כוונתו על זמנו ודורו שראה כן שקשה לחבר שמה, כעין מה

הר"ח כמו שכתבתי ולא אמרין בזה לא פלוג. וזה דעת כל הגדולים עמודי העולם שערחו להגי' בש"ס וחוס' כל מלה ומלה ולא נמנעו שום הערה כ"ש על דברי התוס' האלו שהביאו בשם הר"ח ודברי הר"ח לא ימחו מספר החיים הוא ספר התוס' שמפיחם לנו חיים, ותלי"ת תרינגא דבריו ז"ל בקושטא.

ג

ויר"א דמיסתפינא הייתי אומר עוד כוונה אחרת בדברי הר"ח והנה הביאו כולם דברי התה"ד בפ"כ סי' פ"ח שכתב בדבר העלי' לא"י ח"ל דע לך שצוודאי שנה גדולה ומעלה יש לו לאדם הדור בא"י וכו', אמנם שמענו כמה פעמים שיש לשם בני צרות מערביים נחשבים לרשעים גמורים מוסרים מפורסמים וזה עורדים ומבלבלים האשכנזים שהם שומרי תורה וגם כי המזונות דחוקים ומנומנמים לשם מאוד והרווחים קשים מי יוכל לעמוד באלה מלבד גדול רשעת הישמעאלים אשר בשם לכן כל איש ישער בעלמו בהשגת גופו וממונו באיזה דרך יוכל לעמוד ביראת ד' ובשמור מצותיו כי זה כל האדם עכ"ל.

גם השלה"ק במקום שהפליג עוצב בחשיבות הדור בארץ ישראל הביא ראי' מדברי התה"ד האלו והעתיקם ככתבם וכלשונם וכו"ע מודי בזה שישער האדם בעלמו באיזה מקום יוכל יותר עמוד בשמירת התורה והמצוות. והיעב"ץ ז"ל הבי' בהקדמת הסידור שלו שהתלכז שם מאוד בענין דירת א"י הביא אח"כ דברי התה"ד הכ"ל והוסוף עוד להביא מדברי הירושלמי ברכות פ"ב הל' ח' ששאל רב פהנא לר"י מאן דאמי' מצברא לי' ואיתתא אצורו מייקרא לי' לכן יחיל א"ל יחיל לכן דמייקרי לי', וכתב אח"כ שאין לפסוק גם צו צתרי זימני הוי חזקה דר"כ בזמנו ומכרי"א כפי דורו דברו משא"כ עכשוו שכל הארצות עיבה לא"י בהרבצת תורה אמיתית, יעיי"ש שהאר"ך צב.

הגם שלא הצנתי מה שכלל צדדא מחתא בני תרי עניני צירושלמי ובתה"ד וכתב עליהם שאין לומר בזה צתרי זימני הוי חזקה שהוא תלוי בזמן

למידרש דרשינ ומפרשינ בלשון כי אומר מה שלא אמר סתם אומר כמו צרוב במקומות.

והגה חזין זכאן שכתבו בתוס' וכי אומר ר"ח ולא עלה על דעת שום פוסק לדייק בזה שחזר לבסוף, אף החולקין עליו ותמכין עליו, ובאמת לבד מה שאסף איש עכור השד"ח חבילות ראיות שכתבו הפוסקים בלשון זה אף שלא היה שום חזרה כנכ"ח א"ל לפרש כאן הכוונה שכי' אומר כן בתחלה ואח"כ חזר דא"כ למאי נ"מ הביא מה שכי' דעתו תחלה אם אח"כ חזר בו ליתא לדבריו, וכמו שנתקשה בכ"ח בסו' רמ"ד בזה וניחא לי' בהם כיון שר"ח לא חזר מהוראתו שכתיר בתחלה לאחריהם אלא שלעמנו החמיר ולכן נ"מ במה שכתיר בתחלה לסמוך עליו פכ"פ דיעבד. אמנם בסו' רמ"ה שחזר רמ"י מהוראתו לגמרי וכוזה לדברי ר"ח שם לא שייך חי' זה ושם לא הקשה בכ"ח מאומה.

וגר"א ד בשביל שיש נ"מ לידע בטעם שר"ח רמ"י להחזיר בתנור בשביל שאין חלק הישראל מחעלה לפני טעם זה שמעינן גם מהרמב"ם שאוסר בתנור דהרמב"ם לא כתב אלא מלאכה או סחורה אלא שלפי טעם זה שאין חלק הישראל מחעלה ממלאכה דומה לתנור כמבואר שם צטור. ויש עוד נ"מ שם לידע השקלה וערי' ואין להאריך. אבל זכאן אלו כי חזר בו הר"ח אח"כ אין נ"מ כלל להודיע מה כי דעתו בתחלה ואין לפרש שחזר. אבל לפי כפי' שכתבתי בדעת הר"ח שכוונתו על זמנו ודורו שראו כן מדויק היעבד הלשון כי' אומר דר"ל שכי' אומר כן בזמנו ולא אמר כלל מוחלט לכל הדורות אלא יטן שכי' אומר כן בזמנו מה ידעינן שזכ"ל עת שרוחץ שם זמנים קשים לקיום התורה וכמנחת אין מזה לדור בא"י.

אבר' רואה אני שכמעט כל הפוסקים לא הבינו כן מדברי התוס' וסוברים דמה שכתב הר"ח עכשיו כוונתו על אחר החורבן ולא נחתי למח שכתבתי. ולפי מה שכתבתי למעלה שאין כוונת ר"ח לכל אדם אלא לסתם בני אדם אפשר לומר ג"כ ולכן כתב הלשון כי' אומר שלא אמר זה סתם לכל אלא כי' אומר כן ברצח פעמים לרוב בני אדם, וכוא ע"ד

שכתב הבה"ד לפי זמנו ודורו, אלא שלא האריך כ"כ בלשונו כדרכם של הראשונים לקצר, ומה מכריחניו לפרש בלשון עכשיו שכתב שכוונתו עכשיו אחר החורבן, אלא כמו שכתב ברישא הלשון בזה"ל דע"כ שאין כוונתו על אחר החורבן אלא על זמנו ודורו ולמה לא נוכל לפרש כן גם בלשון עכשיו שאמר אח"כ.

פד

וקצת הוכחה מלשון התוס' לפי זה שכתבו וכי' אומר ר"ח ממ"ש הכ"י ברו"ח סו' רמ"ד על הא שכתיר ר"ח בנן בית בקבלנות בשעת וכתבו התוס' ור"ח אעפ"י שהקל בקיבולת מ"מ החמיר על עמנו וכשכנה ביתו לא הניח עכו"ם לבנות בשעת בקבלנות, וע"ז כתב הכ"י דמש"ה לא כתב העור ר"ח מחזיר ור"י אוסר אלא כתב כי' מחזיר ר"ח כלומר מתחלה כי' מחזיר ר"ח אבל אח"כ שבא מעשה לידו לא התיר, וכן הוא בכ"י סו' רמ"ה בפלוגתא דר"י ור"ח בשותפות בתנור בלא התנו שמתחלה התיר הר"י ואח"כ חזר בו וכוזה לדברי ר"ח כמבואר בתוס', וכתב ע"ז הכ"י דהכי דיוק לשון העור שכתב ר"י כי' מחזיר דמשמע כי' מחזיר בתחלה, אבל לא בסוף שכי' הודה לדברי ר"ח.

וגמציא דנראה לכאורה מדברי הכ"י האלו דבכ"מ שכותבים הפוסקים בלשון כי' אומר משמע שכי' אומר כן בתחלה ולא לבסוף אלא חזר בו, אלא שהשד"ח מערכת ה"א אות ק"ח הרצה להביא חבילות ראיות עד אין שיעור מכל הפוסקים שכתב פעמים כתבו בשם איזה פוסק בלשון שכי' אומר והוא הלכה פסוקה, וכתב אח"כ דכיון שיש ראיות ברורות כ"כ דרכם של הפוסקים לכתוב כ"פ בלשון כי' אומר אף שלא היה שום חזרה אח"כ ע"כ ל"ל דמ"ש הכ"י בזה לא על הכלל כולו ולא שלעולם הוא כן אלא בהם בסו' רמ"ד ורמ"ה דבלא"ה ידעינן דחזרו בזה כמבואר בתוס' וברא"ש לכן כל היכא דאיכא למידרש דרשינ ולומר דלישנא הכי דיוקא במה שכתב כי' מחזיר, אבל אין זה כלל מוכרח ועיי"ש שבהאריך. ועכ"פ חזין בזה בדברי הכ"י דכל היכא דאיכא

שכתבו הצ"ו והצ"ח צבי"ר רמ"ד דכיון שלא עשה כן ר"ת לעצמו לכן כתב בלשון ה"י אומר, והוי זה עטם שאין לצי"ד לעשות מעשה כפי"י בזה או להורות כן לסתם בני אדם כאשר הארכתי למעלה.

פה

אחר כתבתי כ"ז הגיע לידי ס' יוסף אומץ מהחיד"א ז"ל וראיתי שם בתשובותיו סי' ג"ב שכתב לתרץ התמי' שחמה המכרי"ע על ר"ח דאפשר לומר דגם הר"ח סובר דיש מלצה עוד היום לדור צא"י, אך כוונתו דמכת שאין יכולים לקיים המלות חזר הדבר כאילו לא יש מלצה לדור צא"י דעפי ניחא ל"י לדור צה"ל ושלא יעגש על ציטול מלות א"י עכ"ל. וקשה להבין בלשון כאילו לא יש מלצה דעפי ניחא ל"י, אבל קרובים דבריו ז"ל למה שכתבתי דגם עכשיו היא מלצה ללדיק תמים שאינו עושה שום עבירה, אבל לרובא דעלמא שעלולים לחטוא אינו מלצה, כאשר יתבאר עוד בזה להלן. והקשה שם צב"ר יוסף אומץ בתשו' הג"ל על מה שכתב המכרי"ע דדברי ר"ח האלו הם הגהות תלמיד ולא דעת הר"ח שהרי בפסקי תוס' כתוב וז"ל הר"ח אמר דאין מלצה עכשיו לדור צא"י, ועל הרוב אחד מהראשונים חיבר פסקי תוס'. גם הביא הרב פוסקים שהביאו סברת הר"ח ז"ל ולא עלה על דעתם לומר שהם דברי תלמיד ח"י, עכ"ל יעו"ש. הנה מה שהביא מפסקי תוס' זה רא"י עלומה שאינו הגהות תלמיד דשם הגדולים אות פ' כתב שיש פלוגתא מי סידר הפסקי תוס' דדברי אמת לר"י בבר דוד כתב שהרא"ש חיברם והיעב"ץ כתב שהעור חיברם והר"י הלוי מסתפק דאפשר תוס' בעצמם חיברם, ועכ"פ א' מהראשונים חיברם והוי הסכמה מוחלטת שהך דברי הר"ח הנה מהתוס' וקשה על המכרי"ע.

תלמיד ולאו דמכתא היא כמו כן נימא ליתא לפסקי תוס' דהוא הגהות תלמיד. ודבריו אינם מובנים חדה דמה שכתב ששפט המכרי"ע שאינו מהרא"ש והעור יטן שחולקים עליו, הלא זה ודאי שכמה הלכות יש שאין דעת הרא"ש והעור כדעת תוס' והכריעו דלא כותבי' ואעפ"כ כתבו על הפסקי תוס' שהוא מהרא"ש או העור דשם לא צאו להביא כל הפלוגתות והכרעת דעת עצמם אלא לסדר פסקי תוס' בלבד ולא זולת, והר"י הלוי אינו אלא כמסתפק שמה סידרם תוס' בעצמם. גם אם נימא שהוא מהתוס' עצמם עכ"פ א' מצעלי תוס' סידרם והאיך הזדמן לאותו המסדר ג"כ אותו העשות שנפל בספרים בהעתקת דברי תוס', הלא כיון שהי' המסדר א' מצעלי תוס' בודאי ידע מה שהוא מדברי תוס' או עמות, ועפ"י שני עדים תוס' וגם הפסקי תוס' יקום דבר.

וב"ש עוד לתרץ דפסקי תוס' לא הביאו העטם שכתב רח"כ בשביל מלות התלויות בדרך ואפשר שטעמם בשביל שהוא סגנה, הנה ראשית כיון שסתם הדברים דר"ח אמר שאין עכשיו מלצה לדור צא"י ולא כתב שום עטם הוי זה הוראה חלוטה לכל הזמנים, ואם העטם הוא בשביל סגנה אין זה כלל אלא לפי הזמנים כמ"ש כל הפוסקים שחשש סגנה תלוי לפי מצב הזמן בזה שהוא משתנה בכל עת, וכן עינינו הרוחות, וא"כ הוי לריך לבאר שהעטם הוא בשביל סגנה שהוא ג"מ גדולה להלכה. ועוד שהרי דברי תוס' אינו מוזכר כלל בדברי ר"ח אותו העטם של סגנה אלא שהתוס' כתבו כן בתחלה מעצמם ואח"כ הוסיפו לומר שר"ח אמר מעטם שאין יכולין ליזהר, ואך בהגהות מרדכי כתב גם משם ר"ח העטם של סגנה והוי זה מליצה אלא המכרי"ע שכתבם אין מזה כלום, וא"כ בפסקי תוס' שאינו מביא אלא ממה שמבואר בתוס' לא ממקום אחר האיך אפשר לומר שכיוון על הר"ח עטם הסגנה שאינו כן בדברי תוס', וע"כ כיון שהביא מהתוס' דברי הר"ח כוונתו על אותו העטם שכתבו תוס' בשמו בשביל שאין יכולין ליזהר ואלו ה"י רוצה להביא בפסקי תוס' מה שכתבו תוס' בתחלה עטם הסגנה ה"י לו להביא ראשית דברי תוס' שכתבו מעצמם ולא מה שכתבו שם הר"ח, וז"ב מאוד.

והגיע לידי ספר נשמת כל חי מהגאון החצ"ץ ז"ל וראיתי שם בסיומן מ"ע שדחק ליישב דברי המכרי"ע שסובר דאין לומר שהרא"ש או העור חיברו את פסקי תוספות שהרי חולקים על רח"כ ועל כן הכריע המכרי"ע שהתוס' בעצמם חיברם, ולכן כמו שאמר בתוספות שהוא הגהות

לאפוש גברי כי אין איש עכ"ל. ולפענ"ד אפשר לומר דאף שכתב שהוא הגבות תלמיד מ"מ הוא תלמיד מצעלי החום' והוא עכ"פ ח' מן הראשונים אלא שצביל שאינו מיסוד דברי החום' גם אינו דעת ר"ח שהי' ח' מעמודי צעלי החום' ז"ל לכן לאו דמכח הוא כלל נגד המצואר בשאר ראשונים להיפך, אבל מ"מ חזו לאליטרופי לאפוש עממי וגברי. וזה דלא כמו שהעלה המעיל לדקה מהמכרי"ע שהוא תלמיד עושה, ובאמת לא נמצא במכרי"ע לשון זה תלמיד עושה. וכפי הנראה הבין כן המעיל לדקה ממ"ש המכרי"ע דלאו דמכח הוא, אבל ממה דחזיקן שהביא שיעב וז' צה"א לאפוש גברי מיסתבר כמו שכתבתי. גם מנין לנו להוסיף לשון חרף יותר ממה שכתב המכרי"ע. ובמעיל לדקה כתב שגם צם' נתיבות משפט כתב בדברי המכרי"ע בכך דר"ת, ובאמת המעיין בדברי נתיבות משפט אף שהביא דעת רבו המכרי"ע מ"ש צה' תלמידו והביאו בין שאר דברי הפוסקים שהביא, ושם לא גילה דעתו כלום אלא הביאו צסתמא אבל לצדק כשמוסיק לענין הלכה כתב העעס דלכן אם הוא רוצה לעלות והיא אינה רוצה תלא שלא ככתובה, שצביל שהבעל יכול לומר קים לי כהפוסקים שהביאו דין זה וסברי דגם צזה"ז מלוה לדור צה"י. ושוב מפלפל לענין חוספות כתובה דהוי ג"כ פלוגתא דרבותא אם אפשר לומר קים לי והביא ראי' דשם פלוגתא דרבותא חד הוא ויכול לומר תרי קים לי, אלא דאך מעטס קים לי שצביל שהבעל מוחזק ח"א להניח ממנו ככתובה דהוי ספק פלוגתא דרבותא, ולדעת המכרי"ע אינו בגדר ספק ואפי' צלה טענת קים לי הדין צרור דלא כר"ח שאינו אלא הגבת תלמיד ולא דמכח הוא כלל, וא"כ נראה צזה שלמסקנת ההלכה אין דעתו מסכמת לדעת רבו המכרי"ע ז"ל אלא הביאו בין הפוסקים.

ומ"ש עוד צם' נכ"ח הנ"ל לתרן מה שהקשה עוד ציוסף אומן על המכרי"ע ממה שהרמ"א ועוד הרבה פוסקים שחשב לא כתבו כותבי שאין זה חימה דהמכרי"ע חולק עליהם וגברא אגברא קא רמית, הנה עכ"פ אם הרבה פוסקים כ"כ עמודי העולם סברי דלא כותבי הוי המכרי"ע צזה דעת יחיד. גם תמהני שלא הביאו שגם המצ"ע אציו ורבו של המכרי"ע כתב דלא כותבי ואין הלכה כתלמיד צמקום הרב כמ"ש המהרשד"ם שאף צפוסקים אמרינן קן. וצפרע היכא שהי' בעולם מאתו דברי רבו צעת שכתב בהיפך אמרינן אלו הי' רואה דבריו לא הי' כותב צהיפך כמ"ש המכרי"ק והביאו הרמ"א והש"ך כאשר כתבתי למעלה. ואף שהמצ"ע אין דעתו להלכה כדעת הר"ח אבל זה וודאי דעתו צרורה שהיא שיעת החום' צשם ר"ח ולא הגבות תלמיד כאשר צאמת הדברים צרורים שזה דעת ר"ח צחום', וא"א לשבש הספרים כאשר הוכחתי בצוהי"ת צרליות צרורות צלי ספק. ומסתימת הלשון צצפסקי חום' נראה ג"כ דלא כמו שחשבתי שאפשר יש לפרש דברי הר"ח דקאי רק על זמנו ודורו לא סתם על כל הזמנים שאחר החורבן, שאין לשון פסקי החום' סובל זה ודו"ק. וצלא"כ כבר כתבתי שיו"א אני שמעט כל הפוסקים לא הביאו כן מדברי החום'.

והחיד"א צספרו יוסף אומן סי' הנ"ל הביא צשם יד אהרן שמקשה סחירה על המכרי"ע שכתב צצה"א סי' קל"א על שאלתו שם וז"ל וכי"ת צלא תנאי כופין זא"ז לעלות וכו' הי"מ אחר נשואין אבל קודם נשואין לא כל הימנייה וכו' ותו דר"מ הוכיח מן הירושלמי דאחר חורבן אין האשה כופה את האיש וכו' ותו איכא מאן דאמר דצזה"ז אפילו בעל אינו כופה את האשה הואיל ואין אנו יכולים לקיים מלות התלויות צארן ותו דהיכא דאיכא סכנה דרכים אין כופין, עכ"ל. א"כ חזיקן צזה שחשב לדעת ר"ח ולרפו להלכה, וצח"צ דחאו לגמרי. וכתב ע"ז שם החיד"א ז"ל דאין זה קוש"א דצס' קל"א צצה"א הי"ל עעמיס נכונים צלא"ה ולאפוש עממי וגברי הצכיר דברי ר"ת, וצח"צ גילה סודו כי אין לחוש לצברא זו, אמנם היותר קשה כי צח"צ כתב דאח"כ תלמיד הגיה כך ואינה מיסוד חום', וכפי"ז לא הי' לו להביאו אפי'

ובתב עוד צם' נכ"ח הנ"ל שדעת הצה"ג כדעת רח"כ שהביא משנה דג' ארלות לנשואין והשמיע משנה שלאחריו והסמוכה לשם דהכל מעלין לא"י וצרייתא דתני החם וכמה מאמרי רז"ל שהגדילו צשצח ח"י, גם צה' עבדים לא הביא דין דהמוכר עבדו לחו"ל, גם לא הביא הדין דעבד שצרה מחו"ל לא"י דש"מ מכ"ז דדעת הצה"ג כרח"כ דצזה"ז ליכא מלוה

בישיבת א"י מדהשמיט כל בני דינים, וברי כל הכרח הפוסקים דברי"ף והרא"ש והרמב"ם חולקים על רח"כ הוא מדהביאו דין זה דמתני' והברייתות דסוף כתובות מיהו נשמע לדעת זכ"ג שהשמיט ולא הביא מכל בני כלל ש"מ לביא מלוא בישיבת א"י זכ"ג כרח"כ, ועיי"ש שהאריך בזה. ועכ"פ נשיטת הרח"כ כבר הקדימו גם הכה"ג שכל דבריו דברי קבלה כמ"ש הראשונים, ולאו יחידאה הוא.

ס

וּלְדִינָא בעיקר דין מלוא ישוב ארץ ישראל בחיוב הדירה שם ובהאיסור ללאת משם, הנה בשו"ע אין לנו בזה כלום, והברייתא דלעולם ידור אדם בארץ ישראל השמיטה ברי"ף והרא"ש והטור והשו"ע, וכבר כתבתי דאפשר בשביל שסיים העטם דבחזן לארץ הוי כעובד ע"ז כדכתיב דודו כי גרשוני היום וגו' לאמור לך עבוד ע"ז, ומבואר בתרגום יונתן וברש"י וברבנו ישעי' וברד"ק שלכן אמר הכתוב בזה דהוי כעובד ע"ז בשביל שהלך דוד למלכי עכו"ם, וזה לא שייך אלא בעת שיש בא"י מלכות של תורה, לא אחר החורבן שגם בא"י אין שם מלכות של תורה, וא"כ לא נאמרה מיימרה זו אלא בזמן הבית, אבל אלו הדינים של הכל מעלין ואין מויליין הביאו ברי"ף והרא"ש והטור, וכבר נתבאר שזה ענין אחר שעשו חכז"ל תקנה שלא לעכב את הרואה לעלות, ואין זה תלוי אם יש חיוב לעלות דאף מא"י לירושלים הדין כן ובדאי אין שום חיוב לעלות מא"י לירושלים ואין איסור ללאת מירושלים לא"י, אף לדעת הרמב"ן שיש מלוא לדור בא"י מקרא דוישבתם בה אין חילוק בין א"י לירושלים, וכן במלות התלויות בארץ אין כ"מ, אלא אף דלא מלינו בזה שום חיוב ומלוא על מי שאינו רואה לעלות מ"מ עשו תקנה זו שלא לעכב את הרואה לעלות לירושלים.

בגמ' ואין שום גילוי דעת שיש חילוק בזה בין הזמנים כמ"ש הטור צסי ע"ה על שיטת הר"ם דירושלמי איירי זכ"ג ומתני' דקתני שכופין אותו לעלות איירי זכ"ג, ואין תי' זה מספיק דאי איירי זכ"ג למה כופין אותו, אלא נראה שאין חילוק בין זכ"ג לזכ"ג כסתמא דמתני' עכ"ל. ונראה בזה שאלו ה"י מספיק לו תירומו של הר"ם לא ה"י מקשה על מה דמוקי הר"ם המתני' והסוגי' זכ"ג דווקא אלא כיון שבלא"ה אין תירומו מספיק מייסחצר ל"י יותר לאוקמי הסוגי' כסתימת דבריהם שכתבו סתמא ולא נמלא בדבריהם שום חילוק בין זכ"ג לזכ"ג, והסוגי' שצמס' צ"ג ד' ל"א דאין יולאין מא"י לחו"ל והחילוקי דינים שבשם בזה הביאם ברי"ף ז"ל שבלכותיו ח"פ דגם שם הוא בסתמא ואין שם רמז שיבי' חילוק בין זכ"ג לזכ"ג, ואינו דומה לברייתא דלעולם ידור אדם בא"י שמסיים שם הלימוד מדוד שה"י בזמן שישראל שרויין על אדמתם ומלכות של תורה שמה.

אמנם הרא"ש והטור"ש השמיטו גם סוגי' זו דאין יולאין מא"י לחו"ל וכל החילוקי דינים שבשם זה אינו מובן לכאורה מדוע השמיטוהו ולא נמלא בדבריהם שום רמז ורמיזה שיבי' מלוא לעלות לא"י או שיבי' איסור ללאת משם, כי ממה שהביאו הדינים דהכל מעלין ואין מויליין כבר נתבאר דאין ראי' שהוא כמו מא"י לירושלים, גם ממה שהובא בשו"ע ה' שבת הדין דכוחבין אונן אפילו בשבת משום ישוב ארץ ישראל כבר כתבתי לעיל דאין ראי' דזהו בשביל לשלח עכו"ם משם ומבואר בריב"ש שזה מלוא גדולה יותר מעלי' לא"י, והארכתי לעיל בביאור ענין זה ואין לורך לכפול הדברים. וליכא למימר שהשמיטוהו בשביל שלא ה"י שכיח צימיהם, חדא דהלא בכל משך זמן שנוחיהם ה"י ישוב גדול בא"י וה"י לורך לידע תדיר הדין הן מעלי' לא"י והן מויליאה מהתם, ועוד שהרי ערחו להביא כל הדינים של הכל מעלין ואין מויליין שזה קאי רק על מי שרואה לעלות או ללאת ונעשה עיי"ז פירוד בין איש לאשחו עד שבאין לירי גירושין עיי"ז והשאלה היא לענין הכחוצה ואין זה שכיח כ"כ כי יותר שכיח שכתם בני אדם רואים לידע הדין ושניהם איש ואשחו רואים לעשות כהלכה והשאלה היא מה יעשו ישראל, ומה לא כתבו מאומה.

ובבמו כן י"ל בכל אלו הדינים של הכל מעלין ואין מויליין מא"י לחו"ל, ובצרי דכל אלו הדינים הם גם אחר החורבן שכן הוא המשמעות שנשנו סתם

ומלכוד שאי אפשר ללמוד חיסור היליאה מא"י מהך דינא דהכל מעלין כמו שנחזר הכה יש גם חילוקי דינים בהלכה זו כגון אם עמדו סאתים בסלע או שאינו מוצא ליקח או החילוק בין פירות ביוקר ומעות ביוקר חכ וודאי לא ידעין אם השמיטו כל הענין. ובשו"ע חו"מ סי' רל"א סעיף כ"ו הביא הדין דאין מוציין פירות מא"י לחו"ל וחילוקי דינים שיש בזה, וכל הסוגיא דאין יוציין מא"י וכו' שהיא סמוכה בגמ' לדין הג"ל לא הביאו כלל אף ברמב"ם והלא דבר הוא.

וממנה שהוצא בשו"ע חו"מ סי' רמ"ח במפליג בספינה דהעולה לא"י הוי דבר מלוא ומותר להפליג בספינה צ"ע אין רא' כלל שהרי העור שם פסק כר"ת דלענין מפליג בספינה כל מקום שאדם הולך כגון לסחורה או לראות פני חבירו חשיב הכל דבר מלוא ואין חשובה דבר הרשות אלא כשהולך לטייל וכן פסק הרמ"א שם וכחז המג"א בס"ק י"ט דאפילו יש לו מזונות והולך להרווחה הוי דבר מלוא לענין זה והוא מוכרח בלשון הר"ת והעור ושאר פוסקים שכתבו שאין חשובה דבר הרשות אלא כשהולך לטייל ואם יש חילוק גם כהולך לסחורה בין עני או עשיר דאם יש לו עשירות ואינו צריך עוד לאותו דבר הוי הליכתו לסחורה דבר הרשות לא ה' אומרים שאינו חשיב דבר הרשות אלא כשהולך לטייל שהרי רבים הם ההולכים למו"מ אף שהם עשירים מופלגים יותר מההולכים לטייל בעלמא, והמחבר לא הביא שיטת ר"ת מטעם שכתב צ"י דרבים חולקים על ר"ת בזה, וכן הביא מהרי"ע בשתובה שזה שכתב רבינו בשם ר"ת קולא גדולה וסיים דמ"מ כתב דלעלות לא"י הוי שפיר דבר מלוא ולכן לא העתיק במחבר אלא העולה לא"י.

והיעצין כתב על העוסקים בהבלי עולם בא"י יתר על פרנסתם שהם בכלל וחבואו ותעמאן את ארצו. ועכ"פ זה וודאי שאין מחייבין לשום אדם שיש לו פרנסה לעסוק עוד צמ"מ להחטער ואינו אלא רשות. וז"ל דדין מפליגין בספינה הקילו וסגי במה שיש צמ"מ ענין ישוב העולם גם יש עשירים שצ"י עושרם עושים הרבה מלוא ומע"ט חוכים לנפשם ולאחרים לא החמירו בכח"ג דדין מפליגין בספינה זולת כשהולך באופן שאין בו אורך כלל אלא לתענוג של העויל שאין בו שום סרך מלוא ובהולכים לסחורה לדעת הר"ת והעור והרמ"א הלכה ומורין כן לכל אדם שמוותר להפליג בספינה ואף לנשים שאין עושין מלוא צממוסם אלא אדרבא ח"ו, כי לא מצינו חילוק בהלכה זו בין גברא לגברא והרמ"א ז"ל סתמה להלכה בשו"ע צ"י שום חילוק, וז"ל דשביב שבתם בני אדם שהם בחזקת כשרות יש בו מציאות של דבר מלוא לא החמירו בדבר ולא אמרו לנו להבחין בין גברא לגברא, והפוסקים החולקים שלא מראה צעניייהם להקל כ"כ מ"מ העולה לא"י עדיף יותר ממו"מ כי זוכים שם הרבה מלוא הן צממות החלויות צארץ וכן בשאר מלוא וצפרע צימיהם שרובם ככולם מהעולים ה' כוונתם לשם מלוא, והשליק כתב שכל העולה לא"י הוא כדי לקיים מלוא החלויות צארץ ולהתקדש בקדושת צארץ, ועכ"פ ראו בזה עדיפות יותר ממו"מ ע"כ לא הרחיבו פלוגתתם על הר"ת גם בזה. וא"כ אין רא' כלל מדין מפליגין בספינה דשא"ה שהקילו כ"כ כמו שאין רא' מדברי הרמ"א על מו"מ וסחורה. ואדרבא יש רא' להיפך שהרי המחבר בחתלת הכיוון כתב שלדבר מלוא מותר להפליג וא"כ למד הולך אח"כ לצסוק לפרע שעלי' לא"י הוי דבר מלוא לענין זה דאם סובר דעלי' לא"י הוי דבר מלוא כשאר מלוא מה נשתנה מלוא זו שצריך לפורעם אח"כ בהיתר זו הלא צמתימת דבריו שמתחלה שכתב סתם שמוותר לדבר מלוא בכלל בזה כל המלוא אף מלוא דרצון צאין חילוק וכן מורין להלכה, וע"כ דסובר דעלי' לא"י איננה כשאר מלוא ולא נדע בהיתר בזה ממה שמתירין בשאר מלוא והולך להודיע דלענין הפלגה בספינה הוי דבר מלוא כמו שהולך לפרע גם בסחורה. גם מלשון הביי שהביא דעת החולקים דסחורה לא הוי דבר מלוא סיים דמ"מ העולה לא"י הוי דבר מלוא, ואם סובר

ודנה צממת לא מצינו זה בשום מקום דהעוסק צמ"מ יש לו דין עוסק צממיה וצפרע אם יש לו פרנסה ועוסק צמ"מ להחטער יותר ככ' צווח ריש ועושר אל תתן לי העריפנו לחם חוקי כי גדול כסיון העושר גם יש עושר שמור לצעליו לרעתו כמאה"כ, וצחוצח הלצנות כתב שאם יש לו פרנסה יעסוק צחורה ולא בהבלי עולם לצקש מותרות

דעלי' לא"י היו כשאר מלות הכה ודאי יש חילוק בין סחורה למלות כאשר כתב זה כבר, ומדוהלרך לומר דמ"מ העלי' לא"י אינו כמ"מ נראה דסובר שאין עלי' לא"י כשאר מלות. ועכ"פ זה ודאי שא"א לומר שסמכו העור והשו"ע דבין עלי' לא"י על מ"ש דבין מפליגין בספינה וקשה עובא על השמטתם לגמרי את כל הסוגי' וחילוקי דינים של האיסור ללאת מא"י לחו"ל שיש כמה חילוקי דינים בלאתה הסוגי'.

פז

והנה מנינו עוד בטוש"ע הל' חוה"מ סי' תקל"א בענין יליאה מא"י לחו"ל בזה דקאמר שם סעיף ד' דבילא מא"י לחו"ל לטייל אסור לגלח בחוה"מ ומקור הלכה זו הוא נגמ' מ"ק ד' י"ד אמתייתין דאלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים וקאמר מתניתין דלא כר"י דתניא ר"י אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיילא שלא ברשות אמר רבא לשוע דברי הכל אסור למזנות דברי הכל מותר לא נחלקו אלא להרוחא ופירש"י ז"ל שיש לו נכסים הרבה ויולא כדי להרויח יותר מר מדמי לי' כלשוע ומר מדמי לי' כלמזנות ושק"ט שם הרבה בגמרא בפלוגתא דר"י ורבנן ולמסקנת ההלכה סברי רבנן דלהרווחה היו ברשות כמו למזנות ואך לשוע היו שלא ברשות, וכתב הרא"ש דקיי"ל כרבנן והראצ"ד פי' דמייירי ביוולא מא"י לחו"ל והכי מוכח צירושלמי וכו' ומיסתבר כהאי פירושא דלא קרי ר"י שלא ברשות היוולא להרווחה שכן הוא דרך כל התגרים ועוד גרסינן בגמרא אלא למזנות בא אמרת ד"ה מותר והאיך סליק אדעת' דר"י קרי למזנות שלא ברשות אבל לפי הירושלמי נוחא. ובקיאור פסקי הרא"ש העתיק קודם שאינו אסור אלא לשוע ואח"כ כתב ולהראצ"ד אף כלשוע אינו אסור אלא מא"י לחו"ל, ומבואר ממ"ש ולהראצ"ד שאך הראצ"ד חידש זה ואין כל הפוסקים סוברים כן אלא שהרא"ש ז"ל הסכים בדברי הראצ"ד, ובעוש"ע פסק כהרא"ש והראצ"ד. וחידוש שלא נראה כן מדברי הרי"ף והרמב"ם שסתמו דבריהם ולא הזכירו כלל מא"י. ובציאור הגר"א שם בקשה על הרא"ש והשו"ע שראייתם מהירושלמי

וצירושלמי משמע להיפך דמייירי רק צכהן ומשמע דשאר כל אדם מותר, ובגמ' לא משמע כן ועיי"ש. ולפענ"ד עיקר ראיית הרא"ש הוא מחמת הקשיא דמיסתבר כן ומכירושלמי לא הביא אלא לסניף שאפשר לאוקמי במא"י לחו"ל אף שסתמו הדברים.

ויהיה איך שיהיה הכה לא אמרו דמא"י לחו"ל היו שלא ברשות אלא כשהוא לשוע בעלמא, וא"א לומר דמייירי כשהוא לשוע לרפואה או לאיזה לורך שהרי רפואה היו כמזנות והלא אף בעשיר גדול שנוטע להתעשר יותר היו ברשות כמבואר ברש"י ובנימויי ושאך פוסקים ואינו נקרא שלא ברשות אלא כשהוא לשוע להתענג בתענוגים כלכד צלי שום לורך, וא"כ אין זה ענין כלל ללאתה הסוגי' דצ"ב שאסור ללאת מא"י לחו"ל אף בשביל דוחק מזנות אלא"כ עמדו סאתים בסלע ועוד חילוקי דינים. גם אפילו לטייל דהוי שלא ברשות אין זה במשמע איסור גמור, ומקור ברייתא זו דהוי שלא ברשות הוא מהכוספתא פ"ב דמז"ק ושם אייתא הלשון שלא נעל רשות ולדעת כמה פוסקים גם בחו"ל היו לשוע שלא ברשות לענין זה שיהי' איסור הגילוח בחוה"מ אף דלא מנינו איסור לשוע אלא שאין רוח חכמים נוחה מזה וסברי דלא שייך בזה נעילת רשות מהחכמים להתענג בתענוגים צלי שום לורך כלל. והזינן שגם הרא"ש שהביא רא' דמייירי מא"י לחו"ל לא הביא ראייתו אלא ממה שהי' ס"ד דאף למזנות קרי שלא ברשות אף דגם לשוע לא מנינו איסור אלא שאין רוח חכמים נוחה מזה כמ"ש, וא"כ גם לפי הוכחת הרא"ש ז"ל דלרבנן אף היכא דתרווייבו אייתבה שהוא מא"י לחו"ל וגם הוא לשוע אז היו שלא ברשות אין רא' שהוא איסור גמור ללאת מא"י לחו"ל אף כדי לשוע בעלמא כמ"ש ועכ"פ כשיש איזה לורך אף להתעשר עובא ומכש"כ שאך לורך מבואר צפי' שהוא היתר גמור, גם חכמים נותנים רשות לדבר, וזה היפך מהסוגי' דצ"ב שאסור ללאת. הגם שאפשר לדחוק לחלק בין אם נוטע ע"ד לחזור או להשתקע אבל סתימת ההלכה שאין איסור לגלח אלא כשהוא לשוע משמע שאין חילוק דלא"כ עדיין יש אופנים בציאור הגילוח אף בנוטע בשביל איזה לורך אם הוא ע"ד להשתקע. גם מטעמים אחרים הוא דוחק ואין להאריך, כי יחי' איך שיהי'

עמדה הקושי' שאין לנו רמז ורמיזה מזה, ומדוע השמיטו כל הסוגי' דצ"ג וחילוקי דיני', והגחנו לא נדע מה נעשה בדבר השכיח בכל יום ויום חמיד, וצלי ספק יש טעם בדבר.

פח

ואר"י י"ל דהנה הרמזים צפ"ה מה' מלכים הביא כך דאסור ללאת מא"י לחו"ל ואם המעות ציוקר מותר וסיים דאעפ"י שמתר ללאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני כרה גדולה ילאו ונתחייבו כלי' למקום וכחז הכ"מ שהרמזים לקח זה מסוף הצרייתה שסיים וכן ה"י רש"י אומר אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור היו ופרנסי הדור היו ומפני מה נענשו מפני שילאו מא"י לחו"ל, ומשמע לרבינו דכיון דגדולי הדור היו מסתמא לא ילאו אלא כשהזק הרעב באופן שהיו יכולין ללאת כפי הדין ואפ"ה נענשו וכו"ג אמרין צהר הכי אמר ריב"ק ח"ו אפילו מלאו סובין לא ילאו אלא מפני מה נענשו מפני שהיו להם לבקש רחמים על דורם ולא בקשו. ומקשה ע"ז בלחם משנה שהרי לשון הצרייתה וכן ה"י רש"י אומר אלימלך מחלון וכליון וכו' ומדמייתי הא דרש"י ע"ה דאמר אימתי בזמן שאינו מולא ליקח וכו' משמע דסייעתא היא דמייתי ל"י, וא"כ ודאי דמחלון וכליון מפני שהיו מולאים ליקח וילאו שלא כדון נענשו דהיינו סייעתא דמייתי דאי לא ליכא סייעתא כלל, ומה שאמר אח"כ בגמ' בשם ריב"ק שלא נתחייבו אלא בשביל שלא בקשו רחמים על דורם וודאי דהאי צרייתה דרש"י פליגא ע"ז ועיי"ש מה שדחק לתרץ.

לריך לפרש מלת וכן שהוא טעם לדבר הקדום וכו' קאמר הדין הוא כך שכך הוא הדין צפ"י ועיי"ש. וחזינן בזה דמלת וכן מתפרש בשני אופנים לפעמים הוא טעם וסייעתא לחלוקה הראשונה ולפעמים הוא להשמיטנו רבותא יותר ואז לא הוי טעם וראוי לדלעיל אלא לאשמעינן רבותא בדרך לא זו אף זו. וא"כ י"ל לדעת הרמזים דמה שאמרו בצרייתה וכן על מומר דרש"י באלמלך וכו' אינו להביא טעם וראוי לדלעיל אלא לאשמעינן רבותא דאף שילאו כדון מ"מ נענשו, ומה שהביא הכ"מ מהא דקאמר ריב"ק ח"ו שאפילו מלאו סובין לא ילאו אף דודאי כך פליגא אדרש"י שהרי כ"י טעם אחר על מה נענשו לא בשביל יליאתם מא"י מ"מ אפשר לא ניחא ליה לעשות פלוגתא רחוקה כ"כ דהרמזים מיירי שאף שהמעות ציוקר מ"מ ע"י עורח אפשר למלאו פירות ע"י ל"מ שם ושאר מפורשים, ובהו כהז דהוי מדת חסידות, ולא מיירי הרמזים היכא דאינו נמלא בשו"א אלא סובין דבהו נראה דאף מידת חסידות ליכא וריב"ק אמר גם בזה עליהם ח"ו שאפ"י מלאו סובין לא ילאו ואם נימא דלדעת רש"י עשו לגמרי שלא כדון דהיינו שהיו מעות צול ופירות פחות מסאתים בסלע הוי זה פלוגתא רחוקה מאוד להשדס כ"כ במקום שריב"ק החליט כ"כ שאין להשדס ח"ו בזה שאפילו אלו הוי מולאין סובין לא היו יולאין.

ולפ"י אפשר לומר דלא מייסחבר לכו להרא"ש ובעוש"ע דהך סוגי' דאין יולאין מא"י אף בזה"ז מדאמר ע"ז וכן ה"י רש"י אומר אלימלך וכו' דממ"נ אם הוי זה טעם וראוי לדלעיל קשה האידך הביא ראי' מזמנו של אלימלך שה"י צעה שישראל שרויין על אדמתם ולא ה"י גזירת גלות, גם ה"י מלכות של תורה בא"י, ואין להביא ראי' משם על זמן החורבן והגלות והכל הוא תחת מלכות זרים, ואם נימא שהוא בדרך לא זו אף זו בודאי א"א לריך שיהי' זו רבותא יותר מבראשונה וכאן הוא צהיפק דהראשונה אם מיירי בזמן הגלות הוי וודאי יותר רבותא מזה שהיא בזמן שישראל שרויין על אדמתם. ולכן מייסחבר לכו דלא מיירי הך סוגי' דאין יולאין מא"י אלא בזמן הצית ולכן הביא שפיר טעם וראוי לדבר מאלימלך מחלון וכליון.

והנה צעיקר הקושי' שהקשה דכיון דאמרו צש"ס לשון וכן משמע דהוי סייעתא משם הנה הצ"ח כתב בשני מקומות בחו"מ סי' ל' אות ח' ובריש סי' ס"ג דצ"מ שאמרו לשון וכן משמע לא זו אף זו כמו שהוא בגמ' ורש"ס צ"ב דף נ"ב ע"ג מאי וכן מהו דתימא אשה כיון דצביחה לה מילתא וכו' והאלגזי צקבלת יעקב מענה לשון ח"צ אות רי"ב הביא ג"כ ראי' זו דלשון וכן משמע שהחלוקה ה"י של וכן יותר מהודשת מהראשונה וכשימלא דשונין חכמים ז"ל וכן בדבר שהחלוקה ה"י יותר פשוטה

פס

והר"י ז"ל שהביא הך מימרה דאין יולאין מא"י
 צוודאי שסובר דנוכג צוה"ז אפשר שסובר
 דמה שהביא ע"ז מימרה דרשב"י מאל"מלך הוא צשביל
 שיש צוה רבוחא שעשה כדון וסובר צוה כדעת הרמב"ם.
 ויותר מייסחצר שסובר שאף צלי הרא"י מאל"מלך
 הסברה שאסור ללאת מא"י כמ"ש הרשב"ם הטעם
 צשביל שמפקיע עלמו מן המלות דאף היכא שאינו
 מחויב כלל ענשיין צעידן ריתחא שלא הביא עלמו לידי
 חיוב וכשכבר נתחייב צהמלות צוודאי חמיר יותר אם
 מפקיע עלמו, ואף צשאר מלות אסור להפקיע עלמו
 אם כבר נתחייב צה עכ"פ מדרבנן, ואינו סובר סברת
 הר"ח שחושש למכשול שלא יוכל ליזהר שמה, ולדעת
 התומת ישרים אף הר"ח לא אמר על הדריס שמה
 אלא אף אם נימא דהר"ח אינו מחלק גם צהדריס
 שמה מ"מ הרבה חולקים על עיקר סברתו וכמ"ש
 הש"ס ע"ז דוודאי לדיקים ילכו צם ופושעים יכשלו
 צם כי אין המדובר צקלי הדעת שאינם רגילים ליזהר
 צבלא"ה אסורים לישי צא"י אלא מאנשים הרואים
 ליזהר ולהזהר לא חיישי צהו כמו שחש הר"ח שלא
 יוכלו לעמוד צנסיין זולת ציחידו סגולה שגם הר"ח
 מודה כמו שהארכתי למעלה, ואם כן להפוסקים שאין
 סוברין סברת הר"ח ז"ל אסור ללאת מא"י צשביל
 טעם הפקעת המלות ואין לריך ללמוד זה מאל"מלך
 וחזיון צהך דינא דהכל מעלין שאינו סובר הר"י
 כסברת הר"ח והביאו להלכה, וא"כ ז"ל שסובר להצרה
 פשוטה שאין ללאת מא"י מטעם הפקעת המלות.

גם ז"ל שסובר שיש רא"י מהאי עובדא דשילבי כתובות
 ד' קי"א צההוא צברה דנפלה לי יצמה ואחא
 לקמ"י דרי חנינא וכמ"ש התומת ישרים שמשם רא"י
 שאסור גם צוה"ז, ואף שכחצתי למעלה שאין רא"י
 משם, צהו רק צנידון סברת הר"ח שכחצ הטעם צשביל
 שאין יכולין ליזהר וע"ז אין להקשות ממעשה יחידית
 שאירע צאדם א' דיחידו סגולה שאני צבידאי זכירין,
 אבל הר"י ז"ל לא נחית כלל לסברת הר"ח ואינו
 סובר כלל טעמו אלא שצריך לדון צעיקר הדין אם
 מותר להפקיע עלמו מן המלות וצוה אין לחלק צין
 צברה לצברה דהכל חייבין צמלות וצפיר הוי רא"י

ומה שכחצתי שאפשר לומר לדעת הרמב"ם דהוי
 רבוחא יותר צשביל שילאו כדון ואעפ"כ נענשו
 חדה אפשר דהרא"ש והעור לא ס"ל כן דאף צמקום
 שמוחר מלד הדין הוי מידת חסידות שלא ללאת
 וצשביל כן נענשו צשביל החסידות, שהרי לא נמלא
 זה אלא צצברי הרמב"ם וגצרה אגצרה קרמית,
 וצמדרשות מצוחר צפ"י הכיפך, וצב"ר פ' כ"ה סוף
 סי' ג' כחצ וז"ל אר"ש אימתי צזמן שאינו מולא ליקח
 אבל אם הוי מולא ליקח אפי' הוי סאה צסלע לא
 ילאו ואלו אלימלך ילא לפיכך נעגש, וכן הוא צצ"ר
 פ' מ' ופ' ס"ד, והרי צפ"י שיען שילא שלא כדון
 לפיכך נעגש, והרמב"ם אפשר הוי לו רא"י מן הש"ס
 נגד זה לכן דחה צברי המדרש מהלכה, וצלאת הרמב"ם
 השמיט לגמרי הך מימרה דר"ש אף שהוא מצוחר
 צגמ', ע"י נושאי כליו מה שכחצו ליישב, וממילא
 נדחה גם המד"ר שחלוי צהך מימרה דר"ש יעיי"ש
 ודוק.

ועכ"פ זה ודאי שאין הכרח לומר דהרא"ש והעור
 ס"ל כן ועוד דאפילו אי ס"ל כן אפשר דלא
 מייסחצר להו שיהי' שייך לומר לשון רבוחא יותר על
 זמן הבית צזמן הגלות, ואף צצברי הרמב"ם אין
 רא"י שסובר דין זה אף צזמן הגלות כי דרכו להעתיק
 לשון הגמ' ולסתום אף צמה שאינו אלא צזמן הבית
 כאשר הצחתי לעיל מ"ש סתם צה' מקואות, א"י
 מקואותי טהורות, וכחצ הכ"מ והצ"י שאין זה אלא
 צזמן הבית אף שכחצ סתם ולא מפרש, וכן מלינו
 כ"פ, והלא גם צהך דינא דהכל מעלין הביא הרא"ש
 סוף כתובות סי' י"ז דעת הר"ם שאותה הסוגי'
 מיירי רק צוה"צ ולא הקשה עליו כלום אלא שאח"כ
 צסי' י"ח הביא הסוגי' צסתמא ונראה דלא ס"ל
 כוותי', ונראה מהעור צסי' ע"ה, צשביל דבלא"ה
 לא נראה צעיניו לתרן צוה הסתירה צצ"ם צבלי
 זירושלמי לכן מייסחצר לי' יותר לפ' סתימת משמעות
 הסוגיא דמיירי אף צוה"ז והוא צשביל שאין שם שום
 גילוי דעת לחלק צין זכ"צ לזכ"ז אבל צכאן שיש רא"י
 חזקה ממה שהביא ע"ז וכן הוי רשב"י אומר צאלימלך
 וכי אפשר מייסחצר להו שסוגי' זו מיירי רק צוה"צ
 ולא קשה מה שהשמיטוכו.

לכאורה מהאי עובדא דשילכי כחצות. ואם סובר הרי"ף ז"ל שדעת חז"ל שאסור ללכת מא"י גם בליל הלימוד מאלימלך אפשר שסובר דמה שהביאו בצרייתא ע"ז הקרא דאלימלך הוא אף שאינו ראוי ליש לרחות דהתם ה"י בזמן שישראל שרוין על אדמתם מ"מ כיון שבלא"ה סברי שאסור מטעם הפקעת המלות הביאו הקרא לאסמכתא בעלמא כמו שהוא כ"פ בש"ס.

ובתב הרמב"ם בהקדמתו לפי המשנה על מה שאמרו בגמ' עירובין ד' ז' ע"ב צמה שלמדו שיעורין מקרא ומסיק הילכתא נינהו ואסמכינהו רבן אקראי וביאר שם הרמב"ם ז"ל ח"ל אין להם רמז בכל התורה אבל נסמכה זאת המלכה לזה הפסוק לסימן כדי שיהא נודע ומזכר ואינו משעין הכתוב זה ענין מה שאמרו קרא אסמכתא בעלמא בכ"מ שחכרוכו. ואף שהריטב"א ז"ל כתב בדרך אחר ואולי אין כל המקומות שווין ויתבאר במקום אחר לא עת האסף פה. ועכ"פ דעת הרמב"ם ז"ל הוא כן שצכ"מ שאמרו אסמכתא הכוונה שהוא לסימן כדי שיהא נודע ומזכר.

ובבבב או"ה סוף סי' ר"ע כתב דזרכה אחרונה משני ג' דאורייתא היא דמסמך לה אקרא, וכתב ע"ז ה"ב"י שלשון רבינו אינו מכון דמאחר שהוא סובר שהוא דאורייתא לא הוי ל"י לכתוב דמסמך ל"י אקרא שגראה שאינו רק אסמכתא בעלמא אלא הו"ל לכתוב דמיייתי לה מקרא, וכתב ע"ז הפרישה ליישב הלשון דמה דזרכה אחרונה ד' מנייני דאורייתא הוא לאו מהאי קרא נפקא דא"כ ליברוך עלי' גמי כל ג' זרכות אלא שום דרשה אחרונה או הלכה למשה מסיני וקרא דואכלת ושבעת וזרכת נקט לאסמכתא בעלמא, והרי דמה שסברי שהדין כן או מדרבנן או הללמ"מ או מאיזה דרשה אחרת נקטו לפעמים קרא אחרונה שאין משם ראיה כלל אלא לאסמכתא בעלמא. וכמו כן י"ל לפי דעת הרי"ף דכיון שסברי שאסור ללכת מא"י מטעם הפקעת המלות הביאו לזה קרא דאלימלך לאסמכתא בעלמא.

ובדרך זה אפשר לתרץ גם דעת הרמב"ם מקושיית ה"ל"מ, גם בדברי הרמב"ן שנתקשיתי לעיל האין למדו על היואל לחו"ל צכ"ז דהוי כעובד ע"ז

מקרא שנאמר גבי דוד כי גרשוני וגו' לך עבוד ע"ז הלא צימני דוד ה"י מלכות קדושה צא"י והיו כל ישראל שרוין על אדמתם ובוודאי יש חילוק שאין ראוי משם על זמן הגלות, וכחצתי לעיל דאולי לדעת הרמב"ן עיקר הלימוד מהקרא שהביאו ברישא. וכעת לפי מה שכתבתי פה נראה דעת הרמב"ן שיעקר הענין מחמת הסברה שכתב בעלמו שם צכ"מ שכל מה שאמרו חז"ל בזה הכל הוא ממלות עשה שנלמדו לרשת הארץ לשבת בה ואינו מחמת הלימוד מקרא שנאמר גבי דוד, גם על הדמיון שאמרו דהוי כע"ז יש לו סברה מחמת שצאים תחת השמים, ומה שהביא הקרא שגבי דוד אף שראוי זו יש לרחות מכל מקום הביא זה לאסמכתא בעלמא, ומאלוים הרבה עניינים כאלו בדברי חז"ל כנודע.

ז

הגה מוזן בזה דעת הרי"ף כמו שכתבתי אבל הרא"ש והעשו"ש ע שהשמיעו כל הסוגי שאסור ללכת מא"י והחילוקי דינים שצב אין קושי' עליהם אם סברי שכיון שסתם משמעות לשון הש"ס שלמדו זה מקרא דאלימלך ואין שום גילוי דעת שם שיש בזה עוד טעמא. אחרונה מייסחבר לכו כמשמעות סחימת לשון הש"ס שאך מקרא דאלימלך למדו ענין זה והביאו דברי רשב"י לעעם ורא"י, וא"כ לא דיברו אלא ממנ שישראל שרוין על אדמתם ואינו נוהג צכ"ז, ואפשר לא פליגי לגמרי על ה"ה ועיקר הסברה סברי ג"כ דיש לחוש צכ"ז עובא שרוב בני אדם אף הרואים לחבר אינם יכולים לעמוד בצסיונות וא"א להעיל מאוב וחיוב על ישראל מה שעלול למשולות ר"ל וכמו שהנהיגו הקדמונים להפקיע כל הבכורים מהקדושה והמלכה וכמו שהבאתי גם הדוגמא מנדרים, אלא שצב פליגי על ה"ה צמה שכתב זה גם לענין הדין דהכל מעלין דכיון שסוגי' זו נכתבה בצסתא ואין שם שום רמז לחלק צין הזמנים לא מייסחבר לכו לעשות חדשות שאין רמז צש"ס וכמ"ש הטור סי' ע"ה וסברי דיש לחלק דצבך דהכל מעלין לא"י י"ל שעשו חז"ל תקנה שלא לעבד את הרואה לעלות ואפשר דידע איניש בצנפשי' שמשחוקק לעלות עבוד הקדושה וכמו שעשו תקנה זו ממש גם בעלי' לירושלים

וכדומה, שאין מדמין בתקנת"ה אף היבא לייבא שום טעמא לחלק, ובפרט דליבא גם טעם לחלק, וכיון שגראה לכו מסתמיות הש"ס דהך דיעים שכתובה הם תקנות קבועות וקיימות בלי הפרש אחר החורבן ולא נראה כן בדברי הש"ס דדון עלי ויילאה מא"י כנז"ל אין לדמות הענינים זל"ז.

גם י"ל שכל אלו החילוקי דיעים שאמרו בזה בכתובה הכל הוא מתקנת"ה ותקנה שנעשה במנין אין לה ציטול אף אחר שנצטל הטעם לרודע, ולכן לא נצטלה התקנה אף לאחר החורבן. אבל על עיקר מלות הדירה צא"י והיילאה משם שחל על כא"י לעלמו ע"ז לא נעשה שום תקנה וכמו שהוא בזה שאמרו שדירת הו"ל הוא כעובד ע"ז שצוודאי לא נעשה תקנה על ככה שיהי' כן אלא יש טעמים בדבר וכן צאיסור היילאה שכתב הרשב"ם הטעם בשביל שמפקיע עלמו מן המלות לא נעשה תקנה על ככה אלא כן הוא בכל מקום שהמפקיע עלמו מן המלות הוא פורק עול ומזלזל במלות, וא"כ לדעת הסוברים שהטעם שאמרו שדירת הו"ל הוא כע"ז הוא בשביל שצא"י הוא מלכות קדושה וצו"ל מלכי עכו"ם אחר החורבן צטל טעם זה, וכן צטעם הפקעת המלות מלינו גם בשאר מקומות שהיבא שיש חשש מכשול אין לחוש להפקעת המלות כי אינו עושה בשביל זלזול המלות אלא אדרבא בשביל זכירות שלא לבוא לידי מכשול כמו שנכתב לעיל, גם צעוקר מלות ישו צא"י י"ל שסברי שצטל צומן הגלות, וכיון שהוא ענינים שלא נעשה תקנה במנין אלא הי' כן מחמת העעמים שהי' בזה שוב כשנצטלו הטעמים צטלו הדינים והמימרות שצוה ואין קושי מה שחילקו בדבר והציאו הדינים דהכל מעלין והשמיטו שארי הדינים שצענין א"י.

ולעיר הבאתי דברי הגאון רי"פ זל"ה שכתב גם בלא"ה שהרי"ף והטור סברי דצומן הגלות ליבא כלל מלות ישו צא"י ממה שהשמיטו הדין דכותבין אונו אפילו בשבת, ועל השו"ע שהציאו נשאר צל"ע, וכתבתי לעיל לתרץ קצת אבל אין ראוי משם על מלות ישו צא"י כמו שהבאתי דברי הריב"ש שאין ראוי משם להחיר גם בשביל מלות עלי לא"י דשא"ה

אף שאין שם מלוא וחובה כלל ולכן פליגי בזה על כר"ת, אבל בהך סוגי' דאין יולאין מא"י כיון שצפי' אמרו ע"ז שהוא מקרא דאלימלך והוי המשמעות בסתמא שאינו נוהג צו"ז סברי ג"כ בזה כסדרת כר"ת שצו"ז ח"א להטיל מלוא וחובה על ישראל מה שאפשר להביאם לידי מכשול, ואין סתירה לזה מהעובדה דשילחי כתובות בבהוא דאחא לקמי' דר' חנינא דכיון שסברי גם הטעם שכתב כר"ת דאין יכולין לחבר אין להביא ראוי וסתירה ממשעה יחידות, ובפרט שאינו מצוהר גם שם שאסור ללאת ואפשר הפשט שאינו מחויב לירד אחר אחיו כמ"ש לעיל אבל אין בזה איסור, ומחורן בזה מה שהשמיטו כל הענין.

ואין קושי לפי"ז מה שהעתיקו הדין דהכל מעלין אף דלכתורה הסדרה היא צבופך דאם סברי שאין להטיל חיוב ומלוא לעלות לא"י או איסור ללאת משם כש"כ שאין להצ"ד לעשות מעשה כפי' בזה דיש גם סדרה צבך דהכל מעלין שהכפי' שאמרו חז"ל בזה הוא בזה שמפסידין כתובתה ואם לא היו מפסידין כתובתה הי' צורך להצ"ד לכפותו לשלם לה כתובתה ולפעמים ע"י שאין לו לשלם הכתובה הוא מעוכב מלכוסע לא"י ויוכל להיות לפעמים אף צמי שראוי לאותה אצטלה וצריך לנסוע לא"י בעין שמלינו צר"ז שהי' מסכן צנפשו ליסע לא"י והצ"ד יעשו מעשה כפי' שלא יסע לא"י ע"י שכופין אותו לשלם הכתובה שאין לו, וכללו של דבר דיש לחלק דאף דבסתם לא אמרו שמלוא לעלות לא"י מ"מ היבא שהוא חב לאחרינו שמונע ע"ז את האחר שנפשו השקה באתם ליסע לא"י שלא יוכל לנסוע בזה לא ראו חכמים לצטל התקנה הראשונה דהכל מעלין אף לאחר החורבן, והעיקר בזה שאין מדמין בתקנת חז"ל זל"ז כמו שאמרו צמשנה דמס' ידים פ"ג משנה צ' אין דנין ד"ס מד"ם, וכבר כתבו הפוסקים שאף צק"ו אין דנין דברי חכמים זה מזה, ואין לך אלא מה שאמרו ע"י ח"ר שם. ולכן כיון דמיסתבר להו מלשון חז"ל שלא אמרו מלוא צעלי' ואיסור ציילאה מא"י אלא קודם החורבן, לא אח"כ, לא ראו ללמוד דיעים אלו מהך דהכל מעלין שעשו שם חכמים כמה תקנות צענין הכתובה גם מא"י לירושלים ומלוא הרעה לנוה היפס

זה תוכן דבריו כפי המבואר בלשונו כאשר יראה המעיין. והיא לכאורה שיטה מחודשת מה שלא מלינו פעין זה בראשונים אחרים, אבל זה אנו רואים שגם שיטתו היא כדעת רש"י והרמב"ם וסויעתם שסוברים שאין מזהו בעצם הישיבה בא"י, שאלו ה' סובר שיש מ"ע דאורייתא גם בעצם הישיבה בא"י אי"כ חיבה עוד טעמא רבה מדאורייתא לחלק בין א"י לחו"ל ולא ה' מחליט שלא אמרו אלא בשביל שבח"ל אין מלוי כ"כ חכמה ויראת חטא בשביל בגלות והלכות שסובלין.

גם ל"ל שסובר כדעת האומרים שאין כל מימרות האלו שבש"ס צענין דירת א"י ובאיסור היציאה משם אלא בזמן שישראל שרויין על אדמתם שהרי כתב העטם בשביל שבח"ל הוא גלות ולאחר החורבן גם בא"י הוא גלות כמו בחו"ל, ואדרבה היו כמה דורות שסבלו בא"י גלות יותר ולרות לרות מהעמים שמשלו שמה כוונתו. גם ממש"ש בתחלת דבריו שלכן אמרו שלא לדור בחו"ל אף בעיר שרובה ישראל בשביל שח"ל דירת קבע לגויים ולעובדי אלילים וא"י שלא ללמוד מדרכיהם, וטעם זה ליכא אלא בזמן שיש בא"י מלכות קדושה מישראל ואין שם דירת קבע לגויים כי נכנעים המה תחת מלכות קדושה ואין לומדים כ"כ מדרכיהם, אבל בזמן שהעכו"ם מושלים בא"י כמו בחו"ל אין חילוק לפי טעם זה בין ארץ ישראל לחו"ל.

וְכַפִּי דברי המאירי אפשר לומר כמה שהוצא בספרי שזכו אותן התנאים בצואם לחו"ל ואמרו שקולה ישיבת א"י ככל התורה כולה דאף שה' לאחר החורבן מ"מ עדיין ה' אז בא"י רוב התנאים וריב"ז פעל שנשאר יבנה וחכמי' וששילתא דר"ג ועדיין היו נוהגים שם נשיאותם ברמה זכחו של ריב"ז ושאר התנאים הקדושים וה' מלוי שם חכמה ויראת חטא יותר מכל העולם רבן ותלמידיו וכל העם אחריהם ולכן אמרו גם אז ששקולה ישיבת א"י ככל התורה כולה כי זה שקול כנגד הכל להיות במקום חכמה ויראת חטא כמ"ש המאירי. ולפי מה שרואין ברמב"ם ה' דעות זה יתד שהכל תלוי בו לדור במקום תורה ויראת שמים.

דאיכא גם טעמא לגרש העכו"ם, והארכתי צה לעיל. וע"כ בשאר הידיים שבענין ישוב א"י השמיעו גם הרא"ש והשו"ע דסברי שאינו נוהג בזכ"ל. ובדברי הר"י"ף ל"ל דאף דסובר ג"כ דאין עכשיו מלוא ישוב א"י מ"מ ביציאה משם עדיין יש איסור של הפקעת המלות כיון דחייב שם במלות התלויות בארץ ואינו סובר סברת הר"ח שאדרבה יש משול אבל הרא"ש והשו"ע לא פליגי על הר"ח אלא כמה שאומר כן גם בכך דהכל מעלין ואינו סובר החילוקים שכחצתו, אבל לענין שארי הידיים גם דעתו' כדעת הר"ח ז"ל לכן השמיעו כל הענין של העלי' ואיסור היציאה מא"י. כן אפשר לפרש דעת הראשונים ופולגתיה' זכה.

כא

והמאירי סוף כתובות ד' קי"א כתב ח"ל לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גויים ולא ידור בחוץ לארץ אף בעיר שרובה ישראל, שחובה לארץ דירת קבע לגויים ולעובדי האלילים, וא"י שלא ללמוד מדרכיהם וכו' וכשם שאסור ללכת מא"י לחו"ל כך אסור ללכת מכלל ארצות שכל מקום שחכמה ויראת חטא מלויין שם דינו כא"י, וכמו שאמרו לא כל הדר צבצב כאילו דר בא"י שכל מה שאמרו לא אמרו אלא מפני שחכם חו"ל אין חכמה ויראת חטא מלויין כה לישראל לרוב הלכות ועול הגלות שסובלים שם א"כ ע"י עמל גדול ועטר גלגול סבל הלכות והכתיבה מהם לעבודת ה' לשרירים אשר ה' קורא וחסם א"י חכמה ויראת חטא מלויין כה עד שמתחכם משיגים כבוד בוראם וחוכים להנות מזיו השכינה וכו' עכ"ל. בלשון זה מבואר שכל מה שאמרו חכמים בענין הדירה בא"י ובאיסור היציאה משם אין כוונתם כלל לחלק דוקא בין א"י לחו"ל אלא החילוק הוא בין המקום שמלוי יותר חכמה ויראת חטא כדכתב טעם איסור היציאה מא"י לחו"ל בשביל שבח"ל אין מלוי חכמה ויראת חטא כמו בא"י ושם נמלא בחו"ל מקום שמלוי יותר חכמה ויראת חטא דינו שם כא"י לענין זה. ומה שאמרו בלשונם ז"ל החילוק בין א"י לחו"ל הוא בשביל שדברו זהוה שבסחמא בחו"ל מחמת שסובלים שם הרבה גלות ולרות אין מלוי כ"כ חכמה ויראת חטא חזולת זה אין חילוק בין א"י לחו"ל,

אמנם גם המאירי בדף שלפני זה שכתב מאמר הנזכר שמה העתיק המטהר דהכל מעלין וכו' כלורתה ופירשה כמו שאמרו בגמ' גם כתב דכמו שהדין שכופין ז"ל מחו"ל לא"י כך הוא הדין שכופין ז"ל מחו"ל לירושלים, גם הביא אח"כ הדינים מאיזה מעות נותן לה אם ממעות א"י או ממעות קפודקיא, ונראה מזה שבאלו הדינים דהכל מעלין גם הוא ז"ל סובר שכוונתם על א"י וחז"ל דייקא כדעת שאר הפוסקים מדכחז שם סתמא א"י וחז"ל ולא העיר שם מאומה צביאורו, ודוחק לומר שסמך על מה שכתב בסוף המסכתא דדין הדירה צא"י ואיסור היניאה משם שאינו סובר על א"י וחז"ל דייקא אלא על מקום דמזוי יותר חכמה ויראת העם, ועוד שהרי כתב שם דכשם שהדין הוא מחו"ל לארץ ישראל כך הוא הדין מא"י לירושלים, וא"י וירושלים צוודאי הוא דוקא, וא"כ גם חז"ל וא"י הוא צגוונא חדא כמו א"י וירושלים שמדמה אותם זה לזה, ונראה שמחלק בין אלו הדינים דהכל מעלין לשאר הדינים שאמרו בגמ' צענין הדירה צא"י ואיסור היניאה משם, וכעין שכתבתי בדעת הרא"ש והטעושו"ע שהעתיקו הדינים דהכל מעלין והשמיטו כל הדינים שאמרו חז"ל בדירת א"י וצאיסור היניאה משם וכתבתי בעעמיים לחלק, ונראה שגם המאירי מחלק צדינים אלו או מטעמיים שכתבתי או מטעמיים אחרים שלא נודע לנו וסחת הדברים.

צב

והנה צתשו' הרא"ש כלל י"ב דמי שנדר לעלות לא"י יש לו התרה כשאר נדרים והוצא דין זה צשו"ע וי"ד סו' ר"ח סעיף ל"ו וכתב ע"ז המהר"י"ע צח"צ סו' כ"ח שמורו הרב מהר"ר שלמה סהגוש ז"ל הו' אומר שטעמו של הרא"ש משום דחז"ל לשיעת ר"ח דעבשו און מצוה לדור צא"י ולפיכך אמר שיש לגדר הזה התרה כשאר נדרים, והמהר"י"ע שם האריך לחלוק על רבו צזה שא"א לומר שסמך הרא"ש על דברי הר"ח כי דבריו תמוהים ואינם מיסוד דברי החוס' ולא מר"ח אלא הגהות תלמיד ולאו דסמכא היא והרא"ש אינו מציאו אלא אדרבא הביא הדינים דהכל מעלין אף צזה"ז ולכן חידש טעם אחר על הרא"ש מ"ש שיש לו התרה צשביל שלא נדר על הדירה

אלא על ההליכה שאינו מעיקר המצוה, והרבה פלפלו האחרונים צעטם זה ואין להאריך, אבל העעמיים שכתב המהר"י"ע שהציאו לידי כך לחלוק על דעת רבו שאמר שהרא"ש סמך על דברי ר"ח, הנה יוחזי און מה שהביא הרא"ש הדינים דהכל מעלין אף צזה"ז און ספק שלא נעלם מהמהרש"ם ז"ל רבו של המהר"י"ע דברי הרא"ש צמקומו צאוחה הסוג' וע"כ ל"ל דמחלק בין אלו הדינים דהכל מעלין ששם אינו סובר כר"ח ז"ל אבל צעיקר המצוה של הדירה והישוב צא"י סובר סברת ר"ח ז"ל וידים מוכיחות עוצא לזה ממה שהביא הדינים דהכל מעלין והשמיט לגמרי כל הדינים של הדירה והיניאה מא"י כאשר הארכתי לעיל צעטמו וגימיקו לחלק צכך, וא"כ צנודר לעלות לא"י שפיר כתב המהרש"ם ז"ל שסמך על סברת הר"ח ז"ל, אבל עיקר טעמו של המהר"י"ע מה שהלק צזה על דעת רבו הוא צשביל שראה את כל דברי הר"ח צזה לדברים תמוהים מאוד ואינם אלא הגהות תלמיד שא"א לסמוך עליהם. וא"כ לפי מה שכתבתי לעיל כי דברי הר"ח ז"ל חיים המה למואלהים ממקור מים חיים של תורת הר"ח ז"ל ונתיישבו דבריו ז"ל צטעו"ד והרבה פוסקים פסקו כותיו' כמו שהוצא צכה"ג וצשאר פוסקים ולכן אף דפליג עליו' הרא"ש צכך דהכל מעלין מ"מ צשאר הדינים שהשמיט אותם הרא"ש שפיר אפשר לומר שסובר סברת הר"ח ז"ל, וצלא"ה כיון שנתישבו תמיהותיו של המהר"י"ע שצבורם דחה דעת רבו ז"ל חו און הלכה כתלמיד נגד הרב, ועכ"פ און צדינו להכריע, ואף לפי אותו הפיו' שפירשתי צדברי ר"ח שמי שטומד צנסינו צא"י ואינו חועא שם כלל ומקיים כל המצות שמה גם הר"ח מודה שכות גדול צדיו דאף אם ימא' דליכא מצוה צעלם היציבה ומכש"כ צזה"ז מ"מ זוכה שם הרבה הן צמצות התלויות צארץ והן צשאר מצות שחצונים שם יותר, מ"מ כיון דרוב צני אדם און יכולין לזהר וזה צנודר לעלות כיון שאמרו חז"ל אל תאמין צעצמך ואשרי אדם מפחד תמיד וגם שכל זמן שהוא צחז"ל אינו מחויב להביא עלמו לידי חיוב כאשר הארכתי למעלה לכן לא חשבו הרא"ש ז"ל לנדרי מצוה אלא כשאר נדרי הרשות שמועיל התרה. ומה שהשמיטו הרא"ש והטעושו"ע גם הדינים של איסור היניאה מא"י אף ש"א שגם הר"ח ז"ל לא אמר אלא על היושבים

בחז"ל שאין מלכו שילכו לא"י אבל הדרים שם אסורים
 ללאת, אין זה דבר מוחלט ואדרבה כבר הבאתי
 שגם הכה"ג והתומת ישרים שחידשו זה כתבו שפ"י
 הסביר מאותו הטעם שכתב ר"ח גם להדרים שם
 אין איסור ללאת אלא שמחמת איזה קושי' נחית לזה
 שאפשר לחלק בין יושבי חו"ל ובין הדרים בא"י, וכבר
 הארכתי ליישב קושי' זו דלק"מ ונודע מ"ש הרא"ש
 ז"ל במו"ק בשביל קושי' לא יסתור דין ושערי תירושים
 לא נעלו.

ג

שוב התבוננתי כי צעיקר הקושי' שהקשה בתומת
 ישרים מהך עובדה דר"ח בשילבי כתובות
 שצביל קושי' זו נחית לחלק בסדרת הר"ח בין
 החיוב לעלות ובין החיוב שלא ללאת הנה עובדה זו
 דר"ח היא גם צירושלמי מו"ק פ"ג הל' א' שהביא
 אותה המעשה השאלה והתשובה הכל כלשון הש"ס
 צבלי בשלבי כתובות אלא שזה נוסף שמה שמבואר
 שאתו השולל ה' כהן כמו שהתחיל לומר חד כהן
 אחא לגבי ר"ח ופירשו שם כל מפרשי הירושלמי דלכן
 לא הניחו ר"ח ללאת צביל שכהן מחזר על עוממת
 הכהנים וגזרו עוממה על אויר ארץ העמים, ובאמת
 כן הוא הדין בגמ' צעירובין וצ"ע וכן פסקו הר"י
 והרא"ש והשו"ע צ"ע ס"ט, וא"כ לפי דברי הירושלמי
 אין התחלת קושי' על הר"ח מאותה העובדה דשאני
 הכא שכהן ה' ואית צי' עעמא אחרינא מגזרת
 חכמים על אויר ארץ העמים, ואדרבה מירושלמי
 יש ראי' להיפך מדאיתעריך להשמיענו שכהן ה'
 שמע מינה דצביל כל אדם מותר והוי צרעות חכמים
 וע"ז הביא אותה העובדה דר"ח. אלא שלכאורה
 עדיין י"ל דכיון שהצביל לא הזכיר מזה שה' כהן
 ש"מ דסבר שלא ה' כהן ויש משם ראי' לכל אדם
 ונמלא שביא פלוגתא בין הצבלי והירושלמי, ונודע
 שדעת הצבלי עיקר. אבל הוא דוחק לחדש פלוגתא
 במילואות בין הצבלי וירושלמי אם ה' כהן או לאו,
 ובפרט שהתומת ישרים צעמנו ס' ע"ב כתב שאין
 לדחות הירושלמי אלא היכא דפליג אגמרא דידן צפי'
 אבל אם בגמ' דידן הוזכר טעם אחר וצירושלמי
 טעם אחר וכפי טעם הירושלמי יולא דין אחר אין

לדחות הירושלמי מפני שלא הוזכר טעם זה בגמ',
 והביא דבריו אלו הכה"ג בכללי התלמוד ס' ס"ח
 ולא כתב שם ערעור ע"ז. וכן נראה דעת הצ"ח
 יו"ד ס' שפ"ז שהביא שם הלכה מן הירושלמי וכתב
 דאעפ"י דבתלמודא דידן אינו מפורש ילמד סתום
 מן המפורש. ולשון הר"י צבילי עירובין דכיון דסוגיין
 דגמרא דידן להיתירא לא איכפת לן במאי דאסרי
 בגמ' דבני מערבא דעל גמ' דידן סמכינן דבתרא
 היא ואינהו הוי צקיאוי בגמ' דבני מערבא ואי לאו
 דקיס לכו דהאי מימרא דבני מערבא לאו דסמכא
 היא לא קא שרי לי' אינהו ע"ל. ומבואר שזה דאך
 צביל שהתירו צפי' מה דאסרי הם ע"כ דפליגי
 עלייהו וכמ"ש הפוסקים שזה שהתלמוד ירושלמי ה'
 שגור צפיהם ועפ"י רוב אותן האמוראים שבתלמוד
 צבלי כמה אותן האמוראים עמם שבתלמוד ירושלמי
 אבל היכא דלא פליגי צפירוש אלא שסתמו ולא פירשו
 אפשר דסמכי שזה על הירושלמי כמ"ש הצ"ח ילמד
 סתום מן המפורש ובדלמדדין בגמ' פסחים ד' מ"ח
 ע"א שהיק לי' צמתני' ואהדר לי' במכילתא אחריתא
 והאריך שזה החכ"ל צתשו' ס' קמ"ג לצאר שהמשניות
 והצרייתות סומכות זע"ז פעמים שזו מארכת חזו
 מקלרת ופעמים איפכא, ועד"ז י"ל גם צדך השמטה
 שהשמיטו צבלי לפרש שאיש פלוני כהן ה'. והעיקר
 שהתומת ישרים מדויל ידו' משתלם שהוא צעמנו סובר
 צפי' כלל זה לעיל וא"כ צחנס הקשה מאותה העובדה
 דר"ח שמבואר צירושלמי שכהן ה'. וכבר כתבתי
 בלאו הכי ציבור מספיק לפענ"ד דלא קשה מידי
 מזה על הרא"ש והשו"ע אם סוברין שאין איסור
 טכשו ציבורא מא"י לחו"ל, והארכתי במה שאפשר
 לתרן דצריבס ז"ל.

ג י"ל שה' להם קלח הוכחה מ"כ שיאל מא"י
 וחזר לצביל כמבואר צירושלמי צרכות פ"ב
 הלכה ח' וצרש"י צ"ק דף ק"יז ע"ב הראה מקום
 לדברי הירושלמי האלו חז"ל הירושלמי שם אחא
 לגבי ר"י א"ל צר נש דאימי' מצבירא לי' ואיתתו'
 דאצו' מיקרא לי' לכן ייזיל לי', א"ל ייזיל לכן דמוקרין
 לי', נחית לי' כהנא מן כן דסליק אהון אמרין לי'
 לר"י הא נחית כהנא לצביל אמר מה הוב מיזל לי'
 דלא מיסב רשותא אמרין לי' הכיח מילתא דאמר

זכה איסור גמור אלא שאין זה צלחן חכמים, והגם שכתבתי שאפשר לדחוק גם צזה, אבל עכ"פ אין קושי' על הרא"ש והטור ושו"ע שהשמיטו הסוגי' דצ"צ ואפשר לפרש טעמם ונימוקם כאשר כתבתי, ויוכל להיות שהי' להם סניף גם מאלה הדברים שכתבתי פה.

צד

ובב"ש שזכבן אית צי' טעמא אחרינא שאסור ללאת לחו"ל עבור הגזירה שגזרו עומאה על ארץ העמים הנה מצוהר בגמ' עירובין דף מ"ז וע"ז דף י"ג שאין היתר אלא לנרוך מזה כגון ללמוד תורה ולישא אשה וצתום' שם צע"ז מחלקין בין דעתו לחזור או דעתו להשתקע ודין זה שזכבן נראה לכאוי' שהוא גם צריף ורא"ש הלי' עומאה כהנים גם צע"ז יו"ד סי' שס"ט כי צפי' דכל ארץ העמים אסור לכהן ליעמא בהן, אמנם צפרישה ס"ק ג' כתב דהטעם הוא מפני שהעכו"ם קוצרים מיתיהם צכ"מ ויש לחוש שמא יגע צרגליו צצטר המת או צעלם, והציא ע"ז צסס מ"ו שאך צזמן שהי' א"י צצטרה הי' איסור זה לכהן לילך מא"י לחו"ל וכן כתב הצ"ח והטו"ז צס"ק ד' והש"ך צס"ק צ' שאין איסור זה אלא צזמן שהי' א"י צצטרה ולא הי' החשש של קצרי עכו"ם אלא צח"ל והפוסקים הציאו גם כן מהמהרש"ל, וצחידושי רעק"א שם כתב דעכשו לא נהגו ליחבר ולנידד להחיר מטעם אחר יעיי"ש צסס הריק"ש.

ובשו"ת שצות יעקב ח"א סי' פ"ה הוצה לחמיה על הצ"ח והש"ך וצו"ז שכתבו שאין דין עומאה ארץ העמים נוהג אלא צזמן שהי' א"י צצטרה דמאין ילא להם להחיר זה נגד כל הראשונים הרי"ף והרא"ש והעשו"ע שהעתיקו דינים אלו א"כ משמע ודאי שדעתם שנוהג צזמן הזה דא"כ הי' להם להשמיטם כדרכם שלא לכתוב הילכתא למשיחא, ומה שנוהגים שהוצה כהנים מפזרים ומפורדים צארץ העמים הוא צשביל השיעבוד והפרנסה וכדומה שא"א צענין אחר ע"כ נחפשע הכיתר כמו שמתר לדון ולטרער עמדם ולעמא צעומאה דצצריהם משום דהוי כמגיל מידם,

לך הוא הוה נעילת רשות ידיו' ע"כ. וצמה דאמר דאומי' מצטרה לי' פירשו המפו' שהוא לשון צושה שהי' צוש צמה ששאלו אותו מה קלה צשמיא ומחמת אותה הצושה הלך לחו"ל, גם ר"י לא שאל כלל על עיקר הליכתו לחו"ל אלא על מה שהלך צלא נעילת רשות ואחר שהציבו לו שזה הי' נעילת רשות לא שאל יותר ונראה מזה שאין איסור כי לא הי' עובר ר"כ איסור מחמת צושה. וצצרי יעצ"ן שנראה שהטעם צזה טעם שלא הי' אותו הדור מוכשר לקיום התורה צא"י כמו דורו של התכ"ד אינו מוצן כי הי' צמתיבתא דר"י ותלמידיו והוצה תלמידים צאו מצבל ללמוד צמתיבתא דר"י כמ"ש התום' צמס' קידושין דף כ"ט ע"צ ד"ה הא, גם ר"כ צעלמו לא התאווין אלא על מה שצא רק מאומת מלכות, אבל זה ודאי שהי' שם צמקום תורה וקדושה עלומה צמקום הקודש צא"י ומחמת צושה לא חש לחזור לחו"ל ונראה שאין צזה איסור. גם צרי"מ מלינו בגמרא ע"ז דף י"ח ע"צ שמחמת כיסופא ערק ואלו לצבל יעיי"ש בגמ' וצרש"י, הגם שאין כ"ז ראיות צצרות כ"כ כי א"א לידע צאותה הצושה עד היכן היו הצצרים נעיעים אבל יש קלה סמך לצצרה שלא הי' מזדמן להתנאים והאמוראים הקדושים לעשות איסורה. וצפרע לדעת הרמב"ם פ"ה מהי' מלכים הלי' ט' שמחלקן וכליון מחמת צרה גדולה ילאו צאופן שמתר ללאת מן הדין ואעפ"כ נתחייבו כלי' למקום צעבור שאינו מדת חסידות ללאת אף כשהוא מחמת צרה גדולה, וא"כ צודאי הקדושים האלו לא הוי צצקי לחסידותי' מחמת צושה, ונראה מזה שצצרי שאין זה אלא צזמן שהי' ישראל שרוין על אדמתם ואין ללמוד משם על צו"ז. גם כיון שסתמו חז"ל הצצרים שמחמת צושה עשו ר"מ ור"כ מעשה רב ללאת מא"י לחו"ל, גם צלשון דאומי' מצטרה לי' לא ציאריו השיעור, וא"כ אם צצנו לחלק בין עעמא רבה לזוטרא נתת דצריך לשיעורין והורת כאו"א צידו, ונראה מזה שאין חילוק בין העעמים ואין איסור צצבר צזמן הגלות. גם מסוגיא דמוע"ק שהצאתי לפיל קתה הובחה דכל נסועות מא"י לחו"ל אם יש לו עכ"פ איזה טעם כ"ד הוי צצרות חכמים וזלה אם אין לו שום טעם אלא לשוע צשביל להשתעשע צצענוגים וחמדה צאותה המעשה שחוצ ארץ חמדה זה ודאי הוי ממאם צארץ חמדה, ואעפ"כ לא אמרו גם

עכשיו אלא שהגזירה שגזרו עומאה על ארץ העמים לא בטלה ואסור לכהן ליסע מא"י לחו"ל מפני גזירת העומאה.

ובעיקר הדין שהחמיר נגד כל גדולי האחרונים אשר אנו נמשכין אחריהם בכל הכורחות וכולם מתנבאים בסגנון א' להקל בזה לריך להתבונן דמ"ש שהוא נגד כל הראשונים והשו"ע הנה גם המה ראו את כל דברי הראשונים והעשו"ע ואין דרכם לדחות כל דברי הראשונים והשו"ע בלי טעם, ואף במקום שהולקים לפעמים על השו"ע או על איזה מהראשונים מצררים טעמים ונימוקים אבל לא לדחות בגילת דחיטתא בלי שום טעם וראי' וככאן אדרבא הנה אנו רואים שהב"ח והפרישה העמידו דבריהם על דברי העור שכתב שכל ארץ העמים אסור לכהן לעמאות בהן וע"ז כתבו פי' בזמן שהי' עהרה בא"י, אם כן לא באו לחלוק אלא לפרש דבריהם. גם א"ח לומר בטוונתם ז"ל שפירשו דברי העור והשו"ע שכתבו דינים אלו רק על הזמן שהי' קודם החורבן או הלכתא למשיחא שהלא ידוע לכל שאין כותבין הלכתא למשיחא, ואם נמלא לפעמים ברי"ף או ברא"ש איזה דין שאין יודעין לכאורה איזה י"מ ממנו בזמן הזה נשתברו כמה קולמוסין לבקש איזה י"מ כי זה צרור צפי כל שאין מציאין הלכתא למשיחא וצפרע בטושו"ע שצודאי א"ן מציאים אלא הלכות השכיחים וא"ח להעמים בטוונת כל אלו הגדולים שמפרשים דברי העשו"ע על הלכתא למשיחא. ומה שהעתיק השב"י מהב"ח והפרישה שכתבו שזה דוקא בזמן שהי' א"י בטערה וישראל יושבין על אדמתם, הנה חיבות אלו וישראל יושבין על אדמתם הוסיף השב"י מדילי' ואינם לא צב"ח ולא צפרישה ולא בטו"ז ולא בש"ך אלא שלפי הצנתו שהבין השב"י צדבריהם שטוונתם על הזמן שקודם החורבן שפיר הוסיף צמלות אלו לצאר הכוונה, אבל לפענ"ד הדברים תמוהים לפרש ככה.

צח

ונלפענ"ד והנה השב"י הביא צעלמו דברי הרמב"ם במקום שכתבו בו כותים בא"י הרי זה מטמא כארץ העמים עד שיצדוק שמא קצרו בו נפלים אלא

משא"כ בהן הדר בא"י ואינו מן האורך לדברים אלו לילך לארץ העמים אסור לילך מפני עומאה של צדריהם. וכתב עוד דאע"ג דאי נימא דצוה"ז בטלה קדושת הארץ כיון שאינו ציד ישראל מ"מ אין צדידו לעשות גזירה חדשה לגזור עליו עומאה כארץ עכו"ם וצפרע לפימ"ש החוס' צנזיר דף נ"ד ע"ב ד"ה ארץ העמים דלכך גזרו עומאה על ארץ העמים כדי שלא ללאת מא"י לחוץ לארץ או מפני מתי מצול עיי"ש, ואף דהרמב"ם פי"ח מה' עומאה המת כתב צדון ז' וז"ל: מקום שכתבו בו כותים בא"י הרי זה מטמא כארץ העמים עד שיצדוק שמא קצרו בו נפלים עכ"ל, מ"מ צדיקה מהני, משא"כ בארץ העמים דהיא גזירה שזה בכל מי יבטל גזירה זו בזמן הזה, וע"כ סיים שהוא פשוט שהאחרונים שגנו בזה ואין שומעין להם להקל בזה ואסור לכהן לילך מא"י לחו"ל מפני העומאה.

ובשבבות יעקב ח"צ סו' ל"ח העתיק תשובת חכם א' מחכמי פראג שהתווכח עמו במה שאוסר בזה נגד כל האחרונים שמימיהם אנו שותים ה"ה המהרש"ל והב"ח והטו"ז והש"ך, וכתב עוד צפרע לפי טעם החוס' דגזרו על ארץ העמים בשביל ישוב ארץ ישראל בזמן הזה ליכא מלוה לדור בא"י כמ"ש חוס' סוף כתובות דעכשיו אין מלוה לדור בא"י, והוא ז"ל השיב לו תיכף צחותה תשובה דמה שכתב שהחמיר נגד כל האחרונים אשר מימיהם אנו שותים אינו יודע למה שקול צעניו כ"כ דעת גדולי האחרונים מיתר דברי ראשונים ברי"ף והרא"ש והעור והשו"ע שהעתיקו דינים אלו וא"כ סברי דוהג בזמן הזה. ובמ"ש דלפי הטעם שצחוס' שגזרו בשביל ישוב א"י עכשיו בטל הטעם שאין עכשיו מלוה בישוב א"י ע"ז כתב דהרי דבר שנאסר צמנין אפילו נחצטל הטעם הגזירה צמקומה עומדת, וע"כ סיים שהוא צרור דדין ארץ העמים נוהג בזמן הזה עיי"ש. ורואים אנתנו צדברים אלו שצוה שניהם שויים שסברי כדעת ר"ח שצחוס' שעכשיו אין מלוה לדור בא"י כי לא השיב לו השב"י כלל שאין הלכה כר"ח ולא נחצטל הטעם של ישוב א"י אלא השיב לו שאף שצחצטל הטעם לא בטלה הגזירה בשביל שנאסרה צמנין, א"כ מודה גם הוא שהטעם של מלות ישוב הארץ בטל

שנתנו שם אמר גוזר אני על העלונים שירדו ועל החתונות שיעלו וכן הוית לי, ר"ל שהמת לפ מן הקרקע ועלה למעלה והערל מת וירד למטה. והרי שע"י נסי ניסים ורוכ"ק אמיתי עיבר רשצ"י את המקום שהי' צו ספק עומאה. ומה שסמכו צזה על רוכ"ק ונסים ביאתי צמק"א דעת הפוסקים דמה דכללא הוא שאין סומכין בהלכה על נבואה זה אינו חלל צמה שהספק הוא בהלכה וחורה לא צשמים היא חלל לצרר עפ"י שכל אנושי, אבל מה שאינו ספק בהלכה חלל ספק צמליאות אפשר לסמוך על צעל רוכ"ק אמיתי כרשצ"י ודכותי, וגם זה אינו ספק בהלכה חלל צמליאות אם יש שם מת או לא.

ועב"פ הכה גם רשצ"י הי' אחר החורבן והי' כל בעיר מוחזק צעברה או צקבלה איש מפי איש או ע"י צדיקה, רק מקום א' הי' צעיר שהי' צו ספק עומאה וערחו הכהנים לאקופי שלא ליכנס צמקום שי"ש צו ספק עומאה וגם אותה המקום עיבר רשצ"י, ועכ"פ הי' עדין מקומות מוצדקין ועומדין צחוקת עברה והיו נזהרים הכהנים שלא לילך צמקום אחר. גם הארז"ל הי' צימו כצ"י וידע מה צחשוכא כמו צנהורא ויכול הי' לעבר את המקומות ע"ד שעשה רשצ"י. ועכ"פ זה ודאי כי זמן רב אחר החורבן נמשך עברה זו צא"י שהי' מקומות ידועים שאין צהם שום ספק עומאה, והיו נזהרים הכהנים שלא לדרוך כף רגלם על מקומות שי"ש צהם ספק עומאה, ואז צודאי הי' אסור לכהן לנאת לחו"ל. וצדורות האחרונים אנו רואים צרור שצבל המקומות הנקחים מן הערלים אין דורש ואין מצקש לצדוקם מספק עומאה וגשחכחה צדיקה זו לגמרי ממייעו החכמה שנתמעטו הדורות ואין יכולים לצדוק צדיקה קשה כזו, והערלים מלאו את כל הארץ צתועבותיהם ואין שום מקום מוחזק צעברה כמו שהי' צדורות הראשונים וממילא פסקה העברה צענין זה צא"י ודינו לענין זה כמו ארץ העמים כמו שהציא השצ"י צענמו דברי הרמב"ם וקלקלתינו תקנתינו שעכשיו אין איסור לכהן ליסע מא"י לחו"ל כי אין נ"מ צעברה המקום לענין זה צין א"י לחו"ל ואין לנו גילוי דעת צפוסקים מתי פסקה העברה הזאת צארץ ישראל שהי' להם צדורות הראשונים וכיון שזמן רב אחר החורבן הי' עברה

שדחה זה דמ"מ צדיקה מהני, ומלא דקודם צדיקה אין נ"מ צמקומות ששכנו צו ערלים צין א"י לחו"ל. והנה כמעט כל המקומות שצא"י שכנו צו ערלים חלל שהרבה מקומות קנו ישראל מיר הערלים, ועכ"פ היו לריבים צדיקה שלא יהי' להם דין עומאה כמו ארץ העמים ולא שמענו זה כמה דורות שהיו צודקין הקרקעות צא"י אם שכנו צו איזה פעם ערלים וגם כהנים דרים צקרקעות כאלו, ולצדדי השצ"י יש חיוב צדיקה צכל אלו הקרקעות ובלל צדיקה אסור ליכנס לשם כמו שאסור לילך לחו"ל. אמנם צאמת נראה שצכל דבר שצריך צדיקה מדינא אין אנו צקיאים צדיקה ועי' צעור וי"ד סי' נ"ז שהציא דברי הבה"ג שצכ"מ שהזכר שם צדיקה צד"א צדורות הראשונים דצנן קמאי היו חכימי וצקיאוי צדיקה חלל שהתא ליכא למיקם אצדיקה, והצ"י הציא צשם רש"י ז"ל דפליג וכתב ולי"ג שאין לדין חלל מה שענינו ראות ומותר לסמוך עליו דכתוב חלל השופע אשר יהיה צימים הבס. וצד"מ שם ס"ק ו"א הציא דברי האר"ז שכתב דמ"ש רש"י ז"ל אין לדין חלל מה שענינו ראות לדורו הוא דכתב ולכיוולא צדורו שהיתה צהם חורה גדולה וצדורה וחכמה יתירה והס ראוים להורות וצני דורס היו יכולים לסמוך עליהם, אבל עכשיו צימינו צשענוותינו נתמעטה החורה וצאצדה החכמה משצח אני את הערלים שלא יסמכו על חכמתם לצדוק וכו' עכ"ל יעו"ש. וא"כ צדורות שלאחריהם שנתמעטה יותר החורה והחכמה וצדיקה זו של קצורת המת היא צדיקה קשה כמו שרואין צמשנה פע"ז דאלולות וצשאר מקומות, וצשצח דף ל"ג ע"כ כשילא רשצ"י מן המערה אמר איכא מילתא דצעי לתקוני אמרו לי' איכא דוכתא דאית צי' ספק עומאה ואית להו לערא לכהנים לאקופי, אמר איכא איניש יודע דאיתחזק הכה עברה, ופירש"י ז"ל צהאי שוק מימיו שלא הי' בית הקצרות גמור ולא ניתן לפנותו, א"ל ההוא סצח כאלן קילץ צן זכאי תורמוכי תרומה, עצד איכו נמי ככי כל היכא דהוי קשי עברה וכל היכא דהוי רפי צייניה ופירש"י ז"ל הי' מקלץ תורמוסין ומשליכן שם ונעשה נס ולף המת צמקום שהוא שם וציינו למקום הקצרה. וצירושלמי פ"ע דצביעית הל' א' הציא שאחר שעיבר רשצ"י את בעיר העמין שם נכרי א' מת וצפה רשצ"י צרוכ"ק

זו בא"י והי' נהג דינים אלו ככהנים ע"כ לא נמנעו הראשונים להציא דינים אלו כי אינם משמיעים אלא מה שאינו נהג כלל אחר החורבן אבל זה אינו תלוי דוקא בזמן החורבן אלא בזמן שהי' להם עברה זו או הי' להם מציאות לעסוק בעברה זו, ואולי הי' כן עדיין גם בימיהם ז"ל, ולזה כתבו הגדולים ז"ל בפירוטם שזה קאי על הזמן שהי' עברה בא"י ואין כוונתם על קודם החורבן אלא על הזמן שהי' בא"י מקומות בעותים מספק עומאה וכמ"ש השבויי בעלמו מדברי הרמב"ם דמהני בדיקא וא"כ כ"ז שהיו עוסקים בא"י בדיקא זו הי' שם מקומות בעותים מספק עומאה אבל בדורות האחרונים שפסקה דיקא זו לגמרי כאשר עינינו הרואות שאין דורש ואין מבקש ובכל המקומות היו דרים שם ערלים ועבשיו דרים שם אף כהנים ולא זכר ולא יפקד ולא יעלה על לב לעשות אף בדיקא כל דכו זה כמה דורות וע"כ שדורות האחרונים פסקה בקיאות דיקא זו ונכונים דברי האחרונים ז"ל שעכשיו פסקה עברה זו בא"י ואין שום פליגתא בין גדולי האחרונים והראשונים ז"ל הי' וכא"ו"א על מקומו יצוא בשלום. ומהתימה על השבויי הא"ך שם כל גדולי האחרונים ז"ל שמפיהם אנו היים כמתמיהין או כחלקים על כל הראשונים בלי שום טעם וראי', ולפענ"ד הדברים ברורים כמו שכתבתו. ולדינא כיון שהמברש"ל והב"ח והפרישה והש"ך והע"ו"ז כולם מתנבאים בסגנון א' וכתבו לדבר פשוט שעכשיו מותר כדאי הם לסמוך עליהם בפרט במילתא דרבנן אף שלא צעעת הדת.

צד

אחריו כתבו כ"ז ראיתי צב"ת חת"ם יו"ד סי' של"ז באמלע התשובה הביא דרך אגב ענין זה ח"ל והנה צב"ע יו"ד סי' שס"ח כל ארץ העמים חסור לכהן לעמא בהן וכתב הש"ך והע"ו"ז דזכו"ז יתא להאי דינא, והגאון בשבויי השיג עליהם דמ"ש דנהי דכהנים שגולה אנוסים הם בעומאה דרבנן דארץ עמים מ"מ כהן הדר בא"י ויולא לחו"ל עובר איסור דרבנן ומש"ה הורה דכהני חו"ל מותרים לעמאות עלמם בעומאה דרבנן דאין מוסיפין עומאה

על עומאתם בחיבורים בארץ עמים עיי"ש ולפענ"ד מ"ש להשיג על הג"ל לפי מ"ש תוס' גזיר נ"ד ע"כ אחד שינוי' דמ"ש גזרו עומאה על ארץ עמים משום מחי מצול והרדגי גולה א"כ ס"ל הא דאמרין בצנחם ק"י"ג דבא"י פינהו משם היינו שעשו כן צנוה כדי לטהר א"י משא"כ בחו"ל וא"כ י"ל זה הי' בימיהם דהרדגי נ"ג שחורבן א' פינהו עושי עהרות שצבית שני אבל אחר חורבן צית שני בעו"ה שהרבו חללים בארץ ומי פינו מאז וע"ע וא"כ מה לי א"י ומה לי חו"ל ואין איסור לכהן ללאת משם לחו"ל דמ"ש, אבל לאידך טעמים א"כ י"ל דלענין פינוי עלמות אין חילוק בין א"י לחו"ל דלעולם תלין שפינו העלמות ולא נשאר להם שארית בארץ וכמ"ש לעיל דמ"ש ר"ל עילה מלאו ויעהרו א"י לאו דוקא א"י אלא כל המקומות ורק עומאה גזרו על ארץ עמים משום טעמים אחרים א"כ עדיין הגזירה במקומה עומדת ואסור לכהן ללאת מא"י לחו"ל עכ"ל.

והנה לשוני ז"ל לע"ג כמו שכתבו ודבריו סתומים וקולר בלשנו ולא ציאר כוונתו מה צני בזה אם לפרש שיש פלוגתא בזה בין גדולי האחרונים עם הראשונים ז"ל ע"ד שכתב השבויי אלא שהוסיף לבאר שורש פלוגתתם, או לא נחית בזה אלא להשיג על השבויי כמו שהוא בתחלת דבריו שהציא מ"ש השבויי עיי"ז להתיר לכהן שהוא בחו"ל לעמאות עלמו בעומאה דרבנן דאין מוסיפין עומאה על עומאתם בחיבורים בארץ עמים ועיי' הביא אה"כ נ"ש להשיג על הג"ל ור"ל דכיון דאף האוסרים לכהן ללאת עכשיו מן הארץ אינו מטעם חשש עלמות המתים דתלין שפינהו אלא מטעמים אחרים לכן אף לדברי השבויי שאסור לכהן ללאת לחו"ל מ"מ כיון דאין העטם בשביל חשש עומאת מת אין זה עומאה בחיבורין ואסור להוסיף עומאת מת וכדומה שהוא עומאה אחרת וגם השבויי לא כתב טעם הקולא אלא בשביל שהוא עומאה בחיבורין כמו שהוא במיר דף מ"ב ובשאר מקומות וכן נראה משמעות דברי החת"ם אלא שקולר פה בלשונו.

והנה צמה שהקול השבויי בכהן בחו"ל בעומאה דרבנן חלקו עליו הפוסקים גם מטעמים אחרים

והרא"ש נגד דעת הרמב"ם אלא שאינו מובן למה לא הביא צ"י שום מקור לדין זה.

צו

אבר בעיקר הדבר שכתבתי למעלה שדעת הרי"ף והרא"ש הוא לאיסור צוה"מ כיון שהעתיקו דינים אלו נמשכתי צוה אחר לשון השצו"י שכתב כן, אבל שז אה"כ התבוננתי דאין ראוי מדברי הרי"ף והרא"ש כי לא נמצא בדברי הרי"ף והרא"ש אלא בה"ל קטנות סוף ה"ל עומאה וכן במס' ע"ז שם במקומו העתיקו הברייתא שבגמ' ע"ז דף י"ג הולכין ליריד של גוים ולוקחין מהם וכו' וכותב ומעלה בערכאות שלהם שהוא כמנזל מידם ואם היה כהן מיטמא צוה"ל לדון ולערער עמהם וכשם שמיטמא צוה"ל כן מיטמא צוה"ק, צוה"ק ס"ד אלא צוה"ל הפרס דרבנן ומיטמא ללמוד תורה ולישא אשה ועיי"ש. ואין מזה ראוי דסברי דנוהג צוממם האיסור לכהן לילך מא"י לחו"ל דמה שהעתיקו הדין דמוחר לכהן לילך לדבר מזה אין זה אלא העתקת לשון הברייתא שממנו למדו וכשם שמיטמא צוה"ל כן מיטמא צוה"ל הקצרות ולא חשו להשמיע מלשון הברייתא מה שהזכירו באמנע מדיון כהן צוה"ל חף אלו היו סוברים שאין צוה"ל נ"מ צוה"ל יען שממנו נלמד לדון עומאה צוה"ל הקצרות כמו שאמרו צוה"ל כשם וכו' שני"מ צוה"ל. וגדולה מזה כתב צנכה"ג צס"י כ"ח הגה"ע ס"ק ג' במה שהעתיקו הרי"ף והרא"ש המשנה דכיסוי הדם נוהג בצרף ובצוה"ל צפני הבית ושלא צפני הבית צוה"ל אצל לא צמוקדשין דאף שאין דרכם להביא אלא מה שנהוג צוה"ל אין צדק כלום דכיון דמילתא אגב ארחא הוא דכתבוהו לא חשו וכתבוהו אע"ג דלא נ"מ האידנא וכיו"צ כתב שם הכנה"ג במה שהעתיקו הך דהוי נבילה ומטמא במשא וע"ש, וא"כ ק"ו צוה"ל שלמדו ממנו דין שהוא נ"מ גם צוה"ל צוה"ל דאפטר לומר דכתבוהו אגב ארחא ולא חשו להשמיעו. וק"ת ראוי לזה שצקילור פסקי הרא"ש סוף ה"ל עומאה הביא הדין שאסור לכהן ליכנס לבית הקצרות אפילו לבית הפרס והשמיע לגמרי האיסור לילך לחו"ל אלא שבפ"ק דע"ז הביא גם צקילור פסקי הרא"ש כלשון הברייתא שמוחר לכהן

ש"י החת"ם, וצאמת השצו"י צעלמו לא סמך על הוראתו צוה דעם צאוהה התשובה צה"א סי' פ"ה אחר שביאר דעתו להקל צוה סיים אף ורק שלא מלאני לבי להקל בדבר שנתפשט איסורו ולא נמצא צאחד מן האחרונים שמקיל צוה ולא הקיל בדבר אלא במקום שגדול כבוד הבריות דצכה"ג אמרו שדוחה עומאה דרבנן וצ"ש אונס וכדומה כתב לקולא זו לאילטרופי לשאר עעמי לא זולת יעיי"ש, והחולקין חולקין עליו לגמרי ואין להאריך פה צוה. אמנם מ"ש צהת"ם דהלכה זו אם מותר לכהן ללאת מא"י לחו"ל צוה"ל חלוי צשני העעמים שצחוס' מזר דף כ"ד על מה שגזרו עומאה על ארץ העמים אם צשציל שלא ילא מא"י לחו"ל או צשציל מתי מצול והרוגי גולה, דלפי אותו העעם שהוא צשציל עממות מתים אין נ"מ אחר חורבן בית שני צין ארץ ישראל לחו"ל ומותר לכהן לילך מא"י לחו"ל זה לא הצנתי ממכה עעמים ראשית דאם הרי"ף והרא"ש והעשוש"ע הכריעו דאסור לכהן לילך מא"י לחו"ל ל"ל לפי"ז שהכריעו דאין העעם צשציל עממות מתים והא"ך פליגי כל אלה הפוסקים אחר השו"ע עליהם וכצו העעם צשציל שהעכו"ם קוצרים מיתיהם צכ"מ ופסקו שמוחר הן אמת שהרמב"ם ז"ל סובר עעם זה כמ"ש המל"מ פי"א מה' עומאה מת ה"ל ג' באמנע ד"ה עוד וא"כ לכאורה אפשר ה"י מקום לומר שהכריעו כדעת הרמב"ם נגד העשוש"ע ונמצא גם בצאר ראשוניס כדברי הרמב"ם ודברי החוס' אין הכרע כ"כ, אבל הא"ך אפשר לומר שצאו צוה לחלוק על העשוש"ע דהלא צהדיא מצואר כדצריהם שלא כצו צדרך פלוגתא אלא צדרך ציאר על העשוש"ע וע"י צדרישה וצ"ח, גם צש"ך ס"ק צ' כתב על המחבר צוה"ל פי' צומן שה"י א"י צעהרה אסור וכו' לחו"ל שהיו העכו"ם קוצרים מיתיהם צכ"מ וכן העו"ז צס"ק ד' כתב על השו"ע זה קאי צומן שה"י א"י צעהרה ועד"ז הוא גם לשון הדרושה והצ"ח ואין להסתפק צלשון זה שצאו לפרש דצרי ה"ש"ע ולא לחלוק. גם לריך להצין דעת השו"ע כיון דלדעת הרמב"ם העעם צשציל קצורת מתים שמוחר לפי"ז אחר החורבן למה הכריע צשו"ע נגד דעת הרמב"ם שדרכו לפסוק לעולם כהרמב"ם. הן אמת שאם דעת הרי"ף והרא"ש הוא לאיסור אפשר יש מקום לומר שהכריע כדעת הרי"ף

גם אותו המקום ופינה ממנו הכל. ובגמרא צ"מ דף קי"ד ע"ב שאמר בארבעה לא מלינא בשיתא מלינא ופירש"י ז"ל זרעיס אינו נוהג בחו"ל וכן עהרות, ולא אמר שאינו נוהג עהרות אחר החורבן אלא בחו"ל לא בא"י דבא"י הו' בזמן התנאים והאמוראים גם אפר פרה כמ"ש האר"י ז"ל, ועי' ק"ג סוף מס' ראש השנה וסוף יומא שהביא שבי' להס אפר פרה, וא"כ הו' אז עושי עהרות כמו אחר חורבן בית ראשון.

ומבואר בגמרא צ"ב דף נ"ח ע"א רבי צנאה הו' קא מליין מערתא כי מטא למערתא דאברהם ופירש"י ז"ל ר' צנאה אדם גדול וחשוב הו' לפיכך ניתן לו רשות ליכנס בקברי לדיקים אבל אחר לא כדאמרין גדולים לדיקים במיתתן יותר מצהייהם והי' נכנס במערת ומודד מדת אורכן מצפנים ואח"כ מודד מבחון כנגדם ועשה שם ליון סיד כדי להכיר מקום העומאה ולא יציאו עהרות דרך כאן שלא יאהיל על הקבר. והרי שטרחו אז גם עבור קברות הקדמונים האבות הקדושים ואדחי"ר לזיין המקומות בדיוק באופן שלא יהי' שום ספק עבור עושי עהרות שלא יאהילו במקום ספק עומאה אף שלא הו' מליאות ליכנס לשם אלא לאדם גדול ומליין בדורו, ומכש"כ שאר מקומות שהיו יכולין הכל לעשות ולהשתדל שמה פשיטא שהיו משתדלין בטברתה. ועי"כ לא אוכל להבין מ"ש החת"ם ז"ל על אחר חורבן בית שני מי פינו מאז הלא היו אז התנאים והאמוראים הקדושים צכה צי"ד יפה שלהם אשר כל רז לא אנוס להם ומצואר צהדיא בגמ' צכ"מ שטרחו הרבה להשתדל בטברת הארץ.

ובגמ' צ"מ דף פ"ה ע"ב ר"ל הו' מליין מערתא דרבנן כי מטא למערתו דר"ח אועלמא מיני' חלש דעתו וכו' ופירש"י ז"ל מליין מערתא דרבנן שלא יכשלו כהנים לעבור עליהם ולהאהיל שלא תארע תקלה ע"י לדיקים. ומתן הגה"ק זלה"ה משינאווא בצפרו דברי ימקאל בתשובה א' שגדפסה שם אודות עומאת כהנים בקברי לדיקים הקשה צה צמה דתלה רש"י ז"ל כוונת ר"ל שלא תארע תקלה ע"י לדיקים למה לא כפשוטו להסיר המכשול מכהנים כמו גבי

לעמא לחו"ל ולצית הפרס לנורך אלה המלות שאמרו חז"ל צה, ויש לחלק דבה"ל עומאה כתב קודם האיסור לכן השמיט חו"ל אבל צע"ז כתב רק אופני ההיתר כלשון הברייתא לכן הביא כל המצואר צברייתא אגב ארתא, ול"ע צה שברי זה ודאי צעוש"ע מצואר צהדיא שכל ארץ העכו"ם אסור לכהן לעמאות צו. ואולי צצביל זה כלל השצו"י גם הרי"ף והרא"ש צין האוסרים שסוצר דכיון שהחליטו כן צעוש"ע מסתמא צבינו כן מדברי הרי"ף והרא"ש צמה שהעתיקו דין זה אבל עעמא צעי דלפמ"ש עכ"פ אין הכרח מדברי הרי"ף והרא"ש, וצפרע לפי דרכו של החת"ם שחלוי צשני העטמים דנמלא שלפי דעת הרמב"ם אין צה איסור, ולפסוק נגד דעת הרמב"ם לריך שיהי' ראי' צרורה מדברי הרי"ף והרא"ש צהיפך וזה אין לנו, והצ"י שחק לגמרי ולא כתב שום עעם ומקור או אינו הערה מה זה ועל מה זה שדוחה דעת הרמב"ם אלא שכן פסק צשו"ע, ואין זה דרכו צשום מקום.

צה

והנה ציותר לא אוכל להבין מ"ש החת"ם ז"ל לחלק צין אחר חורבן בית ראשון לאחר חורבן בית שני דאחר חורבן א' הרוגים שהיו אז פיטוהו עושי עהרות צצצית שני אבל אחר חורבן בית שני צעו"ה שהרבו חללים צארץ מי פינו מאז וע"ע ותו אין נ"מ צין א"י לחו"ל. ותמה אני הלא כמו שטרחו עושי עהרות צצצית שני לפנות מא"י העומאה כמו כן מצואר צגמ' צכ"מ אחר חורבן בית שני שטרחו התנאים והאמוראים לפנות מא"י כל עומאה שלא יהי' מכשול לכהנים, גם היו נוהגין אז בטברות צכל אופן ואופן וכבר הצאחי דברי הגמ' צצת דף ל"ג ע"ב שאמרו לרצצ"י אחר שילא מן המערה איכא דוכתא דאית צי' ספק עומאה ואית להו צערא לכהנים לאקופי אמר איכא איניס דידע דאיתחזק הכא עברה ופירש"י ז"ל צהאי שוק מימיו שלא הו' בית הקברות גמור ולא ניתן לפנותו ושוצ עיבר את המקום ופינה ממנו כל עממות המת שהיו שם צדרך נס יעיי"ש וצירושלמי, ומצואר צה שכל העיר הו' עהורה זולת אותו המקום צלצד שהיו לריכים הכהנים לאקופי והי' להם צער צה ורצצ"י עיבר

לברר מכל ספק עומאה, ושם אין המדובר מקצרות
 לדיקים אלא מחסם מתים כמו שאמר שהוא בשביל
 ספק עומאה ותו לא ורש"י ז"ל כתב שם שהכונים
 לא היו יכולין ליכנס לאותו שוק מפני העומאה.
 ועוד דגם בלא"ה עדיין אינו מתורץ החילוק למה
 ב"ב גבי ר' זנאה כתב הטעם בשביל הערות
 שלא יאבילו דהו ודאי שייך בכל הקצרים ולא הזכיר
 כלל מכבוד הדיקים שלא תארע תקלה על ידן וצ"מ
 גבי ר"ל שיהא את טעמו לומר בשביל כבוד הדיקים.

וב"ש בדברי יחזקאל שרש"י ז"ל הוכרח לפרש כן
 בשביל שאמר ר"ל הו מליין מערתא דרבנן
 ואם הטעם בשביל מכשול כהנים הו לי לליין מערות
 של כל מתים לפענ"ד י"ל כמ"ש רש"י ז"ל ב"ב
 גבי ר' זנאה דלפי שהי אדם גדול וחשוב ניתן לו
 רשות ליכנס למערת לדיקים ולמודם אבל אחר לא
 כדאמרין גדולים לדיקים במיתתן יותר מצחיהם
 וכמו כן י"ל גם כאן דלמערת שאר מתים היו יכולים
 גם אחרים ליכנס לתוכם ולליינם אבל למערתא דרבנן
 לא הניחו את אחרים ליכנס אלא לר"ל וע"כ אמר
 ר"ל הו מליין מערתא דרבנן ואעפ"כ למערתא דר"ה
 גם ר"ל לא הו יכול ליכנס. אלא שלכאורה יש
 ראוי אחרת מן הש"ס שאין הטעם בשביל מכשול
 שהרי אמרו אח"כ כי מעא למערתא דר"ה איעלמא
 מיניי חלש דעתיה אמר רב"ש"ע לא פלפלי תורה
 כמותו יתה צח קול ואמר לו תורה כמותו פלפלת
 חורה כמותו לא ריבנת, וצ"ב גבי ר' זנאה כי מעא
 למערתא דאדם הראשון יתה צח קול ואמר נסתכלת
 צדמות דיוקני צדוקני עלמא אל חסתכל הא צעינא
 לליויי מערתא כמדת החלונה כך מדת הפנימית,
 והנה מה דיש חילוק דמערת ר"ה עבור שלא הו
 רשות לר"ל ליכנס לחובו איעלמא מיניי ופירש"י לא
 יכול למצוא מקומה וצ"י זנאה במערת אדה"ר לא
 נעלמה מיניי המקום אלא שהצח קול מונעו מליכנס
 זה אפשר לומר שלא ראו צמיס להעלים מישראל
 מקום מערת המכפלה קצרות האצות הקדושים כמו
 שנקצרה רחל אמנו בדרך למען יתפללו שם בני הגולה,
 אבל גם חילוק אחר אנו רואים, ששם אלא ר' זנאה
 אחר שמנעו הצ"ק מליכנס למערת אדה"ר עדיין
 הו שאל כהלכס והא צעינא לליויי מערתא עד

ר' זנאה ב"ב דפי משום נושאי עברות שלא יאבילו
 ושוב כתב דעל רש"י ז"ל לק"מ כי הוכרח לפרש
 דברי הגמרא דאמר ר"ל הו מליין מערתא דרבנן ואם
 הטעם משום מכשול כהנים הו לי לליין כל מערות
 של מתים לאת הכרית רש"י לפרש דמשום כבוד
 הדיקים עשה שלא תבוא תקלה על ידן אבל לריך
 להצין צאמה כונת ר"ל דלא חשש על מערות אחרים,
 ונדחק לתרץ בשביל דיתא צפוסקים עומאה שאין
 הניזר מגלה עליי אין הכהן מוזכר עליי וא"כ אם
 לא היתה העומאה יודעה לא הו"ל לר"ל למיחש
 על הכהנים רק אעפ"כ תקלה מיקרי ולדיקים לא
 ניתא להו צהכי לזאת ליין ר"ל מערתא דרבנן דוקא
 עכ"ד.

והנה עיקר תירוטו ז"ל שכתב לדמות לעומאה שאין
 הניזר מגלה עליי לע"ג שאין הענינים דומין
 זל"ז ואין מקומו פה לזכר הלכה זו שריך אריכות,
 אבל גם אם הו כעומאה שאין הניזר מגלה עליי
 ואין צו איסור תורה אבל איסור דרבנן ודאי הו
 אף שאין הניזר מגלה עליי, והרמב"ם פ"ג מה' עומאת
 מה ה' ג' כתב לפיכך אני אומר שכל עומאה מן
 המת שאין הניזר מגלה עליי אינה דין תורה, ובפ"ה
 מה' זירות ה' ע"ו כתב הרמב"ם נזיר שנתמא למת
 צין בעומאות שהוא מגלה עליהם צין בעומאות שאינו
 מגלה עליהם הרי זה לוקה וכתב שם המל"מ מכאן
 אני חמה על מ"ש רבינו צה' עומאת מה שכל עומאה
 שאין הניזר מגלה עליי אינה דין תורה והם דברים
 סותרים זה לזה שהרי הכא פסק דלוקה על עומאה
 שאין הניזר מגלה עליי משמע שהיא מן התורה וסיים
 ב"ש"ע. אמנם זה ודאי דמדרבנן אסור לכל הדעות
 וא"כ גם בהמערות שאין מדתן יודע אף אם נימא
 שבשביל שאינו אלא ספק אין צו איסור דאורייתא
 אבל עכ"פ איסורא דרבנן אית צ"י וגם זה לריך
 חיקון שלא יכשלו הכהנים בעומאה דרבנן, וחזין
 צמ"ס שצח שהבאתי לעיל בעבודת דרש"י שגם שם
 לא הו אלא ספק עומאה כמו שאמרנו הלשון צגמי
 איכא דוכתא דיתא צ"י ספק עומאה ואעפ"כ הולכנו
 הכהנים להקיפו אף שהי צערא ונעשה נסי נסים
 להצ"י להציל אותו המקום מן הספק, וקוצ"ה לא
 עבד ניסא למגנא אלמא לורך ותיקון גדול יש בדבר

שהשיבו לו כמדת החינוך כך מדת הפנימית. וחזינו
 צוה דאף שאמרו לו העטם שאין רשות ליכנס למערת
 אדכ"ר שלא להסתכל בדיוקנא עלמה של הקצ"ה מ"מ
 לא הספיק לו טעם זה על שאלתו והא צעינא לניין
 מערתא וכאן צר"ל אחר שהשיבו לו ע"י הצ"ק
 שמש"ה אין לו רשות ליכנס למערת ר"ח יען שהי'
 גדול ממנו צהרצת תורה חו לא שאל מידי והא צעינא
 לניוגא מערתא ולא נעשה שום חיקון, ונראה מזה
 שצכאן אין העטם צשציל ממשול ולכן אין לחוש כי
 אין העטם חלא צשציל כבוד הצדיקים והיכא דלא
 אפשר לא קפדי חבל עטמא צעי למה הוי התם יותר
 החשש צשציל ממשול מצכאן.

צב

ואו"י אפשר לומר עפ"י מה שאמרו בגמרא צרכות
 דף י"ט ע"ג מדלגין היינו ע"ג ארונות של
 מתים לקראת מלכים ומסיק העטם דאמר רבא דבר
 תורה חבל כל שיש בו חלל טפח חוץ פני עומאה
 ושחין צו חלל טפח אינו חוץ פני עומאה ורוב
 ארונות יש בהן חלל טפח וגזרו על שיש בהם משום
 שאין בהם ומשום כבוד מלכים לא גזרו רבנן וא"כ
 כיון דאף אם ידיעין צודאי מקום הארון אינו חלא
 גזירה דרבנן דהולכין אחר הרוצ לכן כשהוא ספק
 ואינו ידוע הוי ספק דרבנן להקל ואין צוה ממשול
 צעלם חלא שקמי שמיא גליא והצדיקים צעלמם יודעים
 אם יש צארוניס חלל טפח הוי זה קפידא חלא אם
 יארע ממשול על ידם לכן כתב רש"י ז"ל טעם זה,
 והיכא דלא אפשר לא חיישין כיון דמעיקר ההלכה
 אין לחוש. אמנם צצ"צ כתבו התוס' מניין מערתא
 משום דקבר סתום עומאה צוקעת ועולה משמע דמיירי
 התם צעומאה דאורייתא דעומאה דרבנן יש בכל
 הארונות לכל הדיעות, וחלי צשציל שראין שהחמיר
 כ"כ אף צספק שאמר צעינא לניין מערתא לכן מיסתבר
 לאוקמי' צעומאה דאורייתא לא צעומאה דרבנן. וכתום'
 צ"ב ד' ק' ע"ג ד"ה ורומן כתבו שהכוין שלהם
 היו פתוחים מן הצד דלאו היו סתומין היתה צוקעת
 עומאה ועולה ואדרבא יותר יש עומאה כשהוא פתוח
 טפח יעי"ש, וכעין זה הוא צתום' צרכות דף י"ט
 ע"ג ד"ה רוב, ומלשון התום' סתמו שהכוין שלהם

היו פתוחים משמע דלאו בכל הדורות היו עושין
 כן חלא צדור שלהם ר"ל צזמן התנאים והאמוראים
 היו הכוכין והארונות נעשים כן וא"כ מה שאמרו
 בגמרא צרכות רוב ארונות יש בהם חלל טפח ואינו
 חסור חלא מדרבנן משום גזירה זה קאי על צמניהם
 שהיו עושין את הארונות פתוחים ואין ראוי משם
 על דורות הקודמים צזמן הצבות הקדושים ואדכ"ר.
 וצפרט לפי המצואר צצ"צ דף ק' ע"ג צמשנה דהמוכר
 מקום וכו' ורומן שצעה דכתבו שם הרש"ש והתום'
 דמש"ה היו עושין הארון צפותא טפח כדי שלא
 תהא העומאה צוקעת ועולה שלא לעמא העוצרים
 על המערה וא"כ מה שאמרו רוב ארונות יש בהם
 חלל טפח הוא ג"כ מטעם זה שהי' המנהג לעשות
 כן להציל עכ"פ מעומאה דאורייתא את העוצר על
 גביו ולא שייך זה חלא אחר מ"ת שיש דיני עומאה
 וטברה צישראל חבל קודם מ"ת שלא היו עדיין דיני
 עומאה ועברה לא הי' המנהג לעשות הארונות צפותא
 טפח וממילא לא היו רוב ארונות צפותא טפח והיו
 העברה על גבי הארונות עומאה דאורייתא צצוקעת
 ועולה. וצוה מובן החילוק צצ"מ שאמר ר"ל היו
 מניין מערתא דרבנן ולשון זה קאי על התנאים
 והאמוראים שקראום חכמים רבנן וצמניהם היו
 עושין הארונות צפותא טפח ולא הי' חלא חסור
 דרבנן לא החמיר כ"כ לחוש לספיקא היכא דלא
 אפשר לי ליכנס לתוך המערה שאין העטם צשציל
 ממשול חלא צשציל כבוד הצדיקים כז"ל משא"כ צצ"צ
 דר' צנאה הוי מניין המערות שמדורות הקודמים
 כמו שאמר. כי מטא למערתא דאצרהס ולמערתא
 דאדכ"ר וצמערות שקודם מ"ת לא אמרו שרובן נעשו
 צפותא טפח והיו חסור דאורייתא לכן החמיר כ"כ
 אף צמקום ספק ואמר צעינא למניינא מערתא וכתב
 רש"י ז"ל העטם צשציל חקלת העברות כז"ל.

עו"י צוה דכנה צצברי יחזקאל שם כתב לצרר
 שהוא חסור דאורייתא לכהניס לעמאות עלמם
 אף צקצרי לדיקים וראיותיו עלמות ממערתא דאצרהס
 ומנושאי ארונו של יוסף ועוד כמה ראיות צרות
 יש צצבר וצודאי דהלכה כמותו צאיסור הכהניס
 צקצרי לדיקים, חבל לעומת זה מצואר צכמה מקומות
 שאין צקדושים האמיתיים שום עומאה. וצצברי יחזקאל

נדחק לתרץ איזה מקומות, ועדיין אינו מיושב שפיר. גם מצואר כן צשאר מקומות שלא הוצאו צדברי יחזקאל. ואין להאריך בזה כי דברים צרורים כתב בזה ק"ז הישמה משה פ' שמיני שצוה מיושב הכל דחקה שם צדבר מיתח נדב ואציהוא האריך עשה ה' ככה להמיתם צמקדש ה' ולעבור על לאו דעומאת מקדש והקב"ה שומר תורתו, ודחה כל התיוראים שנאמרו בזה, גם מ"ש הלל"ה דלז אכתי לא נלעווינו צפ' עמאים כתב שאין זה מספיק אלא לדין אצל לא על השי"ת אריך עבר על לאו דכח ואהי' אללו אמון וגו' כתיב, ומסיק דבאמת לדיקים אין להם עומאה ובי' ראוי להיות שדיקים לא יעמאו אך לא ניתנה לנו להתנבג צדון זה כי הכרעה זו אין דעתנו דעת האנושי מקפת אחוה כי אני ה' חוקר לב וצוחן כליות כתיב והאדם יראה לעינים ולבך אין לנו להתנהג בזה כלל אף אם נודע לנו שהוא לדיק כדי שלא לחלק צין לדיק לדין כח המצחין צידינו, וא"כ השיב אלי' האמת דקברי לדיקים אין מעמאים אלא שפ"י הלכה אין להתנהג כן, ולכן צמיתת נדב ואציהוא שלא נאמרה עדין פ' עמאים ולא הי' איסור מלד צי"ד שלמעט אלא שהקב"ה ידע מתורתו הקדושה ולפניו ית"ש נגלו כל תעלומות שלא הי' צקדושים האלה שום עומאה יעיי"ש שהאריך. והם דברים צרורים, דהלא גם צמיתת צי"ד אמרו שאין מועיל תשובה אף דודאי אין לך דבר שעומד צפני התשובה ואם עשה תשובה שלימה צאמת אין ספק שנתכפר עונו וא"כ אין צו עוד חיוב מיתח ואעפ"י כ סוקלין ושורפין את המחויב צבי"ד ואינו מועיל תשובה, יען שטיקר התשובה תלוי צנקודה שצב שיעיד עליו יודע תעלומות, ומה שתלוי צנקודת הלז זה לא נמסר לצי"ד של מעט אלא הי' הוא הצוחן כליות ולז וככה ניתנה התוכ"ק לפי מה ששכל האנושי מקיף ותורה לא צשמים היא. וכבר הצאחי בזה דברי הנוצ"י והחיד"א. ומכש"כ להצחין מי שהוא קדוש צאמת עד כדי מדה זו שלא ישלטו צו שום עומאה זה ודאי לא נמסר לצי"ד של מעט ולריכין להורות איסור בזה אף צקדושים אמיתיים וממילא שהכחן עובר על איסור דאורייתא אף אם קמי שמיא גליא שאין צו עומאה כי ככה ניתנה התוכ"ק לפי הוראת הצי"ד ומתנהגים למעלה לפי

הוראת התוכ"ק, וצוה מיושבין כל הסחירות דוק ותשכח.

ולפ"י אפטר לומר צמעת ר"ה הי' יודע האמת שאין שם שום עומאה אלא כיון שהצי"ד לריכין להורות בזה איסור ממילא הי' תקלה וגנאי לדיקים אם נכשלים על ידן והולרך לצינו, אצל כיון שנעלמה אח"כ כפי' רש"י ז"ל שלא ידע מקומה וצכה"ג שא"א לצוה לדי ידועה להכיר את המקום ומאין תמלא והיא נעלמה מעיני כל חי תו ליכא איסור עפ"י הוראת צי"ד כמ"ש הר"ש מקינן על הקושי' מנחל איתן האריך מותר לזרוע דכיון דאין המקום ניכר אין לו דין קבוע ומותר לזרוע בכל העולם כולו, ע"י פרה"ס סי' ק"י ס"ק י"ג וצשאר פוסקים, וא"כ גם בזה כיון שפ"י הוראת צי"ד אין איסור צכה"ג שאינו ניכר מקום הקציעות אלא שקמי שמיא גליא מקום הקבר והוא היודע שאין שם עומאה תו אין תקלה להעובר דרך שם ולא הולרך לצינו עוד, משא"כ צר' צנאה צמעת המכפילה כיון שלא הי' רצון הצורא ית' להעלימו והולרכו הצי"ד להורות איסור אף צספיקו ויוכל להיות מזה תקלה עפ"י הלכה שיעטו צו ההולכין שמה ולכן הקשה לשאלו צעינא למצינא מערתא, ויש עוד דברים בזה אלא שאין להאריך כ"כ.

ק

וגחזור לענייניו דכיון שאנו רואין צפי' מכל הני"ל שהתנאים והאמוראים ערמו הרבה לעבר א"י כמו עושי עהרות שצבית שני והיו זהירים הבהנים מלהניג קף רגל על מקום שיש צו ספק עומאה הי' ודאי איסורא לכהנים לילך למקום ספק עומאה דכשאין העומאה צחיצורין צודאי דאסור להוסיף להם עומאה וא"כ הדבר פשוט וצברו שאסורין לילך לחי"ל כי מי ציעל הציורה שגזרו עומאה על ארץ העמים וצא"י יש מקומות מוחזקין צבהרה, ולכן פסקו כן צעושו"ע לא מחמת דברי הר"ף והר"ש שאין ראי' מדבריהם כמ"ש, גם הצי"ד לא הביא שום מקור לדבר כי הוא פשוט וצברו כאשר כתבתי ואין לר"ך לראי' וא"כ דקו גדולי הפוסקים אח"כ שפירשו דברי

בראשונה יסודו על המהר"ם והרא"ש שכן כתב אחר שבציו דברי הרא"ש והמהר"ם שמכאן למד שבדברי הרא"ח אינן מיוסוד החוס' כי מי לנו זקי בדברי החוס' ממהר"ם והרא"ש והלא הרא"ש לא הביא אלא כך דינא דהכל מעלין חולת זה מלוח העלוי ואיסור הליאה מא"י לא הביא כלל והמהר"ם כתב צפי שיש חילוק בין זמן הבית לזמן הזה לענין אם הוא חובל לכוף אותו, אלא לענין שהוא יכול לכוף אותה כתב שאין חילוק בין זמן הבית לזמן הזה. ועכ"פ גם הוא ז"ל סובר שבזמן הזה אין המלוה גדולה כמו בזמ"כ ואלו ה"י סובר כדעת הרמב"ן שגם עכשיו היא מלוה דאורייתא אין מקום לחלק.

גם כתב המהר"ם שהסוגי' שבש"ס צבלי אף צהך דהכל מעלין מיירי רק בזמ"כ שלכן כתבו שאף היא תוכל לכוף אותו ואם מוקי אותה בסוגי' בזמ"כ אף שאין שם רמז מזמ"כ נראה דמכש"כ בהסוגיות והמימרות שבש"ס שלמדו מקרא דדוד ומקרא דאלימלך שהיו בזמן שישראל שרוין על אדמתן דמיסחבר יותר לאוקמי בזמ"כ לא בזמן הגלות, כאשר הארכתי למעלה, וכן כתב החומת ישרים שבזה דעת ה"ר"ם והר"ח שזין דסוגי' הש"ס צוב מיירי רק בזמ"כ, אלא ממה שכתב המהר"ם שגם עכשיו יש מלוה עכ"פ לענין אם הוא יכול לכוף אותה מזה הביא נגד ר"ח שכתב שאינו נובח כלל.

גם השלה"ק שכתב על דברי ר"ח שהם דברי יחיד כתב העטם בצביל שהביאו כל הפוסקים כך דינא דהכל מעלין נמלא שעיך הפלוגתא סובבת ע"ז ומה שהביאו גם דעת הרמב"ן הוא כדרך הפוסקים שמציאין הכל לרווחא דמילתא שהרמב"ן ז"ל כתב עוד יותר, אבל לא אמרו משם רוב הפוסקים אלא נגד הר"ח שאינו סובר גם כך דינא דהכל מעלין. וכבר כתבתי שגם מדברי החרדים אף שהעתיק דברי הרמב"ן אין ראוי שהכריע כותי' להלכה אלא שדרכו להביא הכל בחיוב המלות אף דיעות יחידות שא"א שיהיו כולם להלכה דא"כ יהי יותר ממנין תרי"ג. וכבר הארכתי לעיל בטעמו ונימוקו. גם השלה"ק העתיק מהם' חרדים שלדעת הרמב"ן הוא ממנין תרי"ג לדור צא"י שנאמר וירשחה וישבת בה, וחזינן

הטוש"ע שלא אמרו זה אלא בעת שהי' מקומות בדוקין ומוחזקין בטובה צא"י משא"כ עכשיו שפסקה הבדיקה והחזקה טברה שמה והערלים מלאו את הארץ ואין דורש ואין מצקש אחריהם בכל מקומות מושבותיהם שמה שוכנים כהנים ולויים וישראלים הו' אין נ"מ לענין זה בין צ"י וחז"ל ואין מקום לאסור לכהנים ליגך לחז"ל. ולדינא הנה החת"ם ז"ל לא כתב הכרעה דעתו בהלכה זו אם מותר לכהנים ליגך לחז"ל כי לא הביא כל הענין אלא בדרך אגב לפלפול בדרך כותבי תשובות והוא ז"ל סובב בתשובתו רק על השאלה שנשאל שם שאין לו נ"מ לנידון דידי' בהלכה זו. אמנם יהי' איך שיהי' צפי' הדברים וצפולפולים כיון שעכ"פ מפורש יולא להקל צלי ספק ומחנצתים בסגנון אחד כל אלה הפוסקים המהרש"ל והב"ח והדרישה והכו"ז והש"ך אשר בתורתם נהגה יומם ולילה ונמשכין אחריהם בכל מיני הוראות אין ספק שבדאי המה לסמוך עליהם צפרע דמילתא דרבנן ועי' מל"מ פי"א מה' עוממת מה ה' ג' שכתב דזין גזירה דארץ העמים דמה שהוא צטיין דלא איפשטא פשיטא דאזלינן לקולא דהא ספיקא דרבנן הוא יעיי"ש, וא"כ אף לו יבא אלא ספיקא פשוט צעניו להקל ומכש"כ כשכל אלה הפוסקים שהבאתי אין עושין שום ספק בדבריהם, וכבר כתבתי שלפענ"ד מיושצין דבריהם צאופן שאין שום מחלוקת בין הפוסקים הראשונים וגדולי האחרונים אלו ואלו דברי חלקים חיים יחדיו מלומדים. והנה צכהנים שהחשש הוא בצביל עוממת כהנים הביאו הדינים הרא"ש והטור והשו"ע אבל צשאר כל אדם שהשאלה היא בצביל ישוב א"י ובצביל הפקעת המלות זה השמיטו לגמרי הרא"ש והטור והשו"ע, ונראה דסברי שאינו נובח כלל בזמ"ז כאשר הארכתי למעלה.

קא

וידדי' איך שיהי' כיון שצרא"ש ועוש"ע אין זכר מזה, גם בדברי הראשונים ז"ל היא מצובה גדולה ואין לנו דבר צרו, ורוב החולקים על הר"ח הוא צמה שכתב גם צהך דינא דהכל מעלין שאינו נובח בזמ"ז. גם המהר"ע שהרבה צמחלקותו עליו יותר מהכל עד שחשב שאינו כלל מדברי הר"ח תמך

לו מקום ד' אמות של הלכה, והאריך עוד שם אח"כ מענין קדושת המקום שנתקדש ע"י תורה ותפלה.

קב

ובשו"ת בית שלמה יו"ד ח"ב סי' ז"ד נשאל בא' סה"י מתומכי דאורייתא ומחזיקי את חתנו בכדי שיוכל לשקוד על התורה וכעת עלה בלבו לנסוע לא"י ועי"ז יצטרך חתנו לבעול מלימודו להמליא ערף לביטו, והשיב באריכות ומבאר מש"ס ופוסקים דמזות ת"ת דוחה ישיבת א"י, גם שאר מצוה שנתחייב בה בחו"ל ובא"י לא יוכל לקיים אותה מצוה לא יעלה מחו"ל לא"י לקיים מצוה התלויה בארץ כיון שע"ז לא יוכל לקיים מצוה שנתחייב בה מכבר וצמזות התלויות בארץ עדיין לא נתחייב. גם כתב דהחזקת ידי לומדי תורה יש לו דין ת"ת כדכתב קרא שמה זבולון בלאחד ויששכר באהלהך וכן הוא צש"ע דמי שא"ל לו ללמוד וכו' יספיק לחחרים הולומדים ותחשב לו כאילו לומד בעצמו וע"כ סיים דהמחזיק ידי לומדי תורה בחו"ל וע"י נסיעתו לא"י לא יוכל להחזיק חלילה לו לבעול מצוה רבה הלזו ליכנס בספיקות ליסע לאר"ק.

עוד חידש שם דאף שמבואר צש"ס דת"ת עלמס עדיפי מהמחזיקי ת"ת כמו שאמרו כל הנביאים לא נתבצרו וכו' ולמהנהג ת"ת מנכסיו אצל ת"ת עלמס עין לא ראתה מ"מ מחזיקי ת"ת יותר שכרן בעוה מת"ת עלמס דת"ת עלמס אין עבודתן שלימה אלא בלומדים לשמה ואם לאו ח"ו יוכל להיות סס וכו' ומי יודע באיזה אופן הוא, אצל המחזיק ת"ת ועושה בשלימות כי אסור להרהר אחר ת"ת וצוודאי עושה לשמה וא"כ המחזיק נותן על חזקתו של לומד תורה לשמה ושכרו בעוה יעיי"ש שאכריך.

והנה ממש"ש שלא יניח מצוה שהיא לפניו לעלות לא"י בשביל מצוה התלויה בארץ יען שצמזוה שהיא לפניו נתחייב וצמזות התלויות עדיין לא נתחייב צוה מבואר שסובר ג"כ בפשיטות שבגוף העלוי לא"י אין חיוב מצוה אלא בשביל מצוה התלויות בארץ, שאם יש מצוה גם בעלמס העלוי כבר נתחייב צוה גם בהיותו בחו"ל, אלא שגם חשיבות העבודה בא"י ומצוה התלויות

שהוא בעצמו לא מנה ישוב א"י צמנין תרי"ג, וכל החשבון שכתב צמנין המצוה הוא כדעת הרמב"ם, ועיי"ש צפ' מסעי ששם הכתוב וירשעה וישבת בה שמשם הוליא הרמב"ן למנות ישוב א"י צמנין המצוה והשלה"ק חשב צפ' מסעי כל המצוה שבאותו הפ' כדרכו בכל הפרשיות ולא חשב כלל ישוב א"י, וע"כ שאינו סובר כדעת הרמב"ן צמנין המצוה, ואעפ"כ כשמדבר מקדושת המקום בא"י הביא שרמב"ן מנאו צמנין תרי"ג וע"כ שלא הביאו אלא לרווחה דמילתא כדרך הפוסקים.

וא"ל דאף דפליג על הרמב"ן צמנין המצוה מ"מ לדינא סבר כוותי' דהוי דאורייתא, שהלא הביא דברי הרמב"ן שכתב עעמו ונימוקו שהוא דאורייתא אך צשביל אותו הקרא דוירשעה אותה וישבתה בה שהוא מ"ע ממנין המצוה, ואם השלה"ק לא סבר כוותי' צוה צמנין המצוה ז"ל שסובר כדעת רש"י והרמב"ם שאינו מ"ע אלא הבעטה ומנין לו לאמר שהיא דאורייתא. ואין לדחוק ולומר שיש לו איזה דרך אחר שאף שאינו צמנין המצוה מ"מ הוא דאורייתא דנמנא לפי"ז שגם הרמב"ם ז"ל מלי סבר שהיא דאורייתא, דא"כ למה תלה הדבר רק בשיטת הרמב"ן שאומר שהיא מ"ע ממנין המצוה ולא רמז כלל לאותו הדרך שהוא סובר שאף לדעת הרמב"ם י"ל שהיא דאורייתא וע"כ שאינו כן. ואף הרש"ש שהעלה להלכה כדעת אביו החשב"ן שהיא כשיטת זקינו הרמב"ן ז"ל שהיא דאורייתא מ"מ כתב שאותן הפוסקים שאין הושבים ישוב א"י צמנין המצוה סוברים דלאו דאורייתא היא. ולעיל הבאתי עוד הרבה פוסקים שכותבין כן. וא"כ גם השלה"ק בתוך אותן הפוסקים שאין סוברים להלכה כדעת הרמב"ן שלא הביאו כדרך שכתבתי למעלה. וכן נראה ג"כ משלון שהעתיקתי למעלה מהשלה"ק שכתב צמק"א העטס של העולין לא"י שהוא צשביל להביא עלמס לידי חיוב מצוה כמו שמענישין לפעמים מי שאינו מביא עלמו לידי חיוב ולא רמז כלל לדברי הרמב"ן שהיא דאורייתא ממש. ועיקר דברי השלי"ה בק' סוברים על חשיבות התורה והעבודה שבארץ ישראל מחמת קדושת המקום. וכתב אח"כ שמי שלא זכה לקבוע דירתו בארמת הקודש יש לו תקנה מדוגמת מקום קדוש להיות

בארץ הוא דבר גדול, ומ"מ לא ינוח עי"ז מלוא שהיא לפניו וכבר נתחייב זה כאשר הוכיח צראיות.

וק"ו הישמה משה זל"ה"ה שבכ"מ בספריו מחשיב מאוד ישיבת א"י וכשראה חתנו הקדוש הארי' דבי עילאה זל"ה"ה ליסע לא"י כתב לו מכתב בתוקף שלא יסע, וגדפם מכתב זה בישמה משה הנדפס מחדש בליקועים וכתב שם על הכסיעה לא"י באמת מי לא ידע מגודל ערכה של מלוא זו ובוודאי גם אני השקפה נפשי לדבר זה אך כבר אמרו חז"ל הוי מחשב הפסד מלוא כנגד שכרה וכו' והוי ערום ביראה השבתי דרכי וכו' וצורר אללי כשמש שאם אסע ולא שכרי בהפסדי שאשליך מלוא נאמנים רבים ונכבדים בוודאי מספק אולי אוכל לעבוד את ה' שם יותר מכאן, ואין ספק מוליא מידי וודאי וכו' ובפירוש שמעתי מבו"ק מהררי"י ז"ל מלוצלין זל"ה"ה לברכה שהי' מדבר מענין נסיעה לא"י ואמר הכנסת אורחים שלי איך אפסיד אם אסע לשם, הרי ששקל הפסד של מלוא ומשום זה לא נסע לאה"ק, עכ"ל"ק. והנה העיד בשם מרן קוב"ק מלוצלין זל"ה"ה ששמע צפי' מפיו הקדוש שלא רצה להפסיד מלוא הכנסת אורחים בשביל נסיעה לא"י.

ובמ"ש הב"ש שלהחזיק ת"ח צה"ל דוחה מלוא ישיבת א"י שהחזקת ת"ח יש לו דין ת"ח שיש לו חלק בחורחה, הנה לפי"ז כש"כ המחזיק ת"ח בא"י דאית צ"י תרחי שיש לו חלק בחורה ובמע"ט שעושים שם, וגם יש לו חלק במלוא ישוב א"י כי עיקר מלוא ישוב א"י הוא לעסוק שם בחורה ומלוא שעל חנאי זה ניתנה הארץ כאשר הארכתה לעיל, וא"כ נוכל כולנו לקיים מלוא ישוב א"י בהתאמלות לשלוח להם החזקה בכל מה דאפשר, ובפרט לחשב"ר. וכבר הבאתי כן דעת גדולים וקדושים הקודמים שכתבו ככה.

גם במ"ש הב"ש ששכר המחזיק את הת"ח בטוח יותר משכר הת"ח עלמנו כמו שהבאתי עעמו ונימוקו בזה, כש"כ דשייך כן בת"ח שבא"י כי הדר בא"י אף אם הוא ירא וחרד ואינו הולך ח"י בעלת רשעים ובדרך חטאים, מ"מ היא אחריות גדול שלא

יכ"י נתפס ח"י באיזה חטאים שחמור הוא שם מאוד וח"י יוכל להיות שיאל שכרו בהפסדו, אבל השולח המעות למי שהוא בחזקת כשרות שאין לו חלק ונחלה עם הרשעים וכיון שעל חזקה זו שולח המעות אין לי חלק בחטאים שלו אלא בחורה ומלוא שלו. והחיד"ה בספרו יוסף חומץ סי' י"ט שהאריך שם בגודל הזכות לשלוח החזקה לעניי א"י כחז שם באמצע הדברים וצמה יתראה עבד ה' להיות לו חלק בישיבת א"י ובחורת א"י אם לא בהחזיק ציד יושב' וגמירי גדול המעשה ויהי בשלם סוכו ומעונתו עכ"ל, והאריך שם עוצה עוד בלשונות כאלו. ונראה מלשונו זה דלפי הכלל של גדול המעשה יותר מן העושה כן גדלה חלקם במלוא ישיבת א"י ובחורת א"י של השולחים החזקה לת"ח שבא"י יותר מן העושים, וזהו מלבד העעמים שכתבתי למעלה. אבל כמו שהשולחים מעות לא"י עבור החזקת תורה ומלוא יש לו חלק חשוב ביישוב ארץ ישראל ובחורת א"י כמו כן רע ומר ר"ל הנותנים מעות למינים ואפיקורסים המעמאים את הארץ ויש לו חלק בעוונות הנוראים של המעמאים את הארץ ר"ל, וכבר הבאתי במאמר ג' שצויות את דברי המד"ר פ' ויקרא שחמור יותר עונש המחזיקים את בעלי העצירות מעונש העושים בעצירות בעלמם, וככה הוא צנותנים מעות להמתחברים עם המינים והמחזיקים אותם ר"ל, השי"ת ילילינו מהם וממהומם.

קג

ובעיקר הלכה של מלוא ישוב א"י אף בכה דינא דהכל מעלין שזה מצוהר כמעט בכל הראשונים זולת הר"ח צחום' ופסקו כן להלכה בשו"ע צלי שום חולק ואעפ"כ הביא שם בבאה"ט סי' ע"ה ס"ק י"ט דברי הכה"ג שמביא הרבה חולקים בדבר וסברי כר"ח וסוים כיון דאיכא פלוגתא דרבנחא מי יוכל לכפות מי שאינו רוצה לעלות וחייב ליתן לה כחובתה, וק"ו בחיוב הדירה בא"י ובאיסור הליאה משם שהרא"ש והעו"ש"ע השמיטוהו לגמרי וגם בדברי הראשונים רבו המחלוקת והספיקות כאשר נתבאר מכל דברי השקו"ט שהבאתי, ויתבאר עוד בפרטיות בסוף הקונט', ומי יוכל לומר עפ"י הלכה שיש חיוב בדירת א"י ואיסור בליאה משם.

ות"ח שכבוד מנוחתם בחו"ל והמחזיק כלל דור-דור מרובים מצני א"י כהם וכהם מאה פעמים חלילה שילדו לריק ויגעו לבהלה. והיעצ"ן כתב עוד יותר שאין א"י מני חלק מתעורר להחזיק בה לדור בא"י, וכתב אח"כ שבאמת היא תמי קיימת על ישראל קדושים בכל מקום החמירו על עצמם בכמה דקדוקי מצות מדקדקים בהם ביותר מפזרין ממון רב ועורחים בהם ביותר לקיימם בשלימות האפשרי, ומדוע מזלזלן ומתעללן במצוה החציבה הזאת, יחד שכל התורה חלוי' בה יעיי"ש.

וזה באמת תמי קיימת על כל הדורות. וכלל הדורות הקודמים לא היו ציונות ומלכות המינות המסיחה ומדיחה ר"ל, כי אדרבה כלל הדורות היו א"י מלאה קדושה וטברה וא"ל להבין למה לא נסעו אז לא"י. גם היעצ"ן בעצמו שהרעיש כ"כ באותו התמי' גם הוא ז"ל בעצמו לא נסע לא"י והאריך ימים אח"כ בחו"ל ושם מנ"כ, ומ"ש התגלות על עצמו הם דברים בלתי מובנים דא"כ נפל פותח צבירה שאם הוא ז"ל ברוב קדושתו היה מפחד שלא הכין נדה לפנש כראוי שלא לבוא בהיכל המלך ביאה ריקנית מי לא יירא ולא יפחד. גם בניו הקדושים ז"ל שכתב להם יעקב אביהם בצוואה חמורה ליסע לא"י שום א' מהם לא קיים אותה הצוואה וגשארר כולם בחו"ל אף שכיו כולם לדיקים וקדושים.

גם המהרי"ט שהחמיר כ"כ במצות ישוב א"י עד שחשב עי"ז לדחות דברי הר"ח שבחוס' שלא ממנו ילאו הדברים גם הוא בעצמו היה בתחלה בלפת ואח"כ נסע מא"י וקבע דירתו בחו"ל בקונשטנטינא ושם מנ"כ. כהנה וכהנה תמוכות רבות ועצומות בכל הדורות כולם. הן אמת כי הערה זה כבר נפתח בגדולים ועוד בכלבו סי' קכ"ז הביא תשובת הר"ס שכתב בסוף התשובה וששאלת למה לא הלכו גדולי ישראל לא"י, אשיבך דלא הוי מוותר להו וכיו' לריבין להצטעל מלימודם ולשוע אחר מזונתם וכו' יעיי"ש. ואינו מובן כי זה היה ח"י חלו' הוי המדובר מאיזה גדולי ישראל קאתם שלא הלכו, אבל אם היה כלל הדורות מאה פעמים או חלק פעמים יותר בחו"ל מבא"י הכי אירע לכולם כן בכל הדורות שלא יכלו להתפרנס בא"י.

גם אפשר דבזמן ששכיחי פריאותה עוצה ורובא דרובא נכשלין כו"ט מודי לדברי הר"ח שהרוב אינם יכולין לחזק כאשר אכתוב בזה עוד. גם כמה שהאריכו החרדים והשלי"ק בגודל המעלה והחשיבות של העובד השי"ת באה"ק זה וודאי אמת ויניב אבל אלי וקוץ בה כי החנו תנאי כפול שזריך כל איש בצואו לא"י להיות ירא שמים כפלי כפלים, ובעו"ה צדור השפל הזה עדיין לא עעמנו עעס י"ש, והאריך ווכל להגיע לכפלי כפלים. וכבר הצאתי שכל אותן שהתלבזו כ"כ בחשיבות ישוב א"י החרדים והשלי"ה והיעצ"ן מפורש יולא בדבריכם שלא חמרו זאת אלא להבאים לא"י להתקדש ולהיות זכיר וזכר מביטול תורה ומכל עבירה קלה ושלא לרדוף שמה אחרי הצלי העולם ח"ו, שאם לאו אומר לו הקצ"ה מדוע באת לעמא את ארני כאשר העתקתי לעיל באריכות יותר.

קד

וטרם שאבוא אל המכוון בהלכה זו ראיתי לעורר עוד כמה שזריך שימת לב דוודאי אף שמעיקר הדין אין חיוב ליסע לא"י מ"מ זה וודאי שכל היושבין בחו"ל מפסידין הרבה כל מצות התלויות בארץ. גם כמה מעלות עוצות נשגבות שיש להעובדים השי"ת בא"י ונזכרים שם מכל חטא, ובדודאי שנחאו כל גדולי ישראל וקדושים לקיום התורה והמצות בא"י כמו שהחז"ר מרע"ה אף שהשי"ת חמר לו צפי' שלא יבוא לא"י ופטרו הקצ"ה צפי', מ"מ לא נח דעחו מלהתחאות לקיום מצות התלויות בארץ והפסידו בהפלה עד שאמר לו הקצ"ה אל תוסף דבר אלי וגו' שמה למדו בתוס' שזריך להתחאות למצות אף שאינו מחויב. וכלי ספק שכל הגדולים וקדושים שהיו כל מגמת נפשם אף לקיום התורה והמצות שהיו מתחויים לא"י בכליון עינים ודאבון נפש, ואוכב מצות לא ישבע מצות ח"כ.

וא"כ קשה להבין מה זה ועל מה זה שכלל הדורות ממנו התנאים והאמוראים עד עתה לא נסעו לא"י כל גדולי ישראל וקדושי עמודי העולם כ"א מיעוטא דמיעוטא בתכלית המיעוט שהיו בא"י. וכתב בתשו' חו"י סי' ר"י כמה אלפי אלפים גדולים וחסידיים

ואין ספק שהי' גם הרבה אין מספר שהי' נכחם לפזר ולא היו נשארים גם בא"י בני מזונות.

וחוץ לזה הלא היו מוסרים נפשם ומאודם רוחם ונשמתם עבור קיום המצות וכלל גדול הוא ראון יראיו יעשה ואמרו חז"ל עה"כ לא יגרע מזדיק עיניו שאין הקב"ה מונע מן הצדיק מה שמתאוה אלא כשיש טעם בדבר, והאיך אירע כזאת לכל גדולי ישראל וקדושו, זולת מיטעא דמיטעא. ומצואר צם' הישר לר"ת בשער החשישי שכאשר יראה האדם לעשות דבר מזהו ותזדמן ותקרב לידו ולא זדמן לו דבר מעכב לו ידע כי מלא חן בעיני חלקיו ואם יראה בעשותו דבר מלאו חזמן לו דברים מעכבין ומעירדין ידע כי הצורה מואם זו ואינו אוהב מעשיו שנאמר וצפרשכס כפיכם אעלים עיני מכם עכ"ל יעיי"ש. והוא כעין שאמרו בגמ' משל לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון של מים על פניו, ואין לך האובים למקום יותר מהתנאים והאמוראים והרי"ף והרמב"ם והרא"ש ובעלי התוס' וכל לדיקים וקדושים שהיו מושפעים אך מהש"ת בכל תנועה ותנועה שבדרכיהם וא"א לומר שבחנם הזדמן לכולם דברים מעכבין ומעירדין מהעבודה החציבה שבא"י, והלא הקב"ה הוא המכין מזון ומסבב כל הסיבות והאיך הסתבב כן לכל עובדי הש"ת, באמת הלא דבר הוא. ובמערע"ה אמרו חז"ל כמה טעמים צמה שלא הניחו הקב"ה לבוא לא"י, ובודאי יש גם לכל הנ"ל טעם מספיק ולריך להבינו.

ובס' האלף לך שלמה מהגאון מהרש"ק ז"ל באהע"ז סי' קי"ח כתב שם דעתו דצו"ז אין מלאה ליסע לא"י וא' מן הראיות כתב ממה שרואין לדיקים שבודאי נכחם לעלות לא"י ואעפ"כ אינם עולין, ובע"כ סוגי' דעלמא הוי כדעת הסוברים דצו"ז אין מלאה יעיי"ש. ולפענ"ד אף לדעת הסוברים שאין מלאה מ"מ אינו מובן עיכוב נסיעתם של כל הצדיקים וקדושים כמו שכתבתי לעיל, וחלילה להעלות על הדעת שכ"ז הוא ממקרה וסיבות טבעיות. גם היעב"ץ ערה לתרץ על מה שחכמי הש"ס צבלי לא נסעו לא"י, ובתחלה ראה לומר שלא הי' בא"י הרבצת תורה כ"כ אולי מסיבת מלכות הרשעה ואח"כ כשהביא שכמה אמוראים נסעו לא"י לא מלא תי' על הנשארים

צבבל אלא שבודאי אנוסים היו אם מחמת חולי ויסורין או עוני או חלוי צהו טפלו. וקשה להבין על כל חכמי הש"ס צבלי שהיו מרובין כ"כ שכולם היו אנוסים. ובתוס' קידושין ד' כ"ט ע"ב ד"ה הא מצואר שהיו הרבה תלמידים שבאו מצבל לא"י ללמוד וחזרו לצבל שלכן הוצרך לומר להם ההלכה כמו שהיא צבבל.

ובבר' הבאתי במאמר ג' שצעות סי' י"ב שהרבה מהתנאים הקדושים לא נסעו לא"י, גם הלל הזקן שהלכה כמותו צכ"מ הי' דר צבבל אף בזמן שביבמ"ק הי' קיים והי' שם תורה ועבודה כהנים בעבודתם ונשיאיו ישראל וסנהדרין בלשכת הגזית ואעפ"כ לא עלה הלל לא"י אלא צבביל בג' שאלות בהלכה כמצואר בירושלמי פסחים פ"ו ה"א ובתרו"כ פ' תרועה שצבביל הלכות האלו עלה מצבל, ויש שני פירושים שם צראצ"ד או שהוצרך הוא לשאל שאלות אלו בא"י או בהיפך שצני א"י הוצרכו ללמוד אלו הלכות האלו ושלחו אחריו וצא, וא"כ לא הי' אנוס ומוכרח ליצב צבבל כי צבביל הלכות האלו עלה, אלמא שלולא נוצר הלימוד בג' הלכות האלו לא הי' עולה לא"י צבביל ישוב א"י. גם צעודא דפסחים דף ג' ע"ב ששלחו חכמי א"י לריב"ב שלם לך דאת צנליצין ומלודתך פרוסה בירושלים, ונתקשו שם בתוס' ד"ה מאל"י למה לא עלה ריב"ב לרגל, וא' מן התירושים הוא שהי' זקן שאינו יכול להלך צרגליו, ושוב כתבו בתוס' תי' אחר דנליצין חו"ל הוא נמלא דלפי תי' הא' הי' אנוס ולפי תי' השני שהי' צחול"ל א"י לומר כלל שהי' אנוס, ואף שאפשר לדחוק צפי' דברי התוס' דתרי מיני אנוס היו אצל חזנין שעל ישיבתו צחול"ל לא עשה שום קושי' שיהי' נוצר לומר אנוס הי'. והאיך אפשר לומר על כל הדורות שאחר חכמי הש"ס הראשונים והאחרונים שכולם אנוסים היו. ועל דורו הוא עצמו מחמתה על הגדולים תמי' קיימת, אצל אותה התמי' קיימת צכל דור ודור על הראשונים ועל האחרונים.

קה

ובסדר' היום הביא על השבט אמת וליצב שהוא מאנשי עולגילא ששלח עזרא אחריהם לעלות

לנסוע צאלה מסעי. גם מר"כ צמס' פסחים שחשב
ישיבתו צא"י לגלות אף שהי' במקום תורה א"ל להבין
כאשר כתבתי לעיל ור"ך התבוננת צכ"ז.

קו

והנה צאצני נזר סי' תנ"ד אחר שהציר שיש חיוב
לעלות העיר צזה דא"כ ח"ו עוצרין כל ישראל
צמ"ע גדולה כזאת השקולה ככל המלות וחלילה לנו
לעשות גדולי ישראל עושין או מזידין ח"ו, וע"כ צא
לעשות חדשות צמורה זו שאין המורה ציטיבת א"י
אלא אם מהפרנס מהכנסה שצטס לא מהנשלה מחו"ל
ויסוד דצרינו המה מחמת הקושי' צדין עבד שצרה
לא"י שצריך רבו לשחררו, ואף למוכרו שס צא"י או
להשתעבד צו שס אינו ראשי, ועטמא צבי דרחמנא
אמר לא תסגיר עבד אל אדוניו לחו"ל אבל אם רוצה
לשעבד צו צא"י למה לא, וע"כ המציה דכיון דכל
זמן שהעבד צרשות רבו לריך רבו לפרנסו וכשתפרנס
מרבז הנשלה לו מחו"ל אינו מקיים מצות ישוב א"י
כי עיקר מצות ישוב א"י הוא צשציל שאינו תחת
שום שר כמו צחו"ל אלא תחת הקצ"ה צצלמן, וא"כ
אם מהפרנס ממה שנשלה לו מחו"ל עדיין הוא מהפרנס
ממה שצא מתחת השר ולא הוי זה ישיבת א"י, וא"כ
אם אינו משחרר העבד ומשעבד צו הוא מהפרנס
מהצא מרבז מחו"ל, ולכן אף אם הוא צא"י אינו
מקיים ישוב א"י. וכתב צזה דאף שהפירות שאוכל
שמה הוא אינו מהשפעות השר מ"מ לריך שגם המעות
הקונה צהס את הפירות לא יהיו מהשפעת השר ואינו
מקיים מצות ישוב א"י צאופן אחר. וצזה רצה לתרן
טעם כל הגדולים שלא נסעו לא"י צשציל שהיו לריכים
להמעות הצא מחו"ל ואינם מקיימים המורה אף
צהיות צא"י. ושוב חזר צו שיש קצת מצוה אף צמקבל
המעות מחו"ל אלא שאינו עיקר המורה.

לא"י ולא רצו לעלות צאמרס שכיון שהיו עתידים
להגלות פעס אחרת וציהמ"ק עתיד לחרב למה לנו
להכפיל יגונינו, טוב לנו לעמוד צמקומינו ולעבוד
את ה', וכדי שלא יחזיקו אותם צאנשי רשע ומחוסרי
אמנה ח"ו כתבו להם זה השצח הגדול שמרומז צו
הגלות והגאולות. וצוודאי שהיו חלו אנשים גדולים
מאוד כי קבל מהם עזרא ואנשי כנה"ג זה השצח
וקצבו אותו צתפלה שיאמרו אותו כל ישראל כולם
והחשיצו שצח זה יותר מהק"ש שהרי אמרו צגמ'
צרכות ד' כ"א ע"א ספק קרא ק"ש אינו חוזר
וקורא ספק אמר אמנת ויליב חוזר ואומר אמנת ויליב,
ואף שהטעם הוא שחוזר צספק אמר אמנת ויליב
צשציל שיש צו הזכרת יל"מ שהוא חיוב דאורייתא
יותר מק"ש, אבל הא גופא מה שהניחו אותו החיוב
של יל"מ שהוא יותר מק"ש צתוך אותו השצח של
עולטילא לחייב צאמירתו את כל הכלל ישראל הוא
הסכמה חלוטה שנכתב צרוה"ק וכיוונו אל האמנת.
וצל"ה כל מה שנתייסד ע"י אנשי כנה"ג לחייב
את כל ישראל הכל הוי צרוה"ק אמיתי, ואם כן
דצריהם של אנשי עולטילא תורה היא. והס צוודאי
לא היו אנוסים שאילו היו אנוסים לא הוי עזרא
שולח אחריהם ולא היו לריכים להשיב הטעם שאינם
רוצים צשציל שעתיד צית המקדש ליחרב אלא היו
אומרים אנוסים אנתנו או סיבה אחרת שמונעת אותנו,
וע"כ צצלי שום סיבה יהי' דעתם שלא לעלות, והאיך
לא נתאוו גדולים וקדושים כאלו לחשיצות העבודה
צצה"ק ולקיים מצות החלויות צארן, והאיך נתקבלו
דצריהם לפני עזרא ואנשי כנסת הגדולה. וכבר
הצאתי הקושי' גם מר"ז שעליו סומכין צמה שחלק
על ר"י ומסר נפשו ליסע לא"י דרך ימים ונהרות,
ואטעפ"כ לא נסע עד שהראו לו מן השמים שהוא
נקי מכל חטא, וכבר הארכתני צזה שהיא פליאה
עלומה. והצשצ"ן עם כל הפוסקים שסוצרים שיש
מצוה לעלות לא"י הציראו רא"י מר"ז שמסר נפשו
כ"כ לעבור דרך ימים ונהרות צלי מצרא. ולענ"ד
הלא אדרבא משס רא"י להיפך דאף שמסר נפשו כ"כ
לצוה לא"י מ"מ נמנע מליסע עד שהראו לו מן
השמים שהוא נקי מכל חטא וא"כ מי הוא זה ואחיה
הוא שיוכל ליסע כי מי יזכה להוראה מן השמים
שנקי מכל חטא כמו ר"ז ונמצא שאין לשום אדם

והנה עיקר יסודו מהקושי' הנ"ל צעבד וכן כתב
אחר כך צאצני נזר סי' תנ"ז שחילא דידי'
מהך קושי' שהיא פלא למה לא יהי' ראשי להשתעבד
עמו צא"י וזה תימה שהרי קושי' זו תירלו הרא"ש
צפ' השולח והטור סי' רס"ז והוא גם צתום' גיעין
ד' מ"ד שהטעם הוא דחיישין שמה יסדלנו דצצרים

קז

ובמה שבציה עוד מקור ממה שאמר יעאע"ה אין נכסי חו"ל כדאי לו, הכה אין שום רמז ורמחה שהוא בשביל ישוב א"י אלא יעאע"ה אמר זה על עצמו ובחינתו שאינו כדאי לו ומי יוכל לידע שורשו ובחינתו ועצמו ובא"ח ע"ה מלינו שאה"כ ולא צרם היעז בעצורה וכו' לו עושר גדול בממרים ולקח עמו הכל והביאו לא"י ולא מלינו בשום מקום לומר שאינו כדאי לו, גם הבטיח הקב"ה לא"ח ע"ה ואחרי כן ילאו ברכוש גדול וכו' בשביל זה מכת חשך ויסי ניסים ועשו שיגיעו לבית ממרים ובית הים שלא יאמר אותו לדיק וכו' ולאו לא היו חוטאים אח"כ היו צאים לא"י חיבב כשעלה פרסת רגליהם מן הים כמו שאמרו חז"ל, וגם שבמדבר לא היו לריכים למאומה וע"כ היו כל הרכוש הזה כדי להביאו לא"י. ולדברי האבני חר אין צוה אלא פסידה שמפסידין המנהג הגדולה של ישוב א"י ולא עבד קוצ"ה ניסח למגנח, ואין זה הבטחה טובה לאותו לדיק אם היו טוב יותר שלא יביאו עמם כלום מחו"ל אלא יהיו להם השפעה מא"י, וכיון שגם בממרים לא צוה הרכוש אלא ע"י ניסים, הלא ניסים אפשר להיות גם בא"י.

והנהגה כל הגדולים שדורות הקודמים עוד מהרבה מאות שנים לוחו ככרוכי להחזיק עניי א"י וכתבו כולם שגם המחזיקים מחו"ל את העוסקים בתורה בא"י מקיימים צוה מלות ישוב א"י שיש להם חלק בעסק התורה בא"י. ובס' מעשי אבות הנדפס צירושלים שנאספו שמה כל העדרים כמה מאמרים וכתבים שנכתבו ונחתמו בדבר לימוד הלשון הובא שם במדור השלישי אות ה' מכתב הנעשה באסיפה מן רבנים גאוניס מפורסמים ונחתם עליו כו"כ גדולים ולדיקים ובאמצע הדברים שם כתוב לאמור ח"ל: העיר הקדושה היא תקות התצל לב הארץ מקודשת לשמים לכל אשר יקדיש ימיו לתורה ולתעודה וכה ה"י מתנהג מיום הוסדה דור אחר דור מאבותינו ורבותינו זיע"א ואלהינו שבגולה הם מחזיקים בידי אחיהם יושבי הקודש להמליח להם מהייתם ופרנסתם ובה כל ישראל יש להם חלק במלות ישוב הארץ, עכ"ל. וכו' זה דבר צרור בכל הדורות שזמה ששולחים

שלא אחריו לחו"ל א"כ כיון שמצוה בדברי הראשונים חי' אחר על קושי' זו א"כ נסחר היסוד ונפל הבנין, והא"ך אפשר להמליח דינים חדשים מחי' אחר נגד דברי הראשונים ז"ל, ומדערתו הרבה ראשונים בקושי' זו וכולם מתנזחים בסגנון חי' הטעם הוא שמה יסדלנו שהוא בעין גזירה ולא כתבו הטעם שזמה שמעבדו ונריך לפרנסו מצעלו ממלות ישוב א"י אף כשיושב שם ואינו משדלו כלום ש"מ דלא ס"ל הכי ואין הדין כן. ואף שלפול אפשר לומר כמה תירוטים אף שאין זכר לנו בדברי הראשונים אבל לדינא אין לנו אלא דברי הראשונים ז"ל.

והר"ן לזה אף אלו היו זה קושי' חדשה שלא נמלא עלי' שום חירון לא נוכל להמליח מחמת קושי' דינים חדשים במלצה דאורייתא מה שאין זכר לנו בש"ס ובראשונים כמ"ש הרא"ש צמו"ק בשביל קושי' לא יסחר דין דשערי תירוטים לא נעלו ולא דרשינן טעמא דקרא לחדש דין ע"י הטעם אף בטעמים המצוהרים בגמ' ומכש"כ בטעמים שמחדשין מעצמיו, ומי יוכל לידע טעמו של יואר בראשית להגיד שטעם המלצה של ישוב הארץ תלוי רק באכילת המזונות שמה.

וזה ודאי מלינו כ"פ בקראי ובדברי חז"ל שטעם מלות ישוב הארץ הוא בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינאורו כמו שהארכתי לעיל, והכל תלוי בקיום התורה והמלות שמה, אבל שיכ"י תלוי מלות ישוב הארץ אם ארעלן מפרי' זה לא מלינו בשום מקום. והעור אור"ח סי' ר"ג כתב על מה שאומרים בצרכה על המח' והכל מפרי' ונשבע מטובה שאין לאומרו שאין לחמוד הארץ בשביל פרי' וטובה אלא לקיים מלות התלויות בארץ. וכבר הבאתי מ"ש הב"ח ליישב זה, ואם נימא דעיקר המלצה של ישוב א"י תלוי בזה אם ארכלן רק מפירות א"י ולא מחו"ל אין צוה שום קושי' כמה שאומרין והכל מפרי' ונשבע מטובה כי עיקר המלצה תלוי בזה, אבל ודאי שזה אינו, אלא המלצה הוא לקיים שם מלותיו ולעסוק בתורה ועבודת הש"ת במקום הקודש ואותן שעוסקין שם במסחר ובעבודה גשמית הוא רק בשביל הכרח הפרנסה, לא מטעם אחר.

ממנו נדפס לבסוף אגרת ממנו שכתב רק לשלוח מעות לא"י להחזיק שם ציהמ"ד שיעסקו שמה צחמידות צתוה"ק ולא הזכיר כלל מעצודת אדמה. וצמכתבו הגדפס צם' נפש ח'י כתב צעלמו שנתצטל הרעיון הזה ע"י הדיקים היותר גדולים אלף שחלק עליהם, אצו כיון שצעלמו העיד שהמצטלים הרעיון הזה המה הדיקים היותר גדולים צוודל'י רוח ה' דבר צם לכווין האמת.

והגה"צ ר' עקיבא יוסף צעהמ"ה ס' לב העברי ז"ל כתב צפתחת ספרו שמרו משפט ח"ל: ויהי צשנת תר"ל וכו' לקחתי אח דרכי לא"י וכו' עד אשר צבאתי לסיגעע אל הגאון הדיק וכו' צעל ייעב לב ז"ל והוא הרעיש עולם כנגדי ודבר אלי גם צענוה יחירה כאלו אני הייתי רב והוא התלמיד ואמר לי וכו' מה עושה לנו מה חסר לו, אם רואה רצנות אני אתן לו כרצונו והזכיר לפני ג' או ד' מקומות וכאשר אצתר מהם להיות רב שם והוא יגמור הדבר, והתחלתי לומר תירוצים וכו' אך לא יכולתי להוציא כל צדי, ואולי כעין דר"ל ראה ראיתי אני ראיתי רא'י אחת והוא ראה שתי ראיות ולפע למרחוק ז"ל כלל גדול כאשר שמע כי לא אשמע לקולו נתן פקודה צמקומו וצכל צבולו מי אשר מחזיק אותי ליסע לא"י כאלו מחזיק לע"ע ועד הייתי מוכרח לצרוח מן כל הגבול ולרכוז צהרים על סוסים ולצרוח צגבול זיצענצערטן עכ"ל.

הגה הדפים צעלמו מה שאירע לו אלל ק"ז הייעב לב זלכ"ה וודע אשר ק"ז זלכ"ה ה' חוצב הארץ מאוד וכ"ק חמיו הגה"ק האצדק"ק עאלעטשווא ז"ל שה'י אח"כ אצ"ד דק"ק לפת נסע לא"י צעלחו. גם הוא ז"ל ה'י צדעתו ליסע אלף שאמר אח"כ שרואה שצריכים לו צמדיתו וא"א לו לנסוע. ונראה מה שהתאמן כ"כ צעוצי הקורה אלל הגה"ז הני"ל שלא יסע לא"י, צשציל שהלך צאוחו הרעיון לעשות קאלאניעסם אף שהיתה כוונתו לש"ש, אצל ה'י טעות גדול ומרע. וכבר הצאתי שמצואר גם צמכתציהס של אותן שהלכו צרעיון הזה כי גדולי ישראל והדיקים היותר גדולים המה מתנגדים לזה, וצא' מן המכתצים צשם' חיצת הארץ הנדפס לחזק רעיון הקאלאניעסן וה'י זה עיד

מעות לא"י שיעסקו שמה צתורה מקיימים כולם מצות ישוב הארץ. וכן האריך צזה המכר"ס האגוז צספרו שפת אמת והציד"א צספרו יוסף אומץ ס'י י"ע שזה דצרים צרורים שהשלוחים מעות להצחקת לומדי תורה צא"י מקיימים מצות ישוב א"י כמו הושצים שמה. ולפי דצרי האצני מר אדרצא צזה מצטלים המצוה כי ע"י שיוצבי הארץ מקצלים מעות מחו"ל ואינם עוסקים שמה צמלאכה או מסחר להרוויח גם המה אינם מקיימים המצוה ח"ו. אצל אין לזה שום מקור, ומצות ישוב א"י הוא לעסוק שם צתורה על עהרת הקודש, והמחזיקים מחו"ל ציד העוסקים צתורה שמה וצפרע לתצצ"ר אשרי חלקם שמקיימים ע"ז כולם מצות ישוב א"י כמו ישכר חצולון, ח"צ.

קח

והנה עוד ערס שהתחיל הציונות ה'י התערורות להצבות צעוצדי אדמה צא"י וה'י קאת גדולים שהלכו צרעיון הזה וה'י כוונתם לש"ש, אצל רוב גדולים וקדושים אוחו כצרוכי נגד הרעיון הזה והשתדלו רק לשלוח מעות מחו"ל שיעסקו שמה צא"י צתורה צעברה. חכ צבר הדפיסו המשתדלים להחזיק רעיון הקאלאניעסן ס' חצת הארץ והאריכו צעענות להצחקת הרעיון הזה, וכצבו צעלמס שגדולי ישראל מתנגדים לזה, אלף שהתווכחו עמם צדצרים שאין צהס ממש, כאשר יראה הרוחא שמה.

ובשו"ת נפש ח'י נדפס מכתבו של הר"א מגריידין וכצת העעס שצריכין להיות שמה עוצדי אדמה כדי לקיים המצות שמיטה ושאר מצות התלויות צארץ ימן שכתבו האלשיך והעקיודה צמאח"כ והארץ הזכור שלא ה'י בגלות אלף צשציל זצירת הארץ העלוצות שעשו לארץ צשמיטות וכו' צלי מציאות למחול ולכן צריך פיתוי הארץ לקיים שמה השמיטות ושאר המצות. והעיד הנסיון כי נכפוך הוא שצעו"ה ע"י שנתרבו שמה העוצדי אדמה נתרבו העלוצות ר"ל לארץ צחללס אח השמיטות וצעצרס על שאר מצות התלויות צארץ ומאריכים את בגלות צעו"ה, ואלו ה'י רואה מה שנעשה עכשיו מפעולות עוצדי האדמה אין ספק שה'י אצטק כצרוכי נגד הרעיון הזה, וצס' סוכת שלם הנדפס

עד שאפי' אחר ביאת המשיח יפחדו שמה לא היו ככל המקומות ולא נתקיימה השבועה וא"ל שיהי הגאולה, עד שישיב להם ע"ז המלך המשיח השוכה נחת, וא"כ הוא הכרח גמור משבועתו של הקב"ה שיהיו ישראל בגולה בכל העולם וא"ל שיהי הגאולה מבלעדי זה ולא יהי קיבוץ גלויות עד אחר ביאת המשיח וכל ישראל ישו השוכה כמבואר ברמב"ם פ"ז מה' תשובה שאין ישראל נגאלין אלא בתשובה ולמדוהו מהך קרא דכתיב ושבת עד ה' אלקיך ושבת ה' אלקיך וגו' ושבת וקבצך וגו', וכך קרא מבואר קיבוץ גלויות שיהי אחר התשובה שיעשו ישראל אחר ביאת המשיח. והתשובה תהי' בעודם בגלות בין העמים כמבואר בקרא והשבועה אל לבבך בכל הגוים אשר דיחק ה' אלקיך שמה.

קודם שנולד רעיון הליוי ושם כחוצ לאמור שאי' מן הטעמים שמתנגדים לה גדולי ישראל הוא בשביל שמפחדים שלא ילמח מה שירצו לעשות מדינה ומלוכה לעלמס קודם הזמן. ואז הכתישו זה לגמרי וכחוצ שמה כי בעלילות שוא חושדים אותם כי גם המה יודעים שזה אסור מחמת השבועה לדחוק את הקץ ושוב אח"כ כאשר נולד צפרהסיא הרעיון לעשות המדינה ע"י הטמא הידוע בשנת תרנ"ו איגלאי מילתא למפרע כי ירדו הדיקים לסוף דעתם שירצו לעשות מדינה והי' כ"ז מעשה שטן שבי' להם חיזוק רב להענין כמה שנתרבו עובדי אדמה, גם נתרבו ע"ז קלי הדעת ורשעים גמורים בא"י. והרבה יש לדבר בזה אלא שאין נ"מ להאריך פה בענין זה. ועכ"פ ייקר ישוב א"י הוא להרבות שמה בתורה ומלות.

ומבואר צמד"ר סי' נשא פ' ז' סי' י' לו את בני"י רבנן פתרון קרי' בגלות, אין וישלחו אלא לשון גלות כמה דתימא שלח מעל פני ויאלו, מן המחנה זה א"י וכו' כיון שחטאו גלו, כאשר דבר ה' אל משה בן עשו בני"י, מה דבר הקב"ה למשה שאם ישו תשובה במלכות שיהיו שם הקב"ה מקבצם. וברי שהתשובה מוכרחת להיות בעודם במלכות שיהיו שם ושוב הקב"ה מקבצם ומביאם לא"י כמו שהיא בקרא. ומ"ש באהבת יונתן בהפטרה פ' בלק שהקב"ה יליל את ישראל ממלחמת גוג ומגוג כאשר יעברו עליהם כמה לרות ואפי"ה לא יעזבו את ה' ואת נחלתם אה"ק זה מיירי במלחמת גוג ומגוג שהוא וודאי אחר ביאת המשיח כמו שאמרו חז"ל בכמה מקומות כנאמר בקרא יתייצבו על ה' ועל משיחו שזה קאי על מלחמת גוג ומגוג שילחם עם מלך המשיח אחר ביאתו, אף שחילולתו של גוג ומגוג המה בעולם אף קודם ביאת המשיח וסובלין מהם, אבל מה שקראו חז"ל מלחמת גוג ומגוג זה קאי על המלחמה שאחר ביאת המשיח שיתייצבו כולם על משיח ה' הגדול והגורא, ומזה מיירי באהבת יונתן שם שכיון שהוא אחר ביאת המשיח יהיו אז כל ישראל בא"י, אבל קודם ביאת המשיח תבא האהבת יונתן בעלמא בהפטרות ואחתהן שאף אם כל האומות יסכימו שיהי קיבוץ ישראל לילך לירושלים חלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי וכו' עד שתתפזר ר"ל עד

והנה נדחק עוד שם באזני נזר ליישב מה שלא עלו הגדולים לא"י בשביל שאין חיוב לעלות אלא מי שיושב שמה מקיים המצוה, ושוב העיר בעלמא דבעין ריחאח ענשין מה שלא הביא עלמא לידי חיוב, והאריך עוד שם בסברה שאפשר גם הרמב"ן לא אמר אלא על היושבים שמה ולא שיהי חיוב לעלות. ויש לפלפל בכל דבריו והבאתי קצת למעלה, אבל כ"ז אינו מעלה ארוכה לאותו החמ"ל הנ"ל. וכבר הארכתי שאף לדעת רוב הפוסקים שאין מצוה כלל בעלמא הישיבה בא"י אינו מוצן מה שכל עמודי הדורות ויסודי העולם היו בחו"ל.

קב

אב"י האמת הצרור שבענין זה, הנה לא יסתפק שום אדם שהגלות היא גזירה מאתו ית"ש כמבואר בכמה קראי ובכ"מ בגמ' ובמדרשות אין מספר. וגדולה מזה כבר הבאתי מה שמבואר צמד"ר שה"ש פ"ב אות ה' עה"כ קול דודי הנה זה בא דקאי על מלך המשיח שבעה שהוא אומר לישראל בחדש הזה אתם נגאלים ואומרים לו האריך לנו נגאלים ולא כבר נשבע הקב"ה שהוא משעבדנו בע' אומות והוא משיבן שתי תשובות ואומר להם אחד מכס גולה לצרברי' וא' מכס גולה למערי' דומה כמו שגליחם כולכם. והרי שזה שבועה מהקב"ה שיהיו גולים בכל ע' אומות

והיו ישראל כפויי עובה עד שהגלה אותם מא"י והשליכם מעל פניו ואח"כ חזרו בתשובה ושבו אל השי"ת בדרך הגלות ואמר להם הקב"ה בני הסבו שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה וכ"כ למה כדי למרק עונותיהם של ישראל שיהיו כולן עבורים ויבואו לחיי העוה"ב עכ"ל ומבואר צדקה שהתשובה לריבה להיות בדרך הגזות וגם אח"כ לר"ך להמתין עד שעת הסעודה.

ק י

ובמשעם הגלויות מבואר בגמ' פסחים ד' פ"ז ע"ב לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיחוספו עליהם גרים שנאמר וזרעתי לי בארץ, כלום אדם זורע סאה אלא להכניס כמה כרוין. ובמהרש"א פי' צמה שאמר כדי שיחוספו עליהם גרים דהיינו לפרסם האמונה גם בשאר עובדי כוכבים. ולכאורה נראה זה קצת כוונה אחרת שאין הכוונה גרים ממש אלא לפרסם האמונה בדרך העכו"ם אף אותן שלא נתגיירו. אך אולי כוונתו ז"ל שעי' שנתפרסם האמונה בין העכו"ם יש מליאות שיחשורו הגרים שראוים להתגייר, כי אם אין צניעות ידועה כלל מהאמונה מנא ידעו אותן שצריכים להתגייר.

ובגמ' תענית ד' ג' ע"ב הוא קצת בלשון אחר שאמרו ז"ל כי כארבע רוחות השמים פרשתי אחכם נאום ה' מאי קאמר לכו אילימא הכי קאמר לכו הקב"ה לישראל דזדדתיכו בארבע רוחי דעלמא אי הכי בארבע בארבע מיבעי לי' אלא הכי קאמר כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל ופירש"י ז"ל שאין העולם מתקיים אלא בצביל ישראל והכי אמר קרא כי בדי' רוחות השמים פרשתי אחכם לרוחות העולם כדי שיחקיים שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. ופי' צדקה המהרש"א בע"ז ד' י' ע"ב שהכוונה הוא שעי' שפיר את ישראל בדי' רוחות העולם התפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו והוא קיומו של עולם שלא יחרב. ומשמע שזה גופה קיומו של עולם מה שרואין בכל רוחות העולם אלא כל האומות שיש תורה ואמונה בשי"ת, וזה א"א אלא אם ישנם ישראל בכל המקומות.

שיגיע הזמן שימלא כל הארץ דעה וכו' וזה הזמן האמיתי, וא"א שיהי' התחלת קיבוץ גלויות בלי תשובה ודעה שיבטו כולם לתורתו הקדושה שבכזה ושבצע"פ.

ומש"כ בישמח משה פרשת לך שיעשו תשובה אחר שיבואו לארץ ישראל, זה אמר על תשובה פילאה כמבואר שם שזה הוא למעלה מהשגחתו שנעשים עי"ז גוי גדול שמחפך הכל לזכות אבל סתם תשובה לחזור למועצ זה בהכרח שיהי' קודם הגאולה כמבואר ברמב"ם והארכתי בזה למעלה. וכמו שדרשו חז"ל בונה ירושלים ה' ואח"כ נדחי ישראל יבנם. והקיבוץ הראשון ערס שיהי' נבנה ירושלים יהי' ג"כ ע"י מלך המשיח להמדבר כמו שכתב הראש"ד במס' עדיות. ונחבאר כ"ז באורך במאמר ג' שבועות והבאתי שמה בס"י י"ז לשון היפה קול שכתב דכיון דקיי"ל דלמך המשיח יקבץ נדחיו ממכה קראי א"כ אין צידעו להתקבץ מעלמיו יחד וכמו שהוא במד"ר פ' לך עכ"כ ידוע חדע ידוע שאני מפזרן חדע שאני מכנסן וכו'. ודבר זה מבואר בכ"מ שא"א להיות קיבוץ גלויות אלא ע"י הקב"ה בכבודו ובעלמו בלבד, הוא ולא אחר להתערב בזה ח"ו.

וכתב רש"י ז"ל בפי' נבנים עכ"כ ושם ה' גוי' חז"ל ה' לו לכתוב והשיב את שבותך, רבותינו למדו מכאן שהשכינה שרוי' עם ישראל בנרת גלותם וכשנגאלים הכתיב גאולה לעלמו שהוא ישוע עממם, ועוד י"ל שגדול יום קיבוץ גלויות ובקושי באילו הוא עלמו לר"ך להיות אותה בידו ממש איש איש ממקומו וכו'. וע"כ אמר בתנוד"א א"ר פ"י המשל על פזרון של ישראל בעה"ב יודע באיזה מקום יפקיד את כליו וכשיבוא בעה"ב לתוך ביתו יבוא כליו עמו לתוך הבית, שהקב"ה שהוא בעה"ב יודע באיזה מקומות לפזר את ישראל והוא כביכול ית"ש עממם בגולה וכשיחזיר הקב"ה שכינתו לניון ויבוא אל תוך ביתו יבוא אתו עמו ית"ש את ישראל מהמקומות שהפקידם. ומבואר במד"ר ס' שמות פ' א' ס' כ"ו דאף מלך המשיח שעתיד ליפרע מאדום יושב עממם במדינה שנאמר שם ירעה עגל ושם ירצן וכו'.

ובתנוד"א א"ר פ' י"ד כתב חז"ל כיון שטברו על התורה ומלותי' שבכותם ניתן להם א"י

ובפסיקתא הוצא בילקוט ראובני פי' שלח עה"כ ואלם חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ אלו ישראל שנקראו כבוד ה' כל הנקרא בשמי ולכבודי בראשיתו, מכאן שנגזרה גזירה על ישראל שיהיו גולים בין האומות, והיינו שעל ידי ישראל גולים בין האומות נתמלא כבוד ה' את כל הארץ שנתפרסם בכל העולם אמונתו ותורתו כמצוה לעיל.

ו'שם בגמ' ע"ז ד' י' ע"ב מצוה עוד שע"י שמפוזרין ישראל בכל ד' רוחות העולם נילים מכלי ח"ו שאין כל האומות הורגים אותם ח"ו, וכן הוא מצוה בגמ' פסחים ד' פ"ז ע"ב מאי דכתיב לזקת פרוזונו בישאל לזקת עשה הקב"ה בישאל שפוזרין לבין האומות כמצוה שם חת"כ שע"יז אין יכולין לנלותם ח"ו. וכן הוא בתנוד"א. ונראה דזה בגמ' ג' טעמים מלבד שיש עוד טעמים הרבה עד אין חקר כאשר כתוב להלן.

ובבר הבאתי מ"ש האר"י ז"ל בשער המלות פי' ראה במלות זכירת ייאלת מזרים שיש חילוק בין גאלת מזרים לשאר הגאלות בצל מדי וכו' שמזרים נתבררו בגאלותם כל הנשמות כמש"ה וינללו את מזרים לכן לא הו' צריך להיות שם עוד, אבל בשאר הגאלות לא נגאלו לגמרי ונשאר נשמות שלא נתבררו לכן נשאר ישראל תחת יד בצל ומדי ולא עלו בצנין בית שני כדי לברר הנשאר שם. וצד' גלויות, בצל מדי ויון ואדום שם הוא גלות מרובה מכלל ישראל כיון שהם השרשים אבל בשאר ע' אומות סגי בגלות א' מישאל כי המה רק פרטים וענפים ואין כל ישראל צריכין לילך בגלות לשם זולת אותם בני אדם אשר נפלו ניליות נשמותיהם באומה הויה, הם צריכין לגלות שם כדי לברר ולהויה משם ניליותיהם שנפלו שם, וע"י"ש שהאר"י מצוה. ומוזן דזה דברי המד"ר שה"ש שיש מדינות דסגי בא'.

ודרעת חכמי האמת מה שאמרו בגמ' כדי שיתוספו עליהם גרים הכוונה גם על הנשמות הנטמעין כמ"ש האר"י ז"ל שגם אלו נקראים גרים וגם נשמות הגרים המה מהנשמות שנדחו מישאל ונטמעין בהם כנודע והכל א' הוא. ועכ"פ אנו רואים דזה שהכרח

שיהיו שומרי תורה ומלות ועובדי השי"ת מפוזרין בגולה צד' רוחות העולם, דלפי הטעם שאמרו בגמ' כדי שיתפרסם תורתו ואמונתו ית"ש בכל המקומות זה א"א אלא ע"י עובדי השי"ת בתורה ומלות כי אם אין תורה ועבודה הא"ך יתפרסם התורה והאמונה. וכן ממ"ש האר"י ז"ל להעלות הנשמות מכל המקומות מצוה צדצרי האר"י ז"ל שזה נעשה ע"י עבודת השי"ת בתורה ומלות במקום הווא וא"כ גזירת הגלות הוא גם על הצדיקים ואדברא על ידם נעשה יותר תיקון הכרחי.

ובן מצוה צמה שאמרו חז"ל צשה"ש שאף כשיצוא מלך המשיח לגאלם מן הגלות יפחדו ישראל וישאמרו שלא נתקיים עדיין השבועה מהקב"ה שיהיו בכל ע' אומות וא"א שיהי הגאלה עד שיאמר להם מלך המשיח החשבון שיהיו בכל ע' האומות, והלא בלא"ה א"א שיהי הגאלה עד שיחזירם כולם בחשובה וישמרו כל ישראל את התורה כולה כמצוה צרמב"ס וא"כ צעת הגאלה כולם לדיקים, ואעפ"כ יבואו בעענה שלא היו עדיין בתוך כל הע' אומות, ומצוה דזה שאותה השבועה של הקב"ה שיהיו ישראל בגולה בין כל הע' אומות הוא אף אם כולם לדיקים א"א שיהי התיקון צאופן אחר מהמת חטאים הקודמים כמו שיצוה עוד.

ובבר הבאתי מ"ש צאובה"ה הק' פי' צהר עה"כ כי ימוך אח"ך לתרץ שלא יקשה אם לא היו גולים מי יהי מצרר המתצריים עתה צתפולות ישראל, שאם לא היו ישראל חוטאים הו' להם כח לברר ניליות הקדושות במקום שהם מכל המקומות אשר באו שם, משא"כ אחר חטאם חלש הכח ולואי שחשיג ידו במקום עלמו אשר שם הניליות. ות"י זה הוא גם על מה שאמרו בגמ' שצורך הגלות שצביל פירסום האמונה, וכן שאר הרבה טעמים שיש בגלות לולא עון הדור הו' כח השפעת הקדושה חזק כ"כ שהכל הו' נשפע ממקומם אבל אחר החטא א"א צענין אחר כ"א ע"י הגלות, וא"א שיהי הגאלה בלא הגלות, וכמצוה צמד"ר שה"ש שהבאתי שאף ע"י מלך המשיח א"א שיהי הגאלה אלא אחר שיהיו כל הגלויות כשצעתו של הקב"ה.

נחלש כח הקדושה אין מליחות לעברה זו אח"כ יש עובדי ה' בכל המקומות ממש כאשר הבאחי מהאזה"ח הק' צענין נלוות שכתבו חכמי האמת.

קיא

גם השלה"ק אף שצטער האחויות אות ק' האריך הרבה בגודל השבח ומעלה של הדר צא"י אפי' בחורבנה ודחה את דברי ר"ח שכתב שאין מלוא צוה"י וכחז עליו שהם דברי יחיד ואין להשיגה בדבריו והעתיק כל דברי החרדים שהפליג בשוב א"י וכחז שצריך כל חיש ישראל לחצב את א"י ולבוא אלי' מאפסי ארץ צהשוקה גדולה כבן אל חיק אמו, וברייתא דהדר צה"ל כעובד ע"ז הוא אפי' בחורבנה כאשר העתקתי למעלה ופלפתי בראיותי, ואעפ"כ כתב צפי מסעי ח"ל: ודע אלו המסעות שגזרו על האדם וחרשו שיהיו משולחים ומתפזרים בכל העולם היא לעובר כי מתחלה נצרה האדם להיות צביע לעבדה ולשמרה דהיינו קיום החורה ברוחניות, אח"כ כשחטא וגורש מג"ע והגירוש ה' הפיזור בכל מקומות מושבות אף שהי' מלד העונש מ"מ הפיזור ה' לעובה כדי שיחפשע הקדושה בכל העולם לדעת לעבוד את ה' וכו' אח"כ אלה מסעי למוצאיהם למסעיהם ולמסעיהם למוצאיהם כי גלו מא"י לחו"ל כדי שיחזרו מחו"ל לא"י ואז ארץ הנשמה תהי' כגי"ע כי הגלויות גורמים גאולה גדולה לעתיד וכו', גם גלות ישראל שפירסם הקב"ה בעולם הזה ה' לעובה עוב לדידי' להקב"ה ועוב לישראל וכו' ועי"ש שהאריך עוצה והביא גם דברי הש"ס מ"ש על הגלויות, וכפל זה כ"פ בחיבורו שהגלות הוא מוכרה עבור הגאולה, וא"כ ע"כ אף שהאריך כ"כ בחיבורו ציאת הארץ אין כוונתו שיבואו הכל לא"י כיון שצטלמו האריך ג"כ בהכרח פיזור ישראל בגולה צה"ל שיחפשע הקדושה בכל העולם והקב"ה עשה כן לעובת הקב"ה ולעובת ישראל ולחועלת הגאולה, ועוד שאר תועלות שחשב, ולהלן יתבאר כיצד יתקיימו שניהם אלו המימרות שצטלה"ק.

ובאזה"ח הק' פ' צבר כתב שצירור הנילוות הוא א' מהטעמים של הגלות, וצפ' בחקותי כתב עוד טעמים שצביל שכתוב מדה"ד וכחז עוד טעמים אחרים, וכחז שרשע שואל טעם על הגלות, גם פי' הכתוב ואחכס אזרה בגוים והריקותי אחריכס חרב שאם לא יקיימו גזירת זירוי בגוים ח"ו חרב מרובה, ועכ"פ הגלות הוא הכרח להלנת ישראל ולתיקון העולם.

ובגוזה"ק פ' ויחי פ' ל"ח צאמלע סי' צ' הביא מהרמ"ע ז"ל דתכלית הגלויות אינו אלא לעבר אויר ארץ העמים ח"ל הרמ"ע צעשרה מאמרות מאח"ד ח"ד פ' י"ג למחי' שלהם חלקים לעבר המקומות אשר נפולו שמה וכו' וזהו סיבה עלמיות לכל הגלויות שהי' ראשון לכולם ויגרש את האדם כי אז נתחדש לו מגרש חוץ לג"ע למען יתקן אויר החלוץ בהצל פיו ויבין כסא כבוד להשראה השכינה בכ"מ וכו' הדרן לגלויות ישראל לפי שגלות שומרון לא היו בני תורה די להם לקדש פאה אחת מן העולם וכו' אצל גלות ירושלים משם נפולו לארבע רוחות העולם למען יפולו מעיינותם להועיל אל הכלל וכו' עכ"ל ועי"ש באריכות יותר, ותמלית הדברים מוצארים בדבריו צאר היעב שהגלות בכל ארצות העמים הוא הכרח שצביל שיהי' תורה ועבדות ה' בכל הארצות לעבר אויר העולם כולו שיהי' מוכן להשראה השכינה, ונראה שהוא לפי מה שמצואר צקראי שהמלך המשיח יבטוש אח"כ את כל העולם כולו וממילא יהי' בכל העולם קדושת א"י שכן היא ההלכה שמה שבושין כדון יש לו דין א"י בכל הפרטים, כי מה שיש פלוגתא צסורתי אם הוא שוב לגמרי לא"י הוא שצביל שלא הי' הכיבוש כדון אצל המלך המשיח שיבטוש הכל כדח וכהלכה יהי' צכ"מ דין א"י, וקי"ז בתפלה למשה על תהלים ממור פ"צ פי' בדרך זה הקרא קומה חלקים שפעה הארץ כי אחת תנחל בכל הגוים ח"ל כי ע' קעדראות הם ע' שרי מעלה אצל לעתיד הכל תחת יד הקב"ה לצדו וכל העולם צצחית א"י והיינו קומה חלקים דייקה כי אחת תנחל ר"ל כי כל העולם יהי' צצחי' נחלה זו ירושלים עכ"ל ולזה צריך הכנה לעבר אויר כל העולם כולו שיהי' מליחות שחחפשע שמה קדושת א"י וע"כ שיהי' בכל הארצות לדיקים עובדי ה' המעבדים את האויר, ויען שע"י עון הדור

ועכ"פ א"א להכחיש מה שמצואר בכתובים וצכ"מ בדברי חז"ל שיביעתן של ישראל צה"ל עד זמן הגאולה היא גזירת המקום צ"ה עד שיבוא

אחר זה יהיה זג"ע משא"כ אחר החטא כי מוכרח עבור שליחות זה להיות צעוק"ז.

וא"כ ה' שני ענינים צאדכ"ר, דמלבד שנעשה לו גירושין מג"ע מחמת החטא, גם צא לעוב"ז בשליחות נכבד לעבוד הש"י צעולס הגשמי, וזה חיקונו. וכמו כן ממש הוא צישראל אחר החורבן שמחמת החטא גלינו מארצנו אבל אנחנו גם שליחים מהקב"ה לכל מקום בואינו לחו"ל לחקן שם לפי דעתו של יוצר בראשית אלא שלולא החטא ה' מליחות לגמור השליחות הזאת שם ממקום הקודש שהיינו שרוין על אדמתנו אבל אחר החטא אנו מוכרחין להיות בגולה בחו"ל כדי רוחות העולם לעשות שליחותו של הקב"ה עד זמן הגאולה שהמלך המשיח יקבץ נדחי ישראל, הוא ולא אחר.

קיג

עוד אמרו חז"ל צענין בגלות ח"ל המד"ר סדר לך פי' מ"ד ס"ו כ"א ויהי השמש צאה ועלטה ה', ד' דברים הראה לו גיהנם ומלכויות מ"ת וציהמ"ק ח"ל כ"ז שבנין עסוקים בשמים הם ניללים משמים, פירשו משמים הם נידונים בשמים, ח"ל צמה אחר וזה שירדו בנין בגיהנם או במלכויות רחצ"פ אמר הצרכים צרר לו את המלכויות ר"ו ור"א ורחצ"ת אמרו הצרכים צרר גיהנם והקב"ה צרר לו את המלכויות ה"ד אם לא כי לורס מכרם זה הצרכים וכו' הסגירם מלמד שהסכים הקב"ה לדבריו. והקשה היפ"ח שם על השאלה בגיהנם או במלכויות מה זו שאלה היחכן שיצורר עולם הנפשי במקום הגופני ותי' דלא צנענשים בגיהנם לדורי דורות קמירי כי מי שהמרה כשיעור הזה פשיעא שלא יתכפר בגלות אלא צנענשים מדת זמן י"צ חודש או פחות, וצכה"ג אפשר שיצורר בגיהנם שהוא זמן מועט עם היותו צנפע במקום מלכויות שהוא בכל חיי האדם צכמה דורות.

והקשה עוד וכי אנחנו העומדים בגלות נפטרו מעונש גיהנם זו אינה תורה דא"כ הותרה כרצונו, ותי' דל"ק אלא שלא יהי' העונש גמור בגיהנם אבל יתכפרו מקאתם צעוק"ז. ונתקשה עוד מ"ע שאלה זו לאצרכם כי ה' הוא היודע ועד מהו

מלך המשיח ויעשה קיבוץ גלויות. וכבר הבאתי דברי הרמב"ן עלמו שכחז שמה שישראל צארלות אויביהם זה המלילס מכלי ר"ל. ועי' צרמב"ן צם' המלחמות פ"ק דבינה צהפלוגתא שדעת הר"ף ז"ל דבני ח"י צרכין לעשות שני ימים טובים של ר"ה, וצעה"מ ורצונו אפרים פליגי, והציאו ראיות, גם הציאו שככה נהגו כל הדורות שם צא"י שלא שמרו אלא יום ח' עד עתה חדשים מקרוב צאו שהנהיגו לעשות שני ימים עפ"י ה' הר"ף ז"ל, והרמב"ן שם צמלחמות האריך לצאר כשיעת הר"ף וכתב שמה שלא עשו כן צני ח"י אינה טענה לפי שגלינו גלות שלימה וצטונותינו לא נשאר צא"י צימים ההם אלא מטעים ואינם צני תורה יעיי"ש. והרי שדחה מנהג ח"י שמכמה דורות מחמת שהיו מועטים והצני תורה ה' בחו"ל מסיבת הגלות שנגזר צטונותינו וצודאי לא עברו כל צני תורה שצכמה דורות הראשונים על מנוח דאורייתא שהוא לדעת הרמב"ן ז"ל, אלא שגזירה היא מלחו ית"ש כנז"ל.

קיב

וכבר אמרתי צזה לפרש לשון חז"ל צמד"ר צפתיחחא דאיכה ס"ו ד' ר"א פתח והמה כאדם עברו צרית, אמר הקב"ה אדם הראשון הכנסתי אותה לג"ע וליוותיו ועבר על לוויי ודנתי אותה בגירושין וצשילוחין וכו' חף צניו הכנסתי אותם לח"י וכו' וליותים ועברו על לוויי וכו' ודנתי אותם בגירושין שנאמר מציחי אגרשם ודנתי אותם צשילוחין שנאמר שלא מעל פני וכו'. ונתקשו המפוי' למה כפל הדבר דין גירושין ודין שילוחין ומאי כ"מ צין גירושין לשילוחין. וציע"ד נדחק צזה. ולפענ"ד פשוט דהנה גירושין הוא עונש דמחמת החטא מגרשין אותה ממקום הקודש חף אם חין נותנין לו שום שליחות לאותו המקום שהולך לשם, משא"כ שילוחין הוא כשנותנים לו אינה שליחות לחקן במקום צצא וכוא נוסע וצא בשליחות מלחו ית"ש. וכמו כן ה' אלו השתי צחיות צאדכ"ר כמ"ש השלה"ק שמחמת החטא גרשוהו מג"ע אבל גם צא לעוב"ז בשליחות מלחו ית"ש לעשות ולחקן צעולס מה שהוא רצון הצורא צ"כ לחיקון העולם, אלא שלולא החטא ה' מליחות לגמור זה השליחות צאופן

העוב לישׂראל והוא יבחר לנו הטוב וכש"כ למ"ד שאברהם צירר לו גיהנם וכו' השיבו אחר מעיקרא נמי למה שאל את פיו מאחר שלא יתקיים צירורו אם לא יבחר בטוב, ונדחק צדק ליישב. אמנם צדקה"ק הלך צדק אחרת ולא ניחא ל"י דרכו של היפ"ת והאריך עוצב, ותמלית דבריו בקולור דוודאי גם עכשו יש עונש גיהנם לאחר מיחה שהוא עונש הנפש כמצואר צ"מ אבל הכא מיירי בעונש הגוף צדיהנס לאחר תח"מ ביום הדין שזה לא יהי אלא לרשעי עכו"ם או אף פושעי ישׂראל שהם רשעים גמורים כאפיקורסים וכדומה אשר לא יכונה בשם ישׂראל, אבל רוב המון ישׂראל נפעים או מעונש גיהנם בעבור שסבלו עונש המלכות בעוה"ז. וצמא שהולך לשאל את אברהם האריך עוצב לבאר שכבר נתן הקב"ה לאברהם את הארץ בלי שום תנאי ולכן אז כשראה אח"כ לברר לו מלכות שגמלא ע"י שנתנה הארץ הוא על תנאי שישמרו תקיו ותורותיו וילורו כי אם יחטאו יהיו בגולה צד"ל תחת המלכות ויחטעל מחנת הארץ ואינו מהראוי לחזור מדיבורו הראשון שנתן לו את הארץ סתם לכן ה"י נזכר לשאלת אברהם שהוא בעלמו ימחול על המתנה הראשונה וישאר רק מתנה זו שהוא תלוי בתנאי של שמירת התורה כדי שיעללו ע"י הגלות מעונש הגיהנם, יעיי"ש שהאריך מאוד והבאתי רק התמלית בקולור נמר.

וא הצנתי הא"ך נתישב צדבריו הקושי למה ה"י נזכר לשאל את אברהם ולהשיבו אחר מדבריו דמה שתי" שה"י נזכר לשאלו כדי שימחול על המתנה הראשונה ע"י ה"י סגי אם בתחלה ה"י אומר לו הקב"ה שזה עוצבתן של ישׂראל שימחול על המתנה הראשונה, דהלא גם אחר שהשאלה בחר לו אברהם את הגיהנם ולא מחל על מחנת הארץ, אלא שהקב"ה החזירו מדבריו והודיע לו שזה לעוצב שיברור המלכות וימחול על המתנה והסכים לזה מחמת דבריו של הקב"ה, וזה ה"י יכול להיות אף מתחלה בלי שאלה. גם אינו מיושב כ"כ למ"ד שאברהם צירר לו גיהנם, הא"ך אפשר ליבחר צדיהנס הקשה שלאחר תחיית המתים שאינו אלא לרשעים גמורים כאפיקורסים ודומיהם שגדונים לדורי דורות. גם שאר דקדוקים יש צדבריו ואין להאריך.

ואולי י"ל עפ"י מ"ש ק"ז בפירושו חפלה למשה על תהלים מזמור קמ"ג עה"פ למדני לעשות רעוך וגו' חלה"ק: הנה אמרו החכמים שטיקר עבודת השי"ת הוא שיהי על צד"י שגם אם ענוש יענש צדיהנס על קיום המלות מ"מ יעשה בחשקות גדול להשלים רצונו, והנה זה דבר קשה מאוד שיהי כיון שהוא א"י מיי"ג עיקרים שהקב"ה משלם שבר עוצ לעושי רצונו רק שאריך לחשוב ולכווין שאני עושה דבר זה גם על מנת שאסבול צדיהנס עכ"ל הק. וא"כ א"א צוודאי ה"י צדחניה זו שה"י מוכן אף לסבול הגיהנם עבור מלותיו ית"ש ולכן בגולה שהוא צד"ל שמפסידין הרבה מלות התלויות צד"ל גם שאר מלות עיקרן צד"ל ע"כ בחר צדיהנס שלא יהי הפסד מלות שכן ה"י מדתו בעבודת השי"ת צקיום תורה ומלות, אבל הקב"ה אמר לו אח"כ שאינו כן אלא שמשלם שבר עוצ לעושי רצונו ית"ש ורצה הוא בחקתן של ישׂראל שיהיו בגולה ליפטר מעונש הגיהנם הקשה, ואחר ששמע א"א ע"ה שזכו רצון הצורא ית"ש גם הוא ה"י דעתו כן כי לא ה"י כוננתו אלא להשלים רצון הצורא ית"ש. ומה שמתחלה שאל הקב"ה את אברהם והולך אח"כ להחזירו אחר ולא אמר לו מעיקרא לברר את המלכות, י"ל שהוא ע"ד שה"י צנסיון העקידה שאמר לו הקב"ה לשחוט את צנו ושבו אמר לו אח"כ אל תשלח ידך אל הנער וכו' זה כדי לגלות דקתו של א"א ע"ה שמוסר הכל ולא נחשב אללו מאומה נגד רצונו הצורא צ"ה ושבו אחר שנתגלה זה אמר לו האמת, כמו כן י"ל צד"ל דע"י ששאל הקב"ה לאברהם נתברר דקתו שאף גיהנם אינו אללו מאומה נגד הפסד חיבה מלות אצל אח"כ אמר לו האמת כי רצה הקב"ה בעוצבת ישׂראל להילם מגיהנם ע"י שיהיו צד"ל מפוזר במלכות. ומה שהגליות הוא נגד גיהנם אף שבחיה מקומן צמפורשים כחבו קלת הסצר אבל זה דרכם של המפוי לבקש קלת לשצר את האוזן והטיקר הוא שאנחנו לא נדע דרכו של השי"ת בשצר ועונש צדחה אופן הוא מדה כנגד מדה כאמור לא מחשבתי מחשבתיכם ולא דרכיכם דרכי.

ובזה אפשר להבין דברי המד"ר פ' מסעי סי' ה' עה"כ כי אחס צד"ל אל הארץ כענין זאת הארץ אשר חפול לכם צנחלה מלמד שהראה לו הקב"ה

שיכוי מלוח בהיפך לישב בא"י, ולעיל כתבתי לתרץ שיש חילוק בין עלי בחומה ובין עלי ביחיד כמו שהוא בדברי הריב"ש והרשב"ש וכן הוא בגמ' בדברי ר"ז אבל זה מועיל רק לתרץ שלא יקשה מאיסור השבועה דקאי רק על עלי בחומה ואפ"ל דביחיד יש מלוח אבל כיון שנצטאר שהגזירה היא שיכוי בגולה ואחז"ל בזה כמה טעמים כמו שהבאתי וגם הרמב"ן עצמו כתב דהבטחה דלא מאסתים לבלותם חלוי בהיותם בארץ אויביהם וזה אינו מתורץ אף אם נימא שאין לעלות אלא ביחידות דמ"מ אם עולים הרבה אף שהי' ביחידות באופן שאין צו איסור השבועה של עלי בחומה אבל כיון שאינם בחז"ל מפחר בין כל האומות גם זה הוא נגד שבועתו של הקב"ה שיכוי מפחרים בכל רוחות העולם, וחזוין דאף אחר ביאת המשיח שאז אין עוד שבועה על עלי בחומה כמ"ש עד שחפץ וזהו זמן הגאולה ע"י מלך המשיח כמו שדרשו חז"ל ואלו הג' שבועות אינם אלא שלא לדחוק ולמחר עשות ככה ערם זמן הגאולה אף רגע אחת אבל אחר ביאת המשיח שהוא זמן הקץ ויעשו ישראל חשובה בעלי אלו השבועות, ואטע"כ לורך גם אז לאותו החשבון שיאמר להם מלך המשיח שנתקיים גם שבועתו של הקב"ה שיכוי בין כל ע' האומות וא"כ אף אם אין עוזרין על השבועה של עלי בחומה מ"מ הכרח שיכוי בגולה מפחר בין האומות, וכן הוא לפי הטעמים שאמרו חז"ל על הגלות. והגם שגראה שהגזירה היא רק על רוב ישראל שיכוי בגולה וזוהו יולאין ידי חובתם אבל במלוא דאורייתא המוטלת על כאו"א מישראל אין מספיק חילוק זה וא"י שוקל וא"י סופר לבוין המספר שאם מועטין המה שמה עושים מלוח בעלי' ואם מתרצין הוי עזירה שהוא נגד גזירתו של הקב"ה והלא אף אם נוסעים רק ביחידות לאט לאט מ"מ צרבות השנים יש מליאות שיכוי שמה רוב ישראל.

למשה כל מה שהי' ועתיד להיות וכו' ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' לזרעך אתננה הראיתך בעיניך מלמד שהראהו גיהנם וכו' התחיל משה מחיירה מן הגיהנם אמר לו הראיתך בעיניך ושמה לא תעבור. ואינו מובן כיון דכל אותו קרא קאי על מה שהראה לו א"י א"כ מה שייכות לגיהנם אלא אותה המראה של א"י. ולהב"ל מובן דכיון שכתב שהראה לו בא"י כל מה שהי' ועתיד להיות וא"כ ראה כל אותן שני הגלות שיכוי ישראל מפחרין בחז"ל תחת המלכויות ולא יהיו בא"י וזה לער גדול ולכן הוכרח להראות לו גם את הגיהנם כדדי שיראה ממה שניאלים ע"י שלא יהיו בא"י ויהפייס דעתו בזה, אבל כאשר ראה את הגיהנם התחיל להתיירא ממנו עד שאמר לו הקב"ה הראיתך בעיניך ושמה לא תעבור.

ורשון המדרש הנחומא פ' פקודי סי' ח' אחר שהביא אותה המימרא שצירר אצרהם את הגלות ואמר מוטב שישתעבדו בני בגלות ולא ירד אחד מצני לגיהנם והסכים הקב"ה עמו סיים לבסוף אמר הקב"ה צעוב"ז אחס משועבדים צידי גלות ולעתיד לבוא אני מעביר את הגלות מכס שנמשלו כמים ואילל אחכם מגיהנם וכו'. ומבואר בזה שאך לעתיד לבוא יעביר הקב"ה את הגלות אבל עד ביאת המשיח הגלות הוא הכרח להבלע מגיהנם, מלבד שארי הטעמים שהבאתי לעיל מדברי חז"ל, ובכל דרכי השי"ת יש טעמים עד אין שיטור והחקר אלקי תמלא ובמה שלא הורשה מרע"ה לבוא לא"י אמרו חז"ל אחי טעמים והמגלה עמוקות הוסיף עוד טעמים למאות, וכללו של דבר שזה ודאי שהגלות הוא מאתו ית"ש לעוצת ישראל ולטובת העולם וא"כ אין התחלת קושי' מה שהסתבצ מהמסבצ כל הסיבות צרובא דרובא מגדולי ישראל וקדושי' שיכוי בחז"ל כי כן הוא הכרח להיות בגולה עד זמן הגאולה כנ"ל.

קיד

ובתב ביממה משה פ' בשלח עה"כ תביאמו ותטעמו וגו' דבגאולות הראשונות שהיו מקובצין יחד אמר עד יעבור שלא היו מחוסרין אלא העברה ממקום למקום ובשלישית שהן מפחרין צד' קלות ואין ידיעה כלל מזה לזה ויש מקומות ומדינות שאין יודעין מהם והם אין יודעין מאתנו אמר לשון הבאה שהשי"ת

אבל קשה הא"ך סברי הרמב"ן וסויעתו שיש מלוח בישוב א"י אף בזמן הגלות כיון שהוא גזירה מן השמים להיות מפחרין בין העמים הא"ך אפשר

שכתב קודם בגזירת הגלות דמי שהגלם לא היה מניחם לשוב ש"מ דסובר דזה הוא ג"כ מעטמי השבועה דמי שהגלם אינו מניחם לשוב והכרח הוא שיהיו בגולה עד זמן הגאולה. א"כ הא"י אפשר שיהיה מלוא לעלות לא"י כיון שאפשר שעי"ז יבואו כולם או רובם לא"י והוא נגד הגזירה של הקב"ה כמ"ל.

קמ

אבל הענין הוא דהנה דזור המדבר שה"י הגזירה שישאלו צמדבר אמר הכתוב על המעפילים לעלות למה זה אתם עוזרים את פי ה' אף שהיו לדיקים גדולים כמו שהבאתי במאמר ג' שבועות שלא היה דור זכאי כמו דור המדבר והגזירה היה עבור אותו החטא שלא אבו לעלות ועשו ע"ז תשובה גמורה שהתודו ואמרו הנו ועלינו וגו' כי חטאנו ועלו במס"י ממש שידעו שהעמלקי והכנעני בדרך כמ"ש החת"ם שזה היה תשובה במס"י ממש, ואעפ"כ לא הועיל אחר החטא והגזירה ובוודאי אלקים חשבה לעוצה שראתה חכמתו ית"ש שאחר החטא א"א שיהיה החייון באופן אחר, ועכ"פ כיון שעלו אחר הגזירה שישאלו צמדבר אף שעלו לש"ש היו צוה עוזרים את פי ה' וא"כ היה סברא לכאורה שגם בגלות הזה כיון שגזירה היא מאתו ית"ש להיותינו גולה מארצנו היו העולה לא"י עובר את פי ה' שגזר על הגלות אבל ע"כ שאינו כן דל"מ לדעת הרמב"ם צ"מ שמה"מ מלוא קנ"ג יש הכרח שיהיה לעולם מ"שארל צ"מ עבור קידוש החודש דל"כ בעלו המועדות והוא ח"ו מחיית אותות האומה כמ"ש שם ח"ל אלו הנחתו דרך משל שבני א"י יעדרו מא"י חלילה לקל מעשות זאת כי הוא הצעיה שלא ימחה אותות האומה מכל וכל, אלא אפי' לדעת הרמב"ן דפליג ע"ז וסגי לדעתו בקביעת המועדים החשבון שנעשה מכבר בימי הלל הנשיא אבל גם בל"ה הרי חזון שהרבה תנאים נשאלו בארץ ישראל גם אחר החורבן וגזירת הגלות וריב"ז בקש על יבנה וחכמי' שישאלו שם אחר הגלות, וכן אח"כ בימי האמוראים ובכל הדורות היו הרבה עולין לא"י, ובוודאי שאלון הקב"ה שגם בימי הגלות אף שגזרה גזירה על רוב ישראל שיהיו מפוזרין בדי רוחות השמים גם א"י הוא בכלל ד' רוחות השמים

יביאם מארבע הפיאות ומכל המקומות שהם שם יעיי"ש. וא"כ כיון שהפיזור הוא באופן שאין ידיעה מה לזה א"א לידע מה הוא מספר הרוצ והגם שלא צא לידי ספק זה בכל משך זמן גלותו דבכל הדורות אף ממה שהוא זידיעתו היה מלוא פעמים יותר בחו"ל כמ"ש החו"י אבל כיון שהקב"ה גזר ואמר שיפזרו ישראל בכל ד' רוחות העולם וזהו קיומו של עולם שתתפשט החורה והאמונה בכל העולם כמבואר בגמ' ורש"י במס' ע"ז ועוד פעמים רבים שהבאתי, וכן כתב השלח"ק בעלמו שהגלות הוא הכרח לעוצה הקב"ה ולעוצה ישראל שתתפשט הקדושה בכל העולם וא"כ מוטל על ישראל לקיים גזירה זו, וא"כ הא"י אפשר לומר שיש מלוא צהיפק להיות צ"י.

והגם ש"ל שאפשר לקיים שיהיה חלק מ"שארל צ"מ וא"כ והשאר יתפזרו בחו"ל בדי כנפות הארץ אבל כיון שאנחנו לא נוכל לידע מי ומי ההולכים מי יעלה צהר ה' לא"י ומי יתפזר בחו"ל הא"י אפשר לומר שיש חיוב מלוא מה שאנחנו לא נדע את מי לחייבו באותה המלוא ואת מי לפזרו. ולדעת האר"י ז"ל הוא תלוי בצורה נשמה כמ"ש שכא"א לריך להיות במקום ששמה הנילוות הק' ששייכים לשורש נשמה, אבל מי הוא היודע שורש נשמתו, זולת השרידים אשר ה' קורא, אלא שבוודאי המכין מלעדי גזר מסבב סיבות שיבוא כא"א למקום שריך להיות, ודברי האר"י ז"ל בוודאי אמיתים אבל בדרך הלכה שיהיה חיוב מלוא מה שלא נוכל לידע בשכל אנושי כדא מה לעשות זה א"א, וחורה לא בשמים הוא, וא"כ לריך להבין דעת הרמב"ן ז"ל שיש חיוב מלוא ציבוב א"י אף בזמן הגלות, והשלח"ק הביא אלו השני ענינים באריכות הן דעת הרמב"ן במלוא ישוב א"י וגזירת הגלות שהוא הכרח וכ"ל יתקיימו שניהם.

גם לשון הריב"ש צ"מ ק"א אינו מובן לכאורה שאחר שכתב שם דהעלי' לא"י הוי מלוא סיים ומה שה"י חומר הנביא לבני הגלות בנו צמים זה ה"י מפני הגלות שנגזר עליהם ומי שהגלם לא ה"י מניחם לשוב עד שעלו ברשות כורש וגם עתה אחת משלש שבועות שהשביע הקב"ה לישראל שלא יעלו בחומה, ומדמהשיך הדברים לומר וגם עתה אחת מג' שבועות על מה

דברי הקב"ה, ולכן יפחדו ישראל גם אחר הגאולה שאם לא נתקיים עדיין השבועה להיות בין כל העמים א"ל שחבי' הגאולה כמצואר דברי חז"ל שהצאח. אבל עדיין לריך להצין לפי"ז דעת הרמב"ן וסייעתו שיש מצוה בישוב א"י אף בזמן הגלות וכתב שנתחייב כאו"ל והאיך נוכל לחייב בזמן שהקב"ה גזר גלות ואנחנו לא נדע על מי נגזר להיות בחו"ל בין העמים.

קפז

והנלפע"ד דברים צרורים בכוונתם ז"ל בעזר החונן לאדם דעת צרו"ח ית"ש דהנה בכל מצוה ואיסור שנדחה בחו"ק יש פלוגתא, כגון בקרבן ליבור בטומאה שהתירה התורה פלוגתא בגמ' יומא ד' ו' ע"ב אם עומאה הותרה בליבור בהיתר גמור או רק דחוי' בליבור, ופירש"י ז"ל שם ד"ה דחוי' אעפ"י שהקרבן ליבור דוחה אותה בקושי הותרה ולא הותר גמור, ובשבת אלל פק"י כתב הכ"מ בפ"ב מה"ש שזה תלוי ג"כ בפלוגתא דדחוי' או הותרה, והקשו עליו מגמ' יומא ד' מ"ו דשבת הותרה טומאה דחוי' ועי' עע"ח או"ח סי' ד' שמתרן, והרא"ש במס' יומא פ' יוה"כ סי' י"ד כתב בשם הר"מ לחלק דשבת הותרה אלל חולה והוי כמו חול ונבילה ושאר מאכלות אסורות אינם אלל דחוי'. גם בעשה דוחה ל"ת כתב המהרי"ק בתשובה שלא אמרו אלל דוחה ולא הותרה, וכן נראה ממה שאמרו דהיכא דאפשר לקיים שניהם אינו דוחה הלא תעשה. ואמנם ממה שכתבו החוספות פסחים דף פ"ה ע"א ד"ה כשהוא דכיון דאסור בגומרתא משום הפסד קדשים לא הוי אפשר לקיים שניהם ודחי הלא תעשה והלא התשש של הפסד קדשים אינו אלל איסור דרבנן והאיך אפשר לדחות ל"ת דאורייתא אם הוי מה"ת אפשר לקיים שניהם בשביל שמדרבנן א"ל לקיים שניהם וע"כ שמה"ת אף באפשר לקיים שניהם נדחה הל"ת אלל שמדרבנן החמירו בזה ולא החמירו כשיש איסור דרבנן עי' מלה"ר בסוגי' דעשה דוחה ל"ת שביאר בזה ואם מדאורייתא אמרינן שנדחה הל"ת אף באפשר לקיים שניהם ע"כ שסברי דחוי' היתר גמור והל"ת כמאן דליחא ולא דוחה בלבד כמ"ש המהרי"ק, ובכלאים בנבגי כהונה דעת הרמב"ם בפ"י מה' כלאים ה' ל"ב

ולריך שיהיו גם צא"י עובדי השי"ת ומקיימים מצוות התלויות בארץ ושאריו מצוות במקום הקודש, ואין זה דומה לגזירת דור המדבר שהי' הגזירה צפי' שישארו כולם במדבר עד תום כל הדור כמצואר בקרא, גם אחר המ' שנה מצואר בקרא צפי' שלא יצאו לא"י אלל כלב ויהושע והפחותים מנן כ' והיתרים מנן ס' לא זולת, וגאסר עליהם צפי' באומרו לא תעלו ולא תלחמו, וגם כי המעפילים הלכו בדרך עלי' בחומה וזה וודאי אסור ובוודאי היו נקראים בזה עובדים את פי ה' אלל בזמן הגלות האחרון שהי' הגזירה שיהיו ישראל מפחרין בכל המדינות וגם א"י בכלל כל המדינות וא"ל לפרע מי ומי יהיו ההולכים לא"י בכל הדורות וצפי' שגזירת הגלות היא כמו שדעת רש"י והרמב"ם וסייעתם הוא צענין ישוב א"י שאף שמצואר בקרא וירשעם אותה וישבתם בה ועוד כמה קראי כעין זה גם יש שבועה על נתינת א"י לישראל כאמור אשר נשבעתי לאבותם לתת להם מ"מ סברי דכ"ז אינו מצוה כי לא ננטינו על ככה אלל היא הצטעה מהשי"ת שכן יהי' בוודאי שנתיישב כולנו צא"י בזמן הגאולה. והרמב"ן מחמת הראיות שיש לו, גם מכה סברה פליג התם וסובר שהוא גם ליווי, אלל בגזירת הגלות כו"ע מודי דאף שיש כמה קראי שהקב"ה גזר ע"ז וגם נשבע על ככה מ"מ אינו ליווי אלל גזירה והצטעה מהקב"ה שבוודאי יהי' בן שיהיו ישראל מפחר ומפורד בין כל העמים עד זמן הגאולה שיתקבצו ישראל ע"י מלך המשיח, ואין הליווי על ישראל בחומר איסור שבועה אלל שלא יעלו בחומה, אלל על העלי' לא"י ביחידות שלא בדרך חירות אין שום ליווי דמאחר שרצון הקב"ה שיהי' חלק מישראל הן בארץ והן בכל המדינות וא"ל לפרע על כל הדורות של הגלות כמה הם ומי ומי המה שיעלו לא"י או לא יעלו לא"י שיהי' בזה אחר ליווי כי אין המלות והאיסורין אלל במה שאפשר לזרר עפ"י התורה"ק בשכל אנושי כדת מה לעשות וחררה לא בשמים היא, וכיון שאין בזה לא ליווי ולא איסור ולא חיוב גשאר הענין על ההשגחה העליונה כאשר אבאר להלן, וא"ל לחשוב שאף אם יעלו ישראל ביחידות בדרך היתר מ"מ ברבות השנים לאט לאט יצאו לשם רוב ישראל או כולם, דכיון שהקב"ה גזר והצטעה שלא יהי' בן אלל יהיו מפחרין בכל רוחות העולם עד זמן הגאולה אין ספק שיתקיימו

דלא הוי כפורק עלמנו מן המלוכה כיון שכבר נתבאר דהפקעה מן המלוכה להביא עלמנו לידי פטור אינו אלא איסור דרבנן כמבואר בגמ' א"כ למה הולך קרא דלא הוי כפורק עלמנו מן המלוכה כשפורקה מעליו מחמת דבר מלוכה, הלא אף כשאינו מחמת דבר מלוכה אין איסור פריקה מן המלוכה מה"ת אלא מדרבנן.

ואור"י בת"י השני בא לתרץ דאף אם נימא דהבבבא הוא דבייפך שאינו אלא דחוי' וככה"ג אפשר דאסור מה"ת להביא עלמנו לידי כך ואפשר דמה שאינו אסור מה"ת להפקיע עלמנו מן המלוכה אינו אלא אם אח"כ יהי' היתר גמור, אבל לא היכא שגם אח"כ אינו היתר גמור ובקושי הותרה אפשר דאסור מה"ת להביא עלמנו לידי כך. ואולי הכוונה דדברי הרשב"א ז"ל דאף שהפקעה מן המלוכה אינו אלא דרבנן מ"מ יש נ"מ במה שחזינן בקרא דמותר להפקיע מן המלוכה כשהוא בשביל דבר מלוכה הבאה לידי וראשונה קודמת דככה"ג אף חכמים לא יוכלו לגזור שלא להפקיע את המלוכה כבבבא דה"ל ע"כ דמה שרואין בקרא בפ"י שמוחר אין לחכמים לגזור ע"ז, וכן נראה מדברי החוס' ד"מ ד' ס"ד ע"ב ד"ה ולא לפי ר"ת דמה שהתורה התיירה בדיחא לא ראו חכמים להעמיד דבריהם, וא"כ ג"מ טובא במה דחזינן בקרא דתו אין לגזור ככה"ג אפילו מדרבנן ולע"ע.

ובעיקר הדבר גבי העוסק במלוכה פטור מן המלוכה אם אמרינן דהופקעה המלוכה לגמרי והוי הותרה או אינו אלא דחוי' נראה שהיא פלוגתא גדולה האחרונים ז"ל דהטור"ם באור"ח ס"י ק"ח וציו"ד ס"י שמ"א פליג עס הדרישה במה שהלקו בשו"ע דשכח או נאנס ולא התפלל שחרית מתפלל מנחה שחיס אבל אם לא התפלל מחמת שהי' אונן אינו מתפלל תפלה הסמוכה שחיס כיון שבשעת חיוב התפלה הי' פטור מן הדין אינו דומה להיכא שהי' חייב מן הדין אלא שנאנס ולא התפלל, וכתב הדרישה דגם היכא שלא התפלל מחמת שהי' עוסק במלוכה דפטור מן המלוכה הוא ג"כ פטור מן הדין בשעת חיוב התפלה ואינו דומה לנאנס להתפלל בתפלה הסמוכה שחיס ופליג עליו הטור"ם דהך העוסק במלוכה פטור מן המלוכה אינו פטור מן הדין אלא מחמת אונס שעוסק במלוכה

ובפ"ה מה' כלי המקדש הי' י"ב שאינו מותר אלא בשעת עבודה אבל שלא בשעת עבודה לוקה, והראב"ד פליג עס דמותר כל היום אף שלא בשעת עבודה ולגמרי הותר זה ג"כ בעין פלוגתא דחוי' או הותרה, ובכלאים צליית דעת הראב"ד בפ"ג מה' צליית דלא שרי אלא במקום מלוכה ומשמע שמחלק דכלאים בצבדי כהונה הותרה וצליית אינו אלא דחוי'. והחוס' מנחות ד' מ' ע"ב ד"ה חכלת כתבו דהיפך דכלאים צליית אף צליה שאינה מלוכה מותר לגמרי הותר הכי כלאים של צליית, ובצבדי כהונה לא הותרה הכלאים אלא בשעת עבודה ואינו אלא דחוי', אלא שאח"כ כתב שס' ר"ת ללד דגם בצבדי כהונה הותרה, ועי' שאג"א ס"י כ"ט ו' שהאריך בכ"ז והוא מצוכה גדולה צפוסקים בכמה ענינים שאינם דומין ז"ל, פעמים הותרה ופעמים הודחה, והוא לריך ביאור רחב לא עת האסף פה.

ובדין העוסק במלוכה פטור מן המלוכה כתב הרשב"א בחידושיו במס' סוכה ד' כ"ה על המשנה דשלוחי מלוכה וכו' ח"ל כיון דלא מיפטר אלא בעודו עוסק במלוכה או [דאל"ה לא הוי עוסק במלוכה] ל"ל קרא פשיטא למה יניח מלוכה זו בשביל מלוכה אחרת, וי"ל דהא קמ"ל דאפי' אי צעי להניח מלוכה זו לעשות מלוכה אחרת גדולה הימנה אין הרשות בידו סד"א איפטורי הוא דמיפטר מינה אבל אי צעי למישבק הא ולמייטבד האידך הרשות בידו, קמ"ל דכיון דפטור מן האחרת הרי הוא אללו עכשיו כדבר של רשות ואסור להניח מלותו מפני דבר שהוא של רשות, ועוד למדנו הכי דאע"ג דאיכא עלי' מלוכה קבועה לזמן וודאי כגון ק"ש ושחיטת הפסח וקודם לכן באת לו מלוכה אחרת שהצטלנו מן האחרת אם יתחיל בה רשאי הוא להתחיל בזו שבאה לידי עכשיו ואם יצטל מן האחרת יצטל ואינו חשוב פורק עלמנו ממנה כשפורקה מעליו מחמת דבר מלוכה וכו' ועיי"ש.

במצא לפי תי' הראשון של הרשב"א כיון שגמרינן מקרא דעוסק במלוכה פטור מן המלוכה הוי המלוכה דמיפטר ממנה לגמרי כדבר הרשות והוא כדעת האומר גם באיסורין היכא שנדחה מה"ת הוי הותרה לגמרי, ותי' השני של הרשב"א ל"ע מ"ש דקמ"ל מקרא

ואינו אלא אונס שרחמנא פטרי וכמו שאמרו דחוי ופירש"י ז"ל דלא הוי היתר גמור, וזהו דעת הרמב"ן בענין הגלות, דאף שבדלתי מחמת גזירת הגלות א"א שיהי' חיוב לעלות לא"י אבל לא הופקע המלוה ואינו פטור מלד' הדין ועדיין חייב' רמי' על כאו"א מישראל אלא אנוסים אנוהו שלא לעשות חובותינו מחמת גזירת הגלות.

והג"מ הוא דלעת הסוברין שהופקע המלוה לגמרי אף הזוכין לדור בא"י אינם מקיימין מלות וירשחם אותה וישבחה זה כי בזמן הגלות הופקע המלוה וכמו בכלאים צבגדי כהונה למאן דסובר שאף שלא בשעת עבודה הותר, וכן בכלאים צניית למ"ד שמוחר אף היבא שאינו מקיים מלות לילית וכמה ענינים כה"ג דאמרינן כיון שהחירה החובה"ק לגמרי הותרה אלא שהזוכים לדור בא"י זוכים במלוה התלויות בארץ ובשאר תורה ומלות שחשבים יותר במקום הקודש אבל מלות הישוב ליחא דעתם בזמן הגלות. אמנם לדעת הרמב"ן שלא נפקע המלוה ועדיין חייב' רמי' אלא שדחוי' היא מחמת אונס של גזירת הגלות א"כ אותן הזוכין לדור בא"י שפיר מקיימין המלוה כי לא נפקע המלוה וכמו שהוא לדעת הסוברין בכלאים צבגדי כהונה וצניית שבשעה שאינו מקיים המלוה לא נפקע איסור כלאים. ובאמת בכל דברי הרמב"ן אינו מוזכר שחייב לעלות לא"י אלא שכל דבריו סובבים שאינו מלוה לשעה ולריד למנותו צמנין חרי"ג ואמר קודם דבשביל שבי' בכמה דורות גם בימי דוד ואינו מלוה לשעה, ושבו הוסיף עוד דגם בזמן הגלות שייך מלוה זו דכיון דלא נפקע המלוה ועכ"פ הדריס בא"י מקיימים מלוה זו הוי ודאי מלוה קצובה לדורות.

גם האבני נזר נוטה לומר דלא קאי הרמב"ן אלא על הדריס בא"י אלא שעומד לנגדו הלשון מתחייב כאו"א וכבר כתבתי צוה. גם אינו מובן לפי דבריו עיקר החילוק דאם יש לחלק במלוה זו בין זמן הגלות לזמן שישראל שרויין על אדמתם לענין אם יש חיוב לעלות ל"ל דצמנין הגלות בעל המלוה דזירשחם אותה וישבחה זה וא"כ האיך חלה מלוה זו על היושבים בא"י. ובדברי הריב"ז א"ן קוש"י דאף שבעל מלוה זו מ"מ צהיושבים שמה יש איסור שמפקיע

האחרת ודמי לנאנס ולא התפלל. והנקה"כ צו"ד סי' שס"א הסכים להדרישה דהעוסק במלוה דפטור מן המלוה אינו חייב כלל מן הדין, וכן מבואר במג"א סי' ל"ב ס"ק ה' דזה בשעת חובתו ה' פטור מן הדין, דלא כעו"ז יעו"ש. והדברים ברורים שזה שורש פלוגתתם דלעת העו"ז העוסק במלוה פטור מן המלוה אין הפי' שפטור מן הדין אלא שבדלתי חייב' רמי' עליו לקיים המלוה אלא שא"ל לעשותה מחמת האונס שעוסק במלוה אחרת והוי רק דחוי' ודמי לשכח או נאנס ולא התפלל, אבל הדרישה והנקה"כ והמג"א סברי דכיון דהעוסק במלוה פטור מן המלוה הוא פטור לגמרי מן הדין כסדרת הרשב"א והוי אלא המלוה כדבר הרשות והותרה לגמרי.

ק"ז

והנה כי כן יש לחקור לדעת הרמב"ן וסייעתו שיש מלוה דאורייתא בישוב א"י אמנם זה ודאי שבזמן גלותינו יש גזירת הגלות מאתו כמבואר בכמה קראי וצדברי חז"ל שגזר הקב"ה להיות ישראל מפוזרין בכל רוחות העולם וע"כ שבזמן הגלות נדחה מלות הישוב בארץ ישראל לקיים שניהם כמו שהארכתי למעלה אבל י"ל בשני פנים או דכיון שהגלה הקב"ה את ישראל ובעל מלות הישוב בא"י נפקע לגמרי אותה המלוה של ישוב א"י כמ"ש הרשב"א בעוסק במלוה פטור מן המלוה והוי לגמרי כרשות וכדעת הסוברין והוי פטור לגמרי מן הדין ולא דמי לנאנס, זהו דעת הריב"ז א"א שכתב דמחמת גזירת הגלות הותר אף הלאו שלא לשבו למנרים ומוחר אף לכחילה לילך לדור במנרים ומכש"כ שהופקע עו"ז המ"ע של ישוב הארץ. ואף מהפוסקים דלא סברי כותי' דהריב"ז א"א בלאו דלא תשוב למנרים, יש מהם שסברי דעשה דישבו הארץ בעל מכה גזירת הגלות.

אב"י י"ל ג"כ דאף שבדלתי שעי' הגזירה שיהיו בגולה נדחה המלוה דישבו א"י מ"מ לא הופקע המלוה ועדיין חייב' רמי' על כאו"א מישראל אלא שנדחה המלוה מחמת אונס של גזירת הגלות וכדעת העו"ז בעוסק במלוה פטור מן המלוה דאף שאמרו לשון פטור אינו פטור מלד' הדין כי חייב' רמי' עלי

ומקרים על מניעתם מליסע לאה"ק, וכמ"ש בחזנת הלצבות פ"ג משער הצטחון שלכל הגזירות הקודמות בידיעת הצורה סיבות ולסיבות סיבות, והאריך שם צעניני הסיבות שהוא גצוי מעל גצוי וכאשר אמר הכתוב כי גצבו שמים מארץ כן גצבו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם יעיי"ש. אבל עיקר הדבר מה שנסתבב כן מהמסתבב כל הסיבות הוא מחמת שכן הוא רצונו ית"ש כאשר הארכתיו לעיל.

וביון שמעיקר הלכה אין צוה שום ציווי, לא חיוב ולא איסור, תלוי הכל בהשגחה העליונה כאשר כן הוא בכל הנסיעות וכלל מדרך קף רגל שהאדם עושה, שאנו מצרכין בכל יום המכין מלעדי גבר וזודע מה שפי' הצטע"ט ז"ע ועכ"י משאה"כ מה' מלעדי גבר כווננו ודרכו יחפץ שהאדם סובר שהולך לדרכו שהוא חפץ בשביל איזה מו"מ או שאר תועלת אבל בחמת הוא שמה' מלעדי גבר כווננו שאריך לתקן שם ע"י תורה או תפלה או צרכה שיאמר שם כמ"ש האר"י ז"ל. והוספתי נוסף שרמז עוד הכי צמה שאמר ודרכו יחפץ כי אם ח"ו האדם הולך לדבר עבירה או במחשבת עבירה ר"ל צודאלי שיש לו בחירה לילך נגד רצון הצורה צ"ה כי הקצ"ה אינו נוטל הבחירה משום אדם, וז"ל החזנת הלצבות בשער הבחירה צאלמע פ"ה כל תנועותיך נקשרות צחפץ הצורה יתעלה והנהגתו ורצונו הקטנה והגדולה שבהם והגלווי והנסחרת חוץ ממנה ששם צרשותך מצחירת העוב והרע ע"כ. וכן לדבר מלוא שאריך לילך נותן צידו הבחירה דאל"כ אין שכר ועונש ולא שייך לומר צוה מה' מלעדי גבר כווננו כי הבחירה צידו, וכן כמו שאמרו צגמ' שילחי ר"ה ד' ל"ד ע"צ שחי עיירות צאחת תוקעין וצאחת מצרכין הולך למקום שתוקעין ואינו הולך למקום שמצרכין ולא שייך לומר צוה מה' מלעדי גבר כווננו כי צמה שאפשר לצרר עפ"י הלכה לאיזה מקום ילך צריך לידע את ההלכה, והבחירה צידו לעשות כדון, אלא שאם רוצה לעשות חפץ הצורה צ"ה ואין מחשבתו לעבירה ח"ו אלא שאינו יודע איזה דרך ישכון אור ולא ילך ע"ז אנו מצרכין המכין מלעדי גבר. וזה שסיים הכי' ודרכו יחפץ דר"ל כשחפצו רק צדרכו ית"ש אזי מה' מלעדי גבר כווננו אבל לא כשאינו צוחר צטוב שצוה יש לו בחירה.

עלנו מן המלות, גם עעמים אחרים שיש לומר צוה, אבל לדעת הרמב"ן שכתב צפי' שצוה בשביל המלוא דוישצתם צה אינו מוצן לכאורה, ולדרכינו עכשיו מיושב שפיר הכוונה שלא הופקע המלוא וחיוצא רמ"ו על כאו"א אלא שדחוי' הוא כמ"ל, ודוק צוה.

והריב"ש שכתב דעלי' לא"י הוי מלוא כתב צפי' שאין הכוונה דהוי עמם ההליכה מלוא אלא שכיון שאם נחיישב צא"י מקיים מלוא הוי ההליכה ג"כ עוסק צמלוא והצוה שם ראיות גם מחיזה עניינם אחרים שהוא כן שאין ההליכה עיקר המלוא אלא כיון שאח"כ ע"י הליכה זו צוה לידי מלוא לכן נקרא גם ההליכה עוסק צמלוא, וסייט שכן הוא צהולך לעלות לא"י, וכתב זה לענין מפליגין צספינה תוך ג' ימים לצבת דהוי דבר מלוא והצוה עוד מ"ש צשם הר"ת ז"ל דאף ההולך לסחורה הוי דבר מלוא לענין זה וזלתי צהולך לעייל, ומוצן שפיר דכיון דאחר שנתיישב צא"י מקיים המלוא שאינה אלא דחוי' ולא הותרה ועדיין חיוצא רמ"ו עלי' לכן הוי גם ההליכה עוסק צמלוא עכ"פ אף שלא נלע"ו על ככה.

ק"ח

ומעתה לפי"ז כיון שצומן בגלות אין לנו שום ציווי צענין נסיעה לא"י כי כן גזרה חכמתו ית"ש להיות צחוי"ל בכל מקומות מושבותיהם של ישראל וגם צא"י יהי' יצוב חשוב של עובדי השי"ת צתורה וצמלות והזוכים לעצוד השי"ת צא"י צעיר ה' שמה אשרי הלקס, אמנם גם היושבים צחוי"ל צשליחותו של המקום צ"ה מחמת הרצה עעמים כמו שכתבתי למעלה, ולדעת הרמב"ן המה מלילום צישצתם צחוי"ל את כלל ישראל מכל"י ר"ל כמו שהצחתי דבריו, א"כ מקיימים צוה רצון הצורה צ"ה, והאדם לא צברא אלא לעשות רצון הצורה צ"ה ולקיים את שליחותו אשר שלחו ה'. ומ"ש הראשונים עעמים על מה שלא נסעו הגדולים לא"י שהי' צוה סיבות ומקרים, כ"ז הוא לשבר את האוזן שלא לזלל צמלות ישוב א"י, כי צאמת אשרי חלקו למי שזוכה לעצוד השי"ת צאמת צעיר ה' שמה כאשר אכתוב עוד צוה, ולכן כתבו שהי' עעמים וסיבות

וחשיבותה של ישיבת א"י בקדושה ובעברה כאשר כן הוא האמת וחי' באותן הדורות התגברות הילכ"ר עוצב שלא יסע שום אדם לא"י כאשר יתבאר זה להלן, ע"כ חי' אז נורך גדול להודיע כמה מעלתה של א"י וזיון דורש אין לה מכלל דצעי דרישה לדרוש ולבאר תפארתה שישתוקקו ישראל לתורה ומלות שבא"י וחי' צוה חיזוק לאותן הצריכין להיות בא"י שיבואו לא"י בתשוקה וע"י הרצון האמיתי זוכין לסייעתא דשמיא לילך בדרך האמת. ולהלן יתבאר ענין זה יותר בארוכה.

וכבר הצאתי מ"ש השלח"ק צענר האותיות אות ק' דיגיים הנוכגים בא"י וז"ל כל הנוסע לארץ הקדושה נוסע צביל לקדש עלמנו ולקיים המצות אשר שמה, והרי שאינו מדבר אלא מהנוסעים לש"ש אך צביל הקדושה ואעפ"י כשתבט שם לבניו דיגיים הנוכגים בא"י כתב העטם ע"ז שאם תזכו כמוני לבוא לארץ הקדושה לדור חדשו מה לעשות ולא כתב להם סתם שיעשו כמו שעשה הוא ז"ל לבוא לא"י אלא בלשון ספק שאם יזכו לך, דאף שהיו בניו ז"ל לדיקים וקדושים מ"מ לאו הכל זוכים לדור בא"י כי אותן הצריכין להיות בחו"ל מקיימין בזה רצון הבורא ב"ה. וכן שם במקומו אחר שהצריך להלביב הלבבות לא"י סיים דמי שאינו זוכה לקבוע דירתו באדמת קודש או שהוא אנוס יש לו תקנה מדוגמת אדמת קודש להיות לו מקום ד' אמות של הלכה התבודדות להתבודד עם אלוקיו יעיי"ש, ומדכתב שני גוויי שאינו זוכה או שהוא אנוס מוצא דאף בניו שאינו אנוס יש שאינו זוכה לך ויש לו תקנה ע"י מקום התבודדות, וזה מייירי בלדיקים כי מי שאינו לדיק אינו יודע מה הוא התבודדות עם אלוקיו.

וגם החרדים הזכיר עוצב באומרו כל איש יחרד צבואו אל א"י להיות י"ש כפלי כפלים ממה שהי' בחו"ל, ואם באמת ציאתו בחרדה כ"כ להיות י"ש כפלי כפלים הנה עין חי' אל יריאיו להדריכו בדרך אשר ילך בה למקום שצריך להיות. אבל זה פשוע שלא עלה על דעת שום אדם מעולם לכפור בגזירת הגלות שכלל יהיו בא"י קודם ציאת המשיח, שזה מניות וכפירה גמורה ר"ל נגד המוצא בכמה קראי

ובגמ' מכות ד' י' ע"ב אמר ר"ה וכו' מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים בדרך שאדם רואה לילך מוליכין אותו, מה"ת דכתיב לא תלך עמכם וכתוב קום לך אחס, מן הנביאים דכתיב אני חי' אלוקיך מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך, מן הכתובים דכתיב אם ללגים הוא יליץ ולעגוים יתן חן וכתיב שם המהרש"א וז"ל דלא קאמר שמוליק אותו הקצ"ה אלא מוליכין אותו והוא עפ"י מה שכתבנו בכמה מקומות שכל מהשגב ודיבור ומעשה האדם הנה הוא צורה לו מלאך לפי ענינו אם לעובד אם לרע וע"כ אמר בדרך שאדם רואה לילך שהרשות ביד האדם ממנו יחי' שהכל בידי שמים חוץ מ"ש אבל כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותן המלאכים הנצראים מאותו רצון ומחשבה אשר בו ומייתי ראי' מה"ת וכו' שרצונו ודעתו הרעה לילך אחס הביא בשלח לו הקצ"ה מלאך כרצונו ומחשבתו שאמר לו קום לך אחס וכו' יעיי"ש.

ומבואר בזה כמה שאמרו בדרך שאדם רואה לילך מוליכין אותו דהכל תלוי בדעתו ורצונו של האדם, שאם דעתו ורצונו לש"ש נצרה מאותה המחשבה מלאך עובד שעל ידו הקצ"ה מוליכו בדרך האמת, אבל אם אין דעתו לש"ש נצרה מאותה המחשבה מלאך רע שמוליכו למה שהוא נגד רצונו ית"ש ואיכו דאפסיד אנפשי ר"ל והשתא לפי"ז בענין א"י וחז"ל אשר אנחנו לא נדע מי הוא הצריך להיות בא"י ומי הוא הצריך להיות בחו"ל אין לנו להשען אלא על אצינו שבשמים שיהי' דעתנו לש"ש ואזי הש"ת יבין מעדיונו בדרך האמת לעשות שליחותינו המועיל עלינו.

ק"פ

ובזה מוזן דברי השלח"ק שאף שכתב בכ"מ שהגלות בחו"ל הוא הכרח מאתו ית"ש לעוצב הקצ"ה ולעוצב ישראל ולנורך הגאולה כאשר העתקתי לעיל דבריו ואעפ"י במקום אחר הפליג במצות ישוב א"י בהשתוקקות מרובה ואין בזה סתירה דתרווייכו איתני' דאף שבוודאי הגלות הוא הכרח לעוצב הקצ"ה וישראל כמו שהצריך בזה השלח"ק, אבל כיון שצריך שיהי' ישראל גם בא"י הראוין לך להתקדש שמה בקדושה יחירה חי' נורך להלביב הלבבות להודיע גדול ערכה

ההלכה לריך לזרר הכל עפ"י החורה, ותורה לא נשמים היא. אבל מה שאינו מעיקר הדין וההלכה הנה נודע שכל לדיק ולדיק יש לו דרך אחר בעצמות השי"ת, אלא שאין יתמי דיתמי הגענו צער ה' למה שאה"כ והיית מממש בזהרים כאשר ימשש העור צאפילה. ועכ"פ לק"מ בר"ז שחלק על ר"י צמה שאוסר אף ליחיד לעלות אלא סובר דיתידים מותרים לעלות, אבל כיון שמחמת גזירת הגלות א"א שיהי' צה אחה ליווי וחויב ושום אדם לא יוכל לידע את אשר נגזר עליו לכן המחין על גילוי דעת מן השמים, והוא ע"ד שהצאתי מק"ז זלה"ה שהיו לדיקים שהלכו בדרך זה שלא לעשות שום תנועה אלא מה שנאמר להם מן השמים.

ובאמת שמי שהוא מלוכלך בחטאים ר"ל הוא פחד גדול לישב צא"י כי עבירה גוררת עבירה וזה חמור מאוד צא"י כאשר כתבו כולם, ור"ז לגודל ענותנותו גם הוא בזהוה פחדה יתיב שלא לצוא לא"י עם כחמי העונות ח"ו אבל כיון שהראו לו שערי בחלמה שסרו עונותיו הבין היטב שלא הראו לו זה אלא כדי ליסע לא"י בלי פחד.

ובבה אנו רואים אחד קדוש מדבר הר"פ מקארין זללה"ה במאמריו הנדפסים ממנו שרלונו מאוד לקצוב דירתו צא"י רק בראון השי"ת, והרי שאף האדם הגדול בענקים בזמן הגלות לריך רשיון מהשי"ת לישב צא"י לא זולת אף שהשתוקקתו עולם לא"י. והרי זה כמבואר בגמ' אלא ר"ז. ומה שהביאו הפוסקים ראוי מר"ז ליסע לא"י אף דשאני ר"ז שהי' לו גילוי דעת מן השמים ולא נסע ערס שהי' לו התגלות זה ל"ל שאין ראייתם אלא שעכ"פ הוי דבר גדול ענין ישיבת א"י מדחזינן שנסע ר"ז במס"ג ובחפזון כ"כ בלא מצרא וכיון שצלא"ה ידעינן שגם בזמן הגלות לריך להיות ישוב צא"י מישראל עובדי ה' ואין אנו זוכים למדריגה זו של ר"ז לגלות לנו מן השמים מי ומי ההולכים וע"כ שהסמיכה הוא על בעחוסם בו בהשי"ת שאם דעתו לש"ש להתקדש בקדושת א"י הנה עין ה' אל יראוי להכין מלעדי רגליהם למקום שהם לריכין, והראוי מר"ז אנו אלא תגא דמסייע לידיעה זו לידע גודל החשיבות של ישוב א"י אשר הי' לורך לידיעה זו בימים ההם כאשר אכתוב עוד מזה.

ובדברי חז"ל צמה מקומות שאך מלך המשיח יביא את כל ישראל לא"י ואין שום התחלת קושי צמה שראין צלה"ק שמחלבז מאוד צמלות ישוב א"י ומעתיק כל דברי החרדים והתלהבות כל דבריו הקדושים צזה ובמקומות אחרים מאריך בגודל ההכרח והתועלת צמה שישראל מפוזר ומפורד צח"ל בין העמים, כי הדברים צרורים כמ"ש וכל דבריהם אמת ולדק וצרורים למבין.

קב

ומיושב לפי"ז ענינו של ר"ז שלא נסע לא"י עד שראה שערי בחלמה דאף שהי' לו השתוקקות עלומה לא"י ומסר נפשו ליסע דרך ימים ונהרות בלא מצרא מ"מ כיון שמעיקר הדין אין לנו ליווי וחויב צזה מחמת גזירת הגלות שאין בידינו לידע מי ומי ההולכים ואף הרמב"ן ז"ל ע"כ מודה לזה כאשר הארכתי למעלה ואין לנו על מי להשען אלא על אצונו שצמשים שאם דעתו לש"ש המכין מלעדי גבר מדריכו בדרך האמת, אבל יחידי סגולה שדרכם למעלה מהשגתנו ואין סומכין צשום ספק שאפשר לעשות עד שיש להם גילוי דעת מן השמים ממתינין גם צזה על גילוי דעת מן השמים.

וברתב ק"ז הישמה משה זלה"ה בהפטרה לפי ראה עה"כ וכל בניך למודי ה' וזלה"ק צאמלע דבריו כי אם אמנם מעלת האדם הוא שהוא צעל בחירה צוחר צמה שיראה אבל המעלה הגדולה שיצוא את עלמו בצחירתו לגדר שילא כמעט מן הצחירה ולא יראה כ"א רלונו ית"ש ומה יגיע למדריגה יותר גדולה דהיינו שיהי' דבוק כ"כ צאלוקים עד שיוורנו השי"ת בדרך יבחר ולא ידבר כ"א בראון השי"ת מה שישים אלוקים צפיו ולא יתנועע כ"א בראון השי"ת, ודבר זה עמוק מאוד עכ"ל הק'. ומקובלני מבית אבותי שק"ז זלה"ה אמר זה על עלמו שלא עשה שום תנועה עד שנאמר לו מן השמים לעשותו, וידענו כמה מעשיות מענינים שהי' משתוקק לעשותם אלא שלא עשאים עבזר שלא תגלה לו מן השמים לעשותם, ואיני רואה להאריך פה בחיבור זה בסופורי מעשיות ולא הצאתי זה אלא להעיר לורך הענין. ובוודאי מה שהוא מעיקר

קבא

מלילי השבוע. גם אנחנו מחדשים ההסכמה הקדומה בכל חוקף ששום צחור שלא נשא אשה לא יורשה ללכת לשו"י, וילד"ה" (ר"ל ליל לימוד) בעולם, ואפילו ליל חג השבועות ולילי הו"ר. כ"ז הסכמנו בחוקף בכל חוקף ההסכמות ולראיית אמת ולדק ח"ש פטיה"ק ירושלים ת"ו היום ה' לה' אייר צמ' וכפר על מקדש הקדש מש' התק"ט, וחי' זה שלי' ר"ל שבחזורים יוכלו ללאת עם אציו שלא תזוז ידו מתוך יד בנו, ומי שאין לו אב ויש לו אח גדול במקום אב יוכל ללכת עם אחיו הגדול דוקא ולא תזוז ידו מתוך יד אחיו כלל וחי' זה שלי'. וחתומי עלי' רוי"צ ורו"מ רבני וגאוני ארץ תקיפי ארעה דירשאל ז"ע. עכ"ל אות באות.

ולמען הראותי גדול הזכירות והקפידה שהקפידו הקדמונים שלא להיות צא"י מי שעלול לחטוא ראיתי להעתיק מס' שערי דק שנדפס צירושלים עיב"ק בשנת תרכ"ב שהוא קרוב למאה שנה והביא צמ' רל"ט חד מתקנת הראשונים שגדרו כמה גדרים וסייגים צה"ק והעתיק מ"ש צמ' התקנות תקנה כ"ב ח"ל: בשבטו ישראל הודענו נאמנה כי יש הסכמה עשויה ככל חוקף ההסכמות מזמן קדמון לקדושים אשר צה"ק כמה על ענין הרווקים מצן עשרים שנה ומעלה לא יוכל לדור בעיב"ק ירושלים ת"ו שרוי בלא אשה. הנה צעה ראה ראיו צמ"ה שנתרבו הרווקים והפגוים פטיה"ק ירושלים תו"צ מצן עשרים שנה ומעלה שרוים בלא אשה וחולין הענין צבוקי סרוקי כי אין ידם משגת לזכרי החופה ולזון ולפרנס את אשתו, ומידי יום ציומו באים מחו"ל, ומסורת בידינו כי אין אפוערופום לעריות, ואי אפ"ל חקה, לכן נחוועדנו יחד אגב אסיפה חכמי ופקידי ומנהיגי ומשגיחי וממוני ועוצי עיב"ק רוב צנין ורוב מנין ומחדשים ההסכמה הקדומה וכלנו פה אחד בהסכמה עלינו על ענין הרווקים מצן עשרים שנה ולמעלה ומצן ששים שנה ולמעלה לא יורשה שום צו ישראל רווק לדור פטיה"ק ירושלים תו"צ בלא א' יהצמן קרוב נתנו להם להרווקים היושבים פטיה"ק מהיום ה' לה' אייר עד ח' אלול, ראה יראה וישום כל מגמת פניו בחוק הזמן הנו' לישא אשה ואז יוכל לדור פטיה"ק כרלונו. ואם אין כח צידו כי לא מלא מנוח לישא אשה מחויב הוא תיכף ומיד ללאת מפטיה"ק לצקש את חייו בחו"ל. והרשות נתונה לעיני העדה פקידי ירושלים ת"ו לכל העובר על דצרינו אלה לגרשו מן הארץ ולרדוף אותו עד חרמה בכל מאמני כחם כפי ראות עיניהם עד מקום שידם מגעת. עוד מהודעין אנחנו כי יש הסכמה קדומה בכל חוקף שלא יורשה שום צו ישראל ללכת לבית אציו הבן בשום לילה משמונת ימי המילה כלל ועיקר ולא צבית אציו הבת, כי אם דוקא הקרואים לביל שמיני הת"ה הקרואים במנהג לא זולת כלל כ"ה דוקא קרובי אציו הבן ואציו הבת והשכנים הדרים צחותו החל. ובכלל ההסכמה דמכש"כ וק"ו לעשות, ליליא"ס" הרשות בשום לילה

והנה רואים צה חוקף החומרות שעשו גאוני וקדושי הראשונים ז"ל על היושבים צא"י שהרי עפ"י הלכה אף שודאי החיוב להתאמן שלא יעבור עליו כי ולא ישא אשה, מ"מ כתב ברמב"ם ז"ל בפט"ו מה' אישות ה"ג צ' שאם ה"י עוסק בחורה וטרוד בה וחי' מתירא מליקה אשה כדי שלא יערד צמונות בעבור אשתו ויבעל מן החורה מותר להתאחר, והוצא זה גם בשו"ע אהע"ז סי' א' סעיף ג', ואף שכחצו אח"כ ברמב"ם וש"ע שאין זה אלא כשאין יצרו מתגבר עליו שלא יצוא לידי הרכור ח"י. אבל עכ"פ אין זה דבר מוחלט שיכופו הצ"ד על כך. וצפרע צמ"ז כתב ברמ"א ז"ל שם שנהגו שלא לבוק כלל ע"ז וע"ש צב"ש ס"ק ו' צסס המרדכי והאגודה שיש חילוק צזה צין א"י לחו"ל אלא שגם צא"י אין כופין.

ועכ"פ אין זה מלד ההלכה אלא צשביל שחששו להרווקים שעלולים להתגצרות היצר ולצוא לידי חטא ח"ו גצרו אומר ששום רווק מצן עשרים שנה ומעלה ועד צן ששים שנה לא יחי' צא"י, ואף אם אין כח צידו כי לא מלא מנוח לישא אשה א"כ אנוס הוא צדצר מ"מ חייצוכו ללאת מא"י לחו"ל. והנה לא חילקו צדצר ויוכל להיות גם מי שהוא לדיק ונקי ואינו חוטא מאומה וגם כצר קיים מלות פו"ר וצ"ל דמשום לא פלוג שא"ה לידע מצצו של חצירו והאדם יראה לעינים ולא לצבב לכן הטילו

בחזקת סומין עד שהקצ"ה מאיר את עיניהם מן הכא ויפקח אלקים את עיני' ותלך ותמלא את החמת ופירשו המפורשים מדלא כתיב שנצרה צאר אלא שראתה אותו וע"כ שהי' לפני' אלא שלא ראתה אותו עד שהאיר ה' עיני'. וז"ל לפי"ז דמה שאה"כ האדם יראה לעיניים גם זה אינו אלא אחר שמתיר הקצ"ה את העיניים וגם אז אינו רואה ללבב, ובחשכת העתים בזה"ז צעו"ה הכל בחזקת סומי"ם ואין רואין כלל מה שלפניהם אלא שלפעמים ברוב סייעתא דשמי"א מאיר השי"ת את העיניים לראות מה שאפשר לראות בעיניו ולא כל אדם זוכה לזה. וא"כ כיון שדעת רוי"צ ורו"מ רבני וגאוני ארץ תקיפי דארעא דישראל שלפני צ' מאות שנה שגזרו אומר שמי שהוא עלול לחטוא מחוייב ללאת מן א"י, אף שאפשר לא נתקבלה התקנה, ובדואי שאנחנו לא נוכל לחייב בכה"ג ללאת מן הארץ, אבל לומר שיש איסור ללאת בכה"ג שזכו ממש מהיפך להיפך מדעתם בגדולה ז"ל זה ודאי אין בידנו. וא"כ כיון שאנחנו צעיינים סגורות לידע מי ומי שהוא עלול לחטוא לא נוכל להגיד לשום שואל שיש איסור ללאת מן הארץ מלבד מה שכתבתי שכן נראה דעת הרא"ש והטושו"ע שאינו נוהג בזה"ז.

חיוז עלום בלי שום חילוק אף למי שהוא דר שם מכבר שמהוייב לילך לחו"ל, ואם אינו שומע לזה גזרו לרודפו עד חרמה בכל אופן ואופן למען יהי' מוכרח ללאת לחו"ל, ורואים בזה גדול הקפידא בא"י שהי' להגאונים והקדושים הראשונים ז"ל שבמצב שעלול לבוא ח"ו לידי חטא אין איסור ללאת מא"י לחו"ל אלא אדרבה חיויב ללאת מא"י לחו"ל עבור גדול החומר שיש אם חוטאין ח"ו בא"י.

גם רואין כן משאר תנאי התקנה שבשם שלא ילך שום רווק בלבדו בלי שמירה אף ללימוד החו"ק וכ"ז נעשה ונשמע רק בא"י ולא בחו"ל. והגם שלהלכה אפשר לא נתקבלה אותה התקנה ולא נעשה בח"ר ואנו רואים שנשתכחה, והוא בעלמו בס' הג"ל מתאונן גם על דורו שכמעט אבד זכר ההסכמה הגז' ובחמת הגזירה שגזרו על כל הרווקים מנן עשרים שנה עד ששים שנה הוא צלוק העתים גזירה שאין רוצה הליבור יכולים לעמוד בה אף הרבה יראים וחרדים לדבר ה' וקשה לעשות גירושין מא"י בכה"ג, ולא בבחתי זה אלא ללמוד ממנו דעת גדולים וקדושים כמה החמירו שלא יראה ולא ימלא בגבול א"י מי שעלול לחטוא ח"ו וכלה גרש יתגרשו מאה"ק.

ובס' הג"ל בסימן הג"ל הביא שם מאמר חזו"ל במדרש על תהלים בפסוק מי יגור באהלך חז"ל מי יגור כתיב נאם ה' אשר אור לו ציון ותגור לו בירושלים אמר דוד אס אור לו ציון ותגור לו בירושלים ה' מי יגור באהלך כתיב ואני אהי' לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהי' בתוכה, אמר דוד אס חומת אש מבחוץ וכבוד מצפנים מי יכול לשרות בתוכה ה' מי יגור באהלך. ד"ל ידור באהלך אין כתיב כאן אלא מי יגור מאן יכול לאיתותצא גבך ומאן יכול למהוי תותבך אריב"ל ומה נדב ואציהוא נכנסו להקריב ויאלו שרופים מכאן ואילך ה' מי יגור באהלך ואר"ש כתיב בעוזא וישלח עוזא את ידו לאחח את הארון וכי' ויחר אף ה' בעוזא מכאן ואילך ה' מי יגור באהלך, משל לעירוני שנכנס למדינה וראה אותם מוכרים מיני כתיחין (פי' מיני הענוג) וכל דבר אמר מי יוכל לשבוע מאלו, א"ל חזיריו מי שיש לו מעות הרבה, כך אמר דוד לפני הקצ"ה ה' מי יגור באהלך א"ל הקצ"ה מי שיש בידו מלות ופרישות הולך תמים

ובעני"ה עכשיו בחשכות הזמן רוצה דרוצא מצני אדם גם בני איש עלולים לחטוא יותר מהרווקים הכשרים הפחותים מנן ששים שנה שהיו לפני צ' מאות שנים שעבור שלא מלאו מנותו להזדווג חייבים ללאת מן הארץ. וכתב החיד"א בס' יוסף אומץ סי' ע"ט על זמנו שלא הי' אז בעל עבירה בא"י כ"א אדרבה הייתה תורה וקדושה יעווי"ש באריכות, וא"כ לא הי' אז עלול לחטוא. אבל לא כימים הראשונים הימים האלה ואנחנו לא נדע ולא נוכל להבחין בשום אדם מי שהוא עלול לחטוא או לא, והכתוב אומר האדם יראה לעיניים והי' יראה ללבב, שבדואי א"א לשום אדם לידע מה בלב חזירו ומצבו הפנימי שזכו דבר שאינו נראה לעיניים, אבל מה שאפשר לראות בעיניים הי' רואה האדם. אבל עכשיו צעו"ה סמיות עיניים בעולם ואין רואים ואין מציינים אף דבר הנראה לעיניים וע"ד שאמרו במד"ר ס' וירא פ' ג"ג סי' י"ד עה"כ ויפקח אלקים את עיני' א"ר בנימין הכל

ופועל זקק עכ"ל. וכחז ע"ז צם' המזכר והחי יתן אל לבו דברים היוצאים מהמאמר הנשגב הזה כי פשוטו מצביח הרעיונות אם המלך החסיד אדונינו דוד קרי בחיל מי יגור צהלה, אכן יחמי דיתמי מה נענה אצתי, הי תורה וחי מלוא מהחיוצים המוטלים בתקנת הראשונים שגדרו כמה גדרים וסייגים לשוב העיר יעיי"ש שהאר"ק.

מקרה או מפני שהוא מקום מולדתו או מפני שזה פירותיו וכיו"צ ומכש"כ צמי שהוא מצטע ומזלזל בקדושת הארץ לילך אחר יצרו כרע לא דברה תורה במתים, אדרבה עליו נאמר ותצורו ותעמאוו את ארצי ונחלתי שמחם לתועבה. ומפני כך מלינו כשגברו עוונות גלינו מארצנו ושם מקדשינו וכו' יעיי"ש. ועד"ז הם דברי השל"ק ושאר ספרי קודש כאשר הארכתי למעלה.

ואנן מה נענין אצתי אשר צע"ה מידי יום ויום השכם וחטוא ומי יאמר זכיתי לבי עברתי מחטאי לעמוד צנסינות הקשים אשר שמה שעלולים ח"ו לכל דרכי הילך עד קצה. ולפלא מה שנחתם התקנה הנ"ל מרו"מ ורו"צ רבני וגאוני ארץ חקופי דארעא דישראל זה יוחר משני מאות שנה ציוס ה' אייר הוא היום המר והגממה אשר התייצבו הכופרים ומנאצי ה' על ה' ועל משיחו להשחלט על ישראל והוא השובר ומשכיח כל כח הקדושה צע"ה והיא המעצרת על דתוה"ק באופן נורא. ואיום, דייקא צחותו היום התעוררו הקדושים אשר בארץ חקופי דארעא דישראל להתייצב בתקנות חקופות עבור קדושת הארץ שלא תתחלל ח"ו וכחות העומאה לא ירעו ולא ישחיתו את גבול הקדושה שצ"ה"ק. ורוב"ק הופיעה צבית מדרשם בצמה מאות שנים מלפנים שאותו היום נר"ך להתגברות יתירה. זכותם יגן עלינו ועכ"י להילינו ממים הזדונים ברוב רחמיו וחסדיו ית"ש.

והגאון מכרש"ק בספרו האלף לך שלמה צהע"ז סי' ק"כ כתב גם אהך דינא דהכל מעלין לא"י שיכול לבופה שזה אינו אלא אם מכווין לשם מלוא לבד אצל אם מכווין לשם כוונה אחרת לא לשם מלוא וודאי דא"י לבופה. וכחז שם לפי"ז בעובדא דידי' שלא הי' לו שם פרנסה והיו אומדנא דמוכה שנוסע בצביל פרנסה לא לשם מלוא לבד תו אין יכול לבופה, דנמלא לפי דבריו שכל דין זה שלא תוכל לעבד עליו שלא לנסוע לא"י אינו אלא אם אין לנו אומדנא דמוכה שיש לו גם כוונה אחרת לא לשם מלוא לבד יעיי"ש. אמנם בצבני נור כתב דמשמע מהשו' הר"ן סי' ל"ח ומתשו' מהרי"ע ח"א סי' מ"ז דאפי' אם אינו רואה לעלות צכוונת מלוא מחויצת לעלות עמו.

והנה צהשו' הר"ן הי' המעשה שר"ה מתחלה לילך גם למקום אחר כמו לא"י, וכן צהשובת מהמרי"ע הי' המעשה שנכתב הנסיבה עבור שלא הי' לו פרנסה והי' נראין הדברים שהי' לו כוונה אחרת לא לשם מלוא לבד והגם שצ"ה"ה פסקו שניהם בעובדא דידהו שאינו יכול לבופה אצל האריכו שם צעממים אחרים ולא הזכירו כלל מטעם זה שאינו צכוונת מלוא וש"מ דלא סבירא לכו. אצל אשפי"כ עדיין י"ל דהוכח שידעין צוודאי שאינו צכוונת מלוא אינו יכול לבופה אלא לא הזכירו פעם זה כיון שיכול לעטון שעכשיו יש לו כוונת מלוא אף שלא הי' תחלה כן מ"מ מתוך שלא לשמה בא לשמה, והלא המקדש את האשה ע"מ שהוא לדיק גמור אשפי"י שהוא רשע גמור חוששין לקידושין שמה הרהר תשובה לבנו, ומכש"כ בזה שיכול לעטון עכשיו כוונתי לשמים, וע"כ לא כתבו פעם זה אלא עממים אחרים שאין עליהם זוס טענה.

קכב

וכבר הבאתי מדברי כולם שאין מלות ישיבת א"י אלא כשדעתו לש"ש וזכירות מרובה של י"ש צאמת. ח"ל הפנ"י שלהי כתובות ד' קי"א על הכ מימרא דכל הדר צא"י שריו בלא עון, נראה דהיינו דווקא צמי שדר שם לשם מלות ישיבת א"י שהוא מקום קדוש וכדי שחגיגן עליו זכות א"י שלא יבוא לידי חטא ולא אף אם לפעמים חטא בא לידו או אפי' עון שהוא מזיד ע"י שתקף עליו יצרו מ"מ מסחמא גורם לו זכות א"י שלא לן ועבירה צידו דלאחר שחטא ומלא עצמו עומד במקום קדוש ודאי תובה על הראשונות ושב ורפא לו, משא"כ מי שדר שם דרך

שהבין שאין מצוה כלל בישוב א"י אלא אם דעתו לש"ש לכוונת מצוה, לא כשיש לו כוונה אחרת, דאלו ה"ו סובר שגם בכוונה אחרת מקיים עכ"פ חיבה מצוה מנ"ל לחלק גם לענין הכל מעלין שאינו אלא אם הוא בכוונת מצוה בלבד בלא כוונה אחרת.

ור"ד למה שאמרו בשאר מצות מתוך שלא לשמה בא לשמה דהתם אין בהמצוה סרך עבירה דאף אם עושה שאר עבירות מ"מ המצוה אין בה עבירה אלא שהסר הכוונה לכן החירו לעשות שלא לשמה על ספק שמא מתוך שלא לשמה בא לשמה כי רבים הם שאינם באים לשמה לעולם, ועכ"פ מידי ספיקא לא נפקא, אבל במצות ישוב א"י אחריות גדול שאם עושה עבירות הוי גם ישיבתו שם עבירה גדולה שע"י ישיבתו שם העבירות חמורין יותר, וגם יוכל להיות בכלל המעמאין אח הארץ ולא נאמרה המצוה כלל אלא על תנאי של קיום כל התורה כולה, כאשר הארכתי למעלה. ולזה כתב הפני"ו דאך כשדר שם לשמה לשם קדושה מגין עליו איכות המצוה שלא יחטא, אבל לא כשהוא שלא לשמה דרך מקרה או בשביל שבה פירותיו וכיו"ב.

והר"ן בנדדים דף ע"ג ע"א על המשנה כנדרי רשעים וכו' נתקשה דבשלמא בנדדים יש חילוק בין נדר או נדבה דנדר הוי כשאומר הרי עלי ונדבה הוי כשאומר הרי זו, אבל בנזירות מאי נדר ומאי נדבה שייך ב"י הרי אינו אלא בענין א'. ות"ו דבחילוק הוא שאם אין כוונתו רצוי לגמרי הוי נדרי רשעים והכשרים מתוך שכוונתם שלימה ורצוי ואין בנזירותם שום נדגוד עבירה קרי נזירותם נדבה, ומה שאמרו בנדר או נדבה שהחילוק הוא בין אם אומר הרי עלי או הרי זו הוא בשביל שזה ראי' על כוונתו ומחשבתו אם רצוי היא לגמרי יעיי"ש. והטעם שהגודר נקרא רשע הוא בשביל דילמא אתי לידי חקלה כמבואר שם בגמ', משא"כ בנדבה. וז"ל לפי"ז בנזירות שאין חילוק בין נדר לנדבה אלא כוונתו ומחשבתו, שאם כוונתו ומחשבתו רצוי לגמרי לא חיישינן ב"י דילמא אתי למיתוי לידי חקלה ואין בנזירותו עבירה אבל אם אין כוונתו רצוי לגמרי אתי ב"י חשש חקלה וכו' בנזירותו עבירה שנקרא עיי"ז רשע.

א"א שמ"ש המהרש"ק דאף באומדנא דמוכח אינו יכול לכופה זה לא נראה מתשו' הר"ן ומהרי"ט הנ"ל שלא דנו בזה מלד אומדנא דמוכח, אבל באמת י"ל שזריך שיהי' רק לשם שמים להבן עליו מן החטא כלשון הפני"י והשל"ה ה'י' שכחצ שהנוסע לארץ ישראל נוסע בשביל לקדש עצמו ולקיים המצות אשר שמה ומבואר בלשון זה שאין לנוסע בכוונה אחרת וכן נראה מלשון החרדים ושאר ספרי קודש, ועי' מג"א אר"ח סי' ל"ח סק"ח דגם בשאר מצות אם עושה כדי להשתכר לא מיקרי עוסק במצוה ומחלק בין מה דעיקר כוונתו שהלוי אם עיקר כוונתו למצוה או עיקר כוונתו להשתכר וענין של א"י חמיר יותר שזריך להיות אף לש"ש שלא יכשל בו.

ובבר הבאתי מה שאה"כ בראיית פנים בעזרה כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חלרי ופירש"י ז"ל שם לרמוס את חלרי אחרי שאין לבצבם שלם עמי. ומבואר בזה שאין המצוה של ראיית פנים בעזרה נחשבת כלום אם אין לבצו שלם עם ה', וכבר הארכתי בזה למעלה במה שנראה מן הכתובים שחכמית המצוה הוא בשביל להגיע ל"ש ואין המצוה נחשבת כלל בלא החכמית של י"ש ושלימות הלב, ונתבאר מכמה כתובים שא"י הוא בשביל קיום התורה והמצוה ויראת ה' ע"כ סברי שאינו נחשב כלום בלא שלימות הלב של קיום תורה ומצוה לשמו ית'. [וקרא רמז עפ"י מ"ש הפמ"ג ה' ע"ג סי' תקס"א אשל אצרהם סק"א שרי' גרשון קיטצ'ר ז"ל כשצא לירושלים וראה בשלוחה צבה ואמר שזה שאומרים בראותי כל עיר ירושלים של מטה על תלה בנוי ועיר ה' מושפלת ירושלים של מעלה שם ניכר החורבן. וא"כ לריך להיות מקושר א"י דלמעט עם א"י דלמעלה שהוא מעל לשמים זה א"א אלא אם הוא לשמה כמ"ש ק"ז הישמה משה פ' קרח דמש"ה הכרח צביהמ"ק שיהי' דווקא לשמה דצביהמ"ק של מעלה מכון נגד צביהמ"ק שלמעלה זה א"א אם היא שלא לשמה שאינו מגיע אלא עד שמים ולא יותר כמבואר בגמ' פסחים דף ג' ע"ג]. והמהרש"ק כתב זה לדבר פשוט שבדולאי אין הדיו דהכל מעלין אלא אם הוא בכוונת מצוה לבד בלא שום כוונה זדדית ולא כתב שום מקור, וכפי הנראה הבין כן מלשון ספרי הקדמונים כאשר העתקתי דצריהם. ונראה

ובעין זה הוא ביטוי א"י שזוהי אית צ"י חשש תקלה למעטם זה כתב הר"ח שהינו מלוח כלל וזדעת החולקים על הר"ח דהוי מלוח אנו רואים ברוב המקומות שזדצריהם דמיירי בנוסע לא"י לשם מלוח וקדושה כאשר העתקתי דברי השלח"ק והחרדים והפנ"י עד כמה החמירו בזה. גם בחש"י מהר"ם שזכננו ס"י קכ"ו שהפליג מאד בשנה הדירה צא"י כתב הלשון דקאי על מי שכלך להחנהג בקדושה וזכורה. גם המצוי"ט במחלוקתו על הר"ח אחר שהציא דבריו שאין מלוח שזכיל עקשה לחבר כתב עליו ואין רמיון אפשיין למיתי לא"י לחילטעורי זה טפי ולפוס לערא אגרא, והרי דמיירי מהבאים לתוכה להנטער ולא שזכיל איזה תועלת אחר של הגאה גופנית שלא לשמה, ואין להאריך בזה כי הדבר מבואר ברוב המקומות להמעייין בהם דמיירי בהנוסעים בזווגה ראו"י לגמרי לשם קדושה ועברה ובגון דא לא חיישי לתקלה. אבל בהנוסעים שלא לשמה לשם איזה תועלת אחר באיזה אופן שהוא שאינו בזווגה ראו"י לגמרי לשם קדושה ועברה מ"ל דעדיפי מנדרים שזכיל שאין כוונתו ראו"י לגמרי אין להכניס עלמו בזה דאפשר למיתי לידי תקלה, ואף שהנודר מקיים בנדרו עשה ולי"ת מ"מ אין להכניס עלמו למלוח כאלו שיוכלו להציאו לידי תקלה.

ובפרט שהביתר שאנו סומכין לעסוק בחורה ומלות אף שלא לשמה היא מאותה המימרא שאמרו בש"ס לעולם יעסוק אדם בחו"מ אף שלא לשמה, ויש סתירות רבות בזה בש"ס, ולריך להלק בחילוקים שונים דלאו כלל הוא כמ"ש בזה הרבה גדולי הראשונים ז"ל, ומי"ל ללמוד משם למלות ישוב א"י שהחילוק הוא ברור ועלום כמו שכתבתי למעלה דאית צ"י חשש תקלה מרובה אם היא שלא לשמה.

קב

ובגמרא נדרים ד' ס"ב ע"א תניא לאהבה את ה' וגו' שלא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם וכו' אלא למד מאהבה וכו' ראב"ל אומר עשה דברים לשם פעלם ודבר בזה לשם אל חששם עטרה להחגל גם ואל חששם קורדם להיות עודר בו וק"ו ומה

בלשאר שלא נשתמש אלא בכלי קודש שנעשו כלי חול נעקר מן העולם המשחמש בכתרה של חורה עכ"ל. וברייתא זו היא מהספרי פ' עקב פסקא מ"ח. וקשה לכאורה ממה שאמרו לעולם יעסוק אדם בחו"מ אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה זה לשמה. ופ"י שם בזרע אברהם על הספרי דמה שאמרו יעסוק בחורה ומלות שלא לשמה קאי על שלא לשמה שזא ע"מ לק"פ מאהבה השכר ויראת העונש מהקצ"ה, דאף שגם זה נקרא שלא לשמה שאינו שזכיל ראו"י ית"ש בלכד אלא לתועלת עלמו, אבל מ"מ לא גרע כ"כ כמו שלא לשמה גמור, אל חששם עטרה או קורדם שזכיל פרנסתו וכדומה שהוא תועלת עצמי וגשמי ע"י בני אדם שעליהם נאמר המשחמש בכתרה של חורה נעקר מן העולם. וע"ז אמר הק"ו. מבלשאר זת"ד בקצת ביאור.

הנה כי כן יש לפרש לדעת האומרים שמה שאמרו בגמ' לעולם יעסוק אדם בחו"מ שלא לשמה קאי רק על אהבה השכר ויראת העונש מהקצ"ה לא זולת. וכן נראה באמת דעת הרמב"ם בפ"י מה' תשובה שזכ"ל ד' שם הביא הדין שמה תאמר הריני לומד תורה שזכיל שאחי עשיר וכו' שזכיל שכר שצוה"כ וכו' תלמוד לומר לאהבה וכו'. ושוב זכ"ל ה' כתב כל העוסק בחורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורעניות הרי זה עוסק שלא לשמה וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבה אדון כל הארץ שז"ה זה הרי זה עוסק בה לשמה, וז' חכמים לעולם יעסוק אדם בחו"מ אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה זה לשמה, והרי דבמה שהתחיל לבאר מה הוא שלא לשמה שסיים ע"ז מה שאמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בחורה שלא לשמה לא הביא אלא אותה הבבא שהוא עוסק מאהבה השכר ויראת העונש מהקצ"ה והשמיט שם אותה הבבא של הלומד שזכיל עשיר וכדומה שאין זה בכלל שלא לשמה שאמרו חכמים כמו שכתב בפ"ג מה' ת"ת ה"ל י' כל הבהנה מדברי תורה וועל חיו מן העולם והאריך בזה. ובעין זה הם דברי הרמב"ן פ' אחרי ודברי הריב"ז ביומא ד' ע"ג, ולפי דצריהם יתכן שפיר תירושו של הזרע אברהם על הספרי, גם לפי דברי החוס' פסחים ד' ג' וסוטה ד' כ"ב. עדיין

אם לומד לתועלת אחר כגון כשציל שיכבדוהו וכדומה הוא בכלל מ"ש שילמוד אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה צא לשמה, הן אמת שצתום' סועב דף כ"ב ע"ב ד"ה לעולם כחצו שלא אמרו לעולם יעסוק צתורה אפילו שלא לשמה אלא כשכלימוד הוא מיראת העונש ומאבהבת השכר כמו שאמרו במלכותיו חפץ מאוד ולא צשכר מלכותיו, וממלא לפי דבריהם שם אם הלימוד והמלות המה עבור תועלת מצני אדם כגון על מנת שיכבדוהו או עושה קרדוס לחפור צה שזה ודאי גרע הרבה יותר הוא בכלל מה שאמרו נוח לו שלא נצרא כמ"ש המהרש"א צנדרים לחלק צזה. וצאמת חילוק גדול צדצר שהיכה שהוא מיראת העונש או צשציל קבלת פרס מן השמים הוי עכ"פ צזה אמונה צהשי"ת שהוא אחד מיי"ג עיקרים להאמין שהקצ"ה מעניש ומשלים שכר והתחוב"ק האריכה צזה הרבה להודיע עונשין ותשלום שכר על העצירות והמלות, משא"כ כשעושה עבור תועלת מצני אדם שזה ודאי מגונה מאוד, וא"כ מ"ש המהרש"א כן צשס החום' י"ל שכיוון לדברי החום' צסועב. גם צפסחים דף ג' אין לשון החום' מצורר כ"כ ואפשר לפרשו צתרי גווני יעיי"ש ודו"ק. אמנם אינו מוצן מה שסתם המהרש"א כן מדעת החום' ולא העיר מאומה צצרוצ המקומות אין כן דעת החום' כמו שהצאתי לעיל מג' מקומות דגם על מנת שיכבדוהו וכדומה אינו בכלל מה שאמרו נוח לו שלא נצרא. ועכ"פ היא סתירה צדברי החום' ול"ע ליישנם. והמהרש"ל ציש"ש צהקדמתו על מס' צ"ק כתב דלכן מולאים כ"פ צדברי החום' שצצריהם סתרו זו אח זו צסיבה צצמקום אחד הוא דברי ר"ת וצמקום השני הוא דברי ר"י וריצ"א ויתר החולקים כי היו הרבה צעלי החום' שאלו"ה הגיע להוראה יעיי"ש. ועכ"פ אין לנו צזה הלכה צרורה מדברי החום'.

ובזוה"ק פרשת צראשית דף כ"ה חצצ צין ה' מיינס דערב רב אותן העושין מלות צצונין צחי כנסיות וצחי מדרשות ושוין צהון ס"ת ועטרה על רישו' ולא לשמא דה' אלא למעבד לון שם ה"ד ונטעה לנו שס. והרחיו ז"ל צהקדמתו על שער ההקדמות אחר שהעתיק דברי הזוה"ק האלו סייס שעל הכת הצאת אמרו צגמ' כל העוסק צתורה שלא לשמה

יש לתרן הצרייתא יעיי"ש ודוק. אצל לפי דברי החום' צרכות ד' י"ז ותענית ד' ז' שכתבו גם על הלומד כדי שיכבדוהו שהוא בכלל אותה המימרה דיעסוק אדם צתורה אפילו שלא לשמה וכו' זכו לכאורה סתירה מהצרייתא צפספרי וצגמ' נדרים ואינו מתורן צתירולו של הזרע הצרכם. שוב ראיתי צפוי החד"א על הס' חסידים ס' רפ"ע דפוס הישן שהצין גם מדעת הרמז"ס כדעת אותן המקומות צחום' דצשציל שיכבדוהו אינו בכלל מ"ש נוח לו שלא נצרא, וכן נראה גם מדברי הלח"מ פ"ג מה' ת"ת, ול"ע דלכאורה לא נראה כן צפוי מה' השוכה כאשר כתצתי לעיל.

ובגמרא כתובות ד' ס"ז ע"א צנקדימון צן גוריון שאמרו איבע"א לכבודו הוא דעבד כתב שס המהרש"א להאי תירולא משמע דאפילו הוי עבד כדצני למיעבד כיון שלא עשה כן משום מלוא אלא לכבודו הוי ל"י שלא לשמה ונענש עלי', ואין להקשות הא אמרינן גצי דקרב אפילו שלא לשמה וכו' די"ל האי שלא לשמה לכבוד הוא גרע עפי כמו שמתלקין החום' צפסחים אהא דאמרינן לעולם יעסוק אדם צתורה אפילו שלא לשמה ובעלמא אמרינן טוב לו שלא נצרא יעיי"ש. הנה המהרש"א הראה מקום לחום' פסחים שלדצריהם שס אפשר לתרן הגמ' דכתובות ד' ס"ז גם הצרייתא צצגמ' נדרים ד' ס"ב, אצל לפי דברי החום' צצרכות וצתענית אינו מתורן לא הגמ' דכתובות ולא הגמ' נדרים יעיי"ש ודו"ק.

גם צנדרים דף ס"ב כתב המהרש"א דשלא לשמה הגמורים שאמרו אל תעשם עטרה וכו' ואל תעשם קרדוס וכו' אשר עליהם נאמר צשמעתין המשחמש צכתרה של תורה נעקר מן העולם ובעלמא אמרינן צבו נוח לו שלא נצרא משנצרא כמ"ש התו' שס. הנה החליט צזה המהרש"א שדעת החום' שאס לומד להנאחו כמו קרדוס לחפור צו הוא בכלל מה שאמרו נוח לו שלא נצרא וכן הוא פשעות דברי הש"ס צנדרים שאמרו ע"ז נעקר מן העולם. אמנם צג' מקומות צרכות דף י"ז ע"א ד"ה העושה וצתענית דף ז' ע"א ד"ה וכל וצניזר דף כ"ג ע"ב ד"ה שמתוך כחצו החום' צפוי דמה שאמרו נוח לו שלא נצרא לא אמרו אלא על הלומד לקנטר שלימודו צעצירה אצל

תקני"ח שלא יהי עיבוד ומניעה בין איש לאשתו לעבד את מי שכלתה נפשו בחשוקה לש"ש וזריך הוא לאותו דבר להיות צאי"ו ועשו ע"ז תקנות צניעם בענין הכתובה ולא נמסר זה אלא לבי"ד לדון צניעם לפי תקני"ח וא"א למסור לבי"ד של מעה דבר התלוי במחשבה כמו שהצחתי בקוני' ג' שצעות, ולכן לא פלוג רבנן בתקנתם והשאו מדותיהם שכך ידונו הבי"ד לעולם בענין הכתובה ולא חילקו בדבר שא"א בענין אחר.

נוח לו שהפכה שלייתו על פניו ולא יאל לאויר העולם ועיי"ש. ומבואר צוה דעת הרמ"ז ז"ל שלא דוקא על הלימוד לקנטר אמרו כן בגמרא אלא גם על הלימוד כדי לקנות שם שיכבדוהו וכדומה, וזה אינו כדעת התוס' בג' מקומות שהצחתי אלא כדעת התוס' במס' סוטה. וזס' חסידים יש צוה דברים מופלאים אלא לפי שיש שינוי גדול בין הנוסחאות שבדפוס הישן לדפוס החדש ממש מהיפך אל ההיפך ואינו יודע אינו נוסחא אמיתית, ע"כ לא אוכל לדבר מזה. ויש עוד אריכות דברים שונים בענין זה, גם יש הרבה סתירות בש"ס צוה.

ובגיטין ד' ל"ד ע"ג במשנה נמנעו מלהשביעה התקינו שחא נודרת ליתומים כל מה שירצו ופירש"י ז"ל יבחרו להם דבר הקשה להדירה בו כגון מיני מזונות עלי, ובגמ' שם דנמנעו מלהשביעה בשביל שראו גודל העונש של שצעות שקר ר"ל. והנה גם נדרים חמור מאוד שלכן הנודר נקרא רשע, והעפ"כ התקינו שחא נודרת בכל דבר הקשה בשביל שהוא לתקן כן לעוצה היתומים ואין למדין משם למק"א להקל בנדרים. וכן כיון שראו החכמים לתקן בהך דהכל מעלין אף שצעיקר המצוה של הדירה צאי"ו שהוא בלא"ה מצוה שבין אדם למקום תלוי הדבר אם כוונתו לשמה ככוונה ראו' כי ה' הוא היודע מחשבות וידע איניש בנפשו' ולא נמסר זה כלל לבי"ד לשמעה. אבל בהך שראו החכמים לתקן תקנה בין איש לאשתו שע"כ ההכרח למוסרו לבי"ד שא"א להם לדון עפ"י המחשבה ע"כ לא פלוג רבנן בתקנתם ואין לדמות הענינים זל"ז, ומלנו כמה ענינים בה"ג בתקני"ח.

קבד

ובספח"ק יסוד העבודה הפליא לעשות צביאור הרבה מאמרים ושיטות וענינים חלוקים צוה, ועדיין נשאר הרבה מאמרים וענינים שלא נחצרו. גם יש לפלפל בדבריו צכמה ענינים לא עת האסף פה כי הדברים ארוכים. ולפענ"ד אמרתי צוה דרך נכון שאפשר ליישצ צו כל הסתירות שבדברי חז"ל צוה אלא שלא ראיתי להאריך פה בענין זה. אבל לכל הדברות ולכל האמירות אין לדמות מצות ישוב א"י כז"ל. וז"מ לדעת הסוצרין דגם צשאר תורה ומצות שאמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה אין הכוונה אלא צשכר ועונש מהקצ"ה, אבל להשתמש בהמצוה הוא ק"ו מבלשאר, דודאי כן הוא צאי"ו שהלילה להשתמש בקדושתה כמו שהשתמש בלשאר ככלי הקודש. אלא אפילו לדעת האומרים שגם שלא לשמה הגרוע הוא בכלל מה שאמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה וכי' אין להצוה ראי' משם למצות ישוב א"י שהחילוק רצ ועצום כאשר כתבתי למעלה. וכבר העתקתי דברי גדולים וקדושים שנסיעת א"י צריך להיות דוקא לשמה ככוונה ראו', לא זולת.

אמנם המהרש"ק שהחליט דאף בהך דהכל מעלין אם הוא שלא לשמה צעלו כל אלו הדינים ואף אם אין יודעין צביורר אלא שיש אומדנא דמוכח שהוא שלא לשמה הדין כן, ז"ל לפי דבריו שכך היתה התקנה שאם אין אומדנא שהוא שלא לשמה אוקמי' אחזקתי' שהוא צוודאי לש"ש ודין הבי"ד בדרך זה בעניני ממון ומה שלא הזכירו צשוי"ע כלל מזה ז"ל צסובר שהוא לרוב פשיעותו שאין עלי' לא"י מצוה אצ"כ הוא לשמה. ולפענ"ד ז"ע דרכו צוה, ויותר נראה לפענ"ד מה שכתבתי. אבל צעיקר המצוה שבדירה א"י בלא"ה שאין ג"מ אלא בין אדם למקום דבריו נודקים שצריך להיות דייקא לשמה כווכחתי.

הן אמה שמה שהחליט הגאון מהרש"ק ז"ל שגם צאלו הדינים דהכל מעלין אם רוצים לנסוע שלא לשמה צעלו כל אלו הדינים ז"ע לפענ"ד כי מסתימת דברי השו"ע והפוסקים שפלפלו הרבה דינים אלו ולא זכרו כלל מהך חלוקה נראה שאין דעתם לחלק בכך ואולי העטם בבהך דינא דהכל מעלין הי'

ועונש. ואף שבודאי אחר שצא ר"כ לא"י אין ספק שמתוך שלא לשמה צא לשמה צא למחמת צריחה כיון שנסחבב שבי סיבה ביאתו לא"י מחמת צריחה מאימת מלכות ולא התעורר בלבו לילך לא"י בשביל התורה והמורה והקדושה אשר בה ולא זו הדרך ליסע לארץ ישראל אם אין כוונתו לשם תורה וקדושה על סמך שאחר כך מתוך שלא לשמה צא לשמה כמו שנתבאר, אלא אנוס הי' בדבר מחמת אימת מלכות, לכן שפט מה שאין מקומו בא"י אלא גלות ועונש.

גם שארי האמוראים לא אמרו לו אלא למקום תורה גלית, ומבואר בזה שלולא זאת שצא למקום תורה למחיתתא דר"י הוי כולבו מודי שהוא גלות ועונש, אבל רב כהנא לא הסתפק גם בזה שצא למקום תורה יטן שלא הי' תחלת הליכתו לא"י במחשבה זו לשם תורה, וכן הי' האמת שלא הי' מקומו בא"י מדהסתבב שהור"ך לחזור לבלב. ויהי אף שיהי' מדלת אמרו בגמ' אלא טעם זה דלא גלאי כדגלי אינשי חזינן בזה יסוד מוסד עד היכן הדברים מגיעים בישיבת א"י שאריך להיות אך בכוונה צרורה לשם תורה וקדושה, לא זולת.

קבו

ומיר"תא דתמו' עובא בספיה"ק חסד לאצרכה ראיחי להעתיקו פה ולבארו, שכתב צמעיין שלישי עין הארץ באמנע נבר י"ב וז' : כל הדר בא"י נקרא לדיק הגם שהוא אינו לדיק כפי הנראה לעינים כי אם לא הי' לדיק היתה הארץ מקיאו כמש"ה ותקיא הארץ את יושבי', וכיון שהארץ אינו מקיאו בהכרח הוא שנקרא לדיק, עכ"ל. זה פלא עלום וכי הפי' הוא צמ"ש ככ' ותקיא הארץ את יושבי' שהארץ הקיאה אותם תיכף ומיד שעשו בעצירות, הלא כמה דורות שיצאו הו' אומות בא"י בתועבותם ועומאתם ולא הקיאה אותם הארץ עד שהגיע הזמן שנתקיים מקרא זה, וכי בכל אלו הדורות שהקב"ה האריך אפו וישבו בשלו' בא"י לדיקים היו, הלא כך היא המדה הקב"ה מאריך רוחו' וגבי דילי', והכתוב לוח כי תוליד בניס וצני בניס ועושנתם בארץ, ומבואר

שהעמידו שומרי השדות בכוונה גופנית ולא לשם החזקת תורה ועברה לשם ה' וזה אסור בא"י ואינו לרצון לפני השי"ת וממילא מציא חורבנות וציעול תורה ויראה וכדומה. וכבר הבאתי מ"ש הרמ"ע בע"מ על ה' לאמרו מושל מקשיב וגוי כל משרתיו רשעים שהוא בשביל שהכל נגררין אחר הממשלה כעוב כעובא נעשין כמותם וא"כ אם המנהיגים העמידו שומרי השדות והעיר על דעת כן נגררין אחריהם בכוונה זו ולכן זה שמש אשר קראו להם חרובי קרחא. ותמלית העולה מכל הכ"ל שא"י לריך להיות דייקא לשמה לא זולת.

קבו

ובדרך זה אפשר להבין קת מיימרא דר"כ פסחים מ"ט שאמר על ישיבתו בא"י שהוא גלות ועונש על הנסב בהנחא דמריש הו"א דאולי כיון שרואין שנסחבב אח"כ שיא מא"י לדור לבבל כמבואר בירושלמי ברכות פ"ב הל' ח' והובא ברש"י ז"ל ב"ק ד' קי"ז ע"ב שאמר בר נש דאימי' מבסר' לי ואינתתי דאבו מיקרא לי יעיי"ש וא"כ נתבאר שלא הור"ך להיות בא"י וכבר כתב האר"י ז"ל שזה תלוי בשורש נשמה שבזמן הגלות לריך כאו"א להיות במקום ששייך לשורש נשמתו ולכן י"ל שהרגיש בזה אותו לדיק שאין מקומו להיות בא"י ולכן הוי גלות שצא שלא במקומו אבל לא הו"ח דעתי לפרש בזה דברי הש"ס שאריך להבין גם לפי פשוטו ושם בפסחים ד' מ"ט אינו מוכרח כלל אלא אותו הטעם בלבד דלא גלאי כדגלי אינשי ומשמע דאוחו הטעם בלבד מספיק דהוי עי"ז גלות ועונש, ואינו מוכן.

ורפי הכ"ל אפשר ליישב קת דכיון דבזמן הגלות לריכין רוב ישראל להיות בחו"ל וא"א לידע מי שאריך להיות בא"י ולריכין הנוסעין לא"י שיהי' דעתם אך לש"ש לשם תורה וקדושה, וכיון שחלת הליכתו הי' מחמת אימת מלכות, לא בשביל כוונת המצוה, כדכתב רש"י ז"ל הלשון בב"ק ד' קי"ז לא גלאי כדגלי אינשי שהרי לא בעבור מקום תורה גליתי אלא מאימת מלכות צרחת, וכיון שלא הי' תחלת הליכתו לא"י לשם מצוה אלא צריחה מאימת מלכות הוי גלות

שצטנס בעונות היו שווין לסדום אלא שהי' חשבון
 העונות פחותים לפי ערך אותה השנה שנתאחרה
 בשיבתה וע"כ יכלה להתקיים צארץ ולא הקיאה
 אותם.

והתה"ד בפ"כ ס' פ"ח כתב בזמנו דאף ששנה
 גדול ומעלה להדר צא"י מ"מ כיון שיש שם
 בני צרות מערביים נחשבים לרשעים גמורים וכו'
 והם עורדים ומבלבלים האשכנזים שהם שומרי תורה
 וכו' מלבד גודל רשעת הישמעאלים מי יוכל לעמוד
 בכל זה לכן כל איש ישער בעלמו בהשגת גופו וכו'.
 ומביאים כולם דברי התה"ד האלו. ועכ"פ אנו רואים
 שאז בזמן הריא מחמת הרשעים שהיו דרים אז צא"י
 לא יכלו השומרי תורה לדור צא"י ולא הקיאה הארץ
 את הרשעים אלא אדרבא השומרי תורה לא יכלו
 להיות צארץ עבור הרשעים שישובו שמה, ואנו נוהגין
 בסליחות ג' דעשיית איך כל עוצבי עברה שכנו ציון
 וכו' והמה עשירים נשיאי עליון ואנו עני ואציון,
 עיי"ש.

ובמה שלא נתקיים תיכף מאמר הכתוב על צעלי
 הבעירות כעין זה הקשה אחאב כמבואר
 בגמ' סנהדרין דף קי"ג ע"א שאמר אחאב לאל'י'
 ליועטא דמשה לא קא מקיימא דכתיב וסרתם ועבדתם
 וגו' וכתיב וחרה אף ה' בכם ועלר את השמים ולא
 יהי' מער ובהוא גברא אוקים לי' ע"ז על כל חלם
 וחלם ולא שציק ליה מיטרא למיזל וכו' מיד ויאמר
 אלי' וגו' חי ה' אלקי ישראל אם יהי' על ומער
 וגו' צעי רחמי וכו' לי' אקלידא דמיטרא פירש"י
 ז"ל מפתח של מער. והרי שלולא שצעתו של אלי'
 וכה בקשתו למסור לו מפתח של מער עדיין הי'
 הולך המער אף שמבואר בקרא ולא יהי' מער מ"מ
 כך היא המדה, ואין הכוונה בפירוש הכתובים שכל
 עניני סכר ועונש שכן יהי' תיכף אלא שסוף הענין
 לבוא צעתו ובזמנו לפי דעתו וחכמתו של עילת כל
 העילות ית"ש. ובקבלת ח' פסוק י"א אשר אין נעשה
 פתגם הרעה מחרה על כן מלא לב בני האדם לעשות
 רע, ופירש"י ז"ל שאין הקב"ה ממחר להפרע מעושי
 הרעה וע"כ הם סוברים אין דין ומלא לבם בקרסם
 לעשות רע, עכ"ל. ואמר הכי ישעי' כ"ח ע"ז המאמין

בגמ' סנהדרין דף ל"ח וגיטין דף פ"ח שהכתוב אמר
 שיהיו צארץ כמנין ונושנתם אלא לדקה עשה עמכם
 הקב"ה שהקדים שתי שנים כדי שלא יתקיים ח"ו
 כי אצד תאצדון ולולא עתם זה היו יושבין עוד שתי
 שנים צא"י. ובגמרא סנהדרין שם אמר ראצ"י שמע
 מינה מחרה דמארי עלמא תמני מאה וחמשים וחרתי
 הו, ופירש"י ז"ל דהוא גימטריא דיושנתם וקרי
 לי' אצד תאצדון מחר והקדמה דשתי שנים לדקה
 היתה. והרי דאף היכא שהכתוב לוח ואומר מחר
 יוכל להתמהמה כחשבון הזה של הרבה מאות שנים,
 ומכש"כ היכא שכ' סתם ולא תקיף אחכם הארץ
 שיוכל להתמהמה עד שמגיע הזמן לפי חכמתו ית"ש
 שיתקיים הקרא ואנחנו לא נדע דרכו של יולר בראשית,
 וככה המה כל עניני השכר ועונש הכתובין בקראי.

ובגמרא גיטין דף פ"ח ע"א אמר ריב"ל לא חרבה
 א"י עד שעבדו בה ז' בתי דינים ע"ז, אמר
 ר"א מאי קראה כי תוליד בנים ובני בנים, ופירש"י
 ז"ל שם המלך ובני ובן ובן וכל מלכים שקמו מזרעו
 אחריו קרי חד צי"ד. ובתוס' שם ד"ה מאי קראה
 כי תוליד חד דור, בנים תרי דור, ובני תרי דור,
 בנים תרי דור הכי ז', והרי שכמה דורות צמשך
 הרבה מאות שנים עבדו ע"ז והיו יושבים צארץ
 מלכים ושלטים צא"י"ק צעושר וגדולה ולא הקיאה
 אותם הארץ וכי נימא ח"ו שעובדי ע"ז לדיקים ולא
 רשעים מדלל הקיאה אותם הארץ אז בזמן ההוא,
 וכל הקראי שצנביאים מכחשיין את זה שלוחו מרה
 על גודל רשעם והיו מחנבאים על מה שיהי' בחרות
 הימים. ובגמרא חולין דף ד' ע"ב קראו על כל
 המשמשים אלא אחאב אף בצניחה בעלמא אותה הקרא
 דמושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים
 ושחיתתן פסולה כדון מומר לכל החורה כולה, והארץ
 לא הקיאה אותם אף שהעידו עליהם חכז"ל שהיו
 כולם רשעים, ואדרבא נביאי ה' היו מחנבאין
 צמטמוניות ולא יכלו להיות צארץ בגלוי מפני הרשעים.
 וגם בסדום שנהפכה עליהם הארץ צשציל מעלת א"י
 שאינה סובלת עובדי עבודה כמ"ש הרמב"ן, ואעפ"כ
 היו צא"י צשלו' כמה שנים כמבואר בגמ' שנה דף
 י' ע"ב, ולוער שנתקיימה גם אח"כ צא"י צשציל
 שהיו עונותיו מולערין לפי ערך אותה השנה, והרי

לא יחיש, ופירש"י ז"ל המאמין דבר זה לא ימחנה לא יאמר אם אמת הוא ימחר לבוא יעו"ש, כי אך האינס מאמינים אומרים שאם דברי הנביא אינו ממחר לבוא הוא ח"ו אינו אמת, אבל המאמין אינו מביא ראוי כלל מה שאינו ממחר לבוא. ובפרקי דר"א הובא גם בחרדים בסוף מלות התלויות בדרך דכל המתים מן הרשעים צא"י נפשותם נשלכות בקלע לעתיד לבוא הקצ"ה אוחז בכנפות א"י ומנער אותה כאדם שמנער את הבגד, ומבואר בזה שאך לעתיד לבוא ינער הקצ"ה כל הרשעים מא"י. ובחרדים כתב הלשון ולא יעלה על לבם שאחרי מותם ישארו צא"י אלא יגרשום חוזה ככלבים, ור"ל שאחרי מותם יהיו נשלים מא"י כמו שהוא בפדר"א, אבל כל עוד צם נשמח אין הקצ"ה נוטל מהם הבחורה ויכולין להרשיע ולטמא את הארץ עד לעתיד שיצבערו הרשעים משם.

ואבאר הכתוב מלאכי ג' א' הני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופירש"י ז"ל הני שולח מלאכי לבער את הרשעים, וביאר במאורות שם שמוסב למעלה להשיב על חלונתם שאמרו אי' חלקי המשפט ויאמר הנה בזמן הגאולה העתידה אשלח אני מלאך מן השמים והוא יפנה הדרך לפני ר"ל הוא יבער מן העולם הפושעים והמורדים לעבר את הארץ לפני בואו להשרות שכינתו בארץ עכ"ל. וכן הוא בגמ' מגילה י"ז ע"ב צסדקן של צרכות ש"ע שאחר תקע צשופר שהוא שופר של משיח ותקצלו הגליות וישצו השופטים בצראשונה ואח"כ יכלו הפושעים ויתרומם קרן הדיקים צירושלים. ועכ"פ זה ודאי שציעור הרשעים מן הארץ באופן שלא יהי' מליאות שיחי' נמלא רשע צא"י זה יהי' אך לעתיד אחר ביאת המשיח אבל לא קודם לזה אף צזמן הבית, וכש"כ צזמן הגלות שהאומות הרשעים יושבים צה ואין הארץ מקיאה אותם וא"כ דברי החסד לאצרכם צזה ופלאים המה. הגם שאפשר שצזמנו היו כל הדרים צא"י לדיקים וכמו דחזין שכחצ החיד"א בצפרו יוסף אומץ סו' י"ט וז"ל דבא"י אינם נמלאים ממניי החטאים בגון גילוחי זקן ופיאות וסחם יינם ועריות ושחוק אינהו ואצרחייבוו ורובם ככולם מחפליים צליצור וקורין ושזין דבר צעחו מלבד רצני קדישי צעלי ישיבות שם יתנו לזקות ה' גופי הלכות צפלפול וצצרא ופסקו אנשי אמנה דין אמת לאמתו,

עכ"ל. ולעת כזאת נוכל לומר שם אז צעת ההוא ועמך כולם לדיקים, ואף אם רואין לפעמים א' עוצר עצירה שנקרא עי"ז רשע כמ"ש צם' התיא פ"א שאפילו העוצר על איסור קל של דברי סופרים מקרי רשע כדאיתא צפ"צ דיצמות וצפ"ק דגדה ואפילו מי שיש צידו למחות ולא מוחה נקרא רשע צפ"ו דצבעות זכ"ש וק"ו צצמצל איזה מ"ע שאפשר לו לקיימה כמו כל שאפשר לו לעסוק בחורה ואינו עוסק שעליו דרשו רז"ל כי דבר ה' צזה וגו' הכרת חכרת וגו' ופשיטא דמקרי רשע עפי מעוצר איסור דרצנן, עכ"ל, מ"מ אם מהרבה אח"כ צחצובה צאמת שוב הוי לדיק כמ"ש חז"ל אם ראית ת"ח שעצר עצירה אל תהרבה אחריו שודאי יעשה תשובה, וא"כ יש מליאות שיחי' צימיו ז"ל כל תושבי א"י לדיקים, גם השל"ה"ק כתב שכל הנוסע לא"י נוסע ע"מ להחקדש, וכו', אמנם מה שמחך יסודו שט"כ כל הדר צא"י הוא לדיק מכה ראוי זו שלא הקיאה אותו הארץ זה דבר תמו' מאוד. ואם נתפוס הדברים כפשוטן ניתן יד לפושעים וכופרים בכל התורה כולה ומסיתים ומדיחים לעקור את כל התורה כולה שיאמרו לדיקים אנתו מדלא הקיאה אותנו הארץ. וע"כ שזה אינו כמו שהארכתה לעיל שהוא מוכחש מכל דברי הנביאים ודברי חז"ל ומהמליאות. ויש עוד הרבה ראיות עד אין שיעור אלא שאין לורך להאריך כ"כ צזה ודי צמה שכתבתי, ותמה תמה אקרא הפלא ופלא צמה שכמה מחצרים העתיקו דברי החסד לאצרכם האלו אות צאות ואין איש שם על לצ להציר שהדברים תמוהים ולריכים ציבור.

קבה

ונהירנא שזה כמה שנים עוד צימי חורפי שמתי אל לצי להצין דברי החס"א האלו ולא מלאחי לבס פתרון לפי פשוטן של דברים עד שצצביל זה חשצתי שהוא הדבר אשר דצרו נכדו בק' החיד"א זלח"ה צשם הגדולים מערכת ספרים אמת ח' סו' צ"ה וז"ל: חסד לאצרכם חיבר מו"ה מהר"א זלח"ה ונדפס צאמ"ד וצעיר ריגיוו ראיתי וכו' חס"א מוגה מכ"י מר זקנו הרה"ח מהר"צ וכו' ונסכלתי צו שהכחות הם מעטיות והשמעות שפלו צבעתקה

ובדפוס וחסר כמעט בכל דף כמה שורות וכמה טעיות וחילופי חיצות ואותיות וכו' ובחזרותי זה לידי ס' חסל"א כלו כ"י שהי' של הרמ"ז ומלאתי בו כפלי כפלים מהגהות הנו', והענין הוא כי ס' זה הועתק כ"פ בכמה עיירות וסופרים שונים עד שמרוב ההעתקות ומסופרים צורים ופחתים החליפו שינו השמיטו השחיתו והחטיבו ועד אחרון זה לידי ה"ר אברהם ב"ר והדפיסו כמו שהוא והנה עלה כולו קמטוניים כסו פניו חרולי הטעיות וכבר שאלו לי איזה לשון בדפוס שאינו מובן וזה של כתיבת יד הכל מחוקק, עכ"ל. וע"כ חשנתי שבמקום שאנו רואין בו דבר תמו' כ"כ הוא בטח מאותן המקומות שע"י סיבת המעתיקים כסו פניו חרולי הטעיות בחסר ויתיר וחלף כמו שהעיד ע"ז החיד"א זל"ה ואליו היינו יכולין לראות בהכ"י של הספר בודאי היינו מואלין בו דבר מחוקק, וכבר כתב האו"ז שכמה צרייתות נשתבשו בסיבת המעתיקין ולכן לא הוצאו בשי"ם, ואף שכמה מרגליות יקרות ונשגבות יש בם' חסל"א כי מקור מקומו קדוש ונשגב הוא אבל במקום שהשחיתו המעתיקים אין הדברים מובנים.

והנה יש מקום לדברי החסל"א האלו אם נימא דקאי על העתיד אחר ביאת המשיח שאז בודאי מי שלא יהי' לזיק ולא יעשה תשובה כראוי לא ישרר בארץ ואז יגיע הזמן שהארץ מקיפה כל מה שאינה סובלת אותו כמו שהוא בכמה פסוקים ובפדר"א, וקלת מהם הבאתי לעיל. גם לשון הדר ברא"י שייך יותר על זמן העתיד כאשר כבר אמרתי הסבר כמה שאמרנו בגמ' כל מקום שנאמר ביה אינו חלל לאחר ירושה וישיבה שלכאורה אינו מובן דאף אם הוא קודם ירושה וישיבה מי"מ כיון שכבר זה לארץ למה אינו נקרא ביה, והשנתי לפרש עפ"י מ"ש הרמב"ן פ' תזריע אלל נגעו בגדים שאין זה צורך העבט וכן נגעו בתיים שאינו נובג חלל בארץ שהיא נחלת ה' וכו' בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד שוכן בתוכה, ובחוי"כ דרשו עוד שאין הבית מעמא חלל אחר כיבוש וחילוק שיבא כל אחד ואחד מכיר את שלו, והטעם כי אז נחיישבה דעתם עליהם לדעת את ה' והשרה שכינה בתוכם עכ"ל. ולכאורה מאי נ"מ להשראת השכינה בארץ אם הוא מכיר חלק הקרקע שהיא

שלו, חלל הענין הוא כמו שכתבו שר"י שייך לישראל לפי שורש נשמחם וכל אחד ואחד החלק שנפל לו בגורל שמה הוא המקום ששייך לשורש נשמחו כי החלוקה הי' ברוכ"ק עפ"י ה' ובאותיות ולכן ערס שמכיר את חלקו הוא במקום שאינו שלו ולא זה אל המקום הראוי לו ולנשמחו ועדיין אינו מוכשר בשלימות להשראת השכינה הראוי' לו לפי שורש נשמחו ולכן לא נקרא ביה שעדיין לא זה אל המקום אשריך לבוא ומכ"ע לא נקרא גם דירה שאינו חלל גירות במקום שאינו שלו ושייך יותר לשון דר ברא"י אם הוא מדבר צעתיך לאחר כיבוש וחלוקה שכא"ל יבוא על מקומו בשלו' במקדס. אמנם לפרש דברי החסל"א שאין שם שום כונה על זמנו חלל על העתיד הלשון דחוק מאוד כמוצק, ועכ"פ חסרים איזה חיצות.

קכב

ובעת האיר ה' את עיני שאפשר לפרש דבריו גם עפ"י פשוטן בכל עת ובכל זמן עפ"י מ"ש בספרי"ק למה ה' ללצי פ' ראה עכ"כ אחד תאבדון וגו' ח"ל הק' עדי"ש בם' ש"ך על החורה בשם ר' בחיי ח"ל: ובה חבין איך מקום השכינה וכו' שהי' כהן גדול ונכנס פעם אחת בשנה אחר כמה עבילות וקידושין ואחר כמה חפלות שהיו ישראל מתפללין עליו איך עתה היא בית חורפה של ישמעאלים בית ע"ז שלהם חלל שנתקפלה ירושלים וגברה עלי' קליפה של שאר ארצות ואפשר שבקפול ארצות בזה שם רצועה מארס עד שצנו שם בית הע"ז והם חושבים שצנו בירושלים והם מכזבים וכו' וידוע מה שדרשו רז"ל הנותן מער על פני הארץ זה ארץ ישראל ושולח מים על פני חולות זו שאר ארצות היואל מזה ארץ נקרא א"י וחולות נקרא חו"ל חכ פ' הפסוק שכנו לארץ חולות ר"ל שהחולות שוכבים על א"י וזהו בודאי אחר שיתרחב ירושלים וכו' בודאי הרצועה מארס והחולות השוכבים על א"י יאבדו ממקומם כי אין זה מקומם רק שהגויים העובדים שם ע"ז המשיכו לשם רצועה מארץ העמים העמא וארץ ישראל מתקפלה תחתיו, ולכן ארז"ל חלביהם על הכרים וגלל הכרים חלביהם כי הכרים שהם בלמת א"י אין מקבלין על עמם שום ע"ז כי הם קדושים ואין הכרים' אלי

אלהיהם שזדאוי נתקפלו צמח נעשו שם אשירה וע"ז רק ע"ז על ארץ חולות שהמשיכו לשם, וזכו אצד תאצדון ר"ל מה שכבר נאצד דהיינו הרצועה זישא הני"ל שנאצדת מארלס העמא וצאתה לכאן תאצדון אותה לגמרי מכאן ומכל מקום, ומפרש את כל המקומות וגו' ר"ל המקומות האלו שצאו לכאן ע"י שעצדו הגויס את אלהיהם בצאן וקדושת א"י לא ראתה לסבול העומאה וצאו המקומות מארלס העמא לכאן וכו' שנחקפלה הארץ תחתיהם ורצועה זישא מארץ העמים נמשך עלי' וכו' עכ"ל ה'ק' ועי"ש שהארץ עוד. וצבג"ה שם הביא עוד מדברי רש"י ירמ' ד' בפסוק ראיתי הכרים והנה רועשים וכל הבצעות התקלקלו ופירש"י ז"ל ח"ל: התקלקלו נתקו וגזרקו ממקומם כמו קלקל צחלים.

שאמרו בגמרא שכיון דכתיב עפ"י ה' יחנו ועפ"י ה' יסעו היו כסותר על מנת לצנות במקומו דאף שנסעו למקום אחר מ"מ כיון שהלך עמם א"י ה' הכל במקום אחד והארץ שם צענין המרגלים שהיו לריבים להבין שלא ה' אז בא"י קדושת הארץ כי ה' הכל במדבר מקום חנייתן של ישראל. ובש"ס ה'ק' פרשת ויחי כתב הטעם שהביאו את יעקב אבינו ע"ה אחר הסתלקותו לארץ ישראל אף שעפ"י הזוה"ק אסור להביא לא"י מי שנחלק בחו"ל אלא שהמקום שנחלק יעקב אבינו ה' א"י שצא אליו למצרים, והרבה ענינים כאלו מלינו בדברי חז"ל ובספרי קדושים, וזדאוי שסתם בני אדם אין מכירים זה אלא השרידים אשר ה' קורא.

ובפסוק צם' והושע י"א ע"ז חשב שם ארץ גשן צין ערי א"י וכתב שם הרד"ק ח"ל אין זה גשן של מצרים, וצדדש אומר כי ה' גשן של ארץ מצרים והיא נצלת בחוק ערי ישראל כמו שאומר ויעל לקראת אביו גשנה מלמד שהוא צעלי כלפי א"י וצוקות שהלך יהודה צליתות אביו להורות לפניו זכה שיבי' חלקו ארץ גשן שהיא עובה, עכ"ל. וכתב ע"ז צש"ך עה"ת פ' ויגש עה"כ ואת יהודה שלא וגו' שנשתלחה רצועה מא"י לגשן ואתה רצועה הייתה נעלמת שלא הייתה נודעת אלא ליעקב ולצניו ויעקב אבינו ע"ה לא נכנס באויר חו"ל אלא הייתה הרצועה של א"י מתקפלת והולכת לפניו והוא בחובה, וכן כשהולכיכו לאחר מיחה הייתה מתקפלת והולכת עמו עכ"ד יע"ש שהארץ והעתקתי בקררה, וצריך להבין הא"ך אפשר המליאות שיתחלפו המקומות מא"י לחו"ל ומחו"ל לא"י, ואין רואה זה שום אדם אלא הדיקים הקדושים היוצעים ומציינים.

אבל הענין הוא ע"ד שכתב השל"ק בעשרה מאמרות מאמר השני ד' מ"ד על תמיכת הצעל עקידה בשבועת מ"ת דהא"ך יכלו להוריש שבועה לצניהם שאף שאמרו חז"ל שהנשמות של כל הדורות היו שם ונשבעו בעלמם מ"מ כיון שלא ה' הגופים שם והנמות הם חוצת הגוף הא"ך חלה השבועה עליהם, ואף צגר קטן אמרו ז"ל אם הגדיל יכול לנחות, ומכל שכן כשלא ה' שם כלל, והשיב ע"ז השל"ק דכמו

והנה זדאוי שאין הפי' שצעת שצאו לעמא את הארץ נצקע האדמה לעיניהם וזרק העפר מתחתם וראו הכל את האדמה ועפר ארץ העמים שצא לשם, שאלו ה' כן ה' צעל הבחירה כי מי לא יירא ויפחד לחטוא שמה צראותו את כל אלה, וכעין זה מה שאמרו חז"ל בחולין דף ל"א והוצא צרש"י ז"ל פ' וילא עה"כ הארץ אשר אתה שוכב עלי' מלמד שקפלה הקב"ה מכל א"י והניחה תחת יעקב אבינו שחכה נוחה ליכבש לצניו, ובמד"ר שם הלשון קפלה כפוקס ונתנה תחת ראשו כאיניש דאמר מן תחות רישך דידך, ופי' שם צמתנת כהונה כלומר שיעור מה שתחת ראשך ומה שמונת תחתיו וזדאוי שאין הפי' שהקב"ה נעל כל אדמת א"י עפרה וגושה של ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה והניח כ"ז תחת ראשו של יעקב אבינו, גם לא ראו כל הו' אומות תושבי א"י שניחו כל עפר הארץ ממקומו וצא עפר אחר תחתיו ולא מלינו נס כזה צום מקום. וכן צמ"ש רש"י ז"ל ריש פ' וילא שמה שאמרו צגמ' שהי' אז ליעקב אבינו קפילת הדרך הפי' שנעקר הר המורי' וצא אליו וזדאוי לא ראו התושבים צענינים הגשמיים את עקירת הר המורי'. וכן מה שהוא צוה"ק וצכתבי האר"י צמה שהקריבו ישראל קרבנות צמדבר ואף דאסור שחיעת קדשים צחון והוא איסור כרת, אלא שא"י מקום המקדש ה' אז במקום שחנו ישראל צמדבר. וצערני נחל פ' שלא פי' צזה מה

צענייהם שנבקע האדמה תחת העמאים שמעמאים
 את הארץ עינים להם ולא יראו והמצין יצין וישים
 לבו לדבר אמת. ומיושב צוה קושית הרמז"ם בם'
 המורה על הקרא דיראה כל זכורך וגו' במקום אשר
 יבחר ה' דכיון שהמקום הו' ידוע שהוא הר המורי'
 ומקום המקדש למה לא אמר צפוי שהוא המקום אלא
 אמר בלשון נסתר במקום אשר יבחר כאלו לא
 יודע עדיין איזה הוא המקום, וגדחק לתרץ, ולפי
 הג"ל מיושב דכיון שאז בשעת קבלת התורה היו
 שוכנים בא"י הכנענים העמאים, וא"י ומקום המקדש
 היחה מתקפלת והולכת עם ישראל במדבר נע ונד
 לכל מקום שהי' נסיעת ישראל א"כ לא הי' קביעות
 להמקום ולא נודע אי' מקום כבודו, ע"כ קראו בלשון
 נסתר. ובחידושי תורה הארכתי וישבתי צוה כמה
 וכמה עינים, גם כמה מאמרי חז"ל מיושבין צוה
 צעוטו"ד לא עת האסף פה.

שהיו שם הנשמות של כל הדורות כך ה' שם המרכז
 והפנימיות של כל הגופים, והאריך לצר ענין זה
 יעיי"ש, ותמלית הדברים שאף שלא היו שמה הגופים
 בעלמם אבל כיון שהי' שם המרכז והפנימיות שזכו
 השרש והעיקר של כל קיום הגוף דינו כאלו הי'
 הגופים בעלמם שם וחלה השבעה ע"י שהי' רוחניות
 הגופים שמה יעיי"ש באריכות דבריו. וכעין זה כל
 אלו המימרות שנתקבלה א"י וצאה במקומה אדמה
 עמאה הכל סובב על מרכז הפנימי של האדמה שזכו
 יסודו שורשו ועיקרו של האדמה. אבל אין זה דבר
 הנראה לחסם בני אדם אלא חלקים הצין דרכה והוא
 ידע את מקומה והלדיקים האמיתיים המרגישים
 צין עומאה לטהרה מרגישים באיזה מקום הם עומדים,
 אבל שאר בני אדם עח עיניהם מראות את כל
 אלה.

קל

ותמצית הדברים שבא"י יש שני אופני הקאה
 צעוצי עזירה, האחד הוא אז בשעת מעשה
 כשנפנה לדבר עזירה המעמא את הארץ יען שקדושת
 הארץ אינה סובלת אותם נחרוקן ממנה אל כח
 אדמה עמאה מארץ העמים כמו שפי' בלמח הקרא
 דשכבו לארץ חולות אלא שהוא בדרך נסתר שהארץ
 מתקפלת תחתיו ומציאה תחתיו כח אדמה עמאה,
 ועכ"פ הוי גם זה הקאה מן הארץ שיטן שאינה
 סובלת אותו עושה הפעולה שישתלק ממנה אלא
 שעדיין הוא בחוץ המקום שהוא בגבולי א"י וראוי
 לקדושת הארץ, וכשמגיע הזמן להתודע ולהגלות כי
 הוא מלך על כל הארץ אזי כלה מתגרשים מכל המקומות
 שהם בגבולי הארץ בכל אופן ואופן, וא"כ צמה
 שאה"כ ותקיא הארץ את יושבי' וכן ולא תקיא אחכס
 הארץ צעמאכס אותה כאשר קאה את הגוי אשר
 לפניהם וכלל צוה הכל הן הקאה הראשונה הנעשה
 בהסתר מפעיהם לכל חמאכס והן ההקאה האחרונה
 הנעשית גלוי לכל. וא"כ הרשעים באמת אינם דרים
 בא"י מעולם כי בכל מדרך כף רגלם נסתלק כח
 קדושת הארץ, אלא שהוא דבר נעלם מסתם בני
 אדם, אבל הקדושים אשר בארץ המה השרידים אשר
 ה' קורא מרגישים בקדושת הארץ בלי ספק ויודעים
 מי הוא זה ואי זה הוא שדר בא"י או לאו זרלו

שוב ראיתי צוה"ק פ' קדושים דף פ"ד ע"א שכתב
 חז"ל תנן מלמד שנתקפלה לו א"י, וכי א"י
 דאיכה ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה האין
 התעקרת מאתרה ויתבה תחותיו, אלא ארץ אחרת
 עלאה קדישא אית לקב"ה וא"י תיקרי והיא תמות
 דרגא דיעקב דקאים עליה ואחסין לה קב"ה לישראל,
 עכ"ל. ואינו מובן לכאורה שהרי כתבו הטעם שקפל
 הקב"ה כל הארץ תחתיו כדי שתהא נוחה ליכבש
 לבניו והנה ישראל לריבין לכבוש ארץ ישראל דלמטה
 אשר האומות שוכנים בתוכה צעת שראון הקב"ה
 להעשות כן, ולפי דברי הז"ק שהארץ שקפל תחתיו
 היא ארץ אחרת עילאה קדישא א"כ איינה אותה
 הארץ שזריבין בניו לכבוש מידי האומות. אבל הוא
 הדבר אשר דברנו כי הארעא קדישא עילאה היא
 המרכז הפנימי של א"י דלמטה שורשו וקיומו והא
 צהא תליו וכאשר קפל כל אותו הכח תחת יעקב
 אצינו נכלל צוה גם א"י דלמטה והכל א' הוא, וכל
 הענינים שצדברי חכמים צפרע זה מיתפרשים בדרך
 הג"ל, ויש לדבר עוד צוה הרבה אלא שאין להאריך
 כ"כ בדברים הנעלמים, ואין לנו עסק בנסתרות,
 ולא כתבתי אלא להעיר לשדר את האוזן קלת כי
 האפיקורסים אינם מאמינים בכ"ז עבור שאין רואין

הגדולה לעניי א"י ליד השליחי דרבנן משם באומרים שהדברים בא"י בזמן הגלות עובדים ליווי השי"ת אשר גזר היות אותה הארץ שממה מצלי יושב מצני ישראל ובהיות כן רלון השכינה נראה היות הדברים צב סוררים ואדרבא ראוים למיסר העונש במקום עזר שתמיד נעשה להם עם כמה שלוחים, כהנה וכהנה דברו דברים שלא כדת כמבואר שם בלשון השאלה וגם בפנים הספר, והביא בחוך הדברים שם שהתרעמו גם על מה שמכריחים שם לישא אשה [וכפי הנראה היא אותה התקנה שהבאתי למעלה שעשו אז גזר וסייג שלא יהי' רווק בא"י למטן שמירת הקדושה שמה ולא יראה ולא ימלא שמה מי שעלול לבוא לידי איזה חטא כמו שהעתקתי למעלה], והזיאו כמה עלילות שוא ושקר על אנשים יראים ועניים אומללים המוכרים נפשם על התורה"ק בא"י וירדו לחייהם של אלו אשר עיניהם נשואות אך אל השליחי דרבנן המחיים את נפשם צעת דוחקס המרובה והלדיקים שצבל אלו הדורות מסרו נפשם על הלדקה הגדולה הזו שעבור עניי א"י כנודע, וכבר נבאר שגם בזמן הגלות שהגזירה להיות ישראל מפוזר ומפורד בכל ד' כנפות הארץ מ"מ צלי ספק שרלוגו ית"ש שגם בא"י יהי' חלק מישראל לעסוק שם בחורה ועבודת ה' ולקיים מצות התלויות בארץ. ואף שאנחנו לא נדע שורש נפשו של כאו"א והמקום הראוי אליו אבל אותן שזכו להיות חלקם בארץ החיים לעסוק שמה בחורה ומצות כרלון הבורה צ"ה וצ"ש אשרי חלקם וחיוב עלום מאוד על בני חו"ל להחזיקם בכל האפשרי וצזה גם אנחנו מקיימים מצות התלויות בארץ ויש לנו חלק בחורה ומצות וחירות מן החטא הנעשה על ידם באה"ק, וכבר הארכתי צזה למעלה ואין לורך לכפול הדברים. ומה שהכניסו בחוך איסור השצועה גם מה שדרים איזה אנשים מישראל בא"י זה ודאי אינו אמת כלל כמו שנתבאר למעלה וצ"פ, ומזמן מה שהיבז חרה לו להמכרים חגיו ז"ל על דברות קשות של האנשים הג"ל נגד עניי א"י וצדין ובמשפט אמת שפך מרורות כ"כ על מולאי דצה האלה שירדו לחייהם של העוסקים בחורה ובמצות מתוך הדחק באה"ק, ובפרט צימיו שהי' הרבה קדושה ועברה ושמירת גדרי וסייגי התורה"ק בא"י ולזה קצן שם כל המאמרים הנאמרים בצצה א"י ויושבי' כי הי' לורך השעה כלאשר

עבדיך את אצני' ואת עפרכ יחוננו ומרגישים היעב באצק ועפר הארץ שחחה בני אדם גם בני איש אם הוא מכה קדושת הארץ או לאו וצמי שהמה מרגישים שדר בא"י בודאי הוא לדיק, ואף אם רואהו עובר עזירה שנעשה עי"ז בחזקת רשע מ"מ ע"כ נעשה תשובה ונעשה לדיק, כי לולא זאת היתה הארץ מסתלקת תחתיו ולא הי' דר בא"י.

והנה רוב דברי הס' חסד לאברהם מיוסד על דברים נעלמים שאינם מובנים אלא ליודעי כינה ולכן גם כאן דבר צענין שאינו ניכר אלא ליודעים ומשיגים דכוותי' בני גילו קדושים ועבורים כבני חבריא אשר אחו עמו המרגישים בקדושת הארץ. והרבה פעמים מלינו בעין זה בספרי חכמי האמת. ובכתב יושר דברי אמת מהקדוש מהר"פ מזבאריו"ש הביא שם צסי' י"ח ממורו המגיד הקדוש מהרד"ב זוקלה"ה ממעורעטש הפי' צמשנה הבנים יולאים בקשרים וכו' אלא שדברו חכמים צבור ופי' שם המשנה על מדריגות גבוהות ועי"ז סיים אלא שדברו חכמים צבו' ור"ל כפי מה שהם היו כך היו מדברים על עצמם לא על זולתם עי"י"ש. וככה הוא צענין זה שהחסי"א מדבר מצני גילו היודעים ומצינים מי שהוא בארץ ישראל או לאו. ועל כל פנים יש מקום לפרש דברי החסד לאברהם האלו אף ככתבם ולשונם גם לפי זמנו. ולדינא אין גי"מ צכ"ז אלא ראייתי לכוחצו על הספר למטן גודל התמי' שיש בדבר ורבים הם החושים ומחטים צעו"ה ע"כ ראייתי להעיר ולדיקים ילכו צם ופושעים יכשלו צם.

קלא

והנה המכרים חגיו בספרי שפת אמת והוא קונטרס שחבר על השאלה שנשאל צמה שהי' אז כת שדברו סרה על כל יושבי א"י כי יושבי א"י היו אז באמת לדיקים שמסרו נפשם על התורה"ק ועסקו שם בתורה"ק בדחקות ובעניות עד אין לשער והיו נשואות עיניהם אך אל השליחי דרבנן שנשעו לחו"ל לקבון אל יד להחיות נפשם של אלה העניים העוסקים בחורה ועבודת ה' צמס"ג במקום הקודש, והכת הג"ל מנעו צדצריהם הנכחצים ליתן אותה הלדקה

צני ענק וכמ"ש הרמב"ן שם עה"כ וגם זאת חלצ ודגש היא שצבה ה' להם להשיב אמרי אמת לשולחם החזק הוא וגו', אבל רשעם צמלת אפס שהיא מורה על דבר אפס וגמגע מן האדם שאי אפשר בשום ענין כלשון האפס ללחח חסדו ואין עוד אפס חלקים וזה ה' מרידה צה' שהצטיה אותם שיורישם מפניהם עכ"ל. וכתב זה הרמב"ן צממה פסוקים צפ' שלא יעו"ש.

ובאמת שצמה שאמרו שהם עזים וחזקים אין זה לה"ר ואין זה גנאי גם לא ה' איסור לדבר לה"ר על הגוים הכנענים שיצבו צארץ דאדרבא התוה"ק אמרה כמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אחכם שמה לא תעשו ולמדו מזה צתו"כ והוצא צרש"י ז"ל מגיד שהיו מקולקליו יותר מהכל, א"כ ערחה התוה"ק להודיע לנו גודל רעתם וקלקולם כדי לידע ולהזהר שלא ללמוד מעשיהם ומטעם זה ליוחה התוה"ק החרם תחרימם למען אשר לא ילמדו אחכם תועבותם כמצואר בקרא והיו זה דרך התוה"ק לדבר עליהם רעה. ובאמת יהושע וכלב אמרו סר ללם מעליהם ופירשו חכ"ל והוצא שם צרש"י ז"ל דר"ל מגינם וחזקם כשרים שבהם מתו, נשמע מזה שה' נראה מדברי המרגלים שעדיין יש צהם כשרים המגין עליהם מדאיזערכו יהושע וכלב להכחיש זה, והחטא העלום שה' צוה הוא צשבול שה' נגד האמונה צדצרי הקצ"ה שאמר עלה רש אל תירא ואל תחת וגם מה שהוליאו דבה על הארץ צאומרם ארץ אוכלת יושבי' וא"כ אין זה שום דמיון כלל לענינו של המהר"ם חגיז, וכפי הגרסה אין כוונתו לדמות מילתא למילתא צכל הענין אלא צאותו הפרט שמתחלה סיפרו צשבול הארץ שאמרו וגם זאת חלצ ודגש היא ואח"כ צצבו לרעה וכמ"ש הלשון דומה צדומה שצפרע אחד הוא דומה לא צשאר הענין, וכבר הצאתי דבריו שכתב שמפליג צדברים לפי לורך השעה והמלצ, ויתצאר זה עוד להלן.

קלב

ובעיקר החטא העלום של המרגלים שאמרו ארץ אוכלת יושבי' היא הנה צתשובת המהר"ם

כתב צעלמו צהקדמה כי כל דברים הקשים אשר ידבר משה ועוד שנים רבות אם יגזור ה' עליו צחיים דבר ידבר צכתב וצעי"פ כפי לורך השעה והמקום והנדון אשר למראה עיניו יראה עכ"ל. והרי שהעיד צעלמו שהרבה דברים דבר אף לפי לורך השעה שה' אז. ולהלן יתצאר צארוכה גם מדברי הש"ס ששינו אח לשונם צדבריהם לפי לורך השעה הנלרך אז צזמן הכוא.

אלא שצפרע אחד אין דבריו מוצינים שכתב שם צשפת אמת דף ל"ג ע"ב שגם המרגלים כל מה שדברו רעה לא ה' אלא על הגוים יושבי' שכן צתחלה פתחו צשבול הארץ ואמרו צאלו אל הארץ וגו' זאת חלצ ודגש הוא וכו' אף נגד הגוים שבה אמרו אפס כי עז העם היושב צארץ לא נוכל לעלות כי חזק הוא ממנו שהוא ממש דומה צדומה למה שמדברים כהיום קלת מהאנשים החטאים צנפשותם דזה לשונם הארץ עוצה היא אף היא קערת זהב מלאה עקרבים והכוצים היושבים צה יעו"ש שהביא השקרים והכוצים שהוליאו דבה על חכמי א"י שהיו אז לדיקים. הנה מ"ש נגד מה שהוליאו דבה על חכמי א"י זה ודאי אמת שהיו ראויים למויפה על ככה אמנם מ"ש שגם המרגלים לא דברו על הארץ אלא על יושבי' זה תמוה וכמו שציאר הרמב"ן צפ' שלא עה"כ ארץ אוכלת יושבי' היא שה' דבתם רעה על הארץ לאמור כי הארץ בהיא חזקה האויר צבידת העצב ומימיו' ופירותיו' עזים וכצדים ויגדלו גידול רב מאוד ולא יצבלו אותם מוצי בני אדם הציוונים זולתי הענקים ואנשי מדות שהם צעלי כח החזקים צעצעם אשר הם עלומים צגצבהם וקומתם ולכן חגדל אנשים גדולים מאוד ותמימה שאר בני אדם כולם כמנהג צמאכלים הגסים. וכן כתב עוד הרמב"ן עה"כ מוליאוי דבת הארץ רעה וז"ל כבר פירשתי כי ענשם הגדול ה' צעבור הדבה שהוליאו כי ארץ אוכלת יושבי' היא וכו' שקר גמור שהיא היחה מלאה עמים רבים וכו' יעו"ש. וגם צמה שאמרו אפס כי עז העם וגו' והערים צצורות לא ה' שום חטא צמה שהגידו שהמה עזים וחזקים כי נשלחו על ככה להודיע החזק הוא וגו' הצמחנים אם צצמלרים וגם מרע"ה הודיע על גודל עזם ותקפם צאומרו מי יתיילצ לפני

קלג

וזאת תורת העולה מכל המקובץ סיומא דפסקא בקצרה סדרתי על שלש עשרה עיקרים כעיקרי האמונה והמדות שניתנו לישראל, והקורא הנעים אשר שם לבו לדבר ה' להכיר האמת ולקבלו ממי שאמרו יוכל להבין עוד צדק דבר מתוך דבר, הן לחכם ויחכם עוד :

(א) מי שהוא לדיק תמים ומקיים כל התורה כולה ואינו עובר על שום דבר ח"ו, הוא לו לחות גדול אם יושב צא"י עד אין לשער, אף לדעת הפוסקים שאין מלוא צעיקר הישוב צא"י אבל כל החורה ומלוא שעושה צא"י חשובין הרבה יותר ככפלים ע"י שהוא במקום הקודש צא"י, ולכן חשובה ישיבת א"י ככל התו"כ אף להסוברין שאין מלוא צעיקר הישוב יען שכל החורה ומלוא שעושה שם חשובין הרבה יותר אף צוה"ז. וכבר ביארתי דלפענ"ד כו"ע מודי צוה אף הר"ח ז"ל ואין חולק צוה אלא לדעת הר"ח כיון דרובא דרובא נכשלין אין זה מלוא לסתם בני אדם ואין לצי"ד לעשות מעשה כפי"י אף בהך דינא דהכל מעלין, אבל בעומדין שם צנעויות ואין עושין שם עבירה כש"כ דחשיבי עפי ואין קץ למתן שכרן ויהא חלקי עם עובדי הש"י"ת צא"י.

(ב) כמו שגדלה מעלת המקיימין כהת"כ צא"י כמו כן לעומת זה גדלה האסון רע ומר ר"ל לעוברי עבירות ח"ו צא"י וכמו שהמלוא חשובין יותר צא"י כמו כן העבירות חמורין שם יותר, וכמו שאלל המקיימין כהת"כ שקולה ישיבת א"י ככל התו"כ מאותו הטעם אלל העוברי עבירה ר"ל שקולה ישיבת א"י ככל העבירות שצחורה, וגם צוה אין שום פלוגתא, שגם החרדים והשלה"ק שהפליגו מאוד בחשיבות ישיבת א"י והביאו שיטת הרמב"ן מ"מ כתבו שעל העוברי עבירה שם עליהם נאמר ותצורו ותטמאו את ארצי ויושלכו מא"י ככלבים ולעמוד ינערס הקב"ה מן הארץ, והביאו חומר הענין של עוברי עבירה צא"י גם מהרמב"ן בעצמו ואין חולק בדבר זה. ובפנים ביארתי שכלל חומר הענין שמטמאין את הארץ ומשכבים את הגאולה.

שכלצו כתב על החוטא צא"י שנענש יותר מאס הטא צה"ל וכו' ואינו דומה מורד צמלכות צפלטין למורד חוץ לפלטין והיא ארץ אוכלת יושבי' וכחז ע"ז צפאת השולחן ה"ל' א' ס' א' צבית ישראל ס"ק ע"ז דמ"ש המכרי"ם והיא ארץ אוכלת יושבי' קשיא עובא דזה דברי המרגלים וכחז אח"כ וי"ל דשיטת המכרי"ם ז"ל דודאי המרגלים לא דיברו כזו וכמ"ש צפוטא ל"ה וכו' וה"י צגוף יסוד הנהגתו צא"י דודאי צפלטין של מלך השוכן שם וממרה עיני המלך צמעשיו מסוכן בענשו וכו' רק דהמרגלים חשבו זה לרעה וגניבוהו וכו' וכשהשיב המכרי"ם ז"ל צחשצתו להזהיר הנוסעים לא"י הודיעו אמתת הנהגתו יעיי"ש שהאריך. ובאמת כל דברי פאת השולחן הם מצווארים בקצרה צלשון השלה"ק פ' לך שבהאריך שם להזהיר עובא את הדריס צא"י להיות שם תמיד אף צדרך הכנעה וגירות יותר מצפאר ארצות ולא להיות שם צדרך התיישבות צחיתן מושבו וכחז אח"כ ע"ז וי"ל וסימך ארץ אוכלת יושבי' היא מכלה הרועים לישב צה צשלו' וצתוקף לאכול פירותי' ולהנות צה צלצד ואף שהמרגלים דברו זה הפסוק הם דברו לרעה והוליואו דברי קדושה לחולין חולין הוא להם עכ"ל יעיי"ש. ומצואר צוה שאך צשציל כך הו' הטא המרגלים גדול כ"כ צעבור שאמרו אלה הדברים צכונה רעה והוליואו דברי קדושה לחולין. ובאמת דכיון שסצבו אז אלה הדברים נגד דור המדבר שאמר עליהם הקב"ה ע"י מרע"ב שיעלו ויליוחו צא"י א"כ אין האמת כדצריהם והיו הולאת דצה של שקר וחמיר עפי, אבל לגבי המתנהגים צא"י שלא כשורה מצואר דעת המכרי"ם והשלה"ק דהיו אלו הדיבורים של ארץ אוכלת יושבי' דברי אמת וקדושה. והפחד נורא הוא שהרי לא אמר זאת השל"ה ה'ק' על מומרים גמורים כמו מחללי שבתות או עוצרים שאר עבירות וכדומה ולא דבר אלא מאותן שלא קנו צנפסם מדה זו להיות צא"י אף צדרך הכנעה וגירות וזה מצוי אף צמקיימי כל החורה כולה שעדיין חסר להם תיקון צאחת מן המדות וצכה"ג על אותן שלא הגיעו לידו מדה זו אמר עליהם שהיא ארץ אוכלת יושבי' ומי לא יירא ויפחד על שלימות תיקון נפשו צמדות. ולדינא כצר כתצתי לפי קט שכלי שיטת הראשונים ז"ל וציאורם.

ועונשם קשה ר"ל גם אין מקיימין מלות ישוב א"י דצכה"ג דרשינן טעמא דקרא דאף לדעת הרמב"ן לא אמרה התוכ"ק לישב צא"י אלא המקיימין כהתוכ"כ אבל הפחד גדול הוא שלא הזכירו צוה החרדים והשלה"ק עוצרי עבירות החמורות ר"ל כמו חילול שבת או אכילה נו"ט וכדומה כי לא דברה תורה במתים כמ"ש בפניי אלא הזכירו מהיושבים בסעודה מרעים ואינם שמים לנצח כי המה צה"ל ד' וכדומה עבירות שאדם דש בעקבו ועליהם קראו את המקרא הזו ותצואו ותטמאו את ארצי שיושלונו מן הארץ. וכן הוא בהשו"י מהר"ם שצכלבו וביעב"ן שמדברים מעבירות כאלו ששכיחים גם בשומרי תורה ומצוות והרבה יש מעבירות שאדם דש בעקבו וחמורים הם לפני הקב"ה וקשה לידע בכתם בני אדם מי שזכותיו מרובין על עונותיו. וצפנים הבאתי מדברי הראשונים שהחניף לרשעים מטמא את הארץ שכן הוא בקרא. ובתשובת מהר"ם שצכלבו כתב כן על המחוקטע צא"י במקום שאין נריך להקטוע. גם הבאתי מדברי האוה"ח הק' שאף המקיימים כהתוכ"כ צא"י מ"מ אם אינם מוחים שם בעוצרי עבירה כדון, הארץ מקיאה אותם. ולשון החרדים במל"ת פ' ד' סי' מ"ג מי שאינו מחזיק במחלוקת על המחייבים על דרך לא טוב ומושגי העון, הוא נענש מפשעיכם לכל הטאחה ועובר בלאו שנאמר ולא תשא עליו חטא. ושוב ראיתי שכבר מצאנו לשון זה בשערי תשובה לר"י שער שלישי סי' נ"ט. ובתשו"י מהר"ם שצכלבו ובשלה"ק כתבו שלהחוטאין צא"י הוא ארץ אוכלת יושבי. וכבר העתקתי לעיל מס' שערי דק גודל החומרה שהחמירו על חושגי הארץ. כללו של דבר הענין חמור מאוד, ולא מלינו קצוב צפוסקים עד כמה יגיע הזכירות והי"ש שיהי' ראוי לדור צה"ק אלא הזכירו צהירות וי"ש מרובה, וצאמת א"א ליתן צוה גבול קצוב כי האדם יראה לעינים ובי' יראה לנצח וקשה צוה ליעץ וליתן עצה לשום אדם, צפרט דבור הזה וא"א לידע מעמנותיו של חצירו מנצ צחי' נפשו צי"ש ויראה חטא, וצפרט שצומן הגלות אהנו לא נדע מי שצריך להיות צא"י ומי שצריך להיות צח"ל כאשר הארכתי למעלה, ואין בידינו אלא להשיב לכל שואל צוה שדעת הפוסקים הוא שהכל לפי מה שהוא אדם, וידע אינש צנפשי, ואם כוונתו לשמים כי לא ימנע טוב להולכים צחמים.

ג) במקום רשעים צוודאי אין לדור צא"י כמ"ש הרמב"ם צה' דיעות שעלול להיות נמשך אחרי האנשים שדר ציניהם וכמ"ש התה"ד סי' פ"ח שאם יש צא"י רשעים המצבילים מתורה ומצוות יש למונע מלישב שמה והכל מציאים דברי התה"ד האלו להלכה אף המפליגים מאוד צמלות ישוב א"י ואין שום חולק עליו צוה, וצפרט צמקום שיש מיניים שאני מיונות דמשכי. וביאתי צפנים דממה שאמרו צגמי' לעולם ידור אדם צא"י אפילו צעיר שרובה גויס, מלשון אפי' מצואר שזה דווקא צרובה גויס אבל צרובה מיניים צוודאי דאין לדור צא"י, ואין הספק שכתבתי לעיל צענין ישוב א"י אלא אם יש לו מקום דירכ צין אנשים כשרים ויראי ה' שומרי התורה והמצוות, לא זולת.

ד) אם אין לו פרנסה מוכנה צא"י אין לו ליסע לשם דעניות מעצרת על דעתו ועל דעת קונו וזה כתב גם המעיל דקה שהפליג צחיוב לעלות לא"י יותר מכל הפוסקים כאשר הבאתי לעיל ואעפ"י כח צשריך צחלה חנאי א' שיהי' לו שם מקום מוכן ומצומן לפרנסה צריות והציוא כן מדברי הראשונים ז"ל וכתב עוד אה"כ שאלו הנוסעים לא"י וצריכים עי"כ להצפרנס מן הצדקה ואילו היו צח"ל היו יכולים להצפרנס ממעשה ידיהם לא טוב עושין כי גדול הנהנה מייגע כפו, והסכים עמו החת"ם. גם הבאתי לעיל העתק ממכתב קדשו של הרה"ק רמ"מ מוויטעבסק זלה"ה שהזכיר טובא לצל יצואו לא"י אם אין להם פרנסה צעוהה כך וכך לשנה, ומי כמוהו מורה.

ה) בדין אם יש חיוב לעלות לא"י לכאורה תלוי בצפוגתה של הרמב"ן ושאר ראשונים לדעת הרמב"ן שיש חיוב מ"ע דאורייתא להתיישב צא"י מקרא דוישבתם צה יש חיוב לעלות לא"י דקרא נאמר לכל ישראל אולם שארי הראשונים דסברי שאין מ"ע צישיבה א"י אלא שאם הוא שמה צחייב צמלות התלויות צארץ אבל כשהוא צח"ל לא צחייב עדיין כלל ומאד הדון צבי"ד של מעה א"ל צשום מצוה להציוא עצמו לידי חיוב ערס צנחייב אלא גם מה שאמרו צגמי' דצעידן ריתחא ענשינן צידי שמים על מה שלא הציוא עצמו לידי חיוב יש הרבה פוסקים

שמה כי הקצ"ה הפין את ישראל בכל העמים עד אחר התשובה שיהי' בזמן ביאת המשיח ואך מלך המשיח יעשה קבוץ גלויות הוא ולא אחר, וכבר הארכתי בזה בדברים ברורים, והמאמין בהשי"ת ובחוב"ק ובדברי חז"ל א"א שיאמר נגד זה, גם יש בדיבורים האלו ענין השתדלות שיבואו כל ישראל לא"י והוי בכלל עלי' בחומה שמושבעין עלי' בשבועה חמורה ואין היתר אלא ליחידים לעלות ולהשתוקק להיות מן הזוכים לבוא לא"י אבל חלילה לנו לעקור האמונה זו מן הלב שהקצ"ה עם א"א ביררו את הגלויות לעובת ישראל ולטובת העולם עד עת קץ וזה קיומו של עולם וחלילה לנו להרהר אחר מדותיו ית"ש, וכבר הארכתי בזה בפנים, והמבין יבין.

ז) בענין האיסור המבואר בגמ' שלא ללאת מא"י לחו"ל היא מצוה גדולה, שהרי"ף העתיק מימרות אלו אבל הרא"ש והטושו"ע השמיטו כל אלו המימרות ואין זכר לנו וכבר הארכתי בנראה מה שביצירא לכו שאין זה אלא בזמן שישראל שרוין על אדמתם כמו שלמדו מקרא דאלימלך ולשיטת ר"ח בלא"ה נראה כן כמו שהארכתי למעלה, והרבה פוסקים שמחמת שיטת ר"ח הוי גם הכ דינא דהכל מעלין ספיקא דדינא ובדינים אלו שהשמיטוהו גם הרא"ש והטושו"ע שבדודאי דעכ"פ מידי ספיקא לא נפקא וגוף האיסור אינו אלא מדרבנן כמ"ש הרשב"ם בטעם בשביל שמפקיע א"ע מן המלות כי בחו"ל הוא פטור, וכבר נתבאר דאיסור הפקעה מן המלות להביא עלמו לידי פטור אינו אלא איסור דרבנן, וא"כ אף אם נסתפק בדבר אינו אלא ספיקא דרבנן ואין צדינו להחמיר. ואולי גם לדעת הרמב"ן אין להורות איסור ללאת בזמן הגלות כיון שמבואר בקראי שהגלות הוא גזירה עד ביאת המשיח שיקבץ הגלויות אלא שלדעת הרמב"ן היושבים שמה מקיימין מלוא, ורוב הראשונים אינם סוברים בזה כדעת הרמב"ן ז"ל כמו שנבאר כ"ז למעלה בארוכה, ובכה"ג אמרו חז"ל היבא דלא איתמר הילכתא לא כמר ולא כמר דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ובפרט דנראין הדברים שזה טעם השמטת הרא"ש והטושו"ע בזה בשביל דסבירא לכו שאינו בזה"ל, ובלא"ה בעיקר ענין הישיבה בא"י כבר נתבאר שהכל הוא בזה לפי מה שהוא אדם, ואנחנו לא נדע תכונת

הסוברים שאין זה אלא במלות זליות בשביל שיש בו זכירת כל המלות גם אפי' הסוברים שגם בכל המלות הוא כן מ"מ י"ל שאין זה אלא אם יוכל במקומו ובעתו להביא עלמו לידי חיוב אבל לא כשאר"ך ליסע למרחקים דרך ימים ונהרות, והנשי"א מסתפק אף במלוא שנתחייב בה כגון שופר ולולב אם לריך ליסע עבור המלוא מעיר לעיר ורזה לחלק בין היבא דאזיל ואחי ביומי' או לאו ומכש"כ במלוא שלא נתחייב עדיין ליסע למרחקים עוד יש דדים בזה ועכ"פ הוא לכאורה פלוגתא בין הרמב"ן לשאר הראשונים, אמנם אחר העיון א"א לומר גם לדעת הרמב"ן שיהי' בזמן הגלות חיוב לעלות לא"י שהרי א"א להכחיש גזירת הגלות המבואר בקרא ובדברי חז"ל בכ"מ שהבכרה שיהיו ישראל מפוזרין ב' כנפות הארץ עד ביאת המשיח ואך מלך המשיח יגיד להם שיאלו ידי חובת הגלות והארכתי בביאור דבר זה בפנים, גם בדברי הרמב"ן עלמו מבואר בכ"מ שהגלות הוא הכרח מאתו ית"ש וא"כ א"א שיהי' בזמן הגלות חיוב לעלות לא"י דכיון שרוב ישראל לריכין להיות מפוזר ומפורד בכל רוחות הארץ א"א לידע על מי להטיל החיוב לעלות לא"י וביארתי בפנים דברי הרמב"ן ז"ל בעזכרי"ת בדברים נכונים וברורים שאין כוונתו ז"ל במ"ש ששיבת א"י היא מלוא קבועה לדורות אף בזמן הגלות אלא שהזוכים לישב שמה בא"י מקיימים המלוא אבל אין חיוב לעלות לא"י מחמת גזירת הגלות ונתבאר זה בפנים באריכות ונמאל שהכל מודים שעבור שגזרה חכמתו ית"ש להיות ישראל בכל העולם עד זמן הגאולה ע"כ בטל החיוב לעלות לא"י במשך זמן הגלות אלא שהזוכים לישב שמה בא"י יש להם זכי' גדולה אבל גם היושבים בגולה מקיימין בזה רצון הבורא ב"ה מחמת טעמים ותיקונים גדולים שאמרו בזה חז"ל ושאר ספרי קודש וכולם עושים רצון קונם אלא אלו ואלו לריכים שיהי' דעתם לש"ש לקיים שליחותם שנשלחו מהשגחה הטליונה.

ו) האומרים שכל ישראל יסעו לא"י בזמן הגלות טרם ביאת המשיח זהו דברי מינות ואפיקורסות ר"ל שכופרים בגזירת הגלות שבכמה קראי ובכל דברי חז"ל והכי אומר ושבח עד ה' אלוהיך שזה קאי על התשובה שיהי' בזמן המשיח כמ"ש הרמב"ם ואחריו כתוב ושב וקבץ מכל העמים אשר הפיץ ה' אלוהיך

נפשו של השואל והכ' אומר עוצה הארץ מאוד מאוד אך צה' אל תמרודו ור"ל שזה וודאי שטובה הארץ מאוד אך תנאי יש בדבר אם צה' אל תמרודו כי להחוטא שמה חינו כן, כעין לשון הרשעים צפ' עקב עב"כ כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וגו' וז"ל שם כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו ורעה מכל הארצות לאלה שומרים אשר ע"כ לא נוכל לידע מעמנותיו של חזירו הטובה היא אם רעה ח"ו. וכבר הבאתי דעת גדולים וקדושים שחייבו ללאת מן הארץ מי שעלול לחטוא ח"ו. והעיקר הוא שגם מזד הכלכה אין בידו להחמיר בכה"ג.

(ח) מי שעוסק במצוה חשובה בחו"ל והוא באופן שאם יעלה לא"י יתבטל ממנוה זו אין לו ניסע לא"י להתבטל ממנוה שעוסק וכבר נתחייב צה' עבור מצות החליות בארץ שלא נתחייב צהם עדיין. גם אין ספק מולא מידו ודאי כמו שהאריך צה' בשו"ת בית שלמה. גם כבר הורה זקן ק"ז זלה"ה במכתבו והעיד ששמע בן צפ"י ממרן קוה"ק מלובלין ז"וק"ל.

(יא) גם כהן מותר עכשו ללאת מא"י לחו"ל אף שגזרו חזו"ל עומאה על ארץ העמים מ"מ המהרש"ל והב"ח והפרישה והש"ך והעו"ז המה כולם בדעה אחת לדבר פשוט דלא שייך איסור זה בזמנינו שאין מקום מוחזק בטבריה גם בא"י, ואין נ"מ עכשו לענין זה בין א"י לחו"ל, וכדאי המה לסמוך עליהם ק"ו במילתא דרבנן אף שלא בשעת הדחק. ולפי מה שנתבאר בפנים אין צה' פלוגתא, וקושיית השצו"י לא קשה מידי לפענ"ה. כאשר הארכתי בפנים.

(ט) נסיעה לא"י לריך להיות דוקא לשמה לשם קדושה וטברה אבל אם היא שלא לשמה בשביל תועלת ממון או כבוד ושאר ענינים טבעיים כיו"צ זה משתמש בקדושת הארץ ללרכו והוי כחותו שאמרו חזו"ל לדמות לבלשאר שהשתמש בכלי קודש ללרכו, ועוד גרוע מהתם שצה' מלכד שאין מהראוי להשתמש עם הקודש בשביל לרכו עוד ימשוך צה' הרבה עבירות שנעשים במקום הקודש שחמור מאוד, והארכתי בפנים בציאור דבר זה.

(יב) לקנות בית או שדה מעכו"ם בא"י היא מצוה גדולה יותר מן בעלי' לא"י אף לדעת הסוצרין שיש גם עכשו מצוה בעלי' לא"י וכמ"ש הריב"ש שאין להציא ראי' משם להחיר שבות בשביל בעלי' וכמו שהבאתי בפנים בטעמו ונימוקו ונתבאר עוד שהלאוין דלא ישבו בארץ ולא תחנם שלא ליתן להם חני' אלו הלאוין המה בודאי לאוין גמורים לכל הדיעות אף בזמן הגלות דהטעם שכתב בקרא פן יחטאו אותך לי זה שייך לעולם דאף לדעת הסוצרין שאין שום מצוה וחיוב בעיקר הדירה בא"י בפרט בזמן הגלות אבל מ"מ כיון שעכ"פ דרים שם חלק מישראל והחטאים חמורים מאוד בא"י הרבה יותר מבחז"ל ולכן שייך הטעם המבואר בקרא דפן יחטאו אותך לי דמעט זה דעת הרמב"ם וסייעתו ששייך לאו זה אף בשאר

(י) השולחים מעות לעניי א"י הלומדים שם תורה מתוך הדחק ויודעים צהם שיראים וחרדים הם לדבר ה' לעשות הכל כחורה וכהלכה ואינם מתחברים כלל לרשעים שאין להם חלק ונחלה עמהם לא מיני' ולא מקאתה, צה' וודאי מקיימין מצות ישוץ א"י כתיקונו כי יש לו עו"ז חלק בחורה ומצות הנעשים שמה כישכר חזולון, וזהו מצות ישוץ א"י החורה והמצות שנעשים שמה. וכבר כתבו בן הגדולים וקדושים שבדורות הקודמים. ובפרט לעתות בלרה

מעמאים בזה את הארץ, אלא שצו"ה אין ידיו תקיפה ומאומה אין בידינו, אבל כל מי שיש לו קלת יכולת או השפעה בצה"ח דרך הן על יחיד או על רבים מהחוטאים החיוב להתאמן בכל אופן ואופן להציל את ארצנו הקדושה מהחטאים צנפשות המעמאים את הארץ והוא היקף נורא לכל ישראל הן בארץ ובה"ל ומעבדים את הגאולה ר"ל, ואצ"ל העושים בהיפך שמסייעים להתיישב צא"י בעלי עבירות ר"ל גדול עונם מנשוא, וכן המה המחריצו עולם ורעתם רבה עד לב השמים. השי"ת יצילו מהם ומהמונם ויקרצנו לתורתו ועבודתו ית"ש וישמח את לבבנו בין עובדי השי"ת באמת עדי נזכה במהרה לקבל פני משיח לזקינו בקדושה ובעברה בשמחה ובעובד לבב אכ"ר.

קלד

ערה צאתי להעיר און שומעת לדברי אמת ולב נשבר ונדכה בדאבון נפש על חורבן התורה והאמונה אשר הגיע אלינו צו"ה צדור האחרון עיקבא דמשיחא עד דיועא התחטונה אשר לא היתה כזאת מיום שנצרכ העולם ולא כימים הראשונים הימים האלה וכל פרטי ההלכות שסדרתי בצוה"ת צענין ישוב א"י לקחתי מגמ' ופוסקים ראשונים ואחרונים אשר כל דבריהם היו ערס התפשטות נגע הלימות העמאל ומטמאה בהללחת מעשה שטן כ"כ במלכות המינות צא"י שבשום אופן אין לדמות זמנינו זה צא"י אחת מלכות המינות בנסיונות קשים ומרים כ"כ לדורות הקודמים שהיו א"י מלאה קדושה ועברה אשר מהם דברו כל הפוסקים שהצאתי ולא עלה גל לב מעולם למצב כזה שהגיע אלינו צו"ה צא"י. ואפשר דצכה"ג כו"ע מודי לדברי הר"ח כאשר יראה. הרוואה בדברי החולקים על ר"ח שאמרו מילתא בטעמא שצ"ל"ם אישחתי טעמייהו במצב גרוע כזה שבזמנינו ר"ל כאשר כתב גם היעצ"ן שהכה"ד כתב כן לפי זמנו ודורו שהיו כן, וכעין זה הוא גם צירושלמי פ' הו קורא, ועכ"פ יש חילוק בזה בין מצב הזמן והדור, וכבר הצאתי מהחדרים והשלי"ח שכתבו מעשה רב שגרשו החכמים מא"י איש א' שצביל עבירה אחת שהיו עובר, וא"כ חזינן שהיו אז הכה ביד החכמים שלא להניח שום בעל עבירה צא"י ולעת כזאת צודלתי יפה דברו

אומות כיון דאיכא טעמא דפן יחטאו וכמ"ש בס' יראים שנכלל בלאו זה כל המחטאים, ונתבאר בפנים דלפ"ז כמ"כ הוא ששייך לאו זה באפיקורסים ומחטאי הרבים שמישראל שעלולים יותר להטויה את ישראל מהמחטאים שצבגוים כמ"כ הרמז"ם ז"ל. וכל המסייעים לזה שיחישבו צא"י אפיקורסים ומחטאים את הרבים עוברים על לאוין דאורייתא מלבד מה שגורמים רעות רבות ונרות נוראות צמה שמוסיפין כח העומאה צא"י, אוי לנו צעו"ה שככה הגיע צימניו שכ"כ התיישבו צא"י האפיקורסים ומחטאי הרבים המחטאים את כל העולם כולו והיא המעכבת את גאולתינו ופדות נפשינו, השי"ת ירחם עלינו במהרה ויוראנו מאפילה לאורה צב"א.

יג מ"י שרואים צו שאינו מתנהג כשורה מזה גדולה להשתדל שיעזוב את א"י וילך לחו"ל כי בהמתנהגים כשורה ובלדיקים ועובדי השי"ת באמת לא נוכל לידע מי שזריך להיות צא"י ומי שזריך להיות צה"ל כאשר הצאתי כמה טעמים המבוארים בדברי חז"ל וכל ספק של לדיקים בטעמי גזירת הגלות ועוד כמה טעמים כמוסים לפני יולר בראשית למעלה מהשגחתינו כידוע מפי סופרים וספרים אשר מחמת אלה הטעמים היו רוב גדולי התורה ולדיקים וקדושים צה"ל וכא"ל אך במקום שזריך להיות שמה הוא משלים את נפשו ועושה רעון קונו בשלימות ואך האלקים הוא היודע דרכם ומצין את מקומם ואנחנו לא נדע. אמנם זה ודאי שמי שאינו נוהג כשורה אסור לי לדור צא"י ובזה אין שום ספק ומזקנים נחבון מעשה רב שהובא בחדרים ובשלה"ק שגרשו א' מא"י מחמת עבירה שעשה בלינעה והיו זמן שהיו תקנה באסיפת כל גדולי ישראל שצא"י לגרש מא"י בכל מיני רדיפות כל מי שהוא רווק אם הוא פחות מששים שנה, ולא פלוג אף אם לא נשמע עליו שום שטן דופי אלא מהחשש שיש על רווק הדר בעיר אם אינו חוטא. והנה אותה התקנה לא נתקיימה ואין להחמיר כ"כ בצכה"ג אבל צמי שידועין צו שאינו מתנהג כשורה אין ספק שזריך להשתדל בכל אופן ואופן שילך מא"י וכבר נתבאר שאין זה דוקא בעבירות הידועים כמו חילול שבת וכו"ו וכדומה אלא אף עבירות שאדם דש בעקציו וחמורים מאוד לפני השי"ת כאשר נתבאר לעיל

ולא ברה מחצרת פריאים וישב בחוך עם עמא שפחים ולא גמל חסד לנפשו כי רעה גדולה היא לו היותו בין רגש פועלי און בהחצרך לרשע פרץ ה' מעשך, אבל בבא אליו ארה ולוקה הנוגע אל הגוף כי בא רעב בארץ מיד ויקץ כישן וילך לו מבית לחם יהודה עכ"ד יעו"ש.

ומבואר בזה שעיקר חטאו ה' מה שלא ברה ממקום ששפטו את שופטיהם ואף שחז"ל אמרו טעמים אחרים שה' חטא בעיקר הליכתו ו"ל דהא והא גרמו ואלו ה' יולא מא"י טרם בא הרעב אך בשביל הטעם ששפטו את שופטיהם הוי שפיר עבד כל"ל לפי דבריו בפ"י זה, ויש להעיר עוד בדבריו ואין להאריך כי לא הבאתי אלא להערה בעלמא לידע דעת גדולים עד כמה שצריך לברוח ממקום ששופטים את שופטיהם, וכבר הבאתי רא'י שמה שאמרו לעולם ידור בא"י אפי' בעיר שרובה עכו"ם אין זה אלא ברובה עכו"ם לא ברובה מינים, ועכ"פ זה וזדאי שהנסיונות עלומוות שמה ורואים בחוש שגם הרבה מיושבי ציהמ"ד נחפסים בדיעות כוזבות של מינות ואפיקורסות ר"ל תחלתו באונם מחמת השפעת מנהיגי המדינה והמפלגות שנלך להם וסופו ברזון, ובתחלה הוא שלא לשמה מחמת שצריך להם בעניני הפרנסה ובשאר לרכים ומתוך שלא לשמה בא לשמה.

קלו

וכבר הבאתי לעיל בסי' מ"ד דברי הר"א ממין צם' יראים סי' רמ"ט בקרא דלא תחניפו וגו' ולא תעמא את הארץ שהמחניף לרשעים בא"י מעמא את הארץ וגורם לשכינה שחסחלק מישראל, וחשב זה לשני לאוין במנין המלות דמלכד הלאו דלא תחניפו יש ע"ז עוד לאו אחר בזה שמעמא את הארץ אלא שבזה יש חולקין עליו שאינו נחשב ללאו אחר כמ"ש הרמב"ם צם' המלות שורש החמישי כי אין זה אלא לטעם נוסף על האיסור מה שמעמא את הארץ אבל כו"ע מודי לגוף הענין שמעמא את הארץ כמבואר בקרא, ובעו"ה עכשיו המלצ שס כי זעירין איוני הניאולים מעון זה להחניף את הרשעים באמתלאות שונות ודין גרמא שיש להם חזוק כ"ב.

ובזמנם דברו להתאמץ כ"כ לישב בא"י, ומזבן בזה דבריהם הקדושים הנאמרים באמת.

אבל אין להביא רא'י מדבריהם על זמן שבעו"ה מלאה הארץ בכל העבירות החמורות ר"ל בתכלית עם ע"ז ומינות וכפירה ר"ל וגרוע הרבה יותר מזמנו של החכ"ד וכו"ע מודי לדברי החכ"ד ואין חולק עליו, ואז"ל כשית שמה מלכות המינות המתכוונת להעביר על הד"ת והעבירו על הד"ת בזדון ובשאת נפש מאות אלפים מילדי ישראל, וכבר הארכתי במאמר ג' שבעות במה שאמרו בגמ' מושל מקשיב וגו' כל משרתיו רשעים וכחז הרמ"ע מפלגו ע"ז הטעם שבביל שהכל נגררין אחר המלוכה כטוב כחוטא שאף הטובים נעשים רשעים, וצפרע בזמן שדוחק הפרנסה מביא אותם להיות פקידים ומשרתים למלכות המינות, וכבר העתקתי לעיל בסי' מ"ג לשון הוזה"ק פ' ויקהל ד' קל"ח ע"א שמופוש יולא בדבריו שלא בחר ה' בירושלים שישבו ישראל שמה אלא כשית שם מנהיגים טובים שעל ידם מתנהגים העם בדרך הטוב אבל לא כשית שם מנהיגים לא טובים, ומי יוכל לחלוק על המבואר בפ"י בזה"ק, צפרע שגם בדברי הפוסקים הדברים מפורשים כעין זה כמו שהבאתי.

קלה

וכתב באגרת שמואל על רות (והוא מצעל מדרש שמואל חלמיד האר"י ז"ל) בא' מן הפירושים בזה שאמרו ויהי זימני שפוט השופטים חוי לדור ששפטו את שופטיהם שבזה הודיע לנו חטאתו כי כבדה מאוד כי לכבוד השי"ת לא הלך לו מחוך ההפיכה האנשים החטאים ההם בנפשותם ששפטו את שופטיהם וגם ששופטיו צריכין להשפט ולכבוד עלמו ישיש כבדו לרוץ אורח חלף הלך לו מפני זלעפות רעב וכמו שה' ענין פילגש בגבעה כי אף שהיו כל בני ישראל הולכין על דבר אמת כי נבלה עשו בני בנימין ואולם בעבור זאת כי לכבוד צו"ד מיתו ולכבוד המקום לא מיתו ולא עשו ככל החרדה הזאת בענין פסל מיכה על קן לא נחנס ה' בידם עד הפעם השלישית ואל זה כיוון באמרו ויהי וי ה' בדרכיהם עד כי שופטיו צריכין להשפט וחלמלך לא סר מעל האנשים ההמה

וכתב צאוכ"ח הק' פי' קדושים עב"כ ושמתם וגו' ולא תקיף אתכם הארץ וגו' ח"ל עטם שהולך לומר פעם אחרת פסוק זה הגם שכבר אמר כן צפ' אחרי נתכוון לומר שזריכין לשמור המלות לצל יתעטלו בין מהם בין מזולתם ובזה לא תקיף הארץ הא למדה שאם לא יהיו נשמרים המלות תקיף הארץ גם השומרים על שלא מיחו בשלא שמרו עכ"ל. זה פחד עולם שאף השומרי תורה ומלות צא"י אם אינם מוחים כדון צאותן שאינם שומרים שם תורה ומלות ח"ו תקיף הארץ אותם.

ואו"י גם ע"ז כוון הר"ח שאף השומרי תורה ומלות שם קשה להם לחזר כראוי צמלות מחאה כמו שנכשלו בזה בזמן בית ראשון אף הדיקים שקיימו את כל התורה כולה מא' עד ת'. ואמרו חז"ל בשבת דף קי"ע לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זא"ז וכו' ישראל שצאתו הדור כבשו פניהם בקרקע וכו' ועי"ש. אבל עוד הרבה גרוע מה שאין כובשין פניהם בקרקע אלא עוד מעיזין פניהם לפנות על המינים והאפיקורסים ר"ל, כמבואר צפ' מנות הלוי ממהר"ש אלקבץ על מגילת אסתר צמה שאמרו חז"ל עב"כ ישנו עם אחד אמר לי ישנו מן המלות אמר לי אית רבנן בגווייהו דמיציעו עלייהו רחמי אמר לי עם אחד הוא וכזה ע"ז צמנות הלוי צפ' הב' חז"ל מאמרם בגמ' שזועות פ"ד ושמתו אני את פני צאים בהוא ובמשפחתו הניח אר"ש אם הוא העל משפחתו מה העלוא, לומר לך אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסים מפני שמחפים עליו ופקח עיניך וראה כי על הצלתי מוחים אמר וכשלו איש צאחיו כדאמרינן בגמ' והוא מכשול לצד על שאינם מוחים וגם אינם מחפים ועל המחפים אמר שהם כעוצרי עצירה אחר שלא די שלא מיחו אלא שחיפו עכ"ל. והמכשלה הזאת רבה וגם כבדה עכשיו צעו"ה שכולם מחפים על המינים וגמשכין אחר דעותיהם הכוזבות ר"ל, צפרט צא"י שהיא תחת מלכותם והכל מתאווים לקבל תועלת מהם ומכל המפלגות הנגזרים אחריהם וכלולים בתוכם והנסיגות עצומות.

גם הלא אמר הכתוב משלי ד' ע"ו על דרך רשעים פרעבו אל תעצר צו שטח מעליו ועצור, כי

לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשלו, והעיד החכם מכל אדם על הרשעים שכל מגמתם להכשיל עד שנגזלה שנתם עבור זה, ומכש"כ אלה הרשעים אשר כבר אחמתי גברא למלאכה זו אשר עוד ערם שהי' צידם המלוכה הפכו רוצ העולם למינות ר"ל אשר לא היתה כזאת מעולם, וצפרט אחר שהלנית מעשה שטן שהשיגו שצט המושל ומלוכה השחתו התעיצו ועקרו מלכות אלפים מהאמונה ציד רמה אלא שיראים קאת לעשות כל מגמתם צפ"א מחמת שיש עדיין קאת שומרי תורה ומלות צהו"ל שאין להם שצט המושל עליהם, אבל לאט לאט עושים עבודתם להכשיל ולעקור עיקרי יסודי הדת. והשי"ת ירחם וישלח לנו משיחו הולך חמים ערם שיצטו זממם אלה הרשעים. ועכ"פ לא כימים הראשונים הימים האלה עכשיו שמה.

קלו

והנה כבר הבחתי דעת ר"ח שצטביל שיש צא"י חומר יותר צמנות התלויות צארץ קשה לחזר והארכתי צביאורי. ובאלו המאה שנים האחרונים נתוסף עוד חומר צא"י מה שאינה בכל העולם כולו שזה יותר ממאה שנה שהתאספו כל גדולים וקדושים וכל ת"ח שהיו אז צא"י וכו' זה צימי הגאון צעל פאת השולחן ועוד גאו"ק שהיו שמה וחתמו כולם על חרם חמור ונורא בכל מיני ארורים ושמתות נוראות על כל הלומד צא"י איזה לשון אפילו לשון המדינה אם יהיו ג' ביחד אפילו מה שמתר מזד הדין, ושנה איסור זה כ"פ צכמה דורות גם צימי הגאון מהר"ל דיסקין ורש"ז מלוצלין צעל תורת חסד ועוד צכמה דורות שחדשו לחתום כולם על החרמות והשמתות הנוראות וכתבו צפ'י שזה חל על כל יושבי אר"ק ועל כל הצאים לא"י עד ציאת הגואל, וכתבו כי כל הצאים לא"י רובם ככולם צאים ללימוד תורה ותפלה. ומבואר שם שהגזירות והחרמות נאמרו בין על הזכרים בין על הנקבות תינוק ותינוקת גדול וקטן שם הוא, וחתמו על אותן החרמות כמה מלות ת"ח וצתוכס גדולים עצומים מאוד כל מי שהי' צא"י צאותן הזמנים ונדפס כ"ז צפ' מעשי צבות שמה יוכל לראות כאו"א צארור עד כמה החמירו צקללות נוראות ר"ל ע"ז,

ולא אוכל להעתיק כ"כ, ואיסור כזה איננו בכל העולם כולו כ"א בא"י עשו זאת כל חכמי א"י באותן הזמנים לגודל הקדושה והאזכרה שלריך להיות בא"י.

ועתה צעו"ה כמעט חשעים ותשעה אחוזים מתושבי אה"ק עוזרים ע"ז החרם ר"ל שלומדים שאר לשונות צנתי החינוך ולשון הטמא שצדו להם המיינים וקראו אותו עברית, ואיינו לשון הספרדים, אלא שחדשו וצדו להם מלבם הרבה מלות זרות, גם עיקמו ושינו הרבה מלות מלה"ק ונתנו להם תכונה חדשה, וכבר כתבתי ע"ז תשובה באריכות שאין ספק שהוא גרוע יותר בצמח דרגין משאר לשונות האומות שנעשו בדור הפלגה ע"י מלאכי השרת כמבואר בפרקי דר"א. ובתשובה הנ"ל כתבתי כזה דברים צרורים בלי ספק. וזדעתי א"י"ה להעתיק אותה התשובה בספרי זה ושמה יתבאר כי הוא גרוע הרבה יותר מס"ת שכתבו מין, והוא איסור חמור ללמוד אותו הלשון גם בשאר מקומות שלא נעשה איסור על שאר לשונות, ומכש"כ במקום שנעשה איסור חמור ונורא על כל הלשונות שהוא ק"ו צ"ב של ק"ו שנכלל באותו האיסור הלשון הטמא שנתחבר ע"י המיינים. ואף לו יהא אלא ספק מבואר שם בנוסח החרם שנעשו שכן התנו מחללה שכל ספק שיסתפק אם הוא נכלל בכלל החרם הוא לחומרא. אבל באמת אין צוה ספק כאשר כתבתי באריכות בתשובה הנ"ל. ואין ספק שאין לנו בדורינו צ"ד גדול בחכמה וצמנין מאלו הדורות שלפני מאה שנה עד עתה שעשו את הח' הנורא הזה כי אדרבא א' מהם מכריע את כל דורינו בפרט כשהם מרוצין כ"כ יותר גם צמנין ואין צבוחינו לבעול דבריכם בצו"א, בפרט מה שעשו למיגדר מילתא צוה ודאי א"א לבעול.

והנה החינוך העממי הוא לערך חמשה אחוזים מילדי המדינה כמו שרואין במספר המאושר מאת הממשלה בתשנן הכסף שמשלמין צעד כל ילד ועל כל צתי החינוך שבשאר המפלגות חוץ מחינוך העממי לוועקים גם האגודה שהמה מלא מינות וכפירה ר"ל, וזה אמת. אמנם גם החינוך העממי מלבד שיש בו קלקולים עומים ר"ל שאיני רוצה להאריך בהם כעת, ולריך קונע' מיוחד לברר זה, אבל זה גלוי לכל שלומדים בכל בכל המקומות רק בלשון הטמא עברית אף לימודי

קודש חומש ורש"י וגמ' לומדין עברית בעברית, ובמדינתנו שלא הי' שום איסור על לשון המדינה אעפ"כ לימודי קודש בלשון שדברו צו אצותינו. ובא"י שרובץ על הלשון איסור נורא כזה מעמאין אף הלימודי קודש בלשון הטמא, וכ"ז אינו אלא כדי למנוח חן צעני המסיתים ומדיחים שמהם צאה התמיכה, ובהרבה מקומות לומדים שם גם שאר לשונות עכו"ם. ועכ"פ רובץ על אותו החינוך הח"ח שעשו כל גדולי א"י.

ובא' מהנוסחאות של החרמות הנעשה בשנת תרל"ג בחתימת כמה מאות ת"ח וגאו"ל שהיו אז בא"י והאריכו שם בחומר האיסור על לימוד א"י לשון בא"י כנדפס בס' מעשי אצות שם כתוב לחמור באמצע הדברים ח"ל וצפי' נאמר אשר גם אם יהיו המייסדים את בית הלימוד מפורסמים לגאוניס ולדיקים וכדומה וגם אם יאמרו המייסדים אשר רק לש"ש ולשם חיזוק באמונה וחיזוק לימוד התורה וכדומה כל ישעם וכל חפלאם לא יאצו ולא ישמעו להם, וסיים שע"ז רובץ האיסור הנורא הנעשה מכבר ונתחדש כעת מכל החתומים מטה ובהסכס כל יראי ד' יעיי"ש שהאריך.

ולבאורה אינו מוצן למה הולרכו לפרט זה, וכי יש מליאות שמפורסמים לגאוניס ולדיקים שכונתם לש"ש יחי' ידם בהתייסדות א"י חינוך שהוא נגד החרם הנורא שמכמה דורות. ונראה מזה שהבינו שדור האחרון צעיקצא דמשיחא מהשפעת הדור והכמיות עניים שירדה לעולם באופן נורא יש מליאות גם לזה, ולא נשאר נקי מאותו האיסור אלא צתי הח"ח לילדים וילדות שאינם בשום מפלגה. ואיני יודע אם זה מגיע לערך אחוז א' ממאה האחוזים ילדי המדינה. ומוצן שהכסיונות קשים שם יותר מכלל העולם. ועוד יש עניינים הרבה ואין להאריך כ"כ. ובדורות שחלפו ועברו הי' א"י מלאה קדושה ועברה וחינוך קודש, ומעתה שהתגברו הליוינים כ"כ ויש להם חיזוק רב וכה גדול באמצעות הדתיים המתחברים עמהם, עלה צידם צעו"ה לטמא את כל המקורות ולא עלתה על דעת הדורות הקודמים שיהי' מלכ כזה בא"י.

קלח

ובגמרא ז"מ ד' ל"ג ע"א הא גופה קשי' אמרת בגמ' אין לך מדה גדולה מזו והדר אמרת ולעולם היו רץ למשנה יותר מן הגמ', אמר ר"י זימני רבי נשנית משנה זו שבקי כו"ע מחנ"י ואזלי בחר גמרא הדר דרש להו ולעולם היו רץ למשנה יותר מן הגמ'. ובוודאי ששתי המימרות אמת, כי לא אמרו דבר שאינו אמת, אף שגראה לכאורה סתימת המאמרים כסתיירה כמו שהקשו ע"ז בגמ' הא גופה קשי' אלא כיון שאמר שלא נשנו אלו המימרות בדור א' חו אין כאן קושי' דבאותו הדור שהי' לורך להגיד להם רק מעלת הגמ' סתם דבריו ולא הזכיר ממעלת המשנה אלא מן הגמ' ואח"כ כשראה בדור אחר שינוי המלצ דשבקי מחנ"י ראה לורך לדבר רק ממעלת המשנה.

הליונים זה להם לכסות עינים שמדברים מישוב הארץ. והחיוז להשגיח בעינא פקוחא לראות דרך האמת בכלכה זו.

וב"פ אמרתי בדרך לחות צמה שאמרו חז"ל סנהדרין ד' ע"ה מיום שחרב ביהמ"ק ניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה, שרמז גדול רמזו לנו בזה שמבואר בקידושין ד' ל"ח כל מקום שנאמר ביאה וישבו אינו אלא לאחר ירושה וישיבה וסחם לשון ביאה שבדברי חז"ל קאי על ביאה לא"י דכתוב צי כ"פ בקרא כי תבוא וכי תבואו, ובזמן שביהמ"ק הי' קיים הי' טעם ביאה לא"י טעם נפלא במתיקות עד כלות הנפש, ומשחרב ביהמ"ק ניטל אותו הטעם הנפלא, אבל עדיין נשאר בו מהמתיקות. וראו חז"ל ברוח קדשם שיצאו לידי כך אשר אותו הטעם שבביאת הארץ יהי' ניתן לעוברי עבירה שהס"מ ימסור זה לעוברי עבירה להשתמש בו להסיות ולהדיות.

קלט

והנה עשו ממלכות ישוב ארץ ישראל חק לע"ז ומינות ר"ל שכל התחזקות הליונות תלוי בזה להמשיך עם רב לא"י תחת ממשלתם וברובא דרובא מהעולים שמה עושים כל מה שלבם חפץ להפכם למינות ר"ל. גם מעיקרא הי' זה עבודתם להשדל שישראל יעלו בחומה ובזה ישיגו מערת חפלאם להשתלט על ישראל ולהפכם לדעתם ח"ו ועשו פעולות נוראות לזה כי צעת שהמליא העמא הידוע את רעיון הליונות של מדינה ומלוכה הלכו במלשינות ומסירות עלומות ר"ל להלשין על ישראל לפני האומות להרבות שנאת האומות על ישראל לגרשם מארצם, והדפיסו ע"ז כמה מאמרים גם במכתבי העתים והכל הי' כדי שיהיו מוכרחים לינק הכל לא"י שצרה ישיגו מערת חפלאם. והעמא הידוע כתב צטלמו בחיבורו העמא היומן שלו כי הרבות שנאת האומות יסייע לרעיונו. וההינא עוד מקדמת דנא כי גדולי ישראל רעדה אחזתם מהמלשינות הנוראות שלהם שלא יגרום השנאה המתרבה ע"י מלשינות שלהם למה שגרם צעו"ה. ואמרו גדולי ישראל מקדמת דנא צענו שהתחילו הליונים במלשינותיהם המרים על ישראל לפני האומות כי נלעך לנם עלום שלא יכלו ח"ו האומות את ישראל מחמת המלשינות הנוראות

ובכה הוא בזה שבדורות של החרדים והשלה"ק ושאר הי דורות הקודמים לא הי' שכיח כ"כ שיצואו רשעים לאח"ק כי כל העולם הי' נבנה יותר בכל טוב מא"י וכמ"ש רש"י עה"כ והשימותי אני את הארץ זו מדה טובה לישראל שלא ימלאו הארובים בה נחת רוח, ועכשיו מוזן מה היא הטובה שאם הארובים אינם מולאים בה נחת רוח אינם באים הרשעים לשם ויכולים הם ישראל לישב בשלוי לעסוק בתורה ובמלאות כראוי, וע"כ צומנם ובדורם הי' לורך יותר לדבר משבח ישוב הארץ ליתן התחזקות לראויים לכך ליסע לא"י ולא הי' לורך אז לבאר כל דיעות החולקים בזה, כי להראויים לכך גם בלא"ה בוודאי היא מעלה גדולה ויחירה לישב בא"י, וקלי הדעת בלא"ה לא היו רואים ליסע, ואעפ"י היו זהירים לכתוב גם זה שאין כוונתם אלא ליראים וחרדים באמת, אבל לא הורכבו להאריך ולבאר בזה כל הפרטים שהי' בדורם מילתא דלא שכיחא שיתאוו קלי הדעת לא"י ולא הי' יאה"ר ע"ז. משא"כ עכשיו נהפוך הוא שעשו האפיקורסים כלי זין מישוב א"י כדי לזודד שם נפשות צרפת זו עמנו להם ורבים חללים הפילו ועלומים כל הרוגי שהפכו למינות וכפירה ר"ל ע"י לבוש הזה שלבשו אינעלא ירושלמית ועשו מישוב הארץ חק לע"ז וליונות, וכל הצדועים המבקשים שר כפנתם שמה שמתאיפין את הרשעים ומחזקין ידי

קמ

ובהכרות הכנסי הגדולה הרצויה של האגודה שהתקיימה בארץ ישראל, שם כתוב לאמר ונדפס בכל מכתבי העתים אשר הכנסי הגדולה פונה אל היהודים בכל תפוזות ישראל לעלות לארץ הקודש ולהתיישב בה כי כאן הוא פלטין של מלך. ותמה אני היאך פלטה קולמסס דיבורים כאלו דמלבד שכבר נתבאר שהדיבורים האלו בעצמם שהיהודים מכל תפוזות ישראל יתיישבו בא"י הם דברי מיותר ואפיקורסות שהוא נגד גזירת בגלות מהקב"ה עד זמן הגאולה שמבואר בקראי ובדברי חז"ל בכמה מקומות זה קיומו של עולם ומליל מן הכלי' ומהגויבנס ועוד עעמים נשגבים כאשר הארכתי למעלה, וזהו לשון האפיקורסים שאינם מאמינים במה שמבואר בקראי ובכל דברי חז"ל שהגלות והגאולה הוא ביד הקב"ה.

גם האריך כתבו סתם קריאה גלוי' לכל תפוזות ישראל שהכל יבואו לא"י בלי שום חנאי והפרש בין גבירא לגבירא הלא אך שומרי תורה ומצוות מותרים לבוא לא"י, וכבר כתבו העקידה והאלישך עה"כ והארץ אזכור שאך זה ה' סיבת בגלות שלא ה' אפשרות לוותר על עלבון הארץ עבור העצירות שנעשו בארץ, וא"כ בהבאת בעלי עצירות לא"י מעבדין את הגאולה ח"ו. גם החרדים והשלה"ק שצאו להפליג במצוות ישוב הארץ לא כתבו שמכל העולם יתיישבו בא"י שזהו נגד רצון הבורא ב"ה כחז"ל, אלא כתבו להפליג במעלת הזוכה לעבוד הש"ת בא"י ולהרבות החשוקה בלכות בני לא"י וה' אז רוב ישראל כשרים כמ"ש הפניי ושאר פוסקים. גם לא ה' אז אותו יח"ר של טומאת הליונות להרבות קלי הדעת בא"י, ואעפ"כ היו זהירים לכתוב חנאי זה שאין לישב בא"י אלא יראי ה' באמת וקלי הדעת שאין בהם י"ש יהיו מושלכים מן הארץ שמעמאים את הארץ, וק"ו בזמנינו זה שמיעוטא דמיעוטא המה השומרי תורה ומצוות בכל תפוזות ישראל ורובא דרובא צעו"ה נצטרין באש הליונות האריך אפשר לכתוב קריאה גלוי' לכל תפוזות ישראל בלי שום חנאי שהכל יבואו לארץ ממש ככתבם וכלשונם של הליונות. וא"ל לומר שסמכו דממילא משמע שאין כוונתם אלא ליראי ה', הלא גם בזמן החרדים והשלה"ק לא סמכו דממילא משמע כן ומכש"כ בזמנינו אין

של הליונות הדוקרים כמדקרות חרב, וצעו"ה לא זכינו לנס הזה ומלשינותיהם עשו פרי וה' מה שה' צעו"ה ועדיין לא שבנו מטעותינו, ה' ירחם. והדברים ידועים וצבירים ולא ראיתי להאריך בענין זה פה שאריך ע"ז חיבור מיוחד, ולא הזכרתי זה פה אלא להעיר עד היכן הדברים מגיעים שהפקירו הכל ר"ל עבור אותו הרעיון להביא כל ישראל לא"י.

גם זהו להם לכלי זין לסמות העינים ולצלבל המוחות שמקיימין בזה מצוות ישוב א"י ואף כי המה אפיקורסים ומפירי הדת מ"מ אומרים על כל פשעים חכמה אהבה א"י וכמ"ש הנועם מגדים פ' מטות כל הרע אויב בקודש שעל כל מה שהרע אומר שהוא בקודש, וזה קשה מן החטא יעו"ש. וככה הוא בזה שכל הרעות הנוראות שעושים לישראל בגו"ר מלבישים בקודש של קדושת הארץ. והרבה מדינות כמו תימן ומארוקו וצבל ועוד מנמה מדינות הספרדים, גם הרבה מהאשכנזים עד אין מספר שהיו יראים וחרדים לדבר ה', וע"י שנמשכו אחר הליונות לבוא לא"י בנה סמיות העינים הזה דסברי שעושין בזה מצוה הגדולה שבגדולות התיישבות בא"י ששקול כנגד כל הח"כ שמוכן שרובא דרובא דעלמא אין אפשרות הביאה לא"י כ"א ע"י הליונות שצידם הכסף והממשלה והפרנסות ובתי דירה, וכמבואר במד"ר משפטים פ' ל"א סי' ה' שצעו"ה"ן הרשעים עשירים ונחונים בשלוי' והשקט והלדיקים עניים אבל לעתיד לבוא כשיפתח הקב"ה ללדיקים אולרות ג"ע וכו' יעו"ש. וא"כ צה"ז שעדיין לא נפתחו אולרות הג"ע ללדיקים צעו"ה הכה והממשלה ביד הרשעים ושענא נלח, בפרט עכשיו שרובא דרובא דעלמא עם המנהיגים מסויישים להליונות באופנים שונים והעולים האומללים אף אחר שמתחילין לראות שרע ומר גורלם שגופלים ברשת הליונות ואין מושיע להם, מ"מ לא האמינו כי זר ואויב בשערי ירושלים והסמיות עינים של מצוות ישוב הארץ עדיין מסמא את עיניהם עד שגשעים כופרים בכל ר"ל. ומפלגות הדחיות הנגררים אחר הליונות הן המה בעוברינו שמגדילים מצוות ישוב א"י בעיני העולם אף במה שהיא שלא כדת וכהלכה כדי להחניף לליונות, ובזה נוחים כח להס"מ יחד לתלות צו להמשך לב העם אחר הליונות.

ההולאות והפרנסות והדירות, והאיך הפקירו את עצמם לטויל עליהם אחריות נפשות כ"כ ולא חשו למכשול גדול כזה.

ובמד"ך קבלת פ' א' סי' כ"ה ז"ל חנינא בן אחי ר"י אזל להדין כפר נחום ועבדין נ"י מינאי מלה ועלון יתי רכיב חמרא שבחא אזל לגבי ר' יהושע חביבי ויהב עלוי משה ואיחס, א"ל כיון דאיחער בך חמרא דהכוא רשיעא לית את יכול שרי בארעא דישראל נחית לי' מן חמן לבבל ודמך תמן בשלמי עכ"ל. ומבואר בזה כיון דאיחער ב"י חמורו של הרשע אף שצא אח"כ לגבי' דר"י חביבי' שבו' בכחו להגן עליו ברוחניות ובגשמיות מ"מ לא הועיל כיון שצא לא"י בחמורו של אותו רשע ולא מלא לו תקנה אלא ללאת מן הארץ וככה עשה ונפטר בצבל בשלוי, וק"ו לאותן שבאים לא"י בהנהלת הצינונים ונופלים ברשעם ר"ל ועוקרין מהם כל האמונה והתחוי"ק אוי להם ולנפשותם של כל אלו המסייעים לזה להחניף את הצינונים, גדול עונם מנשוא עד לב השמים. והשוי"ת ירחם על עמו ועל ארצו צב"א.

זה סמיכה וח"י כלל, הלא רוצה רוצה אינם בגדר מלוא ישוב א"י כלל.

ומ"ש הטעם שהכל יוצאו לא"י בשביל שהוא פלטין של מלך זה מעשה לסחור, דאדרבא בשביל שהוא פלטין של מלך אין לצוא אל שער המלך בלבוש שק ואפר בגדים הלוואים מהעוונות המכעיסים את המלך מלכו של עולם צ"ה, ובחשו' מהר"ם שצלבנו וכן החרדים והשלי"ה הקדוש כחבו אותו הטעם שהוא בהיכל המלך שבשביל זה צריך להיות ירא וחרד מאוד כל הבא לארץ ישראל, לא צהיפך. וכדי ציון וקלף אם פלטין של מלך הפקר וא"ל צדיקה מי ומי הראוי לצוא בפלטין של מלך. וכעין זה אמרו חז"ל צמ"ע דשמירה במקדש צמחק לשונם אינו דומה פלטין של מלך שיש עליו שומרים לפלטין שאין לו שומרים, והוצא לשון זה ברמב"ם פ"ח מה' בית הבהירה ה"א וברמב"ן בהקדמתו לס' צמדבר וצ"ס החינוך לר"ה"ה מלוא שפ"ח. אבל צעו"ה מציאים את העולים שמה לפלטין של מלך אביון המה האפיקורסים העניים מכל חורה ומלוא וכופרים הכל ומסלקין את השכינה הקדושה מרשותם.

ויודע' אני שבו' בתוך אותה הכנס' גם רבנים ת"ח ויראי ה' שכוּאצ להם ענין זה, גם יש מהרבנים שהיו שמה ואומרים ע"ז שהוא מינות, אבל הרבנים הנאמרים אינם יכולים לעשות מאומה כי הכל הוא ציד המנהלים כחומר ציד היוצר. וכבר הבאתי צמאמר שלש שבועות סי' קמ"ג מכחזו של הגאון רח"ע מוויילנא זל"ה"ה שכתב ח"ל והעיקר כאשר למדתי מפי הכסיון צמדינתיו המרובה צאכולוסי ישראל ורבנים גדולים ויראים, שכל הפעולות באגודה הרבנים נעשית ע"י איזה מזכיר ופקיד ואינם מתחשבים כלל עם ראשי המועלות וכמה פעמים עושים גם צניגוד לדעתם והשפעתם ועושים רק מה שלבס חפץ יעו"ש מה שהתנגד ע"ז לייסד מוסד עולמי. ועד"ז המה עניני האגודה, ואין רצוני לפרט על הנייר פרעו תכלכות הענינים.

והאחרון הכניד שהלא הכל יודעין שרובי רבנות נפשות טהורות נשרפו צמוקד הצינונות ע"י טענה זו שהכל צריכין לצוא לא"י ואילו היו נמנעין לצוא עם הצינונים לא"י היו נשארים צשמירת החורה והמלוא וציראת ה', אלא שהעולים האומללים אינם מצנינים ואינם יודעים לשים ענות צנפסס ונמשכין אחר הקולות של א"י ועי"ז נופלים לצורות נשצרות של רשת המינות שציד הצינונים, וא"כ בהצרכה גלוי' כזו נותנים יד לפושעים להראות אף להגמנעיים לילך עם הצינונים שזה פסק צרור ומפורש מאסיפת כל גדולי עולם לילך לא"י, ונתבלבלו המוחות ומתגבר כח הס"מ ר"ל. ואיך לא הזכירו עכ"פ צרמז שלא לילך אלא אם יש לו עכ"פ דירה בין היראים, וחלילה לילך עם הצינונים שנופל צרשחם. ואם היו יראים לכחזב זאת מאימת הצינונים חצריהם שלוקחים מהם כבוד וממון וכפופים תחת ידם, עכ"פ ה' להם לשחוק ולא לכחזב מזה מאומה. והלא רוצה רוצה מהנוסעים אין להם אפשרות ליסע כ"א ע"י הצינונים שהכל צידם

קמא

והנה' כבר הבאתי מדברי חז"ל ומספרי הקדמונים מ"ש טעמים נשגבים על ההכרח שמוכרח

שיהי' בזמן הגלות ישראל שומרי תורה ומצוות בחו"ל, וברמב"ן כתב שצדקה תלוי בהצטעה של לא מאכתיס לבלותם, ועכשיו יש טעם נוסף צעו"ה כי המלוכה שמה צא"י מעצירים על הדת רבי רצבות נפשות בכל אופן ואופן עד קצה האחרון, אלא שצפיירות מקומות הגלוים לעין כל עדיין נסוגים אחר מלצטע זממם זה מחמת המורא מאימת העולם, כי נלרכים המה לתמיכת העולם בצמה עניינים, וצוודאי שאלו לא היו שומרי תורה ומצוות בעולם אלא צא"י בלבד לא הי' להם שום פחד כי הדריס צא"י המה תחת ממשלתם ובידם המשטרה ולצא ההגנה וכל הכוחות לעשות עמהם כחפץ לבצטם אבל מחייראים שלא יהי' לעקה בחו"ל ויחיק להם, ואלו הי' הרבה שומרי תורה ומצוות בחו"ל צוודאי הי' מועיל הרבה יותר שהיו נמנעים מלהעביר על הדת כ"כ אבל גם זה המעט שיש תלוי"ת עדיין שומרי תורה ומצוות בחו"ל יש להם מזה אימה שלא לעשות הכל צמהירות ח"צ. ואם ח"ו היו נוסעים כל שומרי תורה ומצוות שבעולם לא"י ולא הי' בחו"ל כלל מי שילטער על חורבן הדת ולהודיע לערן של יראי ה' שצא"י צרבים, ממי הי' להם ליפחד, כי אף אם יתאכספו כל יראי ה' מהעולם לא"י עדיין יהיו מיעוטא דמיעוטא צתכלית המיעוט נגד החופשים המרובין, ועדיין יהי' שמה בידים לעשות הכל בכל חוקק ועוז והכרח גדול שיהיו לעת כזאת שומרי תורה ומצוות גם בחו"ל יותר מצשנים קדמוניות.

גם הכה אמרו חכז"ל צגמ' פסחים דף פ"ז ע"ב אמר יהוא מינא לר' חנינא אן מעלין מינייכו כתיב צכו כי ששת חדשים יש צ שם וגו' ואלו אן איחנייכו גצן כמה שני ולא קא עבדין לבו מיד, אמר לי ר' לונק יעפל לך תלמיד א', נעפל לי ר"א א"ל משום דלא ידעיתו היכי תעבדו, תכליין כולהו ליתנייכו גבייכו נוני דאיכא גבייכו קרי לבו מלכות קטיעא א"ל גפא דרומאי צבה נחתין וצבה סלקיין ופירש"י ז"ל צמהשצה זו אנו עסוקין תמיד. וכעין זה הוא גם בלשון הגמרא ע"ז דף י' דלא יכלת להו לבלהו. ומצוואר צזה שהעידו חכז"ל שאלו הי' ישראל כולם תחת מלכות אחת ח"ו הי' אותה הממשלה מכלה אותם חלילה, אלא מחמת שיש מישראל גם צמדינות אחרות שאינו יכול להם הוא לו לצושה וחרפה אם

אין צמדינתם מה שיש צמדינות אחרות דקרי לי' מלכות קטיעא, ומחמת אותה הצושה מונעת א"ע מלעשות חפץ הלצ.

וא"ל תחמה על זה שכן מצוואר צדברי הרמב"ם צפוי המשנה פ' חלק ח"ל הרבה צני אדם מתרחקים מן הגדול שצחשגוגי הגוף מיראחו שחשיגיבו מזה חרפה וצושה מצני אדם או לפי שמצקש שיהי' לו שם טוב, וכתב החוצה הלצבות צשער הצחינה צאלמע פ' ה' על מדת הצושה שהרבה תועלתה וחקנתה וילולא היא לא היו מאכסנים אכסנאי ולא מקיימים דבר ולא ממלאים משאל ולא גומלים חסד ומתרחקים מן הרע צשום דבר וכו' רוב צני אדם לא היו מכצדים אצותם לולא הצושה כ"ש זולתם ולא היו משיצין אצידה ולא היו נמנעין מעצירה וכו' יעיי"ש שהאריך וככה העידו חכז"ל על שנאת האומות לישראל שאך צצביל צושה זו שיהי' מישראל צמדינה אחרת מה שאין צמדינתם נמנעים לעשות תאות לצטם. ושר של רומי הודה צזה צשצושה שצמהשצה זו עוסקים תמיד. וא"כ ק"ו צ"צ של ק"ו הוא שצכו למושלי ישראל לצושה וחרפה גדולה אם יש צמדינות אחרות שומרי תורה ומצוות צלי שום מפריע ושמה צא"י שמכונה המלוכה צשם ישראל ח"ו יעצירו על הדת כולו צכל מקומות מושצותיהם. וצפרע שמלצד הצושה יש גם יראה שחיק להם אותה הצושה צכל העניינים כי נלרכים המה למדינות חו"ל צכל העניינים כנודע, לא כשאר האומות. אבל אם ח"ו יהיו כל ישראל כיום תחת ידיהם אן ספק שיש ליפחד ממה שאמרו צגמ' אלו הי' כל ישראל תחת ממשלה אחת.

ומצוואר צגמ' פסחים ד' מ"ע גדולה השנאה ששנאים עמי הארץ לתלמידי חכמים יותר מהשנאה ששנאים עכו"ם לישראל, ותניא עוד שם אמר ר"א אלמלא אנו לרכים להם למוי"מ היו הורגין אותנו ומצוואר צגמ"א אוח"ה ה"י צהמ"ו סי' קל"ע סק"צ לעיין מה שאמרו דאין מזמנין על ע"ה דששט דמי שהוא רשע צפרהסיא ועובר עצירות דאין מזמנין עליו דלא גרע מע"ה צזמן התלמוד, ומכש"כ צאלה שמוחזקין להעביר על הדת ושנאי אללס דתוכ"ק צתכלית השנאה וכמו שהעיד א' מהגדולים והמיוחדים שצבה צחיצורו

הלא משנאיך ה' אשנא ובחוקומיך אתקוטע, ומי שמע כואת שלוחמים יתנו חזוק ותוספות כח להרבות הלוחמים כנגדם, ומי פתי יאמין לדברים כאלה. אבל הדבר ברור שבזה לבס צריא להם כאלום שאם יצואו כל יראי ה' תחת ממשלתם ורשותם לא יפחדו מאומה כי מלבד שבצו"ה עבשיו בעיקבא דמשיחא כה החפשים מרובה זמנין וזכה וזממון בכל אופן ואופן בחכלית הריצוי נגד כל יראי ה' שבצולם, גם יש להם תחבולות שונות ואופנים שונים בזמניות קשות ומרים לתפוס צרעתם את כל מי שהוא תחת ממשלתם ורשותם, ואז יגלו כל פרטופיהם העמא ר"ל כי נורא הוא.

והבאתי במאמר ג' שבועות דברי האלשיך הק' שהאריך צפי' בפסוקי משלי שאמר אם יפתוך חטאים אל תאצה שא"ל אם יפתוך חטאים לעשות עבירה שלא יעשה דהלא כבר מזוה ועומד ע"ז מהחוכ"ק חלל הכוונה שאם יפתוך חטאים אף לדבר מזוה לש"ש כיון שהפיתוי הוא מהחטאים אל תאצה ואל תשמע להם כי אף פורשים רשת לרגלי השומע להם, והאריך צוה בזמה פסוקים כאשר העתקתי במאמר הנ"ל.

וזהו מלבד שכבר נעשה בעלם חק לליונות להמשיך כל לצבות בני ישראל אחריהם בטענה זו שהכל לריכים לצוא לא"י, וזה כל מגמתם וחילם כל הימים האלה מעת שהתחילו בצו"ה להתפשט בישראל רבים חללים הפילו ועזומים כל הרוגי' בטענה זו המסמית את העינים, והדתיים הצבועים הנגררים אחר הליונים ממלאים רגונם של הליונים בשלימות ליתן קריאות גלויות במכתבי העתים כאילו ה' זה דעת תורה ממש ככתבם וכלשונם של הליונים שהכל לריכים לצוא לא"י ואין עושים שום הפרש ומגלים פנים בחורה שלא כהלכה כדברי הליונים.

קמב

ובכר הבאתי במאמר שלש שבועות סי' קע"ו הרצה מאמרי חז"ל בענין משה ובלעם וז"ל אהבנו של אדם אומר לו השמר בצמאך, אבל שונאו אומר לו לא תחירר כדי להפילו, משה אמר השמרו לכם פן

העמא זה כבר שאם ישיגו מדינה ומלוכה ח"ו יאצדו את הדת עד מהרה, ונדע כי הראש והראשון האצבי אצות העומאה שהמליא את רעיון הליוני בשנת תרנ"ו כתב בעלמו בחיבורו העמא כי ראונו ה' להמיר ח"ו את כל ישראל ולא יזכר שם ישראל עוד, אבל אך זה הלאה אחצ"י שבא"י מה שיש גם בחו"ל שומרי תורה ומצות לכן כסופא להו מילתא לבלות שם הכל צפ"א, גם מורא עולה על ראשם כמוצן, ואין ספק שבמשחזה זו עוסקים תמיד כמו שהבאתי לעיל מדברי הגמ'. וגם זה א' מהטעמים מה שאותה מלכות הרשעה היא מלכות המינות שבא"י הלוחמים עם החוכ"ק והאמונה בהשי"ת עושים כל מיני השתדלות בכל אופן ואופן שיצואו כל ישראל לא"י ולא יהי' כלום בחו"ל כי חושבים שאז יהי' כל ישראל תחת ידם ויעשו כל מה שלכם חפץ ח"ו בעקירת דתוה"ק והאמונה.

והגם שגם עבשיו העבירו על הדת אלפי אלפים נפשות מישראל ואין לך יום שאינו מרובה מחבירו בזירות ופעולות הוגועים לעקירת דתוה"ק, מ"מ עדיין יש מליאות באיחבו מקומן צעיירות לשמור את הדת אם עומדין בזמניות הקשים כי נמנעין לעשות הכל בכל המקומות כחפץ לבדם צפ"א עד גמירא ח"ו, אבל א"א לידע מה יולד יום והרשעים כים נגרש לא יוכלו השקט חלל שיש להם קלת מחינות באיחבו מקומות מטעם הנ"ל.

קמב

והצבועים אומרים שאם כל ישראל שומרי תורה ומצות יהיו בא"י יוכלו יותר ללחום נגד הליונים והכל יפלה פיהם ומחויבי תחכמי שאנחנו רואים שהליונים זה זעקתם כל היום שיצואו הכל לא"י ועושים כל מיני תחבולות וכפיות בכל מקום שידם מגעת להמשיך הכל לא"י וחשוב בעיניהם כעל כל הון מי שאזעק בלבוש של תורה וי"ש שכל היראים יצואו לא"י לש"ש ללחום עם הליונים, והיעצ חרה להם על אותן שאינם אומרים כן, והיעלה על הדעת שכלוחמים נגד השי"ת ותוה"ק יתאוו כ"כ ויעשו פעולות נמרצות להצוא להם עוד לוחמים אחרים כנגדם שיחוספו גם המה על שונאיהם כמ"ש דהע"ה

יפתח לזככם וחרה אף ה' בכם דיין הוא אינו נושא פנים ולא יקה שוחד, אבל בלעם הרשע אומר וחרועת מלך זו הוה אמר ולא יעשה, וכששמעו מיד נפלו וישב ישראל בשטים. ומאמר זה הוה בכמה מקומות בדברי חז"ל בשינוי לשון קצת, אבל הכל בסגנון א' כאשר העתקתי שמה. ונחבאר שהגם שברכותיו של בלעם ה' נבואה מאת ה' שנאמר וישם ה' דבר בפי בלעם וגו' וכה תדבר וגם נכתבו הברכות בחוה"ק שכתבה משה מפי הגבורה ואנו קוראים ולומדים זה בחוה"ק לעולם, וגם מרע"ה קרא לפניו את החורה הזאת אבל ה' נזכר שלא לומר הברכות והשנאים בלבד אלא גם האזהרות של השמרו לכם וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ וגו', אבל בלעם אמר רק הברכות והשנאים בלבד ולכן אף שהי' אמירתו באלה הברכות והשנאים ליווי מאת השי"ת מ"מ כיון שלא הי' נזכר לומר גם האזהרה של השמרו לכם וגו' באו ישראל לדי עטות ונפלו בשטים והי' מה שהי' ר"ל, וזה הי' ענת בלעם הרשע מגודל שנחתו לישראל.

מצינים את כל השנאים הגאמרים בדירת א"י ומעלימין התנאי העיקרי שאמרו בחוקף האזהרה עד כמה לריך להיות ירא וחדר לדבר ה' כל הצא לביכל המלך לא"י שלא יהי' ח"ו בכלל המטמאין פלטין של מלך, וגם עבירות שאדם דש בעקבו חמורין שם מאוד לפני השי"ת כאשר העתקתי לעיל. גם מעלימין מה שמבואר בחוה"ק ובדברי חז"ל בכ"מ שהקב"ה גזר גלות ופיזור ישראל בכל כנפות הארץ עד זמן הגאולה כמו שאנו אומרים בחפלה ג' פעמים בכל יום תקע בשופר גדול להירוחינו ואח"כ ושא נם לקבץ גליותינו לא קודם, וכאשר הבאתי מהיפ"ת שכתב שמבואר בכמה קראי שאך מלך המשיח יקבץ את ישראל, הוה ולא אחר, וכבר נחבאר זה באורך והמה אומרים בפי' הכיפך. ובבלעם הברכות והשנאים שאמר ה' בלשון שלטון שלטון מהקב"ה אלא שהרע להם כמה שהעלים האזהרות והמה יותר מזה שהדיבורים והלשונות שלהם אינם כלל בליווי מהקב"ה אלא מהליונים ומעלימים האמת.

קמד

ובגמ' ברכות ד' י"ב ע"א שהיו קורין במקדש עשרת הדברות קודם ק"ש אלא שכבר בעולם מפני תרעומת המינין, ופירש"י ז"ל שלא יאמרו לע"ה אין שאר הורה אמת ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה ושמעו מפיו בסיני, והוה מהירושלמי פ"ק דברכות. ובזוילי שהי' מהראוי לומר העשרת הדברות בכל יום כמ"ש הרמב"ם צפה"מ פ"ה דמס' תמיד משנה א' שקראו עשרת הדברות בכל יום לפי שהם עיקר הדת וראשיתו אלא מפני תרעומת המינים בעולם. וכתב בירושלמי פ"ק דברכות שאלו הג' פרשיות שאנו אומרים הוה בשביל שמרומזין בהם עשרת הדברות. אבל העשרת הדברות בעלמם מבואר גם בשו"ע א"ח סי' א' סעיף ד' שאסור לאומרם בליבור. וכתב שם במג"א סק"ע שלכן אין כותבין אותם על קונטרס המיוחד לליבור, גם כתב שם המג"א על איסור זה צפרע בזמנינו יעיי"ש ואנו רואים שהחמיר יותר לפי הזמן, ומבואר בזה שאף העשרת הדברות שהמה באמת עיקרי הדת וראשיתו ומפי הגבורה שמענום ואעפ"כ בזמן שיש תרעומת המינים להקל עי"ז לפני ע"ה בשאר דברי תורה בעולם ואסרום לקרות בליבור

ובזה פירשתי מאמר נפלא בתי"י שם באתה המעשה דשטים דכתוב והמה בוכים פתח אוהל מועד ולשון התי"י שם ואינון בכיין וקריין שמע, ותמהו כולם מה שייכות לק"ש אלא אותה הבכ"י, ומה קולמסין נשתברו לפרש זה. ולפי הג"ל הוה מיושב היעב לפי פשוטו דלפי מה שאמרו חז"ל שהסיבה מה שבאו לדי אותה המעשה המגונה ר"ל הי' בשביל שנאמר להם הברכות והשנאים בלבד בלי האזהרה של השמרו לכם וגו' אבל אותה האזהרה היא פרשה בק"ש שקורין פעמים בכל יום והשם לב כראוי למה שאומר בק"ש פעמים בכונות הלז מעומקא דלצא אינו זו מגד עיניו אותה האזהרה שבק"ש השמרו לכם וגו' ואבדתם מהרה מעל הארץ וגו' וא"כ נלמח זה ממה שלא הי' שלימות בכונה הראוי שבק"ש, ולכן באותה הבכ"י קראו ק"ש להכניס בלבבות להיות מקושר עם הדיבורים שאומרים בק"ש פעמים בכל יום.

ועכ"פ זה הי' ענת בלעם הרשע להגיד לישראל רק הברכות והשנאים ולהעלים את האזהרות וזה הזיק להם כ"כ. וככה עושים הצבועים בזמנינו שמגידין ומפרסמין לישראל לפני כל ההמון שאינם

ולכתוב על עבדך אף צדיכג"ם ומכש"כ במצוה אחת של ישוב א"י שאף אלו היו כתוב בעשרת הדברות והיינו שומעין זה מפי הקב"ה בעלמנו מ"מ כיון שנעשה מזה חרעומת המינים באופן נורא, שאין לפרסם זאת צרכים.

וכבר התמרמר ע"ז מרן הקדוש משינאווא זללה"ה במכתבו שנת תרנ"ז הנדפס בדברי יחזקאל שהביא מה שראה בספריהם שמי שדר בא"י אעפ"י שאינו מקיים התורה אין בו טון, וקללס ע"ז בקלות נמרצות וביא ראי' מזה על חצרת האנשים השולחים לעבוד שדות בא"י שהם תועבות ה', ולא דבר מליגנות כי לא תפסע עדיין צימיו, ומכתב זה נכתב בשנה ראשונה שהמליא אותו העמא רעיון הליגנות, ולא הגיע אז כלל לאותן המקומות שדרין שם יראי ה' עד אחר שנתייסד המרחי שהתחיל להמשיך את העולם אל העומאח העמוקה הזו, ולא דבר מרן ז"ל במכתבו הנ"ל אלא מרעיון הקאלאניאליא לעבוד שדות שהי' כמה שנים ערס התחלת הליגנות, ונתפסו אז בזה אחי גדולים כאשר יראה הרואה במכתב הנ"ל והתחיל גם מאז אותו החרעומת של המינים שישיבת א"י הוא כל התורה כולה והשאר ח"ו עפל, ומכש"כ צומנינו זה שהליגנות הפכו רוב ההמון למינות הזה שכל התורה כולה לא נחשבת צעיויהם למאומה אלא ישיבת א"י הוא ק"ו צ"ב של ק"ו שאף מה שהאמת הוא בדבר חשיבות א"י ונכתב על ס' בספרים הקודמים אין להגיד בזה צרכים או לכותבו על קונטרס אף צדיכג"ם בלבד דלא עדיף מעשרת הדברות, ומכש"כ שאין לכתוב בזה במכתבי העתים לפני ע"ה וקלי הדעת ומינים ואפיקורסים שיש בכל העולם רוצא דרובא הקוראים במכתבי העתים, וצפרע לפרסם עוד בזה הפלגת דברים שאינם אמיתיים כלל והמה כולם מוקשים נגד האמת והכלכה, כאשר נתבאר לעיל באורך, ואין לשער גודל העון והפירצה בזה.

קמה

וכבר כחצתי בזה שידוע שכל דברי חכמים שהאריכו בדבריהם הקדושים לרח את בני ישראל ולהלביב את הלבבות לא דברה תורה אלא כנגד יהו"ה שרצו

לחזק הלבבות למען יוכלו עמוד להחגבר נגד יראה בישא השולטת בעולם, ולכן דברו בכל הדורות נגד אחוה יר הרע השולט אז בדורס. ובדורות הקודמים ערס שהתחדש הס"מ צעומאח הליגנות ר"ל לא היו שום יזה"ר ליסע לא"י אלא אדרבא היו אז דרכו של ה"ה"ר למנוע אף היחידים שצריכים ליסע לא"י להכביד עליהם צמניעות קשות כמ"ש החרדים צפ"ב ממלח"ת התלויים בא"י וז"ל שם באמלע דבריו זכרו טעם סמיכת פרשת עמלק וביאת א"י צפ"י כי תבא וכו' וכי היכי דבציאה ראשונה בא עמלק ה"ג בקיצוץ גליות כשרולים לבוא לא"י עמלק מזדמן להם בדרך, וכאשר עינינו רואות היום תמיד ירא ה' וישפוע עכ"ל. הנה מ"ש צימיו שעינינו רואות שעמלק מזדמן להרוצים לבוא לא"י הנה צימיו כבר היו האומות מעורבצים ולא נודע מי המה זרע עמלק אלא שהע"ר שבישראל מצואר צובה"ק פ' צראשית ד' כ"ה ע"א שיש בזה עמלקים וכמ"ש בזה יען שנשמחם הוא מזרע עמלק ולכן אמר שעמלק מזדמן להם המה רשעי הדור שליחי הס"מ ר"ל, והי' אז זה דרכו של ה"ה"ר למנוע הכל מא"י, ולכן ראו הלידיקים הלוחמים עם ה"ה"ר לדבר היפך דבריו להלביב הלבבות לא"י, ואעפ"י"כ היו זהירים להביא קנת גם מה שצריך לדורינו כאשר העתקתי דבריהם למעלה, אבל עיקר דבריהם היו אז נגד ה"ה"ר ששלט בדורס.

אבל עכשיו צעו"ה נכפוך הוא כי העמלקים התיישבו בא"י וחץ שחוט לשונם לסמות עיני כל ישראל להיות נגררים אחריהם בכה מלות ישוב א"י והצערה ללהב יראה בהתגברות ה"ה"ר ליסע לא"י ליפול צרשחם ואין ספק שאלו היו הלידיקים הקודמים צומנינו היו מדברים באופן אחר ממה שדברו בדורס, וכמו שהבאתי ע"ז מאמר הש"ס צ"מ ד' ל"ג שהקשה סתירה בשני מימרות צענין לימוד משנה וגמרא והתירוץ הוא שמחמת שינוי הדור הוצרכו לדבר בלשון אחר. ולפי מלצ דורינו מוצן עוד סמיכת פ' עמלק וביאת א"י דליכא מידי דלא רמיחא בצאורייתא עד סוף כל הדורות ורמז לנו שעוד יהי' זמן אשר עמלק ישחמש צביאת א"י, וגם כי באמת אחר החבלי המשיח הנוראות שסבלו ישראל עכשיו צעו"ה, הגיע עת דודים והיינו זוכים לביאת משיח והיינו עולים עם כל ישראל צימד

ואפשר לבאר כ"ז עפ"י המצואר בגמ' יצמות ד' ו' אח שבתותי חשמורו ומקדשי חיראלו למע לי לכדתיא יכול יתיירא אדם מן המקדש ת"ל אח שבתותי חשמורו ומקדשי חיראלו, נאמר ששבת נשבת ונאמר מורא במקדש מה שמירה האמורה נשבת לא משבת אהה מתיירא אלא ממי שזוה על השבת אף מורא האמורה במקדש לא ממקדש אהה מתיירא אלא ממי שהוכיר על המקדש. ונחום' שם ד"ה יכול גבי אציו לא הולך לומר כן דפשיטא שלא ישחחו' לו לשם חלקות אצל גבי מקדש אינעריך משום דכוי דבר שבקדושה. ואינו מוזן לכאורה דהלא המורא שצריך להיות מאציו מצואר בגמ' קידושין ד' ל"א ובש"ע יו"ד סו' ר"מ אחה מורא שלא יעמוד במקומו המיוחד לו ולא סותר ומכריע את דבריו ואין לכ"ז שום דמיון נמשחחו' לשם חלקות ח"ו. ובמפרשי הש"ע הרי"ף והעיין יעקב נדחקו בפירושא דהך דברי החום' וכתבו דרכים רחוקים.

בשמחה לארלינו, אצל צעו"ה עמלק הזדמן לחטוף מלכות המינות ר"ל דין גרמא התעבנות הגאולה עד יסקוף ה' וירא צענינו ולחלינו, וא"כ ביאתם לא"י הוא המעבנת את ביאתם של כל ישראל לא"י עם מלך המשיח, וזה סמיכת הפרשיות של עמלק לביאת הארץ. והשו"ת ירחם ויילינו חוש מהר מסערא צישא של הס"מ וחיילותיו.

ובמדרש פ' שמיני עה"כ זה הדבר אשר לזה ה' תעשו אמרו אותו יזה"ר תעבירו מלצבכם, ונתקשו כולם על הלשון אותו יזה"ר כמראה עליו באצבע ולא סגי ל' למימר סתם יזה"ר תעבירו מלצבכם אצל האמת הוא שצריך לראות בכל דור ודור אחיה יזה"ר השולט אז ודייקא אותו יזה"ר צריך להעביר מן הלצבות, כי זה עיקר צורך ההתגברות נגד היזה"ר המתגבר ומתחדש צעתו וצזמנו. והרחמן הוא ית"ש ויילינו עדכ"ש יח'.

ולפענ"ד ע"כ ז"ל שכונת החוספות דכל מורא וכבוד שנותנין לאחר חוץ מהקצ"ה הוי ענין ע"ז ודמי למשחחו' לשם חלקות, כי הכתר והכבוד רק לחי עולמים, וזוה ע"ד שאמרו בגמ' שבת ד' נ"ו דאורי' נתחייב מיתה דכזה מורד במלכות ששביל שאמר ל' וגדוני יואב ופירש"י ז"ל שם ד"ה ואלדוני יואב לאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך, ואף שהחום' שם פליג דאין זה מורד שלא ה' בלבו להמליך ולקרותו מלך, אצל ציומא ד' ס"ז ע"ב ד"ה מהו להזיל שם הביאו החום' דעת רש"י דכוי אורי' מורד במלכות ששביל שאמר ואלדוני יואב, ולא פליג עלי' אלא מסיק שזה תלוי בפלוגתא שבצ"ב ד' קי"ט חס חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב או לא, ושם במס' צ"ב מסיק להלכתא דיש חילוק חס פליג ל' רבי יקרא או לא פליג ל' יקרא. וחזוין צוה דבשביל שקבל עליו אורי' מרות אחרים בפני המלך אף שלא ה' בלבו להמליך אחר ולקרותו מלך מ"מ הוי מרידה במלכות חס אומר כן בפניו של המלך וחייב מיתה. ומכש"כ לפני ממ"ה הקצ"ה שכל הנצרא לכבודו צרא ואין יחידות כמוכו בשום פנים דכוי המקבל מרות אחרים בפניו מרידה במלכות שמים, וזהו ענין של ע"ז. וע"כ כתבו החום' דפשיטא שלא ישחחו'

קמו

ואמרת עוד צוה במאה"כ זה הדבר אשר לזה ה' תעשו וגו' שנתקשו כולם בסמיכת הכ' מה הוא הדבר אשר לזה ה' צוה, דאם כוונתו על הקרבנות שזוה לעיל כבר מצואר זה בכתוב שזוה לעשותם וא"כ כל הקרא הזה מיותר, ואם כוונת הכ' עוד על ענין אחר שלא זכר לעיל הדברים סחומים ולא הודיע מה הוא. גם מ"ש במדרש ילק"ש ע"ז הכ' אמר משה לישראל אותו יזה"ר תעבירו מלצבכם וזהו כולכם ציראה אחת ובעצב אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידו צעולם כך תהי' עבודתכם מיוחדת לפניו שנאמר ומלתם את ערלת לצבכם וגו' מפני מה כי ה' חלקיכם הוא חלקי האלקים וגו' עכ"ל. ואינו מוזן שלכאורה אין לכ"ז רמז באותו המקרא, ומה שייכות לכל הדבר הזה לכאן. גם מה שפירשתי בלשון אותו יזה"ר עדיין אינו מוזן למה אמר זה דוקא כאן גם אינו מוזן הכוונה במה שאמר שתהי' עבודתם מיוחדת לפניו. גם מה שסיים מפני מה כי ה' חלקיכם אינו מוזן מה עשה צוה שאלה מפני מה, הלא ודאי שהכל הוא בשביל שה' הוא האלקים.

משכן איקרי מקדש ומקדש איקרי משכן וחדא הוא ע"כ הו' מקום לטעות להתיירא וליתן כבוד זה למשכן עלמו והולרך הכי להזכיר זה הדבר אשר לזה ה' העשו שלא ישעו זה אלא בשביל שזרה ה' לא זולת. וע"כ אמרו במדרש ע"ז אותו היא"ר תעבירו מלצדכם דהיינו אותו היא"ר הגולג ע"י שניתן להם המקום המקודש כי ערס שניתן להם המקום המקודש לא הו' אופן ליאה"ר להסית ולהדיח בדרך זה לע"ז כז"ל ואמר עוד אח"כ ותהיו כולכם ציראה אחת כשם שהוא יחיד בעולמו כך תהיו עבודתכם מיוחדת לפניו דהיינו שלא יהיו לכם אלא יראה אחת ועבודה מיוחדת אך בשביל ליווי הצורה ז"ה כי יחיד הוא בעולמו ואין ליתן כבודו לאחר אף למקום קדוש. וסיים עוד מפני מה כי ה' אלוקיכם וגו' כי כל תנועה לריך לעשות אך מטעם זה שכי הוא האלקים, לא מטעם אחר ח"ו. ומעשה לפי"ז אם גם צדיקמ"ק עלמו אם נוחנים מורה וכבוד לביהמ"ק בשביל קדושתו ואין להם מורה שמים ממני שזרה על המקדש הו' זה ע"ז, מכש"כ בא"י אם בלי מורה שמים עושים רעש על קדושת הארץ כלשון המינים והאפיקורסים שהלבישו הסתחם בלבוש קדושת הארץ דהו' זה ע"ז ר"ל. וחי ירחם על עלבון הארץ ויוליאניו מאפילה לאורה.

קמז

אדר כותבי זאת התבוננתי בלשון הרמב"ם ז"ל צדיקמ"ק צמ"ע מורה ז' בהמלה דשמו תשבע וז"ל שם צלמנע הדברים ועל זה הלך תשבע אמתיו בשם משה רבינו מה וכדו שמו כאילו תשבע נשבע באדון או במו ששלחו וכל עת שלא יכוון תשבע זה ונשבע באחד הנבחרים להאמינו שיש לאותו הדבר אמתת עלם עד שישבע בו כבר עבר ושחק דבר אחר עם שם שמים אשר בא הפיו כל המשחק עם שמים עם דבר אחר נעקר מן העולם וכו' יעוי"ש. ומבואר בזה שאף במשה רבינו אם נוחנים לו אמתות עלם לא נכוונה זו שהשי"ת שלחו הו' בכלל משחק עם שמים ודבר אחר שנעקר מן העולם והו' זה ע"ז ר"ל, והיא ראי' גדולה להגיל צדיקמ"ק וא"י אם אינם נכוונה זו בשביל שהקב"ה אור עליהם אם נוחנים להם עלמאות מזלעדי השי"ת הו' זה ע"ז

לאציו לשם אלקות וגם המורה בכלל זה וע"כ שאינו אלא בשביל שזרה השי"ת על המורה וא"א לטעות בזה אבל במקדש שהוא דבר שבקדושה הו' מקום לטעות שאין המורה בכלל ע"ז לכן הולרך הכי להזכיר שלא יתיירא מן המקדש אלא ממני שזרה על המורה, וממילא אחר שמיטע הכי שלא יתיירא מן המקדש הו' המתיירא מן המקדש עלמו בשביל קדושתו, לא בשביל ליווי הצורה ית', עובד ע"ז, כמו שכתבו החוס' באציו, והקב"ה הוא יחיד ומיוחד בתכלית היחוד במורה וכבוד, הוא ואין בלתו ית"ש, אלא באלו שהקב"ה אור לירה מהם ולכבדם לריך לקיים זה בשביל ליווי הצורה ז"ה, לא נכוונה אחרת ח"ו. וכעין זה כתב צ"מ מחולת המחנים על אותן שאין להם מורה שמים ואינם שומרים תורה ומצות אלא הולכים לביהמ"ק ומנשקים הפרכת דזה הו' ע"ז. והביא הרבה ראיות לדבר ובתוך ראיותיו הראה מקום גם לדברי החוס' הג"ל אבל לא ביאר כלל הפי' בדברי החוס' ואינו מובן ראיותיו משם. ולפי מה שביארתי מובן היטב כראוי כמו שכתבתי.

ובס' מחולת המחנים מאריך עובא בזה בראיות ובהסבר, וסיום דבריו שאתן שאינם שומרים תורה ומצות ואעפ"כ עומדים לפני הס"ת באימה וביראה הו' זה כמו כל בעלי המגשמים שעומדים לפני תמונתם באימה יתירה, וא"כ ס"ת שלו אסור בהנאה, וביהמ"ק שלו הוא ללם בסתר הלכ ועליו הכתוב אומר ושם בסתר. וכתב שם שזכו הענין שאמרו חז"ל במנשה שהעמיד ללם בהיכל. גם כתב שאלו גדול העט מורה מקדש יותר מחילול שבת כי הוא טעות מחשבת ע"ז גמורה ומורה מקדש שלו הוא עבירה גדולה והיא ע"ז בסתר הלכ ח"ו, יעוי"ש באריכות דבריו. (והוא הו' א' מגדולי תלמידי החת"ם זלרי"ה).

ורפ"ז יובן כי עד שלא הוקם המשכן לא הו' מעולם מקום קדוש כמו הביהמ"ק ולא הו' מקום לטעות ליתן מורה. וכבוד לאחר בפני הקב"ה כמ"ש החוס' שא"א לטעות כן באציו דהו' ע"ז, אבל אחר שהוקם המשכן ונתקדש המקום בקרבנותיהם ובשאר עניני החינוך, ואמרו בגמ' עירובין ד' צ' ע"א

וה' ירחם על עמו ועל ארצו ויילינו מגלות המד והנמחר ר"ל.

קמח

וכבר הבאחי מ"ש הרמ"ע מפלנו בע"מ לפרש הכתוב יגער ה' בך השטן וכו' הבוחר בירושלים, שהכוונה הוא שה' יגער בהשטן יטן שזחר בירושלים להחגבר שמה יותר. וזימיו נתגלה הפי' שהשטן זחר בירושלים להחגבר שמה יותר על הדריס בירושלים, ועכשיו בעו"ה נתגלה יותר, שזחר בירושלים שזביל להסית ולהדיח את כל העולם כולו באיטלאל הירושלמית ומח נורא קפידת ירושלים עיה"ק ע"ז.

ובגמ' חולין דף י"ג ע"ב אין מינין באומות עכו"ם וכו' סבר לה נכרים שזחוו"ל לאו עובדי עכו"ם הן אלא מנהג אבותיהם זידיהם, וזתום' שם ד"ה נכרים דכיון שזחוו"ל לאו עובדי עכו"ם הם הלכך בארץ ישראל נמי אין אדוקים כ"כ שיהי' מעשיהם לשם ע"ז ועי"ש. ומבואר זזה בגמ' ותום' שאף זעת שזחקרר ירלא דע"ז גם אלא האומות עכו"ם שאין אדוקין בע"ז מ"מ אין זה אלא זחוו"ל אכל בא"י עדיין מרקד ירלא דע"ז אלא שזשזביל שזחוו"ל אינו כן זה משפיע גם על הדריס בא"י שלא יהיו אדוקין כ"כ גם שמה. ואינו מוצן לכאורה מה זה ועל מה זה למה יגרע א"י מחו"ל זלכנוך העו"ם של הע"ז ר"ל הלא דבר הוא.

אבר' הוא הדבר אשר דברו הקדוש הרמ"ע מפלנו ז"ל כז"ל שהשטן זחר בירושלים להחגבר שמה יותר והרע אויב זקודש זארץ המקודשת, ואוי לעו"ם שזך רואות שזכה הגיע אלינו זעו"ה זישראל כי לא נשמע זכל כדור הארץ מסוף העולם ועד סופו מיום הוסדה הארץ עד עתה שיעלה על דעת אחז זביראה זעולם להדפיס חמשה חומשי תורה זמחיות שמו ית' מכל התורה כולה מחל ועד כלה, זולת זאה"ק זעיר ה' שמה אשר זאו זזה פריז"ם וחללוה זממשלת המינוח ר"ל נעשה מליאות לפעולה איומה ונוראה כזו, ונאמר זאסיפתח זכנסת שזא"י אין זזה איסור. גם הכפי' הנוראה שאלפי אלפים ורזי

ר"ל. וככה הוא עכשיו שכל כחות הזיונים כופרים לגמרי בהשי"ת וזתוה"ק ואין להם אלא א"י א"כ נותנים עלמאות לא"י זלי מורא מהשי"ת עושין זזה ע"ז כי כל עלמאות שהוא זבלעדי השי"ת הוי ע"ז ר"ל כז"ל. והדתיים הנגריים אחר הזיונים למלאות את דזריהם זענין א"י נותנים להם רז חזוק ואומץ זמה שמעמידים אלא זביכל ה', הוי לאותה זושא ואוי לאותה כלימה. והכי קראו שם היום המד והנמחר שקרה האסון הנורא לישראל שזוקמה מלכות המינוח בא"י זה שמו אשר קראו ליום אידם ויום העלמאות כי כל ענין העלמאות הוא מינות ר"ל, שאין שום עלמאות זעולם אלא השי"ת לזדו הוא ולא אחר.

קמח

ובבב"י יקר פי' זכר זפי' ושזחה הארץ וגו' נתקשה למה יתחייבו ישראל גלות זשזביל השמיטה, גם הקשה על מה שזמר אז תרצה הארץ את שזתותי מה זרוויה זזה שיגלו ממנה ישראל וישבו עלי' הגוים אשר לעולם זזה יעזדו, ואיך שזזות הארץ בהשמה מהם, והאריך זזה. ותמליח דבריו זקלרה כי טעם השמיטה הוא להשריש את ישראל זמדת האמונה והזעחון זבי' ולפיכך דין הוא שיתחייבו גלות זעון השמיטה מזד חסרון האמונה שזכה כי לא האמינו זבי' ולא זעחו זישועתו, גם הארץ עלמה תקפיד ע"ז מאדו כי רזונה שיתגלגל זכות זה על ידה לחזק האמונה זבי' על ידה, אכל על האומות לא תקפיד אס ינהיו זזה מנהג העזעי כי זלא"ה כל הנהגתם עפ"י העזע ואין זכה אמונה, לכך נאמר אז תרצה הארץ את שזתותי יע"ש זארכיכות יותר.

ומבואר זזה עולם קפידת הארץ שיתגלגל על ידה כח האמונה זישראל, וזכהזדר זה אינה מתפייסת אלא זגלות ישראל ממנה, כי על האומות אינה מקפדת ולא איכפת לה זבהגהתם. וא"כ מכש"כ אס ע"י הארץ מתגלגל מינות ואפיזקורסות זישראל שזמשוכין הלזזות לרשתם של מקור המינוח ר"ל זכה העענה של ישוב הארץ, מה נורא היא קפידת הארץ ע"ז.

על דין תורה שהכוונה שכל דבריהם ר"ל העצירות שעשו אמרו עליהם שהוא ד"ת, וזה קשה יותר מן החטא מה שאומרים עליו שהוא בקודש יעו"ש, ולכן בעת שהללית מעשי שטן הבוחר צירושלים להחגבר שמה כ"כ ציסודות המינות והכפירה ר"ל באופן נורא הוא משפיע משם על כל העולם כולו וכבוד מלאה ידו החזקה של השטן שם במקום הקודש. ומה שהי' אפשרות שיבי' עכ"פ איזה השפעה משומרי תורה ומצות שבחז"ל כעין מ"ש החוס' כז"ל הכל נסחר מחמתם ואפס של האפיקורסים שזועקין שהכל צריכין לבוא לא"י, והדתיים הנגררים אחריהם מדברים כמותם ככחשם וכלשונם, ובעו"ה נלקחה קדושת הארץ לכלי זין של המינים והאפיקורסים צמוע הדתיים הנגררים אחריהם. ה' ירחם וישמחניו כימות עניתנו, ותחזיקה עינינו בשונו לציון ברחמים צ"א.

קב

והנה כבר נבאר שנסיעת א"י צריך להיות לשמה לא לשם לרכיב אצל אצל"ל מי שנכנס בלבו התלכדות לא"י ע"י חלקלקות לשונם של הצינים אשר חץ שחוט לשונם בתחבולות שונות להלביב בלבבות ללשון חיבת הארץ למען חיזוק שיפת הצינים לחפזם ברשעים את הכלל ישראל ולאיש אשר אלה לו שנכנסו אלה הדברים לתוך חדרי לבבו אף שהוא בלי ידיעה ומצינות מ"מ נכנס ארם המינות בלבו והוא לא ידע ואשם, ואם באותו רעיון הוא נוסע הוא בודאי רע ומר ר"ל כי בא לא"י בשורש המינות בסתרי הלץ ונתפס בכל עת יותר ויותר.

והנה אנו רואים הרבה בני אדם גם בני איש אף מהכשרים שבישראל שיש להם התפעלות יחידה בענין נסיעה לא"י ולא ידעו ולא יבין כי בא להם אותו ההתפעלות מהשפעת דיעות חכמות שבטומאת הצינות כי הרבה יש שאף שמתנגדים להצינים בעלמם מ"מ הדיעות חכמות שלהם שהוא מקור הטומאה ר"ל מושפע בלבם ואותו היל"ר של עומאת הצינית מסמא עיניהם שממקור הקדושה בא להם אותו ההתפעלות לא"י לש"ש בשביל מצות ישוב הארץ וכדומה, והשם

רצות מילדי בני הכשרים הובאו ביד חזקה לחינוך של מינות וכפירה עד שנעשו לכופרים גמורים ר"ל לא נעשה התועבה הזאת כ"א באה"ק וכ"כ הרבה חוקים של מינות וכפירה הנעשים בכנסת שמה וכמה מעשיות ודרכים שונים ומשונים הנעשים שמה להשפיע מינות וכפירה בלבבות בני ישראל, ולפרע כל פרעי מעשיהם בזה קצר היריעה מהכיל ורריך חיבור מיוחד, אבל יראה לך נשבר ונדכה להביא המעשים האלו על הגליון, גם הקולגים לא תוכל לכותבם כי מרובים הם אבל כל מצב האמת צעיון יראה ובלבדו יבין. והרשעים שבשאר ארצות אינם מיוסדים כ"כ על מינות וכפירה אלא שמשוקעים בלבלי עולם ותאותיו ועדיין היו חשופים צעיוניהם השומרי תורה ומצות כי האמינו יש תורה בישראל אלא שהם אינם יכולים לעמוד נגד ירם, אבל מההשפעה הבאה מא"י ששמה כנסת המינים והאפיקורסים ובתי החינוך המלמדים עיקרי ושרשי דרכי המינות והכפירה ושאתי מינות דמשכח את רובא דרובא של הנמלאים בסציבותיהם עד ששדי היכלא בכלא באופנים שונים ומשונים, ומשם יולאת הכוראה לכל ישראל שבכל המדינות שורשי המינות הנוקבים ויורדין עד התהום שבנקודת הלץ. גם באים לידי שנאה גמורה ומוחלעת על שומרי תורה ומצות שאינם ציונים, ובמלוא מוזן המלה נחקים מה שאמרו חז"ל יראי חטא ימאכו בתכלית השנאה ובאופן חזק שלא הי' מליחות לציירו, ואין רואים צעיוניהם אלא מדינה ועם ולשון לא זולת, ושמיירת התוכ"ק בעו"ה מושפלת עד שאול תחתיו.

וכבר הבאתי מה שמבאר בגמ' ותוס' שאף באומות גרוע עומאתם היא עומאת העו"ש בא"י מבחז"ל שטיקר הנקודה שנכבה תצטרף אש העו"ש אללם הוא בחז"ל דוקא כמו שסתמו חז"ל בלשונם עכו"ם שבחז"ל ומה שבא אללם בהשפעה מחז"ל על א"י מוזן העטם כי חז"ל הוא הרבה יותר שכל העולם כולו הוא בכלל חז"ל, גם א"י להם להתפיים שקריהם בקרה דמיון תלם תורה ודבר ה' מירושלים שאין זה בנימוסיהם. אבל בישראל שאומרים לנו ניתנה הארץ אף אם הוא שלא כדת מ"מ הכל תלוי רק בא"י, וכבר פי' בנועם מגדים פ' מעות מה שאמרו חז"ל לא חרבה ירושלים אלא בשביל שהעמידו דבריהם

נבו לדבר ה' אריך לשית לב בכל השפעה הבאה אליו מאחזה מקור היא.

ובסה"ק אגרא דלכה כתב צדק פ' קרה עה"כ ויקה קרה וזלה"ק דהנה היתה"ר זה דרכו כל היום לפחות האדם לעשות עצירות באומרו שזה מצוה והמשביל יתבונן ע"ז שהוא מתרמית היתה"ר ותחזולותיו. והנה המתחוקה הזו ה' כפי הגרסה למצוה שהי' מתאחר קרה ועדחו לעבוד עבודה כהונה בקרבנות. והנה הסימן ע"ז אם היא באמת מצוה או אם היא מתרמית היתה"ר הוא כשיבחין האדם בעלמו אם גדלה השוקות כ"כ לשאר המצוות ג"כ לאותן הענינים שהם צוודאי מצוה כגון ליגית ותפילין ותורה אזי הוא טוב, אך אם רואה שאינו משתוקק כ"כ לשאר המצוות יבין לאשורו שהתשוקה הזאת שמדמה דעתו לאותו הענין הגרסה לו למצוה הוא מפתיו היתה"ר להפילו בממורת ותחתי' תעמוד הבהרת. כך קבלני. וכשיבחין זה האדם באמת האמת אהוב יותר ויתרחק מפילו מהמצוה שנידמית דעתו, עכלה"ק.

וכך אנו רואים עכשיו שיש הרבה חף שהם שומרי תורה ומצוות, מ"מ עושים הכל הנחת הפילין וליגית ושאר כל המצוות ההשבות שאלוים בהם כהתח"כ כמצוות אנשים מלומדה בני שום התלכבות, וראשם ולבם כל עמם גם צעפת עשיית המצוה. ובמצוות ישוב א"י מתלכדים באש להבה והרהר אפש על מי שאינו עמם צשיטה זו. ומאין בא ההתלכבות העולם כ"כ דייקא במצוה זו ולא באחרת. אבל הוא הסימן המקובל ציד הקדוש המהולל"א ז"ל שהוא מפתיו היתה"ר להפילו בממורת ותחתי' תעמוד הבהרת. ובפרט באיתו הדור שהיתה"ר מתגבר הרבה דרכי המינות ר"ל אין אנו צעושים צשים אדם, וכשם שהשצויי את הבה"ג צומן בית בני יען שהי' אז התגברות הלדוקי חף שהיו פורשים וצוקים על שהשזוהו שלא ראו צו שום סימן של מינות ח"ו מ"מ הולרכו להשדו ולהשצויי על ככה שמא יב צו לך מינות שלא נודע ונעלם מעיני כל רואיו.

ובליקוטי מהר"ן מנראסלוב צמשלים שלו סי' ד' האריך כזה מה שיהי' צשיקבא דמשיחא,

ותמלית דצרוי צקילור עפ"י משל צמלך שהלך בדרך ופתאום ירד מער גדול מנוש מצול מים וכל שרי המלוכה נתפזרו א' לא' והמלך הי' צסכנה גדולה ונילא רק ע"י איש כפרי. כמו כן יהי' צשיקבא דמשיחא שיהי' מצול לא של מים אלא של אפיקורסות ויכנס בלב הכשרים שבישראל ולא יוכלו ליתן ענה, וכל שרי המלוכה נתפזרו ולא יתחזק מלכות שמים אלא עם פשוטי עם שאומרים תהלים צפשיעות. עוד כתב צשיחות הר"ן סי' ל"ה שהולך ונמשך אפיקורסות גדול צעו"ה צעולם אשרי מי שיחזקו עלמו באמונה בעתים הללו, ואמר אעפ"י שאינו מועיל כלל מה שהוא מספר זאת וכו' כי אעפ"י שהוא אומר אעפ"י מתגברת האפיקורסות והבצלולים כי הלא גם דיאל וכיו"ל הודיעו מקודם שקודם שיצא משיח יתצרכו ויתלצו וילרפו רבים והרשעו רשעים והמשכילים יצו וחי"כ מאחר שהודיע מקודם שזה יהי' הכסיון קודם ביאת משיח וכו' הי' ראוי שכ"א ישביל ויחוס על עלמו ליבאר קיים חזק באמונתו ולא יהי' עוד שום נסיון ולירוק כלל מאחר שכבר הודיע זאת מקודם, ובאמת אעפ"י יהי' נסיון גדול ורבים ירשיעו. אך אעפ"י אני מודיע זאת מקודם צשביל אותן המעט הכשרים שיחזקו עלמם באמונתן וצוודאי יהי' להם מלחמות גדולות דעתם למען יהי' להם למשיב נפש והתחזקות והתאמנות יותר כשיראו שכבר דיברו מזה מקודם, יעיו"ה. וכתב עוד צשיחות הר"ן סי' ר"ב שיהי' אפיקורסות גדול צעולם כי מלמעלה יצא אפיקורסות צעולם צשביל נסיון וחי' מהאגה מאוד ע"ז ואמר אזי איך יוכלו לעמוד אנשים מועטים נגד כל העולם. וזה ענין של רוח"ק שראה מה הגיע אליו צשיקבא דמשיחא.

קנא

והנה יודע דרכי חכ"ל לעשות הכל צהיפך עד קלה ממה שאומרים המינים כדי שלא ליגרר אצחתי' והיו מעמאים את הכהן העוסק צפרה אדומה להוליא מלב הלדוקים חף שהולרכו עי"ז להרבות בגזירות עוצא צענין עברת פרה אדומה שלא יחזלו צה מחמת שהיו מעמאין את הכהן העוסק צה, כמצואר צמס' פרה פ"ג משה ז'.

ובגמ' ברכות ד' ס"ג ע"א כשירד הנינא בן אחי ר"י לגולה הי' מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, שגרו אחריו שני ת"ח וכו' התחיל הוא מעמא והם מעבירים הוא אוסר והם מתירים, אמר להם מפני מה אני מעמא ואתם מעבירים אני אוסר ואתם מתירים, אמרו לו מפני שאתה מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, אמר להם והלא ר"ע הי' מעבר שנים וקובע חדשים בחו"ל, אמרו לו הגה ר"ע שלא הניח כמותו בא"י, א"ל אף אני לא הנחתי כמותי בא"י, אמרו לו גדיים שהנחת נעשו תישיים בעלי קנים וכו'. והקשו אח"כ בגמ' בשלמא הוא מעבר והם מעמאין לחומרא, אלא הוא מעמא והם מעבירין היכי הוי, והא תניא חכם שעמא אין חזירו רשאי לעבר, אוסר אין חזירו רשאי להחיר, קסברי כי היכי דלא נגררו אצחריי.

וחזינן בזה דאף בגדול הדור כמותו שבעת שהלך לגולה לא הניח כמותו בא"י והי' מותר אז לעבר שנים ולקבוע חדשים אף בחו"ל אלא בשביל שאת"כ גדיים נעשו תישיים נאסר לו לעשות כן בשביל שהי' בחו"ל אבל אלו הי' בא"י עדיין הי' ראוי לעבר שנים ולקבוע חדשים, א"כ הי' מגדולי חכמי התנאים, ואעפ"י כ שבביל שעשה בזה שלא כחורה וחשו דלא ליגררו אצחריי אמרו גם ככל שאר דבריו הכל בהיפך אף להחיר את האסור ולעבר את העמא שאסור לעשות כן, מכל מקום הקילו כ"כ בשביל החשש דלא ליגררו אצחריי.

ולכאורה קשה לי עובא שהרי מבוחר בר"ן פ"ק דע"ז דף ז' בשם ראב"ד ורשב"א דיניא דחכם שאסר אין חזירו רשאי להחיר לאו משום כבודו של חכם נגעו בזה אלא משום דכיון שאסרה ראשון שוי' חתיכה דאיסורה ושוב אין לה הותר. וכתב הרדב"ז בהשגחה סי' שס"ב שכן דעת רוב הפוסקים. וכן כתב הש"ך צו"ד סי' רמ"ב ס"ק ג"ע דהטעם הוא בשביל דשוי' חתיכה דאיסורה, ולא משום כבודו של ראשון. וכתב הפמ"ג צו"ד סי' א' שפתי דעת ס"ק ל"ט דדין שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורה הוא איסור דאורייתא לא דרבנן, והביא רא"י ממה שנתחבט הר"ן ושאר מפוי' בזה דסוף נדרים האומרת עמאה אני לך אינה לאמנת, והקשו וכי איסור שבה להיכן הלך, עד שהי'

הר"ן ז"ל דחז' לבעלה ואין בכחה לאסור, ואי הוי דרבנן הם אמרו וכס אמרו, אלא וודאי ד"ת הוי. ואיני יודע למה הולך ללמוד זה מדיוק לשון הר"ן שלא ח"י הם אמרו והם אמרו הלא צפי' כתב שם הר"ן דמבעלי בזה מילתא דאורייתא והקשה שאין צ"ד מתנין לעקור דבר מה"ת אלא בשוא"ת או בקו"ט להוראת שעה בלבד כאלו בזה הכרמל אבל לדורות לא והוכרח לתרץ בשביל הטעם דאפקעינהו או בשביל שהיא משועבדת לבעלה אין בכחה לאסור מה"ת אלא תק"ח היא במשנה ראשונה יעוי"ש. ועכ"פ זה ודאי דאיסור דשוי' אנפשי' חתיכה דאיסורה הוא איסור דאורייתא, ואם כן הא"ך התירו איסורי דאורייתא בקום ועשה. ואין לומר שהי' באופן שנשאלה שאלה זו צפניכם שאין איסור, דא"כ לא הי' מקשה כלום ממה שאמרו חכם שאוסר אין חזירו רשאי להחיר, וע"כ שהי' באופן שאמרו שאין רשאי להחיר. ודוחק לומר בשביל דלהוראת שעה יכלו לעקור איסור דאורייתא בקו"ט היכא שהוא למיגדר מילתא כמו שהוא בגמ' יצמות ד' ל' וסנהדרין ד' פ"ט, ולשון הרמב"ם צפ"ט מה' יסוה"ת ה"ג' שביא שם הכ' דינא דנביא יכול לעקור דבר מה"ת להוראת שעה דקדק אח"כ בלשונו הזכב לומר מפני שהוא נביא מלוב לשמוע לו בזה, והרי שדעתו שאך נביא יכול לעשות זאת. ובמקו"א ביארתי פי' דברי החוס' שיכול להיות שגם דעת החוס' כן אלא שהעיים הוא שצריך נביא כדי שידע ברור שיסתייע מילתא ויהי' בזה מיגדר מילתא וכבוד שמים, וכן נראה מלשון הש"ס, ואין להאריך פה בזה. ועכ"פ קשה לפרש כן בדברי הש"ס שהחירו איסורי דאורייתא.

ואו"י אף שכתבו הראשונים טעם האיסור בשביל דשוי' אנפשי' חתיכה דאיסורה מ"מ אין זה דומה לגמרי לכל מקום שאמרו בש"ס שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורה דמיירי שאומר בעלמו שהוא אסור דבין אם הטעם הוא דהוי כמו נדר או משום הודאה כאשר האריכו הפוסקים בזה, מ"מ אינו דומה לכאן שאינו אומר בעלמו שהוא אסור, אלא שהטעם שנתנו ע"ז דין שויא אנפשי' חתיכה דאיסורה הוא כמ"ש הריב"ש בנש"י סי' שע"ט שהרי קבלו דעתו, וכן הוא לשון הרדב"ז בנש"י סי' שס"ב שכתב ח"ל דכיון

והביא דעת רוב הפוסקים דסברי דדוקא להחיר מה שאסר חזירו אינו יכול אבל יכול לאסור מה שהחיר חזירו אף שכבר חלה הוראתו. וראיתי מקשים מהך גמ' דמבואר צפי' בשלמא הוא מעהר והן מעמאין לחומרא אלא הוא מעמא והן מעהרין היכי הווי א"כ מבואר צהדיה דלחומרא אין חשש ולא קשי' להו כלל אלא על מה שהחירו, וקשה צין על הסוברין דאף לחומרא אסור וצין על החולקים למה לא הביאו ראי' מגמ' מפורשת.

ולפענ"ד לק"מ דזה וודאי דלדעת הסוברין דאף לחומרא אסור שמה אין הטעם אלא צשביל כבודו של חכם וא"כ י"ל דגם המקשן סבר דאף לחומרא אסור, אבל כיון שצזה אין הטעם אלא צשביל כבודו של חכם שפיר ידע גם המקשן דכיון שיט חשש דלא לגרור אצתרי' אין לריך לחוש לכבודו. אבל צלקולא להחיר מה שאסור שרובץ ע"ז איסור מדינא דשו"י אנפשי' חתיכה דאיסורא ואף אם הוא מדרבנן מ"מ הוא איסור מדינא לא צשביל כבודו של חכם צלבד כמו שכתבו הראשונים ז"ל צהדי' צזה קשי' ל"י האיך החירו איסור מדינא, ומשני בגמ' קסברי דלא ליגררי אצתרי'. וי"ל הכוונה דקסברי דבמקום שיט חשש דלא ליגרר אצתרי' מותר להחיר אף האסור מדינא. ובשו"ת הרמ"ע מפאנו צסי' ק"ח צסוף התשובה הביא דברי הגמ' האלו שהי' מעהרין מה שהוא מעמא אף דבעלמא חכם שאסר אין חזירו רשאי להחיר וסיים ע"ז לא ולמד כמה ראו לגדור במקום צקעה שאפי' להקל צאיסורין צשעת מעשה דצבגון זו החירו יעיי"ש.

והזינגן צזה שאף צאדם גדול אם רק צדבר א' עושה שלא כתורה ויש חששא דלא ליגרר אצתרי' צזה גדרו גדר שלא להסכים לדבריו צשום ענין אף צשאר ענינים שאינם נוגעים לזה כלל, וגם להחיר שלא כדין, ולא סגי להו צמה שיחלקו עליו צזה שעושה שלא כתורה ותו לא מידי, כי אם יסכימו לדבריו אף צאיזה ענין אחר זה גורם שיגררו אחריו אף צמה שעושה שלא כתורה ולא יועיל מה שיחלקו עליו צזה שעושה שלא כדין צלבד. ומכש"כ צאותו הענין צעלמו שאומר שלא כדין שהחיוצ להכחישו צכל אופן ואופן אף אם הוא רק פרע א' מעניני התורה"ק.

דסמך מעיקרא לחכם הראשון שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא ושוב אין חכם שני יכול להחירה, וא"כ הוי הטעם דכיון שצא לחכם לשאל קבל עליו הוראתו הוי כאומר צעלמו דקבל עליו.

ויש לפקפק צזה דכתבו החוס' בע"ז ד' ז' ע"א ד"ה הנשאל שהקשו וכי לא ישאל לכל החכמים וידונו זה עם זה ואולי ישיצבו מדבריו, וי"ל דאינו אסור אלא לשאל אם לא יודיע לו כבר שאלתי לפלוני ואסר לי, אבל אם אומר לו כבר שאלתי פלוני חכם מותר אבל וודאי החכם יזהר שלא יתיר א"כ יוכל להחזירו כגון שטעה צדבר משנה וכדומה יעיי"ש. וכן הוא צשו"ע יו"ד סי' רמ"צ סעיף ל"א צרמ"א שמוחר לשאל לחכם אחר אלא שיודיע אותו שכבר הורה הראשון לאסור. ועכ"פ לא יחא להו להחוס' לומר שהשואל לחכם לא יוכל לשאל עוד לחכמים אחרים, ועשו מזה קושי', וא"כ לאו כלל הוא שהשואל לחכם קבל עליו הוראתו צבחלג, דיוכל להיות גם שדעתו לשאל עוד לחכמים אחרים וידונו זה עם זה ואולי ישיצבו מדבריו כמ"ש החוס', וא"כ אין זה מוכרח שדמי לגמרי להיכא שאומר צעלמו שהוא אסרו דשו"י אנפשי' חתיכה דאיסורא מעטס גדר או הודאה.

אלא שו"ל דצשביל שאינו כ"כ שחכם שהגיע להוראה יטעה כ"כ צאופן שהשני יוכל להחזירו וסחמא דמילתא כצצא לחכם לשאל קבל עליו הוראתו ע"כ נתנו לו חכמים דין שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא מדרבנן ואינו דומה לשאר מקומות שאמרו שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא שהוא מדאורייתא מחמת שאומר צעלמו. ומה שאמרו הראשונים ז"ל צזה הלשון שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא הכוונה שחכמים נתנו לזה דין שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא שרובץ על החתיכה איסורא ממש עכ"פ מדרבנן ואינו צשביל כבודו של החכם צלבד.

קנב

ובזה יש לוישב מה שהביא הרמ"א צסי' רמ"צ סעיף ל"א דגם לאסור אינו רשאי מה שהחיר חכם חזירו והוא כן ממשמעות הרא"ש, והש"ך שם פליג

מע"ז כמו שהוא בגמ' וברמב"ם וכל הפוסקים דמינות גרוע הרבה יותר מע"ז, וכבר העתקתי קצת מדבריהם בזה. וא"כ אין ספק שהנותן איזה חיזוק כ"ש לשורש המינות הן בממון או כבוד או בדברים באיזה אופן שהוא גרע מנותן כבוד או ממון או איזה חיזוק לע"ז, והודאה במקצת לשורש המינות גרוע ממודה בע"ז, והדברים שם קשה להם מאוד לחזר בזה כמוצא והנסיגות עלומים, גם הרבה הזדמנות נזדמן לכל אחד ואחד יטן שנלך לעובתם כי הכל בידי המלוכה ונותנים להם חיזוק ושנח באופנים שונים פעם באונס ופעם בראון וקשה לעמוד בעניינים אשר כמעט בכל יום ולפעמים בכל רגע יש ספיקות של יהרג ואל יעבור, ומי הוא המורה דרך דורינו בספיקות חמורות כאלו, כי בכל חשש של חיזוק למינות או מודי להו הוא בספק של יהרג ואל יעבור ק"ו מע"ז.

והרמב"ם ז"ל צפי' המשנה פ"ק דע"ז ד' י"א כתב שאסור לדור בעיר שיש בה ע"ז אלא שאנוסים אנוחו ששוכנים בארצם בעונינו ונתקיים בנו ועבדתם שם וגו' מעשה ידי אדם וגו'. והנה באיסור זה לדור בעיר שיש בה ע"ז שהוא כן בכל העולם מסוף העולם ועד סופו ודאי דאנוסים אנוחו והקצ"ה גזר כן לפזר ישראל צד' כנפות הארץ בגולה תחת האומות שהם עובדי ע"ז אבל איסור זה לדור בעיר שיש בה ע"ז אינו אלא מדרבנן מחשש שמא ימשך אחרי' והי' מהראוי לחוש לזה בחשש ע"ז החמורה להרחיק מעיר שיש בה ע"ז לולא הגזירה שגזר הקצ"ה הפחור, אבל לא הותר לנו ליתן ח"ו חיזוק משהו להע"ז בעלמא והוא ציהרג ואל יעבור, אלא שעלם מלכות האומות אינה ע"ז ואך אינה לגרמיייהו הוא דעבדי ע"ז, אבל עלם הקמת ממלכתם הוא מאת הקצ"ה כמאמר הכתוב יצ' גבולות עמים, ומבואר בפרקי דרבי אליעזר שהקצ"ה ברא ע' שרים על ע' האומות והקצ"ה הוא הממליך מלכים, ולכן אין איסור ליתן להם כבוד וחיזוק בזמן הגלות, ולעווינו עליהם שלא למרוד ולהפילל בשלומה של מלכות, אבל בנוגע לע"ז עלמא אסרו אף לישא וליתן עמהם לפני אידיהם בשביל שהגוי אזיל ומודי לע"ז, אבל שהישראל בשלמא יחי' ח"ו אזיל ומודי לע"ז זה אינו עולה על

ומזה נוכל ללמוד ק"ו צ"ב של ק"ו דרכי הלוויים שעל הכלל כולו יאלו לכפור בכל התורה כולה ופשתה המספחת שגררו כמעט כל העולם כולו אחריו כמו שהי' בע"ז בזמן בית ראשון ערם שביטלו יראו דע"ז דרבעו כו"ע אצתרה והסכנה עלומה ונוראה שיורד לחדרי צנן אף בין החרדים שבישראל ונוקב עד התהום, והכלי זין שלהם הוא מה שלבשו לבוש ח"י שהכל זריכין לבוא לח"י, ואף אלו הי' מליאות לדבריהם מעיקר הדין הי' ההכרח להגיד שלא לדבריהם ללא ליגררו כו"ע אצתרי', ומכש"כ שהאמת ברור בלי שום פקפוק שכל דבריהם בזה הוא שלא כחורה ושלא כהלכה כאשר נחבאר למעלה, ואין מקום להספק בזה, כמה גדול עונם מנשוא של אלו המהפכין דברי אלקים חיים ואומרים כדברי הלוויים בענין ח"י. ואף אם יאמרו שאינם מסכימים צמה שמעצרים שם על הדת אין זה אלא אחת עינים ועוד גרע יותר צמה שאומרים כן כי כל העם נגררים עי"ז אחר הלוויים באמנם שאף הדתיים הרוואים צקיים התוה"ק מודים רבנן להלוויים בענין מלות ישוב ח"י וממילא נגררים כולו אצתרי' בציצת הדתיים האלו המחניפים לרשעים ואומרים שלא כחורה ושלא כהלכה. והי' יראה.

קנב

והנה אחריות וחשש גדול עפ"י הלכה לדור תחת מלכות המינות מכמה טעמים שא"א להעלותם על הכתב, אך אכתוב איזה פרטים מה שאפשר לכותבם. מלבד שיש שם מלכות המינות המכוונת להעביר על הדת והיא סכנה עלומה בענין הד"ת לכל היושבים שמה כאשר הארכתיו לעיל וא"א לפרט הכל והמצין יצין, אבל גם עלם הדירה תחת ממשלתם ורשותם של מלכות של מינות ר"ל הוא ענין כבוד המכאיב לב כל ירא וחרד לדבר הי', שהרי כיון שכל התייסדות אותה המלוכה הוא ממקור המינות ר"ל הן בשביל התייסדותה קודם ציאת המשיה שהוא ציהרג ואל יעבור, כאשר הארכתיו במאמר ג' שצעות, ונוסף לזה שנתייסד צמינות וכפירה גמורה ר"ל בלי חורה ואמונה בלל ועיקר, אלא אדרבא בדרך של עקירת כהתו"כ ח"ו, ואין ספק שאותה המלוכה גרע הרבה יותר

קנד

ובתב המהר"ם שיק יו"ד סי' של"ה באמצע התשובה
 לענינו וז"ל דהרי קו"ל אפילו במידי דשייך
 לגוף אמרינן דאסור לילך תחת גשר רעוע וקיר נטוי
 א"כ ק"ו דאין אנו רשאין לילך במקום סכנה לנפש
 והתורה אמרה השמר לך ושומר נפשו מאד, וכיון
 דהדין שאסור לילך במקום סכנה הגוף וגם אנו מלוויים
 שלא להניח אצלנו דבר שיש בו סכנה והוא לאו מפורש
 בחורה לא חשים דמים בביתך, וא"כ קו"ח דאין
 לילך ואין לעמוד ואין להניח דבר שיש בו סכנה
 לנפש עכ"ל. והם דברים צדוריים. ואף אם עמד הכותל
 רעוע והבית בלא מעקה והצור או שאר דבר שיש
 בו סכנה ימים ושנים עוצב ועצרו שם רבוא רבבות
 בני אדם ולא חיזוק שום אדם מ"מ עדיין באיסורו
 עומד שמה ח"ו עכשיו יפול הנופל ועובר בכל יום
 על עשה ול"ת דלא חשים דמים, ומכש"כ בעול
 מלכות המינות אשר גם עד עכשיו הנפילים היו בארץ
 הרבה מאוד עד אין מספר שנפלו ברשת על ידי
 תחבולותיהם וכחם. ויותר מזה הסכנה עלומה שא"ח
 לידע מה יולד יום ומה יעשו עוד באזה דרך להפק
 זממם ח"ו וסכנה של מלכות המעצרת על הדת גרוע
 מהכל כי אין מנוס ואי אפשר לעמוד במלחמתה.
 ואמרו חז"ל במ"ג צבא בתרא ד' ג' ע"צ אי אמר
 מלכותא עקרנא עורא עקר טורא ולא הדר צי'.
 ואמרו בגמרא שבת דף י"א ע"א אם יהיו כל
 הימים דיו ואגמים קולמסים ושמים יריעות וכל בני
 אדם לצלרין אין מספיקין לכחוב חללה של רשות,
 מאי קראה אמר רב משרשיא שמים לרום וארץ לעומק
 ולב מלכים אין חקר, ופירש"י ז"ל חללה של רשות
 עומק לבם שהוא צריך להיות לו לב לכמה מדינות
 למס הקצוב ולכמה מלחמות ולכמה משפטים והכל
 ביום א', ולא הבנתי שברי סוף כל סוף כל אלו
 המעשים נעשים ע"י בני אדם המשתתפים כשרי
 ומשמשי המלוכה ונוצעים מדעת אחיה בני אדם המוגבל
 בגבול קצר ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל
 בכל, והאיך אפשר לומר על דעת אחיה בני אדם שכל
 הימים ואגמים ושמים וכל בני אדם ציחד אין מספיקין
 לכחוב עומק לבבם, ושמים לרום הפי' מה שצמחים
 ממעל וארץ לעומק מה שתחת לארץ כמו שכתב הגר"א

הדעת, שהוא ציכרג ואל יעבור. וא"כ באותה המלוכה
 שעלם התייסדותה היא מינות וכפירה גמורה ר"ל
 שהוא גרוע הרבה מע"ז ושאלני מינות דמשכח וכל
 קיומה הוא בשביל שהקב"ה מניח לבטלי בחירה
 לעשות הכל ככה הס"מ כמו שמניח הקב"ה את הע"ז
 עלמה אף לעשות אותות ומופתים נוראים בשביל
 שהבא לעמא פוחחין לו כמבואר בגמ' ע"ז ד' נ"ה
 ע"א. ובעונותיו המרובים והמרים ר"ל הללו מעשה
 שטן ויאל העגל הזה, וא"כ מי יודע אם מותר ליכנס
 ברעון תחת ממשלתם ורשותם, שגורם להיות בעלמו
 אילו ומודי להו וליתן להם חיזוק רב שגרוע הרבה
 מלהיות מודה בע"ז. ואף שגדלה מעלת וקדושת א"י
 אבל היא הנותנת שבשביל שגדול כ"כ קדושת הארץ
 חמור מאוד אם שם במקום הקודש נותנין אחיה חיזוק
 ח"ו לדרך המינות, ואין הארץ סובלת ומוחלת על
 עלבונה שעל ידה ובמקומה נותנין ח"ו חיזוק למינות.

ויר"מ' הנביא אמר מי יחנני במדבר מלון אורחים
 שממקרא זה למד הרמב"ם ז"ל צפ"ו מה'
 דעות ה' א' שצריך לילך למערות ולחומים ולמדבריות
 שלא להתערב עם אנשים רעים וחתאים. ומקרא זה
 אמר ירמ' הנביא על א"י. ואף המעיל דקה שהחמיר
 יותר במלות ישוב א"י מכל הפוסקים והחליט שהיה
 מצוה דאורייתא גם צוה"ז לעבור לא"י אף עם בניס
 קטנים בספינות דרך ימים ונהרות, אפשי"כ בשביל
 עניות שיש חשש שמעצרת על דעת קונו כתב גם הוא
 שלא ליסע לא"י, וכתב שם שאף מי שדעתו חזק
 לעמוד בנסיון העוני מ"מ צריך לחוש לבניו דשמא
 ערם שיהי' דעתם חזק כ"כ לא יעמדו בנסיון העוני
 וח"ו יאלו לתרבות רעה, ומכש"כ בצסיונות של עול
 מלכות המינות שאף העומדים בצסיונם ולוחמים קשה
 מ"מ עדיין לא יוכלו לידע מה יהי' בצניהם שלא
 יתפשו ח"ו כמו שכתב הרמ"ע מפאלו שטפ"י רוב
 נמשך כל אנשי המדינה אחר הממשלה אף הכשרים
 כמו שהעתיקתי לעיל. גם בעלמו אינו בטוח שום אדם
 כי א"ח לו לידע באחיה אופן יתחדשו עוד בגזירות
 ומי יוכל לכוון דעתם של אותן החושבים יום וילילה
 באחיה אופן לעקור הדת ח"ו כאשר העיד עליהם
 החכם מכל אדם במשלי ד' ע"ז כי לא ישנו אם לא
 ירעו וגזלה שנתם אם לא יכשילו.

צפירושו למשלי, והאריך אפשר לדמות לזה חללה של רשות שהוא דעת בני אדם.

והמלבי"ם צפירושו למשלי אחרי שפי' כפירושו של רש"י ז"ל הוסיף עוד לומר וכן יש בהנהגה דברים עמוקים וסתרי המלוכה וסודותי אשר א"א לחקור אותה עד תכונתה. וזה אפשר להבין דבאמת אין אדם יודע מה שלבב חזירו כמו שאמרו חז"ל אלא לפעמים חכמים ונבונים יוכלו להבין דבר מתוך דבר מה שלבב חזירו ע"י שמחשבתו ניכרת מתוך מעשיו והוראתו שאר ענייניו שיכולין לפעמים ע"יז לירד לסוף דעתו, אבל הנהגת מלוכה מתנהג דרכים עמוקים בסוד ובסתרי שא"א לחקור אותה עד תכונתה וא"א לידע מה מחשבתה לעשות כמו שא"א לידע מה שבשמים לרום וצארץ לעומק וניהל זה פירוש הכתוב. גם דברי הש"ס אפשר לפרש בדרך זה, אך מלשון רש"י ז"ל אינו נראה כן. ואולי גם כוונתו ז"ל שכיון שיש להם הרבה ענינים כ"כ לכן הכל הוא בסתר והוא דוחק בלשונו ז"ל.

ידידה ח"ך שיהי' אף אם רש"ל כיוון גם לפי' אחר, אבל גם זה אמת שכל העולם כולו אין יכולין לידע חללה של רשות מה צדעתה לעשות כמוכן. וכי רצונו יונה במס' אבות על המשנה הו' זכירין צרשות אינו דבר שלטון אף הם לחקור צ"א ואין חקר למחשבותיו ומי ירד לסוף דעתו. וק"ו במלוכה שרואין צבירור שכך מעשיהם להעביר על הדת בתשוקה גדולה כ"כ אלא שטושין הכל לאט לאט שלא להרגיז עליהם העולם צפ"א, אין סומכין על הנס שלא יגמרו ח"ו כל חפץ לצבס.

הגם כי מקוים אונתו להשי"ת שלא יעוש ה' את עמו ולא יבכה נר ישראל צא"י, אבל לא הותר לנו לסמוך על דברים נסתרים אף בספק סכנת הגוף, ועוצרים זה על לאו דלא תשים דמים כמבואר לעיל, מכש"כ צמה שנוגט לנפש ולקיום כל התורה כולה. ובתשו' רח"כ שבהגהות מרדכי והוצא צד"מ אהע"ז סי' ע"ה ס"ק ו' שלחשוב זה הסכים גם המהרי"ט וכל הפוסקים שכתב שם שאין ליסע לא"י כשיש סכנת דרכים, כתב אח"כ בלשונו שאפילו אם

יעמיד ערבות מספיק מגוף וממון ערצך ערצא לריך, עכ"ל. ומכש"כ צזה שמי שאומר שהוא ערצ צעד מלכות המינות מה ילמח ממעשיהם, ערצך ערצא לריך. ומי יוכל לקבל עליו אחריות כזה לייטץ ליוכס תחת אותה החללה של רשות שהוא עכ"פ חשש סכנה עלומה לדתוה"ק.

קנה

ובמה שלא נרתו הלדיקים והיראים מא"י צימי אחאב ומנשה אין שום ראי' משם מכמה טעמים, הודא דאפשר לא ה' מליאות לדבר כמו שרואין שירמי' הכצוה אמר מי יתנני במדבר, אלמא שהי' משתוקק לילך מא"י אף למדבר אלא שלא ה' מליאות. גם אין לדמות הענינים שלא ה' אז עקירת כהתו"כ, דאף באחאב שהי' הגרוע מכולם כמבואר בקרא מלכים א' כ"א רק לא ה' כאחאב אשר התמכר לעשות הרע צעיני ה' ואעפ"כ ה' שומר כל התורה כולה לולא אותו העון, כמבואר בגמ' חולין שהי' ביתו בחזקת כשרות והי' מותר אף ליהושפט לאכול אללו, לולא העטם דשחיטת מומר לע"ז אסורה.

וכבר הבאתי דברי הש"ס צנסהדרין ק"ב שהי' לו מס"ג נפלאה עבור התוה"ק שרצה ליתן למלך ארם כל כספו וזהו ונשיו וצניו העוצים שלא יבוא למלחמה, כ"כ ה' מחיירא מאותה המלחמה, ואעפ"כ את הס"ת לא רצה למסור, ועבור הס"ת הלך למלחמה זו והפקיר חייו וכל אשר לו הכל אשר לכל עבור הס"ת. והרבה גדולי זמנינו יוכלו ללמוד מוסר מאחאב ללחוס עבור התוה"ק צמס"ג כ"כ להפקיר עלמו וכל אשר לו עבור התוה"ק.

אבל גם מצלעדי זאת הלל ה' אז צזמן המקדש והי' עבודה יוה"כ ועבודה הקרבנות בכל השנה תמידין כסדרן ומוספין כהלכתם שעיז העולם עומד. ואמרו חז"ל צתענית דף כ"ו ע"ב אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, ופירש"י ז"ל עיסקי קרבנות ישראל עושין הן היו כלים צתעאם ומשכן כלן שמים וארץ העומדים צזכותם אין מתקיימין וכי'. ומעולם לא לן אדם צירושלים ועצירה צידו שהי'

ועוד שהלא גם צימי אחאב ומנשה היו נביאים
 בא"י מה שא"ל בחו"ל, כמבואר במכילתא
 פ' בא סי' א' ובילקוט שמעוני יחזקאל רמז של"ז
 עד שלא נבחרה ארץ ישראל היו כל הארצות כשרות
 לדברות משנבחרה א"י יאלו כל הארצות. ועי' גמ' מו"ק
 כ"ה ע"א, ולא נחנם זכו אותה הדור לנבואה מה שלא
 זכו בכל משך זמן בית שני מחמת עון הדור כמבואר
 בגמ' סוטה ד' מ"ח על הלל הזקן ועל שמואל הקטן
 שהיו ראויים שחשרה עליהם השכינה כמרע"ה אלא
 שאין דורם ראוי לכך. וכן אמרו בגמ' סוכה כ"ה
 וב"ב קל"ד על תלמידי הלל שהיו צניינים שהיו ראויים
 שחשרה עליהם השכינה כמרע"ה אלא שצטען הדור
 אין השכינה שורה אף על הראויים לכך כמרע"ה.
 וא"כ דורו של אחאב ומנשה שזכו הנביאים לנבואה
 אף שהיו באותו הדור הטעות הנורא של ע"ז עבדו
 שחשבו שאין כבודו ית"ש להשגיח בתחתונים, מ"מ
 היו עדיין צניינים מדריגות גבוהות בעבודת השי"ת
 מה שלא היו אף בזמן בית שני. ועכ"פ כיון שהיו אז
 נבואה בא"י האידן יעצבו את א"י לילך לחו"ל שא"ל
 שח"י שם נבואה, שהפסק הנבואה הוא גרוע מכל
 הקללות שבעולם ר"ל כמ"ש באוה"ח הק' פ' עקב
 על הכחוב אבוד תאבדון כגויים יעיי"ש מה שהרעיש
 ע"ז.

מכפר תמיד של שחר ושל ערב ולא מנינו שהי' אחר
 פגם בעבודה זיהמ"ק ובקרבתותיו אלא פ"א צבית שני
 שהי' כה"ג לזקני ונעש חיקף כמבואר בגמ' יומא
 ד' י"ט ע"ב, ואין ספק כי אך ע"י שהי' שם לדיקים
 ויראי ה' הי' מתנהג עבודת זיהמ"ק כתיקונו ואלו
 היו עוזבים את הביהמ"ק והעבודה הי' מזנה בטל.
 ובגמרא סוף סוטה דף מ"ט ע"ב כשנרו מלכי
 בית השמונאי וכו' אמר להן כל זמן שעוסקים
 בעבודה אין נמסרין בידכם, וקיומם של כל ישראל
 הי' תלוי בעבודה זיהמ"ק, ואף לאוה"ע הוא אבדון
 גדול צביטול המזנה כמבואר בגמ' סוכה ד' כ"ה ע"ב
 אמר ר"י חוי להם לעכו"ם שאבדו ואין יודעין מה
 שאבדו, בזמן שביהמ"ק קיים מזנה מכפר עליהם,
 ועכשיו מי מכפר עליהם, אלא שעל ישראל שהקב"ה
 גזר עליהם גזירת הגלות מרחם עליהם הקב"ה וממליא
 להם תקנה שיחיימו בגלות ע"י שמאפין לעבודה,
 אבל מעלמם פשיטא שלא היו רשאים לעזוב את זיהמ"ק
 ומזנה והעבודה. וכבר הבאתי מה שמבואר בזוה"ק
 פ' צהר שלכן הוי היואל מא"י לחו"ל כעובד ע"ז
 שצביל שאין שם קרבתות. גם הי' אז מלות עלי' לרגל
 וקרצן פסח ושאר מלות התלויות בזיהמ"ק שא"ל
 לבעל כ"ז מדעה עלמם ערם שהי' הגזירה.

קנו

והעיקר עוד שיען שהיו אז נביאי ה' נעשה הכל
 עפ"י נבואה, וגם אחאב לא הלך למלחמה
 בלי שאלת פי הנביאים שמבואר בקרא מלכים א' כ"ג
 ובגמ' סנהדרין ד' ק"ב ע"ב שלא הי' אפשר לפתות
 את אחאב אלא ע"י שהי' רוחו של נבות רוח שקר
 צפי כל הנביאים, אלא שבאותו העון לא הי' יכול
 להתגבר על יצרו לשמוע לקול הנביאים. וכל אותן
 המלכים שעבדו ע"ז ולא שמעו לקול הנביאים נעשו
 בעגלה ובזמן קריב בהחגלות יתירה כאשר התנבאו
 הנביאים, והיראים את דבר ה' הסתופפו בלל הנביאים
 בא"י אשר הגידו להם הדרך ילכו צה והמעשה אשר
 יעשון בכל תנועה ותנועה.

גם צעיקר מלות הישוב בא"י יש חילוק, דלא מיציעיא
 לדעת הסוברים שאחר גזירת הגלות בעל מלות
 הישוב צוודאי יש חילוק בזמן שהי' זיהמ"ק קיים
 הי' גזירת הכחוב לישוב בא"י, לא אח"כ, אלא אפילו
 לדעת הרמב"ן דגם עכשיו יש מלכה צישוב א"י אבל
 מ"מ דחוי' היא מחמת גזירת הגלות ואין לדמות
 לאותו הזמן שהי' חיוב בהחלע והחוכ"ק אמרה
 ונושנתם בארץ ומבואר בגמ' גיעין ד' פ"ח ע"ב
 שהפי' צזה שיהיו בארץ כמנין ונושנתם אלא שזדקה
 עשה הקב"ה עמהם למחר שתי שנים שלא יתקיים כי
 אבד תאבדון, אבל מעלמם לא היו רשאים להקדים
 לפצוב א"י ערם שהגיע מספר השנים שהודיע לנו
 בקרא. וגם צבית שני ידעו ערם שנבוכו כמה יעמוד
 ומתי יחרצ כמבואר בגמ' נזיר ד' ל"ב ע"ב שלמדו
 זה מקרא יעיי"ש.

והאידן אפשר ללמוד משם על דורינו השפל אשר
 צעו"ה נתקיים צמלוא מובן המלה ואנכי הסתר
 אסתיר פני, הסתרה נוראה עד מאוד, עולם חשך

יקר צענין הבחרות וכחצ לבסוף וז"ל ועוד שמלנינו
 צבית שני שמחמת המחלוקת יאלו שלימים וכן רבים
 מן הארץ מרעת יושבי זה על כן אמר שבזמן מליאת
 השלום ופרינו צארץ כי לא נלטרך ללא מתוכה
 עכ"ל. ומבואר מזה שמרעת יושבי זה אף בזמן הבית
 יאלו שלימים וכן רבים מן הארץ ולא הו' צזה איסור
 שילאו מן הארץ לחו"ל כי חזיון שנקראים שלימים.
 גם מסוים דבריו ופרינו צארץ כי לא ילטרכו ללא
 מתוכה מבואר שאז הו' לורך ללא מתוכה. ומה
 שלא יאלו הרבה מהתנאים הקדושים ורבים וכן
 שלימים אחס כבר כתבתי כמה טעמים שלא הו'
 אפשרות בזמן הבית לעצוב את הארץ, אבל גם אלו
 שילאו מתוכה הסכים עמכם בכלי יקר שעשו כדין
 ואין להאריך צזה שלא ציארנו לנו חכז"ל מה הגיע
 אליהם צאותו הזמן כאשר סחמו הרבה עניינם שלא
 הביאום צש"ס וכבוד אלקים הסתר דבר ודצריהם
 ז"ל עמוקים כמים לים מכסים והצאתי דברי הכלו
 יקר צזה עכ"פ לגילוי דעת.

קנז

ומבואר צמד"ר מגלת אסתר פ' א' סו' י"ג
 כתוב כי לה' המלוכה ומושל בגוים ותימר על
 כסא מלכותו אלא לשעבר היתה מלוכה צישראל כיון
 שחטאו נועלה המלכות מהם וניתנה לאהו"ע בה"ד
 ומכרתי את הארץ ציד רעים אר"י ציד אפטרופסין
 רעים למחר כשישראל עושין תשובה הקב"ה נועלה
 מעכו"ם ומחזירה להם לישראל אימתי ועלו מושיעים
 צבר ליון. ומבואר צזה שאותה המלוכה שהו' לישראל
 צא"י שהקב"ה נועלה מהם ונתנה לעכו"ם לא יחזיר
 הקב"ה לישראל אלא כשעושין תשובה. וכחצ עוד
 אח"כ צפי' אימתי ועלו מושיעים צבר ליון צזה יהו'
 אחר ציאח המשיח, לידע צרור שלא יחזיר הקב"ה
 המלוכה לישראל צא"י אלא צאותו הזמן של ועלו
 מושיעים צבר ליון, וכל הנעשה עתה צעו"ה אין זה
 אלא מעשה ס"מ ר"ל כמו הע"ז ענמה. ומי יוכל
 לידע אלו היו הראשונים ז"ל עכשיו ציינו אס לא
 היו מוחים ליכ. תחת ממשלתם ורשותם של שליחי
 הס"מ האלו, אבל אכן יתמי דיתמי אין צכחינו לדון
 צענין נשגב צזה, וצפרע שלדעת הרמז"ס ההכרח שיהו'

צעדינו, אין מי יגדור גדר ומי יעמוד צפרץ, ואין
 הדור רואה כלל מה שלפניו ממש כמו שאה"כ והיית
 ממשש צצברים כאשר ימשש העור צאפילה. וצגמי'
 מגילה ד' כ"ד ע"ב צניח אר"י כל ימי הייתי מלטרע
 על מקרא זה וכי מה איכפת לוי לעור צין אפילה
 לאורה עד צזה מעשה לידי פעם אחת הייתי מהלך
 צאישון לילה ואפילה וראיתי סומא שהו' מהלך ואצוקה
 צידו, אמרתי לו צני אצוקה זו למח לך, אמר לי
 כל זמן שאצוקה צידי צני אדם רואין אותי ומליון
 אותי מן הפחתין ומן הקולין ומן הצרקין. וכחצ
 המהרש"א דיש לדקדק כיון דצאפילה אין צני אדם
 רואין אותה אכתי תיקשי אמאי נקט קרא עור,
 וכי מה איכפת צאפילה צין עור לפקח, וי"ל דמ"מ
 הפקח כיון שידוע לו מצוה העור וצבילי' גם צאפילה
 יודע קח לבויון צזה להציל עצמו מן הפחתים וכו'.

וא"כ מבואר צקרא זה שהמשיל לעור צאפילה שני
 ענינים, האחד שאין מי שרואה את העור
 להצילו כאשר הוא צאפילה, והשני שאף צאפילה שאין
 רואין כלל מכל מקום אס יש ידיעה צהמצוה
 והצבילין עדיין אפשר לבויון קח להציל עצמו אבל
 אס גם ידיעה זו נעדרת אין אופן להציל. וצעו"ה ככה
 הגיע אליו: צדור השפל הזה שירדה סמוית עינים
 לעולם אין רואה ואין מליל, ואף הידיעה צמצוה
 וצבילין לבויון קח אחיה דרך ישכון אור גם ידיעה
 זו נעדרת ממש ככל החזיון הנכתב צקרא, ואין לנו
 שיור רק התורה האחת ולהשען על אצינו צצשמים.
 והוא צרהמיו ית"ש יליונו ויוליאיו מהחושך העמוק,
 ילעת כזאת האך נוכל לידע לקבל אחריות ליעץ צני
 ישראל! לילך תחת ממשלת המינוח המוחזקת להעצור
 על הדת צתחצולות שונות, מי הוא היודע האך יפול
 דבר תחת אותה מלכות הרשעה. וכל הגדולים שהיו
 ערס הוקס עול של מלכות המינוח צא"י והו' צנייהם
 אחיה מהם שהו' דעתם נוטה שיסעו יותר מישראל
 לא"י אין שום ראוי מדצריהם ליסע תחת מלכות
 המעצרת על הד"ת וכל המלוכה הוא לגמרי נגד
 לרץ הצורה צ"ה וצ"ש.

ובפ' תולדות צפ' הבחרות שכתב לבסוף כי עתה
 הרהיב ה' לנו ופרינו צארץ האריך שס הכלי

שלא די שלא עבדת את ה' אלקיך אבל ה' העדר
עבודתך את ה' גם בשמחה וצטוב לצב, וע"כ העונש
הרבה יותר. וכעין זה השמחים ביום אידם יום המר
והנמכה. הרחמן הוא ילילינו מהם וממהומם ויחזק
את לצביו להאר עינינו בתורתו ועבודתו ית"ש.

קנח

והנה זה ודאי שמוטל עלינו לחזק את היראים וחרדים
הדרים בא"י בצרה ובצוקה ר"ל ועוסקים שמה
בחורה ומלות צנסינות קשות ולריבים חזוק רב
צפרנסה ודירה וצחיוך הצנים והצנות, וצמה שנותנים
להם חזוק הוי עכ"פ הללה פירחא שלא יעמנו צרשת
המינים, מלבד זכות הלדקה הגדולה שיש בזה, אף כי
הלך מלצר הוא כי זעירין המה אותן שלא כרעו
לבעל ולריכין לעמוד על נפשותם בכל מקומות מושבותם
עכ"ז מוטל עלינו להחזיקם לשלוח להם כל מה דאפשר
איש כמתנת ידו, ובזה ודאי אהנו מקיימין מלות
ישב א"י ששולחין המעות אך עבור תורה ומלות
שמה, ולהמוחזקין ועומדין לילך בדרך התורה והאמת.
והנותנים מעות להאפיקורסים שצוה מנהלים את כח
האפיקורסות שלהם הן המה המחריצים את ישב
א"י ומעמאים את הארץ ואת כל העולם כולו צמינות
ואפיקורסות ר"ל, וזה מעשה הס"מ ר"ל שכמעט
כל שפעת המעות המרובה שבעולם הולך לה"א ולמינות
ואפיקורסות ר"ל וגרוע מקללת ירמי' הנביא שאמר
הכשלים צעניים שאינם מהוגנים, ולא אמר למחטיאי
הרבים המהפכים כל העולם כולו למינות, אבל עון
הדור צעו"ה גרם ככה יותר מצמי ירמי' הנביא.
וכבר הצאתי דברי חז"ל שגדול עונש המחזיק את
העוצרי עבירה מעונש העוצרי עבירה צעלמס ומדה
עובה מרובה ממדת פורעניות, שהשולחים מעותיהם
לתורה ומלות בא"י ונותנים שם חזוק ליראים וחרדים
שכרם עד אין קץ. והוא צרמתי ית"ש ישמחינו כימות
עניתנו ומאשפות דלותינו יקימינו וירוממינו לראות
בשמחת און וירושלים צב"א.

כל המעיין בלדק צפסקי דינים שסדרתי בהלכה זו
יראה כי לא חדשתי דבר מדעתי צמה שנוגע
לדינא כ"א מה שלקעתי בצער החוץ לאדם דעת מש"ס

ישראל בא"י לעולם, שכל זה אין קידוש החדש ואין
מועדים בישראל וח"ו בעל כל אותות האומה.

גם להרמזין ז"ל שאינו סובר כן אבל מ"מ מוכיח
מתוכו גם מדברי הש"ס והראשונים וגדולי
האחרונים ז"ל שהוא רצון הבורא צ"ה שאף בזמן
הגלות והפיזור יהי גם בא"י עובדי ה' ומקיימים
מלות התלויות בארץ, ובכלל הפיזור שכל כנפות הארץ
גם א"י בכלל, ומי צדורינו ויכל להתערב להוגה דעות
בדין קשה כזה וצעניונים ועלמים כאלו ושכלינו קאר
מאוד מקולר המשיג ועומק המושג. אבל הפסקי דינים
שסדרתי לעיל לקעתי הכל מש"ס ופוסקים ראשונים
וגדולי האחרונים ז"ל שהיו כולם ערם התפשטות נגע
הארעה הזאת של הלינות העמאה ר"ל, ועכ"פ
הבו דלא להוסיף עלה כי צודאי גרוע מעת אשר
קרה האסון הנורא לישראל ועת צרה היא ליעקב
אשר כמוה לא נהיתה שהוקם עול של מלכות המינות
במקום הקודש שזכו סיבת כל הירידה שבישראל
בגשמיית ויותר מזה צרותיות, והיא שהביאה לידי
איבוד נפשות מרובות כ"כ מישראל ומעצבת את
גאולתינו ופדות נפשינו שאנו מלפים אלי' בכליון עינים
ובדלצון נפש, ומי ויכל לשער הארם הנורא המונח
בעומאת הלינות ומלכות המינות שלה, או לנו כי
הטחנו בעונותינו ואשמותינו המרובים אשר רבו וגדלו
עד שמי רוס וכוכביהם שכ"כ גרמו.

ואין לשער חומר העון פלילי של השמחים אלי גיל
או מראים שמחה וחג ביום הניחוח הנורא
שקראו אותו יום העצמאות שהתייסדו מנאלי ה'
והתייצבו על ה' ועל משיחו להעמיד מלכות של מינות
על ישראל בעקירת התוכ"ק והאמונה, ושמאל התחיל
מחדש השפיקת דמים של רבוא רבבות מישראל, וזה
גרוע הרבה יותר ממודה צע"ז, שאינו מודה בלבד
אלא גם שש ושמת צהמרידה הנוראה שנעשה על
הקצ"ה ועל תורתו הקדושה, וכמו שפירשו בכתוב
תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה וצטוב
לצב כי הרבה עוצרי עבירה גם כופרים יש שעדיין
לכם כואב עליכם על מה שאינם עובדים השי"ת
אלא שלא יוכלו לעמוד נגד יארם הקשה ונגד הדיעות
הכוזבות המצלצלים אותו, אבל אותן השמחים עוד
בעבירה זה ניחוח הרבה יותר. ובזה פירשו הכי הגיל

ופוסקים דברים ברורים אחר הביאור צשים לב להבין
 אמיתיות דבריהם ז"ל. וכבר כתבתי שאינני מתחשב כלל
 עם החלצים ובליסטראות שיוצרו המורים הדתיים הנגררים
 אחרי האיונים לסמות עיני העולם בדברי שוא והבל.
 ואקוה להשי"ת שמבקשו האמת יודו על האמת ויראו
 את אשר לפניכם, אף כי זעירין אינן והאמת נעדרת,
 אבל תנועה אחת של אמת חציבה צעיני השי"ת יוחר
 מהכל. והשי"ת יעזרנו עדכ"ש ית' ויחעלה וישמח

לצבינו הנשבר והנדכה ויחזינו לעשות תשובה שלימה
 לידבק בדרך האמת לאמיתו, ובגודל רחמינו וחסדיו
 ית"ש חכה במהרה לומר שיר חדש על גאולתינו ופדות
 נפשינו, מגלות המר והנמהר בחשכות הנורא אשר
 לפנינו, ובנהורא נפישא יאר עינינו, צב"א.

גמרת' הקונטרס הזה עש"ק לס' זכרון לפני ישראל
 תש"כ לפ"ג, פה בחוקלן יא"י.

תוכן הענינים

סימן א. לשון הרמב"ן ז"ל במנחת המעלות שהשמיט הרמב"ם ז"ל בספר המנחות, מלוב ד' שלטוינו לרשת הארץ וכו' והיא מלכות עשה לדורות מתחייב כל אחד ממנו, ואפילו בזמן הגלות.

סימן ב. במג"א על סה"מ כתב העטם למה השמיט הרמב"ם מלכות ישוב א"י לפי שאינה מלכות לדורות דבזמן הגלות לא שייך מלכות כיבוש הארץ, דאדרבה אסור לעלות בחומה. בדברי הרמב"ן אנו רואין שחיות צפ"י לדחות ת"י זה מצ' טעמים, חדא דחזין שגם בימי דוד היה מלכות זכיוש. וכגון זה הוי מלכות לדורות אף לדעת הרמב"ם. — ועוד דהרמב"ן דייק לומר מתחייב כל אחד כלומר החייב הוא על היחיד, וזה אינו באיסור עליה בחומה.

סימן ג. האבני נזר רצה לחדש דכיון שכל ישראל יחד אסורים לעלות שוב אין חיוב גם על יחיד. — יצא דחילוק זה בין יחיד העולה לעלי בחומה מצאנו בפוסקים, וזה דעת ר' זירא. — בדצריהם מצאנו גם לעלי שבחומה אף צרשות אסור. — וטענת האבני נזר מיושב הישב. — ומה שהביא ראייה מעשיית פסח אין דמיונו עולה יפה.

סימן ד. היבנה דחילוק זה הולכנו לדעת הרמב"ן דס"ל דמלכות ישוב א"י נובג צוה"ז. אבל לדעת הריעב"א דבזמן הגלות אין איסור אלא שלא ללכת מא"י מלי סדר דעכשו ל"ש מלכות זו אף ליחידים. — גם האב"י הביא דברי הריעב"א וכו' דלפ"ז אפ"ל דגם הרמב"ן מדבר רק מיושבי א"י. אולם זה נ"ב דאם בשביל גזירת הגלות בעלה מלכות זו מנגן לחייב צוה"ז את חושבי ארץ ישראל.

סימן ה. עדיין יש להבין אמאי לא מנה הרמב"ם מלכות ישוב א"י בין המלכות כיון שהיא מלכות בזמן שישראל יושבין על אדמתם וגם צעת ביאת המשיח א"כ הוי מלכות קבועה לדורות. — תמוכה על האבני נזר שכי הטעם בשביל שכללה בכלל החרם תחרים, דהלא הרמב"ן מדויק ואומר אל תשתבש שמלכות ישוב א"י נכללה במלכות החרם תחרים. ועוד סתירות לחירולו של האבני נזר. — ודעת הרמב"ם אפשר לתרץ צרוחה דס"ל כרש"י שכי צפי' מסעי דוהורשחם את הארץ וישבתם בה היא הצטעה ולא מלכות, והרמב"ן שם מביא דברי רש"י וחולק עליו, והאור"ח הק' שם הכריע כדעת רש"י, וא"כ י"ל בפשיעות דרש"י והרמב"ם ס"ל דלא הוי מלכות אלא הצטעה ושפיר לא מנה הרמב"ם מלכות ישוב א"י.

סימן ו. מה שרצה הרמב"ן להוכיח בדבריו דהוי מ"ע מהא דכתיב עלה רש, לא קשה מזה על רש"י והרמב"ם דאפ"ל דכונת הכתוב שלא עכב ע"י, כמו שפרש"י ז"ל גבי מרגלים עפ"י ה' צרשותו שלא עכב על ידו, ומה שאמה"כ אח"כ וחמרו את פי ה' הכונה שעברו על דברי משה.

סימן ז. דעת התשב"ץ דמ"ש הכל מעלין לא"י הוא בשביל קיום המלכות התלויות בארץ ולא משום מלכות ישוב א"י. והמהרי"ט ס"ל דהטעם בשביל מלכות הישוב. והרשב"ם צ"ב כתב הטעם דאין יולאין מא"י לחו"ל בשביל שמתקיע עצמו מן המלכות וזהו כדעת רש"י. — דיתוי לדיוק המהרי"ט שכתב דעכ"ל הטעם דהכל מעלין משום מלכות ישוב ארץ ישראל, דאי משום קיום המלכות התלויות בארץ אשה אין סיפוק בידה לעשות ועד לא שייך במלכות התלויות בארץ, דהלא שפיר איתנהו גם הם במלכות התלויות בארץ כגון עבד וחרו"מ ושביעית וכו', וסתירה לדבריו מדברי עצמו שכי במקום אחר הטעם דהכל מעלין בשביל מלכות

החכמה דהרמב"ן סובר כהראב"ד, ולפי"ז שפיר דייק הרמב"ן מניבוס דוד דישוב א"י הוי מלוה דאי משום לסלק ז' האומות מא"י הלא זימני דוד כבר תמו ונכרתו, אלא ודאי בשביל מ"ע דישוב א"י. ועיקר ראייתו הוא מניבוס דוד אלא לפי שבירא לי שיעתו נקט גם כיבוס יהושע. — אבל רש"י והרמב"ם דס"ל דכלאו דלא ישבו בארץ קאי על כל העכו"ם תו אין ראי' משם למאות ישוב א"י.

סימן יא. להבין מדוע חפש הריב"ש טעם החילוק בין המסלק עכו"ם מא"י לבין מלוה העלי, הלא בודאי יש חילוק, דלסלק עכו"ם היא לאו דלא ישבו בארץ, ועלי' לא"י אף לדעת הרמב"ן אין זו אלא עשה ולא חמיר מעשה. — ואולי ר"ל לדייק דאף לדעת הראב"ד שהלאו דלא ישבו בארץ קאי על ז' האומות וזה לא שייך עכשיו, אעפ"כ אין ללמוד מזה להחיר איסור דרבנן בעלי' לא"י, כי אין דומים זה לזה.

סימן יב. אולם הרמב"ם ז"ל דב' תרומות כתב שדוד השאיר שם מז' האומות א"כ הדרג קושי' לדוכתא האיך דייק הרמב"ן ממה שאמרו בניבוס דוד שעשה שלא כחורה דקאי על זה שכבש חו"ל טרם שכבש א"י אולי אמרו זאת על שבער על מ"ע דהחרס חתרימם ועל לאו דלא תחיי' כל נשמה וגם לא ישבו בארץ ולא תחנס. — ואפ"ל דמשו"ה כתב הרמב"ם שדוד השאיר מז' האומות לפי שראה לשון הספרי דאת היבוסו לא הוריש, לכן שפע דיבוסו הוא מז' אומות. אבל באמת דעת רש"י ורד"ק דיבוסו זה אינו מז' האומות, ולפי"ז אפ"ל דהרמב"ן ס"ל כרש"י והכר"ק. ועוד כיון שהרמב"ם לא כתב מקור לדבריו א"כ אין לעשות מזה קושיא דגברא אגברא קרמית.

סימן יג. תמיכה עלומה איך עשה דוד שלא כחורה הלא כל מלחמותיו עשה עפ"י הסנהדרין ושאל צאורים ותומים והאיך יש מליאות שהא"ת יעשה ח"ו.

סימן יד. מצוה דלכל מלחמת רשות לריכין לשאלו באו"ת. — קושי' מהא דכתבו ולפי' אלעזר

התלוות בארץ. — וממה שהביא הרמב"ן ראי' לדבריו צפ"י מסעי שיבוס א"י היא מלוה מהך דהכל מעלין אף שהטעם הוא בשביל קיום המלוות התלוות בארץ לא בשביל ישוב א"י לק"מ דכיון דציריא ליה דהיא מלוה הביא גם זה לסמך בעלמא לרווחא דמילתא. — פליאה נשגבה על הרשב"ש שפסק כהרמב"ן והביא סמך לדבריו מדברי אביו החשב"ן דאל"כ למה כופין לעלות, וזה תמוה שהחשב"ן כתב להדיא. העטם דכופין לעלות הוא בשביל מלוות התלוות בארץ ולא משום ישוב א"י.

סימן ה. גם מדברי החוס' והרא"ש דלריך לחזור ולהביא עלמו לדיי חייב קיום המלוות כדאשכחן במשה שהי' תאב ליתכנס לארץ לקיים המלוות התלוות דבג"כ ראי' דסבירא להו כדעת רש"י והרמב"ם דאין חייב לעלות לא"י, דאי לא תימא הכי הלא שנתחייבו בעלי' לא"י היאך מדמה לזה לקנות עליה שאין חייב כלל במלוות ליית אס' אין לו עליה. — ישוב לשיטת רש"י והרמב"ם דאע"ג דסבירא להו דאין חייב בעלי' לא"י מ"מ לא קשה מהפסוק דותמרו את פי ה' כאשר לא אבו לעלות, דכיון שהי' להם הצטעה מפני הגבורה שיעלו וילחמו בקיום המלוות בשלמותם היו לריכוס להביא עלמם לדיי חייב, לכן הי' צוה המרת פי ה'.

סימן ז. מה שהביא הרמב"ן ראי' לשיטתו מניבוס יהושע ודוד ג"כ לא קשה על דעת רש"י והרמב"ם דזה הוא בכלל החייב לסלק עכו"ם מן הארץ מלאו מפורש דלא ישבו בארץ, ואדרבא יש לתמוה על הרמב"ן ז"ל איך הביא ראי' לדבריו מניבוס יהושע ודוד ומלשון הספרי צזכות שחירש תשב, הלא אפ"ל שכל זה הוא מכח החייב לסלק העכו"ם מן הארץ, ועדיין אין ראי' דוישצחם דב' הוי מלוה.

סימן י. ישוב לזה על פי הפלוגתא שבין הראב"ד והרמב"ם שכלאו דלא ישבו בארץ, דהראב"ד סובר דלאו זה קאי רק על ז' אומות ודעת הרמב"ם דאף שאר העכו"ם הם בכלל לאו זה. וכתב במשנין

דוד העל אינו אלא עוטה, ולהגיל גם דוד לא היה נקי מחטא. — ובמדרש חושב המלחמות שעשה דוד כולן שוין לעובד ודרש עליו הפסוק שיתתי עזר על גבור.

סימן יח. יצואר עפי"ד הרמזין צפ" לך דאזכרם אזינו העל העל גדול צמה שהביא את אשתו במכשול וע"כ נגזרה על זרעו הגלות בארץ ממרים. אולם הרמזין עלמו מביא דברי המדרש שאמר הקב"ה לאזכרם לא וכבוש את הדרך לפני צניק, הרי שהלך עפי"י לויי ה'. ועוד דזה ה' ה' מעשרה נסיונות שנחסה בו ואיך ה' צה חטא. — גם צזכה"ק יש סחירה מפורשת בענין זה.

סימן יט. ציאור הענין עפי" המד"ת והמד"ר, ועוד, דהקב"ה ממין לפעמים אחז חטא לנדיק אעפי" שאינו ראוי לכך, בצביל שאותו עונש הבא על חטא זה הוכרח להיות גם בלח"ה מעשמים שראתה חכמתו יח"ש. וככה היה בצאדה"ר, ציוסף הלדיק, צשצטיס הקדושים ובמרע"ה וכן הרבה. ומצואר עוד שיתכן להחלגד באיזה מעשה זכות וחובה כאחד. ובהכי יתישב כל הסתירות בענין ירידת אזכרם לממרים שהיה צזה זכות גדול והכרת, ומלד שני חטא אתקרי.

סימן כ. ואותו הענין ה' גם צדכע"ה שהניח את היבוסו לפי שנסצב כן מן השמים, אלא שלא גילו לנו העטם. ואפי"ה אמרו שעשה שלא כחורה דסוכ"ס הוא נגד המצואר בקרא, ואעפי" שעשה צזה רלון הבו"ת מ"מ נחשצ לו גם לפגם, כהא דאמרין גצי המחענה תענית תלוס צשצת דלריך למיחצ תענית לתעניתו. ואפי"ל דלכן לא שאל דוד צסנהדרין לפי שעשה עפי"י נבואה שהי' לו חזון מה', ומכאן עעמא נמי נסצב לו משמים שלא ישאל צאו"ת כדי שלא ילערך האו"ת להגיד דבר שהוא נגד הכלכה. ומיושב דברי המדרש אז דברת צחזון לחסידיק, שעשה כ"ז לפי שהי' לו חזון מאת ה'.

סימן כא. ואפשר ליישב צזה מה שהק' החוס' צע"ז על מ"ש רש"י ז"ל דלכן ה' כיבוש יחיד לפי שלא היו שם כל ישראל, הלא מלד הדון און נפ"מ

הכין ועמוד שהצטיה הקב"ה למשה שאף יהושע ילערך לאלעזר לשאל צאו"ת, וצעירוצין אמרין דנעגש אלעזר ולא איצטרך ל' יהושע, ואיך נחצבלה הצטתה השו"ת למרע"ה. וי"ל דיהושע לא עשה שום מלחמת רשות ושאר ענינים נחגלו לו צנבואה ולכן לא הולך לאו"ת ונשארה ההצטתה לדורות שבכל מלחמת הרשות ישאלו צאו"ת. — ולכן דייק רש"י עה"ת לכחצו כשילערך ללאת מלחמה, ומדוייק נמי דברי רש"י צעירוצין שהי' עתיד יהושע לשאל דבר הלכה, אלא שמחמת העונש לאלעזר לא ה' לריך לו יהושע.

סימן צו. ציאור הענין איך אפשר לשאל דבר הלכה צאו"ת הלא תורה לא צשמים היא. דאין הכוונה ששאלים פסק ההלכה אלא שהאו"ת מצרר ענינים שעל ידם צאים לידי קיום הלכה. ועכ"פ קשה איך אפשר שיגיד האו"ת מה שהוא נגד הכלכה.

סימן צז. עוד קשה מהא דאמרין כל האומר דוד חטא אינו אלא עוטה וטרח צגמ' ליישב כל הענינים של דוד שלא ה' צהם חטא, וענין זה שהניח מ' האומות לא השבו כלל אף שיש צהם הרבה לאון חמורין דלא תחי' כל נשמה, לא ישצו בארץ, לא תחנס ומ"ע דהחרס תחרים. — עוד תמורה איך הלגיה דוד צמלחמותיו אם היו שלא כחורה. ומה גם דסכנה היא לכלל ישראל להכניס אותם צמלחמה שלא כדת. ואין לומר שחשצ להורישם אח"כ דככל יוס שמניחם שם עוצרין על כמה עבירות. וקשה עוצא האיך עעו צזה דוד והסנהדרין והנציאים והאו"ת.

סימן צח. אמנם לדעת החוס' צע"ז לא ה' צמלחמה זו שאלה צאו"ת, והיא גופה תמורה איך עשה דוד שלא כחורה שלא לשאל צאו"ת. ועוד תמורה מדוע לא מיחו צו הסנהדרין והנציאים. ומה גם דעיקר הלכה שצריכין לשאל צאו"ת אם ללאת מלחמה ילפינן מדוד, וא"כ יפלא איפוא האיך לא קיים דוד צעלמו אותה הכלכה. — ותו דצגמרא פסחים צסעודה שעתיד הקב"ה לעשות יצרך דוד המע"ה שלא חטא דכל האומר

האומות, ולפי"ז נסתר התירוץ דלעיל שאולי סובר הרמב"ן דאותו היבוסו אינו מז' האומות. והא לא קשה מדוע כ' הרמב"ן ז"ל סתם שעבר דוד על אלו העצירות ולא כתב שהי' בן מן השמים שדרך הראשונים לקרר בענינים אלו. אבל דא ודאי קשה על הרמב"ן ז"ל לדבריו אם עבר דוד על מ"ע דהתרת תחרימים ועוד עצירות הא"ך הביא רא"י על מ"ע דישב א"י. ואולי חזר בו הרמב"ן, ולע"ג.

סימן בד. בעיקר הדבר שהחליטו הראשונים שדוד עשה שלא כחורה במלחמת ארם לובה וצלי הסכמת הסנהדרין קשה לכאורה למבואר במד"ת ובשאר מדרשים שביבוס סורי' היתה ברשות הסנהדרין, ותימה שלא מוזכר בשום מקום שיש פלוגתא בין אלו המדרשות והספרי, והראשונים הכריעו שביבוס סורי' הי' שלא כחורה כדעת הספרי. ומפרשי המדרש היפ"ת ומז"ק נתקשו למה לא נמלך דוד בתחלה בסנהדרין ותיירו שם זה צדקה וזה וכלכו שינויי דחיקי ניבחו. אולם יותר מזה יש להקשות מדוע לא שאל דוד בצו"ת תחילה. אמנם לפי המבואר לעיל דדוד עשה מעשה עפ"י חזון מה' תו לק"מ ולא הוטרך לשאל בסנהדרין ובצו"ת, אלא יען שבאו אח"כ בני ארם בעטנה של תורה לכן הוטרך להשיב להם הלכה ברורה עפ"י התורה. וזהו מ"ש המד"ת שנמלך בסנהדרין והורו שאין לחוש לכריתות הצדיות. אבל על שאלת הזמן אם להקדים ביבוס סורי' ערם שיבוס א"י לא שאל את הסנהדרין כי ע"ז הי' לו חזון מאת ה', וע"ז קאמר הספרי שלא שאל את הסנהדרין ועשה שלא כחורה, לפי שעשה זאת עפ"י הוראת שעה.

סימן כה. פליאה עלומה על דברי הרמב"ם בשה"מ שז' האומות תמו ונכרתו צימיו דוד, הלא מקרא מלא דבר הכתוב כל העם היותר מן האמורי וגו' אשר לא יכלו בניי להחרימם וגו', הרי שגם צימיו שלמה נשחרו מהם. וכן קשה גם על ס' החינוך. — ישב לזה עפ"י ד' החום' ציבנות דאף שמואז הי' מעורב בין האומות מ"מ נקראו מואבים, וכמו"כ אפ"ל דאף שהנשחרים מהז' אומות נחטבו בין שאר האומות אפ"ה נקראו בשמם. — אמנם הרמב"ן צפ' שופטים כ' דאף הז' אומות אם קבלו עליהם

אם היו שם כל ישראל או לא, ותו מדוע שזיק רש"י טעמו של הספרי לפי שכבש חו"ל ערם שכבש א"י. ולפי הג"ל אפ"ל דגם רש"י ס"ל כהספרי, אלא שרש"י פירושי קא מפרש, דלפי שהי' שלא כחורה אלא שדוד עשה מעשה עפ"י חזון משמים בודאי עשה זאת בלגעת, כמו שמלנו שהעלימה התורה"ק שם עמרם ואמר הכתוב וילך איש מצית לוי צלי לפרע בשמו, לפי שהלך לקחת את דודתו שהיא ערוה האמורה כחורה, ועשה זאת עפ"י הוראה משמים, לכן הלך לעיר אחרת שהי' הדבר באהכסיו, וכמו"כ בודאי גם דוד לקח עמו רק יחידו סגולה הנכוה דמעמרין גליון להו, וזהו כוונת רש"י ז"ל דלפי שעשה שלא כחורה לכן לא היו שם כל ישראל. — ותו לא קשה מדוע לא חשבו חז"ל דבר זה לפגם לדוד המע"ה דאליבא דאמת לא חטא. וניחא מה שיאמר דוד לי נאה לברך.

סימן כב. ואין להקשות מיעקב אע"ה שיאמר אינו מברך שנשאתי שתי אחיות אף שגם זה הי' עפ"י נבואה כמ"ש האזהרה"ק, דשאני דוד שהראה לו הקצ"ה אות לעובה ע"י פתיחת השערים שנמחל לו הכל, אבל יעקב אע"ה בזהו פחדא הוה יתיב דילמא נשאר עוד איזה פגם קאת לכן לא ירצה לברך, אף שהי' בנבואה והי' צריך לעשותו מחמת שהזכות גדול מהעצירה, אבל גם העצירה צריך לתקן, כי הא דאמרין בהמחטנה תענית חלום בשבת דלריך למיחב תענית לתעניתו. משא"כ בני דוד גלי לן קרא על כל הטובה אשר עשה ד' לדוד עבדו ולישראל עמו דנמחל לו גם אותה הפגם כמו שנמחל לישראל מה שאכלו ושחו ציובכ"פ, אף שעשו ע"פ הלכה וע"פ הוראת הסנהדרין ולא שייך לשון מחל, דאם אין כאן עון אין כאן מחילה וסליחה, אלא ע"כ הכונה דנמחל להם לגמרי ואין לריבם שום כפרה אף לא בהמחטנה תענית חלום בשבת, ומדמה גם ענינו של דוד לזה דנמחל לו הכל ולכן לו נאה לברך. — חלום למ"ד דביבוס יחיד לאו שמי' ביבוס כיון שעכ"פ לא נתקיים כביבוס ארם לובה התנאי המפורש כחורה דלריך מתחלה לכבוס א"י, לכן לאו שמי' ביבוס.

סימן כג. איברה דהרמב"ן עלמו בסו"פ עקב כתב שדוד לא שאל בצו"ת וסנהדרין ושהניח מז'

והרמב"ן עלמו מצוה דברי רש"י עה"פ הנ"ל ועבדחם וגו' בשביל שעובדים לעובדיהם וסוים וכבר פירשתי סודו וכו', וכבר הזכירנו בהקדמתו שלא להצונן בנסחרות. ולפי"ז יש להבין איך יליף הרמב"ן מדוד מצוה ישוה ח"י הלא דוד הלך ממלכות קדושה למלכות עכו"ם. — ואולי דעת הרמב"ן דילפינן מקרא דלחם לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלקים, ולא זכר שום זמן, והרמב"ן לא הביא אלא כך דודו שכן דרך הפוסקים לקצר בהצאת הפסוקים. — אצל רש"י והתרגומים שהזכירו רק העטם בשביל שהולך מממשלת חורב לממשלת עכו"ם ע"כ דלא סבירא לכו בהרמב"ן. וליק על שיטת רש"י והרמב"ם וסויעתם.

סימן כמ. בזוה"ק פ' צבר מצוהר העטם דכל הדר בחו"ל דומה כמו שאין לו חלוקי לפי שאין שם קרבנות. ולפי"ז בזמן החורבן אין ג"מ לענין זה בין ח"י לחו"ל. ואף שזוה"ק פ' יתרו איתא טעם אחר בשביל שבח"י שכינתא באתרא יתבא, אין זה סותר להנ"ל אלא הא בזה תליא, דלפי ששם שכינתא באתרא יתבא לכן ישנם שם קרבנות, ודברי חורב עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר.

סימן כז. גם אם נימא כדעת הרמב"ן דהעטם הוא בשביל שח"ל הוא תחת שרי מעלה ע"כ שאין הכוונה שהדר בחו"ל הוא ממש עובד ע"ז, דהרי כמה קדושי עליון היו בגלות תחת ממשלות עכו"ם, אלא שהיא בחינה עמוקה באצו מדה יודעה, דהרי אין צוה חיסור דאורייתא ולא גרע מלאכול בסעודתם שהחליעו הפוסקים דמשום איבה שרי, ואין מזה הכרח דישוה ח"י הוא מ"ע דאורייתא, והרמב"ן לא הביא זאת אלא לחזק שיטתו ולכן אמר בלשון ואומר אני.

סימן כח. תמיכה על השלה"ק שכי דצרייתא זו כל הדר וכו' מיירי אף בחורבנה מדחזיר צרישא לעולם ידור אדם בח"י אפילו בעיר שרובה עכו"ם וצוה"ב לא היו שם גוים, וזה תמוה דממשניות מקולות מוכח שהיו בח"י גוים גם צוה"ב. גם משאר מקומות משמע כן. ואמר הכחוש לא אגרשנו מפניך בשנה אחת וגו' ומכש"כ צבית שני. ומצוהר בכמה מקומות צ"ס

ז' מצוה מקיימין אותם ומצוה ראי מהפסוק הנ"ל שהעטם שלמה למס עובד, הרי שדעתו שלא נכרתו צימי דוד. ואולי פליגי הרמב"ם והרמב"ן גם צוה.

סימן כו. עוד אפ"ל דאין הכונה שצימי דוד נכרתו כולם עד שלא נודע זכרם, אלא שהצוה"א עלמם בין האומות. ועכ"ל כן דאל"ה האין אפשר שיהי חיוב עשה ולי"ת להחרימם. עו"ל דלפי שיעקר איבוד הו' אומות הו' ע"י דוד לכן אמרו הלאשן שנכרתו כולם צימי דוד אף שהמיעוט הנשארים בלבם סגחריב, אלא שהלשון דחוק קלת. — עו"ל דהלשון חמו ונכרתו לאו דוקא שנאצדו כולם מן העולם, אלא שנחלדלו ונכרתו ממקומם כמו שפרש"י עכ"כ ונכרתה הנפש ההוא וגו' צ"י אמור יכול מלד זה ללד זה יכרת ממקומו ויחייב צמקום אחר.

סימן כז. הרמב"ן ז"ל צוה"מ שינה בלשונו, דכאשר התחיל לדבר מחיוב עלי' לח"י ליחידים אף בזמן הגלות אמר בלשון ואומר אני, דמשמע שאומר כן לפי שיטתו ודעתו. ומדוד הע"ה שאמר כי גרשוני וגו' לך עבוד אין ראי' לזמן הזה, דכבר נתבאר שהעטם הוא בשביל שהלך מממשלת החורב לממשלת עכו"ם, כמו שפרש"י והתרגום, ואין משם ראי' למצוה ישוה ח"י. — וחזינן דהרי"ף והרא"ש והטור והשו"ע שאינם מביאים הדינים שאינם נוהגים צוה"ז השמיטו גם מימרא זו שהדר בחו"ל הוא כעו"ז. — גם דעת הרמב"ם הוא דכל היוצא מח"י לחו"ל הוא כעובד ע"ז מעטם הנ"ל. — וכן משמע גם צ"ס דישאל שצוה"ל עובדי ע"ז צטערה הן, ומצוהר שם העטם משום שנקראים לסעודת עכו"ם, ופשיטא דגם בח"י אם נקראים לסעודת עכו"ם הדין כן, אלא לפי שסתם ח"י מיירי בממשלת החורב לכן סתמו בגמרא ואמרו דישאל שצוה"ל עובדי ע"ז צטערה הן. גם הרמב"ם כתב צפיה"מ דאסור לדור צעיר שיש צוה ע"ז אלא דאלוסיס אגחו ונתקיים צו ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם, הרי שאין העטם בשביל חו"ל אלא בשביל ע"ז.

סימן כח. לשיטת הרמב"ן דהעטם הוא בשביל שח"ל הוא תחת השמים קשה איך פליג על התנא יינתן בן עזיאל. ואולי כי זאת לעטם נוסף על התרגום.

ומדרשים שלא כנשו כמה עיירות עכו"ם בשביל שלא
אסתיעעא מילתא.

סימן ב. ועוד שהרי מקרא מפורש כתיב כי תקרב
אל עיר וגו' וקראת אלי' לשלום, וכי הרמזין
לאף בז' האומות אם קבלו עליהם שבע מלות החיוב
לקרוא להם לשלום, הרי שישים אופנים שמחוייבין עפ"י
התורה להשלים עם הגוים ולהניחם שם. וקמ"ל
הצרייחא דלפולס ידור אדם בא"י אף בעיר שרובה
גוים שקבלו עליהם שבע מלות מלדור בעיר שרובה
ישראל צח"ל. ולשון עכו"ם דנקט ולא אמר גוים
ששומרים ז' מלות לפי שכן דרך הש"ס כדמלנו בכ"מ.
ולפי"ז קשה איך הוליא מזה השלכה"ק דמיירי אף
בזמן החורבן.

סימן ד. עוד הביא הרמזין ראי' מלשון הספרי
שאמרו שקולה ישיבת א"י כנגד כל המלות. הנה
שש"ס חשיב כמה מלות ששקולים כנגד כל המלות
ולא חשיב הכך דישוב א"י. ובמגילה איתא גדול ת"ת
יותר מצנין ציהמ"ק שכל זמן שצורך בן נרי' קיים
לא הניחו עזרא ועלה, ולא נקט שגדול ת"ת מישוב
א"י, הרי שאין צוה רבותא. הגם שמה ששקול כנגד
כל המלות אין נ"מ לענין דחיית מצוה אחרת, אבל
אם נימא דיש מ"ע בעלי' לא"י הו"ל רבותא יותר
דשקול ת"ת כנגד שתי מלות צנין ציהמ"ק ועלי' לא"י.
— עכ"פ רש"י והרמז"ס הביאו מלשון הש"ס שאין
מ"ע צישיבת א"י.

סימן דה. לא קשה כלל על רש"י והרמז"ס שלא
הביאו דברי הספרי, כי לא הוצא בש"ס
ואפ"ל שהבינו מן הש"ס דאין מ"ע צישיבת א"י
וקי"ל דבכ"מ דברי הש"ס עיקר. — גם בשאג"א
לענין הזכרת יל"מ שהוא מה"ת דלא סגי בהרהור,
ומסקו לאף אח"ל דהספרא לא ס"ל הכי נקטינן
כגנני שלנו. — דיחוי לתמיכה בעל תורה תמימה על
השאג"א, כי אליבא דאמת לא קשה מידי.

סימן לו. ובאמת אפשר להשוות דברי הספרי עם
הש"ס, ורש"י והרמז"ס שפיר מלי סברי דגם
מהספרי אין ראי' דישוב א"י היא מ"ע, עפ"י דברי
הרמזין ז"ל דהמלות ששושין בא"י, אף מלות שאינם
תלוין בארץ, חשובים יותר מצח"ל. וכן איתא גם
בספרי חכמי האמת. ולפי"ז אפ"ל דמ"ש שקולה ישיבת
א"י כנגד כל המלות הוא בשביל שהמלות שמקיימין
בא"י חשובים יותר בשביל קדושת המקום, ואין הכרח
מדברי הספרי לומר דישבת א"י עלמה היא מ"ע.
וא"כ גם רש"י והרמז"ס מלי סברי כהספרי.

סימן לז. לדברי הרמזין דהמלות שמקיימים בא"י
חשובים יותר בשביל קדושת המקום, וכן להיפך
אם ח"י עוזרים שם עצירות חמור הרבה יותר מצח"ל,
כאשר העלה הוא ז"ל בעלמו, נמלא לפי"ז לשיטתו
דישיבת א"י היא מ"ע ושקולה כנגד כל המלות, ינחא
מה שצו התנאים הקדושים כשיאלאו מן הארץ, אבל

סימן לג. גם מלשון הצרייחא דלפולס ידור אדם
אפילו וכו' משמע דרך בעיר שרובה עכו"ם
אבל עיר שרובה מינים וכופרים זה גרוע מעיר
שרובה עכו"ם ואסור לדור בתוכה. — הוכחה מהא
דאמרינן בצרכות להחלה אפילו מיל אינו חוזר וקי"ל
דפחות ממיל חוזר לפי שאמרו הלשון אפילו מיל.
והכא נמי כן. — ולפי"ז אף לדעת השלח"ק שצוה"צ
לא היו שם עכו"ם, מ"מ הולרכו לומר השיעור הזה
כדי לדעת דבעיר שרובה מינים אסור לדור, דצוה"צ
היו ג' דוקים שדינם כמינים ונ"מ עובא צמימרא זו
גם צוה"צ אף לדברי השלח"ק. — ובכל אופן לק"מ
על שיטת הסוברים דלא נאמרה צרייחא זו אלא צוה"צ.
[הערה: שוב ראיתי שכתב הקדוש הרמ"ע מפאלו
ז"ל בספרו כנפי יונה חלק רביעי סי' י"ב חז"ל שם
בסוף הסימן דע כי הדר בא"י בחורבנה דומה כמו
שאין לו אלוקי אבל בצנינה דומה שיש לו אלוקי וכו'
ובצח"ל דומה כמו שאין לו אלוקי בכל זמן וכו' ועי"ש.
וא"כ מצוה"ר גם בדבריו ז"ל שהיסוד המוזכר בצרייחא
זו שכל הדר בא"י דומה שיש לו אלוקי ואינו כמו
צח"ל אין זה אלא בצנינה לא בחורבנה שאז אין
חילוק בין א"י לחז"ל וע"ז סובבא כל לשון הצרייחא
כולה, וא"כ צרור שסובר ג"כ כשיטת הסוברים דלא
נאמרה צרייחא זו אלא בזמן הבית]. — ולדינא
ינצאר להלן.

לעומת זאת החוטאים במקום הקודש שהעצירות חמורות
שם יותר, אללם שקולה ישיבת א"י כנגד כל העצירות.

סימן ד. אולם אף שברור הדבר דבעל עבירה לא
מיפטר מלקיים המצוות המוטלות עליו, וא"כ
ה' מקום לימר דאף בעל עבירה היושב בא"י מקיים
מצוות ישוב א"י לדעת הרמב"ן, אין הדבר כן. —
ובאבני נזר העלה דמצוות ישוב א"י אינה אלא צלדית,
והביא רא' מר' זירא, ושוב דחה דברי עלמו וכחז
לחלק דצלדית גמור היא מצוה דאורייתא ואם לאו
הוא דרבנן. — דחיתו לסדרתו. — ותו הלא כל עיקר
סמיכותו הוא רק על ר' זירא, ואם הוא ירא ולא
עשה מעשה עד שבראו לו משמים אכן מה וענה אצתרי'.

סימן ט. עוד קשה על הרמב"ן מגמ' פסחים דאמר
רב כהנא אי לא נכוינא כהנתא לא גלאי,
הרי שחשב עלייתו לא"י לגלות, ואם ישוב א"י הוי
מצוה איך חשב זאת לגלות ועונש. ואף שה' צאונם
הא צמ"ע קי"ל כפאו ואכל מצה ילא. — גם לדעת
הראשונים שאין ישוב א"י מ"ע מ"מ התורה והמצוות
שמקיימים בא"י חשופים יותר, ולמה קרא רב כהנא
לזה גלות, ולהלן יתבאר מה שיש ליישב צזה.

סימן ז. צנידון סדרת האבני נזר אם מצוות ישוב
א"י היא דוקא באדם לדיק כבר הביא הכלבו
תשובת מהר"ם דרק מי שהוא פרוש ונזהר מכל
עון ומקיים כל המצוות הנוהגות בארץ ילך שמה, אבל
אותם המתנהגים שמה בקלות ראש עליהם נאמר ותצואו
ותעמאו את ארצי, ואינו דומה מורד בפלטין וכו'.
ודין זה הוא אף לשיטת הרמב"ן. גם החרדים שמציא
דעת הרמב"ן כ' דהבאים לא"י ואינם שמים על לב
כי הם צהיכל המלך אחרי מותם יגרשו משם ככלבים.
והעתיק דברי הפרקי דר"א דהמתים הרשעים בא"י
יעטרו משם. גם השל"ק שבי' על דברי ר"ח שאין אנו
יכולין ליחבר במצוות התלויות בארץ דע"ז נאמר לדיקים
ילכו צם וגו' כחז דהמקדש עלמו ומקיים מה שמחויב
אשרי לו, אבל החוטאים שמה עליהם נאמר ופושעים
יכשלו צם. ובמק"א כתב דא"י היא ארץ אוכלת יושבי'
ואינה מקיימת הרוזים לאכול פירותי' לבד.

סימן מא. ובחרדים הביא מעשה שה' שגרשו מא"י
אדם שצבר עבירה צלינעא. ומובא זה גם
בשלה"ק. גם היעב"ץ צסידורו מפליג במעלת ישוב
א"י והזהיר שלא לחפון לרדוף שם אחרי ההצל שעי"ז
מעמאים את הארץ. והחננל עלמו על שלא עלה לא"י
כי לא הכין לידה לנפש כראוי שלא לבוא צהיכל
המלך ציאה ריקנית. — גם צלוואתו לצניו כתב שיעטו
לא"י רק אחר שהשיאו את יו"ת, ויש להבין מדוע לא
ציוה ליסע עם צניהם וצנחיהם ולחנכס ולהשיאם שמה.
— ואולי צצביל שקשה מאוד הגידול צנים בא"י
כמבואר בצראשית רבה וצפי' רש"י שם.

סימן מב. גם בצשובת מעיל לדיקא שבעלה כדעת
הרמב"ן התנה תנאי שיהי' לו פרנסה מוכנת
שמה דעניות מעצירה על דעתו ועל דעת קונו ח"ו,
וסיים שכך נהגו שלא ליסע לא"י עם צנים קטנים.
ואולי צצביל כך ציוה היעב"ץ שיעטו שמה רק לאחר
שהשיאו את צניהם. אולם יפלא שלא נסעו אף אח"כ.
— ופשיטא דאף לדעת הרמב"ן שיש צישיבת א"י
מצוה דאורייתא מ"מ לא נאמרה מצוה זו לייצרי עבירה,
אף צצבאר מצוה גם העוברי עבירות אינם פטורים
מהם, כי שונה היא מצוה זו כמו שיתבאר.

סימן מג. כתוב צחורה ושנוי צנצויאים ומשולש
צכתובים דא"י לא ניתנה אלא צתנאי של
שמירת החורה. כתוב צחורה השמרו לכם פן יפתה
וגו' ואצדתם. ושנוי צנצויאים ציחזקאל על הדם חאכלו
וגו' והארץ תירשו ופי' הרד"ק איך תירשו את הארץ
ותעשו אלה המעשים שאינה עבד הארץ. ומשולש
צכתובים צתהלים ויתן להם ארלות גוים וגו' צעצור
ישמרו חקיו ותורתיו ילורו. וצכה"ג שהטעם מפורש
צקרא צודאי דרשינן עעמא דקרא אליצא דכל המ"ד.
— ומבואר עוד צמכילתא שא"י ניתנה על תנאי.
— וצספרי איתא לאלה חתלק הארץ לפני אנשים
כשרים וקדושים. ומלינו צברבה מקומות צחז"ל שנתנת
הארץ תלוי צקיום החורה, וכן הוא צצוה"ק וצספרי
הקדושים. — נמלא לפי"ז דעוברי עבירה לא נכנסו
צגדר קיום מצוה זו, שזהו נגד רלון הצוב"ה.

סימן מד. מלבד זאת הלא איתא לאו מפורש דלא
תעמא את הארץ ולא תחטיא, ולדעת כמה

ראשונים הם שני לאוין, ומוצן היעצ מה שהחליטו הפוסקים הנ"ל שלא ישבו בא"י רק יראי ה'.

סימן מה. ויש להתבונן במלות ראי' בשלש רגלים שלא מחזק שום טעם בפסוק והכל חייבין בראי' ואפ"ה אמר"כ וכי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חרי. ולרש"י שפי' אחרי שאין לבצכם שלם עמי קשה דהא אמרינן לעולם יעסוק אדם בתומ"ל אפילו שלא לשמה. ואף לפי' הרד"ק שכ' הטעם לפי שאינו לכבוד אלא לבזוין, הלא אם לא מפורש בקרא מנגן דטעם מלות ראי' הוא משום כבוד. והמלבי"ם סובר דהטעם מבוחר בקרא דלמען תלמד ליראה, ומג"ל הא הלא פסוק זה כתיב במעשר שני. ואף שצ"ס החינוך כ' ג"כ טעם זה, אבל אם אינו מפורש בקרא לא דרשינן טעמא דקרא. — ואפ"ל דמפורש הטעם בתהלים מזמור נ' דכ' זבח לאלקים תודה וגו' ודרשו חז"ל בסוכה דקאי על מלות ראי' וסמ"ך ל' ולרשע אמר אלקים וגו'. — עוד אפ"ל דציהמ"ק הוא מג' דברים שניתנו על תנאי של שמירת התורה כדאיתא במכילתא, ומלות ראי' תלויו ציהמ"ק והיו כמפורש הטעם בתורה. — עו"ל כמו דקו"ל בנשיאת כפים דכהן שהרג את הנפש לא ישא כפיו, ולדעת הרמב"ם אפילו עשה תשובה, וילפי לה מקרא דישעי' אף שזמורה זו כתובה בתורה עקרו לה הנציאים, הי"נ במלות ראי' דהפסוק בישעי' מי בקש זאת מידכם גלי לן שמי שאינו יר"ש אינו בכלל מלוא זה, והיבא דלא גלי קרא לא גלי.

סימן מו. אולם קשה דהרמב"ם צ"ה תשובה דייק מהך קרא דמי בקש זאת מידכם מעלת התשובה דאמש הי' זה מוצדל מה' ועושה מלות ועורפין אותן צפניו וכשעשה תשובה נראה לו לכפר עליו. הרי שדייק מפסוק זה על כל המלות, וקשה איך אפשר לומר על כל המלות מי בקש זאת, הלא הרמב"ם עצמו כתב צ"ה נשיאת כפים דאף לרשע אין אומרים מנע מן המלות. ולשון עורפין אותן צפניו אפשר ליישב שהוא כמש"כ ומשלים לשונאיו אל פניו דפירש"י משלים לו בחייו, אבל הלשון מי בקש זאת אינו מוצן.

סימן מז. וצטיקר הדבר שהמלות שעושה צעודו מולבך בתעמים נעורפין צפניו כע"ז הוא

צ"ה"כ. וצנ"כ השו"ע איתא דהתורה שאדם לומד צעודו רשע מוסיף כח בקליפה. והסב"ק כבר האריכו למעניותם צ"ה. והמהר"ל ז"ה"ה צדק פקודיך הפליג והחמיר מאד בצדק אלא שבהקדמת ספרו אגרא דכלה הסיק דכך היא דרכה של תשובה מדאורייתא צביעול בעלמא סגן. — ויוצן צ"ה מה שאומרים ודרך תשובה הורית דל' דרך נראה כמוחר, אלא להשמיטנו דשגס לבנו סחוס ואטום הורה לנו הצו"ת עכ"פ להרהר בתשובה ולהתחרע לצדו, כי בהרהור תשובה הוא הדרך שצביא לתשובה גמורה. — והוש"מ פי' מאז"ל מתוך שלא לשמה צ"ה לשמה, דכשעסק לשמה מחזיר הכל אל הקדושה מה שהי' צפני' אלל הסע"א. — וצ"ה לישרים נתן ענה לזה לומר לשם יחוד. וכ"כ גם החיד"א בהגדה שמחת הרגל.

סימן מח. הדין להכ"ל דמ"ש הרמב"ם שטורפין במלות צפניו מתאים עם דברי הצו"ק וחכמי האמת. אולם קשה מה שצביא ע"ז הפסוק דמי בקש זאת מידכם, ואולי הביא זה רק לסמך בעלמא, או אולי מלא בצ"חיהו מקומן דאסמכוהו להאי קרא. — או אפ"ל דתיבת „זאת" קשית'י, ודייק מזה דאך צ"ה וצמ"צ כזה צ"ה תשובה אין המלוא ראו', אבל בתשובה נחבקש לפני הקב"ה. — ולפי"ז הוא הדין בכל שאר המלות ואין חילוק צנייהם לצין מלות ראי'.

סימן מנ. מכל מקום שונה היא מלות ישו צ"ה דאף המפליגין בשצחיהו התנו תנאי שכ"ז אינו אלא צשומרי תומ"ל. ועוד דאמרינן בגמרא לא אמר תורה שלח לתקלה, ואין לך תקלה יותר מזו שמעמא את הארץ צחטאיו החמורים שמה מאוד. — והש"ה"ק כתב שהחמיר על עצמו מאוד צפירות שביעית אף שהי' דרך היחור לפי שכל הצ"ה מחו"ל לא"י ומקיל שם אומר לו הקב"ה למה צ"ה ממקום פטורי למקום חיוב, וסוים שם דכל הנוסע לא"י נוסע צשציל לקדש עצמו ולקיים המלות אשר שמה. הרי שרק יראי השם לריבון ליסע לא"י ואף הם יחזרו להיות שם יר"ש כפלי כפלים.

סימן נ. האצני חזר הקשה על הסב"א דאין מלות ישו צ"ה אלא צלדיקים מהמדרש שנתירא יעקב מעשו שמה תעמוד לו זכות כיבוד אב וישבת

ה' אשנא. אלא ע"כ כמבואר, דהשלוס צענטס היא מדה עובה וכשיש שלום ברשעים מקבלים ע"ז שכר, אלא שאותו השכר עצמו נעשה להם אח"כ לרועץ. — ויוצן מזה המדרש פליאה אין שלום אמר ה' לרשעים מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים, דע"י מניעת השלוס מהרשעים עובה היא להם. וכ"כ גם החידו"ח צפוי כסא רחמים על אדרי"ג. — וזהו שהתפלל משה רבנ"ה אל חפן אל מנחתם, כדי שלא יהי' להם שום זכות למען לא יוכלו להרע יותר ולהכשיל את ישראל.

סימן נד. ומה"ע נמו נתיירא יעקב מעשו שמת ע"י המלות שעשה בישיבתו בא"י עי"ז יהי' לו כח להחריב יותר. אבל ודאי דישיבת הרשעים בא"י אינו לרצון לפני ה'. — האפיקורסים סילפו את דברי ההפלאה כאלו כ' שהדר בא"י אף אם הוא צעל עבירה, גדול מהמקיים כהתו"כ בחו"ל, וזה שקר גמור כמבואר למעיין בדבריו. ובפרט דלא דיבר כלל מעוברי עבירה. — ובסה"ק דברי יחזקאל קלל בקללה נמרצת המטעים את הבריות ליסע לא"י לילך בשרירות לבם. — עכ"פ צהא סלקינן דלכל הדיעות אין מלות ישוב א"י אלא לשומרי תורה ומלות.

סימן נה. צירור השיטות בדין מלות ישוב א"י, והן ארבע: א) שיטת הרמב"ן דהיא מ"ע מה"ס אף בזמן הגלות. ויש להסתפק לדעתו אם לא נדחה מלוא זו מפני גזירת הגלות, וחיוצא רמיא רק על היושבי' שמה שלא לאח, וכן נוטה דעת האבני מזר. — גם מלשון הגמ' צבצב צחרא אין יולאין מא"י לחו"ל ג"כ משמע כן. — ונמשכו אחר שיטת הרמב"ן הרשב"ץ וצנו הרשב"ש וכמה גדולי האחרונים.

סימן נו. שיטה צ' היא דעת רש"י והרמב"ם דאף צוה"ב אין מ"ע בישיבת א"י. וכבר ביארו כמה פוסקים דממה שלא מנחה הרמב"ם בזמין המלות משמע דס"ל שאינה מ"ע. — וכבר נתבאר לעיל דהרמב"ם ס"ל כרש"י דכתבז וירשחם אותה וגו' אינו מלוא אלא הבעטה. — גם רובם ככולם ממוני המלות לא מנו מלוא זו. — ול"ע על מ"ש הרשב"ש והכנה"ג לדעת הרמב"ם היא מלוא דרבנן, ומנ"ל הא. וממה דאמרו צבצב אין יולאין מא"י לחו"ל אין ראוי, דשם

א"י. — דיחוי לזה מכמה טעמים, חדא דלא שייך בעשו מלות ישוב א"י דאדרבא מחוייבין אנהו לגרשו. ועוד דקודם מ"ס לא היו רק ז' מלות ורק האבות קיימו כהתו"כ מה שעתידין להטעות, אבל על עשו עתידין היו להטעות לגרשו ואיך יעלה על הדעת לומר שמקיים מלוא בישיבתו שמה. וכ' המג"א דאין לעשו חלק בצרף. — אמנם לשון המדרש ניחא שפיר דלא אמר שהי' לעשו זכות מלות ישיבת א"י אלא תאמר שהוא צא אלו מכה ישיבת א"י, וזה מתפרש היטב דכבר מבואר לעיל צעם הרמב"ן שהמלות שטושי' בא"י חשובים יותר, וגם עשו שמר איזה מלות, ואין הקב"ה מקפח שכר כל צרי'. ואף שמעשיהם אינם ראוים לפני ה' וחסד לחומים חטאת, מ"מ יש להם כח בשביל זה ויכולים ה"ו להרע, וכן אמרו בסנהדרין גבי נבוכדנצר, ולכן נתיירא יעקב מעשו, שמת צבצב המלות שעשה בא"י יהי' לו כח להרע לו ח"ו.

סימן נא. גם צעמרי שאמרו חז"ל שג"י שהוסף עיר בישראל זכה למלכות, איתא בתנוד"א שאחאצ צנו הביא רל"ב בני מלכים עובדי עי"ז והושיבן תחת ידו ונעשו כולם יראי ה', וזה פלא הלא עמרי ואחאצ היו עו"ז ואיך נעשו בני מלכים אלו יראי ה'. — ואפשר דלפי שידעו שכל קיום ממלכתם הוא צבצב שהוסיפו עיר בא"י, וזכות זה הוא רק אם תושבי' הם יראי ה', דעוברי עבירה המעמאים את הארץ אין זה זכות אלא חוב הוא לו, ולכן השתדלו שיהיו אותן בני מלכים יראי ה'. אולם מוטב הי' להם אלמלא לא הי' להם זכות זה, כי עי"ז החריבו את העולם ונעשו אח"כ צבצבון נורא ר"ל.

סימן נב. ועי"ז מוצן המשל בתנוד"א שמדמה את עשו וירבעם ועוד, לאחד שמלא אצידה וכי' שלפום ריהטא אין המשל דומה לנמשל. אלא שהקב"ה משלם שכר כל צרי' אף שיאמח עי"ז רעה יותר.

סימן נג. וצמס' ד"ח איתא גדול השלוס שאפילו עו"זי' ויש שלו' צנייהם וכי', אף כי מבואר להדיא במשנה סנהדרין כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם וכן צמ"מ בחז"ל שהשלוס אלא הרשעים רעה היא, ואמר הכתוב יתפרדו כל פועלי און, ומשנאיך

הטעם הוא משום שמפקיע עצמו מן המלות כדפי' הרשב"ם. — מ"מ כמה פוסקים סבדי דהרמב"ם וכייעתו שלא מנאו ישוב א"י בזמן המלות סבדי עכ"פ שהיא מלה דרבנן.

לרמב"ן ורשב"ן, א"כ אפ"ל שכביא אף דעת יחיד כדרכו ולי' לא סבירא לי'. — ואולי סובר כדעת האחרונים דבעשה לריך לקיימה אפילו אם יש ספק א' מני אלקי, משא"כ ספק איסור לא אסרה תורה. — ואפ"ל הסבירא לחלק דבס' איסור אף שיתברר שהי' אסור מ"מ אונסא כמאן דלא עביד, אבל ספק קיום עשה אם יתברר שלריך לקיימה ודאי דלא שייך למימר אונסא כמאן דעביד. והאחרונים פלפו הרבה בדבר.

סימן נז. דיחוי לסדרת השד"ח שדייק דדעת הסמ"ג דאין איסור ללאת מא"י לחו"ל מהא דאסרה התורה לשב למלרים וסובר דרק בדרך הזה אסור, כלומר מא"י למלרים, א"כ משמע דמא"י לשאר ארלות מותר ללאת מה"ח. — אמנם אין ראוי משם דאף אם נימא דאסור ללאת אף לשאר ארלות שפיר אינטיריך קרא לאשמעינן דלמלרים יש עוד איסור נוסף דלא חשבו. — וגם דבעל עבירה שאינו במלות ישוב א"י שהדין הוא לריכין לגרשו מ"מ למלרים אסור לגרשו שלא יעבור עוד בלאו דלא חשבו.

סימן סא. ולפי"ז אפשר דסובר החרדים שיש לקיים מלה זו אף אם היא לדעת יחיד, ואולי בשביל כך אסף כל הדיעות אף שרוב הראשונים חולקין בזה. — ומה שהפליג כ"כ בשבט ישוב א"י הוא בשביל גודל קדושת ומעלת המקום, ואף גם זאת הזכיר שאין הדברים אמורים אלא באיש ירא וחרד לדבר ה'.

סימן נח. גם בחשו' מעיל דקה שכתמיר במלות ישוב א"י מ"מ כתב דאם מהפרנס מוגיע כפו ובא"י יאטרך להתפרנס מן הדיקה לא יסע לא"י. — גם הרה"ק הרמ"מ מוויטעבסק זלבי"ה הזהיר הווסעים שיכינו להם מקור פרנסה ערס צואס שמה. — גם מלשון הש"ס ב"ב משמע דמי שריך להתפרנס ע"י אחרים אין איסור ביציאתו מא"י. — והח"ס הביא דברי המעיל דקה וכתב ע"ז שמתקו דבריו לחיד, אלא שלא הביא סיוס דברי המעיל דקה מה דמסיק שאין לו הכרע בזה, ומשמע דהח"ס החליט כן להלכה.

סימן סב. שיטה הג' היא שיטה ממוצעת דצוה"ב כיוי ישוב א"י מלה, אבל בזמן הגלות שוב אין מלה לדור בא"י. — דעת הרע"ב"א דאף בלאו שלא לשב למלרים אינו בזמן הגלות דכל חו"ל אחד הוא, אמנם לא נראה כן דעת הראשונים. אבל גזירת הגלות הרי מצוחר בקרא. — גם דעת הר"ס נראה לחלק בין זה"ב לזה"א. — ובמגילת אסתר כ' דגם הרמב"ם סובר כשיטה זו, אך נדחו דבריו. — פליאה על המעיל דקה שכתב דחילול לחשוב שהמלות זמניות, הלא כמה וכמה מלות ישנם שאינם נוהגים אלא בזה"ב.

סימן נט. לפמ"ש הפוסקים דעל מלות ל"ח לריך לפזר כל ממונו משא"כ ב"מ"א א"ל לפזר כל ממונו א"כ י"מ עוד כמה שיש ל"ח לשב למלרים. ואף לדעת הרמב"ן שהיולא מא"י לחו"ל עובר בעשה מ"מ מחמת עוני מותר ללאת, משא"כ למלרים אסור ללאת אפילו אם יבוא לידי עניות. ונדחה סדרת השד"ח. — אלא הסמ"ג בלא"ה לא ס"ל דישב א"י הוי מ"ע מדלא מנאה בזמן המלות. ובחומת ישרים כתב דדעת הסמ"ג כשיטת רבינו חיים כהן, שיבחר להלן.

סימן סג. והגרי"פ צפי' יסל"מ על משניות העלה דדעת הרי"ף והרא"ש והעור דמלות ישוב א"י לא שייך צוה"א מדלא התיירו צוה"א לכתוב אונו בשבת. — פלפול דבין זה דכותבין עליו אונו אפילו בשבת. — אמנם אף אם נימא דאף צוה"א שייך הכ דינא דכותבין עליו אונו מ"מ אין ראוי משם למלות ישוב א"י דבקנין בית שמגרש העכו"ם מא"י מקיים בלאו דלא ישבו באר"ץ ולא תחנס.

סימן סד. גם היד אפרים כתב לענין סעודה חינוך הבית בחו"ל שדעת כמה פוסקים הוא דצוה"א אין מלה לעלות לא"י, הרי שמצוחר מדבריו שדעת כמה פוסקים היא כשיטה זו. — עוד כתב שם היד

סימן ס. איצירא דו"ל דאף החרדים שהעתיק שיטה הרמב"ן מ"מ אין ראוי שסובר כותבי, שהרי כתב בלשונו שמ"ע מה"ח לדור בא"י הוא מתרי"ג

— אלא שתמיכה המהר"י"ע והשליח"ק על רח"כ דאין אפשר לבעל מלוא חשובה בשביל שקשה לקיים מצות התלויות בארץ אפשר לתרץ ברווחא, וסרה תמיכה.

סימן סח. ראשית נראה ללאו כל הזמנים שוין, וזימי רח"כ ואף זימי המצ"י"ע קשה הי' לקיים מצות התלויות בארץ, כמפורש וילא מדבריכם. וזימי מהר"י"ע והשליח"ק לא הי' זה דבר קשה. וסבר רח"כ דאין להביא עצמו לידי נסיון. — אולם יותר מזה חש ר"ח על כל המצות והאיסורין שהם חמורים בא"י יותר מבחול, ומדוייק זה בלשונו שבי' וכמה עונשין שאין לנו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם, ועטם זה הוא נוסף על העטם שקשה לקיים המצות התלויות בארץ. וכבר נבאר לעיל דהעונשין בא"י הם חמורין הרבה יותר מבחול, וגם דהיח"ר מתגרה שם עפי. — ביאור דברי הרמ"ע מפאנו בעש"מ על הפסוק יגער הי' בך השמן הבוחר בירושלים.

סימן סט. והנה להשיבה דאין ישוב א"י מ"ע מהי"ח אלא שהמצות חשובים שם יותר יש לחקור אם מחוייב להביא עצמו לידי חיוב. וכבר האריכו האחרונים בזה, ודעת הרבה מהם שלא ענשינן על מה שלא הביא עצמו לידי חיוב קיום המצוה רק במצות ליאת.

סימן ע. תמיכה על המקו"ה שבי' לענין ציטיל חמץ שאינו ידוע דאי לאו דמלאורייתא ציטיל בעלמא סגי הוי אמרינן דלריך לחזור לקיים המצוה כדאמרינן בשלוח הקן. וכבר העיר ע"ז המהרש"ם דשאני שילה הקן דכתיב צ"ש שלח תשלח. וביותר תמורה דאלו הי' צוה חיוב דאורייתא אף צי"ד של מצה כופין ע"ז, ומה גם דאפילו דידין שמים לא ענשינן על שלא הביא עצמו לידי חיוב קיום המצות אלא צידין ריתחא.

סימן עא. ותו דאף להפקיע עצמו מן המצוה דאסור מדינא ואפ"ה אין צוה איסור דאורייתא, — כמה ראיות דאיסור הפקעה מן המצות אינו אלא דרבנן, ומכש"כ היכא שלא עשה מעשה להפקיע עצמו מידי חיוב. ובכגון זה גם צי"ד של מצה לא ענשי אלא צידינא דריתחא. — אמנם במס' ע"ז משמע דצדקע א"י הי' הפקעה מן המצות איסור דאורייתא.

אפרים דמ"ש כל הדר בחול" וכו' אינו אלא צוה"ב. — גם המהרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה הביא מש"כ הרמב"ן עכ"ל דמחמת מצוה ישוב א"י יכול הבעל לכופף את אשתו, וכחז ע"ז דנראה שמ"ע זו לא חל רק צוה"ב דכתיב וירשחם אותה וגוי. אמנם זה תמוה דבסה"מ כתב הרמב"ן להדיא דהוי מ"ע אף צוה"ב. — מ"מ הראנו לדעת דהרבה ראשונים וגדולי אחרונים סברי לחלק במצוה זו בין צוה"ב לצה"ב.

סימן סה. שיטה ד' היא שיטה רבינו חיים כהן דעכשיו אין מצוה לדור בא"י משום דאין לנו יכולין ליזהר במצות התלויות בארץ. — המהר"י"ע במס' כתובות כתב דלית דחש להא דר"ח. אולם בתשובותיו כי שמאל בהגהת מרדכי דמטעם סכנת דרכים אין לכופף ומסוק דלפי"ז מ"ש בתוס' דעכשיו אין מצוה לדור בא"י הגבות תלמיד הוא. וזה פלא דא"כ כל ספרי הש"ס שצידינו משובשין הן. — ומה שהביא ראי' מהג"מ דהטעם הוא משום סכנה אינו סותר למ"ש בתוס' ואפ"ל דתרווייכו איתבהו. — גם המצ"י"ע אצו של המהר"י"ע הביא תשובת רח"כ מהמרדכי וגם דבריו שבתוס' ולא נסתפק ששניהם ממקום אחד ילאו מרח"כ. — ועל"ל שלא הי' אז לפני המהר"י"ע תשובת אצו המצ"י"ע ז"ל, דאלו הוה ידע צ"י לא הי' כותב כן.

סימן סו. ומה שה"ר המהר"י"ע מהר"ם והרא"ש שלא הביאו דברי הר"ח ודייק מזה דלא אמרם רח"כ זה תמוה, כי הר"ם והרא"ש לא הביאו דבריו משום דלא ס"ל כותאי' כאשר נבאר. — ובתשובת מהריב"ל מביא דברי רח"כ והחלט בעיניו שזה דעת התוס'. גם השליח"ק והרבה אחרונים הביאו כך דר"ח ולא נסתפקו מעולם שהן הן הדברים של רח"כ. — ותו דכמה גדולים וקדושים הגיבו כל הש"ס ולא העירו כלום ע"ז. ותימה על המעיל לזקק ועוד אחרונים שנמשכו בזה אחר המהר"י"ע.

סימן סז. להבין מאי דוחקי' למהר"י"ע לשבש הספרים אפ"ל דדברי הר"ח היו צעניו תמוהים לכן כאשר מלא תשו' רח"כ בהגה"מ תלה דבריו בתוס' באיזה תלמיד, וכונתו דהתלמיד עשה בטעמו של דבר.

חידוש, וכבר נתבאר שדעת הפוסקים דכה לעגשין צעידן ריתחא הוא רק במלות לילית ומנ"ל למילף שאר מלות מיניו. וזכרנו לחייב דלג על הערים דרך ימים ונהרות. — ונראה דאין כוונתו לדמות ממש נסיעה לא"י ללילית דעגשין צעידן ריתחא, שהרי הוא עלמו לא כחז זאת בכל שאר המקומות כשמפליג בשיבת א"י, אלא שביא ראוי ממלות לילית עד כמה לריך האדם להדר במלות אף אם לא נתחייב זה מדין תוכ"ק.

סימן עה. ראוי ממוס צכור דהיכא שיכול לבוא לידי תקלה מותר להפקיע מן המלוה. — דמיון זה מה שאמרו כל הגורד נקרא רשע, אף להגורד חל עליו ל"ת ועשה מ"מ נקרא רשע, משום שלפעמים יוכל לבוא לידי תקלה, מזה להפקיע עלמו. — וא"כ אין תימה על הר"ח שפסק דאין מזה בשיבת א"י או אפילו אם יש חיוב בדבר מותר להפקיע לפי שיש לחוש עובא לתקלה.

סימן עו. יבואר באריכות דאין סתירה בדברי ר"ח שכתבם וצין תשובתו שהובאה בהגהות מרדכי. — הכה"ג כתב בשם התומת ישרים דגם לדעת ר"ח תושבי א"י אינם רשאים ללאת משם, אולם בפנים התומת ישרים כתב זאת רק בלשון אפשר, משום דקא קשיא לי מגמ' כתובות בהיהא גברא דנפלה לי יצמה צי חזאה, שזה הו' אחר החורבן.

סימן עז. אבל באמת לא קשה מגמ' הכ"ל, דעכ"ל שרמ"כ מחלק בין איש דיוק וישר לפתס בני חסד שעלולין לחטוא, ופשיעא שאכל דיוק לא שייך כך חששא דרמ"כ ושפיר הוי מלוה בשיבתו בא"י. — כמה ראיות דלא אמרינן בכה"ג לא פלוג. — ומה שסתם רמ"כ דבריו וכתב בתוס' שעכשיו אין מלוה לזור בא"י, לפי דשם מייירי בדין אם צ"ד יכולין לכופה ולהפסיד כתובתה. ודבר המסור ללב לא נמסר לצי"ד שלמטה.

סימן עח. גם מדברי החוס' מוכרע כן, שהרי בתחילת דבריהם שסתמו שמשום סכנת דרכים אין כופין ע"כ אין כל המקומות בכלל, וכוונתם על

ומבואר כ"ז באריכות בקונטרס שלש תשובות. — ולדינא באיסור אחרוגי שביעית אין נ"מ אם איסור ההפקעה הוא מדאורייתא או מדרבנן. גם איסור אחרוג המורכב מא"י הוא חמור יותר מאחרוגים מורכבים של חו"ל. — ואיסור הפקעה ממלות בקרקע א"י הוא דאורייתא מכמה עעמים, אף דבשאר מלות אין איסורו אלא מדרבנן. — ופשיעא דהדר בחו"ל פטור ממלות התלויות בארץ, ולא שייך צ"י איסור להפקעה ממלות, ופשיעא נמי דאין עליו חיוב מה"ת להביא עלמו לידי חיוב. — ועכ"פ קשה על המקור"ח שכתב לריך להדר להביא עלמו לידי חיוב. והגם שיש ליישב בדוחק מ"מ נראה דהמקור"ח כתב זאת רק לתרץ קושית החוס'. אבל לשיטת הרא"ש והטור וסיעתם שכן הוא גם דעת רש"י דעובר אף בחמץ שא"י תו ל"ל לדחוק בהמקור"ח. — ולפי"ז ל"ק נמי קוי' המהרש"ם דשאני שלוח הקן דכתיב צ"י שלה חשלה צ"פ, דזה הוא דעת רש"י, ואולי לא סברי החוס' כך ומלי סברי דכן הדין גם בכל שאר המלות.

סימן עב. עוד כמה ראיות דמה שאמרו שריך לחזור לקיים המלוה ועגשין צעידן ריתחא הוא רק במלות לילית. — ודעת כמה אחרונים שגם בשאר מלות הדין כן, ויש פנים לכאן ולכאן. — ועיין עוד לעיל סימן ח.

סימן עג. גם בשלה"ק צענין צרכת המלות מבואר דאין חיוב לקנות שדה לקיים המלות התלויות בה. — גם אמרו חז"ל לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע ופרש"י אין ראוי לקנות קרקע, ואלמלי הו' החיוב להדר אחר קיום המלות לא שייך לומר לשון זה. ואם אין מוטל חיוב זה על היושבים בא"י פשיעא שאין לחייב בזה היושבים בחו"ל. — המהרש"ם מביא מאמר המדרש דמשמע שאין חיוב לחזור אחר שום מלוה זולת השלום. אלא שאפ"ל דנשתנה השלום בזה דבשאר מלות רריך לקיימם רק אם באו לידו, אבל אחר השלום רריך לרדוף. או אפשר לחלק דבשאר מלות אינו מחויב לילך למקום אחר לקנות המלוה, אבל בשלום נתחייב לערוך על כך דכ' בקש שלום ורדפהו אפי' ממקום אחר.

סימן עד. אמנם במק"א בשלה"ק צענין קדושת הארץ מדמה נסיעה לא"י לחיוב לקנות עליה, והוא

מלשכר, ולכן ס"ל דעכשוו אין מלוא לדור שס. —
 וכע"ז אמרו במלות יבוס עכשוו שאין מתכווין לשם
 מלוא וכו'. — ולפי שהאדם יראה רק לעיניו לכן
 אין לבי"ד להורות שהיא מלוא. אבל מי שכונחו רלוי'
 לש"ש מקיים מלוא בישיבתו בא"י.

סימן פ. ולפי"ז אין קושי' על רח"כ מהבוא גברא
 דנפלה לי' יבמה, דאפשר שהכיר צו ר' חנינא
 שאדם כשר הוא ומקיים מלוא בישיבתו בא"י. —
 והתומת ישרים הבין מדברי רח"כ דלא מחלק בין
 גברא לגברא ולהכי קשיא לי' מעובדא דהבוא גברא,
 ודחק ליישב דאפשר מחלק רח"כ בין עלי' לא"י להבוא
 משם, אולם חילוק זה הוא נגד לשון התוס'.

סימן פא. אמנם צעיקר הקושי' של התומת ישרים
 על רח"כ לכאורה טובא הוה מלי למיקשי
 מעובדא דר' חסי בקידושין שפסק לו ר' יוחנן דאסור
 ללאת. — המהרי"ט בחידושו לקידושין פלפל בדבר
 והעלה דרב חסי אסור הו' לו ללאת משום שהי' כהן,
 דאל"ה מדוע לא יהי' מותר לו ללאת הלא לא הלך
 אלא לקראת אמו ולא להשתקע. ומה שאמרו בגיטין
 דרבנן הוו מופטרי בעכו, הוא מפני שהחמירו על עולם.
 ותירולו אינו עולה יפה דמבואר שם להדיא איסורא
 בלשון משום דאסרו ללאת מא"י לחו"ל. — ויותר תמוה
 דהנהו רבנן שיאלו לחו"ל האך עברו על איסור זה.
 ועכ"ל שבה היו בני חו"ל. — והנהו חכמים שהלכו
 ללוותם אף שזה אינו אסור מ"מ כיון שיליאה מא"י
 לחו"ל אסור לכן החמירו על עולם. — יבואר דלא קשה
 מה שאמרו הלשון אסור, דמצינו לשון איסור אף במה
 שאינו אלא ממדת חסידות.

סימן פב. ולפי מה שנתבאר דעת התומת ישרים
 הוא שרח"כ החליט בחוס' דאין מלוא לדור בא"י
 ולא חילק בין גברא לגברא קשה להבין מדוע בחשבתו
 צהב"מ נתן טעם דעכשוו הדרכים צסכנה, ומה נפ"מ
 צסכנה או לא. והני תרי טעמי מחזי כי סחרי להדדי.
 — מעשה י"ל דגם המהרי"ט הבין כן בדברי רח"כ
 וכיון שבלא"ה נראו צעינו דברי הר"ח בחוס' כתמוהים
 לכן דחה דבריו שחוס' מפני דבריו שצהב"מ, וכתב
 דהבחה תלמיד הוא. — וכ"ז הוא רק לתרץ אמאי

הרוב — והגם שהכנה"ג ס"ל בדברי התוס' לא
 פלוג, אבל התומת ישרים בעלמו לא ס"ל כן, גם לא
 מסתבר כותבי וראיותיו הית להו פירכא — וא"כ
 למה לא נוכל לפרש גם בדברי הר"ח שכוונתו על הרוב,
 ובפרט ש"ל דצעיקר הדין דכופין סובר שאינו נוהג
 כלל מפני שהוא דבר המסור לנב שלא נמסר לבי"ד,
 ורק העטם שכתב בשביל שאין יכולין ליחבר אין מלוא,
 זה קאי על הרוב. והרבה מצינו בש"ס ופוסקים שסחמו
 דצריכה' אעפ"י שכוונתם על הרוב. — ובכלל להעמיס
 בדברי הר"ח שאף בלדיק תמים ליכא מלוא כלל
 בישיבתו בא"י, היא מילתא דתמי' ומופרך ממנה
 מקומות, ואין ספק דדעתו שכלל לפי מה שהוא אדם.
 [הערה: והלא אף בנדירים ושבוטות שאיסור חמור הוא
 אף בשבוטות אמת ולמדו זה חז"ל מקרא כמבואר למעלה
 (סי' ע"ה) מ"מ מבואר במד"ר וצמ"ח ובשאר מדרשות
 פ' מטות חז"ל ח"ל הקצ"ה לישראל לא חזיו סבורים
 שהותר לכם להשבע בשמי אפילו בצמת אין אמה
 רשאי להשבע אר"כ יש צך כל המדות האלו את ה'
 חלקיך חירא שתהא בלאתן שנקראו יראי חלקים אצרהם
 איוב ויוסף וכו' ואותו תעבוד אם אמה מפנה עמך
 לתורה ולעסוק צמנות ואין לך עבודה אחרת לךך
 נאמר ואותו תעבוד וכו' תדבק וכו' אם יש צך כל
 המדות האלו אמה רשאי להשבע, ואם לאו אין אמה
 רשאי להשבע. מעשה צינאי המך שהיו לו שני חלפים
 עיירות וכולם נחרבו בשביל שבוטת אמת וכו' יעיי"ש.
 והרי שאף בנדירים ושבוטות שאסור אף אם הוא
 אמת שג"כ העטם בשביל שלא יבוא ח"ו לידי מכשול
 כמבואר בגמ' וחששו כן בכל סתם בני אדם מ"מ
 מי שהוא ירא שמים כ"כ כמו אותן שהעיד עליהם
 הכתוב וגם מפנה עמנו לתורה ועבודה בצופן שאין
 לו עבודה אחרת תו לא חיישין אללו למכשול בנדירים
 ושבוטות ומכש"כ שאפשר לומר לדעת ר"ח שחשש
 למכשול צסתם בני אדם ישיבתם בא"י, מ"מ יחידי
 סגולה ועובדי ה' בצמת כז"ל שאני].

סימן עט. גם יש סברה לומר שהר"ח סובר
 כשיטת רש"י והרמב"ם דאף בזה"כ אין מ"ע
 בישיבת א"י אלא שהמלית חשבוין שם יותר. ולפי"ז
 בזה"כ שהיתה השפעת הקדושה בא"י ה' מעלה גדולה
 בישיבת א"י, אולם אחר החורבן קרוב יותר להפסד

אלא החוס' עצמם כתבו עטם זה צריש דבריכם, וא"כ הו"ל להפסקי תוס' להביא את דברי החוס' בתחלה. — עוד שקו"ע בדברי הגשמה כל חי מה שלא להגיל את המהרי"ט מקשותיו של החיד"א ביוסף אומן. וכ' הנכ"ח דגם דעת הב"י שכל דבריו דברי קבלה הוא כדעת הר"ח, וא"כ הר"ח לאו יחידאה הוא.

סימן פו. בגוף הדין דמאות ישוה א"י בשו"ע לא מוזכר כלום, לא מחויב הדירה ואף לא מאיסור היליאה. גם הרי"ף והרא"ש השמיטו הצריחה לדעולם ידור אדם צא"י, אבל הדינים הכלל מעלן ואין מויליין הביאו, ונראה דאעפ"י שאין צוה חיוז מ"מ עשו תקנה שלא לעבד הרואה לעלות. — אולם יש להבין מדוע השמיטו הסוגיא דאין יולאין מא"י לחו"ל דנ"מ עובד דין זה לכמה ענינים. — ואין ראוי ממה שפסק בשו"ע דמוחר להפליג בספינה בע"ש לעלות לא"י דהוי דבר מצוה, דהא אפילו למו"מ הקילו להפליג בספינה. — ועוד מלשון הב"י שכי' דמכל מקום העולה לא"י חשיב מצוה לענין להפליג בספינה, מהא גופא משמע דאין עלי' לא"י מצוה כשאר מצות, דאל"כ למה לי' לפרט עלי' לא"י, הא פשיטא לדבר מצוה מותר להפליג. — ול"ע למה השמיטו הכ' דינא דאין יולאין מא"י לחו"ל.

סימן פז. גם בעושי"ע הלי' חוב"מ צענין יליאה מא"י לחו"ל פסק דלעילי אסור מפני שינא שלא צרשות, ומקורו בגמרא מו"ק דלשוע הוי שלא צרשות ואף לפי הוכחת הרא"ש שם משמע דכשיש אחיה לורכ' ציילתו אין איסור בדבר, וזהו לכאורה היפך הסוגי' דצ"ב אין יולאין מא"י לחו"ל, ומדוע השמיטו דין זה.

סימן פח. וי"ל דהנה הרמז"ם כי' דאף שמוחר לגלות מא"י לחו"ל אם המעות ציוקר מ"מ אינה מדה חסידות והביא ראוי מאלתימלך מחלון וכליון שגעשו. ומקורו בצריחה שם. והקשה הלח"מ דלשון הצריחה וכן הוי' רשצ"י אומר וכו' משמע שביא ראיה לדלעיל דלהכי נעשו מפני שמלאו ליקח וילאו שלא כדון. — אמנם לפי מה שכתבו הפוסקים דלשון וכן לפעמים משמע סייעתא ולפעמים רבותא, ניחא, דגם כאן מוסף אדלעיל. — ולפי"ז אפ"ל דברא"ש

דוחקי' למהרי"ט לאוקמי דהגהת תלמיד הוא, אבל הרבה פוסקים מביאין השתי מימרות דרמ"כ ולא ראו צוה שום סחירה. — גם אפשר דסברי שרק לרווחא דמילתא כתב העטם דסכנת דרכים, כלומר אף לדעת החולקים צמה שאמר שאין מצוה לדור צא"י מ"מ עממא דא ודאי איחא אף לדעת החולקים.

סימן פג. ואפשר עוד להעמיס כונה אחרת בדברי הר"ח עפי"ד הכה"ד שהפליג מאד במעלת ישוה א"י ומ"מ כתב דזה תלוי במצב הזמן אם אפשר לקיים שם תורה ומצות בלי שום מפריע. וכעיי"ו הם גם דברי השלה"ק והיעב"ץ ז"ל. וחזינו מזה שתלוי במצב הזמן והדור. — ולפי"ז אפ"ל דמ"ש רמ"כ דצוה"ז אין מצוה לדור צא"י אין כונתו על הזמן אחר החורבן אלא על זמנו ודורו שהי' קשה אז ליחבר שמה צמנות התלויות בצרף והעונשין. — ראוי לדבר מלשון החוס' שם לעיל מיני' דצוה"ז אין כופין משום סכנת דרכים, וכתבו כולם דצוה"ז לאו דוקא אחר החורבן, כי אפילו צומן הביא לא היו כופין היכא דהי' סכנה.

סימן פד. קצת הוכחה לסברה זו מלשון החוס' שכי' והי' אומר ר"ח וכו', וכי' הב"י דלשון הי' אומר המוזכר בפוסקים משמע שחזר צו הח"כ, והשד"ח הביא חבילות ראיות להיפך והעלה שאין זה בהחלט, וכאן א"א לומר שחזר צו רמ"כ דא"כ מה נפ"מ להודיענו מה שהי' אומר. אבל לפי הנ"ל יתכן הלשון הי' אומר, שרק על דורו וחזנו אמר כן. — אולם כל הפוסקים לא הבינו כן צפי' דברי הר"ח וס"ל דמ"ש צוה"ז קאי על אחר החורבן.

סימן פה. גם החיד"א בצפרו יוסף אומן עמד על תמיכה המהרי"ט, וגם דעתו נועה ליישב דעת הר"ח הוא דלגבי לדיק מצוה היא. — וביוסף אומן שם תמה על המהרי"ט שכי' דהגהות תלמיד הם, הלא נכפלו הדברים בצפסקי החוס' שחיצים אי' מהראשונים. — תמי' על הס' נשמח כל חי דנימא שגם פסקי החוס' הם הגהות תלמיד, וזה א"א להבין כלל. — יחיו לסברה צעל נשמח כל חי דאף שצפסקי החוס' הביאו דברי רמ"כ מ"מ אפשר מטעם סכנת דרכים, דז"א שהרי צתוס' לא מוזכר עטם דסכנה גבי ר"ח,

והטור לשון וכן קשיתייכו דאי מיירי זכ"ז הא"ך
 מייתי ראי' מאל"מלך שכי' בזמן של' היה גלות,
 ולומר דמשמענו מדה חסידות כהרמב"ם לא סבירא
 לכו, ואפילו ס"ל לא משמע לכו לשון רבותא על
 זמן הבית יותר מזמן הגלות. ובאמת גם הרמב"ם
 אף שהעתיק הך דאסור ללא מא"י א"ן ראי' היה
 שסובר דין זה אף בזמן הגלות.

סימן פמ. אמנם הרי"ף הביא מימרה זו וס"ל
 דנוכח אף זכ"ז. — ומסתבר דסובר דאף
 בלי הראי' מאל"מלך אסור ללא מא"י מטעם דמפקיע
 מן המלות. — או י"ל דמהאי עובדא דשלי' כתובות
 דר' חנינא אמר להבוא גברא דנפלה לי יצמה שאסור
 ללא מא"י לחו"ל, משם דייק הרי"ף דאף זכ"ז אסור
 ללא מא"י. אבל לסברת הר"ח א"ן ראי' משם, דביחידי
 סגולה גם הוא מודה של' ללא מא"י. — וא"ן להקשות
 למי הביאו צרייתא הראי' מאל"מלך, דדרך הש"ס
 להביא פסוקים לאסמכתא בעלמא, כמבואר בהקדמת
 הרמב"ם לפיה"מ ובפרישה על העו"א"ח. — וצדך
 זה אפשר ליישב דברי הרמב"ן שהביא ראי' מדוד
 שאמר כי גרשוני וגו' אף שהי' אז מלכות קדושה
 ויש חילוק צדדי, אלא דהרמב"ן צריח לי' הך דינא
 דהיא מ"ע דכתיב וירשעם אותה וגו', וגם דהדר
 בחו"ל הוא כעו"ז משום שח"ל הוא תחת השמים,
 והקרא דדוד הביא רק לאסמכתא בעלמא.

סימן צג. יבואר דהך עובדא דשלי' כתובות מהבוא
 גברא דנפלה לי' יצמה בחו"ל הובאה גם
 צירושלמי מו"ק ושם מבואר דהבוא גברא הי' כהן
 ומה"ט לא הניחו ר' חנינא ללא מא"י שגזרו עומאה
 על ארץ העמים, ולפי"ז סרה סברת התומת ישרים
 שיהא לחלק בשביל זה דעת הר"ח ז"ל התייב לעלות
 וזין האיסור ללא מא"י. ואדרבה משם ראי' דבשאר כל
 אדם אין איסור ללא מא"י. — ואף כי בצבלי לא מוזכר
 שהי' כהן מ"מ דוחק לחדש פלוגתא במציאות. —
 ואפשר שהרא"ש והטור הוכיחו גם מעובדא דרז
 כהנא צירושלמי צרכות דא"ן איסור צי"אה מא"י.
 — דיחוי לסברת היעב"ץ דלכן ילא משום של' הי'
 דורו מוכשר לקיום החורה צא"י, דאי"ל לומר הכי
 מכמה עממים. ועכ"ל דא"ן איסור צי"אה מא"י.

סימן צד. יבואר דהך עומאה על ארץ העמים
 ואיסור הצי"אה לכהנים מא"י לחו"ל. צרי"ף

סימן צא. המאורי בסוף כתובות כתב אהך צרייתא
 לעולם יודר אדם צא"י דלא אמרו כל הדר

סימן צב. נמצא דהרא"ש והטור השמיטו דין דא"ן
 יולאין מא"י משום דס"ל דדין זה אינו נוכח
 זכ"ז. — ואולי סברי סברת הר"ח לחלק דזכ"ז יש
 לחוש עובא שקשה לעמוד בנסיונות וממילא שא"ן
 להעיל חייב זה על ישראל. ואפ"ה העתיקו הדין
 דהכל מעלין כדי שלא יהי' מניעה למי שראוי לאותה
 איצטלה לעלות לא"י, דלא רזו חכמים לבעל התקנה
 הראשונה דהכל מעלין אף לאחר החורבן. — ועוד
 דתקנה שנעשה בזמן א"ן לה ציטול, משא"כ צעיקר
 מצות ישוב א"י לא נעשה שום תקנה. — ומלורף
 לזה דעת הגאון רי"פ דהרי"ף והטור סברי דזכ"ז
 ליכא מצות ישוב א"י כמבואר לעיל סימן סג.

סימן צד. יבואר דהך עומאה על ארץ העמים
 ואיסור הצי"אה לכהנים מא"י לחו"ל. צרי"ף

חורבן בית שני ערחו התנאים והאמוראים לפנות הטומאה מא"י כמבואר בחז"ל. — ביאור ארוך בדין אם קברי לדיקים מעמאים. והגה"ק בדברי יחזקאל כתב ליישב דברי רש"י בגמ' דר"ל הוה מליין מערתא דרבנן שלא תארע תקלה ע"י לדיקים, ולמה לא לייין כל המערות, ות"י דלפי שיש עומאות שאינם יודעין ואין הכהן מזהר עליה, אבל לדיקים לא ניהא שחזא תקלה ע"י. — אמנם קושיא דא בלא"ה אפשר ליישב ברווחא עפ"ד רש"י דב"ב דר' בנאה לפי שהי' אדם גדול ניתן לו רשות ליכנס לקברי לדיקים, אבל לא לאחרים. ולפי"ז היינו טעמא דר"ל הוה מליין מערתא דרבנן, דלשאר מערות גם אחרים היו יכולים ליכנס, ולמערתא דרבנן לא הי' רשות רק לר"ל. — אולם מהא דמערת ר"ח איעלמא מיני' דר"ל משמע דאין הטעם משום מכשול, וצ"י בנאה דלא ניתן לו רשות ליכנס במערת אדב"ר השיב לו הב"ק כמדת החילוקה כך מדת הפנימית, הרי דחיישי למכשול, ולמה חשו צוה יותר.

סימן צמ. יבואר דיש לחלק בין קברי האבות הקדושים לקברי התנאים והאמוראים עפ"י הגמ' ברכות מדלגין היינו ע"ג ארונות של מתים, והארונות של זמן התנאים הי' בהם חלל עפ"י דאין צוה אלא איסור דרבנן לכן לא החמירו בספק היבא דלא אפשר לליין המערה, אבל בקברי האבות הקדושים דאין בהם פותח עפ"י הוי עומאה דאורייתא ולכן החמירו. — קברי לדיקים אם מעמאין החליט בדברי יחזקאל בראיות ברורות דאסור לעמאות מדאורייתא. אולם בכמה מקומות מבואר דאין שום עומאה בלדיקים וקדושים. — ובאמת שפתי היש"מ זלה"ה ברור מללו דודאי לדיקים אין בהם עומאה אבל עפ"י ההלכה אין להתנהג כן דאין כח המצחין בידינו להכריע מי הוא לדיק גמור. — ולפי"ז אפ"ל דלכן נעלמה ממנו מערת ר"ח כי עפ"י דין היו לריבין לליינו והי' יודע שאין שם עומאה, לכן נעלמה ממנו. אבל מערת אדב"ר ואבות הקדושים לא ראו להעלים, למען יוכלו בני' להתפלל שם לכן השיבו לו כמדת החילוקה מדת הפנימית.

סימן ק. עכ"פ נתבאר שבא"י היו מקומות המוחזקין בטבריה, לכן אסור הי' לכהן ללאת לחו"ל, משא"כ אחר שפסקה הבדיקה והחזקת עברה בא"י

ורא"ש וטושו"ע הדין דארץ העמים אסור לכהן ליטמא בהן, וכי הפרישה דרק בזמן שא"י בטבריה אסור לכהן ללאת לחו"ל, וכן הכריעו הפוסקים וגדולי האחרונים. — והשב"י חמה ע"ז איך הכריע נגד הרי"ף והרא"ש והטור, וסיים שהאחרונים שגגו בדין זה ואין להקל. — גם בהשקו"ע שהי' לו להשב"י עם חכמי דורו הסתמכו על דברי הר"ח שבתום' דעכשיו אין מלוה לדור בא"י ונראה דסברי כות"י. — אמנם בעיקר הדין שהחמיר השב"י על הכהנים שצביל עומאת ארץ העמים אין כן דעת כל גדולי האחרונים.

סימן צה. ולהסיר חמיבת השב"י על כל גדולי האחרונים שכתבו שאין דין עומאת ארץ העמים ובהג' אלא בזמן שהי' א"י בטבריה שהוא נגד דעת הראשונים הרי"ף והרא"ש והטור, דהנה הרמב"ם פסק דכל המקומות בא"י ששכנו שם עכו"ם מעמא כארץ העמים עד שיצדוק. ובדיקה זו קשה מאוד כדמוכה בכ"מ צש"ס, לכן בדורות הראשונים שהיו בקיאים בבדיקה היו בא"י מקומות בחזקת עברה ואז שפיר אסור הי' לכהן ללאת לחו"ל. אולם בדורות האחרונים שפסקה בדיקה זו גם בא"י אין חילוק בין א"י לחו"ל לענין זה, ונכונים דברי האחרונים.

סימן צו. גם החת"ם שקיל וערי בדברי השב"י ומסיק דדין זה אם מותר לכהן ללאת מא"י תלוי בשני העממים של חוס' נזיר אם הגזירה על עומאת ארץ העמים הוא שלא ילא מא"י לחו"ל או שצביל המתים. — מה שיש לפלפל בדבריו דאי נימא שטעם הרי"ף והרא"ש והטור הוא משום דאסור לכהן ללאת לחו"ל איך כתבו כל נ"י"כ השו"ע הטעם משום עומאת העממים.

סימן צז. אמנם הא דהרי"ף והרא"ש ש"ל דאסור לכהן ללאת לחו"ל השב"י הוא דכתב כן, אבל בדברי הרי"ף והרא"ש לא מבואר כן להדיא. — ובאמת אין הכרח לומר דסברי כן, ואפ"ל שהעתיקו דין זה אגב אורחא משום דלא חשו להשמיטו מלשון הברייתא. — גם בקיצור פסקי הרא"ש שגמט דין זה.

סימן צח. וביותר רריך להבין מה שמחלק החת"ם בין אחר חורבן בית ראשון לשני, הלא גם אחר

— ובפרט היבא דשכיחא החיקא מחמת המלצ השפל כו"ע מודי דאין לחייב צוה.

סימן קד. אמנם צרור הדבר אף שאין חיוב ליסע לא"י מ"מ היושב שם בקדושה ובעברה מרווח הרבה. — תמ"ו קיימת על כל גדולי וקדושי ישראל מכל הדורות למה לא נסעו לא"י רק מעט מזער ראיתי בני עלי' והם מועטים. — גם היעב"ץ שהפליג בשבת א"י נשאר בחו"ל ושם מני"כ וכן גם בניו הק' לא קיימו צוהת יעקב אביהם. — גם המהר"ש"ע שהחמיר במצות ישוב א"י נסע בסוף ימיו מלפת לחו"ל ושם מני"כ. — וכבר נשאל ע"ז המהר"ם והוצאה תשובתו כגלצו, לפי שהיו לריבין לצעל מלימודם ולחזור אחר פרנסה. אולם ת"י זה אינו מספיק לכל הדייקים וקדושים שצכל הדורות, שצודאי היו ציניהם שהי' סיפק בידם לחיות בא"י צלי ערדות. — גם לריך להבין מדוע לא נזדמן להם משמים להלדיקים הקדושים שיוכלו להשיג מאויים לעבוד את ה' במקום הקודש, ואמרו חז"ל שאין הקב"ה מונע מן הלדיק מה שמתאוה. — והגאון מהרש"ק שפט מה דצוה"ז אין מצוה ליסע לא"י. — והיעב"ץ ערע להסביר על חכמי הש"ס דאנוסים היו, וזה דוחק. — וכבר נתבאר במאמר ג' שבעות שגם הלל הזקן דר בצבל אף צוה"צ ורק אח"כ עלה בצביל הג' שאלות ואין לומר שכולם אנוסים היו.

סימן קה. גם עזרא הסופר שלח אחרי אנשי עולעילא ולא רצו לעלות לפי שידעו שעתיד ציהמ"ק ליחרצ והצרו השבצ חמת ויליב שאומרים אותו אחר הק"ש, וצודאי שלח היו אנוסים דאילולי כן לא הי' עזרא שולח אחריהם. גם ר"ז לא עלה עד שהראו לו מן השמים שהוא נקי מכל חטא.

סימן קי. מכח תמ"ו זו חידש האצני נזר דאין מצות ישוב א"י אלא אם פרנסתו הוא מא"י, אבל אם מתפרנס מחו"ל שהוא תחת השרים אז אין מצוה צישיבתו בא"י. — ותימה איך המליא חידוש זה שלא נמלא צראשונים. ועוד דמה שבנה יסודו על קושייתו צדין עבד שצרה מרצו, כבר נפתרה הקושיא והיא צראשונים ולפי"ז נסחר כל צנינו. — גם אלו

אין חילוק צין א"י לחו"ל לענין זה, ולדקו האחרונים. — ולדינא קיי"ל לקולא כדעת הפוסקים האחרונים, דגם החת"ם לא הכריע כהשצו"י אלא הביא דצרו לפלפולא. — וצבא סלקינן דצבנהים הביאו הרא"ש והטור דין זה דאסור לאתא מחמת עומאת העמים, אבל צשאר כל אדם שהעטס הוא צצביל ישוב א"י והפקעת המלות השמיטו הרא"ש והטור והשו"ע דין זה לגמרי, ונראה דצצרי דאינו נוהג צזה"ז.

סימן קא. העולה מכל הנ"ל דמצות ישוב א"י לא נזכר צהרא"ש ועוש"ע. גם צין הראשונים יש צזה מצובה. ורוב החולקים על הר"מ חלקו בעיקר עמ"ש דדין דהכל מעלין אינו נוהג צזה"ז. גם השלה"ק והחרדים אף שהביאו דעת הרמב"ן מ"מ נראה דלא ס"ל כות"י. גם הרשצ"ש כ' דהפוסקים שלא מנו מצוה זו צצרי דלאו מ"ע דאוריינתא היא, וכמה מוני המלות לא מנו אותה, וגם השלה"ק צתוכס, א"כ ס"ל דלא כהרמב"ן.

סימן קב. צשו"ת צ"ש פסק דאין להניח מצות החזקת ת"ח כדי לעלות לא"י לקיום מצות החלויות צארץ. הרי שגם דעתו דאין מצוה צעלי' לא"י, דאי יש מצוה צעלס העלי' הרי כבר נתחייב צזה צעודו צחז"ל. — גם היש"מ זלה"ה כתב לחתנו הקדוש ז"ל שלא יסע לא"י והטיד צשם הרה"ק מלוצבלין זצוק"ל ששקל הפסד מצוה כנגד שצרה ולא רצה להפסיד מצות הכנסת אורחים צצביל נסיעה לא"י. — לדעת הצ"ש דהחזקת ת"ח יש לו דין ת"ח לפי"ז המחזיק ת"ח צא"י אית לי' תרתו מצות ת"ח ומצות ישוב א"י שמקיים הת"ח. — גדל מעלת המחזיקים ת"ח צא"י מצואר צס' יוסף אומן להחיד"א ז"ל, וכן להיפך המחזיקים יודי עוצרי עצירה צא"י יש לו חלק צעון המעטמאים את הארץ ר"ל. וכבר נתבאר צמד"ר דחמור עונש מחזיקי צעלי העצירה מצעלי העצירה עלמס.

סימן קג. גם צדינא דהכל מעלין שדעת כל הראשונים חוץ הר"מ דנוהג צזה"ז, אפי"ה כ' הצאה"ט כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא אין לכפות. וק"ו צחיוב העלי' וצאיסור היליאה מא"י שרצו כ"כ המתלוקות.

לא היה תי' מספיק על קושייתו, וכי נוכל בשביל קושיא
 לחדש דינים חדשים צמ"ע דאורייתא. — ועוד דאי
 נימא שטיקרא מלוא ישוב א"י הוא אם אוכלין פירותי
 מדוע איפוא כ' העור שאין לומר בצרכת על המחוי
 ונאכל מפריה ונשבע מטובה, שאין לתמוד הארץ
 בשביל פריה ועובה אלא לקיים מלות התלויות בארץ.

סימן קז. גם ראייתו מיע"א שאמר אין נכסי חו"ל
 כדאי לו אין ראי' שהוא בשביל ישוב א"י,
 דברי גם א"א הביא לא"י מה שנחשש במלרים, וגם
 צנ"י לקחו עמם בית מלרים ובינת הים. — והנה
 כל גדולי ישראל מדור דור עוררו להחזיק את העוסקים
 בתורה צמ"ע שעי"ז יש להם חלק בעסק התורה צמ"ע.
 — ובמכתב קודם המוצא צמ"ע מעשי אבות בהתימת
 גלויות ודיקים מפורסמים שמקדמת דנא כתוב לאמור
 דלחינו שבגולה מחזיקים בידי אחיהם באה"ק וכו'
 וצוה כל ישראל יש להם חלק במלות ישוב הארץ.
 — גם המהר"ם חאגיז בשפת אמת, והפיד"א ביוסף
 אומץ כתבו שהמחזיקים ידי לומדי תורה צמ"ע מקיימים
 מלות ישוב א"י כמו היושבים שמה. — ואי נימא
 כדעת האבני נזר א"כ אדרבה בהתימתם מצעלים את
 תושבי א"י ממלות ישוב א"י, אע"כ דמלות ישוב א"י
 הוא לעסוק שם בתורה על ערכת הקודש.

סימן קח. כשהתעורר הרעיון ליישב עובדי אדמה
 צמ"ע התנגדו לה רוב גדולי וקדושי ישראל,
 גם הר"א מגריידין שתמך ברעיון זה לפי שזריכין
 להיות צמ"ע עובדי אדמה המקיימין מלות התלויות
 בארץ גם הוא ז"ל כתב במכתבו שנחטבל הרעיון
 הזה מחמת ההתנגדות של הצדיקים היותר גדולים,
 ובמכתבו שבי' אה"כ ונדפס צמ"ע סוכת שלם עורר לשלוח
 מעות לא"י להחזיק שם ביהמ"ד שיעסקו בתורה. —
 גם הגה"ל צעל לב העברי ז"ל העיד על עצמו בספרו
 שזמו משפט שכאשר לקח את דרכו לא"י צוה אל
 הגה"ק צעל ייעז לב זל"ל והוא הרעיש עולם כנגדו
 עד שהכריז כי כל המחזיק צו ליסע לא"י כאילו מחזיק
 לעו"ע. הרי שהתנגדו לרעיון הזה אף צמי שכוונתו
 לש"ש. — ובעלי הרעיון עצמם העידו שההתנגדות של
 הגדולי ישראל הוא בשביל שיראים שלא יאמח מה
 שיראו לעשות מדינה ומלוכה לפני הזמן, והכחישו זאת

ועטנו שחדו אותם בעלילות שוא, ואח"כ איגלאי
 מילתא למפרע שצדקו הצדיקים המתנגדים. — עוד
 נדחק באבני נזר לומר דהיושב צמ"ע שפיר מקיים מצוה,
 אבל אין חיוב לעלות, ולכן לא עלו גדולי ישראל לא"י,
 אולם כ"ז אינו מעלה ארוכה מדוע לא עלו לא"י
 כל גדולי הדורות אף אם אין מצוה בעלי' גופה.

סימן קצ. יבואר על נכון בצדיקים צרורים ואמיתיים
 דהנה גזירת הגלות מפורש בפסוקים ובמאמרי
 חז"ל אין מספר. ולפני הגאולה ההכרח שיבוי ישראל
 בכל קצוי תבל כמבואר במדרש, אלא שהקב"ה יעשה
 עמם אות לעובה שאם אחד גולה למקום דומה כמי
 שגלו כולם. גם הגאולה והקיבוץ גלויות יהיו רק אחר
 שיעשו ישראל תשובה כמבואר ברמב"ם מקרא דושבת
 עד ה"א וגו' ושז וקבץ וגו'. והתשובה תהי' בעודם
 בגלות בין העמים. — מ"ש באהבת יונתן שצנ"י יהיו
 צמ"ע בעת מלחמת גוג ומגוג, לפי שמלחמת גוג ומגוג
 יהי' אחר ביאת המשיח כמבואר בחז"ל, אף שחיילותיו
 של גוג ומגוג הם בעולם אף לפני ביאת המשיח
 וסובלין מהם. אבל קודם ביאת המשיח כ' האהבת
 יונתן שאף אם כל האומות יסכימו שיבוי קיבוץ ישראל
 לילך לירושלים חלילה שתלך שמה וכו'. — ומ"ש
 ביש"מ שיעשו תשובה אחר צואם לא"י הכונה לתשובה
 עילאה, כמבואר כ"ז במאמר ג' שבעות. — גם
 בתנוד"א מבואר שהתשובה לריכה להיות בעודם בגלות.

סימן קי. ומבואר צמ"ע ג' עמיים לגזירת הגלות :
 בגמרא פסחים איתא לא גלו ישראל אלא כדי
 שיחוספו עליהם גרים. — ובמס' תענית איתא כשם
 שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל,
 ופירש"י שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל,
 והמהרש"א צמ"ע פ"י צוה דע"י שישראל מפרסמין
 בכל העולם תורתו ואמונתו זהו קיומו של עולם. וכע"ז
 הוא גם בפסיקתא. — בגמ' ע"ז איתא לדקה עשה
 הקב"ה שפזרן לבין האומות דע"ז נילגים מכלי, וכ"ה
 גם בתנוד"א. ומלבד ג' עמיים הללו ישנם עוד עמיים
 הרבה. — והארז"ל כתב העטם כדי לזרר ולהוציא
 משם הנילוות. — מכל הדין מפורש יולא שההכרח
 הוא שיבוי ישראל בכל קצוי תבל. ולפי העמיים הנ"ל
 גזירת הגלות הוא אף על הצדיקים, ואדרבה הם

גם הגיבנם להפס דעחו שצצור הגלות ניילו מגיבנס.
— כללו של דבר צרור הוא שהגלות הוא גזירת הבו"ת
לעובת ישראל ולעובת העולם. וא"כ אין פלא שנסחצב
כן משמים שרוב גדולי ישראל התגוררו בחו"ל.

סימן קיד. ולפי"ז קשה לדעת הרמב"ן וסייעתו שיש
מלוא ציטוב א"י אך יתקיימו שניהם, גזירת
הגלות ומלוא ישוב א"י. הן אמנם יש חילוק בין עליית
יחיד לעליית רבים בחומה, דביחיד אין איסור השבועה
של עלי' בחומה, אבל מטעם גזירת הגלות אין מותר
ליחידים לעלות אס הוא נגד גזירת הגלות. — ועוד
דאפילו אחר ביאת המשיח שאז בעלו השבועות מ"מ
עדיין גזירת הגלות קיים ורק הקצ"ה יקצן גלויותיו.
— הן אמר דמטעם פיזור בין האומות סגי באחד,
אבל אי' שוקל ואי' סופר לכון המספר, ואס יעלו
ביחידות צרוב השנים יהיו שמה רוב ישראל. — גם
אין לומר דאפשר לקיים שניהם שיהי' חלק מישראל
בא"י והשאר בכל העולם, דמי ומי ההולכים לחו"ל
ומי יעלה בבהר ה'. ולדעת הארז"ל זה תלוי בשורש
נשמתו של באו"א. — גם הריב"ש דסובר דעלי' לא"י
הוי מלוא מ"מ כחצ דמפני הגלות שגזר עליהם מי
שהגלם אינו מניחם לשוב. ולפי"ז אין אפשר שיתקיימו
שניהם העלי' לא"י וגזירת הגלות.

סימן קמז. לכאורה הי' סברה לומר דכיון שגזר
על ישראל להיות מפוזר ומפורד בין העמים
א"כ העולה לא"י עובר את פי ה', כדמצינו גבי מרגלים
שהעפילו לעלות אחר שגזרה הגזירה אמר עליהם הכי
למה זה אחס עוזרים את פי ה', אבל אין הדבר כן,
שהרי הרבה תנאים נשארו בא"י אף אחר החורבן וגזירת
הגלות, ולדעת הרמב"ם מוכרח שיהיו תמיד בני
בא"י עבור קידוש החודש, ובדאי ראו הבו"ת שיהי'
בניו בא"י אף בזמן הגלות, דגם א"י בכלל ארבע
רוחות השמים. ואין זה דומה לגזירת דור המדבר.
— יצואר דגזירת הגלות אין זה לא ליוי ולא איסור
ולא חיוב אלא הכל תלוי בהשגחה העליונה, וליחידים
אין איסור לעלות מחמת גזירת הגלות, דאין לחוש
שבמשך הזמן יעלו כל ישראל לא"י, כי הקצ"ה גזר
שיהיו ישראל מפוזרים עד עת הבאולה, ודבר אלקינו
יקום לעולם, והוא ית' מנהיג עולמו כרצונו. — אלא

מסוגלים לתקן יותר ולפרסם תורתו ואמונתו בעולם.
— גם האו"ת הק' כחצ העטם שצביל צירור הנילוות
ובמקום אחר כ' העטם שצביל שחכבוש מדת הדין
ואס לא יקיימו גזירת זירוי בניו ח"ו חרצ מרוטה.
— ובזה"ק הביא שם הרמ"ע מפאלו דחכלית הגלות
הוא לעבר חויר העולם, ולכן לריכין להיות לדיקים
ועוצדי ה' בכל המקומות.

סימן קיא. גם השל"ק שפליג במלוא ישוב א"י
כחצ דהגלות הוא לעובה כי הגלויות גורמים
גאולה גדולה לעתיד. עכ"פ מפורש ואלא בפסוקים
ובדמז"ל דהגלות הוא גזירת המקום צ"ה עד שיבא
מלך המשיח ויקצן גלויותיו. — גם הרמב"ן ז"ל כי
דהגלות מניל מכלי ח"ו.

סימן קיב. ביאור המד"ר בפתיחתא דאיכ"ר דאדכ"ר
ידון בגירושין ושלוחין אף בניו הכנים אותם
לא"י ודן אותם בגירושין ושלוחין, דקשה מדוע
כפל הלשון גירושין ושלוחין. ולפי הני"ל הכונה שכמו
שחדה"ר גורש מגן עדן ושולה לעוה"ז לחיקון העולם,
כמו כן ישראל גלו מארצם ונעשו שליחים לתקן
איש איש כפי מדתו בכל מקום צואו.

סימן קיג. גם איתא במד"ר שאצברהם צרר גיבנס
והקצ"ה צרר לו את המלכויות. ונתחצבו במאמר
זה מפרשי המד"ר היפ"ת וזכ"ק, והזכ"ק דחה
פ"י היפ"ת אבל גם צפירושו ישנם הרבה דקדוקים.
— ויתיישב עפ"ד היש"מ זלה"ה בחפ"מ מזמור קמ"ג
דעיקר עבודת הצדיקים לריך להיות שלא עמלק"פ
אלא אדרבה יש לעשות רצונו גם על מנת שיסבול
בגיבנס. ואפשר דלכן צחר א"א בגיבנס כדי שלא
יפסיד מלוא התלויות בארץ, מוטב לו לסבול בגיבנס
מלהפסיד מלוא. אולם הקצ"ה אמר לו שמשלם שכר
לעושי רצונו, ושהגלות הוא לעובת ישראל להפטר מעונש
הגיבנס, ושזב הסכימה דעת א"א לדעת צוראן ית'.
— ויוצן בזה המד"ר פ' מסעי שהראה הקצ"ה למשה
כל מה שהי' ועתיד להיות ואף הגיבנס, וכשנתירא
א"ל הראיחיק צעיניך ושמה לא תעבור, דלפי שהראה
לו כל צער הגלות שיהיו גולים מא"י לכן הראה לו

שעדיין יש להבין איך כתב הרמב"ן ז"ל לשון מחוייב כאו"א, אם גזירת הגלות במקומה עומדת.

סימן קמ"ז. יבואר בדברים צדורים ונכונים, דהנה ישנם מצות ואיסורין שאמרינן לפעמים דהוי' ולפעמים הותרה, ויש צדקה מחלוקת ומצדקה גדולה בין הפוסקים. — וכתב הרשב"א דבין העוסק במצוה פטור מן המצוה למה לי קרא פשיטא למה יניח מצוה זו בשביל האחרת, ותו' שם שני תירושים, ולתו' האחד הא קמ"ל דהעוסק במצוה פטור מן המצוה האחרת דהוי' אללו הכותרה, ולתו' השני אינה חלה דהוי'. — והאחרונים פליגי בזה, יש סוברין דהוי' הותרה ופטור לגמרי מלעשותה, ויש סוברין דאינה חלה דהוי' וחויבה רמיא עלי' לקיימה חלה שמיפטר מחמת שעוסק במצוה אחרת.

א"כ אלו ואלו מקיימים שליחותו של הבו"מ, והכל תלוי בהשגחה העליונה ומה' מלעדי גבר כוונתו כפי' הכעס"ע הק' זי"ע דלפעמים האדם חושב שהולך לדרכו בשביל מו"מ אבל באמת מה' מלעדי גבר כוונתו שצריך לתקן שם בצורתו ותפלתו. — ויוזב עוד סיוס הכתוב ודרכו יחפץ, דרק כשהולך לדבר מצוה לעשות חפץ הבו"מ אז מה' מלעדי גבר כוונתו, אבל כשאינו בוחר בדרך הטוב, אף כי מניחים אותו מן השמים כי לא נוטלים בחזירה, אין שייך לומר בזה מה' מלעדי גבר כוונתו. — ואיחא בגמרא בדרך שאדם רואה לילך מוליכין אותו, דאם דעתו ורצונו לש"ש אז המלאך הטוב הנצרך מאותה מחשבה עובד מוליכו בדרך אמת, ואם לאו מלאך רע מוליכו למה שהוא נגד רצון הבו"מ. ולפ"ז אכחנו שלא נדע מי צריך להיות בא"י ומי בחו"ל אין לנו להשטן חלה על אצטו שבשמים, והוא יבין מלעדינו.

סימן קי"ז. ולפ"ז אין שום סתירה בדברי השל"ק שבי' דהגלות הוא הכרחי ואעפ"כ הפליג מאד במצות ישוב א"י דתרוויבו איתנהו, דודאי צריכין להיות ישראל גם בא"י, וצימיו הו' התגברות הילכה"ר שלא ליסע לא"י לכן ראה לנחון להלכות הלצבות ולהודיע מעלת א"י לחזק את אותן הצריכין להיות בא"י. — וגם החרדים הזהיר להיות י"ש כפלי כפלים מבחו"ל ואנשים כאלו צודאי מוליכין אותם מן השמים למקום אשר צריכין להיות שמה.

סימן קכ. ומהאי טעמא לא נסע ר"ז לא"י עד שראה שעורים בחלום, לפי שלא ראה לעשות מעשה עד שגילו לו מן השמים. — וכ"כ היש"מ זלתי"ה דהמעלה הכי גדולה היא להיות דבוק בבי' עד שלא יעשה שום תנועה כ"א ברצון השי"ת. וראוים הדברים למי שאומרים כי הוא התנהג ככה. ולהכי המחין ר"ז אף שהי' לו השחוקקות גדול לא"י עד שגילו לו משמים. — ומהא גופא שר"ז לא נסע לא"י עד שראה בחלום שסרו עוונותיו מזה אפשר להתבונן עד כמה צריך האדם לירא ולפחד שלא לישב בא"י בעודו מלוכך בחטאים. — גם הרה"ק הר"פ מקארין זלתי"ה כתב במאמריו שרצונו וחפצו לקבוע דירתו בא"י אבל אך ברצון השי"ת.

סימן קי"ז. ולפ"ז אפ"ל דהוא הדבר גם במצות ישוב א"י דמפאת גזירת הגלות נדחה מצוה זו, חלה שיש לחקור אם אמרינן דהופקע לגמרי ובעלה מצות ישוב א"י, או דנדחה מחמת גזירת הגלות אבל עכ"פ חויבה רמיא עלי'. — והנה דעת הרשב"א שבי' גבי הלואו שלא לשוב למצרים דמחמת גזירת הגלות הותר, ומכש"כ שלדעתו הופקעה גם מצות ישוב א"י בשביל גזירת הגלות. — אבל דעת הרמב"ן דלא הותרה לגמרי חלה דהוי' ועדיין חויבה רמיא על כ"א מישאל חלה שאנוסים אכחנו מחמת גזירת הגלות. — והנ"מ היא דלדעת הסוברין שהופקע לגמרי גם הדרים בא"י אינם מקיימים מצות וישבתם בה, זולת מה שהתורה והמצות חשבים שמה יותר במקום הקודש. — ולדעת הסוברין נדחה א"כ הזוכה לדור בא"י שפיר מקיים המצוה. — גם האצטו נזר נוטה לומר דעת הרמב"ן שהמצוה מוטלת רק על הדרים בא"י. — גם הריב"ש דסובר דעלי' לא"י הוי' מצוה כתב דאין בעלם ההליכה מצוה חלה לפי שישוב א"י הוי' מצוה לכן הוי' ההליכה ג"כ עוסק במצוה. ולהג"ל דכיון דבישיבה בא"י מקיים מצוה לכן הוי' גם ההליכה עוסק במצוה.

סימן קי"ח. עכ"פ צומן שאין הלוי לעלות לא"י וצריכים להיות בני ישראל בכל ארצות פזוריהם,

כונתו רלווי' הוי צמירותו עבירה כיון דאית צ"י חשש תקלה ונקרא עיי"ז רשע — וכ"ה גם צישוב א"י דכיון דאית צ"י חשש תקלה לריך להיות דיקא צבונה רלווי'. — מה גם דיש סתירות רבות צש"ס אמיתרא דלעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, ואין ללמוד משם על מלות ישוב א"י דאית צה חשש תקלה מרובה אם עושה שלא לשמה.

סימן קכג. ציבור אומרים ז"ל לעולם יעסוק אדם צחור"מ אפילו שלא לשמה. — סתירה מהספרי המוצא צברייתא צנדרים אל חשש עטרה להתגדר צס וכי'. והזרע אצרכה פי' דהגמ' דלעולם יעסוק אדם מיירי כשעושה מאהבת השכר ויראת העונש, והצרייתא האל חשש עטרה או קרדוס מיירי כשעושה צשציל חועלת עבדי וגשמי כגון פרנסה. — תי' זה נוחא לדברי הרמב"ם והרמב"ן והריטב"א דרק לאהבה שכר ויראת העונש מותר שלא לשמה. — אצל לדעת החוס' צצרכות דגם צשציל שיכבדוהו מותר לעסוק אפילו שלא לשמה נמלא לפי"ז סתירה מהספרי ומגמ' נדרים. —

אולם מלינו שבתוס' עגמס סותרים דצריכה צמקוס אחר. ואולי י"ל כמ"ש המהרש"ל דלפי שהיו צעלי חוס' הרבה לכן מולאים לפעמים סתירה צצצריכה. — צצוכ"ק חושב צין הע"ר אותן צצונים צתי כנסיות שלא לשמה, וכי' שם הרח"ו דהוא צכלל נוח לו שנהפכה וכי', הרי דלאו דוקא הלומד לקנטר הוא צכלל זה.

סימן קכד. איך שיהי' ההכרעה צדין דלעולם יעסוק אדם צחומ"ל אפילו שלא לשמה, מכל מקום לא נאמר זאת על מלות ישוב א"י לריך שיהי' דוקא לשמה כאשר נחבאר. — ואף צצדינא דהכל מעלין לא מלינו צשוי"ע וצפוסקים כהכרעת המהרש"ק דכשנוסע שלא לשמה אינו יכול לכופה, אפשר משום שלא ראו לצטל תקנ"ח צענין הכתובה דא"ח למסור לצ"יד דצר החלוי צמחשצב. — וכן מלינו דאף שנמנעו מלהשציע את האשה מ"מ תקנו שתהא נודרת ליחומים. — ולדעת המהרש"ק ז"ל דאם אין אומדנא להיפך אוקמינן אחזקתי' שנוסע לש"ש. — גם האלשיך הק' כי דאין אדם צוכה לדירת א"י אלא צהולך שמה צשציל קדושחה.

סימן קכה. גם האוה"מ הק' הכסיר שלא תהי' כונת ישוב הארץ להנאת הבוג אלא לשם ה'. —

סימן קכא. ועל גודל הצהירות שלא להיות צא"י מי שעלול לחטוא תעיד התקנה שתקנו הראשונים צירושלים עיה"ק שלא ידורו שמה רוקים מנן עשרים שנה ומעלה אף שמתד בהלכה מותר להתאחר, ואפי"ה צשציל שחששו למשול גזרו אומר על כל רוק מנן עשרים עד ששים שנה שחויצ תיכף ומיד ללאת מירושלים לחו"ל והרשות לגרשו מן הארץ ולרדוף אותו עד חרמה. ואנחנו לא נוכל לגרש צכה"ג מן הארץ, אכל ודאי דאין צידינו לאסור ללאת צכה"ג. — ואיתא צמדרש חבלים מי יגור צצהליך וכי' מאן יכול לאיתוחצא צבך. ואם המלך דוד החסיד קרי צחיל מי יגור צצהליך אן יתמי דיתמי מה נענה אצתרי'. — וראה זה פלא שהתקנה הג"ל נחתמה מרו"מ ורו"צ גאוני ארץ ציום ה' אייר לפני יותר משחי מלות שנה, צאותו יוס המר שמשנאי ה' נשאו ראש והשחלעו על א"י צמלכות זדון, צאותו היום הצעוררו תקיפי דארעא דישראל לגזור גדר ולעמוד צפרץ למען קדושת ארץ ישראל, ורוה"ק הופיעה צבית מדרשם.

סימן קכב. וכנה הפני' צשלהי כחוצות על המאמר דצר צא"י שרוי צלא עון, דרק מי שדר צא"י לשם מלות ישוב א"י אז אף אם תקף עליו יצרו ונכשל צעצירה ודאי תורה על הראשונות ושצ ורפא לו. אכל מי שדר צא"י דרך מקרה וכל שכן מי שהולך אחר יצרו הרע עליו נאמר ותצואו ותעמאו את ארצי וגו'. — גם המהרש"ק כי דדין דיכול לכופה לעלות לא"י הוא רק אם עולה לשם מלוא אכל אם נוסע לשם כונה אחרת אין יכול לכופה. והעלה שם דאף צאומדנא דמוכה שנוסע לשם כונה אחרת תוכל לעכצו. ואף צצצצני נר הביא דמחשו' הר"ן ומהרי"ט משמע דגם צלי כונת מלוא מחויבה לעלות עמו, אולם נראה דהיכא שידוע צודאי שאינו נוסע לכונת מלוא אינו יכול לכופה. — וכבר נחבאר לעיל דמלות ראי' אינה נחשבת למלוא אם אין לצבו שלם עם ה', וכן גם מלות ישיבת א"י לריכה להיות צבונה לקיום התורה ומלות. — ולי'ד למה דאמרינן צשאר מלות מתוך שלא לשמה צה לשמה, דמלוא זו לא נאמרה אלא על הנאי של קיום התורה והמלות, ואם הוא צעל עבירה אז הוי ישיבתו צא"י עבירה גדולה, וגם מעמא את הארץ. — וכן מלינו צבי מירות שכי' הר"ן צצצרים דאם אין

כן מצוה גם צפרדרא, דלעתיד יעשו רשעים מא"י, אמנם זה דחוק מאוד.

סימן קכב. חולם יוצארו דצרוי הק' על נכון עפמי"ש
 צם' נמח ה' לנצי דמקום הקודש מקום השכינה
 נחפלה ותחתיה צאה רעוה מארץ העמים ועל רעוה
 זחצ צו שם העכו"ם צית ע"ז שלהם, כי אדמה הקודש
 אינה מקבלת כל עומאה. — וע"כ אין הפירוש שצקעה
 הארץ ונעסקה האדמה ממקומה, אלא הכונה על
 מרכז הפנימי של האדמה ושושה. — וכע"ז הו'
 ציעקב שדחז"ל עה"פ הארץ אשר אחה שוכב עלי'
 מלמד שקפלה והניחה תחת יע"א. — וכ"ה צוה"ק
 וצבהארז"ל דלפי שא"י ומקום המקדש הו' עם ישראל
 צמדבר לכן הוחר להם להקריב קרבנות שמה. —
 וצורך זה פ"י הערבי נחל ה' דילפינן סותר על מנח
 לצנות צמקומו מהכחצו דעפ"י ה' יחנן וגו', דכיון
 שכלך עמכם א"י חשיב הכל למיחוס אחד. — גם
 השל"ק. כ' דלכן הוחר להצויה את יעקב אע"ה אחר
 הסתלקותו לא"י לפי שגם צמלרים ישצ על אדמת א"י.
 — וצש"ך עה"ח כ' שנשתלחה רעוה מא"י לגושן
 ומתקפלת וכוללת לפניו ויעקב צתוכה. — וכ"ז הו'
 סוצב רק על פנימיות הארץ שהוא השורש כל דבר,
 והיא נעלמה מסתם צני אדם ולא נחגלה אלא לנדיקים
 אמיתיים המרגישים צין עומאה לעברה.

סימן קכג. גם צוה"ק מסציר אומרם ז"ל מלמד
 שמתקפלה לו א"י, דהכונה על ארץ עילאה,
 והיינו שארעה קדישא עילאה הו' המרכז הפנימי
 והשורש של א"י דלמטה. — ישוצ על ק"י הרמצי"ם
 צם' המורה מדוע אמרה החורה צמקום אשר יצחר
 ולא פרע מקום המקדש הר המורי שה' ידוע אז,
 לפי דאז צשעת קבלת החורה הו' מקום הקודש נע
 ונד עמכם צמדבר ולא נודע אי' מקומו לכן קראו
 צלשון נסחר. — ולפי"ז יש שני אופני הקאה מא"י
 לעוצרי עצירה, הא' שמתקפלת האדמה תחתיו וצאה
 שמה רעוה של אדמה עמאה, וכו' שנתגרש לגמרי
 מן הארץ צגלוי. — נמאל דהרשעים אינם דרים לעולם
 צא"י. ורוב דצרי החס"א מיוסדים על דברים נעלמים
 ולא דיבר אלא מצני גילו שצאו צסוד ה' ויוודעים מי
 הו' היושב צא"י ומי ישוצ על רעוה ארץ העמים.

יצאור המדרש צפתחה לאיכ"ר דרצי הו' משלח למייתי
 נעורי קרתא, דקשה למח קרא לריש מערחה וסנערה
 מחרציו קרתא. ולהנ"ל יוצן דלפי שמהיגי העיר חשצו
 ששומרי השדות הם שומרי העיר ולא העוסקים בחורה
 לכן קרא אחס מחרציו קרתא, דעיקר הישוצ לריך
 להיות צכונה לשם ה'.

סימן קכו. ויוצן צזה מ"ש רצ כהנא על ישיצתו
 צא"י שצא לו כעונש על דנסצ כהנאה, דלפי
 מה שנצחר לריך הנסיעה לא"י להיות רק לש"ש, וכיון
 שחלת נסיעתו של ר"ב הו' מפני אימת המלכות, לכן
 הו' זה צעניו גלות ועונש. ושפיר נוחא מה שהפיסו
 דעתו שחר האמוראים שאמרו לו למקום חורה גלית,
 דסוכ"ם הרי עסק בחורה אח"כ צא"י ומחוך שלא
 לשמה צא אח"כ לשמה.

סימן קכז. מילתא דתמוה צסה"ק חסד לאצרהם
 דכל דבר צא"י נקרא לריך דאם לא הו' לריך
 היתה הארץ מקיאו. וזה פליאה נשצבה דהלא כמה
 עוצרי עצירה ישצו צא"י ולא הקיאה אחס הארץ
 עד שנחמלא סאחס. גם הו' אומות ישצו שמה כמה
 דורות. — וצנגמרא סנהדרין אמר רצצ"י עה"כ כי
 אצוד תאצדון מחר, שמע מינה דמברה דמארי עלמא
 תמני מאה וחמשין וחרתי הוו. וכן צגמ' גיעין לא
 חרבה א"י עד שעצדו צה ז' צתי דינים ע"ז, ופ"ה
 לא הקיאה אחס הארץ. וכן צסדוס וצמשמשי אחאצ
 לא הקיאה אחס הארץ עד שצא קילס. — גם צימי
 סה"ד ישצו צא"י ערציים רשעים, ולא הקיאה אחס
 הארץ. — ועעס דדבר לפי שאין הקצ"ה ממחר להפרע
 מעושי הרעה, כמו שדרשו מהפסוק אשר אין נעשה
 פחגס הרעה מחר וגו'. — וכן אפשר להצויה כמה
 ראיות מהפסוקים ומדחז"ל דאפשר ליצצ צא"י ולהרשע
 כי אין הקצ"ה נועל הצחירה מן האדם, וע"כ שאין
 דצרי החס"א כפשוטן דמדלח הקיאה אחס הארץ
 לדיקים הם.

סימן קכח. איצרה דנכדו רצצ חיד"א ז"ל כצ
 צשה"ג שה' למראה עיניו כחי"ק זקנו צעל
 חס"א וראה שנפלו שצושים צדפוסים ועלה כולו
 קמשונים, ולפי"ז הו' מקום לומר דעעות נפל צדפוס.
 — או דאפ"ל דצרי החס"א קאי על העתיד, כאשר

ידור אדם בא"י אפילו צעיר שרוצה גויס, ולא צעיר שרוצה מינים. ד) מי שאין לו פרנסה אין לו ליסע לא"י דעניות מעבירה על דעתו ועל דעת קונו. ה) אף שיש פלוגתא בין הרמב"ן ושאר הראשונים אם יש חיוב לעלות לא"י, מ"מ מחמת גזירת הגלות ע"כ שאף לדעת הרמב"ן אין החיוב לעלות אלא שהזוכים לישב שמה מקיימים מצות ישוב א"י, אבל גם היושבים בגולה מקיימים צוה רגון הצו"ה ואלו ואלו זריכים שיביי דעתם לש"ש לקיים שליחות ההשגחה העליונה. ו) אלו האומרים שכל ישראל יסעו לא"י ערס ביאת המשיח דברי מניות ואפיקורסות צפיהם, שזה נגד המבואר בפסוקים ודברי חז"ל. והמאמין האמתי א"ש שיבטיח זאת. ז) צענין האיכור ללאת מא"י היא מצוה גדולה בין הראשונים, והרבה פוסקים השמיטו דין זה, וצנכ"ג היבא דלא איתמר הילכתא לא כמר ולא כמר דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, ומלך ההלכה אין צדינו להחמיר צנכ"ג. ח) העוסק במצוה חשובה צח"ל אין לו לבעל ממנה לעלות לא"י. ט) נסיעה לא"י לריך להיות דוקא לשמה לשם קיום התורה והמצוה. י) כל השולח מעות לעניי א"י העוסקים בתורה ומקיימים מצותי מקיימין צוה מצוה ישוב א"י כתיקונה. יא) גם לכהן מותר עכשיו ללאת מא"י לחו"ל, דעכשיו גם בא"י אין מקום מוחזק צטהרה. יב) לקנות בית או שדה מעכו"ם בא"י היא מצוה יותר מעלי' לא"י. ולעומת זאת המסויע לזה שיתיישבו שמה אפיקורסים ומחטיאי הרבים עוצרין על לאוין דאורייתא. יג) מי שאינו מתנהג כשורה בא"י מצוה להשתדל שיעוצר את הארץ ויילך לו לחו"ל, וכ"ז הוא אף בעצירות שאדם דש צעקביו, ולריך להתאמן להליל ארבע"ק מעומאת המחטיאים את הארץ.

סימן קל"ד. דברים כדרכות להעיר און שומעת דברי אמת שלא כימים הראשונים הימים האלה וכל פרטי ההלכות שנתצארו סוצים הולכים על שנים כתיקונם כאשר לא נתפשטה עדיין גגע הליונות בעולם, ובתקופה חשכה וגוראה כוז אפשר דכו"ע מודי לשיעת כר"ח. — ומכש"כ כאשר יש בא"י שלטון של מינים המעבירים על הדת מאות אלפים ורצבות מצנ"י, ובפרט שאח"כ מושל מקשיב וגוי כל משרתיו רשעים וקרמ"ע מפאלו כתצ העטם לפי שכולם נגררין אחר הממשלה.

סימן קל"א. והמהר"ם חגו צספרו שפת אמת הפליג בגודל המצוה להחזיק עניי א"י ושפך מרורות על אלו שאמרו שהיושבים בא"י עוברים על גזירת ה' שתהי הארץ שממה, וכבר נתבאר דלון הצו"ה שגם בא"י יהי חלק מישראל אף בזמן הגלות, ואדרבה מצוה גדולה לתומכם וצוה יש לנו חלק במצוה התלויה בארץ שהם מקיימים. — ואינו מובן מש"כ דהמרגלים לא דברו סרה על הארץ אלא על יושבי' ולכן נענשו, וצוה הוכיח צצצט תוכחתו את האנשים החטאים צימיו אשר גם הם דברו סרה על חושביה. — וזה תמוה שכרי המרגלים נשלחו צצציל כך להודיע החוק הוא וגוי, וכ"כ הרמב"ן ז"ל צכ"מ שטונשם ה' צעבור שהוליאו דנת הארץ דיקא ולא על אנשי'. — ועוד דאין איסור לדבר לה"ר על הכנענים, וגם הכתוב מעיד כמעשה ארץ מצרים וגוי' שהיו מקולקלין מכל האומות, כרי שפרט קלקלם כדי לידע להזכר מהם. — ולכן עכ"ל דאין כונת המהר"ם חגו לדמות ממש האנשים צבימיו להמרגלים, שהמרגלים לא דברו על הארץ, אלא שר"ל כמו שהמרגלים פתחו תחלה צצצת הארץ ואח"כ סצבו לרעה, ככה עשו צימיו עד שדברו סרה גם על חושבי' הכפרים.

סימן קל"ב. וצטיקר טעה המרגלים שאמרו ארץ אוכלת יושבי', כלשון הזה כתצ צתשו' מהר"ם צצצלבו, והקשה צפאת השולחן הלא לשון זה אמרו המרגלים. וחי' דעלם הדברים אמת הם דהחוטא צפלטין של מלך מסוכן בענשו, אלא שהמרגלים גינו דבר זה. — ודברי פאת השולחן מבוארים צקצרה צשלי"ק פי' לך דאף שהמרגלים דברו זה הפסוק הם דברו לרעה והוליאו דברי קדושה לחולין חולין הוא להם. — חזיין דעל עיברי עבירה צמקום הקודש צאמת נאמרו הדברים דארץ אוכלת יושבי' היא, וא"כ מי לא יירא לגפשו.

סימן קל"ג. יבוארו שלש עשרה עיקרים צדין ישוב א"י: א) לדיק תמים היושב בא"י זכות גדול הוא לו לדעת כל הפוסקים. ב) עוצר עבירה היושב בא"י מעמא את הארץ וגדול עונו מנשוא, וכמו ששקולה ישיבת א"י ככל התורה כולה באיש לדיק, כן שקולה א"י ככל העצירות שבתורה צאדם רשע וחוטא. ג) אין לדור בא"י צמקום רשעים, ולא אמרו אלא לעולם

נחות אפשר להעמים רמו ב"מ"ש חז"ל משהרב זיהמ"ק
 ניעל טעם זיאה וניתן לעוברי עזירה, שחז"ל ראו
 ברות קדשם שיבא זמן אשר הם"מ ימסור טעם זה
 של זיאת הארץ לעוברי עזירה להסית ולהדית.

סימן קל"ט. עוד זאת שהליונים עשו ממלות ישוצ
 א"י חק לע"ז הליונית שלהם, ואח"כ עושים
 עם העולים שתחת ממשלתם ככל העולה על רוחם
 להפכם למינוח ר"ל — וזה דרכם כסל למו מאז
 התנוצץ רעיון הליוני להתגרות באומות ולהשין על
 ישראל, כאשר יעידו ויגידו גדולי ישראל מקדמת דנא
 כי לערך לגם עולם להגלל ממלכותיהם, ובעוה"ר
 לא זכינו לגם, וגרמו מה שגרמו ועדיין לא שצנו
 מעשותנו. — ומלות ישוצ א"י משמשת להם לסמא
 העינים ועל כל פשיהם חכמה אהבת א"י. —
 וגרוריהם הדתיים נותנים להם יד וחזוק בזה שמגדילים
 מלות ישוצ א"י צעיני העולם כדי להחניף להם.

סימן ק"מ. תמיכה עולמה על האגודה שפרסמו כרו
 בכנס"י גדולה הרביעית שלהם של היהודים
 בכל תפוזות ישראל ועלו לא"י כי הוא פלעין של מלך,
 ואיך פלטה קולמסם דיבורים כאלה נגד גזירת הגלות
 המבואר בפסקים ובדחז"ל, וזה קיומו של עולם
 ומליל מן הכל"י ומגינס. — עוד זאת יפלא של חילקו
 בין גברא לגברא, בין שומרי תורה לקלי דעת האסורים
 לישב בא"י ובישיבתם שמה מעכבין את הגאולה. —
 גם טעמם ונימוקם בשביל שא"י הוא פלעין של מלך
 לכן יבואו כולם שמה הוא טעמא לסתור, דאדרבה
 בשביל שהוא פלעין של מלך אין לבוא אל שער המלך
 בלבוש שק. והראשונים כמלמכים פחדו וייראו לנפשו
 לבוא לפלעין של מלך. — והאחרון הכביד שרובי רבבות
 נפשות טהורות נשרפו באש הכפירה הליונית, כי רוצם
 ככולם אין להם אפשרות ליסע לא"י רק ע"י הליונים,
 הפורשים רשא לרגלם ונלבדים תחת ידיהם, ואיך זה
 נתנו יד לפושעים בהכרתם זאת, ולקחו על עצמם
 אחריות גדולה ועולמה להפקיר נפשות ישראל. —
 ומבואר בקהלת רבה דר"י אור לר"ה לחזור לחז"ל כיון
 שבא לא"י על חמרא דהבוא רשיעא, וק"ו לאותם
 שבאים באמצעות הליונים העוקרים כל זיק של תורה
 ואמונה מנפשות ישראל. — ויותר תמוה שהיו בתוך

סימן קל"ה. וכתב באגרת שמואל על רות דחטאו של
 אלימלך ה"ו על שלא הלך לו ממקום הרשע
 ששפטו את שופטיהם, אבל מפני הרעב לכבוד עלמו
 הלך לו. — וזימיו הנסיונות עלומות בא"י והרבה
 כשרים נחפסים צדיעות כוזבות של מינות ואפיקורסות
 מחמת השפעת המדינה והמפלגות, תחילתו באונם
 בשביל פרנסה וכדומה, וסופו ברלון.

סימן קל"ו. מבואר בסי' יראים דהמחניף לרשעים
 בא"י מעמא את הארץ וגורם לשכינה שחסתלק
 מישראל ועובר על שני לאוין. — וכי האוה"ה הק'
 עה"פ ולא תקיף וגו' דאם לא ישמרו המלות תקיף
 הארץ אף השומרים על שלא מיחו בשלא שמרו, ודברים
 אלו נוקבים ויורדים להדרי צען. — אמנם בעוה"ר
 לא די שאינם מוחין אלא מחפין על מעשי המינים
 ונמשכין אחרי דעותיהם. — ובפרט שכל מגמחם
 להכשיל ולהפוך העולם למינוח.

סימן קל"ז. ומלבד שקשה לזכר מחמת חומר המלות
 התלויות בארץ, נחוסף בצורות האחרונים עוד
 האיסור החמור ללמוד לשונות נכרים, וחתמו כל גאוני
 וקדושי ישראל צעת ההוא על החרם הנורא הזה,
 ונתחזק האיסור אח"כ כמ"פ ע"י גדולי הדורות. ואיסור
 זה נעשה רק על א"י. ועכשו בעוה"ר רובם ככולם
 עוברים שם על החרם החמור הזה, ולא עוד אלא
 שלומדים שם לשונם הטמא עברית שצדו מלצם, ויתבאר
 חומר האיסור של העברית במאמר השלישי. — בא'
 מנוסחתי החרם על לימוד לשונות זרים נאמר דאף
 אם יהיו המייסדים מפורסמים ללדיקים ויאמרו שכונתם
 לש"ש ולחזוק האמונה לא יבאו ולא ישמעו להם. הרי
 שבציו שצטיקצא דמשיחא יש מליאות שגם מפורסמים
 לגאונים ולדיקים יתנו ידם לייסד בית חינוך כזה.

סימן קל"ח. ומליו בגמ' ז"מ שנשנו כמה מימרות
 לפי מלכ הדור. וכי"כ אפ"ל דבזמנים הקודמים
 של החרדים והשלה"ק ה"י נורך יותר להפליג בשבח
 ישוצ א"י כדי לעורר הראוים לכך, דקלי הדעת בלא"ה
 לא ראו ליסע לא"י. — ועכשו נהפוך הוא שהמינים
 הדורסים ברגל גאולה כל מלות ה"י תפסו לכלי זינם
 במלות ישוצ א"י כדי ללודד נפשות נקיות. — ובדרך

ולבכשלים. — האף אמנם שזכרותו של בלעם היו נבואה מאת ה' ונכתבו בתורה"ק, אבל מרע"ה אמר להם הזכרות והשפחים וגם את התוכחות, ובלעם הרשע אמר רק הזכרות ולא האזהרות, וזאת ישראל לעשות ונפלו בשמים ר"ל. — ויובן בזה מאמר פליאה בחרגום יונתן ואינון בכיין וקריין שמע, דלפי ששמעו לענת בלעם שאמר להם רק הזכרות והשפחים ולא אמר להם האזהרה הכוזבה בק"ש השמרו לכם וגו' לכן נכשלו ונפלו בשמים, וכאשר החרטו ועשו תשובה כמו וקראו ק"ש להצונן במה שכתוב בק"ש. — והלבושים צימיו חפסו דרכו של בלעם הרשע לפרסם מעלת א"י ולהעלים האזהרות והתנאים שנאמרו בישוב א"י. גם מעלימים מה שמבואר בתורה"ק ובחז"ל שנגזר על ישראל גזירת הגלות ורק הקב"ה יקצן גלויותיו, הוא ולא אחר.

סימן קמד. ואיחא בגמי זכרות שבעלו מלומר עשרת הדברות מפני חרעומת המינין, שלא יאמרו אין שאר תורה אמת. הרי שאפילו עשרת הדברות שהם עיקרי הדת ומפי הגבורה שמענום בעולם ואסרום לקרות ציצור ואף לכתוב צעצלא צביהכ"ס כדי שלא יאמרו אין שאר תורה אמת, ומכש"כ במורה אחת של ישוב א"י שאף אלו ה' כתובה בעשרת הדברות לא ה' לפרסם זאת דברים. — ובסה"ק דברי יחזקאל קלל בקללות נמרזות אותם שאמרו שהדר בא"י אף שאינו מקיים התורה אין בו עון, אף שלא נחפשו עדיין רעיון הלימות צימיו, ומכש"כ בזמנינו זה שנהפך כל העולם למינות, וק"ו לפרסם הפלגת דברים נגד האמת.

סימן קמה. כבר נתבאר שכל דברות קודש של החכמים שכלל הדורות מכוונים נגד אותו יהי"ר והמכשלה השולעת דורם. — דורות הקודמים התגבר היהי"ר למנוע אף היחידים הצריכים ליסע לא"י לבוא שמה, לכן הליבוזו הלצבות לעוררם ולחזקם. כאשר כתב החרדים צימיו שעיניהם רואות שעמלק מזדמן להם בדרך למנוע ביאתם לא"י. — וצימיו נהפוך הוא שעמלקים החיישו צימיו וחץ שחוב לשונם לסמות עיני כל ישראל בכה מלאת ישוב א"י. הכי נסמכה פרשת עמלק לביאת א"י, וצימיו הע"ר שהכמה זרע עמלק משתמשים במלות ביאת א"י לעכב גאולתם של ישראל וביאתם לא"י עם מלך המשיח. — ואולי

אחת הכנסו' רבנים יראי ה' שאינם מסכימים בלעם לכ"ז, אמנם דא עקא שהכל הוא ציד המנהלים בחומר ציד היוצר.

סימן קמא. ומלמד שינסע עמיים נשגדים שצריכים להיות בחו"ל בזמן הגלות בני"י שומרי תומ"ל, יש צימיו אלה עטם נוסף לכן, כדי שיודיעו לערם של היראים הגאנקים תחת שבע המושלים האפיקורסים לרבים, ולהכריחם שיוסגו אחר מלכצט זממם הרע. — וא"י בגמי פסחים דהודה לו הוא מינא לר"א שמה"ע לא מכלים את ישראל דלא ליקרי להו מלכות קטיעא. הרי שאמלי היו כל ישראל תחת ממשלה אחת היו ח"ו מכלים אותם, ורק מחמת הבושה שישארו ישראל בשאר מדינות נמנעים מזה. — וגדולה מדת הבושה כמ"ש הרמב"ם צביה"מ פ' חלק והחזרה"ל בשער הצחינה שנמנעים מהרבה דברים מגוים בשביל הבושה. — וק"ו שיהי' להם לבושה למושלי ישראל אם ישארו בשאר המדינות בני"י שומרי תומ"ל ובממשלתם שבע ישראל מכוונה יעזירו את כולם על הדת ח"ו. ואמרו חז"ל גדולה השנאה ששונאים עמי הארץ לח"ה יותר משנאת עובדי כוכבים לישראל, ותינא עוד שם אלמלא אלו צריכים להם למו"מ היו הורגין אותנו. והמג"א הלכות בהמ"ז פסק דרשע צפרהסיא לא גרע מע"ה בזמן התלמוד. — וכש"כ אלה המוחזקין להעביר על הדת, והתפארו צפרהסיא לאמר שרונם לעקור את דת תורה"ק ח"ו. ורק מחמת שנמלאים בחו"ל שומרי תומ"ל כסיפא להו מילתא להו"יא מחשבתם לפועל, אשר על כן מתאמלים להביא תחת ידיהם כל בני"י כדי שיוכלו לעשות כל מה שלבם חפץ.

סימן קמב. הבל יפנה פיהם של הצבועים שאם כל שומרי תומ"ל יהיו צימיו יוכלו להלחם יותר נגד המינים, כי הליוינים הכופרים עומים מכרחים השכם והערב שיבואו כולם לא"י, אין זה אלא שלבם סמוך ובוטה שצמטך הזמן יתפסו לרשתם את כל העולים אף היראים.

סימן קמג. וכבר הובאו מדרשי חז"ל דמשה הוכיח את ישראל והזכירם שיענשו על החטאים, אבל בלעם הרשע אמר להם אל תחירארו כדי להפילם

אם על ידה מתגלגל מנינות וכפירה בישראל מה נורא
היא קפידת הארץ.

סימן קמ"ז. ואיחא בגמי' חולין אין מניין צעכו"ם,
דנכרים שצח"ל מנהג אבותיהם צדיקים. ופי'
שם החוס' דלכן גם נכרים שצח"י אין אדוקים כ"כ
לשם ע"ז. ולכאורה למה יגרע א"י מחו"ל — יבואר
עפמ"ש הרמ"ע מפלגו עב"פ יגרע ה' בך השטן וגו'
הבותר צירושלים, שהשטן צחר צירושלים להחגצר
שמה יותר. וצטוה"ר הגיטע התגברות השטן צח"י
עד לשיאה, שלא נשמע בכל דבור הארץ כחושבות
שעשו צח"י. — והנה הנכרים שצח"ל משיפיעים
על הנכרים שצח"י כי רוצם צח"ל. אצל בישראל
שמשחמשים בלשון מדברת גדולות וצפוסוק כי מליון
האל תורה, ממילא השפעת המינוח וכפירה שלהם
הולכת ומתפשטת על כל העולם, וצטוה"ר שטנא
נ"ה ורבים חללים הפילו.

סימן ק"ב. כבר נחצאר שנסיעת א"י לרין להיות אך
לשמה לכן מי שנתעורר בלבו חשק לא"י ישקול
בנפשו אם לא צא לו אותו החשק ע"י חלקלקות לשונם של
הציונים. — וכחצ צטוה"ר אגרא דכלה דהיא"ר מסמא
עיני האדם לפתוחו לעבירה צח"י שהיא מלוא, והסימן
להצחין אם היא צח"י מלוא הוא כשיצחצח בנפשו
ויראה אם גדלה תשוקתו גם לשאר מלואות, ואם לאו
יצין לאשורו שהתשוקה הזאת היא מפיתוי היא"ר,
להפילו במכמורת ותחתי' תעמוד הצהרת, וסיים שכך
הוא הקבלה צדו. — ובלקוטי מהר"ן כי דצטיקצא
דמשיחא יהי' מצול של אפיקורסות ויכנס אף בלצ
הכשרים, וראה צרות קדשו המלצ צטיקצא דמשיחא.

סימן קנ"א. חז"ל הורינו לעשות היפך ממה שאומרים
המינים כדי שלא ליגרור אצחרייהו, ועמאו
את הכהן העוסק צפרה אדומה כדי להוליא מלצן של
אדוקים. — ומליונו צגמ' צרכות שהתנאים אמרו בהיפך
ממה שאמר חנינא בן אחי ר"י אף שהי' מגדולי חכמי
התנאים ולא הניח כמותו צח"י, צצביל שהי' מעצר
שנים צח"ל שהוא נגד ההלכה וחששו שלא יבואו לגרור
אצחריי'. — ולכאורה יש להצין הלא חכם שאסר אין
צבירו רשאי להחיר דשו"י חתיכה דאיסורא, שהוא
איסור דאורייתא, ואין החירו החכמים מה שאסר הוא.

זה נרמז צדברי המדרש פי' שמיני זה הדבר אשר
זכר ה' חטשו, אותו יה"ר חצצירו מלצבנס, דהכוונה
שצריך להצציר אותו היא"ר השולט צאותו הדור.

סימן קמ"ז. עוד יש לדקוק עוצא צח"י המדרש
הנ"ל ולהצין סיוס המחמר כשם שהוא יחידו
צעולם כך חתי' עזודתכם מיוחדת לפניו וכו' דלכאורה
אין לזה רמז צקרה הנ"ל. — יבואר עפמ"ש צגמ'
יצמות יכול יחיו"ר אדם מן המקדש וכו' לא ממקדש
אחה מחיו"ר אלא ממי שהצביר על המקדש. וכחצו
החוס' דגצי אציו שאין צו קדושה לא הולך לומר כן,
אצל גצי מקדש אלצריך משום דהוי דבר שצקדושה.
— הסצר לדבר לפי שמורה אציו חיו"ר אלא צצביל
ציו"ר ה' ואין צו צעלם שום קדושה לכן א"א לעעות.
אצל צמקדש שהוא דבר שצקדושה יש מקום לעעות
לכן הצביר שלא מן המקדש אחה מחיו"ר אלא ממי
שהצביר על המקדש. — כע"ז כחצ צס' מחולת
המחנים והצריך שם צרליות ומסוק דאותם שאינם
שומרים חומ"ל ועומדים צח"י וציראה לפני הס"ת,
הס"ת שלו חסור צנהגה, וציהנ"ם שלו הוא אלם
צצח"ר הלב. — וצזה יוצן כונה מחצ"ל דכיון שהוקם
המשכן והי' מקום לעעות לירא ממשכן משום שיש
צו קדושה, לכן הצביר הכחצו זה הדבר אשר לזה ה'
חטשו, כלומר רק צצביל שזכר ה', ח"ש כשם שהוא
יחיד צעולמו כך חתי' עזודתכם מיוחדת לפניו. —
ודון מינה למעשה האפיקורסים שמשחמשים צקדושה
הארץ צלי המורה ממי שזכר על קדושת הארץ, דזה
הוא ע"ז ר"ל.

סימן קמ"ז. כע"ז העלה גם הרמז"ם ז"ל צצח"מ
דאף צמשה רצע"ה אם נותנים לו אמיתות עלם,
לא צבונה שהשי"ת שלחו הוי בכלל משתק ש"ש ודבר
אחר. — מצואר שכל עצמאות מצבעדי השי"ת הוי
ע"ז ר"ל. והכי קראו ליום אידם יום העצמאות, שזה
מראה צעליל על מינות ר"ל.

סימן קמ"ח. וכחצ הכלי יקר דעטם השמיטה הוא
להשריש האמונה והצנעון צב', והארץ תקפיד
ע"ז שיתגלגל על ידה כח האמונה בישראל וצבעוד
זאת חיונה מתפייסת אלא צגלות ישראל ממנה. וכש"כ

מחשבתם מתוך מעשיכם. משא"כ הכהנת המלוכה יש בה סודות וא"ל לחקור תכונתה כמו שא"ל לידע מה שבשמים לרום ובארץ לעומק. ובפרט במלוכה אשר כל מגמתה להעביר על הדת, לזריר לשמור עצמו שלא ליכנס בסכנה.

סימן קנה. ואין לתמוה למה לא ברחו הצדיקים בימי אחאב ומנשה, דאולי לא היו מליאות לדבר. ועוד שלא היו אז עקירת כה"ת, ואחאב היו לו מס"נ עבור התוכ"ק, זולת ירמ" דע"ז דחקוף לוי. — ועוד דהו"י ציה"מ"ק קיים ועבודה הקרבנות ומלות עליו לרגל וק"פ שא"ל לבעל מלות אלו עד שלא נגזרה גזירת הגלות.

סימן קנו. גם כבר נתבאר דאף לדעת הרמב"ן דסובר דישבז ארץ ישראל מלות עשה הוא מכל מקום דחוייה מחמת גזירת הגלות. אבל אז לא היו רשאים לעזב הארץ ערם שהשלים מספר השנים של ונושנת"ם. — ועוד דבימי אחאב ומנשה היו נביאים צא"י, משא"כ בשאר הארצות, וכתב האור"ח הק' דהפסק הנבואה גרוע מכל הקללות שבגולם. ולכן אין ללמוד משם על דורינו השפל הזה. — ביאור מאמר הגמ' במגילה כל ימי הייתי מלעטר על מקרא זה והיית ממשש בזהרים כאשר ימשש בעור באפילה וכו' עד שזא מעשה לידו וכו' כל זמן שאצוקה בידי בני"א רואין אותי ומגילין אותי מן הפחחין. ודייק המהרש"א דבאפילה מה נ"מ ב"ן עור לפקח, ותי' דהפקח יודע לו מצואי העיר ויודע גם באפילה לבוין קצת. — אולם דורינו זה החושך והאפל לא רק שירדה חשכות לעולם, אלא שגם הידיעה במצואות ושגילין נעדרת, ואין על מי להשטן אלא על אבינו שבשמים. — וכ' הכלי יקר דבזמן בית שני ילאו רבים וכו' שלמים מן הארץ מחמת המחלוקת ומרעת יושבי בה.

סימן קנו. ואיתא באסתר"ר דלשעבר היחב מלוכה בישראל וכשחטאו ניתנה לאור"ע, וכשעושין חשוכה הקב"ה מחזירה לישראל, חב יהו"י כשיקוים ועלו מושיעים בזה ליון. וכל מעשה המלוכה עכשיו צא"י הוא מעשה הס"מ. ומי יודע אלו היו הראשונים אחנו היום אם לא היו מוחים להתיישב תחת ממשלתם.

— ואולי י"ל דאין זה דומה לגמרי למ"ש בש"ס שוי' אנפשי' חתיכה דאיסורא שאסור מדאורייתא, אלא הכונה שרובץ על החתיכה איסור עכ"פ מדרבנן.

סימן קנב. ישבז לקושיה האחרונים על מ"ש הרמ"א דחכם שהחיר אין חזירו רשאי לאסור מגמרא הג"ל דמבואר דרק להחיר אסור מה שאסר חכם חזירו. וחו הפוסקים דמותר לאסור למה לא מציאים ראי' מגמ' הג"ל. — מ"מ יולא דהיכא דאיכא חשש דלא ליגררי אצתרי' מותר להחיר האסור. וכ"כ הרמ"ע מפאנו לא ולמד כמה ראו' לגדור גדר במקום צקעה. — אהה הראיה לדעת דאף אדם גדול שעשה דבר אי' שלא כחורה גדרו גדר שלא להסכים לדבריו בשום ענין, כדי שלא לגרור אצתרי', ומכש"כ שיש להכחישו בצאותו ענין שאומר שלא כדיון. — וק"ו צ"צ של ק"ו צדרכי הניונים הכופרים שכל דבריהם הם נגד החורה, שהחיוב להגיד שלא כדבריהם אף אלו היו מליאות לדבריהם מעיקר הדיון.

סימן קנג. עוד זאת דאחריות גדול הוא לדור תחת מלכות המיות. וכתב הרמב"ם דאסור לדור צעיר שיש בה ע"ז אלא שאנוסים אחנו. אלא שמלכות האומות אינה ע"ז דאינהו לגרמייכו עבדי, ונלעויוו שלא למרוד בהם ולהתפלל לשלומם. — לא כן בצוחה מלכות המיות שקמה צא"י אשר בכפירה יסודה וגרוע מע"ז דשאני מיות דמשכא. וא"כ מי יודע אם מותר להכניס עצמו בנסיון שלא יפול לרשע ח"ו, וגם שלא יתן אחיב חזוק לדרך המיות.

סימן קנד. וכתב המהר"ם שיק דכיון שאסור לילך במקום סכנת הגוף ק"ו דאסור לילך למקום שיש בו סכנה לנפש. — גם א"ל לדעת עד כמה יעלה בידם לנצח תחבולותיהם בהעברה על הדת. — ואמרו חז"ל אי אמר מלכותא עקרנא עורא עקר עורא וכו'. ועוד אמרו אם יהיו כל הימים דיו וכו' אין מספיקין לכתוב חללה של רשות. וילוף לה מקרא שמים לרום וארץ לעומק וגוי, ולכאורה איך אפשר לדמות מעשה בני"א לעיני שמים וארץ. — והכוונה דאף שאין אדם יודע מחשבת חזירו, מ"מ החכמים יודעים להכיר

האפשר שלא יפלו לרשת המינים. וצוה לנו מקיימין
 מלות ישו צ א"י. — ולעומת זאת המחזיקים המינים
 והאפיקורסים המה בכלל מחריצים את ישו צ א"י
 ומטמאים את הארץ ואת כל העולם במינות. וגדול
 עונש המחזיק ידי עוצרי עזירה מהעוצרי עזירה עצמם,
 ומדה טובה מרובה, שהמחזיקים את היראים והחרדים
 צ א"י שכם עד אין קץ ויזכו לראות בשמחת ליון
 וירושלים.

אבל אן אין בכחיו להכריע בזה, צפרע דכבר וחצאר
 שצריכים להיות ישראל גם צ א"י. מ"מ הבו דלח להוסיף
 עלה, כי נשחנה המלצ הרבה לגרועותא. — וגדול
 עונם של אותם השמחים ציום אידם ציום העלמאות
 שלהם, שבודאי הם בכלל מנאלי ה' ותוה"ק.

סימן קנה. וברור הדבר שמועל עלינו לחזק את
 תושבי ארץ ישראל היראים לחזקם ולחומכם ככל

מאמר לשון הקודש

מאמר לשון הקודש

אבל שינה הסדר שבספרי כתב לימוד לה"ק בתחלה ובחוספתא כתבו לבסוף.

והנה מה שהשמיע בספרי ק"ש י"ל בפשיטות דבספרי לא מיירי אלא מחיוב דאורייתא שהרי למדו מקרא דולמדחם אחס את בניכם, ובזית רענן מהמג"א על הילקוט פי' במה שאמר מכאן אמרו דה"א שילמוד לבנו ק"ש, אבל אחר שכתב בניכם ולא בנותיכם קשה ל"ל מיעוטא הא מלוא עשה שהזמן גרמא הוא ונשים פעורות, אלא קאי תורה, ולכן אמר מכאן אמרו ללמדו תורה, והרי דמדכתב בניכם ולא בנותיכם ע"כ דלא קאי על ק"ש אלא על תורה ואין לימוד מקרא ללמד את בנו אלא על תורה, אבל ק"ש היא כמו שאר מלות שהחיוב בחינוך הוא רק מדבריכם, ובספרי לא חשב שם שום מלה שחייב בחינוך אלא תורה דמיירי רק מלימוד הקרא, אבל בצרייתא שבגמ' חשב גם לולב ושאר מלות שחייב בחינוך ופירש"י ז"ל שם שחייב לחנכו מדבריכם לכן חשב גם ק"ש.

ובקידושין דף כ"ט גבי מלות הבן על האב שחייב למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וכו' שם לא חשב לא ק"ש ולא שום מלה שחייב בחינוך כי לא חשב שם אלא מה שלמוד מקראי כמבואר שם בגמ'. ומה שחשב בספרי לימוד לה"ק אף שלימוד הלשון אינו מוכח מקרא ל"ל לשיטתו דסובר דכיון שדיעת הלשון היא חובלת ללימוד התורה דע"י שמבין הלשון מבין יותר תורה מה כתיב בה לכן חשבו בכלל לימוד התורה. ובחומש תורה חמימה כתב דלמוד מקרא דמלשון לדבר גם דרש שגם הדיבור בלה"ק היא מלה, אבל ברא"ס ובגמ' פי' עקב ובפני" קידושין ד' כ"ט מבואר דמלשון לדבר גם דרשו לשיעורא דמשעב שידוע הבן לדבר חל החיוב ללמדו, וא"כ כל הקרא לא קאי רק על התורה, וז"ל שלימוד הלשון הוא רק מסבא בכלל הלימוד, כ"ל.

היות כי במאמרים האלה מתבארים כמה ענינים לגלות פני הלוע שמתלכדים הלוויים והכזבים הנגררים אחריהם להסית ולהדיח במלבושי קדושה כמו חיובו ארץ ישראל והבנת ישראל והתחלתה דגאולה כהנה וכהנה שמות נרדפים לסמות העינים, ואחד מיסודותיהם הוא שמגדילים בחיוב לדבר בלה"ק ורשת זו עמנו להם לחפוש לבנות בני"י ללשונם הטמא שקראוהו עברית, ולזה ראינו להעתיק פה גם השו"ב אחת שכתבתי להרב הגאון המפורסם מוה"ר פנחס הירשפרוג שיע"א במאנתרעאל, אודות ענין של לה"ק כל המתבאר בזה בש"ס ופוסקים דבר דבור על אופניו, והוספתי קצת הוספות נחוצות באיזה מקומן בחוך התשובה אשר העלתה מלודתי כעת בשעה שמסרתיו לבית הדפוס. והשי"ת יהי בעזרתי לכיין אל האמת ויתקדש ש"ש על ידינו.

*

הנה צעיקר הלימוד של לה"ק אף לבנים ולא לבנות כח"ה ג"ו הראה מקום לפיכ"מ להרמב"ם שחשבו למלה קלה וכן הראה מקום לירושלמי וספרי, וראיתי לבאר קצת הענין. הנה ז"ל הספרי פי' עקב ולמדחם אחס את בניכם לדבר גם, בניכם ולא בנותיכם דברי ריב"ע, מיכן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו לה"ק ומלמדו תורה, ובגמ' סוכה מ"ג כתבו יודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש, תורה מאי הוא תורה לוב לנו משה וגו' ק"ש מאי הוא פסוק ראשון. ובחוספתא חגיגה פ"א כתבו יודע לדבר אביו מלמדו שמע ותורה ולשון קודש, נמלא שמימרא זו היא בג' מקומות בדברי חז"ל בשניונים, שבספרי השמיע ק"ש ולא כתב אלא לה"ק ותורה, ובצרייתא שבגמ' השמיע לה"ק ולא כתב אלא תורה וק"ש, ובחוספתא כתב הכל ק"ש ותורה ולה"ק

ועכ"פ מה שהשמיט. בספרי ק"ש זה מוכן היעב כמו שכתבתי, אבל מה שהשמיט בש"ס לה"ק ולא זכרו מאומה ל"ע לכאורה במאי פליגי עם הספרי והחוספחה. ומ"ש כ"ח נ"י ליישב שחלוי צפונתה דרבי ורצן אם ק"ש בל"ק או בכל לשון, הנה אדרבה והפוך הוא שספרי שכתב לה"ק השמיט ק"ש לגמרי, ובגמ' שחשב ק"ש השמיט לה"ק אלמא: דל"ק אינו בשביל ק"ש אלא בשביל תורה, דיוחר נגד הכנה הלשון בשביל כל החורב כולה שצריכה הכנה ממשביל ק"ש שמאז הדין אם לא כוון אלא בפסוק ראשון בלבד יאל.

בעלמא יוסף שם שצ"ח כעס. ומכ"ע נראה דמה שאמרו בקידושין דף כ"ע האב חייב צנוו ללמדו חורב ולהשואף אשה וללמדו אומנות שלימוד אומנות הוא דוקא אחר הנשואין כסידור לשון הגמרא שכתבו אחר נשואי אשה, ועד הנשואין לריך רק ללמד תורה ואף שאחר הנשואין הגיע לשנת י"ח מ"מ עדיין מוטל על האב מלות חינוך כמו שאמרו שם בקידושין דף ל' אדיך על לווארי דצריך עד עשרים ותרת, ואמרי לה עד עשרים וארבעה, ולמדו זה מקרא דמוך לנער על פי דרכו.

ב

גם בהשנינו שיש בחוספחה שכתב לשון הקודש בסוף דלא כמ"ש בספרי בחלחל ל"ע כי אין נראה לומר דזה אין מוקדם ומאוחר ואין סדר למשנה בכה"ג, שהרי מצואר בדיח בש"ס שלמדו הלכות מסידור הלשון, ע"י צרכות דף ד' ע"ב אמר מר קורא ק"ש ומתפלל מסייע ל"י לר"י דאמר וכו' זה הסומך גאולה לחפלה, ופרש"י ז"ל מדאמר ערבית נמי ק"ש ואח"כ חפלה כדי שיסמוך גאולה לחפלה דלא כריב"ל דאמר חפלה ואח"כ ק"ש אלמא דסידור הלשון דוקא הוא ללמוד ממנו הלכה, וע"י עוד יומא ד' י"ד ע"ב על המשנה ומקטיר את הקטורת ומטיב את הנרות דקאמר אלמא קטורת ברישא והדר נרות ורמינהו מי שזכה במנורה ומי שזכה בקטורת הרי שהקשה סחירה עבור סידור הלשון שמקדים במשנה קטורת לנרות, ובש"ס שם האריך עוד טובא בסתירות כאלה מסידור הלשון, ומצואר דזה דמה שמקדים בלשון הוי הוראה ברורה שמוקדם למעשה וכמו שנקראי דרשו בש"ס כ"פ ממה שמוקדם בקרא כמו כן דעתם בלשון חכמים במשנה ובצרייתא, וע"כ דמה שאמרו צ"ק דף ק"ב וע"י דף ז' דבדא מסכתא אין סדר למשנה זה רק בצנא שלימה דלפעמים נשנית בצ"במ"ד מוקדם ואח"כ סידרן אחר משנה אחרת וכו' בשני מימרות אבל במימרא אחת ודאי סידור הלשון הוא דוקא. וענין זה כתבו בתוס' בקידושין ר"פ האיש מקדש ד"ה האיש דאין שייך לתרן ככה לאו דוקא ולא זו אף זו דלא שייך לשנויי הכי אלא בשתי צבות אבל לא בשתי תיבות, וע"י

וא"ל השיבני ממ"ש הרמב"ם ז"ל ה"ל דעות דרך בעלי דעה שיקבע לו מלאכה המפרנסת אותו תחלה ואח"כ יקנה בית דירה ואח"כ ישא אשה שנאמר מי האיש אשר נטע כרם וגו' והוא מגמ' סוטה מ"ד למדך תורה דרך ארץ, שזה ענין אחר שהרי למדו זה מעורכי המלחמה ולא הלכו למלחמה אלא אחר כ' שנה וא"ל לומר שלא נשאו אשה עדיין דהרי כל שעצירה בידו חחר עלי' מעורכי המלחמה, ואמרו חז"ל אפילו איסור דרצנן כגון שח צין תפלה לחפלה, ועבר כ' ולא נשא בעל מזה עשה דאורייתא כמצואר ברמב"ם פט"ו מה' אישות ובש"ע אכ"ע סי' א' שצ"ד כופין אותו שלא לעבור על כך, ומה שהביא שם שטכשו ית מקילין שלא לכופ ע"ז אחר חורבן ציהמ"ק זה לא הוי שייך אז, ועכ"פ עצירה דאורייתא בידו ולא הוי מעורכי המלחמה, ובפרע שאמרו חז"ל קידושין דף כ"ע ע"ב דעבר כ' ולא נשא כל ימיו צהרבור עצירה, ואמרו ז"ל הרהורי עצירה קשין מעצירה, ובטורכי המלחמה כתבו ונשמרת מכל דבר רע ודרשו מה להיות נשמר מהרהור עצירה, וכ"כ החמירו שם בגמ' על עבר כ' ולא נשא שאמרו שהקב"ה אומר תיפח עלמותיו ר"ל, וא"כ ע"כ מה שאמר הכי על עורכי המלחמה ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה זה ודאי מייירי באשה שני, אבל כבר נשא אשה כהלכה בשנת י"ח, וא"כ מה שלמדך תורה ד"ל שיהי' לו בית וכרס ולדעה הרמב"ם הוי כרס פירושו פרנסה קבועה קודם הנשואין כמ"ש שם המפרשים כל הכתוב הזה מייירי בנשואי אשה שני, וא"כ ודאי שאין להביא מה ראי' על אשה ראשונה שהיא חובה עליו מדאורייתא בכל אופן ואופן.

כפי' החוס'. אבל בלשון ישא' אשה בלנד מלי סברי כוי'ע כפי' החוס' שיוכל להיות דקאי רק על נשואי אשה שלא לשם פיו ובפרט בכלן שמוכיח מתוכו שמבואר בש"ס ובדמז"ס שלמדו זה מעורכי המלחמה ששם בודאי מיירי מאותן שכבר קיימו מלות פ"ו. וכבר נחזו כל הפוסקים שדרכו של הרמז"ס שאינו משנה מלשון הש"ס, וכחצ הבז"י צבי' שלי"ד ד"ה נידוכו לפניו, כך דרכו של הרמז"ס להעתיק לשון הגמ' ומה שנפרש בלשון הגמרא אנו יכולין לפרש בדבריו. ויותר מזה נחצ הבז"י צו"ד סי' קל"ב ח"ל: דיותר נכון לומר דהרמז"ס סירבא לישאל דגמרא נקט ואחא ולידחק בפירושו כשם שאנו נדחקים בפירושה לישאל דגמ' וכן הוא עוד בצ"י בכמה מקומות, גם בשאר פוסקים ראשונים ואחרונים ואין זה דוחק.

גם בלשון מורה כן צמ"ש הרמז"ס ז"ל דרך צעלי דעה לקבוע לו וכו' ואח"כ ישא' אשה והלא נישואי אשה הראשונה הדרך הוא שאביו משיאו שמחוייב לעשות כן מדאורייתא כמבואר בש"ס שלמדו זה מקראי, וכן הוא הדרך בכל העולם שהאב משיא את בנו (זולת ח"ו ביתומים שכלל הדורות אין זה מצוי כ"כ) ולמה שינה הרמז"ס ז"ל הדרך ולא כתב דרך צעלי דיעה להשיא את בנו אלא כתב ישא' אשה נשואה בעלמו. ונראה גם מזה דמייירי בנשואי אשה שני' שכבר יאל מרשות אביו ועושה בעלמו. והרמז"ס ז"ל הי' מהספרדים שלא נתקבל אללס חדר"ג שלא לישא' ב' נשים, אבל נישואי אשה הראשונה שאביו משיאו זה קודם ללימוד אומנות כסידור לשון הצרייתא שאין לבעל מהחורה ערם הנישואין שעדיין אין רחיים על לוארו לבקש פרנסה. ובאמת כי הרמז"ס והעושי"ע השמיטו לגמרי מה שמבואר בצרייתא שבש"ס שהחויב על האב ללמדו אומנות, וכבר הארכתי לנאר העטם מה שלא פסקו הרמז"ס והעושי"ע בזה כאלוה הצרייתא ואין להאריך פה בזה שאינו נ"מ לעניינינו ולא כתבתי בכלן אלא לנאר ססידור הבלשון בכה"ג הוא מדויק להלכה, ואין סתירה לזה מדברי הרמז"ס.

אבר' שוב תמתי מדברי הגמ' סנהדרין דף מ"ע אחר רבא וכו' כל מקום ששנו חכמים דרך מנן אין מוקדם ומאוחר ופירשי' ז"ל לא דקדקו

ועכצ"ל כן שכרי לאו כל אדם זוכה לביה וכו' ופרנסה קבועה וביד האדם הוא רק ללמוד אומנות אבל אמרו ז"ל שאין העניות והעשירות מן האומנות. ובגמרא תענית דף כ"ב שאמר ליה הקב"ה לרי"א בן פדה ניהא לך דאפכי' לעלמא מרישא אפשר דמחילדת בשעתא דמוני, אמרי לקמי' כולי האי ואפשר, ופירשי' ז"ל אחתי כך ספיקא דילמא לא מיתרמינא בשעתא דמוני, וא"כ אלו שלא נולדו בשעתא דמוני הכי פטורין מלישא' אשה כל ימיכם. ובגמ' מגילה דף כ"ז שאף אם אין לו מה יאכל לא ימכור ס"ת, אבל לישא' אשה מוכרין ס"ת, ובדמז"ס פ"י מהלכות ס"ת ובטויו"ד וש"ע סי' ר"ע דמייירי כשאין לי דבר אחר למכור, ומבואר בזה דאף בעני מדוכא ר"ל שאין לו שום דבר אלא בס"ת ומחפרנס מן הדיקה מ"מ מועל עליו החויב לישא' אשה עד שצטביל חייב זה מותר לו למכור בס"ת אף שבצטביל שום לורך אחר אינו ראוי למכרו. ועיי"ש בצ"י בשם ר' מנחם ובש"ך שם, ועיי' בש"ע אור"ח סי' קנ"ג ובאה"ע סי' א'. ובגמרא יבמות דף ס"ב אמר רבא נושא אדם כמה נשים והוא דמלי למיקם בצמוניכו, ובבבא מימרא זו ברמז"ס פ"י"ד מ"כ אישות ובש"ע אה"ע סי' א', וא"כ מדהתנה תנאי זה דמלי למיקם בצמוניכו על נשואי כמה נשים ש"מ דנשואי אשה אחת ליתא להך תנאה דבכל אופן ואופן אינו בן חורין להבעל מחויב נשואי אשה וממלות פ"ו, ובש"ע אה"ע סי' א' שבשום ענין לא יעבור עליו כי בלא נשואין אם לא צטביל הענינים שכתב שם לא זולת.

ומה שסתמו בש"ס ובדמז"ס ולא פירשו דמייירי בנשואי אשה שני' מנינו כה"ג במ"י צבא צתרא דף ס' פ"ב גבי דין הוא שגאזור על עצמינו שלא לישא' אשה ולהוליד בנים ונמלא זרעו של אברהם כלה מאליו, וכתבו שם בתוס' ד"כ דין הימא הכתיב פרו ורבו, ושמה על אותן שכבר קיימו פ"ו קאמר וביינו זרעו של אברהם כלה שלא יולד אלא בן ונת, הרי שסתמו הדברים לכתוב סתם שלא לישא' אשה אף דמייירי רק באותן שכבר קיימו מלות פ"ו, ואף אותן שאין סוברין שם פ"י זה הוא צטביל שפיים ונמלא זרעו של אברהם כלה, ובאית לכו בן ונת אין זרעו כלה עכ"פ, לכן לא ניהא לכו לפרש שם

שחוספתא שכתב לימוד הלשון לצסוף דלא כמ"ש
בספרי.

2

והנראה בזה דהנה גם צפ"ק דקידושין דף כ"ט
שחשב גם בצרייתא כל מלות האב על הבן
למולו וכו' וללמדו תורה וכו' וללמדו אומנות לא
חשב כלל לימוד לה"ק וזה נוח דהש"ס לשיעתי
אזיל שגם במס' סוכה שחשב יותר כל עניני חינוך
שצריך האב לעשות לבנו לא חשב ג"כ לימוד הלשון.
אמנם גם בחוספתא שם צפ"ק דקידושין כתב כלשון
הש"ס שלא חשב כלל לימוד הלשון, וזה קשה לכאורה
שהרי החוספתא לשיעתי שכתב צפ"א דחגיגה שצריך
האב ללמד את בנו לה"ק שזה לכאורה כדעת הספרי
ה"כ למה לא חשב זה גם צפ"ק דקידושין גבי
מלות האב על הבן וכמו שלמד הספרי מהקרא
דולמדתם את בניכם דקאי גם על לימוד הלשון.
וה"ל דאין דעת החוספתא כהספרי, דהספרי אף שלא
חשב שם שום מלוח של חינוך שהוא מדרבנן דמכ"ט
השמיט גם ק"ש דלא חשב אלא מה שלמד מקרא
ואעפ"כ חשב לימוד הלשון נמצא שסובר שלימוד
הלשון הוא ג"כ חיוז דאורייתא, ואפשר שסובר מסביר
שהוא בכלל לימוד התורה שחייבו הקרא יען שנרדף
להצנת הלימוד, או אפשר יש לו אחיז סמך בקרא
ע"י, אבל החוספתא מדלג חשב צפ"ק דקידושין גבי
כל מלות האב על הבן גם לימוד הלשון כמו שחשב
שם כל המלות שלמדו מקרא, ש"מ דסובר שאין
לימוד הלשון בכלל המלוח דולמדתם אחס את בניכם
ואין זו חיוז דאורייתא עכ"פ.

ומה שחשבו צפ"ק דחגיגה ל"ל שסובר דאף שאינו
בכלל ולמדתם את בניכם אבל עכ"פ מלוח
אית צי' חדא דיש כמה מלות שצריכין להיות דוקא
בלה"ק כמבואר במס' סוטה פ' אלו נאמרים, ותפלה
בעת צרה הוא דאורייתא לכל הדעות אף לשיעתי
הרמב"ן, ולדעת הר"י והר"י צריש פרוק ה"י קורא
אין להחפלא על רכיו אלא בלה"ק ואך לדעת הרא"ש
מוחר להחפלא בשאר לשונות זולת לשון ארמי, אבל
גדולה מזו מבואר בגמ' חולין דף ע' ע"א ח"ה צריך
שילמוד כתב שחמיטה ומילה, ופירש"י ז"ל כתב לכתוב

להקדים במשנתו את המוקדם ולאחר את המאוחר
שיש מקום שהשנוי מאוחר במשנה צריך להקדימו
במשנה כגון סדר ח' בגדים של בגדי כהונה כדמפרש
לקמ"י דמכנסים קודמין בלבישה, ויש מקום שהסדר
שנוי כמשפטו לכתחלה אבל אי אפיך לית לן זה,
כגון דברי סדר חליצה כדלקמ"י, וא"כ קשה עוצא
לכאורה ממה שלמדו בצרכות מסידור הלשון דהלכה
היא דלא כריב"ל, וציומא שקר"ט עוצא במה דנשמע
מסידור הלשון, הלא צפ"י אמרו בסנהדרין אין מוקדם
ומאוחר וא"כ ליכא למישמע מיני' מיד, ולא ראיחי
בשום א' מהמפורשים מי שיתעורר בזה שהוא לכאורה
סתירה גדולה בסוגי' הש"ס. ונראה בזה כיון דבמה
שמקדים מכנסים ללבישה מקשה באמת בגמ' מאי
טעמא אקדמי' במחני' לכהונת ותי' משום דאקדמי'
קרא, גם על הקרא מבקש אח"כ טעם למה אקדמי'
ולא אמר אין מוקדם ומאוחר כשאין טעם בדבר
ובסדר חליצה באמת הוא מלוח שיהי' כסדרן אלא
שדועבד אינו מעכב, וציומות דף ק"ה ה"י מעיקרא
פשוט צעיוניו שמעכב אף דועבד שהקשה סחם והא
צעין כסדרן ואף אח"כ כשתי' לו שאינו מעכב ה"י
סבור דדמוי' קא מדחי ל' עד שנמצא בצרייתא שאינו
מעכב, ובאמת אף לפי מה דקאמר שאינו מעכב כיון
שיש עכ"פ מלוח להקדימו הוא טעם מספיק למה
שהקדימו במשנה או בצרייתא שצביל קיום המלוח.
וה"ל דבמה שאמר אין מוקדם ומאוחר הכוונה שאין
זה כללם שלפעמים מקדים את המאוחר שצביל אחיז
טעם, כמו בלבישה בגדי כהונה שנחקשה שם בגמ'
לצקש העטם בשנוי הלשון, וגם בסדר חליצה אינו
מעכב דועבד עכ"פ שט"ז היא סיום המימרא הוץ
משצעה סימנים ששם אף דועבד מעכב הסדר, וממלא
שגם מלוחה הסוגי' דסנהדרין נראה שצביל טעם מספיק
אין לומר שלא דקדקו בלשונם. ועכ"פ לק"מ מה
שצש"ס צרכות ויומא למדו הלכות מסידור הלשון
ולא אמרו אין מוקדם ומאוחר כי לא מלאו טעם
אחר בזה ואין לומר אין מוקדם ומאוחר אלא היכא
שיש טעם בדבר כמו בצווגי' דסנהדרין. ועי' ר"ן צריש
מס' קידושין שטרח למלוח טעם למה הקדים במשנה
כסף לשטר וכן למה הקדים גט למיתח הצעל ולא
אמר אין מוקדם ומאוחר וכן מלינו בכמה מקומות
ואין להאריך. ולפי"ז גם הכא טעמא צעי השינוי

יש חופלת לת"ח מידעת הלשון ואית צי קדושה כמו שנתבאר.

ד

וְלִדְלָכָה כִּיּוֹן שֶׁהַרְיִף וְהַרְאִישׁ וְהַרְמַצִּים צִבְלִנְחוּי וְהַעוֹשִׁיעַ וְכָל נוֹשְׂאֵי כְּלִיָּהּ כּוֹלֵם כְּחֻצוֹ רַק כְּלִשׁוֹן הַשִּׁים שֶׁהַשְּׂמִיטוֹ אֶת לִימוּד הַלְשׁוֹן וְלֹא הַזְכִּירוּ מִזֶּה כִּלְל אֶף צִרְמוֹ צוּדוֹאֵי שֶׁהִכְרִיעוּ כֵּן לְהַלְכֵה שְׁאִין שׁוֹם חִיּוֹב וּמְלוֹחַ צְלִימוּד הַלְשׁוֹן וְאִין קוֹשִׁי עֲלֵיהֶם מִזֶּה שֶׁהוּא נֶגַד הַסְּפָרִי וְהַחוֹסְפָתָא שֶׁהִרִי בְּחֻצַּ צִירוֹשְׁלָמִי וְהוֹבֵא צִרְשָׁצִים מִסִּי צִיֵּב דָּף קָל עִיֵּב אִין לְמַדִּין לֹא מִן הַבְּלָבוֹת וְלֹא מִן הַחוֹסְפָתוֹת אֲלֵא מִן הַגְּמָרָא, וְכִי צְשׁוּיָת אִור זְרוֹעַ סִי תַשְׁנִיד שְׁאִפִּילוֹ חוֹסְפָתָא דִּרִי חִיּוֹא וְסַפְרָא וְסַפְרֵי אֲלוֹ רֹאִין שְׂצִמְמָה מִקּוֹמוֹת מִצִּיּוֹן צִתְלָמוּד וּמַשְׁנֵה גִרְסָתוֹ וּמַחְסֵר וּמִיּוֹתֵר לְפִיכָךְ אִין לְסַמוּךְ עַל שׁוֹם צְרִיּוּחָא, דְּאִילוֹ הוֹבֵאֵה צִתְלָמוּד שְׂמַח הִיוּ מַשְׁצִיּוֹן אִוּ מַעֲמִידִין אֲוֹתָהּ כִּיחִידָאֵי, וְלִכֵּן אִין לְסַמוּךְ כִּי אִם עַל הַתְּלָמוּד. וְעִי חוֹסִי שְׂנַח פֶּרֶק שׁוֹאֵל דָּף קִיֵּב עִיֵּב דִּרִי עַד שֶׁהִבְיָאוּ כְּעִין זֶה צִשֵּׁם רִיָּת וּצְחוֹסִי שְׂנַח רִישׁ דָּף נִיָּע דְּמַמָּה צְרִיּוּחוֹת יֵשׁ צִתְוֹסְפָתָא דְּפִלְגִי עַל הַשִּׁים אֲבָל קִיּוּל כְּדַבְרֵי הַשִּׁים וְכַמִּיָּשׁ הַמַּהֲרִישׁ אֲלַגְזִי צִסִּי גּוֹפִי הַלְכוֹת דְּמַסְחָמָא כִּיּוֹן שֶׁרָוּ חַמְיִי יִשְׂרָאֵל לְחַבְרַת הַתְּלָמוּד חִקְרוּ וְדַרְשׁוּ צִכְל הַסְּפָרִים וּצִירוֹרוֹ אֲוֹתָם שֶׁהֶם צִנִי סַמְכָא צְדוּקָא וּמָה שֶׁלֹּא הוֹזְכֵר בְּגַמְרָא מַשְׁבַּשְׁתָּא הוּא. וּצְמַנְוֵה דְּלִנְכְרֵי תַשִּׁיךְ שְׁפַסְק הַרְמַצִּים זִל כְּהַסְּפָרִי כּוֹלֵם תַּפְסוֹ עֲלִיו הַאִיךְ הֵנִיחַ דֶּרֶךְ הַתְּלָמוּד וְפַסְק כְּהַסְּפָרִי, וְהַרְצֵה קוֹלְמָסִין נִשְׁחַצְרוּ עִיֵּז לְפִרְשׁ דְּבָרֵי הַתְּלָמוּד שִׁיבִי מִיּוֹשֵׁב לְדַעַת הַרְמַצִּים. וְצִישִׁישׁ יְצַמּוֹת פִּיֵּד סִי נִיָּח כְּחַצ דוּדוֹאֵי הַצְרִיּוּחָא שֶׁהוּא צִתְלָמוּד הוּא עֵיקֵר נֶגַד הַסְּפָרִי וְחַמָּה עַל הַפּוֹסְק כְּהַסְּפָרִי נֶגַד הַתְּלָמוּד, וְכֵן הוּא צִכִּיָּם צְרָאֲשׁוּיִם זִל וְרִיךְ לְבַחַר עוֹד צִזֵּה צִכְמָה מִקּוֹמוֹת לֹא עַת הַאֲסָף פֶּה. אֲבָל עִכְשִׁי זֶה וְדָאֵי שְׁאִין קוֹשִׂיאַ עַל הַרְמַצִּים וְשֶׁאֵר פּוֹסְקִים שֶׁהַעֲתִיקוּ כְּדַבְרֵי הַשִּׁים שֶׁהַשְּׂמִיטוֹ לְגַמְרֵי אֶת לִימוּד הַלְשׁוֹן כִּי דְבָרֵי הַשִּׁים עֵיקֵר לְהַלְכֵה נֶגַד הַסְּפָרִי וְהַחוֹסְפָתָא. וְאֶף שְׂצִפִי הַמַּשְׁנֵה חֶשֶׁב הַרְמַצִּים זִל לִימוּד הַלְשׁוֹן בֵּין הַמְּלוֹחַת שְׁרִיךְ לְהַזְכֵּר, אֲבָל כִּבְרַת כְּחַצ צִצִּי סִי רִיֵּד לְעִינִין עֲרָלָה צִשֵּׁל עִכוּים דָּאֶף שְׂצִפִי הַמַּשְׁנֵה כְּחַצ צִעִיא מִיָּם אִין לְסַמוּךְ אֲלֵא עַל מִיָּשׁ צִחִיבּוֹר

שידע לתחום שמו אולי ישב דין, ות"ח שהגיע להוראה לריך להבין דבר מחוך דבר, צפרט אס לריך לכתוב פסקים או חידושים לריך להבין הלשון. והרמצי"ם צאגרת התחרט על החיצורים שכתב בלשון ערבי כי הבנת עניני התוכ"ק אפשר יותר צלה"ק, והרצה גדולי מחזרים שדבריהם מוצגים בקושי מחמת הלשון שהוא מגומגם. גם יש קדושה בלשון כמבואר צירושלמי פ"ק דשבת כל הקבוע צא"י ואוכל חולין צבערה ומדבר צלה"ק מוצעח לו שהוא צן עולם הצא, וע"כ סברי צחוספתח דאף שאין לימוד הלשון צכלל ולמדתם אה צניכס מ"מ יש צו מלוח דרבנן עכ"פ לחוכו צלימוד הלשון כמו שיש מלוח צחינוך שאר המלות, ולכן צפ"ק דהגיגה שחשב כל עניני חינוך שמוחייב מדרבנן להנך אה הבן, חשב גם לימוד הלשון צכלל זה, ואין זה סתירה לפ"ק דקידושין שסס לא חשב שום חינוך דרבנן אלא מה שנלמד מקראי.

וְרַפִּי זֶה מוֹצֵן הַיַּעַב הַחִילוּק שֶׁבֵּין הַסְּפָרִי לְהַחוֹסְפָתָא שֶׁבְּסַפְרֵי מַקְדִּים לְהִיָּק דְּלִשְׁעִתּוֹ שֶׁהוּא דְּאֲוִרִיּוּחָא כְּמוֹ לִימוּד הַתּוֹכִיָּק וְזִל לְדַעַתוֹ שֶׁחִיבּוֹ הַתּוֹכִיָּק לְלַמּוּד הַלְשׁוֹן צִשְׂבִּיל הַבְּנַת הַתּוֹרָה לִכֵּן כְּחַצ לְהַקְדִּימוֹ כִּי שֶׁנַּחֲמַלֵּת לִימוּדוֹ יִצֵּן יוֹתֵר מִזֶּה שֶׁהוּא לומד, אֲבָל לְדַעַת הַחוֹסְפָתָא שְׂמַדִּין תּוֹרָה חִינֵי צִכְלָל מְלוֹחַ הַאֲב עַל הַבֵּן וְלֹא חִיבּוֹתוֹ הַתּוֹכִיָּק אֲלֵא לְלַמּוֹד תּוֹרָה צוֹדָאֵי שְׁרִיךְ לְהַקְדִּים לִימוּד הַתּוֹרָה וּמָה שֶׁמְלוֹחַ מְדִים לְחַנּוּךְ גַּם צְלִימוּד הַלְשׁוֹן זֶהוּ אַחַר שְׂמִילָה כְּרַסוֹ צַתּוֹרָה, וְלִכֵּן כְּחַצוֹ לְצִבּוֹף וְאִישׁ. וְצִסִּי חַסְדֵי דוּד שַׁעַל הַחוֹסְפָתָא נִדְחָק לְהַעֲמִים דְּבָרֵי הַחוֹסְפָתָא צִמִּישׁ הַרְמַצִּים שֶׁנְלַמְדוֹ אַחַר כֵּךְ מַעַט פְּסוּקִים, וְלַפְעַנִּיד הוּא דוֹחַק וְאִינוֹ נִרְאֵה כִּלְל בְּלִשׁוֹן כְּמַבּוֹאֵר לְהַעֲמִינִין. וּמָה שֶׁמַּשְׁנֵה כְּדַבְרֵי הַחוֹסְפָתָא מְדַבְרֵי הַשִּׁים לְהַקְדִּים קִיָּשׁ גַּם זֶה יֵשׁ לִיּוֹשֵׁב אֲלֵא שֶׁלֹּא רִאִיתִי לְהַאֲרִיךְ צִזֵּה פֶּה שֶׁאִינוֹ נִיָּם כִּלְל לְעִינֵינוּ. וְנַמְלֵא לְפִיֵּז שְׂצִשִּׁים שֶׁהַשְּׂמִיטוֹ לְגַמְרֵי לִימוּד הַלְשׁוֹן וְלֹא הַזְכִּירוּ מִזֶּה כִּלְל אֶף לְצִבּוֹף כְּהַדִּין גְּרַמְחָא הַבָּאֵה צִתְרֹוּכָה עִכְשִׁי כְּמוֹ שֶׁהוּא צִחוֹסְפָתָא נִרְאֵה שֶׁסְבָרֵי שְׁאִין צִזֵּה שׁוֹם חִיּוֹב וּמְלוֹחַ כִּלְל אִפִּילוֹ מְדַרְבָּנָן, וְאִיֵּכ יֵשׁ גִּי שִׁעוֹת כְּדַבֵּר וְרִיךְ לְהַבִּין שׁוֹרֵשׁ פְּלוֹגְחָתִיבּוֹ. גַּם עַמְמָא צִעִי לְמָה הַשְּׂמִיטוֹ לְגַמְרֵי וּפְלִיגָחַ עַל הַחוֹסְפָתָא, הֵלֵא צִתְמָחַ

ובן הוא בכמה פוסקים והוא פשוט והלא ס' ה' יוד
עשאו אחר פ' המשנה ועשאו לפסק הלכה, והרמ"ע
בס' קי"ז כתב על פ' המשנה להר"ם ז"ל דקטנותא
הוא ולא מקשינן ל' מייבבו.

והנה זה ודאי דחינוך הבנים בדרכי הלימוד והנהגה
הראוי הוא דבר הנוכח הדיר בכל יום ויום
ככל מקומות שבישראל ואמרו ז"ל עיר שאין בה השב"ר
מחרימין אותה, וכולם ערחו בתמידות לדעת מה יעשו
ישראל אודות חינוך הבנים, וא"כ אילו ה' דעתם
כדעת הספרי או כהתוספתא שריך ללמדם הלשון
אין ספק דלא הוי שחקי מלבודיענו זה, וע"כ שסמכו
כולם על החלמוד שהשמיטוהו ולא הזכירו שום מלוח
בזה. אך ברש"י ז"ל ע"פ פ' עקב הביא הדרשה
כמו שהוא בספרי, אבל כבר כתב הב"ש דף ז' ע"ב
מדפי הספר שזה דרכו של רש"י ז"ל אף בגמ' שמביא
הפ' היותר פשוט אף להיות הלכתא הכי וכו' כמה
ראיות לדבר וכן כ' הרד"ז שכלל גדול הוא בידיו דרש"י
פרשן הוא ולא פסקו, וכן כתבו כמה פוסקים כוודע,
וצפרע ברש"י על החורה שנחית יותר לפשוטו של
מקרא ולא להלכה, ועכ"פ כיון שהרי"ף והרמב"ם
והרא"ש והעושי"ע כולם שוין שלא כתבו כן בודאי
הוא עיקר להלכה.

ח

ובחומש תורה חמימה עשה מח פליאה עזומה
והכרזה לתמוה על הפוסקים ועל הרמב"ם למה
השמיטו הא דספרי והוספתא בחיוב לימוד לה"ק,
אבל באמת אין שום מקום לתמוה בזה שעשו כדברי
החלמוד, ומ"ש שם בחורה חמימה שגם בגמרא ז"ל
כן, זה דבר שאסור לאומרו, וכי ח"ו נוכל אנחנו
להג' בדברי הגמ' מדעתנו, ובהקדמת ספר הישר
לר"ת ז"ל מביא מהרגמ"ה לטותא חמורה על כל
המשבש החלמודא, וכתב אח"כ ועוד אני מודיע לרבים
ומשמיע שלא להגיב ספרים מתוך תוספתא ומתוך
הברייתות ומסיים שבכמה מקומות תבי' לתכם סברת
החלמוד תמו' וסופו תבי' ישרה בעיניו בע"כ מתוך
ראיות אחרות יעו"ש, וזה כתב צימיו, אבל אל"ל
עכשו אחר שכל הראשונים והגדולים שלפנינו ערחו

הכרזה לזרר הנוסחאות שבש"ס דבר דבור על אופניו
ככל אות ואות וכולם בניחו כן הגירסא בכל ספרי
החלמוד שבידיו ואין יחמי דיתמי שאין להעמיד על
סברתו כלל ועיקר הא"ך יעלה על הדעת אף להסתפק
בזה לשלוח יד באחז שניו בדברי החלמוד מה שלא
שיערו אף אחד מן הראשונים ז"ל, וח"ו בדרך זה יוכלו
להפוך דברי חלקים חיים ולבנות בזה לעלמם. וצפרע
שמה עלמו שאנו רואים שכל הפוסקים הראשונים
והש"ע אחריכם שמפיכם אנו חיים בעתיקו כולם
כלשון הש"ס שבידיו זה עלמו ראי' מוחלפת שדעתם
ז"ל ברור שנוסחא זו שבש"ס אמיתית שלא הזכירו
מלימוד כלשון.

ובתו"ת שם אחר שהכרזה לתמוה על הפוסקים
ולא מלא מענה סיים שאפשר שהוא מטעם
לואת ר"א לחלמדידו שימנעו בניהם מן הכותין, אבל
לפי דבריו שאין בש"ס כלום נגד הספרי והתוספתא
לא תי' מאומה מלואת ר"א שאפילו ללשון ראשון
שברש"י שפ'י שלא תרגילום במקרא יותר מדאי משום
דמשכח א"א לומר דפליג על חיוב לימוד מקרא שזה
עיקר מלוח האב על הבן ללמוד מקרא כמבואר
בש"ס בני שום חולק, וע"כ שכוונתו רק שלא להכרזה
במקרא יותר מדי כלשון רש"י ז"ל, וא"כ אף אם
נימא דגם לימוד הלשון הוא בכלל זה מ"מ אין ראי'
מדבריו אלא שלא ללמוד יותר מדי, אבל מני"ל לעשות
מדבריו פלוגתא על הספרי והתוספתא שלא ללמוד
כלל, גם הלא הרי"ף והרא"ש השמיטו לגמרי כן
לואת דר"א, גם הרמב"ם לא בעתיקה והא"ך אפשר
לומר שסמכו על זה לדחות דברי הספרי והתוספתא,
אבל הדבר ברור שבש"ס הברייתא שזכרנו בש"ס
שהשמיטה לגמרי לימוד לה"ק שזכו דלא כהספרי
והתוספתא ע"ז סמכו להלכה יען שגשנית בש"ס
בני חולק.

ובשו"ע אר"ה ס' ש"ז סעיף ע"ז כתב הרמ"א
ז"ל לחלק באיסור קריאת סיפורי מלחמות
בין הכתובים בלשון לע"ז ובין הכתובים בלשון קודש
ולמד כן מלשון החוס' פרק כל כתבי וצט"ז שם
סי"ק י"ז פליג וכתב שאין ראי' מדברי החוס' שלא
נקטו כן אלא למראש מקום ונתנו בזה סימן שכתובים

היו חיוז בלימוד הלשון בשביל לימוד התורה שא"כ
בענין אחר, אבל בש"ס מיירי אחר התקנה שמושיבין
מלמדים לכן לא הזכירו מלימוד הלשון שאין לזרז
עוד.

ואף שהקנה יהושע בן גמלא הי' עוד בזמן הבית
כמצואר ברש"י ותוס' ב"ב דף כ"א ע"א שהוא
אוחז יהושע בן גמלא שהי' אחד מן הכהנים הגדולים
שעמדו בבית שני וא"כ א"כ לומר שהספרי גשנה
קודם התקנה, שהרי סתם ספרי הוא רש"י שהי'
הרבה אחר החורבן, אך ברע"ב א"ל יומא מציה שיטה
שאינן זה אוחז רבי יהושע בן גמלא שהי' בזמן
הבית אלא אחר ששמו בן, וא"כ אפשר שהי' בזמן
מאוחר, וכן משמע קצת לשון הש"ס ב"ב שם שכתבו
סיפא אהאן לתשב"ר ומתקנת יהושע בן גמלא ואילך,
ואם הוא זה שהי' כה"ג בבית שני למה הולך לבאר
דמיירי מתקנת יהושע בן גמלא ואילך הלא כל המשניות
גשו אחר התקנה שהי' בזמן מוקדם מאוד עוד בזמן
הבית, ובידור המשניות הי' מאה שנים אחר החורבן,
אבל מה נעשה שרש"י ותוס' לא פירשו בן וסברי
שהוא אוחז שהי' בזמן הבית.

אמנם מ"מ עדיין י"ל דהנה בגמרא שם מצואר
על מה שכתחלה לא היו מושיבין מלמדים
אלא האב למד בעצמו עם בנו מאי דרש ולמדהם
אוחז ולמדהם אתם, ופירש"י ז"ל דהאב עלמו מורה
ללמדו, ובתוס' שם ד"ס דלא גרסי אתם אלא הדרש
הוא דולמדהם משמע בעלמיהם, וכן הוא בש"ס
ברא"ש ז"ל דפשטא דקרא דולמדהם אלא קאי, ומצואר
בזה שדרשו חז"ל מקרא שיש חיוז דאורייתא על
האב שילמוד בעצמו עם בנו הוא ולא אחר. והנה
א"כ לומר דמה שהקשו מאי דרש הוא על מה
שהאב הי' לומד עם בנו בעצמו, דהלא כיון שלא היו
מושיבין מלמדים הי' מוכרח האב ללמוד עמו בעצמו
שלא ישאר בלא תורה כמו שהי' בני שלא הי' לו
אב, ופ"כ ז"ל הכוונה דהא גופי' קשיא ל"י למה לא
הושיבו בתחלה מלמדים וסמכו רק על לימוד האב
הלא ודאי עדיף יותר אם יש מלמדים מיוחדים
שפונים מכל עסקים ללמוד עם כל הבנים, וע"ז תי'
דמחמת הדרש שהאב מחויב ללמד בעצמו לכן לא שכו

בלשון לע"ז אבל אין חילוק דגם לה"ק בעצמו אין
בו קדושה שהרי מלינו צפ"ק דשנת דזמרתן דברים
של חול יכול לספר אפילו בל"ק. ובערוך השלחן
שם כתב דאף שאין שום קדושה בלשון מ"מ יש
לחלק בענין זה בין לשון לע"ז לל"ק כיון שבעצם
הוא בשביל גזירה משום שטרי הדיוטות ובל"ק לא
שייך לבזור גזירה זו דשטרי הדיוטות אין נכתבים
בל"ק, אמנם לדעת המג"א שם ס"ק כ"ד בטעם
הוא בשביל שיש קדושה בל"ק ולומד ממנו ד"ה,
ובן העתיקו זה כמה אחרונים אבל לא כתבו זה רק
לענין שאין איסור בקריאתו בשבת אבל שיהי' חיוז
או מורה על האב ללמד את בנו לה"ק בלשון הספרי
זה לא חקר בשום מקום ואדרבא השמיטו כולם את
לימוד לה"ק לגמרי בלשון הש"ס ע"ז סמכו להלכה
כמו שכתבתי למעלה.

ו

הנה כי בן אנו רואים דעת הש"ס והפוסקים, אבל
מהראוי להתבונן להבין דעת קדושים כאשר
כתבתי לעיל, גם למעט צפונותא בין התנאים עדיף.
גם ראוי להתאמץ בכל מה דאפשר שלא יהי' סתירה
בדברי הרמב"ם ז"ל מהלכותיו לפי המשנה. והנה
מריש כוח אמיתא דאולי יש להעיר לחלק בזה דקודם
הקנה יהושע בן גמלא לא היו מושיבין מלמדים אלא
האב בעצמו הי' לומד עם בנו חכ ודאי שהדרך
הוא שהאב ערוד צפרנסת ביתו ואמרו חז"ל בעירובין
דף נ"ב לא מעבר לים היא, לא תמצא לא בסחרנים
ולא בחגרים, והאב אין לו אפשרות אלא לתלמם מעט
מעטותיו ללמד עם בנו ושאר כל היום הי' לריך
בבן בעצמו לעסוק בלימודו, והאב בראש לו דרך
הלימוד, וא"כ אם לא הי' מצין הלשון שבמקרא ובמשנה
לא הי' לו מציאות לצוא לידי ידיעת התורה במעט
הזמן שאפשר לאציו ללמוד עמו, וע"כ הי' הכרח ללמוד
לה"ק בשביל לימודו, משא"כ אחר התקנה שמושיבין
מלמדי חינוקות ונותנין להם שכר בעילה שיתעסקו
עם החינוקות בכל היום ומלמד עמכם הכל ומסביר
להם כל מה שזריכין בין במקרא בין במשנה, תו
אין לזרז ללימוד הלשון. וא"כ אפשר שהספרי מיירי
מטיקו דין קודם התקנה שהאב מלמדו בעצמו ואז

מלמדים שלא יסמוך האב על המלמד ויחטטל החיוב דאורייתא שמהויב ללמוד בעלמו. והנה לא נמלא גם אח"כ בש"ס שום דיחוי על אותה הדרשה, וז"ל דבשביל שראו אח"כ שלולא אותה התקנה היב משתכח תורה מישראל כמבואר שם בגמ' לכן לא השגיחו על עקירת אותו החיוב שיש על האב ללמד בעלמו שהוא בשוא"ת כדי שיהיו המלמדים מלויים ולא תשתכח תורה מישראל.

וּפְי"ז אפשר לומר כיון שהספרי בא למוסר קראי האיך נלמד משם החיוב על האב ללמד את בנו תורה וכיון דאקרא קאי שם הפי' שר"ך האב ללמד בעלמו דלפי"ז יש הכרח ללימוד הלי' לכן כתבו שם, אבל בש"ס שלא באו לפרש המקראות אלא לסדר ההלכות למעשה וכן בדרייתא שהוציאה בש"ס מציא כל עניני חינוך שאינם כלל מקראי ולמעשה כבר הוקבעה התקנה להוסיב מלמדים ע"כ לא ראו צורך להזכיר עוד לימוד הלשון. ולפי"ז אפשר לא פליגי כלל הש"ס עם הספרי אלא בא כדאיתא ובה כדאיתא.

ז

שוב התבוננתי שלדעת הרמב"ם שצפ"א מה' ת"ח הביא את החיוב דאורייתא שחיוב האב ללמד את בנו תורה ושחיוב האב לשכור מלמד לבנו ללמוד אבל על בן חזירו אינו חיוב אלא ללמוד בחנם, וצפ"ב הביא את התקנה שמוסיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר, גם הביא שבעיר שאין מוסיבין בה מלמדי תינוקות מחרימין ומחריבין אותה יעיי"ש. ולפי"ז לדעת הרמב"ם צרור שהאבות לבנים היו מחויבין מדאורייתא לשכור מלמד לבניהם אף קודם התקנה אלא שלאחר התקנה הוטל חיוב להוסיב מלמדים עבור כל בני ישראל עשיר ועני ומי שאין לו אב כל ילד וילד אשר מבני ישראל הוא יחי' עבורו מלמד בעירו שיוכל להביט אליו אף מי שאין לו מי שידאג עבורו, כמבואר זה בגמרא בנא בתרא כ"א, וא"כ ז"ל לפי דעתו ז"ל שמה שאמרו בגמרא על קודם התקנה מאי דרוש ולמדתם אותם ולמדתם אתם אין הכוונה שדרשו בזה אהב דרש אלא שכך הבינו ממשעות הקרא שאין החיוב

אלא על האב עלמו לא על אחרים ומה שיש חיוב מהחוב"ק ללמוד עם אחרים בחנם הוא מקרא אחרתא דושנתתם לבניך שלמדו מפי השמועה בניך אלו תלמידים שהתלמידים קרויין בני, ומשם אין ראוי אלא על חיוב ללמוד עם התלמידים בחנם אבל אין ראוי משם שיהי' חיוב לפזר ממון לשכור מלמדים עבורם אלא בקרא דולמדתם אותם בכלל כל אופני הלימוד דהיינו שצריכים גם לשכור עבורם מלמדים בשכר וזה לא קאי אלא על האב לא על אחרים, כן צריך לפרש להמעין בדבריו. ועי' לחם משנה שם ובחפ"ס בחידושיו לצ"ב ומלשון רש"י ז"ל לכאורה לא נראה כן אלא שלפי דברי השמ"ק אולי יש להעמיס גם בלשון רש"י ז"ל בדרך זה יעיי"ש ודוק.

ובדברי המהרש"א צח"א שכתב על הא דאמרו שאלמלא הוא נשתכח תורה מישראל דלר"ש דאמר פי' תולין ח"ו ששתכח תורה מישראל ז"ל הכא ששתכח תורה ממי שאין לו אב, מזה נראה לכאורה שסובר דקודם התקנה גם האב לא הי' מחויב לשכור מלמד לבניו דלא כדעת הרמב"ם ז"ל לדעת הרמב"ם ז"ל שהאב הי' מחויב לשכור מלמדים גם קודם התקנה כמו לאחר התקנה א"כ צמי שיש לו אב אין ג"מ בין קודם התקנה לאחר התקנה וע"כ מה שאמר שלולא אותה התקנה הי' משתכח תורה מישראל קאי על מי שאין לו אב. וז"ל שהבין כן מלשון רש"י ז"ל שקודם התקנה דרשו גם על האב שאין עליו חיוב אלא ללמוד בעלמו עם בניו לא לשכור מלמד, ולכן לדעת האומרים עתידה תורה ששתכח מישראל אפשר לפרש מה שאמרו שהיתה משתכחת התורה מישראל דקאי על הכלל כולו אף על אותן שיש להם אב כיון שאין שוכרין מלמדים אלא לדעת ר"ש אין זה במציאות מחמת הצעקה דלא תשכח מפי זרעו ולכן אליב"י ז"ל דקאי רק על מי שאין לו אב שהי' משתכחת התורה מהם כיון שאין לו כלל מי שילמדו ויודיע לערו לרבים, ואף שבדברי המהרש"א בחידושי הלכות בד"ה ולמדתם נראה שהבין בדברי החוס' בדרך אחר אפשר דשם כתב לפי דברי החוס' וגירסתם אבל מלשון רש"י ז"ל וגירסתו שהוא דלא כדברי החוס' הבין בדרך אחר יעיי"ש ודוק ואין להאריך בזה.

לריבין לחלק צב"ג כי צל"ה לק"מ כמו שכתבתי לעיל.

ח

וּמ"ש לעיל לכאורה דלדעת הרמב"ם צחותן שיש להם אז אין חילוק בין קודם התקנה לאחר התקנה וז"ל אליב"י דמה שאמרו ז"ל שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל קאי רק על מי שאין לו אז זה נראה לכאורה קצת דוחק דקאי רק על מיעוט מישראל, אבל אחר ההצטונות ראייתי שאינו כן, ראשית שכלל מי שאין לו אז לשכור עבורו מלמד הוא גם אם יש לו אז אלא שהוא עני ואין לו לשלם עבור המלמד הוא לענין זה כמו מי שאין לו אז, ואמרו חז"ל נדרים דף פ"א הזכרו צבני עניים שמהם תלם תורה שנאמר וזל מים מדליו [ר"ל מדליו מדלים שמכן תלם תורה], ופי' הר"ן הזכרו צבני עניים להשחיל ללמדם תורה שמהם תלם תורה שאין להם עסק אחר ועוד שדעתם שפלה עליהן יעו"ש ח"כ רוב התורה הוי מהם וצפרע צבכל שרובן עניים כמבואר בגמ' שבת דף קמ"ה ע"ב מפני מה מועדים שצבכל שמחים מפני שהם עניים, וצקידושין דף מ"ט ע"ב עשרה קבין עניות ירדה לעולם השעה נטלה צבל ואחד כל העולם כולו. וחזן לזה קודם שהי' תקנה להושיב מלמדים בעיר אלא היחידים שצכחם לשלם עבור המלמד שכרו להם מלמד, מלמד שהעניים שאין להם לשלם ומי שאין לו אז נשאר צבלי מלמד גם צין העשירים הרבה עשירים מקמלץ או אינם שמים לצ לגדל את צניהם לתורה כראוי ואין צידינו להעמיד דת על תלה. ובגמרא פסחים דף ל' ע"ב דאין שוחטין חורקין על עמא שרץ אטע"י שאינו אלא מחוסר עציבה וצידי לעבול מ"מ חיישין דילמא פשע ולא עבל, אבל צמחוסר כיפורים אף שחסר מעשה ההקדשה לא חיישין דכיון שנמסר לצי"ד חזקה על הצי"ד שלא יפשעו יעו"ש. וצב"ה דף ה' ע"ב דגזרינן צב"ה ולא גזרינן צבדות החודש צבציל החילוק דעדות מסורה לצי"ד צ"ה לכל מסורה, והרבה ענינים כאלו צש"ס. ולכן גם צזה לולא התקנה שהצי"ד והציבור יושיבו מלמדי חינוקות צכל מקום ומקום ה' זה נמסר רק ליחידים שיש להם יכולת וגם רלון לגידול צנים

אמנם צעיקר הדבר מה שנתקשה המכרש"ח לר"ש שיש הצטעה מקרא דלא תשכח וגו' שלא תשכח החורה הא"ך אפשר לאוקמי מה שאמרו צגמ' שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל והוצרך לאוקמי ע"י דקאי רק על מי שאין לו אז לא הצינוחי דלפענ"ד לק"מ שהי' אף לר"ש אפשר לומר דצבציל אותה הצצטמה שצקרא דלא תשכח וגו' לכן העיר ה' את לצצם העבור לחקן להושיב מלמדים שלא תשכחה ולולא אותה התקנה ח"ו היחה משכחת, דצל"ה צריך לפרש הצצטמה צצופן זה דח"א לומר שאף אם לא ילמדו כלל לא ישכחו, אלא שהוא צכלל הצצטמה שלא יפסק מלהיות לומדי תורה. וצגיטין דף ס' ע"א צבי תורה צצע"פ שלא ניחן לכחוצ אלא כיון דלא אפשר עת לעשות לה' הפרו תורתך ופירש"י ז"ל דלא אפשר מלכחוצ שנתמעט הלצ והתורה משכחת וכרי שלא סמכו על אותה הצצטמה דלא תשכח אלא התיירו איסורא דאורייתא לכחוצ דברים צצע"פ שלמדו מקראי שס דף ס' ע"ב שאין לכחוצ ופירש"י ז"ל שס ד"ה ודברים מכאן אחה למד שהלמוד לא ניחן לכחוצ אלא מפני שהתורה משכחת, וצכחוצות דף ק"ג ע"ב אמר ר"ח אנה עבדי דלא תשכח תורה מישראל וא"ר ע"ז כמה גדולים מעשה חייה וברי שהורכו החכמים צכמה דורות לעשות פעולות נמרלות שלא תשכחה התורה מישראל ולולא הם ה' ח"ו שכתה התורה לגמרי אלא שהוא צכלל הצצטמה שיכיו חכמי דורות שייליו את ישראל משכחת התורה ומגלגלן זכות על ידי זכאי שצשהדלותם ילניחו ויחקייים על ידם אותה הצצטמה דלא תשכח מפי זרעו, וככה הוא הצתקנה להושיב מלמדים שאמרו ז"ל ע"ז צרם זכור אותו האיש לעוב, ולפי מה שהארכתה לצאר צמאמר ג' שצעות מס' קס"ג והלאה כמה סימנים שהצרייתא שאמרה עתידה תורה שתשכחה מישראל ורצ שלמד זה מקרא דהפעל ה' וגו' אינם חולקין עם רצב"י שאמר ח"ו שתשכחה וגם רצב"י צעלנו צספרי אמר זה הלשון שהוא צצרייתא עתידה תורה שתשכחה אלא שיש שני צחינות צענין שכתה החורה ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי יעו"ש שהארכתה צצברים צברורים ולא אפשר הדברים, לפי"ז אפשר לומר שכיוונו על אותה צחינה של שכתה החורה דכו"ע מודי צי' אבל לפענ"ד צכאן אין

לתורה כראוי ומצב כזה חלזה ומלדלה ומציה ליד
 שכתה התורה עכ"פ ברוב ישראל, ובלש"ה אמרו חז"ל
 חלף נכנסין לביהמ"ד ואחד מהם יואל להוראה
 וכשרוב בני ישראל אינם נכנסין כלל לביהמ"ד יוכל
 להיות שאותו האחד שראוי ללאת להוראה ברובא איתא
 בחוק אותן הרוב שלא נכנסו כלל לביהמ"ד, ואין
 ספק דאף שסחמו דבריכם ואמרו מי שאין לו אז
 מ"מ מי שאין אציו מגדלו לתורה כראוי בין אם הוא
 מחמת עניות של ממון או מחמת עניות הדעת נקרא
 און לו אז לענין זה אף שהוא חי וקיים, דמאי נ"מ,
 והכחוד ל"ח יחומים היינו ואין אז.

ב

ועפ"ז נוכל להבין במשך דברי הש"ס צ"ב כ"ח
 שכתבו שנתחלה מי שיש לו אז מלמדו תורה
 מי שאין לו אז לא היה לומד תורה מאי דרוש וכו'
 החקינו שיכיו מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים מאי
 דרוש כי מליון חלא תורה, ועדיין מי שיש לו אז
 היה מעלו ומלמדו מי שאין לו אז לא היה עולה
 ולמד החקינו שיכיו מושיבין בכל פלך ופלך וכו'
 ומכ שביחב החקנה הראשונה להושיב מלמדים אך
 בירושלים אמרו שדרשו זה מקרא כי מליון חלא תורה
 וביארו שם בתוס' ד"ה כי לפי שהי רואה קדושה
 גדולה וכהנים עוסקים בעצודה היה מכון לבו יותר
 ליראת שמים וללמוד תורה כדדרישין בספרי למטן תלמד
 ליראה וגו' גדול מעשר שני שמיצו לידו ת"ת לפי
 שהי עומד בירושלים עד שיחבל מעשר שני שלו
 והי רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעצודה
 היה גם הוא מכון ליראת שמים ועוסק בתורה עכ"ל,
 ושמעין מה דאף שלמדו בגמרא מקרא דמליון חלא
 תורה מ"מ ערחו בתוס' לזכר הכיבב והטעם למה
 משם חלא תורה שהוא בשביל שרואים שם כהנים
 עוסקים בעצודה וכולם עוסקים במלאכת שמים, דנמלא
 לפי"ז שזמן שאין שם כהנים עוסקים בעצודה ואין
 כולם עוסקים במלאכת שמים בעל זה כי היה אותה
 החקנה צב"ב כמבואר בתוס' שהי כהנים עוסקים
 בעצודה.

א"כ מה הושינו חכמים בחקנחם בחקנה הראשונה
 להושיב מלמדים בירושלים, חלא מי שאין לו אז אין
 לו מי שיעלכו גם לירושלים וכומו שראו אח"כ באמת
 דמי שאין לו אז לא היה עולה ולמד וחזרו מהחקנה
 הראשונה להושיב מלמדים בכל עיר ואינו מוכן משיקרא
 מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר, ודוחק לומר דמשיקרא
 השבו שאף מי שאין לו אז כלל ואין לו שום ידיעת
 התורה מעלמו יתפורר ובלבבו יבין ושכ לערות עירחא
 זו לבוא לירושלים, ונראה יותר לפי מה שכתבתי
 שכלל מי שאין לו אז הוא גם בני עניים שאין
 אציהם יכולים לשלם עבורם או עניות הדעת וכדומה
 ובשביל חלו השבו תועלת מרובה בחקנחם כי הרבה
 מהם שמחמת עניות ח"ח להם לפזר כממון בשביל
 המלמד חל עירחא דגופי לערות להביאו לירושלים
 זה לא ימנעו עבור גידול בנים לתורה ומכס חלא
 תורה כמו שאמרו חז"ל הוהו בני עניים. ואף
 שעדיין ישארו יחומים מועטים שאין להם אז כלל
 ולא יעלו לירושלים, מ"מ ראו כזכ תיקון יותר כי
 ברוב שיעלו לירושלים יריוחו יותר בתורה ויראת שמים
 ע"י שיראו עסק בעצודה ומלאכת שמים בקדושה
 גדולה כמ"ש בתוס' ויתרבה יותר תורה וקדושה
 בישראל ומה יכ"ה אח"כ השפעה גם על המועטים
 שנשארו חוץ לירושלים, חלא מחמת שחמטעו הדורות
 בתורה ובקדושה ראו אח"כ שמי שאין לו אז מוכן
 בדעת ויכולת לגדל בניו כראוי ואינו מעריח גם בעירחא
 זו להעלותו לירושלים וראו לורך הזמן להושיב מלמדים
 בכל עיר ועיר. ועדיין צ"ע לשון הש"ס ולא כתבתי
 חלא להעיר ואין להאריך בזה.

אבל יהי און שיכ"ה הכי זה ודאי שאחר שנעשה
 החקנה להושיב מלמדים בכל עיר ועיר החמירו
 ברבה בחקנה זו יותר מבחקנות אחרות. וברמב"ם
 פ"ב מה' ת"ת אחר שביצו החקנה להושיב מלמדים
 בכל עיר ועיר כיים שמחרימין אנשי בעיר עד שמושיבין
 מלמדי תינוקות ואם לא הושיבו מחריבין אותה,
 וכחז שם צ"מ שברמב"ם קיים שחי בלשונות דברישא
 מחרימין אותה וכדר מחרימין אותה כלומר מחריבין

אבל ריך להבין כיון דכל החקנה לא נעשית חלא
 בשביל מי שאין לו אז כמבואר שם בגמרא

אותה ורשי ז"ל פי גם בתחלה הלשון מחרימין אותה שהוא לשון חרצה ושוממה. וכלשון הרמב"ם ז"ל הוא גם בטוש"ע סי' רמ"ה הגם שבגמרא שנת דף קי"ט ששם נאמרה מימרה זו אינו מוזכר שם כלל מהתקנה להושיב תלמידים בכל עיר ועיר אלא אמרו שם בגמרא סתם עיר שאין בה תשצ"ר, ואפשר לפרש בגמ' דמירי אם אין בה תשצ"ר כלל דהיינו שגם האבות שהיכולת צידם ללמד את בניהם אין מגדלין את בניהם לחורג ולא נמלא שם כלל תשצ"ר שזה ודאי חייב דאורייתא חף קודם התקנה, אבל מלשון הרמב"ם והטוש"ע שהטתיקו מימרה זו אחר שהביאו התקנה להושיב תלמידים גם אמרו הלשון שאם אין מושיבין תלמידי תינוקות מחריבין אותה גראה ודאי דמפרשי דאחר שנעשה התקנה להושיב תלמידים בכל עיר הוי ציטול אותה התקנה ציטול תשצ"ר דכה צבה תליא דכיון שראו חכמ"ל אחר שנתמעטו הדורות דאלמלא אותה התקנה נשחכחה תורה מישאל הוי ודאי ציטול אותה התקנה ציטול תשצ"ר ולא כדורות הראשונים דורות האחרונים.

והנה לא מלינו בשום עזירה דאורייתא חף החמורה מאוד שיכי' משפט חרוץ אלל הבי"ד להחריס את העיר וגם לעשותה חרצה ושוממה כשידינו חקיפה זולת צע"ז היכא שיש שם דין עיר הנדחת, ולעת ר"א בסנהדרין דף קי"ג כל עיר שיש בה אפילו מחנה אחת אינה נעשית עיר הנדחת, גם לדעת החולקים על ר"א יש הרבה חילוקים היכא שנותנים לה דין עיר הנדחת כמזוהר בגמ' סוף פ' חלק בסנהדרין, והיכא שאין לה דין עיר הנדחת דנין כאו"א צעדים והתראה וסנהדרין אבל אין מחריבין את העיר וכהן הוא מימרה פשוטה צע"ם בלי שום חולק שאך צשביל עון זה שאין בה מלמדי תינוקות אפילו אם כל העיר מלאה תורה ומצוות עושין אותה חרצה ושוממה, כי לא חילקו בדבר ולא הזכירו אלא עון זה, ואף שאין זה בכל הפרטים כפרטי הדינים שצער הנדחת אבל זה צלצד לעשות כל העיר חרצה ושוממה לא מלינו בשום עזירה שצולם, וז"ל שראו חכמ"ל במלמדי תינוקות ותשצ"ר קיום כל התורה וכל העולם כולו, וציעול ענין זה הוא חורבן העולם ואין להניח עיר כזאת בישראל.

ובס' תמכין דאורייתא האריך לכוותה דאחר שנעשה התקנה להושיב תלמידים בכל עיר עזור הכלל אם לא קיימו אותה התקנה לא ילאו ידי חובתם חף החוב דאורייתא שיש על האבות ללמד את הבנים, ויסודו על מה שכתבו כמה פוסקים דכל מלכה דאורייתא ששעו חכמים תקנות באיזה אופן לעשותה אם לא קיים כתקון חכמ"ל לא ילא ידי חובת המלכה חף מדאורייתא. והנה צוב יש לפלל הרבה לא עת האסף פה, אבל לפענ"ד גם בלא"ה כיון שאמרו חכמ"ל על אותה התקנה שאלמלא הוא משחכחה תורה מישאל ח"כ הוא מוכרח לקיים התורה וא"א בלעדו כאשר אנו רואים גם בחוש, והכחוב לוח חרור אשר לא יקיים את דברי התורה הזאת, והביא שם הרמב"ן בשם הירושלמי וכי יש תורה נופלת, אלא ה"י סיפק צידו להחזיק ולא החזיק הרי זה בכלל חרור ואפילו ה"י הוא לדיק גמור צמעשו וכי יכול להחזיק התורה ציד הרשעים המצטלים אותה הרי זה חרור יעיי"ש, ואם ככה הוא אם לא החזיק ציד הרשעים ומכש"כ בתשצ"ר הכל פיהם שאין בהם חטא ותלוי קיומם שיוכלו לזכות לאור התורה בכושבת תלמידים כראוי שאין ספק שמי שאינו מחזיק בה שיוכלו עמוד הוא בכלל אשר לא יקום.

ובמד"ך פי קדושים פי כ"ה סי' א' כתב עוד יורח ח"ל למד אדם ולימד ושמר ועשה והיתה סיפק צידו למחות ולא מיחה, להחזיק ולא החזיק, הרי זה בכלל חרור בה"ד חרור אשר לא יקום, לא למד ולא עשה ולא שמר ולא לימד לאחרים ולא היתה סיפק צידו להחזיק והחזיק ולא למחות ומיחה הרי זה בכלל חרור, ופי' היפ"ת צמה שאמר לא היתה סיפק צידו דהכוונה חף אם לא ה"י סיפק צידו להחזיק ולמחות כראוי מ"מ מחויב לעשות כל מה שצידו ולע"ע להצין הכוונה צבה. אבל זה ודאי חרור ומפורש בדבריהם ז"ל כי המחזיק ענין שגלוי בו קיום התורה הוא בכלל חרור אשר יקום, וח"ו הבייך צביפור. והם פוסקים המפורשים בתורה. ואמרו חכמ"ל כל הארורים שכתבו צבה צבורה"ק פתחו קודם צברוך ונאמרו פוסקים אלו צבה גריחים וצבה עזל צעשה שקבלו עליהם כל התורה"ק צברית וצשבועה ח"כ הרי חייבא דאורייתא בלי ספק להחזיק ענין שגלוי

בו קיום כל התורה כולה, ומי הוא זה שאינו רואה להיות בכלל צורך שכתוב"ק אלא ח"ו הכיפך וא"ל להאריך בזה.

יא

בחוזה לענינו שיש ליישג בזה החילוק שבספרי הביא חיוז ללמד את בנו לה"ק ובש"ס השמיטו דהספרי הקרא קאי שלא הי' התקנה להושיב מלמדים בכל עיר ועיר עבור כל ילדי בני ישראל אלא האז שהיכולת בידו הוא הי' לומד עם בנו או הי' שוכר מלמד עבורו לדעת הרמב"ם, וא"כ צעת שמתחיל התינוק לדבר כל אז אינו צעות בעלמו אם יחי' מי שילמוד עם בנו צעת שגיגע להבנת הלימוד ראשית דלזמן מרובה חיישינן למיחה וכתבו הפוסקים דיותר מל' יום הוי זמן מרובה לענין זה ובש"ס משך ראה שנים, גם עניות שכיחא או שאר עיכובים, ומבואר בגמרא קידושין דף כ"ט ע"ב דהוכח דלא אגמרי' אצ"י מחיוז איבו למוגמר נפשי' דכתיב ולמדתם ופירש"י ז"ל קרא אחרינא היא ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם, ומי שזריך ללמוד מעלמו צלי מלמד אם אינו מכיר הלשון הארך יש מליאות שילמוד בעלמו שהרי מקרא ומשנה הכל הוא צלה"ק, וע"כ הי' חיוז על האז ללמדו לה"ק חוכף כשהתחיל לדבר שיוכל להיות שלא יחי' לו מליאות ללמוד תורה באופן אחר, משא"כ אחר התקנה להושיב מלמדים בכל עיר ועיר ומחריבין את העיר שאין צה מלמדים, ועכ"פ חזקה על הצי"ד שלא יפשו וצבור לא מיטני ואין להחזיק ריעותא שלא יחי' מלמדים, תו אין לורך עוד בלימוד לה"ק כי המלמד שילמוד עמו יפרש לו המקרא והמשנה כל מה שזריך להבינו ולכן סידור הש"ס שהי' אחר שכבר נתפשטה התקנה של הושבת מלמדים והביאו את התקנה וגודל החומר שהחמירו עלי' לא ראו עוד לורך להביא את לימוד לה"ק, אבל עדיין אינו מיושב הכל, גם אפילו אם אין צו חיוז כ"כ כמו קודם התקנה, אבל עכ"פ עדיין יש צו חושלת הרבה ולמה לא הזכירוהו כלל ועיקר.

אמנם דברי הספרי והתוספתא אפשר להשוותן היעב צורך זה, דכבר נתבאר דצעת הספרי

נראה שהוא חיוז דאורייתא ועוד הקדימו ללימוד התורה אבל התוספתא שלא חשבו בקידושין צמלות האז על הבן וגם בחגיגה כתבו לצסוף ז"ל שהוא מדרבנן דהנה לריך להבין שורש הדברים מאין למד הספרי שיש בזה חיוז דאורייתא דמ"ש בתו"ת שהוא מלשון הקרא דלדבר צס כבר הבאתי שאין כן דעת גדולי המפורשים שפירשו דלדבר צס צא להורות שיעור התחלת החיוז, ושוב ראיתי שמתבאר בגמרא ברכות דף י"ג ע"ב אחר שלמד מלוח קריאה מהלשון של ודברת צס מקשה החס נמי כתיב על לצבכס לדבר צס, ההוא בדברי תורה כתיב, וה"ק רחמנא אגמירו בנייכו תורה כי היכי דליגרו צו, ופירש"י ז"ל כדמוכה קרא ולמדתם אותם את בניכס, א"כ מבואר בגמרא דההוא קרא דלדבר צס דכתיב אלל לימוד הבנים קאי על דברי תורה להרגילם לגרום צהס ושייך שפיר בלימוד תורה הלשון לדבר צס שכן מבואר בעירובין דף נ"ד שאמרו על דברי תורה פתח פומיך כי היכי דתתקיים ציך ותוריק חיי שנאמר כי חיים הם למוציאיהם אל תקרי למוציאיהם אלא למוציאיהם צפה, עוד אמרו שס ואימתי תשמרם צבעך צזמן שיכונן יחדיו על שפתיך, ואימתי שתמה לאיש צזמן שמשנה צפיו. ובש"ס א"ר"ח סי' מ"ז המהר"ר דב"ת א"ל לצרך צרכה"ת ואף דודאי הוא מלוח גדולה הרהורי תורה אלל עיקר החיוז הוא דדיבור פה. ובש"ס התניא הי' ת"ת פ"ב סעיף י"ב כי שאינו יולא ידי חוצה מלוח ולמדתם אותם צברהר כי אם דדיבור פה כמו צכל המלות התלויות דדיבור שאינו יולא ידי חוצתו צברהר וכן כתב היעב"ץ, וכבר בארתי לתרן קושית הגר"א ע"ז והבאתי ראיות לצאר הענין לא עת האסף פה. ועכ"פ מבואר צגמ' דההוא קרא דלדבר צס קאי על לימוד התורה ולא על לימוד לה"ק. ומה שכתבו המפורשים ללמוד מהלשון לדבר צס על שיעור התחלת החיוז אפשר דממילא משמע דכיון שאמר הכתוב צזה להרגיל הבן ללמוד דדיבור פה ממילא משמע דזה התחלה חיוזו משיחיל לדבר, ואם נימא דהספרי למד חיוז לימוד לה"ק מהקרא דלדבר צס שפיר אפשר לומר ולכן פליג צש"ס ע"ז דלשיעוטייבו דקרא דלדבר צס קאי על דברי תורה לא מוכח משם מידי על לה"ק אלל לפי"ז עוד מרבים צפלוגתא דנמלא דגס על הכ דרעה שלמדו צש"ס

מה לגמירו בנייכו תורה כי הכי לוגרסי זהו פליג בספרי, ובלא"כ כבר הבאתי לך נראה כן דעת גדולי המפורשים.

יב

ויותר נראה שהספרי סובר כן מסברה שהוא בכלל לימוד התורה ומצינו שבסברה דאורייתא הוא שאמרו זכ"מ זש"ס למה לי קרא סברה הוא. אמנם בצרכות ריש פרק כ"ד מזכירין שאמרו סברה הוא אסור לאדם שיבנה מעוה"ז בלא צרכה וכתב שם הפני"י דיש לתמוה מה דמשמע מכל הפוסקים דלפוס הכן מסקנא כל צרכה הנהנין הם מדרבנן והלא בכל הש"ס משמע דסברה הוא דאורייתא ומקשה למה לי קרא סברה היא, וסיים לבסוף דאף אם הוא דאורייתא מ"מ אתי שפיר דספק ברכות להקל יעו"ש. אבל באמת מצואר בתוס' וצ"מ זש"ס ובכל הפוסקים דצרכה הנהנין שלפניהם דרבנן והציאו ראי' מהמשנה וקשה לכאורה קושיא הפני"י, אמנם הל"ה שם חידש דמה שאמרו שבסברה הוא דאורייתא אין זה אלא צדין מן הדינים, אבל לומר על דבר שהוא מסברה שהוא חשוב מזה דאורייתא זה לא, שאם הדבר כן לחנם נכתבו כל המצא שהם שליות, אלא הכוונה הוא שכיון שהוא סברה לכך תיקנו חכמים צרכה הנהנין. ולכאורה יש להציא ראי' לדברי הל"ה מדברי התוס' פסחים דף ס"ה ע"ב ד"ה הכל גבי הא שאמרו הכל מודים בעשרה דבעינן נמי לכם שהקשו דא"כ מאי קאמר ר"ה מה ראי' רשות למצוה דיימא עשרת חוכיה שהיא מצוה, וי"ל דהא דבעי ר"ה בעשרה לכם לאו דוקא מקרא אלא מסברה, והרי דמה שהוא סברה ואין לו קרא אין דינו ככתב בקראי ולא אמרינן למה לי קרא סברה היא, ונראה לכאורה שהוא מטעם שכתב הל"ה לדעשות חיוב מצוה דאורייתא א"א מסברה. וא"כ אם לא הו' להספרי אחז לימוד מקרא על חיוב לימוד לה"ק אלא מסברה האריך עשה מה חיוב מצוה דאורייתא.

שאמרו בגמ' שהוא סברה, הלא כבר מצואר בתוס' מס' שבעות דף כ"ב ע"ב ד"ה איבע"א צמה שאמר שם סברה דמ"מ ל"ק למה לי קרא דיש לחלק דיש דברים שאין הסברה פשוטה כ"כ, וא"כ מצואר דצרכיהם ז"ל שאין לנו לעשות צוה קושיא דלאו כללא הוא אלא במקום שהי' דעת חכז"ל שהיא סברה פשוטה הקשו למה לי קרא, ולפעמים אף שאמרו סברה צקשו עוד קרא דלאו כל הסברות שוות, ואין סברתינו מכרעת אלא במקום שאמרו חכז"ל, ואם כן אין התחלת קושיא על מה שפסקו דצרכה הנהנין הוא דרבנן כיון שיש ראיות ע"ז מן הש"ס אף שאמרו שהוא סברה דלאו כללא הוא ואין לריבין עוד למה שהידש הל"ה לחלק בין דין מן הדינים ובין חיוב מצוה.

ומה שכתב עוד הל"ה דא"כ לחנם נכתבו בתורה כל המצות שליות, לפענ"ד לק"מ שהרי גדול המצוה ועושה, ולא מציעא צמלות שליות שבין אדם להצירו שהשכל מחייבן לעשות מחמת האנושיות שזה אף צ"ג כתב הרמב"ם ז"ל צפ"ח מה' מלכים ה"י י"א כל המקבל עליו שבע מצות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אברה"ע ויש לו חלק לעוה"ב והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו ע"י מרע"ה שב"ג מקודם לנטו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אברה"ע ולא מחכמייהם, עכ"ל. והרי שאם עושין מחמת הסברה והדעת אינו מצוה כלל אלא דוקא אם עושין מחמת שכתובין בתורה"ק, אלא אפילו צמלות שבין אדם למקום שהשכל מחייבן לעשות מחמת הכרת עובותיו ית"ש והיראה והכניעה לפניו ית"ש שזה ודאי עבודה חשובה כאשר האריך צוה החובת הלצבות בשער עבודת אלקים, מ"מ הולרכו להיות נכתבין בתורה"ק שאך ע"י שמקיימין מה שכתוב בתורה"ק אפשר לצוה לידו הכרה והסברה צוה לא זולת, וגם כי צודאי יש חשיבות יותר למצוה הנכתבה בתורה"ק שהרי חכז"ל דרשו מיתורא דואלה המשפטים שמוסיף על הראשונים דמה הראשונים מסיני אף אלו מסיני וכן צפ"י בהר הביא רש"י ז"ל דרשת חכז"ל מיתורא דבהר סיני אלא שמיטה שהוא ללמד על כל המצות שנאמרו כלליתיהן ופרטותיהן מהר סיני אלא שחזרו

אמנם באמת תמכתיו על רבותינו הפני"י והל"ה צמה שערתו בקושיא זו למה הוי דרבנן מה

יעשה לפעמים לומר לה' קרבן ויוכל לצוא לדי
 הולאת ש"ש לצעלה, וק"ו דאיכא למיחש לזה בצרכת
 הנהגין דמחוסר מעשה שמא לא יאכל או ח"ו שמא
 יארע קלקלה בצעודה דמנינו שחשו לזה חז"ל והוי
 ברכתו ברכה לצעלה, ואם קן יש סברא גם להיפק
 שמחמת כבוד ה' ופחד שמתיו יח"ש ימנע מלצרך,
 אלא שחז"ל אמרו כאן לצרך מחמת אותה הסברא
 ואין לך אלא מה שאמרו חז"ל, ועכ"פ הוי מדרבנן.

נמצא לפי"ז דשפיר אפשר לפרש דברי הספרי אף
 לפי דברי הש"ס דלדבר צם קאי על דברי חורב
 ואין סמך במקרא על לימוד לה"ק, מ"מ מני סברי
 דמיתחייב מדאורייתא על לימוד לה"ק מכה אותה.
 וי"ל עוד דגם הל"ח מודה בזה, כי הל"ח לא
 אמר אלא ש"א"ל להתחייב מלוח חדשה מחמת סברא,
 אבל בכאן אין כוונתם שלימוד הלשון היא מלוח
 חדשה אלא שסברי דכיון ש"א"ל לצוא לדי הצנת
 החוב"ק כי אם ע"י הצנת הלשון, לכן מכה אותה
 הסברא הוי לימוד הלשון בכלל מלוח תלמוד חורב
 ואינה מלוח חדשה, ובכה"ג לא מייירי הל"ח אלא
 שלרווחא דמילתא כחצתי מה שגלפטי"ד גם בעיקר
 דברי הל"ח, ומיתפרש דברי הספרי היעב כמו שכתבתי
 למעלה דלפי דברי הקרא שהאב לומד צענמו עם
 הכן הוי ודאי סברא פשוטה להלריך לימוד הלשון
 בכלל מלוח ת"ת, אבל התוספתא שמציא כל עניני
 החינוך אף מה שהוא דרבנן ומדרבנן כבר נעשה
 התקנה להושיב מלמדי חינוקות ותו אין הסברא פשוטה
 כ"כ לחייבו צלימוד הלשון בכלל מלוח ת"ת, אלא
 שמ"מ כיון שיש צו עכ"פ תועלת חשבו בכלל מלוח
 דרבנן ולא פליגי הספרי עם התוספתא.

יג

וכד"י להבין מה שצ"ס לא הזכירו מלימוד הלשון
 כלל אף צרמ, הנה ראשית ראיתי להעתיק
 דברי הל"ח שכתב על מיתר דר"א מנעו בניכם
 מן ההגיון [ולא נמלא זה בספרי הל"ח המאוס
 צדיקו אלא בספרי הל"ח הראשונים שהדפוס הוא
 ז"ל, וכפי הנראה שלטו ידי זרים באיזה דפוס
 והשמיטו אלה הדברים שהמה נגד האפיקורסים ושזו

וגשנו בערכות מואב, א"כ חזין שאף מלוח שידעין
 בודאי שנאמרו מפי הקב"ה וגם נכתבו בחוב"ק אין
 להם השיבות כ"כ כמו מה שנאמר צ"יני, כי לא
 בתנע טרם הכתוב לכתוב יתורא להודיענו זה שנאמרו
 צ"יני, וע"כ שיש צו עדיפות. גם מנינו צ"ס צבלי
 וירושלמי שיש חילוק בין מלוח שלפני הדיבור ובין מלוח
 שלאחר הדיבור לענין עשה דוחה ל"ת אלא שהוא
 פלוגתא אחת מהם חסוד יותר. ועכ"פ חזין דגם
 זמן הליווי גורם השיבות להמלוח, וא"כ כש"כ שמלוח
 שלא נכתבה כלל בחוב"ק גם לא ה"ו שום ליווי עלי
 מהקב"ה אלא שידעין מנסרה אין צה אותה החשיבות
 כמלוח שנכתבה בחורב"ק וגם נאמרה צ"יני.

ומה שאמרו למה לי קרא סברא היא זה אינו אלא
 צדן מן הדינים שאין צו תוספות של חיוב
 אחת מלוח אלא נפקא מינה לענין ידיעת המלכ כמו
 אם להאמין לזה מחמת סברת הפה שאסר הוא
 הפה שהחיר או אם אמרין המוליא מהצירו עליו
 הראי' וכדומה כיון שאינו נ"מ אלא לענין ידיעת
 הענין שפיר הקשו למה לי קרא סברא היא וכמ"ש
 הל"ח צענמו שלא אמרו קן אלא צכה"ג, אבל היכה
 דמייורי מקיום אחת מלוח שהיא מסברא אף שמתחייב
 מה"ת מחמת הסברא מ"מ א"ל להקשות למה לי
 קרא שבדאי המלוח נחשבת וחיוצית יותר אם נכתבה
 בקרא, ואם קן אין צה הוכחה כלל למ"ש הל"ח
 ש"א"ל להתחייב צמלוח מחמת סברא מדנכתבו קראי
 צמלות שליות, וצחוצה הלצבות מצוחר שמתחייבין
 צמלות ע"י השכל אף מה שלא נכתב, ויש עוד
 ראיות לזה מדברי חז"ל אלא שאין להאריך עוד
 בזה.

ומה שצרכה הנהגין היא דרבנן אף שהיא סברא
 כבר כתבתי דלא קשה מידי, וצחמת אין
 הסברא פשוטה כל כך לצרך ברכה שלא נלטה
 עלי, כי לעומת זה יש סברא דהמנצך ברכה שאינה
 לריכה עובר צ"ת אף שמתכוין לצרך את ה', גם אמרו
 חז"ל בנדרים דף י' שלא יאמר לה' קרבן דיגמלא
 יאמר לה' ולא יאמר קרבן וקא מפיק שם שמים
 לצעלה, והחמיירו בזה כל כך שתיקו שלא יאמר כלל
 קרבן אלא קיום קונה קונה ש"ס יאמר קרבן לה'

אחי למיכלי יעוי"ש, וכעין זה הוא בגמרא חולין לא אמר תורה שלח לתקלה אף שהוא חשש רחוק דכל דפריש מרובא פריש מכל מקום אין לטעות מזה ממה שאפשר עכ"פ שיבוא לידי תקלה, ומכש"כ צ"ב שראו חשש קלקול הדורות ודעות נפסדות ר"ל שהוא גרוע מכולם. וכעין זה כתב החת"ם פ' בשלח שלא למדו אף פשוטי המקראות ערס שהשלימו נפשם בלימוד המדרשות ותורה שצ"פ כמ"ש במס' שבת אמר רב כהנא הוינא בר חמני סרי טנין וכו' גמירנא ליי לכולי ש"ס ולא הוי ידענא דאין מקרא יולא מידי פשוטו עד השתא, כי אם ילמדו בתחלת גידולם פשוטי המקראות אזי ערס יגדלו ויגיטו לחלק הדרושים ותורה שצ"פ שהוא בעיקר כבר נחרו בהפקירה וכפרו בה' ונחרתו וע"כ הפכו הסדר בלימוד יעוי"ש שהאריך בנועם דברי קדשו זכ"ה.

ואור"י בשביל זה הפכו הסדר בתוספתא לימוד הלשון אחר לימוד התורה דלא כמ"ש בספרי כי לימוד הלשון מקורו מפשוטי המקראות, גם יותר יש לחוש בלימוד הלשון מבלימוד פשוטי המקראות כמ"ש למעלה ואם יאחרו לימוד פשוטי המקראות עד אחר שמשלים נפשו בתורה שצ"פ ראו ק"ו לאחר לימוד הלשון. ומה שצ"פ בקדומו, י"ל שיהי זה בדורות הראשונים ע"ד שכתבו בגמ' יצמות דף ל"ט ע"ב מלות יבום קודמת למלות חליצה, בראשונה שהיו מתכוונים לשם מלוה, עכשיו שאין מתכוונים לשם מלוה אמרו מלוה חליצה קודמת. ועד"ז י"ל גם כאן בראשונה שהיו לומדים הלשון לשם מלוה הקדימו אותו שמצין יותר הלימוד בתחלת לימודו, אבל אח"כ שהיו לומדים את הלשון לשם נוי כמו שאר לשינוי ואיכא למיהש לטעות נפסדות ר"ל, לא ראו להקדימו ערס שהוקצב בנפשו התורה ובאמונה. וכעין זה הוא בגמרא בבא מציעא דף ל"ג בעוסקין במקרא מדה ואינה מדה, במשנה מדה וכו', גמרא אין לך מדה גדולה מזו, ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד ומקשה הא גופה קשיא אמרת בגמרא אין לך מדה גדולה מזו וכדר אמרת ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא, אמר ר"י בימי רבי נשנית משנה זו וכו' יעוי"ש, והרי ששינוי מאמרם בשביל מצב הדור. וי"ל עוד דכיון דהדורות מתמעטין וכולכין ובהפירות מתרצין לכן שוב אח"כ צ"ש לא הזכירו כלל מלימוד הלשון. וגדולה מה

נדפס כן בדפוסים שלאחריו שלא היה זידם הדפוס הראשון, ובפי' עץ יוסף הנדפס בספרי עין יעקב העתיק מדברי הל"ח כמו שהוא בדפוס הראשון] ח"ל שס': צמה שפירש"י ז"ל לא חרגילום במקרא יותר מדאי משום שלימוד המקרא גם אפילו אותם שיש להם דעות נפסדות לומדים בשביל הלשון כמו שלומדים שאר לשונות ואם לא חשגיח על בנך בילדותו רק על לימוד המקרא יכול להיות שחקה לו מלמד אחד משלהם כי גם הם יודעים ללמדו ומחוך כך בנך נמשך אחריהם גם דעות נפסדות, אבל חנוך לגער על פי דרכי התורה והושיבם בין דרכי ת"ח גם בילדותם בלמדם מקרא קח לו מלמד ת"ח וירגילו חיוקף גם במשנה וגמרא, עכ"ל.

הנה מה שחשש יותר בלימוד מקרא שמה יקח מלמד שיש לו דעות נפסדות אף שצוודאי גם בלימוד גמרא ופוסקים לריך לדקדק על זה שלא ילמוד מרב שאינו הגון כמו שאמרו חז"ל במועד קטן דף י"ז א"ס הרב דומה למלאך ה' לזאת תורה יבקשי מפיכו, ואם לאו אל יבקשו מפיכו, והוא צ"ש"ע סי' רמ"ו שלא ללמוד מרב שאינו הגון, ואם כן אם מדקדקין שיהי מרב הגון תו אין חשש לפי דבריו גם במקרא. וי"ל כוונתו דכיון שאי אפשר להבחין על צור"י מחשבות לב האדם ודיעותיו כי האדם יראה לטעמים וכו' יראה לנצב ואף בכהן גדול חשדו והשזיעוהו אף שהיו פורשין וזוכין שחשדו למי שמעשיו סתומין, ולכן במקרא שמנוי יותר אותן שולמדין אותו בשביל הלשון חוששין למנוי דילמא יהי לפעמים אחי תקלה ח"ו ולאו אדעתיה.

ועב"פ ה"י החשש בלומדי מקרא בשביל שיש ביניהם לומדי הלשון, וא"כ כש"כ בלומדי הלשון עלמו שמנוי יותר ביניהם אותן שיש להם דעות נפסדות. גם אין לימוד הלשון חיונית כל כך כמו לימוד מקרא שהוא צודאי בכלל ת"ח דאורייתא, וי"ל דמשי"ה לא אמרו צ"ש"ם להטיל חיוב על לימוד לה"ק אף דלא פליגי על התוספתא שבה' מהראוי לחיוב על לימוד הלשון מדרבנן עכ"פ שיש בו תועלת, אבל מחמת שיוכל להיות גם תקלה ח"ו מצואר בתוס' יצמות דף פ"ו ע"ב ד"כ מר דמילתא דאחי לידי תקלה לא הוו מתקני רבנן דאיכא למיהש דילמא

ובמס' ראש השנה דף כ"ז דלא ידעי רבנן כמה דברים מלה"ק עד ששמו מאמחי' דרבי. ובמס' שקלים פ"ג מ"ב בשלש קופות וכו' וכתוב בכן א' ב' ג', ר"י אומר יונית כתוב בכן אלפא ביתא גמלא, ופי' הרע"ב בשביל שכוו רגילין ציונית, וכחצ שס בתפארת ישראל דצצית שני היו רגילין ציונית יוחר מצעברית וקמ"ל דביש טעם מה אין חוששין לקדושת הכחצ צצית הקדוש. ועכ"פ חזיון בזה דגם הכהנים בעבודתם צצית המקדש היו רגילין יוחר ציונית מצעברית, ואף דלח"ק היו כותבין א' ב' בלה"ק אין סברה לומר דפליגי צמיתות באחיה לשון היו רגילין אלא דלח"ק כיון דכהנים זרזין הם ועכ"פ ידעו את הא"צ שהוא לשון מקרא ומשנה וכל סדר התפלות לא חיישינן כ"כ לטעות לכתוב במקום הקודש בלשון אחר, ועי' בגמרא בבא קמא דף פ"ג וסוטה דף מ"ט ופרש"י ז"ל שם.

הגם שצפ"ה דמס' שקלים משנה ג' גבי ארבע חותמות היו במקדש בן עזאי אומר ארמית היא כתוב עליהם כתב שם החו"ט וז"ל לפי שהחותמות היו נוחנין לכל הבא מן העם הלך ד"ע שיהא כתוב עליהם ארמית שרוב דיבורן בלשון ארמית היא כמ"ש הר"ב וכדי שהלוקח החותם ידע מה לוקח וכו' אולי בטעות יתן כך ועל ידי שיכול הלוקח לקרות החותם לא יבוא לכלל טעות, אבל במשנה ב' פ"ג לא פליג בן עזאי משום דסימני הקופות לא נמסר אלא לממונים על כך והם היו מגדולי וחשובי העם והיו מכירין בלה"ק ואף ר"י דס"ל יונית היא כתוב עליהם לא מפני שכולם מגדולם ועד קטנם היו מורגלין בך אלא שהיו רגילין בו כמו בלה"ק, והר"ב כתב לעיל היו רגילין ציונית ולא כתב שרוב דיבורם וכו' כמו שכתב כאן עכ"ל. ואינו מוזן לכאורה מה שמהלק אף לדעת ר"י בין קופות לחותמות דהקופות יטן שלא נמסר אלא לגדולי וחשובי העם שהיו מכירין בלה"ק לא אמר שרוב דיבורם ציונית אלא שהיו רגילין ציונית כמו בלה"ק דא"כ לדעת ר"י למה לא כתבו בלה"ק צצית המקדש במקום שלא נמסר אלא לגדולי וחשובי העם הלא החו"ט ע"למו כתב גם בחותמות שנכתבו בארמית שהטעם הוא בשביל שלא יבוא לידי טעות וא"כ הקופות שלא נמסרו

מלינו שבעלו חז"ל הרבה מלות חמורות מדאורייתא מחשש שמה יארע א' שיעביר ד' אמות ברשות הרבים אף שלא יבא בזה לידי דעות נפסדות אלא שיעשה עבירה אחת בשוגג מחמת עירדת המלכה דהוי רק טעה בדבר מלכה.

יד

וכדי להבין הענין יוחר כמה שמוע ללה"ק מהראוי לשים לב למה נמצא כ"כ לשונינו לה"ק עוד מקדמת דנא אף אלא החכמים גדולים והעלומים. ונחזי אנו, הנה התלמוד חיברו בלשון ארמי מעורב עם שאר לשונות כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמתו הטעם לפי שאותה הלשון היתה ברורה לכל אנשי שגער בעת שחוברה בגמרא, וכן הוא בספר חסידים שכתבו יוחר בלשון ארמי מבלשון הקודש, וזה ודאי שלא עשו התלמוד בלשון שיהא מוזן להמון העם כי לולא דברי רש"י והתוס' ושארי הראשונים ז"ל לא היו כל הדורות שלאחריהם מצויים כלל בדברי התלמוד, ולולא הפוסקים הראשונים בר"ף והרמב"ם והרא"ש ושארי הראשונים ז"ל לא היו צמיתות לפנינו לזכר שום הלכה מהתלמוד וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמה שדרך עמוקה דרכו עד למאד, ואף אחר שאנו מולאין הלכות הערוכות בר"ף ורמב"ם ורא"ש בטעמים ונימוקים עדיין אנו מהתייגעין להבין היאך הוליאו ההלכה מהגמרא, ואלפים קושיות מתגוללים צצית מדרשות בלי חירון מספיק, וכבר כתב המהר"ב"ח שדין שאינו מצוהר צראשונים אי אפשר להאליא מהתלמוד אלא הרשב"א וחבריו, ועכ"פ לא נעשה התלמוד אלא לפני חכמים גדולים ועלומים עכ"פ כמו הראשונים ז"ל, ואעפ"כ לא הבינו כ"כ את לה"ק כמו לשון ארמי וזה חידוש. בפרט לפי דעת הספרי שיש חיוב דאורייתא לתלמוד לה"ק משיתחיל לדבר ובודאי בן עשו החכמים, ולמה לא הורגלו גם אח"כ לדבר עם צניהם בלה"ק כמו בילדותם גירסא דינקותא, ובפרט לפי דברי הירושלמי שהמדבר בלה"ק מוצעת לו שהוא בן עוב"ב, ואעפ"כ גם חכמי הירושלמי דברו יוחר בלשון ארמי כמו שחיברו את התלמוד באותה הלשון, הלא דבר הוא.

מדמנינו כמה דברים שלא הבינו רצון הלשון וגם רבו של יואב טעה, ולכאורה נראה דאדרבה אם היו מספרים בלש"ק וגם מלמדיו לנביהם מקטנותם לא שכח כ"כ טעותא דלא ידעי רצון פי' כמה מקראות ואם לא היו מספרים בלש"ק ולא היו להם אלא ידיעת בית רבם שלמדס מקרא כיון שאין מורגלים בלשון שכח יוחר טעותא כי השכחה והטעות מלוי' יוחר בדבר שאין בו הרגל כ"כ, ועכ"פ להביא מה ראוי מכתתם שהיו מספרים בלש"ק לא הבינו לפענ"ד.

וגם מה שהראה מקום לגמ' סוטה דף ל"ג דלאשמועי עבירה נראה שלא היו מדברים בלש"ק כי לאו כל אדם זוכה לשמוע בת קול ולא יאל' הב"ק מביא קודש הקדשים אלא להשמיע להראוין לשמוע וכמו שאמרנו שם בגמרא יוחנן כ"ג שמע שמעון הנדיק שמע ולא הזכירו שם מאדם אחר. ועי' תוי"ט פי' ע"ז דיבמות משנה ו' דבת קול הוא מתודש מהצורה יתברך להודיע סודו ליראיו. ובהגהות מהר"ץ חיות צמס' סנהדרין דף י"א הביא בשם הרא"ש דלכן מיקרי בת קול מפני שיואל' צמדה ואין כל אדם שומעו אלא הראוי לשומעו. וכתב הרבניו בחיי פי' ברכה עכ"כ וללוי אמר שיש ד' מדריגות בנבואה וא' ממדריגות הנבואה היא בת קול, והאריך שם בענין הבת קול וז"ל שהקול הזה המגיע לאזני השומע הוא נמשך מאותו הקול שכתוב בו והי' אם שמוע תשמע לקול ה' אלקיך וכן עוד וישמע את הקול מדבר אליו וכו' וכת קול זה הי' נשמע תמיד לחכמי התלמוד וחסידיו הדורות צומן בית שני שהיו משתמשין בבת קול וכו' יעיי"ש, וברי' שהוא מדריגה כעין נבואה שלא נשמע אלא לחכמי התלמוד וחסידיו הדורות. וכן בזה"ק הפליג שהזכירם לשמוע קול מן השמים כמה מגזרי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. וא"כ לא צא להשמיע אלא לקדושי עליונים. ואעפ"כ אמרו שם שהי' הב"ק בלשון ארמי לא בלש"ק בשביל דלאשמועי עבירה, ונראה מה דללו דוקא ע"ה היו מספרים בלשון ארמי. וכבר הבאתי ראוי מסידור הש"ס שכתב הרמב"ם שהוא בלשון ארמי מעורב עם שאר לשונות לפי שאותה הלשון היתה צרורה בעת שהוצרה הגמרא, ושוב כתב הרמב"ם ז"ל בהקדמה בזמן הזה אבדה חכמת חכמינו ובינת נבוינו שאף

אלא לגדולי ישראל שהיו רגילין בלש"ק כמו ציונית א"כ מה חשב טעות יש בלש"ק יוחר מצינית כיון שהרגילות הוא כזה כמו צוה. גם צפי' הריבצ"ן שם צמטנה על מה שאמר ר"י יונית כתוב בכן כתב הטעם שכתבו באתו הלשון שלא יעשו בקופות אחיה ראשונה יעיי"ש, והוא בלשון דבר המוכרח שלולא הטעם בשביל חשב טעות לא היו כותבין בקופות שבציהמ"ק לשונות אחרות מלש"ק שניתנה בה התוכ"ק וע"כ שגם בגדולי ישראל היו הרגילות יוחר ציונית. ואולי אפשר לומר דעתה התוי"ט דגדולי ישראל הממונים שהי' תורחם אומנתם ועסקו תמיד במקרא וצמטנה ובתפלות שהכל נכתב בלש"ק א"א לומר עליהם שהי' כולם רוב דיבורם ציונית אלא יען ששאר העם הי' רוב דיבורם ציונית הי' גם ציון הגדולים הממונים לפעמים שהורכו לדבר הרבה עם שאר העם הבאים בקרבנותיהם ושאר ענינים והורגלו לפעמים יוחר ציונית ואפשר לבוא לידו טעות ואין להאריך בזה. ועכ"פ זה ודאי אף לדעת התוי"ט היו גם הגדולים והחשובים שבשראל צומן בציון רגילין ציונית כמו בלש"ק ושאר העם הי' רוב דיבורם ציונית לא בלש"ק.

פז

ולשון החניא בשו"ע שלו הי' ת"ח פ"ח סעיף א' קשה להבין שכתב בימיהם שהיו מספרים הרוב בלש"ק וגם החינוק משמתחיל לדבר הי' אצוי מספר עמו בלש"ק וע"כ לא היו לריכין ללמד החינוקות פי' המלות רק הקריאה בנקודות ועטמים וכתב שם בקור"א מקור דבריו וז"ל עי' רפ"ג דר"ה ורפ"ג דמגילה לא היו ידעי רצון מאי וטאטאתי' במטאטא השמד וכו' ולא היו ידעי מאי סלסלה ועי' חולין דף ו' פשטא דקרא במאי קטיב וכו' וגם רבו של יואב אלו הי' מלמדו פי' המלות ודאי לא הי' עושה צין זכר לזכר וכו' ומ"ש הטושו"ט להבינם הוא לפי מנהג שלנו שאין מספרים בלש"ק כמו בימיהם כדאיתא בספרי וכו' אלא כל ימי בית שני היו ע"ה מספרים ארמית כמ"ש בתוי"ט עי' סוטה דף ל"ג דלשמעיין וכו' וכדמוכה מנוסה הכתובה וכו' רק ת"ח לצדם היו מספרים בלש"ק ומלמדים לנביהם עכ"ל הכה כל ראייתו שהיו מספרים אז בלש"ק

ומה נשתנה אללניו שגם צימיו נזרח ומלכות ישראל
 בא"י לא ה"י אפשרות שיצינו הלשון, ובפרט שלדעת
 הספרי והחוספחה יש חיוב דבצר ללמד עם כל הילדים
 את הלשון, וטעמא בעי להבין כ"ז.

ובבבזרי מאמר שני אות ס"ח כתב על אצרכס
 אצינו פ"ה שדצר בשתי לשונות, העברית לשון
 מיוחדת לשון הקודש, והארמית לשון חול, והביא זה
 היעצ"ן במגדול פח, ופריך טעם למח לא דבר אלפ"ה
 כל דצרוי בלכ"ק, הלא קודם דור הפלגה דצרו כל
 העולם רק בלכ"ק כמ"ש רש"י ז"ל ויחי כל הארץ
 שפה אחת בלכ"ק, הלא שאל"כ נחצבל לשונם, אבל
 האפ"ה נשאר בלשון לה"ק, ולמה הוצרך לדבר גם
 בלשון אחר, ובדואי מעלה גדולה לקדוש שכמוהו לדבר
 רק בלכ"ק, ואין לומר שכוצרך ללשון ארמית לדבר
 עם שאר האומות שהרי בשביל האומות ה"י נצרך
 לכל שבטים לשון שכל מלכי מזרח ומערב היו משכימין
 לפתחו כמצואר בגמרא צ"ב דף ע"ז, וברש"י ז"ל פ'
 לך עב"כ הוא עמק המלך שהשווה שם כל האומות
 והמליכו את אצרכס עליהם, וצירושלמי פ"ק דמגלה
 הלכה ע' א"ת מ"ד שקודם דור הפלגה היו כל
 העולם כולו מדברים בשבטים לשון והצינו, וכחך שם
 צפ"מ שהיו מקודם המבול ולמדו מנה וצניו ויש
 שם פלוגתא צבה, אבל אלפ"ה צודאי יודע וכל ר'
 לא חניס ל"י, אבל ממה שאמר שה"י לו הארמית
 לשון חול נראה שגם עניני חול שבציתו דיבר בלשון
 ארמי, ויותר מח הוא דעת המהר"ש יפה ציפ"ת
 על הכ"ר פ' מ"צ ס"ו י"ג בצפוק ויגד לאצרכס
 העברי, ורצן ארמי שהוא מעבר הנהר ומשיח בלשון
 עברי, וכחך שם היפ"ת בלשון עברי לאו היינו לה"ק
 הלא לשון של בני עבר הנהר דומי' דכחך עברי
 דהיינו של בני עבר הנהר כדמשמע בסנהדרין פרק
 כהן גדול, וכונתו פשוטה דכיון דכחך נקרא עברי
 על שם האומה הדרה שם צעבר הנהר משמע דגם
 הלשון נקרא עברי על שם האומה שבשם, והאומות
 כולם צודאי לא דצרו בלכ"ק כי צדור הפלגה נחפלו
 כל השבטים אומות לשבטים לשון, ומח"ע לא יכולתי
 להבין גם דצרו הרמב"ן שצ' צפ' יוגש שהכנענים דצרו
 בלכ"ק, נמצא לדעת היפ"ת קראו הכי אצרכס העברי
 ע"ש אותו הלשון שאינו לה"ק, אמנם הרע"ב והחוי"ט

אותם הפירושים והכלכות שנצרו בגלגונים וראו שהם
 דברים מצוארים נחקשו צימיו ואין מצין עניניהם
 כראוי, וא"ל בגמרא עמלה שארכבה דעת רחבה ונפש
 חכמה חמן ארוך ואח"כ יודע ממנו הדרך הנכונה
 בדברים האסורים והמותרים ושאר דיני התורה היאך
 הוא יעו"ש, וא"כ אין ספק שלא נחצברה בגמרא
 עבור ע"ה הלא לת"ח הגדולים שיש להם דעת רחבה
 ונפש חכמה עכ"פ כמו הראשונים ז"ל, ואעפ"כ ה"י
 צדור להם יותר לשון ארמי מלכ"ק, ואולי סובר התניא
 שיש חילוק גם חממן המשנה למן הגמרא כמו שמחלק
 בין זמנא של תפוש"ע, ועכ"פ על תפוש"ע כתב
 גם הוא ז"ל צפ"י שלא היו מדברים אז בלכ"ק אף
 הת"ח כי ע"ה גם חממן המשנה לא היו מדברים
 בלכ"ק אף לדעתו ז"ל כמ"ש צפ"י וע"כ כתבו שארין
 להצניס ואלו ה"י צבה אחת חיוב או מלכה לדבר
 בלכ"ק לא היו שחקי תפוש"ע לסתום הדברים כ"כ
 שלא להודיענו שמנהג זה הוא שלא כהוגן.

פז

גם מלשון הספרי שכחב משיתחיל לדבר אציו מלמדו
 לה"ק וברש"י ז"ל הוכסה אציו משיח עמו
 בלכ"ק, ואילו היו אציו ואמו מדברים צביתם בלכ"ק
 לא ה"י מתיחות שיתחיל התיווק לדבר כי אם בלכ"ק
 כמו שאמרנו ז"ל שוחא דינוקא או דאצ"י או דאמ"י,
 ומאין יודע התיווק להתחיל לדבר אם לא מה ששומע
 מאציו ומאמו, ולמה לא אמר שידצרו כולם בלכ"ק
 וממילא ידעו הכל הלשון, אבל לא אמרו מלכה לדבר
 בלכ"ק הלא ללמד את הבן שידע צו עכ"פ, וברמב"ם
 פ"ב מה' תפלה ה"י י' כתב מימות נזרח נהגו
 שיכה תורגמן מתרגם לעם מה שהקורא קורא צתורה
 כדי שיצינו ענין הדברים, וע"י צל"ש מגילה פרק
 הקורא עומד וצטור אר"ח ס"י קמ"ה הטעם מה
 שאין מתרגמין עכשיו, ועכ"פ ה"י זה מתקנה נזרח,
 והלא נזרח עם אנשי כנע"ב שהיו עמו החזירו
 העטרה ליושבה ויותר מארבע מאות שנה עד
 החורבן שה"י נמשך אז מלכות ישראל וצרוין על
 אדמתם והוצרכו צכל הזמן לתתורגמן ולמה לא חיוקן
 נזרח שימדו הכל הלשון וממילא יצינו הכל כמו
 שהוא צכל מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו,

חינו מיושג מה שגם צמח הצית לא היו רגילים לדבר בלשון כהן כהן אשר ציאתי למעלה, ועזרה הסופר צודאי עקר כל העכו"ם מאה"ק כי אסור לכבש א"י עם העכו"ם שנתוכה כמבואר בגמרא ע"ז דף מ"ה ע"ב גידוע עכו"ם קודמין לכיבוש ארץ ישראל, ובמקום אחר ציאתי שזה הוא ע"ז ממש ר"ל, וכלל זמן צית שני לא היו שם ע"ז כי בטלו ירמל דע"ז.

גם עיקר הדבר חינו מוכן כ"כ דלמה לא ידברו בלשון עכ"פ צביהמ"ד וצבתי ישראל המלאים תורה, וכי חמור הלשון יותר מדברי תורה ותפלות בהזכרת שמותיו יח"ש בעלמם, הגם שאפשר לחלק דברי תורה וקדושה שאני שיודעים להזכיר שלא להזכירם במקום גילולים, אבל הלשון שמדברים גם בדברי מול רגילים לדבר בכל מקום ולכן חששו צ"י יותר, אמנם כיון שמדינה מותר כמ"ש צש"ע ואינו אלא מדה חסידות למה יגזרו כ"כ גזירה לגזירה לבעל הלשון לגמרי אף מכל צדי ישראל המלאים קדושה, גם חידוש שאין רמז לסברה זו בשום מקום בראשונים וכבר כתבתי שכן הוא מימות אה"ע"ה ועדיין אין לנו טעם מספיק בדבר.

וזה ודאי שנשכח מאתנו הלשון לגמרי כמו שהבאתי מבחתי"ם. ובס' המכלול מהרד"ק שטעה על חכמת הדקדוק כתב שם בהקדמה שנשכח לשון הקודש ולא נמלא צידויו רק מה שנשאר כתוב אצלנו כ"ד ספרי תנ"ך ומילים מועטים בדברי המשנה. והרא"ם צ"י תבוא עה"כ ארמי אובד אבי מציאו וכתיב עוד שנפסדו ממנו כמה וכמה ספרים אחרים חוץ מהכ"ד ספרים שצידויו ודברי המשנה שאלינו היום הם בדברי המקרא בעלמם מפני שחכמי המשנה קבלו הלשון מפי רואה הספרים הראשונים אשר היו ערס גלותינו ונפסדו ממנו עכ"ל. וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל בפיה"מ ריש מס' תרומות כמה שיש מקשין על לשון המשנה שאין זה קושי כי הם שמעו הלשון יעיי"ש. וכן נראה צ"י הכוזרי. ומשמע מה שטען צימני התנאים נשכח הלשון אלא שהתנאים היו להם קבלה מפי רואה בספרים הראשונים ערס שנפסדו. ואינו מוכן הטעם למה עזבוהו והניחוהו לצו לידו שכה כ"כ מהדור.

צמח ידים פ"ד מ"ה כתב דלשון עברי הוא לה"ק וזהו דעת הכוזרי. אמנם מה שהביא החו"ט ראי' מדברי רש"י שבי' צ"י לך אצרכם העברי שזה מעבר הנהר זה חמור דמה ראי' מדברי רש"י ז"ל שהרי אפילו צמה שהוסיף שם צמדרש שהי' משיח בלשון עברי כתב ג"כ היפ"ת שאינו לה"ק ומכש"כ רש"י ז"ל שלא כתב כלל מהלשון אלא מהמקום שזה מעבר הנהר צודאי שאין שום ראי' על לה"ק, ובדברי הרמב"ם שם בפיה"מ"ש אין הכרע כלל, ובקול יודא רואה להעמיס גם בדברי הרמב"ם ז"ל שסובר דלשון עברי הוא לה"ק, אבל באמת בלשון הרמב"ם ז"ל אין רואין שום הכרע כמבואר להמעיין. ויהי' א"י שיהי' אף לדעת הכוזרי שסובר שלשון עברי הוא לשון הקודש מכל מקום סובר שעניני חול דבר בארמית.

יז

והחת"ם כתב בזה"ע"ז ח"ב סי' י"א שגם הקדמונים היו צקואים ללועזים בע"ז אך ככוונה שצבו הלשונות מפני גזירת י"ח דבר שצירושלמי פ"ק דשבת ועל לשונם. ואינו מוכן לכאורה שאם לא ראו לדבר בלשון עכו"ם היו להם לדבר בלשון ואלו היו לריכין לשבש הלשונות לדבר דוקא בלשון משוּבש. אמנם החת"ם ז"ל לשיטתו אולי שכתב בהגהותיו על השו"ע אר"ח סי' פ"ה בזה דדברים של חול מותר לאומרם במקום העינופות בלשון שכתב המג"א ומדת חסידות הוא להחמיר, וכתב ע"ז החת"ם שם וגראה לי דמש"ה הנהיגו אבותינו את צנייהם שלא לדבר בלשון ונשכח מאתנו לגמרי צש"ה משום שגלו לצבל שהיתה מלאה גילולים. ומבואר בזה שגם הוא ז"ל שם לבו לדעת מה זה ועל מה זה שלא הנהיגו דורות הראשונים את צנייהם לדבר בלשון הקודש עד שנשכח הלשון מאתנו לגמרי, וניחא לי' צש"ל שהארץ מלאה גילולים, ובאמת גם בארץ ישראל אחר החורבן שצאה לשם ממשלה עכו"ם הרצו גילולים, ומוכן מ"ש שצבו הלשונות לפי שבלשון לא ראו לדבר לא היו להם ברירה אחרת אלא לשבש ארץ לשון, ומתיישב קצת מה שצטען חתימנו התלמוד לא צנינו כ"כ בלשון, גם מה שלא כתבו צש"ם כלל מחויב לימוד לה"ק, כי יען שהי' אחר החורבן היו לה"ק הילכתא למשיחא שאז יעביר גילולים מן הארץ. אבל עדיין

יח

בו נפסק ממה שכתב צפירוש המשניות, והלא ראש המפוי רש"י ז"ל מפרש במשנה אוקימתא דלא קיימא והטעם כי מה שהוא גלות בלשון המשנה מפרש בה אע"ג דלא קיימא הכי עכ"ל. ומבואר בזה דמפרש המשנה אף באוקימתא דלא קיימא אף באוקימתא דלא קיימא אמרין לפי המסקנה שלא הי' כן כוונת המשנה מעולם מ"מ מפרש בה יטן שלא בא שם לפסוק הלכה אלא לפרש המשנה, מכש"כ בכה"ג שבזמן המשנה הי' האמת כן שבדור מתוקן כבימי חכמי המשנה הוא באמת חויב ללמד את הבלשן בדואי שאין שום קושיא אם כותב צפירוש למשנה כשיעטן וכס היד כשיעטת הש"ס.

ומיושב בזה ג"כ מה שא"א ע"ה לא דיבר כל דבריו בלה"ק כי כל הנפש אשר עשו בחרן וכל הגרים שגייירם אף שהתנהגו אחריו במנהגיו מ"מ לא היו נפשזוחים מתוקנים כראוי והא ראי' שלא נשאר מהם מחומה ונעמעמו אח"כ כולם בין האומות ולא נשאר בקדושה אלא זרע האבות שקבלו בתורה"ק כנודע כל זה בדברי חז"ל וכן אנו רואים, ואם הוא הי' מדבר כל דבריו רק בלשון הקודש גם המה היו עושין כן וראה זה למכשול, לכן דבר דברי חול בארמית שממנו יראו וכן יעשו ולא יכשלו בלשונם.

יט

ולרהבין יותר הענין ראיתי להעתיק מ"ש בזוה"ק פ' נח דף ע"ה סוף ע"ב על ענין דור הפלגה וזלה"ק: ואי תימא ליטנהון אמאי אכתבלל אלא בגין דלהון ממלצן בלשון הקודש הווא ליטנא קא עבד לון סיועא בגין דבעובדא ובמלולא דפומא חליין מילין חלין וברא עבדי סיועא להווא אתר דעבו לאוקמא ועל דא אכתבלל ליטנהון דלא יכלו לאתחפתא רעוהון בלה"ק כיון דאיתחלף ליטנהון לא אללחו בעובדא בגין דחילא דלעילא לא ידעי ולא אישתמודעי בר בלה"ק וכד אכתבלל ליטנא דילהון איתחלש חיליהון ואחבר תוקפא דילהון, ת"ח דהא מלה דאמרי תתאי בלה"ק בלהו חילי שמיא ידעי צ"י ואתחקפי צ"י וליטן אחרא לא ידעין ולא אישתמודעי צ"י ועל דא חילין כיון דאיתבלבל ליטנא דלהון מיד ויחדלו לבנות

ואשר אנכי אחזה בזה לפעני"ד דהנה כתב הרמב"ם ז"ל צפיה"מ למס' אבות פ"א משנה י"ז כשיביו שני פיוטים ולשניהם ענין א' וכו' מחלק הדיבור הנמאס מפני שהוא מזרז ומטורר על מדה פחותה ויהי' א' משני הפיוטים עצרי והא' עצרי או לעז יהי' שמיטה העצרי והדיבור בו יותר נמאס אצל החורה למעלת הבלשן שאין לרין שיסתמשו בו אלא במעלות יעיי"ש, ומבואר בזה שמעלת הבלשן גדולה עד מאוד לאותן שכל לשונם בקדושה ולעומת זה להחושאים בלשון הוא נמאס יותר אצל התורה"ק אם הוא בלשון הקודש. ובזה מיושבין כל הקושיות שבדואי מזה גדולה ליראי' הי' האמיתיים ידיעת הבלשן. אבל להרגיל את העם לדבר בלה"ק זה א"א כי גם בלא"ה עונות הבלשן עולמים ונוראים שקר ולה"ר וניבול פה ומינות ר"ל כהנה וכהנה העונות מזויים בעוכ"ר, ואמרו חז"ל עה"כ בקבלת כל עמל אדם לפיבו, כל מה שיעמול אדם ויסגל מלות ומעש"ע בעולם הזה אינו מספיק להביל היוצא מתוך פיו, ואם כן אם מרגילים אותו לספר בלה"ק עוד מגדילים את עוונותיו עד לשמים ר"ל, ולכן בדורות הראשונים חשבו למנוח ללמד את הבלשן אף שלא ראו להרגילים לדבר כן בתמידות מכל מקום חשבו למנוח שידעי אותו וישתמשו בו עכ"פ כמה שיודעין בעת שהוא דברי קדושה, אבל אח"כ שנתמעבה היראה כמ"ש חז"ל בסוף סוטה משמת רבי בעלה ענה ויראה חטא וראו שהדורות מתמעטין והולכין תו לא ראו לחשוב למנוח מה שיוכל להיות שרצים יכשלו בו ולא יתנהגו עם הבלשן כמנוח עליהם ולא אמרה תורה שלח לתקלה.

וא"כ אין קושיא כמה שהרמב"ם צפ"י המשנה מפרש בדבריהם שלימוד הבלשן הוא מנוח שכן הי' האמת בזמן המשנה כמבואר בספרי ותוספתא, אבל צ"י היד שביצא הלכה למעשה כל מה שהוא במסקנת הש"ס הלך כשיעטת הש"ס שלא חשבו מנוח זו. ועי' בתשובת הרדב"ן לנשונות הרמב"ם סי' רפ"ט כמה שהקשה על הרמב"ם שסותר עצמו מפני המשנה וכתב אין זו השגה על הרב ז"ל דמלינו בכמה מקומות שחזר

אחריו כל הסביבה לדבר בלשון זה, וכבר ראה גדול החורבן מה שנעשה ע"י הלשון צדור הפלגה. וצירושלמי ברכות כתב על מלות תפילין מפני מה לא החזיקו בה, מפני הרמאין, והביא עובדא חדא מחד בר נש שהניח תפילין כל היום כדי לרמות, והב"י צ"ל ל"ז הביא הפ"י ע"ז בשם ר"י שלא החזיקו בהם להניחם כל היום מפני הרמאין, אבל בשעת תפלה הוא מפורשע ישראל אם אינו מניחם, ובאמת שמלות תפילין הוא ללבוש כל היום כמבואר ברמב"ם פ"ד מה' תפילין, ולדעת הלבוש הוא מדאורייתא שיהיו עליו כל היום, ובגמ' אמרו על רב ועל ריב"ז שמעולם לא ראו אותם בלא תפילין ואעפ"כ בשביל שה"י לפעמים שעשו כן אחרי רמאין נמנעו אח"כ הכשרים מלעשות כן, וא"כ כש"כ בלה"ק שה"י ממנו חסון נורא צדור הפלגה שלכן אף שבדאי לגדול קדושתו של א"ה ע"ה ה"י מנזר שידבר כל היום רק בלה"ק, מ"מ ה"י נמנע מזה דילמא אחי למיסרך לאינשי דלא מעלי.

גם מוזן מה שלא הנהיגו-אחר כך בכל הדורות שיהי' הלשון תמידי בלה"ק אף בזמן הבית שלא ה"י שם גילולים משום מעשה שה"י צדור הפלגה אלא ראו חיוז בזה ללמדו עכ"פ שידעו צו כי הוא זורק לת"ח שידוע א"ך להתכבד צו בקדושה, אבל כשראו אח"כ קילקול הדורות וחז"ל בגמרא הגידו צרות קדשם אף מה שיהי' בעיקבה דמישיחא וכאשר ראו חז"ל פירגת הדור וכח הטומאה המתגברת ר"ל לא ראו עוד להעיל חיוז ללמוד הלשון עם כל אדם למען לא יהי' מזה אחיה להכ"ס להחפשט, אלא כל ת"ח שידוע בנפשו שעושה לשם שמים יוכל ללמוד אבל לא ללמוד עם כל אדם. ועד"ז הוא מה שאמרו צירושלמי כל הקבוע בא"י ואוכל חולין בעהרה ומדבר בלה"ק מוצטח לו שהוא צן עולם הבא, דודאי איש קדוש שעושה כן הוא צן עוב"ב, אבל מפני הרמאין אין להחזיק בזה כמו בהנחת תפילין כל היום.

ב

העיר דהא איתבר חלייכו ולא ידעי למיעבד מידו ברעותא דילכו, עכ"ל"ק. וכן כתב עוד צדק ע"י ע"ב חמי מאי כתיב הן עם אחד ושפה אחת לכולם בגין דאינון בלבה חד ורעותא חד וממלתי בלה"ק ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ולית מאן דימנע עובדא דילכוון אבל מאי אעביד אצלבל לון דרגין דלעילא ולישן דלהון לתחת וכדין איתמנע עובדא דלכוון.

ובזה נפתח לנו שערי תורה להבין למה ה"י זורק לנם נפלא בזה שכל העולם כולו צפעס אחת ישכחו פתע פתאום את לשונם וישחנו ללשון אחר, הלא הרבה דרכים למקום לבעלם מזגין העיר והמגדל, ובלא"ה אמרינן בגמרא סנהדרין דף ק"ע מגדל שליש נשרף ושליש נבלע וחלק מן העולם נעשו אז קופין ורוחות וכו' גם חלק מן העולם הניף הים כמבואר צמד"ר שם, ולהנשארם נכנסו כל הארצות בראשי ההרים והיתה כאו"ה בולעת אנשי מקומה, וביאר שם בצוה"ק באריכות שקפצו כל הארצות ובאו בדרך גם ונכנסו בראשי ההרים שהיו שם דור הפלגה וכל אחת בלעה אנשי מקומה וחזרה למקומה, א"כ אחר כל הנסים האלו בלא"ה נחפרדה כל החצילה ולא יכלו לבנות עוד ומאי ג"מ עוד בשגויו הלשון. גם כיון שנעשה עמם נסים כ"כ ועונשים קשים ומרים כ"כ מדוע לא הזכיר הכתוב אלא פרע זה שאמר הקב"ה הבה נרדה ונבלה שם שפתם. אבל לפי דברי הזוה"ק מוזן כי אך בזה ה"י תלוי הכל באותו הנס שניטל מהם לשון הקודש וכל זמן שדבר בלה"ק ה"י אדרבה נעשה נסים להללחתם כמבואר צמד"ר עוב"כ וימלאו בקעה ר"ג אמר וימלאו אתם ללנים הוא יליץ, ופי' בפי"ה שנעשה להם גם באופן שיהי' מקום לרעתם ועיי"ש באריכות, ועכ"פ כל עין הרואה בדברי הזוה"ק האלו יוכל לידע ולהבין כי האסון היותר נורא שבעולם הוא אם רשעים מדברים בלה"ק, כי אך עי"ז הללו צדור הפלגה להמריר את כל העולם כולו על הקב"ה וגרמו אח"כ עונשים קשים ומרים ר"ל, ואף שה"י בדורו של א"ה ע"ה ונה ושם ועבר מ"מ לא ה"י מליאות לבעלם מרעתם והללחתם צמד"ר זולת עי"י הכנס שניטל מהם לשון הקודש.

וראה זה פלא צירושלמי סנהדרין פ' שביעי ה"י י"ב מסית מדבר בלשון גבוה, מדיח מדבר

ורפ"ז אין שום קושיא מה שא"ה ע"ה לא דיבר אח"כ כל דבריו בלה"ק כי לא ראה שימשכו

בלשון נמוך, מסית מדבר בלביק, מדיח מדבר בלשון הדיוט, מסית שאמר בלשון הדיוט נעשה מדיח, מדיח שאמר בלביק נעשה מסית. ובפ"מ שם כתב שדרש בן מלישנא דקראי, ובמראה הפנים כתב שם בתחלה דנ"מ לדינא, ושז נעט יותר שאין נ"מ לדינא אלא ליטנא בעלמא מפרש לתרן לשון הכחוש דכשהוא מסית ליחיד אומר בלביק וכשהוא מדיח לרבים אומר בכל לשון שכולם יבינו אותו ועיי"ש. וזה פלא עלום מאי נ"מ להאריך בזה באיכה לשון הוא מסית ומדיח ומה משמיענו בזה, ואם מקרא הוא דורש גם הקרא גופי רריך להבין איכה נפקא מינה בדבר ומה מתרן בזה. והמפורשים לא ביארו בזה כלל. גם עיקל היסוד שכתב במראה הפנים שהמדיח לרבים מדבר בלשון הדיוט כדי שכולם יבינו אותו, כיון שמקראי לומדו נמלא שהחלטה החוביק"ק הי שרבים מישראל לא יבינו לביק זולתי יחידים, כי לא איירי בדיני מסית ומדיח אלא בישראל, לא במסית ומדיח לגוי כמבואר בגמ' ובדמ"מ, ואינו מוזן לכאורה דל"מ לדעת הספרי שהוא חייב דאורייתא, אלא אפילו לאידך מאן דאמר עכ"פ מלוב איח צי וכמבואר בירושלמי גודל השכר ואדעתא דכתי ילאו ממארים שלא ישנו את לשונם, ואף שנחבאר ששז אח"כ אף בזמן הביח נשחכה הלשון אבל צעה שניתנה החוביק"ק במעמד הר סיני ונכתב צה דיני מסית ומדיח היאך נכתב גם אז בתורה שכתב בלשון זה שמראה החלטה שרבים מישראל לא יבינו הלשון זולתי יחידים, ועממא צעי מה זה ועל מה זה. אמנם לפי מה שנחבאר מוזן הדבר שצטביל מעשה שהי' צדור הפלגה אסון מורא להמריד כל העולם כולו נגד הקב"ה בזה זה שדברו בלביק עד שהי' הכרח לנס נפלא כזה ליעול מהם הלשון צפ"א שז לא הי' רעון הצורה צ"ה שידברו רבים בלביק, גם א"א ע"ה לא דבר בלביק אלא דברי קדושה לא בכל עניונו, וכן הי' אח"כ צשעת מתן תורה וממילא אם הרבים אינם מדברים בלביק אלא דברי קדושה, ושאריו עניוהם מדברים באיכה לשון אחר משובש משאריו הלשונית כמ"ש החת"ם צחשו' שהצחתי ממילא צאים לידי שכתח הלשון.

אמנם לפי דברי הירושלמי עממא רצה איח צי במילתי דהמסית לרבים אינו שכיח שידבר בלביק כמ"ש גם בדמ"פ יען שרריך שיבינו כולם, משא"כ ביחידים שכיח יותר שידבר בלביק ולכן עונשו חמור כ"כ שאף שצטלס בענין של הסתה גרע המסית לרבים, אבל כה הלשון מקריע הרבה יותר כמו שהעיד הנסיון צדור הפלגה שהללחה המסיתים תלוי בלביק, ואולי גם צמה שכתב צירושלמי בתחלה שהמסית מדבר

מסית והמסית לרבים נקרא מדיח, וחמור הרבה יותר המסית ליחיד מהמדיח את הרבים, שהמסית ליחיד אעפ"י שלא עבד לא המסית ולא המוסת ע"ז אלא צצביל דיבורו לצד שהסית לעבוד נסקל, אבל המדיח לרבים אינו נסקל עד שיעבדו רוצם ע"ז אבל צצביל דיבורו לצד אינו חייב כלום, עוד שאר חומרות יש במסית ליחיד ממדיח לרבים כמבואר כ"ז צרמ"ס פ"ה מבי עכו"ם, וזה לכאורה לגמרי נגד הסברה. והלח"מ שם צבלי' הי' כתב שיש טעם לשבח שהמסית לאחד לצדו הוא מפחה אותו וגדול עונשו אבל המסית לרבים אינו יכול לפחותם כ"כ מהרה שהם רבים לא יתפחו בדברי היחיד ולכן אין עונשו חמור כ"כ ועיי"ש. ועדיין אינו מוזן כי לפי הסברה אם מסית לרבים אף שלא יתפחו הרבים לדבריו אבל צין הרבים ימלא עכ"פ אחד שיפתחה לדבריו וזה עלול יותר משאינו מסית אלא ליחיד בצלצד. ואולי י"ל שצמסית לרבים שכיח ג"כ שיהי' צין הרבים איכה לוחם נגד דברי הסתה שלו ויקיים צו לא תחמול ולא תכסה עליו. אבל עכ"ז אינו מוזן כי חזק מאד כה המסית כמו שאמרנו חכ"ל צמס' תמיד שגנא נלח, ואנו רואים בכתובים ובדברי חכ"ל שכל הפירלות שהיו בכל הדורות צרבים מישראל הי' ע"י אנשים פרטים שהסיתו והדיחו לרבים, ואין להאריך בזה שכן הוא צעוב"ר מעשים בכל יום, ולפי הסברה צודאי שהמסית לרבים גרע ממי שאינו מסית אלא ליחיד בצלצד. והמ"מ צמלוב תס"צ שכתב שם חומר המסית ליחיד מהמסית לרבים כתב ואפשר בטעם דרבים לא מימשכי וגזירת הכתוב היא, וברי שנחיה לאותה הסברה שצלח"מ דרבים לא מימשכי ואעפ"י סיים שהוא גזירת הכתוב, וי"ל שלא הונח דעתו באותה הסברה עד שהוכרח לומר גזיח"ב.

ובזה נוכל להבין ענין החמוי מאוד לכאורה דכתי מבואר צגמ' ובדמ"מ דהמסית ליחיד נקרא

רש"י ז"ל שם הטעם של ה' שנים יפן שאמרו כל תלמיד שאינו רואה סימן יפן במשנתו ה' שנים שוב אינו רואה לעולם וא"כ כתבו אותו הזמן עבור תלמיד הגרוע יותר עד הקב"ה שאם גם בלוח הזמן אינו רואה סימן יפן אין כדאי ללמדו עוד, אבל זה מיעוטה הוא כי סתם תלמידים ציונים וק"ו הכריפים אין להם שום דמיון כלל להגרועים בחכמת, וא"א לדמותם כלל בצרכים זמני הלימודים, ולא כתבו במשנה אותו הזמן אלא שכלל היותר הוא כן אף בתלמידים הגרועים מאוד, אבל לאו כלל הוא שאין כל החינוכות שווין. אמנם עכ"פ מה שמשיגים בעיקר הסדר שאין מקדימין לימוד כל המקרא וכל המשניות הוא לכאורה נגד המשנה וטעמה צעיר.

ובפ"י הנראה הכריעו כדעת הש"ך ז"ל שהצ"ח כתב צסי"ר מ"ה דשלא כדן נוכחין בעולם שלא ללמד את צניחם תנ"ך וכתב ע"ז הש"ך צסי"ר הג"ל סק"ה ואינו אומר מנהגן של ישראל תורה היא שהרי כתבו בתוס' ספ"ק דקידושין והסמ"ג צס"ר ר"ח והגמ"י ובר"ק שאין סומכין אה"ה דלמרינן בסנהדרין ש"ס צצ"ו שכלול במקרא ובמשנה וצ"ס, אלמא דמש"ה אינו חייב לשלש שנותיו במקרא ואינו חייב ללמד את צנו מקרא כיון שלמדו ש"ס, עכ"ל יעו"ש. והנה אף שבתוס' צס"ר ר"ח לא כתבו זה אלא על הא דאמרו דלריך לשלש שלש במקרא ושליש במשנה, לדעת רב עמרם גאון שכונא שם בתוס' יולאין זה צמה שאומרים קודם פסוקי דמרה פסוקים ומשנה אחרו וצרייתא דרבי ישמעאל, וז"ל דסובר כדעת הר"ן צפ"ק דע"ז דק י"ט שאין הכוונה צמה שאמרו לשלש שצריך שלש מלומנס אלא הכוונה שיכ"י שלשה לימודים ויולאין אף בקל"ה מקרא ולא כדעת הרמב"ם וסייעתו שצריך שלש מלומנס, וכן פ"י המהר"ט בחידושיו צדצ"י הרי עמרם גאון, וכן נראה גם דעת הר"ח צמה שסובר שיואלין צ"ס צצ"ו דודאי אין המקרא המוצא צ"ס שליש התלמוד אלא מיעוטה דמיעוטה וא"כ אין ראי' מדצ"י הר"ח שא"ל ללמדו מקרא כלל דאפשר מיירי הר"ח אחר שלמד המקרא ויודעו אלא שצריך ללמד החיוב לשלש אה סגי בלימוד צ"ס צצ"ו, אבל לא ערס שלמד המקראות ורובם מהם אינם מוצאים צ"ס.

בלשון גבוה מרומן ג"כ דצ"י הזוכ"ק וד"ל, ומה שאמר אח"כ שמדבר צל"ה"ק פירשתי קח מפרש למה דקאמר צרישא. ועכ"פ צמה שכתבו שהמסית מדבר צל"ה"ק אנו רואים צצ"י שיש צמה ענין ופלא צחומר לה"ק כי לא להנס ערחו לכחצו זה, אבל הודיעו לנו הכחצו והירושלמי לתרץ טעם החומרה כ"כ צמסית ליחיד ודיני מסית ומדיח לא נהגו אלא צסנהדרין של ע"א צזמן הבית לא עכשיו, אבל עכ"פ למדין מזה גם עכשיו הענין שיש צל"ה"ק.

בא

וי"ש להעיר עוד דהנה צמשנה סוף פ"ה דאבות צן חמשה למקרא, צן עשר למשנה, צן ע"ו לתלמוד, והמהר"ל מפראג ז"ל צווח ככרוכי למה אין עושין כסדר הזה ללמוד קודם כל המקרא כולו ואח"כ כל המשניות כולו ואח"כ ללמוד גמרא, והרבה עוד להביא ראיות לדבר, וכן כתבו עוד אהה גדולים. והמעטני יו"ט צהקדמה פ"י גם מה שאיתא צמס' סופרים פ' ע"ו וצמד"ש המוצא צר"ש סוף פרק אלו מליאות שלא ידג ממקרא לתלמוד עד"ש שילמוד כל המקרא והמשניות ערס שילמוד התלמוד, הגם צצמפ"ו מס' סופרים יש גם פירושים אחרים שאין הכוונה אלא על אותה ההלכה שלומד יצין היעצ דצ"י המשנה ערס שלומד התלמוד ולא ילמוד המשנה צדילוג צלי הצנה, וצמח"ש צדצ"י המעטני יו"ט צזה יש הרבה מקושי ההצנה ואין להצריך צזה כי צדצ"י המשנה צודאי הסדר הוא כן והיא סתם משנה, אבל צבר נחפשת המנהג זה צמה מאות שנים צכל צחי הת"ת שחתה כל גדולי ישראל שאין עושין כסדר הזה, אלא לומדים גמרא חיקף אחר אהה זמנים שלמדו חומש ורש"י. גם המהר"ל מפראג כתב שכן עושין הרוצ אלא שהתמרמז עליהם מאוד, אבל מאז וע"ע צמה מאות שנים שעושין כן צכל המקומות, וא"א לומר שכולם עשו צכל הדורות שהרי הנהגת הת"ת ה"י תחה גדולי הדור וצודאי טעמם וגימוקס עמם.

וממה שנתנו צמשנה זמן ה' שנים למקרא וכו' שנים למשנה, מזה לא קשיא שהרי כתב

וצ"ס כוונת הש"ך דכמו שחזקן בדברי ר"ת שנסתנה
 הדיון אחר סידור התלמוד שסידרו אותו צלול
 מהכל ואינו חל עוד החיוב שאמרו ערס סידור התלמוד
 לשלש, כמו כן י"ל בעיקר לימוד מקרא שנסתנה הדיון
 אחר סידור התלמוד שסידרו וביארו שם כל התורה
 כולה מה שצריך לידיעת התורה המביא לידי מעשה
 שזה עיקר מלות ת"ת שלמדו מהפסוקים ולמדתם
 אותם ושמתם לעשותם, וכמו שאמרו ז"ל גדול תלמוד
 שמביא לידי מעשה. או אפשר שובר הש"ך שגם אח"כ
 צריך לתלמוד בעצמו מעט מקרא אלא שא"ל להקדימו
 כי עכ"פ אין להביא רא"י ממימרות שנאמרו קודם
 סידור התלמוד, ולכן כתב דכיון שמהגן של ישראל
 חורה היא אי אפשר לחלוק על מנהגן מכת מימרות
 שנאמרו ערס סידור התלמוד, וא"כ לא קשה כלל
 על מנהגינו מהך מחני' דמס' אבות, ולפי מ"ש
 הש"ך דנסתנה הדיון אחר סידור התלמוד בחיוב לימוד
 מקרא כש"כ דנסתנה צלימוד משניות וכל המשניות
 מתבארין רק בדברי התלמוד ויולאין שפיר צלימוד
 גמרא.

בלבו וישוּב דעתו, ונמנח שזכו נגד דברי המשנה,
 דלשיטתם דמה שאמרו לשלש הוא בתחלת לימודו,
 ולפי דברי המשנה בתחלת לימודו ערס שלמד כל
 המקרא והמשנה אין לתלמוד כלל גמרא, אלא שצלא"ה
 כיון שלא הזכירו כלל מדברי המשנה נראה דסברי
 ג"כ כזה כדעת הש"ך דאחר סידור התלמוד כיון
 שסידרו הכל דבר דבור על אופניו ביאורי המקראות
 והמשניות וההלכות יולאין כזה הכל, אלא שבהחיות
 לשלש כיון שלדעתם הבינו מזה שהוא שלש מלומס
 אין זה בגמרא, אבל לפי דברי הרמ"א שפסק כשיטת
 ר"ת שאין השלש מלומס יולאין גם זה צלימוד גמרא,
 והארכתי צביאור דבריכם ובכל מה שיש לפלפל בזה,
 לא עת האסף פה. אבל עכ"פ ממנהג ישראל תורה
 נראה כדעת הש"ך שאחר סידור התלמוד נסתנה
 הדיון ממה ששנוי במשנה ערס סידור התלמוד.

ולר"י"ן אפשר לתרץ גם כן השינוי שבספרי ותוספתא
 כתבו חיוב לתלמוד לה"ק ובתלמוד השמיני
 זה לגמרי כי אז צימי התנאים שה"י הלימוד במקרא
 ובמשנה שזה הכל בלשון הקודש לכן ה"י חיוב צלימוד
 בלשון לאורך הלימוד, משא"כ צעת סידור התלמוד
 שנסתנה ונעשה עיקר הלימוד רק בגמרא שלא נכתבה
 בלה"ק כ"א בלשון ארמית לכן לא ראו עוד חיוב
 ללימוד לה"ק שגם התלמוד לא סידרו כן וה"י כל
 לימודם בלשון ארמית.

כב

הנה כתבתי למעלה כמה טעמים שראו חשש מכשולות
 גדולות צלימוד לה"ק, וכל זה ה"י צדורות
 הקודמים שה"י ענין דור הפלגה רק מעשה שה"י אבל
 כבר בעל צדורו של א"א ע"ה שזכר לנס גדול כזה
 שפחאוס ניפל מהם בלשון, אבל אכן יתמי דיתמי
 צדור הזה השפל והאפל ימי עיקצא דמשיחא שנחמלא
 כל העולם כולו צמינות ר"ל ותפשו אומנות אבותם
 שצדור הפלגה להשתמש בכל כחות הטומאה בלה"ק,
 וצדורו של הירושלמי ה"י עדיין חילוק צין מסית
 למדיח שלא ה"י בלה"ק כמו שהבאתי למעלה, אבל
 צדורינו צעו"ה מסיחים וגם מדיחים הכל בלה"ק,
 ואף שלשונם הטמא מעורב צרוב צדריס של מלות

ובפרט כי לפי האמת ביאורי המשנה צפירושיבון
 ובטעמיהם בכל פרטיבון הכל הוא בכלל לימוד
 המשנה ולא ה"י נקרא אז גמרא אלא מה שהידשו
 הלכות להצין דבר מהוך דבר ולדמות מילתא למילתא
 כמ"ש הרמב"ם ז"ל ושאר מפוי, ואחר שסידרו התלמוד
 אין לנו מולאין ביאורי המשנה ופירושיבון כ"א בחלק
 התלמוד א"כ בכלל לימוד התלמוד הוא לימוד המשנה,
 וכן במקראות שאמר רב כהנא דלא ידע שאין מקרא
 יולא מידי פשוטו עד אחר שגמר כל הש"ס וא"כ
 כל מה שלמדו קודם מקרא ה"י רק עפ"י דרשת חכז"ל,
 ועכשוו א"א לידע הדרשות שדרשו חכז"ל במקראות
 כ"א ע"י לימוד הגמרא ומוצן דברי הש"ך שעכשו
 יולאין הכל צלימוד גמרא לפי שיטת ר"ת. ובמקום
 אחר הארכתי בזה שכן נראה דעת הרמב"ם והעור
 והשו"ע שהשמיטו לגמרי ולא זכרו כלל מהסדר שאמרו
 במשנה אלא הביאו מה שאמרו בגמרא שחייב לשלש
 שליש במקרא ושלש במשנה ושלש בגמרא ובחבו
 שזה אינו אלא בתחלת לימודו אבל כשיגדל בחכמה
 וכבר למדס יקרא בהס רק צעתים מזומנים שלא
 ישכח ויפנה כל ימיו לגמרא צלצד לפי רוחב שיש

אותו עברית, אשר דין גרמא בזקין כמו שכתבתי קצת למעלה, והלא מצלעדי כ"ז היאך לא יתבוננו, וכי עדיף מס"ת שכתבו מין שרריך לשרפו עם האזכרות שבו כמצואר צשצת דף קט"ז וכתב הרמב"ם ז"ל צפ"ו מהלכות יסודי התורה הלי' ח' העטם שמאזה לשרפו כדי שלא להניח שם לאפיקורסים ולא למעשיהם, והלא מיירי צס"ת שכתב דדין ולא חידש צו המין שום אות או תנועה אלא העתיקו מהס"ת שנתנו הקצ"ה צסיני עם האזכרות שבו ואעפ"כ אך צשביל שהוא כתבו לריך לשרפו שלא להניח שם לפעולתו כלל, ומכש"כ צזה הלשון שנתחבר ונתחדש ע"י המינים ומקורו מספריהם המלאים מינות וכפירה ר"ל שאין ספק שהחיוצ לשרפו ולאצדו מן העולם, וצפרט שממשך גם לספריהם כמ"ש צתנוד"א שכתבאלו ישראל ממלרים קבלו עליהם שלא ילמדו לשון מלרים כדי שלא יציעו עי"ז צספריהם שיש צבה גם דרכי ע"ז, אבל ילרא דע"ז כבר צעלוהו אנשי כנסת הגדולה ושאני מינות דמשכא.

ובפרט שיש צחוך הלשון עצמו כמה דצרי מינות. ובהיותי צארץ ישראל הראיתי להם כמה מלות שאין להם פירוש כי הם צכוונה לשם מינות ר"ל, וסתם מחצבת מין למינות. ואין להסתפק כי העושאו והמחברו שהי' מושרש כ"כ צמינות שהעמיק צו רעיונותיו העמאים לערצ צחוך הלשון דצרי מינות. ועלצבה עיסה שנתחומה מעיד עליה שהפראפעסאר הגדול צבהם שעשה תולדות הספרות העצבית כתב צעלמו שנטעה זה הלשון לנגח צו האדוקים [כי אדוקים נקרא צלשונם שומרי התורה], וגם כתב שהליונים הזקנים אף שלא היו אדוקים מ"מ לא הסכימו לשנות את לה"ק שהיא מסורה ישנה, אלא הליערים צבהם אמרו שכמו שעושין שינוים צשאר לשונות כמו כן אפשר לעשות צזה הלשון, וכן הוי שעכשוי צעוה"ר יש גם שומרי תורה ומלות שאין להם אפילו אותו המורה שהי' להליונים הראשונים אף שהיו ג"כ אפיקורסים, אלא מקצלים צאהבה הלשון צשינוים שעושין שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים ומציאים הנגח לציתם המועד לנגח רוצו רצבות מישראל להסיתם ולהדיחם מאמונת השי"ת ותורתו הקדושה צאופן נורא.

זרות וצדיות מלב המינים שאינם כלל לה"ק, אבל הס"מ וחילולתיו המנהיגם יודע עד כמה להשאיר צלשונם מלה"ק צאופן שיכי' להם אחיזה צכחות העומאה כמו צדור הפלגה ועוד יותר מהם.

וכתב המהרש"א צחידושי אגדות מס' מלקות דף י' על ה' דאמר שם צדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו דכתוב אני ה' אלקיך מלמדך להועיל מדריכך צדרך חלק, וכתוב אם לללים הוא יליץ, והכוונה הוא שידוע שכל מחשבה ודיבור ומעשה האדם הנה הוא צורה לו מלאך לפי ענינו, אם לעוב אם לרע, ולכן כפי רצונו ודעתו של אדם מוליכין אותו אותן המלאכים הנצרחים מאותו רצון ומחשבה אשר צו יעו"ש שהארץ, והעוברי עצירה אינם יודעים מזה שהמלאכים הנצרחים מדעתם ורצונם שהמה כחות הס"מ וחילולתיו מוליכין אותם ומשפיעים להם עלה לגמור רשעתם, וכמו שאמרו גם צגמרא צרכות דף י"ז צתפלת רצ ספרא יה"ר שחשים שלום צפמליא של מעלה, ופי' רש"י ז"ל צתצורת שרי האומות שכשהשרים של מעלה יש חגר צינייהם חיכף יש קטטה צין האומות כדכתוב ועתה אשוב להלחם עם שר פרם, ושרי האומות דלמטה חושצים שכל עשייתם היא מחכסיו מלוכה ותכסיו מלחמה מחכמתם ודעתם ואינם יודעים כי מושפעים המה לזה מהשרים של מעלה, וכמו כן כל רשעי ארץ שהעיד עליהם הכי צמשלי ד' ע"ז כי לא ישנו אם לא ירעו ונגזלה שנתם אם לא יכשילו חכמים המה להרע להסית ולהדיח ולגמור רשעתם ואינם יודעים מהיכן צה כח השפעתם, כמו שאמרו צמד"ר אלל דור הפלגה, וצעו"ה שטנא נחא כמ"ש צגנ"י מס' תמיד דף ל"ב, אבל כאשר התגברו ר"ל צדור הזה כמוהו לא נהייתה לכבוש את כל העולם כולו לדרך המינות ר"ל, ואין לנו על מי להשען אלא על אצינו צשצמים.

וחם לצי צקרצי צהגיני מגודל התמי' העלומה אשר גם שומרי תורה ומלות צישראל ותלמידי חכמים אינם מרגישים את חומת העון כי נורא הוא שמניחים ללמוד צבתי ספר לנערים את לשונם העמא שקוראין

גשחנה הכיכב עי"ז לכוונה אחרת שיש בה כפירה
גמורה ר"ל.

וא"כ המינים והאפיקורסים שעשו כ"כ שינויים
במצטע האותיות והנקודות להוסיף ולגרוע
דמלכד השינויים שבין מצטע האשכנזית למצטע
הספרדית הוסיפו הרבה שינויים חדשים אשר לא
שערום אבותינו ואבות אבותינו והוסיפו מלות חדשות
הרבה מורכבים בהלשון אשר לורך לה להנות עיקר
הנקודה המבנה את האותיות וצאים בה לידי כפירה
גמורה בקדושת הלשון, וכל אות ונקודה שבלב"ק המב
דברים העומדים ברומו של עולם והעושים בה שינויים
עושים שינויים בדברים העומדים ברומו של עולם,
ובפרט שכיון שאותן המחברים היו מינים גמורים
ר"ל וחסם מחשבת מין למינות, הנה בדרך שאדם
רוצה ליתך מוליכין אותו כמו שהצאתי לעיל הביאור
ממברש"ת, ואין ספק שהוליכו אותם לידי שינויים
כאלה שיש בהם חירוף וגידוף ר"ל.

בה

וברא"ש צברות פרק ה' קורא סי' ז' שהביא
הא שאמרו אל ישאל אדם לרכיו בלשון ארמי
שאלו מלאכי השרת חקקין לו כתב שם לבסוף דדוקא
על לשון ארמי קאמר לא על שאר לשונות דאפילו
מהשבות שבלב יודעין אלה לשון זה מגובה צענייבס
להזקק לו, וכתב שם המעדני יו"ע וז"ל וזריך טעם למה
שהרי מצואר שלשון זה קרוב ללשון הקודש ולמה יהי
הוא מגובה צענייבס יותר משאר לשונות וז"ל שמה
הטעם שהוא קרוב ללב"ק משום כך הוא מגובה
צענייבס לפי שהוא כמו לשון שנשחש דומה למ"ש
רבינו דעפי עדיף בלא כוונה ממה שעוקר הכוונה
עכ"ל. ואם אמר בן על לשון ארמי שהוא צרוכ"ק
ומסיני, מכל מקום כיון שמעורב בו לב"ק צענייבס
הוא מגובה צענייבס, וא"כ אין לריך לומר במה
שמערבין מינים ואפיקורסים בחוך לב"ק צענייבס
שונים ומשונים שהוא בזוי ומשוקן ועמא עמא יקראו
לו והוא גרוע הרבה יותר באלפים ורבות דרגות
משאר לשונות העמים שעשאן הקב"ה ע"י מלאכי
השרת כמצואר צפרקי דר"א. ומצדדי כ"ז כיון

ובענין השינויים שעושין בלשון מצואר צברנו צחוי
פ' וירא דמלינו שהמחליף פתח בקמץ לא
ימלט מאחת משחים או יברום הכוונה או יבוא
לידי כפירה, יעיי"ש שהאריך באיזה אופן מביא
לידי כפירה, וכתב שזה מחכמה חורחיו האלוקית
ולשונו הקדוש והנקודות מניעות האותיות כמו
שהגשמה מניעם הגוף יעיי"ש, והגם שמיטבת רוב
הגלויות ובלבול המדינות בשפות שונות נשקשש בלשון
ואין לנו בקיאות בו, ע"ז נאמר ודגלו עלי אהבה,
כמו שהביא החוס' צע"ז דף כ"ב ע"ב ד"ה רגלא
דצני המדרש מנין לקורא צחורה שקרא לאהרן הכן
שיאל, פ"י שאעפ"י שלא יקרא האלף, שנאמר ודגלו
עלי אהבה, ובש"ע אר"ה סי' קכ"ח סעי' ל"ג מי
שאינו יודע לחחוך האותיות כגון שאומר לאלפת
עיינון וכי וכיוצא בזה לא ישא את כפיו, וכתב שם
במג"א ס"ק כ"ו כ"כ מי שקורא לחחין הכין אה"כ
כל בני עירו קורין כך, והיא מהרדב"ז ומכרי"ט
דהיבא שכל בני עירו קורין בן מוחר לישא את כפיו.

ודברי הפלאה שהביא כ"ה שכתב צברות דלכן
אין נוכחין צברות כהנים בכל יום הואיל
ונאמרה בלב"ק דוקא ואין יודע לנו קריאת האותיות
על מבונם כ"א צרגלים לחחזוקי נפשיהו ככהונה,
תמוכה לי דאם נימא דיען שאין בקיאות בלשון אין
לו דין לה"ק לענין נשיאת כפיס א"כ גם צרגלים
אסור שהרי מצואר במג"א סי' קכ"ח ס"ק כ"א
דאף דיעבד לא ישא את לא ה' בלב"ק וא"כ הו
צרכה לבעלם והיאך מצרכין צרגלים, אלא ז"ל כמו
שהצאתי מהמג"א כ"ל דאף שהלשון משובש מ"מ
אם כל בני המדינה קורין בן מוחר לישא את כפיו
בלשון זה, וז"ל שאין זה דומה למ"ש הרבינו צחוי
שהשינוי אף צנקודות יוכל להביא לידי כפירה כי
אינו דומה מה שנשחשש בסיבת הגלויות וטירוף המדינות
שזה למדו מקרא ודגלו שהיא כמו דילוג, וע"ז נאמר
כל הלבבות דורש ה' ואונם רחמנא פטרי' במה שנלמח
מאוכזבי ה' ושומרי מלותיו כמו שנדרש ע"ז הקרא
ודילוגו עלי אהבה, וברצו צחוי מיירי בהמשכה במיד
ובשחש נפש נקודות המכריגות את האותיות שלפעמים

נעים, אמנם כיון שנעשה מנהג זה ע"י אדם רשע ומשיח השקר שעליו נאמר לא תגורו ממנו ולא תמנע מללמד עליו חוצה וג"כ נידון למסית ומדיח שעליו נאמר לא תחמול ולא תכסה עליו ומכמינים לו עדים אחורי הגדר לחייבו, ואף אם המנהג הראשון אינו מתוקן כ"כ הלא היותר טוב שבשני אינו כלום לגבי הלאו דלא תגורו ממנו ולא תחמול ולא תכסה עליו. והאריך שם כמה שכתב אף אם הי' בו לד נדנדו עבירה הייתי מסכים לבעלה כעת הזכר להשצית מאנוש זכר החטאים צנפשותם מכשילי הרבים מחטויאי אדם והאריך שם הרבה צסי' ע' וצסי' ע"א צפלונו העלום להוכיח מדברי הש"ס שמנהג טוב שנתקן על ידי אדם רשע אין לנהוג בו אף אם כיון ההלכה יעוי"ש צאריכות דבריו ז"ל. ובגליון מהרש"א ציו"ד סי' רמ"ו על הש"ך סי"ק ח' הביאו בקצרה דמנהג טוב שנתקן ע"י רשע אין לנהוג בו, והמעיין צפנים הם' יראה עד היכן החמיר בזה.

ובעתה אם בצרכת כהנים שלדעתו ז"ל שמקיימין בזה מ"ע דאורייתא בכל עת שמצרכין, וגם תקנתו מרובה להליל מקללה ר"ל, ואעפ"כ נדחה כ"ז יען שנתקן ע"י מסית ומדיח שהחייב יותר שלא להניח שם למסית ומדיח ר"ל ואף שבא"י יען שכן הי' שם המנהג מקדמת דנא הוא טוב מאוד מ"מ באותן המקומות שלא הי' בן המנהג אלא ע"י אותי רשע המסית ומדיח ר"ל נדחה הכל מהמת הומר האיסור של זכרון למסיתים ומדיחים ר"ל, וא"כ ק"ו צ"ב של ק"ו צבינו הלשון מאשכנזים לספרדים שאין בזה דבר טוב, ואולי גם בלח"ה אין לשנות כמ"ש על נוסח התפלה שאין לשנות משצט לבעט שאף מה שהוא אלא אותי השצט קדוש וטבור מ"מ שבצט אחר אינו בן וע"כ כתבו שבא"י יחזיק במנהגו כנודע, ועכ"פ זה ודאי שבינו הלשון מאשכנזים לספרדים שנקבע ע"י המסיתים המדיחים הליונים הטמאים ומעמאים באופן נורא ר"ל וקבעו לשון זה להרחיב גבול הליונות ועומאחס ר"ל שאין ספק שאיסור חמור מאוד להחזיק במנהגיהם. ואף מה שהוא אלא הספרדים קדוש וטבור מ"מ אלא האשכנזים שנקבע כן ע"י מקורות הטומאה ר"ל החייב להרחיק מזה כמעטוי קשה וצחקותיהם לא תלכו.

שעושין בזה הלשון שם לאפיקורסים יותר ממ"ש הרמב"ם צס"ח שכתבו מין וגם הוא מושך לספרי מינות וא"ל כלל לידע היעב פרטי הלשון כ"א ע"י ספריהם המלאים מינות ופפירה ר"ל א"כ לריך למסור נפשו למנוע מזה ק"ו מאצחרא דע"ז כמ"ש הרמב"ם ז"ל צכ"מ שמינות חמור הרבה מע"ז.

כו

ואף אלו לא היו עושים חדשות בהלשון כמו שעירבו עפ"י רוב לשונות זרות ודברי מינות בלה"ק אלא היו מדברים בלה"ק ממש כמו שהי' מקדמת דנא אלא שהיו מהפכים אלא האשכנזים לדבר במצטא הספרדית אשר באמת נוסח הספרדים אלאם הוא קודש קדשים כי מנהגי האשכנזים והספרדים המקובלים אלאם מאבות אבותיהם אלו ואלו דברי חלקים חיים, אבל אם האשכנזים משנים לשונם ללשון הספרדים צלי ספק לריך לידע מצטן מי יאלו הדברים. והנה ראינו אחד קדוש מדבר המהר"י ששפורט צספרו הבהיר אהל יעקב סי' ע' שנשאל מאמשטרדם דבר שהי' שם המנהג שלא לישא כפים בצרכת כהנים כי אם צרגלים כמנהג שלנו צמדיות אלו, ואח"כ הנהיג הש"ן ימ"ש לצרך שם צרכת כהנים בכל שצת ושצת והביא מנהג זה מאח"כ שבא"י נוהגין בן וצירושלים נושאין כפים בכל יום ויום ושצב כשצאו על הטעות של אותי משיח שקר הי' דעת קנא המנהגים לצטל אותי המנהג שהנהיג אותי רשע ולעשות כמקדם שלא לישא כפים אלא צרגלים, וקנאם אמרו שבין שכבר נעשה המנהג לישא כפים בכל שצת שצב אין לצטלו כי הוא מנהג טוב עכ"פ וכן עושין בא"י, וחי' זה אז פלוגתא בין החכמים י"א שהוא דבר טוב לישא כפים בכל שצת ולכן אין לצטלו במקום שנעשה המנהג, וי"א שאין זה דבר טוב כמבואר כ"ז צפוסקים צטעמם ונימוקם ואין להאריך בזה. אמנם דעת המהר"י ששפורט זאק"ל צספרו הני"ל דבדואי דבר גדול הוא לישא כפים בכל שצת כמאמרם ז"ל אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו ותקנתו בצרכת כהנים, ונוסף ע"ז הי' מלות עשה דאמור להם וכל שאפשר לעשותה בכל יום מה טוב ומה

וב"ז הוא אף אלו לא היו עושין שום שינוי אחר בהלשון אלא מאשכנזית לספרדית, אבל האמת אינו כן שאין לשונם העממא כלל כלשון הספרדית אלא במצעה בלבד, וצטיקך הלשון רוב הדברים הם לשונות זרות כעוז צעיניהם, ומה שיש בחוכו מלות מלה"ק עיקמו הדברים צעיניים מיוחדות הלשון שנמסרה מאבותינו הקדושים זלה"ה. וכבר הבאתי מרבינו בחיי שזה בעלמו הוא כפירה ר"ל, מלבד מה שיש בחוך הלשון מלות שרואין צרור צלי ספק שכיוון מחברו למינוח כאשר הוכחתי למצינים, לא עת לעפל פה בזה. ועכ"פ הוא ממש לשון חדש גם אלל הספרדים אלא שנעשה בדרך דמיון וקרוב ללה"ק לנודד בזה נפשות נקיות וקלקלו הלשון בקלקלה מרובה להוליאו מהקדושה אל עומק דעת עומאחס ר"ל וכבר הבאתי שזה גרע הרבה מס"ת שכתבו מין כיוון שכל עמם הלשון התייסדותו והתחצרותו ויוריתו באיזה אופן לעקם את לה"ק נתייסד לגמרי מדעתם ורוחם של המינים והכופרים המסיתים ומדיחים ר"ל, ואין מקום להסתפק שבדאי לשון זה גרע הרבה באלפים ורצבות דרגות עד אין שיעור וערך משאר לשונות האומות שנעשו עכ"פ ע"י מלאכי השרת שרים העליונים המאמינים בהש"ת ומפחדים ממנו ית"ש צפחד ורעדה כמצוה צפרקי דר"א, ולשון זה נעשה ע"י המינים הכופרים הכל ר"ל הגרועים הרבה מעובדי ע"ז כמו שפשוט צש"ם וצרמז"ם וכלל הפוסקים.

כז

וע"י בתשובת הרשב"א מהדו"ק סי' תי"ד שכתב על מי שאמר דברי מינות והוליא את דברי התורה"ק מפשעות דברי הכתובים באמרו שאברהם ושרה חומר וזורה וכדומה והאר"ך לקללו שם בקללות נמרזות וגוראות עם כל המינים ר"ל וכתב שם באמצע דבריו ח"ל האיך הוזהר העיד וגאמן על עלמו יותר ממאה עדים שאינו מרעו של עשו וישמעאל רק מאותן שדין וליגין שגולדו מחוה ואדם הראשון על כן תקללם בכל לשון וכל ישראל נקיים עכ"ל. יעיי"ש שהאר"ך. והנה מ"ש הרשב"א ז"ל שאינם גם מרע עכו"ם אלא שדין ורוחין וליגין אינו מוכן לכאורה שכל

אנו רואים שגולדו מרע אנשים ולפעמים גם מצתי הכשרים שבשראל ונחפסו אח"כ למינוח והמה בדמות וללם של שאר אנשים, ומצוהר בגמ' עירובין דף י"ח ע"ב כל אותן השנים שהי' אה"ר צנידוי הוליד רוחין ושדין וליגין שנאמר ויהי אדם שלשים ומאה שנה ויולד בדמותו כללמו מכלל דעד האידנא לא צללמו הוליד ומסיק שהוא מש"ז דחזא לאונסי' ופירש"י ז"ל שמה נעשה שדין רוחין וליגין מיני מזיקים. עכ"פ מצוהר בזה שאין אלו בדמותם וללמם של בני אדם והיאך אפשר לומר כן על אלו שגולדו מאנשים מישראל והמה צללמם ובדמותם של שאר אנשים מישראל. וז"ל כוונתו ע"ד שכתבו הרמ"ק והאר"י זלה"ה דמה שמצרכין בכל יום צרכת שלא עשני גוי דקאי על מה שלא נתחלף לו בלילה נשמת גוי או עבד ואשה, והביא זה המג"א ברא"ח סי' מ"ו סעיף ד' ס"ק י' גבי פלוגתת הפוסקים אם גר יכול לברך שלא עשני גוי כיוון שנתחלת לידתו ה' גוי וסיים שם המג"א דלפי מ"ש המקובלים שהצרכות הללו מצרכין על יציאת נשמתו בלילה שלא נדבק בו נשמת עכו"ם או עבד א"כ גם גר יכול לברך כן יעיי"ש. וע"י בסידור הרמ"ק גבי צרכת שלא עשני גוי מ"ש באורך. ועד"ז י"ל כוונת הרשב"א ז"ל שנשמת המינים נתחלף להם בשדין ורוחין וליגין אף שנשאריו בגופם צללמם ודמותם. וכן נראה מהוה"ק בראשית דף כ"ה שחשב שם ה' כחות צערב רב ולא חשב בחוכם המינים והאפיקורסים כי הע"ר הוא מנשמתם של אומות שנחערבו בישראל ע"ד שאה"כ וגם ערב רב עלה אחס, אבל המינים והאפיקורסים אינם גם מהאומות שנחערבו אלא משדין וכו' כנ"ל. ועכ"פ העיד הרשב"א ז"ל על גודל שפלותם ופחיתותם יותר מן האומות, והמתחבר עמהם או לומד לשונם העממא מתדבק בכת עומאחס.

כח

והדחת"ם עכ"ת שנדפס כעת מחדש בירושלים כתב בסוף פ' נח עה"כ שפה אחת ודברים אחדים זה לה"ק, ח"ל אין לחמוה שלה"ק אינו ממולא ורחב כשאר לשונות וקשה יציבה בארעא וגיוורא בשמי שמיא לק"מ כי כל בעל לשון אשר המליא לשונו לפי עת

שנאמרו בנבואה מהקב"ה הם לה"ק ולקטו הלשונות ההם וכתבום בספרים אלא שנאצדו אחר חורבן בית ראשון, וחכמי המשנה ידעו הלשון ממה שקבלום מפי רואה הספרים הנז"ל. ומ"ש החת"ם ואם אפילו בעלי לה"ק יקראו להם שמות צמשה אינו לשון הקודש לא כתב שעשו כן וקראו שמות אלא כתב בלשון אם אפילו יקראו להם שמות צמשה ור"ל הכוונה שאפי' אלו היו עושין כן חכמי המשנה להוסיף שמות בלשון מה שאינו מפי נביאיו אינו לה"ק. וכתב זה לרווחא דמילתא שהוא יסוד מוסד שמה שאינו מפי נביאיו ית"ש אינו לה"ק. אבל בלחמת לא עשו כן חכמי המשנה להוסיף על הלשון אלא מה שקבלה היחה צידם כמ"ש הרא"ם.

ור"א' לדברי החת"ם שאינו נקרא לה"ק אלא מה שנחגלה בנבואה מדברי השלי"ה הק' במאמר זיהמ"ק שעמד על המחקר למה נקרא לה"ק והביא דברי הרמב"ן וכתב אח"כ ואינו מצין דברי הרמב"ן כי הוא לא תירץ רק למה לנו קורין לשונינו לה"ק ואמר מפני שכל דברי קדושה נאמרו בלשון זה, אבל עדיין הקושי במקומה עומדת למה בלחמת חזר השי"ת בלשון זה וקידש אותו. והאריך אח"כ לזכר בלחמת המחמר בית אחרון שאותיות הקדושות והחיות הקדושות כולם הם צשרשם רוחניות והעתיק באריכות דברי הפרדס, ותמלית הדברים שאין אותיות התורה הסכמיות אמנם הם ראשונות מחייכות בלחמת אל פנימיות נשמחה שהם רומזים אל רוחניות ידוע וספירות עליונות וכל אות ואות יש לה לורה רוחנית ומאוד נכבד אליל מעטם הספי' משתלשל ממדריגה למדריגה כדך השתלשלות הספירות והנה האות היכל ומכון לרוחניות הביא ובהיות האדם מזכיר אות מהאחותיות בהכרח יתעורר הרוחניות הביא והכל הפה ממנו יתחבר לורה קדושות יתעלו ויתקשרו צשרשם שהם שורש האלילות וסוים הכלל העולה לשונינו הוא לה"ק רגונו לומר אלו הענינים שקורין כ"א בשמו זה אינו שמו בעלם רק מושאל וענש השם הוא דוקא למעלה בקדושה והם משתלשלים מהמרכבה העליונה יעיי"ש שהאריך מאוד בציחור הענין ע"ד חכמי החמת, ולא העתקתי אלא אינו שורות בקיצור נמרץ להבין קצת ענין לה"ק כי גורא ואיוס הוא להוסיף או לערב

חמן ההוא בשעת הפלגה ושבו בכל דור ודור מתחדשים מלאכות וסחורות ופעולות ואפילו פירות ובהמות ע"י המרכבה ובעלי אותה הלשון ממליאים להם שמות וגזירות וצנינים לפי העת והזמן והכל יקרא על שם הלשון ההוא ע"ד משל אשכנז הוא ראש לאומה וללשון אשכנז וכל מה שימליאו בני אומתו עד סוף הדור יקרא לשון אשכנז כי מה לי אשכנז הראשון שהמליא הלשון בתחלה או אשכנז האחרון הזה שמוסיף אלו המלות הכל בשם אשכנז יקרא. אך לשון הקודש יקרא על שם הממליא הראשון קדוש עליון ית"ש כמ"ש הרמב"ן פרשת תשא וכל מה שהי' בראשית הבריאה והקב"ה דיבר בו או אפי' מה שנחוספו פעולות ומלאכות אח"כ והקב"ה דבר מהם עם נביאיו הוא קרא שםם והוא לה"ק אבל מה שלא דבר הקב"ה וקרא שמו ונחוספו פעולות ומלאכות ואם אפי' בעלי לה"ק דהיינו ישראל יקראו להם שמות צמשה וגמרא אינו לה"ק מהקדוש ית"ש אלא לשון שצדו חכמים עכ"ל. ומצוהר בזה שדעתו ז"ל שאין נקרא לה"ק אלא מה שהוא צתנ"ך הנאמר מהקב"ה ע"י נביאיו אבל זולת זה אף מה שנחוסף צמשה אינו בכלל לה"ק. ובדברי הרד"ק והרא"ם צ"פ תבוא שבהאחי לעיל מצוהר שהי' עוד כמה וכמה ספרים בלה"ק חוץ מהכ"ד ספרים שצידונו אלא שנפסדו אחר חורבן בית ראשון והלשונות שצדונו המשנה הם כדברי המקרא בעלמם מפני שחכמי המשנה קבלו הלשון מפי רואה הספרים הראשונים אשר היו עוים גלותינו ונפסדו, וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל כאשר כתבתי לעיל. וזה לכאורה נגד דברי החת"ם האלו.

אך אפשר לומר עפ"י מה שמצוהר בגמ' מגלה דף י"ד ע"א גבי מ"ח נביאים עמדו לישראל ואח"כ מקשה ותו ליכא וכו' עובא הוו כדתינא הרבה נביאים עמדו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים, אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה ושלא הוצרכה לדורות לא נכתבה. ולפי"ז אפשר לומר שאף שגוף הנבואה לא נכתבה יען שלא הי' בו לורך אלא לאותו הדור אבל המלות הנוספים בלשון שבתוך דברי הנביאות ההם כתבו על הספרים שצביל לימוד הלשון, כי אף שגוף דברי הנבואה לא הוצרכה אח"כ ולא ניתנה לכתוב בין ספרי תנ"ך שצידונו, אבל הלשונות הנוספים

אף לשנות אחר נקודה כמה שמשתלשל מהמרכבה העליונה וחלילה לנגוע בקצהו כאשר הבאתי לעיל מדברי הרבניו בחיי. ומונן גם דברי הרמב"ם ז"ל שבבאתי לעיל שהמדברים דברי איסור בלה"ק הוא גרוע יותר כי משתמשים בקדושה עליונה המשתלשל ממרכבה העליונה בשביל עומאה ר"ל, ואין לך פגם וניווול יותר מזה. ועכ"פ כיון שבה"ק הוא אך מה שמשתלשל ממרכבה העליונה לזקו מאוד דברי החת"ם ז"ל שאין זה אלא מה שבא צנבואה כי מי יוכל לידע על צור"י מה שהוא במרכבה העליונה אשר עין לא ראתה אלקים זולתך, אלא שגילה סודו אל עבדיו הנביאים והנביא קוראו הכי הרואה, לא זולת.

המוחר מלד הדין, ומכש"כ לשון העמא הזה שבלא"ה הוא איסור חמור וגורא מחמת שהוא לשון המינים כמ"ל והוא חסור בהחלע חף בחו"ל שלא נעשה איסור וחרס על שאר הלשונות, אבל שאני אותו הלשון העמא של המינים שהוא מינות ואיסור מלד הדין גם בלא"ה, ומטעם אף גרע בחו"ל ע"ד שאמרו בגמ' מנחות דף מ"ג ע"ב גדול עונשו של לזן מעונשו של תכלת משל למה"ד למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו לאחד אמר הבא לי חותם של עיט ולאחד אמר הבא לי חותם של זהב ופשעו שניהם ולא הביאו, איזה מהם עונשו מרובה, הוי אומר זה שאמר לו הבא לי חותם של עיט ולא הביא יעיי"ש, ובעי"ז אמר הכתוב ותראו את שקוליהם ואת גילוליהם עץ ואבן כסף זהב וערח הכתוב לפרע ע"ז של עץ ואבן וע"ז של כסף זהב וכמו כן הוא צאי שאתו הלשון העמא הוא לשון המדינה וחושבים שגלך להם שם לכל לרכיבה והוא שמה ע"ז של כסף זהב, אבל בחו"ל שא"א להשתמש בו כלל ועיקר והוא צלי שום חוטאת בעולם אינו אלא ע"ז של עץ ואבן וחותם של עיט שאמרו בגמ' שעונשו יותר גדול, וכיון שאין בו שום חוטאת אינו אלא הודאה ונתינת כבוד וגדולה לדרכי המינות ולהלשון שבדו להם להרחיב גדול המינות והליונות העמאה אשר כל יסודות הכפירה נכללים בהליונות, וזה גרע מעבוד ע"ז, והמודה בע"ז או מכבדה דינו כעובד ע"ז והמכבד את יסודי המינות וחלקקות לשונם המושך למינות גרע הרבה יותר מעובדי ע"ז כי מינות חמור עובא מע"ז כמבואר בש"ס וצ"מ צ"מ, וכבר הבאתי מזה צמאמרים הקודמים, וק"ו הלומדים לשונם שמרחיבים צוה גדול המינות בכל המדינות איום וגורא הוא איך התפשטה העומאה הארורה הזאת בעו"ה ואין איש שם על לב, השי"ת ירחם ויאמר לנרותיו די ויאר עיניהם ולבם של ישראל להכיר האמת.

וידו' איך שיהי' הפי' בדברים האלו זה ודאי שאף אלו הוסיפו חכמי המשנה והגמרא איזה מלות בלשון חף שאינו לה"ק ממש אלא לשון שבדו להם חכמים מ"מ כיון שחכמים בדו אותם יש צהם קדושה כי ממקום קדוש יכלו וכל דיבורם ה"י בדעת ובחצונה ורובה"ק הופיע צבית מדרשם. אבל מה שבדו המינים והאפיקורסים להוסיף בלשון עמא עמא יקרא וחלילה לערב עומאה בקדוש, וזה ודאי ברור צלי ספק כי מה שבדו המינים מלות חדשות ויסודם צוה נשאר להם שם הרבה יותר מס"ת שכתבו מין שלא חידשו שם חף נקודה אחת, ולא יסתפק צוה אלא מי שרואה להכחיש האמת.

כח

והנה צארן ישראל שעשו חרס חמור נורא ואיום בכל א"י על כל הלומדים שם לשונות אחרות חף לשון המדינה וכתבו צפי' שאף מה שמוחר מלד הדין הכניסו הכל צאיסור החרס החמור ר"ל וחתמו ע"ז כל גדולי א"י מזמנם של הגה"ק רי"ל דיסקין זלה"ה והגה"ק מלובלן בעל תורת חסד ז"ל ועוד הרבה גדולים וקדושים אין מספר, וכתבו צפי' ששום צי"ד לא יוכל לבעל זה עד ביאת המשיח וחזרו ונשוו כ"ז צכמה דורות כמבואר כ"ז בצורף צס' מעשי אבות והשתקתיו קלת צמאמר ישוב א"י, וא"כ נורא ואיום שם לימוד כל הלשונות מחמת החרס חף

ומעתה נחזור לעניינו צלימוד הלשון חף אם אינו על דרך הרשעים והכופרים מכל מקום כיון שענין הלשון נעשה חק למינות והרבה כשרים נתפסים בו וסוברים שהוא לשון הקודש צודאי שיש לחוש צי' עובא בכל אופן ואופן ושאני מינות דמשכא מענין לענין, ועוד כיון שהמינים אומרים עכשו שאין חיוב

של שבעים זקנים במקדש, ואף בזמן הבית בימי ריב"ז
 בעלו השקאת סוטה כמבואר במשנה סוטה דף מ"ז
 משרבו המנאפים פסקו המים המרים שנאמר לא
 אפקוד על זנותיכם, וכן הוא ברמב"ם פ"ג מה'
 סוטה, א"כ בזמן הזה שאין לנו השקאת סוטה ובעל
 הטעם של בן עזאי לא מצינו דפליג בן עזאי אף
 בכ"ג, וכלל הוא בכל הפוסקים שבמה שאין מולאין
 פלוגתא בהדיא אמרינן דבכ"ג כ"ע מודי שאין לנו
 לעשות פלוגתא מלבינו מה שאינו מפורש בהדיא. ועיי'
 רשב"ם ב"ב דף ס"ד סוף ע"ב ד"ה אלא לאו שכי' בהך
 סברא נמי מודי רבנן דהא לא פליגי בכל בני בני
 אדריעי, ובר"ן נדרים ד' כ"ג ע"א כי דמדריעי נשמע
 לרבנן דבהאי לא פליגי, וברש"י כתובות פ"א דשמעינן
 מר"מ אף דלא קיי"ל כותאי' כיון דבהא ליכא פלוגתא,
 והוא כן בכ"מ בש"ס ופוסקים אין ספורות למו.
 וכתב החכ"ל בס"י קל"ד באמנע התשובה ח"ל דבר
 ברור הוא להגיל וצקי דרכי התלמוד שאין לנו
 לחדש ולבדות מלבינו מחלוקת בין תנאים ואמוראים
 כ"א במקום ובענין שהם חולקים בזדאי, לא זולת,
 וזה אחד מעיקרי ויסודי התלמוד עכ"ל. וא"כ הדבר
 ברור שכיון שצ"ע כתב בהדיא הטעם בשביל השקאת
 סוטה אין לבדות מן הל"ב דפליג אף בזמן דליכא
 השקאת סוטה, וא"כ בזמן הזה כ"ע מודי שאין ללמד
 את צחו תורה, והעור לא הביא אלא הלכות הנוכחות
 בזמן הזה.

וי"ט עוד דלכאורה קשה כמה שאמר בן עזאי חייב
 אדם ללמד את צחו תורה לפי מ"ש בעו"ז
 ביו"ד סי' קנ"ז ובחומ"מ סי' ז' שאין כח ביד חכמים
 לגזור אלא כמה שאינו מפורש בתורה, אבל מה
 שמפורש בתורה אין כחם לומר בהיפך, וא"כ זה
 דאמרינן בקידושין דף ל' ע"א בני בניכם מניין ת"ל
 והודעתם לבניך ולבני בניך, אם כן מה ת"ל בניכם,
 בניכם ולא בנותיכם, וגמלא דקרא דבניכם הוא מיותר
 למעט הבנות מללמדם. וזה ודאי הוא לימוד גמור
 למעט הבנות כמ"ש החוס' בקידושין דף ל"ד ע"א
 ד"ה גברי דיש חילוק בין מוחה לת"ת דבמחה
 אף דאיכא היקושא לפטור הנשים מ"מ כיון דליכא
 מיעוטא בקרא אלא היקושא אחיא הך סברא דאעו
 גברי בעי חיי וגשי לא בעי חיי ומפקא מהיקושא

לקיום כל התורה כולה כמו לדבר עברית, אמרו
 בצרכות דף י"ב שאף קריאת עשרת הדברות בעלו
 מפני חרעומת המינין, ופי' רש"י ז"ל שלא יאמרו
 לעמי הארץ אין שאר תורה אמת כמו עשרת הדברות
 והיו מעמאין את הכהן גדול להוציא מלב המינים,
 ובפרט אחרי שכבר נתבאר שגם דורות הקודמים לא
 רצו לעשות חק ללמוד הלשון על כל אדם מחשש
 המכשולות, ק"ו ב"ב של ק"ו בימינו אלה שבענין
 זה נפרץ במלואו כ"כ.

ל

הנה' עד כאן דברתי מלימוד לה"ק עם בני זכרים,
 אבל ללמוד לה"ק עם בנות נקבות בזדאי שאין
 שום מקום שבהי אף בספרי התחיל לומר בלשונו
 בניכם ולא בנותיכם, מכאן אמרו כשהתינוק מחחיל
 לדבר אצו מדבר עמו לה"ק, א"כ חזינן בפירוש
 שמיטע הבנות. מלימוד הלשון ובפרט שלדברי התוספתא
 לימוד הלשון הוא אחר לימוד תורה, גם טעם ידיעת
 הלשון הוא בשביל לימוד תורה ואין הבנות בכלל
 לימוד התורה כלל, ובפרט לדעת ר"א דהילכתא כותאי'
 ברמב"ם ועור ושי"ע שהמלמד את צחו תורה כאילו
 תלמד תפלות, א"כ לכל הדיעות אינה בכלל לימוד
 הלשון אבל החששות והמכשולות שיוכלו להיות עיי'
 לימוד הלשון בזדאי איחיהו בזה.

ובעיקר הדבר כמה שפסקו הרמב"ם והטוש"ע שלא
 ילמד את צחו תורה והיו כאילו תלמד תפלות
 כתב שם הכ"מ על הרמב"ם וכן צב"י על העור
 שהיא פלוגתא דבן עזאי ור"א ופסק כר"א, ובצרכ"י
 נתקשה למה פסקו כר"א דשמתי הוא ולא פסקו
 כצ"ע, והאר"ק שם להוכיח שגם שאר תנאי סברי
 כר"א לכן פסקו כותאי'. ולפענ"ד איני יודע למה
 הוררכו לומר שהוא כר"א בפלוגתא נגד בן עזאי הלא
 גם בן עזאי כתב הטעם שחייב ללמד את צחו תורה
 שאם תשחה הדע שהזכות חולה, א"כ אינו אלא בשביל
 השקאת סוטה שלא תחכים הכתוב בשביל שלא צדקו
 המים, ואם כן בזמן הזה שאין משקין את הסוטה
 כמבואר בגמרא סוטה דף ז' וברמב"ם פ"ג מה'
 סוטה שאין משקין את הסוטה אלא בבית דין בגדול

ומיחייבי נשים במזוזה, אבל בח"ת כיון דאיכא מיעוטא בקרא ח"א לחייבם גם מהך סברה דלטו גברא צעי חי ונשי לא צעי חיי אלמא לימוד גמור הוא שא"א לבעלו בשביל שום סברה, וא"כ האיך אמר צ"ע שחייב ללמוד היפך הקרא. אך לפי מ"ש העו"ז עלמו צאו"ח סי' תקפ"ח סק"ח להלך מה דגזרין בתקיעת שופר בשבת שמא יעצורנו ובמילה לא גזרין, דבתקיעת שופר בשבת שאין תוקעין לא מתעקר הקרא לגמרי כיון שתוקעין צו"ע, משא"כ במילה כיון דבקרא דביום השמיני רצחה החורה צפירוש מיתורא דביום למול אף בשבת לא יכלו לעקור דבר תורה צפירוש. וא"כ י"ל גם כאן דהקרא דצניכס ולא צנותיכס קאי על לימוד כל התורה, ומה שאמר צ"ע ללמוד תורה שדע שזכות תולה בסוטה זה קאי רק על אוחו חלק תורה שצפרשת סוטה דלא מיסתבר לחייבה צלימוד כל התורה כולה בשביל פרשה אחת, וא"כ לא מיתעקר צוה הקרא דצניכס ולא צנותיכס דקאי על ידיעת כה"ת כולה והוי דומיא דתק"ש.

חכמים לגזור נגד המפורש בחוה"ק לא קשה מידי ראשית הנה כתב החת"ם בחשו' חלק ששי סי' נ"ב דלא קשה אהכו"ז ממה שחז"ל אסרו רבית גוי שלא ללמוד ממעשיו אף דקרא כתיב לנכרי תשיך והוי גזירה זו נגד המבואר בקרא מ"מ לא קשה צוה דאי הוי חז"ל אופרים רבית נכרי גזירה משום רבית ישראל זה הוא נגד התורה דכתיב לנכרי תשיך, אבל הם לא צאו לגדור גדר על רבית אלא על לאו אחר דכתיב לא תלמד לעשות כחועצות הגוים בהם וראו חז"ל כי הלוואות רבית מביא ללמוד ממעשיו אסרו לגדור הלאו ההוא לא לעשות גדר לרבית וזה מותר ולק"מ, ודרך זה כתב שאפשר לומר גם על איסור שחי נשים אף דמבואר בקרא כי תהיין לחיב שחי נשים כי לא אסרו שחי נשים בשביל שלא ירבה במשגל ותאורה אלא בשביל גדר ללאו שארה וכסותה ועונתה לא יגרע ועי"ש מ"ש עוד צוה. וא"כ גם צהך דצ"ע שלדעתו חייב אדם ללמד את בתו תורה אינו כלל בשביל מלוא תלמוד תורה אלא בשביל גדר עריות שלא יקל בעיניו השקאת סוטה אם לא תדע שזכות תולה ואין זה נגד מה שפטר אוחה החוה"ק ממלואת ת"ת כי אין זה אלא בשביל גדר עריות שצריך לעשות כל עלדקי לשמירת הבנות בתכלית וכמ"ש החת"ם על איסור רבית לעכו"ם.

ובזה מוזן גם מה שאמר שם בגמרא מ"ע דר"א דכתיב אני הכמה שכנתי ערמה דודאי אפשר לומר שסובר גם מסברה שכיון שנכנסה חכמה נכנס ערמומית ואין לריך לזה קרא אלא דנפקא מינה כיון שפעם זה שנכנס צו ערמומית שייך גם צלימוד פרשת סוטה בצדד וא"כ אם לומדין פעם זה מקרא תו אי אפשר לחייבה ללמוד אף צפרשת סוטה, ולכן אמר אח"כ דרצון לא דרשו להך קרא הכי ולכן אפשר לחייבה צלימוד תורה עכ"פ צפי סוטה, נמלא שצשאר לימודים אף בצו"כ כו"ע מודי שלא ללמוד, וצוה"ז שאין דיני סוטה נוהג אין ללמוד כלל לכו"ע. אלא שעל דברי הרמב"ם ז"ל נוחא מ"ש הכ"מ דפסק כר"א דכיון שהרמב"ם דרכו להביא הכל אף מה שאינו נוהג צוה"ז הו"ל להביא גם דברי צ"ע וז"ל שפסק כר"א אבל מ"ש הצ"י כן על דברי העור אינו מוכרח ואולי בשביל שלדעת הרמב"ם ז"ל כן כתב זה גם צדעת העור אף שאליב"י אינו מוכרח.

ובתחלת דבריו בחשו' הג"ל כתב החת"ם לתרץ החדר"ג של שחי נשים דאש"ג דאין חכמים יכולין לאסור בתקנה מה שמותר צפירוש בחורה מ"מ אדם האוסר על עלמו צצצועה או צהרס צודאי אסור אפילו מה שהותר צפי בחורה, ואדם המחריס עלמו אם ישא צי נשים הכי חרמו חל צלי ספק, ובהנה יש לכל נשיא ישראל וגדול הדור להתרים ולהסור כמו שאדם נצבע לעלמו יע"ש. וקצת צ"ע דזה ודאי שלא אמר העו"ז אלא בגזירה שגזרין החכמים על כלל ישראל אבל אדם האוסר על עלמו צודאי יש לו רשות לאסור על עלמו דבר המותר צפי ואמרו חז"ל קדש עלמך צמותך לך וכו' צחדר"ג שנעשה איסור על אחרים אינו דומה לענין זה למה שאדם אוסר רק על עלמו לא על אחרים, ולמה אינו דומה דר"ג לשאר גזירות שגזרין החכמים על אחרים שא"א צמה שהחירה החוה"ק צפי. ואולי דעת

אחר כותבי זאת התבוננתי כי מה דקשי' לי לכאורה על צן עזאי לפי דעת העו"ז שאין כח ציד

שמנין לורך העבודה חייב לעבוד להשי"ת יעו"ש שהאריך והרכיב לדבר בלשון חיוז על הערת השכל אף שאינו הערת התורה, וכעין זה הוא צמה שאמר ב"ע חייב אדם ללמד את בתי תורה דאף שממלות ת"ת פטרה אותה התוה"ק מ"מ השכל מחייב דכיון שיש בזה גדר ערוה שלא לעשות בהשקפת סוטה מחוייב האב לחנכה בזה כיון שאינו סובר כר"א וסייעתו שלמדו מקרא דהוי כמלמדה תפלות וא"כ אין התחלת קושי מדברי העו"ז כי לא אמר העו"ז אלא שאין לחכמים לגזור גזירה, אבל אין זה גזירת חכמים אלא הודעה מה שהשכל מחייב כי זה כל האדם לעשות כל עלדקי עבור גדר הקדושה וכאמור ועדיף זה ממה שמחלק החת"ם בחדר"ג ח"פ.

לב

ומעתה אין לורך למה שנדחקתי לכאורה בישוץ קושי' זו שאין כוונת בן עזאי אלא ללמד את בתי בפי' סוטה כי אחר ההתבוננות אין זה נראה כלל, מלבד שמסתימת הלשון ללמד את בתי תורה משמע דסתמא קאמר על כל עניני התורה גם יש לפקפק מדברי הירושלמי שהוצא בתוס' סוטה דף כ"א ע"ב שכתבו דבן עזאי דלא כראב"ע דדריש הקהל את העם האנשים והנשים אנשים ברו ללמוד והנשים לשמוע ואם אין כוונת ב"ע אלא על פי' סוטה אין הכרח דכך דרשא דראב"ע הוא דלא כותבי' דאיכא למימר דמשו"ה אחר הנשים לשמוע בשביל דמיירי משאר גופי תורה, ובפרט דשם בפי' הקהל הי' קורא המלך בפי' דברים ופי' סוטה אינה בפי' דברים. הגם שבמקום אחר כתבתי לתרץ זה, אבל גם בלא"ה אינו מובן לכאורה דברי ב"ע שמחייבה ללמוד תורה עבור ידיעה אחת שזריכה לידע בשוטה שיש זכות תולה כמו שאמר על אותה מימרא דיש זכות תולה מכאן אמר ב"ע ומשמע דאך מן אותה המימרא הוכיח ב"ע את שיעתו, והלא אף לדין דאיפסקא הילכתא ברמזים וש"ע כר"א וסייעתו שאסור ללמד את בתי תורה מ"מ מזוהר בשו"ע יו"ד סי' רמ"ו סעיף ו' ברמ"א דמ"מ האשה חייבת ללמוד דינים השייכים לאשה, וא"כ מה שזריכה לידע בהלכותי' כדת מה לעשות לכו"ע החיוב ללמוד עמה.

החת"ם לחלק בין גזירה שנעשה בזמנין על כל ישראל ובין מה שלא נעשה בזמנין ואינו אסור אלא מחמת החרם וי"ע.

אמנם עכ"פ בכך דבן עזאי נראה ודאי דאף לדעת ב"ע אינו חיוז שנעשה בזמנין כי אלו הי' זה דבר שבזמנין הי' נודע זה לכל והלא רוב התנאים חולקים בזה על ב"ע וסוברים שאסור ללמד את בתי תורה כמו שביאר הברכ"י, ובודאי לא היו חולקים על דבר שנעשה בזמנין. ורחוק לומר שבזה גופא חולקים אם נעשה ככה בזמנין, כי הוי זה כעין פלוגתא במציאות. ונראה דמה שאמר ב"ע חייב אדם ללמד את בתי תורה לגרמי' הוא דאמר בן מסברא יטן שראה בזה לפעמים גדר שמירה מן העריות וחייב אדם לחנך את בתי ולשמרה מכל ספק עבירה. ובגמרא סוכה דף ל"ג ע"א גבי הבע"י אם יש דיחוי אלא מלות ומקשה ותפשוט לי' מהא דתנן כסבו ותחילה וכו' ומשני דרז פפא גופא מיבע"י לי' מיפשט פשיע לי' וכו' או דילמא ספוקי מספקא לי' לחומרא אמרינן לקולא לא אמרינן ופירש"י ז"ל מספקא לי' לחנא ומספיקא לחומרא הוא דמחייב לי' צניסוי שמא אין דיחוי, וכרי שכתב בסתם משנה לשון חייב בסתמא אף שאינו ודאי חייב אלא ספק, ומלוינו כעין זה גם בשאר מקומות בש"ס.

וכתב הרמז"ן בפי' קדושים דמה שהזכירה התוה"ק קדושים תהיו הכוונה שהתורה הזכירה בעריות ובמאכלים האסורים והחירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימלא בעל התאווה להיות נבל ברשות התורה, ע"כ זהיר שנהי' נקיים ועהורים ופרושים מהמון בני אדם שמלכלכים עצמם צמותות וכביעורים יעו"ש. א"כ יש לווי מהתוה"ק להתקדש בכל מה שרואין בו קדושה אף צמה שהחירה התוה"ק, וברש"י ז"ל שם בפי' קדושים כל מקום שאתה מולא גדר ערוה אתה מולא קדושה, וכתב בחובת הלצות בשער עבודת האלקים פי' א' שהאדם חייב בעבודת השי"ת גם מלד הערת השכל מלבד הערת התורה, וכתב שם בפי"ג כי מלות התורה יש תכלית למספרן והן מגיעות עד סך ידוע והוא תרי"ג מלות, אך מלות השכל כמעט שאין להם תכלית כי כל מה

ומצואר צס' חסידים סי' שו"ג ח"ל חייב אדם ללמוד
 לצנותיו המלות כגון פסקי הלכות ומה שאמרו שהמלמד
 לאשה תורה כאלו מלמדה תיפלות זהו עומק תלמוד
 טעמי המלות וסדרי התורה אותן אין מלמדין לאשה
 אבל הלכות ומצות ילמד לה שאם לא תדע הלכות
 שבת איך תשמור שבת וכן כל מצות כדי לעשות
 להזכר במצות שכרי צימי חזקיה' מלך יהודה אנשים
 וגשים גדולים וקטנים ידעו אפילו טבריה וקדשים
 זה הקהל את העם האנשים והנשים והטף וזהו
 אחת נצבים היום כולכם וגוי כל איש ישראל עמכם
 נשיכם וגוי מחוטב עליך עד שואב מימך כדי שידעו
 טבדים ושפחות מפסקי המלות מה לעשות ומה שלא
 לעשות עכ"ל. וכ"ז בכלל דברי הסמ"ג תלמידו
 המוצא צרמ"א שמחויבות ללמוד דינים השייכים
 לאשה כי צזה נכלל כל האיסורים וחייבי מצות
 דאורייתא ודרבנן מלבד מצות שהזמן גרמא זה נכלל
 גם בלשון התוס' סועה דף כ"א ע"ב דזה שאמר
 נשים צאים לשמוע כדי שידעו לקיים מצוה.

לג

וב"ש צס' חסידים שאין מלמדין אותם סדרי התורה
 הנה סדרי התורה הוא תורה שכתב וע"ז
 לא אמרו שהוא כמלמדה תיפלות אלא שלכתחלה
 אסור כמצואר צש"ע סי' רמ"ו סעיף ו' אלא
 שהעו"ז שם סק"ד כתב שהיתר תורה שכתב נכון
 בטעמו דמלינו צפ' המלך הקהל את העם האנשים
 והנשים והמלך ה"י לומד סי' משנה תורה, והקשה
 אח"כ דא"כ אפילו לכתחלה שרי כמו התם, ות"י
 ח"ל דהתם לא דרש המלך כי אם פשוטי הדברים
 וזה באמת מותר אף לדין לכתחלה כמו שהוא המנהג
 בכל יום משא"כ בלימוד פירוש דברי תורה דרך
 התחכמות והצנה אסור לכתחלה, וזה מובן בלשון
 התלמוד אנשים ללמוד והנשים לשמוע דהיינו שהנשים
 לא ישימו לב רק בפשוטי הדברים לשמוע אותן
 אבל לא בחלק הלימוד כמו שזכרנו עכ"ל.

ונמצא לפי"ז ד' חילוקים, שבתורה שכתב דרך
 קריאה בפשוטי הדברים שיהיו לה ידיעה
 בעיני התורה זה שרי אפילו לכתחלה, וללמוד דרך

הצנה והתחכמות אף בלשון סדרי התורה צתושצ"כ
 אסור לכתחלה אלא שאינו כמלמדה תיפלות, וצתורה
 שצט"פ כגון דרשות חז"ל ומקורם זה היו כמלמדה
 תיפלות והוא איסור חמור מאוד כאשר אצ"א להלן
 וגם פירש"י ז"ל עב"ת הוא בכלל זה כי הוא מלא
 דרשות חז"ל בעמקים ומכש"כ משנה או גמרא,
 ופסקי דינים שכל התורה כולה אותן שהנשים לריכות
 לחבר ולקיים מחויבות ללמוד אותן הדינים. ונראה
 שגם דברי מוסר ותיקון המדות היואלין מדברי חז"ל
 הוא בכלל זה כי תיקון המדות הוא יסוד ושורש
 של קיום כל התורה כולה וזה תלו צזה, וכנה נהגו
 מעולם הנשים להקניית שבו קורין בלחינה ורחינה
 ובנחלת צבי וצניעות המאור ממכרי"א ז"ל שמתורגם
 שם בלשון אשכנז המדות מדברי חז"ל. ומ"ש צס'
 חסידים על סדרי התורה שהוא בכלל האיסור ז"ל
 שהוא באופן שכתבתי לעיל שהוא אסור. שוב ראיתי
 צס' חסידים דפוס צולגניא ששם הרבה נוסחאות
 צשינוים מרובים מספרי חסידים שצדיקו ושם צס'
 חתל"ה כתב ג"כ כמי שהעתיקתי לעיל מס' חסידים
 שצדיקו אלא שהאריך יותר וצמקום שכתב צס' חסידים
 ה"ל סדרי התורה כתוב שם סודי התורה, וזה ודאי
 אסור, ואולי ע"ם הוא צס' חסידים שצדיקו.

עוד כתוב שם צס' חסידים דפוס צולגניא סי' ה"ל
 שהנשים צמצות שלטונו לריבין ללמוד באחה
 לבין שידעו צו אבל האיש מצוה ללמוד בלשון הקודש
 ומוצן החילוק כי פסקי הלכות ומקורם שכתבו הפוסקים
 נכתבו בלח"ק והאנשים שמצווין ללמוד בהצנה מקורי
 ההלכות ודרשות חז"ל ופולגם צריך ללמוד בלשון
 הפוסקים כי לבין חכמים מרפא ומצוה את ההצנה
 ואינו כן כשמשנין מלשון ללשון, והייב אדם לומר
 בלשון רבו, משא"כ הנשים שאסור להם ללמוד מקורי
 ההלכות ופולגם אין להם ללמוד בלח"ק שלא יוכלו
 עי"ז ללמוד בעצמם צתורה שצט"פ צמה שאסור להם
 ללמוד אלא צשאר לשון שצבינוים לריכים ללמוד פסקי
 ההלכות שריכים לידע. ואולי גם זה טעם שלא דברו
 בלח"ק עד שגשכה הלשון כי אלו היו רגילים לדבר
 בלח"ק בין איש לרעהו וממילא שהיו מדברים כן
 גם צציתם יהיו יעילים גם הנשים היטב את הלשון
 וממילא היו יכולין ללמוד בעצמם מה שאסור חז"ל

לקיימם ולא על ידיעה שזכות חולה ומאי נפקא מינה
בין ידיעה זו לזו.

לח

לד

והנראה בזה דעת צ"ע דכנה ודאי כמה שאמרו
שהחיווב ללמד עם הצנות כל פסקי ההלכות
של כל המצות בני לימוד דרשות חז"ל ומקורם אף
אחר שלמדה כל פסקי ההלכות אין לה ידיעה בצורה
דמי לנו גדול מהרמב"ם ז"ל אשר כתב הלכותיו
בלשונו הוצב לשון לא ונעים מיעוט המחזיק את
המרוכב מילתא בעממא אשר אין כמוהו ואעפ"י
כתב הרא"ש ז"ל בתשובה כלל ל' ס"ו ע' דכל
המורים הוראות מדברי הרמב"ם ז"ל ואינם בקיאים
בגמ' לידע מהיכן הוליא דבריו עושין להחיר האסור
ולאסור את המותר שאם אינו בקי בגמרא אינו מבין
דבר לאשורו ולאמיתו ויבשל דבין וצבורא, וכביא
עוד ששמע מפי אדם גדול בצרלגונא שבי בקי בתלמא
סדרי ואמר תמכתו על בני אדם שלא למדו גמרא
וקורין בספרי הרמב"ם ז"ל ומורים ודנים מתוך ספריו
וסבורין שיכירו בהם כי אמר אני מכיר בעלמי כי
בג' סדרים שלמדתי אני מבין כשאתי קורא בספריו
אבל בספריו בהל' קדשים וזרעים אינו מבין בהם
כלום וידעתי שקך הוא להם בכל ספריו עכ"ל ועיי"ש
שהאריך. ובשמלה חדשה ס"ו א' אות ו' כתב בענין
נתינת רשות לשו"צ לשחוט שערס שבזקין אותו אם
יודע בהלכות לריך לראות ראשית חכמה אם דרכו
מתקונים ויראת ה' על פניו וגם לריך שיכ"י יודע
ספר דהיינו לקרות מעלמו ולהבין בקאת גמ' עם
פירש"י ז"ל שאז יש לו לב מבין ועיי"ש.

והחמירו בו מאוד כמלמדה הפלות וכוף מכשול לישראל
כאשר יתבאר עוד להלן לכן עזבו את הלשון. אבל
כבר כתבתי בל"א"כ כמה טעמים חזקים על פנינת
ושכחת הלשון עוד משנים קדמוניות מימי התנאים.

ובל"ו של דבר כיון ולכו"ע אריכה ללמוד ההלכות
ששייכים לאשה בכל החורה כולה א"כ גם
אותה הידיעה שצ"י סוטה שאם יש זכות חולה הוא
בכלל כל הידיעות ששייכים לאשה שצריכה לידע וכמו
שלומדים עמה שארי ההלכות בלשון שמצינה אף לדעת
ר"א כמו כן הוא בהלכה בג"ל והיאך הוכיח בן
עזאי מה שחייב אדם ללמד את בתו חורה אף
מה שאמר ר"א דהיינו הדרשות ומקורם. ורש"י ז"ל
פ"י בדברי בן עזאי שאמר חזע שזכות חולה לה
תראה ותלמד צ"י סוטה שהצות חולה דילפיין
מונקתה וזרעה זרע ונקתה ע"י זכות כדי זריעת
זרע ע' חדשים וי"א יותר כדמפרש בגמרא, ונראה
שזה רש"י ז"ל לפרש כמה פליגי צ"ע ור"א דלצ"ע
לריך ללמוד עמה מקור הדרשות היאך למדין משם
שיש זכות חולה שזה ודאי אסור לדעת ר"א, אבל
הא גופה קשיא מנין למד צ"ע מכאן דלא סגי
ללמוד עמה ידיעה זו בסתם שזכות חולה בני לימוד
הדרשות ומקורם, גם מה שביא רש"י ז"ל ללמוד
עמה אותה הדרשה שלומדין ממנה על ע' חדשים
אינו מובן שברי לא קיי"ל כאותה הדרשה אלא
בסתם משנה שאמרה שחולה שנה אחת או שתי שנים
או שלש שנים ואינו מכיר כלל ע' חדשים, ומה
שאמרו במתני' ג' זמנים ע"ז סיים הרמב"ם לפי
זכותה דהיינו כל מה שזכותה יותר חב ענין שאנחנו
לא נדע לשקול הזכות, אבל למה נקט רש"י ז"ל על
המשנה הדרשה דע' חדשים שאינה במשנה וגם אינה
הלכה. גם לשון החוס' בסוטה דף כ"א ע"ב שכתב
על דברי הירושלמי דצ"ע דלא כרצ"ע דדריש אנשים
באו ללמוד נשים לשמוע הנראה דפי' דמלצה לשמוע
הנשים כדי שידעו לקיים מצוה ולא משום שידעו
שזכות חולה. ואינו מובן לכאורה מה ראי' מביא
ממה שמחלק בין אנשים לנשים שאמר בהם לשמוע
ולא ללמוד דקאי רק על ידיעת מצות בלתי אופן

ובגמ' סוטה דף כ"ב ע"א התנאים מצלי עולם
ס"ד אמר רבינא שמורין הלכה מתוך משנתן
תנ"י אמר ר"י וכי מצלי עולם בן וכלא מיישבי
העולם בן שנאמר הליכות עולם לו אלא שמורין
הלכה מתוך משנתן וע"ז דרשו שם בגמ' ועם שונים
אל תתערב אלו ששונים הלכות וכחז שם המהרש"א
ע"ז ח"ל ובדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך
שו"ע והרי הם אין יודעין עעם הענין של כל דבר
אם לא ידקדקו מתחלה בדבר מתוך התלמוד שהוא

שימוש ת"ח ועשות נפל בהוראתם והרי הן בכלל מצלי עולם ויש לגעור בהן עכ"ל. ונראה שהמהרש"א ז"ל החליט זה בזמנו שלא היה אז עדיין הביאורים שעל השו"ע הטו"ז והש"ך ושאר נושאי כליו כי לא היה בזמנו צו"ע אלא המחבר והרמ"א קיורו דינים בלבד וצוה ודאי שהמורים מתוך קיורו דינים מצלי עולם, וכמ"ש הרא"ש על המורים מתוך דברי הרמב"ם. אבל אחר שנחצרו דברי השו"ע צו"ז וש"ך ופרמ"ג וחוו"ד שהם קילורין לעינים הלומד דברי השו"ע עם ארבעה מטובי לכת הזכרים ויכל לבוא לידי הצנה בהלכה, וכן בכל ד' חלקי שו"ע האירו נושאי כליהם הידועים בשערי ההוראה לפקוד עינים עיוורות בהלכה את כל הלומדים חלקי השו"ע ציגישה. וצודאי שעדיף יותר הלומד ממקור דברי התלמוד והראשונים עם העור וצ"י אבל גם הלומד השו"ע עם נושאי כלים הצי"ל אינו דומה למ"ש המהרש"א על השו"ע בזמנו. ובהוראה באמת אף הלומד מש"ס וראשונים עם השו"ע לריך לראות גם דעת גדולי האחרונים שצדורות שלפנינו כי דעתנו קצרה וכולי האי וואלי לא יבוא לידי טעות ומכשול.

לו

והנה עיקר מלאת ת"ח הוא לידע בהלכות על צורין והאריך צו"ע התיא הלכות ת"ח פ"ג בקו"א באריכות דשני מלאת יש בת"ח מלאת והגיה זו יומם וליה שזה יולאין אף בק"ש שהריה וערבית, אבל מלבד זה יש מלאת ידיעת התורה ללמוד עד שידע כהת"כ וצוה החמירו כ"כ צעון ציעול תורה ות"ח כנגד כולם, ומלאת והגיה זו יומם וליה נדחית מפני מ"ע שא"א לעשותה ע"י אחרים ולא מלאת ידיעת התורה דעדיפא מיני' יעיי"ש שהאריך. ומלאת ידיעת התורה היא לידע כל ההלכות על צורין כמ"ש הרמב"ם בפ"ד מה' יסוה"ת ה"י י"ג שזה נקרא הוויית דאבוי ורבא לידע האסור והמותר וכיוצא בהם משאר המלות. והרא"ה צ"ס החינוך מלאת תי"ע כתב ז"ל מלאת עשה ללמוד חכמת התורה וללמדה כלומר כי"ד נעשה המלות ושומר ממה שמענו הקל ממני ולדעת ג"כ משפטי התורה על כיון האמת וכו' וכפלה מלאת זו במקומות רבים שנאמר ולמדחם,

ועשיתם, למען ילמדון וכו', והרי שמלאת ת"ח הוא ללמוד באופן שיבוא לידי ידיעה הלכה למעשה שצדפת החוה"ק. וצו"ע י"ד סי' רמ"ב ה"י כבוד רבו סעיף ל' שכתב שם המחבר כל אלו הדברים שאמרנו שאריך לכבד בהם את רבו לא אמרו אלא ברבו מובהק וכו' וכתב ע"ז הרמ"א וציונים אלו עיקר הרבנות אינו תלוי צמי שלמדו הפלפול והחילוקים שנוהגים בהם צוה"ז רק צמי שלמדו פסק ההלכה והעיון והעמידו על האמת והיושר והוא מתשובת מהרי"ק וע"י צמחרי"ק סי' קט"ז באריכות. והרי שגם רב לתלמוד אינו נקרא אלא מי שלמדו דרך המצוא לידי פסק הלכה כי זו היא ידיעת התורה ההלכה הברורה.

וא"כ אותן המצלים ימיהם בספרות כרסיות וצדויות מן הלב באופן שא"א לבוא בדרך הלימוד הזה לידי ציור הוראה הלכה למעשה אין זה ידיעת התורה. ועוד גרע מזה שכשנעשים אח"כ מורי הוראות עפ"י דרכם מחריצין העולם בהוראותיהם הצדויות על קורי עכביש בדרך לימודם ומהפכין דברי אלקים חיים אף בדברים פשוטים וגלויים בספרות שאין בהם ממש וא"כ אין ספק שכל מי שלמד כמה מסכתות גמ' ותוס' וראשונים לריך ללמוד גם שו"ע עם הנושאי כלים צעיון לידע דרכי ההלכה, וצפרע האצרכים הממשיכים בתורתם גם אחר הנשואין צודאי מחויצין ללמוד שו"ע הרבה ציגישה עם הנושאי כלים כצ"ל; ואך הדי' חלקי שו"ע עם הנושאי כלים המה המאירים עינים בהלכה לא זולת, כי הלא אין לנו רשות לפסוק שום הלכה בלא השו"ע וממילא שטרם שלמד דברי השו"ע אין לו ידיעה מה היא הלכה למעשה ואין זה ידיעת התורה כמו שנחצרו לעיל.

וכתב הראשית חכמה בהקדמה שלכן נקרא תורה לשמה כי שם התורה העלמי היא המעשה שהרי היא נקרא תורה לשון הוראה להורות לאדם כי"ד יעשה המלות, ואם אינו עושה נמלא שם תורה זו לצולה יעיי"ש. והרי שה"תורה" הזאת נקראת ככה בשביל שיש בה הוראה, א"כ הוי לימוד ההוראה תורה לשמה שזה שמה של תורה. הגם שיש הרבה צדויות צעיון תורה לשמה כנודע, אבל גם זה אמת

שהוא א' מן התנאים ששמו כן הוא הוראה והלכה למעשה. ועכ"פ זה ודאי כי המורים מתוך הקיטורים הן מבלי עולם כאשר הבאתי מדברי הרא"ש והמהרש"א והב"י כתב בהקדמתו לספרו ז"י באמנע דבריו הצותר בספרי הקיטורים זו דרך קצרה וארוכה כי מעולם לא יוכל לדעת שום דין בהלכתו.

ואם כן הנשים שאסור ללמוד עמהם גמרא אף שלומדין כל הדינים אין להם הצננה כראוי. וכחצ במסלה ישרים בהקדמה שאף אותן הענינים הידועים לאדם אם אינו עוסק בהם אין לו בהם הרגשה. אלא שאף על פי כן אמרו ז"ל שהחיוז ללמוד עמהם כל פסקי ההלכות כי אם אין לומדין כל הדינים אין להם שום ידיעה בקיום המצות, אבל ע"י לימוד ההלכות המחויבות יש להם עכ"פ אחי ידיעה, גם יודעין לשאול שאלה וכדומה, דכיון לדעת ר"א הוא איסור הנמור ללמוד עמהם גמי וביאור מקורי ההלכות אין צריכה באופן אחר אלא ללמוד עמהם עכ"פ פסקי ההלכות, וזה שמוחר ללמוד עמהם יש חיוז ללמוד כמו שהבאתי לעיל מדברי השו"ע והס' חסידים.

ולפי"ז נראה שסברת צן עזאי היא דכיון דצדדיקה המים שצטוטת הקפידה החוב"ק שיתברר האמת תיכף ואינו כמו בכל החוב"ק אף בהעצירות החמורים ביותר הרבה פעמים הקצ"ה מאריך אף אפילו לכמה דורות או שאינו מענישן אלא לעוב"ב כמ"ש הכי משלם לשונאיו אל פניו להאזינו ואמר הכי צקבלת חי"א אשר אין נעשה פתגם הרעה מהרה על כן מלא לב צני האדם בהם לעשות רעה ופירש"י ז"ל שאין הקצ"ה ממחר להפרע מעושי רשעה וע"כ הם סוברים אין דין ומלא לבם בקרבם לעשות רע, אבל צדיקה המים שצטוטת צע"כ מציא ידיעה צרורה תיכף. וצמשה סוטה דף כ"ב ע"ב דר"ש פליג ואמר אין זכות תולה צמים המרים ואם אחי אומר הזכות תולה צמים המאחרים מדהה אחי אחי המים צפני כל הנשים השותות ומוליא אחי שם רע על הטעורות ששחו שאומרים עמאות הן אלא

שתלחה להן זכות והי' זה מעלה זכות לישראל צעת שבי' הדור מוכשר לזכות לזה ולא צדור שאינו מוכשר כמצואר צמשה סוטה דף מ"ז משרבו המנאפים פסקו מים המרים וריב"ז הפסיקן שנאמר לא אפקוד על צנותיכם כי תזננה ועל כלותיכם כי תנאפנה, וצעת שהיו עושין צדיקה המים מצואר צמשה סוטה דף ח' ע"ב דנשים חייבות לראותה שנאמר ונוסרו כל הנשים ולא תעשינה כזמחכנה. ועכ"פ לדעת ר"ש א"א לומר כלל הזכות תולה ואין לסמוך על הידיעה שמודיעים הזכות תולה דשמה לא יתנו לב לאותה ידיעה וצמשה צבא לצבא יחלש כח צדיקה המים וצירור ענינו. ודעת צ"ע שזה באמת חשש גדול ואף הסוצרים הזכות תולה לא פליגי לגמרי על חשש זה שאמר ר"ש שהוא חשש צרור אלא שצברי שחייב אדם ללמד אח צחו תורה דהיינו לימוד גמור עם הדרשות ומקורם וע"ז סמכו שיהי' לה ידיעה צרורה הזכות תולה ולא יחלש כח צדיקה המים, כמו לדעת ר"א אף שצובר שלימוד תורה הוא אלאה כמלמדה תיפלות מ"מ סובר מסבא שפסקי ההלכות חיוז ללמוד עמה לא צביל מצות ח"ת אלא צביל שדעת המצות כמו כן צברי הם מסבא שהחיוז ללמוד עמה לימוד גמור צדרשות חז"ל שיהי' לה הצנת הלב כראוי באופן שלא יהי' שום ספק צידיעה זו שדעת צרור הזכות תולה דאל"כ לא הוי סמכי לומר הזכות תולה שהוא מחליש כח צדיקה המים חז"ל ולא צברי דהוי כמלמדה תיפלות ואוקומי' הך קרא דאני חכמה שכנתי ערמה לענין אחר כמצואר שם צמשה זה דעת צ"ע אבל אין כן דעת ר"א שדרש הך קרא דאני חכמה שכנתי ערמה דהוי כמלמדה תיפלות.

ולכן דייק רש"י ז"ל צכוונה מכוננת לפרש דברי צן עזאי שלדעתו צריכה ללמוד הדרשות שמשם למדו חז"ל הזכות תולה וזהו השקו"ע ופלוגתה התנאים שצברייתא המוצאה צמשה אף שאינו מחזק מזה צמשה וכמ"ש צמ' סוטה דף כ"ב המורין הלכה מתוך משנתן מבלי עולם הן שט"ז סובצת הפלוגתא דצ"ע שלדעתו צריכה ללמוד בהצנת המקור ועומק דברי התלמוד צפלוגתות התנאים שאך צדרך זה צאים לידי הצנת הלב כראוי ולכן לא קפיד רש"י להביא על דברי צ"ע הלימוד של טי' חדשים שאינו

זכה שיטת ר"א, אבל ודאי דלענין חיוב גם צ"ע מודק עכשיו.

לח

אמנם גם מטעם אחר עכשיו אין ללמד את צחו תורה לר"ע, דהנה לדעת ר"ג ברכות כ"ח שהי' מכרח ואומר כל תלמיד שאין חוכו כצרו אל יכנס לביהמ"ד וצימיו הי' שומר הפתח ע"י, אלא שאח"כ נדחש שיטחו וסלקוהו לשומר הפתח, ופלוגתאם היא צחס שאין יודעין אם הוא עוב או רע, אבל בני שיודעין בו שאינו בגון כו"ע מודי שאסור ללמדו כד"ל בחולין קל"ג כל הלומד לתלמיד שאינו בגון כאילו זורק אבן למרקולים כמבואר ברמב"ם פ"ד מהי' ת"ת וצטור סי' רמ"ו, ופי' בכ"מ ובצ"י שם דצחס שאין יודעין בו מה הוא, היו פלוגתא ר"ג ומחלוקתו, ולכאורה יש להבין לדעת ר"ג למח לא סמך על סחם אדם שהוא חס על חזקה כשרות ללמדו תורה, הלא בכל האיסורין שצתורכ סמכין על חזקה כשרות אף צדצר הרשות ואין פלוגתא צזה ולמה יגרע לימוד התורה שהוא חיוב דאורייתא ללמד את בני' תורה כמו שדרשו בצפרי ושנתח לצניך אלו החלמידים שנקראים צנים ולמה לא סמך גם צזה על חזקה כשרות ומחסרו צימיו הרצה מלוח ספסלי צביהמ"ד כמבואר בגמ' ולדעת הרמב"ם שאין חזקה כשרות אלא צל"י כמבואר ברמב"ם פ"ג ופי"א מהי' מ"א וכחצו שם הכ"מ והכ"מ צחס הרצב"א שטעמו דהא דאמרו בגמ' אין לוקחין צבוריא לא אמרו סוריא אלא להוציא א"י אבל וודאי כשי"כ היא צח"ל, ואף א"י צזמן הוצה הרי היא כח"ל כמו שציארו שם צכ"מ והכ"מ מדצרי הרמב"ם, וא"כ אפשר צצימיו ר"ג ורצב"ע שהיו אחר החורבן לא היו עוד יודס תקיפה כ"כ וצוב לא היו שם חזקה כשרות אף שהיו צל"י כמ"ש הרמב"ם והכ"מ והכ"מ צל"י שצזכ"ו. אבל לדעת הרצב"ד דיש חזקה כשרות צכל מקום ולא אמרו בגמ' אלא סוריא דווקא שהיו שחודין אינו מיושצ כלל.

גם לדעת הרמב"ם אינו צרור אם צימיו ר"ג שהי' נשיא צ' או ג' שנים אחר החורבן כמבואר צחום' שצח ד' נ"ד ע"צ ד"ה היו שהי' אז עדיין כל

צמשנה דכיון דלדעת צ"ע לריכה ללמוד כל השקלא ועריא והפלוגתא שצצרייתא לכן הביא את הדרשה שצצרייתא שהוא על ט' חדשים ושיש פלוגתא ע"י להעיר שצריכה ללמוד הכל וע"י לימוד כל הפלוגתא ומחלוקתם צעעמם ונימוקם צעומק פלפולס ומקורם צחיס לידי הצנה צידיעה צרורכ ולא ימוק מן הלצ וזה כוננה דצרי החום' צפי' דצרי הירושלמי דמדרשה רצב"ע שפעש חילוק דלגשים ללמוד ונשים לשמוע שמע מינה שאין ללמוד לגשים כדעת ר"א אלא שמיטה צלצד צצביל ידיעה החלוק וזה דלא כדצרי צ"ע שצצביל הידיעה של זכות חולה לריכה לימוד גמור, כן נראה ציאור פלוגתא צ"ע ור"א צזה.

ורצ"י צ' צרור מ"ש דעכשיו אין חיוב ללמד את צחו תורה אף לדעת צן עזאי דאף שצחקת חכמים אף שצצטל העטס צריך לקיים הצקנה אין זה אלא צגצורה וצקנה שפעשה צמנין דכל דצר שצמנין צריך מנין אחר להחירו אפילו שצצטל העטס, אבל מה שאמר צ"ע חיוב אדם ללמוד את צחו תורה לא אמר שפעשה ע"י חקנה צמנין אלא שאמר דעחו וסצרתו צזה כאשר נצצאר לפיל ואמר זה צפי' מחמת העטס של פ' סועה שחדע שצכות חולה וא"כ עכשיו שאין השקאת סועה נוכג צעל העטס וצטל החיוב אף לדעת צ"ע. ומ"מ לק"מ מה שצחקתי לפיל למח הוצרך צצ"י לומר על העור דפסק כר"א הלא עכשיו גם צ"ע מודה, דאף דלענין החיוב ללמדה תורה עכשיו מודה גם צ"ע שאין צו חיוב אבל צמה שאמר ר"א דהוי כמלמדה תיפלות והוא איסור חמור כאשר אביא להלן זה נראה דלא סצר לי' צ"ע שהרי ר"א למד זה מקרא דאני חכמה שצנתי ערמה כמבואר צגמ' סועה ד' כ"א ע"צ ומצואר שם צגמ' דהחולקים על ר"א דרשי האי קרא לענין אחר, ומדערתו צגמ' ליישצ אליבא דצ"ע וסייעתו מאי עצדי צבאי קרא צ"ל שאלו היו סוצר צ"ע דהוי כמלמדה תיפלות לא היו אומר שהחיוב ללמדה תורה צצביל פ' סועה כיון שזה גרע, ועכ"פ כיון דאוקמי' לקרא למילתא אחריתי אינו סוצר דהוי כמלמדה תיפלות וא"כ אף צצטל העטס של החיוב ללמדה אבל עכ"פ אינו כמלמדה תיפלות, ולכן הוצרך צצ"י לומר שהכריעו להלכה כר"א צצביל שצחצו דהוי כמלמדה תיפלות

שזה חשבון של אלפים אנשים ולא כי הלכה שלא פירשו בלוחו היום, ופירשי ז"ל מחוך שרצו התלמידים רצ החידוד והפלפול, והיאך אפשר שיכ"ז צפ"א רוצ תלמידים כ"כ שלא ידעו כלום מהתכונות, הלא לכל אדם יש לו אחי מכירים שיכלו למישאל עליו. ובגמ' ר"ה רפ"ג גבי עדות החדש אמרו אם אין מכירין אותו משלחין עמו אחר להעידו, ופירשי ז"ל ואם אין צי"ד מכירין את העד הם נאמן וכשר הוא משלחין צי"ד שבעירו אחר עמו להעיד עליו לפני צי"ד הגדול שמקדשין את החדש, וברי שעי" הצי"ד שבעיר יש עצה להעיד על כל אדם אם כשר הוא והאין נשאר שם אלפים ת"ח גדולים שכי בכוחם להרבות החידוד והפלפול עד שעל ידם לא נשאר שום ספק שלא פירשו ולא כי להם עצה להעיד על חזקת כשרותם. ועי"כ דלא סגי לרי"ג מה שרואין מבחון שיש לו חזקת כשרות אלא שהולך לשיטתו בחינה על דעותיו ושיטותיו שמצפנים ולזה נשאר הרבה תלמידים כ"כ שלא ירדו לסוף דעתם עדיין. וכן נראה ממה שצמחנה פ"א דאבות הם אמרו ג' דברים וכו' והעמידו תלמידים הרבה, פי' הרע"ג שם לאפוקי מרי"ג דאמר כל תלמיד שאין חוכו כצרו אל יכנס לביהמ"ד קמ"ל שמלמדן תורה לכל אדם ואי"ל לבדוק אחריו ובלבד שלא יהי ידוע מעניו שמעשיו מקולקלין. ואם נימא שטעמו של רי"ג הוא בשביל שכי' אחר החורבן ונפסקה חזקת כשרות כמו שהוא לדעת הרמב"ם אי"כ אין ראוי כלל מאותה המימרא שאמרו אנשי כנה"ג והעמידו תלמידים הרבה שהוא לאפוקי מרי"ג הלא אנשי כנה"ג היו בזמן הבית בשעה שלטון עזרא וכו' חזקת כשרות ואין ראוי כלל לדורו של רי"ג, ועי"כ שגם רי"ג מיירי אף בדלית לבו חזקת כשרות לכל האיסורין שבתורה אלא שללימוד התורה הולך בחינה גם על הפנימיות שכי' חוכו כצרו ולזה כי לורך גם צימי אנשי כנה"ג ועי"כ דפליגי.

לפ

וכדי להבין עטמו של רי"ג למה החמיר כ"כ בלימוד התורה למוע תורה הרבה מישראל ל"ל שהוא כמו שכתבנו כ"כ בלימוד התורה לנשים שאמרו

כדור הכהן שכי' בזמן הבית אם גם אז פסקה חזקת כשרות בל"י כמו בח"ל ולשון הרמב"ם אינו מזכיר שצפ"א מבי' מ"א כתב בזמן שכולה לישראל, וצפ"ג כתב בזמן שרובן ישראל, ואינו מוזן שינוי הלשון, גם לא ביארו המפורשים מאי ג"מ ברובן או כולן, הלא בגמ' הוא רק אם יד ישראל תקיפה שם להשיגה שיכי' הכל בכשרות עפ"י צי"ד, וכן כתבו המפ"י צמחנה דפ"ח המקואות גבי הא דל"י מקואותי טבורות וכתב צמ"מ על הרמב"ם צפ"י המקואות וצ"י סוף סי' ר"א דאין זה אלא בזמן שישראל שרוין על אדמתם, אבל האידנא דין ל"י שוב לארץ העמים צה יפוי"ש, והטעם הוא ג"כ דבזמן שישראל היו שרוין על אדמתם היו משגיחין על כל המקואות ולא הניחו שום מקוב פסולה שם לכן היו אז כל המקואות בחזקת כשרות משל"כ אח"כ, וטעם זה הוא בכל ענינים שזריכין חזקת כשרות.

גם הלשון שאמרו תלמיד שאין חוכו כצרו אינו נראה כ"כ שיכי' תלוי בחזקת כשרות, לחזקת כשרות צודאי סגי אם רואין הנהגותיו בחון שמחובב כהלכה, אבל מהלשון חוכו כצרו משמע שצחנו גם את הפנימיות שבו ולא תלוינו בשום מקום שהולרכו חזקת כשרות שיאמרו הלשון חוכו כצרו. והמהרש"א בח"א שם צרכות כתב על הא דאמרו שאין חוכו כצרו דכיינו דמדמו לי בחלמא לחצבי דמליין קיעמא דמבחון ככד הוא מלובן ושלם וצחוכו אין בו רק אפר שכי' דבר שפל ואינו ראוי. ובגמרא יומא ד' ע"ב אמר רבא כל ת"ח שאין חוכו כצרו אינו ת"ח ונקרא מחבב שנאמר אף כי נתעב ונאלח איש שוחה כמים עולה, וכתב המהרש"א שם מפירשי דקאי אדלעיל מיני דכתיב בן בקדושו לא יאמתן, וצרי"ף שם צעין יעקב כתב דמש"ה מדמי לי לשוחה מים דשוחה יין ניכר צו מבחון אבל שוחה מים אינו ניכר מבחון מה שצחוכו, וכן מי שיש לו עולה מצפנים ואינו ניכר מבחון ולא כיו חוכו כצרו דומה לשוחה מים, וכן כתב שם צעין יעקב שהוא ע"ד שאמרו בגמ' חגיגה דף ע"ז עינא היתה בלגס. וברי שפירשו ענין חוכו כצרו כיכה שמבחון מחובב כראוי אלא שמצפנים לב אין. וכן משמע מדאמרו צמחנה שאלו היום שג' יקו לשומר הפתח אחוספו שצעה מאות ספסלי צבית המדרש

ירחם, ועיקר גרמא צניחקן המה התלמידים שאינם הגונים כמ"ש הרמב"ם ז"ל. ובצ"ר פ' כ"ו סי' ה' חני רשצ"י כל פירלה שאינה מן הגדולים אינה פירלה, ובדברים רבה פ' ב' סי' נ"ע אמר רשצ"י כרובם כן חטאו כל מה שהגדולים עושין כן הדור עושה, כיילד הנשיא מחיר ואב צי"ד אומר הנשיא מחיר ואני אוסר, והדיינים אומרים אב צי"ד מחיר ואנו אוסרים, ושאר הדור אומרים אב צי"ד מחיר ואנו אוסרים, מי גרם לכל הדור לחטוא, הנשיא שחטא החלה. ובשבת דף קל"ע ע"א מצואר שכל פורעניות שצאה לעולם לא צאה אלא בשביל דייני ישראל שנאמר שמעו נא וגו' צונה ליון צדמים וירושלים צעולה ואין הקב"ה משרה שכניתו על ישראל עד שיכלו שופטים ושופטים רעים מישראל. ובתוס' יומא דף ב' ע"א ד"ה וחכ"א שבכ"ג שפכת כל ישראל תלוי צו צריך להחמיר יותר, אף דמיירי הכס צחשש מיחה שהוא נגד החוקה, וגם צזה הגורל של כלל ישראל תלוי צזה שלא יהיו תלמידים שאינם הגונים המכבין נרה של תורה.

ובפרט דבענין תוכו כצרו ליכא למימר חזקה כשרות כי חזקה כשרות אינו אלא שלא להכשיל לישראל צאיסורין צמזיד ובשעת נפש דצזה לא חשידי ישראל, ומכ"ע אמרו צגמי' ע"ז דף ל"ע דבסוריא דההנוין חשודין ליכא חזקה כשרות כמו שפי' רש"י סס, והבאתי לעיל מחלוקת הרמב"ם והראצ"ד צזה. אבל ענין תוכו כצרו שהוא תלוי צשלימות המדות וחובת הלצבות לא רצום מגיעים לידי מדה ז. ואמר ריב"ז לתלמידיו הלאוי יהי מורא שמים עליכם כמורא צשר ודס. וכחצ החובת הלצבות צשער הפרישות אמנע פרק ב' צענין הגצרת החאזה על השכל וז"ל צקילור נמרץ חשצו דרבו הרעה כי היא העוצה ותעותו כי היא הישרה ושמוהו לתק ולמוסר וכו' ותועים צמאלות הסכלות וכו' עמוסים צמעמסות החאחת ומצקשים גמול העוצדים צמעשה העוצרים ומדריגה הלדיקים צמנהגי הרשעים כמו שאחז"ל עושים מעשה זמרי ומצקשים שצר כפנחס וכאשר הגיע הילר צרוב אגשי התורה אל מה שספרנו ללערקנו לעמוד נגדו צפרישות המיוחדת וכו' וכו' צדין צצבור זה שיהיו צאגשי התורה אנשים יחידים

צירושלמי ומוצח צחוס' סועה ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים אף צצודאי אית לבו חזקה כשרות ומאמינין להם צאיסורי כריתות ושאר איסורין חמורין, אבל לימוד התורה שאני כמ"ש העור סי' רמ"ו שרוב נשים אין דעתם מחכוונת להתלמד ומוליאין דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתם, והרי שיוכל להיות אף צמי שיש לו חזקה כשרות שאין דעתו חזקה כ"כ שיהי ראוי למסור לו ד"ת עד שיותר ראוי לשרוף ד"ת מלמסרם לו, ולזה ה"י דעת ר"ג שגם צאנשים אין הכל ראויים למסור להם ד"ת אלא שצריך לעמוד על צחינתם לירד לסוף דעתם כי צאמת המכשול הוא רצ מתלמידים שאינם ראויים.

וז"ל הרמב"ם צפ"ה מה' ת"ת ה"י ד': וכל תלמיד שלא הגיע להוראה וכו' עליו נאמר רבים חללים הפילה וכו' אלו התלמידים הקטנים שלא הרצו תורה כראוי והם מצקשים להתגדל צפני עמי הארץ וצין אנשי עירם וקופלין ויוצנין צראש לדון ולהורות צישראל הם המרבים המחלוקת והם המחריצין את העולם והמכבין נרה של תורה והמחצלים כרס ה' צצאות, עליהם אמר שלמה צחכמתו אחזו לנו שועלים שועלים קטנים מחצלים כרמים, עכ"ל. וכן אנו רואים צעו"ה שהתלמידים שאינם הגונים החריצו את כל העולם כולו שגם צזמן הש"ס היו הרצב עמי הארץ שלא יכלו אפילו להתפלל ולאעפיי"כ ה"י אימת צבת עליהם לא רק על חילול צבת צלצד אלא אף צשאר דברים כמצואר צמישנה שצשבת יראו לשקר, וכן צכל עניינים זולת צדברים פרטים שנפראו ה"י צבה הרבה יראת שמים צשציל ששאלו הכל לת"ח והתלמידיו חכמים היו כולם קדושים גודרי גדר ועומדים צפרץ וידעו הכל שדעת תורה הוא נגד דעת עמי הארץ, אבל צעו"ה עכשיו דשרו חכימיה וכו' כעמא דארעא להחזיק דעתם ושיעתם, ואדרבה עוד ממליאים להם דרכים שונים ומשונים לישא חן צעיניהם יותר ממה שהם מצקשים עד שצמעט נשחכת דעת התורה מהעולם, וא"א להאריך צזה כצחצ, אבל ע"ז ידוו כל הדוים איו לדור שקך עלתה צימיו.

ואמר חכ"ל צסועה דף מ"ז משרצו האומרים לרע עוצ ולעוצ רע רצו ה"י ה"י צעולם וכו'

גם כן אופנים דלה חיישינן לאיערומי קא מערים, וזכחוצות דף פ"ה דאמר רב פפא ידענא צ"י דשטרף פריעא הוא, א"ל אע"ג דאיכא מר עד אחד לאו כלום הוא, א"ל ולא יחא רב פפא כבת רב חסדא, א"ל בת רב חסדא קים לי בגובה, מר לא קים לי בגווי, וברי אף בגדולים וקדושים כמו רב פפא יש חילוק בין קים לי בגוי או לא קים לי, ואפשר היה דעת ר"ג שצריך להיות קים לי בגוי טרם שמלמדו תורה.

וּבְרִמְב"ם פ"ז מה' יסודי התורה ה' ז' כחצ שאין להאמין לנביא אלא אם יודעין בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנחטלה בהן על כל בני גילו והי' מאלף דררני הנבואה בקדושתה ובפרישותה, וסומכין ע"ז אף שבדברים האלו וכיוצא בהם נאמר הגשחות לה' אלקינו והאדם יראה לעינים והי' יראה ללבב, יעו"ש. הרי שהצריך לירד לכוף דעתו אם נחטלה על בני גילו בקדושה ובפרישות, אף שזה דבר שא"א לעמוד על צור"י מ"מ מאי דאפשר צעי למיעבד. ועד"ז י"ל שיטת ר"ג שהצריך לבחון אם חוכו כצרו אף שזה דבר שא"א לעמוד על צור"י בשלימות מ"מ מאי דאפשר צעי למיעבד. אבל פליגי עליו בזה וקבעו בהלכה ללמוד תורה עם כל אדם שיש לו חזקת כשרות אם עכ"פ אין יודעין בו שאינו הגון ואין למנוע מגדל החיוב של מצות ת"ת שהוא כנגד כולם מחמת ספק הזה שלעומת זה גם ההפסד רב שהלא אלק נכנסין לביהמ"ד ואחד מהם יואל ולפעמים האחד הוא זה שאין יודעין בו מה הוא, וכמ"ש הרבניו יונה על המשנה דבעמידו תלמידים הרבה שהוא כדברי צ"ח ששינו צ"ח אומרים אין מלמדין אלא לתלמיד הגון ואנוש וכשר וירא שמים, וצ"ח אומרים מלמדין לכל אדם וכו' לפי שאינכם יודעין אחי מהם יוכשר, וכה הי' מעשה של הלל שכנס לכל תלמידיו ואמר להם תלמידי יש כאן כולכם, אמרו לו הן, א"ל אחד מתלמידיו כולם כאן חוץ מקטן שבהם, אמר להם יבוא קטן שעחיד הדור להתנהג על ידו והביאו לו לריב"ז, הרי שאין לדחות הקטנים וכו' יעו"ש, א"כ מצואר זה העעם שצריך ללמד עם כל אדם בשביל שצמי שמעשיו סחומים א"א לידע מה יהי' בו, ובחמת שאף צמי שאינו

נושאים הפרישות המיוחדת ומקבלים תנאי להועיל זה אנשי התורה עם פנות נפשות ונעות מדותם וכו' והם דומים בעולם לשמש שפושטת אורה בעולם עליונו ותחתונו וכו' וכן אלה היחידים שספרתי לך צעוב"ז כמ"ש ונשאתי לכל המקום צעבורם ואמר לולי משה צהירו וצעוב"ז וכו' יעו"ש צאריכות דבריו ז"ל הקדושים והנוראים המצואר בדבריו ז"ל שגם צרוב אנשי התורה, מחגבר יארם עליהם להכות לצבם מדרך האמת והישרה ואך יחידים שדור המאירים לצבנת אנשי התורה ואותן שלא תקנו מדותיהם ונקודת לצבם שחושבים דרכם הרעה כי היא הטובה ותעוהם כי היא הישרה כמ"ל לא שייך בזה חזקה כשרות, כי לפי סמיות עיניו דרכו דרך הישרה ועוד מנקה ע"ז שכן כפנחס כדברי הקדוש צחוצח לצבנות, והת"ח אשר עיני ישראל נופיות עליו ועל מדותיו הוא החק נורא להדור והירום הדת אם אין מדותיו מחוקקים ואין חוכו כצרו ואינו רואה דרך האמת צתוב"ק וכל העם נכשלין על ידו, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל על התלמידים שלא למדו כראוי שהן המה המחריבין את העולם ומכבין נרם של תורה ומחבלים כרם ה' לצאות.

וא"כ מובן שלא צחנס החמיר רבן גמליאל כ"כ למנוע הרבה תורה מישאל אף שאין לשער ולהעריך את גודל המנוח והחיוב ללמוד תורה עם ישראל עכ"ז ראה למנוע אף מחובה עלומה כזאת במקום שיש לחוש לתלמידים שאינם בגונים שזה דוחה הכל. וחכ"ל החמירו בהמלמד תורה לתלמיד שאינו הגון שהוא כעובד ע"ז כאשר אמרו בזה שהוא כזורק אבן למרקולים, ומה שכתבו דוקא אותה ע"ז של זורק אבן למרקולים פי' הפרישה צס"י רמ"ו דכונה היא דכמו הזורק אבן למרקולים אף שמכוין בדעתו לעשות מצוה דחינו לבנות הע"ז צריקת אצנים מכל מקום עושה עבירה, אף זה שמדמה לעשות מצוה ללמוד תורה אבל עבירה היא.

ב

וענין חוכו כצרו אף שזהו דבר שא"א לעמוד עליו כי האדם יראה לעינים והי' יראה ללבב מכל מקום יש צחיות שפ"י רוב יש צהם הוראה על הפנימיות. וצסכודרין פרק זה צורר דף כ"ה אמרו

התחמוכ מכש"כ שלא בינת אדם לנו לידע ענין תוכו כברו. ואפשר ששכיל זה השמימו בשעת סידור הש"ס את חיוצ לימוד הלשון אף ששמוכ היא מ"מ כיון שראו מיטע הדורות ואך שאעפ"כ מלימוד התורה א"א להפסיק כי הם חיינו אצל און לחייבם עוד גם בלשון שעלול עוד למכשולות יתירות ומכש"כ בנשים שאסור ללמדם גם תורה פשיעא שאין ללמדם לה"ק.

מא

ומ"ב מהראוי לעשות עכשיו בדורינו איכה צית חינוך לבנות ללמדם מה שמתור ללמדם עפ"י השו"כ ראשית הנה מצואר בשו"ע שמחוייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה והוא ברמ"א בלי שום חולק, ורבים הם אלו הדינים השייכים באשה כמו באיש כגון שבת וזכרות ושאר כל המצוות והאיסורים מלבד מצוות שהזמן גרמא כמצואר בם' חסידים כז"ל והביא שבימי חזק"י ידעו הגשים אף כל דיני קדשים ועברות כי ה"י אז לורך לדיני קדשים ועברות שה"י נוכח בזמנם ועכשיו אינו נוכח דיני קדשים ועברות אצל שארי הדינים הנהוגים המה מרובין וצוותר לריך להודיעם קצת מדברי מוסר ומדות המצוארים בתוכ"ק ובדברי חז"ל שזה יסוד ושורש קיום כל התו"כ ולהגלל מחרס העולם הבא מהשפעת הדור בחינות הרעות ומרות ר"ל הכנסתן צדדרי הלבנות ומטמאין הנפשות בכל מיני אצות חיקין הצאים משטף מים רבים של הדור השפל והאפל שבטיקבא דמשיחא אשר הלורך לעשות כל טלדקי כולו האי ואולי נזכה לשמירה מעולה להעמיד דורות ראוים לפני הקב"ה והשי"ת צרוז רחמיו יה"י בעזרינו.

ואבאר קצת דעת הפוסקים בזה הנה לכאורה מלשון השו"ב המכריז"ל ס"י קל"ט משמע שאין ללמד לנשים כלל דאחר שהביא שם החומר שהחמירו חז"ל שאין ללמד לנשים דכ"י כמלמדה תפלות כתב אח"כ ואי משום שידעו לקיים המצוות אפשר שילמדו עפ"י הקבלה השרשים והכללות וכשיסחפקו ישאלו למורה וכו' ובימי חזק"י שה"י עומאה ועברה נוכח והוא בכל יום ה"י בקיאות צו ומייתי רא"י שה"י מרביץ תורה בישראל כי לולא שהיחב הרצנת תורה באנשים מני"ל לנשים

הגון ויכל להיות לפעמים שע"י לימוד התורה המאור שבו מחזירו למוטע כעין שאמרו מתוך שלא לשמה בא לשמה, אלא שאם רואין צו שאינו הגון לא נוכל לסמוך ע"ז, אצל כשים לו חזקת כשרות אלא שאין יודעין אם תוכו כברו סברי שאין לחוש.

ועכ"פ פלוגתת ר"ג וחכמים היא בתלמידים שיש עליהם חיוצ גדול של מצות ת"ת וראוים להיות גדולי הדור, וא"כ בנשים שהתורה פוטרתם מה"ת אין לדמות זה למד דפלוגי על ר"ג בתלמידים, וכבר נתבאר שא"א לעשות מחלוקה בין התנאים אלא במה שמצואר צו ביהדיא דפלוגי, וא"כ בנשים שצוה לא מלינו הפלוגתא ודאי דמדמ"ג נשמע לרבנן והחשש של תלמיד שאינו הגון ודאי דשייך גם בנשים ואדרבה לפי מה שהבאתי מדברי הטור יש לחוש יותר בנשים שיוציאו דברי תורה לדברי הבאי, וא"כ לכו"ע אסור ללמדה אם אין תוכה כברה, ומה שהוסיק ר"א שאין ללמוד עם בתו תורה זה אף בקים ל"י בגו' שתוכה כברה וע"ז חלק צן עזאי, אצל אם לא קים ל"י בגוה אם תוכה כברה, בזה אין חולק על ר"ג שאסור ללמדה.

ונמצא לפי זה שבזמן הזה שדעתינו קארה להבין דעת חזירו אם הוא תוכו כברו בלאו הכי אסור ללמוד עם הנשים תורה, והנפקא מינה בדברי צן עזאי הוא רק במליאות רחוק אי איתרמי דקים ל"י בגו' אצל רובא דרובא אין נ"מ בכך. וצרי"ף במס' כתובות פרק הכותב על הא דאמר צה רב חסדא קים ל"י בגו' כתב וחזיקן לגאון דקאמר דהאידינא לא אפשר ל"י לדיין למימר קים ל"י בגו', דלא צריי לן קים ל"י בגו' היכי הו"י, וכן כתב הרמב"ם צפ"י כ"ד מה' סנהדרין והוצא גם בעור חו"מ ס"י ע"ו משרבו צתי דינים שאינם הגונים צמעטיהם ואם הגונים צמעטיהם אינם חכמים כראוי הסכימו רוב צתי דיני ישראל שלא יתפכו שבעה אלא צרא"י גמורה וכו' וכן צשאר הדינין לא ידון הדיין צמטיכה דעתו שלא יאמר כל הדיוע לבו מאמין לדבר זה ודעתו נסמכה עליו יעו"ש, הרי שאף צימיהם עוד מימי הגאונים לא סמכו על הבקיאות לידע על מי ראוי לסמוך וא"כ און יתמי דיתמי צשפל המנצ ובדיועא

היאך אפשר שתינוק ותינוקת למדו הכל ונקיאתו צו צמה שכתב לחלק דאיש ואשה היו הכל נקיאים אף באיסור והיתר כמו שהוא צפירש"י צ"ל ישעי' אצל דתינוק ותינוקת אמר שלא היו נקיאים באיסור והיתר אלא בעומאה וטברה שהוא דבר הכוב חמיד שהיו אובלין חוליהן צטברה. והנה מה שכתבה מקום לדברי רש"י ז"ל זה לא קאי אלא על מה שכתב בתחלה שהיו איש ואשה הכל נקיאים גם באיסור והיתר. דכן הוא צרש"י ז"ל שם אצל צמה שכתב לחלק דתינוק ותינוקת לא ידעו אלא בעברות מה לא מוזכר כלל צרש"י ז"ל ואין שם שום רמז לאותו החילוק, ול"ל שהוסף זה מדעתו צעצור הקושי' שקשה להבין היאך ה"ו צמליאות שיהי' כל תינוק ותינוקת נקיאים צהכל, ולפענ"ד קשה להעמיס זה צלשון הש"ס שכללו הכל צלשון ה' צמה שכתבו ולא מלאו תינוק ותינוקת איש ואשה שלא היו נקיאים צהכל עומאה וטברה ולא רמזו שום חילוק אלא אדרבא הקדימו תיעק ותינוקת לאיש ואשה ועל כולם סיימו צלשון אחד ה' עומאה וטברה, ולדעת המברש"א שאין ראוי מעומאה וטברה על שאר הלכות שאך צעומאה וטברה היו נקיאים תינוק ותינוקת צשציל שהוא מצוי יותר אי"כ אין ראוי גם על הגדולים איש ואשה שהיו נקיאים צהכל כיון שאינו מוזכר צגמרה אלא עומאה וטברה צלבד אלא רש"י ז"ל כתב שהיו נקיאים באיסור והיתר, אצל היאך מוכח זה מהש"ס, וע"כ דגם רש"י ז"ל סובר כדעת הספר חסידים שכתב אפילו טברות דטברות הוי רצותא יותר דשארי הלכות מצוין יותר מדיני עומאה וטברה ומדכתב שהיו נקיאים צטברות כש"כ שהיו נקיאים צהלכות אחרות כמ"ש צס"ח צלשון אפילו טברות והוסף גם קדשים, ולדברי המברש"א דאך צטברות שהי' אז מצוי כ"כ צשציל שהיו אובלין חוליהן צטברה אי"כ אין קדשים צהכל, אלא לדעת הס"ח דסובר דאין דיני עומאה וטברה מצויין כ"כ סובר שהיא חד גווי עס קדשים ולמד משם על שאר הלכות דהוי כש"כ וא"כ מדבצין רש"י ז"ל מאותה הגמרה שהיו נקיאים צכל איסור והיתר ש"מ דסובר ג"כ כדעת הס"ח דהוי כש"כ מטברות, גם המבר"ל ע"כ אינו סובר חילוקו של המברש"א שהרי מחמת אותה הקושי' דתינוק ותינוקת הוכיח שאין הכוונה גם

ולתינוקות לידע כל זה, וכן ז"ל דקאמר תינוק ותינוקת וכי ס"ד שלמדו כל זה, אלא עפ"י קבלת אביהם שהיו נקיאים וגדולים צתורה עכ"ל יעיי"ש שהאריך עוד. אצל צס" חסידים מוזכר צהדיא שהחיו צללמד כל הדינים השייכים לה כאשר העתקתי לעיל לשונו ומחלק צפי' דמה שאמרו חכ"ל המלמד את צהו תורה כאלו מלמדה תיפלות אין זה אלא צעומק חלמוד וטעמי מלות, לא צפסקי הלכות וכדומה, כאשר הארכתיו לעיל צביאור החילוק. גם הביא ראוי ממה שאמרו צגמ' צדימי חזקי' היו נקיאים צכל הדינים אפילו צטברות וקדשים וגם מפ' הקבל ומפ' נצבים שצאו גם הנשים והשפחות שהכל צריכין לידע הדינים שאם לא ידע היאך השמור.

ומ"ש המבר"ל על תינוק ותינוקת וכי ס"ד שלמדו כ"ו, אלא עפ"י קבלת אביהם שהיו נקיאים וגדולים צתורה, הנה קושייתו ז"ל מוצן היעצ דלא מיסתבר לומר על תינוק ותינוקת שהיו נקיאים צהכל אף ע"י לימוד כי עדיין לא הי' להם זמן ללמוד הכל, גם שכלם ומוחס קצר מלקטוב הכל, אצל התי' אינו מוצן מ"ש שהיו נקיאים צהכל מקבלת אבותיהם דאם לא הספיק הזמן וגם שכלם ומוחס לקטוב הכל אף אם מלמדין אותם מכש"כ שלא יוכלו לצוא לידי מדה זו לקטוב הכל אף צלי לימוד אלא מהקבלה לבד. ואולי סובר שהקבלה היא יותר צעצור שהיא צתמידות ציום וצילול צשצבה וצקומה חמיד ריאות ושומעות הנהגות הטובות ואלו לאלו ממללות צסיפורי ההלכות ומדות ההגונות לפני השי"ת חמיד לא יחשו מלדבר מזה ועי"כ נחקק הכל צלבצות התינוק והתינוקת כאשר כן הי' צשגים קדמוניות צפרע צימי חזקי' שהי' הרצת החורה כ"כ כאשר אביא להלן, ואין לדמות דורינו להם שום דמיון צעולם, ואם הראשונים כמלאכים אנו אף לא כחמוריס. וצאמת לא נוכל לידע אם לא הי' צימי חזקי' הצגברות השכל כ"כ ומוחות גדולות שאף תינוק ותינוקת יכלו לקטוב הכל כמו שמצינו צגמ' כמה משניות מתינוק ותינוקת שאנחנו לא נוכל להבין היאך הי' צמליאות.

והמברש"א ז"ל צה"א סנהדרין דף ל"ד ע"ב נראה שצא לחקן אותו החומר שנתקשה צו המבר"ל

בנשים אלה על הקבלה מהשפעת התורה המרובה שהי' באנשים ולא עלה על דעתו לחלק בין תינוק ותינוקת לנשים. ודברי המהרש"א זפי' דברי הש"ס אפשר ליישנם בדומק ולי"ע ואין להאריך.

בב

אמנם בין המהרי"ל והס' חסידים לכאורה נראה מלשונם ז"ל שהוא כעין פלוגתא אבל לפענ"ד אפשר לומר דלמעשה לא פליגי כלל דהנה מה שאמרו המלמד את בתו תורה כאילו מלמד תיפלות אין הכוונה על עולם הלימוד שמלמד תיפלות ח"ו אלא על הידיעה שנגנס בלבה מהחוב"ק מתיק לה כמו שהעתיק גם המהרי"ל בלשון זה דהוי כמלמד תיפלות ויליף לי מאני חכמה שגנתי ערמה כיון שנגנס חכמה בלבו של אדם נכנס בו ערמומית וכן פי' רש"י ז"ל מחזק כך העשה דברים צלעע וא"כ חיישינן שמא תבוא לידי קלקול לפי שדעתן קלות עכ"ל. וכעין זה הוא לשון הרמב"ם והשו"ע סי' רמ"ו שכתבו מפני שרוב הנשים אין דעתן מתכוונת להתלמד ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן עכ"ל. וא"כ כיון שהחזק הוא מחמת הידיעה שנגנס בלבה מאי נ"מ אם בא לה אוחה הידיעה ע"י לימוד שמלמדין עמה או בא לה מקבלת האצות דממ"נ אם בקיאות בכל פסקי הלכות אין מתיק לה ע"כ דלא הוי כמלמד תיפלות ומותר ללמד ואוחה הלימוד שאמרו חכז"ל שמתיק לה בגון מקורי ההלכות והדרשות אין נ"מ אף אם לא למדו עמה אלא שמעב מאצ"י וקבלה כי אף הידיעה והכתחכמות שצא לה גורם ההחזק ואין נ"מ באיזה אופן בא הוא לה, וא"כ דברי הס"ח יתכנו שפיר אף לפי דברי המהרי"ל שצימני חזקי' ידעו הכל מקבלת האצות דמ"מ כיון דחכז"ל אשתצוהו וקמשנחא לכו לדרי' דחזקי' שהיו כל הנשים והתינוקות בקיאות בכל ההלכות אף עהרות וקדשים א"כ שנה הוא לה וע"כ שאינו כמלמד תיפלות, וכי ס"ד דאישתצוהי קא משתבח צמילתא דאישורא היא לה, והוי זה ראי' ברורה שבמקום שאין לה ידיעות אלו מקבלת האצות מבראווי ללמד שחדע האסור והמותר כדת מה לעשות. ועיקר קפידת המהרי"ל הוא על אוחה הלימוד של הבנת המקורים

שאמרו חכז"ל כמו שנתבאר לעיל החילוק, אבל ידיעות פסקי ההלכות בלבד ומוסר ומדות שאריכות לידע הי' סגי בדורו של המהרי"ל מקבלת האצות. ומ"ש המהרי"ל דנשציל שידעו לקיים המצות אפשר שילמדו עפ"י הקבלה השרשים והכללות וכשיסחפקו ישאלו למורה, הנה אף אם מלמדין אוחה פסקי הלכות בלי הבנת המקורות אין זה לימוד גמור כאשר נתבאר לעיל שאסור להורות מלימוד כזה דמ"ש"ה לא סגי לי' לכן עזאי לימוד כזה להודיע לה שזכות תולה אלא שאריכה לדעתו ללמוד גם הדרשות אבל בלימוד ההלכות כז"ל אין זה ידיעה והבנה בהלכות כראוי אלא שעכ"פ נשאר זידה מזה ידיעת השרשים והכללות ושחדע צמה להסחפק לשאלו שאלה למורה כמ"ש המהרי"ל אלא שלדעת המהרי"ל סגי לזה קבלת האצות ובודאי שזה תלוי צמצם הדורות.

ובאמת בדורו של חזקי' שאמרו שם בגמ' סנהדרין דף ז"ד ע"ב חובל עול של סנהריב מפני שמו של חזקי' שהי' דולק בצ"כ ובתי מדרשות מה עשה נעץ חרב על פתח ציבהמ"ד ואמר כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב, ודרשו אח"כ מקרא דואסף שלכם וגו' וכתב המהרש"א שם דלפי שע"י שהיו עוסקין בתורה בעלו ממלאכתן ולא הי' להם מזונותיהם בריות א"ל הציא שימלא להם הקצ"ה מזונות ע"י שלל של סנהריב ועי"ש, ולעז אצת שכל הדור כולו מגדול ועד קטן הכל עוסקין כ"כ בתורה צמס"ג ממש א"כ כל תנועותיהם הוא תורה והלכה, וכשכל הדור הוא כן גם השפעות שמצוין הוא תורה והלכה וסגי אז להבנות קבלת האצות ואין ללמוד משם לשאר דורות. לא ולמד החילוק בין הדורות אף בזמן התנאים ממה שאמרו בגמ' צ"ב כ"א על תקנת יהושע בן גמלא שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישאל והלא בכל הדורות מיום שניתנה תורה לישראל עד יהושע בן גמלא לא הי' תקנה זו והתורה לא נשתכחה אלא אדרבא מצוחר בגמ' עירובין ד' נ"ג ע"א צממה דרגין עד אין שיעור הי' גדול כה תורתן של ראשונים מתורתן של אחרונים. וכן צמה שהתירו צימי רבי איסורא דאורייתא לכתוב תורה שצ"פ כמבואר בגיטין דף ס' בגמ' וברש"י משום דלא אפשר מלכתוב שנתמעט הלכ והתורה משתכחה, ומיום שניתנה תורה לישראל

לא היו כותבין תורה שב"פ והתו"ק לא נשתכחה
 אלא אדרבא בראשונים היתה התורה מהגזרת והולכת
 ממה שלמדו בעמם ומקבלין דין מן דין ומשפיעים
 על חבריהם ועל כל העולם כולו שהתלבוז ללימוד
 התו"ק, וגם אפילו בע"ה שאינו יודע בין ימינו
 לשמאלו ה"י ירא לשקר בשנת שה"י אימת שנת עליו
 מה שאין זה שכיח בדורינו אפילו בכמה ח"ת, ומהיכן
 ידע אז הע"ה מגודל קדושת השבת שיטיל עליו אימה
 כ"כ, וע"כ שבאמת הח"ה שבדור השפיעו גם על
 הע"ה. ועכ"פ בלי מלמדים ובלו כתיבת התורה היתה
 התורה משתכחת אף באמלע זמן התנאים אף שלא
 ה"י כן בדורות הראשונים וע"כ, ששינוי מצב הדורות
 הוא דבר גדול ואינם דומין זל"ז בשום דמיון שבטולם
 ומכש"כ בדורות האחרונים שההרחק מחמת שינוי מצב
 הדורות הוא בתכלית הירחוק עד אין שיעור וערך
 מה שאין הפך יכול לדבר והקולמס אין יכולה לכתוב.

אמנם לימוד הבנות כיון שאין ראשין ללמוד אלא
 ידיעת המלות והאיסורין והמדות לזה ה"י
 סגי בדורות שלפנינו קבלת האבות והאמהות אף שלא
 ה"י סגי זה להבנים כמ"ש המהרי"ל אבל בדור
 האחרון נשתנה מצב הדור יותר לגריעותא ולא סגי
 אף להבנות מה שמקבלות מאב"י ואמה ועפ"י רוב
 גם האבות והאמהות בעמם אינם בקיאים אף בהדינים
 והמדות שלריכות הנשים לידע והטיקר שהרבה שיבושים
 נשתבשו בדבר חינוך הבנות אף בבתי יראים ושלמים
 מחמת חסרון הבנה ובפרט בהאמהות המהנכות את
 הבנות והשפעת זרם העולם מידיעות לא עובות עזים
 ונורא ומשפיע על הכל, ודור המבול השפיעו גם על
 בהמות וחיות להשחית דרכם אף שאין להם דעת
 ויח"י"ר ומכש"כ בני אדם גם בני איש שהי"ה"ר עמון
 בקרבם ויגר לב האדם רע מנעוריו וחזי לאיטרופי
 צמדה גדושה להשפעת הדור באופן נורא. ואף בנח
 ה"י רבואת שנשאר צדקו באותו הדור כמ"ש חז"ל.
 וא"כ לעת כזאת לריכות הבנות לאחז חינוך שהוא
 תחת השגחת בקיאים ויודעים דעת תורה בענין חינוך
 הבנות אזי אם גם האבות והאמהות יסויעו לחינוך
 כראוי בכל הפרטים כולי האי ואולי זוכה לדורות
 הגונים ולא ימושו מפי זרעך ומפי זרע זרעך ויהי
 ה' אלקינו עמנו.

והנה מלשון החוס' בסוטה דף כ"א דכתבו על
 הא דאמרו נשים צאות לשמוע דכפי' הוא
 דמזוה לשמוע הנשים כדי שידעו לקיים מצוה משמע

סוצרים כן ואין חולק עליהם, וכחצ שם הפמ"ג בשפתי דעת דאף דלפעמים כוחצ המחצר יש מי שאומר באין חולק משום דלא זכר כ"א צחד משא"כ כאן דמרשצ"א וטור ומש"ס מוכח כן יעיי"ש, וא"כ מה שלא זכר בשאר פוסקים כ"א צחד הדרך לחלות צו אף באין חולק וכמו כן י"ל שהאגור תלה הדבר בסמ"ג יטן שאין לזה הכרח בשאר פוסקים כאשר אכתוב צו להלן.

והנה מדברי הר"י שצחוס' ר"ה דף ל"ג ע"א ד"ה הא וברא"ש פ"ק דקידושין סי' מ"ט שהביא רא"י דגשים מצרכות על כל מצות עשה שהזמן גרמא אף שפעורות מדאמרין במגלה דף כ"ג הכל עולין למנין שצעה ואפילו אשה ואע"ג דאשה אינה מצוה לעסוק בתורה כדמעטינהו בקרא צפ"ק דקידושין גניבס ולא צנותיבס יעיי"ש ולדברי הפוסקים דמחויבין הגשים ללמוד הדינים ששייכין להם א"כ יש חלק בתורה שמחויבין ללמוד ואינו דומה לשאר מצוה שהזמן גרמא שאינה מהויצת בשום חלק מהמצוה, והלא טעם האומרין שאין גשים מצרכות על מצוה עשה שהזמן הוא כמ"ש הרא"ש צפ"ק דקידושין שהוא חימה הא"ך חאמר ולונו צמילתא דלא מייחיצת לא מדאורייתא ולא מדרבנן, וא"כ שאני מצוה ת"ת שיש חלק בתורה שגם היא מיתחייבת ללמוד, והא"ך מיתחי רא"י מת"ת לשאר מצוה, ונראה לכאורה מזה דלא סבר הר"י כדעת הסמ"ג וסיעתו, גם הר"ת שדחה ראיות הר"י כתצו צחוס' וברא"ש מטעם דצרכת התורה שצקריאה לאו משום מצוה ת"ת שהרי אפילו אם כבר צירך צרכה"ת חזר ומצרך לנורך קריאת התורה, וגם כהן הקורא צמקום לוי חזר ומצרך, וגם י"ל דאשה העולה למנין ז' מיירי בצמלע שאינו מצרך יעיי"ש, ולא אמר גם טעם זה שיש חלק בתורה שמחויבין נראה לכאורה מזה דלא ס"ל הכי, א"ך אפשר שצביל שצחמת דעת הר"ת היא להלכה כדעת הר"י שגשים מצרכות על כל מצוה עשה שהזמן גרמא מחמת הרב"ש ראיות כמ"ש החוס' והרא"ש והר"ן צכמה מקומות ולא דחה ראיות הר"י אלא לומר שמשם אין רא"י, אבל לפי האמת צלא"ה סובר כדבריו ולא חש להצריך לפרע כל הדחיות שיש על ראיותו, חדע שהרי הרא"ש צמס' צרכות פרק שלשה שאכלו דף מ"ז צס"י כי

ג"כ שצריכה לשמוע מפי המלמד שצביל שידעו לקיים מצוה ולא סגי לכו צקצלה מאצ"י, ולדינא הנה מצוה צש"ע סי' רמ"ו סעיף ו' צרמ"א דחייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה וזה כדברי הס' חסידים ומקור דברי הרמ"א הוא מהסמ"ג שה"י תלמידו של הריב"ח צעל ס' חסידים, ואף לו יהא אם אין דעת המהרי"ל כן אם הכריע הרמ"א כדעת הסמ"ג ורבו הס' חסידים ולא הזכיר כלום מדברי המהרי"ל כבר קבלנו עלינו פסקי הרמ"א, וכחצ החומים צדיני קום ל"י כי דעה שלא הוצאה צש"ע אף כמוחזק לא יוכל לטעון קום לי כות"י. אבל לפענ"ד אין צוה שום פלוגתא צעיקר הענין ואלו ואלו דברי חלקים חיים כאשר ציראתי לעיל ודוק, ומה שלא עשו צדורות שלפנינו אחיה חינוך לצנות יש צוה כמה טעמים שאין לפורעטם על הכחצ אשר עתה לא שייכים אלו הטעמים. וצע"ה עכשיו צדורינו אכני הרוחה צעניינו ושפלות דורינו כי נריכים לאותו דבר שה"י אחיה חינוך להצנות, וא"א לפרע הכל ולהעלות צוה יותר צכחצ.

מד

והב"י צאו"ה סוף סי' מ"ז כתצ צסס האגור דגשים מצרכות צרכת התורה אעפ"י שאינם חייבות ולא עוד אלא שהמלמד צחו תורה אלו מלמדה תפלות וכו' בתורה שצע"פ אבל לא תורה שצכחצ, ואעפ"י שלשון צרכה לעסוק כדברי תורה משמע תורה שצע"פ, מ"מ אין לשנות מטעם הצרכות ועוד כי הן מצרכות על קריאת הקרבנות והפלה וכו' וכש"כ לדברי סמ"ג שכתצ שהגשים חייבות ללמוד הדינים השייכין להם ע"כ. הנה ממה שכתצ וכש"כ לדברי הסמ"ג נראה לכאורה שאין זה אלא דברי הסמ"ג ולא כל הפוסקים סוצרין כן שמחויבין הגשים ללמוד הדינים השייכים להם, ומה שמצרכות צכה"ת לדידהו הוא מטעמים הראשונים שהביא, א"ך אפשר לומר שצביל שלא מצא הדבר מפורש כ"א צסמ"ג לכן תלה הדבר צו אף שלא ראה פלוגתא צוה. וצש"ע יו"ד סי' ק"ב סעיף ב' שכתצ יש מי שאומר והקשה שם צש"ך ס"ק ז' לא ידעתי למה כתצ המחצר דין זה צסס יש מי שאומר שהרי הרשצ"א והטור

דשייכי להם דל"כ מאי פריך בשצת דף ל"ג על ר"ש
 דאמר דאסכרה צפון ציטול תורה נשים יוכיחו אימא
 מפני שמצטלות ללמוד דת הנשים מדינים דשייכי לה.
 ומתחלה התחיל לומר בשציל כך קושי שאינו חיוצ
 גמור אלא דעוב וישר להם אותן הדינים ואח"כ
 כתב אצל היותר נכון דחיוצם אינו מצד מלות ת"ת
 דודאי פטורות הם אמנם חייבות מיהא למטן דעת
 הדינים שלהם ואי צקיאי צבם תו ליכא עליהו שום
 סרך חיוצ ללמוד יעיי"ש. והנה מ"ש דאי צקיאי
 אין עליהם שום חיוצ עוד זה אינו מכפיק דכיון
 דערס שידועת הדינים מחויבות ללמוד עדיין יש
 מציאות להיות להם עון ציטול תורה צאתו בזמן.
 ונראה שכיון למה שכתבתי דכיון שאין חיוצ בלימוד
 אלא ערס שידועת הדינים ותו לא מידי לכן אף
 צעת שנתחייבה אין לה שייכות למלות ת"ת כ"א
 בשציל לורך מלות אחרות וא"א לומר צב עון ציטול
 תורה וכוזר הרי"א סברא זו גם לענין צרכה"ת כז"ל.

אמנם צענין צרכה"ת ל"ל דלאו כו"ע מודי לסברא
 זו שחרי האגור המוצא צ"ו כתב דלדברי
 הסמ"ג שמחויבות ללמוד הדינים הוא כש"כ שאריכות
 לצרך צרכה"ת ולסברא הנ"ל אין צב שייכות לצרכה"ת
 כיון שאינו כלל ממלות ת"ת ולא הוי כש"כ דמהאי
 טעמא למד הרי"א שאר מלות מצרכה"ת דלא עדיף
 צרכה"ת משאר מלות, וע"כ שאין דעת האגור כן.
 וחזינן דהצ"י צ"י ה"ה הכריע בדעת רש"י והרמב"ם
 שגשים אין מצרכות על מלות שהזמ"ג דלא כר"ת
 ור"י וסייעתם שסברי כסברת הר"ן הנ"ל שחובל
 לומר ואינו גם על מה שפטורות, וכמ"ש שם צביאור
 הגר"א צטעמו של הרמב"ם דצמה שפטורה לגמרי
 אף מדרבנן א"א לומר ואינו, ואשפ"י צצרכת התורה
 העתיק הצ"י דברי האגור וקצבו צשו"ע להלכה דגשים
 מצרכות צרכה"ת, וע"כ שהכריע הצ"י דלא דמי
 זה לזה, דצתורה כיון שיש חלק שמחויבות צב הנשים
 אינו דומה לשאר מלות דפטורות לגמרי.

והנה צתחלה כתב האגור הטעם שמצרכות צרכה"ת
 אף שפטורות ולא עוד אלא שכל המלמד צתו
 תורה כאילו מלמד תיפלות מ"מ אין זה אלא צתורה
 שצט"פ ולא צתושצ"כ. הנה מ"ש שצתושצ"כ אינו

כצו צשם ר"ת עוד דחי על ראיות הרי"א הנ"ל
 מקה"ת צצרכה אינה לצטלה דלא מצרכין אשר קדשנו
 צמלותיו ואינו על דברי תורה, אלא אשר צתו צנו
 ונתן לנו וזה אינו מוזכר כלל צשאר מקומות צתום'
 וצרא"ש ושם צצרכות משמיט דח"י שצתו צמקומות
 אחרות ד"ל דאשה עולה צצמנע שאינה מצרכת,
 אלאמה דחני ושייר צדחיות, ואין ראוי מהשמעת אהה
 דחי אצל מדברי הרי"א שמצוה משם ראוי אליצו
 דאמת פריך לייצב.

ואפ"ר לומר צצעת הרי"א שכוזר דכיון דמה שמחויבין
 הנשים ללמוד הדינים השייכים להם אינו כלל
 בשציל מלות ת"ת שהחוב"ק פטרה ואין זה אלא
 בשציל ידיעת המלות שדע לקיים כמו למשל אם
 לא דע ה' שצת לא תוכל לשמור את השצת כראוי
 מחסרון ידיעה וכן צשאר כל האצברות והמלות
 שמחויבות א"כ כל לימודה צבה הוא אך בשציל
 קיום המלות והאצברות האלו ואין לה שום שייכות
 למלות ת"ת ולכן לא מייסביר ל"י להרי"א לומר שצציל
 חיוצ זה תוכל לצרך אותן הצרכות שאינם אלא
 על מלות ת"ת צצבד ולא על מלות אחרות, וניחא
 ל"י להרי"א יותר לומר בשציל זה שיכולות לצרך על
 כל מלות עשה שהזמ"ג אף שפטורות כמו שהסביר
 הר"ן צפ"ד דר"ה ומוצא צצ"י וצמג"א סי' י"ז
 דכיון דאף צמלות שפטורות לגמרי מ"מ אם עשוה
 המלות מקבלין שבר כאינו מצווה ועושה שייך לומר
 ואינו על מה שהנשים נצטוו שצ"י אותן הצ"י גם
 הם מקבלים שבר עכ"פ כאינו מצווה ועושה, אצל
 החיוצ שמחויבות ללמוד הדינים סובר דלא מעלה ולא
 מוריד כלל צמלות ת"ת כז"ל. והוא כעין מה שצצתתי
 לעיל מהצת"ם צמה שאסרו חז"ל ליקח ריבית
 מהעכו"ם שאין זה היפך התורה מה שאמרה לגברי
 תשיך אף לפי סברת העו"ז כיון שאינו מטעם איסור
 ריבית אלא הרחקה מאיסור אחר, והארכתי לעיל
 צצברא זו.

שוב ראיתי צצרכי יוסף סי' מ"ז אות ז' שהקשה
 על דין זה דחייבות הנשים ללמוד הדינים

כמלמדה תיפלות אף אם נימא יותר מזה שגם לכתחלה מותר בחושב"כ אצל זה ודאי שאין צוה שום חיוצ ופטורות לגמרי, והאיך תאמר ולונו, וע"כ שהאגור סובר כדעת הר"ת והר"י והראב"ד וסייעתם שחולל לומר ולונו גם על מה שפטורות, אלא שהוצרך לתרץ מה שאמרו חכמ"ל דהוי כמלמדה תיפלות דאם אית צ"י איסורא ודאי דלא הוי מזהב כלל וא"א לומר ולונו, וע"כ צמה שאמר דבחושב"כ לית צ"י איסורא שוב הוי כשאר מלות שהזמ"ג שיכולות לצרף לפי שיטה זו, אלא שאח"כ הוסיף האגור שצחורה יש להם גם החחיבות. והצ"י העתיק כל דברי האגור ככתבו וכלשונו שכתב לפי שיטתו כדרכו להעתיק כל שיטת הראשונים. ולהלכה מה שקבע צ"י"ע דעת האגור ז"ל שהוא צשציל טעם האחרון לא צשציל טעם הראשון שאינו אלא לפי שיטת ר"ת דלא סבר לה כותי. גם המג"א צ"י"ע מ"ז ס"ק י"ד לא העתיק מהאגור אלא מה שכתב אח"כ שיש עליהם חיוצ או צשציל הדינין או צשציל הקרבנות שהוא לורך תפלה, והשמיע הטעם הראשון שכתב האגור בתחלת דבריו אף לדיון דקו"ל כהרמ"א שפסק צ"י"ע כשיטת הר"ת וא"כ מספיק גם מ"ש האגור בתחלת דבריו, וז"ל דצשציל שהעמיד המג"א שם דבריו על דברי המחבר לכן לא העתיק מה שאינו כן לדעת המחבר אלא ציאר טעם הכרעת המחבר צזה. ועכ"פ פליגי הראשונים בסברה זו.

וגראה הסבר הענין אף דודאי הסברה אמיתית דהחיוצ שעל הנשים ללמוד הדינים אינו כלל צשציל מלות ת"ת וכן חיוצ הקרבנות אינו צשציל תורה אלא צשציל תפלה, אצל מ"מ י"ל דכבר הבאתי סברה הר"ן צעטס הסוברין דאפשר לומר ולונו גם על מה דפטורות צשציל שיש לווי על האנשים וגם הנשים יש להם סבר צשציל זה, והחולקים ע"ז סברי דכיון שעכ"פ אין עליהם שום לווי וחיוצ כלל צאוחו ענין אפילו מדרבנן א"א להם לכלול עלמם צלשון ולונו עבור שיש לווי על האנשים כיון שהמה מושללים לגמרי משום לווי וחיוצ צאוחו ענין, משא"כ צצרכה"ת שמתחייבים גם המה ללמוד הדינים אף שחיוצ זה אינו בכלל מלות ת"ת אצל הצרכה סובצת על התירה הזאת הנהונה להאנשים ומכה נתינת התורה צאים גם המה לידי חיוצ ללמוד הדינים ומקבלים

סבר אף שחיוצם אינו מלד מלות ת"ת אצל עכ"ז צלשון ולונו תו לא מיתזי כשקרא כיון שיש עליהם אחיה חיוצ עכ"פ מאחיה טעם שהוא, ומלרפים גם המה סברה הר"ן צצרכה"ת צצירוף זה שיש עליהם עכ"פ אחיה חיוצ מאחיה טעם שהוא, ואינו דומה לשאר מלות שפטורות לגמרי מכל וכל. והר"י סובר שאין לחלק צוה כיון שאין החיוצ מחמת ת"ת ואין לו אלא אותה הסברה שכתב הר"ן ואין חילוק. כן נראה לפרש פלוגתת הראשונים צזה. ונמלא לפי"ז שאין הכרע צצברי הר"ת והר"י שצחוס' והרא"ש אם סברי צצברי הסמ"ג שמתחייבות ללמוד הדינים דאפשר לפרש לכאן ולכאן כמ"ש ולכן תלה האגור זה צצברי הסמ"ג ששם הוא מפורש צהדיא וצשאר פוסקים אין הכרע.

טו

ודברי הגר"א ז"ל צוה לא יכולתי להצין שכתב צצירור הגר"א סי' מ"ז על כך דינא דנשים מצרכות צצרכה"ת ח"ל ע"י מ"א צשס אגור וצצרכים דהויין מכמה פנים וקרא לוח ולמדחם את צניכס ולא את צנחתיכס האיך תאמר ולונו ונתן לנו, אלא הטיקף עפ"י מ"ש חוספות וש"פ דנשים מצרכות על כל מ"ע שהז"ג וכמ"ש לעיל סי' י"ז ואף דקו"ל כאילו מלמדה תיפלות דוקא בחושב"כ עכ"ל, ולא צצנתי לכיון דחה צשתי ידיס דברי המג"א צשס האגור וסובר דאף דמתחייבות ללמוד הדינים מ"מ א"א לומר ולונו צמה שפטרה הקרא א"כ האיך הונח דעתו לפי דעת החוס' צשכל מלות עשה אף שפטורות לגמרי וכולות לומר ולונו דקש"כ דקשה עפי, והגר"א צעלמי כתב צצירורו סי' י"ז דזה טעמו של הרמב"ם שסובר שאין מצרכות על מ"ע שהז"ג דלא כדעת החוס' צשציל שא"א לומר ולונו צמה שפטורות לגמרי, ולצברי החוס' ע"כ ז"ל כסברה הר"ן שהצאתי, ולפי סברה הר"ן כש"כ דמיוצב דעת המג"א צשס האגור, וצאמת שגם האגור צעלמי בתחלת דבריו ז"ל שהוא לפי שיטת החוס' שמצרכות על כל מ"ע שהזמ"ג מה יענה לצברי הצ"י שכל מ"ע שהזמ"ג הכריע כדעת הרמב"ם דלא כשיטת החוס', ואך צצרכה"ת פסק בהחלט שמצרכות ולא הציא שום חילוק, וע"כ סובר דצצרכה"ת טעמא אחרתנא אית צ"י שצצרך

משא"כ צשאר מ"ע שהזמ"ג כמבואר לעיל צאורק. וז"ל שהגרי"א ז"ל פליג צזכ על האגור והצ"י והצ"ע והמג"א לכן לא נחית לפרשם, אבל לדעתם ז"ל לריך לפרש כמו שכתבתי, וכבר נתבאר שצברא זו היא פלוגתא הראשונים.

אמנם זה ודאי שריק זכירות יחירה שלא ללמוד עם הצנות מה שאסרו חז"ל ואיפסק להלכה צרמב"ם ועשושי"ע צלי חולק, ויכול לראות חומר הענין מדברי הירושלמי שהוצא צתום' שם צסועה דק כ"ח ע"צ ד"ה צ"ע מערונה שאלה את ר"א מפני מה חטא אחת צמעשה בעגל וכן מתין צב ג' מיתוח אמר לה אין אשה חכמה אלא צפלך, אמר לו הורקנום צנו צשביל שלא להשיצה דבר אחד מן התורה אצדת ממני ג' מאות כור מעשר צכל שנה, א"ל ישרפו ד"ת ולא ימסרו דברי תורה לנשים, והוצא פירושו שם צהגהות מהר"צ רנצבורג חז"ל שהאשה חצוזה הזאת נתנה מעשרותיה שהי' ג' מאות כור צכל שנה להורקנום צנו של ר"א ועתה אחרי שדחאה ר"א פסקה מליחן לו, וחזיקן צזכ שא"א להקל צזום אופן אף צמיימרא אחת ללמוד עמה מה שאסרו חז"ל ור"א מלמד מה שהפסיד הון רב לצנו עבור זה עוד השיצ צתצוזה חריפה ישרפו דברי תורה, וכ"ז עבור מיימרא אחת שלא למסור לה וא"א להתחכם על דברי חז"ל, וצודאי ראו גודל הציק ומי יודע יותר מהם, והמתחכמים נגד דברי חז"ל כמה מכלדוקים וצייחוסים שלא האמינו לדברי חכמים ולריך ע"ז שהגחה יחירה. ומה שאסרו חז"ל צבהלע הוא כן צכל הדורות כי אין לנו רק התורה הזאת שהכריעו הראשונים מדברי הש"ס צכל ההלכות וכן קצועות וקיימות לעד ולעולמי עולמים ואפילו אל"י אין צכחו לצעל מדצריהם ז"ל אפילו זה כל שהוא בקולו של יוד.

מז

שוב הראוני צהגהות העצ"ן צבעירובין דק ל"ו על דברי החוס' שדחו הרא"י מהך דאשה עולה למנין ז' שכתב חז"ל לע"ד אין לריך לדחוק אצ"א האי דאשה עולה לדיוא דמתני' איתנייא דהפוחת והחוחם מנך ואשה אינה פוחתת ולא חוחמת אצ"א אע"ג דלא מייחייבא צת"ת לגמרי כאיש מיהא צמלות דמיפקדא צבו מי לא שייכא צגוויהו וכתיב נמי צכולה תורה הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו' הא ודאי איתנייבו וכו"כ הרי"ם דאשה יש לה שצר ח"ת ולא מייפטר אלא מתורה שצע"פ אבל צתורה שצכתב אינה כמלמדה תיפלות וחייבא נמי מחייבא צב כלעיל דהא ודאי לא סגי לה צלא"ה צמלות דידה עכ"ל. הנה מה שחידש צתחלה דמיירי כך דאשה עולה צאמנע שאינה פוחתת ולא חוחמת זה כתבו החוס' צעמם צרי"ה דק ל"ג ד"ה הא וצשאר מקומות ודברי תורה עניים צמקום אחד ועשירים צמקום אחר. ומ"ש העטם צשביל שחייבות ללמוד הדינים דשייכו צגוויהו זה דברי האגור שצצ"י וצמג"א ומתתימא שלא הזכיר אותם. וכבר נתבאר דעת הרי"י וכהר"ת צזכ. ומ"ש דלא מייפטר אלא מתורה שצע"פ דמשמע שצתושצ"כ מתחייבא זה אינו מובן, דאף שצתושצ"כ אינה כמלמדה תיפלות ולית צי' איסורא אבל חייבא לה מתחייבא שבתורביק פטרה. ואולי מ"ש דחייבא נמי מייחייבא לה קאי אלא על לימוד הדינים דשייכו צבו כמו שמשיים ע"ז דהא ודאי לא סגי צלא"ה צמלות דידה ולא קאי צזה כלל על תורה שצכתב אלא שלצונו אינו מדוקדק. וצתמת שצפסקי הדינים שצריכין לידע יש הרבה איסורי וחייבי דצנן שאינם מתושצ"כ. ועכ"פ אנו רואים שזה החליע גם הוא דלא סגי צלא"ה שלא ילמדו הדינים דשייכו צגוויהו וזה כדברי הס' חסידים והסמ"ג והשו"ע, ומתתימא שלא הזכיר מכו"ז.

הנר ומליחה וכו"ג שלא להאכיל דבר אסור. ומדפרט כ"ז נראה שהבין מלשון הרמ"א צמה שכחז דינים השייכים לאשה שכונתו רק על עניני כשרות וכדומה שהוא מהנהלת הבית הרגילות יותר להיות ציד האשה מבאיש, ונמצא לפי"ז שאין לה ללמוד שארי הדינים שבעשין ולי"ח אף צמה שמחויבות צהם הנשים כאנשים, ואין משמעות לשון הרמ"א כדבריו. והעיקר כי המעיין במקור הדברים צם' חסידים שהעקתתי לעיל יראה מצואר צהדיא שכחז צם' שיי"ג שחייב אדם ללמוד לצנותו פסקי הלכות וכו' שאם לא חדע הלכות שנת איך תשמור שנת וכן כל המלות. ומצואר ראוי ממה שאמרו דימי חזקי' שלא נמצא אף צגשים וטף שלא חדע כל הדינים אף דיני עומאה וטברה. וצשו"ע התניא סי' מ"ז סעיף ו' כתז ח"ל נשים מצרכות צרכה"ח שהרי חייבות ללמוד מלות שלהן לידע האריך לעשותן והאריך ליזהר מכל מלות לי"ח שמחברות צהן כאנשים. ואי"כ מצואר צהדיא שהבין כן צהלכה זו צבאגור. צשם סמ"ג המוצא צצ"י ומג"א צאו"ח סי' מ"ז וצרמ"א ציו"ד סי' רע"ו שמחויבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה שהכוונה הוא על כל הדינים שמחויבות הנשים כאנשים שזה כל הלי"ח והמ"ע שלא הזמ"ג שכל מה שמחויבות ומחברות עליהם הוא בכלל הדינים ששייכים לאשה לצרכות לידע, ופסק כן צהלכה צרמ"א ז"ל וכמצואר צם' חסידים והוא פשוט וברור צלי שום ספק, וכן נראה מדברי החוס' סוטה כ"א שכתבו שידעו לקיים מלות ח"צ.

2

ובענין חינוך הצנות מאוד מאוד ההכרח להשגחה יחורה צענין הרע וזמר ר"ל קריאת ספרים החילונים שקורין ציבליך הניקחין מעקד הספרים המלאים תאות רעות וזינות וכפירה ר"ל כל מוס רע וכל שורשי האצות זניקין הן ותולדותיהם מונחים צהם, ומטילין ארם צעומק הלצ ונפש לכל הקוראים צהם מקטן ועד גדול. וצשו"ה פשתה המספחת צזה אף צהרצה צתי ישראל הכשרים צתכלית ואין מונעין אה צנייהם וצנותיהם מהגיון צספרי עמאים כאלו, ואין שמים על לצ כי צנפשים הוא, וצפרט צהצנות הקוראה צספרים כאלו צימי נעוריו שדי צה חיכלא

צדיק כאלו ח"ו אמר על הלכה פסוקה שהוא מן הש"ס והראשונים וצשו"ע שאינו נובג צזמנינו וח"ו לעקור הלכה פסוקה, אצל עינים להם ולא יראו מ"ע ללמד חומש ונו"כ ומסרי חז"ל וכל אלה שחשז אין צהם איסור מצד הדין כמו שנתצאר לעיל, אלא שצכמה דורות נהגו סילסול שלא ללמד לנשים כלל והי' צזה טעמים או חששו שלא יומשך עי"ז ללמדם אה האסור להם ולכן סמכו צכל מה שצרכות לידע על קבלת האצות כמו שנתראה מדברי המהר"ל, ועי"ז כתז שלפי מצד הדור שנתרופף הקצלה וא"א לסמוך על קבלת האצות מלוח ללמדם אה המותר ללמוד עממם מצד הדין אלא שהיו נמנעים לכתחילה צדורות שלפנינו, אצל לא להחיר ח"ו אה האסור מדינא וצמה שאמרו חכז"ל דהוי כמלמדה תיפלות ק"ו צצ"ז של ק"ו צדורינו החלש שמייק יותר יען שנתרופף דרך האצות.

ודגנה כתז ללמד חומש אצל לא כתז עם פירש"י ז"ל שזה ודאי איסור גמור ללמד, כי דברי רש"י ז"ל הן הן גופי תורה ועומק דרשת חכז"ל דהוי ודאי צכלל מה שאמרו חכז"ל שהוא כמלמדה תיפלות. ומה שהיו נוכחים לקרות צלאינה וראינה ומנורת המאור וכדומה אף שמוצאים שמה לפעמים דרשות חכז"ל, אצל זה ודאי שהקורא צספרים הני"ל צלשון אשכח אינו מצין שום דרשה, כאשר ראינו צחוש שכל הנשים צדקניות שקראו צספרים הני"ל צלשון אשכח לא הבינו שום דרשה אלא נקלט צלצצם מהמוסר והמדות שאמרו רז"ל אה עוז כי תיקון המדות הוא יסוד כל האדם צאנשים וצגשים, ואמרו חז"ל קשה שונשן של מדות יותר מעונשן של עריות. אמנם מה שנתפשט ללמוד עם הצנות גם מה שאסרו חכז"ל ללמוד עממם ואמרו דהוי כמלמדה תיפלות זה מכשול גדול לישראל, וכל מי שצכחו לתקן מחוייב לעשות כל עלצדיק.

ב

ובציקוני הלכות הני"ל על כך דינא שצרמ"א שמחויבת האשה ללמוד הדינים השייכים לה זיין שם צע"מ שלו כגון עניני נדה וחלה והדלקת

חובל ללמוד בלה"ק תלמוד בעלמא מה שאמרו חז"ל ואסור להציא לידו כף. וכן נראה מנוסח הס"ח שדפוסם בולגוניה כאשר הבאתי לעיל והוא דבר המסתבר מעלמו. ומה שאמרו צפי' הקהל נשים צאות לשמוע כדי שידעו לקיים מצוה אף שבדאי קריאת המלך שקרא אז במשנה תורה ה' בלשון התורה לה"ק מ"מ כבר נודע כי ה' מעמידין מתורגמן בכל קה"ת שבציבור לתרגם לפני ע"ה שאין יודעין בלה"ק וככה ה' בודאי בקריאת המלך שבצפי' הקהל שהיו שם כל ישראל ביחד עם הנשים והטף שהעמידו מתורגמן עבור אותן שאינם מבינים הלשון, או אפשר שהמלך בעלמו ה' מתרגם אח"כ שיגיע לאזני כל ישראל מגדול ועד קטן. ועכ"פ אין קושי ממה שאמרו נשים צאות לשמוע אף שלא ידעו בלה"ק.

הנה כבר הארכתי בעצמים מספיקים להבין הענין והמסתעף, אבל הרבה יש עוד בזה שלא כתבתיים ישמע חכם ויוסף לקח. וה' יאיר עינינו בתורתו ית"ש האמיתית.

על כל ימי חי'. ושכיח יותר קריאת ספרים עמאים כאלו צננות יען שאינם עוסקים בתורה, ע"כ כל האבות והאמהות ביחד עם מנהלי מוסדות החינוך מחויבין להתאמן בזה בכל חוקף ועוז למנוע צניחם וצנחתיים מקריאת ספרים חילוניים כאלו. ואמרו חז"ל בפרק חלק הקורא בספרים חילוניים אין לו חלק לעולם הבא. ולא יראה ולא ימלא בחיק ילדי בני ישראל הכשרים ספרים כאלו אשר ח"ו מכריתים חיי העובד"צ ומעילים ארם ופגם מרה בנפש. וכבר אמרו דורשי רשימות ביכ"ל ר"ת כל ב"אי' לא ישוּבון. והמנהלים עם האבות והאמהות יתנו אל לבם להעמיד זרע צרכי ה' ודור דורות ישרים ומצורכים בדרכי אבותינו זלה"ה בקדושה ובטהרה ויחיו חיי נחת בעובד"צ ובעובד"צ וזכות הרבים יהי' תלוי בהם והשי"ת יהי' בעזרתם למען כבוד שמו ית'.

וכבר הבאתי ד' חילוקי דינים ומקורן המתבאר מדברי הפוסקים בענין לימוד הנשים ומזה נוכל להבחין אח' אשר לפנינו. ובדאי שאין ללמוד בלה"ק כי אם

תוכן הענינים

סימן א. איחא צספרי פ' עקב כשהניגוק מתחיל לדבר אציו מדבר עמו צלה"ק ומלמדו תורה. וצגמ' סוכה אמרינן יודע לדבר אציו מלמדו תורה וק"ש. וצתוספתא דחגיגה כ' יודע לדבר אציו מלמדו שמת ותורה ולה"ק. הרי לפנינו ג' מימרות שונות, צספרי כ' לה"ק ותורה והשמיט ק"ש, וצגמרא השמיט לה"ק ולא כתב אלא תורה וק"ש, וצתוספתא שנה כולו. — ויש להצין למה השמיט צספרי ק"ש וגם למה השמיטו צגמ' לה"ק. — ואפ"ל דהספרי לא חשב רק המלות שחייב החינוך בהם הוא מדאורייתא, אבל צגמ' חשב כל המלות שחייב לחנכו מדברייהם לכן חשב גם ק"ש. ולכן חשב צספרי לימוד הלשון לפי שידיעת הלשון נחוץ ללימוד התורה. — ועד"ן יש להצין למה השמיטו צגמרא לימוד לה"ק.

סימן ב. עוד יש להצין למה כ' צתוספתא לה"ק צסוק ושינה הסדר ממ"ש צספרי לה"ק צתחלה. ואין לומר צזה אין מוקדם ומאוחר ואין סדר למשנה, דהו רק צצבא שלימה אבל צמימרא אחת ודאי דסידור הלשון הוא דוקא, כדמלינו בהרבה מקומות צש"ס. — ומכ"ע נראה ג"כ שבהציוו שעל האב ללמדו אומנות הוא אחר שהשיאו אשה דכך הוא לשון הגמרא להשיאו אשה וללמדו אומנות. ומ"ש הרמב"ם ז"ל דרך צעלי דיעה שיקצב לו מלאכה וכו' ואח"כ ישא אשה עכ"ל דמייירי צאשה שניה כמבואר צאריכות. — ול"ק למה לא פירש צש"ס וצרמב"ם דמייירי צאשה שני' דמלינו כה"ג צמס' צ"צ שסחמו הדברים לכחוד סחם אף דמייירי צאשה שני'. אמנם מלינו צגמ' סוכהדרין כל מקום ששנו חכמים דרך מנין אין מוקדם ומאוחר, וא"כ איך למדו הלכות צשאר מקומות צש"ס מסידור הלשון. — ול"ל דאם יש אחיך עעס צדבר אז אמרינן אין מוקדם ומאוחר, אבל צלי עעס מספיק לא אמרינן אין מוקדם ומאוחר, ולפי"ז גם הכא עעמא צעי, למה שינה התוספתא דלא כמ"ש הספרי.

סימן ג. עוד קשה על התוספתא דחגיגה חשב לה"ק כהספרי וצקידושין כתב כלשון הש"ס

סימן ד. הרי לפנינו ג' שיטות צדבר. וכיון שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש והעושי"ע לא הזכירו דין זה ע"כ שהכריעו להלכה כהש"ס דאין שום חיוב ומלוה צלימוד הלשון. — ואף דרש"י ז"ל עכ"ת מציא דרשת הספרי, כבר כתבו הפוסקים דכך דרכו של רש"י ז"ל שנחית יותר לפשוטו של מקרא ולא להלכה.

סימן ה. ובעל תורה חמימה הרבה לתמוה על הפוסקים הראשונים למה השמיטו דין הספרי צחיוב לימוד לה"ק, ואין כאן שום חימה דנקטינן כהש"ס. ומכ שראה גם צגמרא להגיה ככה, ישחקע דבבר, דכי יכולים לחנכו ח"ו להגיה צגמ' מדעתו. ומכ שדחק עוד שם ליישב צדוחק תירוטו אינו עולה יפה. — וע"כ דלכך השמיטו הפוסקים לימוד הלשון לפי שנשמע גם צש"ס.

סימן ו. ולהצין שרש פלוגתתם הי' לכאורה מקום לומר דהספרי מייירי קודם תקנת יהושע צן גמלא, שהאב הי' צריך ללמד עם צנו תורה, ועפ"י רוב מחמת ערדותו לא הי' יכול לעסוק עמו כל היום, ולכן הי' צריך ללמדו לה"ק כדי שידע לעסוק בתורה כל היום אחר שבראה לו דרך הלימוד, וצש"ס מייירי אחר תקנת יהושע צן גמלא. אולם לדעת הריטב"א דאין זה אותו יהושע צן גמלא שצומן הבית א"כ

סימן ז. ולהצין שרש פלוגתתם הי' לכאורה מקום לומר דהספרי מייירי קודם תקנת יהושע צן גמלא, שהאב הי' צריך ללמד עם צנו תורה, ועפ"י רוב מחמת ערדותו לא הי' יכול לעסוק עמו כל היום, ולכן הי' צריך ללמדו לה"ק כדי שידע לעסוק בתורה כל היום אחר שבראה לו דרך הלימוד, וצש"ס מייירי אחר תקנת יהושע צן גמלא. אולם לדעת הריטב"א דאין זה אותו יהושע צן גמלא שצומן הבית א"כ

סימן ח. עוד קשה על התוספתא דחגיגה חשב לה"ק כהספרי וצקידושין כתב כלשון הש"ס

סימן ט. עוד קשה על התוספתא דחגיגה חשב לה"ק כהספרי וצקידושין כתב כלשון הש"ס

זה מלמדי תינוקות מחריצין אותה, ולא מלינו משפט חרוץ כזה זולת צעיר הנדחת, וע"כ שראו כזה קיום כל התורה וכל העולם. — ויש לפלפל בדברי המהר"א זלכו"ה מש"כ בם' תמכין דאורייתא דלאחר התקנה להושיב מלמדים בכל עיר אס לא קיימו התקנה אז גם האבות לא יאלו יד"ה המלוה של ולמדתם אס את בניכם, דכל מלוה דאורייתא אס לא קיים כתקון חז"ל לא יאל אף ידי חובת דאורייתא. — אולם ברור שהחויב הוא להחזיק ענין שחלוי בו קיום כל התורה.

סימן יא. ולפי הני"ל אפ"ל דהספרי אקרא קאי בזמן שהי' האב יומד עם בנו, או הי' שוכר מלמד עבורו לדעת הרמב"ם, ולכן הולך ללמוד לשון הקודש תיכף משיתחיל דבר, פן לא יהי' יכולת צידו ללמדי חורה וע"י ידיעת הלשון יוכל עכ"פ ללמוד מעלמו. — אכל בגמ' מיירי אחר התקנה להושיב מלמדים בכל עיר וחזקה על הצי"ד שלא יפגעו, ותו אין לורך ללמדו לה"ק כי המלמד יפרש לו הכל. — ועדיין לריך להבין מדוע השמיטו בגמרא לגמרי לימוד הלשון, הלא יש בו עכ"פ חועלת. גם יש להבין החילוק שבין הספרי והתוספתא, דלדעת הספרי הוא חויב דאורייתא ולדעת התוספתא הוא מדרבנן. — דיחוי לסברת התוס"ת דהספרי יליף חויב לימוד הלשון מקרא דלדבר בם.

סימן יב. נראה דהספרי סובר כן מכה סברה ומלינו שסברא דאורייתא היא. — פלפול בדברי הפני"י והל"ה בענין למה לי קרא סברא היא. — ויוצן שפיר החילוק שבין הספרי להתוספתא, דלדעת הספרי שהאב למד בעלמו עם בנו הוי לימוד הלשון דאורייתא דהוא בכלל מצות ת"ת. והתוספתא מיירי אחר שנעשה התקנה דאז אין לימוד הלשון בכלל מצות ת"ת, אלא שיש בו עכ"פ חועלת ולכן הוי מלוה דרבנן.

סימן יג. ביאור הענין למה נשמע לגמרי לימוד הלשון מן הש"ס. — כי הל"ה על המימרא מנעו בניכם מן ההגיון שלא להרגיל במקרא יותר מדי משום שלימוד המקרא גם איתן שיש להם דעות נפסדות לומדים בשביל הלשון, ואפשר שחקה מלמד משלהם ומתוך כך בנק נמשך אחריהם דעות נפסדות. ולפי"ז אפ"ל דבשביל שראו שיכול ללמוד מזה תקלה לכן לא ראו

אין לחלק כך. — וי"ל עוד דמתחלה הי' החויב על האב ללמוד הוא עצמו ולמדו זה מהפסוק ולמדתם אותם ולמדתם אס, לכן כתב הספרי לריך ללמוד הלשון. — ובגמ' מיירי אחר התקנה להושיב מלמדים לכן לא הי' לורך להזכיר עוד לימוד הלשון.

סימן ד. מלשון הרמב"ם בבי' ת"ת נראה שסובר דהאבות לבנים היו מחוייבין לשכור מלמדים בין לפני התקנה ובין אחר התקנה. ומדברי המהרש"א שבי' אכל דאמר ר"ש ח"ו שהשכחה תורה מישראל שלדבריו מה שאמרו שאלמלא הוא היחה משכחת תורה מישראל משמע ולפני התקנה גם האב לא הי' מחויב להשכיר מלמד לבניו וזה שלא כדעת הרמב"ם. — אמנם מה שהקי' המהרש"א על ר"ש דאמר ח"ו שהשכחה וכו' ממ"ש שאלמלא ריב"ג נשכחה תורה מישראל לכאורה לק"מ דכוונתו לומר ולפי שיש הכעמה בתורה כי לא תשכח וגו' לכן העיר כי' את רוח חכמי הדורות לעשות פעולות שלא תשכחה התורה מישראל.

סימן ה. עכ"פ לדעת הרמב"ם ל"ל דמ"ש שהיחה משכחת תורה מישראל קאי על מי שאין לו אב, ובכלל זה הוא גם מי שיש לו אב אלא שאין לו יכולת לשכור מלמד, או מי שאין לו לב מבין לגדל את בנו לתורה אף שיש סיפק צידו, דמה לי עניות ממון או עניות דעת, וא"כ לולא אותה התקנה שפיר היחה משכחת ח"ו תורה מישראל, דבכלל מי שאין לו אב נכללו גם אותם שיש להם אב אלא שאין שמים לב לגדל בנייהם לתורה, ונפישן אינון.

סימן ו. ראי' לדבר דבכלל מי שאין לו אב הם גם בני עניים, דמתחלה היחה התקנה להושיב מלמדים רק בירושלים לפי ששם הקדושה גדולה וכו' מכיון לבו יותר ליר"ש ולת"ת, ואי נימא דמי שאין לו אב היינו דוקא יחוס א"כ מה הועילו חכמים בתקנתם, דאם אין לו אב מי יעלהו לירושלים, אע"כ דגם בני עניים בכלל שמתחת עוני אינם יכולים לשכור מלמד, אכל עיריחה דגופא להביא בנייהם לירושלים מזה ודאי לא ימנעו עלמם ומהם תלח תורה.

סימן ז. עכ"פ חזין שהחמירו חז"ל הרבה מאוד במצות ת"ת עד שאמרו דכל עיר שאין מושיבין

לחייב ללמוד הלשון. — גם החת"ם כ' העפס למח הפכו הסדר ללמוד קודם המדרשות טרם שלמדו פשוטי המקראות, כי אם ילמדו בתחלה פשוטי המקראות אזי כשיגיעו לחלק הדרושים תושבע"פ שהוא העיקר כבר נהנו בהפקי"ח ח"ו. — ואפשר דהיינו טעמא שהשנן בתוספתא לימוד הלשון בסוף אחר לימוד התורה היפך הספרי. — ומה שהקדים בספרי לימוד הלשון הוא כעין מ"ש במלות יבום בראשונה שהיו מחכוניים לשם מלוא וכו', והספרי מיירי בדורות הראשונים שהיו לומדים את הלשון לשם מלוא, אבל אח"כ נתמעטו לבצות ולמדו הלשון לשם נוי ואיכה למיחש לדעות נפסדות, לכן לא הזכירו כלל לימוד הלשון בגמרא.

סימן יד. וראוי לשים לב מדוע נמצא לה"ק עוד מקדמת דנא, שהרי גם התלמוד נהחבר בלשון ארמי מעורב עם שאר לשונות. ואין לומר שנתחבר בלשון זה כדי שיהא מובן להמון העם, שהרי לולא פירושי מפרשי הש"ס והפוסקים הראשונים לא מלאנו ידנו ורגלנו בים התלמוד. וע"כ שלשון ארמי הי' שגור אצל חכמי התלמוד. גם הירושלמי נהחבר בלשון ארמי. ויש להבחין למה לא הרגילו לדבר בלשון, שלדעת הספרי משיתחיל התינוק לדבר לריך ללמדו לה"ק. וגם אמרו בירושלמי המדבר בלשון מובטח לו שהוא בן עובד"ב. — ומהמנהג במס' שקלים חזינן דגם בזמן בית שני היו רגילין יותר בזיונית מצעברית.

סימן טו. קושי' על שו"ע הרב צעל התינוק שכתב שזימיהם היו מספרים הרוב בלשון, ואדרבה מהראיות שהביא משמע לכאורה שלא היו מורגלים בלשון, ובגמ' סוטה איתא שאלה ביה קול בלשון ארמי אף כי בה"ק הוא מדריגה של נבואה ולא נשמע אלא לחכמי התלמוד וחסידיו הדורות, הרי שגם גדולי הדורות היו מספרים בלשון ארמי. — ואפשר שמתקבץ התינוק בין זמן המשנה לזמן הגמרא. אבל על זמן הנוש"ע כתב התינוק שאף הח"ח לא היו מדברים בלשון, ואמלתי הי' חיוז או מלוא לדבר בלשון, הוי ל' להנוש"ע להודיענו.

סימן טז. גם ממ"ש בספרי משיתחיל לדבר ארמי ללמדו לה"ק משמע שלא היו רגילים בלשון, דאל"כ למה לו ללמדו הלא שותא דינוקא דארבי או

דארמי וממילא ידע לדבר בלשון, אלא ודאי שלא היו מדברים בלשון. — ועוד שהרמב"ם כ' דמיומת עזרה נהגו לתרגם לעם מה שהקורא קורא בתורה, הרי שהרבה זמן עוד לפני החורבן הוצרכו לתורגמן, ולמה לא תיקן עזרה שילמדו כולם הלשון ויבינו מעמם. — וכ' הכוזרי דלשון דיבר בשתי לשונות, העברית לה"ק והארמית לשון חול, ולכאורה מדוע לא דיבר ארמית תמיד בלשון אף עניני חול.

סימן יז. וכתב החת"ם דהקדמונים היו בקיאים בלשונות לע"ז אלא בכונה שצטו בלשונות מפני גזירות י"ח דבר שגזרו על לשונם, ולכאורה מדוע דברו בלשונות לע"ז משוצעים וכו' היו יכולים לדבר בלשון, הן אמת דהחת"ם כתב בהגהותיו על הנוש"ע שהכריחו שלא לדבר בלשון משום שגלו לבבל שהיתה מלאה גילולים, ומתיישב לפי"ז שפיר מדוע לא הזכירו חיוז לימוד לה"ק אחר החורבן, אבל עדיין לא העלה ארוכה מדוע לא הורגלו בלשון בזמן הבית ואף בימי עזרא, שאז ודאי עקרו כל ע"ז מא"י כדמחוייבנה מדאורייתא. — ועוד מדוע לא הכריחו עכ"פ לדבר בלשון בשתי מדרשות, וכי חמור הוא מחורבן ותפלה. — גם הרד"ק כ' בהקדמתו לס' המכלול שנשכח לה"ק ולא נמלא אצלו רק מה שנשאר בתנ"ך. והרא"ם כ' שניסדו מאתנו כמה וכמה ספרים אחרים, וחכמי המשנה קבלו הלשון מפי רואה הספרים טרם שניסדו, וזרין לבצין מדוע באתה הניחו שיבוא לידי שכתב.

סימן יח. ביאור הענין עפ"ד הרמב"ם בפירושו על אבות דלשון העברי אם משתמשים בו למדך פחותה היא נמאס יותר משאר לשונות. וזו דאי מלוא גדולה לראוי הי' ידיעה לה"ק, אבל כיון שהמכשולות בלשון ובידיבור פה רבים המה וקרוז להפסד הרבה יותר מלשכר לכן לא ראו לחשוב לימוד לה"ק למלוא כי רבים עלולים להכשל בזה ולא אמרה תורה שלא לתקלה. — והיינו טעמא נמי שהרמב"ם מפרש צפי המשנה שלימוד הלשון הוא מלוא, שלא בא שמה לפסוק הלכה אלא לפרש המשנה, ולהלכה פסק צפי היד כהש"ס. — ולכן לא דיבר ארמית כל דבריו בלשון כדי שלא ילמדו ממנו כל אלו הגרים שנתמעטו אח"כ בן האומות.

שזה לכאורה נגד המשנה. — אולם נראה שהכריתו כדעת הש"ך דכתב אהא דלא נוהגין ללמד את בנייהם הנ"ך דאין סומכין אהא דאמריין ש"ס צבלי שצולל במקרא ומשנה וש"ס, ומנהגן של ישראל תורה היא. — וכמו כן אפ"ל על מנהגנו דכמו שנשחנה הדין אחר סידור התלמוד שאין חיוב ללמוד מקרא, כש"כ דיואלין חיוב לימוד משניות בלימוד גמרא. — ולפי"ז אפ"ל דהיינו עומא נמי שצפרי חשב החיוב ללמוד לה"ק כי אז הי' החיוב ללמוד מקרא ומשנה שהוא בלה"ק, אבל צעת סידור הגמ' שנעשה עיקר הלימוד רק בגמרא שהיא בלשון ארמי שוב אין חיוב ללמוד לה"ק.

סימן בב. וכל אלו הטעמים היו דורות הקודמים, אבל דור השפל הזה כאשר מסיתים ומדיחים משתמשים בלה"ק, ק"ו שאין ללמוד לה"ק. — ואף כי הם עירבו מלות וידיעות שאינם לה"ק, מ"מ עדיין נשאר זו קצת מלה"ק כמה שצריך להב"מ להכניס עי"ז בדרך שרואין לילך, ועי"י הלשון מלתיים ברשעאם לכבוש את כל העולם למינוח ר"ל.

סימן בג. וכל הבא אל חוכו יתמה איך לא שמים לב על חומר העון הזה, וכי עדיף הוא מס"ת שכתבו מין שצריך לשרפו עם האזכרות כדי שלא להניח שם לאפיקורסים אף שנכתב כדון ולא חידש בו המין אות אחד, ומכש"כ לשונם הטמא שחברו מיינס וסחם מחשבת מין למינוח, ואעפ"כ ישנם שומרי חומ"ל המשתמשים באותו הלשון.

סימן בד. וכתב הרבנו צחיי על השינויים שמושין בלשון שלא ימלט או יהרום הבונה או יצא לידי כפירה כי הנקודות מניעות האותיות כמו שהנשמה מניעה את הגוף. — ומ"ש ההפלאה בענין ברכת כהנים דאף שהלשון משובש מותר לישא את כפיו, אינו דומה למ"ש הרבנו צחיי, ועי"ז נאמר ודגלו עלי אהבה ואונם רחמנא פטרי, אבל המשנה צמודי יש צרכ כפירה גמורה ר"ל. — וכן עשו האפיקורסים שבימינו ששינו את מצעא האותיות מאשכנזית לספרדית לשנות הנקודות המנהיגות האותיות שזה הוא כפירה.

סימן בה. ואיתא בגמרא ברכות אל ישאל אדם לרכיו בלשון ארמי וכי הרא"ש דוקא בלי ארמי קאמר

סימן יט. ואיתא בזו"ק גבי דור הפלגה שכל הללחה אנשי דור הפלגה הי' שצבול שדיברו בלה"ק, וכיון שנתבלבלה לשונם לא הלתיחו במעשיהם, ולכאורה הרבה נסים ועשו שמה כדאיתא בחז"ל שנכנסו כל הארצות בראש הכרים וכלא"ו בולעת אנשי מקומה, ולמה הולרך עוד לנס זה. ועוד דכתוב פרע רק ענין זה הבה נרדה ונבלה שם שפחם יותר מכל הנסים. — ולהב"ל יוצן שכל עיקר הללחה הי' עי"י הלשון, וכל זמן שהיו מחזיקים לדבר עוד בלה"ק היו מלתיים ברשעאם, כי הבא לעמא פותחין לו לכן בלבד שפחם. וא"א אחר שראה גודל האסון צסיבת הלשון לא דיבר בלה"ק כדי שלא ימשכו אחריו בנ"א, ולא דיבר בלה"ק רק דברים שצקדושה. כי הו' דאמריין צתפילין דאף שמנהו ללוצשן כל היום מ"מ לא החזיקו צב מפני הרמאין. — ומכ"ט נמי לא הנהיגו לדבר בלה"ק בכל הדורות לפי שראו ברוח קדשם קלקול הדורות, ולכן לא ראו עוד לנכון להטיל חיוב ללמוד לה"ק.

סימן כ. ולישנא דתמוה איתא צירושלמי סנהדרין גבי דיני מסית ומדיח, מסית מדבר בלה"ק, מדיח מדבר בלשון הדיוט. ומכ נפ"מ להשמיענו זאת. ובמה"פ כ' שהמדיח לרבים מדבר בלשון הדיוט כדי שכולם יבינו, ולמד זה מקרא. ולכאורה למה נכתב בתורה דבר המורה שרבים מישראל לא יבינו לה"ק. ולהב"ל ניחא, דלפי שראו קלקול העולו ללמוח עי"י לה"ק לכן לא הי' רצון הצו"כ שידברו כולם בלה"ק. — ומיושב נמי מה שחמורה לכאורה למה חומר המסית ליחיד מהמסית לרבים. והלח"מ כתב הטעם שהרבים אינם מתפתים מהרה, אולם עדיין ל"ע דבין הרבים ימלא עכ"פ אחד שיתפתה מדבריו. ואפשר משום דברבים שכיה יותר שיכ"י אחיה לוחם ציניהם נגד דברי ההסתה. — אמנם להב"ל מוצן שפיר הטעם, דכיון שהמסית ליחיד מדבר בלה"ק לכן חטאו חמור יותר, כי צכה הלשון מלתיח יותר להסית ולהדיח.

סימן כא. עוד יש להעיר דכנה צימיי הש"ס הי' המנהג ללמוד קודם כל המקרא ואח"כ כל המשניות ואח"כ גמרא. והמהר"ל מפראג התמרמר מאוד למה אין עושין כסדר הזה. וכבר נתפשט המנהג ללמוד גמרא אף ערם שלמדו כל המקרא, ועומא צעי

דאף שהנצואה לא נכתבה אבל הלשונות נכתבו בספרים וחכמי המשנה קבלו הלשונות הללו מפי רואה אותן הספרים. והחכמים כתבו רק בלשון אם אפילו עליו לה"ק יקראו לכן שמות איננו לה"ק, אבל באמת לא עשו כן אלא כתבו מה שהייתה קבלה בידם. — וכע"ז כ' השלה"ק באריכות דבאותיות של לה"ק משתלשלים מהמרכבה העליונה וכאשר מזכיר אות מן האותיות יתהוו לורות קדושות ויתקשרו בצורה האליליות וכיון שמשתלשל ממרכבה העליונה ע"כ הוא כדברי החכמים שרק מה שהקב"ה דיבר בו הוא לה"ק, כי מי יוכל לדע מהכעשה במרכבה העליונה זאת השי"ת לבדו. — אבל מ"מ גם הלשון שצדו חכמים יש בו קדושה כי ממקום קדוש ילכו ורוח"ק הופיע צבית מדרשם, אבל לשונות שצדו המינים פיגול הוא לא יראה עמא עמא יקרא ואסור לערב קודש בחול.

סימן כז. נוסף על כל הנ"ל הנה גזרו תקיפי דארעא ישראל חרם חמור על כל הלומדים שם לשונות אחרות אף לשון המדינה, וגזרו אומר שאין כח ביד שום צי"ד שבעולם עד ביאת המשיח לבעל החרם הזה, ומכש"כ לשונם העמא הזה שאסור בהחלט אף בחו"ל. — אולם פטרט אחד גרוע לשון זה בחו"ל מצא"י, כי צא"י חושבים שצריך להם לפרנסתם ולכל צרכיהם והוי אללם כעין ע"ז של כסף וזהו שיש בה שיה כסף, אבל בחו"ל שלא נצרך כלל לשונם ואין בה חועלת הוי כעין ע"ז של עץ ואצן שאין לך בה הנאה כלום רק נתינת כבוד וגדולה לדרכי המינות, ולכן בענין זה עונשו חמור, כדאיתא במנחות משל למלך וכי' איכה מהם עונשו מרובה, זה שלא הביא אף חותם של ע"ע. — וכבר נתבאר דאף קריאת עשרת הדברות בעלו מפני תרעומת המינים וק"ו ענין זה שנפרץ במלואו בודאי יש לחוש עונשו ושאינו מינות דמשכא.

סימן 5. וכל הנ"ל הוא בענין לימוד לה"ק לבנים, אבל הבנות נתמעטו גם לדעת הספרים, ובפטרט לדעת החוספחה דלימוד הלשון הוא בשביל תורה דאין הבנות בכלל לימוד התורה. — ובגמ' פליגי בן עזאי ור"א, דצ"ע סבר חייב אדם ללמד בתו תורה ור"א סבר כל המלמד בתו תורה כאילו מלמדה חיפלות,

שמגובה הוא אלא מלאה"ש, והמעדני יו"ע כ' העטם לפי שהוא קרוב ללה"ק לכן הוא מגובה צענייהם. — הרי שגם לשון ארמי אף שהוא צרוכה"ק כיון שמעורב בו לה"ק צענינים הרי הוא מגובה צענייהם, וא"כ כש"כ מה שעירבו המינים והאפיקורסים בלה"ק שהוא גרוע באלפים דרגות מלשונות העמים.

סימן כו. ואף צלי שינויים בהלשון אלא שהנהיגו מבעטא הספרדית להאשכנזים כיון שנקבע ע"י מינים וכופרים אסור ופיגול הוא. כאשר ראינו צו"ת אהל יעקב למהר"י ששפרטע שהשיב לשאלתי אם להחזיק במנהג הש"ץ לצרך צרכת כהנים בכל שנת, והאריך דאף שתועלת רבה יש בצדד אף כיון שנתעשה מנהג זה ע"י אדם רשע צריך לבעולו כדי להשפיע מאגוש זכר החטאים נפשותם מכשילי הרבים. — וק"ו צ"ב של ק"ו צעניני הברה מאשכנזית לספרדית דודאי שאסור להחזיק במנהגייהם ולהרחיק מהם במטחוי קשה. — וזה גרוע הרבה מס"ת שכתבו מין, ובודאי שגרוע באלפים דרגות מלשונות העמים שנעשו עכ"פ ע"י מלאכים שרי מעלה כדאיתא בפרקי דר"א.

סימן כז. והמינים והאפיקורסים גרועים המה עוד מן הע"ר, שהרי כתב הרשב"א על מי שאמר דברי מינות, שאינו אפילו מזרעו של עשו וישמעאל רק מאותן שדין ולינין שגולדו ממנו ואדכ"ר, וקללו בקללות נמריות. — ואינו מוצן לכאורה שהרי אנו רואים שגולדו אלא צנ"א. וז"ל כוונתו עפ"מ"ש המקובלים דאפשר שתחלף הנשמה בנשמת עכו"ם או עבד, וכמו כן אפ"ל שנשמת המינים מתחלפים בשדין ורוחין אף שנשאר בגופם וצללמם. מזה אפשר לראות גודל שפלותם ופחיתותם, וכל המתחנר עמם או לומד לשונם העמא מתדבק בעומאתם.

סימן כח. ובחכמים עב"ת שנדפס לאחרונה העלה שאין נקרא לה"ק אלא מה שכתבו בתנ"ך שנאמר מהקב"ה ע"י נביאיו, ולכאורה בדברי הרד"ק והרא"ם מזוהר שגם לשונות המשנה הם בלשון המקרא עלמם לפי שהם ראו הספרים הראשונים ערם שנפסדו. — ואפ"ל עפ"מ דאיתא בגמ' מגילה דנצואה שהוצרכה לזורות נכתבה ושלא הוצרכה לא נכתבה, ולפי"ז אפ"ל

מוחר לכתחילה; דרך הבנה והתחכמות אסור לכתחלה אלא שאינו כמלמדה תיפלות; הושבע"פ אסור לגמרי; ופסקי דיונים השייכים לה מחוייבות הנשים ללמוד. וזכיל זה הוא גם דברי מוסר ותיקון המדות. — גם מחלק שם בס' חסידים דהאיש מזיוה ללמוד זלבה"ק והנשים ככל לשון, ומוזן החילוק לפי שהנשים צריכים ללמוד מקורי הדיונים לכן צריכים ללמוד זלבה"ק. — ואולי גם מטעם זה לא הורגלו לדבר זלבה"ק כי אז גם הנשים היו יודעות לה"ק והיו יכולין ללמוד מה שאסרו חז"ל.

סימן 17. ולפי הנ"ל דלריכה ללמוד הדיונים השייכים לה ח"כ יש לה ללמוד גם זאת לדעת שזכות חולה וח"כ איך הוכיח מזה ז"ע דחייבת ללמוד תורה בלא ידיעה זו שזכות חולה תלמוד עם הדיונים השייכים לה. — ולדעת רש"י סובר ז"ע שצריכה ללמוד מקור הדין למד זכות חולה, ומניין לו לז"ע זאת, ואולי די ללמוד עמה ידיעה זו בפתח.

סימן 18. יבואר דעת ז"ע דהנה בלימוד פסקי הלכות גרידא בלי לימוד מקור הדרשות ע"י איך עדיין ידיעה ברורה כמו שהעלו הפוסקים. ואמרו חז"ל התנאים מצלי עולם שמורין הלכה מחוך משנתן. וכי המכרש"א דהמורין מחוך השו"ע בלי ידיעת מקור הדין בתלמוד הן ככלל מצלי עולם. וכ"ז הי' בימיו, אבל אחר שנתבאר השו"ע ע"י נושאי כליו אפשר לכון אל ההלכה ע"י לימוד השו"ע וכו"כ, אמנם עדיף ללמוד עם מקור דברי התלמוד.

סימן 19. ובשו"ע הרב ה' ת"ת העלה דמאות ת"ת תרתי אית בה, מלות והגיה ומאות ידיעת התורה לידע כל ההלכות על צוריו. — ולא כאותן המבטלים כל ימיהם בספרות כרסיות באופן שא"ל לבוא בזה ליד ברור הוראה, ומכפנין ח"כ דברי אלקים חיים. אבל צריך ללמוד השו"ע עם הנו"כ המאירים עינים.

סימן 20. וא"כ הנשים שלומדין רק פסקי ההלכות אין להם הבנה בראוי, חס מותר אף לדעת ר"א. וגבי השקאה סוטה ס"ל לז"ע, כיון שהקפידה התורה שיתברר האמת תיכף לכן הולך ללמדה לימוד גמור עם הדרשות ומקורם. חס שכ' רש"י ז"ל לז"ע

והרמב"ם פסק כר"א. ובצרכי"י נדחק ליישב למד פסק כר"א. — אמנם באמת ח"ל לומר שהכריע כר"א נגד ז"ע, דז"ע כתב העטם שבביל השקאה סוטה שאם תשעה חדע שהזכות חולה, וא"כ עכשו שבטלו השקאה סוטה שפיר מלי סבר ז"ע כר"א. — עוי"ל דלכאורה קשה על ז"ע הא"ך פסק ז"ע דחייב ללמד חס בתי תורה בלא חן ביד חכמים לגזור נגד המפורש בתורה, ובתורה כ' צניכס ולא צנוחיס, ועכ"ל דכונה ז"ע ללמד רק פרשת סוטה דבה לא מיעקר הקרא דצניכס ולא צנוחיס, ומלא לפי"ז דבשאר לימודים גם ז"ע מודה שאין ללמדה, אבל בזכ"ז שאין השקאה סוטה אין ללמדה כלל.

סימן 21. אלא דבאמת הו לא קשיא הא"ך פסק ז"ע דחייב ללמדה תורה היפך המבואר בתורה צניכס ולא צנוחיס, דברי כ' החת"ם לענין ריבית גוי שאסרו חז"ל אף שכתוב להדיא לגכרי תשיך, דלא אסרו ריבית עכו"ם אטו ריבית ישראל אלא משום בלאו דלא תלמד לעשות כהועצות הגוים, וא"כ גם מה שאמר ז"ע שחייב ללמד חס בתי תורה לאו שבביל מנות ת"ת הו דחייבה אלא משום גדר עריות שלא תקל בהשקאה סוטה. — ונראה דכונה ז"ע הו לומר שהשכל מחייב ללמוד חס בתי תורה אף שפטורה ממאות ת"ת מ"מ השכל מחייב ללמדה תורה משום גדר הקדושה, אבל אין כוונתו שחייבת מלך גזירת חכמים.

סימן 22. ולפי"ז הו אין לורך נמי לדחוק דז"ע אמר רק על פי' סוטה, דמלבד שלשונו לא מוכח הן שהרי כתב סתם ללמדה תורה גם מדברי בירושלמי מוכח דכונה ז"ע ללמדה כל תורה. ועוד דאף לדיון דלא קיי"ל בז"ע מ"מ פסקין דחייבת ללמוד הדיונים השייכים לאשה, כמבואר בס' חסידים שאם לא חדע במאות איך תוכל להזכר במאות, וא"כ ח"א לומר דכונה ז"ע הו רק על פרשת סוטה.

סימן 23. מלשון הס' חסידים נראה דתורה שכתב אסור לכתחלה ללמדה. והעו"מ מחלק דפשוטי הדברים מותר אפילו לכתחילה, אבל לימוד פירושי התורה דרך הבנה אסור לכתחילה. — ולפי"ז ישנם ד' חילוקים: הושב"כ בדרך קריאה ופשוטי הדברים

יראה רק לעינים מ"מ מאי דאפשר צבי למעטבד, וע"ז סמך ר"ג. וחבריו פליגי עליו וסברי דיש ללמוד תורה עם כל אדם שיש לו חזקה כשרות, חוץ ממי שידוע צו שאינו הגון. — אבל כל פלוגתא הוא בצניס שמוטל עליהם מנזות ח"ת, אבל צנוה שהתורה פוערת מנ"ת ויש לחוש יותר שיוניאו דברי תורה לדברי הצאי אסור לכו"ע אם אין תוכה כברה. — והפלוגתא צין ר"א וצ"ע הוא צקיס ל"י צגוה, לדעת ר"א אף צקיס ל"י צגוה שתוכה כברה אסור, וצ"ע חולק עליו. — ולפ"ז צזמנינו דלא קי"ל קיס ל"י צגוי, פשיעא דאסור ללמוד תורה לנשים.

סימן מא. יצאור הדינים מה שר"ך והחויב ללמוד עם הנשים לדעת המנזות שאי"ז"ג והאיסורין. — בתשובת מהרי"ל העלה דאסור ללמוד לנשים והוי כמלמדה תיפלות, ודיני המנזות ילמדו עפ"י הקבלה. אבל צס' חסידים מבוחר שחייב ללמדה כל הדינים השייכים לה, דמ"ש המלמד את צחו תורה כאילו מלמדה תיפלות וצו רק צלימוד עומק תלמוד ועטמי המנזות. — מה שיש לפלפל דבדרי המהרי"ל שכתב צדימי חזקי' ידעו תינוק ותינוקות צעומאה וטערה עפ"י קבלת האצות. דבאמת מנין לנו שלא ה"י אז התגברות השכל כ"כ שאף תינוק ותינוק ת יכלו לקלוע דיני עומאה וטערה, דברי אף לחי' של המהרי"ל עדיין יפלא איך יכלו תינוק ותינוקות לקלוע צמוחם דיני עומאה וטערה אף עפ"י הקבלה. — גם המהרש"א נתחצט צזה וכ' לחלק דאיש ואשה היו צקיאין בכל ההלכות ותינוק ותינוקות רק צדיני עומאה וטערה שזה ה"י בתמידות, אולם מלשון בגמ' לא מוכח לחלק.

סימן מב. יצאור דאפ"ל שאין שום פלוגתא למעשה צין המהרי"ל והס' חסידים, דהנה עיקר האיסור ללמד צחו תורה הוא על הידיעה שנכנס צלכה שזה מזיק לה כמ"ש כיון שנכנס חכמה צלכו נכנס צו ערמומית, ולפ"ז אין נפ"מ מאחזה ד' צה לה הידיעה אם ע"י לימוד או מקבלת אצ"י, והמהרי"ל הביא ראי' מדורו של חזקי' צקבלת האצות מותר, ולא אסור אלא לימוד הצנת המקורות. — וצדורו של חזקי' שה"י מלא תורה סגי צקבלת האצות, אבל צדור האחרון נשתנה המצב לגריעותא ולא סגי צקבלת האצות והאמרות

לריכה ללמוד הדרשות ומקורס צידיעה צרורה. — ולפ"ז עכשו דאין צדיקה סוטה אף לדעת צ"ע אין חויב ללמד את צחו תורה. — ולפי מה שנחצאר דגם לדעת צ"ע אין החויב ללמדה תורה אין להקשות לפ"ז דא"כ למה כתב הב"י דהטור פסק כר"א אם גם צ"ע מודה דאין חויב עכשו ללמדה תורה, דשפיר פסק הטור כר"א צבה דאמר דהוי כמלמדה תיפלות, משא"כ צ"ע לא ס"ל דהוי כמלמדה תיפלות.

סימן נא. עוד מטעם אחר אין ללמד את צחו תורה, דהרי אסור ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון. וגם צמי שאין תוכו כצרו אסור, והפלוגתא הוא צתם שאין יודעין צו מה הוא. — ואף כי צשאר איסורין שצתורה סמכין לחזקה כשרות, מ"מ גצי לימוד החורה החמיר ר"ג ואמר כל תלמיד שאין תוכו כצרו אל יכנס לצבי"מ והר"ך צחינה גם על פנימיות לצו של התלמיד.

סימן נב. להצין עעמו של ר"ג שצחמיר כ"כ צזה נראה משום דמדמה ל"י ללימוד החורה לנשים שאחרו צירושלמי ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים אף שיש להן חזקה כשרות, דיותר ר"ך להחמיר צלימוד החורה ולירד לסוף דעתם כי המכשול של תלמידים שאינם מהוגנים גדול הוא, כמו שבאר"ך הרמב"ם ז"ל וכתב שהם המחרצין את העולם והמכצין נרה של חורה. — וכן איתא צצ"ר כל פירצה שאינה מן הגדולים אינה פירצה וכ"י. — ולא מחזקין צחזקה כשרות אלא צענין שלא להכשיל אחרים צאיסור צמיד וצשאלע נפש, אבל ענין תוכו כצרו זה תלוי צשלימות המדות. — והחובת הלבבות האריך צשער הפרישות דגם צרוצ אגשי החורה מתגבר יורס להטות לצצס מדרך האמת, ות"ח שאין מדותיו מחוקקים ואין תוכו כצרו הוא מזיק מאוד לדורו. ולכן החמיר מאוד ר"ג שאל יכנס רק מי שהוא תוכו כצרו. — ואחז"ל הוומד תורה לתלמיד שאינו הגון כזרק אצן למרקולים, וכ' הפרישה העטס דכמו הזרק אצן למרקולים אף שמכין לצזות הע"ז מ"מ עצירה היא צידו, כן גם צוומד לתלמוד שאינו הגון אף שכונחו למנזה עצירה היא צידו.

סימן נג. גם יש הרבה צחינות צענין תוכו כצרו דמנינו לפעמים שסמכו על דעתם אף שהאדם

חיוב, והאיך תאמר ולונו, וע"כ שהאגור סובר שחובל לומר ולונו גם על מה שפטורות, אלא שאין צוה איסור.

סימן ב.ו. הגר"א ז"ל הכריע בדעת החוס' דנשים מזכרות על מ"ע שהז"ג, ודחה דברי המג"א בשם האגור דהאיך תאמר ולונו כיון שמיטע הקרא צניכס ולא צנותיכס. — ולריך להצין לפי"ז איך פסק כהתוס' דמזכרות על כל מ"ע שהז"ג, דאיך תוכל לומר ולונו דהא פטורות לגמרי.

סימן ב.ז. ובהגהות היעצ"ן ז"ל כי ליישב למה אין להביא ראיה מהך דאשה עולה למנין ז', ולדבריו לא לריכין לדחוק כישוה התוס'. אלא שאין צתיורו שום חידוש. — אולם אינו מוצן מש"כ דנשים חייבין בחושבנ"פ, דתינה שאין צוה איסורא אבל גם חיובא לית צה. ואולי כונתו על הדינים השייכין בכו שזה מחויבין לדעת. — וחומר האיסור ללמוד עם נשים מה שאסרו חז"ל נוכל ללמוד ממה שאמר ר"א ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים, וע"כ שראו צוה החק גדול, ואין בזה שום אדם לבעל דיבור מדצריהם.

סימן ב.ח. ויש חולים צוקי סרוקי בהפצן חיים ז"ל כאילו התיר ללמוד צומניו עם הנשים מה שאסרו חז"ל, וזהו הולאת שם רע על אותו לדיק, כי לא התיר מעולם מה שאסור מדינא, אלא מה שנהגו שלא ללמוד עם הנשים כלל רק סמכו על קבלת האבות, וע"ז כתב דצומניו שנתרופף הקבלה מותר ללמוד דזה אינו אסור מלד הדין, וגם דייק לכתוב ללמדס חומש, ולא פירש"י ודרשות חז"ל שזה אסור.

סימן ב.ט. מלשון הח"מ צליקוטי הלכות שנו משמע דאין לשאב ללמוד רק הדינים השייכים לה, אולם ממשמעות הפוסקים משמע דחייבות ללמוד כל הדינים שמחויבות הנשים כאנשים, וכן הוא משמעות לשון הרמ"א.

סימן ג. לריך להשגיח צעין פקוחה על חינוך הצנות וצפרע להרחיקם מספרים חילוניים שהוא שורש כל אבות מיקין ומטיל ארס צנפיש וכל צאי לא ישובין. — ומוטל על האבות ומנהלי צחי הספר להשגיח בהשגחה מעולה להעמיד זרע צרוטי ה'.

שעפ"י רוב גם הם אינם צקיאים בהלכות, ולכן לעת כזאת יש לורך לחנך הצנות בצאחז חינוך כשר.

סימן ב.ג. גם מהשנצת מהרי"ל עלמו משמע שהלוי צמלצ הדור, וכתב על דורו שצריכות לידע עכ"פ האסור והמותר אלא שסגי לה בקבלת האבות. — ואולי חשש המהרי"ל ללמד לצנות אף המותר מחשש שלא תמשוך ללמוד האסור. — מ"מ זה צרור שמוכרחות לידע האסור והמותר וצדורינו לא סגי בקבלת האבות כאשר נתצאר, שהרי גם הם צריכין לאותו דבר. — ולדינא פסק הרמ"א דחייבת האשה ללמוד דינים השייכים לה, וזהו כדברי הס"ח וצני ישראל יולאין ציד רמ"א.

סימן ב.ד. והצ"י צאו"ח כי בשם האגור דנשים מזכרות צרכה"ת, דלא אמרו דמלמדס חיפלות אלא בחושבנ"פ, ותמך יסודתו על הסמ"ג, אולם גם פוסקים אחרים ס"ל כן. — ולדעת הר"י צתוס' ר"ה דנשים מזכרות על מ"ע שהז"ג מדטולין למנין שצעה לכאורה משמע דס"ל שהנשים אין חייבות ללמוד הדינים השייכים להן ודלא כהסמ"ג. — ואולי י"ל צדעת הר"י דסובר דמה שמחויבין ללמוד הדינים שלהן אינו צשביל ח"ת אלא צשביל קיום המצות, כמו שנתצאר לעיל צענין סברה החת"ס אלא ריבית, ולכן דייק הר"י דמזכרות על מ"ע שהז"ג.

סימן ב.ה. גם הצרכי יוסף הקשה לפי מה דאמרין לצריכות הנשים ללמוד הדינים השייכים בכו א"כ מאי פריך הגמ' גצי אסכרה נשים יוכיחו הלא גם הם חייבים צדינים דידכו. — ורלצ לתרן דאי צקואי צכס חו אין חיוב עליהם ללמוד. — ולא הרווחנו צוה כלום דעדיין צריכה ללמוד עד שחדע ועל זמן זה יש מציאות אלאס עון ציעול חורה. — ונראה דכונתו שאין החיוב עליהם מלד ח"ת אלא מלד קיום המצות. — ואף שהצ"י הכריע דנשים אין מזכרות על מצות שהז"ג מ"מ העתיק דברי האגור דמזכרות צרכה"ת, וע"כ דס"ל דבחורה יש חלק שמחויבות צה הנשים ואינו דומה לשאר מ"ע שהז"ג שפטורות לגמרי. — ומ"ש האגור דבחושבנ"כ לא הוי כמלמדס חיפלות אף אם נימא דמותר לכתחילה, אבל פשיטא דאין צוה

מפתח

תורה

בראשית

ה, ג, וילך בדמותו כצלמו, מאמר ג.
סימן כז, עמוד תל.

נח

ה, ית, והקימותי את בריתי אתך, מאמר
ב, סימן מה, עמוד רמו.
ט, כה, ויאמר ארור כנען, מאמר ב,
סימן מג, עמוד רמד.
ס, כז, יפת אלקים ליפת, מאמר א,
סימן יב, עמוד לב.
יא, א, שפה אחת ודברים אחדים, מאמר
ב, סימן נג, עמוד רנג.
יא, ז, הבה גרדה ונבלה שם שפתם,
מאמר ג, סימן יט, עמוד חכג.

לך

יב, י, וירד אברם מצרימה, מאמר ב,
סימן יח, עמוד רטו.
יב, ה, ויצאו ללכת ארצה כנען, מאמר
ב, סימן קכד, עמוד שלה.
יב, טו, ולאברם היטיב בעבורה, מאמר
ב, סימן קו, עמוד שיב.
יד, יג, ויגד לאברם העברי, מאמר ג,
סימן טז, עמוד תכ.
טו, יא, וישב אותם אברם, הקדמה
עמוד יח.
טו, יג, ידוע תדע כי גר יהיה זרעך,
מאמר א, סימן עט, עמוד צה.
טו, יד, ואחרי כן יצאו ברכוש גדול,
מאמר ב, סימן קו, עמוד שיב.
טו, יז, ויהי השמש באה ועלטה, מאמר
ב, סימן קיג, עמוד שיה.

וירא

יח, כו, אם אמצא בסדום וגר ונשאתי
לכל המקום בעבורם, הקדמה עמוד טו.
יט, ה, ונדעה אותם, מאמר ב, סימן
לו, עמוד רלו.
כא, יט, ויפקח אלקים את עיניה, מאמר
ב, סימן קכא, עמוד שכט.

כב, יב, אל תשלח ירך אל הנער, מאמר
ב, סימן קיג, עמוד שיט.

תולדות

כו, כב, כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו
בארץ, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שע.

וישלה

לב, ט, והיה המחנה הנשאר לפליטה,
מאמר א, סימן קיא, עמוד ככג.
לה, כב, וישכב את בלהה, מאמר א,
סימן קלא, עמוד קלו.

ויגש

מו, ד, אנכי ארד עמך מצרימה, מאמר
א, סימן סו, עמוד פ.
מו, לט, ויעל לקראת אביו גושנה, מאמר
ב, סימן קכט, עמוד שמ.

ויחי

מט, יא, אוסרי לגפן עירה, הקדמה
עמוד יח.

שמורת

ב, א, וילך איש מבית לוי, מאמר ב,
סימן כא, עמוד ריח.
ב, כא, ויואל משה לשכת את האיש,
הקדמה עמוד יז.
ב, כג, ויאנחו בני ישראל מן העבודה,
מאמר א, סימן עט, עמוד צח.
ו, א, כי ביד חזקה ישלחם, מאמר א,
סימן טז, עמוד לה.

וירא

ו, כ, ויקח עמרם את יוכבד דודתו,
מאמר ב, סימן כא, עמוד ריח.
יא, ה, וירדו כל עבדיך אלה אלי, מאמר
א, סימן טז, עמוד לה.

כא

יב, ו, והי לכם למשמרת, הקדמה ע' ת.
יב, לו, וינצלו את מצרים, מאמר א,
סימן יט, ע' לו. מאמר ב, סי קי, ע' שטז.
יב, לח, וגם ערב רב עלה אתם, מאמר
ג, סימן כז, עמוד תל.

יב, לט, ולא יכלו להתהמהמה, הקדמה
עמוד יח.

בשלה

טו, כו, אם שמוע תשמע בקול היא,
מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

ויתרו

יח, כא, אנשי חיל, ורשיי שמ, מאמר
א, סימן קנט, עמוד קנו.
כ, ב, אנכי היא אשר הוצאתיך, מאמר
א, סימן מה, עמוד נט.
כ, ז, לא תשא, הקדמה עמוד ה.

משפטים

כא, לג, ולא יכסנו, מאמר ב, סימן ה,
עמוד רב.

כב, כז, ונשיא בעמך לא תאור, מאמר
א, סימן קלב, עמוד קלח.

כג, ב, אחרי רבים להטות, מאמר א,
סימן קנד, עמוד קנד.

כג, דה, כי תפגע, כי תראה, מאמר
ב, סימן עג, עמוד רעב.

כג, ז, ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא
אצדיק רשע, מאמר א, סימן מ, עמוד נב.

כג, ח, ושוחד לא תקח כי השוחד יעור
עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים, הקדמה
עמוד טז, מאמר א, סימן קמה, עמוד קמח.

סימן קעג, עמוד קסו.

כג, כט, לא אגרשנו מפניך שנה אחת,
מאמר ב, סימן לא, עמוד רל.

כג, לג, לא ישבו בארצך פן יחטאו
אותך לי, מאמר ב, סימן ט, עמוד רח.

סימן ג, עמוד רנא.

כי תשא

לא, יג, אך את שבתותי תשמורו, מאמר
א, סימן סד, עמוד עט.

לב, א, כי זה משה האיש, מאמר א,
סימן מז, עמוד סא.
לב, יא, למה ה' יחרה אפך בעמך,
מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.

לב, יו, קול מלחמה במתנה, הקדמה
עמוד טו.

לב, כז, שימו איש חרבו, מאמר א,
סימן קעו, עמוד קסט.

לב, ל, אתם חטאתם חטאה גדולה, מאמר
א, סימן קעו, עמוד קסט.

לב, לה, ויגוף ד' את העם על אשר עשו
את העגל, הקדמה עמוד ו.

לה, טו, וקרא לך ואכלת מזובחו, מאמר
ב, סימן כז, עמוד רכו.

פקודי

מ, יח, ויקם משה את המשכן, מאמר
ב, סימן עא, עמוד ער.

ויקרא

א, יו, לא יבדיל, מאמר ב, סי' ה, ע' רב.
ד, כב, אשר נשיא יחטא, מאמר א,

סימן קג, עמוד קנב. סימן קנב, עמוד קנד.
ה, א, ושמעה קול אלה, מאמר א, סימן

קטו, עמוד קכו.

שמיני

ט, ו, זה הדבר אשר צוה ה' תעשו,
מאמר ב, סימן קמה, עמוד שנט.

תזריע

יב, ג, ביום השמיני ימול, מאמר ג,
סימן ל, עמוד תלז.

יג, יג, כולו הפך לבן סהור הוא,
מאמר א, סימן קסט, עמוד קסג.

אחרי

יח, ג, כמעשה ארץ מצרים אשר אני
מביא אתכם שמה, מאמר ב, סימן קלא,
עמוד שמג.

יח, כה, ותקיא הארץ את יושבי, מאמר
ב, סי' ככו, עמוד שלו, סי' קל, עמוד שמא.

יח, כח, ולא תקיא הארץ אתכם, מאמר
א, סימן קב, עמוד קיג. מאמר ב, סימן

מג, עמוד רמד. סימן קל עמוד שמא.

קדושים

יט, יב, ולא תשבעו בשמי לשקר,
הקדמה עמוד ה.

יט, יד, ולפני עור לא תתן מכשול,
מאמר א, סימן קכט, עמוד קלה.

יט, יז, הוכח תוכיח, מאמר א, סימן
קעה, עמוד קעא.

יט, יז, ולא תשא עליו חטא, מאמר
א, סימן נג, עמוד רנג.

יט, כה, וכי תבואו אל הארץ, מאמר
ב, סימן קכה, עמוד שלה.

כ, ה, ושמתי אני את פני באיש ההוא
ובמשפחתו, מאמר א, סימן קמ, עמוד

קמד. מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

אמור

כב, ג, ונכרתה הנפש ההיא, מאמר ב,
סימן כז, עמוד רכה.

בהר

כה, כה, כי ימוך אחיך, מאמר א, סימן
יט, עמוד לו. מאמר ב, סי' קי, עמוד שטז.

כה, לא, גאולה תהי' לו, מאמר ב,
סימן עא, עמוד רסח.

כה, לה, להיות לכם לאלקים, מאמר ב,
סימן כה, עמוד רכו.

כה, מה, מבני התושבים הגרים עמכם
מהם תקנו עבד ואמה, מאמר ב, סימן

לב, עמוד רלא.

כו, ב, את שבתותי תשמרו ומקדשי
חיראו, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

בחקותי

כו, לב, והשימותי אני את הארץ, מאמר
ב, סימן קלה, עמוד שזב.

כו, לג, ואתכם אורה בגוים, מאמר א,
סימן יז, עמוד לו. מאמר ב, סימן קי,
עמוד שיו.

כו, לה, אז תרצה הארץ את שבתותי,
מאמר ב, סימן קמה, עמוד שסא.

כו, לו, וכשלו איש באחיו, מאמר ב,
סימן קלו, עמוד שנ.

כו, מב, והארץ אזכור, מאמר ב, סימן
עא, עמוד ער.

כו, מג, והארץ תעזב, מאמר ב, סימן
מג, עמוד רמד.

נשא

ה, ב, צו את בניי וישלחו מן המתנה,
מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד.

ז, א, ויהי ביום כלת משה, מאמר א,
סימן סד, עמוד עח.

ז, פט, וישמע את הקול מדבר אליו,
מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

בהעלותך

ט, טו, וביום הקים את המשכן, מאמר
א, סימן סד, עמוד עח.

ט, כג, על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו,
מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ.

יא, טז, והתייצבו שם עמך, מאמר א,
סימן קג, עמוד קנא.

שלח

יג, ג, וישלח אותם משה, מאמר א,
סימן ו, עמוד רב.

יג, כב, ואשכול ענבים אחד, מאמר א,
סימן טו, עמוד פכ.

יג, כח, אפט כי עז העם היושב בארץ,
מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג.

יג, לו, עלה געלה, מאמר ב, סימן ו,
עמוד רב.

יג, לב, ארץ אוכלת יושבי, מאמר ב,
סימן מ, עמוד רמא.

יד, דט, טובה הארץ מאוד מאוד וגר
אך בה' אל תמרודו, מאמר ב, סימן קלב,
עמוד שמו.

יד, ט, סר צלם מעליהם, מאמר ב,
סימן קלא, עמוד שמג.

יד, כא, חי אני וימלא כבודי את כל
הארץ, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטז.

יד, כג, וכל מנצלי לא יראוה, מאמר ב,
סימן ו, עמוד רג.

יד, מא, למה זה אתם עוברים את פי ה',
מאמר ב, סימן קיז, עמוד שכא.

טו, כד, והיה אם מעיני העדה נעשתה
לשגגה, מאמר א, סימן קמט, עמוד קג.

טו, לא, כי דבר ה' בזה, מאמר ב,
סימן קכו, עמוד שלח.

טו, לט, וראיתם אותו וזכרתם את כל
מצות ד', מאמר ב, סימן לד, עמוד רלז.

טו, מ, והייתם קדושים לאלקיכם, מאמר
ב, סימן סט, עמוד רסז.

קרח

טו, טו, אל תפן אל מנחתם, מאמר ב,
סימן נג, רנג.

יז, ג, כי הקריבוים לפני ה' ויקדשו,
מאמר ב, סימן עא, עמוד ער.

יז, ה, ולא יהי' כקרח וכעדתו, מאמר
ב, סימן נג, עמוד רנג.

חקת

יט, כ, זאת התורה אדם כי ימות באהל, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטז.

בלק

כב, כ, קום לך אתם, מאמר ב, סימן קיה, עמוד שכו.

כג, ה, וישם ה' דבר בפי בלעם, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.

כד, כט, לא איש אל ויכזב, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסט.

כה, ה, מה טובו אהליך יעקב, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.

כז, ה, יול מים מדליו, מאמר ג, סימן ח, עמוד תיא.

כח, א, וישב ישראל בשיטם, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.

כט, ו, והמה בוכים פתח האהל, מאמר ב, סימן קמג, עמוד שנו.

מנחם

כו, כא, ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים, מאמר ב, סימן יג, עמוד ריא.

ממות

ל, ג, לא יחל דברו, מאמר ב, סי' עה, עמוד רעז.

ל, יג, אישה הפרם וה' יסלח לה, מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.

מפעי

לג, נב, והורשתם את הארץ, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז.

לג, גז, ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והי' אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם, מאמר א, סימן קסט, עמוד קלה.

לג, נו, כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.

לד, ב, כי אתם באים אל הארץ כנען, מאמר א, סימן קכז, עמוד קלב, מאמר ב, סימן קיה, עמוד שיט.

לד, ב, זאת הארץ אשר תפול לכם לנחלה, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.

לד, ב, ארץ כנען לגבולותי, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד.

לה, לו, ולא תטמא את הארץ, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שסט.

לה, לו, ולא תטמא את הארץ, מאמר ב, סימן מד, עמוד רמה.

דברים

א, ז, ובואו הר האמורי, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז.

א, יו, לא תגורו מפני איש, מאמר א, סימן קיב, עמוד קכה.

א, כא, עלה רש, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז. סימן ה, עמוד רב.

א, כה, ויאמרו טובה הארץ, ורש"י שם, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסו.

זאתחנן

ג, כו, אל תוסף דבר אלי, מאמר ב, סימן קד, עמוד שט.

ד, ט, השמר לך ושמרו נפשך מאור, מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסז.

ד, ט, והודעתם לבניך ולבני בניך, מאמר ג, סימן ל, עמוד חלג.

ד, יד, ואותי צוה ה', מאמר א, סימן קסה, עמוד קנט.

ד, כה, כי תוליד בנים וגוי וגורשתם, מאמר א, סימן צז, עמוד קי. סימן קנג, עמוד קנד. מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו.

סימן קנו, עמוד שסט.

ד, כה, ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם, מאמר א, סימן ה, עמוד כה. סימן קו, עמוד קיה. סימן קיט, עמוד קל.

מאמר ב, סימן קנג, עמוד שסז.

ד, לו, ובמלחמה וביד חזקה, מאמר א, סימן טז, עמוד לה. סימן עט, עמוד צה.

ד, מד, וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, הקדמה עמוד ט.

ה, א, ולמדתם אותם ושמתם לעשותם, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד. סימן כא, עמוד תכו.

ה, כז, שובו לכם לאהליכם, מאמר ב, סימן ה, עמוד רב.

ו, ה, בכל נפשך ובכל מאורך, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנח.

ז, ב, לא תחננו, מאמר ב, סימן ט, עמוד רח.

ז, י, ומשלם לשונאיו אל פניו להאבירו, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו. סימן נג, עמוד רנג. מאמר ג, סימן לו, עמוד חלט.

עקב

ה, א, למען תחיון ורבייתם ובאתם וירשתם, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד.

ה, ט, ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמב.

ה, י, ואכלת ושבעת וברכת, מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב.

ט, ז, ממרים הייתם עם ד', מאמר א, סימן קסט, עמוד קסג.

ט, כב, וזאת חטאתכם אשר עשיתם את העגל, מאמר א, סימן צב, עמוד קח.

ט, כג, עלו ורשו את הארץ, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז. סימן ה, עמוד רב.

ט, כז, ותמרו את פי ה', מאמר ב, סימן א, עמוד קצז. סימן ה, עמוד רב.

י, יא, אשר נשבעתי לאבותם לחת להם, מאמר ב, סימן קטו, עמוד שכב.

י, יב, מה היא שואל מעמך, מאמר א, סימן מ, עמוד כד.

י, טז, ומלתם את ערלת לבבכם, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

י, יז, כי היא הוא אליק האלקים, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

י, כ, את היא תירא וגוי ובשמו תשבע, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו. תוכן הענינים עמוד שפה.

יא, יב, ארץ אשר היא דורש אותה תמיד, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.

יא, יג, והיה אם שמוע וגוי ואספת דגנך, מאמר ב, סימן קכה, עמוד שלה.

יא, טז, השמרו לכם פן יפתה לבבכם, מאמר א, סימן קד, עמוד קטו. סימן קעו, עמוד קסט. מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג.

סימן קמג, עמוד שנו.

יא, טז, וסרתם ועבדתם וגוי וחרה אף ה' בכם, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו.

יא, יט, ולמדתם אתם את בניכם, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. סימן ג, עמוד חו.

יא, יט, לדבר בם, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד.

יא, כג, וירשתם גוים גדולים ועצומים מכם, מאמר ב, סימן א, עמוד קצז.

יא, כד, כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם, מאמר ב, סימן כב, עמוד רכ.

ראה

יא, לא, וירשתם אותה וישבתם בה, מאמר ב, סימן א, עמוד קצה. סימן סד, עמוד רטב. סימן קא, עמוד שו. סימן קיו, עמוד שכד.

יב, ב, אבד תאבדון את כל המקומות, מאמר א, סימן ז, עמוד קו. מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ.

יג, ב, אשר אתם יורשים אותם, מאמר א, סימן צג, עמוד קח.

יד, ה, כי מנסה היא אתכם, הקדמה עמוד ה. מאמר א, סימן פח, עמוד קה. סימן קנא, עמוד קנג.

יז, ה, כי דבר טרה, הקדמה עמוד יד.

יח, ט, לא תחמול ולא תכסה עליו, מאמר א, סימן קיב, עמוד קכה. סימן קפה, עמוד קעה. מאמר ג, סימן ג, עמוד חכד. סימן כו, עמוד תכט.

יט, יח, ולא ידבק בידך מאומה, מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמו.

יז, כג, למען תלמד ליראה, מאמר ב, סימן מה, עמוד רלו. מאמר ג, סימן ט, עמוד תיב.

יד, כט, למען יברכך היא בכל מעשה ידך אשר תעשה, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. סימן עו, עמוד צב.

טו, ג, למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, מאמר א, סימן יט, עמוד לו.

טז, טז, יראה כל זכורך במקום אשר יבחר, מאמר ב, סימן קל, עמוד שמה.

שופטים

טז, יט, כי השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים, מאמר א, סימן קכט, עמוד קלה.

יז, ו, על פי שנים עדים, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב.

יח, ט, אל השופט אשר יהיה בימים ההם, מאמר א, סימן קסא, עמוד קנו. מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט.

יח, יא, לא תסור, מאמר ב, סימן ו, עמוד רב.

יח, טו, לא תוכל לתת עליך איש זכרי, מאמר א, סימן פט, עמוד קו.

יח, יח, ולא ירבה לו נשים ולא יסור

לבבו, מאמר א, סימן קכט, עמוד קלה. מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג.

יח, ט, לא תלמוד לעשות כתועבות הגוים ההם, מאמר ג, סימן לא, עמוד חלד.

יח, טו, אליו תשמעון, מאמר א, סימן קכג, עמוד קלב.

יח, כב, לא תגור ממנו, מאמר ג, סימן כו, עמוד תכט.

יט, יט, כאשר זמם לעשות, מאמר א, סימן קג, עמוד קגב.

כ, ה, ולא תנכו, מאמר ב, סימן סד, עמוד רטב.

כ, ו, מי האיש אשר נטע כרם, מאמר ג, סימן ב, עמוד חז.

כ, ז, ומי האיש אשר ארש אשה, מאמר ג, סימן ב, עמוד חז.

כ, י, כי תקרב אל עיר, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכב.

כ, טו, לא תחיה כל נשמה, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי.

כ, יז, החרם תחרימם, מאמר ב, סימן א, עמוד קצו.

כ, יח, למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות ככל תועבותם, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.

תצא

כא, טו, כי תהיין לאיש שתי נשים, מאמר ג, סימן לא, עמוד חלד.

כב, ה, לא יהיה כלי גבר על אשה, מאמר א, סימן קלה, עמוד קפ.

כב, ו, כי יקרא קן צפור, מאמר א, סימן צא, עמוד קו. מאמר ב, סימן ה, עמוד רו. סימן ע, עמוד רסו.

כב, ה, כי תבנה בית חדש, הקדמה עמוד י.

כב, ה, לא תשים דמים בביתך, מאמר ב, סימן קג, עמוד שסו.

כג, י, ונשמרת מכל דבר רע, מאמר ג, סימן ב, עמוד חד.

כג, טו, ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך, מאמר א, סימן קלה, עמוד קפ.

כג, ב, סימן טז, עמוד ריג.

כג, טו, לא תסגיר עבד אל אדוניו, מאמר ב, סימן ז, עמוד רד. סימן קו, עמוד שיא.

תבא

כג, כא, לזכרי תשיך, מאמר ג, סימן לא, עמוד חלד.

כד, ד, ולא תחטיא את הארץ, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמה.

כה, יד, זכור, לא תשכח, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו.

תבא

כז, כו, ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת, הקדמה עמוד יא. מאמר ג, סימן י, עמוד תיג.

כח, כט, והיית ממשש בצהרים, מאמר ב, סימן קכ, עמוד שכו. סימן קנו ע' שע.

כח, מז, תחת אשר לא עבדת את היא בשמחה וטובטו לבב, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שעא.

כח, נט, והפלא ה' את מכותי, הקדמה עמוד ה. מאמר א, סימן קסג, עמוד קנת.

כח, נט, חללים רעים ונאמנים, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמא.

נצבים

כט, ט, אתם נצבים היום, מאמר ג, סימן לב, עמוד חלו.

כט, יד, כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה, הקדמה עמוד יז.

מאמר א, סימן לה, עמוד מה.

כט, טז, ותראו את שקוציהם עץ ואבן, מאמר ג, סימן כט, עמוד תלב.

כט, כב, גפרית ומלח שריפה כל ארצה, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא.

כט, כב, כמהפכת סדום ועמורה, מאמר ב, סימן לו, עמוד רלו.

כט, כח, הנסתרות להי אליקינו, מאמר ג, סימן מ, עמוד תמג.

ל, א, והשבות אל לבבך, מאמר א, סימן מא, עמוד נה. מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד.

ל, ב, ושבת עד ה' אליך, מאמר א, סימן מ, עמוד נא. סימן פ, עמוד קא.

מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. סימן קלג, עמוד שמו.

ל, יג, לא מעבר לים היא, מאמר ג, סימן ו, עמוד חט.

ל, כ, לאהבה את היא לשמוע בקולו ולדבקה בו, מאמר ב, סימן קכג, ע' שלב

וילך

לא, יב, הקהל את העם האנשים והנשים והסוף, מאמר ג, סימן לב, עמוד חלו. סימן מז, עמוד תנא.
לא, יח, ואנכי הסתר אסתיר פני, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.
לא, יט, ועתה כתבו לכם את השירה הזאת, מאמר א, סימן קסד, עמוד קנח. לא, כא, כי לא תשכח מפי ודעו, מאמר א, סימן קסג, עמוד קנח. סימן קסח, עמוד קסא. מאמר ג, סימן ז, עמוד תי.

האזינו

לב, ת, יצב גבולות עמים, מאמר ב, סימן קנג, עמוד שסו.
לב, טו, וינבל צור ישועתו, מאמר א, סימן ק, עמוד קיא.
לב, ל, אם לא כי צורם מכם והי הסגרים, מאמר ב, סימן לא, עמוד רלא.

ברכה

לג, ה, וללוי אמר, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.
לג, יח, שמח וזבולן בצאתך ויששכר באהלך, מאמר ב, סימן קב, עמוד שז. לה, ד, זאת הארץ וגו' לורעך אתגנה הראיתך בעיניך, מאמר ב, סימן קיג, עמוד שכ.
לה, י, ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, מאמר א, סימן לו, עמוד מת.

תרגום אונקלוס

וישב — ואת כל אשר עושים שם הוא הי עושה, במימרי הוה מתעבדו, מאמר א, סימן נג, עמוד סח. סימן טה, ע' טא. בשלח — ביד רמה, בריש גלי, מאמר א, סימן טז, עמוד לה. סימן עט, עמוד צו. השא — על העגל אשר עשו, על דאשתעבדו לעגלא, הקדמה עמוד ו.

תרגום יונתן בן עוזיאל

בלק — והמה בוכים, ואינן בכין וקרין שמע, מאמר ב, סימן קמג, עמוד שנו. פנחס — הנני נותן לו את בריתי שלום, ויחיי בחיי עלמא למבשרא באולתא בסוף יומיא, מאמר א, סימן ג, עמוד סכ.

רשעי על התורה

נח — שפה אחת, לשון הקדוש, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ. סימן כח, עמוד תל. ומשם הפיצם, למד שאין להם חלק לעוה"ב, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. לך — ואנשי סדום רעים, ואעפ"כ לא נמנע לוט מלשכון עמהם, הקדמה ע' טו. עמק המלך, שהמליכו את אברהם עליהם, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ. וירד העיט, רמו שיבא דוד בן ישי לכלותם וכו', מאמר א, סימן כה, עמוד מ.

ויצא — שוכב עלי, קיפל הקביה כל איי תחתיו, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ. כי אם בית האלקים, שנעקר הר המורי ובא לכאן, מאמר ב, סימן קכט, ע' שמ. וישב — מעמק חברון, מצעה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטז.

מקץ — למה תתראו, למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאילו אתם שבעים, מאמר א, סימן ס, עמוד עד. ויחיי — ואגידה לכם, בקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה, מאמר א, סימן קסו, עמוד קנט.

שמות — כי ביד חזקה ישלחם, מפני ידי החזקה, ומזרחי וגריא שם, מאמר א, סימן טז, עמוד לה.

משפטים — לפניהם, שהמביא דיני ישראל בפני עבד'ם וכו' מייקר שם האלילים, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג.

תשא — אך את שבתותי תשמרו, אע"פ שתהיו רדופין וריוין וכו' שבת אל תדחה מפני, מאמר א, סימן סד, עמוד עט. כי זה משה ואיש, כמין דמות משה הראה להם השטן, מאמר א, סימן מז, עמוד טא.

פקודי — המשכן משכן, ב"פ רמו למקדש שנתמשכן בשני חורבניו, מאמר א, סימן נח, עמוד עא. הוקם המשכן הוקם מאליו, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.

ויקרא — אשר נשיא יחסא, אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגנתו, מאמר א, סימן קב, עמוד קנד. שמיני — ויצאו ויברכו, ע"י קרבנותיו

ועבודתו חשרה שכינה בכס, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.

אחרי — כמעשה ארץ מצרים, שמעשיהם מקולקלים מכל האומות, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג.

קדושים — קדושים תהיו, כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, מאמר ג, סימן לא, עמוד תלה. ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, אם אתם מובדלים מהם הרי אתם שלי וכו', מאמר א, סימן קג, עמוד קיד.

אמור — ונכרתה, יכול מצד זה לצד אחר, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכה.

בהר — בהר סיני, מה שמיטה נאמרו כללותיהן ופרטותיהן, מאמר ג, סימן יב, עמוד תסו. גאולה תהי לו, מיד, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסח.

בחוקתי — והשימותי אני את הארץ, שלא ימצאו האויבים בה נחת רוה, מאמר ב, סימן קלת, עמוד שוב.

נשא — ויברך ה' וישמרך, הקביה הוא הנותן הוא השומר להצילם מהתגרות המלכויות, מאמר א, סימן ס, עמוד עג.

שלח — על פי ה', שלא עכב על יוד, ומזרחי וגריא שם, מאמר ב, סימן ו, עמוד רב. כולם אנשים, לשון חשיבות, מאמר א, סימן קמו, עמוד קמט. עלה צעלה, אפילו בשמים והוא אומר עשו סולמות ועלו שם, מאמר ב, סימן ו, עמוד רב. סר צלם מעליהם, מגינם וחוקם כשרים שבהם מתו, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג. שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד.

קרח — אל תפן אל מנחתם, אף חלקם לא יקובל לפניך לרצון, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.

בלק — וקרקר כל בני שת, שכולם יצאו מן שת, מאמר א, סימן ע, עמוד פה. פנחס — ושאל לו, כשיצטרך לצאת למלחמה, מאמר ב, סימן יד, עמוד ריב.

מסעי — כי אתם עוברים וגו' והורשתם, על מנת כן תעברו, מאמר א, סימן צה, עמוד קט. והורשתם את הארץ מיושבי ווא וישבתם בה תוכלו להתקיים בה,

מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. זאת הארץ, הוצרך לכתוב מצרני גבולי רוחותי, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. ואחזקן — ועבדתם שם אלהים, כתרומו משאתם עובדים להם, מאמר א, סימן ה, אתם עובדים להם, מאמר א, סימן ה, עמוד כה, סימן קיט, עמוד קל. סימן קכה, עמוד קלב.

עקב — ובשמו תשבע, אם יש בך כל המדות הללו אתה ראשי להשבע בשמו, מאמר א, סימן כה, עמוד מא. — לדבר בם, מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו משיח עמו בלה"ק, מאמר ג, סימן ד, עמוד תח. סימן טו, עמוד תכ. שופטים — אל השופט אשר יהי בימים ההם, אין לך אלא שופט שבימך, מאמר א, סימן קסא, עמוד קנו. שופטים — תמים תהי, התהלך עמו בתמימות, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד. תבוא — אשר יהי בימים ההם, אין לך אלא כהן שבימך כמו שהוא, מאמר א, סימן קסא, עמוד קנו.

נצבים — ושב שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם, ועוד שגדול יום קבוץ גלויות, מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו.

נביאים

יהושע

א, ה, והגית בו יומם ולילה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלח. יא, טו, ואת כל ארץ הגושן, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שם. טו, טג, ואת היבوسی יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי.

שופטים

א, כא, ואת היבوسی יושב ירושלים, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי. ג, א, ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל, מאמר ב, סימן לא, עמוד רלא. ה, יא, צדקת פרזונו בישראל, מאמר א, סימן יח, עמוד לו. מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו.

שמואל א

א, כו, אל הנער הזה התפללתי, מאמר א, סימן קסה, עמוד קסא. ב, כב, אשר ישכבון את הנשים, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו. ט, ט, כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה, מאמר ב, סימן כ, עמוד רית. יד, כד, ויואל שאול את העם, הקומה עמוד יז.

טו, טו, אשר חמל העם, מאמר א, סימן קמו, עמוד קמט. טו, כד, כי יראתי את העם ואשמע בקולם, סימן קמו, עמוד קמט. טו, ז, כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכט. יח, יד, והיה דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו, מאמר ב, סימן טו, עמוד ריב. כ, כט, כי זבח משפחה לנו בעיר, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.

כה, כט, ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמ. כו, יט, כי גרשוני היום מהסתפח בגזלת ה' לאמור לך עבוד אלהים אחרים, מאמר א, סימן ד, עמוד כד. סימן ה, עמוד כה. מאמר ב, סימן א, עמוד קצו. סימן פו, עמוד רפו. סימן פט, עמוד רצב.

שמואל ב

ו, ו, וישלח עווה אל ארון האלקים, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכט. יא, יא, ואדוני יואב, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט. כא, א, והיה רעב בימי דוד שלש שנים, הקדמה עמוד ו.

כא, א, אל שאול ואל בית הדמים, הקדמה עמוד ו. מאמר ב, סי טו, ע' ריב.

מלכים א

ו, יב, והבית אשר אתה בונה, מאמר ב, סימן ה, עמוד רמו. ה, יג, בנה בניתי בית זבול לך, הקדמה עמוד ט. ה, טו, שמחים וטובי לב, מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט. ט, כ, כל העם הנותר מן האמורי החתי והפריזי החוי והיבוסים, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכב.

יא, טו, כי ששת חדשים ישב שם, מאמר ב, סימן קמא, עמוד שנה. יא, כט, וימצא אותו אחי השילני בדרך, וגו' ושניהם לבדם בשדה, מאמר א, סימן קלד, עמוד קלט.

יח, מו, וישנס מתניו וירץ לפני אחאב, מאמר א, סימן קלב, עמוד קלת. כא, כה, רק לא הי' כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה', מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסח.

כב, כ, מי יפתה את אחאב, ורלביג שם, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

מלכים ב

י, ל, בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל, מאמר ב, סימן קלה, עמוד קמב. יד, כה, הוא השיב את גבול ישראל, מאמר ב, סימן לא, עמוד רלא.

יד, כו, ויושיעם ביד ירבעם בן יהואש, מאמר א, סימן קלה, עמוד קמב. כב, ט, אך לא יעלו כהני הבמות אל מזבח ה', מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.

ישעיה

א, יב, כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי, ורשי שם, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד. מאמר ב, סימן מ, עמוד מה, עמוד רמה, סימן מה, עמוד רמו. סימן מו, עמוד רמו. סימן קכב, עמוד שלא.

א, טו, ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכם, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. סימן קד, עמוד שי.

ב, ג, כי מציון תצא תורה, מאמר ב, סימן ו, עמוד רה. סימן קמט, עמוד שסכ. מאמר ג, סימן ט, עמוד תיב.

ה, כ, הוי האומרים לרע טוב, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע.

ה, כג, מצדיקי רשע, מאמר ב, סימן קעז, עמוד קעב.

ו, ה, בחוך עם טמא שפחים אנכי יושב, מאמר א, סימן קסא, עמוד קעב.

ו, ז, וסר עונך וחסאתך תכופר, מאמר ב, סימן לח, עמוד רלח.

ח, יב, לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר, מאמר א, סימן קנד, עמוד קנד.

יא, ג, והריחו ביראת ה' ולא למראֵה עיניו ישפוט, מאמר א, סימן לו, עמוד מז. כו, י, שם ירעה עגל ושם ירבץ, מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. כז, יא, ביבוש קצירה תשברנה, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא. כח, טז, המאמין לא יתוש, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלח. כט, יד, לכן הנני יוסף להפליא וגוי ואבדה חכמת חכמיו וביתנו נבזינו תסתתר, הקדמה עמוד ה. מאמר א, סי' קסג, ע' קנח. לא, ט, נאום ה' אשר אור לו בציון ותגור לו בירושלים, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שטט. לג, ד, ואסף שללכם, מאמר ג, סימן מב, עמוד תמו. לה, י, ופדויה ה' ישובון, מאמר א, סימן מה, עמוד סב. מה, יג, וכל בניך למודי ה', מאמר ב, סימן קכ, עמוד שכו. מח, יא, למעני למעני אעשה, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. מז, יז, אני היא למלך להועיל מדריךך בדרך תלך, מאמר ב, סימן קיה, עמוד שכו. מאמר ג, סימן כב, עמוד תכו. מח, כב, אין שלום אמר ה' לרשעים, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. נב, יג, הנה ישכיל עבדי ירום ונשא וגבה מאוד, מאמר א, סימן לו, עמוד מה. נה, ז, יעזוב רשע דרכו, מאמר א, סימן מא, עמוד גז. נז, ו, גוי נחתי למכים, הקדמה עמוד יב. נט, טו, ותהי האמת נעדרת, מאמר א, סימן קעה, עמוד קסת. נט, טז, וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. ס, כא, ועמך כולם צדיקים, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. ס, כב, אני ה' בעתה אחישנה, מאמר א, סימן מה, עמוד סב. סו, כ, והביאו את כל אחיכם מכל הגוים, מאמר א, סימן סח, עמוד סד. ירמיה

ב, ז, ותבואו ותטמאו את ארצי, מאמר א, סימן קג, עמוד קטו. מאמר ב, סימן

מ, עמוד רמ. סימן קכב, עמוד של. סימן קלג, עמוד דשמ. ה, כד, ראיתי ההרים והנה רועשים וכל הנבעות התקלקלו, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ. ה, א, שוטטו בחוצות ירושלים וראו נא ודעו ובקשו ברחובותי אם תמצאו איש, הקדמה עמוד טו. ה, טו, לעת מרפא והנה בעתה, הקדמה עמוד ה. ה, א, מי יתנני במדבר מלון אורחים, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד. מאמר ב, סימן קנג, עמוד שסז. ט, יא, על מה אבדה ארץ, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד. יד, יג, הנה הנביאים אומרים להם לא תיראו חרב ורעב לא יהי לכם, הקדמה עמוד יד. טו, א, שלח מעל פני ויצאו, מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. כה, יא, והיתה הארץ לשמה, מאמר ב, סימן ה, עמוד רמו. כז, כב, בבלה יובאו ושמה יהיו, מאמר א, סימן א, עמוד כא. כט, ה, בנו בתים ושובו, מאמר ב, סימן ג, עמוד קצט. סימן קיד, עמוד שכא. לג, כה, אם לא ברייתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתיו, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו. מד, יח, ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים, חסרנו כל, הקדמה עמוד ח. מח, יא, שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא אל שמריו, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכד.

יחזקאל

יא, יט, והסירותי לב האבן מברכמ, מאמר א, סימן פ, עמוד ק.

יח, ב, אבות יאכלו בוטר ושיני הבנים תקחינה, מאמר א, סימן לה, עמוד מו. כג, מח, וגוטריו פל הנשים ולא תעשינה כזמתכנה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט. לג, כה, על הדם תאכלו וגוי והארץ

חירשו, ורשעי שם, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמה. לג, כז, עמותם על חרככם וגוי והארץ חירשו, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג. לה, ב, הוי רועי ישראל וגו', מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד. לו, ה, ואתם הרי ישראל ענטכם תתנו, מאמר א, סימן טו, עמוד פב. לו, יז, בית ישראל יושבים על אדמתם ויטמאו אותה, מאמר א, סי' קג, ע' קיד. לו, ז, ויהי קול בהבאי והנה רעש, מאמר א, סימן ג, עמוד סד.

חושע

ב, כה, וורעתי לי בארץ, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו. ה, ז, כרובם כן חטאו, מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד. מאמר ג, סימן לט, ע' תמב. ה, יד, לא אפקוד על בנותיכם כי תזנינה, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. סימן לו, עמוד תלט. ה, יז, חיבור עצבים אפרים הנח לו, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. ו, ז, והמה כאדם עברו בריה, מאמר ב, סימן קיב, עמוד שיה. ח, יב, אכתב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו, מאמר ב, סימן כד, עמוד רכב. י, יב, נירו לכם ניר ואל תודעו אל הקוצים, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו. יד, י, וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.

עמום

ב, ו, על מכם בכסף צדיק, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטז. ה, יאיב, הנה ימים באים וגוי ישוטטו לבקש את דברי ה', מאמר א, סימן קסג, עמוד קנח. ה, יא, לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה', מאמר א, סימן קסט, עמוד קסג.

עובדיה

א, כא, ועלו מושיעים בהר ציון, מאמר א, סימן צח, עמוד קי. ב, יא, ויאמר ד' לדג, מאמר ב, סימן יט, עמוד ריז.

קו, כג, לולי משה בחירו, מאמר ג.
 סימן לט, עמוד תמג.
 קת, יב, לא תצא אלקים בצבאותינו,
 מאמר א, סימן לח, עמוד ג.
 קטז, יג, כוס ישועות אשא, מאמר
 ב, סימן יז, עמוד ריד.
 קיט, צב, לולא תורתך שעשועי אז
 אבדתי בעיני, הקדמה עמוד ט.
 קיט, קכו, עת לעשות לה' הפרו תורתך,
 מאמר ג, סימן ז, עמוד תיא.
 קכו, א, אם ה' לא יבנה בית שוא
 עצמלו בוניו בו, מאמר ב, סי' קכה, ע' שלה.
 קל, ד, כי עמך הסליחה למען תורא,
 מאמר א, סימן קג, עמוד קיד.
 קלט, כא, הלא משנאיך ה' אשנא
 ובתקוממך אתקוטט, מאמר א, סימן קעה,
 עמוד קעא. מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.
 סימן קמב, עמוד שנו.
 קלט, כב, תכלית שנאה שנאתים, מאמר
 א, סימן קעה, עמוד קעא.
 קמג, י, למדני לעשות רצונך, מאמר
 ב, סימן קיג, עמוד שיט.
 קמד, טו, אשרי העם שככה לו, מאמר
 א, סימן קג, עמוד קיד.
 קמו, ב, בונה ירושלים ה' נדחי ישראל
 יכנס, מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו.

משל

א, י, אם יפתוך חטאים אל תאבה,
 הקדמה עמוד יב. מאמר א, סימן קיז,
 עמוד קכת. מאמר ב, סימן קמב, ע' שנו.
 א, טו, אל חלך בדרך אתם מנע רגלך
 מנתיבתם, מאמר א, סימן קיז, עמוד קכת.
 ב, יט, כל באי לא ישובון, מאמר א,
 סימן קעו, עמוד קע. מאמר ג, סימן ג,
 עמוד תנג.
 ג, יד, אם ללצים הוא יליך, מאמר ב,
 סימן קיה, עמוד שכו. מאמר ג, סימן
 יט, עמוד תכג. סימן כב, עמוד תכו.
 ד, טו, כי לא ישנו אם לא ירעו וגגולה
 שנתם אם לא יכשילו, מאמר א, סימן
 קיג, עמוד קכה. סימן קנה, עמוד קנה.
 מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ. סימן קנג,
 עמוד שסז. מאמר ג, סימן כב, עמוד תכו.
 ד, כב, כי חיים הם למוצאהם, מאמר ג,
 סימן יא, עמוד תיז.

ב, ב, יתיצבו על ה' ועל משיחו, מאמר
 ב, סימן קט, עמוד שיד.
 טו, א, מי יגור באהלך, מאמר ב,
 סימן קכא, עמוד שכט.
 כט, יא, ה' יברך את עמו בשלום, מאמר
 ב, סימן ת, עמוד רו.
 לו, טו, סור מרע ועשה טוב, מאמר
 ב, סימן ת, עמוד רו.
 לה, טו, בקש שלום ורדפהו, מאמר ב,
 סימן עג, עמוד רעב.
 לו, כה, מה מצעדי גבר כוננו ודרכו
 יחפץ, מאמר ב, סימן קיה, עמוד שכה.
 מט, טו, צורם לבלות שאול מזכול לו,
 הקדמה עמוד ט.
 ג, יז, זובח לאלקים תודה, מאמר ב,
 סימן מה, עמוד רמו.
 ג, טו, זרשע אמר אלקים מה לך לספר
 חקי, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.
 ט, ב, בהצותו את ארם נהרים ואת
 ארם צובה, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכא.
 טו, ה, לכו וראו מפעלות אלקים גורא
 עלילה על בני אדם, מאמר ב, סימן יט,
 עמוד רטו.
 עג, ט, שחו בשמים סיהם, מאמר א,
 סימן קעו, עמוד קסט.
 עז, ג, כל הרע אויב בקודש, מאמר
 ב, סימן קלט, עמוד שנג.
 עז, ט, האפס לנצח חסדו, מאמר ב,
 סימן קלא, עמוד שמג.
 עז, י, לא שפרו ברית אלקים, מאמר
 א, סימן כה, עמוד מ.
 עב, ה, כי אתה תגזל בכל הברים, מאמר
 ב, סימן קי, עמוד שיו.
 פו, ב, שמרה נפשי כי חסיד אני,
 מאמר ב, סימן יז, עמוד רטו.
 פט, ב, אז דברת בחזון לחסידך, מאמר
 ב, סימן יז, עמוד רטו.
 צב, י, יתפרדו כל פועלי און, מאמר
 ב, סימן נג, עמוד רנג.
 קב, כט, כי לה' המלוכה ומושל בגוים,
 מאמר ב, סימן קנו, עמוד שע.
 קה, מד, ויתן להם ארצות גוים וגו'
 בעבור ישמרו חקי ותורותיו ינצורו,
 מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. סימן
 קו, עמוד שיב.

מיכה

ג, א, בונה ציון בדמים וירושלים
 בעולה, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.
 ז, ה, אל תאמינו ברע ואל תבטחו
 באלוף, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע.

חבקוק

ג, ו, ראה ויתר גוים, מאמר ב, סימן
 מו, עמוד רמו.
 ג, ו, הליכות עולם לו, מאמר ג, סימן
 לה, עמוד תלו.

זכריה

ב, ט, ואני אהי' לה באום ד' חומת אש
 סביב, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכט.
 ג, י, כי כארבע רוחות השמים פרשתי
 אתכם, מאמר א, סימן יח, עמוד לו.
 מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו.
 ג, ב, יגעד ה' בך השטן וגוי' הבוזר
 בירושלים, מאמר ב, סימן סח, עמוד רטו.
 סימן קמט, עמוד שסא.

מלאכי

ב, יז, כל עושי רע טוב בעיני ה',
 מאמר א, סימן קלו, עמוד קמא.
 ג, א, פתאום יבוא אל היכלו, מאמר א,
 סימן קלו, עמוד קמא.
 ג, א, הגני שולח מלאכי ופנה דרך
 לפני, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלה.
 ג, ז, שובו אלי ואשובה אליכם, מאמר
 א, סימן מא, עמוד נד.
 ג, יד, אמרתם שוא עבדו אלקים, מאמר
 א, סימן קי, עמוד קכב.
 ג, טו, מאשרים ודים וגו' בחזו אלקים
 וימלטו, מאמר א, סימן פח, עמוד קה.
 ג, כג, הגה אנכי שולח לכם את אלי'
 הנביא, מאמר א, סימן מא, עמוד נד.
 סימן ג, עמוד סד. סימן נג, עמוד סח.
 סימן ע, עמוד מה.

כתובים

תהלים

א, א, אשרי האיש אשר לא הלך בעצת
 רשעים ובררך חטאים לא עמד ובמושב
 לצים לא ישב, הקדמה עמוד טו. מאמר
 א, סימן קכ, עמוד קלא.

ה ו, נצו מעגלותי לא תדע, מאמר ב, סימן גה, עמוד רנד.
 ה, ת, הרחק מעלי דרכך ואל תקרב אל פתח ביתה, מאמר א, סימן קה, עמוד קסז. סימן קיב, עמוד קכז.
 ז, כו, רבים חללים הפילה, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.
 ח, יב, אני חכמה שכנתי ערמה, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלז. סימן לו, עמוד תלט. סימן לז, עמוד תמ. סימן מב, עמוד תמו.
 ט, ד, מי פתי יסוד הנה, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח.
 ט, ת, אל תוכח לץ פן ישנאך, הקדמה עמוד יב.
 יד, לד, חסד לאומים חסאת, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא.
 יז, טו, מצדיק רשע ומרשיע צדיק תרועת ה' גם שניהם, מאמר ב, סימן קעו, עמוד קע. סימן קעז, עמוד קעב.
 יח, ב, לא יחפץ הכסיל בתבונה, הקדמה עמוד טז.
 כב, ו, תנוך לגעד על פי דרכו, מאמר ג, סימן ב, עמוד חד.
 כד, ו, כי בתחבולות תעשה לך מלחמה, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח.
 כז, י, התרפית ביום צרה צר כחכה, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסז.
 כז, כא, ועם שונים אל תתערב, מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו.
 כז, כד, אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.
 כז, כה, ולמוכיחים יונעם ועליהם תבוא ברכת טוב, מאמר א, סימן קעו, ע' קסט.
 כז, ג, שמים לרום וארץ לעומק ולב מלכים אין חקר, מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסז.
 כח, ד, עוובי תורה יהללו רשע ושומרי תורה יתגרו בו, מאמר א, סימן פט, עמוד קה. סימן קעו, עמוד קע. סימן קעה, עמוד קעא. סימן קעה, עמוד קעב. סימן קפב, עמוד קעד.
 כח, כג, מוכיח אדם אחרי חן ימצא ממחליק לשון, מאמר א, סימן קעו, ע' קסט.
 כט, יב, מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים, מאמר א, סימן קכה,

עמוד קלג. סימן קל, עמוד קלו. סימן קנה, עמוד קנה. מאמר ב, סימן קכו, עמוד קלו. סימן קלז, עמוד שמט.
 כט, כד, חולק עם גנב שונא נפשו אלה ישמע ולא יגיד, מאמר א, סימן קטו, עמוד קכו.
 ל, ח, ריש ועושר אל תתן לי, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפח.
 לא, יד, היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה, מאמר ב, סימן כט, ע' רכת.
איוב
 יא, יד, אל תשכן באהליך עולה, מאמר ב, סימן סו, עמוד רסד.
 טו, טו, הן בקדושי לא יאמין, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמא.
 טו, טז, אף כי נתעב נאלח איש שותה כמים עולה, מאמר ג, סימן לח, עמוד תמא.
 טו, כג, יום חושך, מאמר א, סימן קנט, עמוד קנז.
 כב, ח, ואיש זרוע לו הארץ, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעב.
 לה, יא, מלפני מבהמת הארץ ומעוף השמים יחכמו, מאמר א, סימן קכז, ע' קלב.
 לו, ז, לא יגרע מצדיק עינו, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי.
 לח, יג, לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה, מאמר ב, סימן מ, ע' רמ.
דניאל
 ז, יג, וארו עם ענני שמיא, מאמר א, סימן מ, עמוד נג.
 י, כ, ועתה אשוב להלחם עם שר פרס, מאמר ג, סימן כב, עמוד תכו.
 יב, ד, תתום הדברים ותתום, מאמר א, סימן קסו, עמוד קנט.
 יב, ז, כי למועד מועדים, מאמר א, סימן מ, עמוד נג.
 יב, ז, וככלות נפץ יד עם קודש תכלינה, מאמר א, סימן מא, עמוד נה.
עזרא
 א, ב, כה אמר כורש וגו' והוא פקר עלי לבנות לו בית בירושלים, מאמר א, סימן סט, עמוד פד.
נחמיה
 ז, סה, עד עמוד הכהן לאורים ותומים, מאמר א, סימן לח, עמוד מט.

דברי הימים א

כח, ט, כי כל לבבות דורש ה', מאמר ג, סימן כז, עמוד תכח.
 כח, יט, הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, מאמר א, סימן נח, עמוד צא.

דברי הימים ב

ו, ה, לא בחרתי בעיר מכל שבטי ישראל ואבחר כדוד, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד.
 ו, מב, זכרה לחסדי דוד עבדך, מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.
 יג, ח, עגלי הוהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים, מאמר א, סימן קלז, עמוד קלט.

רות

א, א, ויהי בימי שפוט השופטים, מאמר ב, סימן קלז, עמוד שמט.

שיר השירים

ב, ד, ודגלו עלי אהבה, מאמר ג, סימן כד, עמוד תכח.
 ב, ז, השבעתי אתכם בנות ירושלים אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, מאמר א, סימן א, עמוד כא.
 סימן ע, עמוד פו. מאמר ב, סימן קיד, עמוד שכ.
 ב, ח, קול דורי הנה זה בא, מאמר א, סימן יט, עמוד לו. מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד.
 ב, טו, אחוזו לנו שועלים שועלים קטנים מחבלים כרמים, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.
 ח, ד, מה תעירו ומה תעוררו, מאמר א, סימן כז, עמוד מ.
 ח, ט, אם חומה היא, מאמר א, סימן י, עמוד ל.

קהלת

ה, ד, טוב אשר לא תדור, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו.
 ה, יב, יש עושר שמור לבעלי לרעתו, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפח.
 ו, ז, כל עמל אדם לפיהו, מאמר ג, סימן יח, עמוד תכב.
 ח, יא, אשר אין נעשה פתגם הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם לעשות

רע, מאמר ב, סימן ככו, עמוד שלו.
מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט.
ט, ז, כי כבר רצה אלקים את מעשיך,
מאמר ב, סימן מו, עמוד רמו.
י, כ, גם במדעך מלך אל תקלל, מאמר
א, סימן קלב, עמוד קלה.
איכה

א, ה, חטא חטאה ירושלים, מאמר ב,
סימן מו, עמוד רמו.
א, יג, נתנני שוממה כל היום דוה,
מאמר א, סימן עא, עמוד פו.
ב, יד, נביאיך חזו לך שוא, מאמר א,
סימן קעו, עמוד קע.
ב, כא, שכבו לארץ חוצות, מאמר ב,
סימן קטט, עמוד שלט.
ג, ו, במחשכים הושיבני, מאמר א,
סימן קג, עמוד קנב.
ג, כ, זכור תזכור ותשוח עלי נפשי,
מאמר א, סימן קג, עמוד קיד.
ג, כא, וזאת אשיב אל לבי על כן אוהיל,
הקדמה עמוד ט.
ה, כא, השיבנו ה' אליך ונשובה, מאמר
א, סימן מא, עמוד נד.
אסתר

ג, ה, ישנו עם אחד, מאמר ב, סימן
קלו, עמוד שנ.

תרגום יונתן על נ"ך

שמואל א' כו, יט — אזיל דוד בני
עממיא פלחי סעווא, מאמר א, סימן ה,
עמוד כה, מאמר ב, סימן כז, עמוד
רכה, סימן פו, עמוד רפנ.
שיר השירים ב, ז — השבעתי אתכם,
בחר כן אתאמר למשה בבבואה, הקדמה
עמוד יח. — ב, ו, לא תזידון למיסק
לארעא וכנען עד דיהא רעוא מן קדם ה',
מאמר א, סימן כד, עמוד לה. — ה, ד,
מה תעירו, מה דין אתון מתגרין בעמי
ארעא למיפק מן גלותא וכי' אתעכיבו
פון זעיר, מאמר א, סימן כד, עמוד
מ, סימן ע, עמוד פו.
תרגום שני מגילת אסתר — ארבע היגון
דשליטו מסוף עלמא ועד סופיה וכי'
שלמה ואחאב מן ישראל, מאמר ב,
סימן כה, עמוד רכד.

רש"י על נ"ך

יהושע טו, סג, — ואת היבוסים, לא על
שם אומה הי' אלא מגדל דוד שהי'
בירושלים, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי.
שופטים א, כא — ואת היבוסים יושב
ירושלם, אחוז הי' בירושלים ששמו
יבוסים, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי.
ישעי' א, יב, — רמוס חצרי, אחרי שאין
לבבכם שלם עמי, מאמר א, סימן קג,
עמוד קיד. מאמר ב, סימן מה, עמוד
רמה. סימן קכב, עמוד שלא. — כח,
טו, המאמין לא יחיש, לא יאמר אם
אמת הוא יהיה לבוא, מאמר ב, סימן
קכו, עמוד שלה.

מלאכי ג, א — הגני שולח מלאכי, לבער
את הרשעים, ומצודות שם, מאמר ב,
סימן קכו, עמוד שלה.

שיר השירים א, ח — צאי לך בעקבי
הצאן, הסתכלי בפסיעות דרך שהלכו
הצאן והעקבים יזכרים, מאמר א, סימן
קט, עמוד קנו. סימן קסח, עמוד קסא.
— ה, ט, אם חזמה היא, אם תחוק
באמונתה וביראתה, מא' א, סי' י, ע' ל.
קהלת ה, יא — אשר אין נעשה פתגם
הרעה מהרה, שאין הקביה ממחר להפרע
מעושי הרעה וע"כ הם סוברים אין דין,
מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו. מאמר
ג, סימן לו, עמוד תלט.

תלמוד בבלי

ברכות

ג: יועצין באחיתופל ונמליין בסנהדרין
ושואלין באר"ת, מאמר ב, סימן יג, עמוד
ריא. סימן כד, עמוד רכא.
ד. ראויים היו ישראל בימי עורא
ליעשות להם נס כבימי יהושע ב"נ אלא
שגרם החטא, מאמר א, סי' יב, עמוד לב.
ד: קורא ק"ש ומתפלל, ורש"י שם,
מאמר ג, סימן ב, עמוד חד.
ה. אין לו להקביה אלא ד' אמות של
הלכה בלבד, מאמר א, סימן קסו, עמוד קט.
ט. מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב,
מאמר א, סימן מא, עמוד נה.
יב. בטלו קריאת עשרת הדברות מפני
תרעומת המינין, מאמר ב, סימן קמג,

עמוד שנו. מאמר ג, סימן כט, עמוד תלג.
יג: אנמירו בניינו תורה כי היכי
דליגרוסו בהו, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד.
טו. אבל לתפלה מהרו ועד כמה עד
פרסה, מאמר ב, סימן לג, עמוד רלג.

יז. גלוי וידוע שרצוננו לעשות רצונך
ומי מעכב שאור שבעיטה ושעבוד מלכיות,
מאמר א, סימן קיט, עמוד קל.

יז. העושה שלא לשמה נוה לו שלא
נברא, והוסי' שם, מאמר א, סימן קפא,
עמוד קעג.

יז. יה"ר שתשים שלום בפמליא של
מעלה, ורש"י שם, מאמר ג, סימן כב,
עמוד תכו.

יט. אם ראית ת"ח שעבר עבירה אל
תהרהר אחריו, מאמר ב, סי' קכו, ע' שלה.
יט: מה לכם אצל ר' אליעזר שהלכה
כמותו, ורבינו נסים גאון שם, מאמר א,
סימן קנא, עמוד קנג.

יט: מדלגין היינו ע"ג ארנונות של מתים,
מאמר ב, סימן צט, עמוד דש.

כא. ספק אמר אמת ויצויב חוזר, מאמר
ב, סימן קה, עמוד שיא.

כד: כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה,
מאמר א, סימן א, עמוד כא.
כה. עלה סנהיריב ובלבל כל האומות,
מאמר ב, סימן כו, עמוד רכד.

כה. כל תלמיד שאין תוכו כברו אל
יכנס לביהמ"ד, מאמר ג, סי' לה, ע' תמ.
כה. אתוספו ד' מאות ספסלי, ורש"י
שם, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמא.

כה: פנו כלים מפני הטומאה והכיניו
כסא לחוקיך מאמר א, סימן עב, עמוד פח.
כה: מנעו בניכם מן ההגיון, מאמר ג,
סימן ה, עמוד תח. סימן יג, עמוד תטז.
כה: יה"ר שתהא מורא שמים עליכם
כמורא בו"ד, מאמר ג, סי' לפ, עמוד תמב.
כט. טעה בברכת הצדוקים מעלין אותה,
מאמר א, סימן קפד, עמוד קעז.

לב. כהן שהרג את הנפש לא ישא את
כפיו, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.
לג: אטו יראה מילתא זוסרתא היא,
מאמר א, סימן כד, עמוד מ.

לד: כל הנביאים לא נתנבאו אלא למהנה
ת"ח וכי, מאמר ב, סימן קב, עמוד שז.

לד: אין בין עוה"ו לימות המשיח
אלא שעבוד גליות בלבד, מאמר א, סימן
ק"ט, עמוד קל.
לה: אסור לאדם שיהנה מעוה"ו בלא
ברכה, ופגעי וצליח שם, מאמר ג, סימן
יב, עמוד תסו.
לה: הנהג בהן מנהג דרך ארץ, מאמר
ב, סימן קכה, עמוד שלה.
לה: הרבה עשו כרשביי ולא עלתה
בידם, מאמר ב, סימן קכה, עמוד שלה.
נו: הוראה שעורים בחלום סרו עונותיו,
מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה.
נו: אנא לא סלקי מבבל לאיי עד דחזאי
שערי בחלמא, מאמר ב, סי' קכ, ע' שכו.
סא: יש לך אדם שממונו חביב עליו
מגופו, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנח.
סג: חכם שסימא אין חבדו רשאי לטהר,
מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד.
סג: המרפה עצמו מדינת אין בו כח
לעמוד ביום צרה, מא' ב, סי' ע, עמוד רסו.

משניות זרעיהם

ס"א פ"ד מ"ט — הלקט ושכחה ופיאה
של זכורים חייב במעשר א"יכ הפקיר,
מאמר ב, סימן לב, עמוד רלב.
תרומות פ"י מ"ח — דג טמא שכבשו
עם דג טהור, ור"ש שם, מאמר א, סימן
קט, עמוד קסט.
מעשר שני פ"ה מ"ב — משחרב ביהמ"ק
הי התנאי הוה וכי יחזור הדבר לכמות
שהי, מאמר א, סימן נט, עמוד עב.

שבת

ט. אם התחיל בסעודה אין ממסיק
לתפלה, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.
י. במרחץ אסור בלה"ק, מאמר ג, סימן
ה, עמוד תט.
יא. אם יהיו כל הימים דיו וכי אין
ממסיקין לכתוב חללה של רשות, ורש"י
שם, מאמר ב, סימן קנד, עמוד שטו.
יב: אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי,
מאמר ג, סימן כה, עמוד תכה.
יג. ופליגא דידי אודירי, מאמר ב, סימן
עח, עמוד רעח.
יד. סתור סתור אמרינן לגזירא, מאמר
ג, סימן מג, עמוד תמו.

טו. ק"ט שנה עד שלא חרב הבית נשטה
מלכות הרשעה על ישראל, מאמר ב,
סימן לא, עמוד רל.
טו. הלל נהג ושיאוהו לפני הבית מאה
שנה, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב.
כג. היכן צונו מלא תסור, מאמר ב,
סימן ו, עמוד רב.
כג: אמרה תורה להניח ס"איה מפני
הרמאי, ורש"י שם, מאמר א, סימן סו,
עמוד פ.
כט: אי שתיקי לך וכי נסיק מיני
חורבא, מאמר א, סימן מ, עמוד נב.
ל: עתידין אילנות שמוציאין פירות
בכל יום, מאמר א, סימן טו, עמוד פב.
לא. גירני על מנת שתשימי כהן גדול,
מאמר ב, סימן עח, עמוד רעח.
לא: כיון דכתיב עפ"י ה' יחנו כמקומו
דמי ל', מאמר א, סימן סו, עמוד עח.
לג: אסכרה בעון ביטול תורה נשים
יוכיחו, מאמר ג, סימן מה, עמוד תמט.
לג: איכא דוכתא דאית ב"י ספק טומאה,
ורש"י שם, מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט.
סימן צח, עמוד שב.
לד. ג' דברים חייב אדם לומר בתוך
ביתו, מאמר ב, סימן ו, עמוד רד.
מא. כל העולה מבבל לאיי עובר בעשה,
מאמר א, סימן א, עמוד כא.
נה. מעולם לא יצאה מדה טובה מפני
הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה,
הקדמה עמוד יא.
נה: כל האומר ראובן חסא אינו אלא
טועה, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו.
נו. כל האומר דוד חסא אינו אלא טועה,
מאמר ב, סימן טו, עמוד ר"ב.
נו. אורי מודת במלכות הוה, ורש"י
שם, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.
נו. כד מעיינת ב"י בדוד לא משכחת בר
מדאורי, מאמר ב, סימן טו, עמוד ר"ג.
סג. הוינא בר המני סרי שני ולא ידענא
דאין מקרא יוצא מידי פשוטו, מאמר ג,
סימן יג, עמוד ח"ו. סימן כא, עמוד תכו.
סו: הבנים יוצאים בקשרים, מאמר ב,
סימן קל, עמוד שטכ.
סח. גדול מכלל דאיכא קסן, מאמר א,
סימן מא, עמוד נד.

קסו. אם יבואו לידי אני אשרפם עם
האזכרות שבהם, ורש"י שם, מאמר א,
סימן קו, עמוד ק"ו. מאמר ג, סימן כג,
עמוד תכו.
קסו. אפילו אדם רודף אחריו להורגו
וכי אינו נכנס לבתיהן של אלו, מאמר
א, סימן קה, עמוד קסו.
קסו. שמשילין קנאה ואיבה ותחרית
בין ישראל לאביהם שבשמים, מאמר ב,
סימן נג, עמוד רנג.
ק"ח. אלי בא להציל מחבלו של משיח,
מאמר א, סימן ג, עמוד סב.
ק"ח: הקורא הלל בכל יום הרי זה מתרף
ומבדן, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמא.
ק"ט: לא חרבה ירושלים אלא בשביל
שלא הוכיחו זא"ו, מאמר א, סימן קלו,
עמוד שנ.
ק"ט: עיר שאין בה תשביר מחרימן
אותה, מאמר ג, סימן ד, עמוד תח.
קכא. קטן העושה לדעת אביו מצוין
להפרישו, מאמר א, סימן סו, עמוד עט.
קלח: עתידה תורה שתשתכח מישראל,
מאמר א, סימן קסג, עמוד קנת. מאמר ג,
סימן ז, עמוד חי.
קלח: דבר ה' זה הקץ, מאמר א, סימן
קסג, עמוד קנת. סימן קע, עמוד קסד.
קלט. כל פורענות שבאה לעולם לא באה
אלא בשביל דיני ישראל, מאמר ג, סימן
לט, עמוד תמב.
קלט. אין הקב"ה משרה שכניתו על
ישראל עד שיכלו שופטים ושוטרים רעים
מישראל, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.
קמב: מפני מה מועדים שבבבל שמחים
מפני שהם עניים, מאמר ג, סי' ה, ע' תיא.
עירובין
ב. משכן איקרו מקדש, מאמר ב,
סימן קמו, עמוד שט.
ז. הילכתא ניגוהו ואסמכיהו רבנן
אקראי, מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב.
יג: בית הלל שונין דבריהן ודברי ב"ש,
מאמר ב, סימן עו, עמוד ערה.
יג: נמנו וגמרו נווח לו לאדם שלא נברא
משנברא, מאמר ב, סימן לו, עמוד רלח.
סימן סח, עמוד רסו.
יח: כל אותן השנים וכי הוליד רוחין

ושדין ולילין, ורש"י שם, מאמר ג, סימן כו, עמוד תל.

מג. הריני נזיר ביום שבן דוד בא, מאמר א, סי ג, עמוד טג. סי גא, עמוד סד. מז. הולכין ליריד של עכ"מ, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצו.

מו. ומיסמא ללמוד תורה ולישא אשה, מאמר ב, סימן צד, עמוד רצו. נג. לבן של ראשונים כפתוח של היכל, מאמר ג, סימן מב, עמוד תמו. נד. פתח פומיך כי היכי דתחקיים בך, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד.

נה. התורה לא תמצא לא בסוחרים ולא בתגרים, מאמר ג, סימן ו, עמוד תט. סג. נעגש אלעזר ולא איצטרך לי יהושע, מאמר ג, סימן יד, עמוד ריא. סז. בדרבנן עבדינן מעשה והדר מוחבינן תיובתא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלט.

פסחים

ד. מדאורייתא בבטול בעלמא סגי, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסו.

ג. את בניצבין ומצודתך פרוסה בירושלם, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי. ו. אין מוקדם ומאוחר בתורה אלא בתרי עיני, מאמר א, סימן מא, עמוד נה.

ח. האומר סלע זו לצדקה ע"מ שיחי בני היו צדיק גמור, מאמר א, סימן עב, עמוד פח.

יג. כבר מובטח להם לישראל שאין אליהם בא בע"ש, מאמר א, סימן נא, עמוד סה. מת. שתיק לי בברייתא ומהדר לי במתני, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכט. סימן צג, עמוד רצו.

מט. אי לא גסיבי כהנתא לא גלאי, ורש"י שם, מאמר ב, סימן לט, עמוד רמ. סימן קכו, עמוד שלו.

מט. גדולה שנהא ששונאים ע"ה לת"ת, מאמר ב, סימן קמב, עמוד שנה.

נ: כאן בעושיין לשמה, מאמר ב, סימן קכב, עמוד שלא.

נ: לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, מאמר א, סימן קפא, עמוד קעג. מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח. סימן קכב, עמוד שלב.

נה. מעיקרא תנא מנהגא ולבסוף תנא

איסורא, מאמר ב, סימן פא, עמוד רפא. סד: לא סמכינן אניסא, מאמר א, סימן מה, עמוד נח.

סו. אדם אחד יש שעלה מבבל והלל הבבלי שמו, מאמר א, סימן יב, עמוד לב. סט: מילתא דליתא בציבור ליתא ביחיד, ורש"י שם, מאמר ב, סימן ג, עמוד קצח. פז: לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים, ומהרש"א שם, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו.

פז: צדקה עשה הקב"ה בישראל שפורן לבין האומות, מאמר א, סימן יח, עמוד לו. סימן קיא, עמוד קכג. מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו.

פז: בהא נחתינן ובהא סלקינן, ורש"י שם, מאמר ב, סימן קמא, עמוד שנה.

צ: חזקה על ב"ד שלא יפסעו, מאמר ג, סימן ח, עמוד תיא.

קיג: מי שאין לו ציצית בבגדו מגודה לשמים, מאמר ב, סימן ח, עמוד רה. סימן סט, עמוד רטו.

קיט: דוד אומר אני אברך, מאמר ב, סימן יז, עמוד ריד.

שקלים

פ"ג מ"ב, יונית כתוב בהן, ורע"ב ותמאי שם, מאמר ג, סימן יד, עמוד תיח. פ"ה מ"ג, ארמית הי כתוב עליהם, ותוי"ט שם, מאמר ג, סימן יד, עמוד תיח.

יומא

ה: כיצד הלבישן מה דהוה הוה, אלא כיצד מלבישן לעתיד לבוא, מאמר א, סימן נה, עמוד ע. סימן עט, עמוד צו. ו: סומאה הותרה בציבור או דהויה, ורש"י שם, מאמר ב, סימן קטז, ע"י שכב.

ט: אם עשייתם עצמכם כחומה ועלייתם כולכם בימי עזרא, מאמר א, סימן י, עמוד כט, ועמוד ל. סימן יב, עמוד ל. יד: אלמא קטורת ברישא והדר גרות, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.

יט: מעשה בצדוקי אחד וכו', מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסט.

כב: דוד בשתים ולא עלתה לו, מאמר ב, סימן סז, עמוד ריג.

כט. הרהורי עבירה קשין מעבירה, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.

מו: שבת הותרה בציבור, סומאה דחוי היא, מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכב. ס. אם הקדים מעשה לחבירו לא עשה ולא כלום, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו. עא: גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא, מאמר ב, סי' מה, ע' רמו. עב: כל ת"ח שאין תוכו כבדו אינו ת"ח, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמא.

עג: גזירת אורים ותומים אינה חוזרת, מאמר ב, סימן יג, עמוד ריא.

עה. המן מגיד להם מה שבחורין וכו' לבוקר משפט, מאמר א, סימן לו, עמוד מה. מאמר ב, סימן טו, עמוד ריב.

פג. מי שאתנו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים, מאמר א, סימן קכב, עמוד קלב.

פד. אם הולכין בפקוח נפש אחר הרוב, הקדמה עמוד יג.

פה: האומר אחטא ואשוב אין מססיקין בידו לעשות תשובה, מאמר א, סימן קעו, עמוד קעז.

סוכה

כ. כשנשתכחה תורה מישראל עלה הלל הבבלי ויסדה, מאמר א, סי' קסט, ע' קסב. כה. שלוחי מצוה פטורין מן הסוכה, מאמר ב, סימן קסז, עמוד שכג. כה: ר' יצחק אומר, מאמר א, סימן קסח, עמוד קסא.

כח. שמונים תלמידים היו לו להלל הזקן, מאמר ב, סימן קנז, עמוד שסט. כח. אמרו עליו על ריב"ז שמעולם לא ראו אותו בלא תפילין, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג.

כח: משל לעבד שבא למוזג כוס לרבו, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי.

לב: אימר דאמרינן לא דק לתומרא, מאמר ב, סימן עא, עמוד רעא.

לג. דילמא ספוקי מספקא לי לתומרא אמרינן לקולא לא אמרינן, ורש"י שם, מאמר ג, סימן לא, עמוד תלה.

מא. מאי טעמא מהרה יבנה בית המקדש, ורש"י ותוס' שם, מאמר א, סימן סא, עמוד עד.

מגילה

יג: ישנו מן המצות וכו' עם אחד הן, מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד.
יד: מ"ח נביאים עמדו להם לישראל, מאמר ג, סימן כת, עמוד תלא.
טו: גדול ת"ת יותר מבנין ביהמ"ק, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו.

יז: תיקנו שמונה עשרה ברכות על הסדר, מאמר א, סימן כב, עמוד לה.

יז: כיון שנתקבצו גלויות נעשה דין ברשעים וכו' כלו הפושעים וכו', וכיון שנבנית ירושלים בא דור, הקדמה עמוד ט. מאמר א, סימן נו, עמוד צא. מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. סימן קכו, עמוד שלח.

יח: ממאי דהאי זכירה קריאה היא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו.

כג: הכל עולין למנין שבעה, מאמר ג, סימן מד, עמוד תמת.

כד: וכי מה איכפת ל"י לעור בין אפילה לאורה, ומהרש"א שם, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שע.

כו: אין מוכרין ס"ת אפילו אם אין לו מה יאכל, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

מועד קטן

ה: גמרא גמירי לה, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.

ט: לא עשו ישראל את יום הכיפורים והיו דואגים, מאמר א, סימן סו, עמוד צח.

ט: מנלן דאחיל להו, מאמר ב, סימן כב, עמוד ר"ט.

יב: מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור, מאמר א, סימן ק"ד, עמוד קכו.

יד: אלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפ"ט.

כה: ראויה היה רבינו שתשרה עליו שכינה, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

חגיגה

ג: הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל, מאמר ב, סימן לא, עמוד רלא.

ג: בעלי אסופות אלו ת"ח וכו', מאמר א, סימן קסו, עמוד קנט.

יב: ז' ריקיעים הן וכו' וזבל שבו

מב. יודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש, מאמר ג, סימן א, עמוד תג.

מה: כל המשתתף ש"ש וד"א נעקר מן העולם, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שס. גא. היכי עבדי וכו' קרא אשכחו ודרוש, מאמר א, סימן גה, עמוד צא.

נה: בשני מה היו אומרים ולרשע אמר אלקים, ורש"י שם, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.

נה: אוי להם לעכ"ם שאבדו ואינם יודעין מה שאבדו, מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסט.

נו: שותא דינוקא בשוקא או דאבוי או דאמ"י, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ.

ראש השנה

יז: המניין והאפיקורסין וכו' יורדין לגיהנם וכו', הקדמה עמוד ט.

כב: אם אין מכירין אותו משלחין עמו אתר להעידו, ורש"י שם, מאמר ג, סימן לח, עמוד תמא.

כו: לא הו' ידעי רבנן וכו', מאמר ג, סימן יד, עמוד תיח.

כח: כפאו ואכל מצה יצא, מאמר ב, סימן לט, עמוד רמ.

לד: שתי עיירות וכו' הולך למקום שתוקעין, מאמר ב, סימן קיח, עמוד שכה.

ביצה

ה: עדות מסורה לבי"ד ביצה לכל מסורה, מאמר ג, סימן ה, עמוד תיא.

יח: גזירה שמא יעביר ד"א ברשות הרבים, מאמר ג, סימן יג, עמוד תיז.

כה: ג' עזין הן, ומהרש"א שם, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמא.

לב: המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו, מאמר א, סימן קנט, עמוד קנו.

תענית

ג: כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל, ורש"י שם, מאמר ב, סימן קי, עמוד שטו.

י: הגותן מים על פני הארץ, זה א"י, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שלט.

כה: גיחא לך דאסכי לעלמא, ורש"י שם, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

כו: אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ, מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסח.

ירושלים וביהמ"ק ומזבח בנוי, הקדמה עמוד י.

טו: אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו וכו', מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו. סימן קע, עמוד קסד. מאמר ג, סימן יג, עמוד תיז.

טו: סינא היתה בלבם, מאמר ג, סימן לח, עמוד תמא.

טז: אם יאמר לך יצה"ר חטוא והקב"ה מוחל לך, ומהרש"א שם, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע.

יבמות

ג: אתי עשה ודחי לא תעשה, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו.

ו: יכול יתיירא אדם מן המקדש, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

ז: כל שאינו מקיים דברי חכמים, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלח.

ז: קדש עצמן במותר לך, מאמר ג, סימן לא, עמוד תלד.

כב: מצוות לא יוכל לתקון זה הבא על הערה והוליד מצנה ממזר, מאמר א, סימן צב, עמוד פח.

לס: בראשונה שהיו מתכוונן לשם מצנה, מאמר ב, סימן עט, עמוד רעט.

מאמר ג, סימן יג, עמוד תיז.

מז: מקבלין גרים בא"י השתא גמי דליכא סיבותא, מאמר ב, סי' מא, ע' רמב.

סג: אין לך אומנות פחותה מן הקרקע, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעב.

סה: נושא אדם כמה נשים, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

סה: כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע, הקדמה עמוד יב.

צח: ויהי רעב בימי דוד שלש שנים וכו' שמה ע"יכ יש בככם וכו' בדקו ולא מצאו וכו' ושאל באורים ותומים, הקדמה עמוד ו.

מאמר ב, סימן יג, עמוד ריא. סימן טו, עמוד ריב.

צ: למיגרד מילתא שאני, מאמר א, סימן קכא, עמוד קלא. מאמר ב, סימן קגא, עמוד שסד.

קב: אפילו אם יבוא אלי וכו' אין שומעין לו, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנג.

קה. והא בעינן כסדרן בחליצה, מאמר ג. סימן ג, עמוד תו.

קט: קשים גרים לישראל כספחת, מאמר ב, סימן עה, עמוד רעה.

כתובות

יא. גר קטן מטבילין אותו ע"ד ביה, מאמר א, סימן לה, עמוד מו.

יא. גר קטן אם הגדיל יכול למחות, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ.

טו. כל דפריש מרובא פריש, מאמר ג, סימן יג, עמוד תיו.

יו. אגריפס המלך עבר מלפני הכלה, מאמר א, סימן פט, עמוד קה.

יט: ספר שאינו מוגה אסור להשהותו, מאמר ב, סימן סו, עמוד רסד.

כב: למה לי קרא טברא היא, מאמר ג, סימן יב, עמוד תטו.

סז. אי בעית אימא לכבודו הוא דעכו, מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלג.

סח: הא מעשים בכל יום, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעב.

עה. אחד מיניהו עדיף כתרי מינה, מאמר ב, סימן לו, עמוד רלו.

פה. עד אחד לאו כלום הוא, מאמר ג, סימן מ, עמוד תמג.

פח. קים לי בגוי מילתא היא, מאמר ב, סימן עה, עמוד רעה.

קג: אנא עבדי ולא תשתכח תורה מישראל, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב.

מאמר ג, סימן ז, עמוד תיא.

קה: מאי שוחד שהוא חד, ורש"י שם, מאמר א, סימן קטו, עמוד קכו. סימן קמב. עמוד קמה.

קה: אפילו שוחד דבריו נמי אסור, הקדמה עמוד טו. מאמר א, סימן קמו, עמוד קמה.

קי: הכל מעלין לא"י, ורש"י שם, מאמר ב, סימן ז, עמוד רג. סימן נה, עמוד רנו.

קי: עכו שברח מחז"ל לא"י, מאמר ב, סימן קי, עמוד שיא.

קי: לעולם ידור אדם בא"י אפילו בעיר שרובה עכורים, מאמר ב, סי' קלה, ע' משט.

קי: כל הדר בחז"ל כאלו עובד עכו"ם, מאמר א, סימן ד, עמוד כד. סימן ה, עמוד כה. סימן ט, עמוד כט. מאמר ב,

סימן ג, עמוד קצט. סימן נד, עמוד רנו. סימן סד, עמוד רסד.

קי: כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, הקדמה עמוד יא. מאמר א, סימן א, עמוד כא. סימן עט, עמוד צט. מאמר ב,

סימן סד, עמוד רסב.

קיא. ג' שבועות וכו' שלא יעלו ישראל בחומה, ורש"י שם, מאמר א, סימן י, עמוד ל.

קיא. שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדאי, מאמר א, סימן לה, עמוד מו. סימן עב, עמוד פח.

קיא. שלא ידחקו את הקץ, ורש"י שם, מאמר א, סימן כד, עמוד לט. סימן כה, עמוד מ. מאמר ב, סימן ג, עמוד קצט.

קיא. כל הדר בא"י שרוי בלא עון, מאמר ב, סימן קכב, עמוד של.

קיא. ההוא גברא דנפלה ל"י יבמה וכו', מאמר עו, עמוד ערה. סימן פ, עמוד רפ. סימן פט, עמוד רצא.

קיא. כל הדר בבבל כאלו דר בא"י, מאמר ב, סימן צא, עמוד רצד.

קיב. חויגהו להנהו קסופי דהו קיימי כי עיגלי, מאמר א, סימן סו, עמוד פב.

קיב. ר"ז כי הוה סליק לא"י לא אשכח מברא למעבר, מאמר ב, סימן לח, עמוד רלט. סימן עז, עמוד רעו.

נדריים

ט. כנדרי רשעים, ור"ן שם, מאמר ב, סימן קכב, עמוד שלא.

ט. טוב מזה ומזה שאינו גודר כל עיקר, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו.

ט: דילמא אתי בה לידי תקלה, מאמר ב, סימן עה, עמוד רעד.

י. לא יאמר קרבן לה, מאמר א, סימן סד, עמוד עט, מאמר ג, סי' יב, ע' תסו.

כב. הגודר אעפ"י שמקימו נקרא רשע, מאמר ב, סימן עה, עמוד רעד. סי' עז, עמוד רעו.

לה. לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו, מאמר א, סימן קסה, עמוד קנט.

סב. לא יאמר אדם אקרא שיקראוני חכם, מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלב.

סה. אין ויואל אלא לשון שבועה, הקדמה עמוד יז.

סה. במדין נדרת לך והתר גורך במדין, הקדמה עמוד יח.

פא. הזהרו בבני עניים שמהם תצא תורה, מאמר ג, סימן ת, עמוד תיא.

פא: דבר זה נשאל לחכמים וכו', מאמר ב, סימן מג, עמוד רמה.

צ: בראשונה היו אומרים שלש נשים, ור"ן שם, מאמר א, סימן ז, עמוד כו.

נזיר

כג. אשה שהפר לה בעלה והיא לא ידעה צריכה כפרה, מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.

כג: בשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק רשע, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא.

לב: נהי דידעין להון דיתרוב מי יודעין לאימת, מאמר א, סימן ט, עמוד עג.

מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

סוטה

ז: משקין את הסוטה בשבעים ואחד, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג.

ח: ונשים חייבות לראותה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט.

יד. מפני מה נתאוו משרע"ה ליכנס לא"י, מאמר ב, סימן עד, עמוד רעג.

כ. יש זכות תולה שנה אחת, מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו.

כ: חייב אדם ללמד בתו תורה, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג.

כ: כל המלמד את בתו תורה מלמדה תיפלות, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג.

סימן מא, עמוד תמה.

כא: כיון שנכנסה חכמה באדם נכנסה בו ערומות, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלד.

כב. התנאים מבלי עולם וכו' שמורין הלכה מתוך משנתן, מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו.

כב: שמעשיתן כמעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס, מאמר ג, סימן לט, ע' תמב.

כב: אם אתה אומר הזכות תולה אתה מדהה את המים בפני כל הנשים, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט.

לב. כל הארורים פתחו קודם בכרוך, מאמר ג, סימן י, עמוד תיג.

לב. ואלו נאמרין בלשון הקודש, מאמר
ג. סימן ג. עמוד תו.
לג. יוחנן כהן גדול שמע, מאמר ג.
סימן טו, עמוד תיש.
לה. אם אתם עושין כן מוטב ואילו
באין מים ושופטין אותיכם, מאמר א,
סימן צה, עמוד קט.
לו. וישאוהו במוט בשנים וכו' שמונה
נשאו אשכול אחד, מאמר א, סימן סו,
עמוד פב.
לז: אלפים בריחות ואלות קבלו עליהם
ישראל, הקדמה עמוד יא, ויב. מאמר א,
סימן ק, עמוד קיב.
לז: ארור האיש וגוי זה הבא על הערוה
וכו', ורש"י שם, מאמר א, סימן עט,
עמוד צד.
מא: באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל
כלי שהתניעו לו לאגריסס, ורש"י ותוס'
שם, מאמר א, סימן פט, עמוד קה.
מא: כל אדם שיש בו חנוסה אפילו
עוברין שבמעי אמן מקללין אותו, מאמר
א, סימן קעו, עמוד קע.
מד: לימדה תורה דרך ארץ, מאמר ג.
סימן ב, עמוד תד.
מד: במלחמת מצוה הכל יוצאין אפילו
חתן מחודר, מאמר א, סימן קלה, ע' קמ.
מד: שח בין תפילה לתפילה עבירה
היא בידו וחוזר עליו מעורכי המלחמה,
מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג, מאמר ג.
סימן ב, עמוד תד.
מד: מלחמת יהושע לכבש, מאמר ב,
סימן א, עמוד קצו.
מז: משרבו המנאפים פסקו מים המרים,
מאמר ג, סימן ל, ע' תלג. סי' לז, ע' תלט.
מז: משרבו האומרים לרע טוב, ורש"י
שם, מאמר א, סימן קעו, עמוד קע. מאמר
ג, סימן לט, עמוד תמב.
מח: לבטולי הא מקמי הא, ורש"י שם,
מאמר א, סימן קט, עמוד קכ.
מח: עד עמוד הכהן לאורים ותומים
כאדם שאומר לחבירו עד שיתיו מתים וכו'
מאמר א, סימן ג, עמוד סד.
מח: יש בכב א' שראוי שתשרה שכינה
עליו, מאמר א, סימן קפד, עמוד קעה.
מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

מט. מיום שחרב ביהמ"ק כל יום ויום
קללתו מרובה משל חבירו, מאמר א,
סימן קיב, עמוד קכה. מאמר ג, סימן כו,
עמוד תכט.
מט: בעיקבא דמשיחא חוצפה יסגו,
מאמר א, סימן קמת, עמוד קנ.
מט: יראי חטא ימאסו, מאמר א, סימן
קנט, עמוד קנו.
מט: על מה יש להשען על אבינו
שבשמים, מאמר א, סי' קסה, עמוד קעה.
מט: כל זמן שעוסקין בעבודה אין
גמסרין בידכם, מאמר ב, סימן קנה,
עמוד שסט.
מט: או לשון הקודש או לשון יונית,
ורש"י שם, מאמר ג, סימן יז, עמוד תית.
מט: משמת רבי בטלה עגוה ויראת
חטא, מאמר ג, סימן יח, עמוד תכב.
גי'פ'ין
ח: הקונה שדה בא"י כותבין עליו אונו
אפילו בשבת, מאמר ב, סימן ט, עמוד רז.
סימן סג, עמוד רסא.
יא: אם ירצה שלא לזון את עבדו רשאי,
מאמר א, סימן ג, עמוד כד.
לד: זמנעו מלהשביעה התקין ר"ג שתהא
גודרת ליתומים כל מה שירצו, ורש"י
שם, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלד.
לה: מה מי שנשבע על אמת כך על
שקר עאכ"כ, מאמר א, סימן לב, ע' מד.
מז: מכרו חוץ ממלכתה, מאמר ב,
סימן צא, עמוד רסח.
מז: אבל הכא איסורא דרבנן הוא,
מאמר ב, סימן צא, עמוד רסח.
מז: דגן ולא דגן עכו"ם, מאמר ב,
סימן לב, עמוד רלב.
מז: כיבוש יחיד לאו שמיה כיבוש,
מאמר ב, סימן כב, עמוד רכ.
נו: נישוק ונעבדי שלמא בהדיהו לא
שבקינהו, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל.
נט: מימות משה ועד רבי לא מצינו
תורה וגדולה במקום אחד, ורש"י שם,
מאמר א, סימן קנד, עמוד קנה. סימן קסט,
עמוד קסב.
נט: ר' אמי ור' אסי כהני חשיבי דא"י,
מאמר ב, סימן סא, עמוד רסא.
ס: כיון דלא אפשר עת לעשות להי

הפרו תורתך, ורש"י שם, מאמר א, סימן
קסט, עמוד קסב. מאמר ג, סימן ז, עמוד
תיא. סימן מב, עמוד תמו.
סא: מחזיקין ידי נכרים בשביעית וכו',
מאמר א, סימן קיד, עמוד קכו.
עו: כי הו מפטרו רבנן מהדדי בעכו
הו מיפטרי, מאמר ב, סי' פא, עמוד רפ.
פח: צדקה עשה עמהם שהקים שחי
שנים לנושנתם, מאמר א, סימן קלא, עמוד
קלו. מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו.
סימן קנו, עמוד שסט.
סח: לא חרבה א"י עד שעבדו בה ד'
בתי דינים ע"ז, מאמר ב, סימן קכו,
עמוד שלו.
קידושין
כט: האב חייב בבגו וכו' ללמדו תורה
ולהשיאו אשה וללמדו אומנות, מאמר ג,
סימן ב, עמוד תו.
כט: כל מצות הבן על האב, מאמר ג,
סימן א, עמוד תג.
כט: היכא דלא אנמרי אברי מיחייב איהו
למיגמר נפשי דכתבי ולמדחם, ורש"י שם,
מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד.
כט: הא לן והא להו, מאמר א, סימן
קפא, עמוד קעב.
כט: עבר כי ולא נשא כל ימיו בהרהור
עבירה, מאמר ג, סימן ב, עמוד תז.
ל: אוידיך על צוארי דברייך, מאמר ג,
סימן ב, עמוד תז. סימן מג, עמוד תמו.
ל: בני בניכם מניין ת"ל והודעתם לבני
בניך, סימן ל, עמוד תלג.
ל: אשה אין סיפק בידה לעשות, מאמר
ב, סימן ז, עמוד רג.
לא: מאי לצאת מא"י לחו"ל, מאמר ב,
סימן שא, עמוד רפ.
לא: איהו מורא לא עומד במקומו, מאמר
ב, סימן קמו, עמוד שנט.
לו: יכול כל המצות לא יהו נוהגין אלא
בארץ, מאמר א, סימן צב, עמוד קו.
לז: כל מקום שנאמר ביאה אינו אלא
לאחר ירדשה וישיבה, מאמר ב, סימן צא,
עמוד שלט.
לט: מחשבה רעה בע"א מצרפה למעשה,
מאמר א, סימן צה, עמוד קט.
מ: לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו

זכאי וחציו חייב, מאמר א, סימן מ, ע' נג.
 מ: גדול תלמוד שמביא לידי מעשה,
 מאמר ג, סימן כא, עמוד תכו.
 מט: עשרה קבין עניות ירדו לעולם,
 מאמר ג, סימן ח, עמוד תיא.
 מט: על מנת שאני צדיק גמור וכו'
 שמא הרהר תשובה בלבו, מאמר ב, סימן
 קכב, עמוד של.
 סט: לא עלה עורא מבבל עד שעשאה
 כסולת נקיה, מאמר א, סימן יב, עמוד לב.
 עא: בימי רבי בקשו לעשות בכל עיסה
 לא"י, מאמר א, סימן יב, עמוד לג.
 פא: אשה שנודרה בנויך והיא לא ידעה
 שהפר לה בעלה צריכה כפרה, מאמר ב,
 סימן כב, עמוד ריט.
בבא קמא
 ט: אלא מעתה אי מתרמי לי תלתא
 מצותא ליתבי לכלול ביתא, מאמר ב,
 סימן נט, עמוד רנו.
 טז: הכשלים בבני אדם שאינם מהוגנים,
 מאמר ב, סימן קנה, עמוד שעא.
 נב: כד רגיו רעיא על ענא, ורש"י שם,
 מאמר א, סימן קג, עמוד קנב.
 פ: כותבין עליו אונו אפילו בשבת,
 מאמר ב, סימן סג, עמוד רסא.
 פג: לשון הקודש, מאמר ג, סימן יד,
 עמוד תיה.
 פו: גדול המצווה ועושה, מאמר ב,
 סימן סח, עמוד רסו. מאמר ג, סימן יב,
 עמוד תסו.
 קב: בחוא מסכתא אין סדר למשנה,
 מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.
בבא מציעא
 ל: לא חרבה ירושלים אלא שהעמידו
 דבריהם על דין תורה, מאמר ב, סימן
 קמט, עמוד שסב.
 לג: בימי רבי נשנית משנה זו, מאמר
 ב, סימן קלה, עמוד שנב. סימן קמה,
 עמוד שנת. מאמר ג, סימן יג, עמוד תיו.
 נט: תורה לא בשמים היא, מאמר א,
 סימן קנא, עמוד קנג.
 נט: אמר הקב"ה נצחוני, מאמר א,
 סימן קנד, עמוד קנד.
 פה: אנא עבידנא שלא תשתכח תורה
 מישראל, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב.

פה: כי מטא למערתא דר"ח איעלמא
 מיני, ורש"י שם, מאמר ב, סימן צח,
 עמוד שב.
 פה: גזר רבי תעניתא אחתינהו לרבי
 חייא ובניו, מאמר א, סימן כט, עמוד מב.
 סימן ג, עמוד סד.
 קיד: בארבעה לא מצינא בשיטא מצינא,
 ורש"י שם, הקדמה עמוד י. מאמר ב,
 סימן צח, עמוד שב.
 קטו: פלוגתא דר"י ור"ש אי דרשינן
 טעמא דקרא, מאמר ב, סימן מג, ע' רמג.
בבא בתרא
 ג: אי אמר מלכותא עקרנא טורא עקר
 טורא, מאמר א, סימן קמה, עמוד קמט.
 מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסו.
 ד: נלטייה מר וכו', מאמר א, סימן קלב,
 עמוד קלה.
 ה: אני חומה זו כנסת ישראל, ורש"י
 שם, מאמר א, סימן י, עמוד ל.
 ט: שקולה צדקה כנגד כל המצות, מאמר
 ב, סימן לו, עמוד רלד.
 ט: גדול המעשה יותר מן העושה, מאמר
 ב, סימן קב, עמוד שה.
 י: כל צדקה וחסד שעכו"ם עושים חטא
 הוא להם, ורש"י שם, מאמר ב, סימן ג,
 עמוד רנא.
 טז: קשה צערו של שטן יותר משל
 איוב, מאמר א, סימן מו, עמוד פא.
 טז: כל מלכי מזרח ומערב משכימין
 לפתחו של א"א, מאמר ג, סימן טו, ע' תכ.
 כא: ברם זכור אותו האיש לטוב וכו'
 שאלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל
 שבתחלה מי שיש לו אב מלמדו וכו',
 מאמר ג, סימן ו' ד' ח' ט', עמוד תתתיב.
 סימן מב, עמוד תמו.
 כו: אימור דאמרינן לא דק לחומרא,
 מאמר ב, סימן עב, עמוד רעא.
 מג: ספר תורה אין דנין בדייני אותה
 העיר, מאמר א, סימן קעב, עמוד קסה.
 נב: מהו וכו', ורש"י שם, מאמר ב,
 סימן פח, עמוד רצ.
 נח: רבי בנאה הוא קא מציין מערתא,
 מאמר ב, סימן צח, עמוד שב.
 ס: דין הוא שנגזור על עצמינו שלא
 לישא נשים, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

עה: אוי לי שנשבעתי ועכשיו שנשבעתי
 מי מיפר לי, מאמר א, סימן מג, ע' גו.
 צא: אין יוצאין מא"י לחו"ל, מאמר א,
 סימן ד, עמוד כז. מאמר ב, סימן ה,
 עמוד רג. סימן נה, עמוד רנה. סימן עו,
 עמוד ערה. סימן פג, עמוד רפג. סימן פו,
 עמד רפו.
 צא: אלימלך מחלון וכליון גדולי הדור
 היו, מאמר ב, סימן פח, עמוד רצ.
 צא: לא שנו אלא מצות בנול ופירות
 ביוקר, ורש"י שם, מאמר ב, סימן נח,
 עמוד רנג.
 ק: המוכר מקום וכו' ורומן, מאמר ב,
 סימן צט, עמוד דש.
 קיט: אם חולקין כבוד לתלמיד במקום
 הרב, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.
 קל: אין ללמדן הלכה לא מפי למוד וכו',
 ורש"י שם, מאמר א, סימן נב, עמוד סו.
 מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד. סימן סז,
 עמוד רסה.
 קלד: שמונים תלמידים היו לו להלל
 הזקן שלשים מהם ראויים שחשרה עליהם
 שכינה, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.
 קסה: רובן בגול וכו' והכל בלשון הרע,
 מאמר ב, סימן סח, עמוד רסו.
בבא בתרא
 ב: אין מוציאין למלחמת הרשות אלא
 עפ"י בי"ד של ע"א, מאמר ב, סימן יג,
 עמוד ריא. סימן יו, עמוד ריד.
 ט: הנטפל לעושי מצוה כעושה מצוה,
 מאמר ב, סימן ז, עמוד רד.
 טז: יועצין באחיותופל ונמלכין בסנהדרין
 ושואלין באו"ת, מאמר ב, סימן יג, ע' ריא.
 סימן יז, עמוד ריד.
 יז: אין מושיבין בסנהדרין אלא מי
 שיועד לטהר וכו', מאמר א, סימן קג,
 עמוד קנא.
 יח: מלך לא דן ולא דנין אותו, מאמר
 א, סימן קעא, עמוד קסה.
 יט: כבשו פניהם בקרקע, מאמר א,
 סימן קעא, עמוד קסה.
 כא: אני ארבה ולא אסיר, מאמר א,
 סימן קסט, עמוד קלה.
 כב: מה אעשה שתקנתם קלקלתם, ורש"י
 שם, מאמר א, סימן נד, עמוד סח.

כד. ש"ס בבלי בלול במקרא ובמשנה ובש"ס, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.
 כה. ודילמא אינרומי קא מעריס, מאמר ג, סימן מ, עמוד תנג.
 כו. קשר רשעים אינו מן המנין, ורש"י שם, מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד. סימן קעג, עמוד קסו.
 כז. חוקי ושבנא, ומהרש"א שם, מאמר א, סימן קנו, עמוד קנה.
 לג: וחילופא למסית, מאמר א, סימן קפה, עמוד קעה.
 לו: מגין ליוצא מבית דין זכאי וכו', מאמר א, סימן מ, עמוד גכג.
 לה. שמע מינה מהרה דמארי עלמא תמני מאה וחמשים ותרתיה, ורש"י שם, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו.
 לח: אפיקורס ישראל כל שכן דפקר טפי, הקדמה עמוד טז.
 מט: כל מקוב ששנו חכמים דרך מגין אין מוקדם ומאוחר, ורש"י שם, מאמר ג, סימן ג, עמוד תה.
 נח: לא ניתנה קרקע אלא לבעלי זרוע, ורש"י שם, מאמר ב, סי' עג, עמוד רעב.
 נט. עכ"ם שעוסק בתורה חייב מיתה, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג.
 נט: כל דבר שבמגין צריך מגין אחר להתיירו, מאמר ב, סימן ה, עמוד רב.
 סד. תפסי ליה ליצרא דע"ז, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא.
 סז. מסית ליחיד נקרא מסית, לרבים נקרא מדיה, מאמר ג, סימן כ, עמוד תכד.
 עא: פיזור לרשעים הגאה להם והגאה לעולם, ורש"י שם, מאמר ב, סימן גג, עמוד רנג.
 עה. מיום שחרב ביהמ"ק ניטל טעם ביאה וניתן לעובדי עבירה, מאמר ב, סימן קלה, עמוד שנב.
 פו. סתם ספרא ר"ש הוא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו.
 צ. עשה בע"ז היכא משכח לה, ונתתם, מאמר א, סימן צד, עמוד קט.
 פט: אלי בהר הכרמל היכי סמכי עלי ועבדי שחוטי חוץ, מאמר א, סימן קיה, עמוד קכט.
 צ. אם יאמר לך נביא עבור על ד"ת

שמע לו חוץ מע"א. מאמר ב, סימן כ, עמוד ריו.
 צא. כשבאו בני אפריקא לדון עם ישראל, ומהרש"א שם, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד.
 צג: וה' עמו שהלכה כמותו, מאמר א, סימן קנו, עמוד קנו.
 צד: כיון דחזיוהו דלא מורח ודאין קטלוהו, מאמר א, סימן לה, עמוד ג.
 סימן גב, עמוד טו. סימן גג, עמוד טז.
 צד: כל מי שאינו עוסק בתורה ידקר בחרב, ומהרש"א שם, מאמר ג, סימן מב, עמוד תמו.
 צו. מדוע דרך רשעים צלחה בשכר ד' פסיעות, ורש"י שם, מאמר ב, סימן ג, עמוד רגא.
 צז. דור שבן דוד בא בו וכו' יראי חטא ימאסו ופגי הדור כפני הכלב והאמת נעדרת וכו', ומהרש"א שם, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. סימן קעה, עמוד קסה.
 מאמר ב, סימן מז, עמוד רמת. סימן קמט, עמוד שסב.
 צז. דור שבן דוד בא בו העוות תרבה והיוקר יעות וכו' ויתמעטו התלמידים, ורש"י שם, מאמר א, סימן מ, עמוד ק. סימן קסט, עמוד קסג.
 צז. אין בן דוד בא עד שתתהפך כל המלכות למינוח, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסג.
 צז: כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה, מאמר א, סימן מ, עמוד גא.
 סימן מב, עמוד נו. סימן עג, עמוד פט.
 צז: דיו לאבל שיעמוד באבלו, ורש"י שם, מאמר א, סימן מ, עמוד גא.
 צז: אם ישראל עושין תשובה בגאלין וא"ל וכו', מאמר א, סימן מ, עמוד גא.
 צח. שתיק ר' אליעזר, מאמר א, סימן מ. עמוד גא.
 צח. אין לך קץ מגולה מזה וכו', מאמר א, סימן סו, עמוד פב.
 צח. אין ב"ד בא עד שתכלה מלכות הולה מישראל, ורש"י שם, הקדמה ע' ה.
 צח. אין ב"ד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, מאמר א, סימן מ, עמוד גב.

צח. זכו אחישנה לא זכו בעתה, מאמר א, סימן מ, עמוד גג.
 צח. זכו עם עונני שמיא לא זכו עני ורוכב על התמורה, מאמר א, סימן מ, עמוד גג.
 צח. אין בין עוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד, מאמר א, סימן מב, עמוד נו.
 צח. אימת אתי משיח היום אם בקולו תשמעו, מאמר א, סימן מב, עמוד נו.
 סימן עג, עמוד פט.
 צח: ייתי ולא אחמיני, מאמר א, סימן קיא, עמוד קכד.
 צט. כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלח.
 קא: אחי השלוני טעה, מאמר א, סימן קס, עמוד קנז.
 קב. יהוא צדיקא רבה הוה, מאמר א, סימן קלה, עמוד קמב.
 קב. תורתו של ירבעם לא ה"י בה שום דופי וכו', מאמר א, סימן קלה, עמוד קלס.
 קב. חזור בך ואני ואתה וכן ישי נטייל בגן עדן, מאמר א, סימן קלה, עמוד קלס.
 קב: מאחר דחכימת כולי האי וכו' אי הות החם הות נקיטנא בשיפולי דגלימאי ורהטת אבתראי, מאמר א, סימן קמד, עמוד קמה. מאמר ב, סימן נא, עמוד רנב.
 קב: קלות שעשה אחאב כחמורות שעשה ירבעם, מאמר א, סי' קלה, ע' קמב.
 קב: מפני מה זכה עמרי למלכות, מאמר ב, סימן ג, עמוד רגא.
 קב: אין לך תלם ותלם בא"י שלא העמיד עליו אחאב ע"ז, מאמר ב, סימן גא, עמוד רנב.
 קב: מפני מה זכה אחאב למלכות וכו' מפני שכיבד את התורה, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו. מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסח.
 קב: אי אפשר דלא הוה בהון צדיקא, מאמר א, סימן קכה, עמוד קלב.
 קג. בכבודי לא מחיתם על כבודו של ב"ד מחיתם, מאמר ב, סימן יג, ע' ריא.
 קג: גדולה לגימה שמקרבת את הרחוקים מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.

קה. חוצפא מלכותא בלא תגא, ורש"י שם, מאמר א, סימן קמה, עמוד קנ.
 קז. אמר דוד וכו' אי בעיא למכפי' לצירי, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריב.
 קו. ראויה היתה בת שבע לדוד מששת ימי בראשית, מאמר ב, סי' כא, ע' ריט.
 קט. מגדל שליש נשרף וכו', מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג.
 קיג. לחוטא דמשה לא קא מקיימא וכו', מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו.
 קיג. כל עיר שיש בה אפילו מזווה אחת אינה נעשית עיר הנדחת, מאמר ג, סימן י, עמוד חיג.

שבועות

טו: אין בנין מקדש דוחה יו"ט, מאמר א, סימן סג, עמוד עז.
 טו: אין בונין ביהמ"ק בלילה, מאמר א, סימן טז, עמוד עח.
 כג: אין שבועה חלה על דבר איסור שמושבע ועומד מהר סיני, מאמר א, סימן עא, עמוד צג. עמוד עט, עמוד צה.
 כט. שקולה מצות ציצית כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלב.
 לו. ארור בו נידוי וכו' ומרש"א שם, מאמר א, סימן עט, עמוד צד.
 לט. דורות הבאים וגוים העתידים להתגייר עמוד על הר סיני, מאמר א, סימן לה, עמוד מה.

לט. כל מצות העתידין להתחדש קבלו בסיני, מאמר א, סימן לה, עמוד מה.
 לט. דעו שלא על דעתם אני משביע אתכם וכו', מאמר א, סימן לה, עמוד מו.
 לט. בשבועה נפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם כולו, הקדמה עמוד ו. מאמר א, סימן לב, עמוד מד. סימן עה, עמוד צג.
 לט. אין לך משפחה שיש בה מוכס שאין כולה מוכסין מפני משפחין עליה, מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד. מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

לט. וכשלו איש באחיו, איש בעון אחיו, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

מכות

ה: ענש הכתוב לנטפל לעוברי עבירה, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב.

ה: הרגו אין נהרגין, מאמר א, סימן קנ, עמוד קנא.
 י: בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו, ומרש"א שם, מאמר ב, סימן קיה, עמוד שכו.

יג: חיבי מיתות בי"ד אין בי"ד של מטה מוחלין להם, מאמר א, סימן עב, עמוד פז.
 כג: תרי"ג מצות נאמרו לו למשה, מאמר ב, סימן ט, עמוד רנח.

עריית

פ"ב מ"ט, ובמספר הדורות לפניו הוא הקץ, ובראב"ד שם, מאמר א, סימן כא, עמוד לה.

עבודה זרה

ד: לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה, מאמר א, סימן קנ, עמוד קנב.
 ה. לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מה"מ שולט בהם, מאמר א, סימן קג, עמוד קטו.
 ה: ראה ז' מצות שקבלו עליהן בי"ד ולא קיימום, מאמר ב, סימן מו, עמוד רמו.
 ז. כהדא מסכתא אין סדר למשנה, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.
 ח. ישראל שבחוי"ל עובדי ע"ז בטהרה הן, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכו.
 ט. יצאו מהן מה שיצאו, מאמר א, סימן נז, עמוד טט.

ט: ארבע מאות לחורבן הבית אם יאמר לך אדם וכו', מאמר א, סימן עא, ע' פו.
 י: כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל, מאמר א, סימן יח, עמוד לו. מאמר ב, סימן קי, ע' שטז.
 י: ולא יכלת להו לכולהו, מאמר ב, סימן קמא, עמוד שנה.

יב. מעיין המושך מיפ לפני ע"ז לא ישחה וישתה, מאמר א, סימן קו, ע' קיה.
 יג. הולכין ליריד של עכו"ם, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצו. סימן צז, עמוד שא.
 יג. ומותר ליטמא ללמוד תורה ולישא אשה, מאמר ב, סימן צז, עמוד רצו.

יז. הרחק מעלי דרכך זו מינות, מאמר א, סימן קה, עמוד קטז.
 יז. ניזל אפיתחא דעכו"ם, ותוסי שם,

מאמר א, סימן קו, עמוד קית. סימן קח, עמוד קיט. מאמר לג, עמוד רלב.
 יח. ר"מ קם ערק אתא לבבל, ורש"י שם, מאמר א, סימן צג, עמוד רצו.
 יט. אשרי האיש זה אברהם שלא הלך בעצת דור הפלגה, הקדמה עמוד טו.
 כ. ונשמרת מכל דבר רע שלא יסתכל אדם באשה, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד.
 כא. שדות אית ב"י תרתי איסור חגי והפקעה ממצות, מאמר ב, סימן ט, עמוד רח. סימן יא, עמוד רט. סימן סג, עמוד רסא. סימן עא, עמוד רסט.

כו: המינין מורדין ולא מעלין, מאמר ב, סימן רג, עמוד רלב.
 כז: שאני מינות דמשכא, מאמר א, סימן פז, עמוד קד. סימן קמד, עמוד קמת. סימן קנג, עמוד שסו.

מג: ע"ז שוחק וזורה לרוח וכו', מאמר א, סימן צב, עמוד קח.
 מה. אלהיהם על ההרים ולא ההרים אלהיהם, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שלט.
 מה: כל מקום שאתה מוצא הר גבוה וכו' בידוע שעבדו שם ע"ז, מאמר א, סימן קכו, עמוד קלד.

מה: גידוע עכו"ם קודמין לכיבוש א"י, מאמר א, סימן צ, עמוד קו. מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא.

נד: עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין, ורש"י שם, מאמר א, סימן טו, עמוד פג.
 נד: והלא יש בה ממש בע"ז, מאמר א, סימן מו, עמוד ס.

נה. והא חזינן גברי דאולי כי מתברי וכו', מאמר א, סימן פז, עמוד קד. סימן קלו, עמוד קמא.

נה: הבא לטמא פותחין לו, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. סימן קלו, עמוד קמא. מאמר ב, סימן קנג, עמוד שסו.

אבות

פ"א מ"א. והעמידו תלמידים הרבה, ורע"ב שם, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמא.
 פ"א מ"י, ואל תתוודע לדרשות, מאמר א, סימן עה, עמוד צ.
 פ"ב מ"א, הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה, מאמר ב, סימן קב, עמוד שת.

פ"ב מ"ה, ודע מה שתשיב לאפיקורס, הקדמה עמוד טו.

פ"ג מ"ה, שחוק וקלות ראש מרגילין האדם לעבירה, מאמר ב, סי' מ, עמוד רמא. פ"ד מ"ב, הוי רץ למצוה קלה כבחמורה, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד.

פ"ד מ"ב, על כרחך אתה מת, מאמר א, סימן קג, עמוד קטו.

פ"ה מ"ה, עשרה נסים וכו' שלא אירע קרי לכה"ג ביוה"כ, ותוסי' יו"ט שם, הקדמה עמוד ט.

פ"ה מ"ב, כל מחלוקת שהוא לשם שמים טופה להתקיים, מאמר א, סימן קמב, עמוד קמה.

פ"ה מכו', בן חמש למקרא, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

אבות דר' נתן

ל, ה, כל המתובק בעוברי עבירה אפ"י שלא עשה כמעשיהם הרי זה מקבל פורעניות כיוצא בהן, מאמר א, סימן ק, עמוד קיג. סימן קמ, עמוד קמד. לח, ג, שמה כשהיית יושב ודורש בהר הבית וכו' זחה ודחך עליך, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטו.

הזריות

ד: כולן ראויין להוראה, ורש"י שם, מאמר א, סימן קג, עמוד קנא. י: אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגנתו, מאמר א, סימן קנב, ע' קנד.

מסכת סופרים

פס"ו הי"ט, לא יהיה דולג במקרא ובמשנה ויבא להשי"ם, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

מסכת דרך ארץ זוטא

פ"ט, גדול השלום שאפילו עו"עו ושלום בניניהם כביכול אין שכינה יכולה לנגוע בהן, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.

זבחים

מה. דרוש וקבל שכר, ורש"י שם, מאמר ב, סימן עו, עמוד ערה. טב. קרא אשכחו ודרוש, מאמר א, סימן נח, עמוד עא. טו. לא יבדיל אין צורך להבדיל, מאמר ב, סימן ה, עמוד רב.

קב. לעולם תהא אימת מלכות עליך, מאמר א, סימן טו, עמוד לה.

קיג. בקשו לגזור טומאה וכו' הו ופניניהו, מאמר ב, סימן צו, עמוד ש. **לנחיות**

לב. אם יבוא אלי ויאמר אין חולצין בסנדל אין שומעין לו, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנג.

מא. בזמן דאיכא ריתחא ענשינן אעשה, מאמר א, סימן צא, עמוד קז.

מג: שקולה מצות ציצית-כנגד כל מצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלג.

מג: גדול עונשו של לבן מעונשו של תכלת, מאמר ג, סימן כט, עמוד תלב.

נב. הי מינייהו אחריתא, מאמר א, סימן לא, עמוד מג.

צט. מעלין בקודש ולא מורדין, מאמר ב, סימן עא, עמוד צר.

קט. כהן שהמיר דתו לא ישא כפיו, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו.

חולין

ב. טוב שלא תדור משתדור ולא תשלם, מאמר ב, סימן עו, עמוד רעו.

ד: מומר לע"ז מותר לאכול משהיטתו, מאמר א, סימן קכא, עמוד קלא.

ד: יהושפט מלך יהודה נתנה מסעודת אחאב, מאמר ב, סימן נא, עמוד רנב.

סימן קנה, עמוד שסח. ד: מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים וכו', מאמר א, סימן קנד, עמוד קנה. מאמר ב, סימן קנז, עמוד שלז.

ו. פשטא דקרא במה כתיב, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

ז. אין הקב"ה מביא תקלה על ידי צדיקים, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנב.

ז: גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן, מאמר ב, סימן צח, עמוד שב.

ט. ת"ח צריך שילמוד. כתב שחיטה ומילה, ורש"י שם, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו.

י. תמירא סכנתא מאיסורא, מאמר ב, סימן כ, עמוד ריז.

יג. שחיטת עכו"ם נבילה, מאמר א, סימן קכת, עמוד קלה.

יג: נכרים שבחולל לאו עובדי עכו"ם הן אלא מנהג אבותיהם בידיהם, מאמר א, סימן קכת, עמוד קלה. מאמר ב, סימן קמט, עמוד שסא.

יג: אין מינין בעכו"ם, ורש"י ותוסי' שם, מאמר א, סימן קה, עמוד קטז. כד. כל תלמיד שאינו רואה סימן יפה במשנתו ה' שנים וכו' מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

מג. אין מזכירין מעשה נסים, מאמר א, סימן מו, עמוד סא.

פג: כיסוי הדם נוהג בארץ ובחולל, מאמר ב, סימן צו, עמוד שא.

צא: מלמד שקפלה הקב"ה כל איי והניחה תחת יעקב אבינו, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ.

קלג. כל הלומד לתלמיד שאינו הגון כאילו זורק אבן למרקוליס, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמ.

קלט: יכול יחזור בהרים כדי שימצא קו, מאמר א, סימן צא, עמוד קז. מאמר ב, סימן ע, עמוד רטו.

קמ. לא אמרה תורה שלח לתקלה, ורש"י שם, מאמר א, סימן מט, עמוד רג.

מאמר ג, סימן יג, עמוד תיז. קמא. מאי אולמ' דהאי עשה מהאי עשה, מאמר א, סימן ה, עמוד כז.

בבורות

ב. הלוקח עובר חמורו של עכו"ם פטור מן הבכורה, מאמר ב, סימן לב, עמוד רלב.

ג: כלו חיותא דרב מרי, מאמר ב, סימן עה, עמוד רעד.

לד: כל יומא ויומא מפקע לי ממצות, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסח.

ערכין

טז: מצות תוכחה עד כדי הכאה, הקדמה עמוד יב.

לב: משה לא בעיא רחמי לבטל יצרא דע"ו, מאמר א, סימן יב, עמוד לב.

תמורה

ג: לא תיתני ומימר, מאמר א, סימן סה, עמוד פב.

טו. בימי אבלו של משה נשתחו ג' מאות הלכות, מאמר ב, סי טו, ע' ריב.

תמיד

לב. שטנא נצח, ופי רבינו גרשום שם, מאמר א, סימן מה, עמוד סב. מאמר ג, סימן כ, עמוד תכד. סימן כב, עמוד תכו.

משניות סהרות

אהלות פט"ו מ"ד, הבודק בודק אמה על אמה, מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט. אהלות פי"ח מ"י, מדורות העכו"ם טמא אף בא"י, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל. פרה פי"ג מ"ו, מטמאין היו את כהן, מאמר ב, סימן קנא, עמוד שטג.

מקואות פי"ח מ"א, א"י מקואותיה סהרות, מאמר ב, סימן לא, עמוד רכט. מאמר ג, סימן לת, עמוד תמא.

ידיים פי"ג מ"ב, אין דנין דברי סופרים מדי"ס, מאמר א, סימן ז, עמוד כז. מאמר ב, סימן צ, עמוד רצג.

ידיים פי"ג מ"ה, מיום שנתינה תורה לישראל לא היה העולם כדאי כאותו היום שנתינו בו שיר השירים, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו.

ידיים פי"ד מ"ד, כבר עלה סנחריב ובלבל את כל האומות, מאמר ב, סימן כז, עמוד רכז.

רש"י על ש"ם

ברכות כ. שב ואל תעשה שאני, אין ללמוד דחיית מצוה מלמטמא למת מצוה, מאמר ב, סימן ת, עמוד רז. — כח: מן ההגיון, לא תרגילום במקרא יותר מדי, מאמר ג, סימן ה, עמוד תח. סימן יג, עמוד תין.

שבת נו. ואדוני יואב, לאו אורח ארעא לקבל עליו מרות אחרים בפני המלך, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט. — קיט: מחרימין לשון חרבה ושממה, מאמר ג, סימן י, עמוד תיב.

עירובין מה. הרי, מידי דאיסור והיתר לא משייל באות, מאמר ב, סימן טו, עמוד ריב. — סג. ולא אשכחן לאחר מיתת משה דאצטרין לי יהושע לאלעזר מאמר ב, סימן יד, עמוד ריב.

פסחים סו. בני בתירה, נשיאים היו, מאמר א, סימן קסט, ע' קסב. — סו. אם פסח וזחה שבת, התמימים שבכל השנה הם יותר ממאתים, מאמר א, סי טד, ע' עט. סוכה מב. חייב בלולב, לחנכו מדבריהם, מאמר ג, סימן א, עמוד תג.

ראש השנה יז. שפססו ידיהם בזבול, שהחריבו ביה"מ"ק בעזתם, הקדמה ע' ט. מועד קטן יג. דכל יומא מפקע לי ממצות,

דכל זמן שהוא ברשות נכרי אינו עוסק במצות, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסה. יבמות מז. דליכא טיבואת, שפסק זבח חלב ודבש, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמב.

כתובות קיא. שלא ירחקו, בעונם, ליא שלא ירחקו וכר שלא ירבו בתחוננים יותר מדאי, מאמר א, סימן כז, עמוד יוא. סימן עט, עמוד צד. סימן פד, ע' קג.

— קיא. בחזומה, ביד חזקה, מאמר א, סימן פח, עמוד קב.

נזיר כג. אשה הפרם, סליחה זו למה, מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.

סוטה כא. שזכות תולה, תראה ותלמד בפי סוטה שהזכות תולה, מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו. — מט: בעקבות המשיח,

בסוף הגלות לפני ביאת המשיח, מאמר א, סימן מ, עמוד ג.

גיטין ב. המביא נט ממדינת הים, בר מבבל, מאמר א, סימן א, עמוד כא. — עז: מפטרו רבנן, בני מדה"י היו שאסור לצאת מא"י לחו"ל, מאמר ב, סימן פא, עמוד רפא.

בבא בתרא כא. יהושע בן גמלא, אחד מן הכהנים הגדולים שעמדו בבית שני, מאמר ג, סימן ו, עמוד תט. — נח. ר' כנאה, לפי שאדם גדול וחשוב הו,

מאמר ב, סימן צח, עמוד שב.

סנהדרין מט: אין מוקדם ומאוחר, לא דיקדקו להקדים במשנתן את המוקדם, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו. — נט: לכל דבר שבמנין, אשמעינן קרא דכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו, מאמר א, סימן ע, עמוד פו. — צא: כאן

לימות המשיח, כשיכלה השעבוד, מאמר א, סימן מב, עמוד נז. צז. היוקר יעות, מכובד שבהן יהי עחתן ורמאי,

מאמר א, סימן קסט, ע' קסג. — צז: אין הדבר תלוי אלא בתשובה, אם כל ישראל חורין בתשובה יבא, מאמר א, סימן מ, עמוד גב. סימן מא, עמוד גה. — צח. מלכות הולה, שלא תהא להם שום שולטנות לישראל אפילו שולטנות קלה ודלה, הקדמה עמוד ה. מאמר א, סימן סט, עמוד פד.

עבודה זרה יז: דנכסי יצרי, נשחט יצרא דע"ז, אנשי כנה"ג בקשו רחמים ונמסר בידם והרגוהו, מאמר א, סימן קח, עמוד קיט. מאמר ב, סימן לג, עמוד רלב.

— לט: אין לוקחין, שהחוננין שבטורי חשודין, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.

חולין ט. כתב, שיעד לחתום שמו, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו.

גדה ז: הא קמ"ל, דאין למדין הלכה מפי הש"ס, מאמר א, סימן גב, עמוד סו. מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה.

תוספות

ברכות ז. ד"ה היא, מאמר א, סימן לג, עמוד רלג. — יז. ד"ה העושה, מאמר א, סימן קכב, עמוד שלג. — יט: ד"ה רוב, מאמר ב, סימן צט, עמוד דש.

שבת יג. ד"ה ופליגא, מאמר א, סימן עח, עמוד רעח. — לב: ד"ה בעון (תוספות ישנים), מאמר ב, סימן ה, עמוד רו.

סימן סט, עמוד רסו. — נד: ד"ה הוי, מאמר ג, סימן לת, עמוד תמ. — נה. ד"ה ואע"ג, הקדמה עמוד יב. — נו. ד"ה רק, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג.

— סג. ד"ה אין, מאמר א, סימן קיט, עמוד קל. — צה. ד"ה והרודה, מאמר א, סימן טא, עמוד עה. סימן סה, עמוד פא.

— קטו. ד"ה לא, מאמר ג, סימן ה, עמוד תח. — קנב: ד"ה עז, מאמר ג, סימן ד, עמוד תו.

עירובין יג: ד"ה גוח, מאמר ב, סימן לו, ב, סימן קטו, עמוד שכב. — קיג: ד"ה ואין, מאמר ב, סימן ה, עמוד רה. סימן סט, עמוד רסו. סימן עז, עמוד רעג.

— קיד: ד"ה אחד, מאמר א, סימן גה, עמוד ע.

יומא ב. ד"ה וחכ"א, מאמר ג. סימן לט, עמוד תמב. — לט. (תוספות ישנים) ד"ה ואומר, מאמר א. סימן סד, עמוד עט. — סו: ד"ה מהו, מאמר ב. סימן קמו, עמוד שנט.

סוכה יא. ד"ה דרב, מאמר ב. סימן לה, עמוד רלו. — כ. ד"ה עלה, מאמר א. סימן קסט, עמוד קסב. — כז. ד"ה ר"י, מאמר א. סימן גב, עמוד סו.

ראש השנה טז: ד"ה כדי, הקדמה עמוד ט. — לג. ד"ה הא, מאמר ג. סימן מד, עמוד תמת. סימן מז, עמוד תנא. ביצה ג. ד"ה ר' יוחנן, מאמר ב. סימן פב, עמוד רפב. — ה. ד"ה הא, מאמר ב. סימן מא, עמוד רמב. חצות ז. ד"ה וכל, מאמר ב. סימן קכב, עמוד שלג.

מגילה י. ד"ה דכ"ע, מאמר ב. סימן לא, עמוד רלא. — יב: ד"ה זיל, מאמר ב. סימן כו, עמוד רכז. — כא. ד"ה אלמלא, מאמר א. סימן קלו, עמוד קמא. מועד קטן ה. ד"ה הא, מאמר ב. סימן מה, עמוד רמו.

יבמות ו: ד"ה יכול, מאמר ב. סימן קמו, עמוד שנט. — כב: ד"ה כשעשה, מאמר א. סימן עב, עמוד פח. — מה: ד"ה כיון, מאמר א. סימן פט, עמוד קה. — סג. ד"ה שאין, מאמר ב. סימן עג, עמוד רעב. — עו: ד"ה מנימין, מאמר ב. סימן כה, עמוד רכג. — פו: ד"ה מר, מאמר ג. סימן יג, עמוד תיז. — קט: ד"ה רעה, מאמר ב. סימן עח, עמוד רעה.

כתובות קי: ד"ה הכי, מאמר א. סימן ז, עמוד כז. — קי: ד"ה הוא, מאמר ב. סימן סח, עמוד רסה. סימן עז, עמוד רעו. סימן עח, עמוד רעז.

גזיר כב: ד"ה שמתוך, מאמר ב. סימן קכב, עמוד שלג. — נד: ד"ה איץ, מאמר ב. סימן צד, עמוד רצח. סימן צו, ע"ש. סוטה יג. ד"ה טרה, מאמר א. סימן סב, עמוד סא. — כא: ד"ה בן עזאי, מאמר ג. סימן לב, עמוד תלה ותלו. סימן לט, עמוד תמב. סימן מג, עמוד תמז. סימן מז, עמוד תנא. — כב: ד"ה לעולם,

מאמר ב. סימן קכג, עמוד שלב. — לז: ד"ה אמר, מאמר א. סימן ק, ע"ק. גיטין ב. ד"ה ממדינת הים, מאמר א. סימן א, עמוד כא. — ב. ד"ה אשקלון, מאמר א. סימן ה, עמוד כה. — ת. ד"ה כיבוש, מאמר ב. סימן יג, עמוד רי. — לה. ד"ה לא, מאמר א. סימן לב, עמוד מד. — מד: ד"ה נטיבה, מאמר עמוד רלח, סימן עח, עמוד רעה. — מג: ד"ה דלא, מאמר א. סימן ג, עמוד סג. — מג: ד"ה ואסור, מאמר א. סימן נד, עמוד סט.

פסחים ג: ד"ה מאל"י, מאמר א. סימן יב, עמוד לג. מאמר ב. סימן עט, עמוד רעט. סימן קד, עמוד שי. — נ: ד"ה וכאן, מאמר ב. סימן קכג, עמוד שלב. — סח: ד"ה הכל, מאמר ג. סימן יב, עמוד תטו. — פה. ד"ה כשהוא, מאמר ב. סימן עא, ע"רסח. — מד: ד"ה לחו"ל, מאמר ב. סימן קו, עמוד שיא. — ס: ד"ה אתמוהי, מאמר ב. סימן כד, ע"רכב. — פח. ד"ה מאי קראה, מאמר ב. סימן קכז, עמוד שלז.

קידושין כט: ד"ה הא לך, מאמר א. סימן יג, עמוד לג. סימן קפא, עמוד קעב. מאמר ב. סימן מא, עמוד רמב. סימן פא, עמוד רפא. סימן צג, עמוד רצז. סימן קד, עמוד שי. — ל. ד"ה לא, מאמר ג. סימן כא, עמוד תכה. — לה. ד"ה גברא, מאמר ג. סימן ל, עמוד תלד. — לו: ד"ה כל, מאמר א. סימן צד, עמוד קט. — לו. ד"ה הכי גרסינן, מאמר א. סימן צו, עמוד קט. — מא. ד"ה האיש, מאמר ג. סימן ב, עמוד תד. בבא קמא לח. ד"ה נשא, מאמר ב. סימן כז, עמוד רכז. — צא: ד"ה אלא, מאמר ב. סימן יט, עמוד רטז.

בבא מציעא סד: ד"ה ולא, מאמר ב. סימן קסז, עמוד שכג. — קיד: ד"ה מהו, מאמר א. סימן ג, עמוד סב.

בבא בתרא כא. ד"ה ולמדתם, מאמר ג. סימן ו, עמוד תט. — כא. ד"ה כי מציון, מאמר ב. סימן ז, עמוד רה. סימן עט, עמוד רעט. מאמר ג. סימן ט, עמוד תיב. — ס: ד"ה דין, מאמר ג.

סימן ב, עמוד תה. — סב. ד"ה ומודה, סימן מ, עמוד נא. — ק: ד"ה ורומן, מאמר ב. סימן צט, עמוד דש. סנהדרין יט. ד"ה ינאי, מאמר א. סימן קלג, עמוד קלח.

שבועות כב: ד"ה איבע"א, מאמר ג. סימן יב, עמוד תטו. — כט. ד"ה כשהשביע, מאמר א. סימן עח, עמוד צג.

עבודה זרה ה. ד"ה שאלמלא, מאמר ב. סימן לו, עמוד רלח. — ז. ד"ה הנשאל, מאמר ב. סימן קנא, עמוד שסה. — יז. ד"ה הרחק, מאמר א. סימן קה, עמוד קטו. — כא. ד"ה כיבוש, מאמר ב. סימן יג, עמוד רי. סימן יז, עמוד ריד. סימן כא, עמוד ריח. — כב: ד"ה רגלא, מאמר ג. סימן כז, עמוד תכה. זבחים מה. ד"ה הילכתא, מאמר ב. סימן עו, עמוד רעו.

מנחות מ: ד"ה תכלת, מאמר ב. סימן קטו, עמוד שכג. — מא. ד"ה ענשיתו, מאמר ב. סימן ה, עמוד רה. סימן סט, עמוד רטו.

חולין ב: ד"ה אבל, מאמר ב. סימן עה, עמוד רעד. — ה. ד"ה עפ"י הדיבור, מאמר א. סימן קכא, עמוד קלא. — ה: ד"ה צדיקים, מאמר א. סימן קנא, עמוד קנב. — יג: ד"ה נכריים, מאמר ב. סימן קמט, עמוד שסא. — פו. ד"ה ור"י, מאמר ב. סימן לה, עמוד רלו. בכורות ג: ד"ה דקא, מאמר ב. סימן עה, עמוד רעד. ערכין ב: ד"ה הכל, מאמר ב. סימן סט, עמוד רטו.

תלמוד ירושלמי

ברכות פ"א ה"ג, מפני מה לא החזיקו במצות תפלין כל היום מפני הרמאין, מאמר ג. סימן יט, עמוד תכב.

ברכות פ"א ה"ה, מפני מה אין קורין עשרת הדברות, מפני טענת המינין שלא יהו אומריין אלו לכדם ניתנו לו למשה, מאמר ב. סימן קמד, עמוד שנו.

ברכות פ"ב ה"ח, בר נש דאימי מבסרא ל"י וכזי לתן ייזיל ל"י, מאמר ב. סימן צג, עמוד רצז. סימן קכו, עמוד שלו.

שביעית פ"ט היא, גזר אני על העליונים שירדו ועל התחתונים שיעלו, מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט.

חלה פ"ב היא, כל מה שכיבש יהושע כיבש זה, מאמר ב, סימן לא, עמוד רלא. שבת פ"א הי"ד, תחיית המתים מביאה לידי אלי זליט, מאמר א, סימן ג, עמוד טג.

שבת פ"א הי"ד, כל מי שהוא קבוע בא"י ואוכל חולין בטרהררה ומדבר בלשון הקודש וכי מובטח לו שהוא בן עוה"ב, מאמר ג, סימן ג, עמוד תז. סימן יט, עמוד תכג.

שבת פ"א הי"ה, בו ביום גזרו על לשונן, מאמר ג, סימן יז, תכא.

שבת פ"ג הי"ב, בנין המשכן לשעה או לעולם הי, מאמר א, סימן טג, ע' עג.

פסחים פ"ו היא, על ג' דברים עלה הלל לא"י, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי. יומא פ"א היא, כל דור שאינו נבנה ביהמ"ק בימיו מעלין עליו כאלו החריבו, הקדמה עמוד ט.

סוכה פ"א היא, באותה השעה נגדעה קרן ישראל ועוד אינה עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד, הקדמה עמוד ו. מאמר א, סימן נג, עמוד טז.

ראש השנה פ"ג הי"ה, דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכח.

תענית פ"א היא, אם אין ישראל עושין תשובה הקב"ה מעמיד עליהם מלך קשה כהמן, מאמר א, סימן מ, עמוד נא. תענית פ"ד הי"ה, לא תסעוד ולא תכסוף, מאמר א, סימן לח, עמוד ג.

תענית פ"ד הי"ט, אילולי אלקי דקטלי לבן כויבא מאן הוה יכיל לקטליה, מאמר א, סימן נג, עמוד סח.

מגילה פ"א הי"א, שהיו מדברים בלשון יחידו של עולם בלשון הקודש, ופי"מ שם, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ.

מגילה פ"א הי"ג, לכשתעוררו הגליות שזן נחלונות בצפון ויבואו ויבנו בית המקדש הנתון בדרום, מאמר א, סימן טב, עמוד עז.

מועד קטן פ"ג היא, חד פהז אתא לגבי

ר' חנינה, מאמר ב, סימן צג, ע' רצג. יבמות פ"טז הי"ג, אבי נענש על שחישד את ירבעם ברבים, מאמר א, סימן קלז, עמוד קלט.

סוטה פ"ג הי"ד, בן עזאי ולא כראב"ע, מאמר ג, סימן לב, עמוד תלה.

סוטה פ"ג הי"ד, מטרונה אחת שאלה וכי ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.

סוטה פ"ח הי"ד, יכול הבונה בית בחו"ל יהא חוזר ת"ל ולא תנכו, ובקה"ע שם, מאמר ב, סימן סד, עמוד רטב.

קידושין פ"א הי"ז, בשעה שישראל עושין רצונו של מקום קרואין בנים, מאמר א, סימן קעז, עמוד קצא.

סנהדרין פ"ד הי"ב, אלו ניתנה התורה חתוכה לא היתה לרגל עמידה, ופי"מ שם, מאמר א, סימן קסו, עמוד קנט.

סנהדרין פ"ז הי"טז, מסית אומר בלשון הקודש, ופי"מ ומה"פ שם, מאמר ג, סימן כ, עמוד תכג.

הוריות פ"ג הי"ב, מכאן ואילך בליסטיא היו נוטלין אותה, ופי"מ שם, מאמר א, סימן קלג, עמוד קלת.

תוספתא

חגיגה פ"א היא, יודע לדבר אביו למדו שמע ותורה ולשון הקודש, ופי"מ חסדי דוד שם, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. סימן ג, עמוד תז.

קידושין פ"א הי"ה, מצות אב על הבן למולו ולפרותו וללמדו תורה וללמדו אומנות ולהשיאו אשה, מאמר ג, סימן ג, עמוד תז.

עבודה זרה פ"ה הי"ב, כל המניח את ארץ ישראל בשעת שלום ויוצא כאלו עובד ע"ז, מאמר א, סימן יג, עמוד לג.

מאמר ב, סימן כח, עמוד רכז. עבודה זרה פ"ז הי"ז, כל המכבד רשע הרי זה כעובד ע"ז, מאמר א, סימן קלג, עמוד קלת.

מכילתא

בא — עד שלא נבחרה א"י היו כל הארצות כשרות לדברות, מאמר ב, סימן קנז, עמוד ססט.

בשלת — הגיע פרוזימא שלכם לחזור למצרים, מאמר א, סימן טז, עמוד לה. — בני אפרים לא שמרו ברית אלקים ובתורתו מאנו ללכת, מאמר א, סימן כה, עמוד מ. סימן לב, עמוד מד.

יתרו — שלשה דברים ניתנו על תנאי א"י וכו', מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. סימן מה, עמוד רמו. — לא תשא למה נאמר לפי שהוא נאמר ולא תשבעו וכו', ומרכבת המשנה שם, הקדמה ע' ה. משפטים — ואלה המשפטים מה הראשונים מסיני אף אלו מסיני, מאמר ג, סימן יב, עמוד תטז. — אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנז.

תורת כתנים

תזריע — אין הבית מטמא אלא אתר כיבוש וחילוק, מאמר ב, סימן קכת, עמוד שלט.

תזריע — בשביל ג' הלכות עלה הלל מבבל לא"י, ופי"מ הראב"ד שם, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי.

אחרי — כמעשה ארץ מצרים, שהיו מקולקלין מכל האומות, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג.

קדושים — ארץ ישראל אינה מקיימת עובדי עבירה, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג.

בהר — מכאן אמרו כל היושב בא"י מקבל עליו עול מלכות שמים, מאמר ב, סימן כח, עמוד רכז.

בהר — כל היוצא לחו"ל כאלו עובד ע"ז, מאמר א, סימן ה, עמוד כה. סימן יז, עמוד לג. מאמר ב, סימן א, עמוד קצז. סימן פז, עמוד רפז. סימן פט, ע' רצב.

ספרי

נשא — והיה ביום כלת משה, שכל שבעת ימי המלואים הי' משה מעמיד את המשכן, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.

שלח — והייתם קדושים לאלקיכם, מכאן שהצניצת מוספת קדושה לישראל, מאמר ג, סימן סט, עמוד רסז.

מדרש רבה

בראשית רבה

כ, ה, נוח לו לאדם לגדל לגיון אי משל זתים בגליל ולא לגדל תינוק אחד בא"י, ויפ"ת שם, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמב.

כה, ג, לא יצא אדם לחו"ל וכי אימתי בזמן שאינו מוצא ליקח, מאמר ב, סימן פח, עמוד רצא.

כו, ה, כל פרצה שאינה מן הגדולים אינה פרצה, מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד. מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.

לה, ד, אין לך ז' לפני החג שאין בהם שבת ויום הכיפורים וכי, מאמר א, סימן סד, עמוד עט. מאמר ב, סימן כב, עמוד ריט.

לח, ה, וימצאו בקעה, אם ללצים הוא יליץ, ויפ"ת שם, מאמר א, סימן מו, עמוד סא. מאמר ג, סימן יט, עמוד חב.

לה, טו, נתכנסו כל הארצות בראשי ההרים והיתה כל אחת בולעת אנשי מקומה ונוה"ק שם, מאמר ג, סימן יט, עמוד חב.

לה, טז, אין לך צרה באה לעולם שאין לאחרי"ק ריוח בה, מאמר א, סימן קיא, עמוד קכד.

מ, ה, צא וכבוש את הדרך לפני בניך, מאמר ב, סימן יח, עמוד רטו. מב, יג, אברם העברי שהוא מעבר הגהר, ויפ"ת שם, מאמר ג, סימן טו, עמוד חכ.

מד, כא, ידוע תדע, ידוע שאני מפוזר תדע שאני מכנסן וכי, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. סימן עט, עמוד צה. מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו.

מז, כא, ד' דברים הראה לו, גיהנם ומלכויות מתן תורה וביהמ"ק, מאמר ב, סימן קיג, עמוד שיח.

נג, יד, הכל בחוקת סומין עד שהקב"ה מאיר את עיניהם, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכט.

נו, ב, וירא את המקום מרחוק, חתי המקום לירחק מבעליו, ולעולם ת"ל זאת מנוחת, מאמר א, סימן מב, עמוד נג. ס, יא, אם קדמאי כמלאכין, ויפ"ת שם, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנב.

שופט שהוא כשר ומוחזק באותן הימים, מאמר א, סימן קט, עמוד קנו. האוינו (בילק"ש רמז תתס"ה) — כשברא הקב"ה את עולמו לא בראו אלא במאמר ולא בשבועה, ומי גרם לו לישבע מחוסרי אמנה, מאמר א, סימן מג, עמוד נז.

מדרש תנחומא

תולדות — אבא המלה מהו שתהא חייבת במעשר, מאמר ב, סימן נ, עמוד רנא. תולדות — הנה ישיכל עבדי וגוי ירום מאברהם ונשא ממשו וכי, מאמר א, סימן לו, עמוד מה.

וישב — ויוסף הורד מצרימה, אף הגוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מביאן, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטו.

בא — חלק משה כבוד למלכות, מאמר א, סימן טז, עמוד לה.

תצוה — כל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים, מאמר א, סימן לד, עמוד מה.

תשא — מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון, כיצד תמיד של שחר מכפר וכי, מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסה.

פקודי — לעתיד לבוא אני אעביר את הגלות מכם, מאמר א, סימן קיד, ע' שכ. תזריע — אמרה מרת הדין מה נשתנו אלו מאלו, הקדמה עמוד יב.

אחרי — ישראל נושע בה' תשועת עולמים לשעבר לא היתה גאולה שלימה, מאמר א, סימן מה, עמוד סב.

בחקותי — אם אין עושין תשובה אינם נגאלין, מאמר א, סימן מא, עמוד נד. חקת — לא פקדה תורה לרדוף אחר המצות, והשלום רודפהו, מאמר ב, סימן ה, עמוד רז.

כסות — אין הקב"ה מונע מן הצדיק מה צרובה, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי. מסעי — אמר להם הקב"ה לישראל למדו מפרו של אלי שלא רצה לילך לעיז, מאמר א, סימן קכד, עמוד קלב.

דברים — מכתם זה דוד שנעשה מלך וקרא עצמו עני, חם שהלך בתמימות עם קונו, מאמר ב, סימן כד, ע' רכא.

פנחס — לאלה תחלק הארץ מפני כשרים וצדיקים, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. דברים — מי אמר טובתה יהושע וכלב אעפ"י ולא אביהם לעלות, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסו.

ואתחנן — ושנתם לבניך אלו תלמידך, שהתלמידים קרויים בנים, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמ.

עקב — ולמדתם אותם את בניכם ולא בנותיכם, מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. סימן טז, עמוד תכ. סימן ל, עמוד חלג.

עקב — כל המקום אשר תדרוך וגוי, כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות האלו הרי הוא שלכם, מאמר ב, סימן א, עמוד קצו.

עקב — שלא תהא ארץ ישראל מיטמא בגילוליהם ואתם חוזרין ומכבשין חו"ל, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריו.

עקב — דוד עשה שלא כתורה וכי, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי.

עקב — אם אתם עושין רצונו של מקום הרי לכם ארץ כנען, ואם לאו אתם גולין מעלי, מאמר א, סימן קב, עמוד קיג. מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג.

עקב — רשבי אומר עתידה תורה שתשתכח מישראל, מאמר א, סימן קסה, עמוד קסא.

ראה — וירשתם אותה וישבתם בה, בשכר שתירש תשב, מאמר ב, סימן א, עמוד קצו.

ראה — מעשה וכי וזכרו את ארץ ישראל וקפו עיניהן וזלגו דמעותיהן וקרעו בגדיהן וקראו את המקרא וירשת וישבת בה ושמתם לעשות, אמרו ישיבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצות שבתורה, מאמר ב, סימן א, עמוד קצה. סימן עז, עמוד רעו.

ראה — אשר אתם יורשים אותם את אלהיהם, שלא תעשו כמעשיהם ויבואו אחרים ויירשו אתכם, מאמר א, סימן צג, עמוד קח.

שופטים — אל השופט אשר יהי בימים ההם, וכי תעלה על דעתך וכי אלא

סד, י, בימי ריבי"ח גזרה מלכות הרשעה שיכנה ביהמ"ק וכו', מאמר א, סימן נט, עמוד עב.

סט, ג, הארץ אשר אתה שוכב עלי וגו' קפלה כפינקס ונתנה תחת ראשו, ומח"כ שם, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ.

עד, יג, בשעה ששלח דוד את יואב לארם נהרים ולארם צובה וכו', ויפ"ת וגוה"ק שם, מאמר ב, סימן כד, ע' רכא.

עו, ב, תאמר שהוא בא עלי מכה ישיבת ארץ ישראל, מאמר ב, סימן ג, עמוד רג. עו, ג, אם יבוא עשו אל המתנה האחת והכהו אלו אחינו שברדום, מאמר א, סימן קיא, עמוד קכג.

צב, ג, ואני כאשר שכולתי בחורבן ראשון וכו' ובשני לא אשכל עוד, ויפ"ת שם, מאמר א, סימן נח, עמוד עא.

שמורת רבה

א, לא, מלך המשיח עתיד ליפרע מאדום, מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו.

ג, ו, אנכי שלחהיך, אנכי הוא סימן לגאולה, מאמר א, סימן ג, עמוד סג.

כח, ד, כל מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור קבלו מהו סיני, הקדמה עמוד יז.

כח, ה, כל הנביאים קבלו נביאותן מהו סיני, מאמר א, סימן לה, עמוד מה.

לא, ה, בעולם הזה הרשעים עשירים ונתונים כשלוה והשקט, מאמר ב, סימן קלט, עמוד שנג.

ויקרא רבה

א, ד, י"ג מלחמות עשה דוד וכו', ויפ"ת שם, מאמר ב, סימן יז, עמוד רטו.

ד, ב, כל עמל אדם לפיהו, כל מה שסיגל אדם מצות ומעש"ט אינו מספיק להבל היוצא מפיו, מאמר ג, סימן יח, עמוד חכב.

ו, ב, מעשה בשלטון אחד וכו', מאמר א, סימן קטו, עמוד קכו.

ט, ו, מלך המשיח שנתון בצפון יבא ויבנה ביהמ"ק הנתון בדרום, מאמר א, סימן סב, עמוד עו.

יט, ה, אמרו לנמרי לב, כגון אלו שדוחקין את הקץ, מאמר א, סימן עט, עמוד צו.

כא, ה, אם עשית חבילות עבירות תעשה חבילות מצות כנגדם, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמה.

כה, א, למד אדם ולימד ושמר ועשה והיתה סיפק בידו למחות ולא מיחה וכו' הרי זה בכלל ארור אשר לא יקים, מאמר ג, סימן י, עמוד חיג.

במדבר רבה

ז, י, רבנן פתרון קריא בגלות, מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד.

יב, יא, כל ד' ימי המלואים היה משה מעמיד המשכן ומפרקו בכל יום ב' פעמים, מאמר א, סימן סד, עמוד עח.

יג, יח, אעפ"י שאירע לשבטים שבא לידהם מכירת יוסף וכו' צדיקים גמורים היו, מאמר ב, סימן יט, עמוד רטז.

טו, ה, על פי ה', המרגלים כולם צדיקים היו, מאמר א, סימן קעז, עמוד קסז.

טז, ז, משל למלך שזימן לבנו אשה נאה, מאמר ב, סימן ו, עמוד רג.

יט, טז, אם באו לידך את מציוה עליהם, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעב.

כב, א, לא תהיו סבורים שהותר לכם להשביע בשמי, אפילו באמת אין אתה רשאי להשבע בשמי אלא אם כן יש בך כל המדות הללו וכו', מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו.

כג, ה, זאת הארץ וגו' מלמד שהראה הקב"ה למשל כל מה שהי' ועתיד להיות, מאמר ב, סימן קיג, עמוד שכ.

דברים רבה

א, ב, אלה הדברים ושהי' מוכיח אדם אחרי חן, מוכיח זה משה וכו', מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. מאמר ב, סימן קמג, עמוד שנו.

א, יט, פנו לכם צפונה וכו' המתינו עד עכשיו מלך המשיח לבוא, מאמר א, סימן מב, עמוד נג. סימן צח, עמוד קי.

א, יט, עד מתי משועבדים אנו בידו, א"ל עד שיבוא אותו היום שכתוב בו דרך כוכב מיעקב, מאמר א, סימן מב, עמוד נג.

ב, ה, אם אתה נקבר אצלם במדבר הן באים בזכותך ואתה בא בראשם, מאמר א, סימן ג, עמוד סד.

ב, יב, כל מה שהגדולים עושין עושה הדוד וכו' מי גרם לכל הדוד לחטוא הנשיא שחטא תחלה, מאמר א, סימן קנג, עמוד קנד.

ג, ו, אין שבחה של מטרונגיתא בזמן שהיא מתקלסת מקרובותיה אלא בזמן שהיא מתקלסת מרחוקותי, מאמר א, סימן סח, עמוד פד.

ג, טו, אמר הקב"ה למשה חייך וכו' כשאביא להם את אליהו שניכם באין כאחת, מאמר א, סימן ג, עמוד סד.

ו, ב, הקב"ה לא גילה לבריות מהו מתן שכרה של כל מצוה, מאמר ב, סימן נד, עמוד רנד.

שיר השירים רבה

ב, יג, מנין לחינוק שקורא בתורה למשה משה ולאחר ה' וכו', מאמר ג, סימן כד, עמוד תכח.

ב, יח, השבעתי אתכם וגו' שלא יקשו עול על ישראל, מאמר א, סימן עט, עמוד צו.

ב, יח, שלא יעלו חומה מן הגולה, אי"כ למה מלך המשיח בא, לקבץ גלויותיהן של ישראל, ויפה קול שם, מאמר א, סימן יז, עמוד לו.

ב, יח, ד' שבועות השביעין כנגד ד' דורות שדחקו את הקץ וכו' אחד בימי כוזיבא, ואחד בימי שותלח בן אפרים וכו' שלא האמינו בהי' ולא בטחו בישועתו, על שעברו על הקץ ועברו על השבועה, הקדמה עמוד ו. מאמר א, סימן כד, עמוד לט.

ב, יח, סימן כה, עמוד מ. סימן לב, עמוד מד.

ב, יח, עד שתחפץ, לכשתחפץ מדת הדין מאליה אני מביאה, בקולי קולות, מאמר א, סימן כד, עמוד לח. סימן ע, עמוד פו.

ב, יט, קול דודי הנה זה בא וכו' זה מלך המשיח בשעה שהוא אומר לישראל בחורש הזה אתם נגאלין וכו', מאמר א, סימן יט, עמוד לו. מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. סימן קי, עמוד שטו.

ח, ט, אם חומה היא, אם מעמיד דברים כחומה, ומתי"כ שם, מאמר א, סימן י, עמוד ל.

אסתר רבה

א, יג, לשעבר היתה מלכות בישראל כיון שחטאו גיטלה המלכות מהם וכו', מאמר א, סימן קנז, עמוד שע.
ז, ישנו עם אחד, אית רבנן בנוייהו, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

רות רבה

א, א, אוי לדור ששפטו את שופטיהם, מאמר א, סימן קסז, עמוד קס. מאמר ב, קלה, עמוד שטט.

איכה רבה

פתיחה ב, אייתו לן נטורי קרתא והוון מייתו להון ריש מסרתא וסנטרא וכו', מאמר ב, סימן קכה, עמוד שלה.

פתיחה ד, אדם הראשון וכו' ודנתי אותו בגירושין ושילוהין וכו', מאמר ב, סימן קיב, עמוד שיח.

פתיחה לה, כמה חצופה היא איי שעדיין עושה פירות, מאמר א, סימן סו, ע' פג א, לב, עד דלית את מליף עלן סגיגורא וכו', מאמר א, סימן ס, עמוד עג.

ב, ד, עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין משיח לא בא, מאמר א, סימן נב, ע' סו. ב, ד, אלו לא קטלי אלקי לדין מאן הוי יכיל ליה, מאמר א, סימן נג, ע' סו. ג, יט, למחר כשיבוא הגאולה א"ל הקב"ה לישראל בני אני תמה מכם האיר המתנתם לי כל אותן השנים, הקדמה ע' ט.

קהלת רבה

א, ד, כיון דאיתער בך חמרא דההוא רשיעא לית את יכיל שרי בארעא דישראל, מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנו.

ז, מט, אלף נכנסין לתלמוד ואחד מהם יוצא להוראה, מאמר ג, סימן ת, עמוד תיב.

ילקוט שמעוני

בא רמו קצא, מי פרע לכם ממלכות רביעית נטרונא, וזי"ר שם, הקדמה עמוד ת. מאמר א, סימן מג, עמוד נז. סימן פד, עמוד קג.

בא רמו רח, קומו צאו, מלמד שהי פרעה דופק על פתחיהן של משה ואהרן, מאמר א, סימן טז, עמוד לה.

משפטים רמו שגא, ונשיא בעמך לא תאור, אי נשיא כאחאב, ת"ל בעמך, מאמר א, סימן קלג, עמוד קלה.

שמיני רמו תקצא, זה הדבר אשר צוה ה' תעשו אותו יצהיר העבירו מלבבכם וכו' כשם שהוא יחידי בעולמו כך תהי עבודתכם מיוחדת לפניו, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט.

דברים רמו תשצג, כל מי שיודע שחברו רשע ומתניף לו וכו' ראוי שיבואו עליו כל הקללות שבתורה, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.

דברים רמו תשצג, אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט.

דברים רמו תשצט, אלו וכו' ישראל כיון שעלו פרסות רגליהם מן הים היו נכנסין לא"י, מאמר ב, סימן ה, ע' רב.

דברים רמו תתג, עלה רש, מיד עלה רש, מאמר ב, סימן ה, עמוד רב.

מלכים רמו קע, שלשה דברים נתנו על תנאי, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. ישעיה רמו תצז, ותהי האמת נעדרת הולכת ויושבת עדרים במדבר, מאמר א, סימן קעה, עמוד קסה.

יחזקאל רמו שלו, עד שלא נבחרה איי היו כל הארצות כשרות לדברות, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט.

תהלים רמו תשעז, מכתם זה דוד וכו', מאמר ב, סימן כד, עמוד רכא.

איכה רמו תתרתל, הלאי יהיון בני עמי בא"י אעפ"י שמטמאין אותה, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד.

כדרש פליאה: אין שלום אמר ה' לרשעים, מכאן שהקב"ה אוהב את הרשעים, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג.

זוהר הקדוש

בראשית כה. חמש מינין אינון בערב רב, מאמר א, סימן קמה, עמוד קנ. מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלג. סימן קמה, עמוד שנה. מאמר ג, סימן כז, עמוד תל.

גז עה: כיון דאיתחלף לישנהון לא אצליתי בעובדא, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכב.

— עו: בנין דאינון בלבא חד ורעותא חד וממללי בלה"ק וכו' ולית מאן דימנע עובדא דילהון, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג.

לך פא: כיון דנתת אברהם למצרים בלא רשו אשתעבדו בניו במצרים ת' שנה, ואור החמה שם, מאמר ב, סימן יח, עמוד רטו.

וירא קיו. דאיהו יומא חד גלותא דכנסת ישראל ולא יתיר, מאמר א, סימן עא, עמוד פו.

תולדות קלט. ביהמ"ק קודם לקבוץ גלויות ותחיית המתים אחרון שבכולם, מאמר א, סימן גז, עמוד ע.

וישב קפה. אמר ראובן טב למנפל ל"י לנו גובא דנחשין ועקרבין ולא יתמסר בידוי דשנאוי דלא מרחמי עליי וכו' ועזיין אינון דיכלין לאשתובא, מאמר א, סימן קיא, עמוד קיג.

שמות יז. לית שלטנו לאומין עלייהו דישראל אלא יומא חדא לחוד דהוא יומו של הקב"ה והוא אלף שנים וכו' אי יתיר ישתעבדון לא על פום גזירת מלכא הוא אלא על דלא בעיין למיהדר לקבליה, מאמר א, סימן עא, עמוד פו.

יתרו עט: זרעא קדישא לארעא קדישא סלקא ושכינתא באתרה יתבא, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכח.

ויקהל קצח. אי רעיא איהו טב טב ל"י טב למתא טב לעלמא, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד. סימן קלה, עמוד שסט.

פקודי רמ. לא תוסיף קום מגרמה אלא קב"ה יוקים לה, מאמר א, סי' עה, ע' צא. ויקרא ו. בכלהו גלותא דגלו ישראל לכלהו שוי זמנא וכו' ואור החמה שם, מאמר א, סימן עה, עמוד צא.

תזריע מד. אין צור בכלהו כאלקיניו דל"י שלטנו, מאמר א, סימן ק, עמוד קיא. קדושים פד. ארץ עלאה אחרא אית ל"י לקב"ה, מאמר ב, סי' קל, עמוד שמא.

בהר קט: כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלקי בנין דלית תמן קרבנין, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכח. סימן קגה, עמוד שסט.

שלח קסג. זכאה דרא דא מכל דרין ועלמא,

מאמר א. סימן קג. עמוד קטו. מאמר ב. סימן ה. עמוד רז. בלק קפו. בריחה דלבושייכו ידענא, מאמר א. סימן לו. עמוד מח. פנחס רכ: אתא לקמי' חד חכים גוי א"ל סבא תלת בעינין בעינא למתבע מיני, מאמר א. סימן סב. עמוד עז. — רכה. לית קרבנין בחור"ל ובג"ד אוקמוה רבנן הדר בחור"ל וכו', מאמר ב. סימן כט. עמוד רכט. — רמ: והכי מתערב שילה רעי' מהימנא עם משיח, מאמר א. סימן לו. עמוד מח.

זו"ח מדרש הנעלם

יג. באותה שעה בכה ר"ע, א"ל על מאי קא בכית וכו', מאמר א. סימן קסה. עמוד קסא. לה. סילק את חנוך קודם זמנו קודם שיבאיש ריחו, מאמר א. סימן קסב. עמוד קנה.

לה. ושניהם לבדם בשדה, מלמד ששקולים הם, מאמר א. סימן קלד. עמוד קלט. מ. אי יחזרו בתשובה רשיי כנישתא או כנישתא חדא בזכותא אתכניש כל גלותא, מאמר א. סימן עד. עמוד פט.

תיקונים

תיקון יג. מאן מושב לצים ערב רב, מאמר א. סימן קכ. עמוד קלא. תיקון ל. עד שתחפץ שתהי' העבודה מחפץ ורצון הלב, מאמר א. סימן עב. עמוד פז.

פרקי דר' אליעזר

פרק כד, ירד הקב"ה וע' מלאכים הסובבים כסא כבודו ובלבל את לשונם לשבעים גוים ולשבעים לשון כל אחד ואחד גוי ככתבו ולשונו ומנה מלאך על כל אומה ואומה, מאמר ב. סימן קלו. עמוד שנא. סימן קנג. עמוד שסו.

פרק לד, לעתיד לבוא הקב"ה אוהו בכנפות הארץ ישראל ומגער רשעים ממנה, מאמר ב. סימן מ, עמוד רמ. פרק מ. המטה שנברא בין השמשות נמסר לאדם הראשון בגן עדן, הקדמה ע' יז. פרק מא, כל אותה הדור ששמעו קולו של הקב"ה בהר סיני זכו להיות כמלאכי

השרת, מאמר א. סימן קג. עמוד קד. פרק מג, אין ישראל עושין תשובה גדולה עד שיבא אליהו, מאמר א. סימן מא. עמוד נד. פרק מה, הלכו וקני ישראל אצל זקנתם סרה בת אשר וכו' כך שמעתי מאבא פקוד פקדתי אתכם וכו', מאמר א. סימן מה. עמוד סא.

פסיקתא

קודם ביאת המשיח בא אלי' ועומד על הרי ישראל, מאמר א. סימן ג. ע' סג. הואיל ואתם מתעסקים בו כאילו אתם בונים בו, מאמר א. סימן ס, עמוד עג. וימלא כבוד ה' מלאן שנגורה גזירה על ישראל שיהיו גולים בין האומות, מאמר ב. סימן קי. עמוד שסז.

תנא דבי אליהו

פרק ו, לא נתתי לאלו א"י אלא כדי שיקראו וישנו ויעסקו בתורה, מאמר ב. סימן מג. עמוד רמג.

פרק ט, ר"ב מלכים בקשו למרוד באחאב וכו' הביא ר"ב בני מלכים לירושלים ונעשו יראי ה', מאמר ב. סימן נא. עמוד רנא.

פרק ט, במה הקב"ה מושיע את ישראל וכו' בבנים שהם משכימין ומעריבין לביהכ"ג, מאמר א. סימן קלה. ע' קמא.

פרק י, בודאי בעל הבית יודע באיזה מקום יפקיד את כליו, מאמר ב. סימן קט, עמוד שסו.

פרק יז, בני הסבו שעה אחת עד שיגיע שעת הסעודה וכו' וכ"כ למה כדי למרץ עונותיהן של ישראל, מאמר ב. סימן קט, עמוד שסו.

פרק יז, מה נשתנה ירבעם וכו' שבא על ידו ישועה לישראל, מאמר א. סימן קלה. עמוד קמג.

פרק כז, עשו כולם אגודה אחת וכתרו ברית לגמול חסד זה עם זה שלא ילכו וילמדו לשון מצרים, מאמר ג. סימן כג. עמוד תכז.

פרק כז, למה נדמה עשו וכו' וירבעם

לאחד שמצא כסות בדרך, ופי' זיקוקין דנורא שם, מאמר ב. סימן נב, ע' רנב. פרק ל, אין ביהמ"ק ובנה ביד אדם אלא בידו של הקב"ה, ופי' זיקוקין דנורא שם, מאמר א. סימן סה. עמוד פא. פרק ז, אלי' זוטא, מכאן אמרו מגלגלין זכות על ידי זכאי, מאמר א. סימן קלה. עמוד קמג.

רמב"ם

היך החזקה

בהקדמה: דרך עמוקה הוא דרך הגמרא, מאמר ג. סימן יד. עמוד תיח. — לשון ארמי היתה ברורה לכל אנשי שנוע בעת שחוברת הגמרא, מאמר ג. סימן יד. עמוד תיח. — בזמן הזה אבדה חכמת חכמינו ובינת נבוינו נסתרה, מאמר ג. סימן טו. עמוד תיט.

הלכות יסודי התורה: פ"ד ה"ג, לידע האסור והמותר דבר קטן החיות דאביי ורבא, מאמר ג. סימן לו. עמוד תלח. — פ"ה ה"ב, בכסף משנה שם, אף לדעת הרמב"ם אדם גדול מותר למסור נפשו, מאמר א. סימן קו. עמוד קיז. —

פ"ה ה"ז, אין מלקין ואין ממיתין אלא לעובר ברצונו וכו' לא אנוס וכו', מאמר א. סימן לב. עמוד מג. סימן עז. עמוד צב. — פ"ו ה"ח, אפיקורס ישראל שכתב

ס"ח וכו' מצוה לשורפו כדי שלא להניח שם לאפיקורסים ולא למעשיהם, מאמר ג. סימן כג. עמוד חכו. — פ"ז ה"א, אין

הנבואה חלה אלא על חכם גדול בחכמה וכו', מאמר א. סימן לח. עמוד מט. — לא כל העושה אות ומופת מאמינים לו

שהוא נביא אלא אדם שהיינו יודעין בו מתחלתו שהוא ראוי לנבואה, מאמר א. סימן מו. עמוד נט. מאמר ג. סימן מ.

עמוד תמג. — פ"ח ה"ג, מופתים אפשר שיהיו בלש ובכשוף, מאמר א. סימן מו. עמוד ס. — פ"ט ה"ג, אם יאמר לנו

הנביא לעבור על א' מכל מצות האמורות בתורה לפי שעה מצוה לשמוע לו, מאמר א. סימן קיח. עמוד קכט. מאמר ב. סימן כ.

עמוד ריז. — פ"י ה"א, אפילו נפל דבר קטן בידוע שהוא נביא שקר, מאמר א. סימן לח. עמוד מט.

הלכות דעות: פ"ה הי"א, דרך בעלי דיעה שיקבע לו אדם פרנסה המפרנסת אותו תחילה וכו', מאמר ג, סימן ב, עמוד תד. — פ"ו הי"א, צריך אדם להתחבר לצדיקים ולישב אצל החכמים, מאמר ב, סימן צא, עמוד רצד. — פ"ו הי"א, אם היו כל המדינות וכו' נוהגין בדרך לא טובה וכו' ילך למערות ולחוחים ולמדבריות שלא להתערב עם אנשים רעים וחטאים, הקדמה עמוד ט. מאמר א, סימן פ, עמוד ק. מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמה. סימן קנג, עמוד שסז. — פ"ו הי"ז, חייב אדם להוכיח עד שיכרה החוטא, הקדמה ע' יב.

הלכות תלמוד תורה: פ"א הי"א, קטן אביו חייב ללמדו תורה, מאמר ג, סימן ז, עמוד תי. — פ"א הי"ב, לא ילמד אדם את בתו תורה מפני שרוב הנשים אין דעתן מתכוונת להתלמד, וכ"מ שם, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. סימן מב, עמוד תמו. — פ"ב הי"א, מושיבין מלמדי חינוקות בכל עיר ועיר וכו' וא"ל מהרימין אותה, ולח"מ וכ"מ שם, מאמר ג, סימן ז, עמוד תי. סימן י, עמוד תיב. — פ"ג הי"י, כל הנהגה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם, מאמר ב, סימן קג, עמוד שלב. — פ"ד הי"א, הלומד תורה לתלמיד שאינו הגון כאלו זרק אבן למרקוליס, וכ"מ שם, מאמר ג, סימן לה, עמוד תמ. — פ"ה הי"ד, כל תלמיד שלא הגיע להוראה וכו' עליו נאמר רבים חללים הפילה, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב.

הלכות עבודה זרה: פ"ה הי"ב, המסית לרוב אנשי העיר הרי זה מדיח ולא נקרא מסית, ולח"מ הי"א, מאמר ג, סימן כ, עמוד תכד. — פ"ו הי"א, מצות עשה לאבד עכו"ם וכו', מאמר א, סימן צ, עמוד קו. — פ"י הי"א, האפיקורסין מישראל הי' דין לאבדן ביד וכו' שמסירין העם מאחרי דין, מאמר א, סימן קח, עמוד קיט. מאמר ב, סימן י, עמוד רח. סימן לג, עמוד רלב. — פ"י הי"ז, בומן שיד ישראל תקיפה אסור להניח עכו"ם בניגו, מאמר ב, סימן ט, עמוד רח. — שם, שנאמר לא ישבו בארצך, והשגת הראב"ד שם, מאמר ב, סימן י, עמוד רח.

הלכות תשובה: פ"ב הי"ב, ומה היא התשובה וכו' ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמת. — פ"ג הי"ב, אין שוקלין אלא בדעתו של א"ל דעות, מאמר ב, סימן לד, עמוד רלד. — פ"ג הי"ו, אלו שאין להם חלק לעוה"ב אלא נכרתים וכו' המינין והאפיקורסין והכופרים בתורה ובתח"מ ובביאת הגואל, הקדמה עמוד ט. — פ"ו הי"ה, אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, מאמר א, סימן מ, עמוד נא. סימן פ, עמוד צט, עמוד קא. מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. — פ"ו הי"ז, כמה מעולה מעלת התשובה, אמש הי' זה מובדל וכו' ועושה מצות וטורפין אותו בפניו, מאמר ב, סימן מו, עמוד רמו. — פ"ט הי"ב, מלך המשיח יהי' בעל חכמה יותר משלמה ונביא גדול הוא קרוב למשה רבינו, מאמר א, סימן לה, עמוד מט. — פ"ט הי"ב, מלך המשיח ילמוד כל העם ויורה אותם דרך ה', מאמר א, סימן פ, עמוד ק. — פ"ט הי"ב, יבואו כל הגוים לשמעו של משיח, מאמר א, סימן סח, עמוד פד. סימן פו, עמוד קד. — פ"י הי"ד, שמה תאמר אני לומד תורה בשביל שאהי' עשיר וכו', מאמר ג, סימן קג, עמוד שלב.

הלכות תפלה: פ"ב הי"א, בימי ר"ג רבו האפיקורסין בישראל וכו' עמד ר"ג ובית דינו והתקין ברכה אחת וכו' לאבד האפיקורסין, מאמר א, סימן קפו, עמוד קעד. — פ"ד הי"ג, אין מחייבין אותו לחזור לאחוריו אלא עד מיל, מאמר ב, סימן לג, עמוד רלג. — פ"ב הי"י, מימות עזרא נהגו שיהא שם חורגמן מתרגם לעם, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ.

הלכות נשיאת כפים: פ"טו הי"ג, כהן שהרג את הנפש או המיר דתו אעפ"י שעשה תשובה לא ישא כפיו, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה. סימן מה, עמוד רמו. — פ"טו הי"ו, אין אומרים לאדם רשע הוסף רשע והמנע מן המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה. סימן מה, עמוד רמה. סימן מו, עמוד רמו.

הלכות תפילין: פ"ד הכ"ו, מצות תפילין

ללבושן כל היום, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג.

הלכות ספר תורה: פ"ו הי"א, מ"ע לכתוב וכו' ס"ח, מאמר א, סימן קסה, עמוד קנח. — פ"י הי"ב, אין מוכרין ס"ח וכו' אפילו אין לו מה יאכל, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה.

הלכות מילה: פ"א הי"ב: כל יום שלא מל כשהגדיל מבטל מ"ע ואינו חייב כרת, והשגות הראב"ד שם, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג.

הלכות שבת: פ"ב הי"א, דחויי היא אצל סכ"ג, וכ"מ שם, מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכב. — פ"ח הי"ז, החולב, ומגיד משנה שם, מאמר א, סימן סא, עמוד עה. — פ"י הי"ג, מגבן את הגבינה הוא תולדה דבונה, מאמר א, סימן סא, ע' עה.

הלכות אישות: פ"ד הי"ג, נושא אדם כמה נשים וכו' והוא שיהי' יכול ליתן וכו', מאמר ג, סימן ב, עמוד תה. — פ"טו הי"ב, עבר כ' ולא נשא הרי זה עובר ומבטל מ"ע, מאמר ג, סימן ב, עמוד תד. — פ"טו הי"ב, אם מתירא מליקח אשה כזי שלא יטרף במוונות וכו' ויבטל מן התורה מותר להתאחר, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכח.

הלכות סוטה: פ"ג הי"א, אין משקין את הסוטה אלא בבי"ד הגדול, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. — פ"ג הי"ט, בבית שני בטלו הסנהדרין את מי המרים, שם.

הלכות איסורי ביאה: פ"כ"ב הי"ט, אין אמה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצין בעריות, מאמר ב, ס"י סח, ע' רטו. הלכות מאכלות אסורות: פ"ג הכ"א, חזקת כשרות הוא בזמן שא"י כולה לישראל, מאמר ב, סימן עט, עמוד רעט. מאמר ג, סימן לה, עמוד תמ.

הלכות נדרים: פ"ג הכ"ג, מי שנדר נדרים כדי לכונן דעותיו הרי זה זריז ומשובח, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו. הלכות נזירות: פ"ד הי"א, האומר הריני נזיר ביום שב"ד בא מותר בשבת ויו"ט, וכ"מ ולח"מ שם, מאמר א, סימן נא, עמוד סד. — פ"ה ה"טו, נזיר שנשמא לוקה, מאמר ב, סימן צח, עמוד שג.

הלכות כלאים : פ"י ה"ב, כלאים בבגדי
כהונה לא הותרו אלא בשעת עבודה,
מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכב.

הלכות תרומות : פ"א ה"ג, ארצות
חז"ל שכבש דוד אינן כא"י לכל דבר
מפני שכבש אותן לפני שכבש כל א"י,
מאמר ב, סימן יב, עמוד רי.

הלכות בית הבחירה : אינו דומה פלטרין
שיש עליו שומרים לפלטרין שאין עליו
שומרים, מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנד.

הלכות מעילה : פ"ו ה"ד, אין מועל
אחר מועל במוקדשים, וראב"ד וכ"מ שם,
מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה.

הלכות טומאת מת : פ"ג ה"ג, טומאה
שאינן הגויר מגלה עליה אינה דין תורה,
מאמר ב, סימן צח, עמוד שג. — פ"א
ה"ו, מקום ששכנו בו כותים בא"י הרי
זה מטמא כארץ העמים עד שיבדוק, מאמר
ב, סימן צד, עמוד רצד. — פ"א ה"ח,
תרומה וקדשים שנטמאו מחמת מדור
העכו"ם תולין לא אוכלין ולא שורפין,
מאמר ב, סימן לא, עמוד רל.

הלכות מקואות : פ"י ה"ה, כל המקואות
הנמצאים בא"י בחוקת טהרה, וכ"מ שם,
מאמר ב, סימן לא, עמוד רל. סימן עט,
עמוד רעט. מאמר ג, סימן לה, עמוד תמא.
הלכות סנהדרין : פ"ב ה"ה, מלכי
ישראל אין דנין ואין דנין אותם לפי
שאינן נכעזין לדין שמתאבד מהן חקלה,
מאמר א, סימן קצא, עמוד קסה. — פ"ב
ה"ו, בית דין של ג' וכו' צריך שיהא
בכל אחד מהן ז' דברים, חכמה, עוהה
וכו', מאמר א, סימן קג, עמוד קגא. —
פ"א ה"ה, מסית שיצא מבי"ד וכאי ואמר
אחד יש לי ללמוד עליו חובה מחזירין
אותו, מאמר א, סימן קפה, עמוד קעה.
— פ"כ ה"ב, משרבו בתי דינים שאינם
הגונים וכו' ואפילו הגונים אינם חכמים
כראוי הסכימו וכו' כדי שלא יאמר כל
הדיוט לבי מאמין לדבר זה, מאמר א,
סימן קכו, עמוד קלה. מאמר ג, סימן מ,
עמוד תמד. — פ"כ"ו ה"ו, כל הדין בדיני
עכו"ם ובערכאות שלהן הרי זה רשע
וכאלו חרף וגדף והרים יד בתורת משה
רבינו, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג.

הלכות מלכים : פ"ה ה"ד, מ"ע להחרים
שבעה עממין וכו' וכבר אבד זכרם, מאמר
ב, סימן כה, עמוד רכג. — פ"ה ה"ט,
אסור לצאת מא"י וכו' ואם המעות ביוקר
מותר, וכ"מ ולח"מ שם, מאמר ב, סימן
פח, עמוד רצ. — פ"ה ה"ט, ואעפ"י
שמותר לצאת מא"י וכו' אינה מדת
חסידות, מאמר ב, סימן פג, עמוד רפג.
— פ"ה ה"ט, מחלון וכליון מחמת צרה
גדולה יצאו ואעפ"י נחתייבו כלי למקום,
מאמר ב, סימן צג, עמוד רצז. — פ"ה
ה"יב, כשם שאסור לצאת מא"י לחז"ל
כך אסור לצאת מבבל לשאר ארצות, וכ"מ
שם, מאמר א, סימן ט, עמוד כט. — פ"ו
ה"א, אין עושין מלחמה עם אדם בעולם
עד שקוראין לו שלום וכו', מאמר ב,
סימן לב, עמוד רלא. — פ"ו ה"א, כל
העם הנותר מן האמורי ויעלם שלמה למס
עובד עד היום הזה, מאמר ב, סימן כה,
עמוד רכג. — פ"ו ה"ד, במלחמת מצוה
הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו וכלה
מתופחה, ורדב"ז שם, מאמר א, סימן
קלה, עמוד קמ. — פ"ח ה"ט, עיר
שהשלימה אין כורתין לה ברית עד
שיכפרו בע"ז, מאמר א, סימן צד, עמוד
קט. — פ"ח ה"יא, כל המקבל עליו
ז' מצות הרי זה מחטידי אוה"ע אבל אם
עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב
ולא מחכמיהם, מאמר ג, סימן יב, עמוד
תטו. — פ"א ה"א, כל מי שאינו מאמין
בביאת המשיח וכו' הוי כופר בתורה
ובמשה רב"ע"ה, מאמר א, סימן מב, עמוד
נה. — פ"א ה"ג, אל יעלה בדעתך שמלך
המשיח צריך לעשות אותות ומופתים וכו',
מאמר א, סימן לו, עמוד מט. סימן לט,
עמוד נ. — פ"א ה"ג, ר"ע וכל חכמי
דורו דימו על בן כוויבא שהוא משיח,
מאמר א, סימן נב, עמוד סו. — פ"א
ה"ג, בן כוויבא נהרג, וראב"ד וכ"מ
ולח"מ שם, מאמר א, סימן נה, עמוד
סז. — פ"א ה"ד, אם יעמוד מלך מבית
דוד וכו', מאמר א, סימן נה, עמוד
סט. — פ"ב ה"ג, בימי מלך המשיח
כשתתישב ממלכתו יתקבצו אליו כל
ישראל וכו', מאמר א, סימן לה, עמוד

מט. — פ"ב ה"ב, קודם מלחמת גוג
ומגוג יעמוד נביא ליישר ישראל ולהכין
לבם, מאמר א, סימן מא, עמוד נד. —
פ"ב ה"ב, יש מן החכמים שאומרים
שקודם ביאת משיח יבא אלי וכל אלו
הדברים וכיוצא בהם לא ידע אדם איך
שיהיו עד שיהיו, גם החכמים אין להם
קבלה בדברים אלו, מאמר א, סימן מט,
עמוד סב. סימן נא, עמוד סד. סימן סא,
עמוד עה. סימן סח, עמוד פד. — פ"ב
ה"ד, מלך המשיח יכופ כל ישראל לילך
בחקה ולחוק בדקה, מאמר א, סימן מא,
עמוד נה. סימן פ, עמוד קא. — פ"ב
ה"ה, בימות המשיח יהיו כל המעוננים
מצויין כעפר, מאמר א, סימן סו, ע' פב.

ספר המצות

בהקדמה, ספר היד כולל כל דיני התורה,
מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — שורש
א', הוזהרו יתי מעבור מכל מה שתקנו
אותו או גזרו ואמר לא תסור מן הדבר,
מאמר ב, סימן ו, עמוד רב. — שורש ג',
שאינן ראוי למנות מצות שאין גוהיין
לדורות, מאמר ב, סימן ג, עמוד קצח.
— שורש ה', לא תטמא את הארץ אינו
לאו בפ"ע, מאמר ב, סימן מד, עמוד רמה.
— שורש י"ד, ידוע שהמלחמות וכיבוש
הארצות לא יהיו אלא במלך ובצעת
סנהדרי גדולה וכו"ג, מאמר ב, סימן יג,
עמוד ריא. — מ"ע ז', הנשבע ירצה לומר
באלקי משה או במי ששלח משה, מאמר
ב, סימן קנז, עמוד שס. — מ"ע ט',
ואעפ"י שבא עלינו מכריח וכו' נמסור
עצמנו למיתה ולא נתעהו לחשוב שכפרנו
ואעפ"י שלבנו מאמין בו יתעלה, מאמר
א, סימן עו, עמוד צב. סימן פח, עמוד
קד. — מ"ע קנ"ג, אילו אפשר דרך משל
שבני א"י יעדרו מא"י חלילה לאלל מעשות
זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות
האומה, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. מאמר
ב, סימן קטו, עמוד שכא. — מ"ע קפ"ה,
לאבד ע"ז מ"ע דונתצתם, מאמר א, סימן
צד, עמוד קט. — מ"ע קפ"ז, טעם החרם
תחריטם שלא נלמד מכפירתם, מאמר ב,
סימן סז, עמוד ריג. — שם, היא מצוה
לדורות כל זמן שימצא שיהי אפשר בו

הצוי ההוא, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. — שם, וכן עשינו עד אשר תמו ונכרתו בימי דוד ונתפורו הנשארים ונתערבו באומות, מאמר ב, סימן י, עמוד רט. סימן כה, עמוד רכב.

פירוש המשוניות

הקדמה לסדר זרעים, כגון מה שאמר במאמר הכתוב פרי עץ הדר אולי יהיו רמונים וכו' שהאתרוג היו לוקחים עם הלולב בכל שנה אבל חקרו על הרמז, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסג. מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב. — שם, ר' יהודה הנשיא רבץ תורה בישראל, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב. — ברכות פ"ד מ"ד, ר' נחוניא בן הקנה התפלל שלא יבא מכשול על ידו, וזה חובה על כל מי שיכנס לביה"מ לקרות, מאמר א, סימן קו, עמוד קיז. — תרומות פ"א מ"א, זו המלה מלשונות העבריים שהם שמעו הלשון, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא. — סוטה פ"ג מ"ה, כשיש מחלוקת בין החכמים בסברת אמונה אין תכליתו מעשה מן המעשים שאין אומרים שום הלכה כפלוני, מאמר א, סימן מ, עמוד נד. — פרק חלק יסוד י"ג, כשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר, מאמר א, סימן עז, עמוד צב. — ימות המשיח הוא זמן שתשוב המלכות לישראל וכו' וישלימו אתו כל האומות ויעבדוהו כל הארצות, מאמר א, סימן לח, עמוד ג. סימן מא, עמוד נה. סימן פ, עמוד ק. סימן קיט, עמוד קל. — כל מחלוקת בין החכמים שהוא אמונת דבר בלבד אין צד לפסוק הלכה כ"א מהם, מאמר א, סימן מ, עמוד נד. — השתלשלות לידת שלמה ומשיח, מאמר ב, סימן טו, עמוד ריג. — הרבה בנ"א מרחקים מן הגדול שבתענוגי הגוף מיראתו שתשיגהו מזה חרפה ובושה מבנ"א, מאמר ב, סימן קמא, עמוד שנה. — ע"ז פ"א מ"ד, אסור לדור בעיר שיש בה ע"ז אבל אנחנו תחת ידיהם בעונותינו ושוכנים בארצם אנוסים, מאמר א, סימן קו, עמוד קיח. מאמר ב, סימן כז, עמוד רכו. סימן קנג, עמוד שסו. — ע"ז פ"א מ"ט, אסור לעבור ע"י נכרי

בשבת במרחץ מפני חילול השם, מאמר א, סימן קיד, עמוד ככו. — עדיות פ"ה מ"ז, אלי יקדים ליישר הארץ, מאמר א, סימן ג, עמוד סג. — אבות פ"א מ"ז, בשני פיוטים גרועים העברי גמאס יותר, מאמר ג, סימן יח, עמוד תכב. — תמיד פ"ה מ"א, בדין הי שקורין עשרת הדברות בכל יום ויום אלא וכו' מפני המינוח שלא יהיו אומרים אלו לבדם נתנו למשה בסיני. מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנו.

מורה נבוכים

בפתיחה, לא יהרוס ויקפוץ להשיב על דברי מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — ח"א פט"ז, צור שם משתתף הוא שם ההר וכו', מאמר א, סימן ק, עמוד קיא. — ח"ג פכ"ט, אברהם אבינו כאשר חלק על דעת בנ"א כולם היו מקללים ומגנים ומביים אותו התועים ההם, הקדמה עמוד יב. — ח"ג פל"ז, איסור ההנאה בע"ז מבואר מאוד וכו' אפשר שיקרה לאיש אחד שתצליח סחורתו וכו' ויחשבו לסבה, מאמר א, סימן קיב, עמוד כה. מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמו. — ח"ג פמ"ה, לא התבאר בתורה ולא נזכר בפרט אבל רמז אליו ואמר אל המקום אשר יבחר, מאמר ב, סימן קל, עמוד שמא.

אגרת תימן

ומה שזכרת מדבר הפושע שהכניס בלבות העם שמלת במאד מאד הוא נאמר על המשגע דברים אלו כבר נדחו, הקדמה עמוד יז. — הקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם, מאמר א, סימן מב, עמוד נז. — אסור לעבור על השבועה אף כשמענים ביסורים, מאמר א, סימן עה, עמוד צ. — יעמוד איש שלא גודע קודם הראותו, מאמר א, סימן ע, עמוד פה. — כשיחשבו העכו"ם שאומה זו לא יהי לה ממשלה לעולם וכו' אז יגלה המשיח, מאמר א, סימן סט, עמוד פד. — המכוב כמו שהוא מכוב בלשונו מכוב בקולמוסו, מאמר א, סימן קפה, עמוד קעה. — אם תלכו עמי קרי אם תחשבו שאינם באים עליכם אלא דרך מקרה, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. — מעלתו תהי מעולה יותר ממעלת הנביאים

זולת משה רבינו, מאמר א, סימן לו, עמוד מז. — והריחו ביראת ה' וגו', מאמר א, סימן עז, עמוד צג. — בשעה שיתגלה יבהלו כל מלכי ארץ משמעו וכו' ויאמינו בגדולתו, מאמר א, סימן לו, עמוד מט. סימן פו, עמוד קד. — טרם ביאת המשיח תחזור הנבואה, מאמר א, סימן ג, עמוד סד. — קרוב לדעתי והוא האמת שהאיש ההוא השתטה ונפסד ציורו ורעיונו, מאמר א, סימן מו, עמוד נט. — עמד איש בעבר הנהר ואמר שהוא משיח ונתחדשו עליהם בגללו צרות, הקדמה עמוד ה. — לפי שידע שלמה ברוח"ק שהאומה הוואת בארך זמן גלותה תפצר להתנועע בלא עתה וכו' ויבואו עליהם צרות והזהיר מלעשות זאת, והשיבץ האומה על דרך משל, מאמר א, סימן כד, עמוד לט. סימן לא, עמוד מג. סימן לג, עמוד מה. סימן לו, עמוד מד. סימן ע, עמוד פו. סימן עה, עמוד צד. — כשיתודע למלכות יהי מזה צרות ולא גאולה ואפ"ה אסור לעבור על השבועה, מאמר א, סימן פג, עמוד קב. — התחרט על חיבוריו שכ' בל' ערבית, מאמר ג, סימן ג, עמוד תז. — מאמר קידוש השם, הדר בין הכופרים הוא כמותם, מאמר ב, סימן כז, ע' רכו. — שם, קיום התורה לא תלוי בביאת המשיח, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. — תשו' לקהל מרסייל, על האיש שאמר ע"ע שהוא משיח, מאמר א, סימן לא, עמוד מג.

רמב"ן

בפתיחה על התורה, כל מסתכל בספר זה וכו' במכוסה ממך בל תשאל, מאמר ב, סימן כח, עמוד רכו. — לך, ויהי רעב בארץ, רמז אליו שיהי' כן בבניו, מאמר ב, סימן יח, עמוד רטו. — שם, ודע כי אי"א חסא חסא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול וכו' ועל המעשה נגזר על זרעו הגלות באר"מ, מאמר ב, סימן יח, עמוד רטו. סימן כג, עמוד רכ. — וירא, ונדעה אותם, ודע כי משפט סיום הי' למעלת א"י, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. סימן לו, עמוד רלו. סימן סח, עמוד רסו. — תולדות, ויבן בעיניו, אין חפץ

בכסילים רק שיאכלו וישתו וכו', מאמר א. סימן קלה, עמוד קמ. — וישלח, המתנה הנשאר לפליטה, רמו שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו, מאמר א, סימן קיא, עמוד קכג. — וישלח, האבות לא קיימו כה"ת רק בא"י, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא. — ויגש, הכנענים דברו בלשון הקודש, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ. — בא, אין לאדם חלק בתורת משה עד שנאמין בכל דבריו ומקרינו שכלם נסים, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. סימן עו, עמוד צב. — תשא, מועטים היו במעשה העגל ורוב במחשבה, הקדמה עמוד ו. — תשא, בשקל הקודש, לשון הקודש הוא הלשון שהקב"ה יתעלה שמו מדבר בו עם נביאיו, מאמר ג, סימן כח, עמוד תלא. — פקודי, תקים את משכן, ויתכן שכל זה רגילות, מאמר א, סימן סד, עמוד פ. — תזריע, נגעי בגדים אינם דרך הטבע, מאמר ב, סימן קכה, עמוד שלט. — אחרי, ותקיא הארץ, ארץ ישראל שהיא נחלת השם הנכבד תקיא כל מטמא אותה ולא חסבול עובדי ע"ז, מאמר ב, סימן ה, עמוד רו. סימן כח, עמוד רכו. — וחי בהם, העושה מצות שלא לשמן וכו', מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלב. — קדושים תהיו, אל יהי נבל ברשות התורה, מאמר ג, סימן לא, עמוד תלה. — הקדמה לסי' במדבר, אינו דומה פלטרין של מלך שיש עליו שומרין וכו', מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנד. — תפקדו אותם, רחוק הוא אצלי שלא יוהר דוד במה שאה"כ ולא יהי בהם נגף בפקוד אותם, מאמר ב, סימן יו, עמוד ריד. — שלח, ולמה ה', והעם מרו את פי ה' כשלא ירצו לעלות, מאמר ב, סימן ו, עמוד רג. — שם, למה ישמעו לשנים ולא יאמינו לעשרה, מאמר א, סימן קעד, עמוד קסו. — ארץ אוכלת יושבי, שהי דבתה רעה על הארץ, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג. — מסעי, והורשתם, על דעתי זו מ"ע היא, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. סימן ז, עמוד רה. — לשכים בעיניכם, כי ינקרו עיניכם להטעות אתכם, מאמר א, סימן קכט, עמוד קלה. — חתיחה לסי' דברים, לא יאמר אדם לא נוכל לרשת את הארץ וכו', מאמר א,

סימן קג, עמוד קיד. — ואתחנן, ועבדתם שם אלהים, כבר מי סודו כי היושב בחו"ל וכו', מאמר ב, סימן כח, עמוד רכו. — בכל לבבך, אם יחסאו לא יירשו את הארץ, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד. — עקב, ולדבקה בו, הנסים לא יעשה לטובה או לרעה רק לצדיקים גמורים או לרשעים גמורים, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. — כל המקום, דוד כיבש סוריא ברצון גפשו, מאמר ב, סימן כג, עמוד רכ. — שופטים, כאשר זמם, ולא כאשר עשה, מאמר א, סימן קג, עמוד קנא. — ואם ירחיב, התנה בזה כי תשמרו את כל המצוה, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמד. — כי הקרב אל עיר, אף ז' עמים שקבלו ז' מצות החיוב לקרוא לשלום, מאמר ב, סימן כה, עמוד רכג. סי' לב, ע' רלא. — תצא, לא תסגיר עבד, ינצל מעבוד היושבים על אדמה סמאה, מאמר ב, סימן ז, עמוד רד. — תבוא, ארור אשר לא יקום, ביד המבטלים אותה, הקדמה עמוד יא, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב. מאמר ג, סימן י, עמוד חיג. — ישיבתנו בגלות הוא ההבטחה שאמר לנו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם ולא מאסתים וגו', מאמר א, סימן יד, עמוד לה. מאמר ב, סימן ב, עמוד קצח. סימן קיד, עמוד שכ. סימן קמא, עמוד שנה. — שיר השירים, ברשיון מלכי האומות ובעורתם ילכו לא"י, מאמר א, סימן סח, עמוד פד.

השגות לספר המצות

שורש חמישי, פליג על הרמב"ם, ומג"א שם, מאמר ב, סימן מד, עמוד רמה. — גם בלי ישראל בא"י לא בטלו המועדים והחדשים, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. — סוף סה"מ מצוה י"א, בעבירה בשעת מלחמה גורמים סילוק השכינה מן המתנה, מאמר ב, סימן טז, עמוד ריג. — מל"ת י"ו ששכח הרמב"ם, ולפני אלעזר הכהן יעמוד זה מ"ע, ומג"א שם, מאמר יג, עמוד ריא. — מצוה ד' נצטוונו לרשת הארץ, מאמר ב, סימן א, עמוד קצו. — זכרו א"י וככו ואמרו ישיבת א"י שקולה כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלג. — שקולה ישיבת א"י כנגד כל מצות בשביל שהתורה והמצות שמה הם יותר

מבחירי, מאמר ב, סימן לו, עמוד רלו. מאמר הגאולה, סוף שער ראשון, בימי כורש לא עלו כולם, מאמר א, סימן יב, עמוד לא. מאמר ב, סימן ב, עמוד קצח. — שם, עלי' בתומה הוא ענין דחיקת הקץ, מאמר א, סימן פ, עמוד קא. — שער הגמול, הקב"ה פוסק שלוח לרשעים לנסות בהם אנשי רשע, מאמר א, סימן קי, עמוד קכב. — משפטי החרם, בענין שבועה על גולדים, מאמר א, סימן לה, עמוד מה. — חידושי רמב"ן ב"ב סב, בענין שתיקה אי הוי כהודאה, ובמלחמות פ"א דסוכה, מאמר א, סימן מ, עמוד גא ונב. — מלחמות ביצה פ"א, בענין בי' ימים ר"ה לבני א"י, מאמר ב, סימן קיא, עמוד שיח.

טור שולחן ערוך ונו"ב

אורח חיים

בי' בהקדמה, הבחור בספרי הקיצורים זו דרך קצרה וארוכה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט. — סי' א' ס"ה, מחבר, אסור לומר עשרת הדברות בצבור, ומג"א שם סק"ט, מאמר ב, סימן קמד, עמוד שנו. — סי' י"ז ס"ב, מחבר, ציצית אינו חובת גברא, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסו. — סי' כ"ד ס"א, מחבר, טוב ונכון להיות כ"א וזהו ללבוש טלית קטן, מאמר ב, סימן עב, עמוד רעא. — סי' ל"ז, ב"י, לא החזיקו להניח תפלין כל היום מפני הרמאין, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג. — סי' ל"ח מג"א סק"ח, עושה להשתכר לא מקרי עוסק במצוה, מאמר ב, סימן קכב, עמוד שלא. — סי' מ"ו, מג"א סק"י, לפמ"ש המקובלים שמברכין על יציאת נשמתו בלילה שלא נדבק בה נשמת עכרים או עבד גם גר יכול לברך, מאמר ג, סימן כו, עמוד תל. — סי' מ"ז ס"ד, מחבר, המהרהר בדי"ת א"צ לברך ברכה"ת, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד. — סי' מ"ז ס"ד, מחבר, נשים מברכות ברכה"ת, ומג"א שם, מאמר ג, סימן מד, עמוד תמה. סי' פ"ה ס"ב, מחבר, דברים של חול מותר לומר במקום הטינופת בלה"ק, ומ"א שם, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא. — סי' צ"ב ס"ד, יותר ממיל אינו חוזר, מאמר

ב, סימן לג, עמוד רלג. — סי ק"ח, שכן או נאנס ולא התפלל שחרית, וטו"ז שם, מאמר ב, סימן קטנ, עמוד שכב. — סי קכ"ח, טור, כל כהן שאין בו א' מן הדברים המעכבים צריך לישא כפיו, ומג"א סק"ו, מאמר ב, סימן לת, עמוד רלת. — שם במחבר, אם אינו עולה לדוכן וכו', מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. — שם מג"א סק"א, אם נשא כפיו שלא בלה"ק אף בדיעבד לא יצא, ושם סק"ו, היה מי שקורא לחתין ההין לא ישא כפיו, מאמר ג, סימן כד, עמוד תתה. — סי קמ"ה, טור, מכאן סעד למנהג שלנו שאין אנו רגילים לתרגם, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ. — סי קנ"ט, ב"י, כדאשכחנא בפסקי גאון בפירוש דה"גין הוכחה אחרת להיפך, מאמר א, סימן ט, עמוד ל. — שם, כיון דאיכא פלוגתא דרבנא וקטינן לקולא, מאמר א, סימן פא, עמוד קב. — סי קצ"ט מג"א סק"ב, רשע בפרהסיא גרוע מע"ה בומא, התלמוד, מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנה. — סי ר"ח, טור, אין לומר ונאכל מפרי וכו' שאין לחמוד הארץ בשביל פרי וטובה, ובי"ח שם, מאמר א, סימן טו, עמוד פג, מאמר ב, סימן קו, עמוד שיב. — סי ר"ט, טור, ברכה אחרונה מעין ג' ממס' אקרא, ובי" ופרישה שם, מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב. — סי רכ"ד ס"ג, מחבר, הרואה בכל הרשעה אומר ברוך שהחריב וכו', מאמר א, סימן עה, עמוד צ. — סי רמ"ד ב"י, לשון הי מתיר משמע שחור בו, מאמר ב, סימן פד, עמוד רפד. — סי רמ"ח סי"ד, העולה לא"י הי דבר מצוה לענין להפליג בספינה, מאמר ב, סי פו, ע' רפת. — סי ער"ה, טו"ז סק"א, לא גורין אדם זה בשביל אחר, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו. — סי ש"ו ס"יא מחבר, מותר לקנות בית מעכ"ם בא"י בשבת, ורמ"א שם, מאמר ב, סימן טג, עמוד רסא. סימן פו, עמוד רפז. — סי ש"ו מג"א סק"ט, אם מותר לחלל שבת להציל בתו מעבירה, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסה. — סי ש"ז ס"ה, שבות דשבות מותר בדבר מצוה, מאמר ב, סימן טג, עמוד רסא. — סי ש"ז סט"ו, אסור

לקרות בשחת חולין בלע"ז, וטו"ז סק"ו, ומג"א סק"ד, מאמר ג, סימן ה, עמוד תה. — סי תל"ד מג"א סק"ה, בדיקה וביטול חמץ, מאמר א, סימן זא, עמוד קז. — סי תקל"א ס"ד טור, לטיל אסור לצאת מא"י לחו"ל, מאמר ב, סימן פז, עמוד רפט. סי תקס"א אשל אברהם סק"א, ירושלים של מטה על תלה בגורי וכו', מאמר ב, סימן קכב, עמוד שלא. — סי תק"ע עט"ו, ותקע"א באה"ט, כל מעשים שאדם עושה בעודו רשע מוסיף כח בקליפה, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו. — סי תקפ"ב טו"ז סק"ג, רובו ככולו, מאמר א, סימן יא, עמוד לא, סימן מ, עמוד נב, מאמר ב, סימן עה, עמוד רעו. — סי תקפ"ח טו"ז סק"ה, טעם דגורין בתק"ש שמא יעבירוהו, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלז. — סי תקצ"א מג"א סק"ו, אין לעשו חלק בארץ, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא. — סי תרנ"ו, ב"י, המבובו אל יבנוכו וכו' שלא יבוא לידי עוני שהעוני כמיתה, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנו.

יורה דעה

סי א' פמ"ג שפ"ד סק"ה, שוא חתיכא דאיסורא איסור דאורייתא הוא, מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד. — סי ג"ז, טור, קמאי הוי חכימי ובקאי בבדיקה, ובי" וד"מ שם, מאמר ב, סימן צה, עמוד רצט. — סי ק"ב ש"ך סק"ו, למה כתב המחבר לשון יש מי שאומר, ופמ"ג שם, מאמר ג, סימן מז, עמוד תתה. — סי קל"ב ב"י, רמב"ם סירכא לישנא דגמרא נקט, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה. — סי קמ"ו ב"י, זיל הרמב"ם מ"ע לאבד אליל ומשמשי, מאמר א, סימן צ, עמוד קו. — סי קמ"ט טור, אסור ליכנס לתצר אליל, ובי"ח שם, מאמר א, סימן קה, עמוד קטז. סימן קו, עמוד קיה. — סי קפ"ב נקה"כ ס"א, לאכול בסעודת עכו"ם היא דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא, מאמר ב, סימן ל, עמוד רכט. — סי קפ"ז טור, אסור לומר שהוא עכו"ם כדי שלא יהרגוהו, מאמר א, סימן עו, עמוד צב. סימן פה, עמוד קה. — שם, מי שנחתיב מיתה מציל עצמו לברוח לבית אליל, ובי"ח שם, מאמר א, סימן

קה, עמוד קטז. — שם ס"א רמ"א, צריך ליתן הכל ולא יעבור לא תעשה, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנז. — שם ש"ך סק"ב, אדם גדול ויר"ש מותר למסור נפשו, מאמר א, סימן קו, עמוד קיז. — שם ש"ך סק"י, אביזרא דע"ז הוא ביהרג ואל יעבור, מאמר א, סימן צח, עמוד קי. — סי קנ"ח טור, המנינם וכו' והאפיקורסים מורדין אותם בדינם, מאמר ב, סימן לג, עמוד רלג. — סי ר"א, ב"י, האידנא דין אי"י שוה לארץ העמים, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל. סימן עט, עמוד רעט. — סי ר"ג, טו"ז סק"א, גודר למה נקרא רשע, מאמר ב, סימן עה, עמוד רעו. — סי ר"ג ס"ה, מחבר, מי שגדו כדי לכוון דעותיו וכו' הרי זה זרז ומשובח, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו. — סי רכ"ח סל"ה, א"א להשביע הגולדים, וביאור הגר"א שם, מאמר א, סימן לו, עמוד מה. — שם סל"ה, מי שגדו עלות לא"י יש לו התרה, מאמר ב, סימן צב, עמוד רצה. — סי ר"מ ס"ב, מחבר, איוו מורא שלא יעמד במקומו, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שנט. — שם רמ"א סכ"ב, הרואה רבו עושה מעשה, מאמר ב, סימן לת, עמוד רלש. — שם סי ל' רמ"א, רבו מי שלמדו פסק הלכה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלת. — שם סל"א, חכם שהתיר אין חבירו רשאי לאסור, מאמר ב, סימן קנב, עמוד שסה. — שם ש"ך סק"ט, דשרי חתיכא דאיסורא מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד. — שם ש"ך קצור הגהת הוראת אריה אות ח', אם נמצא לפעמים תשובת גאון וכו', מאמר ב, סימן סה, עמוד רסג. — סי רמ"ה טור, מחזירימין אנשי העיר עד שמושבינן מלמדי תינוקות, מאמר ג, סימן י, עמוד חיב. — שם ב"ה, שלא כדן גוהגין העולם שלא ללמוד עם בניהם תנ"ך וש"ך סק"ה, מנהגן של ישראל תורה היא, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה. — סי רמ"ו טור, לא ילמד את בתו תורה, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. — שם, רוב נשים אין דעתן מתכוננת להחלום, מאמר ג, סימן לפ, עמוד תמב. — שם, הלומד תורה לתלמיד שאינו גוהגן כאלו זורק אבן למרקוליס, ופרישה שם, מאמר ג, סימן

סי קס"ה טור, יבמה אם נוהג בוה"ז, מאמר ב, סימן עט, עמוד רע"ט. — סי קע"ח ס"ט רמ"א, חיישינן שמא ענינו נתן באחרת, מאמר א, סימן ז, עמוד כז.

הרשן משפמ

סי ב' טו"ז, אין כח ביד חכמים לגזור אלא מה שאינו מפורש בתורה. מאמר ג, סימן ל, עמוד חל"ג. — סי ג' ס"ה, בי"ד של אנשים שאינם מהוגנים לא היו בכלל בי"ד, מאמר א, סימן קע"ג, עמוד קסו. — סי ז' ס"ב, בעיסקא מס אין דנין בדיני אותה העיר, ופ"ת שם, מאמר א, סימן קע"ב, עמוד קסה. — סי י"ד ס"א, אלם בעירו מוציאין אותו לדון בעיר אחרת, מאמר א, סימן קמ"ה, עמוד קמח. — סי ט"ו טור, משרבו בתי דינים שאינם מהוגנים במעשיהם וכו', מאמר ג, סימן מ, עמוד תמד. — שם, האידינא לית לי לדיין למימר קים לי בגוי, מאמר א, סימן קכו, עמוד קל"ד. מאמר ב, סימן עח, עמוד רע"ח. — סי כ"א ש"ך, אונסא כמאן דלא עביד, מאמר א, סימן צ"א, עמוד קו. מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט. סי כ"ב ש"ך סקט"ו, המקבל עליו לדון בדיני עכו"ם וכו', מאמר א, סימן ק"א, עמוד קי"ג. — סי כ"ז טור, כל הדין בדיניהם הרי הוא רשע וכו', מאמר א, סימן ק"א, עמוד קי"ג. — סי ל' בי"ח אות ח, כ"מ שאמרו לשון וכן משמע לא זו אף זו, מאמר ב, סימן פ"ח, עמוד רצ. — סי פ"ד בי"ח, הרא"ש מצרף טעמים לרחקא ומילתא, מאמר ב, סימן ז, עמוד רה. — סי רל"א סכ"ו, מחבר, אין מוציאין פירות א"י לחו"ל, מאמר ב, סימן פ"ח, עמוד רפ"ח.

נוהגין וכו' לפיכך איני רוצה להאריך בהם, הקדמה עמוד י. — סי של"ד ב"י, מה שנפרש בלשון הגמרא יכולין לפרש בלי הרמב"ם, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה. — סי שס"ט טור, כל ארץ העמים אסור לכהן ליטמא בהם, ופרישה שם סק"ג, מאמר ב, סימן צג וצד, עמוד רצו ורצז. — שם טו"ז סק"ד וש"ך סק"ב, בומן שא"י בטוהרה, מאמר ב, סימן צו, עמוד שא. — סי שפ"ז ב"ה, ילמד סתום מן המפורש בירושלמי, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצו.

אבן העזר

סי א' טור, לא יעבור עליו כי בלא אשה, בי"ד כופין לישא אשה, נושא אדם כמה נשים וכו', מאמר ג, סימן ב, עמוד תה. — סי א' ס"ג מחבר, אם עוסק בתורה וכו' מותר להתאחר, ושם ברמ"א ובוה"ז נהגו שלא לכוף, מאמר ב, סימן קכ"א, עמוד שכה. — סי כ"ה טור, הבא על אשתו שלא כדרכה, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמ"א. — סי ע"ה ב"ה, בוה"ז איכא דוחק פרנסה בא"י, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמ"ב. — סי ע"ה ס"ד רמ"א, צריך לשלם לה כתובתה, מאמר א, סימן ז, עמוד כו. — שם ד"מ סק"ו, עכשיו וכו' אינו יכול לכופה, מאמר ב, סימן סה, עמוד רט"ג. סימן קנ"ד, עמוד שסה. — שם דרישה סק"ג, אין חילוק בין זה"ז לזה"ב, מאמר א, סימן ד, עמוד כד. — באה"ט סק"ט, בוה"ז אין מצוה לעלות, מאמר ב, סימן קב, עמוד שח. — שם פ"ת, ישוב א"י אם דאורייתא הוא, מאמר א, סימן ג, עמוד כג. — סי צ"ו ב"ה, כשהרא"ש סותר עצמו מפסקיו לתשו, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. —

לה, עמוד תמ. סימן לט, עמוד תמג. — שם ס"א מחבר, מי שא"א לו ללמוד וכו' יספיק לאחרים הלומדים, מאמר ב, סימן קב, עמוד שז. — שם ס"ו, נשים דעתן קלות, מאמר ג, סימן מב, עמוד תמו. — שם רמ"א, האשה חייבת ללמוד דינים וכו', מאמר ג, סימן לב, עמוד תלה. סימן מא, עמוד תמד. סימן מג, עמוד תמח. — שם ס"ח, אסור ללמוד מרב שאינו הגון, וש"ך סק"ח, מאמר א, סימן קו, עמוד קיז. מאמר ג, סימן יג, עמוד תיז. — שם ס"י"ח, ת"ת שקול כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן ת, עמוד רו. — שם טו"ז סק"ד, היתר תושב"כ וכו', מאמר ג, סימן לג, עמוד תלו. — שם ש"ך סק"ח, גדול בוה"ז לא עדיף מקטן מומן הש"ס, מאמר א, סימן קמ"ג, עמוד קמו. — שם גליון מהרש"א, מנהג טוב שנתקן ע"י אדם רשע אין לנהוג בו, מאמר ג, סימן כו, עמוד תכט. — סי רנ"ד, טור, אסור לישראל ליקח צדקה מעכו"ם, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנ"א. — סי רס"ז טור וב"י, בדין עבד שרוצה לעלות, מאמר א, סימן ב"ג, עמוד כב-כו. — שם מכר עבד חוץ ממלאכתו, ובי"ח וש"ך ס"ק ק"י, מאמר ב, סימן ע"ח, עמוד רסה. — סי ע"ה, אין למכור ע"ת אפילו אין לו מה יאכל, וב"י שם, מאמר ג, סימן ב, עמוד תה. — שם טור, אין כותבין את התורה פשוטות וכו', וב"י ובי"ח שם, מאמר א, סימן קס"ד, עמוד קנח. — סי רצ"ד טור, הרמב"ם עשה ס' היד אחר פיה"מ ועשאו לפסק הלכה, מאמר ג, סימן ז, עמוד תח. — סי ש"כ טור, בוה"ז מצוה לשתף עם גכרי באוננו, מאמר ב, סימן ע"ה, עמוד רעד. — סי שלי"ב טור, האידינא אין

ע ל ס ד ר ה א " ב :

סימן סד, עמוד פ.
אחתנן — וביד חזקה, ביד רמה, מאמר א, סימן טז, עמוד לה. סימן עט, עמוד צו.
ראה — כי מנסה היא, טעם שמנסה בעבור שעזבו ולא המיתו, הקדמה עמוד ח.
מאמר א, סימן מו, עמוד ס.
תצא — לא יהי' כלי גבר, תבוא בדרך לדיני נזות, מאמר א, סי קלה, עמוד קמ.

יתרו — שאלני ר' יהודה הלוי מני"כ למה הזכיר אנכי כו' ולא אמר שעשיתי שמים וארץ, מאמר א, סימן מה, עמוד נט. — לא תשא, אילו לא הי' בישראל רק זאת העבירה לבדה תספיק להאריך הגלות, מאמר א, סימן לב, עמוד מד.
פקודי — ביום החודש הראשון, משה הי' סותרו ובונה להרגיל הכהנים, מאמר א,

אבן עזרא
וירא — בתוך העיר, שהם יראים את ד' בפרהסיא, הקדמה עמוד טו.
שמות — וילך איש מבית לוי, בערים רבים היו ישראל יושבים, מאמר ב, סימן כא, עמוד ריה.
בשלח — ביד רמה, לא יצאו כדמות בורחים, מאמר א, סימן עט, עמוד צו.

אור החיים

ויגש, אנכי ארד עמך מצרימה, הרבה דרגין בהשאת השכינה, מאמר א. סי סד, עמוד פ. — ויחי, משיח יהי נשמת משה ודוד, הקדמה עמוד יח. מאמר א. סימן לו, עמוד מח. — ראובן בכורי אתה, יעקב נשא ב' אחיות ע"פ גבוהה, מאמר ב. סימן כ, עמוד ריו. — לו ישטמנו יוסף, הלואי שיהי כן, מאמר ב. סימן יט, עמוד רטו. — יתרו, לא יהי לך, שבאמצעות העובד הוא ממציא הוי אחר, הקדמה עמוד ה. — משפטים, כי הרס התרסם, בהעדר התרס עובר על תעבם, מאמר א. סימן צו, עמוד קי. — תשא, למה מנה דוד את ישראל, מאמר ב. סימן יז, עמוד ריד. — קדושים, כי תבואו אל הארץ, כונת הביאה אל הארץ תהי לחיוב ולנשק הארץ, מאמר ב. סימן קכה, עמוד שלה. — קדושים, ולא תקיא, תקיא גם השומרים על שלא מיחו בשלא שפרו, מאמר ב. סימן קלג, עמוד שמה. סימן קלו, עמוד שנ. — בהר כי ימוך אחיך, הגלות לברר הניצוצות, מאמר א. סימן יט, עמוד לו. מאמר ב. סימן קי, עמוד שיו. — בחקותי, סיוול זה הוא מדרגה שאין למעלה הימנה, מאמר א. סימן קלו, עמוד קלט. ואתכם אורה בגוים, אם יעלו בחומה תהי הרב מרוסה, מאמר א. סימן יז, עמוד לו. והתודו את עונם, מאמר א. סימן טו, עמוד לו. והארץ תעוב, בלי תורה אין חשק לארץ בישיבה בה, מאמר ב. סימן מג, עמוד רמד. — שלה, איך טעו המרגלים, מאמר א. סימן קמו, עמוד קמט. סימן קנ, עמוד קנא. סימן קעז, סימן קסז. — קרה, אל תפן אל מנחתם, מאמר ב. סימן גג, עמוד רגג. — בלק, וקם שבט ישראל, אם לא יזכו יבא בדרך הטבע עני ורוכב על התמור, מאמר א. סימן ע, עמוד פה. — והורשתם, רש"י סי' שזנה הבטחה, מאמר ב. סימן ה, עמוד רא. סימן ו, עמוד רז. — ואתחנן ומשלם לשונאיו אל פניו, מאמר ב. סימן מו, עמוד רמו. — עקב, אבוד תאבדון, הפסק הגבוהה גרוע מכל הקללות, מאמר ב. סימן קג, עמוד ססט. — ראה אנכי, מאמר א. סימן קב, עמוד קיג. שמור

ושמעת, מאמר א. סימן קו, עמוד קיו. כי יקום בקרבך, מאמר א. סימן קמ, עמוד קמד. — שופטים, ואם ירחיב, מאמר ב. סימן מג, עמוד רמד. — בפני ראשון לציון על משלי א. טו, אל תלך בדרך אתם, מאמר א. סימן קט, עמוד קכב.

אלשיך

נה, אין אדם זוכה לדירת א"י אלא אם הולך אלי בגללה, מאמר ב. סימן קכד, עמוד שלה. — ויקהל, למה יגרע בנין ביהמ"ק מכל קרבנות ציבור שדוחין את השבת, מאמר א. סימן סד, עמוד עט. — בחקותי, והארץ אזכור זה עיקר טעם הגלות, מאמר ב. סימן צא, עמוד עח. סימן קה, עמוד שיג. — שיר השירים הוא מסיני, הקדמה עמוד יז. — משלי א. י, בני אם יתוך חטאים אל תאבה, הקדמה עמוד יב. מאמר ב. סימן קמב, עמוד שנו. א. טו, בני אל תלך בדרך אתם, מאמר א. סימן קט, עמוד קכא. סימן קיז, עמוד קכב. ד, יד, באורח רשעים אל תבוא, מאמר א. סימן קכ, עמוד קלא.

אריז"ל

שער הפסוקים ואתחנן, מאמר א. סימן קמח, עמוד קנ. — שער המצות ראה, במצרים נתבררו כל הנשמות, מאמר א. סימן, יט, עמוד לו. — שם, חילוק בין גאולת מצרים לשאר הגאולות, מאמר ב. סימן קי, עמוד שטז. — כ"א צריך להיות במקום השייך לשורש נשמתו, מאמר ב. סימן קיד, עמוד שכא. סימן קכו, עמוד שלו. — הנשמות הנטמעות ג"כ נקראים גרים, מאמר ב. סימן קי, עמוד שטז. — השתלשלות מלכות בית דוד הי' בהכרח באופן שהי', מאמר ב. סימן טז, עמוד ריג. — בברכת השיבה יש כי תיבות, מאמר א. סימן כב, עמוד לח. — לפי שאי' ומקום המקדש הי' תמיד עם ישראל לכן הותר להם להקריב קרבנות במדבר, מאמר ב. סימן קט, עמוד שמ. — האריז"ל ידע מה בחשוכא, מאמר ב. סימן צה, עמוד רצט. — טעם שמברכין שלא עשני גוי, שלא נתחלפה נשמתו בלילה, מאמר ג. סימן כז, עמוד חל. — רמ"ק: אי אפשר לומר הילכתא למשיחא

לפי שאין יודעין באיזו מדה יהי, מאמר א. סימן סא, עמוד עה. — רחמי בהקדמה החלת סי' עץ החיים, שבועה של דחיקת קץ הוא עד תשלום אלף שנה, מאמר א. סימן ע, עמוד פה. — הבונה בתי כנסיות שלא לשמה ע"ז נאמר גזח לו שנהפכה שלייתו על פניו, מאמר ב. סימן קכג, עמוד שלג. — שבחי האריז"ל, האריז"ל הכיר בריח הבגדים כינוקא דבלק, מאמר א. סימן לו, עמוד מח.

רבינו בחיי

וירא, המחליף קמץ בפתח וכו' או יבא לידי כפירה, מאמר ג. סימן כד, עמוד תכה. — שמות, ג' כתות אין להוכיחם, לצים כסילים ורשעים, הקדמה עמוד יב. — מקום המקדש נתקפל, מאמר ב. סימן קכט, עמוד שלט. — ברכה, ד' מדרגות יש בגבוהה, מאמר ג. סימן טו, ע' תיש.

בית שמואל

אה"ע סי' ע"ה סקי"כ, מלוגתא אם בזה"ז מצוה לדור בא"י ואם כופין לעלות, מאמר א. סימן ב, עמוד כב. מאמר ב. סימן סו, עמוד רסו. סימן סד, עמוד רסב. סימן קכא, עמוד שכה.

הג"א

אודת אלי ראה, כי יקום בקרבך, מאמר א. סימן מו, עמוד סא. — משלי כה, שמים לרום וארץ לעומק, מאמר ב. סימן קנד, עמוד שסח. — משלי כה, ושומרי תורה יתגרו במ, מאמר א. סימן קפב, עמוד קעז. — אר"ח סי' י"ז נשים פטורות מ"ע שהז"ג דא"א לומר וצוננו, מאמר ג. סימן מה, עמוד תמט. סימן מו, עמוד תנ. — יו"ד סי' ק"ג, מאמר א. סימן קו, עמוד קיה.

הפלאה

פנים יפות ויקרא, אשר נשיא יחסיא, מאמר א. סימן קג, עמוד קגב. — טעם שאין נוהגין בנשיאת כפים בכל יום לפי שאין ידוע לנו קריאת האותיות, מאמר ג. סימן כד, עמוד תכה. — הפלאה כתובות קי: הכל מעלין, מאמר א. סימן א, עמוד

כא. — כתובות קיא. כל הדר בא"י דומה כמי שיש לו אל, מאמר א, סי גז, ע' רנד.

חובת הלכות

בהקדמה, אל יסרדו אותו בשאלה נכרית, הקדמה עמוד י. — שער הבחינה פרק ה. כל תנועותיך וקשרות בחפץ הבורא יתעלה, מאמר ב, סימן קמב, עמוד שכה. — שם, מדת הבושה הרבה תועלתה ותקנתה, מאמר ב, סימן קמב, עמוד שנה. — שער עבודת אלקים פ"א, האדם חייב בעבודת השי"ת גם מצד הערת השכל, מאמר ג, סי לא, ע' תלה. — שם פ"ג, מצות השכל אין להם תכלית, שם. — שער הבטחון פ"ג, לכל גזירות הקודמות סיבות, מאמר ב, סימן קיח, עמוד שכה. — שער הפרישות פ"ב, ענין הגברת התאוה על השכל, מאמר ג, סימן לט, עמוד תמב. — שער אהבת ה' פ"ה, מפסידי אהבה, מאמר א, סימן קעה, עמוד קעא. — אם יש לו פרנסה יטוסק בתורה, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפח.

חיד"א

ברכי יוסף ארי"ח סי לב, מאמר ב, סימן טו, עמוד ריב. — ארי"ח סי מ"ה, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. סימן מה, עמוד תמט. — יוסף אומץ סי י"ט, מאמר ב, סימן קב, עמוד שה. סימן קז, עמוד שיג. סימן קכו, עמוד שלה. — יוסף אומץ סי ג"ב, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפה. — יוסף אומץ סי ע"ט, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכט. — יעיר אוזן מערכת כ' אות כ"ג, מאמר א, סימן קכו, עמוד קלד. — מערכת ה' אות י"ג, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. — מערכת י' סי ה', מאמר ב, סימן נו, עמוד רנה. — מערכת א' סימן קיג, מאמר א, סימן פא, עמוד רפא. — שמחת הרג, על הגדה, מאמר א, סימן עב, עמוד פו. — שמחת הרגל על רות, מאמר ב, סי מו, עמוד רמט. — כסא רחמים על אדרי"ג פ י"ב, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. — פ"י החיד"א על סי חסידיים, מאמר ב, סימן קכג, ע' שלג. — שם הגדו י"ם אות א' סי ר"ט, מאמר א, סימן עא, עמוד פו. אות ח סי טה, מאמר ב, סי קכה, ע' שלה.

חכם צבי

השו" סי י"ד, המהרי"ק כשמביא רא"י לדבריו הוא העיקר, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — סי קכ"ד, תלמיד חבר מדשתק אודוי' אודי ל"י, מאמר א, סימן מ, עמוד נא. — סי קל"ד, אין לחוש ולברות מלבינו מחלוקת בין תנאים ואמוראים, מאמר א, סימן נא, עמוד טה. מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. — סי קמ"ב, המשניות והברייתות סימכות זו על זו, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכט. סימן צג, עמוד רצו.

חרדים

בהקדמה, מי שמלוכלך בחטאים טורפין לו מצותיו בפניו, מאמר ב, סימן מו, עמוד רמו. — פ"א מצות התלויות בארץ אות ט"ו, מצות ישוב א"י הוא מתרי"ג לרמב"ן ורשב"ץ, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנח. — הבאים לא"י ואין שמים על לב שהם בהיכל המלך, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמ. סימן קיט, עמוד שכו. סימן קכו, עמוד שלה. סימן קמ, עמוד שנד. — פ"ב ממצות תשובה, מעשה שגרשו מא"י בעל עבירה, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמא. — פ"ב מלית, טעם סמיכת פ' עמלק לביאת א"י, מאמר ב, סימן קמה, עמוד שנה. — פ"ד אות מ"ב, המחזיק במחלוקת עובר בלאו, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. — פ"ד סי מ"ג, מי שאינו מחזיק במחלוקת על המתנייצבים על דרך לא טוב ועוש מפשעיו, מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמה.

חר"ם סופר

נח (נדמ"ח), אין לתמוה שלשון הקודש אינו ממולא כשאר לשונות, מאמר ג, סימן כח, עמוד הל. — בשלה, לא למדו פשוטי המקראות טרם ש... ידמו נפשם בדרשות חז"ל, מאמר ב, סימן יג, עמוד תיו. — קול ענות אנכי שומע, שא"א שישתקו הצדיקים למעשה העגל, הקדמה עמוד טו. — ויקהל, המשכן הוקם בשבת לפי שהוקם בידי שמים, מאמר א, סימן סד, עמוד עה. — ע"י המשיחה במשכן ובכליו קנו את קדושתם, מאמר א, סימן סד, עמוד פ. — שר"ת ארי"ח סי ע"ב,

בנין לשעה לא הוי בנין, מאמר א, סימן סג, עמוד עז. — ארי"ח סי ר"ה, שבט אחד אי מקרי קהל, מאמר א, סימן סה, עמוד עט. — אה"ע סי קל"ב, בלי פרנסה מוכנת אין לעלות לא"י, מאמר א, סימן ג, עמוד כג. מאמר ב, סימן מב, עמוד רמג. סימן נח, עמוד רנו. — אה"ע ח"ב סי י"א, הקדמונים בכונה שבשו הלשונות, מאמר ג, סימן יו, עמוד תכא. — ח"ן סי נ"ב, ריבית גוי אסור משום גדר דלא תלמד לעשות וגו', מאמר ג, סימן לא, עמוד תלד. סימן מד, עמוד תמט. — יו"ד סי רל"ג, הגביא העיד על הר המורי שבתחלה לא הי' שם הר, מאמר א, סימן קכו, עמוד קלד. — יו"ד סי רל"ג ורל"ד, היושב בירושלים מקיים מצוה יותר מבשאר א"י, מאמר א, סימן ו, עמוד כה. — יו"ד סי רל"ה, אין שום ביי"ד בא"י שאינו נוגע בדבר בענין הור"ד שהי' בין אנשי ירושלים וצפת, מאמר א, סימן קעב, עמוד קסה. — יו"ד סי רל"ד אין לחלק בין ז'ה"ב לז'ה"ז לענין כפי, מאמר א, סימן ב, עמוד כב. — יו"ד סי רמ"ח, אם מועיל רוב במ"ע, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט. — יו"ד סי של"ה, אחר החורבן מה לי א"י ומה לי חז"ל לענין טומאת כהנים, מאמר ב, סימן צו, עמוד ש. — יו"ד סי שני"ו, קיום התורה אינו תלוי בביאת המשיח, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. — יו"ד סי שני"ו, מי שמפקפק בגאולה האחרונה הרי הוא כופר בעיקר האמנת התורה, מאמר א, סימן מב, עמוד נה. — חידושים ע"מס ביצה בסוגיא דמתוך, מאמר א, סימן סג, עמוד עז. — חידושים ע"מס בבא בתרא, מאמר ג, סימן ז, עמוד תי. — ליקוטי שו"ת סי צ"ח, מילתא דלא שכית הוא שיחשי למשיח לפני בשורת אלי, מאמר א, סימן נג, עמוד סה. — בצואה, אל תאמר נשתנו העתים וכו', מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו.

יעב"ץ

מגדל עזו עליית היראה גנזך כ"ג, אל תשגיח בכל האותות והמופתים שיעשו מסיתים ומפתים להניא לבכך מדרך

התורה וכו' אף ממופתים כהעמדת חמה של יהושע בן נון וכו', מאמר א, סימן מו. עמוד סא. סימן קנה. עמוד קנו. סימן קעה. עמוד קסו. סימן קעה. עמוד קסה. — א"א דבר בבי לשונות, מאמר ג, סימן טז. עמוד תכ. — מור וקציעה י" ש"ו, דוד כבש חו"ל תחלה מפני שהתגרו בו, מאמר ב, סימן כ, עמוד ריו. — שם מצות ישוב א"י הוא גזירת מלך, מאמר ב, סימן ז, עמוד כד. — הגהות עמ"ס עירובין זו: אין לדחוק דברי התוס', מאמר ג, סימן מו, עמוד תנא. — בהקדמה לטוורו, אל יחפוץ לרדוף בא"י אחר הבלי העולם, מאמר ב, סימן מא, עמוד רמא. סימן פו, עמוד רפת. — שם, אין הלכה כר"י וכל העולה מבבל לא"י עובר בעשה, מאמר א, סימן ט, עמוד כט. — שם, אין א' מגי אלף מתעורר להחזיק בה לדור בא"י, מאמר ב, סימן קד, עמוד שט. — הושענא בארבע שבועות, שהשבעתנו שלא לדחוק הקץ, מאמר א, סימן פב, עמוד קב. — בהרהור יוצאין יד"ח ולמדתם, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד.

יפה תואר

ב"ר פכ"ו, תחית המתים יהי בתחלת ימות המשיח, מאמר א, סימן ג, עמוד סג. — ב"ר פכ"ו, כיצד מלבישין לעת"ל, הלא יהי משה ואהרן עמהם, מאמר א, סימן נה, עמוד ע. — שמור פ"ג אין זו שלי אלא של זקנים וכו', שהי מסתפק אם מותר למסור להם הסית מפני הסכנה, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו. — יפה קול על שה"ש, בני אפרים לא האמינו באלקים ע"י שחשבו וטעו, מאמר א, סימן מב, עמוד נו. סימן עו, עמוד צב. — שם, טעם השבועה שלא לעלות בחומה, מאמר א, סימן עט, עמוד צה. — שם, מלך המשיח יקבץ נדחיו, מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו.

יראים

סי פ"ו לא ישבו בארץ, שלא יניתו לשבת שם אנשים רשעים, מאמר ב, סימן י, עמוד רח. — בלאו דפן יחסיאו אותך לי נכללו כל המחסיאים, מאמר ב, סימן

קלג, עמוד שמת. — המחניף לרשעים מטמא את הארץ וגורם לשכינה שתסתלק מישראל, מאמר ב, סימן מד, עמוד רמה. סימן קלו, עמוד שמש.

ישמח משה

לך, קודם ביאת אלי יעשו תשובה חתאה ואח"כ תשובה עילאה, מאמר א, סימן מא, עמוד נד. מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. — וירא, עפ"י הדיבור ידעו שהר המור"י לא נעבד בו ע"ו, מאמר א, סימן כז, עמוד קלד. — בשלח, תביאמו ותטעמו, שמתחלה יבוא הבית שנגנו ואח"כ יבוא בנוי ומשולכל, מאמר א, סימן סא, עמוד עו. מאמר ב, סימן קיד, עמוד שכ. — משפטים, כי השוחד יעור וגו', אף שיושבים עמהם נקיים וצדיקים שאינם מקבלים שוחד הם מבלבלים ומסלפין את דבריהם, מאמר א, סימן קעג, עמוד קסו. — בענין דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנב. — תשא, כל כללי הלכות אינם אלא בדינים הנהוגין בינינו, מאמר א, סימן מ, עמוד נד. — שמיני, ראוי להיות שצדיקים לא יטמאו וכו' אין להתנהג בזה כלל, מאמר א, סימן עב, עמוד פח. מאמר ב, סימן צט, עמוד שה. — כונת משה בסירוב השליחות ה' כדי שתהי הגאולה ע"י הקב"ה, הקדמה עמוד יח. — נשא, צריך לרדוף אחר השלום, מאמר ג, סימן ת, עמוד רז. — קרח, ביהמ"ק של מעלה מכון כנגד ביהמ"ק של מטה, מאמר ב, סימן קכב, עמוד שלא. — בלק, ההיזק של ההתחברות עם רשעים, מאמר א, סימן קכ, עמוד קלא. — חקת ופי' ואתחנן, בענין נבואה ודיבור, מאמר ב, סימן כ, עמוד רית. — הפטורת ראה, מדריגה היותר גדולה היא שלא לדבר ולהתנועע כ"א ברצון השי"ת, מאמר ב, סימן קכ, עמוד שכז. — תצא, מצות שנעשין שלא לשמה שובה הססי"א, וכשעושה אח"כ לשמה מחזיר הכל אל הקדושה, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמת. — תבוא רוב בני ישראל בדרורו כשרים ושומרי תומ"צ ומדוע לא בא בן דוד, מאמר א, סימן קמת, עמוד קנ. — האוינו תשובת רבים

אף מיראה יש לה דין תשובה מאהבה, מאמר א, סימן עד, עמוד פט. — תפלה למשה מזמור כט, ה' יברך את עמו בשלום, מאמר ב, סימן ת, עמוד רז. — מזמור לו, בקש שלום ורדפהו, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעג. — מזמור מה, אומר אני מעשי למלך, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמט. — מזמור קנו, שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת, מאמר א, סימן כה, ע' מא. — מזמור קמג, למדני לעשות רצונך, מאמר ב, סימן קיג, עמוד שיט. — שו"ת השיב משה אר"ח סי כ, כל המדרגות שהי' לשאר בני עלי' חוץ ממלך המשיח הכל הי' למשה רבע"ה, מאמר א, סימן לו, עמוד מח. — מכתב שנדפס בליקוטים, שלא ליסע לא"י אם יפסיד בשביל זה מצוה אחרת, מאמר ב, סימן קב, ע' שח.

כל בו

סי כ"ז תשובת הר"ם, אינו דומה מורד במלכות בפלסין למורד חוץ לפלסין, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמ. מאמר ב, סימן קלב, עמוד דשמ. סימן קלג, עמוד שמה. סימן קמ, עמוד שנד. — שם, מעלת הדירה בא"י רק למי שמתנהג שם בקדושה, מאמר ב, סימן קכב, עמוד שלב. — טעם למה לא הלכו גדולי ישראל לא"י, מאמר ב, סימן קד, עמוד שט.

כלי יקר

בהקדמה, על מצב דורו, מאמר א, סימן קנה, עמוד קנו. — בראשית, לא הי' צריך להתחיל התורה וכו' לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר, מאמר א, סימן מד, עמוד נז. — תולדות, כי עתה הרויב ה' לנו ופרינו בארץ, בבית שני יצאו רבים וכן שלמים מא"י, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שע. — בהר ושבתה הארץ, הארץ תקפיד שתתגלגל על ידה לחזק האמונה, מאמר ב, סימן קמת, עמוד שסא. — דברים, פנו לכם צפונה, יצפינו הכל בפני עשו, מאמר א, סימן ס, עמוד עד.

כנסת הגדולה

הגהות הסור סי כ"ח סק"ג, מאמר ב, סימן צז, עמוד שא. — אה"ע סי ע"ה הגהות הב"י אות כ"ה, מאמר ב, סימן

סו, עמוד רסד. — שם סי' כ"ח, מאמר ב. סימן עו, עמוד ערה. — יו"ד סי' רל"ט הגה"ט אות ל"ג, מאמר ב. סימן נו, עמוד רנה. — כללי התלמוד סי' ס"ח, מאמר ב. סימן צג, עמוד רצו.

מכ"מ

ח"ב סי' ר"יו, מקומות שסוחרים אינם נמנעים ללכת אינו מקום סכנה לענין עלי, מאמר ב. סימן עז, עמוד רעו. — ח"א סי' רמ"ה, דעת רח"כ, מאמר ב. סימן סה, עמוד רטג. — אגן נקטיגן דלא כר"ח ורמין אנפשין וכו' ולמום צערא אנרא, מאמר ב. סימן סה, עמוד רסה. — אם יוצא וזאי בדין זה נקרא צדיק, מאמר א. סימן מ, עמוד נג.

מחרי"מ

ח"א סי' מ"ו, עזה אם יש לו דין א"י לענין הכל מעלין לא"י, מאמר ב. סימן ז, עמוד רד. — ח"א סי' פ"ז, כענין ספק שתיקה כהודאה, מאמר א. סימן מ, עמוד נב. — ח"א סי' קל"א, חייש להא דרח"כ, מאמר ב. סימן פה, עמוד רפו. — ח"ב סי' כ"ח, חולק על רבו מהר"ש סאגוש, מאמר ב. סימן צב, עמוד רצה. — שם, טעם הדכל מעלין בשביל ישוב א"י, מאמר ב. סימן ז, עמוד רג. — שם, מ"ש ר"ח בתוס' הגהת תלמיד הוא, מאמר ב. סימן סה, עמוד רסג. — ח"ב יו"ד סי' ט, אם מכר עבדו אי קנסיגן ל"י, מאמר ב. סימן עא, עמוד רסט. — סוף כתובות, אסור לצאת מבבל לשאר ארצות אבל לא"י מותר, מאמר א. סימן ט, עמוד כט. — סוף כתובות, לית דחש להא דרח"כ, מאמר ב. סימן סה, עמוד רטג.

מחרי"ק

תשובה סי' קט"ו, רבו הוא מי שלמדו פסק הלכה, מאמר ג. סימן לו, עמוד תלת. — עשה דוחה לא תעשה ולא הותרה, מאמר ב. סימן קטז, עמוד שכב. — כל כללי הש"ס לקבוע הלכות הם רק על זמן הוה, מאמר א. סימן מ, עמוד נג. — פ"ב מה' תרומות הי"ח, דרך הרמב"ם להביא אף מה דאיחזי בש"ס, מאמר ב. סימן מה, עמוד רמט.

מחרי"ל מפראג

נצח ישראל פכ"ה, אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעיגויים קשים לא יהיו יוצאים מן הגלות, מאמר א. סימן כ, עמוד לת. סימן לב, עמוד מד. סימן עו, עמוד צא. סימן פג, עמוד קב. סימן פו, עמוד קג. — שם, שלא ידחקו את הקץ להביא את הקץ שלא בזמנו, מאמר א. סימן כו, עמוד מ. — שם, השביעין שלא יגלו הקץ כי כאשר יגלו הקץ הרי יש כאן גאולה, מאמר א. סימן מא, עמוד נה. — בהגדה, טעם פתיחת הדלת קודם שפוך חמתך, לפרסם שיבא אלי לפני משיח לבשר הגאולה, מאמר א. סימן מט, עמוד סב. — מדוע אין עושין כסדר המשנה בן חמש למקרא וכו', מאמר ג. סימן כא, עמוד חכה.

מחרי"ם שיק

חאו"ח סי' קכ"ה, במ"ע אינו מועיל רוב, מאמר ב. סימן ס, עמוד רנט. — או"ח סי' ש"ד, בספק חשש אפיקורסות הוי ספיקא דאורייתא לחומרא ול"ש ספק נפשות להקל, מאמר א. סימן עו, עמוד צב. — שם, אסור ליכנס לבתי הרעפארם, מאמר א. סימן קט, עמוד קכ. — חיו"ד סי' ר"צ, דוקא בציצית עושניגן בעידן ריחאח, מאמר ב. סימן עב, עמוד רעב. — יו"ד סי' של"ה, אסור לילך במקום סכנה לנפש, מאמר ב. סימן קנז, ע' שסו.

מחרי"ש"א

ברכות כח: כל ת"ח שאין תוכו כבדו, והיינו דמדמי להו בחלמא לחצבא דמליין קיטמא, מאמר ג. סימן לת, עמוד תמא. — ברכות סג. המרפה עצמו מד"ת וכו' אף אם הוא ברפוי ובדרך ארעי, מאמר ב. סימן ע, עמוד רסז. — מגילה לא: כדי שתכלה שנה וקלותי, לעתיד יהיו נגאלים ע"י התשובה כמפורש ב' נצבים ושבת עד ה' מאמר א. סימן מ, עמוד נא. — גדרים סב. שלא לשמה הגמורים שאמרו אל תעשם עטרה ואל תעשם קרדום, מאמר ב. סימן קכג, עמוד שלג. — סוטה כב. בדורות הללו אותן שמורין הלכה מתוך שו"ע וכו' הרי הן בכלל מבלי עולם, מאמר ג. סימן לת, עמוד תלת. — בי"מ

פה: מטא למימר מה' המתים רגש עלמא, אפשר שזהו התחלת התחי', מאמר א. סימן ג, עמוד סד. — ב"ב כא. אלמלא הוא נשתכחה תורה מישראל, ממי שאין לו אב, מאמר ג. סימן ז, עמוד תי. — סנהדרין צג: בר כוויבא טעה בו רבי עקיבא מתחלה, מאמר א. סימן לט, עמוד ג. — שם צד: תינוק ותינוקות היו בקיאינ בטומאה וטרהה שהוא דבר ההוה תמיד, מאמר ג. סימן מא, עמוד תמה. — שם צז: אם ישראל עושין תשובה היינו תשובה רצונית מצד עצמם, מאמר א. סימן מא, עמוד נה. — שם צח. אין לך קץ מגולה כזה דלעתיד אילנות מוציאינ סירות בכל יום, מאמר א. סימן סו, עמוד פב. — ככות י: בדרך שאדם רוצה לילך, בורא לו מלאך לפי עניגו, מאמר ג. סימן כב, עמוד תכו. — שם כג: נמנו וגמרו היינו שמנו את העשין והל"ת השל"ת מרובין, מאמר ב. סימן לו, עמוד רלח. — ע"ז י: ע"י פיזור ישראל ב' רוחות נתפרסם בכל העולם אמונתו, מאמר ב. סימן קי, עמוד שטו. — שם יח: ובדרך חטאים לא עמד זה א"א שאף במקום שהי' ראוי לעמוד עמהם לא עמד, הקדמה עמוד טו. — מנחות מא. אין סדקי לצדיקים למפטר נפשיהו מצמות, מאמר ב. סימן ע, עמוד רסו. — חולין ה. מבי טבחי דאחאב הותר לו עפ"י הבור, מאמר א. סימן קכג, עמוד קלב.

מועיל צדיקה

תשו' סי' כ"ו, ישיבת א"י הוא מ"ע ובלבד שיהי' לו פונסה בריות, מאמר א. סימן ג, עמוד כג. מאמר ב. סימן מב, עמוד רמג. סימן נח, עמוד רנו. סימן פה, עמוד רפו. סימן קלג, עמוד שמה. — כל הומנים שוים לקיום מצות ישוב א"י, מאמר ב. סימן סב, עמוד רס.

נודע ביהודה

תשו' סי' ל"ה, אינו מועיל תשובה לחייבי בי"ד, מאמר א. סימן עב, עמוד פז. — סי' ר"ו, בעלי התוספות סבדי כר"ח ולכן לא עלו לא"י, מאמר ב. סימן סו, עמוד רסד. — אה"ע מהד"ת סי' קכ"ט, אחר החורבן אין שייך כיבוש מלחמה,

מאמר א, סימן ז, עמוד קו. — אין לומר לשם יחוד, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמט. — בדיני ב"ג לא שייך אחרי רבים להטות, מאמר א, סימן פו, עמוד קג.

פמ"ג

בהקדמה לסי העשין, א"ל הקב"ה למשה איני רוצה שיאמינו בך ע"י אות או מופת אלא ע"י שישמעו באזניהם שאני מדבר עמך, מאמר א, סימן מו, עמוד נט. — שם, מלאכי הוא אחרון הנביאים ועד שיעמוד אלי לא יהי נביא, מאמר א, סימן ג, עמוד סד. — מצות תוכחה עד כדי גויפה, הקדמה עמוד יב. — נשים מחויבות ללמוד ד"ים השייכים לה, מאמר ג, סימן לב, עמוד תלו. סימן מג, ע' תמה. — הסמ"ג לא מנה מצות ישוב א"י, מאמר ב, סימן נו, עמוד רנו.

ספר החינוך

מצוה ע"ח, אחרי רבים להטות רק כשחתי תחת החולקות יודעות בחכמת התורה בשוה שאין לומר שכת חכמים מועטת לא תכריע כת בורים מרובה, מאמר א, סימן קנה, עמוד קנה. — מצוה ש"ט, בהעלות כל איש מעשר בקר וצאן שנה שנה במקום שעסק התורה והחכמה שם והיא ירושלים וכו' ילמוד שם, מאמר א, סימן ו, עמוד כו. מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. — מצוה שפ"ח, אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרים, מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנד. — מצוה תי"ט, מ"ע ללמוד חכמת התורה וללמדה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלח. — מצוה תכ"ה, להחריט ד עממים ואף כי כבר עשינו בהם המחוייב ע"י דוד מלכנו שהשחית וכו', מאמר ב, סימן כה, עמוד רכג. — שם, ואם בא לידו א' מהם ולא הרגו בטל עשה זו מלבד שעבר על לאו, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכד. — מצוה תל"ו, ונתצתם הוא מ"ע, מאמר א, סימן צד, עמוד קט. — מצוה תס"א, אם אתה יודע חובה למסית אי אתה רשאי לשותק, מאמר א, סימן קפה, עמוד קעה. — מצוה תקכ"ח, לא תחיי כל נשמה, ואעפ"י וכו' אבד זכרם עדיין נשארם מהם קצת שטבעו בין האומות, מאמר ב, סימן כו, עמוד רכד.

ספר הפידים

סי ג"ט, לא תנחשו קאי על ניוחשו בני אדם, מאמר א, סימן מו, עמוד ס. — סי ש"ג, חייב אדם ללמד לבנותיו פסקי הלכות, מאמר ג, סימן לב, עמוד תלו. סימן מא, עמוד תמד. סימן מג, עמוד תמה. — הבינו ארמית יותר מלשון הקדוש, מאמר ג, סימן יד, עמוד תיה. — סי ת"ו, מעשה באשה אחת שנדרה וכו', מאמר א, סימן עז, עמוד צג. — סי תתל"ה (דפוס בולגיא) סודי התורה אין מלמדין לאשה, מאמר ג, סימן לג, עמוד תלו. — סי תתרנ"ד, אדם רע מצליח יותר כשעושה רע מבעושה טובה כדי לטורדו מן העולם, מאמר א, סימן מה, עמוד נח.

עקירת יצחק

וישלת, נסעה ונלכה וגוי ודפוקים יום אחד, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמב. — בחקותי, והארץ אוכור, זהו עיקר טעם הגלות, מאמר ב, סימן עא, עמוד ער. סימן קמ, עמוד שנג. — ואתחנן, עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים וגוי, הקדמה עמוד יג. — נצבים שער צ"ט, איך תחול שבועה על בנים מכת קבלת האבות, מאמר א, סימן לה, עמוד מו. — שם שער ק, קודם ביאת המשיח תהי תשובה ואח"כ תשובה יותר גדולה, מאמר א, סימן מא, עמוד נד.

פני יהושע

מגבן לזמן רב חייב משום בוגה, אבל גבינה לאכול לאלתר מותר, מאמר א, סימן סג, עמוד עז. — יומא ט: למה לא עלו כולם בימי עזרא, מאמר א, סימן יב, עמוד לב. — כתובות קיא. הור בא"י, דוקא שדך שם לשם מצות ישוב א"י, מאמר ב, סימן קכב, עמוד של. — חזקת כשרות הוא מחמת רוב, מאמר א, סימן קמה, עמוד קנ.

קרבן נתנאל

ביצה, שתיקה כהודאה לחומרא הוא רק בדאורייתא, מאמר א, סימן מ, עמוד נב. — סוף יומא, אחר החורבן הי' להם אפר פרה, מאמר ב, סימן צח, עמוד שב.

— סוף כתובות, עבד שברח לא"י נוהג בזה"ז, מאמר א, סימן ג, עמוד כב. — שם, טעם רח"כ דאין נוהג מצות ישוב א"י, מאמר ב, סימן טו, עמוד רסד.

ראב"ד

עדות פ"ב מ"ט, לימות המשיח וכו' יולך אותם למדבר העמים, מאמר א, סימן כא, עמוד לח. סימן מא, עמוד נו. מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. — עדיות פ"ח מ"ז, אלי יבוא לבשר ביאת הגואל מאמר א, סימן ג, עמוד סג. — צדקיי והסנהדרין נעשו על שהתירו לנבוכדנצר נדרו שלא בפניו, מאמר א, סימן ל, עמוד מב. סימן נג, עמוד סו. — העונש למצרים הי' בדין ובמשפט, מאמר א, סימן לו, עמוד מז. — אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, ונענשו בני אפרים על עברם על השבועה, מאמר א, סימן עה, עמוד צ.

רא"ש

ברכות פ"א, מדשביק טעמא אחרינא ש"מ דנקט טעמא קמא להלכתא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו. — פ"ג סי כ"י, מאמר ג, סימן מד, עמוד תמט. — פ"ד סי כ"ב, ברכת הסוב קאי על הרוגי ביתר, מאמר א, סימן מה, עמוד נח. — פ"ה סי ב', לשון ארמי מגונה אצל המלאכים, ומעדיני יו"ט שם, מאמר ג, סימן כה, עמוד תכה. — יומא פ' יו"ה"כ סי י"ד, שבת הותרה אצל חולה, מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכב. — מגילה פ' הקורא עומד, הטעם למה אין מתרגמין עכשיו, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ. — מוע"ק פ' ואלו מגלתין סי פ. יש לחזור לקיים המצוות, מאמר ב, סימן ה, עמוד רו. — מו"ק, בשביל קושיא לא יסתור דין, מאמר ב, סימן קו, עמוד שיב. — סוף כתובות סי י"ו, אין יוצאין מא"י רק בזה"ב, מאמר ב, סימן פח, עמוד רצא. — גיטין פ' השולח, עבד שברח, מאמר ב, סימן קו, עמוד שיא. — קידושין פ"א סי י"ט, נשים מברכות על מ"ע שהז"ג, מאמר ג, סימן מד, עמוד תמה. — קיצור פסקי הרא"ש, מו"ק י"ד ע"א, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפס. — קיצור פסקי הרא"ש סוף הלי טומאה, אסור לכהן

ליכנס לביה"ק, מאמר ב, סימן צו, עמוד שא. — תשובת הרא"ש כלל ה' אות ד', א"א להשביע הנוולים רק באלה, מאמר א, סימן לד, עמוד מה. — תשו' כלל י"ב, מי שנדר לעלות לא"י יש לו התרה, מאמר ב, סימן צב, עמוד רצה. — תשו' כלל י"ט סי' י"ז, מותר להציל בעכו"ם כשאין עילוי להם, מאמר א, סימן קז, עמוד קיה. — תשו' כלל ל' סי' ט' כל המורים הלכות מדברי הרמב"ם ואינם בקיאים בגמ' טועין להתיר האסור, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. סימן פא, עמוד קא. מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו.

רבינו יונה

שערי תשובה: שער ג' מדרגה ב' אות כב, אם אין לו בגד אין מחוייב לקנות בשביל ציצית, מאמר ב, סימן סט, עמוד רסו. — שער ג' סי' ג"ט, מי שאינו מחוייב במחלוקת על המתניצבים על דרך לא טוב נענש מפשעיהם, מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמה. — פי' על אבות: והעמידו תלמידים הרבה, דמלמדין לכל אדם, מאמר ג, סימן מ, עמוד תמג. — הוי והירין ברשות, דא"א לירד לטרף דעתו, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסה. — אל תתחבר לרשע, מאמר א, סימן ק. עמוד קיב.

רדב"ז

תשובת הרדב"ז: סי' שס"ב, חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר משום דשויה חתיכא דאיסורא, מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסה. — ח"ב סי' תחל"ט, תרי תחיות יש, מאמר א, סימן ג, עמוד סד. — ח"ג סי' תרמ"ז, סמכינן על האמוראים, מאמר א, סימן טו. — עמוד סו. — ח"ד סי' אלף צ"ג, אם נסתפק בדין דרבנן נלך לבקש הדין או כיון שהוא ספק נעשה ואח"כ נבקש הדין, מאמר ב, סימן לת, עמוד רלט. — ח"ד סי' צ"ב, ישמעאלים הם בכלל עו"עו, מאמר א, סימן קד, עמוד קטו. — ח"ז סי' כ"ה, סמכינן על תשובת הרמב"ם אם חולק על פסקיו, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — ללשונות הרמב"ם סי' רפ"ט, כמ"פ חזר הרמב"ם

ממה שפי' בפי"מ, מאמר ג, סימן יח, עמוד תכב. — אם כל בני עירו קורין לחתין ההין מותר לישא כפיו, מאמר ג, סימן כד, עמוד תכה. — כלל גדול דרש"י פרשן הוא ולא פסקו, מאמר ג, סימן ד, עמוד תח.

ר"ק

יהושע י"א ט"ז, ארץ גושן, אין זה גשן של ארץ מצרים, ובודש אומר כי גושן של אר"מ היא ונבלעת בתוך ערי ישראל, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ. — יהושע ט"ו, סי"ג, יבוסים זה אינו משבעה אומות, מאמר ב, סימן יב, עמוד רי. — מלכים א' י"ב ל', מתחלה לא אמר ירבעם כי לשם ע"ז הוא עושה אותם, מאמר א, סימן קלד, עמוד קלט. — שמואל א' כ"ו, י"ט, כי מגרשים אותי מנחלת ה' לגור בין העכו"ם, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפז. — ישע"י ג"ט ט"ו, וסר מרע משתולל, אינו נמצא כאלו שללו ובזונו אותו מן העולם, מאמר א, סימן קעה, עמוד קסה. — ירמ' ה' א', שוטטו בחוצות, כי החסידים שהיו בירושלים היו מתחבאים בבתיהם, הקדמה עמוד טו. — ירמ' י"ד י"ג, יש אנשים שישפע עליהם הכח השכלי בכה המדמה עד שידברו עתידות ויחלמו חלומות צודקות ומזה הכת ה"י נביאי הבעל ומפני זה היו מאמינים בהם, הקדמה עמוד יד. — יחזקאל ל"ג כ"ה, והארץ חירשו, איך חירשו את הארץ ותעשו אלה המעשים שאינם טבע הארץ, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמה. — פי' הארוך על תהלים, סותר דעת הנוצרים, הקדמה עמוד יז. — סוף תהלים, ישראל זכו לנסים לפי שבטחו בגלות בהי"ת לבדו, מאמר א, סימן סט, עמוד פד. — בהקדמה לטפר המכלול, נאבדו מאתנו כמה ספרים ולא נמצא רק כ"ד ספרי תנ"ך, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא. סימן כח, עמוד תלא.

ריב"ש

תשו' סי' מ"ד, המורה מדברי הרמב"ם בלי בקיאות בלשונו טועה, מאמר א, סימן לא, עמוד מג. — סי' ק"א, אף שישב א"י מצוה מ"מ מי שהגלים אינו מניחם לשוב ואסור לעלות בחומה, מאמר

ב, סימן ג, עמוד קצט. סימן קיד, עמוד שכא. — שם, הקונה שדה היא מצוה גדולה מן העלי, מאמר ב, סימן ט, עמוד רו. סימן יא, עמוד רט. — אין עצם ההליכה לא"י מצוה אלא מכח עוסק במצוה, מאמר ב, סימן קיה, עמוד שכה. — סי' שע"ט, דין חתיכא דאיסורא, מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד.

ריטב"א

יומא ל"ה, בזה"ו לא שייך לאו ולא תשוב למצרים, מאמר א, סימן ד, עמוד כד. מאמר ב, סימן ד, עמוד קצט. סימן סב, עמוד רט. — יומא ע"ג הלומד שלא לשמה, מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלב. — רבי יהושע בן גמלא שתיקן להרשיב מלמדים לתש"ב"ר אינו אותו יהושע בן גמלא שבזה"ב, מאמר ג, סימן ו, עמוד תט. — קידושין ל"ז עקירת ע"ז אינה אלא בא"י, מאמר א, סימן צב, עמוד קח. — שכחת התורה, מאמר א, סימן קסט, עמוד קסב. — ציצית שאני דשקולה כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלד. — ענין אסמכתא, מאמר ב, סימן פט, עמוד רצב. — דת ישמעאלים ע"ז גמורה לענין יתרג ואל יעבור, מאמר א, סימן קד, עמוד קטו.

רמ"ע מפאנו

תשובות: סי' ק"ח צא ולמד כמה ראוי לגור במקום בקעה שאפילו להקל באיסור התירו בכגון זה, מאמר ב, סימן קנב, עמוד שסה. — סי' קר"ז פיהמ"ש לרמב"ם קטנותא הוא ולא מקשינן לי מיני, מאמר ג, סימן ד, עמוד תח. — עשרה מאמרות: מאמר חקור דין פ"ב, אין למדין מן הכללות, מאמר א, סימן קכה, עמוד קלג. מאמר חק"ד ח"ב פ"ו, יגער ה' בך השטן וגו' הבורח בירושלים, שמתגבר כנגד הפכו, ופי' יד יהודה שם, מאמר ב, סימן סח, עמוד רסו. סימן קמט, עמוד שסא. — מאמר חק"ד ח"ד סי' י"ג, למחי' שלחם אלקים בגלות לטהר המקומות אשר נפוצו שמה, מאמר ב, סימן קי, עמוד שיו. — מלך נכנס לדין תחלה, לפי שהכל נמשכין אחר המלוכה, מושל מקשיב על דבר שקר, מאמר א, סימן קכה, עמוד קלג. מאמר ב,

סימן גא, עמוד רנב, סימן קלה, עמוד שמש. — גרים מינן אידוחו, מאמר א, סימן לו, עמוד מו. — כנפי יונה חיד סי' י"ב, הדר בא"י בחורבנה דומה כמי שאין לו אלוקי, אבל בבנינה דומה כמי שיש לו אלוקי, תוכן הענינים עמוד שעה.

ר"ן

ראש השנה פ"ה, נשים פטורות מ"ע שה"ג אבל עושות ומקבלות שכר, מאמר ג, סימן מד, עמוד תמט. — נדרים כג. מדר"י נשמע לרבנן דבהאי לא פליגי, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. — נדרים סה. המודר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו, מאמר א, סימן ל, עמוד מב. סימן נג, עמוד סז. — ריש קידושין, למה הקדים כסף לשטר, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו. — ע"ז ז' חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר דשוי חתיכא דאיסורא מאמר ב, סימן קנא, עמוד שסד. — ע"ז י"ט, לשלש תלמודו לשלשה לימודים, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה. — ע"ז כא, לפי שלא הסכימו הסנהדרין קרי ל"י כיבוש יחיד, מאמר ב, סימן יז, עמוד ריד. — תשרי סי' ל"ה, הכל מעלין וכופין רק אם נתגרש, מאמר א, סימן ב, עמוד כב.

רשב"א

סוכה כ"ה, בדין עוסק במצוה פטור מן המצוה, מאמר ב, סימן קטז, עמוד שכג. — שם, לשון ר' יצחק אמר אעפ"י דלא פליג, מאמר א, סימן קסה, עמוד קסא. — תשרי סי' ר"ע ור"מ, מאמר א, סימן קט, עמוד קכא. — תשרי תי"ד, מי שדרש דברי מינות וכ"י האיש ההוא העיד ונאמן על עצמו יותר ממאה עדים שאינו מורע של אברהם וכ"י רק מאותן שדין ורוחין, מאמר ג, סימן כו, עמוד תל.

רשב"ם

עקב, כי הארץ הזאת טובה מכל הארצות לשומרי מצותיו, מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמו. — פסחים קז, אגריפס מלך כשר ה"י, מאמר א, סימן פט, עמוד קה. — בבא בתרא סד, ד"ה אלא, מאמר ג, סימן ל, עמוד תלג. — צא: אין יוציאן מא"י בשביל שמקטע עצמו ממצות, מאמר ב,

סימן ז, עמוד רג, סימן נו, עמוד רנו. — ק"ו, לאלה תחלק הארץ לכשרים וקדושים, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. — קל: אין למדין מן ההלכות ולא מן התוספתות אלא מן הגמרא, מאמר ג, סימן ד, עמוד תו.

שבות יעקב

ש"ת ח"א סי' פ"ה, תמה מדוע פסקו דאין דין טומאה על ארץ העמים, מאמר ב, סימן צד, עמוד רצז. סימן צו, עמוד שא. — סי' צ"ה, ויכות עם א' מחכמי פראג, מאמר ב, סימן צד, עמוד רצה. — עיון יעקב על ב"ב י' ע"ב, חסד לאומים חטאת ויש להם זכות בעוה"י, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנא.

של"ה

לך, צריך להיות בא"י בבחי' גר כי א"י מכלה הרוצים לישב בה בתוקף, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא. — לך, המרגלים הוציאו דברי קדושה לחולין חולין הוא להם, מאמר ב, סימן קלב, עמוד דשמ. — ויהי מקום שיעקב אבינו נסתלק עליו ה"י א"י, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שג. — מסעי, כל אלו המסעות וכ"י שיהיו משולחים ומתפורים בכל העולם היא לטובה, מאמר ב, סימן קיא, עמוד שיז. — שער האותיות אות א', אין חיוב להדר אחר מ"ע, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעב. — שער האותיות אות ק', מי שדר בא"י ואינו מקיים מה שמחוייב הוא פושע, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא. — שם, כל הדר בחו"ל וכ"י מירי אף בוה"י, מאמר ב, סימן לא, עמוד רכט. — שם, כל הנוסע לא"י נוסע בשביל לקדש את עצמו, מאמר ב, סימן מט, עמוד רג. סימן עז, עמוד רעב. סימן קיט, עמוד שכז. סימן קכו, עמוד שלח. — בשם התה"ד הערביים רשעים מבבלים העובדי ה', מאמר ב, סימן פג, עמוד רפג. — עשרה מאמרות מאמר ב, אין אפשר להשביע הנשמות, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שג. — שם, ישראל מוכרחין לקיים התורה כי זהו חיותם, מאמר א, סימן לה, עמוד מז. — מאמר ביהמ"ק בית אחרון, האותיות והתיבות הקדושות כולם רוחניות, מאמר ג, סימן

כה, עמוד תלא. — מסי' שבועות, לשנות דין אחד חיוב למסור עצמו למיתה שלא לומר כן, מאמר א, סימן עו, עמוד צא. — הגלות הוא הכרח לטובת הקבי"ה ולטובת ישראל, מאמר ב, סימן קיד, עמוד שכא. — שוטטו בחוצות, כי אלו לא היו יראים לגלות האמת בחוצות היו מגינים עליהם, הקדמה עמוד טו.

תולדות ישרים

תשרי סי' ס"ה, דעת הס"ג כר"כ, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנח. — שם, הדר בא"י אסור לצאת, מאמר ב, סימן עו, עמוד ערה. — שיטת הרי"ז כה"רם ד"ש חילוק בין ה"יב להו"י לענין כפי', מאמר ב, סימן סו, עמוד רסד. — סי' ע"ב, אין לדחות הירושלמי אלא היכא דפליג אנגמרא דידן, מאמר ב, סימן צג, עמוד רצו.

תוספתות יום טוב

מעשר שני פ"ה מ"ב, בנין ביהמ"ק קודם למלכות בית דוד כואתא בירושלמי, מאמר א, סימן נה, עמוד סט. — יומא פ"ה מ"ה, כשיבנה ביהמ"ק ב"ב כבר בא אליהו והתיר כל הספקות, מאמר א, סימן נח, עמוד צא. — שם, בנין יחזקאל דלעתיד לא פ"י עפ"י חז"ל, מאמר א, סימן ס, עמוד עב. — יבמות פ"טז מ"ו, בת קול הוא מחודש מהבורא יתברך, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט. — עדיות פ"ח מ"ו, אלי יבוא יום אחד קודם משיח לבשר על ביאת הגואל, מאמר א, סימן יג, עמוד סב. — אבות פ"א מ"ג, בשם מהר"ל והעובד על מנת לקבל פרס הוי עדיין צדיק גמור, מאמר א, סימן עב, עמוד פח. — פ"ה מ"ה, לא אירע קרי לכה"ג ביום הכיפורים, שאז מתגבר הסי"מ, הקדמה עמוד יח. — פתיחה למס' מדות, כשנוכח לבנין העתיד יגלה הקבי"ה עיניו וכ"י להבין הסתום בדברי יחזקאל, מאמר א, סימן נח, עמוד צא. — פרה פ"א, הרמב"ם סומך עצמו עמש"כ במקום אחר, מאמר א, סי' ה, ע' כת. — ידים פ"ד מ"ה, לשון עברי הוא לשון הקודש, מאמר ג, סימן טז, עמוד תכ. — בפי' על הפטורה פי' תצוה, אלי' עתיד לדרוש ענינים מבנין

הבית שאין אנו מבינים עכשיו, מאמר א. סימן גז, עמוד עא.

תניא

שו"ע סי' מ"ז סעיף י', נשים מברכות ברכה"ת שחייבות ללמוד מצות שלהן, מאמר ג, סימן מט, עמוד תנב. — ה' ת"ת פ"א ס"א, בימיהם היו מספרים הרוב בלשון הקודש, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט. — פ"ב ס"ב, בהרהור אינו יוצא ידי חובת ולמדתם אותם, מאמר ג, סימן יא, עמוד תיד. — פ"ג בק"א, שני מצות

יש בת"ת, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלח. — לוקסי אמרים בהקדמה, ביודעי ומכירי קא אמינוא, מאמר א, סימן קפא, עמוד קעג. — פ"א, בינונים מחצה זכיות ומחצה עבירות, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. — פ"א, העובר אפילו על איסור קל של דברי סופרים מקרי רשע, מאמר ב, סימן כז, עמוד שלח. — ח"א פכ"ח, לא נאמרו דברים ההם אלא לצדיקים, מאמר א, סימן קפא, עמוד קעד. — בסידור, בענין הקפות, מאמר א, סימן קפ, עמוד קעב.

תרומת הדשן

כתבים ופסקים סי' פ"ה, דע שבדואי מעלה גדולה לדור בא"י מ"מ כיון שיש שם בני ברית מערביים נחשבים לרשעים גמורים וכו', מאמר ב, סימן פג, עמוד רפג. סימן קכו, עמוד שלז. סימן קלג, עמוד שמה. — עזה אין הפרש בקדושתה בר ממעשרות, מאמר ב, סימן ז, עמוד רד. — כשהרמב"ם מאריך בטעם הוא העיקר, מאמר א, סימן לא, עמוד מג.

ע ל ס ד ר ה א " ב :

בית שלמה יו"ד ח"ב סי' צ"ד, מצות ת"ת דוחה ישוב א"י, מאמר ב, סימן קב, עמוד שז.

שו"ת יו"ד ח"ב סי' קטו, מ"ע ספקו להקל, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט. — **בנין ציון** שו"ת סי' א, בענין קרבנות, מאמר ב, סימן כט, עמוד רכת.

בעלי התוספות דברים, משל דמשה ובלעם, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. **ברוך טעם**, סוגיא דקנין פירות, בענין מ"ע ספיקו להקל, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט.

ברטנורא, אבות פ"א מ"ו, המתחבר לרשעים אעפ"י שאינו עושה כמעשיהם וכו', מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד. **גופי הלכות**, מה שלא הוזכר בגמרא משבשתא הוא, מאמר ב, סי' לד, עמוד רלה.

מאמר ג, סימן ד, עמוד תז. **גליון הש"ס** לרעק"א, תולין ד: אין למדין מן הכללות, מאמר א, סימן קכה, עמוד קלג.

דברי חיים שו"ת או"ח סי' כ"ג, איסור מאשין מצות, וח"ב או"ח סי' א, איסור מאשין ציצית, מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו. — השמטות פ' ויקהל, הרוב הם מערב רב, מאמר א, סימן קמח, ע' קג.

דברי יחזקאל, בגנות האומרים ליטע לא"י לילך שם בשרירות לבם, מאמר ב, סימן נד, עמוד רנד. סימן קמד, עמוד שנח. — תשו' א' בענין קברי צדיקים אין מטמאין, מאמר ב, סי' צח, ע' שג. **דרך פקודין**, לומר לשם יחוד, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמז.

סימן קיב, עמוד קכה. מאמר ג, סימן כו, עמוד תכט.

אור האמת הקדמה, עובדי תורה יהללו רשע וגו', מאמר א, סימן קעה, ע' קעא. **אור החיים** להיעב"ק, הקדמה עמוד ה. **אור זרוע** תשו' סי' תשנ"ד, התלמוד שלנו כמה גירסות משונות יש בו, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה. — שם, אין לסמוך על שום ברייתא דלא הובאה בש"ס, מאמר ג, סימן ד, עמוד תז.

אור לישרים, אמירת לשם יחוד, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמת. **אור לישרים**, אוסף מכתבים, מאמר א, סימן קיו, עמוד קכה.

אלה מסעי, מעשה במלך של חסד שצוה לבנות ביהמ"ק על הוצאותיו, מאמר א, סימן סה, עמוד פב.

אספקלריא המאורה, שם אלקים שולט בכל העולם ונוסף ע"ז בא"י שם הוי', מאמר ב, סימן לו, עמוד רלז. **ארעא דרבנן**, הנשבע שלא לדור בא"י, מאמר ב, סימן נו, עמוד רנה.

ארץ החיים, אם הגאולה תהי' בעתה יהי' תחיה"מ וביאת ומשיח ובנין בהמ"ק בפ"א, מאמר א, סימן סא, עמוד עה. **באר שבע**, הורית ב. דרכו של רשעי להביא הפשט היותר פשוט, מאמר ג, סימן ד, עמוד תח.

בית אפרים שו"ת יו"ד סי' ג"ד, בדין הפקעה, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסט.

אברבנאל, ישועות משיחו, יש ג' זמנים לביאת המשיח, מאמר א, סימן עא, עמוד פו. — בדה"י לרומיים יש אריכות בענין בן כוויבא, סי' קלט, ע' קמג. — משמיע ישועות, רבנן דנו את בן כוויבא למיתה ונהרג ע"י אוה"ע, סימן נג, עמוד סח.

אבני נזר שו"ת יו"ד סי' תנ"ג, מאמר א, סימן טז, עמוד לה. — יו"ד סי' תנ"ד, מאמר א, סימן ה, עמוד כז. סימן לד, עמוד מז. מאמר ב, סימן ז, עמוד קצח. סימן לה, עמוד רלה. סימן נ, עמוד רנ.

סימן קו, עמוד שיא. — יו"ד סי' תנ"ז, מאמר א, סימן פו, ע' קג, מאמר ב, סימן קו, ע' שיא. סי' קכב, ע' של. **אגרא דכלה** בהקדמה, ע"י עסק התורה יתקן מדותיו, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמת. — קרת, להבחין אם תשוקתו לדבר הוא מצד הקדושה או מצד היצר, מאמר ב, סימן קנ, עמוד שסג.

אגרת שמואל, אלימלך לא ברח מחברת פרוצים ובבוא אליו צרה לגוף וילך, מאמר ב, סימן קלה, עמוד שמש. **אהבת יונתן**, הפטורת ואתחנן, אף אם כל האומות יסכימו שיהי' קיבוץ גלויות חלילה שתלך שמה, מאמר א, סימן טז, עמוד לה. מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד. — הפטורת בלק, הי' יציל את ישראל ממלחמת גוג ומגוג, מאמר ב, סימן קט, עמוד שיד.

אזהל יעקב סי' ע, לבטל מנהג שהנהיג הש"ץ לישא כפים בכל יום, מאמר א,

האלף לך שלמה אהיץ סי קיו, מיץ ישוב איי לא חל בזה"ז, מאמר ב, סימן סו, עמוד רטב. — סי קי"ה, בזה"ז אין מצוה ליסע לאיי, סימן קד, עמוד שי. — סי קי"ז, אם מכוין לכונה אחרת אינו יכול לכוף לעלות, סי קכ"ב, ע"ש.

הגהות אשרי מו"ק פ"ב, בדין כותבין עליו אונו, מאמר ב, סי סג, ע"ר. **הגהות מיימוניות** מלכים פ"ה, בשם ר"א ממיץ, מאמר ב, סי נז, עמוד רנו. **הגהות מרדכי** סוף כתובות, בשיטת רח"כ, מאמר ב, סימן סה, עמוד רטג. סימן סה, עמוד רפה.

זכות אבות, מעשה שהי בשאלת חלום שהשיבו מן השמים שאסור למרוד, מאמר א, סימן עה, עמוד צא.

זרע קודש, משפטים, לא תקח שוחד, מאמר א, סימן קט, עמוד קנו. — תנא, כי תבנה בית חדש, ע"י עבודת הצדיקים נבנה ביהמ"ק של מעלה, הקדמה ע"י. — פסח, מי שאינו שונא את הרשע אינו יכול לאהוב את הצדיק, מאמר א, סימן קעה, עמוד קעא.

חבת הארץ, מאמר ב, סי קה, ע"שיג.

חזות דעת סי ק"י, אין ליפטור מכה ס"ס מקיום מצוה, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנח. — הקדמה לפי פלגי מים על איכה, הקדמה עמוד ה. — שם, חטא חטאה, מאמר ב, סי מז, עמוד רמו.

חזות יאיר סי ט"ו, אפשר לא חיבה התורה לשלח האם רק כשרוצה ליקח הבנים, מאמר ב, סימן עא, עמוד רעא. — סי ר"י, מדוע לא עלו גדולי ישראל לאיי, מאמר ב, סימן קד, עמוד שט.

חיי אדם כלל ס"ח אות י"ט, אם מחויב לילך לעיר אחרת עבור שופר ואתרוג, וניא שם, מאמר ב, סימן עב, עמוד רעא.

חסד לאברהם, מעין ג', כל הדר באיי נקרא צדיק, מאמר ב, סימן קכו, ע"שלו.

חזרי אמן, מגילה, מנין גדול ת"ת מבנין בהמ"ק, מאמר ב, סי לו, ע"רלו.

יד אפרים, סי תקס"ה, גם בזה"ז חינוך הבית מצוה היא אף בחז"ל, מאמר ב, סימן סד, עמוד רטב.

יד מלאכי, כללי הש"ס הם רק על דינים בזה"ז, מאמר א, סימן מ, עמוד נג. — כללי הרמב"ם, סימן ת, עמוד כת. מאמר ב, סימן מח, עמוד רמט. — לא אמרינן לא פלוג אלא במלתא דהוי תנאי ביד, מאמר ב, סימן עז, עמוד רעו.

יודף דברי אמת, ח"א סי ט"ו, בענין הכתבים מהר"ב ז"ל, מאמר א, סימן קפא. עמוד קעג. — סי י"ה, דברו חכמים בהוה, כמו שהם היו, מאמר ב, סימן קל, עמוד שמב.

ייתב לב, שמות, שלא שינו את שמם, מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו.

ייתב פנים, ביהמ"ק העתיק יהי בידי אדם ואח"כ יבא משמים בנוי ומשוכלל, מאמר א, סימן סא, עמוד עה.

יום של שלמה יבמות פ"ד סי ג"א, ברייתא שבחלמוד עיקר נגד הספרי, מאמר ג, סימן ד, עמוד תו.

יכוד העבודה, בענין העושה שלא לשמה, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלה.

יערות דבש, הסי"א מומין מצוה לבעל עבירה שיהי לו יניקה מזה, מאמר ב, סימן מו, עמוד רמו.

יש סדר למשנה, חלה פ"ד, שיטת ר"ף ורא"ש וטור ודשוב איי אינה מצוה בזה"ז, מאמר ב, סימן טג, עמוד רסא. סימן צ, עמוד רצג.

כזרי, מאמר ב, אות ס"ה, אברם אבינו דיבר בב' לשונות, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכ. — מאמר ד, סי כ"ג, מלכי ישראל שעבדו ע"ז, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלו.

כרתו ופלתו סי ק"י, מילתא דלא שכ"ח שיבא משיח בלי בשורת אלי באחישה, מאמר א, סימן נג, עמוד סח. — פלתי סי ט"ו סק"ג, למנוע ממצוה לא אמרינן ס"ס, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט.

כפרת תמרים יומא ע"ה, איך אפשר לפסוק הלכה ע"י הנס של מן, מאמר ב, סימן טו, עמוד ריב.

כתנות אור נצבים, עונש העברה על השבועה, מאמר א, סימן עה, ע"צג.

לבוש, תפלין כל היום דאורייתא הוא, מאמר ג, סימן יט, עמוד תכג.

לחם רב, במקום שאין רשות לפסוק דיני ממונות אין בקיאינ בהם, הקדמה ע"י.

ליקוטי הר"ן סי ד, בעיקבא דמשיחא יהי מבול של אפיקורסות. ויכנס אף בלב הכשרים, מאמר ב, סימן קג, עמוד שסג. — שיחות הר"ן סי ל"ה, הולך וגמשך אפיקורסות גדול בעולם, שם. — שם סי כ, איך יוכלו לעמוד אנשים מועטים נגד כל העולם, שם.

לקוטי אמרים מהרמ"ם מו"טבטק ז"ל מכתב ב', רק מי שבטוח בפרנסה יסע לאיי, מאמר ב, סימן נח, עמוד רנו.

לקוטי הלכות, הלכות סוטה, עכשיו שנתרופפה קבלת האבות מותר ללמוד תושב"כ לבנות, מאמר ג, סימן מח, עמוד תנא. סימן מט, עמוד תנב.

לקוטי מהרי"ח, נוסח הברכה וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ, מאמר א, סימן כב, עמוד לח.

מבוא התלמוד, אפושי פלוגתא לא מפשינן, מאמר א, סי קסח, עמוד קסא.

מאירי כתובות קיא. כל מקום שחכמה ויראת חטא מצוין שם דינו כאיי, מאמר ב, סימן צא, עמוד רצד. — שם, בדרך צחות אמרו ברוך המקום שהרגו, מאמר ב, סימן פ, עמוד רפ.

מגילת אסתר על ספרי"מ, למה השמיט הרמב"ם מצות ישוב איי, מאמר ב, סימן פ, עמוד קצח.

מדרש תלפיות, ענף הצלחה, העוברים על החרם מצליחים כדי להפוע מהם, מאמר א, סימן מה, עמוד נוו.

מהרי"ל תשו"ס קצט, אין ללמוד תורה לנשים דהוי כמלמדה תיפלות, מאמר ג, סימן מא, עמוד תמד. — שם, בימי חוקי שהי טובאה וטהרה היו בקיאינ בה, מאמר ג, סימן מג, עמוד תמו.

מהרי"ב ל"ח ג' סי י"ב, אם בריירא להו מילתא להפוסקים מחזיקים דבריהם גם בטעמים אחרים, מאמר ב, סימן ז, עמוד רה. — שם סי מ"א, דעת התוס' דאין בזה"ז מצוה לדור באיי, מאמר ב, סימן טו, עמוד רסד.

מזהרלב"ח, לחזור ממעשה יש נגיעה. מאמר א, סימן קעה, עמוד קסה. — דין שאינו מבואר בראשונים אי אפשר להוציא מן התלמוד, מאמר ג, סימן יד, עמוד תיה. — בקונטרס הסמיכה, אין אומרים אחרי רבים להטות אלא כשהוא רובו מתוך כולו, מאמר א, סימן קעג, עמוד קסה.

מזהר"ף ח"ב, לברר האמת והשקר אפשר לסמוך על נבואה, מאמר א, סימן לו, עמוד מס. — גרים שנתגיירו בשעת יציאת אינם חשובים כגרים בזמן הגלות, מאמר א, סימן מא, עמוד נוה.

מזהר"ץ חיות הגהות על סנהדרין יא, בת קול נקרא כן משום שהוא במדה, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

מזהרש"ב, אין הלכה כתלמיד במקום הרב, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפו.

מזהרש"ל בהקדמה על ב"ק, כמ"פ יש בתוס' סתירה בדבריהם לפי שבמק"א הוא ר"ת ובמקום שני דברי ר"י וכו', מאמר ב, סימן קכג, עמוד שלג.

מזהרש"ם בהגהותיו לסי' אורחות חיים ה' פסח סי' תל"א, בענין שלוח הקו, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסו. סימן עג, עמוד רעב.

מוציל מאש סי' י"ג, אין לפטור עצמו מקיום מצוה מטעם ספק ספיקא, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנה.

מזרחי, ויקהל, למה הוצרך קרא שאין בנין ביהמ"ק דוחה שבת, מאמר א, סי' סד, עמוד עט. — עקב, לדבר במ, משעה שהבן יודע לדבר, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. — תבוא, ארמי אוכל אבי, כמה ספרים נפטרו מאתנו, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא.

מחולת המחנים, אלו שאין להם מורא שמים ס"ת שלהם הוא ע"ז, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שט.

מחנה חיים, אסור ליכנס לבית ריפורם, מאמר א, סימן קט, עמוד קכ.

מלא הרועים, סוגיא דעשה דוחה לית, מאמר ב, סימן קסז, עמוד שכב.

מלאכת שלמה, מעשר שני, בענין

ביאת המשיח ובנין ביהמ"ק, מאמר א, סימן סא, עמוד עז.

מלבי"ם ישע"י, מי בקש זאת מידכם, אם אינכם מכוונים ללמוד שם יראה ה' אינכם עושים בזה שום מצוה, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. — משלי, שמים לרום וארץ לעומק, מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסה. — בתחלת התגלות המשיח לא יהי' לו מלוכה עד שיתזור כל ישראל בתשובה, מאמר א, סימן נו, עמוד ע.

מנות הלוי, המחטים הם כעוברי עבירה מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד. מאמר ב, סימן קלו, עמוד שנ.

מנחת חינוך מצוה תל"ו, כיבוש צ"י רוב ישראל יש לו דין איי וצריך לרדוף אחר ע"ז, מאמר א, סימן צ, עמוד קו. — מצוה תס"ב מסית תמור ממדיח דרבים לא מימשכי, מאמר ג, סימן כ, עמוד תכד.

מסלת ישרים הקדמה, ענינים הידועים לאדם אם אינו עוסק בהם אין לו בהם הרגשה, מאמר ג, סימן לו, עמוד תלט.

מעדני יום טוב בהקדמה, בענין סדר הלימוד, מאמר ג, סימן כא, עמוד תכה.

מעין החכמה, דף לה: אות סה, דעת הרמב"ן כהראב"ד דהלאו לא ישבו בארץ קאי על ד' האומות, מאמר ב, סימן י, עמוד רט.

מעין גנים, הקדמה עמוד טו. מאמר א, סימן קעט, עמוד קעב.

מעשי אבות, אחינו בגולה מחזיקים ידי אחיהם יושבי איי ומקיימים בזה מצות ישוב איי, מאמר ב, סימן קו, עמוד שיב. — חרם על לימוד לשון נכרים בא"י, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שגא. מאמר ג, סימן כט, עמוד תלב.

מעשה ידי יוצר, בענין השבועות, מאמר א, סימן עט, עמוד צח.

מצודות דוד משלי כה, ה, עוזבי תורה יהללו רשע, המהללים את הרשע גרועים ממנו, מאמר א, סימן פט, עמוד קה.

מקור חיים ה' פסח בדיקה וביטול, דהי' ס"ד שצריך לחזור אחר הבדיקה, מאמר ב, סימן ע, עמוד רסו.

מראה יחזקאל, שרית סי' נ"ד, אינו מחוייב להביא עצמו לידי חיוב, מאמר ב, סימן עב, עמוד רעא.

נועם אלימלך באגרת הקודש, יושבי ארץ כנען אמרו על א"א שגורם הרעב, הקדמה עמוד ת.

נועם מגדים, מסות, שהעמידו דבריהם על דין תורה, על העבירות אמרו שהוא ד"ת, מאמר ב, סימן קמט, עמוד שסב. — שם, כל הרע אויב בקודש, כל מה שהרע אומר שהוא בקודש, מאמר ב, סימן קלט, עמוד שנג.

נזר הקודש, ב"ר פ' סי' ס"י י"א, מאמר א, סימן קנא, עמוד קנב. — פ' צ"ח סי' ב', מאמר ב, סימן קי, עמוד שיו. **נפש חי'**, מאמר ב, סימן קה, עמוד שיג. **נשמת כל חי**, סי' מ"ט, לא קייל כר"י דכל העולה מבבל, מאמר א, סימן פ, עמוד כט. — שם, לישב דברי מהרי"ט, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפו. — שם, דעת הבה"ג כר"ח"כ, מאמר ב, סימן פה, עמוד רפו.

סדר הדורות, מ"ש בגמרא דבן כוזיבא מלך ב' שנים ומחצה הכונה על בן כוזיבא האחרון, מאמר א, סימן מה, עמוד גז.

סדר היום, אנשי טולטילא לא עלו עם יזרא, מאמר ב, סימן קה, עמוד שי.

סוכת שלם, מאמר ב, סימן קת, ע' שיג. **סמא דחיי**, בזה"י אין בעלי לאיי אפי' מצוה דרבנן, מאמר ב, סי' גז, ע' רנו.

ספורנו, ראה, מופתים אפשר על ידי כישוף, מאמר א, סימן מו, עמוד ס.

ספר החיים, אל תהי' סעודת מרעים קל בעיניך, מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא.

ספר הישר לר"ת, אם יודמן לאדם עיכובים ידע כי הכורא מואס בו, מאמר ב, סימן קד, עמוד שי. — לטותא חמורה מרגמ"ה על כל המשבש תלמודא, מאמר ג, סימן ה, עמוד תח.

ספר ירחסין, ר"ע נתיאש מבן כוזיבא כשראה שלא מריח הרשעים, מאמר א, לט, עמוד ג. סימן גב, עמוד סו.

עצמות יוסף, קידושין, טעם דלא

אמרנו לא זו אף זו: **ללל** בבי בבות, מאמר ג, סימן ג, עמוד תד.

ערבוי נחל, שלה, עפ"י ה' יחגו, כיון שהלך עמהם איי הי הכל מקום אתה, מאמר ג, סימן קכט, עמוד שמ.

ערנך השלחן, אריח סי' ש"ו, איסור קריאה בלע"ז גזירה משום שטרי הדיטות, מאמר ג, סימן ה, עמוד תט.

ערנך לנר, סוכה מ"א, ביהמ"ק העתיד יכנה בידי אדם ואח"כ יבוא משמים לחקן, מאמר א, סימן סא, עמוד עה.

פאת השלחן, המרגלים לא דברו כזב רק חשבו זאת לרעה וגניונה, מאמר ג, סימן קלב, עמוד דשמ.

פנים מאיררות, ח"ש י"ד סי' מ"א, מי שאכל עוף שנמצא אח"כ טריפה אונס הוא ופסור, מאמר ב, סימן ס, ע' רנט.

פרי חרש אריח סי' תצ"ה, מגבן אסור משום בונה, מאמר א, סימן סא, ע' עה.

— סי' ק"י סק"ג, מאמר ב, סימן צט, עמוד שה.

ציצית גזבל צבי, מאמר א, סימן קעה, עמוד קסו.

צל"ח, ברכות, למה לא נזכר בנין שלישי, מאמר א, סימן סב, עמוד עו. — גרב ואביוהו מתו במקום קודש דאכתי לא נצטוו בפרשת טמאים, מאמר ב, סימן צט, עמוד שה. — ברכות כח: מצעו בניכם מן ההגיון, שלימוד המקרא לומדין גם אותן שיש להן דעות נפסדות מאמר ג, סימן יג, עמוד תטו.

צמח ה' לצבי, ראה, אבד תאבדון, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שלט.

צמח צדק שו"ת י"ד סי' צ"ב, בדין לצאת לשירה ב' ימים קודם השבת, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסה.

צננת פענת, בדין עשה דונתחם, מאמר ב, סימן צד, עמוד קט.

קדושת לוי, דרוש לפסח, כהא לחמא, אלו שאין עושין רצונו של מקום הם רשעים, מאמר א, סימן קעז, עמוד קע.

קחלת יעקב, מענה לשון, ח"ב אות ר"ב, לשון וכן הוא יותר מתודשת, מאמר ב, סימן פה, עמוד רצ.

קובץ מכתבים, מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו.

קול יודא, לשון עברי הוא לשון הקודש, מאמר ג, סימן טו, עמוד תכא.

קונטרס שלש תשובות, מאמר ב, סימן עא, עמוד רסט.

ראשית חכמה בהקדמה, תורה הוא לשון הוראה, מאמר ג, סי' לו, ע' תלת.

רז"ח, בדין אין מפליגין בספינה, מאמר ג, סימן עא, עמוד רסה.

ריבב"ן, שקלים פיג מ"ב, מאמר ג, סימן יד, עמוד תיה.

רידב"ן, ודם ענב תשתה חמר, ביהמ"ק קודם למלכות ב"ד ויהיו ענבים מיעוטים מאמר א, סימן סו, עמוד פג.

רז"ה, ברכות, אין להתפלל על צרכיו אלא בלה"ק, מאמר ג, סימן ג, עמוד תו. — כתובות, האידנא אי"א לדיין למימר קים לי בגוי, מאמר ג, סימן ג, עמוד תמו. — זין דאין יוצאין מא"י נוהג בוה"י, מאמר ב, סי' פט, ע' רצא.

ר"ש מקינוח, מאמר ב, סי' צט, ע' שה.

רשב"ן, מצות ישוב איי הוא מ"ע, מאמר ב, סימן ג, עמוד קצט. — מאמר ב, סימן עה, עמוד רעז.

רשב"ש, תשרי סי' א', מצות ישוב איי לדעת הרמב"ם היא מצוה דרבנן, מאמר ב, סימן ג, עמוד רנה. — סי' ב', מצות ישוב איי אינה מצוה כוללת, מאמר ב, סימן ג, עמוד קצט.

רש"ש, מעשר שני סיה בנין ביהמ"ק קודם לקבוץ גליות וקבוץ גליות קודם לתחתי"מ מ' יום, מאמר א, סי' גז, ע' ע.

שאנת ארי'ל, סי' י"ג, הוכרת יצ"מ אי סגי בהרהור, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה. — סי' כ"ט, ל' בענין דחוי או הותרה, מאמר ב, סי' קט, ע' שגב.

שארית יוסף, דרך הגמי לקצר משניות של סהרות, מאמר א, סי' קט, ע' קכא.

שדי חמד, מערכת ה' אות ק"ה, לשון ה"י אומר לא משמע דחור בו, מאמר ב, סימן פד, עמוד רפז. — מע' חמץ ומצה בענין מאשין מצות, מאמר א, סימן קמג, עמוד קמו. — כללים מע' א' אות רמג,

מאמר ב, סימן גז, עמוד רנו. — כללי הפוסקים סי' ט"ז אות י"א, מאמר ב, סימן פא, עמוד רפא.

שואל ומשיב, שו"ת ח"ג סי' פ"ו, במ"ע אינו מועיל רוב, מאמר ב, סימן ס, עמוד רנט.

שיטה מקובצת, כתובות ק"י: כל היוצא מא"י לחו"ל כאלו ערפי"ז, מאמר א, סימן יג, עמוד לג. — ב"ק ט: בשם הראב"ד, וכי יש דמים למצות, מאמר ב, סימן גט, עמוד רנז.

ש"ך על התורה, יגש, ואת יהודה שלח לפניו, שנשתלחה רצועה מא"י לגושן, מאמר ב, סימן קכט, עמוד שמ.

שמלה חרשה, סי' א' אות ו', שריב צריך שיהי' יודע ספר, מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו.

שמרו משפט, מאמר ב, סימן קח, עמוד שיג.

שערי צדק, תקנה לגרש רוזק מא"י, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכח.

שפת אמת למהר"ם חאגיז, בהחזקת ידי חושבי איי מקיימים מצות ישוב איי, מאמר ב, סימן קו, עמוד שיג. — בענין המרגלים, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמב.

תמימים, סי' י"ז סק"ג, ינאי מלכ צדוקי ה"י ולא שי"ך ב"י ונשיא בעמך לא חאור, מאמר א, סימן קלג, עמוד קלח. — דעה שלא הובאה בשו"ע אף המוחזק לא יוכל לטעון קים לי כות"י, מאמר ג, סימן מג, עמוד תמו.

תורה תמימה, ואתחנן, חיוב לימוד הלשון מקרא דלדבר בו, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. — למה השמיטו הפוסקים לימוד לה"ק, סימן ה, עמוד תח. — עקב, תמיהה על השאג"א, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלו.

תורת חיים, ב"ק פז, טעם גדול המצוה ועושה, מאמר ב, סימן סח, עמוד רטו.

תקנות תמכין דאורייתא, מאמר ג, סימן י, עמוד תיג.

תשב"ץ, ח"ג סי' ר', טעם הכל מעלין לא"י בשביל מצות התלויות בה, מאמר ב, סימן ז, עמוד רג, ועמוד רה.

מפתח הענינים

אהבת ישראל

אוהבו של אדם אומר לו השמר בעצמך, אבל שונאו אומר לו אל תתיירא כדי להפילו, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. מאמר ב, סימן קמג, עמוד שנו. — האוהב ישראל אינו מחניף לרשעים, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. — מי שאינו שונא הרשע אינו יכול לאהוב הצדיק, מאמר א, סי' קעת, ע' קעא.

אחרי רבים להפלות

רק כששתי כחות החולקות יודעים בחכמת התורה בשוה, מאמר א, סימן קנה, עמוד קנה. — מי שיש לו גניעה אי"א לצרפו לרוב, שם. — יחיד ורבים, אם יחידו של עולם הוא עם הרבים אז הלכה כרבים, מאמר א, סימן קנז, עמוד קנו. — מי שכבר עשה מעשה כסופא לי מילתא למיהדר, סימן קעג, עמוד קסה. — הדרים בא"י אין לצרפם לדון בענין הממשלה, סימן קעא, עמוד קסד. — אחרי רבים להפלות הוא רק אם הוא רובא מתוך כולם, סימן קסה, עמוד קעג.

ארץ ישראל

א"י ניתנה על תנאי של קיום התורה, מאמר ב, סימן מג, עמוד רמג. — א"י אינו תחת שר רק תחת הקב"ה, מאמר ב, סימן כח, עמוד רכו. — גם בזה"ב דרו זכרים בא"י, מאמר ב, סימן לא, עמוד רל. — לעולם ידור בא"י בעיר שרובה עכו"ם, אבל לא ברובה כופרים, מאמר ב, סימן לג, עמוד רלג. — א"י אינה סובלת עוברי עבירה, מאמר א, סימן קג, עמוד קיד. מאמר ב, סימן מ, עמוד רמא. — בא"י העושין חמורין יותר, מאמר ב, סימן ה, עמוד רא. סימן סח, עמוד רטו. סימן קמ, עמוד שנג. — הדר בא"י דומה כמי שיש לו אלקי, מאמר ב, סימן גז, עמוד רגז. — כ"מ שחכמה ויראת חטא מצוין שם דינו כא"י, מאמר ב, סימן צא, עמוד רצד. — הדר בא"י שרוי בלא עין, רק אם דר לשם מצוה, סימן קכב, עמוד של. — אם נוסע לא"י שלא לשם מצוה אינו יכול לכוף אשתו, שם. — הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלקי לפי שאין שם קרבות, סימן כט, עמוד רכת. — א"א שיעדרו בני מא"י לגמרי מפני ביטול המועדות שהם אותות האומה, מאמר א, סימן כג, עמוד לח. סימן מ, עמוד נב. מאמר ב, סימן קטו, עמוד שכו. — כל הדר בא"י נקרא צדיק, מאמר תמוה בחסל"א, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלו. — אדמת הקודש אינה מקבלת כל טומאה אלא מתקבלת ובאה תחתיה רצועה מארץ העמים, סימן קסט, עמוד שלט. — השטן בותר בירושלים להתגבר שמה יותר, סימן קמט, עמוד שסא. — אתרוג המורכב מא"י חמור ממורכב בחו"ל, ואיסור אתרוגי שביעית, סימן עא, עמוד רסט. — על ידי העבירות מטמאין את הארץ ונמשכת הטומאה גם בפירות, מאמר א,

סימן סו, עמוד פג. — אם מפליגים בקדושת א"י בלי מורא שמים זהו ענין ע"ז, מאמר ב, סימן קמו, עמוד שט.

בית המקדש

ע"י מעשה הצדיקים נבנה ביהמ"ק של מעלה, והרשעים מחריבין אותו בעונם, הקדמה עמוד י. — בנין ביהמ"ק אם קודם למלכות בית דוד, מאמר א, סימן נה, עמוד סט. — בנין ביהמ"ק קודם לקבוץ גליות, מאמר א, סימן נו, עמוד ע. — בנין בית שלישי, מאמר א, סימן נח, עמוד עא. — ביהמ"ק בזמן הגלות מביא קנאה בין האומות, מאמר א, סימן ס, עמוד עג. — בית העתיד יבוא בנוי ומשוכלל, מאמר א, סימן סא, עמוד עה. סימן סה, עמוד פב. — אין בונין ביהמ"ק ביו"ט ובלילה, מאמר א, סימן סא, עמוד עה. — הקמת המשכן בשבת בו ימי המלואים, סימן סד, עמוד פ. — כל מי שלא נבנה ביהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו, הקדמה עמוד ט. — משחרב ביהמ"ק אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד, מאמר א, סימן קסז, עמוד קס.

בן כוזיבא

בן כוזיבא ה"י איש קדוש ראוי לנבואה ונכשל בפיו, מאמר א, סי' לה, עמוד ג. — ר"ע וחכמי דורו דימו שהוא משיח, סימן נב, עמוד סו. — בן כוזיבא נהרג עפ"י החכמים כדי למנוע סכנה, מאמר א, סימן נג, עמוד סז. סימן קלט, עמוד קמג. — בן כוזיבא עשה פעולות לגאולה לפני הזמן ונכשל, סימן כז, עמוד לט.

גאולה

גאולה העתידה תהי' בזכות נטרונא, הקדמה עמוד ח. — נסיון גדול הוא להמתין על הגאולה, הקדמה עמוד ט. — בני אפרים נענשו על שיצאו לפני הזמן, מאמר א, סימן כד, עמוד לט. — העושין פעולות לגאולה הוא חסרון אמונה, סימן כה, עמוד מ. — אסור לעשות השבעות לקרב את הגאולה, סימן כח, עמוד מא. — מהו הגבול של בקשת רחמים על הגאולה, סימן כח, עמוד מא. — אין ישראל נגאלין אלא בתשובה, סימן מ, עמוד נא. סימן מב, עמוד נז. סימן ע, עמוד פה. — בעניני הגאולה אסור לעשות שום פעולה, סימן כז, עמוד לט. סימן מה, עמוד נח. — גאולה העתידה תהי' רק ע"י השי"ת, סימן מת, עמוד סב. — אם יוכר לבחי' אחישנה יבוא משיח גם בלי בשורת אלי, סימן נג, עמוד סח. — גאולה העתידה תהי' בלי שום השתדלות וכלי זיין, סימן סח, עמוד פד. — הגאולה תלוי בבטחון בה' לבדו ולא בפעולה אחרת, סימן סט, עמוד פד. — בעלי עבירה בא"י מעכבין את הגאולה, מאמר ב, סימן קמ, עמוד שנג. — זמני הגאולה, בעתה או אחישנה, כולו זכאי או כולו חייב, מאמר א, סימן מ, עמוד נב"ג.

גלות

ישיבה בגלות מציל מכלי, מאמר א, סימן יד, עמוד לד.
מאמר ב, סימן קי, עמוד שטז. — עיי הגלות נתמעט הקטרוג,
מאמר א, סימן טו, עמוד לד. — ישראל צריכין להיות מסוורין
בכל העולם, מאמר א, סימן יח, עמוד לו. סימן יט, עמוד לו.
סימן כג, עמוד לח. — הגלות הוא צורך הגאולה ולברר
נצוה"ק, מאמר א, סימן יט, עמוד לו. מאמר ב, סימן קי,
עמוד שטז. — האוכלים ב"ט"ב מאריכין הגלות, מאמר א,
סימן כח, עמוד מא. — לעתיד הקב"ה כביכול בעצמו יוציא
אותנו מן הגלות, מאמר א, סימן עה, עמוד צא. — יציאה
מן הגלות מעצמינו הוא כפירה בתוה"ק, סימן מה, עמוד נט.
סימן עו, עמוד צג. — אריכת הגלות אחר האלף שנים, סימן
עא, עמוד פו. — הגלות היא גזירה מאת השי"ת, מאמר ב,
סימן קט, עמוד שיד. — טעם הגלות שיתוספו עליהם גרים
לפרסם האמונה בעולם, סימן קי, עמוד שטו. — תכלית הגלות
לטהר אויר ארץ העמים, סימן קי, עמוד שיו. — עיי הגלות
ניצולים מגיהנם, סימן קיג, עמוד שיט. — גזירת הגלות אין
בה לא איסור ולא חיוב אלא הכל תלוי בהשגחה העליונה,
סימן קטו, עמוד שכא.

דחיקת הקץ

איסור דחיקת הקץ, מאמר א, סימן א, עמוד כא. סימן כד,
עמוד לט. סימן לב, עמוד מד. סימן ע, עמוד פו. — דחיקת
הקץ הוא ענין של כפירה, סימן עה, עמוד צג. — הרוחקין
את הקץ הם רשעים, סימן עט, עמוד צח. — איסור דחיקת
הקץ אינו נדחה מפני שום זכותים שבעולם, סימן קיט, עמוד
קל. — דחיקת הקץ אפילו יום אחד לפני הזמן הוא סכנה לכלל
ישראל, סימן קלו, עמוד קכב. — שלא להרבות בתחנונים
יותר מדאי, סימן כה, עמוד מ. — להרבות בתחנונים הוא
בכלל דחיקת הקץ אבל אין בזה כפירה, סימן עט, עמוד צד.
— מהו השיעור שאסור להרבות בתחנונים, סי' עט, עמוד צה.
— י"א שאם עברו האומות על שבועתם אולי מותר להרבות
בתחנונים, אבל גאוני קמאי לא ס"ל כן, סימן עט, עמוד צו.

הוראה

חכם שאסר אין חבירו רשאי להתיר, מאמר ב, סימן קנא,
עמוד ססו. — המורין הלכה מתוך משנתן הם מבלי העולם,
מאמר ג, סימן לה, עמוד תלו. — כל תלמיד שלא הגיע
להוראה ומורה עליו נאמר רבים חללים הפילה, מאמר ג,
סימן לט, עמוד תמב.

השגחה והסתרת פנים

הנוראות שאתה מביא עלינו בעלילה את מביאן, מאמר ב,
סימן יט, עמוד רטז. — הסתרת פנים, סימן קנו, עמוד שסט.
— והיית ממשש בצהררים כאשר ימשש העור באפילה, וכי
מה איכפת לי לעור באפילה, סימן קנו, עש.

החזקת ידי ת"ח

החזקת ידי לומדי תורה בחו"ל דוחה מצות ישוב א"י,
מאמר ב, סימן קב, עמוד שז. — המחזיק ידי ת"ח בא"י
מקים גם מצות ישוב א"י, סימן קב, עמוד שח. סימן קו,
עמוד שיב. — מצוה רבה לחזק ידי היראים בא"י, סימן
קנה, עמוד שעא. — לא הי' סיפק בידו להחזיק והחזיק
הר"ו בכלל ברוך, מאמר ג, סימן י, עמוד תיג.

חזקת כשרות

לענין תוכו כברו ליכא למימר חזקת כשרות, מאמר ג, סימן
לט, עמוד תמב. — נשים שפטרות מת"ת יש לחוש יותר
אם אין תוכה כבודה, סימן מ, עמוד תמד. — האינדא לא
אמרינן דין קים לי בגוי, שם.

חינוך

מנעו בניכם מן ההגיון שגם אותם שיש להם דעות נפסדות
לומדים מקרא, מאמר ג, סימן יג, עמוד תיו. — סדר הלימוד
מנהג ישראל תורה הוא, סימן כא, עמוד תכה. — ללמוד
עם הבנות הוינים השייכים להם, סימן מא, עמוד תמד. —
צריך להשגיח מאוד על חינוך הבנות ולהרחיקם מספרים
חצוניים, סימן ג, עמוד תנב.

חניפה

המחניף לרשע גרוע ממנו, מאמר א, סימן פט, עמוד קה. —
האוהב ישראל אינו מחניף לרשעים, מאמר א, סימן קעו,
עמוד קסט. — המהללים פעולות המינים מרחיבים פתחי
טומאה שלהם, מאמר א, סימן קלו, עמוד קמא. — הנגריים
אחר המסתחים מגדילים מצות ישוב א"י כדי להחניף להם,
מאמר ב, סימן קלט, עמוד שנג. — המחניף לרשעים בא"י
מטמא הארץ וגורם לטילוק שכינה, מאמר ב, סי' קלו, ע' שפט.

טומאת מת בזה"ז

אין דין טומאת מת נוהג בזה"ז, מאמר ב, סימן צד, עמוד
רצו. — גזרו טומאה על ארץ העמים, סימן צג, עמוד רצו.
— בזה"ז אין חילוק בין א"י לחו"ל לענין טומאת כהן,
סימן צה, עמוד רצט. — בזה"ז מותר לכהנים לילך לחו"ל,
סימן ק, עמוד שו. — בדורות האחרונים ליכא למיקם אבדיקה
מטומאת קברים, סימן צה, עמוד רצט. — קברי צדיקים אין
מטמאים ועמי הלכה אין להתנגח כן, סימן צח, עמוד שב.

יציאה מארץ ישראל

אין יוצאין מא"י לחו"ל, מאמר א, סימן ד, עמוד כו. מאמר
ב, סימן נח, עמוד רנו. סימן טא, עמוד רפא. סימן פה, עמוד
רצ. — היוצא מא"י לחו"ל לט"ל אסור לגלח בחוה"מ, מאמר
ב, סימן פו, עמוד רפט. — היוצא מא"י לחו"ל כאלו ועזין
הוא רק אם יוצא מממשלת התורה, מאמר א, סימן ה, עמוד
כה. סימן כז, עמוד רכה. — אסור לצאת מבבל לשאר ארצות,
מאמר א, סימן ט, עמוד כט.

ישוב ארץ ישראל

מצות ישוב א"י, מאמר א, סימן ו, עמוד כו. — שקולה ישיבת א"י כנגד כל המצות, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלג. — שיטת הרמב"ן והיא מ"ע לדורות, סימן א, עמוד קצז. סימן נה, עמוד רנד. — שיטת רש"י ורמב"ם דאינה מ"ע רק הבטחה, סימן ה, עמוד רא. סימן נה, עמוד רנה. — שיטת הר"מ דבוה"ב הוי מצוה, סימן סב, עמוד רס. — שיטת רח"כ דעכשיו אין מצוה לדור בא"י, סימן סה, עמוד רסג. — סכנת דרכים, סימן עח, עמוד רעז. — היושב בא"י מקיים מצוה אף לדעת רח"כ, סימן עה, עמוד רעה. — מצות ישוב א"י אינה אלא בשומרי תומ"צ, סימן מט, עמוד רג. — בעל עבירה אינו מקיים מצוה בישיבתו בא"י, סימן לח, עמוד רלה. — אין ליסע לא"י אא"כ יש לו פרנסה מוכנת שמה, סימן מב, עמוד רמג. סימן נה, עמוד רנו. — מצות ישוב א"י דחורי מפני גזירת הגלות לדעת הרמב"ן, סימן קיז, עמוד שכד. — ישוב א"י צריך להיות בכונה לקיום התומ"צ, סימן קכב, עמוד שלא. — י"ג עקרים בדין ישוב א"י, סימן קלג, עמוד שדמ. — כל הדינים בישוב א"י נאמרו על שנים כתקונם, סימן קלד, עמוד שמה. — הבחנה לידע אם תשוקתו לא"י הוא מצד הקדושה, סימן קנ, עמוד שסב.

בללים

אין למדין מן הכללות, מאמר א, סימן כז, עמוד קלד. — הלכות השי"ם הם על דינים הנוהגים בוה"י, סימן מ, עמוד גג. — בעניני אמונה אין לפסוק הלכה נכד אחד, סימן מ, עמוד גז. — אין למדין הלכה אלא מדברי הגמרא, מאמר ב, סימן לה, עמוד רלה. מאמר ג, סימן ה, עמוד תו. — לא אמרינן אין סדר למשנה רק כבי מימרות, סימן ב, עמוד תד. — בלי טעם מספיק לא אמרינן אין מוקדם ומאחר, סימן ג, עמוד תו. — סברא דאורייתא הוא, סימן יב, עמוד תטו. — היכא ולא אתמר הלכתא לא כמר ולא כמר ועביד כמר עביד, מאמר ב, סימן קלג, עמוד שמו. — דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין, מאמר ב, סימן יז, עמוד ריד.

לימוד זכות

הצדיקים למדו זכות על ישראל בינם לבין קונם אבל בפניהם הוכיחו אותם על כל נדנדו עבירה, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. סימן קעז, עמוד קע.

לשון הקודש

כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלה"ק, מאמר ג, סימן א, עמוד תג. — מדוע ועזוב כי"ב לה"ק, סימן יד, עמוד תית. — א"א דבר בלה"ק ובלשון ארמי, סימן טז, עמוד תכ. — הרבה ספרים נפסדו מאתו, סימן יז, עמוד תכא. — לה"ק אם משתמשים בו למדה פחותה הוא נמאס יותר משאר לשונות, סימן יח, עמוד תכב. — דור הפלגה הצליחו לפי שדברו בלה"ק, סימן יט, עמוד תכב. — המשנה הלשון או

יהרוס הכונה או יבא לידי כפירה, סימן כז, עמוד תכח. — לה"ק הוא רק מה שנאמר מהקב"ה ע"י נביאיו, סימן כח, עמוד תלא. — האותיות של לה"ק הם השתלשלות מהמרכבה העליונה, שם.

לשונות נכרים

איסור וחרם על לימוד לשונות נכרים בא"י, מאמר ב, סימן קלו, עמוד שג. מאמר ג, סימן כט, עמוד תלב. — אין מלאה"ש גזקין ללשון ארמי, מאמר ג, סימן כה, עמוד תכת. — הקדמונים שבשו בכונה לשונות הנכרים מפני גזירת י"ח דבר, מאמר ג, סימן יז, עמוד תכא.

לשמה ושללא לשמה

לעולם יעטק אדם בתו"מ אף שלא לשמה, מאמר ב, סימן קכב—קכד, עמוד שלב—שלה. — כשעוסק לשמה מחזיר אל הקדושה אף מה שעשה של"ל, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמת. — עכשיו שאין מתכונין לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת, מאמר ב, סימן עט, ע"י רעט. מאמר ג, סי' יג, ע"י תיז. — מצות רא"י צריך להיות לשמה, מאמר ב, סימן מה, ע"י רמה.

מופתים

הצלחת הרשעים ע"י הס"א, מאמר א, סימן מה, עמוד גח. — אין לסמוך על אותות ומופתים נגד ההלכה, מאמר א, סימן מו, עמוד גט. סימן קנא, עמוד קנג. — מופתים אפשר ע"י כישוף, סימן מו, עמוד גט. — השטן עושה מופתים להכשיל בני"א, סימן מו, עמוד ס. — גסים אפשר ע"י כוחות הטומאה, סימן קלו, עמוד קמא. — הבא לטמא פותחין לו, סימן מו, עמוד סא. סימן קלו, עמוד קמא. מאמר ג, סימן כב, עמוד חכו. — גם נביאי הבעל הראו מופתים, מאמר א, סימן מז, עמוד סא. — שטנא נצה, נותן להם גאולה ולבסוף יורידם לגיהנם, סימן מה, עמוד סב. — קוב"ה לא עביד ניסא למגנא, סימן קנא, עמוד קנג. — אף אם יעמיד חמה כיב"ג אין לנסות מדרך האמת, סימן קנה, עמוד קנז.

מוחאז

אלפים בריתות ואלות קבלו עליהם ישראל במעמד הי"ט, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב. — הערבות הוא שצריך למחות, הקדמה עמוד יב. — החיוב למחות קבל עם ולשון נגד תעלולי הכופרים, מאמר א, סימן קיג, עמוד קכו. — אם אין מוחים נגד עוקרי הדת יש בזה חיה"ש, מאמר א, סימן קיד, עמוד קכו. — המחפים הם כעובדי עבירה, מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד. מאמר ב, סימן קלו, עמוד שג. — מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נקרא רשע, מאמר ב, סימן קכו, עמוד שלה. — המחפץ על מעשי הרשעים גורמים כל התורבנות, מאמר א, סימן קעו, עמוד קעז.

מינות

אסור ליכנס לבית המינים, מאמר א, סימן קה, עמוד קטז. —

לחוקיהם עובר באיסור יהרג ואל יעבור, סימן פה, עמוד קה. — ממשלה המחקת ע"ז יש לה דין עובדי ע"ז, סימן צח, עמוד קי. — המודה לממשלת המינים הוא ככופר בכה"ת, סימן קד, עמוד קטו. — גיוס הבנות הוא ביהרג ואל יעבור, סימן קלה, עמוד קלט. — אין כח בעולם להתייר איסורים שהם ביהרג ואל יעבור, סימן קיה, עמוד קכט. — איסור השתתפות בבחירות, סימן קמא, עמוד קמד. — יום העצמאות, סימן קמו, עמוד קמח. — כל עצמאות מבלעדי השי"ת הוי ע"ז, מאמר ב, סימן קמו, עמוד קסא. — אחריות גדול הוא לדור תחת ממשלת המינים, סימן קנג, עמוד קסו. — אסור לילך במקום סכנה לנפש, מאמר ב, סימן קנד, עמוד קסז. — אף אם חברי הממשלה יהיו יראים וכשרים אסור לקחת ממשלה לעצמם, מאמר א, סימן עז, עמוד צג.

מסית ומדיח

אסור ללמד עליהם זכות, מאמר א, סימן קיב, עמוד קכה. סימן קפה, עמוד קעה. — מסית מדבר בלה"ק, מאמר ג, סימן כ, עמוד תכז. — מסית עונשו חמור ממדיח, שם.

מצוה

אם מחויב להביא עצמו לידי קיום המצוה, מאמר א, סימן צא, עמוד קז. מאמר ב, סימן ח, עמוד רו. — המצות שעושין בא"י חשבוני יותר, מאמר ב, סימן לו, עמוד רלח. — אין אומרים לרשע מנע מן המצות, מאמר ב, סימן מה, עמוד רמו. — המצות שעושה בעורו מלולכך בעונות חוספת הסי"א, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמו. — אמירת לשם יחוד לפני קיום המצות, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמט. — על מ"ע א"צ לפור כל ממונו, מאמר ב, סימן נט, עמוד רנו. — אם יש ליפטר עצמו מקיום מ"ע בסי"א או רוב, סימן ס, עמוד רנה. — רק אחר מצות ציצית החיוב לחזור, סימן סט, עמוד רסו. — הפקעה ממצות הוא איסור דרבנן, סימן עא, עמוד רסה. — אם חושש שיבא לידי תקלה מותר להפקיע עצמו ממצוה, סימן עה, עמוד רעד. — העוסק במצוה פסור מן המצוה מטעם דחוי או הותרה, סימן קסז, עמוד שכג. — יכול יחזור בהרים אחר שלוח הקן, סימן ע, עמוד רסרדע"א.

מרגלים

המרגלים נכשלו בסיבת המשלחים בתכונה רעה, מאמר א, סימן קעד, עמוד קסז. — המרגלים דברו סרה על הארץ, מאמר ב, סימן קלא, עמוד שמג. — המרגלים לא דברו כזב, אבל הוציאו וברי קדושה לחולין, מאמר ב, סימן קלב, ע"ד שם.

משיח ואל"ף

משיח יהי נשמת משה ודוד, הקדמה עמוד יח. מאמר א, סימן לו, עמוד מה. — בתחלה יוליד את ישראל למדבר העמים לברום ואח"כ יכנסו לא"י, סימן כא, עמוד לה. — משיח יהי מורע בית דוד, סימן נה, עמוד סט. — סימני משיח עפ"י הרמב"ם, סימן לא, עמוד מג. — משיח שקר,

בחשש אפיקורסות הדין הוא יהרג ואל יעבור, מאמר א, סימן עז, עמוד צב. — א"א להשפיע לטובה על המינים בשבת יחד אחם, מאמר א, סימן קטז, עמוד קח. — המינים שבימינו גרועים באלף דרגות מאחאב, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלז. — טעה בברכת המינין מעלין אותו, מאמר א, סימן קפז, עמוד קעד. — איבוד המינין גדולה מכל צרכי בני אדם, מאמר א, סימן קפג, עמוד קעד. — בטלו קריאת עשה"ד מפני תרעומת המינין, מאמר ב, סימן קמד, עמוד שנו. מאמר ג, סימן כט, עמוד תלב. — השפעת המינות מא"י הולכת לכל העולם, מאמר ב, סימן קמט, עמוד שסב. — בעקבא דמשיחא יהי מבול של אפיקורסות, סימן קנא, עמוד שסג. — צריך לעשות הרחקות רבות מחשש שלא לגרום אחריהם, סימן קנא, עמוד שסג. — החיוב להגיד היפך האפיקורסים, סימן קנב, עמוד שסו. — ס"ת שכתבו מין צריך לשרוף, מאמר ג, סימן כג, עמוד תכז. — סתם מחשבת מין למינות, שם. — המינים גרועים מן הערב רב, סימן כז, עמוד תל. — ה' כתות יש בע"ר, שם, ומאמר א, סימן קמח, עמוד קנ. — האפיקורסים מביאים ראיות מהתוה"ק לדעותיהם הכוזבות, הקדמה עמוד יז. — מי שאינו מאמין בביאת המשיח הוא כופר בתורה ובמרע"ה, מאמר א, סימן מב, עמוד נה.

מלכי ישראל

איך עשה דוד מלחמה שלא כתורה, מאמר ב, סימן יג—יז, עמוד רי—רטו. — כיבוש יחיד לאו שמי' כיבוש, סימן כא, עמוד רית. — כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה, סימן כב, ע"ד ריט. — ז' האומות נכרתו בימי דוד, סי' כה, ע"ד רכג. — אחאב ה' שומר תומ"צ, מאמר א, סימן קכה, עמוד קלה. — מסר נפשו על התורה, מאמר א, סימן קלא, עמוד קלז. — בי טבחה דאחאב, מאמר א, סימן קכא—קכד, עמוד קלא—קלג. מדוע לא ברחו הצדיקים מא"י בימי אחאב ומגשה, מאמר ב, סימן קנה, עמוד שסת. — ירבעם ה' לו דין מלך עפ"י התורה, מאמר א, סימן קלז, עמוד קלט. — מנשה העמיד צלם בהיכל, סימן קלא, עמוד קלז. — מלוכה שלא עפ"י התורה אין לה דין מלוכה, סימן קלב, עמוד קלה. — אין חולקין כבוד למלך שאין נוהג במעשה עמך, סימן קלג, עמוד קלה. — אי אפר מלכותא עקרגא טורא עקר טורא, סימן קמו, עמוד קמט. מאמר ב, סימן קנד, עמוד שסז. — חוצפא מלכותא בלא תנא, מאמר א, סימן קמה, עמוד קנ. — עמרי זכה למלכות בשביל שהוסיף עיר בא"י, מאמר ב, סימן נא, עמוד רנא.

ממשלת מינים

הרבה איסורים חמורים יש בהשתתפות לממשלת המינים, מאמר א, סימן פב, עמוד קב. — אף אם אין בה חרות ותועלת ג"כ שייך איסור העברה על השבועות, מאמר א, סימן פג, עמוד קב. — לקיחת ממשלה מרחק את הגאולה, סימן פד, עמוד קג. — הנבחרים בהממשלה הם שותפים לכל מעשי האפיקורסים, סימן פז, עמוד קד. — הנשבע

ב, סימן קד, עמוד שלט. — גם הלל הזקן דר בבבל, סימן קד, עמוד שי. — גם אנשי טולטילא לא רצו לעלות, סימן קה, עמוד שיא. — איך דרו כמה גדולים במצרים, מאמר א, סימן ד, עמוד כד. — איסור לשוב למצרים, מאמר ב, סימן ד, עמוד קצט. סימן נו, עמוד רנו. — הנודר לעלות לא"י יש לו התרה, מאמר ב, סימן צב, עמוד רצה.

צדיק ורשע

עמידת צדיק בין רשעים אף בכונה לתקן מויק לעולם, הקדמה עמוד טו. — המתחבר לרשע יש לו חלק בעבירות הרשע, מאמר א, סימן ק, עמוד קיב. — אסור לילך בדרך שהולכין הרשעים, סימן קט, עמוד קכב. — מנהג שהונהג ע"י רשע אסור להחזיק בו, סימן קיב, עמוד קכה. מאמר ג, סימן כו, עמוד תכט. — הרשעים כל חפצם הוא להכשיל ולהויק, מאמר א, סימן קיג, עמוד קכו. — אסור להתחבר לרשע אפילו כדי לתקן, סימן קיז, עמוד קכט. — חמור עון המחזיק ידי עוברי עבירה מעו"ע, סימן קטו, עמוד קכו. — התחברות לרשע מויק לנפש, סימן קכ, עמוד קלא. — מושל מקשיב על דבר שקר כל משרתיו רשעים, סימן קכה, עמוד קלג. סימן קל, עמוד קלו. — המתחבר לרשעים מקבל שכר כיוצא בהם, סימן קמ, עמוד קמד. — קשר רשעים אינו מן המנין, סימן קנד, עמוד קנה. — ישיבת רשע אצל צדיק מויק, סימן קס, עמוד קנו. — מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם, סימן קעו, עמוד קע. — עוובי תורה יהללו רשע, סימן קעה, עמוד קעא. — צריך להרחיק החסאים מלהסתפח בנחלת ה', סימן קעט, עמוד קעב. — כינוס לרשעים רע להם ורע לעולם, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנו. — הרשעים אינם יושבים על אדמת א"י רק על רצועה של ארץ העמים, סימן קל, עמוד שמא.

קיבוץ גלויות

קיבוץ גלויות הוא רק ע"י מלך המשיח, מאמר א, סימן יו, עמוד לו. — קיבוץ גלויות הראשון יהי למדבר העמים, סימן כב, עמוד לח. — קיבוץ גלויות הוא רק בידו של הקב"ה, סימן מה, עמוד נח. — קיבוץ גלויות קודם לתחתי"מ, סימן נו, עמוד ע. — תרי תחיות יש, סימן נ, עמוד סד.

שבועה

בשבועה דנין אף על המחשבה, הקדמה עמוד ה. — שבועה שלא ימררו באומות, שלא יגלו את הקץ, שלא ישעבדו בהן בישראל יותר מדי, שלא יגלו הסוד לאוה"ע, מאמר א, סימן א, עמוד כא. — אסור להתגרות באומות, סימן כד, עמוד לט. סימן עה, עמוד צא. — אסור לעבור על שבועת הגלות, סימן מג, עמוד נו. — אסור לעבור על השבועות אף אם האומות עברו על שבועתם, סימן עה, עמוד צ. — גם בהסכמת האומות שייך איסור העברה על השבועות, סימן פו, עמוד קג. — השבועות נאמרו בסניג, סימן לד, עמוד

סימן לו, עמוד מז. — משיח יהי מורה ודאין, סימן לו, עמוד מח. סימן נב, עמוד סו. — מדריגת מלך המשיח, סימן לת, עמוד מט. — משיח יכוף כל העולם לקיום התורה, סימן מא, עמוד נה. — משה וכל דור המדבר יבואו עם מלך המשיח, סימן ג, עמוד סד. — הריני נזיר ביום שב"ד בא, סימן נא, עמוד סד. — אמאי לא אתא משיח בימי חסידים הראשונים, סימן עד, עמוד פט. — אחר ביאת המשיח יעשו ישראל תשובה עילאה, מאמר ב, סימן קט, עמוד שטו. — אלי יבוא לבשר ביאת המשיח, מאמר א, סימן מט, עמוד סב. — אין אלי בא לא בע"ש ולא בע"מ, מאמר א, סי' נא, ע' סה. — אם יבוא אלי לפני משיח, שם. וסימן נד, ע' סט.

נבואה

לכר האמת והשקר אפשר לסמוך על נבואה, מאמר א, סימן לו, עמוד מט. — אין הנבואה חלה אלא על חכם גדול, סימן לת, עמוד מט. — הפסק הנבואה הוא גרוע מכל הקללות, מאמר ב, סימן קנו, עמוד שסט. — בת קול הוא מדריגה של נבואה, מאמר ג, סימן טו, עמוד תיט.

עבודה זרה

מצוה לרדוף אחר ע"ז בא"י ולאבדה, מאמר א, סימן צו, עמוד קו. — ע"ז בא"י חמור מבחול"ל, סימן צב, עמוד קח. — המסית שלא לאבד ע"ז בא"י חייב מיתה, סימן צד, עמוד קט. — אם כובשין א"י ע"מ שלא לאבד ע"ז המים שוטפים אותם, סימן צה, עמוד קט. — אסור ליכנס לבית ע"ז אף בפק"נ אם נותן להם עילוי, סימן קה, עמוד קיט. סימן קכט, עמוד קלו. — כל הבא ע"מ אסור בהנאה, סימן קיב, עמוד קכה. — אסור לזרז בעיר שיש בה ע"ז ואנחנו אנוסים, מאמר ב, סימן כז, עמוד רכו. — סימן קנג, עמוד שסו. — איסור לילך בערכאות עכו"ם, מאמר א, סימן קא, עמוד קיג.

עלי' בחומה

איסור עלי' בחומה, מאמר א, סימן א, עמוד כא. — פירוש הלשון חומה, סימן י, עמוד ל. — אף ברשות המלכיות אסור, סימן יא, עמוד לא. סימן טז, עמוד לה. — כל הפצרה וחוזק הוא בכלל עלי' בחומה, סימן טז, עמוד לה. סימן יו, עמוד לו. — אף אם יכופר אסור לעלות בחומה, סימן כ, עמוד לח.

עלי' לארץ ישראל

הכל מעלין לא"י, מאמר א, סימן ב—ד, עמוד כב—כד. מאמר ב, סימן ז, עמוד רג. — הקונה בית או שדה בא"י היא מצוה יותר מן העלי, מאמר ב, סימן ט, עמוד רז. — העולה לא"י הוי מצוה לעיני' להפליג בספינה, מאמר ב, סימן פו, עמוד רפה. — הנודר לעלות לא"י יש לו התרה, מאמר ב, סימן צב, עמוד רצה. — קריאה לכל ישראל לעלות לא"י הוא נגד התורה, סימן קמ, עמוד שנג. — הרבה תנאים וקדושים דרו בחול"ל, ולא אסור רק לצאת מא"י, מאמר א, סימן יג, עמוד לג. — מדוע לא נסעו כל גדולי וקדושי ישראל לא"י, מאמר

להוכיח למי שאינו מקבל תוכחה אבל לרבים צריך להוכיח, הקדמה עמוד יג. — מצות תוכחה עד כדי נזיפה או עד כדי הכאה, הקדמה עמוד יב.

תורה

קיום התורה אינו תלוי בביאת המשיח, מאמר א, סימן מב, עמוד נז. — תורה לא בשמים היא, סימן קנא, עמוד קנג. — אם הרב דומה למלאך היצ יבקשו תורה מפיהו, סימן קע, ע' קסד. — הלומד תורה בעודו רשע מוסיף כח בקליפה, ב, סימן מז, עמוד רמו. — עיר שאין בה מלמדי תינוקות מחריבין אותה, מאמר ג, סימן ט, עמוד תיב. — אסור ללמוד מרב שאינו הגון, סימן יג, עמוד תיו. — חייב אדם לשלש שנותיו שליש במקרא, סימן כא, עמוד תכה. — מצות ת"ת הוא מצות והגית ומצות ידיעת התורה, סימן לו, עמוד תלח. — המבלים ימיהם בסברות בדויות אין בזה ידיעת התורה, סימן לו, עמוד תלח. — הלומד תורה לתלמיד שאינו הגון כאלו זורק אבן למרקוליס, סימן לה, עמוד תמ. — המלמד את בתו תורה כאלו מלמדה תפלות, סימן ל, עמוד תלג. — חייב ללמד את בתו תורה, שם. — אסור ללמוד תורה לנשים מפני שמוציאות ד"ת לדברי הבאי, סימן לה, עמוד תמ. — ישרפו ד"ת ואל ימסרו לנשים, סימן מז, עמוד תנא. — מותר ללמדם תושב"כ, סימן מה, עמוד תנב. — האשה חייבת ללמוד דינים השייכים לה, סימן לב, עמוד תלה. סימן מט, עמוד תנב. — נשים מברכות ברכה"ת, סימן מד, עמוד תמח. — ד' חילוקים בלימוד תורה לנשים, סימן לג, ע' תלו.

תקנה

תקנה לגרש מא"י מי שעלול לחטוא, מאמר ב, סימן קכא, עמוד שכת. — תקנת ר' יהושע בן גמלא, מאמר ג, סימן

תשובה

לפני ביאת המשיח יעשו תשובה תהאה ואח"כ תשובה עלאה, מאמר א, סימן מא, עמוד נד. סימן מב, עמוד נו. — אי יחזרון בתשובה בי כנישתא חזא יחנניש כל גלותא, סימן עד, עמוד פט. — החושב שיש מציאות לגאולה בלי תשובה הוא כופר, סימן פ, עמוד צט. — אשרי הדור שהנשיא שלו נותן לב להביא כפרה על שגגתו, סימן קנב, עמוד קנד. — דרכה של תשובה מדאורייתא בבטול בעלמא סגי, מאמר ב, סימן מז, עמוד רמח. — כשישראל עושין תשובה יחזיר הקב"ה המלכות לישראל, סימן קנו, עמוד שע.

מד. — איך אפשר להשביע הנוולדים אח"כ, סימן לג, עמוד מה. — איך אפשר להשביע האומות שלא היו במעמד ה"ס, סימן לה, עמוד מה. — השבועה של קבלת התורה היתה לשורש נשמותיהם ולהשרים, סימן לה, עמוד מה. — אין שבועה חלה על שבועה, סימן כז, עמוד מא. — הלשון שבועה הוא רק להגדיל חומר האיסור, סימן לו, עמוד מז. — בשבועה נפרעין ממנו וממשפחתו ומכל העולם, סימן לב, עמוד מד.

שוחד

הנותן והמקבל שוחד נעשים לב אחד, מאמר א, סימן קטו, עמוד קכו. סימן קמב, עמוד קמה. — גם שוחד דברים אסור, סימן קמה, עמוד קמח. — השפעת העם מסמא את העינים, סימן קמו, עמוד קמט. — כח הפועל בנפעל, סימן קמו, עמוד קמט. — עון הדור גורם לסמות עינים המנהיגים, סימן קנ, עמוד קנב. — שוחד שייך גם במצוה, סימן קנט, עמוד קנו. — המצפה לשלחן אחרים עולם חשך בעדו, סימן קנט, עמוד קנו. — המנהיגים נמשכים אחר הדור, סימן קסא, עמוד קנו. — ס"ת אין דנין בדיני אותה העיר לפי שכולם יוגעים בדבר, סימן קעב, ע' קסה. — המקבלים שוחד מבלבלין גם דברי הצדיקים הנקיים שיושבים עמהם, סימן קעג, ע' קסו.

שכר ועונש

א מעקרי האמונה להאמין בשכר ועונש, מאמר א, סימן קעו, עמוד קסט. — אין הקב"ה מקפח שכר כל ברי, מאמר ב, סימן נב, עמוד רנב. — כל המתחבר לרשעים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בהם, וכל המתחבר לצדיקים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם מקבל שכר כיוצא בהם, מאמר א, סימן קמ, עמוד קמד. — אין הקב"ה ממחר להפרע מעושי הרעה, מאמר ב, סימן ככו, עמוד שלו. מאמר ג, סימן לו, עמוד הלס.

שלום ומחלוקת

צריך לרדוף אחר השלום, מאמר ב, סימן עג, עמוד רעג. — כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים, מאמר א, סימן קמב, עמוד קמה. — גדול השלום שאפילו עו"ז ושלום בנייהם אין יכול לנגוע בהם, מאמר ב, סימן נג, עמוד רנג. — מי שאינו מחויב במחלוקת על המתניבים על דרך לא טוב נענש מפשיהם, שם.

תוכחה

חייב התוכחה הוא מצד הדין, הקדמה עמוד יא. — אין

נעשה ינסדר ע"י אלכסנדר סענדר דייטש לע"נ הוריו, אביו החסיד המפורסם מו"ה אברהם צבי ז"ל בהר"ר יעקב חיים ז"ל (מגדולי תלמידי בעל ייטב לב ז"ע), ואמו מרת אסתר ע"ה בת ר' שמיאל יהודא ז"ל, שעלו על המוקד י' סיון תש"ד, ה' ינקום דמם ויצרור בצרור החיים את נשמתם.